This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

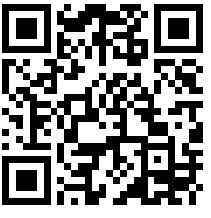

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

H. SCHÜCK o K. WARBURG

ILLUSTRERAD SVENSK LITTERATURHISTORIA

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY
839.7
Sch7i3
v. 5

Digitized by Google

NOTICE: **Return or renew all Library Materials! The *Minimum* Fee for each Lost Book is $50.00.**

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.
To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

APR 0 9 1990

JAN 0 5 1990

L161—O-1096

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

H. SCHÜCK & K. WARBURG

ILLUSTRERAD SVENSK LITTERATURHISTORIA

TREDJE FULLSTÄNDIGT OMARBETADE UPPLAGAN

UTGIVEN AV

HENRIK SCHÜCK

STOCKHOLM/HUGO GEBERS FÖRLAG

Digitized by Google

ILLUSTRERAD SVENSK LITTERATURHISTORIA

Digitized by Google

Digitized by Google

ILLUSTRERAD SVENSK LITTERATURHISTORIA

AV

HENRIK SCHÜCK OCH **KARL WARBURG**

TREDJE, FULLSTÄNDIGT OMARBETADE UPPLAGAN

UTGIVEN AV

HENRIK SCHÜCK

FEMTE DELEN

ROMANTIKEN

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

Digitized by Google

TRYCKT 1929 HOS ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERIAKTIEBOLAG, UPPSALA. PAPPERSLEVERANTÖR: MUNKEDALS AKTIEBOLAG, MUNKEDAL. KLICHÉER FRÅN GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALT, STOCKHOLM

PRINTED IN SWEDEN

Digitized by Google

S39.1
Sc.713
v.5

FEMTE DELENS INNEHÅLL

ROMANTIKEN

Sid.

INLEDNING 1

Periodindelning. Revolutionen 1809. Reaktionen. Indragningsmakten. Det tyska inflytandet. Universitetens roll. Den religiösa reaktionen. Nationalismen.

DEN UTLÄNDSKA ROMANTIKEN 8

Den tyska romantiken. Sturm und Drang. Nyhumanismen. Nyromantiken. Den franska romantiken. Den engelska romantiken.

GENOMBROTTETS NÄRMASTE FÖRBEREDELSER 22

Romantikens genombrott. Höijers biografi. Höijers romantik. Höijers förhållande till nya skolan. Hammarskölds och Livijns Sturm und Drangtid. Vitterhetens vänner. Hammarskölds första Stockholmsår. Kritik över Schiller. Bloms Svenska vitterheten. Livijn. Hammarskölds journalplaner. Atterboms barndom. Palmblads barndom. Hedborns barndom. Musis amici. Elgström. Aurora. Elegien till Sophi. Aurora och revolutionen. Planer på Phosphoros. Wallmark. Hammarsköld och Wallmark. Pro joco. Prospektet till Lyceum.

STRIDEN MELLAN GAMLA OCH NYA SKOLAN 62

Polyfems första halvår. Polyfems förändrade karaktär. Lyceum och Läsning i hvarjehanda. Elegant-Tidning och Phosphoros. Poetisk kalender. Polyfem nedlägges. Wallmarks Journal. Swensk Literatur-Tidning. Hammarskölds Kritiska bref. Allmänheten och de båda skolorna. Markalls sömnlösa nätter. De sista stridsskrifterna. Striden avblåses.

STRIDENS FÖLJDER 76

Schellingianismens dunkel. Schellingianismen och poesien. Schellingianismens idealism. Schellingianismen och religionen. Om religiositeten i Swerige. Nyromantiken och katolicismen. Nyromantiken och exotismen. Nyromantiken och den svenska litteraturen. Nyromantiken och goticismen. Nyromantiken och folkvisan. Nyromantiska ballader. Samlingar av folkvisor. Nordmansharpan. Nyromantiken och folksagan. Nyromantiken och litteraturhistorien. Hammarskölds Svenska vitterheten.

928923 Digitized by Google

ATTERBOM 101
Phosphorosprologen. Blommorna. Övriga ungdomsdikter. Kritiken över Svenska akademiens Handlingar. Försöken att undertrycka schellingianismen. Atterboms resa. Atterbom akademisk lärare. Sagospelen. Fågel blå. Lycksalighetens ö. Atterbom 1827—1837. Geijers recension. Brytningen. Siare och skalder. Atterbom såsom person.

STOCKHOLMSROMANTIKERNA 144
Hammarsköld. Livijn. Askelöf. Agardh. Rääf. Dahlgren. Sondén. Afzelius. Stiernstolpe. Arwidsson. Euphrosyne.

UPPSALA-ROMANTIKERNA 189
Ingelgren. Elgström. Hedborn. Palmblad. Zeipel. Börjesson. Gumælius. Grafström. Geijer och fosforisterna. Det nya Uppsalakotteriet. Grevinnan d'Albedyhll. Malla Silfverstolpe. Amalia von Helvig. De vittra salongerna. Kernell. Törneros. Fahlcrantz. Nicander. Vitalis.

STAGNELIUS 238
Enslingen. Dikternas kronologi. Barndomen. Studenttiden. De första dikterna. Cydippe. Gunlög. Blenda. Elegien 1815. Erotiken. Amanda. Wladimir den store. Sigurd Ring. Wisbur. Liljor i Saron. Martyrerna. Liljor i Saron och kritiken. Riddartornet. Glädjeflickan i Rom. Albert och Julia. Stagnelius' sista tid. Bacchanterna. Thorsten fiskare. Stagnelius' död.

GOTICISMEN 313
Översättningslitteraturen. Den engelska goticismen. Den tyska goticismen. 1700-talets svenska goticism. Den danska goticismen. Henrik Steffens. Oehlenschlägers Guldhornene. Digte 1803. Oehlenschläger och nyromantiken. Grundtvig. Ling. Lings ungdom. Gylfedikterna. Agne. Lings litterära program. Asarne. Tirfing. Lings dramatiska cykel. Lings gymnastik. Jacob Adlerbeth. Götiska förbundet. Geijer och förbundet. Iduna. Götiska förbundets skalder. Förbundets insatser. Förbundets avtynande. Den »götiska skolan».

DEN LIBERALA PRESSEN FÖRE 1830 358
Grewesmöhlen. De nya tidningarna.

HANS JÄRTA 365
Järta efter 1809. Järta och de litterära partierna. Odalmannen. Samhällsfördraget. Odalmannens artiklar. Järta och nya skolan.

WALLIN OCH DEN RELIGIÖSA RÖRELSEN 379
Den religiösa renässansens förberedelser. Schartau. Kyrkan före nyromantiken. Bibelöversättningen. Psalmboksrevisionen. Romantikens insats. Ödmann och nya skolan. Wallins ungdom. Wallins första dikter. Dityramben. Psalmer 1807. Psalmer 1809. Psalmer 1811. Betänkandet 1812. Genombrottet. Bibelsällskapen. Wallin som teolog. Wallin som talare. Wallins biografi efter 1812. Wallins personlighet. Wallin som psalmdiktare. Dödens engel. Wallins världsliga diktning.

Digitized by Google

GEIJER 422

Geijer och Värmland. Släktkänslan. Livet på Ransäter. Den första studenttiden. Examensstudier. Sten Sture. Geijer och Höijer. Den engelska resan. Planer vid återkomsten. Inbillningskraften. Inbillningskraften och Svenska akademien. Det nyromantiska i Inbillningskraften. Om falsk och sann upplysning. Iduna. Geijer och Oehlenschläger. Odalbonden. Vikingen. De sista Idunadikterna. Dikter i Poetisk kalender. Geijer och folkvisorna. De nordiska myterna. Geijers befordran. Jubeltalet. Thorildsskriften. Geijer och Richert. Feodalism och republikanism. Statsläran i Ett och annat. Svea rikes häfder. Svenska folkets historia. Geijer och den historiska skolan. Avfallets förberedelser. Avfallet. Efter avfallet. Geijers sista lyrik. Avslutning.

TEGNÉR 503

Tegnérs gustavianska anor. Tegnérs barndom. Tegnérs studenttid. De nya intrycken. De första befordringarna. De första dikterna. Impulser från Schiller. Krigssången. Läroårens facit. Tegnérs personlighet som ung. Härbärget. Svea. Den politiska bakgrunden. Stilen i Svea. Svea och Svenska akademien. Dikter 1811—1820. Napoleonsdikter. Carl den tolfte. Nore. Tegnér och de båda skolorna. Kritiken över Nore. Tegnér bryter med nya skolan. Försök att bilda ett nytt parti. Gravdikten över Elof Tegnér. Partibildningen misslyckas. Jubeltalet 1817. Striden om jubeltalet. Epilogen 1820. Fridsropet och Tegnér. Invalet i Svenska akademien. Talet över Oxenstierna. Nattvardsbarnen. Axel. Kritiken över Axel. Dedikationen till Leopold. Frithiofs saga. Biörners Kämpadater. Det orientaliska inslaget. Frithiofs saga och Helge. Utarbetandet av Frithiofs saga. Försoningen. Det antika inslaget. Götiskt och modernt. Karaktärsteckningen. Romanserna i sista delen. Romanserna i första delen. Biskopsvalet. Biskopskvalifikationerna. Tegnér som biskop. Tegnérs äktenskap. Martina von Schwerin. Tegnér och Martina von Schwerin. Tegnér och erotiken. Sine Palm. Mjeltsjukan. Tegnér i Växjö. Helgonabacken. Tegnérs sjuklighet. Vid magisterpromotionen. Sång den 5 april 1836. Emilie Selldén. Tegnér och politiken. Sinnessjukdomen. Kronbruden. Sista dikter. Slutord.

LITTERATURHÄNVISNINGAR 651

Digitized by Google

FÖRTECKNING ÖVER ILLUSTRATIONERNA

EXTRAPLANSCHER

Sid.

Benjamin Höijer. Kopia efter oljemålning av J. Way. 1834. Västmanland-Dala nation. Uppsala 24
Brev från B. Höijer till Hans Järta. Uppsala universitetsbibliotek. (F. 857: c) 32
L. Hammarsköld. Oljemålning av R. V. Ekman. Kungl. Biblioteket 40
Första bladet i Musis amici's matrikel. Uppsala universitetsbibliotek. (U. 157.) 46
Autograf av Per Elgström. Uppsala universitetsbibliotek. (G. 61.) 48
Omslag till första häftet av Phosphoros 56
Titelbladet till Phosphoros 56
Polyfems första nummer 64
Första sidan av Dunciade eller rimare-kriget. Poeme epique i fem sånger af Romunder Gripson. Originalhandskrift av L. Hammarsköld. Kungl. Biblioteket. (Vf. 112: 3.) 72
Neckens polska, arrangerad av J. Chr. F. Hæffner, med brev av denne på baksidan. Götiska förbundets arkiv. Vitterhets-, historie- och antikvitets-akademien 88
P. D. A. Atterbom. Oljemålning av J. G. Sandberg. Gripsholm 104
Anteckningar av Atterbom till Lycksalighetens ö. Birger Mörners samling. Örebro stadsbibliotek 128
P. D. A. Atterbom. Oljemålning av Alida Rabe. 1852. Tillhör major Hjalmar Atterbom. Ystad 136
L. F. Rääf. Träsnitt. Ny illustrerad tidning. 1872 160
Adolf Ivar Arwidsson. Litografi av J. Cardon 184
Titelblad till första bandet av Skandia 200
V. F. Palmblad. Litografi av A. J. Salmson. Nordstjernan 1845 202
Adolf Törneros. Osignerad oljemålning från omkr. 1835. Tillhör Auditör J. Ljungman. Stockholm 208
Karl August Nicander. Oljemålning av O. J. Södermark. 1827. Gripsholm 216
Originalhandskriften till Arnliot Gellina i Runor av K. A. Nicander med randanteckningar av J. Adlerbeth. Kungl. Biblioteket. (Vf. 159) 224
Erik Sjöberg (Vitalis). Litografi efter teckning ur minnet av G. H. Mellin . . 232
Brev från Vitalis till C. A. Forselius. Kungl. Biblioteket. (Ep. S. 18) . . . 236
Erik Johan Stagnelius. Osignerad oljemålning. Växjö gymnasiebibliotek . 256
Originalmanuskriptet till E. J. Stagnelius, Månflickan. Kungl. Biblioteket (Vf. 188) 288
Sida ur Stagnelius, Torsten Fiskare (or. storlek). Kungl. Biblioteket. (Vf. 188) 304
Ling. Litografi av J. Cardon. 1839 328

Digitized by Google

Sid.
Jacob Adlerbeths förslag till Götiska förbundets instiftande. Götiska förbundets arkiv. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien 344
Hans Järta. Oljemålning av J. G. Sandberg. Västmanland-Dala nation. Uppsala 368
Brev från Hans Järta till C. Th. Järta 11 mars 1824. Uppsala universitetsbibliotek. (F. 857: i I) 376
Joh. Olof Wallin. Oljemålning av J. G. Sandberg. Gripsholm 392
Sida ur J. O. Wallins konceptbok. Tillhör fru Auga Nilsson. Stockholm . 416
Ransäter. Litografi efter teckning av U. Troili 424
Början av Geijers inträdestal i Götiska förbundet. Götiska förbundets arkiv. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien 448
E. G. Geijer. Oljemålning av J. G. Sandberg. Värmlands nation. Uppsala . 480
Erik Gustaf Geijer. Litografi efter teckning av Henrik Lilljebjörn (?). Nordstjernan. 1847 496
Esaias Tegnér. Teckning av L. H. Roos af Hjelmsäter. 1816. Tillhör intendent Agne Beijer. Stockholm 512
Egenhändig renskrift av Svea, insänd av Tegnér till Svenska akademien 1811. Svenska akademiens arkiv 528
Kung Carl av Tegnér. Lunds universitetsbibliotek. (Tegnérs efterl. hs. bd 3) 536
E. Tegnér. Teckning av Maria Röhl. 1829. Kungl. Biblioteket 544
Esaias Tegnér. Pastell av J. G. Sandberg. Tillhör redaktör Torsten Tegnér. Stockholm 616
Slutet av ett brev från Esaias Tegnér till C. A. Agardh, Östrabo 22 jan. 1835. Kungl. Biblioteket. (Autografsaml.) 624
Esaias Tegnér. Pastell. 1841. Tegnérstiftelsens museum. Lund 640

ILLUSTRATIONER I TEXTEN

Titelvignett till J. A. Wadman: Sednare samlingar. 1835 21
Heros Skriblerus (Lorenzo Hammarsköld). Karikatyr av C. Th. Löwstädt . 35
P. A. Wallmark. Träsnitt. Illustrerad tidning. 1858 55
Titelvignett ur Konst- och nyhetsmagasin för medborgare af alla klasser. 1818 61
Titelvignett ur Poetisk kalender. 1820 75
Arvid August Afzelius. Blyertsteckning av Amalia Lindegren. Tillhör rådman Allan Afzelius 91
Titelvignett av J. G. Ruckman efter teckning av J. G. Sandberg till Svenska folkvisor från forntiden. I. 1814 100
P. D. A. Atterbom. Porträttmedaljong av B. E. Fogelberg. 1817 110
P. D. A. Atterbom. Blyertsteckning av Per Södermark från 1830-talet. Nordiska museet 115
Ebba Atterbom, f. af Ekenstam. Oljemålning av Alida Rabe. 1852. Tillhör major Hjalmar Atterbom, Ystad 123
Clas Livijn. Litografi av Ludvig Fehr 148
J. Chr. Askelöf. Teckning av J. G. Sandberg. Kungl. Biblioteket 151
C. A. Agardh. Gravyr av Bouchardy 155
Carl Fredrik Dahlgren. Teckning av Maria Röhl. 1834. Kungl. Biblioteket 163

Digitized by Google

Sid.
Bellmanska sällskapet. Träsnitt efter teckning av C. F. Laurén. Kungl. Biblioteket. (Sign. S. 79.) . . . . . 168—169
Autograf av C. F. Dahlgren (Verserna äro en översättning av Matthias Claudius' Abendlied.) Kungl. Biblioteket. (Vf. 66, nr 16) 174
P. A. Sondén. Litografi av A. Hårdh 177
J. M. Stiernstolpe. Litografi efter porträtt av F. W. Westin i Efterlemnade skrifter. 1833 178
Julia Nyberg (Euphrosyne). Teckning av Maria Röhl. 1834. Kungl. Biblioteket 183
Julia Nyberg (Euphrosyne). Litografi efter teckning av A. J. Salmson. Nordstjernan. 1843 185
Gravyr av J. G. Ruckman till J. M. Stiernstolpe, Månaderne. 1821 188
S. J. Hedborn. Titelbild till S. J. Hedborn, Minne och poesi. 1835 192
V. F. Palmblad. Oljemålning av Steper. 1852. Östgöta nation. Uppsala . . 201
Carl von Zeipel. Litografi. Nordstjernan. 1848 204
G. W. Gumælius. Träsnitt. Ny illustrerad tidning. 1877 205
A. Grafström. Litografi av A. J. Salmson. Nordstjernan. 1844 207
Eleonora Charlotta d'Albedyhll, f. Wrangel. Oljemålning av C. F. v. Breda. 1786. Tillhör frih. Elisabeth Nordenfalk, f. d'Albedyhll 208
Malla Montgomery-Silfverstolpe. Miniatyrmålning av J. A. Gillberg. 1807. Tillhör fröken Anna Lagercrantz. Lidingö 209
Amalia von Helvig. Oljemålning. Wittumspalais. Weimar 213
Christian Erik Fahlcrantz. Teckning av Maria Röhl. 1842. Kungl. Biblioteket 216
Karl August Nicander. Blyertsteckning av G. H. Mellin. Kungl. Biblioteket . 222
Nicanders vänkrets. Teckning (av A. Wetterling?) omkr. 1833. Karl Warburgs autografsamling. Kungl. Biblioteket. Nicander (»Niccus»), N. J. Cervin-Stéenhoff (»Stenhoppan»), G. H. Mellin (»Melitta»), Alexis Wetterling, H. B. Palmær (»Padalmurus») 225
Erik Sjöberg (Vitalis). Miniatyr målad efter Vitalis' död av W. Le Moine. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien 229
Magnus Stagnelius. Oljemålning. Kalmar Gymnasiebibliotek 239
Domprostgården, tidigare biskopsgården i Kalmar 241
Autograf av E. J. Stagnelius. Birger Mörners samling. Örebro stadsbibliotek 269
E. J. Stagnelius. Teckning av L. G. Malmberg. Kungl. Biblioteket 287
Titelblad till originalupplagan av Bacchanterna 303
E. J. Stagnelius. Medaljong skuren i trä av L. G. Malmberg 309
Lögarens lugn. Runor av Karl August Nicander. Med teckningar av Hugo Hamilton. 1825 312
Starkodders fall. Illustration till trettonde sången av Asarne. C. Wahlbom, Teckningar ur Asarne componerade och etsade. 1833—1836 337
P. H. Ling. Byst av Hans Michelsen. Nationalmuseum 339
Jacob Adlerbeth. Akvarell. Statens historiska museum. Helsingfors . . . 343
Jacob Adlerbeths dryckeshorn i Götiska förbundet. Nordiska Museet 346
Fogelbergs gudar. Litografi av J. H. Strömer 357
C. A. Grewesmöhlen. Miniatyr av L. M. Sparrgren. Tillhör advokat I. Morssing. Stockholm 359
Georg Scheutz. Litografi. Litografiskt allehanda. 1864 360
Joh. Johansson. Träsnitt av G. Wahlbom. Illustrerad tidning. 1860 361
Första sidan av Argus 25 januari 1823 (förminskad) 363

Digitized by Google

Sid.
Titelvignett av J. G. Ruckman efter F. W. Westin till Recueil de lettres de Charles Jean. Sthlm 1825 364
Titelvignett ur E. G. Geijer, Svea rikes häfder. 1. 1825 378
Henrik Schartau. Oljemålning av M. D. Roth. 1797. Lunds universitetsbibliotek 381
J. O. Wallin. Teckning av L. H. Roos af Hjelmsäter. 1823 391
J. O. Wallin. Miniatyr av P. Köhler. 1810. Tillhör fröken Vendela Nyström. Stockholm 401
Titelblad till Den svenska psalmboken. 1819 409
Anna Lisa Geijer, f. Lilljebjörn. Oljemålning av H. Lilljebjörn. Tillhör greve Knut Hamilton. Uppsala 439
Erik Gustaf Geijer. Miniatyr, målad i London 1810 av okänd konstnär. Tillhör fröken Florry Hamilton. Högfors 443
Erik Gustaf Geijer. Teckning av Amalia von Helvig. Tillhör greve Knut Hamilton. Uppsala 465
J. G. Richert. Akvarell av Ida Hjärne, f. Richert. Tillhör biblioteksamanuens Erland Hjärne. Uppsala 475
E. G. Geijer. Daguerrotypi. Nationalmuseum 491
Brukspatron Christofer Myhrman. Oljemålning av N. Hagelberg. 1800. Tillhör A.-B. Rämen-Liljendahl 507
Esaias Tegnér. Miniatyrmålning av Liepmann Fränckel. Tillhör fru Alice Tegnér. Stockholm 520
Lund på 1820-talet. Oljemålning av G. W. Palm. Nationalmuseum 523
Illustration av Johan Holmbergsson till Tegnérs Axel. Magasin för konst, nyheter och moder. 1825 569
Illustration till Vikingabalk. H. Hamilton, 24 teckningar till Frithiofs saga. 1828 579
Balders tempel. Litografi efter teckning av Egron Lundgren. Bihang till Frithiofs saga. 1839 584
Titelvignett efter teckning av J. G. Sandberg till Frithiofs saga. 3:dje uppl. 1827. 591
Titelblad till Frithiofs saga. 5:e uppl. 1831 594
Anna Myhrman. Oljemålning av N. Hagelberg. 1799. Tegnérmuseet. Lund 603
Martina von Schwerin, f. Törngren. Oljemålning av C. F. v. Breda. 1804. Skarhult 604
von Brinkman. Litografi. Nordstjernan. 1848 605
Euphrosyne Palm, f. Hising. Teckning av A. Grafström omkr. 1830 613
Östrabo. Fotografi 639
Ingeborgs harpa. Litografi efter teckning av Egron Lundgren. Bihang till Frithiofs saga. 1839 650

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEDNING

Period-indelning.

JUST därför att 1800-talets litteratur ligger oss närmast, hava vi svårast att överblicka den, att särskilja de olika kulturrörelserna och värdesätta de insatser, som de ledande personligheterna hava gjort; isynnerhet gäller detta naturligtvis de årtionden, som sammanfalla med den nu levande generationens egen ungdomstid. Redan en uppdelning av århundradet i vissa karakteristiska tidsskeden är vansklig. En »period» är ju blott ett pedagogiskt begrepp, ett hjälpmedel vid framställningen, den ena »perioden» går över i den andra, och fixa årtal, då den ena börjat och den andra slutat, kunna icke angivas, ty den senare tiden är alltid förberedd av vissa riktningar inom den föregående, och den äldre tiden fortlever mer eller mindre starkt i den följande. Dock torde man inom 1800-talets litteratur kunna iakttaga två mera skarpt framträdande märkesår: 1809, då både ett betydande politiskt omskifte ägde rum och en litterär skola framträdde med ett väsentligen nytt program, samt 1879, då Röda rummet utkom. Den mellanliggande tiden är svårare att uppdela. En dylik uppdelning bör dock göras, ty dessa sjuttio år hava icke en ensartad litterär karaktär. Under tiden 1810—1830 infaller romantikens storhetstid. Under det följande decenniet leva väl de tongivande författarna kvar, men sin insats hava de flesta av dem då redan gjort, och den litterära grupperingen sker nu efter nya linjer. Aftonbladet, som började utgivas 1830, kan därför med en viss rätt sägas inleda en ny period inom vår litteratur. De politiska frågorna bli nu de, som ivrigast diskuteras, under det att de estetiska och filosofiska, som förut tilldragit sig huvudintresset, däremot träda i bakgrunden. Man skulle därför kunna kalla de följande årtiondena för liberalismens tid. Denna liberalism var likväl förberedd redan under romantikens guldålder och bottnar till sist i frihetstiden och upplysningen, vilkas politiska idéer nu under andra former vända tillbaka. Romantiken levde också kvar efter 1830, har i själva verket funnits under hela århundradet, och möter

Digitized by Google

oss under skiftande former hos så olika författare som Almquist, Runeberg, Rydberg och Strindberg. 1830 är således intet verkligt gränsår, knappt heller 1838, och i denna del skola vi ej heller stanna vid något av dem utan följa den äldre romantiken till dess slut. Några kapitel hava här utmönstrats, emedan tiden 1810—1870 i dessa fall lämpligast behandlas i ett sammanhang; dessa kapitel äro skolor och universitet, drama och roman. Vidare har Almquist, ehuru nyromantiker, behandlats i nästa del, emedan han såsom författare framträder egentligen först efter 1830 och emedan hans verksamhet gärna bör ses i samband med pressens och liberalismens historia under tiden 1830—1850. De religiösa rörelserna och de olika vetenskapernas utveckling har jag i denna del sökt skildra i samband med de ledande personernas biografier, emedan framställningen eljes skulle hava blivit alltför splittrad.

* * *

Revolutionen 1809.

Samma jubel, som den 19 augusti 1772 hälsat Gustav III, utbröt också den 13 mars 1809. Det var — skriver Beskow i sina Lefnadsminnen — »som hade en sten fallit från varje hjärta vid det med blixtens snabbhet kring staden spridda ryktet, att Gustav Adolf blivit skild från regeringen. Man tyckte sig efter flerårigt förtryck andas fritt; alla utsikter ljusnade, man ansåg sig hava återerövrat ära och självständighet, fäderneslandet skulle åter bli lyckligt. Den förste, som bragte tidningen till vårt hus, var Stiernstolpe, som kom från Lagerbrings expedition. Staden var i jubel. På värdshusen dracks och hurrades för den lyckliga utgången. De unga kansliherrarna, som varit invigda i sammansvärjningen (och de voro många), firade dagen på Kastenhofs källare vid Gustav Adolfs torg och räckte ut glas genom fönsterna åt de förbigående, även åt fruntimmer, att tömma en skål för den efterlängtade befrielsen. Vädret var så härligt, att damer gingo i schal som på en vårfest, vartill glädjens inre värme väl även bidrog.»

Det föreföll således, som om den 13 mars skulle bliva inledningen till en ny frihetens tidsålder i Sverige. Det blev tvärtom, ty i själva verket började, efter endast några få år, en ny reaktionsperiod i vår historia. 1809 års män hade haft en förunderligt ytlig uppfattning av den politiska situationen i Europa, och den sinnessjuke Gustav Adolf bedömde den i själva verket riktigare. Att de under en så jämförelsevis kort tid fingo leda Sveriges öden, var därför en ren lycka. Den mest framträdande bland dem, Georg Adlersparre, var varken ett snille eller en karaktär, snarare despotisk, feg och

Digitized by Google

intrigant. Järta — ett bland de bästa huvuden, vi haft här i landet, och absolut hederlig — var omöjlig som ledare; han tålde ej den minsta motsägelse och var en utpräglad egocentriker, som refererade allt på sig själv och aldrig kunde offra ens ett hugskott till fördel för fäderneslandet. Adlercreutz och Skjöldebrand voro hederliga huggvärjor utan någon begåvning som statsmän. Sveriges räddning blev därför den kraftfulle och snillrike franske marskalk, som redan 1810 fattade statsrodret i sin hand. Han skulle vara bunden av den konstitution, som 1809 års män skapat! Och här visade det sig mycket snart, huru föga en konstitution i själva verket betyder. Det är praxis och personligheternas större eller mindre kraft, som bestämmer kursen.

Det är en omtvistad fråga, vem som äger den största förtjänsten av 1809 års grundlag — Anders af Håkansson eller Järta. Vad som däremot obestridligen är Järtas arbete är Konstitutionsutskottets memorial med öfverlämnande af förslag till regeringsform den 2 juni 1809, och här framläggas, klart och tydligt, de allmänna principer, som ligga bakom. Det var åt Montesquieus maktfördelningslära — 1700-talets konstitutionella frihetskodex — som den nya grundlagen skulle giva ett uttryck: »Utskottet har sökt att bilda en *styrande makt*, verksam inom bestämda former, med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en *lagstiftande makt*, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd; en *domaremakt*, självständig under lagarna, men ej självhärskande över dem.» På dessas ömsesidiga motvikt skulle statsförfattningen vila, och man skulle således undgå såväl en riksdagsstyrelse som ett monarkiskt envälde, mellan vilka poler Sverige nyss förut oscillerat: »*Makten att styra* tillkommer, efter utskottets förslag, odelad konungen, men hans beslut kunna icke förhastat fattas, icke bestämmas efter ensidiga underrättelser och råd av dolda personer utan ansvarighet. Han måste i alla mål låta sig upplysas av ett offentligt statsråd, vars ledamöter, ställda under ansvarighet icke blott för deras yttrade rådslag utan även för deras tystnad, då de bort råda, måste själva sorgfälligt söka upplysningar för att bevara sitt liv, sin välfärd och sin heder.» I verkligheten blev det alls icke så. Karl Johan var van att kommendera en armé, van också vid Napoleons sätt att regera; de svenska ämbetsmännen voro vana att lyda, och följden blev, att Karl Johan faktiskt blev mera enväldig än både Gustav III och Gustav Adolf, vilka icke ägt den starka personlighetens makt att genomdriva sin vilja.

Reaktionen.

Därtill kom, att reaktionens vindar börjat att allt kraftigare blåsa ute i Europa, och av detta tog man helt naturligt i Sverige ett starkt intryck. 1813 började frihetskriget mot Napoleon, och året därpå föll revolutionens store son. Bourbonerna uppsattes på Frankrikes tron, och efter alla frihetsorgier och folkslaktningar hoppades man att nu kunna återställa l'ancien régime. De ledande voro kejsar Alexander och furst Metternich, den förre en mystiker och svärmare, den senare en kallblodig, trång nyttighetspolitiker, och dessa kommo

Digitized by Google

nu att samverka. 1815 framlade Alexander för kejsaren av Österrike och konungen av Preussen ett program till en »helig allians», som också ingicks och som sedan biträddes av andra makter, även av Sverige. I sin styrelse skulle Europas regenter låta sig ledas av »den heliga religionens grundsatser, rättvisans, kärlekens och fredens». Furstarna erkände, att de icke hade »någon annan härskare än den, vilken ensam makten tillhör, d. v. s. Gud», och de skulle känna sig såsom bröder, så att de »vid varje tillfälle giva varandra hjälp och bistånd, anseende sig i förhållande till sina undersåtar och sina krigsmakter såsom familjefäder». Alexander menade sannolikt ärligt, och de övriga insågo fördelarna av en dylik skyddande förklädnad för den absolutistiska politik, de ville driva. Så kom »den heliga alliansen» till stånd, vilken onekligen duperade den allmänna opinionen — i Sverige så betydande författare som Geijer och Stagnelius. Inom den praktiska politiken hade själva alliansen mycket liten betydelse, men den gav den våldsamt reaktionära stormaktspolitik, som nu började, en ideell fernissa, och inom litteraturen kom den därför att spela en mycket stor roll. Där kom det att gälla för eller mot, upplysning eller reaktion.

Indragningsmakten.

Även den nya konstitutionen i Sverige berördes mycket hastigt av den europeiska reaktionsströmningen. I det nyss citerade memorialet hade Järta skrivit: »Utskottet är ock därom övertygat, att en sann medborgerlig anda icke länge skall saknas hos ett ursprungligen fritt och manligt folk, som njuter en under grundlagens helgd skyddad tryckfrihet, vars regeringsärenden offentligen behandlas och granskas», och i Regeringsformens § 85 stadgades, att den tryckfrihetsförordning, som konung och ständer gemensamt skulle fastställa, skulle såsom grundlag anses. I den nästa paragrafen definierades denna tryckfrihet: »Med tryckfrihet förstås varje svensk mans rättighet att, utan nagra av den offentliga makten i förväg lagda hinder, utgiva skrifter, att sedermera endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehall, och att icke i annat fall kunna därför straffas, än om detta innehall strider emot tydlig lag, given att bevara allmänt lugn, utan att återhalla allmän upplysning.» Året därpå antogs denna nya grundlag, som utfärdades den 9 mars. I själva verket innehöll den, delvis på grund av prästeståndets inlägg, ganska manga restriktioner, som i det följande fingo betydelse. Så förklarades »förnekelse av den rena evangeliska läran» såsom en straffbar handling, likasa »lögnaktiga uppgifter och vrängda framställningar till allmänhetens förvillande och förledande» — en onekligen mycket tänjbar paragraf. Och redan 1812 fick den nya tryckfrihetsförordningen en högst väsentlig inskränkning — möjligen motiverad av det ytterst ömtaliga politiska läget, men alldeles lagstridig, ty en förändring av någon paragraf i en grundlag skulle antagas av två på varandra följande riksdagar. Det var den s. k. indragningsmakten, som nu kom till: »*Anser* hovkansleren — heter det — ett dagblad eller periodisk skrift vadlig för allmän säkerhet eller utan skäl och bevis förnärmande personlig rätt eller av en fortfarande smädlig egenskap, må han äga att, i Stockholm genom Överståthållarämbetet och i landsorterna genom Konungens befallningshavande, genast

Digitized by Google

låta inställa dagbladets eller periodiska skriftens vidare utgivande.» Sedan skulle Kungl. Maj:t förordna, »huruvida den inställda skriftens fortsättning må vidare tillåtas, och ankommer det på Kungl. Maj:ts nådiga förordnande, huruvida utgivaren av ett sålunda indraget dagblad eller periodisk skrift må något annat dagblad eller periodisk skrift framdeles kunna utgiva». Härmed hade den så varmt förordade tryckfriheten i verkligheten alldeles upphävts, och det blev därför företrädesvis om denna indragningsmakt, som striden på 1830-talet kom att stå. Under denna tid däremot, då oppositionen mot regeringen ännu var ganska svag, tyckes man icke hava känt sig särskilt besvärad av denna munkavle, och man fann det helt naturligt, att regeringens åtgöranden ej blevo föremål för någon kritik. Ur denna synpunkt skedde således icke någon starkare brytning med tiden före 1809. Regeringen var lika maktfullkomlig som förut och yttranderätten nästan lika inskränkt. Snarare var skillnaden den, att under Gustav III och Gustav IV Adolf hade det, om ock blott i det tysta, funnits en stark allmän opinion mot absolutismen, under det att denna nu hade en god del av det bildade Sveriges sympatier.

Det tyska inflytandet.

Denna politiska reaktion är ett mycket betecknande drag i den nya tidens anlete. Ett annat är det starka beroendet av den tyska kulturen. I själva verket var övergången från fransk till tysk smak ganska naturlig. Av de stora kulturländerna låg ju Tyskland Sverige närmast, svenskar och tyskar voro stambefryndade, och redan på 1300-talet hade den svenska kulturen råkat i ett starkt beroende av den tyska. Under reformationstiden hade detta än ytterligare ökats, och även under stormaktstiden var Sverige nästan en halvtysk stat. Det barbari, i vilket Tyskland, särskilt dess litteratur, efter det trettioåriga kriget sjönk ned, berövade emellertid Tyskland för nära ett århundrade allt inflytande på den högre europeiska bildningen och smaken. T. o. m. tyskar såsom Leibniz föredrogo att skriva på franska i stället för på modersmålet, och Fredrik den store ansåg tyska användbart, endast då man talade till soldater och hästar. Både Tyskland och Sverige blevo därför, litterärt sett, vasallstater under Frankrike. Men vid 1700-talets mitt uppstod en ny tysk litteratur, som vid århundradets slut utan tvivel var den mest betydande i Europa, under det att den franska litteraturen vid samma tid företedde bilden av en kraftlös åldring. De stora litterära namnen vid sekelskiftet voro tyska — Goethe och Schiller för att blott nämna två. Det tyska inflytande, som nu med sådan styrka gjorde sig gällande, var därför ganska förklarligt.

Alldeles utan förberedelser var det icke. Det starka beroende av den franska upplysningskulturen, som kännetecknar den gustavianska tiden, hade redan då, såsom i föregående del närmare utvecklats, mött motstånd, särskilt från Thorild, som hänvisat till Klopstock och Goethe. Under Gustav IV Adolf, då den franska litteraturen av cen-

Digitized by Google

suren nästan portförbjöds, hade kantianismen vunnit talrika anhängare vid universiteten, och den mycket omfångsrika romanlitteratur, varifrån medelklassen tog sina intryck, bestod alldeles övervägande av översättningar från tyskan. Även på teatern var den tongivande en tysk författare: Kotzebue. Det avgörande genombrottet skedde dock först efter 1809. Den tyska filosofien, särskilt Schellings, kom då att alldeles behärska det bildade föreställningssättet här i landet; med det djupaste förakt såg man ned på de förut så beundrade franska upplysningsförfattarna, och hos nästan alla av det nya släktet möter man en stark animositet mot fransk kultur och litteratur över huvud. I stället vill man nu vara *german*, och de författare, som för oss bli de tongivande, äro nästan alla tyskar, Goethe, Schiller, Jean Paul, Fichte, Schelling, Schleiermacher och nyromantikerna, bröderna Schlegel, Tieck, Novalis m. fl. Voltaires dagar voro för alltid förbi, och varje nybliven magister ansåg sig äga rätt att tala om hans ytlighet.

Universitetens roll.

Denna tyska orientering hade åtskilliga konsekvenser. Under den gustavianska tiden hade det varit hovet, Svenska akademien och huvudstaden, som angivit tonen. Alla tre blevo nu avsatta, och i deras ställe trädde de förut så föraktade universiteten. Karl Johan förstod icke landets språk och kunde här således ej bliva någon ledare, hade heller icke några litterära intressen. Hovet var således ur räkningen. Akademien, inom vilken Leopold ansågs vara den bestämmande, hade väl fortfarande ett stort anseende i den allmänna opinionen, men icke så hos det unga släktet. Akademien ansågs vara den franska smakens sköldborg och blev därför föremål för de yngres, särskilt fosforisternas, häftiga anfall. Dessa yngre tillhörde med få undantag universiteten: Tegnér och Agardh Lunds universitet, Geijer, Atterbom, Palmblad, Hwasser, Törneros, Biberg och Grubbe Uppsala, och även Hammarsköld, som verkade i huvudstaden, var till sin läggning snarast universitetsman; enslingen Stagnelius bodde visserligen i Stockholm, men var andligen ingen huvudstadsbo. Att universiteten nu kommo att spela denna roll, berodde till en stor del därpå, att den nya kulturen väsentligen vilade på filosofisk grund. Denna nya tyska filosofi var icke såsom upplysningsfilosofien klar och lättfattlig, utan lärd och dunkel, tillhörde genom hela sin karaktär den akademiska lärosalen, och då nu litteraturen till en väsentlig del inriktade sig på denna filosofi, var det naturligt, att huvudstaden icke i samma grad som universiteten kunde bliva tongivande. Särskilt i Uppsala blev den tyska filosofien den allt behärskande vetenskapen, och nästan alla de personligheter, som under denna tid träda i förgrunden vid universitetet, äro mer eller mindre filosofer: Höijer,

Digitized by Google

Biberg, Grubbe, Geijer, Atterbom. T. o. m. naturvetenskapen förvandlades — såsom Hwassers exempel visar — till filosofi, och den på 1830-talet utbrytande kampen mellan Uppsala och Stockholm blev därför icke blott en strid mellan huvudstad och universitet, utan ock mellan tysk filosofi och empirisk forskning, mellan konservatism och liberalism.

Den religiösa reaktionen.

Denna Uppsalafilosofi var nämligen en vapendragare åt den reaktion, som vid denna tid gick fram över hela Europa och som särskilt vände sig mot upplysningens och den franska revolutionens idéer — inom politik, filosofi och religion. Icke minst karakteristisk för romantikens tidsålder är den starka religiösa reaktionen mot det gångna århundradets skepticism och materialism. Då hade man inom de ledande upplysningskretsarna nästan blygts för att bekänna sig såsom kristen, och i stället hade man velat vara »filosof» utan »prejugéer». Nu däremot förkunnade man högt sin tro, och de flesta av det unga släktet voro även varmt religiösa personligheter. Här hava vi således den punkt, där upplysning och romantik kanske skarpast stodo mot varandra, ehuru vi redan, i föregående del, sett, att den religiösa renässansen vid 1800-talets början alls icke var utan förberedelser under den gustavianska tiden. Jag skall i det följande utförligare återkomma härtill.

Nationalismen.

Ännu ett drag återstår i den nya tidens fysionomi. Upplysningen hade varit kosmopolitisk. Romantiken både i Tyskland och Sverige är däremot i hög grad nationellt betonad. Utan tvivel har den svenska romantiken i detta fall tagit intryck från de samtida rörelserna i Tyskland, av den nationella pånyttfödelse, som det napoleonska förtrycket och det följande befrielsekriget där framkallade. Men goticismen — eller den form, som denna nationalism hos oss fick — har dock huvudsakligen rent svenska förutsättningar, och vi hava ju mött ansatser till den i 1700-talets förromantik samt, längre tillbaka, i rudbeckianismen. Det lömska ryska överfallet och Finlands förlust bragte denna nationalism till mognad, och för oss fick det finska kriget samma betydelse, som kampen mot Napoleon hade för Tyskland. Även härtill skall jag i det följande återkomma och har här blott velat framhålla de allmänna huvuddragen hos den svenska litteraturen under tiden 1810—1830.

För att rätt uppfattas måste, såsom härav framgår, 1800-talets svenska litteratur ses mot bakgrunden av de stora europeiska kulturrörelserna, och vi vända oss därför till dem.

Digitized by Google

DEN UTLÄNDSKA ROMANTIKEN

Den tyska romantiken.

SÅSOM vi från föregående del minnas skedde upplysningens stora genombrott i Europa omkring 1750. Men dess glansperiod var kort, och redan på 1780-talet hade den förlorat betydligt i kraft. De franska upplysningsfilosoferna hade vid denna tid blivit en trupp utan hövding, och stridshumöret hade förvandlats till betänksamhet. Motrörelsen, förromantiken, hade i stället under dessa år allt mer vuxit i styrka, och i början av 1770-talet skedde här det stora genombrottet: förromantiken utvecklade sig till romantik. Genombrottet skedde i Tyskland med Herder och Goethe, i den rörelse, som man — efter ett av Klingers dramer — kallat Sturm und Drang. Denna romantik framträder i Tyskland i tre efter varandra följande faser: Sturm und Drang, nyhumanismen och nyromantiken. Vi vända oss först till Sturm und Drang.

Sturm und Drang.

Skönlitterärt kan man med fullkomlig klarhet läsa ut den nya riktningens program i Goethes båda ungdomsarbeten: dramat Götz von Berlichingen (1773) och romanen Die Leiden des jungen Werthers (1774). På nästan alla punkter vänder sig Goethe här mot upplysningens ledande idéer, och alla de uppslag, som gjorts under förromantiken, samlas här såsom i en brännpunkt. Upplysningen hade varit filosofisk, rationalistisk. Sturm und Drang är framför allt reaktionen mot rationalismen. Det förstånd, som man då skattat så högt, degraderades nu till en kunskapskälla av lägre ordning, och i dess ställe sattes känslan. Mot förståndsmänniskornas jordbundna släkte ställde man känslans aristokrater, och det är dessa, som Goethe i olika skiftningar förhärligar i Götz och i Werther. Omvärderingen blev epokgörande, ty med förståndets detronisering och känslolivets genombrott följde den lyriska diktningen. Någon dylik hade icke funnits sedan renässansens dagar, och Goethe är den nya tidens förste lyriker, som visserligen hämtar sin inspiration från olika håll, från bibeln, från Ossian, från medeltidshymnen, från folkvisan, men som sammangjuter alla dessa intryck till något fullt personligt och nytt. Med denna rikare känsla följde ock ett annat förhållande till religionen. Upplysningens religion hade, då den ej var materialism, varit en kall, rationalistisk deism. Den nya tiden återvände väl ej till den gamla ortodoxien, men lika otillfredsställd var den med upplysningens deism, och i det hela är det savoyardprästens religion, som i olika avskuggningar blir den nya tidens, i viss mån även Goethes. Han delade aldrig upplysningens religionsfientlighet,

Digitized by Google

för de religiösa företeelserna hyste han en icke blott yttre vördnad, och i tillvaron fanns alltid för honom något »unzugängliches». Förståndet kunde ej fatta detta; endast känslan kunde ana tillvarons mysterium, och häri låg dock något av en religiositet, som var Voltaire och hans meningsfränder främmande, uppslaget till den religionens renässans, som kort därefter följde. Också i en annan punkt nådde Sturm und Drang över upplysningen. För denna vilade de historiskt givna religionerna endast på prästbedrägerier. Med Herder, som var den nya rörelsens egentlige spiritus rector, banade sig en annan och riktigare uppfattning fram, och uppgiften blev nu att historiskt söka begripa de religiösa företeelserna, ej att bedöma dem blott från 1700-talets synpunkt.

I den politiska uppfattningen stod Sturm und Drang på Rousseaus ståndpunkt. Både Götz och Werther äro våldsamma stridsskrifter mot det bestående samhället; Schillers Die Räuber kanske ännu mera. Samhället med dess lagar och förordningar, dess konvenans och dess fördomar var snarast ett hinder för den kraftiga, originella personlighetens utveckling. Det var för denna personlighet, man nu framför allt fordrade utrymme. Kampen för individens, särskilt den begåvade individens oinskränkta frihet blev därför en huvudpunkt på Sturm und Drangs program. Den genityp, som förberetts av Young och Rousseau, blev nu fullt utbildad. Geniet erkänner inga lagar, varken samhällets eller estetikens, allra minst underkastar det sig det nyktra förståndets lydno — detta är den föraktade filisterns, icke snillets, kännemärke. Den geniala personligheten går sina egna vägar, behärskas av de starka lidelserna och den sjudande rika känslan, och det är styrkan hos denna, som är hans adelsbrev. Den verklige skalden är därför snarast en improvisator, som utan all beräkning diktar sina mästerverk, som icke följer några mönster, utan skapar något nytt och originellt och som bryter alla dittills erkända lagar. Sådana skalder hava Homeros, Ossian och Shakspere varit. Sådan var även den unge Goethe. I Götz von Berlichingen bryter han mot alla de regler, som dittills gällt såsom sakrosankta. Rummet växlar ständigt, handlingen utsträckes över flera år, patetiska och komiska scener avlösa varandra, i motsats till Racines dramer fullkomligt vimlar det i Götz av personer — alldeles som i förebilden, Shaksperes krönikespel — och Goethe synes nästan hava bemödat sig om att skriva ett drama, som på alla punkter skilde sig från upplysningens.

En därmed sammanhängande punkt på Sturm und Drangs program var den begåvade individens frigjordhet även från de hävdvunna moraliska lagarna. Dessa gällde för vanliga människor, men ej för honom. Genom sin rika och starka känsla, genom sin originalitet stod han på ett högre plan, och även om han kanske icke alltid handlade rätt, voro författare och publik dock städse redobogna att giva honom full förlåtelse. I Stella försvarar Goethe tvegiftet, och Schiller ger oss både den ädelsinnade rövaren och den ädelsinnade hetären.

Den människotyp, som kommer fram i Sturm und Drangs dramer och romaner, är också en annan än klassicitetens och upplysningens. Emedan förståndet, enligt rationalismens uppfattning, var detsamma hos alla människor i alla tider och under alla luftstreck, så hade också människorna samma syn på livet på Homeros' tid och på Ludvig XV:s, i Paris och i Peking. De personligheter, som träda oss till mötes i klassicitetens och upplysningens dramer, äro därför allmänmänskliga typer utan några av nationalitet och tidsålder betingade nyanser. Redan under förromantiken hade emellertid, genom Montesquieu, Young m. fl., en annan uppfattning arbetat sig fram, och den träder oss i fullt utbildad och medveten

Digitized by Google

form till mötes i Goethes ungdomsdrama — helt naturligt, då människan för Sturm und Drang icke blott var ett förståndsväsen, utan bestämd av arv, miljö, känslor, drifter, instinkter. Götz är *tysken* från medeltidens avslutningsår, och Goethe gör allt för att framhålla just de individuella och nationella dragen hos honom. Människoskildringen är — i motsats till klassicitetens och upplysningens — starkt realistisk. Likaså är tids- och lokalkoloriten en huvudsak i dramat, och Götz inleder den följande tidens svärmeri för medeltiden, vilken för upplysningen blott varit en vidskepelsens och barbariets tidsålder.

Goethe hade, som sagt, bemödat sig om att göra Götz till en utpräglat nationell gestalt från reformationens århundrade. För Herder, den andre av Sturm und Drangs förgrundsgestalter, var just detta nationella ett huvudintresse. Montesquieu hade i de olika folkens lagar sett ett uttryck för deras särlynnen. Herder såg denna folkindividualitet framför allt i diktningen, och det var i detta så att säga etnografiska syfte, som han utgav sin stora samling av folkdikter från olika land, Stimmen der Völker (1778 ff.). Den exotism, som vi kunnat iakttaga redan under förromantiken, denna strävan att komma olika folks skönhetsideal på spåren, blir nu hos Herder tråden i hela hans författarskap och efter honom ett särmärke för all romantik.

Bland de övriga författare, som tidigt anslöto sig till Goethe, fick Maximilian Klinger en viss betydelse. I hans dramer möta vi nämligen dessa då så populära kraftgenier, som av sina mäktiga lidelser nästan hindras att tala, som ständigt befinna sig i eruption, våldsamma och bizarra, på samma gång sentimentala och brutala. Jag har — säger hjälten i dramat Sturm und Drang — »varit allt. Jag har varit rallare för att vara någonting, jag har levat bland alperna, vaktat getter, dag och natt legat under det oändliga himlavalvet, utkyld av vindarna och bränd av en inre eld. Ingenstädes vila, ingenstädes rast!» Det är Sturm und Drangs hjältetyp.

Sentimentaliteten, från vilken Goethe höll sig fri, men som Sturm und Drang i övrigt ärvt från förromantiken, kommer starkast fram hos en annan Stürmer und Dränger, Jean Paul, som något senare, på 1790-talet, blev en av Tysklands mest populära författare och även utanför Tyskland hade en stor inverkan på samtiden. Hans förebild var Sterne. Det självintresse, vi kunnat iakttaga redan hos denne, hos Young och hos Rousseau, stegras i Jean Pauls romaner till ett rent sjukligt pjosk med det egna jagets subtila själsliv. Samtiden beundrade hans »stilla och älskvärda humor», och den observerade icke, att »humorn» var till ytterlighet kokett och tillgjord. Å den andra sidan kan man förstå, att i Jean Pauls försök till en analys av känslolivet låg något tilltalande för en tid, som framför allt reagerat mot upplysningens förståndskultur.

Goethe och Herder voro Sturm und Drangs båda stora författare. Till samma riktning anslöt sig 1781 en tredje storman, den 22-årige Friedrich Schiller, som då debuterade med dramat Die Räuber. Man återfinner här både Klingers bombasm och hans chargerade karaktärer. Men stycket är skrivet med en medryckande fart, och Sturm und Drangs egendomliga moral framlägges här med en ungdomlig hänförelse, som än i dag verkar smittande. Trots alla fraser och trots alla onaturligheter är den »ädle rövaren» Karl Moor fylld av samma högstämda idealism, som är grundtonen i Schillers hela diktning, av den frihetsglöd och det hat mot förtryck, som besjälade 1780-talets generation, och ännu starkare greps denna av Kabale und Liebe (1784), där Schiller upptagit ett motiv, som under den närmaste tiden skulle bliva ett bland de mest använda: ståndsskillnaden.

Digitized by Google

Boven i stycket är en högtställd minister, och dygden representeras av den småborgerliga familjen Miller.

Det var snarast till författaren av Die Räuber och Kabale und Liebe, som Sturm und Drangs epigoner anslöto sig — Kotzebue, Lafontaine m. fl., genom vilka Sturm und Drangrörelsen sjönk ned på ett både socialt och estetiskt lägre plan och blev en litteratur för medelklassen. Teatrarna och lånbiblioteken översvämmades nu av riddardramer och rövarromaner såsom Vulpius' Rinaldo Rinaldini (1797—1798) och av rörande familjehistorier ur kälkborgerlighetens värld. Men då dessa kommo på modet, hade redan Schiller och Goethe frigjort sig ur Sturm und Drangs dimmiga känslovärld.

I själva verket passade ingendera för denna. Goethe var minst av allt en revolutionär natur. Han hade vuxit upp i ett burget patriciskt hem, han och samhället hade icke råkat i någon friktion med varandra, han ägde visserligen den store skaldens rika känsla, men denna är redan i hans första lyrik behärskad och måttfull. Han hade vidare ett enastående klart huvud, och det hovliv och den praktiska verksamhet, i vilka han fördes in, då han 1775 kom till Weimar, kommo honom helt naturligt att se på Sturm und Drang med andra blickar än under den första ungdomen. Till sin läggning var Schiller onekligen vida mer en Stürmer und Dränger och vida mer revolutionär än Goethe. Han kom från ett fattigt hem och hade fått genomkämpa hårda utvecklingsår. Men även han hade ett klart huvud, och han var alldeles för bildningskraftig att kunna slå sig till ro i ynglingaårens idévärld. Genom bekantskapen med Kants filosofi fick hans idealism en annan inriktning, hans historiska studier ledde honom åt samma håll, och de lyckligare ekonomiska förhållanden, i vilka han kom genom sin utnämning till professor i Jena, befriade honom från de sista resterna av ungdomens fantasteri.

Nyhumanismen.

Denna nya riktning, vilken han och Goethe, oberoende av varandra, vid slutet av 1780-talet inleda, har man kallat nyhumanismen. Karakteristiska uttryck för denna äro Goethes drama Iphigenie (1787), hans idyll Hermann und Dorothea (1797) och romanen Wilhelm Meisters Lehrjahre (1794—1796), Schillers dikt Die Götter Griechenlands (1788) och hans nu skrivna dramer, särskilt Wallenstein och Die Braut von Messina. Också denna nyhumanism hade, såsom vi i föregående del sett, haft sina förberedelser under förromantikens tid i Woods Homeros-undersökningar, i Winckelmanns konsthistoria, i Lessings kritik av det fransk-klassiska dramat och i Voss' efterbildningar och översättningar från Theokritos och Homeros. Särskilt har Winckelmann haft en stor betydelse, och det är hans uppfattning av antiken, som går igen hos Goethe. Denna uppfattning var väsentligen ny och stod alldeles i strid med upplysningens. Den antika litteratur, som klassiciteten efterbildat, hade varit den romerska, icke den grekiska, som man ytterst obetydligt kände till — särskilt under 1700 talet stod det grekiska språkstudiet mycket lågt i Frankrike — och någon skillnad på grekisk och romersk kultur gjorde man icke; Homeros och Vergilius betraktades såsom skalder av samma art, och den senare sattes såsom mera civiliserad och mindre barbarisk t. o. m. högre. Och icke ens av den romerska litteraturen var man någon fullt uppriktig beundrare. »Les modernes» hade ju drivit den satsen, att liksom vi gått om de gamle i tekniska uppfinningar, hade vi gått om dem även i diktkonsten. Den nyare litteraturen stod således högre än den antika, och vi behövde icke längre imitera denna. Även om denna åsikt teoretiskt icke lyckades tränga igenom, gjorde den det praktiskt och faktiskt är upplysningslitteraturen så gott som opåverkad av antiken.

Digitized by Google

Sturm und Drang — för så vitt man får döma dess ståndpunkt efter Herders uppsatser — hade vida klarare blick för antikens verkliga väsen. Med sin av Montesquieu påverkade uppfattning insåg Herder den djupgående skillnaden mellan grekiskt och romerskt: den grekiska litteraturen var ett uttryck för den grekiska folknaturellen och den grekiska kulturen vid en viss tid, den romerska för den romerska, och i Homeros' dikter såg han liksom Wood blomman av en lång, föregående folkdiktning. Trots sin moderna läggning ställde sig Sturm und Drang därför icke fientlig mot antiken, snarare tvärtom. Från 1772 hava vi ett fragment av ett Prometheusdrama, i vilket Goethe tydligen anslutit sig till Aiskhylos, från samma tid finnes en av honom gjord översättning av ett av Pindaros' oden; en annan Stürmer und Dränger, Hölderlin, var en avgjord antikbeundrare, en tredje, Heinse, likaså. Men man gick icke så långt som Winckelmann. För Herder framstod den helleniska litteraturen icke såsom något mönster för andra folk; dessa skulle i sin diktning giva ett uttryck at *sin* naturell, icke imitera. För Winckelmann däremot var den grekiska konsten konsten överhuvud: »den enda vägen att bliva stor, ja, om möjligt oefterhärmlig, är att efterbilda de gamle.»

Det var denna sats, som först Goethe och kort därefter även Schiller upptog. Liksom Sturm und Drang vände sig också nyhumanismen mot upplysningens själlösa rationalism. I Die Götter Griechenlands ställer Schiller nutiden och den helleniska forntiden mot varandra:

> Wo jetzt nur, wie unsre Weisen sagen,
> Seelenlos ein Feuerball sich dreht,
> Lenkte damals seinen goldnen Wagen
> Helios in stiller Majestät.
> Diese Höhen füllten Oreaden,
> Eine Dryas starb mit jenem Baum,
> Aus den Urnen lieblicher Najaden
> Sprang der Ströme Silberschaum.

Det är nyhumanismens antika skönhetskult i dess motsats till upplysningens poesilösa naturvetenskap. Ehuru Goethe och Schiller uppträdde såsom vapenbröder — särskilt mot Sturm und Drangs epigoner — sammanfalla deras ståndpunkter likväl icke alldeles, och då båda sedan fingo en stor betydelse för den svenska litteraturen, bör denna skillnad uppmärksammas. Den helleniska tiden var väl för båda en harmoniens och mattfullhetens guldålder, och det var denna själslivets sundhet, som så mäktigt grep dem i den upprörda tid, i vilken de levde. Båda funno där en skönhetsvärld, till vilken de kunde fly undan en tröstlös verklighet. Sturm und Drang hade revolutionärt velat omdana verkligheten; nyhumanismen sökte i stället att glömma, att komma undan den. För Goethe lyckades detta kanske över hövan. Han utvecklade sig allt mer och mer till »olympiern», som stod utanför och över dagens strider, och i Tillegnan till Kronbruden har Tegnér nog riktigt karakteriserat honom såsom »den blott för lugne Goethe». Schiller däremot nådde aldrig till denna olympiska intresselöshet, entusiasten satt alltid kvar hos honom, och hans sista drama, Wilhelm Tell, klingar ju såsom en stor frihetshymn. Båda voro ense därom, att uppgiften för människan var den egna personlighetens utbildning. Denna personlighet skulle utdanas till ett etiskt och estetiskt konstverk. Den politiska och borgerliga friheten — skrev Schiller — »förblir alltid vart heligaste goda, det värdigaste målet för våra an-

Digitized by Google

strängningar, det stora centrum för all kultur. Men blott på en förädlad karaktärs grundval kan man uppföra denna härliga byggnad. Man måste först skapa borgare, innan man kan giva dem en författning.» Den egna personlighetens utbildning får, såsom redan detta citat antyder, hos Schiller och hos Goethe en något olika nyans. För Goethe är den mera självändamål; Schiller tänker här snarare på hela mänskligheten, är mera demokrat än den aristokratiske Goethe med sin förnäma kyla och sin slutenhet. Denna egocentricitet, som är så karakteristisk för nyhumanismen, var i själva verket, såsom vi sett, ett arv från förromantiken och Sturm und Drang och återfinnes sedan hos all romantik — vi behöva ju blott erinra oss Chateaubriand och Byron. Hos Goethe framträder den icke som hos dem såsom ett småskuret koketteri, avsett för publiken, utan i en onekligen storslagen form. Schiller däremot stod väl teoretiskt på samma ståndpunkt som Goethe, men han hyste ej samma intresse för sitt eget jag, och hans personlighet och hans diktning ha ej heller Goethes antika marmorkyla. De fäste sig ock vid olika sidor av den grekiska litteraturen. Schiller, den borne dramatikern, påverkades framför allt av de stora tragöderna, Goethe, som icke hade Schillers begåvning såsom dramatiker, tog däremot mindre intryck av dem utan mera av Homeros. Här uppfattade han till en början den av den högsta idealism genomandade realism, som kommer till uttryck särskilt i Odysséen, och det var denna han sökte närma sig och i det hela även nådde i Hermann und Dorothea. Men efter detta avlägsnade han sig från denna livfyllda realism, hans antikiserande dikter blevo allt mer skematiska och torra, och till sist kom han här den franska pseudoklassiciteten ganska nära. Schiller förföll aldrig till denna ytliga uppfattning av antiken, och den uppgift, han satte för sig, var i stället att sammansmälta antik och modern tragedi. Det antika inslaget märkes mest i själva planen och byggnaden, under det att romantiken kommer fram i utförandet; även det drama, som mest är påverkat av antiken, Die Braut von Messina, gör likväl snarare intryck av ett romantiskt drama.

Schiller hade själv en känsla av, att han och Goethe såsom skalder dock voro av en väsentligen olika art. I en avhandling, Über naive und sentimentalische Dichtung, har han förträffligt utvecklat detta. Han skiljer här på tvenne skaldetyper, som han kallar den naive och den sentimentale. Motsättningen mellan dem blir emellertid i huvudsak en motsättning mellan antik och modern uppfattning, ehuru han erkänner, att antiken haft sentimentala skalder, den nyare tiden naiva. Den naive skalden löser sin uppgift lätt, utan ansträngning, blott av instinkt, och det var denna naivitet, som var det stora hos forntidens Hellas: »grekerna kände naturligt; vi känna det naturliga.» De naiva skalderna *voro* natur; de moderna *söka* natur. Då naturen försvann ur livet, levde den kvar i skaldekonsten såsom ett ideal, en idé, från vilken skalden, liksom en sjukling, vill hämta hälsa och kraft i tillvarons kamp. Under det att den sentimentale skalden fylles av längtan efter detta ideal, har den naive redan nått det. För denne är den omedelbara åskådningen allt, och bakom denna öppna sig inga rymder; han försvinner bakom sitt verk och går upp i detta. Hans styrka ligger i begränsningen, den sentimentale skaldens i den oändlighetskänsla, som genomströmmar hans dikt. Den store naive skalden är Homeros, och i nyare tid hava vi dylika i Shakspere och Goethe. Själv kände sig Schiller tillhöra den andra gruppen. Men detta vill med andra ord säga, att den ene var en skald, i vilken antiken levat upp igen, den andre en romantiker, och det blev också Schillers karakteristik av den sentimentale skalden, som den nyromantiska skolan kort

Digitized by Google

därefter gjorde till sin. I en väsentlig punkt voro även Goethe och nyromantikerna ense. I dikten sågo båda det idealland, till vilket människan kunde och borde fly undan den poesilösa verkligheten, och att detta idealland för den ene var antiken, för den andre medeltiden, betyder föga, ty för nyromantikerna var själva verklighetsflykten det väsentliga, och för den helleniska antiken svärmade även de. Bägge bröderna Schlegel började såsom klassiska filologer, och den äldre av dem skrev t. o. m. en tragedi i samma stil som Goethes Iphigenie. Till Goethe kände de sig icke stå i något motsatsförhållande; tvärtom voro de hans hängivna beundrare, och även han ställde sig i det hela välvillig mot dem. För min del betraktar jag därför nyhumanismen såsom ett led i den stora romantiska rörelse, som vände sig mot upplysningens rationalism, och det förtjänar alltid att uppmärksammas, att de två nordiska skalder, som tagit de starkaste intrycken från Goethe, Runeberg och Rydberg, trots sin hellenism voro genomförda romantiker.

Nyromantiken.

Den tredje fas, i vilken den romantiska rörelsen framträdde, var »die romantische Schule» eller vad vi i Sverige kalla nyromantiken. I motsats till Schiller och Goethe voro de tyska nyromantikerna icke några stora skalder, men på sin tid väckte de ett stort uppseende, icke minst i Sverige, och under några år kunde de med en viss rätt betraktas såsom det europeiska idélivets ledare. De mest betydande voro bröderna Schlegel, Tieck och Novalis; de yngre nyromantikerna, som icke tillhörde det schlegelska kotteriet, Heinrich von Kleist och E. T. A. Hoffmann, stodo väl vida högre såsom skalder, men de hade alls icke samma litterära ställning; i Sverige uppmärksammades den förre så gott som icke, den senare knappast mer än av Livijn och Almquist. För den svenska litteraturhistorien är det således framför allt det schlegelska kotteriet, som är av vikt att känna.

Den äldre av bröderna Schlegel, Wilhelm, var onekligen en fint och mångsidigt bildad man med en stor formtalang, men utan originalitet. Den yngre, Friedrich, var däremot både originell och idérik — han var också skolans egentlige teoretiker — men han var en hemskt dålig poet. De båda skalderna inom kotteriet voro Novalis (Friedrich von Hardenberg) och Ludwig Tieck. Den förre, som dog ung (1801), är mest bekant genom sin lyrik och sin roman Heinrich von Ofterdingen, Tieck för sina berättelser och sina sagospel, till vilka jag sedan skall återkomma. Kotteriet — och såsom ett sådant måste man beteckna den äldre nyromantiska skolan i Tyskland — bildades i Jena under åren 1798—1800. Bröderna Schlegel, Tieck, Novalis, Clemens Brentano och Schelling träffade då samman i den lilla universitetsstaden, där Schiller och Fichte voro professorer. Här hade man således fått Tysklands litterära centrum, ty strax bredvid låg Weimar, där Goethe, Herder och Wieland bodde. Från Jena utgavs 1798—1800 den nya rörelsens första litterära organ, tidskriften Athenäum.

Själva utgångspunkten för skolan var densamma som för Sturm und Drang eller hatet mot upplysningen, och dess syfte var att vända om alla dess värden. Av de ledande hade Tieck före ankomsten till Jena närmast varit en Stürmer und Dränger, och hans mest bekanta arbete från denna tid, romanen William Lovell, går ännu i Klingers stil, ehuru man redan där kan spåra vissa nyromantiska idéer. De båda bröderna Schlegel voro däremot nyhumanister, och Friedrich Schlegel drömde om att bliva en litteraturens Winckelmann. Den av naturen mest romantiske var onekligen Novalis, som stammade från ett herrnhutiskt hem och från detta ärvt något av den mystik, som sedan kommer fram inom nyromantiken. Från både Sturm und Drang och nyhumanismen kom emellertid

Digitized by Google

den nya rörelsen att på en viktig punkt skilja sig. Varken die Stürmer und Dränger eller nyhumanisten Goethe hade haft något sinne för filosofisk spekulation. Den nya skolan, vars första år inföllo under den kantska filosofiens glansdagar, fick däremot redan från början en filosofisk inriktning, och det är särskilt denna, som skiljer nyromantiken från de bägge äldre riktningarna. Nu förvandlades poesien nästan till filosofi, och överallt i den nyromantiska diktningen märker man den filosofiska bakgrunden. Filosofien — skriver Novalis — »är poesiens teori; hon visar oss, vad poesien är: att hon är ett och allt. Skillnaden mellan filosof och skald är endast skenbar och till men för båda; den är ett tecken till sjukdom och sjuklig konstruktion.» I detta filosofiska intresse stämde väl upplysningen och nyromantiken samman. Men överensstämmelsen var blott formell, ty den nyromantiska filosofien var av en helt annan art och riktade sig just *mot* upplysningens materialism och deism samt — i nästan lika hög grad — mot den naturvetenskap, som betytt så mycket för upplysningsfilosofien. I Schellings olika »system» mynnade nyromantikens filosofi till sist ut i rena fantasterier, som ganska mycket erinra om renässansens mystiska och teosofiska naturspekulation.

Utgångspunkten för nyromantiken var här den filosofi, som Fichte samtidigt förkunnade från sin kateder i Jena. Själv var Fichte icke nyromantiker, och både hans personlighet och hans världsåskådning stodo i en bestämd motsats till nyromantiken. Han var en sträng plikt- och viljemänniska, och kärnan i hans filosofi var en upphöjd etik. Men icke dess mindre var det från honom, som nyromantikerna fingo uppslaget till en nästan motsatt världsåskådning. Vid sin kritik av den mänskliga kunskapsförmågan hade Kant stannat inför das Ding an sich. Vad detta ting i verkligheten är, veta vi icke. Vi förnimma blott fenomenets värld, och vad som döljer sig bakom denna, kunna vi ej upptäcka. Det var denna gräns, som Fichte sökte spränga över. Det för mig givna är min förnimmelse, och i mitt medvetande finnes intet, som ej är en skapelse av detta medvetande. Den motsats, det »icke-jag», som jaget sätter till sig själv, är således ett resultat av jagets egen verksamhet, en skapelse av detta. För Fichte blev jaget således »produktiv inbillningskraft». Det var på denna sats, som nyromantikerna togo fasta. Den verkliga tillvaron är ej den, som så förefaller, utan den, som fritt danas av fantasien. Verklighetens värld blir overklig, och den verkliga blir fantasiens. Till denna teoris utbildning bidrogo ock impulser från Schiller och Kant. I en kort förut, 1795, utgiven avhandling, Über die ästhetische Erziehung des Menschen, hade Schiller förfäktat satsen, att det högsta för människan var en fri skönhetens »lek», genom vilken lek vi nå den harmoni mellan alla våra själsförmögenheter, som varit den helleniska antikens storhet. Det var denna »lek», som också för nyromantiken blev det högsta. Även Kant hade varit inne på en liknande tankegång. Han hade skilt på »fri» och »vidhängande» skönhet. Av den senare arten var den skönhet, med vilken man förband andra föreställningar (t. ex. lämplighet för vissa uppgifter), »fri» den skönhet, med vilken man icke förband dylika föreställningar. Kant fann därför den högsta skönheten i arabesken. Satsen upptogs av nyromantikerna. För poesien gällde det — såsom Friedrich Schlegel utvecklade — att upphäva förnuftets lagar och återföra oss till fantasiens virrvarr.

Den mänskliga förmögenhet, som upplysningen satt högst, hade varit förståndet, Sturm und Drang hade i dess ställe satt känslan, och nu kom nyromantiken med fantasien. Dess diktning blev därför ganska olik Sturm und Drangs. Känslo-

Digitized by Google

frosseriet och sentimentaliteten försvunno och ersattes i stället med fantasiens bizarrerier. Den realistiska människoskildring, som Sturm und Drang sökt skapa, var också i strid med det nyromantiska programmet, och i stället började dikten nu att röra sig med fantasiväsen, vilka ej sällan avslöjade sig såsom rena allegorier — således i viss mån en återgång till upplysningens poesi. Sturm und Drang hade revolutionärt velat omskapa världen. Någon dylik tendens hade nyromantiken under den första tiden icke. I stället ville den i likhet med nyhumanismen fly undan den poesilösa verkligheten. Lyckolandet, dit de ville rädda sig, var dock icke lika bestämt som för Schiller och Goethe. Till en början lockade dem antiken, sedan även Indiens sagovärld, men ganska snart bestämde de sig för medeltiden. Härtill bidrogo många orsaker. Viktigast var måhända, att de båda tidsåldrar, som stodo i den skarpaste motsats till varandra, voro medeltiden och upplysningen. För Voltaires samtida hade medeltiden varit barbariets och vidskepelsens århundraden, och redan denna värdesättning var för nyromantiken nog att proklamera den motsatta. Därtill kom, att medeltiden onekligen var den tidsålder, vars poesi mest behärskades av fantasien — till medeltida författare räknade man för övrigt alla mellan antiken och den franska klassiciteten, således Petrarca, Ariosto, Tasso, Calderon m. fl. Enligt den nya, tämligen svävande terminologien tillhörde de »romantiken» i dess skillnad från klassiciteten, ty det var blott denna och upplysningen, de hatade, icke antiken. Till sist bör man erinra sig, att medeltiden redan under förromantiken börjat få en popularitet, som ytterligare ökats under Sturm und Drang; dess båda förnämsta diktgestalter, Götz och Faust, tillhöra ju dess avslutningsår. För nyromantikens följande utveckling fick, såsom vi strax skola se, detta medeltidssvärmeri ganska vittgående följder.

Mänskligheten guldålder var således medeltiden, och dikten skulle framför allt såsom då vara en fantasiens fria, obundna »lek». Sturm und Drang hade förkastat alla estetiska regler. Och på denna stråt gick nyromantiken vida längre och frigjorde sig t. o. m. från logikens lagar. Den äkta poesien fick såsom ett fantasiens barn ej hava några fasta former, utan skulle verka snarast såsom en arabesk, nyckfull, ologisk. Man kan — skrev Novalis — »mycket väl tänka sig berättelser utan sammanhang, blott med en association som drömmar, dikter, som blott klinga väl och äro fulla av sköna ord, men som äro utan varje mening och sammanhang och i vilka på sin höjd några enskilda strofer äro begripliga såsom fragment av de mest olikartade ting. Den sanna poesien kan på sin höjd hava en allegorisk mening i stort och en indirekt verkan såsom musik». Dikten skulle giva stämning och välljud. Den skulle icke såsom under upplysningen framlägga några banala truismer, icke vara klar och lättfattlig, utan hava oändlighetens perspektiv, vara *aning*, icke förstånd. Gränsen mellan poesi och musik ville nyromantiken således överskrida. Detta var väl i praktiken omöjligt, och det var betydligt lättare att utplåna skillnaden mellan poesiens olika arter, mellan epos, lyrik, tragedi och komedi. Denna strävan röjer sig särskilt i Tiecks sagospel, som innehålla långa episka partier och insprängda lyriska dikter. Denna nya konstform, sagospelet, var äkta nyromantisk. Sagan är ju alldeles obunden av de lagar, som gälla för verkligheten, fantasien kan här fullkomligt fritt tumla om, och det underbara är här det naturliga. Men samma teknik återfinnes ock i Novalis roman Heinrich von Ofterdingen. Det hela slutar i ett vilt fantasteri, i vilket »skiljeväggen mellan fabel och sanning, mellan forntid och nutid försvinner».

Digitized by Google

Genom denna lära om fantasien fick Sturm und Drangs snilletyp en ny nyans. Aristokraten, som under förromantiken varit den känslosamme, hade under Sturm und Drang blivit kraftmänniskan, söndersliten av de starka lidelserna. Det nyromantiska geniet är icke någon dylik kraftgenius, utan fantasimänniskan, som visserligen delar Sturm und Drangs förakt för det sunda förnuftet och för »filistern», vilken böjer sig för detta och för den borgerliga moralen, men hans eget adelsbrev är icke de starka lidelserna utan medborgarskapet i den fantasivärld, i vilken han går upp. Han är bizarr såsom en av Klingers hjältar, men på ett annat sätt. Det är »arabesken», som även här är idealet.

Fantasien fick icke hava några band. Den fick icke en gång vara *blott* fantasi, ty även detta hade ju varit ett band, en »regel». Så snart skalden levat sig så in i sina diktgestalter, att dessa hotade att antaga verklighetens fasta former, slog han därför sönder det hela, strök genom en dissonans under, att allt blott varit en dröm, en »lek». Detta är vad man kallat den nyromantiska ironien. Begreppet kommer från Ariosto. Men denna ironi, som hos honom var den högsta konst, blir hos nyromantiken vanligen något ytterst klumpigt — särskilt hos Tieck, som mest förälskat sig i denna ironi. I t. ex. Der gestiefelte Kater avbrytes sagospelets handling av publikens snusförnuftiga kommentarer, med den påföljd, att den komiska verkan, som författaren avsett, alldeles uteblir.

Även på moralens område visade sig denna teori om fantasiens absoluta berättigande ganska ödesdiger. Nyromantiken kom här att i en annan form fortsätta Sturm und Drangs opposition mot de gällande moralbegreppen. Sturm und Drang hade proklamerat lidelsens rätt, nyromantiken proklamerade fantasiens, nyckens och godtyckets, och det är denna lära, som förkunnas i Friedrich Schlegels oerhört illa skrivna roman Lucinde (1799). Den indignation, som denna äckte, gjorde dock, att de övriga drogo sig för dessa konsekvenser och icke vågade fortsätta i samma stil. Av större betydelse blev därför nyromantikens religiösa och politiska insats. Till en början var det schlegelska kotteriet icke religiöst intresserat, varken bröderna Schlegel eller Tieck. Hos Novalis och Wackenroder — vilken visserligen ej tillhörde kotteriet, men var Tiecks vän — märker man dock tidigt en dragning till katolsk mystik, vilket sammanhänger med skolans förkärlek för medeltiden. Denna tendens kommer fram redan i Wackenroders 1797 tryckta Herzensergiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders — ett fint och väl skrivet arbete av en skönhetsentusiast, för vilken konst och religion sammanföllo. Novalis tog steget fullt ut i en 1799 skriven uppsats Die Christenheit oder Europa. Utgångspunkten är här den allmänt nyromantiska: hatet mot upplysningen och svärmeriet för medeltiden. Europa var då ett enda kristet land under ett gemensamt andligt överhuvud, som genom sitt prästerskap stiftade frid på jorden och förkunnade en skön tro, rik på underverk och människokärlek. Denna enhet förstördes genom protestantismen, och icke ens genom jesuitorden kunde förfallet hejdas. I stället segrade den franska materialismen och den tyska upplysningen, i vilka hatet mot allt heligt, all entusiasm och all poesi koncentrerade sig, och utbrottet skedde i den andra reformationen: den franska revolutionen. Men uppståndelsens tid hade kommit, ty »en verklig anarki är religionens bördigaste jordmån, och då allt positivt synes gå under, höjer sig dess ärorika huvud såsom en ny världsförnyares». Vid denna tidpunkt vågade väl de övriga nyromantikerna ännu ej stå för dylika djärva satser, men efter några år blev man mera modig. Tiecks legenddrama Genoveva är ett rent bigott medeltidsstycke, kort därefter gick den hållningslöse Friedrich Schlegel

Digitized by Google

över till katolicismen, andra följde efter, och en tid såg det ut, som om en katolsk reaktion skulle börja.

Denna sammanhängde ganska nära med den politiska, för vilken nyromantikerna nu också blevo banerförare. Till en början hade bröderna Schlegel och Tieck ej heller varit politiskt intresserade, snarare tvärtom. Från samtidens strider ville de fly bort i ett fantasiens drömland och låta vardagsmänniskorna sköta sig själva. I denna ovilja mot samtidens politik och i hatet mot upplysningen och dess ättling, den franska revolutionen, låg likväl ett frö till ett politiskt program. I Novalis' nyss citerade, 1799 skrivna uppsats har detta redan spirat upp, och som vi sågo hoppades han här på en återgång till medeltidens teokratiska samhälle. En annan nyromantisk författare, Adam Müller, utvecklade 1806 i sina Vorlesungen über die deutsche Wissenschaft und Literatur vidare denna tankegång, klandrade nyromantikerna för deras dittillsvarande politiska likgiltighet och predikade en återgång till medeltidens hierarkiskt kristliga feodalstat. Synpunkten var här således fortfarande den religiösa, men ur premissen dragas nu även andra slutsatser i reaktionär riktning. Till honom anslöto sig Friedrich Schlegel och Schelling, och därmed hade nyromantiken fått även ett politiskt program, som stämde tämligen överens med det, som ungefär samtidigt utvecklades av den franska reaktionens vapendragare Joseph de Maistre: ett monarkiskt envälde under ett påvligt förmynderskap. Efter Napoleons fall fick denna reaktionära politik naturligtvis ytterligare vind i seglen. Då emellertid uppgiften här blott är att angiva den tyska nyromantikens program vid den tidpunkt, då den svenska började, skola vi först i ett annat sammanhang återkomma till de insatser, som gjordes av von Haller och den s. k. historiska skolan.

På den tyska nyromantikens program stå emellertid ännu några punkter, som fingo stor betydelse för den svenska litteraturen. Det schlegelska kotteriets filosof blev den unge Schelling, vilken först anslöt sig till Fichte, men ganska snart frigjorde sig från denne och framlade — efter varandra — en följd av olika »system», det ena mera fantastiskt än det andra. I viss mån sammanhänga dessa med de mystiska rörelser, som under 1700-talets senare del framträtt såsom en reaktion mot upplysningsfilosofien. Vid universitetet hade Schelling studerat naturvetenskap och därvid särskilt kommit att intressera sig för de då ännu nya och outforskade krafter, som man lärt känna i magnetismen och elektriciteten. Det är dessa fenomen, som ligga bakom den naturfilosofi, som han nu utvecklade, till en början i anslutning till Fichte. För denne hade ju naturen varit en skapelse av jaget. Naturen är således — så fullföljde Schelling detta uppslag — till sitt innersta väsen förnuft, om än i omedveten form. Det, som i naturen synes dött, är därför i själva verket ett ännu ej aktualiserat liv, är ande. Denna ande i naturen aktualiserades sedan genom olika »polariteter» enligt vissa från magnetismen lånade analogier. Den vetenskapliga betydelsen av denna naturfilosofi torde vara ganska minimal. Men för diktkonsten och samtidens naturuppfattning blev den stor. Naturen kom nu att te sig såsom besjälad, den fick ett liv och ett temperament, som den förut knappast haft, och det var till en stor del tack vare denna filosofi, som medeltidens naturuppfattning ånyo levde upp. Naturens hemlighetsfulla krafter togo inom poesien åter gestalt av levande väsen, av tomtar, älvor, strömkarlar, sjöjungfrur, bergatroll, gastar och gengångare, med ett ord: hela den värld vände nu tillbaka, som upplysningen betraktat blott såsom foster av vidskeplighet och okunnighet. För den nya uppfattningen var däremot denna på så sätt befolkade natur snarast just det, som man egentligen menade med romantik.

Digitized by Google

Ett annat konstitutivt drag hos nyromantiken var »längtan efter den blåa blomman». Uttrycket — och även tanken — stammar från Novalis' roman Heinrich von Ofterdingen. Såsom barn hade romanens hjälte haft en dröm. Han tyckte sig vandra på en äng, på vilken han såg en underbar blå blomma, som böjde sig mot honom och ur vars kalk ett ansikte skymtade fram — blomman var poesien, romantikens eviga längtan, och det är denna blåa blomma, han sedan under hela sitt liv söker finna. Tanken återger i nyromantisk formulering Schillers karakteristik av den sentimentaliske skaldens aldrig tillfredsställda oändlighetskänsla samt sammanhänger även med Fichtes filosofi. För Fichte hade denna längtan varit ett etiskt begrepp, ett uttryck för jagets trängtan att nå det okända landet bortom den gräns, som icke-jaget uppställt, den drift, genom vilken människosläktet genom att besegra alla hinder höjde sig till allt större kunskap och sedlighet, dock utan att någonsin kunna nå det oändliga målet. För nyromantiken däremot fick denna längtan en estetisk innebörd, blev en längtan efter den eviga och oupphinneliga skönheten. Och Walzel har med rätta påpekat, att även ett starkt, troligen av Shaftesbury förmedlat inslag av platonsk mystik ingår i denna fantasi om den blå blomman.

I några andra fall fullföljde den tyska nyromantiken blott uppslag, som redan gjorts av förromantiken och Sturm und Drang. Detta gäller särskilt exotismen, ty nyromantiken har oerhört utvidgat gränserna för poesiens rike, och man kan säga, att den moderna litteraturhistorien till en väsentlig del är en skapelse av nyromantiken, ehuru visserligen efter uppslag från Herder. Bägge bröderna Schlegel ha här gjort betydande insatser. Men i samma syfte verkade de ock genom den översättarverksamhet, som särskilt Wilhelm Schlegel utövade. Han är nämligen den, som genom sin ypperliga Shakspereтolkning först gjort den engelske skalden verkligt känd i Tyskland; vidare riktade han uppmärksamheten på den spanska teatern och översatte flera av Calderons dramer, även på den italienska renässanslitteraturen, på Dante och Petrarca, och slutligen var han en bland de förste, som trängde in i Indiens litteratur. I samma riktning verkade Tieck genom sina arbeten Alt-Englisches Theater, Shakespeare's Vorschule och Deutsches Theater. Tvenne andra nyromantiker, Achim von Arnim och Clemens Brentano, utgåvo den bekanta samlingen av tyska folkvisor, Des Knaben Wunderhorn, Görres, som ock hörde till kretsen, utgav de tyska folkböckerna, och slutligen följde bröderna Grimms berömda Kinder- und Hausmärchen (1812 ff.). Dessa senare publikationer röja, att även nyromantiken gripits av den nationella strömning, som efter Jenaslaget gick genom Tyskland, och i spetsen för denna rörelse återfinner man flera nyromantiker såsom Heinrich von Kleist, Arnim och Fouqué.

* * *

Den franska romantiken.

Samma rörelser, som vi nu iakttagit inom den tyska litteraturen, återfinnas även inom den franska, ehuru där betydligt svagare, ty den franska revolutionen och Napoleonstiden äro troligtvis de mest sterila perioderna i Frankrikes hela litteratur. Till Sturm und Drang, ehuru i dess mest vulgära form — Kotzebue och dylika författare — finnes likväl en viss motsvarighet i den s. k. melodramen, som är ytterligt sentimental och med förkärlek rör sig med rövare, hemska brott, underjordiska valv o. d. Denna melodram var en ättling av den förut omtalade »genre terrible» och förebådar Victor Hugos drama. I Sverige var den vid sekelskiftet mycket populär, särskilt Pixérecourts stycken, vilka på våra teat-

Digitized by Google

rar nästan synas hava tävlat i popularitet med Kotzebues. Inom den franska litteraturen framträder nyhumanismen mindre. Den författare, som Napoleon mest beundrade, var Corneille, och den litteratur, som han — visserligen utan framgång — sökte återuppväcka, var klassiciteten under Ludvig XIV. Men i konsten och framför allt i klädedräkten spårar man dock en ansats till hellenism. Man klädde sig à la grecque, och Frankrike har verkligen under denna tid en nyhumanist, lyrikern André Chénier († 1794). Någon inverkan på sin samtid hade han dock knappast, ty hans dikter blevo först 1819 bekanta, och för Sverige har han ej haft någon betydelse.

Viktigare var den tredje rörelsen. Madame de Staël, som varit gift med den svenske ambassadören i Paris och som 1812—1813 vistades i Stockholm, var hos oss naturligtvis mycket känd, och genom sitt förnämsta arbete, De l'Allemagne, som publicerades 1813, har hon utan tvivel medverkat till den popularitet, som den tyska litteraturen vid denna tid fick i Sverige. Däremot ha hennes båda romaner, Delphine och Corinne, som översattes till svenska, näppeligen lämnat några spår efter sig i vår litteratur. De prisades väl mycket av nyromantikerna, särskilt av Palmblad, men efterbildades icke. Vida mer betydde hennes samtida François-René de Chateaubriand, som kan sägas inleda den franska romantiken genom sina noveller Atala (1801) och René (1802), sin stridsskrift Le génie du christianisme och sitt religiösa prosaepos Les martyrs (1809), ty hos honom återfinna vi de flesta av de karakteristiska drag, som vi kunnat iakttaga hos de tyska nyromantikerna. Utgångspunkten var för bägge densamma: hat mot upplysningen, och inom politiken var Chateaubriand en våldsam reaktionär, en legitimist av renaste vatten. Även den egocentricitet, som är så typisk för romantiken, återfinnes hos få andra författare i lika hög grad, och i det väl mest bekanta arbete, han skrivit, René, har han i förstucken form skildrat sig själv eller kanske snarare sig själv, sådan han ville, att publiken skulle uppfatta honom. René är Werther i fransk omgestaltning, betydligt mera kokett och ännu mer dystert svårmodig. Liksom Sturm und Drang och nyromantiken har även Chateaubriand en böjelse att beröra ömtåliga moraliska problem, och i René har han tangerat kärleken mellan bror och syster. Mest betydde han dock genom sitt religiösa inlägg. Till formen skiljer sig väl hans Génie du christianisme ganska mycket från samtida tyska arbeten. Chateaubriand är hemskt oredig och ologisk och saknar alldeles tyskarnes filosofiska skolning. Men hans synpunkt är i stort densamma som den tyska nyromantikens. Kristendomen — och kristendomen är för honom detsamma som katolicismen — är framför allt en skönhetens religion, och det är genom dess skönhet, som dess värde och sanning bevisas. I sin kamp mot upplysningen och sitt försvar för religionen vädjar han därför icke till förståndet, utan till känslan och fantasien, och han gör det med en lyrik och en glöd, som böra hava verkat starkare än de tyska mera filosofiska utredningarna. Av denna katolska mystik är även hans mest berömda novell Atala fylld, och där möta vi också andra romantiska drag — först och främst exotismen. Händelsen tilldrager sig nämligen bland indianerna i Amerikas urskogar, och en huvudvikt har han lagt på lokalfärgen — på den färgmättade skildringen av de tysta, ogenomträngliga skogarna, den stjärnklara natten i dessa, indianernas liv och seder. För vår tid är väl hans landskap mera teater än verklig natur, det tillhör romantiken vida mer än verkligheten, men det var just detta, som slog an på samtiden, särskilt på en så fantasifull kolorist som Stagnelius. För honom fick Chateaubriand en ganska stor betydelse.

Digitized by Google

Ännu mindre än Frankrike betydde England för den svenska litteraturen under åren 1810—1830. Den s. k. sjöskolan, genom vilken den romantiska rörelsen i England inleddes, Wordsworth, Coleridge och Southey, tyckes icke hava uppmärksammats i Sverige, Shelley och Keats icke heller; så vitt jag vet är Geijer den ende, som omnämner dem. Walter Scott, som ju sedan genom sina historiska romaner blev en hos oss mycket läst och uppskattad författare, blev här känd först mot slutet av 1820-talet, ehuru hans äldsta roman, Waverley, kommit ut 1814. Hans 1805—1815 skrivna poetiska berättelser, som spela under medeltiden och vilkas styrka ligger i den ypperliga lokalfärgen, borde, tycker man, hava slagit an på de svenska romantikerna, men frånser man Geijer, tyckas de här icke hava observerats. Vida större var den uppmärksamhet, som Byron väckte, mera kanske genom sin personlighet än genom sina dikter. Redan på 1820-talet översattes dock flera av dessa, och om dem uppstod en ganska livlig diskussion i pressen. Omdömena voro mycket skiftande — även hos samma bedömare — men oftast voro de skarpt ogillande. De sedliga svenska nyromantikerna stöttes tillbaka av hans moraliska nihilism, hans öppna hedendom och hans politiska radikalism, under det att den liberala tidningen Argus ställde upp honom såsom en tilltalande motbild till de reaktionära nyromantikerna. På 1830-talet börjar väl »byronismen» att ganska kraftigt grassera bland småförfattarna, vilka älskade att posera med den engelske skaldens världssmärta — denna hade ju onekligen en viss likhet med den, som man icke så långt förut mött i Klingers romaner. Men det var egentligen först på 1840-talet, som Byron fick större betydelse, såsom en liberalismens skald för den generation, som då framträdde. Under den tid, med vilken vi nu sysselsätta oss, har han knappt inverkat på någon annan svensk skald än Tegnér, vars naturell ju hade vissa beröringspunkter med Byrons. Denna inverkan röjer sig särskilt i Axel, men var där övervägande av formell art. Huruvida Almquist rönt någon påverkan från författaren till Cain och Manfred, är ovisst. Demonismen hos den förre företer ju onekligen likheter med Byrons, men det är möjligt, att Almquist alldeles oberoende av den engelske skalden skapat sin Ahrimangestalt.

Den engelska romantiken.

För den svenska litteraturens »guldålder» har den engelska romantiken således knappt haft någon betydelse, mera den franska, men ojämförligt mest den tyska. Vid sidan av denna gör sig emellertid en annan litteratur nu gällande, av vilken vi förut tagit föga intryck. Det är den danska. Men då detta inflytande egentligen framträder inom den götiska strömningen, torde detta kapitel för överskådlighetens skull böra sparas till längre fram i denna del. I stället skola vi övergå till den svenska nyromantikens bildningsprocess.

Titelvignett till J. A. Wadman: Sednare samlingar. 1835.

Digitized by Google

GENOMBROTTETS NÄRMASTE FÖRBEREDELSER

Romantikens genombrott.

ROMANTIKENS definitiva genombrott inom vår litteratur kan nästan på året bestämmas. 1808 skrevs Wallins Dityramb, samma år diktade Tegnér sin Krigssång för skånska lantvärnet, som året därpå utkom av trycket, och de sista dagarna av 1809 låg Polyfem i boklådorna. Till sina litterära följder blev Polyfems framträdande viktigast. Tidningen blev gnistan, som kom krutdurken att springa, och den verkliga motsatsen mellan nytt och gammalt åskådningssätt framträdde nu medvetet och skarpt. Wallins Dityramb prisades på båda hållen och framkallade ingen strid. Själv ansåg han sig och ansågs också av andra stå på den »gamla» skolans ståndpunkt, han var den avundade prisvinnaren i Svenska akademien, Leopolds skyddsling, från 1810 medlem av akademien, och det var han, som från den gamla skolans ståndpunkt gav uppslaget till den strid, som nu uppflammade. Även Tegnérs Krigssång hälsades med bifall både av de gamle och av de unge, särskilt av de senare, och lika litet som Dityramben blev Krigssången ett stridsäpple. Ingendera betecknar någon avgjord brytning med den gustavianska poetiska diktionen. Tegnér själv stod ännu i det väsentliga kvar på den gamla skolans ståndpunkt. Helt annorlunda var det med de kretsar, som fått Polyfem och Phosphoros till sina organ. Här var man fullt medveten om, att man kom med ett nytt program, och uppgiften var att angripa den härskande smaken.

Vi känna redan de långvariga förberedelserna till den strid, som nu utbröt, hela den förromantiska rörelsen och den under 1800-talets första årtionde starkt ökade bekantskapen med den tyska filosofien och litteraturen. Av det unga släkte, som tillegnat sig de romantiska idéerna och nu ville göra dessa gällande, voro emellertid de flesta lärjungar till samme man, Benjamin Höijer, och innan vi gå in på skildringen av stridens förlopp, är det därför nödvändigt att beröra hans insats.

Digitized by Google

Höijer, som var född 1767 och 1809 således en fyrtiotvå års man, hade såsom vi minnas från föregående del varit utsatt för en upprörande förföljelse, och vid alla befordringsmöjligheter hade han, ehuru universitetets då mest betydande personlighet, ständigt förbigåtts, dels därför att han var kantian, dels därför att han var medlem av den radikala Juntan. 1798 lyckades väl Rosenstein genomdriva, att han blev filosofie adjunkt, men denna framgång blev också hans enda under Gustav Adolfs regering. Kort innan, på våren 1798, hade han anträtt en resa, som blev av stor betydelse för hans utveckling. Genom Boëthius hade han förut vunnits för den då nya kantianismen, och redan innan han reste, hade han en viss kännedom om de yngre tyska filosofer, Reinhold och Fichte, som utan att ännu bryta med mästaren i Königsberg just vid denna tid börjat utveckla kantianismen i en ny riktning. Det var med dessa nya uppslag, som Höijer under sin resa nu blev närmare bekant. I Kiel uppvaktade han Reinhold och antecknar i sin dagbok, att »förnämsta avsikten med resan till Kiel» var »att lära känna honom, min lärare». Viktigare var dock hans besök i Jena, där Fichte sedan 1794 var professor och där Höijer stannade för att åhöra den då ännu ej så allmänt frejdade filosofens föreläsningar. Enskilt började han och Fichte diskutera de nya tankar, som den senare, i strid med Kant, framlagt, och Fichte gav honom därunder det svårförvärvade betyget, »att han hörde, att jag förstått hans filosofi». Dessa diskussioner dem emellan fortsattes sedan i Dresden, då även Schelling — vid denna tid ännu fichtean — deltog i dem. Höijer hade således kommit i personlig beröring med de båda tänkare, från vilka den nyromantiska rörelsen just vid denna tid utgick, och hans egen spekulation hade fått nya ferment.

Höijers biografi.

På hösten 1798 var han tillbaka i Uppsala. Men redan 1800 anträdde han en ny resa, som varade i två år och som denna gång utsträcktes till Paris, där han uppehöll sig den längsta tiden. Den beundran, han såsom republikan hyst för Frankrike, försvann nu alldeles, och de jämförelser med Tyskland, som han anställde, utföllo alltid till det senare landets fördel. Vi känna här igen den motvilja mot allt franskt, som några år senare blir så karakteristisk för nyromantikerna. Några utdrag ur hans — mycket spirituella — brev till friherrinnan Rosenstein skola åskådliggöra detta: »Så tom på och så kall för allt sant värde, som går över eller ligger djupare än parad och ceremoni, finnes väl i allmänhet ingen som en äkta fransos. Ännu har jag ej träffat någon enda, som förstår mig, som på minsta sätt sympatiserar med mig, då jag vill tala ett klokt ord ur någon högre synpunkt.» Jag har — fortsätter han — varit tillsammans med vittberömde lärde, av vilka »så platta saker blivit sagda, att jag skämts att öppna munnen». I den tyska litteraturen äro de djupt okunniga, och »jag är ej kapabel att här få läsa en enda tysk litterär journal». Jag har — heter det i ett annat brev — »ännu ej funnit någon levande fransos, i vars huvud begreppet om vetenskap kunnat få rum, antingen jag rådfrågat hans konversation eller hans skrifter.» Vad deras filosofi angår, ges ej något uslare. Men kemi? »Jag ber om förlåtelse. De äro mästare i handgrepp. Men i grunderna, i bemödandet att göra den till vetenskap eller något sammanhängande, äro de verkeligen barn. Och utan detta bemödande ser jag ej, att kemien är annat än ett hantverk» — som man märker samma filosofiska uppfattning av naturvetenskaperna, som sedan skulle gå igen i den nyromantiska kritiken av Berzelius. Det, som i vetenskapen — skriver Höijer — skall kunna intressera fransmannen, måste väcka uppseende, »eljes är det pedanteri, goût germanique, c'est à dire de très mauvais goût och Gud vet alla deras öknamn . . . Tysken får icke nämnas, lärdomen i Tyskland är och kan ej bli

Digitized by Google

annat än pedanteri, en arbetsamhet att samla citationer, men överallt barbari.» Den samtida franska vitterheten är lika dålig. Om och omigen upprepas, att man blott bör imitera de stora mönstren Racine, Molière och Voltaire. Att söka överträffa dem anses som en galenskap. De andra folken äro blott barbarer. Shakspere hade litet génie, men var utan allt sens commun och smak — »det skall t. o. m. finnas dödgrävare i hans pjäser!» Den enda franska bok, som finner nåd för Höijer, är Mad. de Staëls förstlingsarbete De la littérature, där hon tangerar samma idéer, som hon sedan utvecklade i De l'Allemagne. Denna bok — skriver Höijer — »är det enda, som sedan Rousseau utkommit på franska och rätt förtjänar läsas. Idéerna äro åtminstone femtio år högre än de, som eljes finnas hos de bästa nu levande fransoser, och ehuru där saknas sammanhang och stil, finnas där rätt vackra och ej superficiella filosofiska funderingar.»

Över Schweiz reste han till Tyskland. Och nu blir tonen en helt annan. Berlin hade för en tid — efter Jena — blivit den tyska intelligensens centrum. Fichte, som för sin »ateism» fördrivits från Jena, hade slagit sig ned där, och staden hade nu blivit den nyromantiska falangens högkvarter; Wilhelm Schlegel och Schleiermacher bodde där; Tieck och Fr. Schlegel hade nyss lämnat staden, Schelling kom dit strax efter Höijers avresa. Genom Fichte och Brinkman, vilken där var svensk legationssekreterare, blev Höijer introducerad i dessa kretsar. Jag är här — skrev han till friherrinnan Rosenstein — »såsom en genomstrykande okänd främling, och jag vet ingen stad, där jag har så många högst artiga hus, där jag har fritt tillträde. Prevenanta emot utlänningen, artiga, av den högst otvungna ton, ehuru ej så raffinerat aimabla som parisarna, äro stadens bättre invånare, och jag lämnade visst ej Berlin ännu på länge, om jag kunde.» Den mest berömda nyromantiska »salongen» hölls av den genombildade fru Henriette Herz, för vilken Höijer blev rent entusiastisk — liksom för övrigt alla andra, med vilka hon råkade i beröring. Hon läser »sin grekiska Homer och Sophokles, talar franska, engelska, italienska, spanska och sin egen tyska och har såsom judinna på köpet sin hebreiska eller rabbinska. Skön som en modell för Apelles och stor till växten, att hennes staty utan tvivel blivit vald till en Venus colossalis, om det fallit grekerna in att tillbe en sådan gudinna; hennes huvud isynnerhet kunde tjäna till ett studium för målare och skulptörer. Med allt detta en ovanlig aisance i sätt att vara hos preussiska könet, en viss naturlig grandeur i hennes väsende, allt utan minsta tecken till pretension och tillika modifierat av gracer och godhet. Är det ej förlåtligt att åtminstone beundra henne?» I hennes hem sammanträffade Höijer med den tyska intelligensens spetsar, och efter vad han berättar åhörde han Wilhelm Schlegels föreläsningar, vilka kort därefter infördes i tidskriften Europa och kunna anses såsom en bland den nyromantiska skolans viktigare programskrifter. Kuriöst är — skriver Höijer — »att se argheten av de gamla egentliga berlinerlärde emot de yngre tillkomna, emot Fichte, Schleglarna, Tieck etc. Man kan ej neka, att de senare ha det övermod, en kränkt rättvisa ger, så snart hopp om dess återupprättande finns. De senares parti är dock mäktigt och stärkes dagligen. De börja starkt ge ton. *Naturligtvis rangerade jag mig på deras sida.*»

Höijers romantik.

Höijer tvekade således ej själv att beteckna sig såsom nyromantiker. Även filosofiskt hade han utvecklats i samma riktning. Under den tid, som förflutit mellan hans båda resor, hade Schelling allt mera skilt sig från Fichte och framlagt sin nya »estetiska idealism», det

Digitized by Google

Benjamin Höijer.

Kopia efter oljemålning av J. Way. 1834. Västmanland-Dala nation. Uppsala.

Digitized by Google

Digitized by Google

andra i ordningen av hans system, som nu också blev nyromantikernas. Det högsta var enligt Schelling det estetiska livet, icke, såsom det varit för Fichte, det etiska: »Konsten är det högsta för filosofen, därför att den liksom öppnar för honom det allra heligaste, där det, som i naturen och historien är skilt och vilket i liv och handling liksom i tanken evigt föreligger splittrat, brinner liksom i en låga i evig ursprunglig förening.» I samma tankelinjer kom nu Höijers spekulation att röra sig, och det var med dessa idéer, som han återvände till Uppsala och där på hösten 1802 började sina privata föreläsningar över det skönas och de fria konsternas filosofi, vilka han sedan fortsatte till utgången av 1807. Åhörarna voro ej många, men de tillhörde det släkte, från vilket genombrottet sedan utgick: Geijer, Hammarsköld, Livijn och — vid de senare föreläsningarna — Atterbom, Palmblad, Elgström och Ingelgren. Det var genom Höijer, som detta unga släkte lärde känna de rörelser, som samtidigt pågingo inom den tyska filosofien och litteraturen, dess uppmärksamhet riktades på Fichtes och Schellings olika system, på den nyare tyska litteraturen, på Goethe, Schiller och framför allt nyromantikerna, och de fingo även höra konsthistoriska omdömen av en man, som både hade konstsinne och som studerat i de då mest betydande gallerierna i Europa: i Dresden, Kassel och Paris.

Höijer delade, såsom vi sett, den missaktning för den franska och den beundran för den tyska litteraturen, som sedan blevo så genomgående för den nya skolan och som vi iakttagit redan under förromantiken. Men utöver de författare, die Stürmer und Dränger, på vilka förromantiken hänvisat, hänvisade Höijer på nyhumanisterna och nyromantikerna. Viktigast var, att den estetiska uppfattningen nu, genom Höijer, fick ett filosofiskt underlag, Kants, Fichtes och framför allt Schellings filosofi, varvid de av dem givna uppslagen alls icke okritiskt refererades, utan självständigt bearbetades och utvecklades. Här hava vi den viktigaste insatsen i den svenska nyromantiken i dess skillnad från förromantiken. Av spridda yttranden får man också det intrycket, att Höijer i Thorild erkänt en föregångsman och insett det samband, som fanns mellan dennes uppslag och den nya romantiken — detta samband, som Atterbom och Hammarsköld sedan så starkt framhöllo. I varje fall delade Höijer Thorilds förakt för alla regler och hans ovilja mot rimmet. Snillet — säger han — kan »ej såsom färdigheten i en mekanisk konst förvärvas efter regler; det kan ej erkänna några högre regler än dem, det hämtat av sig själv». Detta är ju Thorild. Och i sin i Silverstolpes Journal införda, nästan överdrivet artiga och erkännsamma recension av Gyllenborgs

Digitized by Google

Försök om skaldekonsten har han icke kunnat undgå att inlägga en gensaga mot Gyllenborgs vördnad för rimmet. Ännu mindre — skriver han — »kunna vi gilla författaren, då han i början av sitt skaldestycke synes vilja göra rimmet till en lag för svenska verskonsten. Ty i allmänhet, varför skall blott ett sätt att uttrycka det sköna vara det rätta, och vilken har rätt att fastställa detta? . . . . Det är i själva verket någonting sällsamt, att en nation, som i hjärtat är en av de självrådigaste och stoltaste, likväl alltid smitt sina egna bojor och självmant antagit slaveriet nästan i alla möjliga former och ämnen, varunder den även suckat djupare än någon annan av hyfsade och lidande nationer. På det sättet hava vi även slaviskt bibehållit rimmet och förblandat det med poesi, sedan alla europeiska nationer, som för sitt språk kunnat, i samma mån avskuddat dess ok, som de lärt känna vitterhet. Vi ensamme ha trott oss vara intet, om vi ej varit ofullkomlige fransmän. Låt dem, som äga det för skaldekonsten minst harmoniösa språk av alla, lyda nödens lag; men vårt, som i kraft och harmoni, i frihet i ordsammansättningar och inversioner, upphinner eller övergår alla samtida bildade språk, borde dock befrias ifrån en uteslutande skråprincip, som hindrar det att utveckla sina fördelar.»

Representanten för den »gamla» skola, som nyromantiken ville störta, var Leopold, och det var mot honom och hans imitatores, som angreppen sedan riktades. Även här har Höijer delat de ungas mening och måhända visat dem vägen. Inom Juntans krets var Leopold ingalunda populär. Man senterade visserligen hans kvicka penna, men man föraktade honom för hans servilism inför de maktägande, och hans polemik mot Kant hade naturligtvis ytterligare uppretat de unga. När så första bandet av Leopolds Samlade skrifter kom ut (1800), var det tydligen meningen att egna detta en skarp kritik. Höijer påbörjade en dylik, som emellertid aldrig blev färdig, men vars inledande ord avtryckts i hans Samlade skrifter. Recensionen skulle, såsom fragmentet visar, i formen bli ytterst artig, men samtidigt innehålla en krigsförklaring. Efter några blommor åt »den store skalden», yttrar recensenten, att han trots den vördnad, han var skyldig författaren, likväl kände sin plikt att »giva anvisning på fel så väl som på fullkomligheter, ej för att undervisa författaren, men för att leda och varna hans beundrare och efterföljare». Leopold hade danat skola, en mängd mer eller mindre förtjänta efterföljare antogo »efter honom ett slags främmande bildning, en metod och ett visst manér. Ännu oftare förfalla de till en blott härmning, varigenom man nästan endast, eller åtminstone lättast, träffar hans fel

Digitized by Google

och överdriver dem.» Recensionen skulle således hava riktat sig mot själva den konstuppfattning, som Leopold och hans skola företrädde. Den blev, som sagt, blott påbörjad, men bland Höijers papper i Uppsala har Liljekrantz återfunnit en annan, senare skriven inledning till en ny recension, som är tydligare. Genom Leopolds skrifter — yttrar Höijer här — ha »både den allmänna smaken och alla vittra bemödanden fått en så falsk riktning, och även deras allmänna element, språket, löper fara att för dem bliva oskickligt». Atterbom hade således fullkomligt rätt, då han om det första fragmentet yttrade, att det gav »stark anledning till den förmodan, att dess författare hade ämnat, ehuru på det möjligast artiga vis, säga om Leopold hart när detsamma, som tio år därefter började sägas av den så kallade nya skolan».

Höijers förhållande till nya skolan.

Det var av Höijer, som de unga fingo sina första litterära begrepp, och då striden sedan 1810 utbröt, blev han en av medarbetarne i Lyceum, den nya skolans tillämnade huvudorgan. Emellertid kom han att intaga en olika ställning till polyfemister och fosforister.[1] Hammarsköld och Livijn tillhörde hans tidigare lärjungar; den förre blev student 1801 och slutade 1806. Atterbom och Palmblad tillhörde en senare uppsättning, vilken anlände till universitetet, ungefär samtidigt med det att Hammarsköld slutade. Med den äldre kretsen stod Höijer på en mycket förtrolig fot. 1804 hyllade Livijn honom i en entusiastisk dikt, och Hammarsköld förblev under hela sitt liv icke blott en hänförd beundrare av den så väckande läraren utan ock dennes verklige vän. Förhållandet mellan Höijer å den ena sidan samt Atterbom och Palmblad å den andra var däremot alltid kyligt, och därtill bidrogo flera orsaker. Genom intryck från Hegel, vilken från filosofisk synpunkt börjat angreppen på den nyromantiska skolan och dess filosof Schelling, hade också Höijer, särskilt sedan Hammarsköld lämnat Uppsala, övergivit den schellingska filosofien, och detta sårade djupt en så troende schellingian som Atterbom. Kort innan Höijer dog, skrev Atterbom till Hammarsköld: »Att Höijer är hövlig mot studenterna och ohövlig mot Schelling, Steffens etc. kan ju lätt förenas. Men huru han skall övertyga de någorlunda tänkande, att Schellings absolutum är en tom indifferens, en negativ princip, är obegripligt; också har han ännu icke bevisat det.» Denna filosofiska divergens, som för Hammarsköld ej tyckes hava spelat någon roll, betydde nog även för Atterbom mindre än några rent personliga känslostämningar. Höijer var en stolt och mycket självmedveten natur, och den orättfärdiga förföljelse, för vilken han varit utsatt, hade gjort honom bitter, nästan folkskygg. Personligen kom han därför ej sina yngre lärjungar så nära, som han kommit de äldre. Atterbom och Palmblad stötte sig därför på vad de kallade Höijers professorshögfärd. I någon mån torde de dock hava missuppfattat situationen. De ville hava Höijer till medarbetare i Phosphoros, han hade lovat detta, men hans bidrag dröjde, och slutligen ursäktade han sig med sina tidigare löften till Hammarskölds Lyceum. Det var nog ett insockrat avslag, som man likväl kan förstå. Det första Phosphoroshäftet var en mycket omogen produkt. Höijer var då professor och 43 år gammal, Atterbom student

[1] Jag begagnar här och i det följande dessa termer för att skilja på nyromantikerna i Stockholm och i Uppsala.

Digitized by Google

och endast tjugo år — en åldersskillnad, som betyder mycket. Att Höijer icke ville betraktas såsom kamrat till några unga studenter, som varit hans elever, och såsom medarbetare i en studentkalender av tvivelaktigt värde, var därför förklarligt, och att han ej ville skriva i Phosphoros, var ej märkvärdigare, än att Atterbom avböjde ett erbjudet medarbetarskap i Lyceum och att Hammarsköld ej mottog ett i utsikt ställt inval i Aurora. Av breven framgår för övrigt, att Höijer verkligen velat närma sig Atterbom och Palmblad, men stötts tillbaka av dem. På sommaren 1810 började de med Elegant-Tidning — innan ännu Phosphoros utkommit — och med anledning därav blev det i konsistorium frågan om att avsätta Palmblad såsom akademiboktryckare. Men enligt Palmblads egen uppgift tog Höijer därvid så kraftigt hans parti, att anloppet avvärjdes. Så kom missämjan med anledning av Phosphoros, och Hammarsköld skrev då till Atterbom: »I allmänhet förstår jag mig icke på edert uppförande emot Höijer, ett uppförande, varöver han ofta klagat. Därigenom att I hållen eder med honom på en sådan distans, tyckes det, som I fruktade honom, och därigenom given I honom just icke den bästa tanke om eder. Och därigenom att I stån på ett sådant avstånd ifrån denne förtjänte och ansedde man, vinnen I ingenting.» Min innerliga önskan — slutar han — är »att närmare förbinda eder med den mest förtjänte av våra redan utbildade litteratörer». Men Atterbom lät icke blidka sig. Jag är — svarade han — »så hövlig som möjligt, när jag råkar honom, ämnar med första gå till honom, emedan han tyckes ha glömt bort de där dumma verserna[1], och han visar sig alltid nådig emot mig. Men tills vidare kan jag icke förmå mig att mich ihm aufdrängen, då jag dels vill bliva, vad jag *kan* bli (n. b. om jag kan bli någonting) genom mig själv och egen kraft, dels är i den estetiska delen av filosofien tämligen säker på min väg *ensam*, dels icke har denna pliabla natur, som kan kröka sig vid varje ny nyck under en övermodig superioritets fötter.» Jag ser dagligen — slutar han — »huru han behandlar de elever, dem han fordom själv berömde och som ivrigast strävat efter hans gunst». Hammarsköld försvarade kraftigt sin vän, och även Palmblad erkände, att Höijer »har alltid mycket närmat sig intill Atterbom och isynnerhet nu, t. ex. på en konsert, där han direkt uppsökt Amadeum och inlåtit sig i samtal». Men Atterbom var — för att begagna Palmblads ord — »nog nonchalant och intraitable» och ville ej mottaga den utsträckta handen. Ungefär ett år efter denna brevväxling dog Höijer, och nu ångrade sig Atterbom djupt. »Jag återtager» — skrev han till Hammarsköld — »med den uppriktigaste ånger de dumma anklagelser, jag gjorde mot den oförgätlige under hans levnad .... Endast egoism, fördömd egoism, var den djävul, som gjorde mig kall mot Höijer, emedan han var den enda människa, som hittills kunnat imponera på mig, och jag var nära att hata en kraft, mot vilken jag ej kunde sätta en jämlik. Väl! Jag är straffad.»

Såret fanns likväl kvar både hos Atterbom och Palmblad, och 1819 bröt det åter upp, då Höijers halvbror framträdde med uppgiften, att den hädangångne varit en fiende till nyromantiken; därvid gjorde han särskilt Palmblad till föremål för ganska insidiösa — och säkerligen falska — beskyllningar. Detta rev upp det gamla såret, och Palmblad yttrade sig nu ganska bittert om Höijer. Men churu både Atterbom och även andra äldre litteraturhistoriker, som stått på en ståndpunkt alldeles motsatt Atterboms, framhållit olikheten mellan Höijer och den nya

[1] Vid en fest kort förut hade Atterbom egnat Höijer en dikt, av vilken denne gärna ville ha en avskrift. Atterbom hade icke kunnat förmås att giva honom denna.

Digitized by Google

skolan, är det likväl säkert, att han här i Sverige varit dess lärofader, även om han i sin senare spekulation frigjort sig från den filosofi, schellingianismen, som särskilt Atterbom med en sådan värme omfattade.

Hammarskölds och Livijns Sturm und Drang-tid.

Höijers äldsta lärjungar voro Geijer och Hammarsköld. Den förre är ju en bland den romantiska tidens mest storslagna gestalter, och även den senare har, ehuru en ringare begåvning, gjort en insats i vår litteratur. Han tillhörde en gammal krigar- och jordbrukarsläkt, som ända sedan 1600-talets början varit bosatt på gården Tuna i Vimmerbytrakten, vilken gård ännu efter 300 år är i släktens ägo. Där föddes han 1785 och var den näst yngste av tio syskon.[1] Sin uppfostran fick han i hemmet och blev 1801 student i Uppsala. Fadern hade dött två år förut, men Lorenzos sjutton år äldre broder Åke, som ansågs såsom fideikommissarie till Tuna, åtog sig då att bekosta hans uppfostran. Emellertid upptäcktes det, att Tuna icke var fideikommiss, de myndiga syskonen började därför en process mot Åke och vunno denna. Betecknande för Lorenzo Hammarskölds oegennytta och ridderliga sinne är, att han sökte bliva myndig för att inlägga en protest mot de övriga syskonens handlingssätt. Han betraktade brodern såsom sin välgörare och var uppriktigt ledsen, när denne förlorade processen.

Om hans båda första studentår känner man intet, men 1803 gjorde han bekantskap med en annan ung östgötastudent Clas Livijn, som på hösten året förut kommit till Uppsala från Lund, och då Livijn redan under höstterminen 1803 nödgades taga en informatorsplats i Stockholm, började de bägge vännerna en brevväxling, som är ytterst intressant, emedan den låter oss så klart blicka in i den unga generationens tanke- och känsloliv. Vi lära här känna den jordmån, ur vilken nyromantiken spirade upp. Trots det starka vänskapsbandet voro Hammarsköld och Livijn ganska olika naturer. Den förre var en utpräglad wertherian. Liksom Werther hopplöst älskade Lotte, som var en annans brud, så dyrkade Lorenzo Eleonora Rääf, som 1803 blev förlovad med hans bror Åke, och om denna olyckliga kärlekshistoria tyckes Hammarsköld hava gjort hela sin vänkrets underkunnig. Vi behöva blott läsa några spridda utdrag ur adertonåringens brev för att få ett intryck av tidens starka Wertherstämning: »Olycklig, Livijn, blir jag alltid. Bilden av forna dagar skall alltid sväva för min inbillning och gjuta ännu mera galla i lidandets bägare. Ofta lärer du förmodligen hädanefter ej få se glädjens symptomer i mitt bleka ansikte, och ofta lärer du komma att vara vittne till mina

[1] I dopet erhöll han förnamnet Lars, men redan som student ändrade han detta till det italienska Lorenzo.

Digitized by Google

tårar. . . . Glädjens dar äro slutade för mig, och i min levnad börjas en ny period, svartare än den stormigaste höstnatt. Den stråle, som upplyste min framtid, är släckt och hoppet dött i mitt hjärta, och var övertygad, att, om ej min ömma älskade mor vore till, skulle du i stället för detta brev få mottaga underrättelsen om din olycklige väns död.» Och i ett annat brev heter det: »Ofta vandrar jag med beklämt hjärta under de aspar, som beskugga vägen till Tuna, ofta sitter jag i Karlsruhe och tänker på min olyckliga, hopplösa kärlek, seende på de gulnade, avfallna löven, under det korparnas hemska rop besvara mina suckar.» Också Livijn levde i en romanvärld, men i en något olika. Hans ideal var tydligen de våldsamt passionerade Klingerska hjältarna, utsvävande och dödsföraktande: »Mord, blod, dolkar, förgift, frihet — sköna saker! Med dem skall man kunna uppväcka mig, om jag ock vore halvdöd.» Ehuru Hammarsköld gick i den mera sentimentala Wertherstilen och affischerade ett djupt förakt för lånbibliotekens romaner, var även han en beundrare av de »ädla rövare», som då blivit så på modet: »Ofta, då jag med mörka blickar betraktar den eld, som förtär mig, och den svarta, ogenomträngliga natt, som höljer min framtid, suckar jag över detta land, som är berövat — rövare. Har du läst Mazarino? Kolmården och Käglan och Majstigen, vilka sköna gömställen för rövare! Min hembygd har också skogar, som kunde vara passande boningar för dessa fria, oberoende människor.» Särskilt förälskade sig de båda vännerna i en roman i denna stil, Franz von Hill, som de — med orätt — trodde vara av Klinger. Om hjälten skriver Hammarsköld: »Liksom jag hänfördes han av en häftig passion under denna grymma sysslolöshet, som förtär själens krafter och ger sinnligheten och fantasien herraväldet över förnuftet. Från denna svaghet föll han snart till brott, och detta alstrade det rysligaste slut. Ännu en likhet med mig måste jag anmärka. Han ägde en ädel, förträfflig vän, så uppriktigt tillgiven som du, Livijn.» I sina brev uppträda de hädanefter under namnen von Hill och Osirski. Naturligtvis fantisera bägge om självmord. Då Livijn berättar, att han fått 45 riksdaler, tillägger han: »Därav har jag avlagt och förseglat 5 för att köpa mig ett par pistoler», och till det vittra sällskap, varom strax skall talas, inskickade han en avhandling om självmord. Samtidigt började Hammarsköld med en annan, »och du förstår, att vi i detta ämne komma att hysa ungefär lika åsikter».

Vitterhetens vänner.

I en punkt skilde sig de båda vännerna. Livijn, som när han gjorde Hammarskölds bekantskap, kom från ett fattigt prästhus, tyckes då varken hava haft några litterära intressen eller någon vitter be-

Digitized by Google

läsenhet, om man undantager den tidens populära romanlitteratur. Hammarsköld däremot tillhörde en annan samhällsklass med större kulturintressen. Ej långt från Tuna låg lagman Rääfs egendom Thomestorp, något längre bort Adlerbeths Ramsjöholm, och ungdomarna på dessa gods, Lorenzo Hammarsköld, Leonhard och Nora Rääf, Christian Stenhammar, som var informator på Thomestorp, Jacob Adlerbeth m. fl. hade bildat en vitter orden, Saturiska sällskapet. Möjligen var det efter detta uppslag, som Hammarsköld på hösten 1803 i Uppsala bildade ett studentsällskap, Vitterhetens vänner. Det var såsom de flesta dylika då och sedan kopierat efter Svenska akademien, och i stadgarna gå flera av akademiens paragrafer igen. Medlemmarna — till en början nio — voro mycket begåvade och mycket belästa studenter; två av dem, Chr. Stenhammar och Carl Hallström, blevo sedan vid promotionen 1809 primus och ultimus. Något gemensamt litterärt program hade de emellertid icke, medlemmarna hade ganska olika åsikter och smak, och den kritik, Hammarsköld här fick, var både skarp och sakrik. Bland medlemmarna ha likväl utom Hammarsköld och Atterbom endast två fått ett namn inom vår litteraturhistoria, nämligen Rääf och Livijn, vilka båda tillhörde stiftarna. I slutet av 1805 tyckes sällskapet hava självdött, och den sist invalde, den femtonårige Atterbom, fick förmodligen blott vara med om den sammankomst, då han tog sitt inträde.

Ehuru sällskapet alls icke kan betraktas såsom en förromantisk eller nyromantisk sammanslutning, äro dess protokoll samt Hammarskölds och Livijns brevväxling av intresse för kännedomen om den svenska nyromantikens bildningsprocess. Av en samling xenier, som Livijn på våren 1804 insände till Vitterhetens vänner, framgår, att Hammarsköld redan då gjort sig bemärkt genom sin dyrkan av »Schleglarna». Därav torde man dock ej hava rätt att sluta, att han hade det nyromantiska programmet klart för sig; han hade då ännu ej läst två för den tyska skolan så betecknande arbeten som Lucinde och Heinrich von Ofterdingen, och alla de nya riktningarna: förromantik, Sturm und Drang, nyhumanism och nyromantik korsa varandra i de båda vännernas brev.

Äldst hänföras de såsom hela den något äldre generationen av Rousseau; sedan börjar Werther att konkurrera med Saint-Preux, och i ett presidietal i Vitterhetens vänner 1803 yttrade Hammarsköld: »Utan fruktan att beskyllas för överdrift nekar jag offentligen den namn av människa, som efter läsningen av Werther eller Den nya Heloisa icke erfarit ädlare känslor, icke fått en fastare kärlek för dygd och naturen.» Så göra de bekantskap med Wilhelm Meister och falla i hänförelse, utan att de tyckas hava senterat, att Goethe här snarast vänder sig mot Wertherkulten. Jag har — skrev Livijn — »läst denna förträffliga roman, och jag tror

Digitized by Google

på Schlegel, då han kunde så starkt känna dess skönheter, att han vågade säga: adertonde århundradet har frambragt två ting, som skola föra det till eftervärlden: franska revolutionen och Wilhelm Meister». Lika hänförd är han över Hermann und Dorothea; Schiller läsa de båda vännerna också, men här är berömmet betydligt mera reserverat. Vidare studera de Hölty, Bürger och Tieck, men betecknande för den nya tiden är, att de icke hänföras av någon fransk författare utom Rousseau. Du säger — skrev Hammarsköld — »att franska blir dräglig under hans hand. Du hade snarare bort säga: den upphör att vara franska, när den bearbetas av Rousseau.» Då Livijn råkar på Voltaires Pucelle, måste han ursäkta sig för vännen: »Jag läser nu Voltaires Pucelle, men gudarna veta, huru och vadan det kommer, att jag tycker att den är bra och rätt rolig.»

Den franska litteraturen betraktades således nästan som tabu. På denna punkt skuro sig dock meningarna i Vitterhetens vänner skarpt mot varandra. Hammarsköld hade inskickat en tävlingsskrift, Rimmets historia, som visserligen ej är bevarad, men vars innehåll vi känna genom den ypperligt skrivna kritik, för vilken den inom sällskapet utsattes. Med en ton av hög överlägsenhet — yttrade en medlem av sällskapet — beskrattar författaren »fransyska litteraturen och fransosernas *skolmästarsmak*, ehuru man med skäl kunde fordra, att den, som åtager sig att döma om en hel nations vitterhet, icke allenast bör hava läst utan ock efter konstregler granskat dess bästa författare, och detta tror jag ej, att författaren till närvarande skrift gjort eller ens kunnat hinna att göra.» Hammarsköld erkänner väl, att han fick duktigt »påskrivet», men sin smak ändrade han icke och förblev tysk och antifransos. Utom den tyska litteraturen ville han och Livijn dock lära känna även andra vitterhetsområden. Livijn började att lära sig engelska, läste Gray, Shakspere o. s. v.; Hammarsköld, som kort därefter också grep sig an med engelskan, översatte 1804, från tyskan, en av Petrarcas sonetter och började också att taga lektioner i italienska. Även med den spanska litteraturen gjorde de bekantskap, ehuru i tysk översättning. Av äldre svenska författare svärmade de för Thorild, Lidner och Bellman, och om den senare handlar Hammarskölds inträdestal i Vitterhetens vänner. Vad han särskilt framhåller, är Bellmans naturtrohet. Man hade klandrat honom för hans ruskiga krogscener, men — frågar Hammarsköld — »skulle han hava föreställt en Djurgårdsbal såsom en fackeldans eller slagsmålet vid Dantobommen som striden vid Valkiala? Nej, naturteckningarnas sanning är väl en av de viktigaste regler i smakläran.» Likaledes hade han fått blicken öppnad för storheten i den under upplysningstiden så gott som bortglömde Stiernhielms diktning. Jag kan ej säga — skrev han 1805 till Livijn — »vad det fägnar mig att höra, det du studerar Stiernhielm. Han är den ende av våra svenska poeter, som förtjänar att studeras, och han är en av de få, som man i anseende till sin smaks bildande kan läsa med nytta. Hos ingen av våra landsmän råder en sådan överensstämmelse mellan form och innehåll som hos denne store författare, hos ingen en så ren och från alla konstlade sentimenter fri ton. Han var verkligen en glad själ, och en sådan är skapad till skald, ty blott i ett lugnt och klart vatten kunna de kringstående objekterna spegla sig.» Även den goticism, till vilken vi under förromantiken funnit ansatser, har lämnat spår efter sig i brevväxlingen. Livijn hade läst Grays The bard och The descent of Odin: »båda, isynnerhet det förra, med Pindari höghet och en norrmans starka, oböjliga karaktär. O, vad det är förtjusande, denne bards tal till konungen! Man skulle tro sig höra Ossians harpa klinga för att nedkalla alla olyckor över en elak kung och besjunga fallna hjältar.» Även Hammarsköld

Digitized by Google

Sätra 27. Jul.

Det förbannade Brunnspacket kan ha lifvet af en fattig sjukling. Den värsta är Envoyeen Fjäsken Nolken, hedrad jämte sin kallmuck-hustru af en Baron Wrangel (den bästa af högdjuren) med titel af Greve magnifiques, och kallmuck-horan hedras han på köpet med namn af Polska märren.

Detta pack trakar ihjäl mig. De roa sig at här med sin högfärd stifta brouillerier. Också angriper mig Brunn. Jag har ej mer lifsandar qvar, än en hårkrank. — Du ser af hvad värde Dina bref nu

Brev från B. Höijer till Hans Järta.
Uppsala universitetsbibliotek. (F. 857: c.)

Digitized by Google

måste vara för mig. De confirmera den goda opinion jag har om närvarande regering. — Adieu! — Om helvite ges, så är det ej annat än en evig brunnecur.

Adlersparre är hemma och vill vara det incognito. Som jag ej är bekant med honom kan jag ej söka up honom, för at göra ända på en eftermiddag.

Om ansökningsvärsendet härnäst.

Den 8. Augt. är jag härifrån.

Digitized by Google

började svärma för den fornnordiska litteraturen, läste Hervararsagan samt Herrauds och Boses saga. Av folklitteraturen var han likaledes intresserad och berättar, att den lectio præcursoria, som han för gradens vinnande tänkte hålla, skulle handla »om våra gamla folksagor, såsom Lunkentus m. fl.». Av den orimmade versen var han redan från början en entusiastisk anhängare, i den nyss omtalade uppsatsen, Rimmets historia, upptog han Thorilds strid mot Kellgren, och det hade hos honom nästan blivit en fix idé, att Svenska akademien var en fiende till denna vers — trots det att akademikern Adlerbeth gjort sin viktigaste insats genom sina metriska översättningar och akademien alldeles samtidigt belönade Tranér för dylika. Redan nu uttalade han sig mot parafraserade översättningar och hade blivit en hänförd beundrare av den grekiska litteraturen: »De auktorer, jag läste, övertygade mig, huru mycket de stackars grekerna tid efter annan blivit spolierade, isynnerhet av latinarna. De ha med sina stölder verkligen gått stort tillväga. Jag vill ej tala om mästertjuven Vergilius, utan även Horatius, Ovidius, Tibullus, ja, nästan alla deras poeter hava idkat samma hantverk.»

Alla de nya riktningarna spegla sig således, mer eller mindre starkt, i de båda vännernas brevväxling. Men därför hade de icke avgörande brutit med de gamla mönstren. Den bästa proberstenen är här deras uppfattning av Leopolds diktning. I början av 1804 skrev Hammarsköld: »Sedan du sist var här, har jag läst Franzéns Sång över Creutz. Har du läst den? Jag tycker, att du skall isynnerhet älska den. Den är full av dessa högre utflykter, dessa djärvare drag, som blott äro gjorda för din själ och av vilka vi på vårt språk icke hava några exempel utom av Leopold och honom.» I slutet av samma år är tonen dock ej fullt så entusiastisk: »Att vi skulle bliva ense i omdömet om Leopold, därom var jag säker, så snart du med allvar studerade denne sublime poet. Men våra åsikter om honom voro ock aldrig mycket delade. Leopolds styrka är i den filosofiska oden, och i den genren måste alla våra skalder vika för honom. Men i det erotiska är han en stympare. Där är Kellgren mästaren. Kan du läsa hans Kristina, Fredrika, Rosalie, Saknad, Imitation efter Propertius och framför allt Inbillningens värld utan rörelse? Jag kan det icke. Leopolds Virginia är svenska plattheter skurna efter Racines form.» Berömmet är visserligen, som man ser, ganska reserverat, men Leopold är ännu för honom en »sublim poet», och betecknande är, att Hammarsköld just framhåller de filosofiska dikter, mot vilka nyromantiken sedan så skarpt uppträdde. Ännu i slutet av 1808 hade han ej brutit med Leopold, och en liten uppsats, som han i februari 1806 införde i Linköpings-Bladet, visar, att han vid denna tid ännu ej alldeles försvurit sig åt den schlegelska skolan. Uppsatsen heter: Korta underrättelser om de förnämsta tyska poeter. Han börjar med Lessing, som han prisar, därför att »han bröt den falska franska smakens bojor», men som han anser hava varit »mera kritikus och filosof än poet. Aldrig författade han något vittert arbete för det skönas skull, utan alltid efter en helt och hållet heterogen idé. De flesta, ja, man kan säga alla hans poetiska verk äro barn av det kalla förnuftet.» Högst sättes Goethe, för vilken han har idel lovord, och han har här uppmärksammat skillnaden mellan der Stürmer und Dränger och nyhumanisten. För Schiller såsom poet har han däremot mest klander. »Hans poemer förtjäna därför snarare namn av versifierade filosofismer, och hans prosaiska avhandlingar äro vida bättre än hans skaldestycken.» Av Tysklands yngre poeter — fortsätter han — »har ingen gjort så mycket uppseende som Ludwig Tieck och ingen så väl förtjänt det. En svärmande inbillningskraft, bitande sarkasmer,

Digitized by Google

läckra målningar och en frappant originalitet såväl i form som i ämne äro huvudegenskaperna i Tiecks poesi.» Avslutningen av denna karakteristik går emellertid i en rakt motsatt riktning: »Allt är hos honom beräknat på effekten. Men var och en, som är något bekant med grekiska skaldekonsten, vänder sig dock snart från Tieck till en mera nykter, mera ordentlig skald.»

Hammarskölds första Stockholmsår.

När Hammarsköld 1806 slutade sin studietid i Uppsala, tyckes han således snarare hava velat räknas såsom nyhumanist än såsom nyromantiker. Då emellertid även de tyska nyromantikerna voro hänförda beundrare av Goethe och den grekiska litteraturen, bör man kanske rättare säga, att Hammarsköld företrädesvis fäst sig vid denna sida hos nyromantiken. I en annan viktig punkt, där nyhumanism och nyromantik skiljas, hade han redan nu närmat sig den senare rörelsen. Då vi först möta honom, 1803, är han i religiöst avseende en radikal i Sturm und Drangs stil, som tvivlar på Guds tillvaro, samvetet och odödligheten, och man har kvar ett brev från Chr. Stenhammar, som vänder sig mot hans brist på religion. Redan i slutet av samma år slog han likväl alldeles om, och i början av det nästa skrev han till Livijn: »Ja, själens odödlighet — ett liv efter detta — är numera för mig en trosartikel, grunden för mitt hopp. De skäl, som övertygat mig, skulle det kanske ej vara så lätt att bestrida. Jag medger, att Fichtes entusiasm mycket bidrog att stärka hans bevis, ty det måtte vara en gudomlig lära, som så kan höja sina bekännare, som kan göra dem så lyckliga.» Det var således Fichte — och väl närmast Höijer — som hade omvänt honom, och därmed var han inne på den för nyromantiken avgörande utvecklingslinjen.

I slutet av höstterminen 1805 avlade Hammarsköld filosofie kandidatexamen, och därmed voro faktiskt hans studieår tillända. Över julen reste han ned till Tuna och kom ej tillbaka till Uppsala förr än vid mitten av vårterminen, då han disputerade för Fant. Den tiden släpptes emellertid blott ett visst antal kandidater fram till promotionen, och då Hammarskölds betyg ej voro nog höga, blev han — som det hette — »exkluderad»; magister blev han först 1812. Han gick därför på hösten 1806 in såsom extra amanuens vid Kungl. Biblioteket. Särskilt krävande var tjänstgöringen där icke. Biblioteket, som var inrymt i några salar i Slottets nordöstra flygel, var ännu ganska obetydligt, beviljade inga hemlån och var tillgängligt blott för dem, som erhållit hovkanslerens tillstånd; anslaget till bokinköp och bindning var endast 1000 rdr banko om året. Chef var kanslirådet P. Malmström, och då han i början av 1811 avgick, blev Per Adam Wallmark hans efterträdare — en ödets ironi, att de båda ivrigaste antagonisterna inom vitterheten på så sätt tvingades att dagligen på

Digitized by Google

samma ämbetsrum kampera ihop. Bibliotekstjänstgöringen blev likväl och betraktades av Hammarsköld blott såsom en bisyssla, och faktiskt blev han nu litteratör. Såsom sådan har han blivit ytterst strängt bedömd, och icke blott strängt utan även orättfärdigt. Anledningen

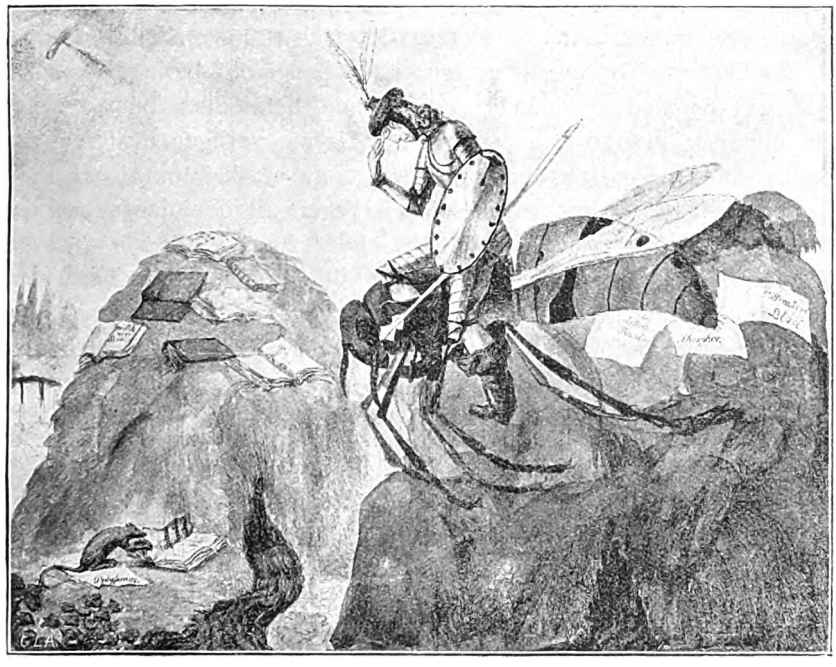

Heros Skriblerus (Lorenzo Hammarsköld).
Karikatyr av C. Th. Löwstädt.

har man till en del att söka i den följande generationens antagonism mot nyromantiken. Av nyromantikerna var Hammarsköld onekligen den, som var tacksammast att anfalla. Han hade råkat ut för Tegnérs obarmhärtiga, mördande satir, för Tegnér böjde sig alla, och därmed var Hammarsköld i den allmänna opinionen en slagen man, som alla tyckte sig äga rätt att smäda. Något hade han ock förskyllt själv. I anfallen på den gamla skolan hade han varit den våldsammaste och — olyckligast av allt: han hade givit ut några dikter och översättningar, som obestridligen voro mycket underhaltiga. För en kritiker är detta farligt, särskilt för en så stridbar kritiker som Hammarsköld, och dessa försyndelser hava bortskymt hans verkliga, stora förtjänster.

Både enskilt och offentligt framhöll Hammarsköld själv, att han icke ansåg sig av naturen ämnad till poet: Jag är — skrev han 1805

Digitized by Google

till Livijn — »icke född till skald. Det är icke konstentusiasmen, utan ett fattat beslut, som bestämmer, när och vad jag skall skriva. Det är helt och hållet regler, som göra, att det är något drägligt i mina poemer, om vinterprodukter förtjäna detta namn. . . . Men med allt detta är jag visst icke skapad till poet. Kritikus kan jag bli, så god som någon annan. Det är det mål, dit jag skall sträva, om jag får leva.» För denna uppgift hade han stora betingelser. Han ägde en för sina år ovanligt omfattande beläsenhet både i svensk och utländsk litteratur, hans omdömen äro visserligen ensidiga, men det äro de alltid hos banbrytarne för en ny smakriktning, och i jämförelse med 1700-talets kritiker — Kellgren alltid undantagen — är han betydligt mera bred och förstående; hans kritik går vida mer på djupet, fäster sig icke blott vid enskilda uttryck, utan berör verkligen det väsentliga i diktverken. Och till sist fylldes han av en verklig entusiasm för sitt kall och för den svenska diktkonstens uppryckning ur det förfall, i vilket den eftergustavianska tiden sjunkit ned. Och han var ärlig, modig och oegennyttig.

Sin litterära verksamhet började han redan 1806, då han utom den nyss omtalade lilla uppsatsen i Linköpings-Bladet utgav Öfversättningar och imitationer efter äldre och nyare skalder. Översättningarna äro från Homeros, Hesiodos, Anakreon, Sophokles, Moskhos, Horatius, Ovidius, Petrarca, Goethe och Tieck -- således från de skalder, med vilka han ville göra den svenska allmänheten bekant. Översättningarna äro klena, ty Hammarsköld saknade alldeles sinne för versens musik och rytm, och hans goda vänner Ekmarck och Stenhammar läto honom även höra detta. Du hade bort utsätta kvantitetsmärkena -- skrev den förre — »om du velat, att någon, som förstår saken en smula, skulle taga dessa rader för sapphiska eller tro, att du har något begrepp om, vad sapphisk vers är»[1] och den senare bad honom för Guds skull icke »prangla på vår svenska litteratur någon översättning av grekiska tragici. Du känner alldeles icke den jambiska versarten.» Hammarskölds syfte med dessa översättningar var emellertid att exemplifiera sina litterära teorier, ehuru detta i följd av hans mycket bristfälliga talang såsom versifikatör knappast lyckades. I företalet kommer därför själva syftet bättre fram. Visserligen ha vi -- skriver Hammarsköld -- en mängd översättningar av franska operetter och tyska romaner, men de gamles, isynnerhet grekernas vitterhet har blivit alldeles försummad, om man undantager Adlerbeths översättning av Eneiden. Vi ha dock haft den store Stiernhielm, som hos oss gjort de gamles verser inhemska. Tyvärr fick han inga efterföljare. »Dalin, ett

[1] Både rim och meter äro felaktiga, t. ex.

Den dag, då solen släckte ut sin laga,
Av sorg över sin kvalda skapare,
Då blev jag fången så ovetande,
Då dina ögon alstrade min plåga.

Verserna äro ofta övertaliga.

Digitized by Google

ljust, men prosaiskt huvud, mer skrivare än poet, införde i sitt fädernesland en stadgad smak (men vilken smak!) och en regelbunden verskonst.... Man valde Frankrikes sånger till sina mönster och nöjde sig med att beprisa Roms och Greklands skalder, beklagande, att deras skönheter för våra språk voro förlorade.» Med dem ville Hammarsköld nu göra svenskarna bekanta. Han hade även »försökt att tolka några bitar av Italiens och Tysklands mästerstycken», emedan den italienska skaldekonsten enligt de sakkunnigaste konstdomares omdöme i egentligaste mening förtjänade kallas modern poesi, ehuru den, liksom den grekiska, var hos oss så gott som okänd. Svårigheten att på det rimfattiga svenska språket skriva terziner och ottave rime har nämligen, som det tyckes, avskräckt många, »och mot sonetten hava vi från fransyskan insupit en högst löjlig fördom. Men Gunno Eurelius har författat ett långt poem på ottave rime, dess svårigheter böra således ej vara oövervinneliga, och man har börjat att allt mera och mera avskudda sig det ok, som den gallikanska opinionen oss pålagt.»

De sydländska versformerna, som under vår stormaktstid varit så populära, hade under 1700-talet faktiskt råkat ur bruk, och 1809 talade Leopolds skyddsling Blom nedlåtande om »sonettens löjliga versart». Förkärleken för dessa versformer är något mycket karakteristiskt för både den svenska och den tyska nyromantiken och ett schibbolet för romantik och klassicism. Här var Hammarsköld den förste, som sökte bryta väg, och översatte en sestin, en ballata och fem sonetter av Petrarca, tyvärr utan att äga den nödiga verskonsten.

Kritik över Schiller.

Viktigare var hans två år senare, 1808, utgivna Försök till en kritik öfver Friedrich Schiller. Vid denna tid fattade man ännu ordet kritik såsom i det närmaste liktydigt med klander, och mången fann det därför oförsynt av en ung — och dessutom klen — poet att uppträda mot en erkänd mästare. Fryxell — och efter honom Malmström — har också ändrat titeln till »kritik *mot* Schiller». Men Hammarskölds kritik är verkligen ett försök till en kritik i modern mening, d. v. s. en allsidig estetisk värdesättning av en författare. I viss mån är den den första i vår litteratur — jag frånser fortfarande Kellgren — ty Höijers recension av Gyllenborg är mera en lärd filosofisk avhandling än en kritik. Att Hammarskölds uppfattning av Schiller ej stämmer med vår tids är en sak för sig. Han bedömer Schillers diktning från synpunkter, som i varje fall 1808 voro nya i Sverige, och i flera fall kan man ännu instämma med honom. Han söker att avväga förtjänster och brister mot varandra och är i detta fall mera opartisk än Friedrich Schlegel. Under det att Goethe alltid stod väl hos de tyska nyromantikerna, hade de och Schiller tidigt brutit med varandra, till någon del av rent personliga anledningar. Men knappt har Hammarsköld tagit något intryck av denna missämja, ty hans brev från äldre tider vittna om, att de åsikter, som han 1808 uttalade, under ett par år mognat hos honom. Att referera hela den digra avhandlingen — 84 sidor — förbjudes naturligtvis av utrymmesskäl, men ett starkt sammandraget referat av början skall möjligen visa, huru högt denna kritik står över 1700-talets och huru mycket mera den går på djupet. Det skall ock visa, att kritiken ej var någon stridsskrift mot Schiller.

Ibland de store män — börjar Hammarsköld — som Tyskland i sista hälften av det 18:de århundradet uppammat, intager Friedrich Schiller ett framstående rum. Han uppfostrades under den för den tyska litteraturen lyckligaste perioden, då Lessing brutit klassicitetens bojor, då Goethe visade en ny bana för det fria snillet, då en sundare filosofi och en mera gagnande kritik framträtt, och därmed voro de förutsättningar skapade, som av en individ med Schillers naturanlag

Digitized by Google

kunde göra en stor man — vilket han ock sedan blev. Grunddraget hos honom var ett brinnande hat till allt falskt. Men då vi nu skola bestämma hans karaktär såsom poet, är det nödvändigt att först för oss klargöra poesiens uppgift. Poesi är «det, som sätter fantasien i en fullkomligt fri verksamhet och genom denna fria verksamhet, utan allt intresse, behagar». Men denna fria verksamhet hindras »genom filosofemer, fastän klädda i skaldekonstens leende dräkt. Dessa produkter upphöra därför icke att behaga, men väl att vara alster av en sann poesi.»

Här känna vi igen den estetiska grundtanke, som nu genom Kant, Schiller, Fichte och Schleglarna börjat göra sig gällande och som särskilt kom att rikta sig mot den i Sverige vid denna tid så högt skattade lärodikten. Av satsen gör Hammarsköld egentligen bruk, då han i det följande hunnit fram till Schillers lyrik, som han finner för filosofisk och didaktisk. I sin kritik vänder han sig emellertid först till Schillers tragedier och börjar med Die Räuber, »ett foster av en 22 års yngling med en vild och mörk fantasi, som ännu ej mycket tänkt över sin konst, som ansåg allt gott, som kraftigt verkade. Ingen, som läst detta rysliga sorgespel, skall neka, att det är prytt med många, ganska många inimitabla skönheter, men ingen skall likväl kunna berömma det hela eller anse det för annat än en blivande konstnärs första studium.» Det motiv, som förmår Karl Moor att bliva rövare, är ej riktigt angivet. Skaldens avsikt var, som alltid hos Schiller, filosofisk: att framställa en idealt dygdig karaktär, som av omständigheterna drives till brott. Men vilka äro dessa så kraftigt verkande omständigheter? Endast ett brev med hotelser från brodern. Då är Frans Moors ondska vida bättre motiverad. Stilen »är på sina ställen skön och riktig, men falsk, svulstig och överdriven på andra». Fiesco och Kabale und Liebe tillhöra samma manér, men detta har nu blivit förädlat, och vi möta flera skönheter och färre brister. Med Don Carlos övergick Schiller till en ny stil. Hans sorgespel upphöra att vara intrigstycken; »målningen av karaktärer, av stora, sublima karaktärer, utgör under hela denna period hans förnämsta ögnamärke». Hans avsikt med Wallenstein var att framställa en stor, kraftfull och djärv karaktär, och detta syfte nådde han. Men det första stycket, Wallensteins Lager, »ehuru uppfyllt med flera vackra ställen, är likväl en av Schillers mest misslyckade produkter». Han vill med detta inledningsdrama visa stämningen inom arméen, men kunde detta ej skickligare hava skett inne i pjäsen? Och i själva verket är stycket överflödigt, ty om man på försök alldeles utlämnar Wallensteins Lager, så får man likväl ett klart begrepp om det hela. Så mycket högre stå de båda andra delarna. Icke nog att Schiller tecknat en huvudkaraktär, kring vilken allt rör sig. Han har lika lyckligt skildrat alla de övriga; »var och en skall vara i högsta grad villrådig, vilken han mest bör beundra, antingen den store, i själva brottet ännu vördnadsvärde Wallenstein eller den sluge, sitt hov ivrigt tillgivne Octavio Piccolomini eller den känsligt, ärligt svärmande Maximilian». För att fullständigt teckna karaktären har han låtit se denna i olika lägen; därför ha Wallensteins gemål, svägerska och dotter kommit med, på det vi skulle lära känna honom icke blott såsom krigare och statsman utan ock som enskild man och husfader. Men så lycklig Schiller än är i teckningen av starka manliga karaktärer, »så långt står han under sin store mästare Goethe, då han skall framställa personer av andra könet». Hans kvinnogestalter nå icke upp till Goethes. Kärleken är hos honom alltid subordinerad under någon annan känsla. Och att han sönderdelat dramat i två, kan knappt gillas. Die Piccolomini har intet slut och Wallensteins Tod ingen tillräcklig början.

Digitized by Google

Schillers enligt Hammarsköld förnämsta drama är Die Jungfrau von Orleans, och för att framhålla dess förtjänster, gör han en längre utredning av skillnaden mellan klassisk och romantisk poesi. Det mål, dit antiken strävade, var skönhet, och dess verkan var lugn. Den romantiska poesien, som uppstod på 1100-talet, är icke objektiv såsom den klassiska, och skönheten är icke dess förnämsta ändamål. En romantisk dikt, subjektiv, sentimental, musikalisk, med inslag av det underbara, kan icke vara, vad den klassiska var: en gudomlig lek, och ej heller dess verkan det välgörande lugn, som framkallas vid läsningen av Homeros. Romantik återfinnes i Schillers alla skaldestycken, men i intet i så hög grad som i Die Jungfrau von Orleans. De andra äro mera verk av filosofen än av skalden, »författarens djupa, genomträngande blick och hans vidsträckta människokännedom härskar i ett sådant poem vida mera än hans fantasi; men fantasien är dock skaldekonstens skaparinna». I Die Jungfrau von Orleans är den religiösa entusiasmen drivfjädern till handlingen. Allt är både övernaturligt och naturligt. Fransmännen *måste* segra, emedan de anföras av en av den heliga jungfrun utsedd kvinna. Hon skall hålla sitt hjärta obesmittat av jordisk kärlek, hon bryter detta löfte, och Gudamodern undandrager henne sitt beskydd. Då hon gjort bot för denna synd, »erhåller hon ny kraft från höjden, söndersliter sina tunga fjättrar, driver med sitt eget livs förlust fienden på flykten, och himlen firar själv hennes segrande död. Sådan är planen i detta fantastiska skådespel, varest en innerlig, brinnande religion och den kvinnliga kyskheten på det skönaste bliva förhärligade.» Johanna uppträder såsom den av himlen utkorade, och de under, hon sedermera utför, bliva därigenom förklarade. »Således är Die Jungfrau von Orleans ett poem, ty allt säger mig, att det är ett foster av fantasien. Det är också helt och hållet, vad det ger sig ut för att vara: ett romantiskt poem, som med de starkaste toner talar till hjärtat. Med ett ord: det är kronan av Schillers skaldekonst.»

Jag avbryter här referatet. Utdraget torde emellertid visa, att kritiken röjer en ovanlig mognad i omdömet hos en tjugotre års yngling. Det torde ock visa, att Hammarsköld hade ett litterärt program, som åtminstone i grunddragen var klart för honom: den romantiska poesien skulle återupplivas. Vad man menade med romantik, var visserligen något oklart ej blott för honom utan ock för hans tyska meningsfränder, men man förstår dem bäst, om man ser saken historiskt. De skilde på tre litteraturperioder: antiken, romantiken och den franska klassiciteten. Romantik var allt, som låg mellan den första och den tredje perioden, och romantiken omfattade således såväl medeltidens som renässansens poesi, i Sverige den fornnordiska dikten, den medeltida folkvisan och Stiernhielm eller med andra ord: all diktning före Dalin. Huvudvikten ligger på den negativa bestämmelsen: att romantiken på alla punkter var något annat än den franska klassiciteten. Ty denna var fienden, som skulle besegras, under det att nyromantiken nästan lika mycket beundrade antiken som medeltiden och renässansen.

Ungefär samtidigt med Hammarskölds »kritik» trycktes i Svenska akademiens Handlingar (1809) Utkast till en historisk och critisk Bloms Svenska vitterheten.

Digitized by Google

afhandling om svenska vitterheten före v. Dalins tid av Isac Reinhold Blom. Författaren, som var medlem av akademien och Leopolds skyddsling, ger i denna avhandling utan tvivel ett uttryck åt mästarens syn på litteraturen; eljes hade den väl icke fått inflyta i akademiens Handlingar. Det, som först slår en nutida läsare av denna litteraturrevy, är författarens fullständiga brist på historiskt sinne och även den nedlåtande högfärd, med vilken han behandlar hela den svenska litteraturen före Dalin. Den måttstock, han använder, är uteslutande den franska klassicitetens. Den fornnordiska dikten avfärdas nästan med hån: »Man har ur Eddor och sagor framdragit den svio-götiska sånggudinnans skatter; man har upptäckt, att Sveriges gamla folk av kämpar var även ett folk av snillen, och det har varit länge den fastställda meningen, att Starkottrar, Skaldaspillrar och Hornklovar gjorde med samma framgång sina små Iliader som sina i dem prisade hjältedater.» Men i själva verket voro nordmännen ett folk, som »behövde tänka ut fiskbragder och plogar förr än odödliga poemer, för övrigt enfaldigt och ohyfsat», och som bevis på deras smaklöshet anför Blom Ragnar Lodbroks ord i Bjarkamal: grisarna skulle grymta, om de kände galtens tillstånd. Efter hedendomens barbari kom medeltidens vidskepelse med munklegender och den heliga Britas uppenbarelser; »när man undantar rimkrönikornas historiska värde, skulle alla dessa bevis av mörker och tankegrovhet föga förtjäna att nämnas, om ej på samma gång det äldsta svenska monument av tanke och stil tillhörde just detta råhetens tidevarv», nämligen Konungastyrelsen, som äger »en stor förtjänst dels för lärornas nyhet, då den sammansattes, dels för dess systematiska framställningssätt och slutligen för de citationer, som där anföras». Genom Gustav I:s »trettiåra bemödande för vetenskaperna och språket» började en ny epok för den svenska litteraturen, men »allt förföll snart i sitt gamla oskick». Messenius hade tänkt att skriva femtio tragedier och komedier, men »stannade lyckligtvis inom de *lustiga* och *sannfärdiga* tragedierna Signill och Blanka Märta och de lika *lustiga* och *sannfärdiga* komedierna Svanhvita och Disa». Han hade åtskilliga efterföljare, och »det är vid allt detta ingenting annat att tillägga än den märkvärdiga jämförelsen, att dessa nordiska snilleprov äro alster av samma tid som Le Cid, les Horaces och Polyeucte». I denna stil fortgår översikten ända fram till Triewald, som visserligen ej nådde »andan och korrektionen av Boileau», men som likväl hade »det första klarsynta öga i granskningen av vår forna litteratur». Sveriges vitterhet under 17:de seklet — yttrar han mot slutet — »jämförd med Frankrikes eller Englands, är den svaga

Digitized by Google

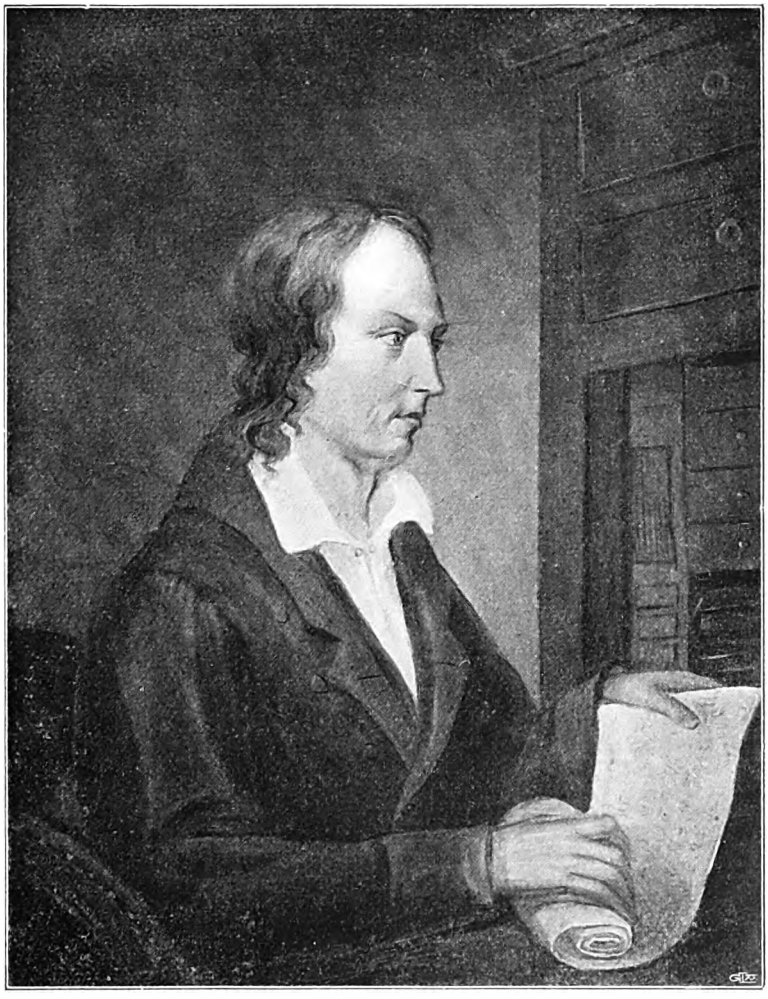

L. Hammarskjöld

Oljemålning av R. V. Ekman. Kungl. Biblioteket.

Digitized by Google

Digitized by Google

barndomens joller, jämfört med den fullmogna mannens styrka.» Men — tillfogar han ursäktande — »kanhända skulle en noggrann undersökning i andra länders äldre litteratur upptäcka en ännu tyngre massa av oläsbart skräp, än den man finner hos Dalins föregångare, ehuru outtröttliga de också varit.»

När man läser denna avhandling och de av Svenska akademien under 1800-talets första årtionde prisbelönade dikterna, får man onekligen ett starkt intryck av en litterär revolutions nödvändighet. Redan mycket tidigt hade Hammarsköld en känsla härav. Så tidigt som 1804 skrev han till Livijn: »Min första kärlek, min första entusiastiska beundran var Eleonore, den andra egnades vitterheten. Jag vet ej, vilken jag innerligast tillbett, men jag vet, att jag av båda är förskjuten. Men jag är dock nöjd: mitt fosterlands poesi skall ändå drivas till en högre, en fullkomligare grad. Och den, som förer henne till denna höjd, är min varmaste, mest älskade vän, är min Livijn. . . . Hur glad är jag ej, att du egnade dig åt skaldekonsten. Vår svenska poesi behövde en välvning, om något behövde den, och du är den man, som skall utföra den, du skall bliva den svenske Goethe.»

I våra dagar kunna vi ju le åt den nittonårige studentens fantasi om den svenske Goethe. Men vi skola tänka oss in i situationen. Livijn, vilken liksom Hammarsköld läst de då så populära rövarromanerna, uppträdde såsom en Stürmer und Dränger, söndersliten, våldsam, ironisk, bizarr, radikal i politik och religion. Det var den tidens genityp, och det var därför ej så märkvärdigt, att han imponerade på den fyra år yngre studenten. Sina litterära idéer fick han från den mera beläste Hammarsköld och började nu skriva — metriska dikter, balladen Gråmunken, det romantiska skådespelet Hafsfrun m. m. I regeln stannade det vid utkast och planer, men man kan förstå, att Hammarsköld, som alltid erkände sin egen oförmåga som poet, råkade i förtjusning över att se sina teorier omsatta i dikt. Det låg något av fadersstolthet i denna beundran. Men Livijn blev aldrig, vad hans vän hade drömt. Han saknade just den egenskap, som var den mest tilltalande hos Hammarsköld: den lågande entusiasmen. Livijn.

1805 hade han avlagt juridisk examen och 1808 blivit auditör vid Skaraborgs regemente, och nu avslöjade sig der Stürmer und Dränger såsom en ganska banal rummelkurre, vilken trivdes förträffligt med det råa knektliv, som han förde. Till sin djupa smärta måste Hammarsköld erkänna, att han missräknat sig på vännen, och på nyåret 1810, då striden mot den gamla skolan utbrutit, skrev han till honom ett brev, fyllt av den djupaste indignation. Det målar förträffligt Hammarskölds egen karaktär. Förbannad -- skriver han — »vare den stund, då du

Digitized by Google

först kom ned till Skaraborgs regemente, till Marstrand, för att där fördärvas och sedan bli ett föremål för dina tomhuvade fördärvares förakt! Du må skratta åt detta brev eller du må bli ond däröver. Jag har gjort min skyldighet, jag har gjort, vad vänskapen och sorgen bjuda, jag har talt rent och uppriktigt. ... Minns du den tiden, då du så ofta och så heligt försäkrade mig, att du troligen skulle bistå mig i striden för det rätta och sköna? Nu är tiden inne. Upp, bror, och kämpa! Men du hör ej mitt rop, utan ligger och förslöar dig med toddy etc. ... Du frågar, vad ära är att vinna i striden med några verskläpare? Livijn, skulle jag höra ett sådant ord från dig? Är då varje gnista av en bättre, en ädlare anda bortdöd hos dig? ... Du kan ingenting uträtta, säger du. Varföre ej? Jo, därföre att du ingenting *vill* uträtta, att du bävar för att företaga någonting, som kunde störa din liderliga lättja, din dåsiga djuriskhet.» Du har — fortsätter han — »utan uppmärksamhet gått förbi alla de ämnen, varigenom jag i mina brev trodde mig kunna rikta din uppmärksamhet på de saker, som fordom så högt intresserade oss. I stället ha dina brev varit fyllda med groteska beskrivningar på äckliga bacchanaler.»

Hammarsköldsjournalplaner.

Någon brytning mellan de bägge vännerna inträdde väl ej efter detta brev, men den vapenbroder, som Hammarsköld hoppats finna i Livijn, fann han icke. I stället fann han andra. Redan 1806 — möjligen förr — hade han planerat en »journal». Till en början tyckes han hava tänkt att slå sig tillsammans med Höijer, som kommit på samma idé, och underhandlingar dem emellan började, ehuru de ej ledde till något resultat. I stället beslöto de att var och en gå fram med egen front, och på samma dag, den 22 oktober 1806, inlämnade de till hovkanslersämbetet ansökningar att få utgiva Höijer Litteratur-Tidning, Hammarsköld Selene, bägge månadsskrifter. Men i båda fallen underrättades de om, att ansökningarna skulle avslås, varföre de själva återtogo dem. Det var ju under trycktvångets värsta tid. Att tillåta en jakobin som Höijer att utgiva en tidskrift kunde därför naturligtvis aldrig komma i fraga, och i stället ville Kungl. Maj:t »under Hovkanslersämbetets speciella inseende» själv låta utgiva en Journal för svenska litteraturen och theatern, vilken emellertid icke kom till stånd förr än efter revolutionen i mars 1809. Den 30 maj erhöll nämligen Wallmark privilegium på Journal för litteraturen och theatern. Därmed hade den »gamla» skolan fått ett litterärt organ. Den nya saknade ännu ett dylikt. Och nu — då trycktvånget upphävts — började bland de unga en verklig kapplöpning, om vem som skulle komma först. Ty Hammarsköld var icke längre den ende romantikern. Innan vi gå in på stridens utbrott vid årsskiftet 1809—1810, är det därför nödvändigt att förflytta oss något tillbaka i tiden, till ett nytt studentsällskap, som bildats i Uppsala, sedan Hammarsköld lämnat universitetet.

Atterbomsbarndom

I slutet av oktober 1805 skrev Hammarsköld till Livijn: »Sällskapet V. V. har blivit ökat med en vid namn Atterbom, kusin till den ädle pilten, som måste varit din kamrat eller något äldre än du i Linköping. Han är en gosse med förbannat gott huvud, och magister Ekmarck sätter ganska mycket värde på honom.» Den invalde, Per Daniel Atterbom[1], var då endast femton år. Han var

[1] Det romantiska förnamnet Amadeus antog han först 1809. Hans här omnämnde kusin var en Kernell.

Digitized by Google

född i Åsbo den 19 januari 1790, och fadern var en fattig komminister, stammande från en gammal östgötaprästsläkt. Gossen var ett stilla, inåtvänt och drömmande barn, och han växte upp — för att begagna hans egna ord — »i en romantisk, men avlägsen och glömd landsort i den strängaste enslighet». Hans mor, vars första barn han var, sjöng, då hon satt vid spinnrocken, för honom gamla psalmer och folkvisor, visorna om kämpen Grimborg, om Malkolm Sinclair och andra. Och det var hon, som lärde honom att läsa. Vid spiselbrasan låg han — efter vad han sedan berättar — och läste Sturlason och Vilkinasagan samt även visor och sagor, »tryckta i år», och redan nu gjorde han bekantskap med den sagovärld, som sedan i så ädel gestalt skulle vända tillbaka i hans diktning. Jag blev — skrev han — »tidigt van att sysselsätta mig med mig själv och befolkade nejden med diktade väsenden, med vilka jag umgicks». Av folket fick han höra sägner och skrock, sagor om älvor och bergakungar; några gamla soldater berättade för honom om det finska kriget och om den milde konungen, som de stora herrarna förrått och mördat, och redan som späd hade han insupit både sin rojalism och sin religiösa tro. När han blivit något äldre, läste han Mörks Adalrik och Giöthilda samt Thecla, och till sist fördjupade han sig i de översättningar, som funnos av tyska rövar- och riddarromaner; ibland de få skönlitterära arbetena i hans boksamling 1804 upptagas Röfvaranföraren Glorioso och Den svarte riddaren. Några lekkamrater hade han icke utom en liten ett år yngre flicka, som under namn av Carolina sedan idealiserats i hans diktning. Då han blivit nio år, skickades han till Linköpings skola, men även där tycktes han ha förblivit samma drömmare som förut. Till en början bodde han hos sin morbror, konsistorienotarien Kernell, och där gjorde han bekantskap med den gustavianska tidens diktning, inom vilken särskilt Lidner, Kellgren och Franzén slogo an på honom. Med tyska hade han börjat redan i hemmet och läste nu några tyska författare såsom Hölty och Bürger. Student i Uppsala blev han vid höstterminens början 1805. Där togs han om hand av professor Skytteanus Olof Kolmodin och dennes hustru. Den femtonårige nykomlingen — skriver Böttiger i sin så sympatiska skildring av Auroraförbundet — »med sitt yviga, ljusa hår, sin stackiga växt, sina stirrande och rinnande ögon och sina prydligt lagda ord förekom dem så sällsam, men tillika så på en gång hjälplös och egendomligt älskvärd, att de, efter att ha växlat några ord sig emellan, erbjödo honom att fritt få äta och bo i deras hus». Atterbom flyttade därpå in i det gamla, rödfärgade trähus, som ännu står kvar på den skytteanska tomten, och

Digitized by Google

där förflöto hans första studentår. Kort därefter gjorde han Hammarskölds bekantskap och intogs i Vitterhetens vänner. I vad mån den fem år äldre Hammarsköld inverkat på honom, kan icke närmare angivas, men ett brev från maj 1806, då den förre nyss lämnat Uppsala, tyder på, att de umgåtts flitigt och att Hammarsköld riktat nykomlingens uppmärksamhet på den tyska nyromantiken. Brevet, som är riktat till någon medlem av Vitterhetens vänner, ovisst vilken, skrevs nere i Östergötland, och där klagar Atterbom över, att »jag får kanhända aldrig mera stoppa min pipa hos dig eller Hammarsköld under djupsinniga estetiska forskningar». Jag är — fortsätter han — »skild från Tieck och Novalis och Schlegel och Klopstock och Goethe och dig och Hammarsköld». Vid denna tid, kort efter bekantskapen med Hammarsköld, hade han således börjat läsa de nu nämnda tyska författarna.

Palmblads barndom.

På våren 1806 hade alla de egentligen litterära medlemmarna av Vitterhetens vänner lämnat Uppsala, och sällskapet hade antagligen redan förut självdött. Atterbom var således ensam, men under vårterminen 1807 gjorde han några bekantskaper, genom vilka han kom på idéen att väcka Vitterhetens vänner till ett nytt liv. Dessa studentbekanta voro Georg Ingelgren och Vilhelm Fredrik Palmblad, och på sommaren tillkom ytterligare Samuel Hedborn. Ingelgren, som var åtta år äldre än Atterbom, var en hängiven beundrare av den grekiska litteraturen, från vilken han gjort flera ganska lyckade översättningar på metrisk vers; med hans egna originaldikter var Atterbom däremot mindre nöjd, då de gingo väl mycket i Valerius' stil. Ingelgrens senare dikter röja emellertid stora utvecklingsmöjligheter, som tyvärr stäcktes genom hans tidiga bortgång; han dog nämligen redan 1813 och hade länge varit sjuklig. Av större betydelse blev den vänskap, som Atterbom knöt med den något mer än ett år äldre Palmblad (f. 1788), ty i honom fick den »nya skolan» i viss mån sin organisator. I Biographiskt lexicon har Palmblad själv tecknat sitt curriculum vitæ. Han var son till en kronofogde, som trots sina tretton barn likväl efterlämnade en förmögenhet, vilken genom det visserligen ej stora arv, som tillföll sonen, blev av en viss betydelse för striden mellan den gamla och den nya skolan. Som gosse drabbades denne av en sjukdom, som gjorde honom till en krympling; han blev halt och kunde i följd därav ej deltaga i de andra barnens lekar. Lyckligtvis — tillfogar han — »hade min lust alltid varit vänd till läsning. Svårigheten var blott att finna böcker. . . . Helst älskade jag romaner, skådespel, därnäst geografi och historia, men i brist på böcker led jag oupphörligt Tantali kval. Alla Lafontaines och Kot-

Digitized by Google

zebues romaner och dramer, jag kunde överkomma, läste jag, smältande i tårar. Lidner och Kellgren voro de enda svenska skalder, som voro mig tillgängliga; först få år före min avresa till akademien föll Schillers Don Carlos i mina händer och gjorde på mig ett oförgätligt intryck.» I någon skola gick han icke, utan läste för informatorer; i det hela var han dock autodidakt, och på egen hand lärde han sig franska, tyska och något engelska; med grekiskan var det svårare, men även här lyckades han. På våren 1806 blev han student i Uppsala och året därpå medlem av Atterboms vittra sällskap. Originalpoem -- skriver han — »hade jag hittills icke författat; nu försökte jag detta, men finnande mig stanna under medelmåttan, hade jag den visheten att för alltid därmed upphöra». I stället läste han så mycket mera: »mesta retelsen hade tyska vitterheten och estetiken, med vilken jag nu gjorde bekantskap».

Hedborns barndom.

En alldeles olika natur mot den praktiske, opoetiske och energiske Palmblad var Samuel Hedborn. Han var född 1783 på ett soldattorp nere i Östergötland och blev, såsom Atterbom så träffande skriver, en »egendomlig förening av bonde, skald och präst». Romantiker var han redan av naturen: »I barndomen var hela mitt liv en dikt.» Han levde i en fantasivärld: »Vid en stuga nära mina föräldrars hem stodo tvenne höga och åldriga askar, på vilkas toppar jag tyckte himmelen vila; och när de gula löven om hösten började att blänka mellan de gröna, trodde jag, att de förra voro frukter, av vilka Gud Fader åt.» En kulen höstdag höggos de båda askarna ned. »Jag tyckte mig höra klockor med underbara och dystra ljud klinga i den höga stammen, och vid roten grät ett döende rå eller, efter mytologien, en dryad. Kanske har hela naturen i människosläktets barndom blivit på sådant sätt befolkad med gudomligheter.» Så lärde han sig läsa och skriva — först av modern, sedan av byskolmästaren, som tillika var sockenskräddare — men först vid sexton års ålder begav han sig till Linköping att där börja de lärda mödorna. Student blev han på våren 1806, men måste i regeln vistas såsom informator på olika ställen.

Musis amici.

På hösten 1807 träffades han, Atterbom och Ingelgren i Uppsala — Palmblad var under terminen frånvarande — och därvid beslöto de den 7 oktober att bilda ett vittert sällskap, vars namn blev Musis amici (den latinska översättningen av Vitterhetens vänner). Till stiftarna hörde ock två andra östgötastudenter, Jacob Axel Stenhammar och Lars Gustaf Acharius.[1] Sedan invaldes åtskilliga andra, av vilka dock blott två hade några egentligen litterära anlag, nämligen Pehr Elgström, som intogs den 2 december, och Palmblad, som blev medlem i mars 1808.

[1] Stenhammar blev sedan präst, Acharius lasarettsläkare.

Digitized by Google

Sällskapets syfte var ännu ganska blygsamt. Medlemmarna kalla sig blott »några vid Uppsala universitet studerande ynglingar, livade av en lågande iver för vitterhetens odling och sina talangers bildning», och dessa hade överenskommit att inrätta ett vittert sällskap. Det inträdestal, som Atterbom höll, är dock ganska starkt nyromantiskt färgat, och det är tydligt, att han under det sista året genomgått en ganska betydande utveckling. 1806 hade han i Linköpings-Bladet offentliggjort åtskilliga dikter, vilka analyserats av Vetterlund, Risberg och — utförligast — av Santesson. De äro hans äldsta, i den ursprungliga formen kända dikter och äga således ett icke ringa intresse. När de skrevos, var Atterbom ännu blott »förromantiker», och de svenska författare, av vilka han tagit intryck, visa sig framför allt vara Lidner, Kellgren i dennes förromantiska dikter och Franzén — en dikt, Öfver hoppet om ett tillkommande lif, företer ännu en viss likhet med den sedan så förkättrade Valerius' lärodikter; dessutom var han tydligen mycket tagen av den sentimentala Werther-litteraturen och av skräckballaden. Av tyska författare är det egentligen blott den förromantiska Göttingerskolan han känner, Bürger, Hölty, Matthisson och Salis; från Goethe, Schiller och de tyska nyromantikerna kan man däremot ej spåra någon påverkan. I den första strofen av den i Linköpings-Bladet införda dikten Romance känna vi igen både Lidner och spökballaden:

Mörk är skogen — granen stormigt viner,
Månan hemsk på brutna klippor skiner.
Spöken dansa högst i ekens topp,
Blodröd ljungar Nordens stjärna opp.

Sextonåringens språkkonst är redan högt uppdriven. Hans vers är ovanligt mjuk och melodisk, klarare än i hans några år senare skrivna dikter, då han brottades med ett nytt, från tysk filosofi stammande tankeinnehåll. Till Carolinas skugga har redan något av den versens musik, som vi känna från den mognare skaldens dikter:

O, hur ofta under höga lindar
Sjönk jag i ditt sköt vid Svartåns strand,
Och ditt hår, en lek för lätta vindar,
Var det ännu mera för min hand.
Solens milda morgonskimmer lyste
Vänligt på din sköna svanebarm;
Himmelskt löje purpurläppen myste,
När jag kringslöts av din runda arm.
O, hur hastigt då försvann minuten!
Glädjevingad dagen flög förbi.
När jag låg emot ditt hjärta sluten,
Du var himlen. — Jag var Gud däri.

Av det nyss citerade brevet från maj 1806 finna vi väl, att han då börjat läsa Tieck, Novalis och Schlegel, men resultatet av denna bekantskap röjer sig först under det följande året, tidigast, som sagt, i hans inträdestal i Musis amici. Ämnet är rent nyromantiskt: Religionens oskiljaktiga samband med poesien, och han gör här ett våldsamt anfall på samtidens jordbundna diktning och dess brist på idealitet. Den äkta poesien har sin källa i religionen, och dess symboler äro Jesus och Maria. I avslutningen av talet frammanar han bilden av ett tempel med madonnan i fonden: »Hit ville jag föra den kalle tänkare eller den tanklöse niding,

Digitized by Google

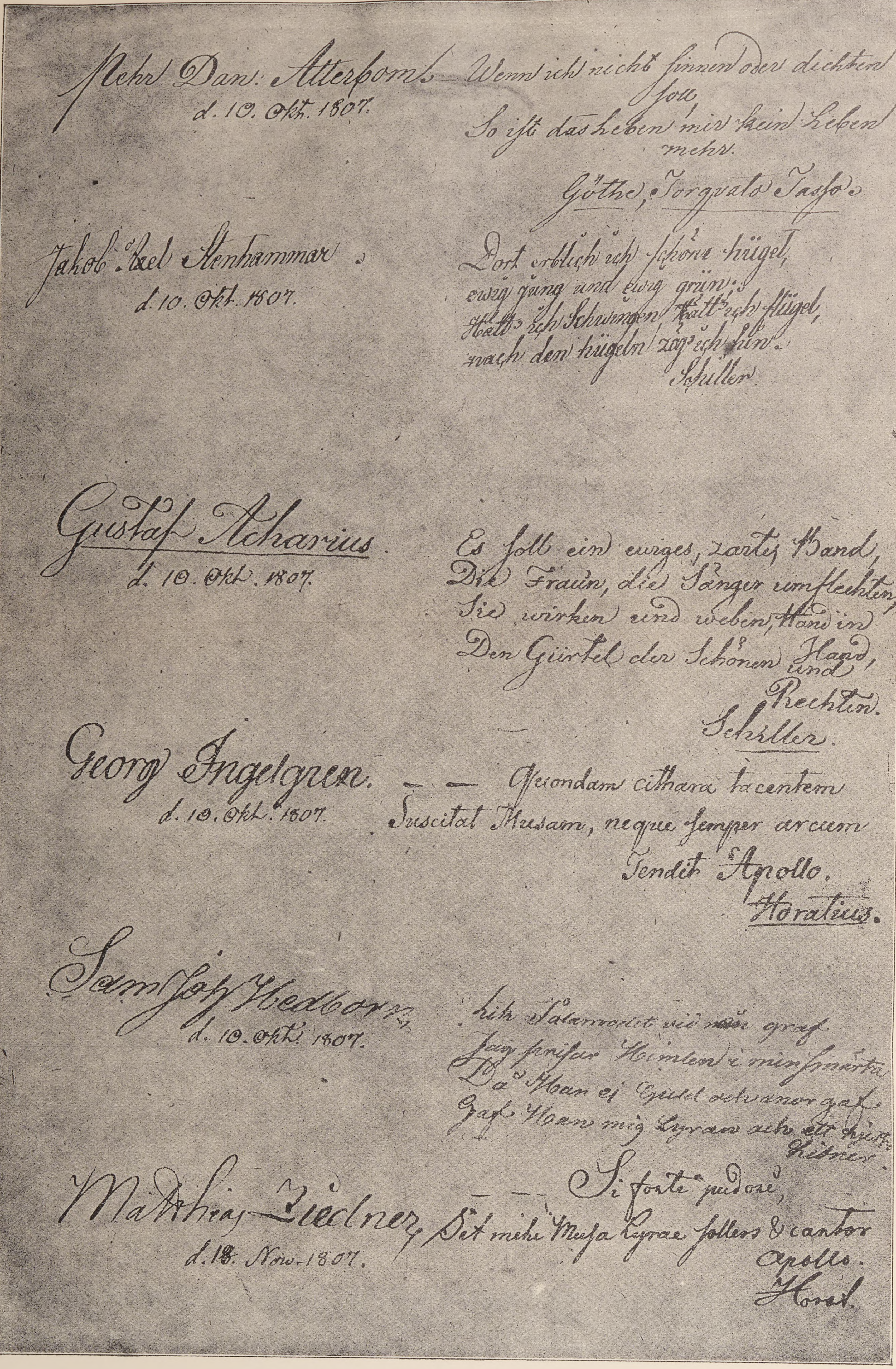

Pehr Dan: Atterbom. — Wenn ich nicht sinnen oder dichten soll,
d. 10. Okt. 1807.
So ist das Leben mir kein Leben mehr.
Göthe; Torquato Tasso.

Jakob Axel Stenhammar.
d. 10. Okt. 1807.
Dort erblick ich schöne Hügel,
ewig jung und ewig grün;
Hätt' ich Schwingen, hätt' ich Flügel,
nach den Hügeln zög' ich hin.
Schiller.

Gustaf Acharius
d. 10. Okt. 1807.
Es soll ein ewiges, zartes Band,
Die Frauen, die Sänger umflechten,
Sie wirken und weben, Hand in Hand,
Den Gürtel des Schönen und Rechten.
Schiller.

Georg Ingelgren.
d. 10. Okt. 1807.
— — Quondam cithara tacentem
Suscitat Musam, neque semper arcum
Tendit Apollo.
Horatius.

Sam. Jos. Hedborn.
d. 10. Okt. 1807.
Lik Tålarrotet vid vår graf,
Jag prisar Himlen i min smärta,
Då Han ej Guld och vanor gaf,
Gaf Han mig Lyran och ett hjerta.
Ritner.

Matthias Liedner.
d. 18. Nov. 1807.
— — Si forte pudori,
Sit mihi Musa Lyrae sollers & cantor
Apollo.
Horat.

Första bladet i Musis amici's matrikel.
Uppsala universitetsbiblioteket. (U. 157.)

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

som, protestant i ordets fulla bemärkelse, i övermodet av sitt förnuftsraseri gäckat den allsmäktige fadern och fläckat poesiens ljusa ängel-skapnad, som på jorden är den himmelska Marias mystiska avbild; han skulle måhända liksom jag knäfalla för den helga modern och hennes barn och ackompanjerad av orgeltoner framstamma sin ånger ungefär i dessa uttryck.» Därefter följer en sonett(!) till jungfru Maria:

O helga Jungfru! I ditt öra skalla
En mängd av suckar ifrån Jordens söner.
Ur glorian, som din gudahjässa kröner,
Jag vet du ser med modersblick dem alla.

Denna rent nyromantiska Mariakult kommer också fram i några andra vid denna tid författade dikter, och i en kritik över Palmblads dikt Helga Ragnhild (1809) yttrade han: »Med en rik mystisk fantasi har författaren vetat att förena det ridderliga naturspråket och det raska, obekymrade fortskridandet i berättelsen, som äro huvudfordringar för detta skaldeslag, men av oss endast genom konst och studium av katolicismens antiker kan förvärvas. Våra fäders fromma tro är på det ljuvligaste förhärligad, uppenbarad här i ett kvinnligt helgon.» 1810 skrev han till Hammarsköld, att de enda ntryck av Stockholm, som fäst sig i hans minne, voro en vinterafton på Norrbro och ett besök i katolska kyrkan. Dessa katolska sympatier delades vid denna tid ock i någon mån av Hammarsköld. Även han hade bevistat en gudstjänst i katolska kyrkan och blivit i hög grad imponerad: »Vore jag ej gift, så vete Herren, om jag ej en vacker dag Stolbergiserade, men fullständigare än han.»[1] Också Ingelgren yttrar sig i samma riktning: »Jag vill väl ej påstå, att man måste vara katolik för att kunna bliva skald, men onekligt är, att katolicismen är högst poetisk. Madonna, det sköna idealet av kvinnlig fullkomlighet, inger verklig inspiration.» De poem, som Atterbom 1807 uppläste i sällskapet, äro också klart nyromantiska, mindre det första, Minnesrunor, som huvudsakligen står under inflytande från Kellgrens Sigwarth-dikt, men dess mera det andra, Poesiens hälsning till sällskapet Musis amici, som »betecknar ett avgjort genombrott mot den rena romantiken». Den antigustavianska karaktären röjer sig redan i versformen, ottava rima, tanken, om förhållandet emellan poesi och religion, är densamma som i talet, och sin inspiration har Atterbom fått från tyska nyromantiker, särskilt från Werner och A. W. Schlegel. Den karakteristik, som gives av poesien under olika tider, är den, som vi mött hos tyskarne. Den grekiska dikten sättes vida över den romerska, och den förut så smädade medeltiden förhärligas nu såsom religionens och diktningens guldålder:

Man vågar förebrå den barbari,
Den tid, då religion och dygd blev funnen
Och världen lystes av *en* poesi.
Nu mänskan är till midnattsmörker hunnen,
Och sliten är naturens harmoni,
Och tro och kärlek anses blott för drömmar.
Var finns det hopp, som än för världen ömmar?

Under den följande tiden fördjupade sig Atterbom allt mer och mer i tysk romantik, och ett brev till Hedborn från februari 1808 är

[1] Greve L. v. Stolberg var en av de till katolicismen övergångna tyska romantikerna.

Digitized by Google

i detta fall ganska upplysande. Atterbom talar där om sina planer för sommaren. Han skulle uppslå en lövhydda på en kulle i Åsbo: »Där skall jag läsa Homeros och Romas erotiska sångare, där skall jag med Tiecks Romantische Dichtungen i handen låta hälsa mig av den uppgående solen och Werners tragedier eller August Schlegels Todtenopfer vara mina vänner till hennes nedgång». Därefter följer ett utfall mot upplysningsfilosoferna: »De toleranta herrarna, som nu äro på modet, äro alltför löjligt inkonsekventa; de skryta av att tolerera alla möjliga religionssekter, men religionen själv tolerera de icke... Voltaire var en man av blott temporärt värde, kvick, elak, prosaisk, Rousseau åter en av dessa det heligas förfäktare, vilka genom seklernas längd lika av alla upplysta värderas.... I dessa deras olika egenskaper lågo de olika frön till rättare eller orättare anspråk på eftervärldens aktning, och du ser, huru rättvis eftervärlden är. Leopold är Voltaires apa. Var du Sveriges Rousseau, och eftervärlden skall icke länge tveka i sitt omdöme över eder båda. Vad Kellgrens dom över Goethe angår, så bevisar den ännu mindre. Tyska litteraturen var då föga känd av Kellgren själv, och på ren skönhet förstod han sig då ännu alldeles icke. Vad förändring hans smak sedan undergått genom bekantskap med tyskan och danskan, röjer sig tydligt i hans senaste skrifter. Skada för det skönas älskare, för Sveriges poesi och för Sveriges ära, att den store mannen ej fick leva längre.»

Elgström.

Denna beundran för »förromantikern» Kellgren delades av den näst Atterbom poetiskt mest begåvade av sällskapets medlemmar, Elgström, vilken liksom Atterbom börjat såsom en lärjunge till Christinas skald. Av svenska skalder — skriver Atterbom om Elgström — »värderade han mest Kellgren, nämligen sådan som denne blev under sina sista levnadsår. De allbekanta mästarverken Den nya skapelsen, Sigwarth och Hilma, brevet Till Christina, oden Till sällheten m. fl. hade egentligen gjort — eller åtminstone grundlagt — hans poetiska uppfostran. Man ser det genast på den (ehuru visst ej utan brister efterbildade) tekniska formen av de flesta bland hans dikter, där till och med namnet Sigwarth och enkannerligen namnet Hilma blivit liksom i arv upptagna från Kellgren. Bland Tysklands skalder hade Herder och Jean Paul en lång tid i främsta rummet varit hans hjältar; ur den senare förekomma bland hans papper många utdrag. Under åren av *vårt* umgänge fästade sig hans intresse företrädesvis vid Goethe och slutligen vid Novalis jämte de övriga den så kallade romantiska skolans huvudmän.» I följd av impulser från Kellgren var Elgström således romantiker, redan innan han gjort Atterboms bekantskap och innan han läst de tyska nyromantikerna, av vilka han

Digitized by Google

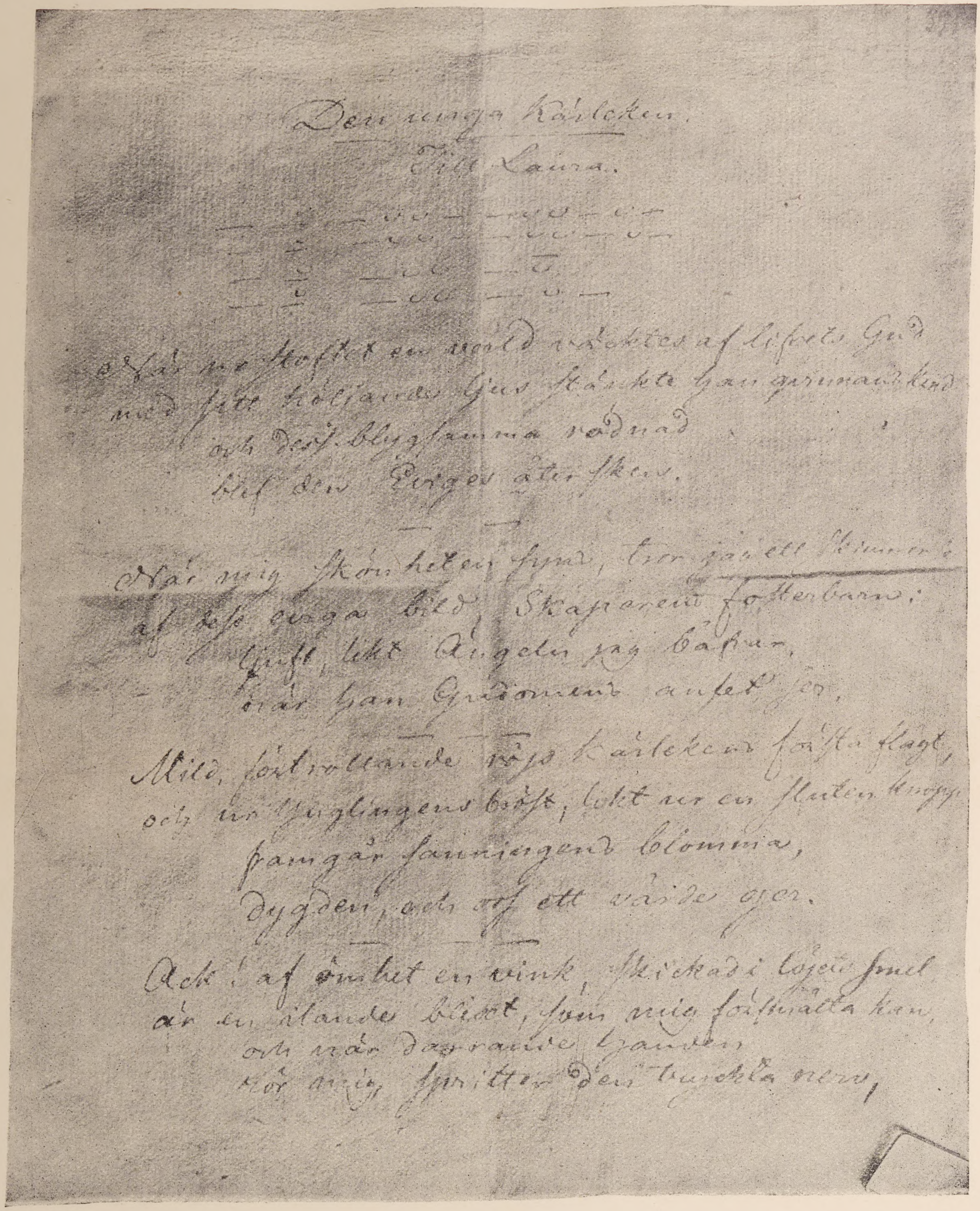
Den unga Kärleken.
Till Laura.

När ur stoftet en werld wäcktes af lifwets Gud
med sitt höljande hus skänkte han qvinnan klädd
och dess blygsamma rodnad
blef den Dygdes återsken.

När mig skönheten syns, tror jag ett skimmer
af dess ewiga bild, Skaparens fosterbarn;
tyst, likt Ängeln jag bäfwar,
när han Gudomens anlet ser.

Mild, förtrollande röst kärlekens första flagt,
och ur ynglingens bröst, likt ur en sluten knopp
framgår sanningens blomma,
dygden, och oss ett wärde ger.

Ack! af ömhet en wink, skickad i löjets smil
är en ilande blixt, som mig förswalla kan,
och när darrande handen
rör mig, spritter den tryckta nerw,

Autograf av Per Elgström.
Uppsala universitetsbibliotek. (G. 61.)

UNIVERSITY OF

Digitized by Google

aldrig hann taga några djupare intryck. Den analys, som Böök gjort av hans dikter, visar ännu klarare hans utvecklingsgång. I de äldsta, som vittna om hans naturliga dragning till romantiken, har han påverkats av Franzén, Oxenstierna och den sentimentala Wertherlitteraturen. Sedan följer en andra period — också före bekantskapen med Atterbom — då framför allt Kellgrens Sigwarth och Hilma samt Till Christina äro hans inspirationskällor. »Han skapar icke direkt nytt, men han kan likväl sägas vara originell. Hans originalitet ligger i den säkerhet och konsekvens, varmed han i Franzéns, Oxenstiernas och Kellgrens dikter uppsöker och tillgodogör sig de romantiska elementen och varmed han, under påverkan från Shakspere, av dem skapar en spontant romantisk stil, oberoende av skolprogram och teorier.»

I Elgström hade således Atterbom i slutet av 1807 funnit en själsbefryndad förbundsbroder. Under den följande vårterminen fann han en ny i Palmblad, som då tog sitt inträde med En teckning af den äldre svenska skaldekonsten ända till Dalins tidehvarf. Den inbjuder osökt till en jämförelse med Bloms samtidiga historik. Efter Kellgrens död, yttrar Palmblad, »har skaldekonsten skiftat i mångahanda former, tills vi ytterst sågo än joller och sockersötma sammansmälta i anspråksfulla ockasionsrim, än bonmots och kvickheter staplade i berglika satirer, än moralen klädd i iskalla sentenser och sömniga lärodikter». Vid ett höstsammanträde fortsatte han med En kort öfversigt af svenska skaldekonstens senaste öden. I Dalins sex tomer kunde han icke »finna en enda upphöjd tanke, ett enda framblixtrande drag av poetiskt snille», och då han kommit till kampen mellan Thorild, Kellgren och Leopold, ställer han sig avgjort på den förres sida. Striden »liknande jättens och dvärgarnas. Thorild stridde med blixtar, de senare med vassa nålar.» Filosofen Rosenstein behandlar han med det yttersta förakt och ger honom det föga träffande epitetet »den fräcke Rosenstein». Men däremot kallas Lidner »nationens störste skald». Två rakt motsatta smakriktningar stodo således mot varandra.

Aurora.

Under samma termin väckte Palmblad förslag om en revision av stadgarna. Härom blevo nu långa och ingående överläggningar, som icke blott resulterade i en namnförändring för sällskapet utan ock i ett väsentligen nytt program. De nya huvudsakligen av Palmblad och Atterbom utarbetade stadgarna gillades i maj 1808. Redan i det namn, som nu antogs, Aurora i stället för Musis amici, låg ett varsel om de förhoppningar, som de unga studenterna knöto vid sin sammanslutning, och dessa framgå än klarare av den inledning, som fogats till dessa stadgar. Den svenska vitterheten hade sjunkit i ett djupt förnedringstillstånd. En ytlig filosofi hade fött falska estetiska begrepp, och diktningen var prosaisk,

Digitized by Google

icke idealiserad av någon mäktig inbillningskolorit. Inför den fara, som hotade fäderneslandets skaldekonst, hade några vitterhetens älskare sammanslutit sig till ett samhälle för att återställa konsten i ursprunglig gudomlighet. »Det är Auroraförbundets ändamål: att efter en konsekvent plan, enligt fasta och eviga grunder, hämtade ur de mönster, *greker* och *tyskar* lämnat, först förädla och utbilda sin styrka, sedan kraftigt motarbeta den fördärvade smaken och sist åtminstone med en ljus strimma på svenska vitterhetens himmel företeckna banan för solens antåg.» I samband därmed skrev Atterbom om de gamla stadgarna för Musis Amici, och i denna nya redaktion förklarades samfundets ändamål vara »en allmän revolution i alla den högre litteraturens grenar». Aurora skulle således bliva den svenska diktens morgonrodnad efter den långa natten, och den nya poesiens mönster skulle bliva greker och tyskar.

Atterbom omarbetade nu även sitt inträdestal i Musis amici. I detta hade han i anslutning till Schillers bekanta avhandling skilt på naiv och sentimentalisk diktning. I stället för sentimentalisk använder han termen »idealisk», och i det omarbetade talet karakteriseras den idealiska poesien såsom rent romantisk. Den naiva grekiska poesien hade varit begränsad, den idealiska är däremot »oändlig som själen, omätlig som evigheten. Dess dunkelhöga gestalter leva ej gärna i tid och rum. Hon kan aldrig uttryckas så fullkomligt som den naiva, men äger ett högre värde genom sin obegränsade skönhet.»

Man tillegnade sig nu allt fler och fler av den tyska nyromantikens idéer. Under överläggningarna om det gamla sällskapets ombildning till Aurora hade Atterbom ingivit ett förslag till kallelseformulär, vilket var ytterst dunkelt, och då de andra tyckas hava anmärkt detta, förklarade Atterbom, att enligt hans mening inga andra hädanefter borde kallas till medlemmar »än de, som ej stöta sig på poesiens chiffersprâk. Ja, jag ville, att man kunde göra det ändå hemligare, så att ingen oinvigd förstode en enda bokstav därav, ty deras omdöme om det heliga vanhelgar det». Den tanke, som låg bakom denna paradox, var nog riktig. Den moderna poesien ville icke, såsom Boileau fordrade, inskränka sig till att uttrycka blott »det klart tänkta», ty människan är icke endast förstånd, och hennes rikare liv döljer sig i fantasiens och känslans djupare schakter. Det var åt detta liv, romantiken ville giva ett uttryck, och detta var en bland dess största insatser. Det för Atterbom tjusande i den tyska nyromantiken låg, såsom härav antydes, till en början nog mindre i tankarna än i själva ordens mystiska, berusande välklang, som skapade stämningar, aningar, fattbara endast för de invigde. För att kunna verka såsom en dylik suggererande musik borde det svenska språket bli rikare, mjukare och fylligare. Så hade han länge spekulerat hit och dit över möjligheten av svenska diminutiver, och han hade efter moget övervägande funnit, »att de ej kunde erhållas på ett med välklangen mer överensstämmande sätt än genom suffixerna *la* eller *li*»; av dessa hade han bestämt sig för det senare. Likaså ville han upptaga gamla föråldrade ord från fornspråket, Stiernhielm och Dahlstierna. Såsom exempel på, huru han tänkt sig saken, meddelar han detta exempel:

> Dessa bladen flistra om mig som lyllande tungor,
> Dessa fogeli flöta mig till som kännande själar.

Exemplet var ju sällsport olyckligt, men det kan icke nekas, att Atterbom trots alla missgrepp under ynglingaåren är en bland de svenska författare, som kraftigast utvecklat språkets uttrycksmöjligheter. Föreställningar, vilka förut icke haft någon plats i svensk poesi, fingo genom nyromantikerna hemortsrätt i denna,

Digitized by Google

och språket blev färgrikare, mera musikaliskt. Leopolds samtida förstodo ej det nya chiffernspråket, och häri låg till en väsentlig del orsaken till den brist på popularitet, under vilken Atterbom kom att lida, även sedan han med Fågel Blå och Lycksalighetens ö nått mästerskapet och övergivit det ofullkomliga chiffernspråk, han använde i de dikter, med vilka han först framträdde inför allmänheten.

Även de tyska nyromantikernas smak för dittills ej uppmärksammade litteraturområden delades av Aurorabröderna, särskilt naturligtvis av Atterbom och Palmblad. 1809 började de med syriska, och i ett brev på sommaren detta år till Palmblad klagade Atterbom över, att han icke kunde persiska, vilket, efter vad han hört, skulle vara kronan av orientens språk. Han tillägger: »Då Aurora en gång skall inrättas in's Grosse, så bör en avdelning av filologiska departementet vara orientalisk.» Italienska läste de naturligtvis flitigt, skrevo sonetter, terziner, canzoner, och Atterbom berättar, att han sprungit kring som ett rytande lejon i Uppsala »för att få rätt på någon, som kan lära oss spanska».

Elegien till Sophi.

Vid en av det nya Auroraförbundets första sammankomster föredrog Atterbom en på distika skriven dikt, Till Sophi, som är mycket karakteristisk för de unga studentskalderna. På sommaren 1808 vistades Hedborn såsom informator hos en familj Levin, som hade en fjortonårig dotter Sofi. I brev till Atterbom och Palmblad gav han åtskilliga upplysningar om henne, vilka satte Atterboms fantasi i en livlig rörelse. Sofi var enligt Hedborn »en flicka, för vilken nästan ingen tysk bok är obekant», och vilken icke tålde fransoserna: »Voltaire kallar hon efter Thorild Europas bandhund.» Tiecks »Genoveva är den pjäs, hon tycker mest om av allt, vad hon läst, och hon kan den ock utantill». Tyvärr hade hon en fransk guvernant, som icke hade samma smak, utan ville lära henne »décence», och häröver kände sig Palmblad mycket upprörd: »Är då dårskapens och flärdens makt så stor, att en Hedborn icke förmår motväga en fransk narrinna? Emellertid blir Sofi alltid en märkvärdig person, ett vidunder av snille eller löjlighet, och då striden kommer, sanningens eller dårskapens sköldmö.» Såsom sanningens sköldmö fattade henne Atterbom i den dikt, som han under intrycken från Hedborns brev nu skrev. I motsättningen mellan Sofi och hennes guvernant tyckte han sig — såsom Santesson framhållit — se »ej blott en motsättning mellan ett par olika kvinnotyper utan en djupare brytning mellan tvenne vitt divergerande bildningsideal. Om guvernanten representerade den förfranskade, socialt präglade upplysningskulturen, så fick Sofi inkarnera en ny romantisk etik.» Heliga flicka — så började detta egendomliga skaldebrev:

Heliga flicka! Förlåt en okänd sångares djärvhet,
Som i elegiskt svall öppnar sitt inre för dig.
Härligt, jag vet det, besvarar din själs vestaliska tempel
Rytmens högtidliga klang från min profetiska mun.
Stolt är dess himmelåtsträvande dôm, gudomlig dess resning.
Religionen bor huld i dess ljusa asyl.
Ej alamodiska tärnorna lik, de jollrande, platta,
Yrar du livet bort, fängslad i glittrande flärd;
Nej, i ditt bröst har den Evige väckt sin gudomlighets låga,
Gjort det till avbild i smått av sitt edeniska land.

Sedan han utvecklat denna tanke och hyllat Sofi såsom en härold för mänskligheten högsta idéer, fortsätter han:

Digitized by Google

Drick ur naturens moderpokal berusande vällust,
Skåda i liljans kalk korsets stjärna, som nu,
Bådad av Schlegel och Tieck, uppgår ur den purprade östern,
Och med Novalis förstå gravens sublima symbol!

Heliga sångmö! Vi svärja din fana, men medan vi vässa glavarna mot de mamelucker, som besatt den heliga graven, »töm av tysk poesi nektarn, den himmelska, töm! Än bland die Söhne des Thals,

Än kringsvärma med Schleglar och Tieck i romantiska världar,
Lär av en yppig Jean Paul kvickhetens skiftande form!
Fördomsfri, beundra med mig den härlige Goethe,
Som antik och naiv tronar i sångens Olymp!

När man känner, till vilket föremål denna högstämda dikt skrevs, verkar den ju icke så litet pueril, men i viss mån kan den betraktas såsom en programdikt för Auroraförbundet. Den fylles av denna »morgonrodnadsmystik», som låg bakom det nya namn, förbundet valt, och det var, såsom Santesson framhållit, tydligen Atterboms mening »att idealisera den verkliga Sofi till likhet med en viss typ av grekisk humanitet och livskänsla». Uppslaget hade han fått från Fr. Schlegel, och liksom hos denne hava hellenism och romantik här ingått förening med varandra. Det kvinnoideal, som i dikten uppställes, är det nyromantiska i dess motsats till Rousseaus och fru Lenngrens, och samtidigt får Atterbom här tillfälle att framlägga både ett religiöst och ett litterärt program.

Aurora och revolutionen.

Under det följande året, 1809, bliva intrycken från den tyska nyromantiken än starkare, särskilt från den nya tyska filosofien, och mycket sannolikt är, att Atterbom här påverkats av Höijer, vilkens föreläsningar han åhörde. I mars inträffade revolutionen. Av de unga Uppsalaromantikerna hälsades den icke med någon hänförelse. Den strängt religiöse, moraliskt oböjlige konungen var föremål för deras beundran och kärlek. Med de fel och misstag, som tillhöra människan — skrev Palmblad — var Gustav Adolf »ändock en verkligen stor karaktär, upphöjd över de kräk, som likt säven böja sig för alla vindar . . . Med ett ädlare hjärta tenderade vår Gustav Adolf mycket åt Filip den andre, som i alla fall var en sublim man och den siste av Spaniens store.» På samma ståndpunkt stod Atterbom. Såsom vi förut sett var han redan före sin bekantskap med den tyska nyromantiken rojalist, legitimist, reaktionär eller hur man vill kalla det politiska åskådningssätt, som sedan fick ett uttryck i den heliga alliansen. Napoleon hade han alltid hatat, och i sina brev kallade han honom Beelzebub: »Jag skrattade vid tidningen om Beelzebubs sista seger, men detta skratt var med hån riktat mot min barnsliga

Digitized by Google

förtröstan på ett slags försyn.» Och vid ett annat tillfälle skrev han: »Må den allt förhärjande egoismen, som nu även fått en synlig representant i Europas behärskare, med högre och högre trots slunga i sitt gap åldriga troner, kvarlevande dygder, uppblommande sällheter! Må det skändligaste smicker ännu i decennier röka på dina altaren, avgrundens fosterson! . . . Men må du åtminstone unna oss att genom tanken leva i en bättre värld!» Hans sympatier följde i stället den europeiska reaktionens mest bemärkta förkämpar, furst Metternich och dennes litterära biträde F. von Gentz: »Friedrich Schlegel lär vara utgivare, med Gentz, till den tidning, som utkommer från österrikiska högkvarteret. Fransoserna säga, att han häftigt deklamerar. Give Gud, att jag finge läsa hans tidning och kyssa var bokstav av den inspirerade mannen.» Underrättelsen om Gustav Adolfs avsättning väckte därför en djup förstämning i Aurorakotteriet, och även Elgström, som vistades i Stockholm och tagit intryck av revolutionsförtjusningen, erkände konungens förtjänster: »Han är den ende, som vågat upphöja sin röst mot förtrycket; men vår stat är icke Platons.» Den tryckfrihet, som av de nya männen ställdes i utsikt, imponerade ej på Atterbom. Antagligen, skrev han, skulle Leopold nu i högst rörande oder och tal avhandla fanatismen, och troligen skulle några hovpredikanter utge postillor, »där ej en enda gång Gud eller Jesus nämnas, utan kanske någon gång vårt väsendes upphov». Mer väntade han sig ej av denna frihet.

Planer på Phosphoros.

Trots det att han i sin pessimism blev mera sannspådd än optimisterna, gav den nya tryckfriheten likväl uppslaget till den litterära strid, som nu utbröt. Redan vid ombildningen av Musis amici till Aurora tyckes man hava haft planer på en vitter publikation, och ett tillämnat »häfte av Aurora» omtalas redan på sommaren 1808. Därav blev emellertid tills vidare ingenting. Men så utkom på sommaren 1809 Wallmarks Journal, och Elgström underrättade Palmblad om, att Silverstolpe tänkte återupptaga utgivandet av sin: »i den måste vi nedlägga våra åsikter och utså några frön för evigheten». Palmblad hade emellertid en annan mening: »Att fullkomligt förena sig med honom, anser jag betänkligt. Jag tror mannen själv vara alltför förståndig för att vara förnuftig. Hans åsikt kan väl röra vår i vissa punkter, men ej överensstämma med det hela. Känner du ock ej den förlåtliga fåfängan att vara anförare för sin egen trupp, då i stället, om vi förena oss under Silverstolpes fanor, vi måste räknas som dennes arrièregarde?» I stället kom man att tänka på Hammarsköld. I brev av den 6 oktober skrev Atterbom till Elgström, att han börjat »spekulera på en förbindelse med Hammar-

Digitized by Google

sköld», tydligen för ett gemensamt litterärt fälttåg, och samtidigt hade Palmblad skrivit till August von Hartmansdorff, som var Auroras s. k. chargé d'affaires i Stockholm, att denne i detta avseende skulle sondera Hammarsköld. Elgström gillade planen att förvärva Hammarsköld »till de våra» och tillade, att »Hammarsköld funderade på en litteraturtidning». Genom Hartmansdorff svarade Hammarsköld — icke det, man tydligen önskat: att han skulle mottaga ett inval i Aurora — utan att han erbjöd Atterbom att inträda i redaktionen av den tillämnade tidskriften — vinken att ingå såsom medlem i Aurora hade han ej velat förstå. Frågan var således i slutet av oktober: Skulle det stora anfallet komma från Stockholm eller från Uppsala, skulle Aurorabröderna ställa sig under Hammarskölds kommando eller ej? Elgström avrådde bestämt: »Om vi kunde fröjda oss, att en eftervärld till äventyrs skall nämna vårt namn, böra vi naturligtvis förvara oss den äran och den förtjänst att *först* hava insett det rätta och ej framgå såsom andras organer.» Atterbom var mycket betänksam: »Det är harmfullt, att dessa män antecipera planer, som *vi* först kanske hyst och hyst för flera år sedan. Skola vi antingen bortblandas bland lyceisterna eller framträda längre fram?» Efter någon tvekan beslöt han sig för det senare och skrev till Hammarsköld, att han måste avböja det smickrande anbudet, medan han »här i staden var fängslad av äldre förbindelser». Därpå underrättar han Hammarsköld om Auroraförbundets existens — antagligen för att få fram, att underhandlingen genom Hartmansdorff ej avsett ett eventuellt inval i förbundet — och meddelar, att förbundet i början av nästa år tänkte framträda med en publikation: Orphica, första bandet. Med ungdomlig energi och entusiasm grep man sig också genast an med detta företag. Såsom av breven framgår, hade man övergivit planen på en kritisk tidskrift som Silverstolpes Journal och Hammarskölds Lyceum och i stället bestämt sig för att utgiva ett urval av Auroras dikter. Man började genast att sovra den samling, man hade, och Palmblad och Stenhammar, som voro de förmögnaste, åtogo sig den ekonomiska risken. I detsamma utbjöds det akademiska boktryckeriet till salu, och Stenhammar och Palmblad inköpte det då för 12,000 rdr banko — ehuru den förre nyss blivit myndig och den senare först blev det några veckor senare och utan att någon av dem hade den ringaste erfarenhet av yrket. Det blev emellertid sedermera tack vare Palmblads energi ett av det dåtida Sveriges mest betydande litterära förlag och av en ovärderlig nytta för den nya skolan. Denna affär medförde emellertid en förändring av planen på Orphica. I stället för en diktsamling beslöt man nämligen att

Digitized by Google

utgiva en månadsskrift under namn av Phosphoros.[1] Dess första häfte blev emellertid ej färdigt förr än i juli 1810, således visserligen före den fruktade medtävlaren Lyceum, vars första häfte kom en månad senare, men långt efter det att striden utbrutit. Då Phos-

P. A. Wallmark.
Träsnitt. Illustrerad tidning. 1858.

phoros slutligen utskickades, var Auroraförbundets levnadssaga redan all; dess sista sammankomst hade hållits den 16 februari, de flesta av förbundets medlemmar hade då lämnat Uppsala, och det blev Atterbom och Palmblad, som ensamma kommo att utgiva Phosphoros.

Från Uppsalakotteriet vända vi nu tillbaka till Stockholm. Den 17 juli 1809 utkom det första numret av Journal för litteraturen och Wallmark.

[1] Titelvignetten till Orphica var då emellertid färdig och fick tjänstgöra för Phosphoros.

Digitized by Google

theatern, först med tre, sedan med fyra nummer i veckan. Den var naturligtvis från början ej avsedd att bliva ett organ för den »gamla» skolan, ty någon »ny» hade ju ännu ej framträtt. I stället skulle tidningen bli något i samma stil, som Stockholms-Posten varit, d. v. s. innehålla poem, litterära kritiker, teateranmälningar, anekdoter, lärda nyheter o. d.; även åt sociala frågor samt åt politiken, särskilt inrikespolitiken, upplåts ett ganska stort utrymme. Å den andra sidan hade de unga med kännedom om utgivarens person all anledning att frukta, att Journalen skulle bekämpa de åsikter, som de ville förfäkta. Utgivaren, Per Adam Wallmark, var då en 32 års man. Efter att hava studerat i Lund, hade han 1799 fått anställning vid Kungl. Biblioteket. Till Stockholm kom han såsom en varm beundrare av Leopold, »i vars harmoniska verser i Oden jag tyckte mig finna, att vårt språk uppträdde i sin fullkomligaste skönhet, kraft och välljud». Kort därefter gjorde han skaldens personliga bekantskap och fann i honom »min verksammaste gynnare», hos vilken »jag tillbragt de gladaste, lärorikaste och angenämaste stunderna av mitt arbetsamma liv». Genom Leopold introducerades han hos »skaldefadern» Gyllenborg, i vars hus han blev bekant med Oxenstierna. Genom Leopold lärde han vidare känna Rosenstein, Lehnberg, Adlerbeth, Blom m. fl. Dessa »stora» författare voro då ännu — skriver Wallmark i sin självbiografi — »i ostörd besittning av sitt vunna anseende, och ingen yngling ansåg sig kunna bereda sig en vitter reputation utan att grunda den på deras bifall, uttryckt genom ett erhållet pris i Svenska akademien». Till dessa yngre vitterlekare — Choræus, Valerius, Kullberg och Wallin — slöt sig även Wallmark. Jag hade, berättar han, »tidigt den äran att upptagas i deras vänskap, och vi samlades ofta hos varandra. Den, som likväl oftast beredde oss detta nöje, var grosshandlaren Sven Björck Svensson», vilken 1802 vunnit akademiens andra pris och 1807 utgivit antologien Polymnia, som innehåller dikter från denna krets och nästan var den enda vittra publikationen under århundradets första decennium. Det var därför naturligt, att Wallmark i de dikter, han själv skrev, skulle ansluta sig till den eftergustavianska smaken, och i Svenska akademien, där han 1804 tävlade, erhöll han det andra priset för en lärodikt, Handen; 1809, några dagar innan Journalen började, hade han fått ännu ett pris för Sång till finska arméens ära. I honom hade romantikerna således full rätt att befara en motståndare, som trots deras speglosor ej var att förakta, ty ehuru Wallmark i sin litterära smak var ytterst bornerad och ehuru han var underhaltig såsom poet, var han både bildad och ganska beläst samt personligen en aktningsvärd och sym-

Digitized by Google

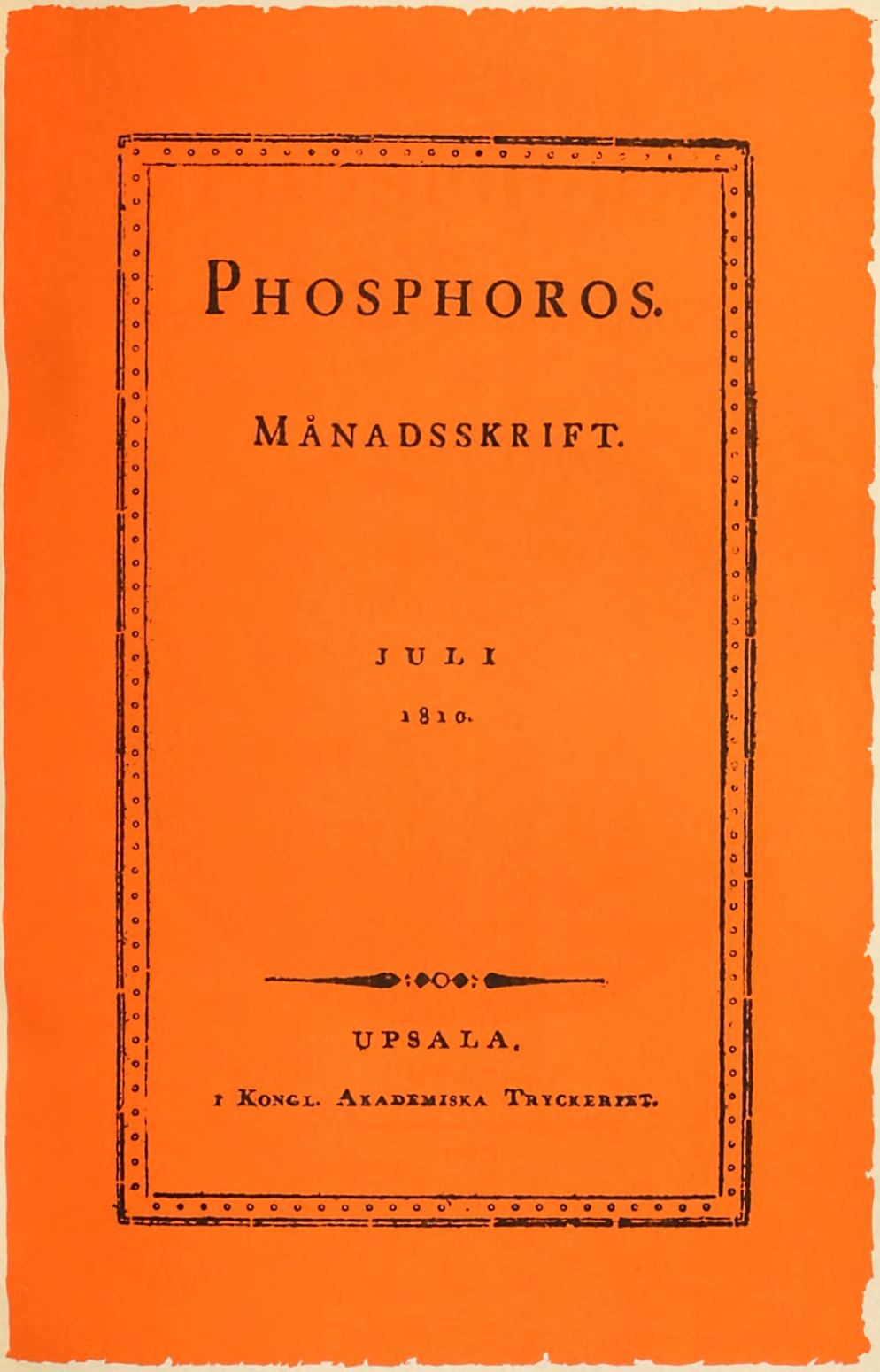
PHOSPHOROS.

MÅNADSSKRIFT.

JULI

1810.

UPSALA,

I KONGL. AKADEMISKA TRYCKERIET.

Omslag till första häftet av Phosphoros.

Digitized by Google
GENERALSTABENS LITOGR. ANSTALT STHLM.

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

PHOSPHOROS

Månadsskrift.

UPSALA

hos Stenhammar och Palmblad,

1810.

Titelbladet till Phosphoros.

Digitized by Google

Digitized by Google

patisk man, alls icke det dumhuvud, till vilket hans vedersakare ville göra honom. Han och Hammarsköld voro kamrater, den förre vice bibliotekarie, den senare andre amanuens. Till en början stodo de på en vänskaplig fot med varandra. Hans glada lynne — skrev Wallmark sedan — »flerfaldiga kunskaper och trevliga umgängessätt gjorde, att kamratskapet snart förvandlades till vänskap, så att jag nästan ansåg honom höra till min familjekrets, där han ock alltid var välkommen och själv gärna trivdes. Våra olika litterära principer föranledde visserligen ofta små tvister, men de störde dock ännu aldrig vår vänskap.» Att Wallmark, då Journalen började, ej betraktade Hammarsköld såsom någon litterär motståndare, framgår därav, att han då anmodade honom att skriva Journalens teateranmälningar — ett anbud, som Hammarsköld även mottog. Också Höijer erbjöds att medverka, och dessa tillämnade medarbetare visa i varje fall, att Wallmark ej från början avsett något angrepp på åsikter, som endast genom det personliga umgänget med Hammarsköld voro honom bekanta. Med undantag för den parodi, varom sedan skall talas, förekommer heller ej i Journalen någon mot nya skolan riktad artikel, förrän långt efter det att Journalen själv anfallits.

Hammarsköld och Wallmark.

Hammarskölds korta medarbetarskap blev emellertid fröet till missämjan mellan honom och Wallmark. I sina brev till Livijn hade han väl redan före Journalens framträdande utkastat åtskilliga speglosor mot den litterärt efterblivne Wallmark, och om sin plan att utgiva denna tidning hade Wallmark ej meddelat sig med honom. Men någon brytning dem emellan hade ej skett. När prenumerationsanmälan i början av juli utkommit, skrev Hammarsköld till Livijn: »Av denna tystnad och av sedermera hållna resonemanger kan jag finna, det herrarna icke önska sig min åtgärd vid verket.» Ännu den 25 juli, då fyra nummer av tidningen utkommit, hade Hammarsköld ej vidtalats, men förmodligen vände sig Wallmark denna eller följande dag till honom, ty den andra augusti recenserade Hammarsköld Gustav III:s den 28 juli uppförda drama Helmfelt och en fars. Recensionen börjar: »Båda dessa pjäser äro från en vida äldre period än den, som ligger inom denna journals granskningsområde. Anm. kan således icke hålla sig till annat än själva representationen.» Därefter följer en kritik av skådespelarna, som är skarp, men med vilken Hammarsköld själv var mycket belåten. Han var tydligen även smickrad av uppdraget. Den 10 augusti skrev han till Livijn: »Vet du, jag har måst hjälpa herrar redaktörer av Journalen ur en stor förlägenhet. De hade på alla bladen med stora bokstäver tillkännagivit, att han även skulle omfatta teatern. I början smickrade de sig med, att baron Lagerbjelke skulle utarbeta alla dithörande artiklar, men när de anlitade honom därom, svarade han, att han hade annat att göra och tänka på. Nu stodo de där. Ingen av dem hade en gång så mycken routine, att de kunde våga sig ut på det fältet, ja, de flesta av dem kände ej ens till namnet på en enda mimisk term. Nu måste de nolens volens vända sig till mig, och jag har måst lova dem att svara för det facket.» Den 14 augusti följde en ny teaterrecension — av Kotzebues Korsfararna — som däremot *icke* var av Hammarsköld — och den 16 augusti hans andra och

Digitized by Google

sista teaterrecension: Den döfve och dumbe eller Abbé de l'Epée. Samma dag, som recensionen över Kotzebue stod att läsa, skrev Hammarsköld till Livijn, att »det lärer icke kunna dröja länge, innan jag blir nödsakad att offentligen avbryta all gemenskap med Herrar Journalens utgivare. Som min teaterkritik, varom jag i mitt sista brev skrev några ord, allmänt gouterades och fick ett slags celebritet, så kittlade det de kloka herrarna att också själva inhösta det berömmet. Man sammansatte därför och lät i det i dag utkomna numret av Journalen, med anledning av [en] representation av Korsfararne, införa ett det olidligaste pladder, det mest tanketomma käx, som någonsin varit tryckt. . . . Jag blev alldeles rasande, då jag fick se det, förklarade, att f—n måtte ha med dem att göra, då de så litet hålla ingångna förbindelser. . . . Gud give, att jag hade ur deras klor det lilla jag lämnade dem. Min tröst är likväl, att de ej efter detta torde föra in det.»[1] Med all sannolikhet hade han kritiserat själva pjeserna, och denna del av recensionerna hade Wallmark nog uteslutit såsom stridande mot de åsikter, han hade; sedan hade han eller Granberg[2] författat recensionen över Korsfararna. I ett brev till Gjörwell under nästa år uppger nämligen Hammarsköld, troligen alldeles riktigt, »att de vid tryckningen stympade dessa anmärkningar och bortklippte alla de teoretiska observationer, som voro grunder för mitt resonemang och gåvo det hela sammanhang och fasthet. Även andra började att kritisera över teatraliska konsten ur synpunkter, rakt stridande mot dem jag hade. Jag talade vid Wallmark härom, föreställde honom nödvändigheten av enhet i principerna för varje sak, i fall vi ville uträtta något nyttigt m. m. Men detta var att predika för döva öron, vadan jag avsade mig all befattning med hans journal, helst som jag märkte, att han gärna ville bli av med mig.»

Pro joco. Hammarsköld var tydligen ytterst förbittrad på Wallmark, och då det sällskap, varom strax skall talas, till hedersledamöter skulle utse dem, som »begått någon bra stor, himmelsskriande dumhet», fick bibliotekarien Wallmark en plats bland dessa dignitärer. Som vi minnas hade Hammarsköld redan 1806 sökt att få utgiva en egen tidskrift, Selene, och nu, då han avstängts från Journalen, tog han åter upp denna plan. Redan under augusti, samma månad som brytningen med Wallmark skedde, började denna plan att antaga en mera fast form. Hammarsköld hade då nyss lärt känna en lundensare, den sedan så berömde botanikern och polyhistorn Carl Adolf Agardh, som då vistades i Stockholm såsom informator hos excellensen von Engeström, och genom honom en annan lundensare, Johan Christoffer Askelöf[3], som kommit till huvudstaden för att ingå i kansliet. Som vi — skrev Hammarsköld den 3 september — »en tid bortåt utgjort ett särskilt kotteri, av hjärtans grund begrinande alla de stora dårskaper, som här dageligen och stundeligen passera, så ha vi fallit på den idéen att inrätta ett särskilt lärt sällskap, bestående av oss tre som arbetande ledamöter, av hedersledamöter och osynliga ledamöter.» Till hedersledamöter valdes de, vilka, såsom nyss nämndes, begått någon himmelsskriande dumhet; till osynliga ledamöter, som »på ett eller annat sätt understödja sällskapet i dess bemödanden», hade man tänkt sig Tegnér, Gustaf Abraham Silverstolpe och Livijn. Därefter fortsätter

[1] Så skedde likväl med recensionen över Den döfve och dumbe.

[2] Per Adolf Granberg hade redan fått två pris av akademien och fick sedan ytterligare tre. Han tyckes hava övertagit teaterrecensionerna.

[3] Agardh var född 1785, hade 1805 blivit magister och 1807 docent i matematik, blev sedan (1812) professor i botanik i Lund samt slutligen (1835) biskop i Karlstad. Hans promotionskamrat Askelöf var född 1787.

Digitized by Google

brevet: »Nu har sällskapet beslutit att ännu mera utvidga sin verkningskrets och därför på obestämda tider utgiva en slags tidning, och bör jag vid nästa sammankomst för detta ändamål till sällskapets granskning framställa en hälsning till våra övriga tidningar och Askelöf en recension av unga herr Lundblads levernesbeskrivning över ärkehertig Karl.» Den 3 september var Polyfem således redan påtänkt utan någon provokation från Journalens sida, och de här nämnda artiklarna inflöto i Polyfems första och tredje nummer. Därefter heter det: »Vad säger du om detta förslag? Askelöf är den ende, som i detta skall synas, och ingen människa i Stockholm, min hustru undantagen, vet, att Agardh, Askelöf och jag äro bekanta. Kommer tidningen verkligen ut, tycker jag, att den skall göra ett förknävlat uppseende.»

Det kotteri eller sällskap, som här omtalas, tyckes till en början ej hava haft något namn; åtminstone uppgives intet i det nu citerade brevet. Men då fyra andra invalts, kallade det sig Sju vise mästare (så i november), och då flere medlemmar tillkommit, blev namnet Pro joco; enligt Askelöf var antalet 1810 omkring 18 eller 20. Alldeles bestämd var planen på skämtbladet icke, och Hammarsköld hade icke släppt tanken på Selene eller — som namnet nu ändrades — Lyceum samt hade även i det syftet börjat underhandlingen med Höijer, som lovade sitt biträde. Redan i slutet av september hade han funnit en förläggare, C. E. Deleen, den mest betydande i landet. Andra medarbetare i Lyceum utom Höijer skulle bliva Agardh, Askelöf och Berzelius; från Ling fick han bidrag. Han tänkte också på Tegnér, till vilken Agardh skrev och som tyckes hava givit åtminstone ett halvt löfte;[1] även G. A. Silverstolpe och Atterbom anmodades. Medan dessa ganska energiska förberedelser till Lyceum pågingo, tyckes tanken på Polyfem, som den tillämnade tidningen nu (i oktober) kallas, hava skjutits i bakgrunden, ty vi hade funnit — skrev Hammarsköld — »att detta var ett för litet ändamål, varföre vi upptogo den gamla journalidéen». En bidragande orsak var måhända, att den i förra delen omtalade litteratören Lindegren till nästa års början förberedde ett flygblad vid namn Flugan, i vilket Hammarsköld anmodades att medarbeta: »Denna fluga har nu för avsikt att sätta sig på Journalens näsa. Om hon ämnar sticka den eller blott spy ner den eller båda delarna, skall tiden utvisa.» Flugan dog emellertid före födelsen, och den 21 december — datum är av vikt — skrev Hammarsköld till Livijn: »Askelöf kommer med nästa års början att utgiva ett komiskt dagspapper, riktat mot dårskaperna såväl i vår litteratur som i allmänna levernet, och därtill önskar han att få dig till medarbetare. Med nästa post lärer du få ett brev från Sällskapet för det löjliga tillika med en prenumerationssedel på Polyfem.» Anfallet mot den gamla skolan skulle således börja blott några dagar senare.

Redan förut, den 12 december, hade Stockholms-Posten innehållit Prospectus till Lyceum. Det är en sträng dom, som här avkunnas över den samtida litteraturen: »Knappt har svenska litteraturen någon

Prospektet till Lyceum.

[1] Den 29 oktober skrev Agardh till Tegnér: »Jag tackar dig för ditt brev och det däri innehållna löfte att bidraga till Lycei värde.» Då striden sedan utbrutit, förnekade Tegnér i brev till Wallmark (i februari 1810) detta löfte: »Vad åter Lyceum angår, så har jag för snart ½ år sedan blivit anmodad att däri deltaga. Jag har svarat, som billigt var, att mina bidrag bleve alltför obetydliga och att jag dessutom ingenting kunde decidera, innan jag finge läsa första häftet.»

Digitized by Google

sin överlevat sådana järnår som de sedan detta sekels början förflutna. Lik en mordängel vakade trycktvånget utanför kunskapernas himmel och beredde bland allmänheten en viss apati för all grundlig lärdom, all bättre läsning. En ström av usla romaner, dräggen av den tyska vitterheten, översvämmade landet och hotade att fördränka de få telningar av den goda smakens plantskola, som voro övriga sedan forna lyckligare tider. . . . Andra nationers klassiska författare voro antingen bortglömda eller obekanta, och den beskyllningen syntes nära att bliva grundad, att Tysklands och Englands ypperliga snillen voro i Sverige lika så okända ting som de förlorade böckerna av Livius.» Sedan trycktvånget avskaffats, hava likväl tecken försports till ett bättre tillstånd. För att avhjälpa de huvudsakligaste bristerna i vår litteratur hava några vetenskapsmän och vitterhetsälskare beslutat sig för att utgiva en tidskrift Lyceum, vilken skall på obestämda tider, efter vad man hoppas, utkomma tolv gånger om året och innehålla skaldestycken, avhandlingar, recensioner, litterära notiser och lärda nyheter.

Den 22 december lästes i Wallmarks Journal en alls icke rolig eller kvick parodi på detta prospekt: Något om gaturenhållningen. Med all säkerhet var parodien författad av Wallin, och enligt Hammarskölds uppgift till Gjörwell i april 1810 var det denna parodi, som var stridssignalen: »I ingen av de vid denna tid utkommande tidningar var det möjligt att få in något till svar på denna nedrighet. Vi gjorde fåfänga försök med Stockholms-Posten och Allehanda. Då alltså jag, Agardh och Askelöf en afton talade därom, fattade den senare planen att utföra ett flyktigt infall, som vi i somras i en glad stund yttrat, nämligen att utgiva ett persiflerande blad och grunda ett sällskap för det löjliga. Så utkom Polyfem, av vilken Askelöf ensamt varit, är och förbliver redaktör.» Såsom vi sett är denna relation icke riktig. Redan dagen innan parodien stod att läsa i Journalen, hade Pro joco beslutat att med det nya årets början utgiva Polyfem, och kontraktet med boktryckaren Marquard om Polyfem undertecknades den 22 december.[1] Det första numret var redan färdigskrivet och utkom ännu i december, och i detta förekommer icke ens en anspelning på parodien, men däremot Hammarskölds förut omtalade, redan i september skrivna hälsning till de övriga tidningarna. Sist i raden av dessa kommer Journal för litteraturen och theatern, »som varken är någon journal eller för litteraturen eller teatern. Dig har jag svurit en evig vänskap, du kostligaste av alla

[1] Upplagan var 1,000 exemplar, och Marquard skulle betala 7 rdr för varje nummer. Tidningen utkom två gånger i veckan.

Digitized by Google

tidningar. Vid den sol, som uppgår i vissa av dina avhandlingar, lustiga tankar, recensioner och hexametrar har min själ värmt sig och mitt snille danat sig att träda i dina av fett drypande fotspår» etc. Det lider således icke något tvivel, att även om striden mellan den gamla och nya skolan med en viss rätt kan sägas hava inletts av parodien, så framkallades utbrottet ingalunda av denna. Så vida den aldrig sett dagen, skulle Hammarsköld, Askelöf och Agardh likväl hava utgivit sin länge förberedda tidning och upptagit kampen mot Journalen. Ansvaret för den ohyfsade tonen i den nu började polemiken drabbar också väsentligen Polyfem, som först anslog den, och kommer således på dess syndaregister. Vid sitt första framträdande stod den onekligen betänkligt nära ett skandalblad. Hade striden, såsom ämnats, inletts av Lyceum och Phosphoros, hade den nog fått en annan, mera värdig karaktär. Nu stodo fosforisterna, som först på samma gång som allmänheten fingo kännedom om Polyfem, alldeles utanför detta tidningsföretag, och Atterbom hade ju t. o. m. avböjt medarbetarskapet i Lyceum.

Titelvignett ur Konst- och nyhetsmagasin för medborgare af alla klasser. 1818.

Digitized by Google

STRIDEN MELLAN GAMLA OCH NYA SKOLAN

Polyfems första halvår.

MED ingången av 1810 bröt den länge förberedda striden mellan den gamla och nya skolan ut. Under det första halvåret stod den huvudsakligen blott mellan Polyfem och Journalen och hade mera karaktären av en skärmytsling. Man utbytte mycket kraftiga invektiv, sökte förlöjliga varandra, men de stora principfrågorna togos ännu ej med allvar upp. Efter några småanfall, svar på den nyss omtalade parodien m. m. började i det åttonde numret satiren Prof af tungusernes witterhet (Ur sjökapten Baggfots manuscript). Den uppgives såsom »insänd» d. v. s. icke av redaktören, och författaren, som dolde sig under pseudonymen Nils Nyberg, var verkligen okänd, även för Askelöf. Man gissade väl på Hammarsköld, men 1860 uppgav Fryxell, utan några bevis, att dessa artiklar skrivits av Livijn, och påståendet togs sedan utan vidare för gott av Malmström m. fl. Emellertid har av Werner, Wirsén m. fl. till full evidens ådagalagts, att Hammarsköld är den sannskyldige, och han visar sig här från en sida, från vilken man eljes ej lärt känna honom. Satiren har visserligen icke det lätta gustavianska lynnet. Hammarsköld är mera tungfotad, har gått i skola icke hos Voltaire utan hos Tieck, men några av artiklarna kunna icke frånkännas kvickhet och gott lynne. Satiren riktar sig mot de eftergustavianska poeterna, särskilt mot Valerius, som mer än de andra var nyromantikernas bête noire. Han uppträder under namnet Amarulli, Wallin såsom Struthio. Bäst lyckad är Amarullis resa till poeternas land, där han träffar sin förebild Anakreon, som för honom samman med alla de stora poeterna, Shakspere, Homeros, Calderon, Ariosto m. fl. Dessa börja strax ett obarmhärtigt gyckel med det tungusiska storsnillet:

»Nu tyckte jag, att jag spelte en allt för dålig figur, om jag längre skulle tiga. Jag steg således fram och sade: Mina herrar! Jag har geni, det ha alla mina samtida landsmän avgjort, och viljen I ej medge det, så försäkrar jag, att jag oaktat allt

Digitized by Google

edert bouffoneri icke anser eder vara juges competents över mina förtjänster. — Det, tyckte jag, var starkt nog. Bravo och skratt genomskallade nu också hela byggnaden. Slutligen upphörde även detta buller, och Homerus frågade mig, i vilket skaldeslag jag i synnerhet utmärkt mig. Jag är lika utmärkt i alla, svarade jag. Då skulle du ha sett, huru de bestormade mig. Ack, läs upp för oss en tragedi, sade Calderon. Eller en heroisk ode, ropade Pindarus. Eller en satir, smålog Horatius. Eller en kärlekshymn, frampustade den magre, melankoliske Petrarca. Eller ett filosofiskt poem, sade Lucretius. Ja, må göra, inföll jag. För ett filosofiskt poem fick jag den stora medaljen, som ligger där under bordet, och detta härliga skaldestycke vill jag för eder uppläsa. Nu framtog jag mitt manuskript och började, men jag hade knappt hunnit till hälften därav, förrän det blev ett fasligt buller. Somliga skrattade, somliga gäspade och somliga sade, att det var den värsta probersten på Tålamod m. m. Slutligen tillsade mig Homerus att upphöra, och en av mina landsmän, Grellnek (Kellgren), framträdde, tog mig i axlarna, förde mig till dörren, och i det han skuffade ut mig sade: Min herre, kom i håg, att man ej har snille, för det man har munnen full av stora ord.»

Rolig är också den i n:r 40 intagna Lag och ordning, hwarefter thet tungusiske poeteri allmänneligen förrättas skall,[1] där man får följande definition på en tragedi: »Then tungusiske tragoedia eller sorgespel skall efter thet fransöske mönster aldeles affattad wara. Ej må then öfwer eller under fem acter innehålla. Then skall alltid angå någon kärlekshändelse, som på mäktige staters och rikens bestånd eller fall inflytande haft, och alltid sluta sig med ett, högst twenne mord, hwilka dock ej på skådeplatsen werkställas måga. Heroes skola utan all karakter wara och qwinnorne af förtwiflan rasa; dock må wackre moraliske sententier och ordspråk the handlande stundom i munnen läggias, heldst theatern är allom en dygdeskola. Till thessa werk får ej annat än thet långa, släpande alexandrinska versslaget brukas. Understår sig någor att häremot bryta och the grekers eller tyskars efterdöme åberopa, blifwe förklarad owärdig att namn af tungusisk poet bära.»[2]

Striden fördes till en början blott av de i huvudstaden bosatta nyromantikerna, men redan i slutet av februari fingo de bundsförvanter i Uppsala. Atterbom skickade då in till Polyfem en samling ej vidare lyckade »xenier» och fick ett ytterst varmt svar från Askelöf: »Ni är den förste gladiator, vars mäktiga arm upplyfts att understödja en (för att tala tydligt) svag äventyrare, som utan besinning störtat sig bröstgänges i en olika kamp.» Även Palmblad kom med ett bidrag och skrev till Askelöf: »Det är ett osynligt band, som bör förena varje nitälskare för det sanna och goda, och de, som sträva åt ett gemensamt mål,

[1] Enligt Hammarskölds brev till Livijn hade stycket insänts till redaktionen jämte ett brev, undertecknat Rinaldo och Olindo. Men Hammarsköld älskade dylika mystifikationer. Artikeln kallas Fragment ur Komapedons resor. I Polyfems tredje samling (1811) läsas Komapedons märkvärdiga anteckningar under en resa till Tungusien. Dessa äro av redaktören, Askelöf.

[2] I samma nummer förekommer följande glada skämt med Wallmarks prisbelönade dikt Handen: »Tillkännagives, att med det första kommer ifrån boktryckeriet i Trosa att utgivas ett episkt poem: Foten i trenne sånger såsom pendant till ett visst ganska namnkunnigt skaldeverk över en annan kroppsledamot. Upplagan bliver prydd av trenne planscher, föreställande var sin del av det besjungna ämnet.»

Digitized by Google

böra i tätt slutna leder framgå förenade.» Efter detta kan man också anse, att fosforister och polyfemister bildade en enda trupp. Atterboms förnämsta bidrag, tragikomedien Rimmarbandet, är dock sällsport misslyckat, nästan utan ett spår av kvickhet. Men i det hela är Polyfem under det första halvåret ganska rolig, ehuru dess journalistik, som visserligen ligger betydligt över motståndarens, ingalunda är fin.

Wallmark dröjde att svara. Efter vad det förefaller hade han eller Wallin redan i januari skrivit en artikel mot Polyfem, som emellertid lämnats till Leopolds censur. Leopolds svar röjer den överlägsne strategen. Erfarenheten — skrev han — »har övertygat mig, att alla satiriska anfall av så stor appareil som detta, när de ej till högsta grad lyckas, medföra tvärtom en alldeles stridande verkan. Ty så snart man på detta sätt allvarligen rustar sig, måste man antingen helt och hållet förkrossa dumheten, eller ger man henne blott därigenom en betydenhet, som hon icke förut ägde. Intill dess man kan förskräckeligen korsfästa henne, gör man efter mitt omdöme bäst att hantera henne en bagatelle med en och annan smäll om öronen i förbigående.» Till en början följde verkligen Wallmark detta visa råd av den beprövade polemikern. Under hela januari såg det ut, som om Journalen alldeles ignorerade sin motståndare, och de smällar, som sedan då och då förekommo, voro ej vidare farliga. Länge kunde Wallmark dock ej hålla sig. Visserligen anföll han icke direkt Polyfem, utan vände sig i stället mot romantikernas tyska läromästare. I Tyskland hade man enligt Wallmark alldeles förlorat smaken för romantiken, och t. o. m. Wilhelm Schlegel hade övergivit det sjunkande skeppet. Polyfemisterna, som i förbigående fått några speglosor, svarade naturligtvis, men ehuru Polyfem tydligen i sakkunskap låg över, kom man dock icke vidare in på själva principfrågorna. I slutet av mars övergick för övrigt även Wallmark till rent personliga invektiv mot Polyfem, som naturligtvis svarade i samma ton. Det skandalösa i själva polemiken tyckes väl allmänt hava ogillats, men märkvärdigt nog framskymtar i de samtida breven en viss sympati för de unga och deras idéer. För Journalen hade man däremot i litterärt tongivande kretsar knappast någon respekt, och man får det intrycket, att väl Leopolds eget skaldskap ännu beundrades, men att den smakriktning, han företrädde, icke längre hade särdeles många anhängare inom den bildade publiken.

Polyfems förändrade karaktär.

Under senare delen av 1810 ändrade striden icke så litet karaktär. Polyfem blev nu icke ensam i sin kamp mot Journalen, utan fick vapenbröder både i Stockholm och Uppsala samt övergick själv mer och mer till ett allvarligt kritiskt organ. Vår avsikt — yttrar sällskapet Pro joco i det första numret för juli 1810 — »är till en del vunnen. Ett allmännare intresse för litterära ämnen har låtit förspörja sig, och vår vitterhets tunguser äro bragta i trängsel. Sällskapet har därför trott sig *i någon mån* böra ändra tonen i sitt blad. Dess egentliga syftemål blir väl hädanefter som hittills polemiskt, och dithörande ämnen komma att intaga det mesta rummet, men likväl ämnar man att någon gång införa dels stycken av rent dogmatisk beskaffenhet för att ådagalägga de grunder, på vilka vi bygga, dels kritiker över våra i de senare åren utkomna vittra produkter för att

Digitized by Google

Polyfem.

Ett blad att läsa på sängen.

N:o 1.

Sällskapet för det löjliga.

Underrättelse till Allmänheten.

Redan länge florerade i det tysta ett litet sällskap af män, som i wiße ämnen lifwades af olika tankesätt med mängdens. Deras förening war den fastaste, ty deras grundsatser woro desamma. Några Decennier tillbaka, kallade de sig: Sällskapet Pro sensu communi. Men denna benämning har troligen warit illa wald; ty, oaktadt den manligaste strid pro aris et focis, har både namnet och sällskapets bedrifter delat allt timligts gemensamma öde: de hafwa fallit i glömska. Stiftarena hafwa längesedan gått till odödligheten, men deras anda fortfor att, lik den heliga elden, sagta glimma under askan, för att på en annan tid uppträda i en ny skepnad, till nya strider, fast kanske med lika öde. Sällskapet har ur närwarande generation sett sig förstärkas med ett oförmodadt ansenligt antal medlemmar, beredde att wåga allt för deß intreße. Det war ej längre tid att blott skåda: werksamhetens period ingick på nytt. — O måtte den krönas med framgång! Enligt tid och omständigheter såg sällskapet sig nödsakadt att företaga en omstöpning af sin yttre form, med bibehållande likwäl af den ordens-stöja som hittills döljde deß inre warelse. Af förra tiders sorgliga erfarenhet hade det blifwit öfwertygadt, att med Sensus communis intet stod att uträtta. Detta Behikel hade wisat sig hysa något spökaktigt, och för spöken fortfara menniskorna ännu alltid att med rysning båfwa tillbaka. Man rådslog hit och dit, och trodde sig åndteligen i det löjliga hafwa funnit något mera menskligt, något mindre afskräckande. Löjligheten blef således, med stor pluralitet, Sällskapets nya härskri. Härigenom upkom likwäl ingen ändring i sällskapets wäsende eller tendens; sättet att werka blef endast olika. Tillförene hade det för den goda

Digitized by Google

smaken och det sunda wettet fört häftiga försvarskrig, nu rustade det sig till anfall, och löjlighetens klädnad blef det stratagem, hwarigenom man sökte att komma fienden närmare. Wid första ögonkastet wisade sig också genast de omåttliga fördelar, som detta arrangement medförde. Först såg man klarliga, såsom uti en spegel, att det aldrig skulle upkomma brist på ämnen för Sällskapets arbeten, och för det andra sattes man derigenom i tillfälle att skänka Sällskapet en förhöjd glans, genom inwäljande af ett oräkneligt antal Heders-Ledamöter. För att nu aldrig löpa fara af ett afslag, i händelse någon inwald skulle anse sig öfwer eller under den heder som man derigenom welat wisa honom, och deßutom att för alla, utom de wetande, ogenomtränglig insvepa den hemlighet som ensamt förwarar Sällskapets bestånd, beslöts att inga kallelsebref skulle utfärdas, utan i handlingarne endast antecknas den nye Ledamotens namn, jemte de förtjenster på hwilka Sällskapet i synnerhet haft affeende wid sitt wal. Ingen kan till Heders-Ledamot föreslås, som icke gjort sig känd för någon utmärkt löjlig egenskap; besitter han flera — så mycket bättre. Är nu en sådan af pluraliteten förklarad wärdig, ristas hans namn i förgylld skrift på en tafla, som uphänges i Sällskapets Sessionsrum; ett tal hålles till hans åra, som å deß wägnar besvaras af någon wetande broder, hwarefter ceremonien är förbi. Den största owäld skall städse styra de wäljandes sinnen, så att hwarken börd, rang, rikedom eller skönhet kan något inflyta wid detta wigtiga göromål.

Dernäst råkade Sällskapet i ett nytt, icke mindre wigtigt bekymmer, rörande sättet att meddela Allmänheten sina arbeten. Flera medlemmar woro wål af den tanken att man dertill kunde begagna någon af de redan gängse tidningar, genom deras ålder och stadga så wördnadswärda, hälst de alla, huru att anse såsom döda ting, på wißt sätt kunde betraktas som Heders-Ledamöter af Sällskapet. Stockholms-Posten, fordom Sällskapets bundsförwant, och deßutom i behof af reparation, kom derwid i synnerhet under öfwerwägande. Men deßa förslag funno så mycket motstånd, och så många skål talade deremot, att de wid omröstningen icke gingo igenom. Det återstod följdes ingen annan utwäg att taga, än att utgifwa ett eget blad, hwarwid Sällskapet, jemte den fördelen att sjelf wara redaktör, deßutom ägde en annan, den att se alla sina skrifter samlade på ett ställe och gå en gemensam wäg till odödligheten (*). Så föddes bladet Polyfem, detta Sällskapets stötebarn, som nu för första gången gör sin grand tour på werlds-Theatern. Wi hysa det grundade hopp till dig, o allmänhet, att om du skulle finna pojken något ostyrig, kan hända också litet tilltagsen, sådant af din wanliga eftergifwenhet ursäktas. Wårt wakssamma öga skall städse föl-

(*) Eller glömskan.

Digitized by Google

ja honom i spåren, allt okynne skall sorgfälligt dämpas och skulle han, det oagtadt, då och då rycka någon i rockskörtet, så trösta wi oß dermed att — sådant ju ej är förbudit.

Polyfem, som lik sin store ättefader, blott har ett öga, (*) skall städse bemöda sig att se rätt fram, om än hans kamrater, som ha twå, skulle något ofta se i kors. Hans wäg kommer till en stor del att genomlöpa witterhetens, konsternas och lärdomens land. Någon gång torde hans nöjen föra honom i allmänna lefwernet; kan hända återwänder han med riktad erfarenhet, säkert med nya bekantskaper.

Polyfem gör sällan wers. Wänte man sig af honom inga kupletter, sonnetter eller grannlåts-werser. Hans förmyndare ha icke tillfälle att hålla honom någon Pegas och hans figur läckar inga Kamener.

Och härmed öfwerlemna wi nu Polyfem åt sitt eget öde. Snart wisar han sig på nytt, och wi recommendera honom till deß till det bästa.

Polyfem till sina Medbröder.

Nu då jag gör första steget på den bana, på hwilken J så länge med ebra wallmodoftande wingar framflugit den ärofulla flygten från tryckpråßen, genom tusende händer, ner i glömskans allt hotande djup, o då är det mig en lika så ljuf som helig pligt, att till Eder, mine Herrar och Bröder, frambåra min första wördsamma helsning.

Icke wågar jag närma min ringa roturiska person till Eder, Högwälborne Herrar, J af Swenska Akademien redigerade oswenska Riks-awisor, som i bruten germano-gallo-anglicansk dräkt kläden de nyheter, som så mången gång lifwat kannstöpar-genier och krog-patriotismen. Blifwen, J allernådigste Post- och Inrikes Tidningar, mina högtupplyste Mäcenater, och tagen någon gång under skydd af eder winge: Till salu finnes min oskyldiga warelse. J en ännu förnämare sfer wandrar du Högwördigste Riksdags-Tidning, nu mot slutet af din bana, för att om fem år åter uppgå på wår Horizont. Måtte du då med ett lika grant Poëtico-meteoriskt sken framglänsa som då du i år uppgick, så skall jag, i fall jag lefwer så länge, eller någon af mine barn, så framt jag efterlemnar någon posteritet, wist icke underlåta att widare utbreda ditt lof, ehuru du, spßelsatt med riksswärdande Deputations-orationer, icke någonsin lärer sänka din blick ned till mig. Äfwen du Wälloflige Handels-Tidning, trifwes på wißt sätt öfwer min synkrets med dina skeppar-nyheter och landsförbättrande upptäckter. Wärdes likwäl rekom-

(*) Polyfem war enligt gamla urkunder, en namnkunnig Cyclop eller Jätte med ett enda öga mitt i pannan. Hans bedrifter återfinnas i flera Lexica mythologica.

Digitized by Google

mendera mig till någon penninge-diger Groβbörs ynnestfulla åtanka och någon elegant Bokhållares wänskap, ty jag lofwar att de af mig ofta skola häg-kommas. Men med tillförsigt nalkas jag dig Hederwärda Dagligt Allehanda, du Statens ädle, nyttige, närande medlem. Huru mången något till åren kommen ungdom har icke i ditt sköte fått utgjuta sin klagan, och huru mången olycklig moder har du icke skaffat Amm-tjenst hos någon hederlig Herre. Måtte du nu också skaffa Läsare åt en din medbroder, som ej ån hunnit förwärfwa sig din kredit och derföre ej heller kan, som du, åt sin Redaktör hembära lika inkomster. Och här min hand, redlige Broder Stockholms Post, du, som idisslande dina trefaldiga gånger redan omtuggade Schene rariteten, icke störes i din långsamma gång, förskjut mig icke från ditt hjerta och egna mig icke ditt hat; ty hwarken begär jag postfrihet eller förmånen att med dig dela dina Prennmeranter. Jag önskar blott att, samlande dina godbitar, få bereda dem till ett lofoffer för dig och wår smak, hoppandes att detsamma skall gifwa för den läsande allmänheten en söt lukt. Men framför allt, mitt eldiga famntag, du hjertans älskelige Journal för Litteraturen och Theatern, som hwarken är någon Journal, eller för Litteraturen eller för Theatern. Dig har jag swurit en ewig wänskap, du kostligaste af Tidningar! Wid den sol som uppgår i wiβa af dina afhandlingar, lustiga tankar, recensioner och hexametrar har min själ wärmt sig och mitt snille danat sig till att träda i dina af fetma dryppande fotspår. Dig skall jag tid efter annan ihågkomma i mina tacksägelser och böneseckar, förwäntandes att icke eller af dig, älskelige kåre Broder, warda glömd. — Slutligen, åfwen sändes Eder min hälsning bröder och wänner i Landsorterne, med lislig försäkran att J också skolen wara inneslutne i min åtanka.

Med början af nästkommande år 1810, utkommer Polyfem två gånger i weckan, nemligen Onsdagar och Lördagar, och kan ifrån denne dag derå prenumereras, med 2 R:dr Riksgäldsmynt för 52 numror. Prenumeration emottages uti Wikforβ bokläda wid myntgatan, hwarifrån bladet åfwen kommer att utgifwas. — Sällskapet för det löjliga, som i allt söker komma Allmänhetens önskan till mötes, och som icke kan twifla att ju många finnas som med glädje dela Sällskapets tänkesätt, will härmed hafwa alla sådana osynliga Ledamöter af detsamma uppmanade, att bidraga till deβ bästa och fromma, genom insändandet af skrifter som paβa för detta blad, hwareft de då otwifwelagtigt komma att få ett rum. Annoncer som icke strida emot Konstitutionen och Moraliteten, emottagas åfwen till införande, men böra antingen wara enligt naturen af detta blad, humoristiska, eller ock öfwerstiga den wanliga grad af dumhet, som i detta slags produkter plär så herrligen triswas. — Sällskapet innesluter sig tills widare i Allmänhetens åtanka och ömwägenhet.

Stockholm, tryckt i Marquardska Tryckeriet, 1809.

Digitized by Google

visa, om vi haft orätt att göra dem till mål för vårt åtlöje.» Så skedde även, och numret inledes med en skarp kritik av den franska upplysningen.

Lyceum och Läsning i hvarjehanda.

Lyceum, av vilken man väntat så mycket, kom äntligen ut i september, men några tolv häften om året blev det ingalunda, utan blott ett häfte 1810 och ett annat 1811, varefter Lyceum dog strådöden. Tidskriften hade förtjänt ett bättre öde, ty den var onekligen mycket god, och första häftet innehöll bl. a. artiklar av Berzelius, Agardh och Höijer samt en dikt av Ling (Gylfe). De flesta bidragen härröra naturligtvis från Hammarsköld, som skrev förträffliga anmälningar av Oehlenschlägers Poetiske Skrifter och av Tegnérs Krigssång. För den senare är han idel entusiasm och ägnar samtidigt sin hyllning åt nyromantikernas mest genomförde vedersakare, den författare, som skrivit parodien över prospektet till Lyceum: »Denna krigssång är utmärkt av samma höga, hänförande lyriska flykt som herr Wallins dityramb över den 24 jan. 1808. Och att blott nämna ett skaldestycke i jämförelse med denna förträffliga sång är redan ett så högt beröm, att jag därigenom pålagt mig skyldigheten av den nogaste prövning för att ej synas hava förväxlat den kalle granskarens person med den entusiastiske beundrarens.» Tonen är överallt värdig och kritikerna vida mer djupgående än i Wallmarks Journal. Då emellertid utgivandet av Lyceum genom allehanda trakasserier från förläggaren fördröjts, hade Hammarsköld redan förut börjat med en annan publikation, Läsning i hvarjehanda, vars första häfte kom ut i maj 1810 och i vilken han ville vända sig till en större, mindre litterär allmänhet. Efter blott två häften avstannade även denna tidskrift. Också detta var skada, ty åtminstone tanken var god: att göra den svenska publiken bekant med grekisk, italiensk och tysk vitterhet. De flesta översättningarna voro naturligtvis från tyskan, men från grekiskan var en av Lukianos' dialoger och från italienskan bl. a. den berömda Francesca da Rimini-episoden i Dantes Inferno, där vi möta de äldsta svenska terzinerna — för övrigt alls icke dåliga. Bland originalbidragen förekommo Lings Kärleken och en samling sonetter till svenska skalder. Själva sonetterna äro visserligen mycket dåliga, såsom alla Hammarskölds sonetter, men syftet med dem är i varje fall erkännansvärt. Nyss förut hade ju Bloms högfärdiga och bornerade översikt av den svenska litteraturen före Dalin utkommit, och såsom en motbild egnas här några hyllningsdikter till de karolinska skalderna Stiernhielm, Spegel och Dahlstierna. Hammarsköld ville ock visa, att när den nya skolan uppträdde mot den ålderdomssvaga eftergustavianska epigonlitteraturen, inne-

Digitized by Google

bar detta icke någon förkastelsedom över de stora gustavianska skalderna, och han hyllar därför Creutz, Bellman, Kellgren och Lidner.

Elegant-Tidning och Phosphoros.

Då både Lyceum och Läsning i hvarjehanda fingo en blott efemär tillvaro, var det Polyfem, som blev det enda nyromantiska Stockholmsorganet. Det var från Uppsala, som undsättningstrupperna skulle komma. Minst betydande var Elegant-Tidning, vars första nummer utkom i juli 1810. Den tyckes huvudsakligen hava varit en förläggarspekulation av Palmblads kompanjon Stenhammar och var avsedd att bliva något i samma stil som Zeitung für die elegante Welt. Den utkom två gånger i veckan, men ehuru Atterboms där införda dikt Mitt första rendez-vous framkallade en livlig polemik, fick Elegant-Tidning aldrig någon betydelse och såldes vid årets slut till bokhandlaren Bruzelius, som ändrade titeln till Tidning i blandade ämnen och förvandlade den till en av fosforisternas motståndare. Dess viktigare var den andra Uppsalapublikationen, månadsskriften Phosphoros, vars första häfte i brandrött omslag utkom strax före den 1 augusti 1810. Ty här fick allmänheten göra bekantskap icke blott med den nyromantiska kritiken utan ock med den nyromantiska poesien. Upplagans storlek var den då för tiden vanliga, 500 exemplar, och dessa synas hava fått avnämare. Med ingången av 1812 upphörde den dock att vara en månadsskrift. I den anmälan, som åtföljer det sista häftet för 1811, yttra utgivarne: »Denna årgång bliver förmodligen den sista. En stigande dagning i fosterlandets vitterhet börjar göra den bleka morgonstjärnan överflödig, och gärna försvinner det spädare ljuset, nybegynnelsens sinnbild, för morgonrodnaden och solen. Det har uträttat nog, om det i någon mån befordrat dagbräckningen.» I stället skulle Phosphoros hädanefter utgivas i fria häften; av dylika utkommo två för 1812 (av vilka det senare först 1813 blev färdigt) och för 1813 blott ett dubbelhäfte, som också först kom ut under nästa år. Därmed upphörde Phosphoros. Anledningen var icke publikens likgiltighet — ty de båda senare årgångarna hade tryckts i 750 exemplar, således i större upplagor än förut, och enligt vad Atterbom 1814 berättade för Afzelius, hade förläggarne på Phosphoros förtjänat 400 rdr banko — utan den, att Phosphorosdikterna varit för lärda och dunkla; likaså hade man funnit sammanförandet av dikter och kritiska avhandlingar mindre lämpligt. Genom att dela på dessa uppgifter trodde man sig nå en större publik.

Poetisk kalender.

Då Atterbom på sommaren 1811 var i Stockholm och där träffade Hammarsköld, kommo de överens om, »att man omöjligt kan vinna något egentligen klassiskt anseende, förrän ens arbeten vila emellan damernas händer och gömmas i ridikylerna. Därför överenskommo vi att till

Digitized by Google

nästa år utgiva en sorts Musenalmanach eller Taschenbuch, till vilken alla nya skolans medlemmar och vänner skulle anmodas att insända bidrag.» Man ville således, med andra ord, i en bättre form och efter tyskt mönster, särskilt Schillers Musenalmanach, upptaga den plan, som legat bakom Elegant-Tidning, och i förordet heter det: »Författarnes gemensamma traktan är, att poemerna i allmänhet måtte befinnas populära utan att misshaga kännare. De äro klädda i de enklaste rytmiska former, mytologiska hänsyftningar förekomma sällan och endast sådana, vilka vi förutsätta såsom allmänt kända; gränsskillnaden emellan filosofi och skaldekonst är här på intet ställe störd.» Till julen 1811 utkom så Poetisk kalender för 1812, som sedan fortsatte varje år t. o. m. 1822. Framgången överträffade utgivarens, Atterboms, djärvaste förväntningar, ty av de båda första årgångarna måste tre upplagor tryckas, av de tvenne följande två. Därmed hade den poetiska avdelningen i Phosphoros fått en ersättare; kort därefter fick även den kritiska avdelningen det.

Polyfem nedlägges.

1812 skedde såsom vi minnas en högst väsentlig ändring i tryckfrihetslagen, och av olika anledningar upphörde nu flera tidningar, bland dem Polyfem. Den nedlades frivilligt. Askelöf synes hava ledsnat vid polemiken med Journalen, och redan i början av året tänkte han att i stället för Polyfem utgiva en Tidning för vetenskap och konst. Underhandlingar härom började med prosten greve von Schwerin, men ledde ej till något resultat. Så utfärdades den förändrade tryckfrihetsförordningen den 16 juli 1812, och Askelöf, som nu ock hade att befara en indragning, lade då ned sin tidning: »Omständigheter hava inträffat, som föranlett författarne av denna tidskrift att tills vidare upphöra med dess utgivande.» Det hade icke skett av fruktan för dess vedersakare. Visserligen hade Journalen sökt göra Polyfem politiskt misstänkt, men »det har aldrig kunnat falla mig in att befatta mig i ringaste måtto med politiskt skriftställeri, emedan det är en sak, som jag icke förstår». Däremot hade Polyfem kämpat för den nya skolans åsikter i litteraturen. Vi ha velat nedriva de hinder, som stått i vägen för utvecklingen, vi ha varit fiender till åsikter, men icke till personer, »den, som lever för en gudomlig idé, kan omöjligen hata några personer. Hans hat är en oemotståndlig drift att tillintetgöra det, som är i strid med denna idé, men han aktar allt, som icke tillhör honom att döma. Vad äro våra egna personer, vad äro våra motståndares? Flyktigt försvinnande fenomen i den oändliga världsordningen. Men det goda, vi gjort, det sanna, vi tänkt, det stora, vi velat, äro oförgängliga monumenter, som skola stå orubbade, då vinden redan länge sammanblandat våra stoft.»

Digitized by Google

Wallmarks Journal.

Med dessa ord, som så riktigt uttrycka den idealitet, som besjälade de unga, tog Polyfem avsked av allmänheten. Wallmarks Journal stod nu såsom segrare kvar på platsen och kunde således fortsätta sin polemik mot de svarslösa motståndarna. Det skedde först med en mycket lång och på sina ställen verkligen rolig recension över Hammarskölds miserabla tragedi Prins Gustaf. Därefter följde ett också mycket utförligt anfall på den schellingska filosofien, och slutligen lästes i februari 1813 i Journalen Leopolds mördande satir över Atterboms misslyckade Tassoöversättning: »Silfwertonen eller Tasso i phosphorisk öfwersättning. (Något om språk och styl i poesien)». Leopold hade klokt nog väntat, till dess han kunde slå till med kraft, och det gjorde han här. Emellertid råkade Journalen själv kort därefter ut för ett missöde. Wallmarks tidning var regeringens organ och hade även pliktskyldigast förordat den nya inskränkningen i tryckfriheten. Men Karl Johan hade dessutom skaffat sig ett annat mera hemligt språkrör i pressen, den av den mycket tvetydige Grewesmöhlen utgivna Nya Skandinaven, som den 3 maj 1813 innehöll en inspirerad artikel, i vilken kronprinsens plan att erövra Norge blottades. Wallmark trodde sig göra regeringen en tjänst genom att framhålla det vådliga i att beröra dylika ämnen, då någon krigsförklaring mot Danmark ännu ej utfärdats, och han eller någon av hans medarbetare skrev en mycket god »insändare», som blott hade det felet, att den passat bättre för en oppositionstidning. Karl Johan blev ursinnig, och Journalen drabbades (den 17 maj) av indragningsmakten.[1] Det hela resulterade dock blott i ett nytt namn på tidningen. Wallmarks medredaktör Granberg fick ett tillståndsbevis för Allmänna Journalen, året därpå återtog Wallmark även officiellt redaktionen, och i verkligheten skedde således ingen förändring. Allmänna Journalen fortsatte sedermera ända till 1824.

Swensk Literatur-Tidning.

Även Polyfem återuppstod, ehuru i en mera förändrad gestalt. Sedan Askelöf misslyckats i sina försök med Tidning för vetenskap och konst, tog den praktiske Palmblad saken om hand och kunde från sitt tryckeri i Uppsala från början av 1813 utgiva Swensk Literatur-Tidning, som med ett nummer i veckan fortsatte till 1822, sedan med två nummer till 1825. Den redigerades av Palmblad, som skrev de flesta artiklarna, med biträde av Hammarsköld, Atterbom m. fl. Tidningen innehöll till den ojämförligt största delen recensioner. Dessa kämpade väl fortfarande för samma principer som Polyfem, men voro avfattade i en betydligt mera måttfull ton. Palmblad medgav i företalet, att tiden ej var lämplig för ett dylikt granskningsorgan, då en förbittrad strid inom litteraturen utbrutit, och han förutsåg, att tidningen svårligen skulle »kunna undgå att misshaga den ena eller andra samt med detsamma att beskyllas för partiskhet». Men han ansåg dock bäst, att var och en kämpade efter sin övertygelse och sitt förstånd. Personligen tyckes han verkligen hava tänkt

[1] Wallmarks misstag var förlåtligt, ty även hovkansleren lät narra sig och anhöll om tryckfrihetskommittéens yttrande, om artikeln skulle anses brottslig eller ej. Kommittéen sköt ärendet ifrån sig — troligen efter påstötning —, målet gick till justitiekansleren, men Kungl. Maj:t beslöt, att åtalet skulle inställas.

Digitized by Google

sig möjligheten av stridens avblåsning och att Leopold och Adlerbeth skulle vilja ingå såsom medarbetare i tidningen. Därav blev naturligtvis intet, och striden, som 1810—1813 stått mellan Polyfem och Journal för litteraturen och theatern, kom efter denna tid att fortsättas mellan Swensk Literatur-Tidning och Allmänna Journalen. De poetiska bidragen, som under den första perioden influtit i Phosphoros, fingo nu plats i Poetisk kalender.

Hammarskölds Kritiska bref.

Kampen mellan de bägge smakriktningarna fördes även i broschyrer, av vilka den viktigaste torde vara Hammarskölds anonymt utgivna Kritiska bref rörande herr cantzli-rådet C. G. af Leopolds Samlade skrifter (1810). Då man bedömer denna skrift, måste man taga hänsyn till dess syfte. Hammarsköld ville icke skriva en litteraturhistorisk essay, utan han ville störta en auktoritet, som enligt hans mening stod hindrande i vägen för den romantik, för vilken han själv kämpade. En stridsskrift är nästan alltid ensidig, och det är även Hammarskölds, t. o. m. i högre grad än hans meningsfränder ansågo lämpligt. Han kan eller vill icke göra rättvisa åt Leopolds så spirituella versberättelser eller åt hans förmåga såsom prosakåsör, och för Leopolds kvickhet hade han icke sinne, lika litet som Thorild. Men detta utesluter ej, att han på väsentliga punkter träffat det rätta. Uppgiften var icke lätt. En man — skriver Hammarsköld — »som snart i tjugo år av hela det bildade Sverige blivit berömd som vår ypperste skald, tänkare och litteratör, borde väl, som det tyckes, vara över alla anfall av påflugna hjärnor». En kritik av hans arbeten måste därför väcka harm och förtrytelse. Men den var nödvändig. Och så skärskådar Hammarsköld hans insatser såsom litteratör, filosof, estetiker och poet. Viktigast är naturligtvis kritiken av poeten Leopold, särskilt av dennes båda dramer Oden och Virginia, och denna kritik är icke blott mördande utan även befogad; en litteraturhistoriker i våra dagar kan underskriva nästan allt han säger om Oden. Och det var icke blott ett enstaka arbete, som drabbades av kritiken, icke blott den tragedi, som ansågs såsom den svenska litteraturens stora mästerverk. Hammarskölds avrättning av Oden är lika mycket en avrättning av hela den efterklassiska franska tragedien, och att i Sverige ha utfört denna bödelstjänst, var onekligen en förtjänst, som bör räknas Hammarsköld till godo. Likaså kunna vi instämma med honom, då han angriper Leopolds efterklassiska barockstil; den slog an på samtiden — säger Hammarsköld — genom sin nyhet och ovanlighet, och den ende, som insåg det falska i den, var Kellgren. För den stora medelklassen i vårt land, som njuter t. ex. av Lidner, är Leopold obegriplig, ty »vad som icke omedelbart flutit från skaldens fantasi eller hjärta, träffar icke heller läsarens eller åhörarens».

Hammarskölds Kritiska bref anmäldes såväl av Wallmark (i Journalen) som av Palmblad (i Phosphoros). Den förres recension upptager icke mindre än sex nummer, men innehåller mest grovt ovett, och karakteristiskt är, att anmälaren alldeles förbigår huvudpartiet, kritiken av Leopolds tragedier. Palmblad däremot ger Hammarsköld här rätt, men framhåller tillika hans ensidighet i andra fall. Palmblad erkänner Leopolds styrka såsom satiriker och käsör, hans spirituella skaldebrev och versifierade berättelser, men fasthåller, liksom Hammarsköld, att Leopold fört litteraturen på avvägar från den stråt, som utstakats av Creutz, Oxenstierna, Kellgren, Lidner och Franzén och som Leopold själv först beträtt.

Digitized by Google

Allmänheten och de båda skolorna.

Redan under sommaren 1810 hade man kommit från Pro jocoståndpunkten, från det pojkaktiga gycklet till en allvarlig kritik av den gamla skolan. Vid första blicken kunde ju även denna synas tämligen hopplös för kritikerna, en samling unga studenter på några och tjugo år, vilka anföllo den ärekrönte Leopold, omgiven av en talrik skara drabanter, de prisbelönade poeterna Blom, Sjöberg, Valerius, Wallmark m. fl. Men egendomligt nog tyckas angreppen hava mötts med mera gillande än man kunnat förmoda. Av de äldre hade Oxenstierna, Adlerbeth och Franzén mer eller mindre anslutit sig till den förromantiska rörelsen. De anföllos heller icke, bemöttes med stort erkännande och voro i varje fall inga pålitliga anhängare av Leopold. Den bildade allmänheten var mera, än romantikerna ville erkänna, bekant med den nya tyska litteraturen och stod knappast längre på upplysningens ståndpunkt. De yngre författare av någon betydenhet, som framträtt ungefär samtidigt med nyromantikerna, voro heller inga Leopoldianer, minst Geijer, som av den gamla skolan med en viss rätt räknades in bland fosforisterna. Ling var, liksom Geijer, medarbetare i flera av deras publikationer. Tegnér hade med sin Krigssång anslagit nya toner, som med förtjusning hälsats av den nya skolan, och han var intim vän med Agardh. T. o. m. Wallin, »akademiens guldgosse», hade med sin dityramb visat, att han — såsom Hammarsköld skrev — kunde drivas »fram på den rätta vägen». Vidare fick den gamla skolans försvar skötas nästan av Wallmark ensam, och trots sin energi och sina övriga aktningsvärda egenskaper var han knappt den rätte mannen. Hans artiklar äro mera plumpt ovettiga än bevisande och framför allt: han försvarade en dödsmärkt sak. Utgången av den ungefär tioåriga striden blev också den gamla skolans nederlag: efter 1820 voro poem som Tålamodet, Handen o. s. v. omöjliga. Så till vida hade den nya skolan segrat, att den dräpt den gamla. Men under striden hade den själv fått blödande sår, och det blev heller icke Atterbom, som av den allmänna opinionen tillerkändes segrarens lön. I stället inhöstades denna av andra, som under den första kampen stått utanför denna och nu framträdde såsom opartiska stridsdomare.

Nyromantikerna hade varit ärliga krigare, men de hade icke varit diplomater, särskilt icke Hammarsköld, och de hade därför stött många från sig, som möjligen kunnat vinnas, så Wallin och Tegnér, Samuel Ödmann, som först arbetade med i Literatur-Tidningen, G. A. Silverstolpe, Hans Järta, Stiernstolpe, Vitalis m. fl. Den ojämförligt mest betydande av dessa var Tegnér. För hans förhållande till nya skolan får jag i det följande tillfälle att utförligt

Digitized by Google

redogöra. Här vill jag blott angiva några data. Som vi skola se stod Tegnér i mångt och mycket på en annan ståndpunkt än nyromantikerna, men under de första stridsåren lutade hans sympatier, så vitt man kan se, snarare åt den nya skolan än åt den gamla. Ännu i oktober 1813 skrev han till Jacob Adlerbeth: »Med Literatur-Tidningen är jag i det hela rätt nöjd och önskar, att den måtte kunna fortfara.» Så kom den 1 oktober 1814 i Swensk Literatur-Tidning Hammarskölds skarpt ogillande recension av Nore, som tillika gick ut över Tegnérs hela skaldskap, och att den lättrörde skalden kände sig indignerad över detta utfall, var ganska naturligt, så mycket mera som Hammarskölds kritik onekligen berört en svag punkt hos honom. Han skrev nu i den första förtrytelsen satiren Hammarspik, och från denna stund var han nyromantikernas fiende. Offentligen uppträdde han ej förr än 1817, då han i sitt jubeltal uttalade sin förkastelsedom över *bägge* de kämpande skolorna. Detta tal blev vändpunkten i det litterära krigets historia, ty i Tegnér hade nyromantikerna nu fått en vida farligare fiende än Wallmark. Med makten av sin medryckande vältalighet vann han genast den stora allmänhetens öra, och hans seger befästades ytterligare genom den glänsande epilogen vid magisterpromotionen 1820. Men innan striden avblåstes, gjorde nyromantikerna ett stort, samlat anfall på sina fiender. Det skedde både på vers och på prosa.

Markalls sömnlösa nätter.

I maj 1820 utkom den stora satiriska dikten Markalls sömnlösa nätter. Uppslaget hade man fått av en av Hammarsköld 1810 eller 1811 författad, men icke publicerad komisk hjältedikt, Dunciaden eller Rimmarkriget. Denna omarbetades nu av en kommitté, som sammanträdde på en källare i Stockholm och bestod av Hammarsköld, Livijn, Sondén, Atterbom, Dahlgren, Askelöf och ännu några andra. Satiren skildrar rimtussarnas försök att storma Helikon. Rimtussarnas trupp bestod dels av den gamla skolan, Polyhistrio (Leopold), Markall (Wallmark), Flos (Blom) m. fl., dels av de nya fienderna, »Riddaren Hans därnäst, den Jans numera sig skriver» (Hans Järta), Esaias den digre (Tegnér), Bernardo den unge (Beskow) och några andra. Naturligtvis går det rimtussarna illa. Polyhistrio dräpes av Thorild, Markall förvandlas till en åsna, och Phoebus förklarar, att »fåfäng är trollens strid mot snillets evärdliga välde». För vår tid är skämtet alldeles för uttänjt och verkar därför ganska tröttsamt, men ännu kan man sentera flera lyckade bitar; de bästa äro måhända de, som hava Tegnér till föremål. På samtiden slog skämtet emellertid oerhört an, och samma år utkom ännu en upplaga. Även en motståndare som Järta fann Markalls sömnlösa nätter vara »nya skolans mästerverk». Han ansåg nödvändigt att besvara anfallet samt införde i Allmänna Journalen en dikt: Fragment i den epo-metro-caniniska diktarten samt ännu några andra persiflager av den nya skolan. Även Tegnér fann Markalls sömnlösa nätter »ej utan förtjänst» och ansåg satiren äga även »ett värde som parodi från Iliaden och Eneiden på flera ställen. De bäst lyckade ställen synas mig vara de, som röra mig själv, och jag har svårt för att

Digitized by Google

tro, vad man sagt mig, att Hammarsköld skulle vara författaren; jag kommer då att förakta honom mindre.» Framgången lockade några av nyromantikerna, Livijn och Dahlgren, att fortsätta med en andra natt, som travesterar den romantiska hjältedikten och där Wallmark uppträder dels såsom åsnan Markall, dels såsom riddaren Paw (P. A. Wallmark). Den tyckes emellertid ej hava slagit vidare an, och från det romantiska högkvarteret hade då redan givits signal till stridens upphörande.

De sista stridsskrifterna.

Även på kritikens område förekom under dessa år, omkring 1820, en livlig skottväxling. 1818 och 1819 hade Hammarsköld utgivit sin bok Svenska vitterheten, vartill jag i det följande skall återkomma. Naturligtvis blev detta arbete föremål för en skarp — och ganska sakrik — kritik av Wallmark, och lika naturligt var, att Literatur-Tidningen besvarade denna. Men även Hammarsköld tog själv till orda, dels i Literatur-Tidningen, dels i pamfletten Allmänna Journalistens Heders-Krans (1819), som t. o. m. Hammarskölds vänner enskilt måste klandra; den är en plump smädeskrift, som återupplivar den sämsta pöbeltonen i åtskilliga Polyfemartiklar. Vida bättre var hans samma år utgivna Stridsfrågan i vår litteratur, där han dels söker visa, vad den nya skolan verkligen uträttat, dels vänder sig mot dess motståndare, särskilt de senast tillkomna, de s. k. neutrerna. Men ehuru den hetsigaste och mest stridbare av den nya skolans författare, hade han gripits av missmod. Vad — frågar han i avslutningen av Svenska vitterheten — har denna nya skola uträttat? Visserligen hava vi några goda lyriska dikter, men intet enda stycke, hörande till poesiens högre arter, »genom dem man egentligen hänför och inträngер i det innersta av nationen». De förväntningar, som man gjort sig vid de unga litteratörernas första uppträdande, hava icke infriats, och »den entusiastiska värme, med vilken utgivarna av Phosphoros och Iduna störtade sig in på de av dem brutna banor, har ganska hastigt avsvalnat och givit rum åt en viss flegmatisk slapphet och liknöjdhet, av vilken man föga glädjefullt kan vänta. Även tyckes den innerliga enighet och det fasta vänskapliga intresse, som fordom förenade den s. k. nya skolans ledamöter under strävandet för ett gemensamt mål, numera vara bruten och i det hela råda en splittring i flerfaldiga individuella tendenser hos oss alla, ytterst vilande på grunden av självkärlek och uteslutande tillgivenhet, för vad man själv producerat.» Ärlig och impulsiv upprepade Hammarsköld här Wallmarks huvudanklagelse mot den nya skolan. Men såsom vanligt har han starkt överdrivit. Var finnes väl — frågade Palmblad — »all denna söndring mellan idunister, fosforister, Uppsala- och Stockholmsskolor annat än i din egen fantasi?» Själv var Palmblad, såsom han i ett annat brev framhöll, böjd för att sluta den litterära polemiken. Den hade varit nödvändig vid den nya skolans framträdande för att väcka de domnande. »Nu blir det frågan att positivt visa, vad man förmår och om man är bättre än dem, man smädat. Också blir man med åren mera lugn, det övermodiga ungdomslynnet avkyles, man glömmer sin egen och sina motståndares personlighet för att fästa sig vid saken. Kallas detta köld? . . . Vad mig angår, skall jag ännu, så kraftigt jag förmår, rusta mig till kamp, ej emot Wallmark, ej emot Svenska akademien, ej emot dess förlegade ledamöter, vilkas tid är förbi och emot vilka man bör vara även så liberal som prästerna i sina liktal över de avsomnade.»

Striden avblåses.

Palmblad var således böjd för fred, och viktigast var, att även Atterbom var det. Poetisk kalender för år 1821, som utgavs till julen 1820, innehöll en samling »Recensionsblommor», som hör till

Digitized by Google

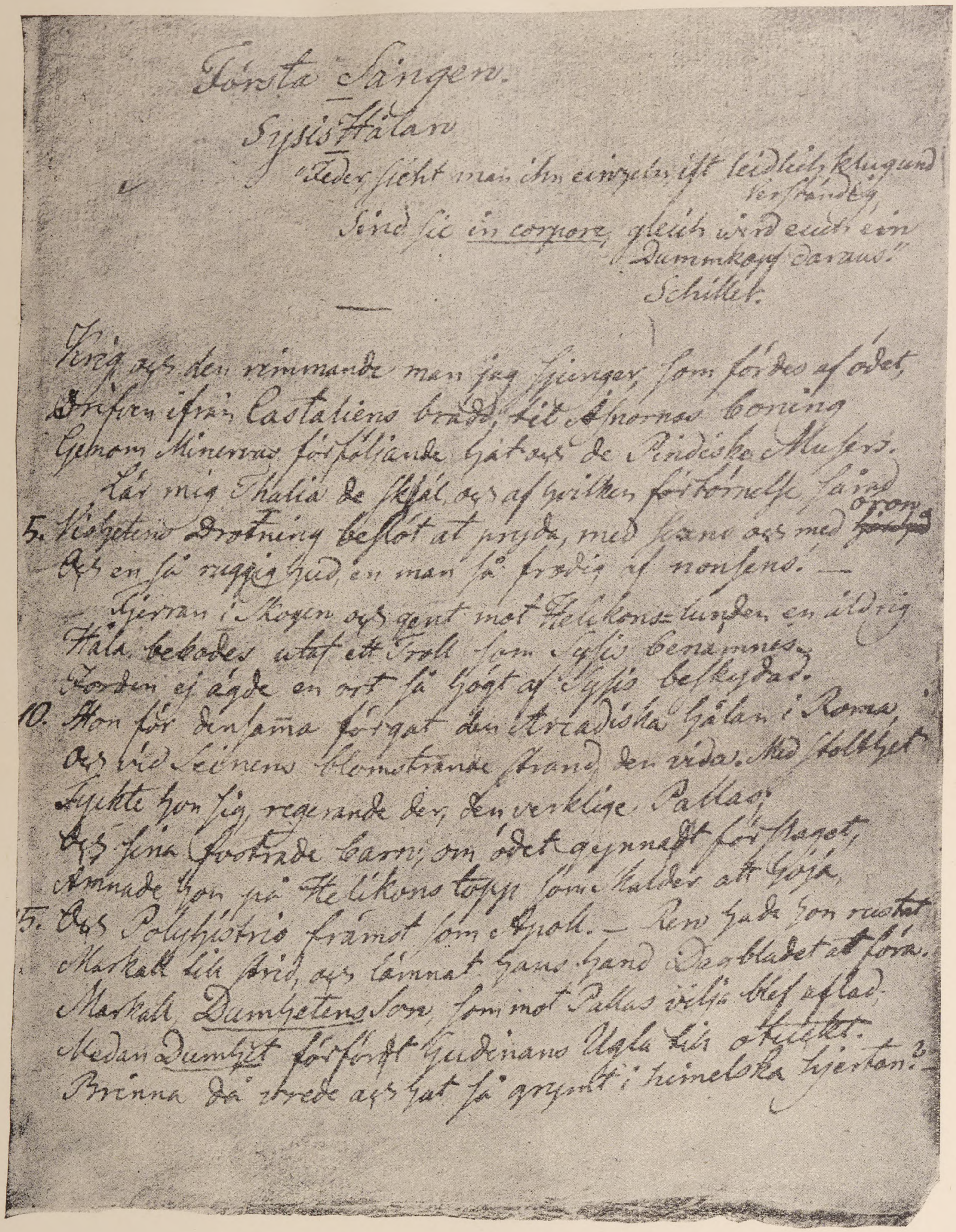
Första Sången.

Sysis Hålan

"Jeder, sieht man ihn einzeln, ist leidlich klug und verständig,
Sind sie in corpore, gleich wird euch ein Dummkopf daraus."
Schiller.

Sjung och den rimmande man jag sjunger, som fördes af ödet,
Drifven ifrån Castaliens bredd, till Åsnornas boning
Genom Minervas förföljande hat och de Pindiska Musers.
Lär mig Thalia de skjäl och af hvilken förtörnelse sårad
Vishetens Drottning beslöt at pryda, med hans och med öron
Och en så ruggig hud, en man så frodig i nonsens. —
Fjerran i Skogen och gent mot Helikons-lunden en åldrig
Håla bebodes utaf ett Troll som Sysis benämnes.
Jorden ej ägde en ort så högt af Sysis beskyddad.
Hon för densamma förgat den Arcadiska hålan i Roma,
Och vid Leonens blomstrande strand den vida. Med stolthet
Tyckte hon sig regerande der, den verklige Pallas,
Och sina fostrade barn, om ödet gynnadt förslaget,
Ämnade hon på Helikons topp som kalder att höja,
Och Polyhistrio främst som Apoll. — Men hade hon nu tat
Markall till strid, och lämnat hans hand Dagbladet at föra.
Markall Dumhetens son, som mot Pallas vilja blef aflad.
Medan Dumhet förfört Gudinnans Ugla till otukt.
Brinna då vrede och hat så grymt i himmelska hjertan? —

Första sidan av Dunciade eller rimare-kriget.
Poeme epique i fem sånger af Romunder Gripson. Originalhandskrift av L. Hammarsköld.
Kungl. Biblioteket. (Vf. 112: 3.)

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

det vackraste Atterbom dittills skrivit. Först komma fyra dikter till dem, med vilka den nya skolan varit i strid: Leopold, Tegnér, Ling och Franzén. I dikten till Leopold vidhåller Atterbom den nya skolans uppfattning av hans skaldskap, men han vidhåller denna mening på ett annat sätt än förut:

Gravarna kransas med skäl av blommor, som rensas från törnen.
Livet ej skiljer dem så; bägge där följa varann.

Vid början av sin bana möttes Leopold av Galliens sångmö. Då han funnit, att hon trots sitt behag saknade själ, vände han sig till britterna (Pope). Men »för ett skal av etik, glömde du kärnan däri», och »under en is av begrepp slog hjärtat förfruset och fjättrat».

Dock när av nordiska bröst de Odödliga åter förnimmas,
Vare försonat och glömt *allt,* vad ditt öde förbröt!
Snart ur din grift upplågar i frid en klarnande flamma;
Uddig och grann som din vers, tolkar hon lugnt din förtjänst.

Ypperligast är dikten till Tegnér, där Atterbom mot Tegnérs fordran på klarhet framhåller dunklets betydelse. Dock — »vi därom ej tvista med dig!» Sjung, som du begynt,

Du är för ädel, för hög att begagnas till pöbelns orakel!
Gärna förlåtes dig dock allt för din Frithiofs skull.

Efter dessa fyra allokutioner följer ett »Samtal». Skalden frågar sig själv: vem är då du, som så högvist vågar bedöma andra? »Ack, blott en ropandes röst: reder för Herranom väg.» Jag vet — slutar dikten — »att av Svithiods skalder, om jag bland dem har ett rum, själv jag den ringaste är». Sedan följer huvudpartiet: »Fridsrop». Han uppmanar där Manhems skalder att ej lyssna till sorlet för dagen. Söner av samma natur, böra vi broderligt älska varandra.

Kärleken tänker ej argt. Vad äro vi, om vi ej älska,
Älska, vad mer är än vi: himmel och fädernesland?
Bildom då glatt, vad oss himmelen skänkt, i syskonlig endräkt.
Stort den, som nerv har därtill, täckt den, som svagare är.

Hos ingen fann detta fridsrop ett så kraftigt gensvar som hos Tegnér. Mig synes det — skrev han till Geijer — »det sannaste, ädlaste, skönaste, som på länge varit diktat i Sverige: verkliga fridens ord, som måste finna ett återsvar i vart ädelt hjärta . . . Strid måste visserligen vara i vitterheten liksom i hela det mänskliga livet, allas åsikter kunna ej vara lika, böra det ej heller, men striden kan och bör vara ädel och ridderlig.»

Digitized by Google

Alla tänkte dock ej såsom Tegnér. Hammarsköld var fortfarande oförsonlig, likaså Livijn, vilka båda hjälpte Dahlgren med författandet av den andra Markallsnatten. Men om Hammarsköld än hårdnackat bitit sig fast i sina åsikter, var han personligen icke hatfull, och i Stridsfrågan i vår litteratur har han infogat en ganska egendomlig hyllning till Wallmark: »Dessutom bör det icke lämnas ur sikte, att utgivaren av detta dagblad (Allmänna Journalen) åtminstone har den förtjänsten att verkligen våga sig i striden för sin mening, varigenom han visserligen har grundade anspråk på en större polemisk aktning. De övriga anhängarne av samma sekt hava visserligen ingen rätt att tadla honom, då de låtit honom till det mesta alldeles ensam strida för deras sak . . . Till och med måste man medgiva honom den förtjänsten framför sina motståndare, att han med vida större och konsekventare ihärdighet kämpat för sin mening, ehuru de medel, han valt, oftast varken varit de vackraste eller lyckligaste.»

I själva verket var också Wallmark mera bred i sin uppfattning, än vad man av hans tidningspolemik kan förmoda. I slutet av 1819 tog han sitt inträde i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien med ett tal: Om det nationella i vitterheten, där han mycket hovsamt yttrade sig om den romantiska rörelsen och uttalade flera ganska sunda tankar. Såsom tidningsman var han dock orubblig i sin övertygelse, och på Atterboms Fridsrop svarade han med en hånande anmälan av Poetisk kalender samt skrev även andra artiklar mot den nya skolan. Två av dessa införde han i den digra broschyr, som han tryckte 1821: Försök att upplysa publiken om föremålet och beskaffenheten af den elfvaåriga tvisten inom vår litteratur. Det sista kapitlet vänder sig mot Fridsropet. Atterbom, säger han, har under dessa elva år icke skrivit *ett enda* gott arbete, och så länge han »fortfar på samma sätt, som han nu i elva år skrivit, så länge skulle hans recensent i Allm. Journ. fela mot de första naturliga grundsatserna för en sund kritik, om han ur massan av hans bombastiska eller vattenhaltiga småstycken framletade och framhölle till publikens beundran varje liten vers eller bit, som röjde en mänskligt vanlig känslighet eller en naturlig tankeföljd, uttryckta i ett enkelt språk.» Visserligen skulle han med glädje se, att en strid slutade, som länge tröttat den allmänna uppmärksamheten, »men han får ock förklara, att om nya skolan vill fortfara i sina orimliga anspråk, då är hans position ännu för god, då känner han sig ännu för stark för att kunna, utan att skamligt förråda den värdigaste sak, något ögonblick upphöra att försvara den».

Även Leopold var ovillig att mottaga den utsträckta handen — ej att undra på, då han fortfarande smädades såväl i den andra Markallsnatten som i Hammarskölds Svar till Thorild från hans korrespondent.[1] Men han, som förut föga deltagit i striden, kunde nu ännu mindre göra det, då han just vid denna tid drabbades av sitt livs stora olyckor: hustruns sinnessjukdom och egen blindhet. Även Wallmark hade i företalet till sin nyss citerade broschyr förklarat, »att jag icke mera ämnar inlåta mig i någon egentlig strid med den nya skolan», och 1823 lämnade han redaktionen av Allmänna Journalen. Hammarsköld stod således ensam kvar på stridsplatsen, och

[1] Denna hätska dikt, som trycktes i Nya Extra Posten den 19 mars 1821, var föranledd av Franzéns försonliga dikt Thorild till Leopold.

Digitized by Google

även han fick nu andra intressen. Sitt liv slutade han för övrigt kort därefter, 1827. 1821 var således striden mellan de bägge skolorna faktiskt till ända, och 1826 skrev Atterbom ett vänligt brev till Leopold, som också i samma ton besvarade det. 1822 upphörde Poetisk kalender, 1825 även Swensk Literatur-Tidning. Alla de ursprungliga organen för de båda skolornas strid hade således vid det nya årtiondets mitt nedlagts, och till sist förenade sig Wallmark och nyromantikerna i en gemensam strid mot den nya fiende, som efter den litterära skriftväxlingens slut vuxit upp, eller liberalismen. Men därom först i det följande.

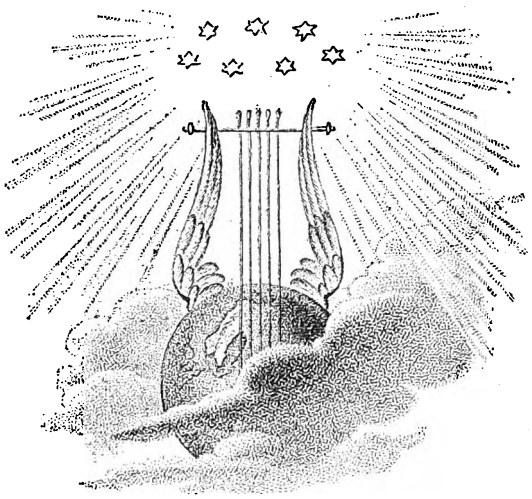

Titelvignett ur Poetisk kalender. 1820.

Digitized by Google

STRIDENS FÖLJDER

TIDEN 1810—1820 hade varit romantikens genombrottsår. De hade varit fyllda av en förbittrad polemik. Sedan följde, under det nästa årtiondet, romantikens guldålder. Men innan vi gå in på denna, återstår att söka göra ett bokslut över de vinster, som striden medfört — ty sådana funnos.

Schellingianismens dunkel.

Nya skolan berömde sig av att hava störtat upplysningens sens-commun-filosofi. Det var sant, men endast delvis. Leopold och Wallmark samt deras meningsfränder stodo väl ännu kvar på denna ståndpunkt. Men såsom vi förut sett, hade kantianismen redan på 1790-talet trängt in vid våra universitet. Den nya filosofi, som romantikerna omfattade, var schellingianismen, men huruvida det för skolans position i striden var någon fördel att framträda såsom dess vapendragare, är mycket tvivelaktigt. Schellingianismen utgick visserligen från Kants kritik, men hade övergivit den vetenskapliga metoden och i ny form återupplivat renässansens fantastiska spekulation. I mycket erinrar den om den 1700-talsmystik, mot vilken Kellgren dragit i härnad och som alls icke var död vid det nya århundradets början. Genom den schellingska filosofien kommo både Atterbom och Hammarsköld att dragas till Swedenborg, av vilken de blevo varma beundrare. Nyromantiken blev således i viss mån en återgång till 1700-talets svenska teosofi. Denna frändskap bidrog nog till att i vissa kretsar bereda väg för schellingianismen, men gjorde å den andra sidan upplysningens kvarlevande representanter ovilliga mot den nya skolan. För den stora allmänheten lämpade sig denna filosofi alls icke. Den filosofiska rotvälska, i vilken schellingianerna framlade sina åsikter, inbjöd osökt till parodier, och här hade den gamla skolan onekligen sin tacksammaste angreppspunkt. Jag kan taga ett litet exempel. I Swensk Literatur-Tidning (okt. 1815) skrev Atterbom en anmälan av Svenska akademiens Handlingar, och på tal om den gamla skolans stela versbyggnad framlade han en djupsinnig, schellingiansk teori: »Språket är den rena mänsklighetens form, den eteriska malm, av vilken förnuftet

Digitized by Google

gjuter sina tankbilder i oräkneliga grupperingar. Men det är ej blott en liknelse att betrakta språket som ett malmartat ämne; det är planetens allmänna grundegenskap av *metallitet*, som utbildas till förnuftets tonsystem genom människans ljudorganer .... Människan är blomman av jordens metallstam och hennes språk det magnetiska fluidum, som därifrån utströmmar hennes vilja över världen. Om allt språk således är i grunden musik — naturens öra är av metall, och vad världsanden viskar däruti, är musik — behöva vi då länge söka efter den art av förvantskap, som gör det till materiell substans för skaldens fantasier?» Kort därefter, i december, lästes i Lunds Weckoblad Nytt och Gammalt följande lilla epigram, som med all sannolikhet skrivits av Tegnér:

Naturens öra det är av metall;
Kling klingeli klang!
Och språket är endast ett återskall
Av Andan; pling plingeli plang!
Filosofens huvud det är av metall,
Kling klingeli klang!
En ljudande bjällra, ett återskall
Från Tyskland; pling plingeli plang!

För den stora allmänheten betydde dylika »smällar» säkerligen vida mera än långa utredningar, och den filosofiska dunkelheten i skolans kritik och dikter skadade förmodligen mest av allt dess popularitet, hindrade den att vinna den stora publikens öra. Denna stod kall inför ett mästerverk som Lycksalighetens ö, men var hänförd av Axel.

Schellingianismen och poesien.

Man kan dock se saken även från en annan sida. Schellingianismen var i grunden vida mindre filosofi, vetenskap, än poesi i en på samma gång abstrakt och mystisk form. 1700-talets diktning hade varit filosofi. Under 1800-talets första decennier blev det tvärtom: filosofien blev poesi. Och denna poetiska filosofi återverkade å sin sida på diktningen. För denna var detta en vinst. Den nådde nu rymder, dit upplysningen aldrig nått, den blev djupare, innerligare, mera musikalisk, och schellingianismen bidrog därför att skapa den lyrik, som är den svenska nyromantikens storhet. En lyrisk diktning kan icke växa upp på rationalismens grund. I motsats till växtlivet kräver den icke sol utan skugga, icke förnuftets ljus, utan känslans och fantasiens skymning. Och det var denna, som nu kommit med schellingianismen. Kellgrens senare lyrik hade spirat upp ur den jordmån av mystik, som fanns i hans väsen; Leopold, som var rationalist och saknade all mystik, har aldrig skrivit en rad

Digitized by Google

lyrik, »klarhetens» representant Tegnér knappast heller, och det var mot det Leopoldska tidevarvets rationalism, som det unga släktet vände sig. Formen för denna opposition blev den mystik, som vid denna tid satt i filosofiens högsäte.

Schellingianismens idealism.

Schellingianismen skänkte ock något annat. I motsats mot upplysningsfilosofien var schellingianismen starkt idealistisk, den gav adepterna en högstämd uppfattning av tillvaron, förakt för »nyttan», hängivenhet för sanning och skönhet, och den fyllde dem med en lågande entusiasm. Den hänförelse, med vilken de unga gå i striden, deras likgiltighet för egen fördel, är kanske det mest sympatiska draget hos den nya skolan. Denna eld saknades alldeles på motsidan. Leopold, om vilken kampen egentligen stod, höll sig förnämt undan, de andra tego, och Wallmark fick nästan ensam sköta försvaret. Ty mer än ett försvar var det icke; man bestred de nyares kritik, och man förnekade värdet av deras diktning, men någon positiv insats gjorde man icke, kom icke med något nytt. Uppmaningen till de unga, att de skulle »sjunga bort» den gamla skolan, kunde med större skäl tillämpas på denna själv. Ty under hela tiden var den poetiskt steril. Först då nyromantikerna till motståndare fått Tegnér, en man, som också var idealist, också entusiast — först då förbyttes deras framgång i viss mån till ett nederlag.

Schellingianismen och religionen.

Schellingianismen blev bestämmande för den nya skolans ställning till upplysningen, till dess materialism, dess neologi, dess eudaimonism. Visserligen hade schellingianismen häri en föregångare, även i Sverige, i kantianismen, men dels hade denna här icke fått samma utbredning som senare schellingianismen, dels var den mera etiskt än religiöst betonad. Schellingianismen däremot var framför allt religion. Genom sin anslutning till Schelling kom den svenska nyromantiken att gå i spetsen för den religiösa renässansen under det nya århundradets andra decennium, och nyromantiken kom här att fortsätta den kamp mot upplysningen, som i av mystiken berörda kretsar börjat redan under den gustavianska tiden. Ty den religiösa strömningen inom den svenska nyromantiken härflyter icke blott från den tyska filosofien, utan hade ock inhemska förutsättningar. Såsom jag i föregående del sökt visa, hade neologien — att ej tala om den mer eller mindre materialistiska upplysningsfilosofien — trängt mindre djupt ned bland folket, än vad det av litteraturen kan förefalla. Ännu fanns åtskilligt kvar av den gamla karolinska lutherdomen. Huruvida denna främjades av den inskränkt ortodoxe Gustav Adolfs många förbud mot alla heterodoxa läror, Kants lika väl som Voltaires, må betvivlas; snarare verkade de nog

Digitized by Google

i motsatt riktning. Men jordmånen fanns, och när så schellingianismen kom till, började skörden att spira upp. Vi behöva blott tänka på Atterbom och Hedborn. Den förre kom från ett enkelt prästhem på landsbygden och var redan som barn djupt religiös, den andre, som vuxit upp på ett soldattorp, hade folkets naiva, enkla lutherska religiositet, och innan han börjat några studier, såg han världen med »Moses brillor». När de sedan gjorde bekantskap med svensk vitterhet, var det av Lidner, Thorild och Franzén, de fingo sina intryck, och vid universitetet mötte dem icke den gamla upplysningsfilosofien utan Kants, Fichtes och Schellings läror.

I den artikel, som inleder Polyfems andra samling (juli 1810) och där den nya skolans program först i allvarlig form framlägges, vänder sig författaren mot upplysningsfilosoferna, som »riktade alla sina bemödanden därhän att rent av utrota all yttring av människans högre natur. Så förlöjligades religionen, så förklarades varje strävande upp över sinnevärlden för metafysisk galenskap, och i stället predikades en den krassaste materialism och förklarades ingenting annat vara reelt, än vad man kan gripa med händerna, intet annat att värdera än det för mig och de mina nyttiga och indräktiga. Och detta kallades upplysning och kringblåstes i klingande, retoriska fraser över hela Europa.» I de följande numren går Polyfem ofta in på de religiösa frågorna. De flesta av dessa artiklar äro författade av Askelöf, som här visar sig äga en rent ypperlig penna och avgjort framstår såsom den nya skolans skickligaste publicist, vilken kan skriva klart, begripligt, utan allt filosofiskt svammel. Någon religiös natur förefaller han icke hava varit, snarare en spirituell goddagspilt. Men kanske dömer man honom här blott från ytan. Både från fädernet och mödernet stammade Askelöf från skånska präster, och detta hade nog avsatt sina spår i hans syn på livet — spår, vilka icke kommo fram i sällskapslivet. Och i varje fall var han ett ovanligt gott huvud. I början av 1811 tog han på allvar upp den religiösa frågan och skrev då i Polyfem en lång artikelserie: Om religiositeten i Swerige. Den kan i viss mån betraktas såsom banbrytande för ett nytt åskådningssätt, och jag skall här göra ett referat av innehållet.

Om religiositeten i Swerige.

»Länge har det varit -- och kanske ännu är — en allmän mening, att filosofien eller, om man så vill, det självständiga tänkandet omöjligen skulle kunna stå tillsamman med religion.» Teologerna böjde sig för filosofernas högre vishet, och antingen tego de eller »för att icke fullkomligen uppoffra sin litterära personalitet gingo de väl rent av över till andra sidan och förklarade sig själva för den nya filosofiens anhängare». Så började de »att uppstäda och omarbeta religionen efter en nyare smak, varvid det sunda människoförståndet naturligtvis blev den högsta in-

Digitized by Google

stansen vid alla kinkiga frågor». Filologien fick ett nytt skick, man utlade de gamla religionsurkunderna och fortfor därmed så länge, att till sist allt var förklarat — utom de yttersta mysterierna, och »dessa stämplade man därpå kort och gott till orimligheter, vilka borde ur religionen utgallras». I Sverige vunno dessa åsikter utbredning genom adelns talrika resor till Frankrike. Därifrån återvände de unga ädlingarna med »en förstörd hälsa, förskämda seder, så kallade fria tänkesätt och en fullständig apparat av den litteratur, som i sig inneslöt kärnan till alla dessa moderna härligheter». Mången hård dust fick man väl kämpa med den gamla svenska trofastheten och den religiösa stämningen, men till sist fick man dock »mitt i det kalla Sverige ett alldeles fransyskt hov; hovet gav ton, och snart blev det en skam att icke vara på nya sättet bildad». Den författare, som härtill huvudsakligast bidrog, var Kellgren, »till äventyrs det största snille, som sedan Stiernhielms tid hade blivit frambragt i Sverige». I hans skrifter finner man »redan, ehuru mera sparsamt, de fransyska begreppen om religion, om dess renande från de förmodade orimligheterna och dess omskapande till ett slags högre moral med mera dylikt, som först av hans efterföljare sattes i system». Efter striden med Thorild märker man dock hos honom, om än icke en strävan att vända om, så dock »en påtaglig dualism, vars upplösning och förklaring avbröts av hans tidiga död». Sedan föll allt tillbaka i en oavbruten apati.

Under det att man sålunda i Sverige var sysselsatt med att omarbeta religionen till moral, fick man från Tyskland »en gruvlig stöt». Det var den filosofi, som förkunnats av Kant, »den store man, som här blev mänsklighetens räddare . . . . . Som en åskstråle uppenbarade han sig, alla de så mödosamt uppförda byggnader, kring vilka det filosofiska århundradets barn hoppade och fröjdade sig, föllo i blinken överända, horisonten klarnade, och det förvånade folket kom först småningom till sansning.» Efter honom följde Fichte och Schelling. Den senare översåg hela filosofien på nytt, »deducerade det absoluta och uppställde den transcendentala idealismen i system. Igenom dessa hastigt på varannan följande tankens framsteg kommo den ideella och reella världen uti ett helt annat förhållande till varannan. Gud, om man så vill kalla det absoluta, är av filosofien strängt bevist; allt liv, all varelse är endast i och genom honom; religion, filosofi och poesi äro absolut nödvändiga, de äro brytningar av gudomsstrålen, olika sidor av ett och samma liv och sammansmälta åter i Gud, utgöra i deras förening det absoluta (Gud). Allt annat sätt att åskåda universum, allt ofullkomligare tänkande är omöjligt. Religion kan varken vara moral eller filosofi — moralen är något helt annat än filosofien — ty religion är det absolutas åskådning av sig själv, en helig kontemplation, ett heligt sinne eller (med Fichte) en tro, med ett ord: religion i religionens egen mening.»

Denna religion står i en avgjord motsats till det nuvarande svenska uppfattningssättet. Våra predikanter ha blivit »bildade». Några »hederliga gubbar i landsorterna runka väl ännu alltid på huvudet vid dessa fraseologiska tal och hålla sin Nohrborg ännu framgent i ära, men de skola också en gång dö, och då får man se, hur det går». Den nuvarande tidens kännemärke är indifferentism. »Denna sträcker sig icke blott till religion, utan i allmänhet till allt, som icke rakt rapporterar sig på mat, drick och kläder. Ordet fädernesland har förlorat denna allsvåldiga magi, som gjorde Sveriges öppna gränser till obeträdliga barriärer, och, med ett ord: fantasien, denna uppstigande länk från mänskligheten till Gud, är förjagad av det kalla förståndet, som icke mäktar ersätta

Digitized by Google

oss en enda av de skatter, det berövat oss. En varm religionskänsla var i forna tider det sublima draget i svenska nationens karaktär, den poesi, som gjorde folket mäktigt av de stora bedrifter och stora uppoffringar, som hänryckte världen. Gud, kung och fosterland voro för den ringaste bonde lika heliga ord, ty han tänkte sig dem aldrig åtskilda. Nu har förståndet gjort Gud tämligen umbärlig, ty moralens konstruktion förutsätter honom ej nödvändigt, och med detsamma hava kung och fädernesland förlorat den gudomlighet, den gloria, som den religiösa fantasien gjutit omkring dem. Fåfängt skall man predika såsom ett pliktbud: älska konungen, älska fosterlandet! Kärlek låter ej befalla sig. Giv folket religion, låt dess fantasi spela — och nationalandan skall åter vakna, vi skola på nytt vara oövervinnliga.»

Visserligen är den religiösa känslan icke alldeles utrotad hos det egentliga folket. Men man gör allt för att förinta den. Alla gamla bruk skola bort. Man har berövat allmogen den oskadliga förnöjelsen att sjunga den gamla julpsalmen In dulci jubilo, man hindrar den att om sommaren bygga lövsalar — »för att, som det heter, spara skogen, liksom vore skogsbristen redan så stor, att man borde neka dem några lövruskor till ett oskyldigt nöje. Det gamla svenska bruket att breda julhalm skall också utrotas m. m. Vad skall följden bliva därav, att både vid gudstjänsten och i allmänna levernet undandraga menigheten all näring för fantasien, då man i alla fall aldrig kan av dem göra filosofer eller försätta dem bland idel förståndsabstraktioner?» Låt oss därför omarbeta så litet som möjligt. Låt våra gamla religionsböcker vara i fred. »Man må säga, vad man vill: vid varje yttre omskapning följer alltid något av det inre och väsentliga med det, som frånskiljes, och detta kallar jag en *förlust*.» En ny psalmbok är därför överflödig. Vi ha många goda psalmer bland de gamla, och till dess att man i vårt land lärt sig, vad poesi är, är det bäst att icke reformera. Vad som däremot ofördröjligen kan ske, är en förändring i det moderna predikosättet. Så länge man härmade Lehnberg, hade åtminstone stilen vissa förtjänster. Men nu härmar man hans härmare i tredje eller fjärde led. »Det är verkligen nedslående att läsa sådana predikningar tryckta. Man ser, hur författaren är i förlägenhet varje gång något ord måste upprepas, som rör dogmer, mysterier etc. och i synnerhet, om han skulle bliva nödsakad att nämna stiftaren av vår religion vid namn.»

Jag har utförligt refererat dessa artiklar, emedan de inleda strömkantringen i det religiösa uppfattningssättet och emedan det synts mig av vikt att framhålla, att det var nyromantikerna, som här gingo i spetsen. Askelöf var den förste, som klart och populärt framlade ett nytt religiöst program före både Geijer och Wallin. I Polyfem fortsatte han att enligt dessa principer granska den religiösa litteraturen, särskilt predikningar och psalmer, och då Polyfem upphörde, tog Swensk Literatur-Tidning vid. Men nyromantikerna rönte även mothugg. Jag får därför tillfälle att, när vi hunnit fram till Wallin, Geijer och Tegnér, återkomma till den religiösa frågan under denna tid.

Nyromantiken och katolicismen.

Här vill jag blott tillägga en punkt. I motsats till upplysningen och även Kant sågo nyromantikerna religionen icke från etisk, utan från en övervägande estetisk synpunkt. Liksom inom poesien kämpade de även här för fantasiens rätt. Det var därför naturligt, att

Digitized by Google

de både i Tyskland och i Sverige skulle känna en viss sympati för katolicismen. En dylik hava vi ju redan kunnat iakttaga hos Auroraförbundets medlemmar, och den kom fram även i deras efter 1809 utgivna skrifter. Wallmark var icke blind härför, och i mars 1817 tog han i Journalen upp ämnet i en artikel: Förmärkas inom vår litteratur några symtomer af en viss utländsk skolas regressiva bemödanden och hvilka äro de? Han sökte här med anförande av citat visa, att den nya skolan upphöjde katolicismen och munkväsendet ävensom medeltiden och dess anda, att den förringade den lutherska reformationen samt försvarade religiös intolerans. Beskyllningen var onekligen ganska graverande, och vad de tyska nyromantikerna beträffar, var den fullt befogad. Novalis hade direkt anfallit den lutherska reformationen, som rubbat kristendomens enhet, både Wackenroder och Tieck hade förhärligat den medeltida katolicismen, och Friedrich Schlegel, Görres, Werner m. fl. hade formligen gått över till den romerska kyrkan. I Sverige kunde något dylikt naturligtvis icke komma i fråga — en dylik konvertit skulle ju enligt gällande lag hava fått gå i landsflykt — men helt visst hade Wallmark så till vida rätt, att den nya skolan hade ett icke fullt protestantiskt svärmeri för Jungfru Maria, helgon och kloster. Palmblad hade naturligtvis icke svårt att visa, att han och hans vänner ej voro »papister», men han förnekar ej sina sympatier för åtskilligt inom katolicismen: månne man ej »kan medgiva, att Guds Moder är värdig människornas högsta vördnad — ej dyrkan — utan att därför utskrikas som papist? För skalden och målaren måste den eviga Himlajungfrun ännu äga en högre betydelse, vilken ej kan fattas av herr Wallmark, som ej är någotdera.» Den åsikt, »enligt vilken medeltiden endast är en lång kedja av barbari, vidskepelse, prästbedrägerier och alla möjliga människoförnuftets förvillelser», fann Palmblad bero på ren okunnighet. Kyrkans förening under ett enda överhuvud, oberoende av den världsliga makten, var en stor och hög idé och välgörande för sin tid. Även de första klostren vilade på en skön tanke: »de voro en tillflykt för de varelser, som ingenting begärde och önskade av världen än ett litet rum för att där i stillhet ägna sina tankar och betraktelser åt Evighetens Herre».

Nyromantiken och exotismen.

Liksom de tyska nyromantikerna svärmade även de svenska för medeltidens »trolska månskensnatt», i bägge fallen, såsom redan framhållits, till en väsentlig del därför att denna period i mänskligheten historia erbjöd den största motsatsen till upplysningen — det skede, som romantikerna mest av alla hatade. Detta hat var i själva verket utgångspunkten för hela den romantiska rörelsen, som är äldre

Digitized by Google

än Schellings filosofi, och mot den franska klassiciteten och upplysningen, för vilka man blott hade ett skarpt klander, satte man upp icke blott medeltiden, utan ock grekisk antik, renässans och fornnordisk diktning. Härigenom kom nyromantiken att fortsätta det arbete, som börjat redan under förromantiken: att utvidga det poetiska idealet. Hänförelsen för den grekiska dikten var särskilt i början t. o. m. starkare än för medeltiden, nästan alla nyromantiker skriva översättningar från grekiska skalder, Ingelgren, Elgström, Hammarsköld, Palmblad, vilken sedermera tolkade de stora grekiska tragöderna. I Phosphoros införde Hammarsköld Jemförelse mellan grekiska och fransyska tragedien, som gick ut på att visa den förras oerhörda överlägsenhet. Vad översättningarna beträffar, voro de alla på originalens versmått, och det är få punkter, där den nyromantiska polemiken är så häftig, som då den vänder sig mot de parafraserade översättningarna. Den gustavianske författare, som därför nästan står sig bäst inför deras domstol, är Adlerbeth, och de erkände alltid tacksamt, att de i honom och Regnér ägde föregångare. Oviljan mot Wallin berodde till en väsentlig del på hans parafraserade översättningar, som ej blott kritiserades utan ock parodierades.

I den »romantiska» litteraturen inbegrep man även Englands, Italiens och Spaniens renässanslitteratur. Minst betydde England, och här är det egentligen blott Shakspere, som framhålles; några andra engelska renässansskalder tyckes man knappt hava känt till. Milton, som för förromantiken spelat en så stor roll, står nu mera i bakgrunden, och som det förefaller drages Shakspere huvudsakligen fram för att få brännmärka Leopold för uttrycket »litteraturens skogsmänniska». På den nyromantiska diktningen inverkade Shakspere helt naturligt jämförelsevis litet. Han var den store realisten och passade därför knappast för en skola, som helst dvaldes i idealitetens högsta rymder. Sturm und Drang hade tagit djupa intryck av hans tragedier och krönikespel. Av dem voro nyromantikerna oberörda, under det att En midsommarnattsdröm och sagospelen, såsom vi skola se, blevo av en icke ringa betydelse för Atterbom. Vida mera grepos de dock av den sydromanska, särskilt den italienska dikten, och under dessa år möta vi översättningar från Dante, Petrarca, Calderon och Tasso — på originalens versmått, ottave rime, terziner och sonetter, oftast visserligen mycket svaga, men vittnande om översättarnas förkärlek för en poesi, vilken, såsom särskilt Tassos italienska ottaver, nästan klingade såsom musik. Sin varmaste kärlek ägnade de dock åt den moderna tyska litteraturen, särskilt åt Goethe, som nu beundrades icke blott såsom förut för Werther utan i ännu högre grad såsom författare

Digitized by Google

till Iphigenie, Wilhelm Meister, Hermann und Dorothea samt överhuvud för sin nyhumanistiska diktning. Hans Wilhelm Meister blev även, såsom vi skola se, förebilden för flera nyromantiska romaner; i det stora hela beundrades han dock vida mer än han efterbildades. Nyromantikerna skattade även Schiller högt, Hammarsköld visserligen med åtskilliga reservationer, de andra mera oförbehållsamt, och från honom voro intrycken starkare, särskilt från hans estetiska avhandlingar. Näppeligen misstager man sig dock, om man påstår, att det Schlegelska kotteriet stod deras hjärta närmast, Novalis, som kallas »en ung halvgud», Tieck, som stundom sättes vid Goethes sida, bröderna Schlegel, Werner m. fl. Och även Jean Paul. I sin propaganda för den tyska litteraturen fingo nyromantikerna en oförväntad hjälp från ett håll, som snarast var fientligt, nämligen från boktryckaren Bruzelius, Palmblads konkurrent. 1811 började han ett stort företag, något i samma stil som Tauchnitz', nämligen Bibliothek der deutschen Classiker, d. v. s. omtryck av den tyska litteraturens mest berömda alster. Från vår tids synpunkt var affären väl icke fullt honett, ty Bruzelius' Bibliothek var ju ett tjuvtryck, men det bar sig förträffligt. Under åren 1811—1821 utgåvos icke mindre än 76 band med arbeten av Goethe, Schiller, Wieland, Voss, Klopstock, bröderna Schlegel m. fl. En del avsattes väl på de tysktalande ryska Östersjöprovinserna, men största delen av upplagan såldes dock i Sverige. Att en dylik affär 1811 kunde igångsättas, visar, att smaken för den tyska litteraturen var tämligen utbredd, redan innan den nya skolan hunnit något nämnvärt verka för dess popularitet här i landet. Allmänheten tyckes således hava stått på en annan sida än Wallmark, som då det lämpade sig, gärna gav tyskarna ett hugg.

Nyromantiken och den svenska litteraturen.

Det största intresset anknyter sig naturligtvis till nyromantikernas förhållande till den svenska litteraturen. Här vände de alldeles om den uppfattning, för vilken Leopolds lärjunge Blom gjort sig till tolk. Det var med Dalin, som den svenska litteraturen enligt nyromantikerna kommit på avvägar, och deras sympatier följa i stället den fornnordiska poesien, den »medeltida» folkvisan, Stiernhielm, Spegel, Dahlstierna och de karolinska poeterna. Vad den efterdalinska tiden beträffar, ogillade de icke alla hithörande författare, ehuru den friande domen över dem i regeln utföll, allt efter som de avveko från den franska smaken. Kellgren sättes högt, men huvudsakligen för sina förromantiska dikter, fru Nordenflycht, Creutz och Oxenstierna behandlas med aktning, men de stora gustavianska författarna äro dock Lidner, Thorild och Bellman. Förtjusningen för den sistnämnde berodde dock kanske i någon mån därpå, att man genom att framhålla stor-

Digitized by Google

heten i hans skaldskap fick tillfälle att nedsätta den föraktade Valerius; så sker åtminstone i Atterboms Phosphoros-avhandling »Om Bellman och Valerius (I anledning af den senares visor och sångstycken)». Även Franzén skattade de unga mycket högt. I ett brev till Euphrosyne från 1818 skriver Atterbom om honom: »Det är den ljuvaste, renaste, älskvärdaste människa, jag känner i världen», och han är »dessutom, vad äkta estetiskt sinne, fin smak och säker takt i poetiskt omdöme angår, den pålitligaste av alla nu levande svenska poeter.» Jag känner — tillägger Atterbom — »av egen erfarenhet härutinnan hans säkra blick, som väl stundom — förunderligt nog! — misstager sig vid utarbetningen av egna kompositioner, men dock alltid, så vitt jag märkt, vid bedömandet av andras röjer en skarpblick utan like». Helt ogillade de blott *en* tid, den eftergustavianska, ehuru de även här erkände, att före 1810 två författare framträtt, som höjde sig över tidens övriga vitterlekare. Det var Tegnér och Wallin. Den beundran, som till en början uttalades för Tegnér såsom Krigssångens författare, mattades dock helt naturligt efter hans uppträdande mot den nya skolan, och kritiken av hans dikter blev stundom ganska skarp. Wallin däremot hyllades till en början egentligen blott såsom dityrambens författare, under det att hans parafraser och akademiska prisdikter inbegrepos i den allmänna förkastelsedomen över den eftergustavianska litteraturen. Både för honom och för Tegnér hade man dock alltid en viss sympati, och som vi sedan skola se övergick den forna fiendskapen mellan Wallin och den nya skolan redan omkring 1815 nästan till ett vapenbrödraskap. Den beskyllning, som under stridens lopp oftast upprepades mot den nya skolan — att den förkastat allt, som skrivits före dess eget framträdande — var således fullkomligt obefogad och kan, mutatis mutandis, med större skäl riktas mot Leopold och Blom, vilka föraktade all poesi före Dalin, vilka ogillade Thorild och Lidner och knappast senterade Bellman. Den nya skolan däremot gjorde rättvisa åt tiden före Dalin, beundrade Kellgren, Adlerbeth, Bellman, Thorild och Lidner — således idel gustavianska skalder — och för uppskattningen av dessa har den nya skolan gjort vida mer än den gamla. För de nya uppslagen hos Franzén, Wallin och Tegnér hade den ock blick, likaså för den götiska rörelsen. Tvistepunkten gällde således egentligen Leopold och dennes imitatörer, och där torde eftervärlden i det hela hava givit den nya skolan rätt, ty i sin *totala* förkastelsedom över Leopold var Hammarsköld tämligen ensam. Endast i *en* punkt har den nya skolans och eftervärldens dom utfallit olika, rörande fru Lenngren, som nyromantikerna aldrig fullt senterade, ehuru de även om henne yttrade sig med stor aktning. Då sedermera

Digitized by Google

Järta i Odalmannen upprepade den gamla beskyllningen, att den nya skolan ringaktat den gustavianska vitterheten, kunde Atterbom och Palmblad i Swensk Literatur-Tidning med full rätt svara, att de alltid beundrat denna såsom »en i *sitt* slag skön blomma av mänsklig själsodling, men därvid bör man besinna, att de yngre vitterhetsidkarnes kamp icke fördes mot *blomstringen* av denna blomma, vars blomningsdagar redan *före* denna kamp tillhörde en historisk förflutenhet, utan mot vissningen, som tycktes ha för avsikt att göra *sig* till permanent och uteslutande blomsteregenskap».

Nyromantiken och goticismen.

En punkt, som särskilt förtjänar beaktande, är nyromantikens förhållande till den fornnordiska litteraturen. Hammarsköld och Livijn tyckas tidigt hava riktat sin uppmärksamhet åt detta håll, och redan 1805 skrev den senare: »Jag funderar mycket på en opera, där jag kunde frambringa våra *nordiska gudomligheter* och där alla baletter, förändringar m. m. skulle framkomma såsom syner genom den s. k. sejd eller sjudning, ett slags trollsätt lika med det, som du finner i Shaksperes Macbeth», och nästa år talar han om, att han tänkte studera »alla möjliga gotiska sagor». Han ville skriva en opera, »ej Quinaultisk utan gotisk», men — fortsätter han — »hur skall jag överkomma en avskrift av 3:dje delen av Uppsala-eddan, som innehåller deras metrik och poetik». Hammarsköld å sin sida berättade, att han studerat Hervararsagan och Herrauds och Boses saga. »Hjalmars dödssång är sant elegisk . . . Angantyrs tal, sedan han med det fördärvliga Tirfing mördat sin broder, är ett mästerstycke. Det är jämförligt med kören i en grekisk tragedi.» Att du — svarade Livijn — »studerat våra gamla götiska sagor, fägnar mig så mycket mera, som det skall bliva mitt första studium med tiden, ty jag finner det oförsvarligt, att våra vitterhetsidkare så alldeles försumma den forna svenska vitterheten». Kort därefter omtalar han, att han börjat med »gamla götiskan. Det är ett gudomligt språk, men jag ser, att jag ej innan midsommar kan däri ernå den fullkomlighet, som fordras för att riktigt översätta så gudomliga stycken.» Lings rent götiska dikt Gylfe förekommer redan i det första häftet av Lyceum och hade av Hammarsköld mottagits 1809 — således före det götiska förbundets tid.

Som barn hade Atterbom läst Heimskringla och Vilkinasagan, men under Auroratiden tyckes han ej hava fortsatt denna läsning. Att hans uppmärksamhet då kom att riktas på nordisk mytologi och därigenom på den fornnordiska diktningen, berodde tydligen därpå, att han — säkerligen genom något uppslag från Tyskland — ansåg sig kunna läsa ut schellingianism i den nordiska gudaläran. Redan av

Digitized by Google

den Prolog, som inleder Phosphoros, finna vi, att han varit inne på dylika spekulationer. Där har han nämligen följande not: »Thor är det personifierade ljuset, försonaren, solen i götiska gudaläran, densamme med egypternas Horus m. fl.» Något vidare inne i den fornnordiska litteraturen tyckes han icke hava varit, ty ännu i februari 1811 bad han Hammarsköld »à tout prix» skaffa honom Nyerups danska översättning av Eddan.[1] Ehuru hans faktiska kunskaper således ej kunnat hava varit särdeles stora, tillägger han: »Ännu har jag likväl icke lagt handen vid min tillämnade nordiska mytologi. Jag kan icke tänka på verkställandet av denna idé, förrän jag fått tid att uppoffra ett par år ensamt åt detta företag.» I januarihäftet 1811 av Phosphoros, som dock kom ut först i april, var han likväl färdig med en dikt, Skaldar-mal, som är byggd på denna av Atterbom själv konstruerade mytologi. I själva dikten spåras denna föga. Vad — frågar skalden — »viljen I, åldriga runoljud, med folk utan ära, med värld utan Gud?» Därefter skildrar han i praktfulla strofer det forna Sverige, allshärjartinget, ledungsfärderna, Valhalls krigarhimmel och gästabudens glam. Den sista avdelningen spelar hos älvorna, som bjuda honom det horn, vars dryck för honom skall yppa runans hemliga ord. Då skall han lära sig att slå gullharpan och hinna asarnas salar:

Så lyft över jorden ditt redliga hopp,
Och lär det gudomliga skatta.
Dess bilder skifta i tidernas lopp,
Och vislingar tecknen beskratta.
Men om solen ock remnar från himmelen blå,
Dess eviga urbild skall evigt bestå.

Dikten åtföljes av några »upplysningar», i vilka schellingianismen kommer fram. Man har — skriver Atterbom här — ansett Eddans läror för osmakliga foster av dumma vildars fantasi. Men de äro visare, än okunnigheten föreställer sig, ehuru det fordras ett poetiskt sinne för att rätt tolka myten. Det kan vara nog att anföra början av denna exeges: »Disa eller Frigga. Månan, symbolen av gudomens kvinnliga princip, materien. Svarar mot egyptiernas Isis, den ephesiska Diana och kristianernas Maria. Representerar även under namnet Göya (Gaia) Jordens gudomlighet såsom allmoder (Kybele, tyskarnas Hertha).» Hammarsköld tyckes hava ställt sig tvivlande till dessa »upplysningar» och antytt, att Atterbom fått sina mytologiska kunskaper från Dalins historia (vilket är ganska säkert). Men härpå svarade Atterbom med en för den schellingianske filosofen karakteristisk stolthet: »I anledning av dessa noter får jag förklara dig, att jag också läst eddan och att jag i ganska få punkter följt Dalin, som i alla fall på de blad, han skrivit om götiska myterna, förråder mera *Geist* än i alla sina andra saker tillsammans.

[1] Snorra-eddan hade i Nyerups och Rasks danska översättning kommit ut 1808, och denna översattes 1811 av Jacob Adlerbeth till svenska.

Digitized by Google

Oaktat allt vad Grundtvig däremot kan invända, så anser jag honom för att ej äga synnerligen klar blick för den inre konstruktionen av hyperboreismen, om han icke ser, att Thor är solens genius... Jag går icke ut på en död bokstavsriktighet; mitt huvudmål är att upptäcka Nordens förlorade fantasi, och om mitt schema för detta upptäckande är a priori rätt, så är ett motsägande faktum, om det kunde framvisas, blott en skenbar motsägelse.» Att döma härav tyckes han icke hava känt till Grundtvigs 1808 utgivna Nordens mythologi; eljes hade han kunnat trösta sig med, att denna i det närmaste var lika fantastisk. Den nyktre Palmblad slog utan tvivel huvudet på spiken, då han till Atterboms brev fogade den anmärkningen, att han var för litet kännare av ämnet för att avgöra, »om Atterbom fattat den nordiska så kallade symboliken sådan, som göterna verkligen tänkt den, eller sådan han tror, att de bort tänkt den».

Med kommentaren må det emellertid vara huru som helst; själva Skaldarmal är i varje fall en »götisk» dikt, äldre än de först i juli samma år publicerade Idunadikterna. Härav kan man likväl ej draga den slutsats, för vilken Atterbom synes hava varit böjd: att Skaldarmal givit väckelsen till den götiska rörelsen. Geijer kände vid denna tid icke Atterbom, det Götiska förbundet stiftades i februari 1811 — således innan Skaldarmal sett dagen — och Lings Gylfe, som torde kunna göra anspråk på att gälla som den äldsta götiska dikten, var tryckt redan i det första häftet av Lyceum, som kommit ut i september 1810; skriven var dikten redan 1809. Den götiska rörelsen uppstod alldeles samtidigt på flera håll, i Lund med Lings Gylfe och Tegnérs Svea, i Uppsala med Skaldarmal, i Stockholm med Götiska förbundet, och som vi sett voro polyfemisterna i Stockholm inne på samma väg, dit alla, som det tyckes, kommit oberoende av varandra. Goticismen var en naturlig följd av romantiken — förberedelser hava vi ju iakttagit redan under förromantiken — Idunas framträdande hälsades också med hänförelse av den nya skolan, och polyfemister och fosforister betraktade idunister såsom vapenbröder.

Nyromantiken och folkvisan.

Eddans kraftgestalter stodo dock Atterbom ganska fjärran, och hans intresse för dem berodde väl till största delen på hans förhoppning att kunna förvandla dem till poetiska symboler i schellingiansk anda. Vida starkare var hans — och även de andra nyromantikernas — förkärlek för medeltiden. Dess litteratur var ju, praktiskt taget, okänd för 1700-talet, om man undantager några lärde såsom Stiernman, Lagerbring, Ihre och Lidén. Nyromantikerna däremot började verkligen att läsa denna litteratur. Av Hammarsköld fick Atterbom några upplysningar om Eufemiavisorna och berättar, att han läst Konung Alexander, »som överflödar av romaneska äventyr och har många vackra ställen. Liknelsen om k. Albrekt och Tyskland har jag även läst. Den är icke utan witz. Men i rimkrönikorna torde det bli svårt att finna poesi utom den, som ligger i dem utan deras åtgärd, nämligen den forna svenskheten.» »Folkvisorna» voro dock för romantikerna medeltidens egentliga poesi, och åt dem kommo de tidigt att rikta sin uppmärksamhet. Av en viss betydelse härvid var deras nära vänskapsförhållande till Leonhard Rääf, en av stiftarna av

Digitized by Google

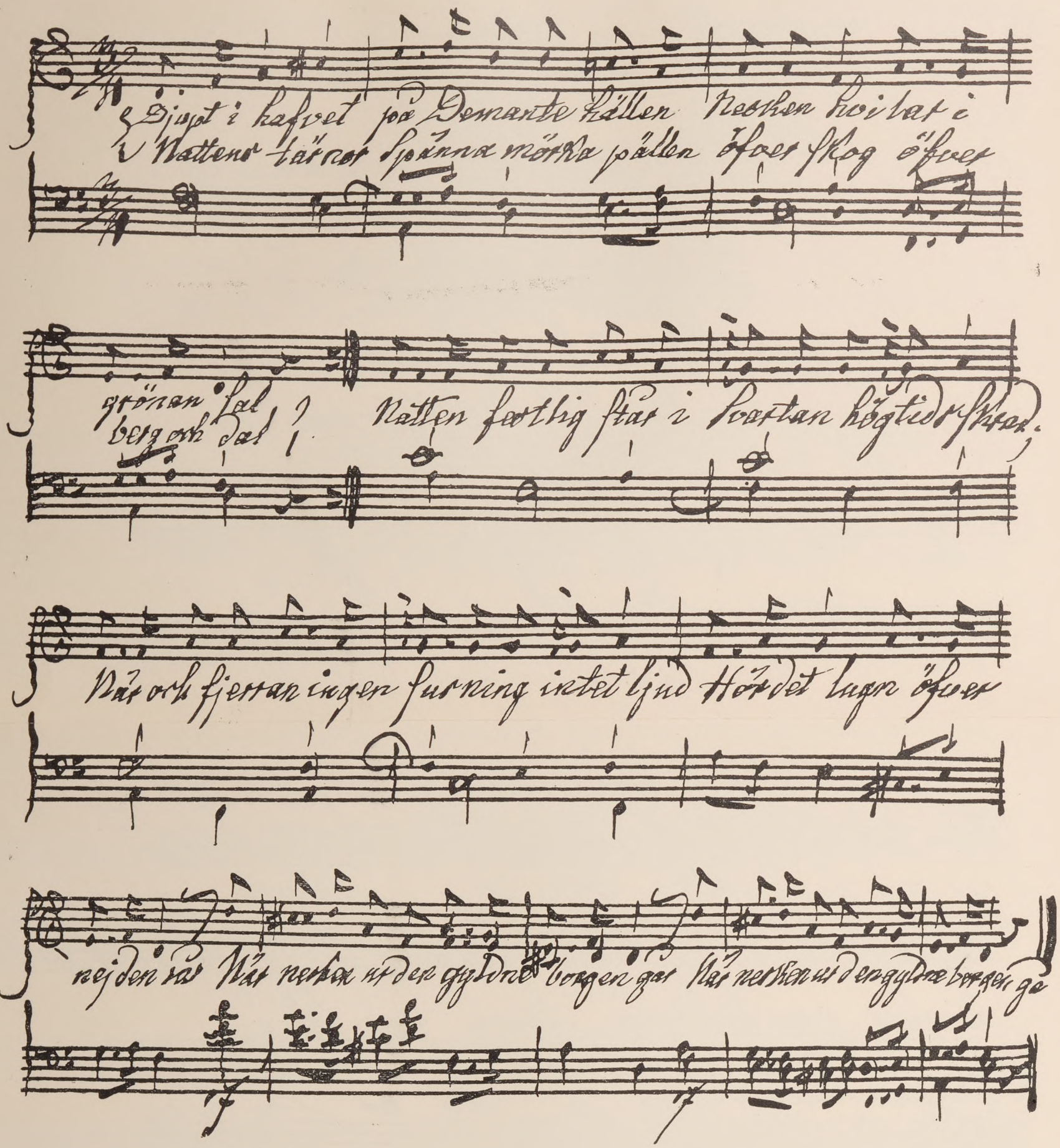

Neckens polska, arrangerad av J. Chr. F. Hæffner, med brev av denne på baksidan.

Götiska förbundets arkiv. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Digitized by Google

Här följer Polskan, vist så, som Verken har tänckt sig den vid dess för-
fattande: med nöje skulle jag ge Claveen till alla gamal dags Nordiska visor, i syn-
nerhet öfver dess sjungande, men, två saker afhålla mig: tro ger
jag Claveen, så kommer vist en Musikaliskt Lumpen Drängel fram,
äfven som Högädle Hr Kangl: Sec: Frigelius, en afkomling af Konung
Carl den 11 Informator, och säger jag sjelf det bättre, just så fram
med Bondmarna, kunde kunde skrifva Grundlärde Memorialer där
öfver, och skratta sedan, äfven på köpet skaffa sig skrå Embe-
tes bestyrelse ifrån Kongl. Musikal: Academien. Ty om jag
sade något öfver deras exequerande, så skulle alla fina Musi-
kaliska personer och Musikaliska Öfver, som för närvarande
varande Stockholm äger i öfverflöd, skrika, hvar hvad
för dumheter. Hvar kan göra med Polskan hvad det ifrån
behagar. Med Skorsmoder Kolli: skuld, äfven, blott ej
Gagon mera, för att ej Manken, deraf skulle aldrig bli publik,
jag skulle hålla det för en arg skam, at täfla med den,
som för at Korifaktunderfund, och som han bättre funde än
jag, och kunde kåda, fann äfven mera bifall i allmänheten
äfven som förgyllande Handelige misstaget, för
Psalm compositören, fram för mig

Jag är Din

P. S. Att hela denna polska med
försträckt Violin är en upptäckt
sedan Nyckel Harpans upphörat:
skrifven är den ej ifrån början
för försträckt Violin.

Vän: Öf

Hæffner

Vitterhetens vänner och broder till Hammarskölds Nora. Från ungdomen älskare av sång och saga — skrev han i sin självbiografi — »sysselsatte jag mig tidigt att uppteckna de då ännu hågkomna, nu alldeles förgätna medeltidens romanser». Likaså samlade han på skillingtryck och uppmärksammade även de gamla visböckerna. Jag önskar nu — skrev Livijn 1806 — »att Rääf med hela sitt kryddbobibliotek funnes i staden. Jag kunde då komma att begynna min Carl Algothson, som du minns att jag funderade på i Uppsala». Detta Rääfs intresse meddelade sig ock till hans vänner Hammarsköld och Livijn. Redan 1804 översatte den senare en ballad i Percys samling, Gråmunken, och 1806 började han med två dramer, Carl Algothson och Hafsfrun, som äro märkliga därför, att de äro byggda på *svenska* folkvisemotiv, den förra på brudrovsvisorna, den senare på Hertig Magnus och sjöjungfrun. Den svenska balladen var visserligen icke bortglömd. Såsom skillingtryck hade dylika visor utgivits i mängd, men blott såsom en litteratur för pigor och drängar. Den siste svenske författare, som tagit något intryck av dem, var Dalin, och under den gustavianska tiden finner man inom den högre litteraturen inga spår av den nordiska balladen. Den förromantiska ballad, som då uppträdde, var, såsom vi minnas, en importvara, kommen ursprungligen från Percys samling, närmast från Bürger och Baggesen. Denna ballad lever visserligen kvar även efter romantikens genombrott, men efter detta får balladen ett mer eller mindre starkt *svenskt* inslag, och det är detta, som skiljer den nyromantiska balladen från den förromantiska. Det är mycket sant, att den nordiska folkvisans ton icke är träffad i dessa efterbildningar, det är också sant, att den schellingska spekulationen ofta kan skönjas i bakgrunden, men de visa dock, att de unga författarna velat skapa något nationellt svenskt, och de riktade i varje fall uppmärksamheten på en litteratur, som innehöll stora skatter av poesi.

Nyromantiska ballader.

Den första nyromantiska ballad, som publicerades, var Hammarskölds Strömkarlen, som läses i Lyceum (1810). Man har ansett, att Goethe såsom förebild nu trätt i stället för Bürger, och att just detta skulle skilja den nyromantiska balladen i allmänhet från den förromantiska. Denna mening kan jag icke dela. För Strömkarlen har Hammarsköld *möjligen* fått uppslaget från Der Erlkönig, men vad de övriga balladerna beträffar, kan det ej vara tal om något inflytande från lyrikens store mästare. Och ej ens för Strömkarlen är det *sannolikt*, att Hammarsköld påverkats av Goethes Erlkönig. I så fall skulle det vara genom den folkmytologiska föreställning, som ligger bakom. Men dels är denna tämligen allmän, dels har Goethe fått sitt uppslag från en dansk ballad. Formen företer, så vitt jag kan se, ingen likhet alls. Vid sin moders sida vandrar tärnan vid stranden, hör från vågen Strömkarlens lockande harpa och störtar sig till

Digitized by Google

sist i floden. Då sedan månen lyser fram ur skyarna, ser man Strömkarlen sittande i vassen med flickan tryckt till sitt bröst. Dylika sägner om Näckens eller Strömkarlens trolska strängaspel finnas ju talrikt i våra bygder, och föreställningen behöver ej vara lånad från Goethe, som skildrar, hur älvkungen lockar och dödar icke en flicka utan en gosse. Någon verklig balladstil har Strömkarlen knappast, varken Goethes eller den svenska folkvisans; så t. ex. lyder den andra strofen:

»O Mamma», hon säger, »ur vågornas famn
Hör harpans lockande ljud
Och Strömkarlens visa, som nämner mitt namn
Och ber mig bliva sin brud.»
Men harpan hon klingar i dalen.

Ehuru både denna och andra strofer mera erinra om Bürger, är det dock tydligt, att Hammarsköld verkligen sökt skriva en svensk folkvisa, även om han ej lyckats. Karl Samuelsson, som analyserat dessa nyromantiska ballader, har nog rätt däri, att det nationella såväl i Strömkarlen som i flera andra ballader huvudsakligast ligger däri, att de i poetisk form söka återgiva svenska folk*sägner*. Däremot dröjde det ganska länge, innan nyromantikerna fingo en någorlunda riktig uppfattning av den nordiska balladens egendomliga stil. Atterboms 1810 i Phosphoros införda Kyrkogården har ingen likhet alls med en svensk folkvisa; den kallas för övrigt ej folkvisa, utan »romans», och den sista strofen upplyser, att dikten sjungits av en »trubadur». En romans är även hans Frode och Aura (i Elegant-Tidning), ehuru den rör sig med en nordisk mytologi, med Oden, Frigga och Valhall. Något riktigt grepp på det nordiska hade Atterbom ännu ej fått, och det var därför kanske med avsikt, som han gav dessa dikter det sydländska namnet romans. Möjligen var det med tanke härpå, som Hammarsköld i Phosphoros för 1811 införde en översättning av den danska folkvisan Åke och Elsa »för att, om möjligt, även fästa våra landsmäns uppmärksamhet på våra gamla folkvisor, i vilka man onekligen ofta träffar mer ren känsla och äkta poesi än i de flesta moderna utsirade rimprodukter». I sin samma år i Poetisk kalender för 1812 införda ballad Ljungby-horn, som behandlar den allbekanta sägnen, har han också kommit den äkta folkvisans ton närmare än de andra. Ingelgren, som i Hjalmar och Emma likaledes ville återgiva en folksägen — av som det synes tvivelaktig äkthet — lyckades vida sämre. Stilen påminner närmast om Alonzo den tappre, och Sondéns Grannarne (också i Poetisk kalender) är snarast en marknadsvisa. Andra balladförfattare i Poetisk kalender under de första åren voro Dahlgren, Hedborn och Afzelius. Ingen av dem hade det riktiga greppet. Om den senares därstädes införda romanser gjorde den förnämste kännaren av den svenska folkvisan, Leonhard Rääf, den fullt träffande anmärkningen: »honom fattas ännu alldeles den stora simplicitet, det graciösa anordnandet av handlingen, som gör det sentimentala i uttrycket överflödigt, vilket däremot, alltid obehagligt, här är högst olidligt... Hans romans Helvin och flera av de andra poemen äro själlösa staplar av nya ord och fraser eller tankar sedan Arilds tid.»

Samlingar av folkvisor.

Emellertid var det tydligt, att skulle den nordiska balladen i någon mån få en renässans, så måste man känna till denna bättre, än vad man verkligen gjorde. Med andra ord: man måste utgiva våra s. k. folkvisor. Intresset för dylika editioner låg i hela den romantiska rörelsen. 1765 hade Percy utgivit Reliques of

Digitized by Google

ancient English poetry, 1778—79 följde Herders Volkslieder, och 1806 ff. nyromantikerna Achim von Arnims och Clemens Brentanos samling av tyska folkvisor: Des Knaben Wunderhorn. Den närmaste väckelsen här i landet torde hava kommit från Danmark, från Rasmus Nyerup, som tillsammans med W. H. F. Abrahamson och Knud Lyne Rahbek 1812—1814 utgav en stor samling Udvalgte danske Viser fra Middelalderen. För denna upplaga hade han 1810 företagit en resa till Sverige, och detta tyckes hava riktat de svenska nyromantikernas uppmärksamhet på frågan. Askelöf skrev då till Hammarsköld: »Nyerup är ock här; skada att Alopex (Rääf) ej var tillstädes. Den förre har förklarat, att han intet nytt funnit bland de gamla visor, han sett i Sverige. Han och Rahbek lära re'n börjat utgivningen av dylika; det vore dumt, om Lennart (Rääf) skulle komma för sent. Vore han här, så skulle kanske jag skaffa honom förläggare. Öberg (bokhandl.) är därtill böjd. Deleen & Komp. har jag totaliter i mina händer.» Härav framgår, att Rääf redan vid denna tid hade en tämligen stor samling färdig, och 1811 omtalade Hammarsköld i brev till Nyerup, att man förväntade en upplaga »av våra gamla inhemska folkvisor, som en ung och utmärkt skicklig litteratör, L. F. Rääf benämnd, har lovat oss. Han har med outtröttlig flit samlat för detta ändamål och har också erhållit en ganska stor mängd av visor samt de ursprungliga melodierna till ungefär hälften av sin samling»; enligt Rääfs egen uppgift 1811 omfattade samlingen då 160 nummer utom varianter. Att få något från Rääf var emellertid ganska svårt. Han arbetade långsamt samt var ytterst samvetsgrann. Vid denna tid hade han för övrigt övertagit stora egendomar, och hans samlingar fingo därför ligga.

Arvid August Afzelius.
Blyertsteckning av Amalia Lindegren. Tillhör rådman Allan Afzelius.

1812 kom Nyerup på ett nytt besök till Stockholm och gjorde därvid bekantskap med Hammarsköld och med Afzelius samt i Uppsala med Atterbom och Palmblad. Av vikt blev särskilt hans bekantskap med Arvid August Afzelius. Denne, som var alldeles jämnårig med Hammarsköld — han var född 1785 — tyckes under sin studietid i Uppsala icke hava haft någon beröring med nyromantikerna, men i Stockholm, dit han flyttade 1809, blev han medarbetare både i Poetisk kalender och Phosphoros samt hade, såsom hans dikter visa, tämligen troget tillegnat sig den nyromantiska poetiska diktionen, ehuru han i den filosofiska spekulationen icke trängt vidare på djupet, trots det att han under sin studenttid tillhört Höijers åhörarkrets. Han var en bland dem, som intresserade sig för Rääfs bebådade folkviseupplaga, och i februari 1812 skrev han till honom: »Redan i tvenne år

Digitized by Google

har det allmänna ryktet om Kungl. sekreterarens vackra samling av forntidens sånger och hoppet att få se dem i den nu på dylika uppenbarelser beredda allmänhetens händer oändligen fägnat mig. Men varför kom ej åtminstone ett häfte att medverka till den stora, märkvärdiga revolutionen i vår litteratur?... Av all slags vitterhet har intet så intresserat mig som vår forntids romantik — den har alltid varit mig helig, och under min sista resa till hembygden och födelsebyn började jag en liten samling av romanser. Några av dem har jag uppläst i (Götiska) förbundet, som varit av den tanken, att man till äventyrs i nästa häfte av Iduna kunde införa dem. De voro blott fem.» I ett annat brev några veckor senare upplyser han, att hans »lilla samling» bestod av några och tjugo stycken, alla likväl blott från Västergötland. Afzelius' avsikt med sina brev var tydligen att erbjuda ett samarbete, och så fattade även Rääf saken. I april kom Nyerup till Stockholm, och umgänget med honom tyckes ytterligare hava sporrat Afzelius' nit. Rääf var emellertid, trots vännernas ivriga uppmaningar, omöjlig, och i oktober skrev Afzelius till Nyerup: »Rääf vilar på sin skatt, och jag har lovat vänta på honom till nästa maj, då jag börjar ensam, om han sviker, blott jag får herr professorns samling.» Maj 1813 kom, men ingenting från Rääf. Denne tyckes nämligen — icke utan skäl — hava funnit, att Afzelius saknade de behövliga förutsättningarna för ett dylikt utgivararbete, och Afzelius fick därför icke tillgång till hans uppteckningar. Denne vände sig då till Geijer, och här hade han bättre framgång. Geijer åtog sig att skriva företalet och bidrog även med några — dock ganska få — visuppteckningar från Värmland. I slutet av 1814 kom första bandet av Svenska folk-visor ut. Såsom av Geijers företal framgår, hoppades man då ännu på Rääfs medverkan: »Det är oss ej obekant, att en förtjänt litteratör, hr kungl. sekreteraren Rääf, länge sysselsatt sig med samlingar av folksånger och även enligt berättelse varit betänkt på deras utgivande. Vi kunna säga, att vi med längtan väntat därpå, och då vi nu emellertid, kanske med inskränktare tillgångar, framträda, emedan vi ansett det av vikt att utan dröjsmål söka vända allmänna uppmärksamheten åt detta håll, önska vi ingenting livligare, än att han måtte utföra detta uppsåt, endera enskilt eller för framtiden i förening med oss.» Även denna vädjan förklingade ohörd, och ännu i december 1816 skrev Livijn till Rääf, att han gillade dennes obenägenhet »att införliva dina samlingar med en mans, som till det åtagna arbetet saknar, visst ej god vilja, men erforderlig kritik och kunskaper». Först då andra och större delen av det tredje och sista bandet utkommit, hade Rääf och Afzelius, såvida man får tro en uppgift från maj 1817 i ett brev från Adlerbeth, »börjat jämföra sina digra samlingar av folkvisor och komma framdeles att arbeta gemensamt». Troligen avsågs härmed en tillämnad fortsättning, ty för det nu så gott som avslutade arbetet kom erbjudandet för sent, och i den uppräkning av medarbetare, som Afzelius meddelar i en efterskrift (den 8 november 1817), nämner han *icke* Rääfs namn. I sin på ålderdomen (1862) nedskrivna självbiografi har denne emellertid uppgivit, att »utgivarna av Svenska folkvisor 1814—1816 hava glömt omnämna, att jag till deras arbete bidrog med 70 romanser, de flesta med melodier». Här har likväl, såsom Warburg övertygande visat, ålderdingens minne tydligen alldeles svikit honom; Afzelius har antagligen ej fått något bidrag alls från Rääf.[1]

[1] Rääfs samlingar överlämnades sedan till A. I. Arwidsson, som huvudsakligen på dem grundade sina Svenska fornsånger (1834—42). Här har det gamla, handskrivna vismaterialet företrädesvis begagnats, och synpunkten är mindre estetisk än filologisk.

Digitized by Google

Om Geijers medverkan i denna publikation får jag i det följande tillfälle att tala. Vad den egentlige utgivaren, Afzelius, beträffar, hade Rääf obestridligen rätt däri, att han saknade de erforderliga filologiska förutsättningarna för ett dylikt arbete. För det första kännedom om materialet. 1812 hade han enligt egen uppgift blott insamlat några och tjugo visor, och dessa voro från ett enda landskap. Sedan fick han — väl genom Rääfs bemedling — från bröderna doktor och lektor Wallman en samling visor från Östergötland, som av dem sedan lämnades till Rääf[1]; av andra fick han visor från Småland, Norrland och Närke. Men hela antalet steg ej till mer än etthundra jämte några varianter, och alla äro med några ytterst få undantag från den muntliga traditionen. Den tryckta vislitteraturen har han med dessa få undantag alldeles förbigått, och de handskrivna visböckerna har han alls icke känt till; Geijer hade väl på Uppsala-biblioteket sett Bröms Gyllenmärs' visbok, likaså hade Hammarsköld för Afzelius påpekat tre ytterst viktiga visböcker i Kungl. Biblioteket, men för texten begagnades dessa ej. Det utländska materialet kände Afzelius ej alls, och erkänner naivt nog, att »det var först under sista delens tryckning, som utgivarna blevo närmare bekanta med Englands och Skottlands dyrbara förråder av samlade forntidssånger». Om filologisk noggrannhet hade Afzelius intet begrepp, utan ändrade och »förbättrade» de uppteckningar han fått. Detta åter berodde därpå, att uppgiften för honom var icke historisk utan estetisk. Det gällde att för samtiden framlägga *vackra* dikter, vilka kunde ingå såsom ett led i romantikens kamp mot klassiciteten och — för att citera Afzelius — »medverka till den stora, märkvärdiga revolutionen i vår litteratur». Det är också ur den synpunkten, som Svenska folk-visor har sin egentliga betydelse.

Nordmans-harpan.

Så fattade i varje fall Atterbom saken. Det första bandet av Afzelius' samling kom ut 1814, och då Atterbom på sommaren året därpå reste ned till Östergötland, sökte han där att samla in visor, ehuru han blott fick några varianter till stycken, som redan Afzelius meddelat. Andra texter tog han dels från Messenius' dramer, dels och framför allt från en ytterst viktig samling skillingtryck, som hopbringats av prof. Zetterström och av denne sedan skänktes till Uppsala universitetsbibliotek, dels slutligen från Bröms Gyllenmärs' visbok. I viss mån var hans material således bättre än Afzelius', men hans utgivarprinciper voro desamma, och av dem gjorde han ingen hemlighet: »Där jag haft olika läsarter, har jag sökt välja de bästa, och där jag inga haft, gör jag mig så mycket mindre samvete av att ha rättat uppenbara försämringar, som allmogens tryckta visor överflöda därav.» Det ligger ingen vikt på varje uttryck och varje bokstav, och man bör därför icke »draga i betänkande att förklara det *poetiska sinnet* för högsta instansen i dylika undersökningar». Han hade därför sökt återställa dessa dikters renhet, där denna gått förlorad, men »klart är, att ingen, som ej kan göra forntidens och folksångernas själ alldeles till sin egen, må våga på det sättet behandla dem». Det var

[1] Denna transaktion förklarar möjligen Rääfs uppgift 1862.

Digitized by Google

i det skicket han i Poetisk kalender för 1816 utgav sin samling, som han kallades Nordmansharpan. Utom en prolog och en epilog består den av fjorton »romanser» och tjugoen visor. De förra eller de egentliga »folkvisorna» äro till största delen från den Zetterströmska samlingen, »visorna» däremot huvudsakligen från Gyllenmärs' handskrift, och Atterbom var fullkomligt medveten om, att dessa dikter ej voro folkliga utan renässanslyrik. Nordmansharpan inledes med ett långt företal, skrivet i den schellingianska filosofiens röriga, dunkla och orakelmässiga stil, men på några ställen i detta kommer dock poeten fram, och hans tanke blir då vida klarare än i den filosofiska utredningen: »Den gamla barnsagan om prinsessan i sovande skogen har ofta förekommit mig som en allegorisk teckning av svenska poesiens långvariga belägenhet. Hon var icke född att sätta sig till spinnrocken, och så snart den utlevade tanten i tornkammarn hade narrat henne därtill, sönk hon genast i en skendödsslummer, där hon ej bibehöll mera från sina lekars dagar än rosenfärgen på kinderna och andedräkten, som lindrigt höjde och sänkte hennes barm.» Prinsessan är den svenska dikten, den gamla tanten den franska smaken, och spinnrocken den nyttighetsfilosofi, som sänkt henne i den dödsliknande dvalan. Men till sist skall dock den unge jägaren komma och väcka henne upp ur sömnen. »Redan skalla i skogen kring hennes vilostad från flera håll valthorn och jaktsånger, och den adliga falken svingar sig över ektopparna i stolta förhoppningar att hinna slottets halvt förborgade tinnar. Vem av oss alla bliver själva jägarfursten, det må himlen bestämma». Men då han kommit, »skall åter det forna nordmanslivet begynna med tukt och gamman, med bragder och gåtor, med riddarspel och harposlag». Genom palatsets fönster se vi ned i den månljusa rosenlunden, huru prinsessan »lustvandrar vid sin älskares sida, och vid porten till parken står riddar Sankt Göran i sin glänsande rustning. Ty korsfanan svajar ovanpå borgen, och alla hjärtan klappa för Kristus och Maria.» Genom dessa ur folksjälen sprungna visor skulle romantiken uppstå på nytt, och det är denna tanke, som vidare utvecklas i de underbart vackra dikter, Sångarlott och Nordmansharpan, vilka han satt såsom prolog och epilog till samlingen. Vi hava här versens musikaliska välljud, romantikens längtan till fantasiens sagoland, dess ridderliga och dess religiösa svärmeri:

Högt över dunkla stammar
Stå gyllne torn i krans,
Ur tusen fönster flammar
Den rika festens glans.

Digitized by Google

Musik i natten brusar,
Sprängd är var längtans damm,
Och livets springbrunn frusar
I vinets böljor fram.

Till borgen kommer så en pilgrim. Vid sitt hjärta bär han Marias bild, och på hans arm vilar en cittra.

I trakter långt från Norden
Jag kallas trubadur;
Dock överallt på jorden
Finns strängspel och natur.

Jag bär i cittrans gömma
Den forna fromma tid.
Från sagans gullflod strömma
Lycksalighet och frid.

»Ty jag är sagans son», »en dröm jag är, en trånad», och till den helga graven går min pilgrimsfärd.

»Glöm ej, när jag försvunnit,
Hur glad jag sjöng för dig!
Det är, för vad jag brunnit,
Den lön, jag önskar mig.

»När nattens ögon glindra,
Sjung mig i kvällens vind,
Och låt mitt minne tindra
I pärlor på din kind.»

Och redan över fälten
Med citterklang han gick;
Då såg den unga hjälten
En tår i jungfruns blick.

Det var denna romantikens poesi, som Afzelius och Atterbom genom Svenska folkvisor och Nordmansharpan åter ville väcka till liv och sätta såsom en motbild mot Tålamodet, Handen, Religionens nödvändighet, Sanningen, Uppfostraren och andra dylika av Svenska akademien prisbelönta dikter. Såsom ett led i denna kamp, icke så som filologiska specimina, äga deras »folkvisor» sin största betydelse. Att nyromantikerna oerhört överskattade dem, är sant. I »folkets» diktning sågo de nämligen något annat och mer än vi. För dem var den ett utflöde av en mystiskt fattad »folksjäl» och därför av en högre art än konstpoesien. Men kanske just i följd av denna schel-

Digitized by Google

lingianska omtolkning blev folkpoesien ett av litteraturens föryngringsmedel, och till sist nådde man även det mål, man ytterst avsett. De sällsport vackra »visor» om Ung Astolf och Liten Svanhvit, som Atterbom inlagt i andra delen av Lycksalighetens ö, hava kommit den nordiska balladstilen åtminstone mycket nära; ännu närmare ha kanske de ballader kommit, som Stagnelius inlagt i Thorsten fiskare, och hans hänförande romans Necken har, ehuru till formen alldeles olika den svenska folkvisan, dock vuxit upp ur dess mark.

Nyromantiken och folksagan.

»Folkvisorna» voro för övrigt ej de enda alstren av denna då så högt skattade folkdiktning. Det fanns även folksagor och folkböcker, vilka trycktes såsom »Tidsfördrif i pigkammaren» och såldes i snusbodarna, sagor om Askungen, Fågel blå, Lycksalighetens ö m. m. De tyska nyromantikerna hade redan riktat sin uppmärksamhet på dem. Bröderna Grimm hade utgivit de förra, Görres de senare, och i Danmark hade Nyerup 1816 följt efter med Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge. Den outtröttlige Hammarsköld tog upp idéen för Sverige och började 1819, tillsammans med boktryckaren Imnelius, en dylik samling, Svenska folksagor, som han dedicerade till Nyerup. Det första häftet innehöll två folkböcker (Helena Antonia af Constantinopel och Melusina) samt en svensk folksaga (Pelle Båtsman). I Wallmarks Journal gjordes samlingen till föremål för en hånande anmälan, som slutar med dessa ord: »Recensenten skulle kan hända här hava ett tillfälle att föra herrarna till minnes, vad man är skyldig sin tids, sitt lands smak och omdöme, sitt eget förnuft och sitt namn, den stund man uppträder i någon litterär egenskap, men han erinrar sig, att han har med herr Hammarsköld att göra, varför han spar sina ord och endast överlämnar åt läsaren att själv göra tillämpningen.» Mer än det första häftet utkom icke. Men 1845 togs idéen åter upp av P. O. Bäckström, som då började utgivandet av Svenska folkböcker; året förut hade Hyltén-Cavallius och Stephens utgivit Svenska folk-sagor och äfventyr, och sedan har ju denna litteratur omfattats med ett allt större och större intresse. Pioniären var här, som så ofta annars, den smädade Lorenzo Hammarsköld. Leopold, den gamla skolans chef, hyste däremot samma förakt som recensenten i Allmänna Journalen för folklitteraturen: »Man borde lämna snillealster av detta slag åt barnkammaren och spinnstugorna. Förgäves åberopar man de oskyldiga, sälla rörelser, den heliga känsla, varmed man i de första barnaåren läst Carsus och Moderus, Melusina, Fågel blå med alla dylika. Man borde hava växt ifrån sådana känslor eller veta förtiga sin hemlighet.»

Nyromantiken och litteraturhistorien.

Banbrytare blevo nyromantikerna även inom litteraturhistorien. 1700-talet hade egentligen blott känt till »historia litteraria», lärdomshistoria. Vid sidan därav hade väl några enstaka försök gjorts att från en mera estetisk synpunkt skildra litteraturens utveckling, först av Dalin i Korta påminnelser wid swenska skaldekonsten i wår tid, som inledes med en översikt av den äldre diktningen. Före Stiernhielm hade enligt Dalin allt varit barbari, och efter honom blev det föga bättre. Företeelserna bedömas efter Boileaus estetik, och Dalins

Digitized by Google

kännedom om litteraturen före Stiernhielm var ytterst minimal. På samma ståndpunkt stod Leopold i Svenska vitterhetens historia, som 1799 trycktes i Läsning i blandade ämnen. Den upptager blott 39 sidor, sysselsätter sig nästan endast med Dalin och blev aldrig fortsatt. Tiden före Dalin avfärdas på *två* sidor: »Svenska vitterheten äger före Dalins tid nästan ingenting märkvärdigt. Jag uppehåller mig ej vid en Stiernhielm, Spegel, Kolmodin, Runius, Lucidor, Frese, Fru Brenner . . . Alla länders fornvitterhet överflödar av dylika nästan förgätna namn, berömda på deras tid, men fördunklade genom en mera förädlad smak och verkligare förtjänster. Blott den lärde tomskrivaren behåller dem för att giva åt sina skrifter en tillbörlig vidd.» I litterär högfärd synes det svårt att överträffa detta opus, och att hava gjort det, är den enda betydelse man kan tillmäta Bloms förut omnämnda avhandling. Den författades på Svenska akademiens uppdrag och trycktes i dess Handlingar 1809 — således just det år då nyromantiken framträdde — och får väl anses såsom en exponent, för vad de eftergustavianska författarne menade med litteraturhistoria. Synpunkten både för Leopold och Blom var Boileaus. Nyromantikerna åter, som — för att citera Atterboms kraftfulla ord om den franske smakläraren — voro övertygade om, »att aldrig en gnista poesi fallit inom hans skolmästarsjäl», voro naturligtvis, redan innan de kände dem, böjda för att prisa just de tider och de författare, som eftergustavianerna föraktat. Ty även litteraturhistorien betraktades av dem såsom ett stridsfält, på vilket de vill slå »fransoserna». 1811 skrev Atterbom till Hammarsköld: »Som jag nu börjat en kort översikt av svenska skaldekonstens historia, ämnad att på ett populärt sätt, men enligt en riktig konstruktion, utveckla den nya sektens åsikter av det förbigångna i vår vitterhet, önskar jag, att du ville nästa postdag såsom ägande tillgång på drottning Eufemias visor, om vilka jag blott har ett dunkelt begrepp, meddela mig några historiska uppgifter om deras förnämsta innehåll m. m. Vidare om något märkligt poetiskt fenomen förefallit under unionstiden och mellanrymden, tills jag kommer till Messenius.» — Det var det första uppslaget till Svenska siare och skalder. Detta storverk lät dock länge vänta på sig, och den, som kom att gå i spetsen för den nya skolans litteraturhistoriska författarskap, var icke Atterbom, utan Hammarsköld. Redan 1810 utgav han en översättning av Asts Öfversigt af poesiens historia, ett arbete av en bland Schleglarnas anhängare och egentligen ett kortfattat appendix till författarens System der Kunstlehre oder Lehr- und Handbuch der Æsthetik. Agardh bedömde det nog ganska riktigt, då han fann det obegripligt, fantastiskt och osystematiskt. Men det har i alla

Digitized by Google

fall *en* förtjänst: att vara det första försöket på svenska till en allmän litteraturhistoria. Atterbom, som då blott var tjugo år, anmälde boken i Phosphoros. Om recensionens filosofiska början kan man fälla ungefär samma omdöme, som Agardh hade om Ast, men fortsättningen, där Atterbom mera kommer in på det rent litteraturhistoriska, röjer både förvånande kunskaper hos den ungdomlige författaren och en friare blick än de mera dogmatiska romantikerna Ast och Hammarsköld. Så hade Ast fullkomligt fördömt den franska tragedien, men Atterbom framhöll, att man ej fick »förblanda galliska teaterns furstar med deras ömkliga servum pecus (en Marmontel m. fl.). Så kan man t. ex. ej neka Corneille en viss kall storhet i Cid eller Voltaire retorisk eld i Mahomet.» Hos oss — fortsätter han — har man blint efterfuskat de franska mönstren, men vi hava dock teaterförfattare, som vi kunna nämna utan rodnad: Lidner, som skrivit Medea, och Kellgren, som diktat Gustaf Wasa samt Gustaf Adolph och Ebba Brahe.

Hammarskölds Svenska vitterheten.

Hammarskölds viktigaste insats såsom litteraturhisoriker är naturligtvis hans 1818 och 1819 utgivna Svenska vitterheten, som i det motsatta lägret framkallade ett fullkomligt raseri. För att rättfärdigt bedöma detta arbete bör man emellertid erinra sig två saker: för det första att det är en stridsskrift, och för det andra att det är det första i sin art.

Hammarsköld ville dräpa den franska smak, som hyllades av eftergustavianerna, av Leopold och dennes skola, och han var orättvis mot dem, bedömde dem icke såsom litteraturhistoriker utan såsom vitter polemiker. Men nu — mer än hundra år efter striden — borde man kunna erkänna, att han knappast varit *så* orättvis mot dem, som de voro mot den nya skolan, vilken de icke ville tillerkänna någon enda förtjänst. Hammarsköld senterade icke det stora varken i den franska klassiciteten eller i upplysningen, men härvid bör man erinra sig, att en ny tid alltid bedömer den närmast föregående efter dess sista, ålderdomssvaga epigoner och att domen därför blir skev och ensidig. Så är ock Hammarskölds, och man kan tillägga, att han i sin tro på romantiken var betydligt mera dogmatiker än de andra inom den nya skolan. I huvudpunkten hade han dock rätt: den Leopoldska skolans diktning bar dödsmärket, stod i vägen för litteraturens utveckling och måste därför röjas undan för att bereda rum för en ny, som stod i samklang med tiden. Och då man vill bryta staven över den ensidige polemikern, är man skyldig att taga hänsyn till hans bevekelsegrunder. För Hammarsköld var — med rätt eller orätt — kampen mot Leopold ett heligt krig. Jag skulle — skriver han i företalet till andra bandet — »icke älska mitt fädernesland, icke styras av de principer, som min filosofi givit mig, om jag ej till trots av alla dessa obehagligheter ändå skulle handla, där jag tror det leda till gagn. En förändring av ett bekant latinskt ordspråk: *Fiat justitia et pereat judex* är min epigraf, så mycket mera som jag verkligen anser detta mitt jordiska liv med dess obetydliga och snart förgängliga lycka och lugn såsom något ganska ringa mot

Digitized by Google

strävandet att hos samtid och eftervärld väcka ett sundare begrepp eller utbreda om också blott en enda högre idé, vilken består och verkar för evigheten.»

Viktigast är dock, att Svenska vitterheten är vår första verkliga litteraturhistoria, ett i sin art banbrytande arbete. Att ett dylikt måste vara behäftat med en mängd brister, oriktiga uppgifter, förbiseenden m. m., är ganska naturligt. Dem kan en vägrödjare aldrig undgå, och därom var Hammarsköld fullt medveten. I företalet och i inledningen har han ärligt framhållit dem. För att mitt arbete — skriver han — »icke måtte taxeras för flera och större brister, än det verkligen äger, protesterar jag härmedels högtidligen däremot, att det mätes efter idealet av en vitterhetshistoria. En sådan har jag aldrig tilltrott mig om att kunna lämna, och denna närvarande bok har därföre för avsikt att lämna samlingar till, men icke att vara en sådan historia själv. Den har nog ändå en mängd brister, som äro naturliga följder dels av min egen inskränkta förmåga, dels av ämnets natur och dels av den omständigheten, att jag på denna bana verkeligen icke kan sägas hava haft någon föregångare. Denna omständighet bör verkligen tagas mer i behjärtande, än man i allmänhet tyckes tro. Det är vida lättare att undvika ofullständighet och misstag i uppgifter, då man en gång har en uppställning att stödja sig vid, att komplettera och fullända, än då man från alla håll skall hopleta materialierna till en sådan . . . Vad åter bristerna i min stil och föreställningssätt angår, så hava de visserligen ingen annan grund än min egen oförmåga. Jag saknar nämligen alldeles den genialiska makt över ämne och språk, som skulle göra det möjligt för mig att giva det hela, av en stor komposition, den ljusa ordning, det uttryckets behag och den fulländning, som tillhör snillets verk.» Detta är blygsamt yttrat, men det är icke falskt blygsamt, utan ärligt menat, och det är sant. Hammarsköld var ingen stor skriftställare, men han har åstadkommit ett mycket nyttigt och för sin tid betydande arbete. Om man vill vara rättvis, bör man ur denna synpunkt jämföra honom med Leopold och Blom, hans närmaste och ungefär samtida föregångare, och gör man detta, känner man sig nästan frestad att beteckna hans så nedhånade arbete som ett storverk. Gustaf Ljunggren, vars sympatier snarast följde Hammarskölds motståndare, har kanske riktigast värdesatt hans Svenska vitterheten. Han påpekar dess många brister, »men Hammarsköld har dock genom densamma lagt grunden till en svensk litteraturhistoria, samlat en massa notiser, lämnat anvisningar, som kommit senare forskare till godo, samt uttalat omdömen av bestående värde», och »med alla sina skevheter vittnar även detta arbete om Hammarskölds varma intresse för den fosterländska litteraturen».

En mängd faktiska oriktigheter rättades av Sondén, som 1833 ombesörjde en ny upplaga. I våra dagar äro naturligtvis båda upplagorna föråldrade. I någon mån torde detta dock bero på det intresse för svensk litteraturhistorisk forskning, som Hammarskölds arbete först väckte, och vi skola här erinra oss, att hans efterföljare var den nyromantiska skolans hövding. 1841 började nämligen Atterbom utgivandet av Svenska siare och skalder, vartill jag i det följande skall komma. Därmed hade man fått en litteraturhistoria, skriven av en stor skald och motsvarande den idealbild av ett dylikt arbete, varom Hammarsköld drömt. Han gav, vad Hammarsköld velat giva, men

Digitized by Google

icke mäktat, och vår vitterhets historia är således i det väsentliga en skapelse av nyromantiken.

Denna har således gjort många och betydande insatser i vår litteratur. Den viktigaste var likväl den förnyelse, den gav vår poesi, och för att finna detta vända vi oss till den nya skolans störste skald.

Titelvignett av J. G. Ruckman efter teckning av J. G. Sandberg till Svenska folkvisor från forntiden. 1. 1814.

Digitized by Google

A T T E R B O M

UPPMÄRKSAMHET väckte Atterbom — den då tjugoårige studenten — först genom sina Phosphorosdikter. Det första häftet inleddes med en av honom skriven Prolog, som — i gott och ont — blev den nya skolans programdikt. Han hade först tänkt sig den såsom en ordenssång i Auroraförbundet, och denna ordenssång hade han färdig redan i november 1809. Sedan arbetade han likväl radikalt om den, efter vad Santesson anser, under intryck från Tiecks prolog till Kaiser Octavianus, dock icke mer än att ordenssången då och då klingar fram. Den nya prologen förkunnar icke blott ett nytt estetiskt program; den gör sig ock till tolk för en helt ny världsåsikt. Det är den schellingska filosofien, som här i poetisk form framlägges, den tyske filosofens ganska orediga idéer om ljuset och materien, om urmotsatser, om världssjälen, poesien o. s. v. Fullt begriplig är dikten också blott för den, som grundligt studerat Schellings skrifter, och även med den förträffliga kommentar, som Albert Nilsson givit, fordras det stor ansträngning av en modern läsare att följa med Atterboms tankegång — om tankegång nu är det riktiga ordet. Men om man, så vitt möjligt, kläder av Prologen den filosofiska skruden, förkunnar den en lära, som står i en skarp motsats till upplysningens jordbundna syn på dikt och liv. Från sin himmel sänker sig vårens unge gud ned till jorden och väcker henne ur sin slummer. Bröllopsfesten — jag citerar här Albert Nilsson — »som vårens unge gud, *ljuset*, firar med den nyvaknade jorden, *materien*, är en symbol på poesiens uppvaknande, och den är mer än en symbol, ty materien, världssjälen, är själva *poesien* eller *fantasien*, tingens och stjärnornas moder». I diktens andra avdelning kastar skalden en blick på det tröstlösa skådespel, som samtiden erbjöd: upplysningstidens nyttighetskult och självviskhet hade mynnat ut i de förhärjande Napoleonskrigen. Allsmäktiga äro dock ej mörkrets makter, ty »idealet segrar över tiden, och i vårt bröst bor friheten och friden» — således ungefär samma tanke, som avslutar Goethes Hermann und Dorothea. I den tredje avdelningen vänder

Phosphorosprologen.

Digitized by Google

han sig till de få ädle, som ännu äga känsla för det översinnliga, och manar dem att resa de vigda fanor »på Carlaålderns oförstörda grund». Dem bjuder han »till själens stilla fester, till tankens värv och fantasiens spel». Så skådar han i den fjärde avdelningen, hur Phosphoros tindrar fram ur lagerskogen, bebådande morgonrodnaden. Naturens eld skall åter besjäla dikten, »evigheten stämpla livets strid», och så slutar Prologen med att i växlande lyriska strofer besjunga den skönhetens värld, som hägrar för skaldens syn, och varom redan de första ottavastanzerna siat.

Genom den högstämda, om ock dunkelt uttryckta idealism, av vilken Prologen är fylld, bådar den en ny tid, romantiken i dess motsats till nyttighetsfilosofien. Men betydelsefullare än innehållet är formen. För att mera påtagligt fatta det revolutionära i denna behöva vi blott läsa början till den »sång» till finska arméens ära, för vilken Wallmark 1809, således omedelbart förut, erhållit Svenska akademiens stora pris:

Från Donaus rika strand, på blodbestänkta vingar,
Till Weichselns frusna bygd sig Hämndens furie svingar.
Än höjde sig en fjäll att stänga Våldets flod,
I Preussen trotsande än Nordens förmur stod.
Han föll — och rysligt vild framvältar krigets lava
Att i sin avgrunds svalg Europas Nord begrava.
Då Tilsit, lik en ö, ur lågans famn står opp
Och möter tsarens blick med än en fristads hopp.[1]

Innehållet är ju torr historisk prosa, iklädd en poetisk barockdräkt, som erinrar om Leopolds ode 1778, och den stelbenta alexandrinska versen haltar fram som en giktbruten gubbe. Därifrån vända vi oss till Prologen. Den börjar med ett rent lyriskt, musikaliskt anslag, som sedan såsom ett tema går igenom dikten:

De nattliga zoner
Bepurpras av glans,
Re'n vakna i dans
De eviga toner.
Ur himmelens öknar
Bland sjunkande töcknar
Går Phosphoros fram;
Och skogarna glimma
Och rosorna strimma
Och stjärnorna simma
I klingande vågen som glittrande damm.

[1] Översatt på ett mindre poetiskt språk betyder detta förmodligen, att Napoleon från söder trängt upp till Preussen, som kuvats, att han där slagit ryssarna, och att han och tsaren i Tilsit slutit den fred, genom vilken tsaren fick fria händer mot Sverige. Som man ser, var det ej blott den nyromantiska poesien, som var dunkel.

Digitized by Google

Sedan följa de fyra stora avdelningar på ottava rima, om vilka nyss talats, varefter temat åter upprepas; efter detta övergår dikten i lyriska strofer på olika jambiska versmått, och till sist, såsom avslutning, tonar det hela ut i det inledande temat. Det kan, som sagt, vara tvivelaktigt, vad Prologen egentligen förkunnar, men den ger obestridligen en rent romantisk stämning, en stämning av morgondimma, gryningsluft, av »aningsglans» — för att här använda ett av de nya ord, med vilka Prologen riktat den svenska poesiens språk. Atterbom ville, att en dikt skulle verka såsom musik, och det gör Prologen med sina välklingande, vackra ord och sina mjuka, melodiska rytmer, vilka ljuda såsom en följd av toner i en ouvertyr. För Atterbom kunde blott musiken uttrycka romantikens egentliga väsen, ty orden voro ännu för stofttyngda, för materiella. Det väsentliga är därför den välklang, de lämna efter sig, den stämning, de framkalla. Men Prologen verkar icke blott såsom musik. Färger och toner stodo varandra nära, och för nyromantiken var färgtonen både musikalisk och koloristisk. En viss färgton hade en viss klangfärg, gav även en stämning såsom av musik. Prologens rika ordsvall kan därför framkalla även visuella visioner, visioner av ett gnistrande färgspel, genom vilket vi förnimma romantikens anda, oavsett om dessa färger kunna sammanföras till fullt tydliga bilder. Franzén hade i Det nya Eden, likaså i Sången öfver Creutz, varit inne på denna art av poesi, men han hade dragit sig tillbaka, och då Prologen skrevs, hade man — såsom Wallmarks dikt visar — fått en poesi, som saknade all musik, all färg, som var snustorr och släpade längs marken. Prologens författare kom såsom »vårens unge gud» att väcka Poesien upp ur dess slummer, och så kände det unga släktet det. Agardh, som obestridligen var en av samtidens största begåvningar, reserverade sig visserligen mot lärdomen och dunklet, men var likväl hänförd: »Atterboms stycken äga en deciderad förtjänst. De förråda den snart fullkomnade skalden. Ännu är han det icke. Att oupphörligt inblanda hellenismen i hans rena idealiska toner gör hans poesi mera lärd, men ej mera skön.» Likaså fann han, att Atterbom mången gång offrade meningen för versens musik; »så mycket endast har jag att säga emot honom, nämligen mindre helleniska termer och någon gång litet mer begriplighet. Detta undantaget är hans poesi det skönaste jag någonsin läst.»

Den musikaliska grundtonen återfinnes även i de närmast följande Phosphorosdikterna, så i Gullåldern, som har formen av en italiensk canzon och utan tvivel inspirerats av Schillers Die Götter Griechenlands, samt ännu mera i Erotikon, där vi redan ana den store skald,

Digitized by Google

som sedan skulle dikta Fågel blå och Lycksalighetens ö. Det dunkel, som vilat över Prologen, är här på väg att skingras, och romantikens evighetslängtan får ett uttryck, som var och en kan fatta:

Snart vi återgå till fosterlandet,
Snart det brister, detta trånga bandet
Av en sinnlig värld, som skymt vår syn.
Och när stjärnorna i kretsar sjunga,
Tingens rena former kring oss ljunga,
Skall i skönhet och musik försmälta
Minnet av den låga jordens bryn.

Blommorna.

Såsom skald utvecklade sig Atterbom snabbt. Redan i Poetisk kalender för 1812 läses cykeln Blommorna, som han sedan ständigt utvidgade och omarbetade. Dessa »blommor», till en början elva stycken, skrevos på hösten 1811, och det första utkastet till en av dem, Solrosen, finnes redan i en 1808 skriven dikt. Den mystik, som ligger bakom cykeln, kom dock fullkomligt fram, först sedan Atterbom djupare trängt in i den schellingska filosofien. Det är Schellings lära om den besjälade naturen, som här omdanats i en verklig skalds fantasi, vilken i de olika blommorna såg speglingar av ett mänskligt själsliv. Redan i den 1810 omarbetade elegien till Sophi, i det andra Phosphoroshäftet, heter det:

Tala ej träden som bröder till oss med grönskande tungor?
Sjunger ej bäckens najad systerligt känd melodi?
Och de heliga rosornas släkt, den lutade, blyga,
Som på dess silvrade strand badar sin blossande kind —
Vet du, i vinden varför den förläget vändes och rodnar?
Härliga kyssens idé fullast i rosen beskrevs.

Å den andra sidan torde det nog vara oriktigt att allt för starkt urgera det filosofiska inslaget i Blommorna, och den närmaste väckelsen har Atterbom, såsom Santesson förträffligt utvecklat, nog fått från en dikt, från Garten der Poesie i Tiecks sagospel Prinz Zerbino: »Tiecks Garten der Poesie är diktens Paradisträdgård, fantasiens underbara sagoland, där tingens urbilder leva och hela naturen fått liv och stämma. . . . Skogen, buskarna och himmelens blå få röst och uttala sitt symboliska väsen, fåglarna sjunga, blommorna tala. Rosorna sinnebilda kyssen och kärleksnjutningen, liljorna stilla, trånande andakt.» Här äro vi redan framme vid Blommorna, liksom vi stå vid källan till en av de älskvärdaste scenerna i Lycksalighetens ö, då västanfläktar, solstrimmor, träd, blommor och fåglar hälsa den gryende dagen. Och dock — hur avgjord är icke skillnaden mellan Tieck och Atter-

Digitized by Google

P. D. A. Atterbom.
Oljemålning av J. G. Sandberg. Gripsholm.

Digitized by Google

Digitized by Google

bom? »Hos Tieck lätta antydningar, några lekfulla, snart tystnande klanger i den stora natursymfonien, ett muntert, melodiöst spel med poetiska analogier; hos Atterbom en utförd berättelse eller en genomförd bild av en individ, ett temperament, i de bästa dikterna en stor lyrisk klang, ett perspektiv av oändlighet bakom det tunna stoffet, en fördjupad human och spekulativ syn.»

I själva verket ha de särskilda blommorna blott givit skalden uppslag till olika lyriska dikter, de ha hos honom framkallat idéassociationer, vilka ganska lösligt sammanhänga med den enskilda blomman. Någon observator av naturen såsom Linné var Atterbom icke. Han levde i sin drömda fantasivärld, och några direkta botaniska iakttagelser av växtriket gjorde han icke. De första Blommorna äro antingen trädgårdsväxter eller tillhöra den allra vanligaste vilda floran. De ha hos honom framkallat en lyrisk stämning, och det är åt denna dikten ger uttryck. Blommorna förvandlas till verkliga individer med olika temperament, blyga, lidelsefulla, fyllda av världssmärta, djärvt utmanande, sensuella eller oskuldsfulla. I vår litteratur — anmärker Santesson i sin fina analys — innebar en dylik konstnärlig och psykologisk universalitet en betydande nyhet. »Vad romantiken beundrar som mest hos Shakspere är just denna förmåga att liksom osynlig gå ut och in i de mest olikartade människosjälar.» Shaksperes realistiska karakteriseringskonst låg dock Atterbom och nyromantiken fjärran. Hans Blommor växa alla i ett prerafaelitiskt fantasilandskap. De äro icke dramatiska, utan lyriska stämningsbilder, och i denna lyrik ligger deras betydelse. I Blommorna — jag citerar fortfarande Santesson — möter Atterbom »oss som en färdig skald med frigjord egenart och ton. Stilen i dikterna från 1809 och 1810 hade varit starkt svulstig under de överväldigande, ännu osmälta intrycken från tysk romantik och Tassos sensuella välklang. I Blommorna är denna svaghet i stort sett övervunnen. Diktionen är väl ännu osäker och trevande, utan stor och fyllig klang och intensiv vibrering, men dock oftast ren och klar. Den lyriska form, som blir skaldens egen under de närmaste åren ända fram mot Lycksalighetens ö, är här konstnärligt förverkligad.» Vid sidan av Tegnérs Svea och Geijers Idunadikter — också från 1811 — kan Atterboms insats betraktas som obetydlig. Och likväl inneburo Blommorna, »trots ämnets ringhet, en erövring åt vår lyrik av hittills okända eller på detta sätt blott halvt kända områden: en besjälad natur, en rik och komplicerad humanitet, nya lyriska temata och stämningar, framsprungna ur en ny sensibilitet och tolkade i nya former av förfinad och nyanserad konst. . . . De ha blivit en oförytterlig beståndsdel av vår litterära tradition och utgöra

Digitized by Google

i hela sin poetiska grundsyn direkt eller indirekt förutsättningen för all blomlyrik i modern mening under hela 1800-talet ända fram till Karlfeldt, Floras siste store sångare.» Vackrast är måhända den sista av dessa Blommor, Nattviolen, som skalden tänker sig som en liten nunna, i sin klostergård lyssnande till näktergalens sång från de månbelysta ekarna, vilka stå där såsom »en riddarvakt med gröna hjälmar på sin jättepansar.»

Så må jag dö, av världen oförstådd,
Men ej försmådd
Av den, som en gång löser livets gåta.
Han, som mitt liv en himmelsk syftning gav,
Skall i min grav
Mig ej åt stoftets mörker överlåta.

Övriga ungdomsdikter.

I den riktning, som Blommorna angiva, utvecklade sig Atterbom under de närmast följande åren. Formen blir klarare, versens musik starkare, och redan samma år, som han diktade Blommorna, gjorde den ännu blott tjugoettårige skalden de första utkasten till sitt livs två stora mästerverk, sagospelen Fågel blå och Lycksalighetens ö. Den 4 februari 1811 berättade han för Hammarsköld, »att den vackra delen av detta år skall användas till utarbetande av ett länge påtänkt romantisches Schauspiel Blå fågel», och den 19 juli fick Hammarsköld genom brev från Palmblad veta, att Atterbom samma dag börjat med Lycksalighetens ö. Under dessa år kom Atterbom dock ej längre än till spridda scener, och hans tid splittrades av många andra sysselsättningar. Först hans examensläsning. Student hade han blivit redan 1805, men filosofie kandidat blev han först tio år senare eller 1815, varefter han omedelbart därefter disputerade och blev magister. Att han med den omfattande författarverksamhet, som han under dessa år utövade, kunnat få någon tid övrig för examensläsning, vittnar ju gott både om hans vetenskapliga begåvning och om hans oerhörda flit. I Phosphoros och i Poetisk kalender var han den trägnaste medarbetaren, och han skrev även, såsom vi sett, i Polyfem och dess fortsättning Swensk Literatur-Tidning. Flera av dikterna måste betecknas såsom nästan fulländade. I Allegro och Adagio (i 1813 års kalender), som något erinrar om Miltons dubbeldikt L'Allegro och Il Penseroso, har han ställt det käcka levnadsmodet mot romantikens svårmodiga drömmeri, och dikten är tillika en hyllning åt musiken såsom romantikens mest uttrycksfulla språk:

Blott musik förmår tillbaka kalla
Ljusets änglar, goda makters här;
Innan själen tvangs från himlen falla,
Var musik det språk, hon talte där.

Digitized by Google

Samma platonska mystik kommer fram i Allegros svar: toner äro de minnen, som följa Psyke från de odödligas ort. Mest fylld av romantik är måhända Den nya Blondel (i 1815 års kalender). Det är sin egen barndom, han först skildrar. Den förflöt, där »de ljusa björkar stå på en enslig höjd», ingen delade med mig livets unga lek, men till mig bar min fader sagor från förflutna dar, och du, hulda fantasi, fyllde min själ med drömmar om slott av glas med torn av pärlemo, med feer och med dvärgar. Så drog jag ut i härnad, genom skog och hed, kämpade mot resar och troll, kom till kungaborgen och slog min cittra för prinsessan. Till det heliga landet följde hon mig, där jag om dagen svingade damascenerklingan och om kvällen lät mitt strängaspel ljuda under Jordanens palmer. Men ack! Borta är nu prinsessan; endast cittran vilar ännu i min hand:

Ensam är du hos mig kvar,
Trogna Fantasi!
Ännu klingar i min barm
Lika frisk och lika varm
Själens melodi.
Evigt ung och klar.

Kritiken över Svenska akademiens Handlingar.

Till hans dikter under denna tid höra även de förut omtalade Skaldarmal och Nordmansharpan, och samtidigt skrev han en följd av recensioner och uppsatser, i vilka han förfäktade den nya skolans åsikter i poesi och filosofi. En av dessa, en anmälan av Svenska akademiens Handlingar, mynnade ut i ett obehärskat utfall mot Leopold, vars »blyspira så länge insövande vilat över akademien». Hovkansleren friherre af Wetterstedt, som sedan 1811 var medlem av akademien, tog då — för att citera Ljunggren — »ett mindre välbetänkt steg». Genom sitt ombud i Uppsala lät han nämligen varna tidningens redaktör, och Palmblad blev även uppkallad i konsistorium, där han tillsades »att vid förlusten av akademiska privilegierna icke våga några uttryck, som konsistorium kunde finna skäligt att misstycka». Svenska akademien såsom sådan stod, så vitt man av dess protokoll kan döma, alldeles utanför denna sak och var även i sina statuter förbjuden att svara på några angrepp.[1] Men att Wetterstedt skulle hava tagit detta steg utan Leopolds medgivande, förefaller mycket osannolikt. Ett brev från Wetterstedt till Leopold visar åtminstone så mycket, att denne ej var främmande för aktionen, och man bör här erinra sig, att Leopold en gång förut — under striden mot Thorild — anropat akademiens beskydd mot sin vedersakare. Huru som helst väckte detta försök att med yttre maktmedel kväva den litterära oppositionen ovilja i nästan alla läger, och Tegnér, som just vid denna tid ville vinna Leopolds bevågenhet, kunde likväl icke underlåta att i brev till denne uttala sin mening: »Jag hoppas, att det är ogrundat, vad jag hört, att nämligen offentliga

[1] § 47 lyder: »Utgiver någon av trycket något emot akademien, vare ingen dess ledamot tillåtet att därå svara eller i något försvar där ingå, därest han icke uti en allmän sammankomst av nio ledamöter därom ombuden och tillsagd varder.» Något dylikt uppdrag hade varken Wetterstedt eller någon annan fått.

Digitized by Google

makten skulle på något sätt vilja blanda sig i saken. Endast med blanka och himmelska vapen vill det rätta försvaras i tankens fria republik.» I sitt svar låtsades Leopold icke förstå Tegnérs yttrande och talar om en helt annan sak — om ett försök att i *Lund* undertrycka de schellingianska kätterierna: »Om någon mesure av regeringen vet jag vid Gud ej och har ej ens drömt därom. Först i går hörde jag av h. ex. statsministern något om ett brev till biskopen i Lund, som h. ex. haft den godheten att i dag lämna mig del av. Jag fick denna kommunikation just nu i ögonblicket och har knappt hunnit sluta genomläsningen. Alltså mera en annan gång.» I förmågan att skriva diplomatiska brev var Leopold en mästare, och genom sitt högst besynnerliga misstag undgick han förmodligen att svara med en osanning.

Försöken att undertrycka schellingianismen.

Även i en annan strid var Atterbom inblandad. 1814 hade Palmblad skrivit en artikel: Något om den s. k. nya filosofiens syftning, och i denna hade han ej blott försvarat schellingianismen mot beskyllningen för irrlärighet, utan ock förklarat, att denna filosofi bevisat kristendomens viktigaste mysterier, treenigheten m. m. Artikeln framkallade en mängd gensagor, och i början av 1816 blandade sig även Atterbom i striden. Därvid hade han kommit att yttra: »Det är bekant, att läror, som man innefattar under benämningen 'den nya skolans', vid detta universitet även från katedrarna meddelas åt den studerande ungdomen.» Detta ansågs, egendomligt nog, såsom en grov injurie mot universitetet, särskilt mot dess teologiska fakultet, det slogs alarm, och den, som tog särskilt illa vid sig, var Leopolds nära vän, prokansleren ärkebiskop Lindblom. Han synes hava funderat antingen på ett tryckfrihetsåtal eller på indragning av tidningen och sökte nu att driva den teologiska fakulteten till att gå i spetsen för aktionen. Ärkebiskopen — berättade Ödmann för Wallmark — »har, jag vet ej på vilken impression, blivit uppeggad. Han frågade mig, vad mig syntes han borde göra. Därpå var jag för klok att svara. På eget bevåg hade han den 31 dec. (1816) inför protokoll föredragit saken och sagt sig icke anse, det fakulteten utan ansvar kunde tiga vid så offentliga tillvitelser . . . I dag (d. 2 januari) blir ånyo därom rådgjort, men intet avgjort. Jag förutser det . . . Nu kom fakultetens notarie och berättade, att hr. ärkebiskopen igår inlämnat till fakultetens kallade ledamöter en nota av innehåll, att han med missnöje förnummit, huru i Swensk Literatur-Tidning ej allenast kristendomens grundsanningar blivit på ett ovant och besynnerligt sätt framställda, utan ock att man angivit, att sådana läror, som innefattas under namn av nya skolans, vid detta universitet även från katedern meddelas åt den studerande ungdomen; han begärde således fakultetens utlåtande, om någon av dess ledamöter antagit och nyttjat en sådan lärometod. Därpå svarades naturligtvis: nej. Dock beslöts att i en vidare fakultet därom överlägga.» Hela den tillämnade aktionen mot Atterbom och Swensk Literatur-Tidning rann dock ut i sanden, och något åtal gjordes aldrig — som det berättades, skall Karl Johan hava förbjudit det, ty, skulle han hava sagt, »den offentliga makten har alltid orätt, då den blandar sig i filosofiska tvister».

Kort förut hade ett liknande försök att stävja schellingianismen vid Lunds universitet också blivit resultatlöst — det försök, på vilket Leopolds nyss citerade brev anspelar. Såsom kansler hade statsministern von Engeström infordrat en förklaring av professor Fremling över den filosofi, han såsom lärare förkunnade. Fremling försvarade sig värdigt och så pass populärt, att även Engeström borde hava förstått honom. Svaret tyckes emellertid hava satt myror i huvudet på Engeström, och han remitterade Fremlings brev till Leopold och Edelcrantz, vilka

Digitized by Google

satte upp en svarsskrivelse, som Engeström sedan gjorde till sin. I denna citerade han — ett utlåtande av 1694 mot de cartesianska villomeningarna, och fortsatte: »Jag instämmer till alla delar med detta yttrande och skulle önska, att man, så mycket möjligt är, undveke att bibringa ungdomen andra filosofiska begrepp än dem, vilka blevo dem såsom medborgare och ämbetsmän nyttiga.» Då Fremling icke gav sig, utan framhöll, att den akademiska undervisningen måste vara en annan än skolans och att det icke gick an att hålla studenterna utanför frågor, som öppet diskuterades i tidningar och tidskrifter, fann den kloke Leopold det lämpligast att blåsa till reträtt. Då Engeström bett honom om en vederläggning av Fremlings nya brev, svarade han med en liten kvick vers:

Professorn går så slugt omkring
Och ville (som det tycks) ha sagt på lärans vägnar
Dels *något* — och dels *ingenting*.
Men svarets språk är ljust och ädelt, som sig ägnar.
Jag ger med fröjd min känsla luft
Och ber, att himlens godhet fägnar
Var upplyst mecenat, som *vetenskapen* hägnar,
Men hägnar också *sunt förnuft*.

Atterboms resa.

Engeström tolkade — förmodligen riktigt — versen så, att det var *han,* som hägnade både vetenskapen och det sunda förnuftet, han följde det artiga rådet, vidhöll visserligen sin mening, men lät vid saken bero, och försöken att med maktmedel undertrycka den schellingska filosofien hade således misslyckats både i Lund och Uppsala. Atterbom hade emellertid börjat ledsna vid polemiken och längtade bort från denna. En bland hans vänner var den ädle August von Hartmansdorff, som förut varit Auroraförbundets chargé d'affaires i Stockholm. Han var icke förmögen, men av sina små inkomster hade han sparat ihop en summa, som han erbjöd Atterbom, på det att denne skulle kunna företaga en utländsk resa: »Du är fordringsägare hos fäderneslandet, och vi äro gäldenärer. Du inkasserar en del av din fordran; vi avbörda en del av vår skuld. Därmed är räkningen kvitterad och saken klar.» Andra vänner och gynnare bidrogo också — prosten von Schwerin gav 300 rdr — och den 3 juni 1817 kunde Atterbom lämna Uppsala — nästan såsom en triumfator; hans popularitet i studentkretsar framgår därav, att 60 à 70 man följde honom till Sigtuna, där han »efter pokulerande vid sång och strängaklang» tog farväl av sina vänner. Resan blev långvarig, och först på hösten 1819 var han tillbaka i universitetsstaden. Den gick till romantikens förlovade land, fram och tillbaka genom ett annat land, Tyskland, som för den svenska nyromantiken var nästan lika heligt, och Atterbom kom här i personlig beröring med de flesta av de personligheter, vilka för hans världsåskådning betytt så mycket, med Schleiermacher, Jean Paul, Tieck, Fr. Schlegel m. fl. Märkvärdigt

Digitized by Google

nog var hans kritik mera vaken, än man kunnat tro. När han kom till Berlin, var Friedrich Schlegel ej där. Han vistas — skrev Atterbom — »i Frankfurt, har blivit ofantligt tjock och äter varje mål i dubbla portioner, men betalar blott för enkla, emedan värden anser sig mångfaldigt vedergälld i den mängd av gäster, som en sådan mans ryktbarhet skaffar till spisningsstället». I Wien träffade han honom personligen, men fann honom »omgiven av sin fetma och sitt inbillade statsmannaskap liksom av en ogenomtränglig mur». Hans levnadssätt hade »redan skaffat honom ett betydligt framskjutande anlag till Midasöron, nämligen frosseri, statsmannaaffektation och stockkatolicism. Mig förekom han mera putslustig än imposant.» Ej heller besöket hos Jean Paul i Bayreuth fyllde honom med någon större vördnad. Den berömde författaren såg ut som »en välbesuten värdshusvärd, frodig och flintskallig». Ögonen voro sömniga — »jag lämnar därhän, huruvida hans bekanta passion, öldrickandet, därtill bidragit. Redan i förväg hade jag av Steffens och Schütz hört, att Jean Paul är sig mycket olika, allt efter som man träffar honom, när han druckit *mycket* öl eller *litet;* i det senare fallet skall han nämligen vara mycket älskvärdare än i det förra. Då jag ännu ej haft tillfälle till någon jämförelse, så vet jag ej, om han vid mitt besök befann sig i ny eller nedan.» Under samtalet försvann emellertid Jean Paul på ett ögonblick, och av doften vid hans återkomst förstod Atterbom, att den store humoristen varit ute och styrkt sig med en sejdel. Ej heller för Schleiermacher var han någon oreserverad entusiast, och om Tieck yttrar han sig ganska kyligt.

P. D. A. Atterbom.
Porträttmedaljong av B. E. Fogelberg. 1817.

Kritiken förstummas emellertid, då han i München råkar den store mästaren själv: Schelling. Efter att hava träffat honom, har jag — skrev han till Geijer — alldeles övergivit min önskan att tillbringa ett år i Italien; »efter en mera mogen och förnuftig överläggning har jag funnit, att det för mig ur flerahanda högst viktiga skäl är långt

Digitized by Google

mera båtande att blott *se* Italien, men att sedan *leva* ett år i Germanien». Schelling uppmanade honom ock att stanna i Tyskland och utbilda sig till tysk författare. På återresan reflekterade han verkligen på att söka anställning vid något tyskt universitet, enär utsikterna till utkomst i Sverige voro ytterst dåliga. På sina vänners råd övergav han lyckligtvis dessa planer, men de antyda, huru befryndad han kände sig med tyskt kulturliv. Genom Schelling blev han bekant med den märkvärdige filosofen och teosofen Franz von Baader, och hans förtjusning för denne visar, huru nära den nya skolan stod 1700-talsmystiken. I förmågan att tala — skrev Atterbom till Geijer — »har jag endast hört en till, som kan sättas i bredd med Baader, och det är Steffens». Ett av deras samtal rörde sig om den animala magnetismen, med vilken Baader då sysselsatte sig och för vilken även Schelling var intresserad. Baader berättade därvid en historia, »som i sanning är den besynnerligaste jag hittills hört», och som visar »magnetismen från en nästan obekant, nämligen från en rentav demonisk sida». Han hade magnetiserat en bayersk bondflicka, som »ett helt dygn var besatt av 13 djävlar, som talade med varandra helt och hållet dramatiskt och om den sjuka såsom om en främmande person . . . Man må nu förklara sig detta fenomen hur som helst, så är dock, bland många flera mirakulösa omständigheter, den t. ex. högst underbar, att då Baader befallde det väsende eller de väsenden, som talade genom den sjuka, att säga demonernas namn, svarades med en uppräkning av 13 namn, vilka äro kaldeiska och vilka han sedan igenfunnit i Talmud. Vad är nu därom att säga? Att en bondflicka varken känner kaldeiska eller Talmud, är tydligt.» Hon är en religiös flicka, som ej vill bedraga. Och att Baader icke ljuger, »därpå vill jag låta hänga mig. Jag överlämnar saken åt ditt besinnande; i alla fall har Schelling rätt i, att man genom magnetismen icke blott är på vägen att komma närmare himlens utan kanske ännu närmare intill avgrundens portar.» Det, som särskilt slog an på Atterbom, var, att både Baader och Schelling yttrade sig med den största vördnad om Swedenborg: »om hans andesyner äga de samma mening, som jag tillförne hört av dig, nämligen att han verkligen ägt kommunikation med andar ur en annan sfär än den vanliga synliga genom en åt vissa individer onekligen i den ursprungliga konfigurationen given ovillkorligt magnetisk eller magisk natur, men att dessa andar ofta varit av en ganska opålitlig beskaffenhet och icke alltid ur det rena ljusets region.»

I München stannade han från början av december till slutet av februari, då han efter en avskedsfest hos Schelling satte sig i res-

Digitized by Google

vagnen: »Vilket avsked! I synnerhet från Schelling själv, lika varmt som ur minnet outplånligt.» Resan till Rom — över Verona, Mantova, Modena, Bologna, Florens och Siena — gick tämligen fort, och redan den 14 mars kunde han därifrån skriva till Geijer. Sin mesta tid i Rom använde han på att utarbeta de dikter, han hade i sitt huvud. Naturligtvis studerade han därjämte flitigt den eviga stadens konstsamlingar och minnesmärken, och hans dagboksanteckningar visa, att han även hade sinne för den italienska naturen och det italienska folklivet — båda stämde ju alldeles in i romantikens ton. Hans observationer här äro enligt min mening fullt ut lika träffande som Ehrensvärds vida mera berömda, och de äro mera allsidiga och mindre affekterade. Tyvärr hann han icke att utarbeta dem. Under hemresan planerade han i Wien en upplaga av Samlade skrifter — i betraktande av hans ålder, 28 år, väl tidigt. Denna, som han hoppades få färdig till 1821, skulle bestå av fyra delar, av vilka den fjärde skulle bliva hans reseskildring. Med hjälp av dagboksanteckningarna och särskilt de brev, som han skrivit till sina vänner, de flesta till Geijer, började han verkligen, ehuru först mot slutet av sitt liv, att skriva på denna skildring, men kom ej långt, och först efter hans död utgavs denna början samt dess fortsättning i breven och dagboken.

Atterbom akademisk lärare.

Sommaren tillbringade han i Albanostäderna, och i september gjorde han tillsammans med Thorvaldsen en utflykt till Neapel, varifrån han över Rom och Venedig reste till Wien, dit han ankom i november och där han av penningbrist nödgades stanna tämligen länge. Hem kom han först på sensommaren 1819. Välkommen nu — skrev Geijer till honom — »till detta Uppsala, som inbjuder på gammal vänskap och gamla gemensamma intressen! I höst blir det dessutom livligt genom närvaron av vår älsklige prins Oscar.» För Atterbom blev detta prinsbesök av en viss betydelse. Kronprinsen, som 1818 blivit universitetets kansler, tillbringade nämligen höstterminen 1819 i Uppsala, där han åhörde föreläsningar av Geijer, Biberg m. fl. och där han också tog lektioner i tyska för Atterbom. I november var Atterbom därför fullt uppe i arbete: »dels har jag nu om aftnarna tysk lektion och samtalsövning med H. K. H. kronprinsen, dels maste jag dagligen tråka ur skallen på mig ett stycke disputation, för vilken jag vill presidera i begynnelsen av december». Den skulle heta De origine et incrementis venetiarum och var ämnad till docentspecimen. Under utrikesvistelsen hade han nämligen fått ett erbjudande från Grubbe att bliva docent i filosofi och kort därefter ett från Geijer om en docentur i historia. Du har att välja — skrev den senare: »Jag nekar ej, att jag önskar förvärva dig åt historia, som ju var din barndomskärlek. Det skulle mer båta din poesi. Väljes filosofien, så torde också det gamla skriket emot dig åter begynna.» Atterbom gillade denna mening, »särdeles för mina framtida poetiska planers skull, som komma att huvudsakligen äga historien och mitt fosterlands isynnerhet till basis. Med filosofien kommer jag i alla fall av stark inre böjelse att hela mitt liv igenom underhålla en hemlig,

Digitized by Google

ja väl ock understundom offentligt framträdande kärleksförbindelse.» Något akademiskt specimen i historia hade Atterbom väl ej utgivit, men den tiden var det nog med en liten disputation på några sidor, och det var på denna, han nu arbetade. Den kom emellertid att torka in, och i stället följde Atterbom kronprinsen till Stockholm, där han fortsatte sina lektioner. Av Atterboms brev till Schelling framgår, att han betraktade dessa nästan såsom tillfällen att göra propaganda för den tyska romantiken. Han beklagar, att prinsen föredrog Schiller framför Goethe, men antecknar med glädje, att den höge eleven likväl var förtjust i Egmont. Sedan skulle de tillsammans genomgå Shakspere i Schlegels översättning och Fouqués Sigurd der Schlangentödter. Han tillägger, att »de gamla perukerna» skakade på sina huvuden och ansågo, att prinsen genom denna undervisning riskerade att få smak för svärmeri, estetiskt barbari och schellingsk mystik. Denna Stockholmsvistelse varade till slutet av vårterminen 1821, då Atterbom åter kom upp till Uppsala och disputerade -- icke om venetianarna, utan om Nicolaus Rienzi, tribunus romanorum. I maj blev han på grund härav Geijers docent. Hans lärarbana som historiker blev dock ej lång, ty i början av 1824 utnämndes han till adjunkt i teoretisk och praktisk filosofi, och 1828 fick han den ena av de båda professurerna i filosofi. Därmed avslutades en period i hans liv och den viktigaste, ty dessa år, från hans utresa till hans utnämning till professor, äro i poetiskt avseende de mest alstringsrika, och det var då han utarbetade sina stora romantiska sagospel.

Sagospelen.

Alldeles utan förberedelser inom den svenska litteraturen voro dessa icke. Vi erinra oss från föregående del de féeriskådespel, som då blevo så populära, Zemire och Azor m. fl., och dylika gåvos fortfarande; så uppfördes Etiennes Cendrillon 1811 och följande år. Men dessa rokokostycken hava endast den likheten med de romantiska sagospelen, att de liksom dessa ofta äro byggda på folksagor. Hela andan är en annan. Ett romantiskt sagospel kan man knappast heller kalla Livijns först 1850 utgivna, ehuru långt förut skrivna opera Hafsfrun. Stycket är icke en dramatisering av en folksaga, utan av en folksägen eller — om man så vill — folkvisa om hertig Magnus och sjöjungfrun och erbjuder ingen större likhet med vare sig Tiecks eller Atterboms sagospel. Med Tiecks Der gestiefelte Kater hade väl den svenska allmänheten redan 1812 gjort bekantskap genom Livijns då utgivna försvenskning: Mästerkatten. Men även detta sagospel är av en alldeles annan art än Atterboms

Uppslaget till det nyromantiska sagospelet kom ytterst från Italien, från en av 1700-talets mest originella författare, Carlo Gozzi, som dels var en varm beundrare av den nationella italienska folkkomedien, commedia dell' arte, dels en motståndare till Venedigs båda då mest tongivande författare abbé Chiari och Goldoni. Mot dem skrev han 1761 en dramatisk satir, L'amore delle tre melarancie, i vilken de handlande personerna till stor del äro commedia dell' artes maskfigurer. För att emellertid ge skämtet någon ryggrad lånade han själva hand-

Digitized by Google

lingen från en folksaga. Stycket slog an, men publiken var tydligen mera intresserad av själva sagan än av satiren, och i de följande »fiabe» (sagor), som Gozzi skrev, försvann också satiren allt mera, under det att själva sagan blev huvudsaken, så i Il corvo, Turandotte och Il rè cervo. Med dessa sagodramer hade man fått en romantik före romantiken, och det var Gozzis fiabe, Aristophanes' fantastiska lustspel och Shakspere, som gåvo Tieck de olika uppslagen till den nya art av romantiskt drama, som han med en viss rätt kan sägas hava skapat. Shakspere hade ju utom tragedier, krönikespel och komedier även skrivit rena sagospel, de tre stycken, med vilka han avslutade sin skaldebana, Cymbeline, Vintersagan och Stormen, och såsom ung hade han diktat Midsommarnattsdrömmen. Från alla dessa tog Tieck intryck, men kanske mest från ett stycke, Pericles, som sannolikt till det väsentliga författats av en teaterskribent, Wilkins, och blott överarbetats av Shakspere. I detta drama inledes varje akt av den gamle medeltidspoeten Gower, vilken uppträder såsom chorus och berättar de händelser, som åskådaren måste känna för att kunna följa med dramats gång. Pericles är således en dramatiserad episk berättelse, till hälften drama, till hälften epos. Denna sammanblandning av två olika diktarter slog an på Tieck, och för sina mest bekanta stycken Leben und Tod der heiligen Genoveva och Kaiser Octavianus tog han upp idéen med en dylik episk chorus. Från Calderon, vars comedias ofta stå vid sagans gräns, fick han slutligen förkärleken för den av lyrik fullkomligt mättade framställningen, och tack vare dessa olika impulser blevo hans sagospel en förening av epos, drama och lyrik. Tiecks sagospel hava emellertid en ganska skiftande karaktär. Genoveva är en dramatisering, icke av någon egentlig folksaga, utan av en medeltida legend, vars katolska bigotteri Tieck fullkomligt tillegnat sig. Kaiser Octavianus återger knappast heller någon verklig folksaga, utan dramatiserar en svag och sen medeltida chanson de geste, Florent et Octavien, vilken visserligen rör sig med en mängd olika folksagomotiv, men alldeles saknar en klar och överskådlig handling. En dylik saknas ock i Tiecks sagospel; ibland är dramat rent episkt berättande, ibland lyriskt, utan att Tieck har förmåga att sammansmälta dessa partier till någon enhet. Kaiser Octavianus har dock en fläkt av verklig, medeltida romantik, och i stil därmed uppträder Die Romanze som Chorus. Av ännu annan art är Der gestiefelte Kater, som är en litterär satir, en burlesk, närmast liknande Gozzis första fiaba; så ock Prinz Zerbino och Die verkehrte Welt. Varken burleskerna eller Genoveva hade någon betydelse för Atterboms sagospel. Sitt uppslag har han fått

Digitized by Google

från Kaiser Octavianus och även från Shakspere, men han har fullt självständigt utbildat dessa uppslag till något nytt. Oehlenschlägers Aladdin, som står Fågel blå och Lycksalighetens ö närmast, hade han däremot, då han började och planlade sina sagospel, ännu ej läst.[1]

Det sagospel, som Tieck ville dikta, men ej förmådde giva form åt, det har Atterbom skapat. Teorien har han fått från den tyske skalden, men denna teori har han omsatt i stor poesi, och det är fråga, om han icke tack vare sin fantasi fått det mesta från den enkla folkbok, som han förmodligen redan som barn läst. Han hade alltid älskat sagan, och såsom nyromantiker fann han i denna den högsta poesien. Sagan var ju en poesiens »arabesk», nyckfull såsom denna, en fantasiens obundna lek, den var — såsom Novalis skrev — »en drömbild utan sammanhang, ett helt av underbara ting och tilldragelser». En saga i dramatisk form passade sällsport väl för hans begåvning. Han var den store lyrikern, och han var en hängiven anhängare av Schellings filosofi. Sagospelet erbjöd honom möjlighet att

P. D. A. Atterbom.
Blyertsteckning av Per Södermark från 1830-talet. Nordiska museet.

[1] Såsom ovan visats, hade Atterbom redan före den 4 februari 1811 påbörjat Fågel blå. Men då kände han ej Oehlenschlägers drama. Den 29 december 1810 skrev Palmblad till Hammarsköld: »Finns det någon i Sverige utom Aug. von Hartmansdorff, som har Oehlenschläger? Atterbom påstår, att du är den lycklige, och anropar din människokärlek för att erhålla med första bud hans verk eller något därav.» Den 11 januari 1811 fortsatte Palmblad: »I dag hava Atterbom och jag erhållit en stor hjärteglädje. Doktor Afzelius har tillsänt oss Oehlenschlägers Digte (icke något av hans dramatiska).» Kort därefter måtte emellertid Atterbom hava fått mera, ty den 5 mars skrev han: »Jag har nyss läst Oehlenschlägers Aly och Gulhyndy, en ypperlig novell, och skall strax börja Aladdin.»

Digitized by Google

utveckla båda dessa egenskaper. Det blev, såsom han gestaltade det, såväl ett djupsinnigt idédrama som en stor lyrisk dikt, behandlande livets högsta frågor.

Fågel blå. Själva sagan i Fågel blå kan följas långt tillbaka i tiden, vissa av motiven ända till Indien och till den antika litteraturen, och den form, som sedan går igen hos Atterbom, var färdigbildad redan på 1100-talet, i en fornfransk »lai», lai d'Yonec. Då sedan genom Perraults ryktbara samling dylika fésagor blivit på modet, skrev madame d'Aulnoy, väl efter muntlig tradition, den saga, l'Oiseau bleu, som blev Atterboms källa. 1794 översattes den på svenska och trycktes i Falun under titeln: »En mycket eftertänksam historia, om Blå Fogel, det är, huruledes en ung konung blef af ett troll, igenom dess list uti en Blå Fogel (till en Papegoja) förwänd, i hwilket tillstånd han uti 7 år uthärda måste, men emellertid fägnade sig af sin kärestas samtal intil dess afwunden honom sådant nöje afskar, hwaröfwer han så när kommit om lifwet, dock ändteligen befriad och kom til sin förre gestalt igen. Framgifwen af Philander. Fahlun, tryckt hos P. O. Axmar 1794.»

Denna folkbok var Atterboms enda källa, och han kände icke ens till madame d'Aulnoys franska original. Bearbetningen till ett sagospel började han redan i februari 1811, och i Poetisk kalender för 1814 tryckte han ett fragment, sex scener. I Swensk Literatur-Tidning recenserades detta av Hammarsköld med översvallande och — som vi nu kunna säga — fullt förtjänta lovord; från det motsatta lägret däremot utkom en parodi, »Fågel blå, dramatiserad folksaga i fem akter», av Anders Lindeberg, som kort därefter fick anställning i Wallmarks tidning,[1] men någon recension förekom icke i Allmänna Journalen, endast några speglosor i förbifarten. Måhända kände Wallmark, att här icke var någon lämplig angreppspunkt, ty förtjusningen tyckes hava varit tämligen allmän. »Jag har nu läst din kalender» — skrev Geijer. »Vackrare saker, än din Fågel blå innehåller,

[1] Om tonen kan man genom följande utdrag få en föreställning:

Fågeln: I mitt land har bildat sig ett nytt slag av vitterhet, för vars beskyddare jag förklarat mig, och till bevis på sin tacksamhet ha däremot författarna av nya sekten konstituerat mig till landets yppersta skald.

Florinna: Men prins, ni är ju bara tre och tjugo år!

Fågeln: Ja, det gör ingenting. Nog av, jag behagar mitt parti. Vi ha svurit ett evigt hat till förnuft och sans och rim, vi kringsväva i eterns rymder, mätta oss med hexametrar, jamber, sonetter och canzonetter samt läska vår törst med begrinande av all skaldekonst och vältalighet, som var före vår tid och som vi inte kunna göra efter. Jag förnöter min hela tid i umgänge med språkets musik, den himmelssläktade poesien.

Digitized by Google

äro ej sagda av någon skald i något språk. Den har oöverträffliga ställen, som ej kunna läsas utan förtjusning. Du är lycklig och olycklig med så stora gåvor. Emellertid — vad kan man säga dig annat än: macte virtute, generose juvenis. I anledning därav får jag med vänskapens rätt be dig att, så snart du kan, fullborda det poem, varav du givit så lyckliga prov och åtminstone på någon tid avsvära all *smärre* lyrik.»

Tyvärr följde ej Atterbom detta visa råd — kunde det måhända ej heller, ty närmast gällde det för honom att avlägga examen. På sommaren 1815 blev han emellertid promoverad, och nu tänkte han fullborda Fågel blå. Det lugn, som han ansåg sig behöva, fick han dock icke, ehuru han med sin optimism ständigt trodde, att hans Fågel blå inom kort skulle bliva färdig. Då 1814 års kalender 1817 utgavs i en ny upplaga, yttrade han i företalet, att »det hela» av Fågel blå »snart» skulle underställas allmänhetens omdöme. Detta »snart» sköts emellertid allt längre i framtiden. Först sedan han kommit till Rom, återupptog han arbetet på sitt sagodrama. Under vandringar i Villa Borghese i maj 1818 och sedan under sommarvistelsen i Albanobergen nedskrev han en mycket vidlyftig plan till det hela — men därjämte planlade han ock en större episk dikt om Erik den helige. Med dramat ansåg han sig likväl vara så långt kommen, att han i brev till Geijer från Wien kunde utlova, att Fågel blå med det snaraste skulle bli tryckfärdig såsom en andra del i de Samlade skrifter, han kort efter hemkomsten skulle utgiva; därtill behövde han dock »ett halvt års oavbrutet lugn». Detsamma upprepar han 1820 i brev till Hammarsköld. Men i stället att fullborda Fågel blå, kastade han sig då på det andra sagodrama, Lycksalighetens ö, som han samtidigt, 1811, planlagt. Detta utgav han under åren 1824 och 1827. Efter detta blev han, 1828, professor i filosofi, och nu togo föreläsningarna hela hans tid. Tanken att fullborda Fågel blå tyckes han nästan hava övergivit, ty i mars 1830 skrev han till Beskow: »I anledning härav får jag berätta dig, att jag ämnar använda denna sommar till fullbordan av något, som jag sistl. sommar blott hann börja: nämligen en revision och redaktion av mina äldre och nyare auktorsförsök. Jag vill först bland de poetiska och sedan bland de prosaiska utvälja dem, som jag anser förtjäna överleva mig — åtminstone i mina vänners minne. Mycket, som hittills ej varit tryckt, kommer då att utgivas. Den allmänna planen är denna: det hela skulle bestå av fyra oktavband, av vilka det första skulle innehålla mina smärre dikter (varibland åtskilliga nya Blommor och Fågel blå något tillökt, men dock fragment)». Härav vill det synas, som om — planen frånsedd — han ej kommit längre än till några få scener utöver dem, som tryckts i Poetisk kalender. Sedan fortsätter han: »Min favoritönskan är att sedermera få överlämna mig åt utförandet av en gammal ungdomsplan, som jag tror mig förr ha för dig nämnt: en hjältedikt på mitt vis över Erik den helige. Jag har bland mina papper upptäckt, att jag redan 1808 spekulerade därpå; tio år senare, under mitt vistande i Italien, återkom detta projekt för mitt sinne med största livlighet». Nu skulle han söka utarbeta denna hjältedikt. Därav blev emellertid ingenting, och i stället återupptog han på somrarna 1836 och följande år arbetet på Fågel blå. Men även då kom en annan plan emellan: en tragedi med ämne ur Sigurdssagan. I tidskriften Mimer (1839) och Brage og Idun (1839) trycktes dock några nya fragment, och i maj 1841 berättade han för Beskow, att

Digitized by Google

det nu var hans avsikt att »lägga sista handen vid den ofta avbrutna och ofta återbörjade ungdomsdikten Fågel blå, vilken sedan utkommer med dubbelt titelblad såsom tredje delen av mina Samlade dikter.» Året därpå var sagospelet, enligt Atterboms uppgift till Beskow, »till en tredjedel färdigt.» Längre kom han knappast, ehuru han ännu 1855, dödsåret, arbetade på sin ungdomsdikt. Atterboms sista födelsedag 1855 — berättar Tekla Knös — »hade han samlat en liten krets av vänner omkring sig för att för dem läsa sin Fågel blå. Det var sista gången vi hörde honom föreläsa i sitt hem..... Ännu hör jag hans stämmas skära klang, ser ögonens strålande blick och läpparnas lätta darrning, då han läste.» Fågel blå förblev således blott ett fragment — ungefär en tredjedel av det planerade dramat — och såsom ett fragment trycktes det i den posthuma upplagan av hans samlade skrifter.

De grova dragen av själva handlingen lånade Atterbom, som sagt, från folkboken; väckelsen att ombilda en dylik saga till ett romantiskt drama hade han säkerligen fått från Kaiser Octavianus, men till en del nog också från Shakspere. Ty i det hela erinrar Atterboms sagospel mera om Shaksperes än om Tiecks. En bland de mera framträdande figurerna i dramat, Holophernes, vars materialism bildar en kontrast mot styckets ideala gestalter, är en, enligt min mening, ganska lyckad replik av Falstaff, och handlingen i dramat och folkboken företer så pass stor likhet med Shaksperes Cymbeline, att detta drama vid utarbetandet gärna måste hava föresvävat honom. Här fanns — vad som icke fanns i folkboken och knappt heller hos Tieck — verklig poesi, och även här var dramat väsentligen ett sagospel. Cymbeline är den beskedlige sagokonungen, som står under toffeln och har en underbart skön och god dotter, som förföljes av den elaka styvmodern — alldeles som i Atterboms drama. Och i det samtidigt koncipierade sagospelet Lycksalighetens ö, hava vi en gestalt, Zephyr, som visserligen finnes också i folkboken, men där icke närmare karakteriseras och i varje fall där ej har något av den poesi, som återfinnes i Atterboms diktskapelse. Väckelsen till denna gestalt har han säkerligen fått från Shaksperes båda luftgenier Puck och Ariel, och överhuvud har févärlden i Midsommarnattsdrömmen och Stormen föresvävat honom samt visat honom, till vilken hög poesi just sagospelet kunde nå.

I Fågel blå vill han framlägga nyromantikens ideal. Händelsen spelar i södern — i Poetisk kalender under obestämd tid och i ett obestämt land, i utkastet 1818 och de sedan utarbetade partierna under korstågsperioden, på Cypern, där den bekante Guido av Lusignan härskar. Och det hela är fyllt av medeltidens romantik och dess svärmeri för äran och kärleken, som förkroppsligas i hjälten och hjältinnan, Amundus och Florinna. Det vore orättvist att jämföra detta

Digitized by Google

par med rokokons salongsideal, den skeptiske, kvicke och elegante världsmannen och den koketta hovdamen i styvkjortel, mouche och puder — orättvist mot 1700-talet, ty även då fanns ett mera romantiskt ideal, som vi känna t. ex. från Kellgrens Gustaf Wasa. Men även om man ställer upp denna förromantiska hjältetyp mot den nya, som här kommer fram, blir skillnaden väsentlig. Förromantiken saknade den djupa underton av mystik, som ljuder genom de nya diktgestalternas själsliv, den känsla av oändlighet, som gör dem till varelser av en högre art än verklighetens. Rokokons hjältar stå i solljuset, nyromantikens bliva sig själva först under gryningens bleka dager, i kvällsskymningen eller under den månklara natten. De deklamera ej, utan de drömma. Och alexandrinen har fått giva vika för den Shakspereska blankversen och de melodiska, sydländska stanzerna. De tillhöra diktens och fantasiens värld, deras språk klingar såsom musik, och det hela — vem som än talar — ljuder såsom en romantisk symfoni. De båda älskande äro knappt individualiserade, utan det är ständigt den nyromantiske skalden själv, som talar genom deras mun och hyllar den höviska, osjälviska, ridderliga äran och den kärlek, som icke bär något jordiskt stoft på sina vingar. Ty med mystiken följde ock den djupa, religiösa underton, som går igenom Atterboms båda sagodramer. Det hela återger blott i olika variationer en diskussion om tillvarons högsta frågor. För denna mystik hade rokokons hjältar, trots all idealitet, dock stått främmande och kalla, och oändlighetslandet hade de i sina deklamationer om fosterland, kärlek och ära dock aldrig skymtat.

Det är också efter denna religiösa måttstock, som Atterbom indelar sina figurer i två grupper, de goda och de onda, idealister och materialister, och det är skiftningarna i deras världsåskådning, som sagospelet återgiver. Vi hava styckets Falstaff, den praktiske, glade realisten Holophernes, som är alldeles för bekväm att försvara sin njutningsfilosofi och vars oförbränneligt goda lynne dock är ett sympatiskt drag, som gör, att Atterbom följer honom med nästan samma förlåtande välvilja, som Shakspere egnat sin hjälte. Vi hava den stolta, ärelystna, lidelsefulla drottningen, som är tecknad med en viss demonisk realism, och vi hava slutligen trollpackan Sysis, den fullständiga negationen av all idealism, all romantik, som älskar det fula, därför att det är fult, och som utan egentligt motiv vill skända allt upphöjt i livet.

Mot dessa representanter för det onda stå de goda. Men av dessa är det en, som ehuru han i sagan knappt är mer än antydd, av Atterbom gjorts till dramats egentlige hjälte — »trollkarlen» Deolätus,

Digitized by Google

i vilken Atterbom givit ett porträtt av den nyromantiske skalden, närmast av sig själv, och det är till hans själsutveckling, som huvudintresset i sagospelet anknyter sig. Dramat är därför lika mycket egnat poesien som kärleken och äran.

Ehuru dramat spelar på Cypern, är Deolätus nordbo, svensk, och hans barndom hade varit Atterboms egen:

Ack, på en kulle, nästan lik med denna,
Stod enslig, trång och säll min faders boning,
Och gossen, överlämnad åt sig själv,
Med blomstren umgicks blott och trädens susning.
Jag såg ej andra barn, och när jag såg dem,
Som sparsamt hände, snart jag flydde stojet
Att skåda stjärnans lopp och lärkans flykt
Och höra hjordens klockor mellan bergen.
Och i de långa, dunkla vinteraftnar
En eld, som den där borta, halvt förbrunnen,
På låga härden glimmade i kojan,
Där modern framför brasan satt och spann.
Jag låg vid hennes fötter, läste hänryckt
En kämpesaga vid det röda skenet,
Och hörde dessemellan, hur hon sjöng
En tröstrik psalm med heligt vemod...

Han äger nordbons rastlösa oro, vistas ständigt på resor, är försänkt i sina drömmar och lever mera i diktens värld än i den verkliga naturen. Då vännen Cypriano förebrår honom detta, svarar han:

Och är ej dikten den egentliga
Naturen? Ej materiens liv och moder?
Ej alla formers odelbara urform?
Har något kallt beräknande förstånd,
En klokhet, lik den mänskliga, väl bildat
Den borg av ljus och natt, där Skaparn bor,
De bloss, som tindra från dess höga tinnar?
Tror du, att solens brand och hjärtats slag
Och minnets suck och blommans morgondoft
Och vårens lust och ungdomens förtjusning
På någon slutkonsts lagar grunda sig?
Nej, ur en lågande inbillnings fullhet
En kärlek, som ej fann sin like, födde
Den härliga naturen för att träffa
Ett föremål att älska och att se.

Detta är ju själva nyromantikens program. Den diktade världen, fantasiens, är den enda verkliga, den värld, dit varje ädelt sinne vill fly bort undan den idealitetsfientliga tillvaron. Men Atterbom stan-

Digitized by Google

nade ej på denna ståndpunkt, och hela hans skaldebana får sin färg just av hans strävan att giva livet ett innehåll, som det för den ensidiga nyromantiken ej hade.

Den Deolätus, som han skildrar i fragmentet 1814, var Atterbom själv. Deolätus förtärdes av en ständig längtan, först mot Södern, som ju för nordbon alltid stått såsom ett skönhetens förlovade land. Så var det ock med Atterbom. Men i den plan, som han, kommen till Södern, uppgjorde i Villa Borghese och i Arricia, har Deolätus-gestalten i viss mån blivit en annan. Nyromantiker som Atterbom var, uppfattade han föga den yttre världen; den gav honom stämningar, satte hans fantasi i rörelse, men *såg* gjorde han egentligen blott med själens öga, och under pinjerna i Villa Borghese gick den drömmande främlingen och grubblade över nyromantikens stora problem — subjektets förhållande till verkligheten. I ett brev från resan skrev han: »Mitt hjärta tillhör det förflutna, mitt huvud det tillkommande, och det, som man kallar närvaro, är för mig egentligen icke till. Ville det en gång lyckas mig att även bemäktiga mig *denna* med värme och klarhet, så vore *poeten,* ja den praktiska filosofen färdig.» Deolätus, Atterboms alter ego, var skalden, som blott lever i sina drömmar: »Han kan deltaga i allt, han kan reflexivt uppfatta allt, men hans hjärta förbliver dock till en betydlig del tomt och kallt, och ingenting uppfyller fullkomligt hans bröst.» Denna världsåskådning kändes nu för Atterbom såsom en brist, en estetisk självviskhet, en »skådespels-åsikt av livet». Särskilt kände han smärta över, att han icke älskade någon kvinna och att han stod främmande inför den dock djupaste och ädlaste känslan i livet. I grunden var denna esteticism förstucken hedendom. Ännu — skrev han i ett annat brev — »är jag för mycket egoist, ty ännu begär jag av livet något mera än den sköna möjligheten, som skänks individen genom den jordiska födelsen: att vara till blott för plikt, för idéer, för Gud!»

Det var denna fördjupade religiösa syn på världen, som kom fram i den Deolätus-gestalt, han nu sökte utforma och som i viss mån redan legat bakom den gamla, ty själva namnet betecknar ju den, som »är glad i Gud». Hans Deolätus får nu ett innehåll i livet: genom att leva för andra, genom att osjälviskt offra sig för plikten.

Men lösningen var teoretisk, tillfredsställde icke Atterboms hjärta, ännu mindre hans dock outrotliga krav på egen lycka. Då de älskande genom Deolätus' hjälp förenats med varandra och det hela tonar ut i den segrande kärlekens jubel, går skalden ensam, drömmande i slottsparken och lyssnar till bröllopsmusiken, som klingar ut i den ljumma sommarnatten. Han gläder sig åt de ungas lycka och

Digitized by Google

tackar Gud, att han har fått fullborda sitt värv. Han är »fullkomligt försonad», nöjd att vara blott en ton, ett blomster, av vars doft och färgprakt andra vederkvickas, och han »går, glad och modig i denna förtröstan». Men trots detta kan han dock ej bortjaga en »fläkt av trånad och saknad», och Atterbom måste hava känt, att Deolätus dock fortfarande stod utanför det verkliga livet. De verkliga människorna voro de, som rörde sig därinne i de upplysta bröllopsgemaken, men för drömmaren, som från den skumma slottsparken betraktade dem, tedde de sig såsom ett skådespels diktade gestalter. Han och de voro fortfarande varelser av olika art, och det hela slutar därmed, att Deolätus drager bort — varthän och till vilka öden, veta vi ej.

Lycksalighetens ö.

I det otillfredsställande i denna blott teoretiska lösning av problemet hava vi nog den djupaste orsaken till, att Atterbom efter hemkomsten lät utkastet ligga och i stället i Lycksalighetens ö tog upp problemet från en annan sida.

Sagomotivet om lyckolandet, där århundraden förflyta såsom timmar, är ett bland de mest spridda och återfinnes i flera folks diktning. Inom Västerlandet möter det oss i en fornfransk lai, Guingamor, även i fornirisk diktning och senare i en folksaga, som madame d'Aulnoy lade in i sin 1690 utgivna roman Histoire d'Hipolyte, comte de Douglas, vilken 1746 översattes till svenska. I den formen blev sagan dock ej vidare bekant, och den svenska folkboken synes utgå från en något olika fransk text. Dess titel är: »Lycksalighetens ö, föreställd uti en skön historisk dikt, som wisar deras fåfängelighet, hwilka söka at winna den rätta lycksaligheten här i werlden, samt huru tiden och afwunden alt til intet gör, ehuru stort nöje man tycker sig hafwa ärnådt. Mycket nöjsam och lustig. Tryckt nu nyligen.» Som härav synes angives intet tryckår, men detta torde hava varit omkring 1770. Denna folkbok var Atterboms enda källa, ty lika litet som vid Fågel blå kände han det franska originalet.

Redan 1811 hade han, såsom vi minnas, kommit på tanken att dramatisera detta ämne. Då hade likväl Lycksalighetens ö skjutits i bakgrunden för Fågel blå, som sysselsatte honom även i Rom och strax efter hemkomsten. Men på hösten 1821 övergav han plötsligt Fågel blå och kastade sig i stället på det andra ämnet. Här arbetade han raskare, och i slutet av året hade han redan det första »äventyret» färdigt. I början av 1822 hade han hunnit ett stycke in på det andra, och på våren 1823 var första delen färdig och den andra påbörjad. Färdigtryckt blev denna första del 1824. Den andra följde 1827.

Digitized by Google

Sin färg har sagospelet i mycket fått av Atterboms personliga upplevelser. Under dessa år, då han fullbordade sitt sagodrama, var han själv icke längre någon Deolätus, som blott på avstånd betraktade andras kärlekslycka. På sommaren 1823 hade han lärt känna och förälskat sig i sin blivande maka, Ebba af Ekenstam, på nyåret 1824 blevo de förlovade, och 1826 stod deras bröllop. Detta vita nuova ligger till en del bakom Lycksalighetens ö, vars första del mynnar ut i den svenska diktens kanske mångstämmigaste och rikaste kärlekshymn — Felicias och Astolfs förening.

Ebba Atterbom, f. af Ekenstam.
Oljemålning av Alida Rabe. 1852.
Tillhör Major Hjalmar Atterbom, Ystad.

Även förhållandet till Geijer torde hava avsatt sina spår i dikten. Ännu 1811 hade de ej stiftat någon personlig bekantskap, men kort därefter finna vi, att de blivit verkliga vänner, som icke blott beundrade utan även älskade varandra, till en del kanske därför att de voro varandra så olika. Med all sin reflexionssjuka var Atterbom ett stort barn med ett barns naiva fåfänga, vek och kvinnlig, och det var naturligt, att han skulle känna sig dragen till den manlige Geijer, som till en stor del var så stark och så sund, därför att han var oförmögen av någon — dock alltid mer eller mindre sjuklig — självanalys och var nöjd med sin värld och med sig själv — det sista icke minst. För Atterbom betydde vänskapen med Geijer mycket, ty Geijer skänkte honom dock något av sin själshälsa. Två brev, som 1820 växlades dem emellan, äro i detta fall belysande och kasta även ett ljus över Atterboms förhållande till Deolätus-gestalten och den förändrade världsåskådningen i Lycksalighetens ö. Jag kan — skrev Atterbom — »icke tänka mig någon större sällhet än den att vara *intet;* kunde man blott komma därhän under en stilla sömn utan all den hemska och spöklika stånd av fasa och vämjelse, som förbereder dödshugget och paraderar omkring sotsängen. Det är *denna,* som skrämmer mig, icke döden själv, ehuru bittert det kan synas att sjunka i graven utan att ha smakat en droppe av livets sötma — ty det äger dock någon sådan, ja, ett rikt mått av fullhet

Digitized by Google

och salighet, fastän dess gyllne kalk aldrig sänkt sig ned till mina läppar — och utan att ha utvecklat ett enda av de anlag, en enda av de tonarter, dem naturen dock omisskänneligt nedlagt i mitt hjärta och min fantasi.» Geijer svarade med ett brev, som hör till det bästa, som flutit ur hans penna: »Du skriver ju alldeles förskräckliga brev, när du en gång kommer dig därtill! Men även *så* äro de mig kärkomna. Dina kroppsliga plågor beklagar jag av hjärtat. Vad själen angår, så har jag, som i mjältsjukan ej en gång är dilettant, mindre kännare, blott en enda anmärkning att göra, vilken likväl är så sann, att jag önskar blott du ej måtte finna den för *hög* för mig. Du kan visserligen bli en bättre kristen — vilket ock vill säga en mycket bättre man — än jag är, och min stora tillgivenhet för dig måtte väl komma därav, att jag hos dig finner någonting, som jag hos mig saknar. Men *hittills* har det förefallit mig, som om din teoretiskt-kristliga filosofi ännu motverkades av en viss förstockad hedendom, den där väl torde vara din egentliga onda demon, ett stycke upproriskt *jag* = *jag*, som just gör denna ödsliga ensamhet, vilken är det första och det sista i all din klagan. Ack, min bäste vän och broder, vilken människa är väl *ensam?* Blott den, vars vilja och karaktär *isolerar*. Men denna utan tvivel största av alla olyckor är tillika just den första hädelsen, ett avfall från den kärlek, som är livets egen princip . . . In summa: se här min trosbekännelse! *Sorg är synd*, ty tillvarelsens innersta är salighet. Gärna medger jag dock, att det finnes *renande* smärtor, och kanske har *jag* allt för litet känt dem. Ty så outsägligt härlig har *den* varelse, som *är*, alltid förefallit mig, att jag velat tillbedja och dyrka den även i sin mest fallna avbild; och hava därför jord, himmel, natur och människa ständigt förekommit mig så sköna, att en dödlig tunga måste stappla på att utsäga redan det minsta av deras väsendes förträfflighet. Är detta en barnslig villa, så hoppas jag dock att i den gråna och en gång för den, som för andra, finna — *barmhärtighet*. Friskt mod, min broder! Jaga undan töcknen! Jag har alltid hoppats, att du i insikt, känsla och uttryck av det *enda verkliga* en gång skulle bli klarare än jag; och du skall ej betaga mig denna glädje.»

Bakom Lycksalighetens ö ligger mycket av denna världsåskådning. Den »skådespelsuppfattning av livet», som ännu Deolätus hyste, har här givit vika för en stark känsla av plikten, av mannens skyldighet mot det samhälle, inom vilket han lever, och den poetiske drömmaren får icke rätt i sin världsskygghet.

Det problem, som sagospelet behandlar, är det, som framför allt sysselsatt denna tid, från Rousseau till nyromantiken: subjektets för-

Digitized by Google

hållande till verkligheten, och det är *mot* nyromantikens verklighetshat, Atterbom här vänder sig, men blott för att uppvisa det berättigade och ideala i den känsla, som framkallat detta. Astolf, nyromantikern, som dragen av sin skönhetsträngtan sviker sin plikt i det verkliga livet, har en stor »tragisk skuld» och går därför under, men idealiteten i hans väsen, hans evighetssträvan bliver dock bestående, sedan han själv skattat åt förgängelsen. Sagospelet ger oss således nyromantikens egen tragedi.

Dramat spelar först i yttersta Norden, i hyperboreernas land, och inledes med en björnjakt, till vilken Karl XII:s vilda ungdomsupptåg nog givit färgtonen. Folket är rått, men kraftigt, och genom det hela stryker en frisk vintervind fram. I denna värld uppträder dock en modern kulturbärare, hovläkaren, som göres till en representant för den materialism, som Atterbom så djupt hatade:

Materien är alltings A och O,
Ett växelspel av krafter och av lagar,
Som icke leva, men dock giva liv,
Och icke tänka, men dock giva tanke.

Figuren, en vrångbild av naturvetenskapsmannen, förekommer hos de flesta nyromantiska skalder, även i Fågel blå, men har här ett särskilt berättigande, då Atterbom i det följande söker visa, huru den här förkunnade materialismen förgiftar det ursprungligen sunda folket. Ty det är hovläkarens teorier, som leda till den hyperboreiska republik, vilken skildras i dramats senare del.

Härskaren i detta rike är konung Astolf, en ridderlig furstegestalt av samma art som Amundus i Fågel blå, men tillika en nyromantisk drömmare som Deolätus:

O! gåves det en trolldom,
Som dränkte all vår nakna verklighet
Så djupt i drömbilds-världens ocean,
Att ingen brygga nådde från vår jord
Till diktens evigt sommargröna ö,
— — — — — — — — — — — — —
Jag skulle genast, för vad pris som helst,
Förbyta mot ett sådant drömmeri
Mitt vakna liv, mitt tomma hjältenamn,
Min hemska fosterbygd, min tunga spira.

Under jakten förirrar han sig från sitt följe och hamnar till sist i vindarnas grotta. I poesiens mest glödande färger skildra Nordan, Sunnan och Östan här sina strövtåg, men mest gripes Astolf av

Digitized by Google

Zephyrs berättelse om sitt besök på Lycksalighetens ö hos dess drottning Felicia, och nu förstår han den obestämda trånad, som förtärt honom; det var dit, till den eviga skönhetens rike han längtat. Hittills hade han dock icke *levat!* Ingen hade kunnat förebrå honom en handling, som icke varit konungslig, men han hade handlat av plikt, ej av böjelse. I freden hade han sökt rättrådighet, i kriget hjälteära, men allt hade varit honom blott ett tidsfördriv, som lämnat själen tom. Allt hade varit fattigt och färglöst.

På sina vingar för Zephyr honom då till det drömda lyckolandet. Men det första »äventyret» slutar ej därmed, utan tonar i stället ut i vemod. Utan att han själv anar det, älskas Astolf av sin fränka, prinsessan Svanvit — en gestalt, som Atterbom själv tilldiktat och som är en bland de skäraste, som någon svensk skald skapat. Hon äger icke Astolfs starka lyckobegär, utan stilla och försynt lever hon för sin plikt. Hon är den trofasta, nordiska kvinnan, som icke fordrar någon genkärlek, utan som är nöjd, blott hon kan få offra sig för den älskade. Det var denna kärlek, som drömmaren försmått, och med hennes vemodsfulla visa, den underbart vackra sången om Tusenskönan, som skördas av vintern, ändas det »första äventyret».

Det andra är en enda stor hymn. Drömmaren har nått sin trängtans mål, Lycksalighetens ö, där skönhetens fe, Felicia, blir hans maka, och vid hennes sida försvinna för Astolf tre århundraden såsom några korta dagar. Men i parken, utanför bröllopsgemaket, där de älskande vila i kärlekens högsta berusning, klingar Näktergalens vemodsfulla sång — kanske den vackraste Atterbom skrivit:

Strömma, välljud, strömma
Ut i fulla slag.
Medan blomstren drömma
Om sitt livs behag!

Låt dem dig förskjuta!
Olik är vår lott;
Deras blev — att njuta,
Din — att njutas blott.

Huld är dock att skåda
Livets korta lek!
Vi skall jag bebåda,
Att dess fröjd är svek?

Dock — du klagar jävigt,
Suck av ohörd bön!
Räckte maj för evigt,
Vore han då skön?

Det är Deolätus i ny gestalt, som här vänder tillbaka.

Det tredje äventyret, med vilket den senare delen inledes, betecknar brytningen, och motivet har Atterbom här lånat från Tasso. Liksom Rinaldo på Armidas ö vaknar upp till besinning av sin plikt såsom korsriddare, så vaknar även Astolf upp, och anledningen är just ett skådespel, i vilket Rinaldos saga framställes och som av Fe-

Digitized by Google

licias tärnor uppföres för de älskande. Astolf frågar sig själv, huru han fyllt sin plikt som man och konung, och han vill åter till sitt isfyllda land för att, sedan han där utfört sitt värv, återvända till Felicias ö.

I det fjärde äventyret är Astolf tillbaka i sitt forna rike. Men där hade den materialism, som han under sin regering ej lyckats förkväva, utvecklat sig i full blomma. Hans forna kungarike hade förvandlats till en hyperboreisk republik, styrd av de lumpnaste och fegaste demagoger. Bakom denna skildring ligga tydligen Tiecks satiriska sagospel, och Atterbom urladdar här nyromantikens hela hat mot »upplysningen» — särskilt i diktens andra, omarbetade upplaga. Av den liberala pressen stämplades naturligtvis denna skildring såsom ett non plus ultra av dumhet. Men ehuru Atterbom här varken har humoristens goda lynne eller den gustavianska satirens fina, dräpande kvickhet, har han onekligen med följdriktighet dragit ut slutsatserna ur den idealitetslösa världsåskådning, som han bekämpade. Naturligtvis är det en vrångbild av liberalismen, han här ger, men ingen satir söker vara opartisk och rättvis, och frågan är blott, om den träffar de sårbara punkterna. Att döma av den ursinniga förbittring, han väckte, tyckes han verkligen hava gjort det, och i varje fall har man här den svenska nyromantikens mest betydande satir, som i det hela är både dräpande och kvick.

Såsom en motbild mot den hyperboreiska uselheten sätter Atterbom den gamle skalden Florio och dennes omgivning, vilka dragit sig undan den moderna tiden och i stället leva i minnets värld. I denna finner sig också Astolf mest hemma. Men inför denna forntid känner han också djupare sin skuld. När han kunnat handla, hade han i stället drömt, och nu var det för sent att vrida tiden rätt. Det vardagliga — yttrar Astolf — ansåg jag för smått, och jag gjorde därför intet i min högmodstro att kunna göra allt.

Uttröttad på lumpenheten vill han återvända till Felicias ö. Men på återfärden — i det femte äventyret — nås han av Tiden, och Zephyr kan blott föra hans lik till sällhetslandet, över vilket olyckan nu brutit in. Nu kommer också diktens grundtanke fram. Den jordiska kärleken är ej den högsta. Kravet på lycka är självisk, och den verkliga kärleken fordrar försakelse. Blott då Astolf och Felicia lärt sig lida, nå de den *salighet,* som är förmer än den sinnliga *lycksaligheten.* Det högsta i livet är heller icke dikten, utan det är religionen. Skönhetens rike sjunker därför i grus, men över detta höjer sig evighetens. Ingen rätt lycksalighet — skriver Atterbom själv om sitt sagospels mening — »vinnes med att leva för sig *själv,*

Digitized by Google

även om detta skulle verkställas i den högsta estetiska formen. Astolf borde levat för Gud och samhället.»

Sagospelet blev därför i viss mån ett inlägg *mot* den nyromantiska världsåskådningen och dess ensidiga esteticism, en poesiens egen tragedi. Men det var på samma gång ett försvar för nyromantikens oändlighetsträngtan, och ett ädlare uttryck har denna icke fått än i denna härliga, tyvärr så föga lästa dikt.

Egendomligt nog var det blott få, som förstodo och uppfattade denna underbara diktskapelse, den svenska litteraturens måhända mest poesifyllda, nästan ingen mer än Geijer. Då första delen lästes upp hos Malla Silfverstolpe, utropade han ofta under läsningen: »Charmant! Se det kallar jag poesi!» Tegnér förstod den tydligen icke, senterade visserligen enskilda partier, men ej det hela. Då det på hösten 1824 var frågan om det Lundbladska priset (som gavs för det bästa under året utgivna arbetet), skrev han till Hagberg: »Lycksalighetens ö av Atterbom är av vad jag känner utan jämförelse det bästa. Som poem och helt är det en vidlyftig bagatell, men de lyriska partierna äro dock ofta mästerliga. Jag är emellertid långt ifrån att vilja tillstyrka något slags akademiskt pris för en man, som står i sådant förhållande som Atterbom till akademien i allmänhet och flera av dess utmärktaste ledamöter isynnerhet.» Det var även akademiens mening, och priset tilldelades i stället generalkonsul Johan Fredrik af Lundblad.[1] Det skedde på Tegnérs förslag, och han tillade: »Jag vet på fullt allvar ej något bättre råd att ge i dessa missväxttider[2], då jorden bär allt och vitterheten intet.» Att Leopold skulle yttra sig så ringaktande som möjligt om Atterboms sagodrama, var ju ej att undra på, ty till poesiens drömland hade han själv aldrig förirrat sig. I brev till sin gode vän Nordvall skrev han: »Franzén har nästan i en andedräkt utblåst ifrån sig tvenne långa poemer: Mötet vid Omberg och ett annat, kallat Julie de S:t Julien, bägge två rika på poetisk förtjänst. Men sådana guldbitar äro sällsynta bland soporna. Däremot hava vi Lycksalighetens ö, Babels torn, Bref från Danviken med andra dylika till otalighet, alla merendels högeligen berömda, dels av auktorerna själva, dels av Argus, deras förståndige patron. Till poesien hörde väl fordom att kunna göra verser med någorlunda mening och behag, liksom förnuft, klarhet och sammanhang ansågos nödvändiga till filosofi. Sådant behöves ej numera.» Men även Hammarsköld stod ganska oförstående inför den svenska nyromantikens främsta dikt: »Man förvånas över den glimrande prakten, men fantasien mattas under bemödandet att uppfatta den oändliga enformigheten, och hjärtat blir kallt.» Recensionerna från den gamla skolan voro naturligtvis ogillande. Lindeberg, som förut parodierat Fågel blå,

[1] Behandlingen inom akademien var onekligen egendomlig. Såsom vanligt infordrades från bokhandlaren magister Wiborg och kungl. bibliotekarien Wallmark en förteckning på de arbeten, som under 1824 utkommit och kunde komma i fråga. Men ingendera, varken Wiborg eller Wallmark, upptog Lycksalighetens ö på listan. Tack vare denna högst besynnerliga glömska behövde akademien ej döma om Atterboms dikt.

[2] Under »missväxtåret» 1824 utgåvos Franzéns Selma och Fanny, Stagnelius' skrifter och Lycksalighetens ö; under det följande missväxtåret, 1825, Frithiofs saga, Geijers Svea rikes häfder, Fahlcrantz' Noachs ark m. m. Den svenska litteraturen har tyvärr haft få liknande »missväxttider».

Digitized by Google

Anteckningar av Atterbom till Lycksalighetens ö.

Birger Mörners samling. Örebro stadsbibliotek.

denna region vänder och dess stjernor i sin stilla, majestätliga åskådning omfattande; öfversinnliga Phantasien. Felicia är blott den vidskepliga, som anar henne, men afvänder sig från henne, i sin karg och orakler.

Nyx: mörkret såsom Licht-trägerin (Det svarta är här ett glänsande svart) Modren till alla färger; föregår dem såsom Grund. — Den svarta färgen tar snarkast åt sig ~~hjerpst — åfvandt~~ värmen, ja hetta. — Jfr. Creuzer om Nattmodren Venus-Urania, Isis, Månan etc.

Kärlekens ursprung — i abstract-varelse (Hennes åsigt om det När. Tills. Tjenst. — Slutet! [stundom mystik.] [Hvad är att kunna kärlekens högsta smärta, ; än blott man kärlekens högsta glädje känat. 2]

Nyx såsom Isis och Måna — sjelfva sinnebild af det fattiga, det rika, vilda — qvalttande;

Det nattliga. Månbarn och Solbarn. —

Det egentligen lefvande på träden. Så är i sjelfva verket barken

[Man kan säga, att kärleken har alltid sin Tragik och Dans i döden.]

Auch in ihrer allerschönsten Blüthe — und gerade in ihr am allermeisten — trägt sie sich die Keime des Todes. Eine ursprünglich edle, aber von dem Göttlichen Natur des Wesens des allerschneidendsten Todes. Eine ursprünglich edle, aber von dem Göttlichen sich schon abwendende und sich selbst vergötternde Phantasie vermag nichts gegen den erwachenden Gunst der irregeleiteten Individualität — Adolfs Sehnsucht nach der Heimath, u. Erinnerung an Regenten- und Menschen-pflichten — und gegen die fürchterliche Gewalt der Zeit; vergebens strebt sie sich von dieser zu befreien durch eine ästhetische Schwelgerey, welche nothwendig den Untergang ihrer ganzen Zauberwelt noch mehr beschleunigt. — Das Ganze wird sich beschliessen endigen mit einer beruhigenden Hindeutung auf ein höheres Leben und Lieben, eine wahrere Seligkeit, die nur in der Sphäre der Religion und der mit ihr verschwisterten Poesie zu finden ist.

Jfr. Slagruta. Man låter en bit af den metall, som man vill söka, växa in i en rönn eller hassel, på ställen af gvisten och för den öfver stället, der man förmodar den åstundade metallen ligga.

skrev recensionen i Stockholms-Posten och hade i Lycksalighetens ö icke funnit »något enda drag av egentligt snille, ingen tanke, som genom sin nyhet, sin enkelhet och sanning överraskat».

1827 kom den andra delen ut. Ej heller denna tyckes man hava förstått, och något större uppseende väckte den knappast. Likväl torde just denna andra del hava varit den kanske främsta orsaken till Atterboms växande impopularitet. Han hade här vågat smäda den heliga republiken. För den liberalism, som på 1830-talet blev tongivande, var detta ett crimen læsæ majestatis, och Atterbom blev Aftonbladets egentlige strykgosse. Börje Norling har ur denna synpunkt gjort ett florilegium ur tidningen, vilket är ganska belysande. Vittra skolor hava till rang av snille upphöjt mången medelmåtta, »och vi anse herr Atterbom höra till denna klass». Han besatt väl en viss teknisk färdighet, men »att det icke var naturlig drift, som bröt sig väg och oemotståndligt drev honom att sjunga, visar sig bäst i språkets förfärliga tröghet; hos den av naturen själv framåt drivne skalden är språket musik . . . . . Det fordras icke mycken läsning i hans skrifter för att finna, att hans skaldskap är frukten av ett bemödande att hopstapla besynnerligheter, disparata ord och begrepp, vilkas sammangyttringar skola gälla för poetiska skönheter.» För det liberala Sverige hade Atterbom således blivit det svarta fåret och hans Lycksalighetens ö dum och obegriplig. Även mot det akademiska Sverige, som nu blivit konservativt, hade Atterbom mer än någon annan försyndat sig, och i bägge lägren stod han således så illa som möjligt till boks, tack vare den liberala pressens smädelser dock mindre illa hos högern än hos vänstern. Leopold var ju död, man började känna sig böjd att förlåta angreppen mot »den blinde siaren», och 1839 öppnades slutligen Svenska akademiens portar för Atterbom. Men populär inom denna krets blev han aldrig, och hos den stora allmänheten stego härigenom knappast hans aktier, ty akademien hade icke längre det anseende, den på Gustav III:s tid haft.

Atterbom 1827—1837.

Det var naturligt, att denna kyla från publikens sida skulle återverka på en så känslig och därtill så naiv författare som Atterbom. Hans instrument blev härigenom, helt naturligt, förstämt; under tiden 1827—1837 skrev han blott en enda större dikt, över Byron (1828), vars nihilism visserligen upprört Atterboms djupt religiösa sinne, men vars romantik å den andra sidan mäktigt gripit honom. Publikens kallsinnighet var likväl nog ej den enda anledningen till hans tystnad. Även andra funnos. 1827 avled Biberg, som var professor i praktisk filosofi, varefter Grubbe överflyttades till denna professur. Lärostolen i teoretisk filosofi — eller som det då hette: i logik och metafysik — blev därigenom ledig, och till innehavare av denna plats utnämndes Atterbom 1828. Filosofien hade ju alltid utgjort nästan hans huvudintresse, ehuru med vår tids sätt att se en förutsättningslös, skarpsinnig tankeforskning alls icke låg för en mystiker och drömmare som Atterbom. Under romantikens dagar var det dock annorlunda, och filosofien var då i själva verket en form av poesi. Atterbom var, såsom vi sett, en hängiven schellingian. Men han hade dock en känsla av, att Schellings system hade en panteistisk innebörd, som ej stämde

Digitized by Google

rätt väl med kristendomens teism. Att vidare utbilda systemet i denna kristligt teistiska riktning ansåg han nu, sedan han blivit filosofiens målsman, vara sin uppgift, och åt denna ägnade han sig under de närmast följande åren. 1835 utkom så det första (och enda) bandet av hans Studier till philosophiens historia och system — det mest omfattande arbete i filosofi, som dittills utgivits på svenska.

En halv människoålder — skriver han i företalet — »har förflutit, sedan en utmärkt företrädare i mitt nuvarande akademiska lärarekall, Höijer, utgav sin Afhandling om den philosophiska constructionen. Den betecknar en märkvärdig vändpunkt i filosofiens utbildning eller hennes bemödande att genombryta skrankorna av Fichtes ensidiga idealism. Emellan då och nu ligga Schellings identitetslära och Hegels försök att förbättrande omskapa den genom sin till metafysik upphöjda logik. Ånyo har en märkvärdig vändpunkt inträtt, en i motsats till detta företag börjad övergång från Schellings äldre lära till en ur henne framväxande ny, och det är denna övergång, som förevarande bok betecknar i förhoppning, att snart antingen Schelling själv eller någon av honom fostrad skall framställa i fulländad vetenskaplig gestalt, vad här blott i bristfällig antydning förebådas.» I Sverige uppskattas dock, tyvärr, ej den filosofiska forskningen, varken av dagens vittre eller av dagens statsmän, »och lyssna de till ett dylikt yttrande, så sker det blott för att förnämt småle åt dess dårskap... Troligtvis bleve deras förundran ej ringa, om någon gång den aning uppginge i deras själ, att *denna* filosofi ingenting annat åsyftar än åstadkomma en poesi på fullt allvar eller visa, att just poesiens värld är den *enda verkliga värld,* som finnes.»

Arbetet är dedicerat till Atterboms svåger, och dedikationen slutar med de vackra ord, som klarare än själva arbetet röjer Atterboms filosofiska ståndpunkt: »Åren störta framåt; vi ha upphört kallas unga; med förvåning befinner jag mig redan vid middagen av min levnad, ja, utöver den, och snart skola aftonskuggorna nalkas. Lyckligtvis äger människan mycket, som icke är den jordiska tiden underdånigt: kärlekens väsen, forskningens och diktens fröjder, åminnelsen av ljuva hänryckningar, av goda bemödanden och hoppet att med ädla vänner gemensamt få fortsätta båda i en värld, där all åldring består i föryngring.»

Över Atterboms bok skrev Geijer i Svenska litteraturföreningens tidning ($^{8}/_{4}$ 1835) en recension, som överflödar av beröm och som har ett visst intresse, då man jämför den med en annan några år senare: »Författaren är, såsom bekant, lärare i filosofien vid Uppsala universitet. Han har på ett lysande sätt rättfärdigat sin kallelse därtill. Man nedsätter ej boken, om man ock kallar den en ämbetsberättelse i filosofien. Den ger en likaså omfattande som klar översikt över alla dess huvudproblemer, visserligen förnämligast för närvarande tids horisont, som är naturligt, men med en blick, som följer strömningen av de

Digitized by Google

stora, likartade filosofiens bemödanden genom tiderna. Slutligen, med avseende på horisonten, vilken filosofien minst får glömma: det är en bok, som antager, att det i mänskligheten *finnes någonting bortom bergen.*»

1835, då Geijer skrev sin recension, hade emellertid en förändring inträtt i Atterboms ställning till universitetet. Som vi från föregående del minnas hade universitetsbibliotekarien varit skyldig att föreläsa »historia litteraria», vilket även Neikter och Aurivillius gjort. Så avled Aurivillius 1829, och då uppstod fråga om avskiljandet av professuren i vitterheten från bibliotekarieplatsen. Konsistorium förordade, att bibliotekarien befriades från ett åliggande, som tydligen ej borde förenas med den krävande plats, han innehade, men konsistorium framhöll tillika, att några medel till inrättandet av en professur i estetik ej funnos. En dylik vore ock mindre nödvändig, ty konsistorium trodde, att estetik och vitterhet »kunde på egen hand av ungdomen studeras». Såsom en möjlig utväg framkastades dock, att någon yngre lärare kunde mot skäligt arvode förordnas att föreläsa och examinera. Det blev även kanslerens beslut, och med anledning därav förordnades först Törneros, sedan Schröder och sist Jonas Sellén att föreläsa i ämnet. Emellertid hade riksdagen anslagit 8,850 rdr banko till Uppsala universitet — det första statsanslaget i universitetets historia — och av dessa anvisades 1,200 rdr banko till lön åt professorn i estetik, varefter Atterbom kallades till platsens förste innehavare.[1]

Atterbom hade nu fått den ställning, som bäst av alla passade honom, och det såg ut, som om hans diktkonst på nytt skulle blomstra upp. Han började nu, 1836—1837, åter med sina Blommor och skrev en mängd nya, som höra till hans finaste lyrik; likaså återtog han arbetet på Fågel blå, och av breven finner man, att han under dessa år var uppfylld av levnadsmod och skaparglädje. 1837 och 1838 utgav han sina Samlade dikter. Men mottagandet blev ett helt annat, än han väntat. Jag har nyss gjort några citat ur den liberala pressens omdömen. Dem kunde Atterbom dock bära med någorlunda jämnmod. Men dess mera smärtsamt berördes han av ett anfall från sin närmaste vän och vapenbroder — Geijer, som på nyåret 1838 gjorde sitt bekanta »avfall», lämnade det konservativa lägret och övergick till det liberala.

[1] Vid ärendets föregående behandling hade han utvecklat, att platsen borde omfatta sex ämnen 1) den filosofiska utvecklingen av det skönas begrepp, 2) kulturens och litteraturens historia i allmänhet, 3) poesiens och vältalighetens historia isynnerhet, 4) de övriga sköna konsternas historia, 5) mytologi och symbolik, 6) svenska vitterhetens egen historia i sammanhang med svenska språkets.

Digitized by Google

Geijers recension.

Med ingången av 1838 började Geijer utgivandet av Litteratur-Bladet, och redan februarihäftet innehöll en anmälan av Atterboms Dikter. Recensionen är mästerligt skriven och av en alldeles annan art än den gamla skolans och de liberala tidningarnas. Karakteristiken av den äldre svenska vitterheten är ypperlig, även av nyromantiken: »Till sina anor var denna skola *historisk* och *kritisk*, till sitt lynne *fantastisk,* och både för sin lärdom och fantasi sökte den näring i alla åldrar och tider. I det hela var det en poesiens flykt ur det närvarande till det förflutna, från det verkliga till det ideala, helst sådant detta i forna former förverkligat sig självt. I kritiskt avseende har denna skola lämnat rika, evärdliga frukter. Den har först egentligen tagit poesiens hela gebit i besittning, den har först rätt urskilt och karakteriserat dess stora arter, den har, genom jämförelsen, även låtit den klassiska ålderdomen framstå i nytt egendomligt, ungdomsfriskt behag, den har i själva verket bekräftat den förr omförmälta poetiska tron: att poesien springer djupt ur människans egen natur och går i mångfaldiga former genom världen». Det Geijer ansåg sig böra anmärka mot romantiken, var dess brist på verklighetssinne. Han klandrade, att den snarare »lånat hus än ägt något, att den ingenstädes är rätt hemmastadd mer än i sin längtan och att den, i stället att rent av försänka sig i stora saker (det finnes sådana, med vilka det lönar mödan) och i ett sådant bad avtvå sin självviskhet, klemar med sin egen ytterst tillspetsade subjektivitet». I Frankrike — så slutar han denna allmänna karakteristik — har romantiken förbundit sig med »den politiska oron», och detta varslar dess upplösning. »Varje sådan träffar och dömer likväl blott det förgängliga i ett stort strävande. Något evärdligt går ut ur prövningen.»

Det är — fortsätter Geijer — »den nyromantiska poesiens förnämsta representant i Sverige, som i de här anmälda tvenne band begynt utgiva sina Samlade dikter . . . Recensenten minnes ännu, med vilken livlig glädje han hälsade den unge skaldens första dikter i Phosphoros och all den samtalsstrid, han för och om dem förde: Prologen, Gullåldern, Erotikon, vilka man här åter träffar, med vårdande hand återgivna. Han kan ännu ej förstå, huru man här blott kunde se bombast och tysk härmning. För honom var det en stråle ur diktens egen källa . . . I denna skära, oskuldsfulla himmelsvärld, vars morgonrodnad är ljuset i alla skaldens bästa dikter, äro Atterboms fantasi och känsla verkligen *hemma*. Det är hans poetiska beröm; det skall bli hans evärdliga minne. Han står däri, så vitt jag kan döma, till och med *över* de större mästarne av hela den skola, till vilken han hör. En annan därmed sammanhängande förtjänst är den klarhet och det djup, varmed

Digitized by Google

de första, enklaste, naturligaste affektioner, all poesis renaste jordiska näring, hos Atterbom uttrycka sig ... En tredje förtjänst av samma art är fosterlandskärlekens rena klang hos skalden, sådan den, djup och klagande såsom ur forna tider, ljuder i poemer som Kung Karls spira, Linnea, Fredsslutet 1809 och flera andra.»

Detta är ju både sant och överlägset väl uttryckt. Den personligt vänliga klangen kan ej heller misskännas. Men efteråt komma några reservationer, som skorra mot inledningen. Blommorna äro lyrik. »Den är ingalunda en art att förkasta, men den synes vara den nya romantikens *enda*. Denna skriver blott lyrik, den må kalla det epos, drama eller vad som helst, och man vet, huru rik den är på former och namn. Lyriken är dess styrka och dess svaghet.» — Anmärkningen förefaller onekligen konstig, ty icke kan man gärna förebrå t. ex. Karlfeldt och Fröding, att de ej skrivit några dramer eller romaner. Såsom en följd av denna ensidigt lyriska inriktning anser Geijer, att den nya skolan saknar verklighetssinne och ger föremålen en främmande, magisk färg. Såsom exempel väljer han Atterboms Smultronblomman. »Vi erkänna, att vi väntade se den förhärligad i en enkel, naiv, helst svensk, idyllisk ton, då smultron, om ock ingalunda uteslutande tillhöriga Norden, dock i föreställningen så lätt förena sig med de glada bilderna av Nordens sommar.» I stället möter man uttryck såsom de saliges öar, gudabordet, smaragdskålen, ambrosia och gudarnes ichorfyllda ådror. »Sådant har det fel, som kallas *preciositet* och vidlåder ej sällan denne författares stil. Det är hos honom ej egentligen affektation. Det är så mycken affektion för egna föreställningar, att det ej faller honom in att avse andras. Han är därigenom ock värnlös mot löjet.» Han är så inne i egna föreställningar, att han föga vet, »vad utom dem föregår. Därav hans förmenande, att publiken ungefär består endera av idel oförsonliga fiender eller på andra sidan av hängivna vänner ... Vi ha kommit på en punkt, ömtålig att vidröra, emedan den angår en personlighet och en ädel personlighet. Likväl kan den ej undvikas, emedan här är fråga om något, som icke varit utan inflytande på de skrifter, vi här bedöma.» Atterbom kan ej frikännas från böjelsen »att låna sin poetiska bekännelse en viss politisk färg. Därtill hans egenhet att behaga sig på ståndpunkten av en föråldrad vitter polemik», och här klandrar Geijer — liksom Tegnér och flera andra — att Atterbom i samlingen intagit några stridsdikter från den forna litterära fejden. Här — fortsätter Geijer — »komma vi just till den ömtåliga punkten. Atterboms svaghet är en poetisk egoism, som ock yttrar sig i en mer än billigt prosaisk fåfänga. Han tyckes, såsom chef för den fosforistiska dyna-

Digitized by Google

stien och boren arv- och skyddsherre till alla dess titlar, värdigheter till och med et cetera, anse sig även äga ett slags diplomatiska plikter i förhållande till främmande mer och mindre välsinnade litterära myndigheter och makter. De statsskrifter, han i denna egenskap låtit utgå och för vilka Uppsala Literaturtidning, sig till föga fromma, varit organ, ha alla fallit sig särdeles olyckligt, ej minst genom sin vidlyftiga tråkighet och därigenom ej litet skadat författaren hos allmänheten.» Till sist anmärker Geijer, att Atterbom i sin samling medtagit för mycket och för svaga saker. Atterbom hade visserligen ansett dem som »för framtidens utslag erforderliga akter», men — anmärker Geijer — »författaren tänker för mycket på detta utslag. Framtiden har så många att avgiva, att fruktansvärt är, han förfar summario processu i saken.»

Recensionen slutar: »Det finnes underbara motsägelser hos denne skald. Än tycker man sig se en ungdomlig genius i oskyldig och glad säkerhet slående lyran, under det den vingade Apollohästen med honom djärvt svävar mot högre rymder; och det är *han*. Än ser man en omständlig, betänksam herre och man med opera omnia under armen, resklädd till svaromål inför den omförmälda framtida poetiska tingsrätten; och det är också *han*. Bäggedera är än i dag *han*. Men jag håller mig till den förstnämnde. På honom vill jag i fullt mått lämpa hans egna sköna ord (i Lindblomman)... Och härmed trycker jag i tanken skaldens hand till pant av en lika uppriktig som ovanskelig tillgivenhet, skulle ock våra banor ifrån varandra vika. Ty mig — har stugan blivit för trång.»

Nyromantiken hade — såsom jag i det följande får tillfälle att närmare beröra — utvecklat sig till en politiskt »ultraistisk» doktrin, och ultraismens högborg var Uppsala, dess vapendragare voro Geijer, Atterbom och Palmblad. Det var ur denna ultraism, Geijer nu ville bryta sig lös. Det skedde — för hans vänner alldeles oförberett — genom Litteratur-Bladet. Med den nu refererade recensionen var det tydligen Geijers mening att inför allmänheten högtidligen bryta med nyromantiken, churu han å den andra sidan ville göra det i för vännen Atterbom så vitt möjligt skonsamma former. Geijer var icke diplomat, och så förträfflig recensionen än är, misslyckades han i bägge fallen. Ty i själva verket bröt han här *icke* med nyromantiken såsom en rörelse inom skönlitteraturen, och hans tillämnade vänlighet mot Atterbom blev i stället det svåraste angrepp, för vilket denne varit utsatt. Läser man recensionen, finner man, att Geijer har övervägande beröm för själva nyromantiken, att han förträffligt framlägger alla de stora insatser, som denna rörelse gjort, under det att klandret nästan ute-

Digitized by Google

slutande drabbar Atterbom personligen. Såsom *poet* var och förblev Geijer romantiker, ehuru han i en viktig punkt alltid skilt sig från den nya skolan. I formen var han realist, och han klandrar därför både verklighetsflykten och det granna ordsvall, som den nya skolan, särskilt Atterbom, älskade. Frånsett denna punkt, på vilken han ej lägger någon avgörande vikt, gäller hans klander ej egentligen nyromantiken utan Atterbom. Nyromantiken hade väl kämpat för en ultraistisk politik, som Geijer nu ogillade, men han anfaller icke skolan för denna, utan klandrar Atterbom därför att han lånat sin poetiska bekännelse en viss politisk färg. Bland de dikter, som recenserades, förekomma dock ej några, som kunna sägas hava en dylik innebörd, och andra delen av Lycksalighetens ö låg tio år tillbaka i tiden. För övrigt handlar recensionen mindre om de *dikter,* som Atterbom utgivit, än om deras författare såsom enskild person. Finkänsligt var detta knappast, ty även om Geijer aldrig så mycket ville framhålla sin förändrade åskådning, förelåg ju ingen nödvändighet att för den sakens skull söka förlöjliga en gammal väns enskilda person. Den beskyllning för ett alltför långt gånget självintresse, som han riktat mot Atterbom, återfaller därför i icke ringa grad på honom själv. Och det hade dock varit hans skyldighet att enskilt förbereda vännen på detta angrepp. Nu skrev han endast några veckor förut till Atterbom: »Poesien i dina poesier är en pärla, som väl ej hör till dagens pråal, men vars milda sken ej heller kommer att kvävas av skymning och natt.» Därpå skrev han recensionen.

Det hedrar Atterboms goda hjärta, att han icke förbisåg den välmening, som låg bakom Geijers »björnsmekning». I ett brev till tondiktaren Lindblad bedömer han mycket riktigt denna kritik. Det var mig — skriver han — »genast klart, huru det Geijerska omdömet skulle komma att tagas av en allmänhet sådan som den svenska; att det skulle begagnas av Aftonbladet etc. såsom det allra yppersta åt mina belackare givna handtag». Allt detta har till punkt och pricka inträffat, och »om Gud ej underligt vänder saken, har denne man, som ansetts för en av mina förnämsta vänner — och som *par cœur* är min vän ännu i dag! — gjort mig större skada än alla mina fiender tillsammantagna genom snart 30 års bemödanden. Och *likväl* är denna recension skriven i verklig välmening och innehåller om mig mycket gott, hjärtligt, vackert; men *sättet,* varpå det hela är ställt, och *tonen* av vissa tirader äro sådana, att de hos alla dem, som icke fullt ut känna Geijers personlighet och kunna psykologiskt förklara alltsammans, helt och hållet utplåna varje för mig fördelaktigt intryck av det övriga. Att han skulle, bland åtskilligt vänligt, även säga mig

Brytningen.

Digitized by Google

åtskilliga skarpa saker, väntade jag, och det var ej däröver, som jag blev misslynt. Men allt, vad han i klandrande väg ville lägga mig på sinnet, hade han kunnat säga lika öppet, lika oinskränkt — och ändå i ett annat *skick* och *manér*. Den anmärkningen kan för övrigt i allmänhet göras, att den del av hans uppsats, som egentligen beträffar *mig*, snarare recenserar min personlighet såsom människa än själva den ifrågavarande boken. Själv fann han, så snart han sett sitt omdöme svart på vitt, att han bort yttra det annorlunda — och betygade mig detta missnöje över sig själv lika *hjärtligt* som sedermera sin fägnad över mitt svar. Kort sagt: hans recension är skriven på samma vis, som han icke sällan i enskilt sällskap bland goda vänner plägar häva ur sig allt, vad ögonblickets stämning ingiver honom — gott och ont om vartannat — *oskrätt*.»

Offentligen svarade Atterbom i Swenska litteraturföreningens tidning — sällsport värdigt och nobelt. Även *mig* — slutar han — »har stugan blivit för trång i *den* mening, att även mig lockar den fria luften, den vida, klara himmelen. Men då *hans* bana är riktad å havets ökenrymder att där förlusta sig med stormvågor, med vikingsbragder och strandmåsars skri, går *min* åt den gröna skogen, bland blommor och lärksång, att där lyssna till den ande, som ännu i dag gärna uppenbarar sig, liksom fordom för profeten, icke i vädervirveln, icke i jordskalvet, icke i eldslågan, utan i en sakta vindfläkt med eviga trösteljud. Vill han understundom, trött av sina härnader och strövtåg, besöka mig där i min eremithydda, så må han vara viss att alltid mötas av ett lika oskrymtat välkommen som i vår gemensamma ungdoms oförgätna dagar.» På detta genmäle svarade Geijer i Litteratur-Bladet i samma vänliga ton: »Den förklaring, som den i Litteratur-Bladet n:o 2 recenserade skalden avgivit i Swenska litteraturföreningens tidning är ägnad att förstås av ädla sinnen, och jag förenar mig i det bifall, alla sådana skola skänka åt den anda, vari den är skriven.»

I sin dagbok har Malla Silfverstolpe några mycket belysande notiser från denna tid om förhållandet mellan Atterbom och Geijer: »*3 mars*. Samtal med Törneros om Geijers blad över Atterbom — harmonien är störd mellan de gamla vännerna. Återkommer den någonsin? *14 mars*. Törneros kom och läste Atterboms förklaring. Vacker. Nöjd! *15 mars*. Geijer kom, nöjd med Atterboms förklaring. Hade varit hos Atterbom och hjärtligt försonat sig. Gud vare lov! Då goda, hederliga människor förstå varandra, klarnar världen. *27 mars*. Atterboms och Geijers förhållande oroar mig dock — det blir aldrig rätt förtroende mer!» Det sista var tyvärr sant. Atterbom och Geijer bröto icke med varandra, men den gamla vänskapen hade fått ett oläkligt sår. För Geijer betydde detta mindre. Malla Silfverstolpe, som eljes icke var någon psykolog, har i sin dagbok låtit und-

Digitized by Google

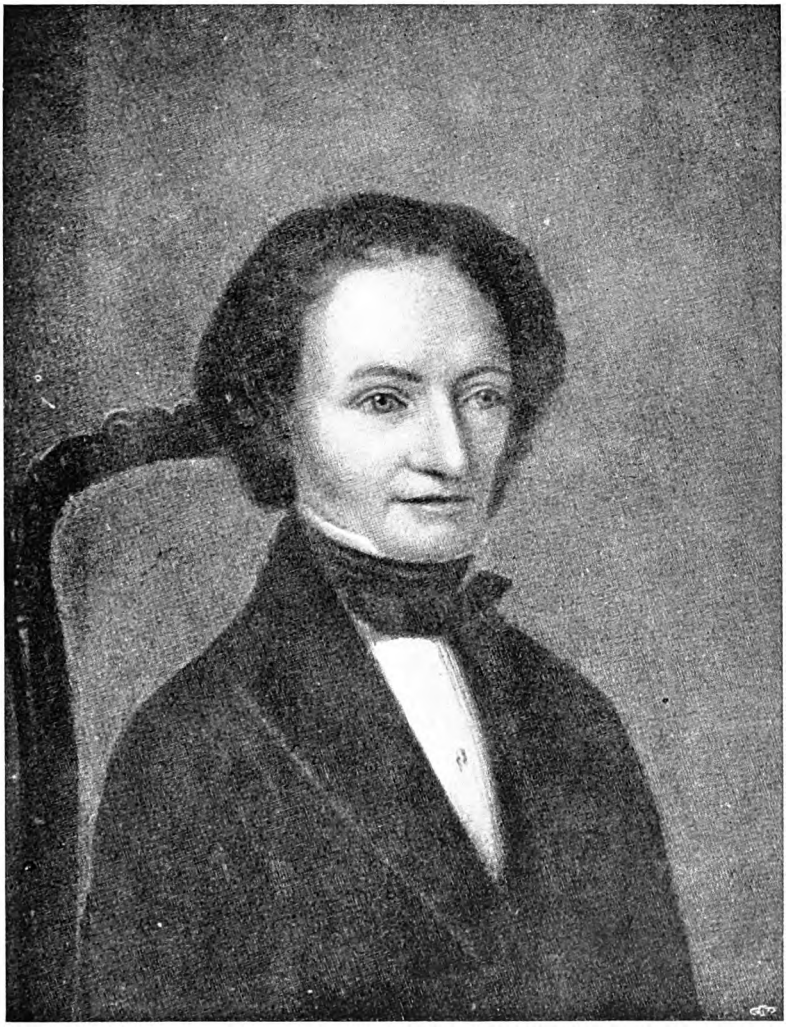

P. D. A. Atterbom's

Oljemålning av Alida Rabe. 1852. Tillhör major Hjalmar Atterbom. Ystad.

Digitized by Google

Digitized by Google

falla sig ett yttrande om honom, som nog träffar det rätta: »Erik Gustaf Geijer är dock en underlig människa — så god och dock så indifferent för andra!» Den stackars Atterbom var däremot en sensitiva, och både som vän och som författare hade han fått ett sår, som icke ville läkas. På sommaren sökte han att återtaga sin poetiska verksamhet, men det ville icke rätt gå, och Fågel blå förblev ofullbordad.

I stället kastade han sig på en ny verksamhet, som stod i samband med den professur, som han beklädde. Han började nu med sin monumentala svenska litteraturhistoria. 1841 utkom det första bandet av Svenska siare och skalder, och till Geijer skrev han då: »Vad mig angår, så har jag på *mitt* vis fördjupat mig i betraktande av stora svenskar, som *varit,* och i *deras* sällskap sökt glömma det närvarandes tröstlöshet.» Den önskan att fly verkligheten, som var nyromantikens utgångspunkt, blev hos honom nu livligare och allvarligare än i ungdomen, och den värld, till vilken han tog sin tillflykt, var den gångna tidens svenska skaldekrets. Efter vad det förefaller tänkte han sig från början ej detta arbete såsom en sammanhängande framställning av den svenska litteraturens historia utan snarare såsom spridda studier över enskilda personligheter. Det första bandet innehåller först några översättningar eller rättare bearbetningar av tre fornnordiska dikter samt tvenne längre avhandlingar om Swedenborg och Ehrensvärd; meningen var att sedan på samma sätt behandla Thorild och Bellman. Men i det andra bandet, som kom ut 1843, hade han ändrat planen, och efter en kortare översikt av litteraturen före Stiernhielm börjar han med denne och hans efterföljare i avsikt att sedan fortsätta — antagligen fram till den sista tiden. Till detta andra band har han fogat ett företal, som är av stort intresse icke blott genom de principer, han här utvecklar för litteraturhistoriskt författarskap i allmänhet, utan ock för den belysning, som det kastar över hans egen personlighet, sådan denna var, då han stod vid levnadens slut. Han talar där först om sina föregångare, Hammarsköld och Wieselgren. Den senares arbete, Sveriges sköna litteratur, vars första del utkommit 1833, är fruktansvärt oredigt, svamligt och otillförlitligt. Men Atterboms dom är ovanligt mild; han finner blott kompositionen »nog kaotisk, och detta till en stor del just genom författarens konstruktionslust». Intressantare är hans omdöme om Hammarsköld. Med alla sina förtjänster är hans arbete — skriver Atterbom — »dock mindre lämpligt att tillfredsställa de läsare, som där äska handledas till kännedom av det i fäderneslandets vitterhet egentligen goda och yppersta. Ty detta, varom för oss är huvudfrågan, förekommer där ibland allt det övriga såsom in-

Siare och skalder.

Digitized by Google

bäddat . . . Orsaken är, att det litterär-historiska och bibliografiska intresset låg Hammarsköld fullt ut lika mycket om hjärtat som det poetiska.» Hans verk blev därför »mindre en vägledning i fäderneslandets skaldekonst än i den estetiska avdelningen av fäderneslandets historia litteraria. Det blev snarare ett ur hans grundsatser kritiskt reflekterande register över allt, vad inom svenska vitterhetens område blivit så *utan* som *med* sånggudinnans vilja frambragt.» Och han kan i sina domar ej frikännas från ensidighet, särskilt beträffande Leopold. »Han var, ehuru i grunden en av de mottagsammaste, mildaste och medgörligaste människor, som någonsin levat, dock i vissa en gång fattade meningar alldeles oböjlig. Till någon ursäkt för den klandrade ensidigheten och överdriften må lända, att han tänkte och tryckte sina omdömen i en tid, då vitterheten var, vad politiken sedermera blivit: tummelplats för ett svall av kämpande lärosatser och lidelser.»

»Jag har dömt över andra; andra skola döma över mig. Vad *min* avsikt varit, är lätt att skönja. Jag har velat *så* förtälja det *vittra* fosterlandslivets öden, att även det *allmänna* fosterlandslivets vore däruti med möjligaste åskådlighet speglade.» Atterbom har lagt sin framställning från fyra historiska synpunkter, den estetisk-litterära, den rent poetiska, den biografiska och den politiska. Detta var nu — säger han — möjligare än förr. På det föregående stormiga tidsskiftet hade nu ett lugnare och fridsammare följt, och detta borde även spegla sig i den historiska framställningen. »Jag älskar att tro -- åtminstone vad författarna beträffar -- att orsaken ligger i en av skönhetens ande, vilken såsom sådan alltid innerst är kärlekens, omsider fullständigare vunnen seger. Det vissa är, att i samma stund, som den äkta poesiens liv fullt genomgriper skaldens och litteratörens medvetande, blir det honom icke längre möjligt att bedöma med vrång ensidighet eller småaktig snävhet.» En tid bedömde man hårt all vitterhet före Dalin, en annan tid all vitterhet efter Dalin, som man ansåg som ett *fransyskt* aperi, ännu en annan tid all vitterhet efter 1810, som stämplades såsom ett *tyskt* aperi. *Mitt* synsätt — skriver han — »kan i följande punkter hopfattas: att det i Sveriges vitterhet kännvärda är både äldre och rikhaltigare, än man vanligen förmodar; att epok har utbildat sig ur epok, och företeelse ur företeelse i ett oavbrutet sammanhang, där en var har uppvisligen föranletts och förberetts genom någon sakernas egen nödvändighet; att således intet har framkommit genom enskilda störtsprång; att just våra yppersta författare, de, som av själsgåvor, mottagen bildning och andra omständigheter gjort det självständigaste bruket, stå hos

Digitized by Google

föregångarne i största förbindelsen; att hos flera av de viktigare förberedningslänkarna — såsom t. ex. Frese och fru Nordenflycht — ehuru redan av den gustavianska tidsåldern bortglömda och i närvarande dag nästan alldeles okända, kan upptäckas en hög grad av förträfflighet; men först och sist eller i allmänhet att varje tidsskifte äger, i varje grupp av sina förnämsta gestalter, ett för *sig* egendomligt mått av sant, gott, skönt, som förtjänar ett varmt, ett oavprutat erkännande». Att så söka uppfatta allt från den skönaste sidan kan ju synas betänkligt. »Men just *detta* är föremålens innersta och egentliga verklighet. För detta och för intet annat hava de kommit till . . . Även mitt valspråk är: *fiat justitia et pereat judex.* Men jag tror, att den högsta *justitia* är en *amor generosus,* som väl i varje sitt föremål ser, vad det *icke* är, men dock främst vad det *är.*»

Denna ädla, humana uppfattning präglar hela arbetet, som får sin färg även av författarens svärmiska fosterlandskärlek. Denna bok — slutar företalet — »går ut på att förena fosterländska sinnen i betraktandet av ämnen, som böra för varje fosterlandsvän vara lika glädjande; att föra dem inom en estetisk rymd, dit inga schismer av politiska trosbekännelser böra medfölja. Man påstår om de huvudpartier, som söndra vår samtid, att det ena är det *gamlas*, det andra det *ungas.* Må vara! *Min* ställning till dem båda är dock ingen annan, än den jag redan vid förra delens slut i dessa rader tillkännagav:

Jag hyllar blott det evigt unga,
Som lika evigt gammalt är.»

I denna andra del når han fram till fru Nordenflycht; den tredje behandlar Dalin, Creutz, Gyllenborg, Gustav III och Oxenstierna m. fl., den fjärde och femte Thorild, den sjätte Bellman och bellmanianerna, Kellgren och fru Lenngren — längre hann han icke, och det sjätte bandets senare avdelning utgavs först efter hans död.[1]

Det fjärde bandet, som handlar om Thorild och som kom ut i slutet av 1847, kort efter Geijers död, är tillägnat »Erik Gustaf Geijer»: »Det vanliga språkbruket hade kanhända fordrat en annan överskrift: Till skuggan av Geijer eller något dylikt. Men jag skriver icke så. Det är just *skuggan* av dig, som har försvunnit. Jag känner i min innersta själ din verkliga närvaro och vet, att jag *nu* mera än någonsin talar till *väsendet* . . . Svaga själar mäkta ej förstå den

[1] Med en viss rätt kunna även hans i Svenska akademiens Handlingar införda biografier över Olof Rudbeck, Samuel Columbus och Bellman räknas till Svenska siare och skalder.

Digitized by Google

saknad, som vid en väns grav kan tala både kärlek och sanning. Sanning — eller vad man för sanning håller, ty väl kan i det avseendet, under en så förvirrad tid av varandra korsande tänkesätt, mången stundom frestas (ehuru i bättre mening) till Pilati fråga. Guds tillhörighet är det sanna; människans är sökandet därefter. Men vad i Gud är den *rena sanningen,* motsvaras i människan av den *rena övertygelsen* . . . Din hela bana, så glansrik av en sällsynt snillets och ärans mångfald, har i ingen hänsikt givit oss ett härligare föredöme. *Ditt* sökande var en offerflamma, som outtröttligt steg åt höjden och som förblev sig, vilka tidsvindar än ville inverka på riktningen, däri oförändrat lik.» Det var det sista inlägget i skriftväxlingen mellan de bägge ungdomsvännerna.

Atterboms stora arbete motsvarar inom vår kultur Geijers också ofullbordade historia. Med detta fick vår vitterhet det verk, varom Hammarsköld drömt — en vitterhetshistoria, skriven av en stor och verklig skald, en skald med förmåga att sätta sig in i andras diktning och sympatiskt bedöma denna. De enskilda delarna av denna framställning bindas samman av en historisk uppfattning, som den föregående tiden saknat, och Atterbom har även sökt att bygga den på ett så rikhaltigt material, som det då var honom möjligt att framskaffa. I källforskning har väl, helt naturligt, vår tid gått betydligt om honom; likaså i historisk syn på utvecklingen. Men i fin, poetisk uppfattning har Atterbom kanske ännu ej överträffats, ännu mindre i den kärleksfulla blicken på allt och alla. Då man bedömer arbetet, bör man också erinra sig, att Atterboms Svenska siare och skalder ej hade ett så uteslutande vetenskapligt syfte, som ett dylikt arbete i våra dagar har. Han ville framför allt väcka *kärlek* till vår äldre vitterhet, och detta förklarar hans ofta anmärkta brist på noggrannhet i citaten. Han erkänner själv, fullkomligt öppenhjärtigt, att han förbättrat de dikter, han anför. Jag har — skriver han — »ej tillåtit mig någon annan ändring än sådana, som här och där blivit oundvikliga, dels genom nödvändigheten att förkorta och sammandraga, dels genom en icke mindre nödvändighet att på ett och annat ställe, som för övrigt kan ännu i dag läsas med njutning och beundran, bortrödja ett störande ord eller talesätt, som under en senare tid förvandlats till oförståndligt, platt eller löjligt.» Den gamle skalden, som förälskat sig i de gestalter, han skildrade, ville, att läsaren skulle uppfatta dem så, som han själv uppfattat dem, och därför drog han sig ej heller för att då och då »förbättra» deras text. Det skedde icke i vetenskaplighetens intresse, utan i poesiens och i kärlekens.

Digitized by Google

Med detta arbete gjorde han sin sista insats, och vi kunna därför för ett ögonblick stanna framför själva personligheten. I den visserligen mindre finkänsliga karakteristik, som Geijer i avslutningen av recensionen 1838 gjorde av Atterbom, har han onekligen fått fram de olika sidorna i Atterboms väsen. Det fanns hos honom både något stort och något smått. Det sista framträdde nog i det personliga umgänget och i varje fall i de flesta av hans brev. Dessa kunna på intet sätt jämföras med Tegnérs, som ju blixtra av genialitet, under det att Atterboms sakna all kvickhet. I dem röjer han intet av det fascinerande, som däremot strömmar oss till mötes i de Tegnérska breven, och han förefaller såsom en ganska trivial litteratör. Det finnes dock andra brev, som visa oss honom från en annan sida, och man erinrar sig därvid Atterboms egna nyss citerade ord om det goda i varje personlighet: att detta just är deras innersta och egentliga verklighet, för vilken de kommit till. Atterbom såsom person.

Liksom Franzén var Atterbom ett stort barn, men i det hela ett mera sympatiskt barn än Franzén. Hans gode vän Adolf Lindblad har ytterst målande skildrat sitt första intryck av honom (1822): »En sådan man hade jag förut ej råkat ut för. Han var en liten, spensligt byggd man med stort, även i yttre avseenden, ovanligt ljust huvud, något rödsprängda ögon, även *då* krämpfull och sjuklig, med ett stilla, tankfullt väsende, oupphörligt i sitt inre arbetande och mediterande, dock utan att någon tankspriddhet någonsin röjde sig. En egenhet hos honom var att synbarligen oupptagen och ouppmärksam *av* och *på* allt, som rörde sig omkring honom, såg och hörde han dock allting och kunde för de samtal, i vilka han ej deltagit och som vi andra tyckte han visat sig alldeles likgiltig för, en lång tid efteråt fullkomligt redogöra ... Hans praktiska oförstånd, oförmåga var så litet tillgjord, att den tvärtom utgjorde grundelementet i hans natur, villkoret för hans snille, som i denna sin blindhet vågade vara, vågade säga, vad han med vanlig mänsklig beräkning och praktisk omdömesförmåga icke skulle vågat och varigenom ej så många vänner, men desto flera fiender tillfördes.» Han var onekligen ganska fåfäng och, såsom Geijer anmärker, ytterst intresserad av samtidens och eftervärldens omdöme. Men å den andra sidan har detta självintresse något naivt, barnsligt, som gör bedömaren mildare stämd, och hans egocentricitet framträder ej under så »hojtande» former som hos Geijer. Den förledde honom heller aldrig till någon popularitetsjakt. Tvärtom gick han nästan alltid *mot* strömmen, stod städse i opposition mot de tongivande och mäktiga, både mot akademikerna och mot liberalerna, och inom vår litteratur har det för-

Digitized by Google

modligen aldrig funnits en så smädad man. Med all sin barnslighet var han sällsport modig och övertygelsetrogen. Hans »fridsrop» voro ett uttryck för hans i grunden så försonliga och milda lynne, icke skrivna med någon baktanke på egen fördel. När det gällde en sak, som han ansåg vara helig, tvekade han aldrig att vedervåga denna fördel, och i det avseendet stod »barnet» Atterbom vida över »barnet» Franzén, som ständigt befann sig i framgångens och berömmelsens solsken, som aldrig kämpade för någon övertygelse, utan motståndslöst följde med strömmen. Franzén kunde aldrig höja sig till ynglingens entusiasm för de stora idéerna. Av en dylik entusiasm var däremot Atterbom fylld under hela sitt liv, både då han stiftade Auroraförbundet och då han skrev Svenska siare och skalder. I sitt stora filosofiska arbete framhåller han, att för en verklig bildning kräves av människan fem förmögenheter; förmågan att aktgiva, att hänryckas, att vörda, att minnas och att besinna. Förmågan att aktgiva och besinna var måhända ej så utvecklad hos Atterbom, men dess mera förmågan att hänryckas, att vörda och att minnas. Minnet — skrev han — erkänslans och trohetens minne är en förevigad vördnad. Denna art av minnesgodhet ägde han i hög grad. Sin ungdoms vänner och sin ungdoms ideal förblev han alltid trogen. I dessa minnen levde han, och till dem vända hans tankar städse tillbaka. Men på samma gång utvecklades han. Hans blick vidgades med åren, han blev friare, mindre dogmbunden än i sin ungdom, och hans främsta dikt är i viss mån riktad *mot* den romantik, för vilken han först svärmat. Det väsentliga bibehöll han dock, och det var därigenom han kom att göra sin stora insats i den svenska litteraturen. Kellgren hade i sina sista dikter anat, att det — för att citera Geijers ord — »fanns något *bortom bergen*». Under den följande tiden hade dessa blott skymtade höjder åter sjunkit ned under synranden, och det är detta, som gör den eftergustavianska litteraturen så ödslig. I Atterboms dikt däremot träder »längtans land» i hela sin fägring oss till mötes, och genom honom har den svenska poesien dock fått oändlighetskänslans riddarslag. Det är hans stora insats. Det är sant, att mystikens dimmor vila över romantikens nyupptäckta kontinent. Men är icke det mesta i vår värld, allt det, som kraftigast griper vår själs strängar — är icke detta något oförklarligt, något halvt mystiskt, som väl vår känsla kan ana, men vårt förstånd aldrig kan klart fatta?

I detta längtans land blev Atterbom allt mer och mer bofast, och i samma grad blev samtiden honom främmande. Till Lindblad skrev han två år före sin död: »För övrigt bör jag ej beklaga mig över

Digitized by Google

brist på umgänge. Jag har, utom mina barn, en stor och god societet av idel *döda*. Så kallar man dem, som riktigt *leva*. Och med dem är min konversation rätt livlig.» Hans vänner hade, den ene efter den andre, gått bort till det okända landet, Elgström, Ingelgren, Hedborn, Hammarsköld, Törneros, Geijer och Palmblad, och av det nya släkte, som 1810 stormat fram, stod han nästan ensam kvar. På sommaren 1854 drabbades han av den hårdaste förlusten: hans maka slutade då sina dagar. »Vad hon för mig *var*, kan intet jordiskt språk uttala», och alla uppgifter stämma därom överens, att hans äktenskap varit sällsport lyckligt. Den bortgångna hade livligt intresserat sig för hans diktning, och den sista glädje, hon i livet haft, hade varit underrättelsen, att Atterbom läst det sista korrekturet på den andra, omarbetade upplagan av Lycksalighetens ö. Då denna kort därefter utgavs, ägnade han den åt hennes minne. Denna dikt till den hädangångna blev hans sista, ty sitt liv slutade han på högsommaren 1855. Ädlare än i denna hälsning till den döda hava ålderdomens resignation och hans egen okuvliga idealism kanske aldrig uttryckts:

Till vila ha de gått, de sångens söner,
Bland vilka förr jag ynglingsharpan slog.
Min kväll är kommen; aftonrodnan kröner
Min synvidds gräns i enslig nordanskog.
En fläkt jag redan från det fastland röner,
Vars hägringsö min längtan fordom drog.
Om någon än vill hennes toner höra?
Jag vet det ej; det hinner ej mitt öra.

Ju mer för mig vart jordiskt bländsken släckes,
Dess mera klart, du himlaminne, brinn!
Förbliv min första tanke, när jag väckes;
Förbliv min sista, när jag somnar in!
Var gång min blick av tårars sky betäckes,
Tillviska mig den frid, som nu är din:
Ledstjärna! Lär mig att till dig mig svinga,
Att bedja, verka, hoppas — och förklinga!

Digitized by Google

STOCKHOLMSROMANTIKERNA

Hammarsköld.

DEN nya skolans store poet var Atterbom. Men vid hans sida stod en trupp av vapenbröder, och fullständigheten fordrar en redogörelse även för deras verksamhet, i den mån det icke redan skett.

Striden mot den gamla skolan hade inletts av Lorenzo Hammarsköld. Till Stockholm hade han kommit redan 1806 och då fått anställning vid Kungl. Biblioteket. På denna bana nådde han ej längre än till ordinarie amanuens (1811), ehuru han 1826, året före sin död, fick bibliotekaries titel; sedan 1809 var han därjämte notarie i boktryckerisocieteten. Men i själva verket blev han litteratör, på sätt och vis en bland de första, om man med litteratör menar en person, som huvudsakligen lever av sin penna. 1700-talets författare, Kellgren, Leopold m. fl. hade ju existerat icke på författarhonorar, utan på sinekurer. Någon dylik fick Hammarsköld aldrig, men han slog sig i alla fall fram och kunde i viss mån hava en litterär salong för det nyromantiska Stockholm. Denna tyckes hava varit ganska olik det hyperestetiska kotteri, som i Uppsala samlades hos Malla Silfverstolpe. Från estetiskt snobberi var Hammarsköld fri, och umgängestonen i hans hem var naturlig och ungdomligt glad, ty så stridslysten han än var, då han fått pennan i sin hand, var han den frommaste, mest godhjärtade människa i det enskilda umgänget. Atterbom, vilken som kronprinsens lärare 1820 vistades i Stockholm, har i ett brev till Geijer skildrat en afton hos Hammarsköld:

Den 7 april, Apollos och Platos födelsedag, var jämväl Hammarskölds. Den firades i hans hus med masker, som agerade, med verser, musik, supé och bal, till vilket allt hans fru fogat anstalter utan hans vetskap. Hedborn och jag manade ut honom på eftermiddagen och ledsagade honom hemåt först ½ 8, då han ej blev litet överraskad att se alla sina rum fulla med maskerade och omaskerade personer av bägge könen. Livijn, utklädd till fru Nordenflycht, höll en straffpredikan i alexandriner över alla Hammarskölds polyfemiska, fosforistiska och kritiska förbrytelser. Arnoldsson, klädd som trubadur i präktig medeltidsdräkt med svärd och cittra, förde Hammarsköld till en tron, där han avhörde en lovsång, författad

Digitized by Google

av Dahlgren, som sjöngs av hans dotter och den vackra mamsell Raphael samt hennes trubaduriska fästman. Hammarsköld omfamnade sin hustru och sina barn och grät av glädje. Han är god och hjärtlig som ett barn. Vid bordet, när bålarna voro framsatta, blev åter en sång, författad av mig, kväden till hans ära. Man var tillsammans till klockan 3 på natten.

Hammarsköld var, som sagt, glad och sällskaplig, men på samma gång oerhört flitig. I den andra Markallsnatten ha hans goda vänner skämtat med hans våldsamma produktivitet: »På dygnet jag sju recensioner föder, till hundra skrifter är jag redan far.» Flera av dessa äga dock ett bestående värde. Om Svenska vitterheten har redan talats. Men utom skönlitteraturen var även filosofien ett huvudintresse för honom. Liksom Atterbom var han en ivrig schellingian och därjämte platoniker. Det var dessa filosofem, han sökte förena med kristendomen. Vägen trodde han sig hava funnit i neoplatonismen, och omkring 1811 började han studera Plotinos, av vars Enneader han översatte två böcker, som inflöto i Phosphoros för 1813. I anmärkningarna sammanställer han Platons och Plotinos' lära om Eros med Swedenborgs, och liksom Atterbom söker han här att rehabilitera den svenske teosofen, ehuru visserligen med front mot swedenborgianerna: »Sådan är i korthet Swedenborgs lära över detta ämne, vilken av hans så kallade anhängare ofta blivit så högst osedligt och förryckt missförstådd. Och visserligen söker man förgäves hos de flesta swedenborgianer något spår till begrepp om Swedenborgs anda. På dem, liksom på andra sekterister, må man ej hoppas, att den sektlösa sanningen skall yttra någon verkan.» Året därefter, 1814, fortsatte han i Bref öfver Plotins philosophiska lärobyggnad dessa studier över neoplatonismens och kristendomens överensstämmelse, och kort därefter började han arbeta på den svenska filosofiens historia.

Motivet var, såsom så ofta hos Hammarsköld, hans lågande patriotiska nit. I utländska verk hade han blott funnit »en halvt föraktlig axelryckning över vår nations bristande spekulativa anlag, till dess slutligen dansken Grundtvig uttryckligen försäkrat, att svenskarna, av sitt uteslutande låga sinne bundna vid jorden, fullkomligen äro berövade all kallelse så till skaldekonst som till filosofi». Detta hade upprört Hammarsköld. Danskarna hade sannerligen ingen anledning till skryt: »Att ej omtala de stora, originella tänkarna Stiernhielm, Rydelius, Thorild och Höijer, mot vilka danskarna icke kunna uppställa några jämlikar, hava de visserligen varken ett så stort antal av filosofiska lärde som vi eller några, som, var efter sin åsikt, överträffa skolastikerna Lenæus, Gyldenstolpe och Thuronius, wolffianerna Högström och Wallerius eller kantianen Boëthius.» Så inlämnade han, *anonymt*, till Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien en avhandling om Fortgången och utvecklingen af det philosophiska studium inom fädernes-

Digitized by Google

landet till början af det adertonde seklet. Akademien remitterade skriften till sina två sakkunnige ledamöter Leopold och Rosenstein, och nu inträffade det märkvärdiga. Leopold, livligt understödd av Rosenstein, föreslog det stora priset för den okände författaren, och detta blev även akademiens beslut. »Då de, — berättar Palmblad — sedan de mycket prisat skriften, bröto namnsedeln och i stället för namnet *Grubbe*, som de med säkerhet hoppades finna, läste det avskydda *L. Hammarsköld*, utbrast Leopold med en melankolisk min: Nu ha vi gjort'et bra!» Att akademien verkligen blev ångerköpt, antydes därav, att skriften *icke* intogs i dess Handlingar. I stället inflöt en anmärkning: »Då denna avhandling[1], akademien oåtspord, redan blivit av trycket särskilt utgiven, så betydligt utvidgad, att den kan anses för en helt ny skrift, som icke tillhör akademien, har hon funnit sig böra utesluta den ur sina Handlingar med så mycket större skäl, som belöningen blivit till författaren överlämnad med det villkor, att vissa ställen däri — efter anledning av de anmärkningar, som blivit honom meddelade — skulle av honom rättas och ändras, ett villkor, som författaren sedermera endast till en del uppfyllt.» Genom den sista punkten hade ju akademien åtminstone till hälften återtagit den utmärkelse, den givit den misshaglige prisvinnaren. Den första punkten var alldeles riktig. Historiska anteckningar rörande fortgången och utvecklingen af det philosophiska studium i Sverige från äldre till nyare tider, som utkom 1821, är ett i viss mån nytt arbete. Avhandlingen hade blott gått fram till Rydelius, boken behandlar den svenska filosofien även under 1700-talet ända till och med Höijer. Denna skildring av den svenska tankevetenskapens utveckling är utan tvivel ett högst betydande arbete och har ännu icke blivit ersatt med något nyare.

Hammarsköld gjorde även en annan betydande insats. Under Stagnelius' liv var han den ende, som förstod, att Sverige i denne fått en skald av de stora måtten. Personligen hade han icke någon närmare beröring med enslingen. Men då Stagnelius avlidit (1823), egnade Hammarsköld honom omedelbart en minnesskrift: »Erik Johan Stagnelius. Ett kors på hans graf», och det var han, som började utgivandet av den döde skaldens skrifter. Denna entusiasm för Stagnelius är ett bland de många vackra bladen i Hammarskölds biografi; Tegnér, som ju vida bättre bort förstå poesi, kunde aldrig rätt uppskatta Martyrernas författare. Själv hade Hammarsköld lyckligtvis avstått från diktkonsten. Blott då och då försökte han att ännu slå några slag på den motspänstiga lyran, och att han icke var *alldeles* utan begåvning, framgår av en bland de sista dikter, han skrev: Skaldmöns besök. Det är — skrev Palmblad till honom — »kanske det bästa poetiska stycke, du författat, kanske emedan det ej blott är fantasiens, utan även hjärtats skapelse». Dikten är avfattad på alls icke dåliga terziner, och bakom dem ligger en verkligt äkta känsla. Det är skaldmön, som talar till honom:

Väl gjorde du att fly Parnassens klinter.
På deras hjässa gro åt dig till kransar
Ej smakens rosor, känslans hyacinter.
Jag andra bjudit har till mina dansar.
I skaldernas tornérspel pris att vinna
Är du för svag att bryta snillets skansar.

[1] Tävlingsskriften finnes ännu kvar. Däremot har Leopold tydligen återtagit sitt yttrande, som enligt protokollet bifogats detta, men ej längre finnes.

Digitized by Google

Dock vill hon ännu vara hans skyddsgudinna:

Hur månget jordiskt hopp dig redan svikit!
Hur gäckad blev din tro på mänskligheten!
Hur mången fröjd, du sökt, dig undanvikit!
Du litat länge nog på verkligheten.
Dess gunst du prövat, och vad är dig givet?
En iskall själ och pock mot evigheten.

Till tröst hade han fått harpan. Förmågan att själv locka fram dess toner hade sångmön icke givit honom. Men hon hade skänkt honom *kärleken* till svensk diktkonst, och förmodligen har det funnits få, som varmare än Hammarsköld älskat denna. Att även hos andra ingjuta denna kärlek, var den uppgift, som han under hela sitt liv med en aldrig tröttnande arbetskraft fullföljde. Detta blev icke långt. På sommaren 1827 kom han tillbaka till Stockholm från en resa, under vilken han tyckes hava ådragit sig en förkylning, han fick en en svårartad feber, och i oktober slutade han sina dagar. Vid dödsbädden voro Livijn, Dahlgren och Studach, drottningens biktfader, närvarande. Jag har — skrev Dahlgren till Nyerup — »ehuru 12 års präst, icke sett någon dö med det lugn som Hammarsköld. Det var en rörande scen. Några minuter, förr än han uppgav andan, upphissade vi gardinen något litet för att skaffa litet mera dager åt rummet. Han vände då sitt huvud, blickade upp mot fönstret och den klara solen och himmelen, satte därpå handen för pannan liksom i begrundning, och i denna ställning dog han. Jag har gjort den observationen, att själens sista rörelser några timmar efter döden alltid uttrycka sig i anletet på den avlidne, antingen vilt eller lugnt; här uppenbarade det sig senare, och efter flera dar var, oaktat förruttnelsen, huvudet och anletsdragen sig lika.»

Livijn.

Hammarsköld's vän från ungdomsåren var Clas Livijn (f. 1781). Någon betydande litterär roll kom han aldrig att spela, och om den insats, han likväl gjorde med sina romaner, får jag sedan, vid romanens historia under denna tid, tillfälle att tala. Här skola vi blott sysselsätta oss med hans personlighet, som nästan är av ett större intresse än hans författarskap. Om han mer än Hammarsköld var född till poet, är svårt att avgöra. I varje fall ägde han icke dennes entusiasm, arbetskraft och allvar. Han saknade uthållighet, var rik på utkast och planer, men fick nästan aldrig något färdigt: »Och vad han börjar, skall han aldrig sluta» — heter det om honom i den andra Markallsnatten. Han var en orolig, disharmonisk natur, och detta temperament bestämde även hans ställning inom den nyromantiska rörelsen. Inom denna är han frondören, mera en Stürmer und Dränger än en utpräglad nyromantiker; och såsom författare är han snarare Jean Pauls lärjunge än en meningsfrände till Novalis och Atterbom. Av den schellingska filosofien var han så gott som oberörd, och han var den nästan ende av nyromantikerna, i vars väsen man ej spårar någon religiös underton. Fosforisterna i Uppsala kände han helt obe-

Digitized by Google

tydligt, hade från början snarast motvilja mot dem och var en tid nästan deras fiende. Som vi från det föregående minnas, hade han 1808 blivit auditör vid Skaraborgs regemente och börjat ett rummelliv, som på det livligaste upprört den idealistiske Hammarsköld.

Clas Livijn.
Litografi av Ludvig Fehr.

Likväl skickade han in åtskilliga satiriska bidrag till Polyfem, och även i Phosphoros intogs en dikt av honom. På hösten 1811, då han kommit på besök till Stockholm, for han upp till Uppsala för att personligen lära känna fosforisterna, men nära dem kom han aldrig. »Atterbom — skrev han till Hammarsköld — är visserligen ganska sluten inom sig, men mot aftonen andra dagen blev han mera förtrolig — en viss magisterton vidlåder likväl honom. Även som människa är han älskvärd, och jag är färdig önska, att hans egna ton icke måtte bortslipas av umgänget med den fadda så kallade beau monde . . . Min besynnerliga fördom mot Palmblad försvann alldeles vid min bekantskap, och jag tror dig hava rätt i dina yttranden om honom.» Ingelgren slog mest an på honom. Då han av Hammarsköld begärde få veta, vad intryck han gjort på fosforisterna, svarade denne undvikande: »Palmblad är synnerligen nöjd med din bekantskap, men Atterbom har förstått dig mindre.»

1813 bröt Livijn upp med Skaraborgs regemente till krigsskådeplatsen i Tyskland och var sedan med även om det norska fälttåget. Efter detta fick han först ett års tjänstledighet, som sedan ytterligare förlängdes, samt befordrades 1818 till krigsjustitiarie för lantarméns ärenden i krigshovrätten. 1815 flyttade han till Stockholm, där han först tog in hos Hammarsköld. Men den gamla vänskapen dem emellan fick snart en allt kyligare och kyligare temperatur, och Livijn sökte sig i stället andra vänner, Askelöf, Dahlgren och sådana, som mera än arbetsmyran Hammarsköld hade sinne för det glada Stockholmslivet. Såsom författare uppträdde han nu mest i ordenssällskap såsom Gröna rutan, Par bricole m. fl., och med fosforisterna i Uppsala hade han ingen beröring. Samma uppblåsthet — skrev han 1817 till Askelöf — »samma begär att härska inom tankens republik, som förr gjorde akademisterna så föraktlige och förhatlige, karakteriserar även dem». Ännu skarpare yttrar han sig om Geijer. För sin bok om Thorild borde denne »ställas vid stupone dels för det han understått sig att med en trångbröstighet utan like stympa, omskriva och snöpa Thorild och dels ock för det han i sin avhandling om Thorild ådagalagt en gränslös egenkärlek och högfärd».

Digitized by Google

Livijn kunde icke med »den söta gudaktigheten» hos Geijer, »och hans båda utgivna tal hava nog mycket av bondekaplansvisheten». Religiös hade Livijn aldrig varit, och politiskt hade han vid denna tid anslutit sig till den liberala oppositionen. Det var därför naturligt, att han skulle ogilla Geijers och fosforisternas ultraism. I själva verket var han dock mera frondör än kämpe för några fasta principer, och när det 1817 höll på att bli ett krig mellan Atterbom och konsistoriet i Uppsala, erbjöd sig Livijn såsom den förres rättegångsbiträde och blev ytterst misslynt, när Atterbom fredligt avvecklade konflikten. Livijn tyckte om polemiken nästan för dess egen skull. Då Markalls sömnlösa nätter planerades, blev han åter polyfemist, deltog ivrigt i bägge »nätterna», särskilt i den andra, och blev ursinnig över Atterboms Fridsrop. Nu ville han bryta med Uppsalakotteriet. I direkt motsats till Atterboms Poetisk kalender fick han vid julen 1821 till stånd Opoetisk kalender för poetiskt folk. Syftet var, såsom Livijn skrev till Askelöf, att göra Stockholmarna fria från »det förmynderskap, som dessa herrar (i Uppsala) med så mycken distinktion och huldhet redan en längd av år benäget åtagit sig och fört». Medarbetare voro Livijn, Dahlgren, Sondén, Euphrosyne, Hammarsköld och Almquist — men ingen Uppsalabo. I innehållet förekommer visserligen ingen polemik, men själva företaget var tydligen, såsom Livijns brev visar, riktat mot meningsfränderna i Uppsala, som icke anmodats att deltaga och vilka ej heller omnämnde publikationen i Swensk Literatur-Tidning. Måhända hade också den nya Stockholmskalendern till följd, att Poetisk kalender i Uppsala upphörde med den för 1822 utgivna årgången. Genom sitt fronderi hade Livijn åstadkommit denna splittring.

Från en annan sida, den politiska, kom han sedermera att åter närma sig fosforisterna. Med sin läggning som Stürmer und Dränger hade han under sin första Stockholmstid tillhört den liberala oppositionen. Men 1822 hade han gift sig med en systerdotter till en av samtidens mest betydande politiska personligheter, presidenten G. F. Wirsén, som han förut ivrigt anfallit, men av vilken han efter giftermålet blev en varm beundrare. Nu förvandlades den forne liberalen till en av den konservativa politikens mest betydande vapendragare. 1831 gav han ut en i stilistiskt avseende briljant skriven broschyr, »Om ministère och opposition i Sverige. Åsigter af Jan Jansson», som fingerades vara skriven av en redlig danneman och som föranledde en långvarig och häftig tidningspolemik. Den vände sig mot den aristokratiska opposition, som enligt författaren städse varit Sveriges olycka, och mot denna förfäktade han en stark konungamakt: »De, till vilka denna skrift är ställd, lära alltså förstå författaren, då han säger, att i denna stund är en opposition emot oppositionen mer av nöden än en opposition emot ministären. Till Svea konung blicka Sveriges friborne män. Må han förstå oss, likasom vi förstå honom. Måtte vi svenska parias, heloter på våra fäders jord, få stanna i skuld hos honom och hans ätt för vår politiska betydelse.» Samtidigt blev han en flitig medarbetare i vännen Askelöfs tidning, varom jag strax skall tala, och därigenom en vapenbroder till fosforisten Palmblad.

Omslaget från en halvt revolutionär Stürmer und Dränger till en konservativ publicist berodde helt visst på ärlig övertygelse. Samma utvecklingsgång var då ej ovanlig, och vi kunna här erinra oss Järta och Tegnér. För en natur, vilken såsom Livijns var riktad på opposition, låg det ingen orimlighet i att opponera mot den allt mer hög-

Digitized by Google

röstade oppositionen. Hans förtjänster i detta fall fingo ock sin belöning, och 1835 utnämndes han till chef för rikets fängelseväsen. Såsom sådan inlade han stora förtjänster. Sin smak för rummel tyckes han efter sitt giftermål hava övergivit, och han hade då blivit en utmärkt ämbetsman. Han hade alltid haft en utpräglad rättskänsla, och från sin radikala ungdomstid hade han bibehållit en likaledes stark medkänsla för de förtryckta, svaga och orättfärdigt förföljda — vi erinra oss hans sympatier för romanernas »ädla rövare». Dessa egenskaper passade förträffligt för den nya plats, han fått, ty det svenska fängelseväsendet och den svenska brottslingsbehandlingen stodo ännu på en mycket efterbliven och barbarisk ståndpunkt, och Livijn blev nu en av dem, som kraftigast verkade för reformer i humanitär anda. Han gjorde det både såsom ämbetsman och genom flera väl skrivna tidningsartiklar.

Under detta ansträngande arbete åldrades han, skönlitteraturen hade han för länge sedan lämnat, och 1844 avled han. Hans mest betydande insatser såsom författare hade gjorts under tiden 1817—1825, då hans viktigaste romaner utgivits. Såsom redan framhållits skilde han sig såsom författare och även såsom personlighet högst betydligt från den nyromantiska skolans hövding. Atterbom hade egentligen aldrig varit Stürmer und Dränger, utan redan från början nyromantiker. Livijn förblev i det hela en Stürmer und Dränger, ända till dess att han mot slutet av sitt liv arbetade sig ut ur denna mera fantastiska värld. Även hos honom finnes dock ett nyromantiskt inslag, ehuru av en alldeles annan art än hos Atterbom. Av de tyska nyromantikerna påverkades han mest av Friedrich Schlegel och Hoffmann. Han hade deras smak för det bizarra, deras hat mot »filistern», deras brist på disciplin och deras begär att trotsa den hävdvunna moralen. I alla dessa fall är han en föregångare till Almquist. Liksom Friedrich Schlegel hade han under sin romantiska tid även mycket sinne för bordets njutningar, både i torrt och vått. Men han saknade det väsentligaste draget i den svenska nyromantiken: den översvallande idealismen, den religiösa mystiken och det schellingska svärmeriet för poesiens blå blomma.

Askelöf. Hans gode vän Johan Christoffer Askelöf var ännu mindre en nyromantiker av den schellingianska typen, ehuru han såsom redaktör av Polyfem kom att inleda angreppen på den gamla skolan. Tyvärr känner man mycket litet hans liv före 1809, då han kom till Stockholm. Magister i Lund hade han blivit redan 1805, då han blott var aderton år, och om hans sysselsättning under mellantiden finnes ingen uppgift i någon av mig uppmärksammad källa. Till Wallmark

Digitized by Google

skrev Tegnér 1810, att Askelöf, vilken han ej personligen kände, »här nere endast var bekant såsom paskvillant». Yttrandet avser väl blott, att Askelöf gjort sig känd för sin skarpa tunga och sin satir mot lärare och kamrater vid universitetet, och i varje fall var han

J. Chr. Askelöf.
Teckning av J. G. Sandberg. Kungl. Biblioteket.

en dylik »paskvillant», då Hammarsköld på sommaren 1809 gjorde hans bekantskap och då de jämte Agardh stiftade sällskapet Pro joco »för grinerier en gros». Askelöf med sin blick för det löjliga hade tydligen upptäckt de blottor hos den gamla skolan, vilka inbjödo till satir, och i sin uppfattning av denna stämde han och Hammarsköld således överens. Från början var ju Polyfem också blott avsett att bliva ett skämtblad — att ej säga en burschikos skandaltidning. För nyromantikens rent estetiska program synes Askelöf endast så till vida hava intresserat sig, att han lät sin satir gå ut över den gamla skolan, men varken försökte han sig själv såsom skönlitterär för-

Digitized by Google

fattare eller tyckes han hava varit vidare intresserad för poesi över huvud. Han återfinnes heller icke såsom medarbetare varken i Phosphoros, Lyceum, Elegant-Tidning eller Poetisk kalender. Hans artiklar, när de ej äro satirer mot den gamla skolan, behandla i stället religiösa och sociala frågor. Ty hos skämtaren fanns tydligen på botten en ganska stor portion allvar. Hans ypperliga artikelserie om religiositeten i Sverige, som förut refererats, är ett bevis härpå.

Polyfem upphörde emellertid redan 1812, och Askelöfs försök att få till stånd en ny Tidning för vetenskap och konst kröntes, såsom vi minnas, ej av framgång. Därmed drog han sig för alltid tillbaka från den litterära polemiken, och det såg en tid ut, som om han över huvud skulle övergiva publiciteten. 1810 hade han inskrivits i kansliet, och då kriget 1813 utbröt, anställdes han vid arméen såsom tjänstgörande vid högkvarteret. Där blev han ytterligare intim med Livjin, och då båda åter, 1815, träffades i Stockholm, blev denne hans närmaste vän. Som det förefaller bestämdes hans åskådningssätt ganska mycket av detta umgänge med Livijn. I motsats till Hammarsköld, som var alldeles ointresserad av politiken, och fosforisterna, Atterbom och Palmblad, som oföränderligen voro ultraister, var Livijn redan från början politiskt intresserad och såsom sådan liberal, radikal eller hur man vill kalla det. Han hade därför varit missnöjd med Askelöfs sätt att redigera Polyfem, och i juli 1810 skrev han till Hammarsköld: »Det tyckes nu annars, som vore tillfället inne att vända sin uppmärksamhet på något reellare och mer allmänligt gagnande än det litterära käbblet med Journalen, ett ämne, som nu varken intresserar eller tjänar till något ändamål . . . Jag vet flera, som då de i början ansågo Polyfem såsom ett ris för dårskaper och brott, evar de funnos opåtalt av lagarna, skärpte sin penna, men deras produkter vänta en gynnsammare tid. Efter min tanke vore det nu tillfälle att giva den en mera vidsträckt verkningskrets.» Askelöf var emellertid en försiktig general, av sin förman Rosenstein hade han blivit varnad för att befatta sig med politiken, och Polyfem höll sig därför fortfarande blott till litteraturen. Då Askelöf och Livijn åter, efter fem år, sammanträffade, fick Livijn sin vilja igenom, och de började nu tillsammans att utgiva tidningen Lifvet och döden; när den efter något mer än ett halvår (maj 1816) upphörde, fortsatte de med en tidskrift, Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper, av vilken dock blott tre häften utkommo. Innehållet i båda angives av den senare titeln; det var politiska, juridiska, sociala och särskilt ekonomiska frågor, som här behandlades, och i den ännu pågående litterära fejden mellan den gamla och nya skolan ingrepo dessa organ icke;[1] politiskt kunde de snarast räknas till den liberala oppositionen.

Efter detta tog sig Askelöf åter en lång publicistisk vilotid. Av regeringen användes han för flera speciella uppdrag och nödgades för dessa att längre tider vistas utrikes, varvid han med sin vakna blick fick tillfälle att sätta sig in i andra länders politiska och sociala förhållanden. Tillbaka kom han först 1823 och med en väsentligen ändrad uppfattning av de politiska frågorna. Askelöf blev, liksom Livijn, allt mer och mer konservativ, och 1829 tog han avsked såsom ämbetsman för att helt egna sig åt publicistisk verksamhet. Han började då, 1829, med bladet Den objudne gästen, som kom ut en gång i veckan och året därpå fort-

[1] Dock förlöjligades här goticismen av både Hammarsköld och Livijn.

Digitized by Google

sattes av Svenska Minerva, som hade först två, sedan tre nummer i veckan. Svenska Minerva var tidens mest betydande konservativa tidningsorgan, ofta mera rojalistisk än monarken själv, men i det hela självständig, och Sturzen-Becker, som ju tillhörde motpartiet, har kanske bäst karakteriserat Askelöfs journalistik: »Hans polemik med de stora tidningarna till fördel för det gamla kamarillasystemet kunde naturligtvis icke smaka oss, det vill säga det parti inom publiciteten, till vilket jag hörde, men vi erkände alla gärna, att hans artiklar voro kvickt skrivna, hans advokatyrer med obestridlig talang och klipskhet genomförda, hans skämt ofta småtrevligt, så att man nödgades draga på munnen däråt, även när det gällde ens eget skinn, med ett ord sagt, det var ingen, som nekade, att denne man besatt en förträfflig penna; man endast beklagade, att den icke var egnad en bättre sak.» T. o. m. för Leopold hade Polyfems forne redaktör nu blivit en persona grata, varvid dock bör erinras, att Den objudne gästen, varom Leopold yttrade sig, utgavs anonymt: »Denna läsning har givit mig stort nöje, och om gästen är *objuden*, torde han dock ej böra vara *oväikommen* hos alla förnuftiga läsare. Med honom uppträdde äntligen en manlig gestalt bland våra småväxta publicister . . . Vad han förövrigt är, vet jag i sanning ej. Icke *servil*, icke *liberal*, men vad han helst bör vara, säkerligen är han ganska husvarm och hemmastadd i den politiska verksamheten.» I den konservativa politiken förenades således till sist den gamla och den nya skolan.

Men Askelöf var icke blott den spirituelle publicisten. Han var också en allmänt omtyckt sällskapsmänniska, kvick och en gourmet av klassisk rang, vars vinkällare lär hava varit något i sitt slag enastående. Hans förtjänster såsom Sveriges Brillat-Savarin har på ett ypperligt sätt skildrats av Sturzen-Becker: »Askelöf var den man, med vilken man kunde korsa polemikens fäktarvärja på förmiddagen och dock intaga sin supé tillsammans med om aftonen, icke blott utan harm, men till och med med glädje och gamman. Detta lät sig så mycket hellre göra, som Askelöf ägde den sällsynta takt att i ett enskilt lag — även där han tillfälligtvis träffade någon av sina konsekventaste motståndare — låta politik och partistrider vara helt och hållet bannlysta, så att någon konflikt i detta avseende sällan varit med någon mindre att befara än med denne samme man, vilken dock i sin tidning så gärna gav hugg och gick på offensiven.» Han hade ett mycket brokigt umgänge. »Han umgicks på förmiddagen helt förtroligt med självaste greve Brahe, den store favoriten; på eftermiddagen rörde han sig lika ogenerat till och med i sällskap med förklarade rabulister.» Det är fullkomligt sant. Warburg har faksimilerat en biljett från Lars Johan Hierta till Askelöf, i vilken han ber att få »ytterligare förklara de känslor, varav jag är livad i anledning av den förträffliga lutfisksåsen cum adpertinentiis» och anhåller att få göra det vid en ny middag. Detta — fortsätter Sturzen-Beckers karakteristik — »är problemet: man måste veta att taga en middag, sådan den är, det vill säga i och för sig. Detta förstod Askelöf

Digitized by Google

förträffligt, oöverträffligt ... I det ögonblick, Askelöf satt vid ett gott middagsbord, var han icke längre publicist, Brahetjänare, konservatismens organ, utan rätt och slätt *ätare med smak*. Han ägde allt för mycken spiritualitet för att sammanblanda saker, som icke hörde till hopa, och han var icke den man, som kunde göra sig skyldig till en dylik sottise som att låta politiken tränga en väl anrättad côtelette aux fines herbes i skuggan eller låta tidningskäbbel grumla intrycket av en snillrikt concipierad entremets.» Romantikens blå blomma hade således för Askelöf till sist blivit dekorationen på ett middagsbord, och i det fallet hade han genomlupit samma utvecklingsgång som Friedrich Schlegel.

Även i andra fall förändrades nyromantikern. I Svenska akademien, som varit huvudföremålet för hans polyfemistiska ungdoms sarkasmer, höll Minervas redaktör på att bliva invald. Då en plats efter Skjöldebrand 1834 blev ledig, föreslog Agardh honom: »Sedan Kellgrens tid har ingen skrivit en sådan svenska.» Och Tegnér förklarade sig vara alldeles av samma tanke: »Att akademien därigenom öppet brute med pöbeln, som läser eller skriver avisor, vore för mig ett skäl till att rösta på honom.» Förslaget föll visserligen på Beskows motstånd, men det visar, huru de forna motståndarna nu förenat sig mot den gemensamme fienden. Någon tidning i modern mening var Svenska Minerva dock knappast. Redan omfånget var obetydligt, fyra kvartsidor, som skickades ut tre gånger i veckan. Några dagsnyheter förekommo icke, annat än så vida de gåvo stoff för resonerande artiklar, och över huvud var det utgivarens person, som gav tidningen dess färg. Med början av 1840-talet började likväl Askelöf att tröttna, och medarbetarnas artiklar blevo nu talrikare. 1846 drabbades Polyfems forne utgivare av ett slaganfall, och 1848 slutade han sitt liv.

Agardh.

Den tredje polyfemisten och medlemmen av Pro joco, Carl Adolph Agardh, var ännu mindre någon genomförd nyromantiker. Under den utrikesresa, som han 1810 företog, kom han även till Berlin, där han sökte upp Fichte, som yttrade sig mycket nedsättande om de i Sverige så beundrade tyska nyromantikerna. Det tyckes hava imponerat på Agardh, ty han slutar sitt brev till Hammarsköld med orden: »Hälsa Askelöf och bed honom ej gå längre, än han hittar hem. Schlegel, fruktar jag, kan ej hjälpa honom. Påminn dig, vad jag från första stund sagt om Schlegel.» För den nya skolan verkade han dock i Lund såsom ett slags apostel och sökte att för den värva Tegnér och Ling; i februari 1811 försäkrade han, att »nu äro vi alla polyfemister, Ling och Tegnér inbegripna». I det fallet var han dock allt för mycket optimist, och snarare var det väl Tegnér, som

Digitized by Google

omvände honom, ehuru Agardh aldrig kom att sälla sig till den nya skolans motståndare och städse upprätthöll de personligen vänskapliga förbindelserna med Hammarsköld och Askelöf.

Till Hammarskölds krets av ungdomsvänner hörde ock Leonhard Rääf, som ju var med om att stifta Vitterhetens vänner och även, med en parodi, bidrog till Polyfem. Som ung gjorde han vidare en översättning av ett bland de mest nyromantiska diktverken inom den tyska litteraturen, Werners Die Söhne des Thals — en för övrigt mycket god översättning, som dock ej blev tryckt. Av Atterboms dikter var han en varm beundrare, ehuru han om de övriga medarbetarna i Poetisk kalender hade ganska låga tankar, och om Hammarskölds poesi sade han sin mening rent ut: naturen »har lärt mig, att aldrig skapar kronan den till kung, vars vagga ej var omsvävad av konungsliga tankar, och att konstens genius aldrig blir dens vän, i vars oharmoniska barndom han icke varit stallbroder.» Se på Goethe och Atterbom — skrev han i ett annat brev: »Deras verk äro glatta och skimrande som ett slipat stål, återspeglande bilden därigenom mera obruten, utan att någon rostfläck lämnar fotfäste för flugorna, vilka ni med allt ert rivande icke kunna avhålla från edra näsor.»

Rääf.

C. A. Agardh.
Gravyr av Bouchardy.

Rääf var säkerligen den originellaste av Hammarskölds gamla kotteri, ehuru romantiken hos honom till en början förefaller mycket minimal. På sätt och vis fanns den dock, kanske rent av mer än hos Hammarsköld själv. Rääf hyste en romantisk kärlek till allt gammalt, särskilt till den tid, för vilken just romantikerna svärmade eller medeltiden. Han blev ock sin samtids kunnigaste medeltidskännare. Hans inträdestal 1831 i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, Anteckningar öfver beskaffenheten af Sveriges offentliga handlingar under medeltiden, är fortfarande ett vetenskapligt specimen av hög rang och visar, att han fullständigt var inne i medeltidens diplomatik. Även kan han betecknas såsom en av våra första systematiska fornforskare, och ett program för det antikvariska utforskandet

Digitized by Google

av Sverige framlade han redan 1815 i det då tryckta femte häftet av Iduna: Tankar om sättet att uppsöka och vårda fäderneslandets fornlemningar. Det sysselsätter sig huvudsakligen med kyrkoantikviteterna, och här gör Rääf ett temperamentsfullt inlägg mot den nya tidens förbud mot begravningar i själva kyrkan. Man har föredragit kroppens hälsa framför andens, de gamla gravvårdarna över store män hava avlägsnats, och de nya kyrkornas nakenhet nedtrycker sinnet, i stället för att ett tempel bör upplyfta det. Den kanske viktigaste delen av våra antikviteter är dock »folkets poesi, historia, myter, fester och naturfilosofi. . . . Man önskar äga ett livligt och uppväckt folk, men man utropar dess sköna sånger såsom dumma slagdängor, man vill, att nationen skall nitälska för sitt land, sin ära och sin frihet, men dess sagor och visor om forna hjältar och lysande bragder fördömas såsom osmakliga lögner, . . . man förklarar för avguderi tron på dessa väsenden, som hämnande och belönande gå vid dess sida och iakttaga dess minsta handlingar, man vill se sig omgiven av ett glatt och förnöjt släkte, men man förbjuder dess lekar och högtider i stället för att blott bevaka sedernas helgd, man förklarar en upplystare forntids övertygelse om det sinnligas och översinnligas eviga harmoni och symbolik för skrock och vidskepelse, och det är därför på tiden att upphäva dessa förbud mot vissa oskadliga ceremonier, bruk och högtider.» Som man finner hava vi här ett äkta romantiskt utfall mot upplysningens nyttighetskult, och det är samma anda, som talar till oss i denna uppsats, som i Askelöfs märkliga Polyfemartiklar om religiositeten i Sverige.

Mer än de flesta romantikerna gjorde Rääf allvar av detta program. Långt innan Götiska förbundet stiftats, hade Rääf anlagt sina förut omtalade samlingar av folkvisor, skillingtryck och folksägner, och 1856 började han utgivandet av vår mest klassiska och innehållsrika ortbeskrivning, Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergöthland, som 1875 — efter författarens död (1872) — avslutades med det femte bandet. För detta ändamål — säger han i företalet till det första — »har jag uti 30 år samlat anteckningar från kyrkornas alla handlingar, utur prosteriets, häradets, fögderiets och länsmansarkiven, som alla blivit fullständigt genomgångna, från riksarkivets och kammarkollegii hävdagömmor, dem ingen mänsklig flit hinner uttömma, från handskrifter uti landets större boksamlingar, från edra egna hemmanshandlingar och muntliga uppgifter». Arbetet är nämligen tillägnat »Innevånarna av Ydre härad, mina kära grannar». Det är nästan såsom en häradskonung i den gamla stilen, som han talar till sina Ydrebor, och hans arbete är mera än en ort-

Digitized by Google

beskrivning. Det är samtidigt ett politiskt och socialt manifest av en romantiker, som hjärtligt hatade »hyperboreernas republik» och ville hålla sin bygd fri från nya tiders villor.

Leonhard Rääf var född 1786 såsom son till lagman Rääf på Thomestorp i Kisa socken av Östergötland. Bland mina ättemän — säger han i sin tillegnan — »hava många stritt i edra tappra krigares leder. Min farfaders fader föll vid greve Stenbocks fötter, då han vid Hälsingborg, biträdd av Ydres söner, räddade Skåne åt Sverige, riket åt sin frånvarande konung. Nära 40 år har min fader varit eder rättvise, skonsamme och avhållne domare, och att I välvilligt ihågkommen, vad jag själv till edert gemensamma eller enskilda gagn kunnat uträtta, har jag nogsamt röjt genom en tillgivenhet, som gjort min levnad bland eder fridfull och lycklig.» Detta klingar ju nästan som ett trontal av den gamle kung Gösta, och Leonhard Rääf hade för sina Ydrebor också blivit något i den stilen. Över sin börd var han stolt och höll på att tillhöra en gammal jordbrukarsläkt, »storbondeätt» — så vida man skulle använda medeltidens språkbruk. Min släkt — skrev han i sin självbiografi — »har alltid varit besuten och förstått att med anständig hushållning bevara sitt eget utan att eftersträva statens vanskliga bidrag». Hans far hade dött 1810, och Rääf fick då avbryta sin nyss började tjänstemannabana (i Riksarkivet) för att övertaga skötseln av familjeegendomarna, först Thomestorp, varifrån han dock 1822 flyttade till Ydre härad, där han hade egendomarna Bulsjö och Forsnäs. Det var där han åldrades såsom den inom sitt härad allsvåldige bondehövdingen.

Mot den nya tiden var den gamle Ydredrotten icke blid. I det sista band, som han själv utgav av sin häradsbeskrivning, hälsar han invånarna i Ydre med dessa bistra ord: »Av eder alle äro nogsamt kände de svåra sjukdomar, jag under senaste åren genomgått, de stora förändringar, som inträffat uti mitt hus, och att dessa bördor, jämte den ökade ålderdomens, utgjort hindren för fortsättningen av det arbete, jag börjat över eder fordom lyckliga och rika bygd. Fordom! Ty med en bedrövelse, mot vilken alla enskilda sorger äro obetydligheter, ser jag, huru år från år överflödet, dagdriveriet och vinglet, alstrade av lagar, som orda frihet och skapa självsvåld, utränga även här den gamla tarvligheten, fliten och redligheten», och så följer en lång uppräkning av den nya tidens alla försyndelser. Mest synes det hava smärtat honom att se, »huru I låten förleda Eder av ohejdade svärmare och landstrykande lättingar, som finna bekvämligt att söka sitt uppehälle och sin utkomst genom edert begär att avhöra och löna deras vidunderliga predikningar och läror, varigenom de till hat och

Digitized by Google

bitterhet söndra den endräkt i läran och den religionsfrid, våra förfäder så dyrt oss tillkämpat, och varav vårt land uti två och ett halvt århundrade fått ostört njuta, under det andra folkslag uthärdat alla de olyckor, som av söndrade meningar från en gemensam kyrka äro vanliga följder».[1] Rääf höll t. o. m. på spögubben, som gick kring i kyrkan och väckte de i sömn försjunkne åhörarna. »Gamla tiders dogmatiska, grundliga och lärda, men oftast kärva predikosätt var ej heller lämpat att utan denna yttre hjälp väcka till uppmärksamhet åhörare, trötta av föregående dagars arbeten och morgonens kyrkovandring. Vårt prästerskap hade då ännu ej påfunnit att kittla studerade åhörare med doften av vältalighetens blommor eller uppskaka de övriga med läsarepredikanters än rysvärda, än löjliga åtbörder, med skri och förbannelser.»

Mot alla nyheter kämpade Rääf energiskt. Till så moderna fortskaffningsmedel som ångbåtar och järnvägar var han naturligtvis en svuren fiende. Då statsutskottet 1848 tillstyrkt ett anslag till vår första järnväg, reserverade sig Rääf: »Samhällets lycka består enligt min tanke i att äga medborgare, vilkas själs- och kroppsförmögenheter uppnått den största möjliga styrka. Ångkraften förslappar båda. Låtom oss betrakta ett seglande fartyg. Vilken beslutsamhet i omdömet, vilken raskhet och kraft i utförandet inplantas ej hos dess besättning! Däremot på ett paddlande fartyg, vilken uselhet! En eller par halvstekta gryteldare!... Vid ångvagnens flykt äger man ingen styrelserätt. Intet förstånd, ingen personlig styrka kan begagnas, ingen fara avvärjas. Man forslas såsom ett annat packgods. Klemighet och redlöshet skola genom det låga priset införas hos ett långt större antal resande än förut, och de komma att genomila landet utan minsta vinst i kännedom därom.» T. o. m. mot fjädrar på vagnarna var Rääf ovillig och föredrog de gamla hederliga rapphönorna, ehuru han ibland måste erkänna, att skakningen tog på krafterna. Min hemresa — skrev han i ett brev — »var avskyvärd. Kanske att läsningen av ett Aftonblad icke blivit plågsammare än

[1] Mot sekteristerna var han särskilt gramse och gör en mycket drastisk skildring av en dylik profet, drängen Daniel Carlsson, vilken uppträdde såsom Guds son och fick många anhängare. Han — berättar Rääf — »utrönte sina lärjungars framsteg i den rätta tron genom deras olika sätt och färdighet att krypa under stolar eller hoppa kråka eller över rishögar, vid vilka påkostande rörelser en fetlagd gumma beklagligen så ljudligt missfirmade högtiden, att hon av Carlsson blev dömd från saligheten. Han införde ock en paradisisk dans, varunder ingen slags dräkt fick besvära och orena dessa rena. En vacker piga, vilken han ålade vid salighetens förlust att avtaga alla sina kläder, liksom de övriga, gav honom till svar: 'Det må gå med saligheten, hur då vill, men särkatrasen han ska sitta på', vilket sedermera övergått till allmänt ordspråk i orten.»

Digitized by Google

uthärdandet av fem dagars knaggelskakning i den grymma stormen.» När det bara gällde några mil, gick han till fots, och han tyckte ej om att »folket» åkte, när herremannen kunde gå. Ty demokrat var Rääf minst av allt, och det skulle vara skillnad på herre och dräng. En gång hade han kallat på sockenskräddaren, och då denne — berättar Rääfs biograf — »infann sig åkande, lät Rääf honom i allvarliga ordalag veta, att det kunde icke bära sig med världens gång, om skräddare och skomakare skulle hålla sig med ekipage». Skräddaren fick därför vända om och dagen därpå komma igen, gående och med pressjärnet i handen.

Folkskolor ansåg han naturligtvis vara ett oting, och seminarierna kallade han »olycksbringande drängakademier». Allmogen hade förut rett sig förträffligt utan dessa skolor. Tideräkningen bestämdes genom observation av konstellationernas ställning och med hjälp av runstaven. Räkna gjorde man i huvudet utan att behöva griffel och griffeltavla, och allmogens kreatursmedicin var ofta verksammare än veterinärläkarens. »Väderlekens skiften förutspåddes av en mängd iakttagelser. För jordbrukets, jaktens och fiskets lyckliga bedrivande funnos ett stort antal märken och märkelsedagar. Saga och sång förljuvade vid kvällsbrasans sken den trägna fliten i huslig slöjd». Den enda undervisning, som förekom, besörjdes av barnets moder eller någon äldre anhörig. Men så kom en ny statslära och med den våra folkskolor. Vad gagn hava vi haft av dem? »2000 drängar, lockade från jordbruket; en ny samhällsklass tillskapad, som redan håller möten och fattar beslut; gudsfruktan svalnad under en sval undervisning; sekter och split i läran mer och mer i tillväxt liksom inbilskhet och självrådighet, ständiga följder av en allmän undervisning, då den ej leder till fulländad bildning; i avtagande däremot den verksammaste av all kunskap, den traditionella, jämte vördnad och aktning mot föräldrarna, vilka barnet finner sig överträffa i läxopråI.»

Man har svårt att föreställa sig denne bistre Cato såsom innerst ett stycke av en poet. Och dock var Rääf det. I sin biografi över Ydredrotten har Ahnfelt avtryckt ett brev, som han skrev till Clas Livijns små barn i Stockholm och i vilket han inbjöd dem till Bulsjö. Brevet erinrar om H. C. Andersen, vars sagor då (1831) ännu ej voro utgivna:

»Häromdagen gick jag mig ut i den mörka skogen och kom till en stor mosse, där hjortronen lyste röda och präktiga emellan höga tallar. Då tänkte jag, som jag ofta brukar göra, på eder, små vänner, huru roligt vi mången vinterkväll haft i pappas kammare, och jag önskade, att ni måtte vara här för att kunna fröjda eder åt landets alla härligheter eller att jag åtminstone kunde få ett bud till

Digitized by Google

Stockholm för att skicka eder stora korgar fulla av allahanda friska bär. I det samma hörde jag ett prasslande under en stor gran, som låg omkullblåst med sina mossiga grenar och rötterna uppvälvda med stenar och jord, och jag såg en raggig grå varg framtitta från rotvalvet. Kom närmare, kära Tuss, sade jag åt honom, sitt neder bredvid mig på denna pors-tuvan, emedan jag har ett angeläget ärende att avtala med dig. Han gjorde så, och jag bjöd honom ett stycke stek ur min matsäcksväska. Därefter sade jag till honom: Du raske Gråben, som springer så duktigt, kunde väl göra mig den tjänsten att löpa med ett ärende till mina vänner Livijnerna i Stockholm? Gärna, svarade han, skulle jag däruti vara dig till viljes, efter du är en beskedlig husbonde, som inga jakthundar håller, men jag har hört av vildgässen, som alla år flyga här förbi norrifrån och som äro våra skvalleravisor, att folket däruppe är genstörtigt och både talar och trycker uppstudsiga saker mot sin överhet. Därför vill jag ingalunda besöka dem, ty ehuru kung Lejon icke reser till denna landsorten, så att jag aldrig sett min överhet, är jag honom icke dess mindre underdånig och trogen.»

Gråben ursakade sig således för Stockholmsresan, och detsamma, ehuru av mindre politiska skäl, gjorde ock de andra djur, till vilka farbror Rääf vände sig. »Under tiden hade tjocka åskmoln uppstigit; några knallar hördes, och mitt framför mig slog blixten uti en hög gran, spingade henne i tusende stycken, som kastades långt bort. Jag tog några spillror för att visa, huru det fasta trädet blivit söndersargat. Bakom Pyskeberget gick jag förbi den förtrollade trädgården, vid vars port en solklar vaktare med purpurvingar hälsade mig och sade: Länge sedan är det nu, då du var ett fromt barn och fick efter behag ingå i min härlighet; länge är det också, sedan någon annan ungdom var här. Kalla därför hit de beskedliga barnen från Stockholm, att jag må fröjda mig åt deras glädje och de må glädjas över den sköna lustgården! Jag lovade honom göra så och bjuder eder därför att nästa sommar, om vi ej förr råkas, besöka Bulsjö och alla dess underliga ting, de gamla bularna[1] och eder gamle vän L. F. Rääf.»

Ett dylikt brev är det nog ej många småttingar som fått, och det är även svårt att i för barnfantasien mera förföriska färger måla det härliga livet på ett lantgods. Såsom poet låg Rääf således icke så litet över sin gode vän Hammarsköld. Till sina politiska, religiösa och sociala åsikter var han en av den romantiska reaktionens trognaste anhängare, och i sin mer än blott antikvariska medkänsla för allmogens vidskepelse, dess tro på översinnliga väsen m. m. hade han ock en beröringspunkt med dess mystik. Men under det att hans meningsfränder i Uppsala svävade ut i idealitetens luftigaste rymder, var Rääf en avgjord realist. En dylik form av realism är likväl icke romantiken alldeles främmande. Vi återfinna den hos Rääfs store samtida Walter Scott, en romantik, bunden vid hembygden, vid dess forntid, vid ätten och vid själva jordtorvan. Denna art av realism bryter ibland också fram hos Almquist, i dennes bynoveller, i någon mån också hos Dahlgren, utgör ett av de bärande elementen hos den senaste tidens romantiker, hos Heidenstam, Selma Lagerlöf, Fröding och Karlfeldt.

[1] Ett par stora träbilder av jätten Bule och hans hustru.

Digitized by Google

Träsnitt. Ny illustrerad tidning. 1872.

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

Rääf, Livijn, Askelöf och Agardh hade tillhört Hammarskölds äldre umgängeskrets. I Stockholm bildades ett yngre kotteri, vars ålderspresident snarare var Livijn än Hammarsköld och som icke så litet skilde sig från Uppsalafosforisterna. Det ser ut, som om romantiken bättre skulle hava trivts i Ydre och i Uppsala än i Skåne och i huvudstaden. På det förra stället synes den blå blomman snarast hava betraktats såsom ett ogräs på den bördiga åkern, och i huvudstadens luft förtvinade den. Livijn och Askelöf blevo först glada sällskapsbröder, senare konservativa politiker, de yngre romantikerna i huvudstaden voro mycket litet berörda av den schellingska mystiken, och i stället gingo de, liksom förut Livijn, i den mera bacchanaliska stilen. Spiritus rector för detta kotteri blev snart Carl Fredrik Dahlgren, om vars författarskap olika omdömen kunna fällas och mot vars person moralisten till en början kanske är böjd att, i likhet med ärkebiskop Rosenstein, göra några anmärkningar, men som han likväl till sist måste älska, nästan vörda. Ty trots det att Dahlgren — för att använda ett uttryck av hans gode vän Thomander — var en oförbätterlig »slarver», fanns det hos honom något av verklig storslagenhet. Och denna imponerar, även om hans skaldskap icke gör något djupare intryck. Inom dåtidens litterära Stockholmsliv kom han i varje fall att spela en framstående roll. Dahlgren.

Liksom de flesta andra nyromantiker var Dahlgren till sin börd östgöte, född 1791. Fadern var bruksinspektor och dog, innan sonen ännu fyllt tio år. Med ekonomien var det således knappt under Dahlgrens uppväxtår, men efter att hava genomgått Linköpings trivialskola och gymnasium, blev han 1809 student i Uppsala, där han förberedde sig till att bli präst. Mesta tiden nödgades han dock vistas borta från universitetsstaden, på konditioner, och 1814 bosatte han sig i Stockholm såsom lärare vid den privatskola, som Arvid August Afzelius kort därefter övertog. Året därpå avlade han prästexamen.

Några litterära bekantskaper tyckes han till en början ej hava haft — utom en: Pehr Adolf Sondén, som varit hans skolkamrat. Sondén var kusin med Atterbom och blev även invald i Auroraförbundet omedelbart före dess avsomnande. Förmodligen var det genom honom, som Dahlgren, vilken under gymnasietiden skrivit vers i den gamla stilen, drogs in inom den fosforistiska poesiens trollkrets och började dikta i den Atterbomska stilen. I början av 1812 skickade han så in till Phosphorosredaktionen ett mycket omoget och ganska fosforistiskt poem, Gossen, som väl just därför mycket slog an på Atterbom. För Hedborn berättade nu denne, att »en ny elev av den nya sekten, Dahlgren, uppskickat till Sondén en romans om en bergtagen gosse, vilken, såsom försök betraktad, är så vacker, att han förmodligen får skåda dagen vid nästa fosforsstråle». Så skedde även. November-decemberhäftet för 1811 kom nämligen ut först i april 1812, och där lästes den nye skaldens dikt. Med anledning därav skrev Palmblad till Hammarsköld: »Har jag sagt dig, att en man, benämnd Dahlgren, uppträtt under den Uppsaliska vitterhetsskolans baner med de rikaste anlag? Men de äro ej ännu

Digitized by Google

ordnade; han har ingen säker och grundlig smak.» Dahlgren togs nu om hand av fosforisterna och blev medarbetare såväl i Phosphoros som i Poetisk kalender. I Phosphoros, som kort därefter upphörde, fick han in Solens dröm, i Poetisk kalender för 1813 Sköldmön i Sunnanskog och Kämpen i Nordanskog, i den för 1814 Fiskaren, Den helande kyssen samt Jägaren och hinden, i 1815 års kalender Morgon och afton samt Konungsbarnet, i 1817 års Rosen och Liljan, Herden och herdinnan samt Portraittet, i 1818 års Vattnets krus och Önskan och i 1819 års[1] ej mindre än fem poem. Rent tekniskt sett visa dessa dikter ett avgjort framåtskridande, ehuru den natursymbolik, som ligger bakom de flesta, är tämligen dunkel. Versifikationen blir ledigare och mjukare, ordvalet vackrare, men å den andra sidan kan det ej nekas, att han i dessa dikter blott är en imitator. Palmblad observerade det: »Jag har goda tankar om honom. Likväl har han i sina sista poemer börjat skräckligt imitera Atterbom och Elgström». I sin samvetsgranna avhandling om Dahlgren har Fredlund framdragit även andra förebilder, Geijer, Ling och de då så populära balladerna. Men denna stil låg alls ej för Dahlgrens temperament. I metafysiken var han aldrig inne, och hans lärda barlast var mycket lätt. I stället få vi fram honom själv i hans brev från denna tid. I ett (från 1813) skriver han: »I dag är hela Uppland häromkring i rörelse, ty ingen mindre än landshövdingen kommer. Torparna köra in svin och boskap, att ej de må möta Hans Nåd och säga något försmädligt åt honom; och herrskaperna reda till stora kalaser och bjudningar. Betjänter kuska med biljetter, stalldrängar slåss. Jag ger fan i alltihop. Om hela världen ramlade, skulle jag åtminstone söka stå på knäna.» Detta är Dahlgren. Det är det goda lynnet, den hastiga observationen, den burschikosa, respektlösa och satiriska uppfattningen.

I hans diktning dröjde det, innan detta temperament kom fram. Men det kom. Hans sista bidrag till Poetisk kalender inskickades 1818, och följande år skrev han i ett brev: »Tänk bara allvarsamt på Atterboms poesier. Långt ifrån att fördöma börjar det dock för mitt inre uppklarna, att han ej anslagit den rätta strängen, i så måtto att antingen är det Nachklang eller ock väl något eget, men ofta förkonstlat — med ett ord: det andas ej svenska jorden. Det är mycket möjligt, att jag har orätt, men detta börjar nu bli min fullkomliga övertygelse. Det är inte naturen, det är den store konstnären, som framträder — jag börjar också själv se min ståndpunkt och har funnit, att jag är minst hemma, där jag borde vara det: i mitt land. Jag menar med svensk poesi icke Lingens uppstapling av asagudar eller som i hans episka poesier ett jäktande efter svenska naturbilder och liknelser . . . Med svensk poesi menar jag något, som utandas vår nations känslor (i lyrik) eller seder, bruk, mod, mannakraft (i epik, dramatik) eller i idyllen såsom Bellman. Annars blir det en lärd poesi, som de lärde blott förstå; det griper ej det hela med sig.

[1] Man torde erinra sig, att de flesta av dessa kalendrar utgåvos i slutet av föregående år och att således en dikt, som är tryckt i 1819 års kalender varit inlämnad till redaktionen icke allt för sent på året 1818.

Digitized by Google

Men felet är, att man glömmer sitt eget land och i stället studerar sig så in i så många andra länders former, poesi m. m., att man blir en irrande Don Quixote, som flaxar omkring överallt — det hela får ingen bestämd karaktär, det är en blomsterkrans, hämtad från alla världens fyra streck. Stor är Atterbom för sin himmelska vilja för det sköna och förträffliga, och han har föregått att bereda vägen, men själv är han icke mästaren, mycket mindre hans lärjungar.» Detta är, som man ser, en visserligen välvillig, men samtidigt mycket genomgående kritik av den nya skolan. Personligen bröt Dahlgren aldrig med Atterbom, men de kommo allt mer och mer ifrån varandra, och på nyåret 1820 gav Dahlgren ut det första häftet av Mollbergs epistlar; det andra följde i mars, och här hade han valt sig en annan förebild än fosforisthövdingen i Uppsala.

Carl Fredrik Dahlgren.
Teckning av Maria Röhl. 1834. Kungl. Biblioteket.

I Stockholm hade Dahlgren kommit in i kretsar, som givit honom en ändrad uppfattning av de litterära frågorna. Den första kretsen stod ännu Uppsalafosforisterna tämligen nära. Jämte de andra lärarne vid Afzelius' skola stiftade Dahlgren 1815 Manhemsförbundet, vartill jag sedan skall återkomma och vilket till en början var ett slags götiskt förbund, men sedan, då Almquist 1816 blivit invald, utvecklades i en mystisk-religiös riktning, som ej tilltalade Dahlgren. Med Almquist kom han heller icke i någon intim beröring, och på utvecklingen av hans skaldskap har Manhemsförbundet icke haft någon inverkan. Mera betydde den bekantskap, han nu gjorde med Ling, Hammarsköld, Hedborn, Livijn och Askelöf, särskilt med de båda senare. 1816 hade Livijn tillsammans med Askelöf och några andra stiftat sällskapet Gröna rutan, och i brev till Rääf erkänner han oförbehållsamt, att Rutan var »ett dryckesförbund — du vet, hur gärna jag

Digitized by Google

trives i sådana — som kanske ej skall med tiden bli mindre löjligt än Par bricole». Sällskapet var således ett slags återupplivat Pro joco, ehuru i mera bacchanalisk stil. I denna illustra orden invaldes Dahlgren 1820 under namnet Mollberg, och därmed hade han kommit i sitt rätta element. Redan några år förut hade han gjort den upptäckten, att han hade förmåga att med harmlöst skämt roa sin umgängeskrets, och den förmågan togs nu allt mer och mer i anspråk — så mycket, att Dahlgren en tid kunde anses såsom Stockholms rolighetsminister, själen i alla glada samfund. Han hade också gjort en annan upptäckt: att Bellman såsom förebild passade honom vida bättre än Atterbom. Hans Mollbergs epistlar äro också Bellmansimitationer, men imitationer, som äro självständigare än hans äldre, då Atterbom var mönstret.

Denna ställning som bellmanian och rolighetsminister stod obestridligen i en viss motsägelse till hans prästerliga verksamhet, ehuru då visserligen mindre, än den skulle hava gjort i våra dagar. Den väckte likväl uppmärksamhet och torde hava varit orsaken till att han aldrig blev kyrkoherde. 1816 hade han blivit pastorsadjunkt i Ladugårdslandet, 1823 hade han avlagt pastoralexamen, året därpå blivit komminister i Ladugårdslandet och 1829 i Storkyrkan. Men därmed stannade hans befordringar, och något pastorat fick han aldrig. Det var t. o. m. fråga om att giva honom en varning för hans för en prästman mindre passande författarskap, ehuru det hela stannade vid en mera faderlig, blott halvofficiell förmaning av ärkebiskopen, och denna ändrade varken Dahlgrens levnadsvanor eller hans skrivsätt, särskilt sedan ärkebiskopen själv gemytligt medgivit, att även han »brukat sjunga supvisor». I själva verket var Dahlgren, så vida man ser saken friare, en mycket god präst, uppriktigt religiös trots det glada skämtet och nitisk i sitt kall, särskilt beträffande fattigvården.

Hans 1819 författade och året därpå utgivna Mollbergs epistlar beteckna, som sagt, vändpunkten i hans författarskap. I företalet skriver han: »Kärlek för fosterlandet, den svenska naturen, i förening med ett glatt och förnöjt sinne har styrt hans (författarens) penna.» Det är ärligt menat. I motsats till Uppsalafosforisterna ville han vara svensk, och såsom mönster hade han därför utbytt Atterbom och Novalis mot Bellman. Redan innehållsförteckningen hänvisar på denna förebild: Kommentarier öfver månskenet i Haga en septemberafton, Tal, hållet i stormasten på skeppet Hilarius Bonvivant vid redden af Drottningholm, Skönhetslinjer, tecknade på en klippa nära Brunnsvikens strand vid åsynen af en englaskön, badande flicka, och Djurgården den första maj, camera optica i nio taflor. Vi återfinna här Bellmans

Digitized by Google

geografi, Haga, Brunnsviken, Mälaren och Djurgården. Dahlgren rör sig också med Bellmans antika barockmytologi, det triumftåg, som han skildrar i den stora Djurgårdsdikten, är tydligen imiterat efter de bacchanaliska processionerna hos Bellman — i spetsen Bacchus, klädd i en bryggardrängs skinnkapprock, sittande på en vagn, dragen av 150 krögare, »i första ledet springa två tjocka krögare med betsel i munnen, hålla varandra i hand, ragla och stöta ihop sina klingande huvud. I andra ledet lunka två dito med stora svarta mustascher, utslaget hår, flätat med humlerev. Det tredje ledet bär en stor stånka framför sig.» Även formen — blandad vers och prosa — är lånad från Bellman, som har den i några epistlar.

Men Bellman var icke hans enda förebild. Så mycket han än ville hålla sig fri från tyska, nyromantiska mönster, har han tyvärr tagit mycket starka intryck från en tysk författare, Jean Paul — så starka, att hans Bellmansimitationer nästan kunna sägas vara Bellman i Jean Pauls översättning. Jean Paul, som stod mitt emellan Sturm und Drang och nyromantiken, ville framför allt vara »genial», bizarr, oberäknelig, och ingen har i högre grad än han praktiskt tillämpat den nyromantiska läran om dikten såsom fantasiens fria, obundna lek. På samtiden slog denna stil oerhört an, och man märkte ej, att den var kokett, maniererad, onaturlig. Den förste svenske författare, som visar sig hava tagit några intryck från den så beundrade humoristen, var Livijn, och det är ganska sannolikt, att det var han, som länkade Dahlgrens uppmärksamhet på Jean Paul. I själva verket passade denna förebild förträffligt för Dahlgrens livliga lynne, hans rörliga inbillning och hans i grunden ytliga uppfattning — passade vida bättre än Bellman. Av den elegiska undertonen i Fredmansskaldens dikt finnes intet spår hos Dahlgren, och ej heller naturskildringen erinrar om denne. Hos Bellman är naturen ett staffage för människorna, hos Dahlgren däremot saknas människorna — ty dylika kunde han ej skildra — och ej heller åt naturen kan han giva ett verkligt liv. I stället jäkta bilderna varandra, överraskande, oförutsedda — det är sant — men i grunden sökta, forcerade och onaturliga. Vi kunna taga början av den första episteln: »Ligger ej Haga i månskenet, lik en naken, blygsam flicka i chemisens vita silverskir? Bergen äro hennes nattduksbord, Brunnsviken toalettspegeln, behängd med ett tunt, skimrande, genomskinligt flor, Kräftriket köket, där ännu kammarpigorna slamra med diskarna. . . . Se! Kullarna häva sig och andas liksom levande bröst. Hur skönt hon slumrar! Hennes krona hänger däruppe i skyn; den gula av höstlöv utsirade schalen ligger fladdrande vid hennes fötter.» Om Bellman påminner ej en dylik

Digitized by Google

naturskildring, men den är, om än ej direkt åskådlig, så likväl ganska vacker och poetisk. Mera i Jean Pauls falska stil är fortsättningen: Kommentarie öfver månen: »Månen är nattens blanka ansikte. Det kunde också vara någonting tvärtom. Månen är hanrej; därför är han blek och har fått horn. Månen liknar djävulen, ty han uppväcker, liksom denne i helvetet, ebb och flod på jorden . . . Månen är en drönare i den stora himmelska bikupan, solen visen, stjärnorna silverbien, som om kvällarna utflyga på det stora blåa blomsterfältet, suga purpur ur aftonrodnadens rosor, hoppa från molnsky till molnsky, än hänga som druvor klasvis med benen ihop, än sprida sig som skimrande punkter åt alla håll och bära guldgula ben. . . . Månen är en holländsk ost, varpå de holländska sjökaptenerna i saligheten frukostera. Månen är en blank riksdaler i den himmelska riksbanken, stjärnorna plåt- och tvåskillingsstycken. Månen är en svirrande student; kl. 6 à 7 kommer han brusig, rusig och rosenröd uppskjutande från oceanens krogar på himmelen» — etc. etc. Så kunde både Jean Paul och Dahlgren i oändlighet jäkta en bild, ibland med ett gott byte, men vanligen med en serie bommar. Detta om epistlarnas prosa. I versen är det naturligtvis Bellman, som imiteras:

Ack, uppå himmelens bryn
O, vilken tjusande, lekande syn!
Se, vilken trollande prakt
Milt ikring parken sig lagt.
Vågorna glimma,
Höstbladen simma
Runt uti ring
Uppå vågen omkring,
Och på vart löv här och där
Fjärran och när
En surrande trollhäst är.

Ännu en tredje författare har avsatt mycket starka spår i Dahlgrens diktning, och hans imitationer från denne äro kanske hans bästa. Det är Shakspere, vars Midsommarnattsdröm helt naturligt måste gripa en nyromantisk fantasi som Dahlgrens. På tal om Rosenfesten får jag strax tillfälle att återkomma till detta inflytande. Men det spåras redan starkt i Mollbergs epistlar. Då kvällens skuggor lägrat sig över Hagaparken, ser skalden, huru älvorna skymta fram mellan aspar och lindar, klädda i spindelväv och med gyllne berlocker i öronen:

Där kommer älvornas drottning så glad,
Lätt, i en char utav uggleved buren.
Framföre springa i trippande rad
Långbenta spindlar som spann, och i luren

Digitized by Google

Tuta sex myggor i surrande flykt.
Lysmaskar glittra i gräset och krypa,
Trollen därvid utur bergen så styggt
Titta och ned uti renmossan nypa.
Se, hur de dansa, små älvor i ring!
Somliga klämta sitt bingelibing
Uppå blåklockor, som fuktiga drypa.

Det är med ett dylikt fantasispel, som Mollbergs epistlar sluta. På Djurgården stiga dimmorna upp över ängarna, andarnas timma slår på nattens ur, och älvdrottningen uppenbarar sig och sjunger:

Stjärnan blinkar, vinden svalkar,
Maj vår boning tillrett har
Här i dessa blomsterkalkar
Uti skuggornas förvar.

Dagg från Nattens lockar stänker
Och kring träd och kullar far.
Månens silverstråle blänker
Uppå rosens huva klar.

Älvorna uppstiga, ett troll kommer inridandes på en ekorre. Så uppenbarar sig en polisbetjänt mitt i denna fantasivärld och jagar bort älvorna, men då han gått, komma de igen, nu såsom en likprocession. Små alfer bära en död fjäril, framför tåget kliver en långbent harkrank, likföljet utgöres av tolv myror, tio tordyvlar och två nyckelpigor, som bära blomsterdoft på ett vitsippeblad. I graven, som uppkastats av dödgrävaren Mullvad, sänkes kistan, nyckelpigorna kasta ned blomsterdoftet och älvorna sjunga:

Lilla fjäril, glada, sköna,
Vad din levnadsstund blev kort!
Blott en dag uti det gröna
Fick du njuta fröjdens lott.
Middagsstunden, säll, du svingar,
Gungar glad på rosens arm.
Aftonkylan döden bringar
I din urga, friska barm.

Till sist uppenbarar sig Sömnens genius i en silversky:

Slumren ljuvt, naturens barn, och vilen
Er i jordens vagga denna stund.
Midnattsvindar, som på marken ilen,
Sänken vingen ned vid dagens blund.
Natten brede ut sitt svala täcke
Över er, I vårens gröna fält!
Och Aurora er till glädje väcke,
När hon går ur österns purpurtält.

Digitized by Google

Jag har mera utförligt uppehållit mig vid Mollbergs epistlar, med vilka Dahlgren kan sägas hava debuterat. Ty redan här finna vi honom sådan, som han ständigt förblev. Hans produktivitet blev mycket stor, men han tillhörde ej de författare, som utvecklas. På 1820- och 1830-talen gick han helt upp i ordenssällskapen, i dem tillkommo en stor del av hans dikter — de nyss refererade kommentarierna över månskenet på Haga äro antagligen, såsom Karlfeldt förmodat, ett skåltal i en dylik orden — och vi skola därför för en stund sysselsätta oss med dessa glada sällskap, som giva oss den Dahlgrenska diktens miljö, ett stycke av den tidens Stockholmsliv. Det förnämsta, Gröna rutan, som mot slutet

Bellmanska sällskapet.
Träsnitt efter teckning av C F. Laurén. Kungl. Biblioteket. (Sign. S. 79.)

räknade bortåt sextio medlemmar och sammanträdde på Hamburger Börs eller någon annan restaurang, hade icke något litterärt program, och författarne voro ej många — Dahlgren, Livijn, Askelöf, Stiernstolpe och några andra. Alla buro ordensnamn, ofta hämtade från de Bellmanska ordenskapitlen, Mollberg, Appelstubbe, magister Gåse m. m. Sällskapets uppgift var »att skratta åt sådant folk, som i avvaktan av mycken vishet och stora hemligheter låta sig recipieras i detta broderskap», vars enda »hemlighet består just uti att vara ingen». I följd härav lade man särskilt an på de löjliga, i regeln alltid olika ceremonierna vid receptionerna. Vidare sjöng man, höll tal och utförde små upptåg såsom vigselakten mellan Mollberg och Mor på Tuppen, en rättegång mot Mor på Tuppen såsom anklagad för skörlevnad o. d. Då vi nu läsa dessa skämt, hava vi mycket svårt att dra på munnen. Den tidens människor hade likväl oerhört roligt åt dem, och vi hava knappt någon rättighet att för den sakens skull se ned på dem, ty eftervärlden kommer troligen ej heller att vidare sen-

Digitized by Google

tera det skämt av detta slag, åt vilket vi hjärtligt skrattat. Intet åldras så fort som sällskapsskämtet, och det är endast litteraturens heroer, som kunnat skapa en komik, som hållit sig i sekler. Dahlgren kunde det icke. Efter 1823 tyckes Gröna rutans glansdagar hava varit förbi, och Dahlgren gick nu i stället upp i det Bellmanska sällskapet, som stiftades 1824 av Dahlgren, Bellmanssångaren Axel Raab och några andra, bland vilka den på sin tid mycket populäre statskommissarien (sedan presidenten) Westerstrand, om vilken det i handlingarna heter: »Sköter med lika harmoni och behag såväl statskontorets börs som glaset och sin basröst.» Sedan invaldes Bellmans

Bellmanska sällskapet.
Träsnitt efter teckning av C. F. Laurén. Kungl. Biblioteket. (Sign. S. 79.)

son, sidenkramhandlaren Adolf Bellman, den store skådespelaren och Bellmanssångaren Lars Hjortsberg, bildhuggaren Byström m. fl. Anledningen att sällskapet kommit till, var de många allvarliga och tråkiga sällskapen, och för att motverka dem »beslöto några glada ölefeser och gutårinter» att bilda ett samfund för »det glada, fria, otvungna och lustiga skämtet». Ordensnamnen voro naturligtvis tagna från den Bellmanska dikten, Fader Berg, Jergen Puckel o. s. v. Här föredrog Dahlgren flera av sina bättre saker, så Protokoll, hållet på spetsen af ett brännvinsglas i skrubben nr 24 den 15 november 1824, vari han inflätat en icke oäven travesti av Tegnérs Axel:

Den gamla tiden är mig kär,
Den Fredmanska försupna tiden;
Ty glad den var som juletiden
Och modig såsom finkel är.
Än ligger bort vid Djurgårdslanden
Dess återsken kring himlaranden,

Digitized by Google

Där rusiga gestalter gå
Med gula byxor, jackor himmelsblå
Från himlen och till krogen neder.
Med vördnad ser jag upp till eder,
I kämpar från en högre värld,
Med becksömsskor och korta svärd.

T. o. m. Tegnér själv tyckte denna travesti vara rolig: Protokollet — skrev Thomander till Dahlgren — »är det bästa, han känner, icke allenast av dig, utan i allmänhet». Samtidigt var Dahlgren spiritus rector för ett annat mera exklusivt sällskap, vilket blott bestod av Stockholmspräster och som hette Minus. Det tyckes hava haft sina sammanträden på Stallmästargården och var lika muntert som de andra. Mot slutet av hans liv finna vi honom såsom själen i ännu ett sällskap, Aganippiska brunnssällskapet, som hade en mera vitter och mindre bacchanalisk karaktär. Det samlades hemma hos Dahlgren och utgjordes till större delen av 1840-talets litteratörvärld, Sturzen-Becker, Mellin, Blanche, fru Carlén m. fl. Till denna litteraturperiod bildar Dahlgren mer än någon annan övergången, och den skildring, som Emilie Carlén ger av sammankomsterna, har redan den efterromantiska tidens färg. Gästerna infördes i förmaket, »där Aganippens källa rikligt lät flöda tvenne kaskader, den ena glödande het, benämnd *te,* den andra av en tempererad kyla, benämnd *punsch;* och bland damerna, som i ett fåtal representerade den litterära delen, märktes ett par sånggudinnor, vilka var för sig kunnat passera för nymfen Aganippe». Så började Dahlgren att uppläsa det tokroliga reglementet för brunnssällskapet, som skulle sammanträda varannan vecka. Sedan blev det musik och konversation, och klockan 10 upplöstes sammankomsten, »men några få personer blevo anmodade att stanna kvar för att intaga en liten supé, vilket upprepades vid varje ny sammankomst med nästan alltid olika gäster». Fru Carlén, som hörde till de få utvalda, fann supén utmärkt lyckad »icke blott i materiellt hänseende genom turska bönor och köttbullar utan även, först och sist, genom den spirituella delen; man kunde ej räkna de infall och inpass, som skämtet lekande kastade över glasets rand.»

Även redaktionsarbetet med Markalls sömnlösa nätter fick karaktären av ordenssammankomster, vilka höllos på Hamburger Börs i den s. k. »speluncan». I arbetet med den första natten synes Dahlgren icke, åtminstone ytterst obetydligt, hava deltagit. Men den andra natten är väsentligen hans arbete, ehuru detta kalfatrades av hela kommittén, som också bidrog med en och annan bit, mest av Livijn, som enligt en beräkning skall hava skrivit vid pass en niondel. Säll-

Digitized by Google

skapet kallade sig med det egendomliga namnet Stora Bergström — efter Kellgrens vän, den lustige advokatfiskalen Bergström, som då ännu levde. Varje medlem hade dessutom ett förnamn, som betecknade någon profet, Joel Bergström (Dahlgren), Micha Bergström (Askelöf), Obadja Bergström (Livijn) o. s. v. Även efter utgivandet av andra natten fortsatte Markallskommittéen sina sammankomster i Stora Bergström, men avlöstes snart av en annan litterär kommitté, den, som arbetade på den förut omtalade Opoetisk kalender. I dennas »Sommardel» inflöt Dahlgrens kanske mest karakteristiska dikt Rosenfesten, vid vilken vi för en stund kunna stanna, då den mer än andra ger oss den specifikt Dahlgrenska romantiken. Uppslaget hade han fått från ett kuriöst förslag av en språklärare, Louis Paban, att rosenkröna en för dygd och flit känd flicka. På detta motiv byggde Dahlgren ett fantastiskt lustspel, i vilket förebilden ytterst tydligt framträder, Midsommarnattsdrömmen med dess luftiga, ideala älvvärld, dess groteska hantverkarscener och dess ur den borgerliga verkligheten hämtade motiv, vilka alla, såsom i en dröm, vävas in i varandra. Den andra scenen, varmed handlingen börjar, är en direkt imitation från andra akten i Midsommarnattsdrömmen. I en trakt på Lovön uppträda Venus, Kupido och älvor, och till älvorna vänder sig Venus:

I veten, att den natt, som nästa morgon stundar,
Midsommarsnatten är,
Då varje liten alf i skog, i dal och lundar
Och varje gräsligt troll, som fjället bär,
Sin högtid fira plär.
I veten ock, hur för att festen höja
Jag plär förena något älskat par.
Ett slikt jag spanat opp i dessa dar,
Och dess lycka skall ej längre dröja.
— — — — — —
Men östern randas
Av solens hår,
Och dagen andas
På blommans tår,
Re'n fåglar sjunga
I dagens sken
Och börja gunga
På varje gren.
Fort, fort, allesamman,
Fort, skynden er
Från lek och gamman
I jorden ner.

Älvorna försvinna, och Venus vänder sig till Kupido, Rosenfestens Puck, som lovar att till kvällen avskjuta sina pilar mot de unga

Digitized by Google

flickorna. Men först måste han flyga till Kasan med ett kärleksbrev, som en knes uti Odessa skrivit till en skön prinsessa. Efter denna scen växlar handlingen hastigt från poesi till prosa och flyttas till Jakobs torg i Stockholm, där några brandvakter — alldeles i Shaksperes stil — konversera med varandra.

— Vet ni, vem som bor där i huset?

— Nej.

— Vad ni ä' ena dumma kreatur! Där bor ju Don Juan; det vet ju hela Stockholm.

— Vem är Don Juan?

— En karl som vi.

— Nå, var det alltihop?

— Ja, det var det. Men kan ni nu säga mig, vem Don Juan är?

— Nej.

— Åsnor! Han var ju en karl, sad' jag.

— Åh, du sladdrar så i vädret. Vem visste icke det?

— Ja, efteråt, det tror jag. Jag skall ytterligare säga er, vem han är. Det är en karl; men en lustig karl, en glad karl. Han dricker vin och tycker om vackra flickor. Han är just en brandvakt. När alla andra sova, så brukar han vaka. Han sjunger om brand liksom vi. Där är hans fönster, just det där, som jag pekar uppå.»

Fönstret öppnas, en repstege firas ned, och Don Juan och Lucrèce, klädd som gosse, visa sig i fönstret — det är den tredje av de olika världarna i Midsommarnattsdrömmen.

Lucrèce: Min Gud! Klockan slog halv tre! Jag måste skynda hem, portnyckeln har jag i ridikyln. Allt är tyst. Ingen fot rör sig. Ack, om jag vore väl nere!

Don Juan: Mitt vackra barn, det är inte första gången heller, som du gör denna promenad, du min lilla icke romerska, men romaneska Lucrèce. Se så! Tag mig i hand och var icke förskräckt! En avskedskyss.

Lucrèce kommer ned för repstegen, men gripes av brandvakterna, som emellertid få en sedel av Don Juan och på grund härav släppa henne. De följande scenerna spela bland bondfolk på Lovön. Jerker och Karin skola gifta sig med varandra, gossar och flickor plocka blommor och dansa, en länsman super sig full, fjärdingsmän och polisbetjänter komma in, och några av flickorna föras till Stockholm för att konkurrera vid rosenfesten. Den andra akten försiggår i Stora börssalen och inledes med en stor procession: »1) Stadens polis, två och två, 2) Ordföranden med hjärtprovaren i hand, 3) Kommittéen för rosenfesten, 4) Stadens barnmorskor, två och två» etc. etc. Så börjar orkestern, anförd av Don Juan, och därefter vidtager dygdeprövningen, som är tämligen drastisk och slutar därmed att Lucrèce tilldömes priset, sedan den präktiga Karin alldeles underkänts. Med den tredje akten flyttas vi först ånyo till älvvärlden, men så blandas alltsammans ihop i ett nästan oupplösligt virrvarr: Hussu, Kupido, Ekorre, Uggla, kommitterade från rosenfesten, barnmorskor, länsmän, Natten, häxor, poliser o. s. v., varpå det underliga dramat får ett slags avslutning, därmed att Jerker och Karin bli gifta. Denna planlöshet är icke den enda. I Rosenfesten har Dahlgren blandat hop stycken, fyllda av en verkligt ypperlig lyrik, med ett rent nonsens, som sedan

Digitized by Google

med full rätt blev föremål för Runebergs dräpande persiflage. Men just i denna planlöshet, i detta fantastiska virrvarr såg nyromantiken den högsta poesien, snillets fria, obundna lek, och häri har nog ingen svensk nyromantiker excellerat mera än Dahlgren. För nyromantiken var ju fantasien allhärskaren i tillvaron, och i en särskild dikt, Fantasien, har Dahlgren förhärligat dess allmakt:

Fantasus högst ibland gudar förtjusar,
Himmelens fält han med stjärnor besår,
Jorden med blommor och majdagg och vår,
Och uti allt, vad som rör sig, han brusar;
Liv och behag rinna upp i hans spår.

Dahlgren ägde onekligen en ovanligt livlig fantasi, men han hade varken nog skönhetskänsla eller nog djup för att kunna skapa fullödiga diktverk. Han var, som sagt, en »slarver», som i ordenssällskapen kastade ut sina poetiska improvisationer utan att vidare bekymra sig om deras ans och som nästan varje år framträdde inför publiken med en ny poetisk kalender, Babels torn, Freja, Odalgumman, Aftonstjärnan, Poetisk sångkalender, Jungfrun i det gröna, Tummeliten, Talltrasten och ännu några andra. Om hans romaner får jag sedan tala. Dessutom gav han under ett par år (1825—1827) ut en tidning, Kometen. Ty även av ekonomiska skäl behövde Dahlgren skriva. Hans inkomster som komminister voro ju ej stora, och han var sällsport hjälpsam. Blott några drag, som också belysa hans karaktär. Nicander och han hade aldrig dragit jämnt. Men då Nicander dog i misär, var det Dahlgren, som gick kring och samlade in pengar till hans fattiga mor. På samma sätt åtog han sig Hammarskölds familj. Då Thomander förebrådde honom det slarviga sätt, på vilket han redigerade Kometen, svarade han: »Dina anmärkningar om Kometen äro tyvärr ganska sanna; den kommer i alla fall att upphöra vid årets slut. Jag har aldrig varit skapt för slikt, men för att hjälpa Hammarskölds familj åtog jag mig detta år jämväl vara med; hans son har på Kometen hållits i Uppsala.» Ännu mer belysande är ett annat brev från 1824: »Sedan i höstas har hänt mig trenne svåra ting. Jag ägde en brorson av 11 år, han försköts och behandlades illa av sin mor. Jag måste taga honom från modern och ackordera in honom i ett för allt. Han kostar mig årligen 100 rdr. 2:o) I april fick jag min andra bror till Stockholm, som uppsagt sin kondition som inspektor utan att hava skaffat sig någon annan. Det gjorde, att han låg här en tre månader, innan han fick emploj, och det kostade mig bortåt 100 rdr. Min andra bror är vid gardet, gardist, och han har ett månatligt underhåll av mig. 3:o) Hade jag gått i borgen och höll på att bli bysatt; jag slapp med 300 rdr.» För att någorlunda klara sig skrev han då ihop Babels torn och sålde manuskriptet för 100 rdr

Digitized by Google

banko: »Som jag aldrig vunnit någon litterär ära, så hade jag ingen att förlora, och om jag också ägde någon, så betyder ett intermezzo ingenting, ifall förmåga hos mig ligger att reparera det genom något bättre.» Romanen Aurora kom till av en liknande anledning. Den

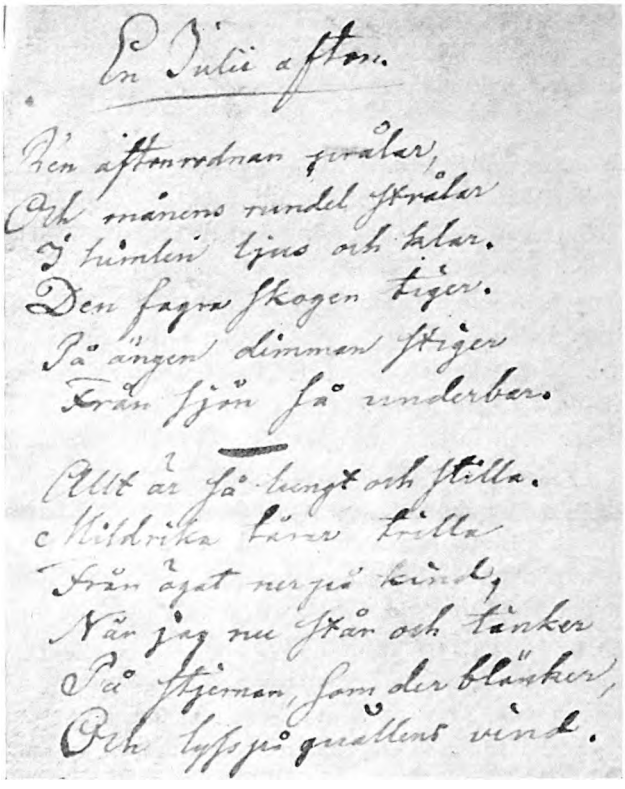

Autograf av C. F. Dahlgren.

(Verserna äro en översättning av Matthias Claudius' 'Abendlied) Kungl. Biblioteket. (Vf. 66, nr 16.)

nyss omtalade brodern — gardisten — fick bo hos honom, men belönade denna gästfrihet därmed, att han stal och pantsatte Dahlgrens klocka. För att kunna lösa ut den, skrev Dahlgren då ihop romanen, och brodern fick under tiden bo kvar hos honom.

Han var således icke *blott* den glade ordensbrodern. På bottnen fanns det allvar hos skämtaren, och att även andra uppfattade detta, framgår därav, att han 1828 av sina ståndsbröder valdes till riksdagsman samt sedan ständigt omvaldes. För tidens religiösa rörelser stod han heller icke främmande, var såsom teolog betydligt mera högerman än Wallin, och i hans brev bryter det ofta fram en verklig, djupt

Digitized by Google

religiös känsla. Ett av dem slutar: »O, om jag nu ej vore en syndare, men en präst — för att tala med Bibeln — efter Melkisedeks sätt, en ljusets rena apostel, ville jag lägga min hand på ditt huvud och välsigna dig.» Då Dahlgren skrev detta brev, kände han redan dödens närhet, men med manlig stolthet behöll han denna hemlighet för sig själv och var i sällskapslivet fortfarande densamme som förut, sökte åtminstone att vara det, ehuru hans vänner funno hans glädje mera forcerad än förut. Men först efter hans död kom den rätta förklaringen. Han hade fått kräftan, och av denna sjukdom avled han 1844. Bland hans efterlämnade papper fann man en två år förut avfattad skrift, Förklaring öfver några mina senaste lefnadsförhållanden, som ger oss Rosenfestens författare från den storslagna sidan. Det har troligen — börjar han — »icke undfallit någon, minst min familj, att jag på de senare tiderna nära nog förlorat mitt forna glada och friska levnadsmod, ej sällan synts sluten, nedslagen och tillbakadragande samt allt mer avlägsnat mig från de forna muntra samkvämen och umgängeskretsarna, liksom mitt hus sällan upptagit några gäster till en glad fest eller till en förtrolig samvaro. Visst kunna åren bidraga därtill; men detta gör icke allt. Orsaken har legat djupare, och det är den, jag nu går att förklara. Ett svårt och långvarigt fysiskt lidande och därtill med ohjälpligt har varit den rätta anledningen till min nedslagenhet.» Redan på 1820-talet hade han fått kräftan, men först 1836 upptäckte han sjukdomens rätta art. »Gott, tänkte jag, här gäller nu mod, tålamod, och framför allt att spela rollen av en frisk. Jag besvor läkaren att hålla mitt onda hemligt, emedan därpå berodde min familjs soutien . . . Jag spelade alltså ett maskerat spel. Jag var med på kalaser, dryckesgängen, skrev vers, orerade, predikade och gick på i andans svett uti min tjänst. När jag var i ensligheten, kände jag först plågorna och det i dubbelt mått. Ofta måste jag flera timmar obemärkt kasta mig på min säng för att vila ut den arma lekamen och sedan inför människor se tapper och modig ut.» Sitt kräftsår skötte han själv, och icke ens de närmaste hade fått någon aning om hans lidande. Detta blev allt svårare och svårare. »Åka förmådde jag knappast. Det vackra Haga, Stallmästaregården, Solnaskogen m. m. voro nu evigt försvunna för mig. Jag förmådde icke en så lång utvandring. Lika plågsamt blev det mig att skriva, vare sig stående eller sittande . . . Om nätterna, oaktat de mjuka sängkläderna, har jag svårt att vila på sidorna. På rygg har jag på trenne år ej kunnat ligga. Det är obegripligt, att jag ännu kan leva . . . Kvällarna äro mig svårast, isynnerhet vid väderskiften mot nederbörd. I halv förtvivlan måste jag då ut för att glömma

Digitized by Google

för en stund mitt kval och dölja det för min familj ... Se så, nu har jag efter sjukas sed talat länge och mer än mycket om mitt elände. Gud förläne mig kraft och mod att gå den sista kampen till mötes, som väl ej bör vara så långt avlägsen. Måtte den ske utan för stort lidande. Dock ske icke min utan Herrens vilja! Amen.»

Den, som så manligt, så flärdfritt kan skriva ett dylikt lidandets epos, är dock något av en hjälte, och detta är kanske mera än en stor poet. En sådan var Dahlgren icke. Men i hans väsen fanns det likväl poesi, och en stor skald i våra dagar, Karlfeldt, slutar sin så fina Dahlgrensbiografi med att betona det drag i Dahlgrens diktning, som är det mest sympatiska, det, genom vilket han gjort en insats i vår litteratur: »Beundransvärd är hans förmåga att uttrycka det barnsligt skära och naiva, och detta i en tid, som var full av inbillat djupsinne och braskande högstämdhet. Det är ingen skolmosterlig ävlan att sänka sig till barnets ståndpunkt, intet pedagogiskt försök att inplanta förklädd visdom. Han är själv i goda stunder ett barn — en avundsvärd lott för en poet. Bland några små visor av honom, som följt mig sedan barndomen och orsakat denna minnesteckning, anför jag en som slutklang. Jag har sedan återfunnit den i Rosenfesten:

Vackra rosor ska vi plocka, du och jag,
Vackra rosor utav tusen rara slag.
Liljkonvaljer sköna
I det friska gröna
Ska vi plocka både natt och dag.

Tyck ej illa vara, lilla sparv i topp,
Att vi ta från dig så mången rosenknopp.
Snart på blomstersängen,
Snart på gröna ängen
Skola många nya åter växa opp.»

Sondén. Dahlgrens skolkamrat och närmaste vän i Uppsala var Per Adolf Sondén, född östgöte såsom Dahlgren samt sedermera präst i huvudstaden, där han avled 1837. Han var kusin med Atterbom, och det var väl den egentliga anledningen, att han lockades in på författarbanan, ty poet var han knappast. Likväl invaldes han i Aurora och blev medarbetare i Phosphoros och de poetiska kalendrarna. Hans bidrag äro föga betydande, närmast Atterbomsimitationer, och tilldrogo sig icke någon större uppmärksamhet med undantag av spökballaden Grannarna i Phosphoros (1811), som från det motsatta lägret gjordes till föremål för ett ganska berättigat gyckel. I Sagobrott, som särskilt utgavs 1812, har han imiterat Tieck och behandlat tvenne folksagor, Nickenbak och Fröken Snöhvit. Den förra är ett satiriskt drama, vars handling lånats från sagan om vallpojken, som lockade prinsessan att skratta och såsom lön fick hennes hand. Såsom hos Tieck begagnas folksagan också här blott såsom en utgångspunkt för litterär satir. Men i sin recension anmärkte Hammarsköld med rätta, att hänsyftningarna på de senare

Digitized by Google

årens vittra polemik voro så mörka, att de för den, som icke särdeles noga studerat Polyfem och Literaturtidningen, voro obegripliga. Den andra dikten, som var en berättelse på ottave rime, slog heller icke an, och i brev yttrade sig de andra nyromantikerna ganska skarpt om Sondéns omogna poetiska försök.

1817 blev han prästvigd och flyttade till Stockholm, där han blev lärare i Afzelius' skola och åter råkade vännen Dahlgren. Han kom nu in först i Manhemsförbundet, sedan i Stora Bergström, Minus och Bellmanska sällskapet och författade den i Markalls sömnlösa nätter intagna »finska runan», »Markallainens födelse», som icke så illa attrapperat den finska folktonen. Hans poetiska ådra sinade dock snart. 1829 gav han visserligen ut Dikter, men hans egentliga författarverksamhet blev såsom översättare, utgivare och litteraturhistoriker, och på dessa områden har han inlagt ganska stora förtjänster. Han utgav upplagor av flera av våra äldre författare, såsom Frese, Lidner, Kexél, Wallenberg samt framför allt den för sin tid mycket goda Bellmansupplagan (i sex band 1835—1836). Hans mest betydande arbete är dock den rättade och reviderade upplagan av Hammarskölds Svenska vitterheten, som utkom 1833.

P. A. Sondén.
Litografi av A. Härdh.

Till det nyromantiska kotteriet i Stockholm hörde ock Arvid August Afzelius, som likaledes skrev med i Phosphoros och de poetiska kalendrarna. Alla hans dikter äro högromantiska, mest kanske den i Iduna införda texten till den vackra folkmelodien Näckens polska. Nyromantikens svulstiga ordsvall och dess brist på stilkänsla gör sig här kanske mera gällande än i skolans andra dikter. Vi erinra oss början: Näcken, som vilar i en *grön sal* på en *diamant*klippa, och i fortsättningen, som skall hava den medeltida balladens stil, blandas Näcken, som tillhör den medeltida och moderna folktron, samman med Ägirs döttrar, Freja och Oden. I brev till Adlerbeth karakteriserade Geijer också fullt riktigt detta på grund av melodien så populära poem: »Musiken är förträfflig, har originalitet och karaktär i högsta grad. Men var passar till dessa toner, i vilka en så frisk naturkraft talar, den av sentimental dimma omslöjade och i duggregn av känslor uppblötta poesien? Den smakar som nattståndet dricka efter ett glas champagne. Man skall vara en känslosam skålvästgöte för att ej av denna musik hava blivit inspirerad till kraftigare produkter.»

Afzelius.

1821 tillträdde Afzelius Enköpings pastorat och kom därigenom bort från det litterära Stockholmslivet. Icke dess mindre fortsatte han sitt författarskap, och 1839 började han utgivandet av det stora arbetet Swenska folkets sago-häfder

Digitized by Google

eller fäderneslandets historia sådan hon lefwat och till en del ännu lefwer i sägner, folksånger och andra minnesmärken, vilket arbete svällde ut till elva delar (1839—70), delvis utgick i icke mindre än tre upplagor och rönte den oförtjänta hedern, att dess tre första delar översattes till tyska. Den oförtjänta hedern! Sagohävderna äro nämligen ett ytterst ovederhäftigt och ovetenskapligt arbete, vars titel är högst vilseledande, ty sagohävderna stöda sig alls icke på någon folklig tradition, utan äro av Afzelius själv fabricerade på grundvalen av litterära källor, och språket är en avskyvärd, yverboren svenska, som gör anspråk på att vara fornnordisk och folklig. Afzelius var nämligen icke blott fosforist utan ock en ivrig »göt», och sin mest betydande insats — utom beträffande folkvisorna, om vilka förut talats — gjorde han såsom översättare och utgivare av isländska arbeten. Härtill skall jag i det följande, i redogörelsen för goticismen, återkomma. Någon litterär ställning intog han icke, och de bidrag, han skickade in till Iduna, blevo oftast refuserade.

J. M. Stiernstolpe.

Litografi efter porträtt av F. W. Westin i Efterlemnade skrifter. 1833.

Stiernstolpe.

Betydligt större litterär begåvning hade en tredje av Dahlgrens umgängesvänner, Jonas Magnus Stiernstolpe, som också var god vän med Askelöf och Livijn samt ledamot av Pro joco. I Polyfem skrev han åtminstone ett stycke, en ganska rolig dikt mot Leopold: Betraktelser i rummet bredvid sängkammaren, som har samma versmått som Det slutande århundradet och som mynnar ut i Leopolds hälsning till Wallmark:

Bundsförvant! Räck mig din knotiga *Hand*,
Svär att mig hämna och dö vid min sida.
Jag invid Lethes förtorkade strand
Skall dig förbida.

Sedan slog han emellertid om och skrev flera av de lustigaste skämtdikterna *mot* den nya skolan, vilket icke hindrade honom att vid Dahlgrens sida bli en av rumormästarna i Gröna rutan och Bellmanska sällskapet. Nyromantiker till sin läggning var han alls icke, och antagligen var det hans böjelse för »grinerier en gros», som förde honom in i Pro joco, ehuru han snart fann, att nya skolan såsom driftobjekt var tacksammare än den gamla. Hans vänner från Pro joco svarade också med att låta honom under namn av Asteriscus uppträda i Markalls sömnlösa nätter; skämtet var dock ganska godmodigt och tyckes icke hava vållat någon personlig fiendskap mellan honom och de forna vapenbröderna. I Svenska vitterheten frånkände Hammarsköld honom visserligen originalitet, men erkände, att få av naturen »erhållit i så rikt mått en ganska utmärkt poetisk talent, till följd varav han blivit en av våra allra lyckligaste vittra virtuoser». Det är sant, ty Stiernstolpe är en ganska ledig och god versifikatör i den komiska stilen. Någon

Digitized by Google

bestämd litterär ställning intog han knappast, och han skämtade både med Leopold, med Atterbom och — icke minst — med göterna. Ser man på hans 1827—1829 utgivna Vitterhets-Stycken, synes han av svenska författare hava tagit de starkaste intrycken från fru Lenngren, från dikter som Kärleken och Dårskapen; av utländska författare påverkades han mest av Wieland, vars Oberon han översatte (1816) och som även är förebilden för hans egna skämtsamma verssagor, av vilka Lunkentus (1824) torde vara den viktigaste, ett slags parodi på Lycksalighetens ö. Överhuvud hade han sin största betydelse såsom översättare, och en bestående förtjänst inlade han genom att till svenska överflytta Don Quixote (1818—1819).

Som person var han något i Dahlgrens stil, och Beskow, för vilken han 1802 blev informator, har givit en mycket levande bild av honom: »Man behagade föreställa sig en ung faun, pudrad i håret, med uppkammad tupé och en liten stångpiska i nacken, grå frack, röd väst, svavelgula kortbyxor, strumpor och skor, nattkappa fläktande för vinden, med en kråsnål (som följde honom till döddar) — man föreställe sig en sådan figur, som oupphörligt skrattade — och man torde ej finna underligt, om den sjuårige lärjungen begynte skratta med. Vi blevo genast goda vänner, vilket förhållande fortfor oavbrutet intill Stiernstolpes död. Oaktat sitt skämtsamma lynne var han en allvarsam lärare, oförtruten i att hålla lärjungen till boken och uppmärksam på hans framsteg. Av ingen har jag lärt så mycket som av Stiernstolpe.» Informatorn var då tjugofem år — han var född 1777 — och vid sidan av sin lärarplats tjänsteman samt steg på denna bana till förste expeditionssekreterare i krigsexpeditionen; han dog 1831.

Arwidsson.

Mera allvarlig, poetiskt mindre begåvad, men framför allt mera trogen anhängare av den nya skolan var finnen Adolf Iwar Arwidsson, som var född 1791. Student blev han 1810 och gjorde två år därefter en kort resa till Stockholm, där han tyckes hava gjort bekantskap med de nyromantiska publikationerna. Hemkommen började han nu dikta i denna stil, och 1814 skickade han anonymt in till Atterbom en sonett, Hoppet, som infördes i Poetisk kalender för 1815; i nästa års kalender fick han också in ett stycke, Vid en smälthytta, och i 1817 års ett, Häxan, 1818, 1819, 1820 två och 1821 fyra. Redan 1814 var han en fullblodsromantiker, en entusiast för Schellings filosofi, utan vilken man ej är i stånd »att förstå våra nyare litteratörer» och som på ett sublimt sätt bevisade »de föraktade lärorna om treenigheten, återlösning och försoning». Likaså svärmade Arwidsson för medeltiden, som var kristenhetens heroiska tidsålder; även av goticismen tog han starka intryck, och i dikten Kettil Okristen har han mycket tydligt imiterat Geijers Den siste kämpen. Han skrev vidare dikter på både fornnordiska och antika versslag, och till sist — och häri ligger väl hans förnämsta insats — vände han sig till den finska och estniska folkdikten. Egendomligt nog synes det hava varit Hammarsköld, som i en recension riktade uppmärksamheten åt detta håll. Arwidsson hade nämligen med några kamrater stiftat en litterär förening i Åbo, vilken utgav en kalender, Aura, vari Arwidsson sökte verka för sina nyromantiska idéer. Då Hammarsköld i maj 1817 anmälde kalendern, framhöll han de unga skaldernas brist på finsk originalitet: »Många läsare hava troligtvis väntat sig att se de gamla finska myterna här upptagna och använda. Detta har icke skett. Tvärtom synes här återigen Jomala från sin egen fosterbygd vara fördriven av Thor, Oden och Frigga.» Några av de unga skalderna hade drivit götiskheten ända till raseri, och Hammarsköld betvivlade lämpligheten av en dylik finsk gotomani. Finland var icke längre svenskt, finska litteraturen utgjorde icke mera en avdelning av den svenska, och han hoppades därför, att den finska indi-

Digitized by Google

vidualiteten renare än hittills skulle återspegla sig i litteraturen. Denna vädjan skedde icke förgäves, och i 1820 års kalender fick man nu läsa Arwidssons Wäinämöinens harpa och Sångaren, bägge översättningar av finska runor; i de båda följande kalendrarna följde hans översättningar av fyra estniska folksånger.

I Uppsala fanns det ännu vid denna tid en »finsk» nation, och märkvärdigt nog var det, såsom Söderhjelm påpekar, där, som den finska nationalismen började jäsa samt hos några direkt rikta sig *mot* Sverige och den svensk-finska kulturen. En finne, Carl Axel Gottlund, som 1816 blev student i Uppsala, skrev då till en kamrat om sitt besök hos Atterbom: »Han har förvånat sig över, att de i Åbo icke bättre tagit tillvara sitt eget lands angelägenheter; fastän de nog varje år skriva disputationer om likheter mellan tyska och grekiska språken, så giva de aldrig några meddelanden om sitt eget språk. Men låtom oss nu sluta ett förbund, på det att icke Finlands litteratur genom vårt förvållande skall förgås, och låt oss så mycket i vår förmåga står, utbreda och belysa det.» De svenska nyromantikernas intresse för de finska nationalitetssträvandena framgår även därav, att Gottlund — av vilken några dikter intogos i Poetisk kalender — fick i uppdrag att i Swensk Literatur-Tidning (1817) skriva en recension över den tyske historikern Rühs' bok Finland und seine Bewohner. Recensionen, som gick igenom åtta nummer, är oerhört finsk-chauvinistisk, och i stil därmed framkastar Gottlund en idé, som sedan blev mycket fruktbärande. I den finska folklitteraturen — skriver han — finnas »ställen, som de (Finlands unga litteratörer) fåfängt söka i en utländsk vitterhet — ja, recensenten går så långt, det han påstår, att om man ville samla de gamla nationalsångerna och därav bilda ett systematiskt helt, det må då för övrigt bliva epos, drama eller vad annat som helst, skulle därav en ny Homeros, Ossian eller Nibelungenlied kunna uppstå» — som man ser det första uppslaget till idéen om ett enhetligt Kalevalaepos. Hos Gottlunds gode vän Abraham Poppius, som 1817 blev student i Uppsala, utvecklades denna finska nationalism till ett rent svenskhat: »Det utdöda gotiska tapperhetsnamnet är deras (svenskarnas) vapen, sköld och borg. Att de äro av gotiskt blod, är deras förtjänst. Det finska blodet kommer ej i fråga . . . De tala noga om den kultur, de belastat oss med, men aldrig om det, vi för dem lidit, om den trohet, varmed våra förfäder omfattat deras konungar och deras fogdar. Därföre kan ingen ärlig finne älska detta otacksamma, slappa, enerverade, fientliga, genom sina partier sig själv sönderslitande, med sina förfäders storverk skrytande och därpå förlitande Sverige.»

Det är ganska egendomligt att iakttaga, hurusom denna mot Sverige

Digitized by Google

riktade rörelse till en väsentlig del bottnar i svensk romantik och till en början direkt uppmuntras av de svenska nyromantikerna. Det var också i Uppsala, som den första översättningen av finska folkdikter såg dagen. En tysk, Schröter, hade 1819 kommit till Sverige för att studera svensk litteratur, men fördes genom Hammarsköld tillsammans med finnarne, »hörde — jag citerar Söderhjelm — dem föredraga sina sånger, blev förtjust i språkets tonfall och runornas innehåll och beslöt att översätta, vad han kunde få ihop». De finska studenterna översatte runorna till svensk prosa, och denna överflyttade Schröter nu till tysk vers på den finska runans meter. Så utkommo Finnische Runen, tryckta i Uppsala hos Palmblad. För denna rörelse blev även Arwidsson intresserad, och på sommaren 1819 reste han till Savolaks för att samla runor. Men han gick aldrig över till den finska ytterlighetsståndpunkten. Han förblev nyromantiker och fortfor att svärma både för den götiska forntiden och den nationellt finska poesien; i 1821 års kalender har han publicerat såväl de tre estniska visorna som en »götisk» dikt, Konung Hakes dödssång. Sina förbindelser med nyromantikerna i Sverige upprätthöll han. 1817 hade han rest över och stannat ett helt år. För Ravn, som då vistades i Stockholm, tog han därvid lektioner i isländska och förnyade de bekantskaper, som han redan 1816 vid ett kortare besök gjort med den nya skolans koryféer Atterbom, Hammarsköld, Dahlgren m. fl. Även Wallmark sökte han upp, »inbillade honom, att jag hatade nya skolan, var alldeles okunnig i estetik och konsten samt lockade honom till samtal i dessa ämnen, varvid jag oförmärkt ledde honom till orimligheter och gick». Sin mesta tid tillbringade han i Uppsala, där han blev intim med fosforisterna och en tid fick sköta redaktionen av Swensk Literatur-Tidning. 1820 rönte han hedern att, ehuru frånvarande, kallas till medlem av Stora Bergström, vari han året därpå vid ett nytt besök tog sitt inträde. Han for då visserligen tillbaka till Finland, men kort därefter nödgades han — och denna gång mera ofrivilligt — företaga en ny färd till Sverige.

Den finska nationalismen hos Arwidsson hade nämligen fått icke blott en estetisk utan ock en politisk innebörd. 1820 ingav han till senaten en begäran att få utgiva Åbo Morgonblad; denna ansökan beviljades, och så utkom 1821 Finlands första politiska tidning. Dess livslängd blev icke lång. Först varnades Arwidsson för sina där införda artiklar, och då detta ej hjälpte, blev tidningen i oktober 1821 indragen. Arwidsson började då att skriva i en av regeringen understödd tidskrift Mnemosyne, där han bl. a. fick in en artikel, som i ytterst mörka färger skildrade tillståndet i Finland. Särskilt var det ett yttrande om militärerna, som på högsta ort väckte indignation: »De äro ock över huvud sig lika i alla länder och lätt tecknade. Pli, snörd rock, sällskapsbildning och rikt förråd av svordomar

Digitized by Google

— och målningen är färdig.» Sådana samhällsomstörtande saker fick man icke trycka under Alexander I:s »milda» regering. På grund av en kejserlig befallning blev Arwidsson nu (i maj 1822) för alltid relegerad från universitetet, där han var docent, varvid dock ställdes i utsikt, att han kunde få nåd, därest han »förbättrade sitt syndiga leverne». Utsikterna för Arwidsson att kunna existera i Finland visade sig emellertid mycket små, och på hösten 1823 flyttade han över till Sverige. Alldeles nödtvungen var resan icke. Redan innan förföljelserna mot honom börjat, hade han tänkt därpå; i april 1820 hade han skrivit till Hammarsköld: »Min önskan att få bosätta mig i Stockholm är livligare nu än någonsin. Lämna mig underrättelse, hurudana förhoppningar jag kunde hava.» Till Sverige kom han också såsom en kär och efterlängtad vapenbroder och fick anställning vid Kungl. Biblioteket, där han slutligen (1843) steg till kungl. bibliotekarie.

Någon poet var han icke. Hans dikter äro mest blott efterklang, och Runeberg gjorde hans urnordiska bombasm till föremål för en mycket rolig och mördande satir. Vid överflyttningen till Sverige hade för övrigt hans aldrig blodfulla poetiska ådra sinat, och hans 1832 utgivna diktsamling Ungdoms rimfrost af Sonen i Örnskog, som trycktes endast i 25 exemplar, innehåller blott gammalt gods. Men han var en ganska kunnig man, och hans förut (sid. 92) omtalade edition av våra gamla ballader har av Moltke Moe fått vitsordet att vara den första vetenskapliga folkvisupplagan i norden. I likhet med de andra nyromantikerna blev även han konservativ och deltog med Catilinariska bref (1844) i striden mot Crusenstolpe. Han dog först 1858.

Euphrosyne.

Av de två kotterier, i vilka den nya skolan var delad, tillhörde Arwidsson snarast Stockholmarna, och bland dem stod Hammarsköld honom närmast. Euphrosyne var god vän med dem alla, både med Atterbom och med Hammarsköld och Dahlgren, men i det mera aristokratiska kotteri, som i Uppsala samlade sig kring Atterbom, kom hon aldrig in, då hon däremot, särskilt på 1820-talet, var mycket intim med Stockholms-litteratörerna. Av dem, som följde den nya skolans hövding, var hon nog en bland de poetiskt mest begåvade, men hon saknade tillräcklig bildning för att inom den art av poesi, som den nyromantiska skolan odlade, få någon egentlig betydelse, och hon ägde icke nog kraft och originalitet att kunna bryta sig den väg, som låg för hennes naturliga begåvning. I det verkliga livet hette hon Julia Christina Svärdström, och hennes levnadssaga var — åtminstone till det yttre — ganska prosaisk. Född 1785 på Skultuna bruk, var hon dotter till inspektoren därstädes, blev vid 13 år föräldralös, men sattes av Skultunas ägare, brukspatron Adlerwald, i en fransk pension i huvudstaden, där hon fick lära sig franska, musik och andra då för flickor vanliga ämnen. Sedan hon på två år genomgått kursen, blev hon, sjutton år gammal, medlärarinna i pensionen. Där stannade hon till 1809. Någon bildning eller någon beläsenhet utöver den vanliga fruntimmersnivån ägde hon icke; beläsenheten inskränkte sig till några romaner, av vilka — så vida man får tro hennes upp-

Digitized by Google

gift — Rousseaus och mad. de Staëls mest slogo an på henne; denna romanläsning skulle således motsvara de andras förromantiska period. Emellertid såg hon bra ut, en kramhandlare Johan Henrik Asping friade till henne, fick ja, och så blev hon 1809, då hon var tjugofyra år, gift — samma år, som det första numret av Polyfem utkom. Äktenskapet blev icke lyckligt, ty mannen hade, efter vad Euphrosyne uppger, inga andliga intressen och tyckes även hava skött sina världsliga angelägenheter tämligen illa, ty 1817 gjorde han cession, och redan förut voro affärerna usla; i december 1818 slutade cessionen väl därmed, att Asping fick 50 % ackord, men 1819 följde en ny konkurs. Några få år efter giftermålet hade hemmet således blivit henne olidligt, och hon hade därför sökt och funnit en asyl hos sin beskyddare, brukspatron Adlerwald på Skultuna. På Skultuna gjorde hon bekantskap med en ung man, Wilhelm Nyberg, som var åtta år yngre än hon, såg bra ut och vid denna tid tyckes hava blivit inspektor på bruket. I honom förälskade hon sig, fick skilsmässa från sin man och gifte sig med Nyberg (1822). Förmodligen var det på Skultuna, som hon först började läsa den nya skolans, särskilt Atterboms dikter, och det var detta i förening med hennes nyvaknade böjelse, som lockade henne att själv skriva vers. Så alldeles ung var hon då icke — omkring trettio år. Det umgänge, hon dittills haft, hade endast varit inom en illiterat[1] medelklass, och den värld, som i de poetiska kalendrarna öppnade sig för henne, var därför både ny och främmande. Men hon hade en icke ringa vers-

Julia Nyberg (Euphrosyne).
Teckning av Maria Röhl. 1834. Kungl. Biblioteket.

[1] Enligt handlingarna i den Aspingska konkursen funnos inga böcker i hemmet, åtminstone inga, som kunde upptagas till något värde.

Digitized by Google

talang och kunde därför lätt tillägna sig tekniken. På sommaren 1816 vågade hon, anonymt, skicka några av sina försök till den så beundrade unge skaldefursten i Uppsala och fick av honom ett mycket vänligt och uppmuntrande svar. Dessa dikter — skrev han — »förråda en icke vanlig kallelse, och den naivitet, det rena och friska natursinne, som de uppenbara, giva mig en borgen, att denna kallelse hos er varken är en följd av fåfänga eller av en i denna tid tämligen allmän estetisk förvetenhet». Därefter tillade han några ord i den högre poetiska stilen, vilka fru Asping troligen ej hade så lätt att fatta: »Vill man genomskåda ändlighetens töcken, vill man se världens eviga harmoni i Uranias anlete och i sångens vakna dröm anförtro åt besläktade själar heligare rymders ingivelser, så låter sådant endast genom ett lågande allvar i böjelse och bemödande verkställa sig.»

Hon hade inskickat åtminstone sex dikter, och av dessa infördes tre i Poetisk kalender för 1817; den första av dem försågs dessutom med en så lydande rekommendation: »Detta stycke och de tvenne nästföljande äro till utgivarn insända av ett ungt, okänt fruntimmer. Han har genom deras meddelande åt en större allmänhet velat göra full rättvisa åt dessa första prov av en så mycket lovande talang.» Euphrosyne — det var det skaldenamn, hon nu valt — hade således gjort en ganska lyckad debut, fick beröm i Literaturtidningen och t. o. m. ett erkännande i Allmänna journalen. Dikterna, särskilt Fogelburen, äro också ganska nätta, ehuru knappt annat än god dilettantpoesi. Med Atterbom började hon nu en brevväxling, till en början ännu under anonymitetens slöja, och det är tydligt, att han var mycket förtjust över att hava erhållit en så begåvad adept, som dessutom var fylld av en så varm beundran för honom själv. Det gällde blott att uppfostra henne för kallet, och hans råd i detta fall äro ytterst karakteristiska: »Vad er lecture angår, så är jag ganska nöjd med den underrättelsen, att ni håller på 'med fullt allvar' lära er tyska; i den europeiska vitterhetens närvarande belägenhet är detta språks och dess författares grundliga kännedom alldeles oumbärlig för var och en älskare av litteratur och skaldekonst. Jag önskar, att ni måtte äga tillgång isynnerhet till Goethes, Schillers, Novalis', Tiecks, Jean Pauls och Fouqués skrifter» — och så följer en lång lista med boktitlar, inför vilka den stackars Euphrosyne bör hava bleknat. Men ej nöjd därmed tillägger den nitiske läraren ännu en hel följd av tyska författare, som också voro nödvändiga för den blivande skaldinnan: Herder, Hölty, Bürger, Friedrich Schlegels Geschichte der alten und neuen Litteratur och Wilhelm Schlegels

Digitized by Google

Adolf Ivar Arwidsson.
Litografi av J. Cardon.

Digitized by Google

Digitized by Google

Vorlesungen. Så vida hon ej kunde engelska, skulle hon läsa Shakspere i Schlegels tyska översättning; likaså borde hon i hans och Tiecks tolkning taga kännedom om Calderon. »Italienskan bör ni lära er, i fall ni ej redan haft tillfälle därtill, för att kunna läsa Petrarca, Ariosto och framför allt Tasso på deras eget modersmål. Vill ni lära er känna det skönaste av den grekiska poesien, så skaffa er Voss' översättning av Homer till en början . . . Framför allt bör ni såsom en värdig Nordens dotter göra er bekant med Nordens ursprungliga och i all sin enfald dock så härliga poesi: våra gamla sagor, våra fornhävder och folksånger, vilkas anda Fouqué och Oehlenschläger så mästerligt uppfattat. Lied der Nibelungen i Büschings bearbetning kunde ock därtill vara er tjänlig.» Till sist tillfogas Oehlenschläger och mad. de Staël.

Julia Nyberg (Euphrosyne).
Litografi efter teckning av A. J. Salmson. Nordstjernan. 1843.

Euphrosyne hade således fått anvisning på litteratur, som ett par år framåt borde giva henne full sysselsättning. Det är likväl att befara, att hon föga begagnade sig av råden, ty hennes begåvning låg alls icke åt det håll, som Atterbom hoppades. Hon kunde skriva icke så oävna smådikter, men för den stora och djupsinniga nyromantiska poesien räckte hennes krafter icke till. Hon blev emellertid en bland de flitigaste medarbetarna i Poetisk kalender under de år, som återstodo av dess tillvaro: 1818 hade hon där ej mindre än femton dikter, 1821 tio och i 1822 års årgång den stora versifierade legenden Christophorus, som hör till hennes bästa alster, ehuru den poesi, som här finnes, till största delen redan ligger i den gamla legenden, som hon blott omskrivit. Men hennes mest populära dikt var och förblir

Digitized by Google

nog en liten visa på fjorton strofer i 1821 års kalender: Jungfrun i det gröna, som handlar om kärleken mellan en fjäril och en blomma. I själva tanken erinrar den om Linnés Præludia sponsaliorum plantarum, som hon naturligtvis ej kände till. Bröllopsfesten skildras med en verkligen älskvärd fantasi:

En lysmask i det gröna
Re'n bröllopsfacklan tänt,
Och många blommor sköna
Till vittnen Flora sänt.
Beställsam Klockarn springer,
Herr Västan, liten skalk,
Och till vår högtid ringer
Med blåa klockans kalk.
— — — — — — — — —
Ett prydligt brudtal håller
En trast i närmsta al;
Av tusen rösters joller
Genljuder lundens sal.
Rågskäran på sin giga
Där knarrar i en vik;
Där syrsan, liten piga,
Hörs drilla sin musik.

Det var en dylik poesi, som låg för hennes röst, och i den mästerliga recension, som Runeberg sedermera skrev över hennes Dikter, framhöll han också detta: »Det vore därföre, efter allt utseende, en vinst för litteraturen, om Euphrosyne ville använda sina lyckliga gåvor på skapelser, som vore med dem mera ackorderande, d. ä. på bearbetandet av små, lätta och osökta ämnen, dem hjärtat och naturen syntes, åtminstone vid hennes första uppträdande, vilja ge henne i överflöd.» Olyckligtvis hade hon andra rådgivare, vilkas uppmaningar gingo i motsatt riktning. 1822 utkommo Dikter af Euphrosyne, första bandet,[1] och i en recension, som bör hava stigit henne åt huvudet, tillerkände Atterbom henne en rikare fantasi än fru Lenngren samt förklarade, att hon i följd därav ägde större konstnärsanlag än den äldre skaldinnan. Han berömde henne för hennes poetiska natursymbolik och för hennes förmåga att uppsöka högsta förklaringsgrunden till alla de gåtor, dem naturen aldrig förmår lösa och dem lika fullt poesien längtar att på sitt sätt förstå — i själva verket en karakteristik av Atterboms egen poesi. I den sista artikeln skriver recensenten: »Måtte snart ett nytt band av Euphrosynes Dikter efterfölja det första! . . . En enda önskan må likväl ej vägras att yttra: den, att hon måtte i *större* romantiskt-berättande eller romantiskt-dramatiserande former söka utbilda sin rika förmåga.» Tyvärr följde hon rådet, skrev ett romantiskt epos, Nornan, i nitton sånger, Vublina, ett drama om det nygrekiska frihetskriget, Psyche, en dramatiserad saga o. s. v. På dylika prestationer höll hon emellertid på att spräcka rösten, och även hennes vänner måste medgiva, att hon icke lyckats i denna stora stil. Den djupsinnighet, som Atterbom prisat hos henne,

[1] Nyare dikter utgåvos 1828 samt 1831, 1832 Samlade dikter i två band. Ännu 1842 utgav hon Nya dikter.

Digitized by Google

kunde endast av en alltför välvillig granskare upptäckas. Egentligen var hon icke alls romantiker i Atterboms mening. Av Schellings filosofi — liksom av filosofi över huvud — var hon naturligtvis fullkomligt oberörd, den omfattande litterära beläsenhet, som för Atterbom spelade en så stor roll, saknade hon nästan alldeles, och hennes kunskaper i tyska språket tyckas aldrig blivit stora. Någon starkare längtan efter den »blåa blomman» hade hon knappast heller. I stället förefaller hon hava varit en ganska förträfflig verklighetsmänniska, som förstod att med sakkunskap och ordning sköta sitt hus, hon var borgerligt förtjust i sin man, ehuru hon ej alldeles försmådde en liten oskyldig flirt, och till sist var hon glad och fryntlig i sällskapslivet. Av romantiken attrapperade hon också blott de yttre formerna, versens musik, de klingande, vackra, färgrika språkljuden och den nya romantiska, mystiska och dunkla ordskatten. Men detta var till en stor del blott imitation, och t. o. m. Atterbom måste medgiva, att hon ibland »atterbomiserade».

På 1820-talet synas de hava fjärmat sig från varandra, och Atterboms sista brev är från 1831. Atterboms veka, kvinnliga lynne tilltalade ej Euphrosyne, som hade en stark känsla för »das ewig männliche». I stället närmade hon sig Stockholmarna, Hammarsköld, Dahlgren, Livijn och blev med dem verklig vän. Nästan varje år var hon i Stockholm, då hon sökte upp dem, och till sin naturliga läggning stod hon utan tvivel Dahlgren närmare, än hon stått den serafiske Atterbom. Ett porträtt av henne på gamla dagar ger oss knappast bilden av en nyromantisk skaldinna i den fosforistiska stilen. Euphrosyne — skriver finnen Snellman — »hyser det mest manliga och fördomsfria tänkesätt över alla livets förhållanden, till och med till något intrång för den kvinnliga vekheten. *En karl är ändock en karl* är hennes modiga trosbekännelse. Rik på kunskaper och erfarenhet, själv snillrik och fostrad i en krets av snillrika män, med djärva tankar, varm och öppen känsla, är hon ett sällsynt fenomen bland sitt kön . . . För min del har jag saknat få av livets njutningar så mycket som den att få smaka Euphrosynes goda punsch på Skultuna» — även för Dahlgren levde denna punsch kvar i ett angenämt minne. Någon romantisk sensitiva i det verkliga livet var hon icke. I Grupper och personager har Orvar Odd gjort en mycket målande framställning av henne och Atterbom: »Jag skall aldrig glömma den förträffliga gumman, hur hon en gång vid ett litet, sig så kallande vittert gille helt muntert och levnadslustigt drack sin gamle vän Atterbom till tvärs över bordet. Den i sina drömmar halvt försjunkne Atterbom besvarade skålen med ett tankspritt småleende, sådant som blott en äkta schellingian kan småle, och däri den ovillkorliga jordiska känslan av druvans vällust på ett högst pikant sätt blandade sig med det överjordiska fosforistiska världsföraktet. Euphrosyne knuffade mig på armbågen med en oefterhärmlig sidoblick.»

Digitized by Google

1851 dog hennes man, och därmed tyckes hennes eget levnadsmod hava brutits. Men skilsmässan blev kort, ty tre år därefter slutade även hon sina dagar — redan bortglömd av det yngre släktet. Någon betydande författarinna hade hon heller aldrig varit. Hennes olycka var, att hon rycktes med av en tidsströmning, som egentligen icke passade henne. Men ehuru hennes poetiska instrument i de dikter, där hennes egendomliga begåvning kommer fram, varken var stort eller rikt, har detta en vacker och ren klang, som röjer, att hon dock var ett stycke av en poet.

Gravyr av J. G. Ruckman till J. M. Stiernstolpe, Månaderne. 1821.

Digitized by Google

UPPSALA-ROMANTIKERNA

FRÅN det nyromantiska kotteriet i Stockholm vända vi oss till det i Uppsala, vilket hade en ganska avvikande karaktär. Tonen angavs här av Atterbom, under det att det nyromantiska sällskapslivet i Stockholm snarast fick sin färg från Dahlgren. Atterboms umgänge var dock ganska olika under olika år, och av hans äldsta umgängesvänner återstod snart blott Palmblad. De övriga Aurorabröderna voro, såsom vi minnas, Ingelgren, Elgström och Hedborn. Ingen av dem blev någon betydande författare, men alla tre voro poetiska begåvningar.

Ingelgren.

Georg Ingelgren, till vilken vi först vända oss, var åtta år äldre än Atterbom, född 1782 i Växjö såsom son till en fattig städerska. Student blev han 1804, och på vårterminen 1807 blevo han och Atterbom bekanta. Ingelgren hade till denna tid egentligen blott studerat klassiska språk och var en ivrig antikbeundrare. För den nya poesi, som Atterbom ville införa, var han blott såtillvida kvalificerad, att hans översättningar voro på metrisk, orimmad vers och ej rimmade parafraser. Den nya, romantiska tyska litteraturen tyckes han ej hava känt till, och hans originaldikter voro enligt Atterbom »av den då gängse, förståndiga, redbara, moraliskt-didaktiska arten och noga formade efter den tidens yppersta svenskakademiska prisvinnares». Genom Atterbom blev han emellertid mycket hastigt vunnen för de nya åsikterna. Politiskt delade han vännens trofasta rojalism och hälsade därför 1809 års revolution med sorg och ogillande; religiöst röjde han liksom Atterbom en viss konstnärlig dragning åt katolicismen, men han hade ej dennes stridbara lynne och deltog ej i den litterära polemiken; hans, så vitt jag vet, enda inlägg utgöres av några xenier i Polyfem, som icke voro vidare »uddvassa». Han tyckes hava varit en tillbakadragen, fridsam natur, och Hammarsköld förundrade sig över, att Livijn kunde bliva förtjust i »den stilla, betänksamme, stadige och fruktande Ingelgren». Poetiskt produktiv var han icke, och han blev heller icke gammal. Sin akademiska kurs avslutade han vid julen 1811, då han tog filosofie kandidatexamen, promoverad blev han på våren året därpå och ingick då i kansliet, men avled redan på hösten 1813. Hans dikter äro ganska få, de flesta av dem översättningar från grekiskan, vilka föredragits i Aurora; de mest betydande torde väl vara Tyrtaios' krigssånger och Hektors avsked. Den dikt, med vilken han debuterade i Musis amici, Hoppet, var ännu i den äldre, eftergustavianska stilen:

Digitized by Google

Döm ej likar såsom misantrop;
Världen hatas blott av dårar.
Se ej grandet genom mikroskop
Och det stora — endast genom tårar.

Då Auroraförbundets tillämnade publikation Orphica planlades, hade man också tänkt att där införa blott ett enda originalpoem av Ingelgren, Sömnen (som nu synes vara förlorat), men just vid denna tid började han utveckla en flitigare poetisk verksamhet, vilken kan skönjas i de första årgångarna av Phosphoros och Poetisk kalender och är mera nyromantiskt färgad. Han försökte sig nu med översättningar också från Tasso och Petrarca, skrev en — för övrigt ej vidare lyckad — ballad, Hjalmar och Emma, och hans i antik stil hållna dikter få en avgjort romantisk färgton, så hans Till min drömbild (Phosphoros 1810). Mörkret har flytt, och för hans blick uppenbarar sig en förskönad värld. Vilken Gud — frågar han — behärskar mitt inre? Är det Hebe, är det Hoppet?

Eller är det, o Poesi, din gudom,
Som med allförtrollning sig uppenbarar?
Ty jag hör eoliska harpors klang och
Geniers kordans.

De mest betydande av hans få dikter äro nog de i Poetisk kalender införda Majsång, Vintersång och Aftonrodnan. Av det onekligen bombastiska ordsvallet i Atterboms tidigare dikter har han ej låtit förleda sig. Språket är vackert och vårdat, men ganska enkelt. Han har likväl fått fram ett drag hos nyromantiken: dess oändlighetskänsla. Aftonrodnaden erinrar honom om livets glädje, som försvinner, men ock om hoppet, som lyser än i kvalens natt:

Det längtansfulla hjärtat trånar
Till aningens fördolda land
Och fantasiens vingar lånar,
Men fjättras kvar av tankens band.

Var vill du fly? Bland jordens dimmor,
Förmätne! är din blick för svag.
Se aftonrodnans gyllne strimmor
Och *hoppas* på en morgondag.

Hans diktning senterades ock av den äldre skolans män — väl på grund av språkets enkelhet — och Järta, som så skarpt ogillade den nya skolan, medgav i Odalmannen, att några begåvningar dock funnos inom denna. Flera av de unga poëterna — säger han — röjde anlag, som hade förtjänat att av äldre vitterhetsidkare bemärkas och uppmuntras. »Vi vilja blott nämna en, som döden allt för tidigt bortryckte — Ingelgren. Hans Majsång, jämte några andra, torde kunna räknas bland de angenämaste lyriska stycken, som svenska vitterheten äger. De behaga även genom språkets välljud och lenhet, liknande häruti för vårt öra Kellgrens skönast melodiska sånger.»

Elgström. Vida mera romantiker än Ingelgren var Per Elgström[1], med vilken Atterbom

[1] Elgström var född 1781 och således hela nio år äldre än Atterbom. Student hade han blivit 1799, men som han var mycket fattig, hade han under mellanterminerna plats i Wiborgs boklåda i Stockholm.

Digitized by Google

1807 gjorde bekantskap. Medan Ingelgren då var klassiker, var Elgström filosof, hade studerat Schelling och andra mystiker, men var däremot ännu obekant med tysk poesi, ehuru han, som Atterbom redan vid första bekantskapen fann, skrivit ganska många dikter. Såsom vi från det föregående minnas var han vid denna tid såsom poet snarast förromantiker och torde kunna betecknas såsom en lärjunge till Kellgren, sådan denne var under sin sista tid. Genom bekantskapen med Atterbom skedde nu genombrottet. Han lärde känna Novalis, och hans poesi fylldes av ett mystiskt, teosofiskt innehåll. Den blir dunkel, djupsinnig såsom Atterboms och söker också nå samma praktfulla kolorit. Av alla de unga fosforisterna och polyfemisterna kom han att stå hövdingen närmast, och hos honom återfinner man, liksom hos vännen, tankar från Platon, Spinoza och Schelling förenade till en neoplatonskt färgad världsåskådning. I Fragmenter, införda i Phosphoros 1811, uppfattar han världen »som en oavbruten växling av ett ständigt utgående gudomsliv och av en ändlighet, som däri sjunker tillbaka och upplöses». Denna uppfattning av världen är religion, och från religionen »utflödar poesien, det evigas försinnligande av fantasien». I sitt nuvarande utvecklingsskede står den ändliga tillvaron i ett motsatsförhållande till det absoluta, och här ger Elgström en skildring av den grekiska antiken med dess obrutna harmoni — en skildring, som utan tvivel inspirerats av Schillers Die Götter Griechenlands: »Gudarna hava flyktat till Olympen och deltaga ej i människans glada, barnsliga fester. De uppliva ej mer universum. Ingen najad gömmer sig i flodens vass och badar de liljevita lemmar. Ingen dryas rör sig i det susande trädet och antyder sin sorg i dess hängande grenar. Ingen nymf lyssnar till herdarnas flöjter . . . Denna sol, som mekaniskt uppgår, är ej den delfiske gud, som eldad av vällust omfamnade sin brud och klarnade hennes nattliga anlet. Därför upplyser hon blott ytan av vår alldagsvärld, men mörkret bor kvar i dess hjärta.» Den skapande världssjälen är den store Eros: »Kärleken är naturens allmänna andedräkt, den i alla sammansättningar synbara urkraft, som allt fostrar och allt underhåller. Den forna visheten, vars aningar den forskande tanken mer och mer besannar, lät Eros' skapande livsstråle genomtränga det ordningslösa kaos, och så genom grundämnenas växelsidiga strid och förmälning bildades en värld, där livets brännpunkt var människan, som lik ett prisma samlade och återgav gudomlighetens i oändlighet brutna färger.»

Det var denna mystik, som han sökte omsätta i dikter som Aphrodites födelse, Den unga kärleken, Kärlekens födelse och andra. Men han lyckas mycket ofullkomligt. Herre över formen blev han aldrig, och det är endast sällan han förmår giva tanken ett poetiskt tillfredsställande uttryck. Å den andra sidan vet man icke, vad det kunnat bliva av honom, så vida han fått leva. Nu dog han, i förtid bruten av lungsot, redan 1810, således endast några få år efter det han gjort sitt nyromantiska genombrott. Och i hans väsen fanns det dock en fond av verklig poesi, som måhända till sist kommit fram också i hans vers. Den förmodligen sista dikt, han skrev, Sjuklingens tröst, tyder därpå:

> Skördas jag skall, men förlossad och fri skall Psyke sig lyfta
> Fjärilbevingad och glad ur sitt förmultnande grus.

Den tredje medlemmen av Musis amici var Samuel Johan Hedborn. Hedborn. Såsom vi från det föregående minnas, hade han först 1806 blivit student. Han var då tjugotre år gammal och som det förefaller

Digitized by Google

ganska obildad. Utom skolböckerna hade han endast läst några svenska författare: »Dalin föll först i mina händer och gav mig en god takt. Denna förkovrades genom läsningen av Kellgren, Leopold och Oxenstierna. Med Creutz och Lidner tyckte jag mig närmare besläktad.» Några rent romantiska författare kände han således ej. Men i hans väsen fanns ett starkt inslag av romantik, han var ett folkets barn, hade vuxit upp på landsbygden, i ett fattigt soldattorp, och han hade något av folkets romantik. Det var också detta inslag i hans väsen, som grep Atterbom. Genom den närmare bekantskap, som Hedborn 1807 gjorde med honom, kom detta frö att spira upp. Fullblodsromantiker som Atterbom blev han likväl aldrig; därtill saknade han alltför mycket dennes bildning och bildningsintresse, och Hedborns nyromantik blev under Auroratiden i viss mån något inlärt, en imitation. Jag blev — berättar han sedermera — medlem av Auroraförbundet. »Som det yngre släktet alltid förkastar, vad det äldre gjort, så kunde nu ej våra svenska föregångare bliva våra förebilder, och som ingen människa, icke en gång snillet är självständigt, så måste några andra sökas. Dessa voro Tysklands författare. Man sade mig, som ännu ej hade gjort någon förtroligare bekantskap med någon utländsk poesi, att våra senaste svenska skalder voro blott efterhärmare av den franska skaldekonsten; och som jag ännu därom var okunnig, så måste jag tro det. Den tyska vitterheten skulle med större förmån erbjuda sig till mönster åt unga svenska försökare. Jag började nu göra hennes närmare bekantskap och älskade henne rätt hjärtligt, men kunde ej alldeles utplåna mitt tycke för mina första läromästare, vilka jag ansåg som mina poetiska fosterfäder.»

S. J. Hedborn.
Titelbild till S. J. Hedborn, Minne och poesi. 1835.

Under höstterminen 1807 hade Musis amici sina första sammanträden, och under denna termin var Hedborn närvarande i Uppsala. Till första sammankomsten hade han inlämnat en dikt, Sinnesstyrkan, vars titel redan säger oss, av vad slag den var, och själv erkänner Hedborn, att han inspirerats av Valerius — så-

Digitized by Google

ledes av den författare, som den nya skolan mest avskydde. I samma stil var det andra under terminen inlämnade skaldestycket, Återblick på min barndom. Det är skrivet på alexandriner och blev också, när det sedan inskickades till Svenska akademien, prisbelönat — med full rätt, ty Hedborn skrev nästan bättre vers än akademiens övriga prisvinnare, och tonen är klart eftergustaviansk:

Ej forna tempels grus, på Latiens kullar strödda,
Av fanatismens våld och tidens makt förödda,
Jag längtade att se, ej trakten kring det slott,
Där ibland städer stolt det forna Ilion stått.

Å den andra sidan hade han icke varit oläraktig, och då han fått i uppdrag att skriva en kritik över Ingelgrens i Valerius' stil hållna dikt Hoppet, visade han sig fullt rättrogen: »Här är varken tid eller rum för någon utveckling av det misslyckade i Valerii bildning, det onaturliga i hans smak, det konstlade i den riktning, han givit så många andras smak. Jag hyser den glada övertygelsen, att hans inflytande icke länge skall räcka.» Under vårterminen 1808, då han var borta från Uppsala, började han ock på allvar studera de nya tyska profeterna, särskilt Novalis, och inflytandet från dem och Atterbom spåras i de två dikter, han nu inskickade till Aurora, Till mitt hopp och Glädjen, vilka båda sedan trycktes i Phosphoros. Den förra dikten är skriven på ottava rima, den senare är en sonett — således nyromantiska versformer — och över huvud äro Hedborns sonetter rent tekniskt bland den nya skolans bäst skrivna. Även ordvalet är nyromantiskt: arlaregn, balsamtårar, azurkällor o. s. v. Han hade således blivit fosforist, och både i Elegant-Tidning och Phosphoros infördes nu flera av hans dikter. Vid hans poetiska begåvning fäste kamraterna de största förhoppningar. Hedborn — skrev Hammarsköld — »är utan all fråga den andra stjärnan i ordningen efter Atterbom». Tyvärr skulle dessa förhoppningar gäckas. Sina studier i Uppsala slutade han med höstterminen 1808 och blev i april året därpå prästvigd för tjänstgöring i Linköpings stift, där han förordnades till pastorsadjunkt först i Normlösa, sedan i Hult. Men på våren 1810 överfölls han av en så djup melankoli, att denna stod på gränsen till sinnessjukdom. Från sin plats måste han söka tjänstledighet, tyckes i sitt upprivna tillstånd hava stött sig med konsistoriet och kom alldeles ur gängorna. I ett högst olyckligt lynne — skrev Atterbom på hösten 1810 — »irrar han runt omkring Östergötland. Hur skall han hjälpas?» Och i april året därpå berättade Atterbom, »att Hedborn är nära att bli vansinnig och förmodligen förr eller senare suspenderas från ämbetet». Det var då de gamla kamraternas vänskap prövades, och den visade sig hålla måttet. Överhuvud är denna kamratkänsla ett bland de mest sympatiska dragen hos den nya skolan. Hammarsköld, Hartmansdorff, Livijn, Atterbom och Palmblad sökte alla hjälpa honom, och på sensommaren 1811 uppenbarade Hedborn sig plötsligt i Uppsala, där Atterbom och Palmblad togo hand om honom. Hans lynne — skrev den senare till Hammarsköld — »har återvunnit till större delen sin vigör, och det senaste brev, jag skickade till honom med dina förslager, har bestämt hans beslut att begiva sig till Stockholm. Emellertid kommer han väl att uppehålla sig hos oss någon tid.» Nu är — berättar Palmblad i ett brev från oktober — »Hedborn allvarsamt på bättringsvägen och har han redan börjat studier, som under hans sjukdom måst ligga å sido. Och till förberedelser därav läser han — Kiesewetters logik, ty den manien har överfallit honom att bli en filosof. För övrigt skriver han ideligen psalmer om harpotungor m. m.» Först på våren 1812 var

Digitized by Google

han så pass återställd, att han kunde lämna Uppsala och begiva sig till Stockholm, där han först uppehöll sig såsom informator och sedan (i februari 1813) anställdes såsom lärare vid Svea livgardes fattigskola. Ämbetet var ju ej vidare lysande, men han behövde nu ej längre leva på sina vänners godhet. Sin hälsa hade han dock ej alldeles återvunnit. På hösten 1813 skrev han till Atterbom, att han ännu ej var frisk, »ej heller blir jag det vid förbättrade villkor, ty jag har ej en gång krafter att mottaga förbättrade villkor, emedan min sjuklighet hindrar mig från att söka en post, som jag ej kan bestrida. Jag är dessutom ledsen vid vad jag äger i livet. Vi skulle mera roa mig det, jag icke äger? Min äregirighet är ock slut. Jag vill ej mer än dö.» Först året därpå återvann han sina själskrafter. 1815 avlade han pastoralexamen, och 1820 blev han kyrkoherde i Askeryds och Bredestads församlingar i Linköpings stift. Där framlevde han sina återstående dagar till sin död 1849.

Hans verksamhet såsom världslig skald tillhör väsentligen hans ungdom, och det är sannolikt, att de flesta av hans i Elegant-Tidning, Phosphoros och Poetisk kalender införda dikter författats före sommaren 1810, då han drabbades av den långvariga själssjukdomen. Den väl mest betydande av dessa är Naturen i Phosphoros 1811, egentligen ett fragment av en skapelsedikt, som han påbörjat 1809. Dess dunkelhet, dess ordval, dess praktfulla diktion, den religiösa undertonen — allt är här genomförd romantik, och denna kommer fram redan i det första utkastet, t. ex. i verser som dessa:

Du andades, o Gud, och världens Hebe stod
Och flammade i guld, en himmelstärna;
En majblommantlad ö som uti Kaos' flod,
Av morgonrodnans glans röd som ett offerblod,
Och här och där jag spegla såg en stjärna.

Meningen är onekligen ytterst dunkel, att icke säga obegriplig. Men det hela klingar vackert, är musik, och man märker, att Hedborn tillegnat sig, vad Atterbom kallade poesiens chiffersprak, som blott de invigde kunde fatta. I omarbetad form är dikten visserligen klarare, men fortfarande ganska svår att i detalj uppfatta. Så lyder den andra strofen, i vilken det sol- och tidlösa Kaos skildras:

I väkter delt, ej evigheten flydde,
Ty ingen gnomon där ännu var satt;
Alektors[1] röst ej någon bräckning tydde;
Mer tyst än gravens, härskade en natt,
Ej skymnade, ej någon dagning grydde.

Som dikten till sist blev, är den i varje fall en bland de praktfullare i Phosphoros. En dylik romantisk praktdikt, ehuru mindre dunkel, är också Maj och Kärlek, i vilken han målar, huru våren med vällust »genomglödgar all naturen» och driver alla varelser till älskog. De färger, han här använder, äro vida mera sensuellt glödande än de, som Atterbom hade på sin palett, och dikten mynnar ut i en hyllning till den Sofia, om vilken han förut skrivit så hänförda brev till Aurorabröderna. Även hans bidrag till kalendrarna äro klart romantiska. Den dikt, Stjernarpa fiskare, som trycktes i Poetisk kalender för 1812, är onekligen en bland de bättre av de nyromantiska balladerna, men den äkta folkvisans ton har

[1] Gnomon är solvisare, Alektors röst är hanegället.

Digitized by Google

han lika litet som de andra nått, och den dunkla mystik, som fyller dikten, är den nyromantiska skolans, ej folkpoesiens. En annan dikt, Nordländarns minnen, är likaledes hållen i folkvisans tonart, med dubbla omkväden, men är så dunkel, att den knappt kan förstås, även om man läser den novell — av Palmblad — i vilken den ingår.

I själva verket låg denna mystik alls icke för Hedborn; det var den nya skolans teorier, som behärskade honom, och han var här blott en imitator. Hans egen, naturliga begåvning låg åt ett helt annat håll, och varken Valerius eller Atterbom passade honom som mönster. Först i den Vaggvisa, som trycktes i 1813 års kalender, har han funnit sig själv. Det var barnets värld, han kunde skildra, enkelt, naturligt och naivt:

Ute blåser sommarvind,
Göken gal i högan lind,
Mor hon går på grönan äng,
Bäddar barnet blomstersäng,
Strör långa rader
Utav ros och blader.
— — — — — — — — — —
Snart är liten kind en man,
Gångarn grå då sadlar han,
Tager brynja, svärd och spjut,
Och i kamp han rider ut,
Spänner sitt bälte,
Strider som en hjälte.

Dikten skrevs antagligen på sommaren 1812, då Hedborn tillsammans med Palmblad och Atterbom företog en resa till hembygden, varunder de gästade Leonhard Rääf på Thomestorp. Från sitt svårmod var han ännu ej botad, men han hade ljusa mellanstunder, och under en av dessa tillkom hans mest populära dikt. Bland de vänner — skrev Rääf till Livijn — »som i sommar besökt mig, äro Atterbom och Hedborn i en olycklig belägenhet och som måste bedröva var och en, som känner deras värde. Båda äro ömkliga till kroppen, mera till själen . . . Hedborn har friska stunder, mellantider, då han riktigt rasar, och han hade författat en vaggvisa i gammal stil, ett av de vackraste stycken, jag någonsin hört.» En annan dikt, som offentliggjordes först i 1820 års kalender, Regnbäcken, har också något av denna barndomens poesi, är fri från det nyromantiska dunklet, nästan i Dahlgrens stil. Regnbäcken skildras såsom en liten yster pilt, som börjar med att åka kana ned för fjället, som bygger sig dammar av flarn och strå, som på ängen, som han springer förbi, får sig en blå kjortel med blommande prickar och till sist förlorar sig

Digitized by Google

bland »okända fält och barndomens öden förnyar». Detta drag — det originella hos Hedborn — kommer starkast fram i hans självbiografi, Minne och poesi. Hedborn hade hastigt glömts såsom författare. 1835 hade han den ärelystnaden att ånyo vilja göra sig påmind hos publiken och gav i det syftet ut en samlad upplaga av de vitterhetsstycken, han författat. Kritiken förbisåg den alldeles, om man undantager, att hans gamle vän Atterbom anmälde den i Swenska Litteraturföreningens tidning. Detta förbiseende var en orättvisa, ty samlingen innehåller flera av Hedborns bästa dikter.

Nyromantiken hade velat nå och återgiva det folkliga, och häri var Hedborn den, som måhända nådde längst. Mera än andra tillhörde han allmogen, och det är samhörigheten med denna, som kommer fram i de dikter, i vilka han mest är sig själv. Samlingen inledes, som sagt, med en självbiografi, Minne och poesi, vilken karakteristiskt nog egentligen behandlar författarens barndom och slutar med hans invigning till präst. På sätt och vis var detta riktigt, ty Hedborn *levde* egentligen blott såsom barn; hans ungdom och mannaålder hade endast medfört besvikelser. Till dem räknade han ock den glömska, som lägrat sig över hans namn — ty den unge Hedborn hade varit brinnande ärelysten och självmedveten — och han kände, att den nya tiden ej skulle hava något sinne för hans diktning: »Ett fjärdedels sekel har redan försvunnit, sedan jag nästan på en gång både började och slutade mitt författarskap. . . . Visserligen har jag märkt, att människan bibehåller en stark förkärlek för sin ungdomstids vitterhet. Men hon öppnar dess skattkammare förgäves för sina barn. Dess rikedom är att anse såsom en moders brudklänning. Dottern betraktar den gärna av nyfikenhet, berömmer kanske dess prakt, men vill ej påkläda sig den på sin egen bröllopsdag.» Han vet därför, att han är glömd, och till tröst återvänder han till denna försvunna barndom. Av denna ger han en skildring, som ur en synpunkt kan sägas vara ny. Barnets värld hade, såsom vi minnas, först upptäckts av Franzén. Men han hade skildrat den mera från den äldre mannens synvinkel, och Hedborn har vida bättre fått fram barnets egen syn på tillvaron. Han har icke Samuel Ödmanns blick för det yttre, men dess mer för det inre, för barnets fantasivärld, för romantikens drömland, sådant detta ter sig för barnet: »Mest uppehöllo vi oss i skogen, där ingen såg oss.» I denna »hörde vi klockor från kyrkor, vilkas namn vi ej kände, och detta förde oss på den tanken, att vi där bortom hade en stad, den vi kallade Skogsby, befolkad av små invånare, som begagnade mycket små hästar, dem vi kallade landhästar; förmodligen en avkortning av benämningen Ölandshästar. I denna ortens hespe-

Digitized by Google

riska trädgårdar bodde sångfåglarna om vintern. Det var ett Eden, som evigt grönskade, och all vår diktan och traktan gick därpå ut att gå dit och där för evigt bo.» Men till Skogsby kom han aldrig.

Hemmet hade varit religiöst. »Min far kunde föga läsa, men han trodde osvikligen på de få kristliga grundsatser, som han hade lärt till sin första nattvardsgång, samt på dem, han hade hört av sockneprästen.» Modern däremot kunde läsa, läsningen var i bibeln, och »vi lyssnade till hennes röst som till en sagoberättares». Denna barndomens tro bibehöll Hedborn allt framgent, och det var därigenom, han kom att göra sin väl mest betydande insats. Under den svårmodsperiod, som han genomgick under åren 1810—1814, utvecklade han sig till religiös skald, till psalmist, och blev en av dem, som gingo i spetsen för det religiösa genombrott, som nu skedde. Redan till Aurora hade han 1808 inskickat en bearbetning av Prudentius' Jam moesta quiesce querela, men hans stora psalmdiktningsperiod var 1811, då han i Uppsala vistades hos Atterbom och Palmblad. Under denna tid — skriver Atterbom — »då på hans bord ständigt Bibeln, Gamla svenska psalmboken, Kolmodins Dufvoröst, Novalis och Thomas à Kempis lågo uppslagna, hördes han i sin enslighet ej sällan sammansätta dessa psalmer med hög röst, strof efter strof — ofta mellan avbrott av suckningar och bönerop — mången gång vid tunga steg, med vilka han i midnattens eller dagbräckningens timmar vandrade fram och tillbaka över sitt kammargolv». Phosphoros' septemberhäfte 1811 fylles till största delen av Hedborns Psalmer och Andeliga romanzer, och 1812 utgav han ett särskilt häfte Psalmer (31 nummer); 1813 följde en andra samling. I ett företal har han utvecklat de krav, som enligt hans mening borde ställas på luthersk kyrkosång. Liksom Askelöf i den förut citerade Polyfemartikeln vänder sig Hedborn mot neologiens reformbegär: »Emedan religionen, om den ännu någonstädes finnes, oemotsägligen lever mest ofördärvad hos allmogen, så skulle ock tydligen följa, att man, i stället att påtruga densamma så kallade upplysta förnuftsbegrepp, borde med tacksam ödmjukhet taga av denna allmoge, vad *den* omsorgsfullt förvarat och ju förr dess hellre inympa där, varest — under larven av kultur och moralitet — moralisk förskämning och religiös sjukdom sig förborga.» Psalmen bör icke draga sig för de gamla orden Kött, Världen, Satan, »vilka alla tiders kristne ansett för människans arvfiender», om än s. k. god ton länge nog utdömt dem såsom icke tidsenliga. Likaså — fortsätter han — har jag använt ordet Gud i stället för Ödet, Högsta väsendet o. d., ja, jag har »vågat tydligen giva tillkänna, att denne Gud är treenig, att han verkat, verkar och skall verka vår timliga

Digitized by Google

och eviga lycksalighet såsom Fader, Son och Ande.» En psalm bör vara sådan, att allmogen förstår den, och Bibeln är allmogens enda läsning, »jag såsom född och till mitt fjortonde år uppfostrad bland den, vet, att den förstår av Bibeln så mycket, som behövs till att fatta det enda nödvändiga — det, att söka Guds rike och hans rättfärdighet». Hedborn var således, som han själv förklarade, en kristtrogen av gamla observansen och fordrade därför, att psalmerna skulle vara »kristliga, enfaldiga och sublima».

I vad mån han själv nått detta ideal, kan ju vara tvivelaktigt — i några fall torde han dock hava gjort det — men ostridigt är, att hans insats blev av vikt, och vi skola därför i det följande, på tal om Wallin, återkomma till Hedborns psalmer. Genom den andliga kris, han genomgick, hade hans diktning fått en starkt religiös inriktning, de världsliga dikter, han efteråt publicerade, voro få och ofta — ehuru visst icke alltid — obetydliga tillfällighetsstycken, men i de bästa av dem ljuder nästan alltid en religiös underton, så i den vackra Svanesång, som finnes införd i Poetisk kalender för 1815 och i vilken han tydligen trodde sig för alltid taga ett avsked av sin ungdoms diktning. Det är den döende svanens sång:

I fantasiens spegel
Jag fordom såg livet oändligt som vågen,
Och modig jag spände de snövita segel,
Där västan sprang och spelte i tågen.
Då lekte hågen
På främmande stränder,
De härliga länder,
Där solen sin brinnande fackla upptänder.
— — — — — — — — — — —
Jag minns de forna svanor.
Tillsammans vi lekte, och aningar ledde
Det glada förbundet på okända banor,
Där ärans mål sig i framtiden tedde.
Skilsmässa skedde.
De levande svenner
Jag mera ej känner.
De likna ej heller de bortgångna vänner.

Så är jag vorden ensam. Min barndoms glada lekar omsväva mig endast såsom drömmar. »Farväl I båda himlar, det heliga djupet, det heliga höga!» Och så slutar dikten med ett evighetshopp:

Jag icke förskräckes,
Ty livet ej släckes,
Jag somnar i döden, men väckes, men väckes.

Digitized by Google

Den fjärde i den krets, som under Auroratiden slöt sig kring Atterbom — Vilhelm Fredrik Palmblad — var ganska olik alla de andra. Poet var han icke och insåg detta även själv. Men han var en betydande begåvning, särskilt i praktiska ting, och han blev, såsom redan nämnts, den nya skolans egentliga organisator. För hans tidigare liv har redan redogjorts, och vi minnas, att han 1806 — vid aderton års ålder — blev student och att han 1809 inköpte det akademiska tryckeriet, varigenom han blev den nya skolans förläggare. Vid sidan av denna verksamhet såsom boktryckare och förläggare fortsatte han sina studier för den filosofiska graden och blev 1815, jämte Atterbom, promoverad. Efter några år blev han även akademisk lärare, nämligen docent under Geijer (1822), 1825 e. o. adjunkt, 1827 ord. adjunkt i historia och 1835 professor i grekiska. Sitt tryckeri sålde han först 1836, sitt förlag något senare. Palmblad.

Såsom författare utvecklade Palmblad en oerhörd flit och detta på flera ganska skilda områden. Han började såsom grek, slog sig därefter på geografien, återvände ånyo, efter sin utnämning, till det första studiet, skrev romaner, kritiker, estetiska uppsatser, verslära och biografier samt var själen i en stor mängd av denna tids tidnings- och tidskriftsföretag, lika intresserad för litteraturen som för politiken, nästan alltid vid ett gott stridshumör, kunnig och god stilist.

Boktryckeriet tillträdde han på sommaren 1810 och hade redan året förut öppnat en bokhandel i Uppsala. Syftet var utan tvivel rent ideellt: att inom bokmarknaden bana väg för den nya skolans idéer. Med denna ideala uppfattning förenade Palmblad likväl ett mycket gott ekonomiskt förstånd. Någon rik man blev han visserligen icke, och flera av de arbeten, han för den goda sakens skull utgav, gingo med förlust, men i det hela buro sig hans tryckeri, hans bokhandel och hans förlag, och det var på detta senare, som den nya skolans arbeten utgåvos. Även genom översättningar sökte Palmblad att göra den svenska läsekretsen bekant med de arbeten, som beundrades av den nyromantiska skolan; så utgåvos Cervantes noveller, Goethes Valfrändskaperna, Shaksperes Macbeth, Tiecks folksagor, Byrons Manfred m. m. på hans förlag. Han vågade sig även på större litterära företag, så bl. a. en tysk upplaga av Schellings Sämtliche Werke, och sin bana såsom förläggare avslutade han med den svenska bokmarknadens dittills väl största företag, Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män, vars första band utkom 1835 och sedan fortsatte i ytterligare tjugotvå år. Palmblad hade icke blott uppgjort planen för detta jätteverk utan skrev där ock en stor mängd artiklar. När han slutade, var hans förlag det andra eller tredje i riket.

Förlagets syfte var, som sagt, att verka för den nya skolans idéer, och detta skedde för Palmblads del huvudsakligen genom de tidskrifter, som han utgav. Han började med Elegant-Tidning, vars första häfte utkom i juli 1810, men som ej fortgick längre än till årets slut. I augusti 1810 följde Phosphoros, första året med tolv månadshäften, 1811 med sex dubbelhäften, 1812 med två häften och 1813 med ett. 1811 började han med de poetiska kalendrarna, för vilka Atter-

Digitized by Google

bom var redaktör och som fortsattes till och med den för 1822. Såsom kritiskt organ efterträddes Phosphoros av den litterära veckotidningen Swensk Literatur-Tidning, som utgavs 1813—1825. Bland äldre medarbetare — skrev Palmblad i sin självbiografi — »voro prosten greve Schwerin och doktor Ödmann de förnämsta. Men de främmande bidragen voro blott tillfälliga; de yngre medarbetarna spriddes eller erhöllo sysslor, som togo nästan all deras tid i anspråk; nya tillkommo icke i samma mån. Redaktionen ägde också inga honorar att erbjuda, emedan avsättningen aldrig översteg 200 exemplar, men vanligast höll sig vid 150, Således funnos stora hinder för upprätthållandet av en sådan, endast från oegennyttigt nit utgången tidning. Därtill kom, att Hammarsköld, som jämte mig var den flitigaste, genom en olycklig vändning av sin ekonomiska ställning måste söka ett vinstgivande användande av sin arbetskraft; sedan han dragit sig tillbaka, kom nästan hela tyngden på mina axlar; av de tvenne sista årgångarna har jag skrivit hälften eller kanske två tredjedelar ensam.»

Swensk Literatur-Tidning var emellertid avsedd blott för recensioner och var en övervägande litterär veckotidning. Man kände därför behov av ett organ för mera vetenskapliga artiklar icke blott av litterärt utan ock av socialt och politiskt innehåll, ty Uppsala-fosforisterna hade alltmera utvecklat sig till ett politiskt parti, som ur den synpunkten hade Geijer till höfding. Så beslöt man 1818 att utgiva Svea, tidskrift för vetenskap och konst. Palmblad tog den på sitt förlag, och till redaktör utsågs en ung fosforist G. W. Gumælius, i vars ställe dock Palmblad själv 1825 trädde. Tidskriften fortgick till 1830, då meningen var att ersätta den med en annan, »som skulle vara mera raskt, mångfaldigt och rörligt organiserad» samt samla hela det konservativa Sveriges författarvärld. Då emellertid detta förslag icke kunde realiseras i följd av »högdjurens» tröghet, beslöt Palmblad att låta Svea fortsätta; en ny följd med filosofen E. A. Schröder som redaktör utgavs därför under åren 1831 och 1832. Då Svea ånyo och definitivt nedlades, var det endast för att efterträdas av två andra ultraistiska organ. 1832 bildades nämligen Svenska litteraturföreningen för att utgiva dessa. Att de kommo till stånd, berodde nog på de forna fosforisternas entusiasm. Till Beskow skrev Atterbom: »Geijer misströstar, liksom Järta, om försökets utgång och har därför ej velat underskriva. För min del har jag tröttnat vid det hypokondriska partiet och övergått till det sangviniska.» Det visade sig, att han dömt rätt, ty i ett följande brev kunde han meddela Beskow, att subskriptionen stigit till 3200 rdr banko, och i början av nästa år hade den gått upp till 4200 rdr banko. De nya tidskrifterna, som utkommo med 1833 års början, voro Skandia och Svenska litteraturföreningens tidning, båda tryckta hos Palmblad och med honom som redaktör. Den förra skulle innehålla vetenskapliga uppsatser, den senare huvudsakligen anmälningar av nyutkommen litteratur. Skandia upphörde med 1837, då tio band utkommit, tidningen med utgången av 1838. Då den förra slutade, förenade sig Palmblad, Atterbom, E. A. Schröder och Böttiger om en ny tidskrift Mimer: »Det hela» — skrev Atterbom till Beskow — »är blott en till svenska allmänheten ställd fråga, huruvida något annat än skoj kan numera bära sig utan pekuniär förlust (om vinst är ej alls fråga) att i Sverige utgiva.» Redaktör blev E. A. Schröder, men redan 1840 måste Mimer nedläggas — den sista tidskrift, som kan anses såsom ett organ för nya skolan. För nästan alla hade Palmblad varit den drivande kraften, och med dem hade han gjort en högst betydande kulturinsats, ty i vakenhet att följa med litteraturen hava dessa tidningar och tidskrifter knappt i senare tid överträffats.

Digitized by Google

SKANDIA.

TIDSKRIFT

FÖR

VETENSKAP och KONST.

UTGIFVEN

AF

Swenska Litteratur-Föreningen.

FÖRSTA BANDET.

UPSALA,

PALMBLAD & C.

1833.

Titelblad till första bandet av Skandia.

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

Intresset hade nu emellertid allt mera vänt sig från de estetiska frågorna till de sociala och politiska. 1838 hade Geijer gjort sitt »avfall», och året därpå hade Almquist utgivit Amorina och Det går an. Den liberala rörelsen hade således vuxit oerhört i styrka, och det gällde nu att med kraft slå den tillbaka. En bland de därvid mest anlitade pennorna var Palmblads, och efter Geijers avfall kan han

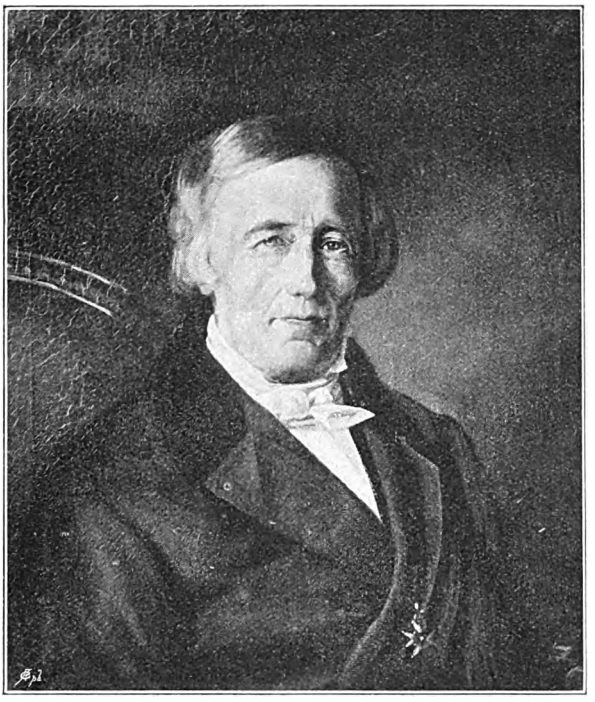

V. F. Palmblad.
Oljemålning av Steper. 1852. Östgöta nation. Uppsala.

betraktas såsom Uppsalaultraisternas huvudman. Mot Almquist gav han ut en briljant skriven satir: Törnrosens bok, nemligen den äkta och veritabla (1840), och året därpå följde tvenne politiska broschyrer, Politisk camera optica och Om sällheten af en ministerialstyrelse. Han skrev även en och annan artikel i det konservativa huvudorganet Svenska Biet (1839—1844), och då detta upphörde, vände man sig till Palmblad, för att han skulle sätta sig i spetsen för en ny tidning. Det skedde med Tiden, som började 1847. Den utgavs och trycktes i Stockholm. Men en daglig tidning, vars huvudredaktör bor i en annan stad, var särskilt då, när varken telegraf eller telefon fanns, naturligtvis en orimlighet, och Tiden fick därför överflytta till Uppsala, där den trycktes till slutet av 1851. På sommaren detta år inträffade den Almquistska katastrofen. För liberalismen var denna naturligtvis en ytterst obehaglig affär, av vilken den konservativa pressen ej underlät att begagna sig. Nästan skarpast var Palmblad, som i Tiden tog upp ämnet i uppsatsen Sista acten i Går-an-dramat, vilken han sedan utvidgade till broschyren Den nyaste solförmörkelsen på publicismens himmel eller sista acten i

Digitized by Google

Går-an-dramat (1851). Det blev hans sista inlägg. Ty nu hade den gamle fosforisten tröttnat vid sitt långa publicistiska dagsverke, och året därpå, 1852, slutade han sina dagar.

Såsom kritiker — vare sig det gällde skönlitteraturen eller politiken — var Palmblad nog nyromantikernas bäste kämpe. Hans stil var klarare och mera populär än Atterboms, vilken lätt förirrade sig i de schellingianska rymderna, och han låg betydligt över Hammarsköld, som var en dålig stilist och dessutom — trots sitt personligen fredliga lynne — ensidig och dogmatisk samt ganska ofta rent pöbelaktig i sin polemik. Palmblad var betydligt mera bred och förstående, kunde t. ex. sentera älskvärdheten i Leopolds poetiska berättelser och kvickheten i hans satir, för vilka Hammarsköld var oförstående. Palmblads kritik var därför mera rättvis, till formen mera urban, när han behandlade litterära frågor, och därjämte hade han ett verkligt gott lynne och en ovanligt tjock hud. De hugg, motståndarna gåvo honom, bekommo honom mycket litet, han jämrade sig aldrig, utan gav i stället lika gott igen utan att förlora humöret. Sina idéer var han orubbligt trogen. Då han började sin kampanj, var han blott en tjugotvå års yngling, som hade både Svenska akademien och Uppsala konsistorium mot sig, men det gick icke att få honom på knä. Som gammal stod han också i opposition, då mot hela den liberala pressen, men de okvädinsord, som haglade kring honom, hade lika liten effekt. Trots sin bonhomie och sin praktiska syn på världen var han därför i grund och botten en lika oförbrännelig idealist som den poetiske Atterbom. Och lika trofast var han i sin vänskap.

Hans inlägg i den nyromantiska kampen voro, som sagt, huvudsakligen såsom förläggare och såsom kritiker. Men även på andra områden har hans verksamhet efterlämnat spår. Av den antika poesien — skriver han i sin självbiografi — »kände man den grekiska nästan endast genom tradition eller fransyska översättningar och gjorde sig om denna litteratur stundom märkvärdigt sällsamma föreställningar». Detta är riktigt. Överallt i Europa stod det grekiska språkstudiet under 1700-talet lågt, och i Sverige var den grekiska filologien närmast en tjänarinna åt teologien; professorn i ämnet sysselsatte sig mest med den nytestamentliga grekiskan. Professurens innehavare, då Palmblad blev student, var Christopher Dahl, som allmänt skildras såsom en synnerligen fin personlighet. Men han var egentligen latinsk stilist och teolog — han var teologie doktor, prost, ledamot i bibelkommissionen, psalmförfattare m. m. Han gav väl ut åtskilliga disputationer rörande grekiska profanförfattare, men den enda

Digitized by Google

J. J. Palmblad

Litografi av A. J. Salmson. Nordstjernan. 1845.

Digitized by Google

Digitized by Google

av dessa, som bestod av en svensk översättning, utkom under hans sista levnadsår (1809), och översättaren var här en av fosforisterna, Ingelgren, som tolkat Tyrtaios' stridssånger; 1807 hade dock Tranér börjat att i disputationsform utgiva en svensk översättning av Iliaden. Samma år som Ingelgren uppträdde även Palmblad såsom översättare med en exercitiedisputation. Originalet var ej vidare lyckligt valt, Quintus Calabers fortsättning av Iliaden. Quintus Calaber eller Kointos Kalabros var en sengrekisk författare, som levde tämligen långt in i den kristna tiden, och om Palmblads mening var att framkalla några sympatier för den klassiska grekiska litteraturen, var valet således ganska olämpligt; ej heller är hans svenska hexameter vidare lättflytande. Utan tvivel skulle detta opus, som då ej kunde tillmätas högre värde, än man nu tillmäter en seminarieuppsats, hava fått passera alldeles ouppmärksammat, om ej striden mellan den gamla och nya skolan just då utbrutit. Nu skrev Wallmark en recension, som går igenom tre nummer av Journalen (i september 1810). Den har till överskrift: Universitets-litteratur och börjar: »Under denna rubrik ämnar man i detta blad lämna recensioner av de vid våra universitet utkommande disputationer»[1], men detta var tydligen blott en förevändning för att få komma åt Palmblad, ty någon annan disputation blev icke recenserad. Palmblad svarade med ett Sändebref till de Journalister ifrån öfversättaren af Kointos Kalabros, varpå Wallmark replikerade i sin tidning, och fick ett svar i Polyfem. Innan striden börjat, hade Palmblad emellertid valt ett bättre original, och i augustihäftet 1810 av Phosphoros hade han infört en översättning av Pindaros' fjortonde Olympiska ode; på sommaren 1811 följde, i Phosphoros, hans översättning av Aiskhylos' Den fjettrade Prometheus — det första grekiska drama, som överflyttats till vårt språk. 1812 utgav han Sophokles' Aias och Elektra, 1838—41 alla Sophokles' tragedier, 1841—1845 alla Aiskhylos', och i detta fall är han således den av denna generations män, som gjort mest för spridandet av kännedom om den grekiska litteraturen.

Såsom originalförfattare är han mindre betydande, men även här har han genom sina romaner gjort en viss insats, till vilken vi sedermera skola återkomma.

Då Phosphoros utgavs, voro han och Atterbom de sista av Aurorabröderna, som voro kvar i Uppsala. Till dem sällade sig väl en något yngre krets, Carl von Zeipel, Johan Börjesson, Gustaf Wilhelm Gumælius och Anders Abraham Graf- Zeipel.

[1] I början av denna artikelserie uttalar Wallmark några mycket sunda tankar om universitetens exercitiedisputationer i allmänhet, vilka han alldeles utdömer.

Digitized by Google

ström[1], — de tre sista Atterboms och Palmblads promotionskamrater — vilka skrevo med i de poetiska kalendrarna och även lyckades tillägna sig den fosforistiska stilen, men aldrig blevo fullt intima med de båda ledarna. Betydande författare voro de ej heller. Den svagaste var nog Carl von Zeipel, som debuterade i 1816 års kalender med fyra ganska klena poem, men icke dess mindre fick uppträda även i de följande. Denna eftergivenhet berodde måhända till någon del därpå, att Zeipel redan 1815 blivit Palmblads kompanjon vid det akademiska tryckeriet. 1819 sålde han sin del och bosatte sig på landet, på den fäderneärvda gården Lingon backa, som han emellertid skötte mycket illa, så att han av ekonomiska skäl måste återtaga sitt författarskap, nu (på 1840-talet) såsom romanförfattare. Han tyckes hava varit en glad sällskapsmänniska, som ej försmådde druvans safter — hans Lingonbacka döptes av vännerna till »Lingonbacchanalia rura» — och detta kan förklara hans popularitet i Uppsala. Hammarsköld, som icke var Uppsalabo, fann däremot hans poesi mycket undermålig och vidhöll sin mening trots Palmblads försök till ett försvar.

Carl von Zeipel.
Litografi. Nordstjernan. 1848.

Börjesson. Ej heller Börjesson var någon poet över medelmåttan, och den första dikt, Flickans stämma, som han fick in i Poetisk kalender (för 1815), torde stå betydligt under medelmåttan. Början verkar nästan såsom en parodi på Atterbom:

Flicka, flicka!
När på dina toner
Som Uranioner
Uti blåa zoner
Sångens skära, rena,
Hulda, milda, lena
Samljud sväva,
Bäva
Hjärtats ådror, smyga
Suckar, flyga
Dit opp, där du lärde
Härma dessa ljud.

Börjessons följande dikter voro väl bättre, men någon god lyrik lyckades han näppeligen skriva. Till och med 1819 arbetade han emellertid med i de poetiska kalendrarna och gav 1820 ut ett särskilt häfte, Skapelsen i sånger, som i canzo-

[1] Zeipel föddes 1793 och dog 1849, Börjesson föddes 1790 och dog 1866, Gumælius föddes 1789 och dog 1877, Grafström föddes 1790 och dog 1870.

Digitized by Google

ner, ottaver o. s. v. skildrar skapelsen. Detta blev likväl ett klart fiasko. Ett och annat stycke — skriver Ljunggren — »är visserligen läsbart, men så många andra stå nära gränsen av det löjliga». Kritiken, både den enskilda och offentliga, blev också sådan, att Börjesson för en längre tid drog sig från litteraturen. Därtill torde även hava bidragit, att hans teologiska och religiösa intressen vid denna tid vunno överhand. 1821 utnämndes han till hovpredikant, och 1828 fick han Veckholms pastorat. Såsom poet blev han nu en längre tid alldeles tyst, och först 1846 framträdde han ånyo såsom författare, då såsom dramatiker. Men ehuru Börjesson själv älskade att kallas »den siste fosforisten», äro hans dramer egentligen icke nyromantiska utan tillhöra en senare litteraturriktning; och vi få därför tillfälle att återkomma till dem.

G. W. Gumælius.
Träsnitt. Ny illustrerad tidning. 1877.

Gumælius.

En betydligt större begåvning var Gustaf Wilhelm Gumælius. I de poetiska kalendrarna skrev han — frånsett två översättningar — ej med, ehuru han, under Atterboms resa, var en av redaktörerna för 1818 års kalender. Däremot var han medarbetare i Swensk Literatur-Tidning, och då Svea uppsattes, blev han dess redaktör. Någon skillnad på fosforister och idunister gjorde man då ej, och Gumælius skrev därför med också i Iduna, där han offentliggjorde en edition av Hertig Fredrik af Normandie — märklig såsom den första tryckta svenska medeltidsdikten och ett uttryck för nyromantikens intresse för denna. Även i ett annat fall blev han en banbrytare: genom den 1828 utgivna romanen Thord Bonde — det första försöket att i Sverige införa den historiska romanen, sådan denna kort förut skapats av romantikern Walter Scott. Gumælius hann likväl blott avsluta den första delen, ty samma år, denna utkom, utnämndes han till lektor i Strängnäs och drogs därigenom från litteraturen, särskilt sedan han fyra år senare blev kyrkoherde. Först 1858 framträdde han, ganska oförväntat, med en stor diktcykel i nio sånger, Engelbrekt, och visade sig därmed såsom en alls icke obetydlig poet.

Grafström.

Ehuru senare politiskt liberal, var Gumælius i övrigt en trogen anhängare av den nyromantiska skolan. Grafström intog däremot en mera neutral ställning. Han skrev visserligen med i de poetiska kalendrarna, men ofta hade han förut infört de i dem publicerade dikterna i Stockholms-Posten, som var ett av den gamla skolans språkrör. Personligen stod han fosforisterna mindre nära, emedan han under längre tider såsom informator bodde i Stockholm, och i skolans litterära polemik deltog han aldrig. I Poetisk kalender för 1818, där han debuterade, torde hans bidrag vara de förnämsta, särskilt hans växelsång Norrland, vars mjuka, melodiska versifikation tydligen och med rätta slog mycket an. I nästa årgång representerades han av icke mindre än tolv stycken, och den betydelse,

Digitized by Google

som redaktionen tillmätte dessa bidrag, antydes därav, att Grafströms diktcykel inleder kalendern. Mesta uppmärksamheten väckte Sången. Vid syndafallet flydde alla änglar från jorden — utom en: Sångens ängel, och dess uppgift blev att till människorna tala om det forna Eden och trösta dem i livets vedermöda:

Så underbart är Sångens helga välde
För dem, som blott dess gudaspråk förstå.
Var helst på jorden ödets dom dig ställde,
För dig vill ängeln än sin harpa slå.
Väl sörja ofta ljuden. Fången saknar
Sin himmel och sitt ljusa fosterland.
Dock sjunger han sin tröst: »På jorden vaknar
Den dag en gång, som lossar livets band.»

Denna något sentimentala dikt är onekligen klart nyromantisk, och det är ganska karakteristiskt för Tegnérs förhållande till nyromantiken, att han reagerade särskilt mot detta poem. Till Hagberg skrev han: »Jag kan ej bärga min förtrytelse över den sjukliga och skeva åsikt av konsten och livet, som fosforisterna ibland annan uselhet vilja påtvinga oss. Jag ropar med Börjesson: I Jesu namn, vad gråt i salen vida? Vårt manligt sköna språk är dock för gott att göras till en parafras över o! och ack! Och poesien är inte, för annat än nervsvaga sinnen, en hysterisk krämpa, en trånad, som likt utlevade hundar äter sig själv. Varje manligt sinne måste vämjas vid denna förryckthet. Det förargar mig, att Grafström, annars en skön talang, även deltar i detta opoetiska pjunk. Det sentimentala har jag i all min levnad hatat dödeligt. De moderna jeremiaderna skilja sig från ett poetiskt sinnes klagan alldeles som ett stärbhus från en tragedi. I den verkliga världen må denna litania passera, men i dikten är den en främling.» I ett annat brev säger han sig i de Grafströmska dikterna blott hava funnit en återklang av det Atterbomska maneret. Hos Atterbom själv hade detta dock varit natur, »åtminstone en till natur övergången vana. Men vad skall man säga om de andra, som pjunka i hans toner?» Och så skrev Tegnér sin svarsdikt Sången, där han med en så medryckande livlighet framlade sin antiromantiska uppfattning av poesien. Grafström, som här fick svara för den nya skolan, ansågs emellertid inom denna ej för någon fullt pålitlig anhängare, och i den andra Markallsnatten fick han en släng för sin neutralitet, som antyddes bero på beräkning. Säkerligen med orätt, ty Grafström var verkligen en fridsälskande man. 1821 blev han Franzéns måg samt lektor vid krigsskolan vid Karlberg. Därigenom kom han ännu mera bort från det nyromantiska lägret. Sin diktning fortsatte han väl och utgav flera samlingar, som hava en viss, dock ej starkare framträdande nyromantisk färg, ehuru de knappast röja en vidare utpräglad skaldeindividualitet.

Geijer och fosforisterna.

I det fosforistiska umgängeslivet deltog Grafström icke, och Börjesson, Gumælius och von Zeipel spelade där icke någon roll. De gamla Aurorabröderna hade, som sagt, lämnat Uppsala, och i stället bildades där en ny och tämligen manstark krets. Dess främste män voro Geijer och Atterbom. Geijer, som var sju år äldre än Atterbom, kände honom ännu icke i mars 1811, ty då skrev han till Tegnér: »Av författarna till Phosphoros är A (Atterbom, studerande

Digitized by Google

av Östgöta landskap) ojämförligt den bäste — den ende, hos vilken någon gnista till självständighet förmärkes ibland dessa medbröder, imitatorum servum pecus, som gå väderstinna av tyska fraser. Varken med dessa eller den store Wallmark har jag för övrigt någon personlig bekantskap.» Kort därefter måtte de emellertid hava lärt känna varandra, och bekantskapen övergick snart till den varmaste vänskap. I huvudpunkterna stämde deras åsikter också överens. Båda voro varmt religiösa personligheter, och hos båda var religiositeten starkt färgad av tysk filosofi. Inom politiken närmade sig Geijer nu allt mera det konservativa lägret, dit Atterbom alltid hört. Båda voro poeter och såsom sådana fiender till den prosaiska, eftergustavianska utilismen, båda svärmade för fornnordisk och medeltida diktning, och det var därför ganska naturligt, att de till sist skulle finna varandra. Visserligen fanns det också stora olikheter dem emellan, både till karaktären och till livsuppfattningen. Men dylika olikheter funnos ock mellan den nyromantiska skolans övriga medlemmar, och samtiden hade därför knappast orätt att räkna Geijer till den nya skolan; flera gånger betecknades han t. o. m. såsom dess chef. 1813 började Geijer och Atterbom att skriva i varandras tidskrifter. Jag har i dag — heter det i ett brev från Geijer till Atterbom den 3 juni 1813 — »läst din marsch, som Arrhenius förde med sig, och jag tycker mycket om den. I anledning därav begagnar jag mig av första tillfälle att be dig, att du ville tillåta oss få införa den i nästa häfte av Iduna, som vid midsommartiden, tror jag, utkommer.» Där inflöt den ock. Samma år fick Atterbom för 1814 års kalender av Geijer de båda dikterna Vallgossen och Omständigheter, för den nästa årgången ej mindre än fem dikter, bland dem Den lilla kolargossen, och i 1816 års kalender lästes Geijers varmhjärtade sonett till Atterbom: »Du arma, varma, fromma sångar-hjärta!»

A. Grafström.
Litografi av A. J. Salmson. Nordstjernan. 1844.

Sjung, svan! Upplös i välljud dina öden!
Dig himlen gav, vad högsta tröst jag skattar:
Ett klangrikt bröst i glädje som i smärta.

Digitized by Google

Det nya Uppsala-kotteriet.

Av Atterboms dikter var Geijer en hänförd beundrare, särskilt av det i Poetisk kalender införda fragmentet av Fågel blå, och under Atterboms utrikesresa var han den, till vilken Atterbom företrädesvis riktade sina brev. Först genom »avfallet» inträdde den brytning, för vilken förut redogjorts. Det nya kotteri, som omkring 1813 bildades med Geijer och Atterbom som medelpunkter, fick dock snart mindre en litterär än en politiskt konservativ karaktär, och dess högsta instans blev till sist fosforisternas fordom argaste fiende, Hans Järta, sedan han 1825 flyttat till Uppsala. Övriga medlemmar av kretsen voro till en början Johan Henrik och Erik August Schröder samt filosoferna Grubbe och Biberg. Som personlighet minst betydande var historikern J. H. Schröder, en mycket kunnig och flitig man, men obestridligt löjlig, i följd varav han ej heller åtnjöt den aktning, som han dock i ganska hög grad förtjänade. Några idéer hade han visserligen icke, men var pålitligt konservativ. Hans namne Erik August var filosof och en tid redaktör för Svea, men ej heller särskilt framstående, under det att Biberg och Grubbe däremot voro verkligt betydande tänkare.

Eleonora Charlotta d'Albedyhll, f. Wrangel.

Oljemålning av C. F. v. Breda. 1786. Tillhör frih. Elisabeth Nordenfalk, f. d'Albedyhll.

Grevinnan d'Albedyhll.

Sin färg fick det nyromantiska umgängeslivet i Uppsala av tvenne damer, till vilka vi nu vända oss. Den första av dessa var grevinnan d'Albedyhll. Hennes man, friherre Gustaf d'Albedyhll, hade under Gustav III:s regering varit svensk minister i Köpenhamn, men hade fallit i onåd och dragit sig tillbaka. 1795 hade han gift sig med grevinnan Eleonora Charlotta Wrangel, och 1812 hade de bosatt sig i Uppsala. Kort förut hade även hennes bror, greve Otto Reinhold Wrangel, flyttat dit med sin familj, och i lärdomsstaden synes den högadliga societeten vid denna tid hava varit tämligen manstark. Grevinnan d'Albedyhll var

Digitized by Google

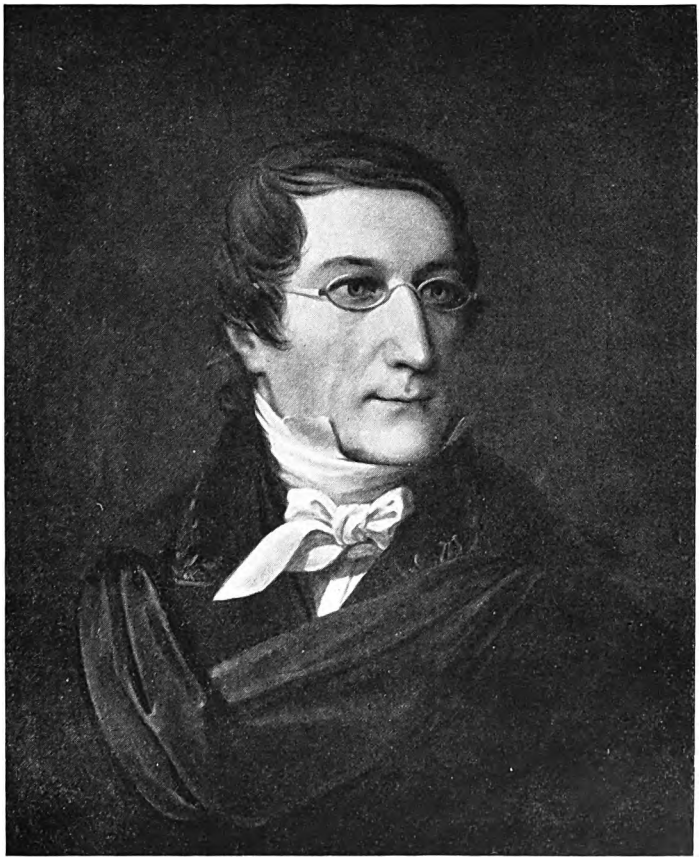

Adolf Törneros.

Osignerad oljemålning från omkr. 1835. Tillhör Auditör J. Ljungman. Stockholm.

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

en vittert intresserad dam och höll just då på att utarbeta en större episk dikt Gefion. I början av 1812 hade Malla Silfverstolpe träffat henne i Stockholm och då antecknat i sin dagbok: »Originell och frappante, då man ej sett henne på lång tid. Hennes sätt förefaller icke behagligt, kanske därför att det stöter egenkärleken genom den säkra ton och den överlägsenhet, som märkes.» I november 1813 gavs en konsert i Uppsala, där Atterboms Segersång sjöngs och väckte stor entusiasm. Efter konsertens slut — berättar Atterbom — »begärde friherrinnan d'Albedyhll och grevinnan Wrangel af Hæffner, att han skulle skaffa dem rätt på författaren, vilken därpå under mångfaldiga komplimenter inviterades till dem». Därmed hade Atterbom blivit Uppsalasocietetens poet, och för den nya skolans anseende betydde detta ej så litet. Redan i början av 1814 kunde Atterbom skriva till Hammarsköld: »Emellan grevinnan d'Albedyhll och mig är nu ein Band der Freundschaft angeknüpft. Hon är rätt angenäm och intressant. I min nästa kalender, kanske också i Phosphoros, kommer hon att uppträda.» Så skedde även. I 1815 års kalender läsas icke mindre än tre av hennes dikter, vilka visa, att hon tagit intryck både av fosforister och göter. »I följd av mina vänners uppmuntran och på deras begäran» utgav hon nu, 1814, sin stora på hexameter skrivna dikt Gefion, tryckt i en praktupplaga och dedicerad till kronprinsen. Dess ämne är den gamla, av Snorre meddelade myten om Gefion, vilken här på ett ganska radikalt sätt omstuvats. I stilen äro goticism och klassicitet på ett groteskt sätt hoprörda, men det synes, som om Uppsalafosforisterna i förtjusningen över denna nya bundsförvant varit blinda för det dilettantmässiga i grevinnans epos, och i Swensk Literatur-Tidning skrev Atterbom en mycket lång och berömmande anmälan. Då Stockholmsromantikerna tyckte blommorna vara väl många, svarade Palmblad: »I dömen om Gefion i Stockholm stockholmiskt d. v. s. en smula enfaldigt mitt i visheten. Om recensenten är hövlig, så ser jag intet ont däri. När en bok är god, bör väl en författare encourageras, och att man ej stöter fruntimmer, är väl en lovlig courtoisie.»

Malla Montgomery-Silfverstolpe.
Miniatyrmålning av J. A. Gillberg. 1807. Tillhör fröken Anna Lagercrantz. Lidingö.

Digitized by Google

Malla Silfverstolpe.

Emellertid blev Gefions författarinna snart ställd i skuggan av en annan dam, överstinnan Malla Silfverstolpe, som 1812 flyttade till staden. Hon var då trettio år — således tolv år yngre än grevinnan d'Albedyhll, vilket ju var en icke föraktlig fördel — såg ännu bra ut och hade ett mycket känsligt hjärta; i det fallet hade hon också ett gott påbrå, ty fadern, Robert Montgomery, hade varit den gustavianska tidens Lovelace, oemotståndlig och ständigt förälskad. Hos dottern yttrade sig denna lättantändlighet icke i något gustavianskt lättsinne, utan i ett romantiskt svärmeri för en hel följd av manliga individer — först Skjöldebrand, sedan Geijer, Per Ulrik Kernell, Adolf Lindblad och Böttiger, och detta varma hjärta bibehöll hon ända in på ålderdomen; hon dog först 1861. Mannen, David Silfverstolpe, som först 1815 blev överste, intresserade sig mera för hästar än för litteratur och skilde sig således i en väsentlig punkt från sin fru, som var en litterärt mycket beläst dam, kunnig i franska, engelska och tyska och mer än vanligt inne i den moderna tyska litteraturen; även av Oehlenschläger hade hon läst flera arbeten, innan hon gjorde nyromantikernas bekantskap. Någon egentlig begåvning hade hon knappast, men hon var intresserad för allt vittert, hade lätt att beundra, hade för egen del, i motsats till grevinnan d'Albedyhll, ingen litterär ärelystnad, utan var belåten med att få umgås med storheterna, var snäll och välvillig samt således ytterst lämplig såsom värdinna i en litterär salong. Till Uppsala kom hon ej såsom en främling. Den nyss omtalade grevinnan Wrangel (född Arnell) var hennes halvsyster och svägerska med grevinnan d'Albedyhll. Det var genom den senare, som hon kom i beröring med det vittra Uppsala, ty själv kände Malla Silfverstolpe då ej till den nya Uppsalapoesien. De båda andra damerna däremot voro — som hon i sina memoarer skrev — »mycket intagna av Atterboms poesier och läste dem väl, så att Malla, nästan mot sin vilja då, fann särdeles behag däri. Då hon läste dem själv, fann hon dem ofta obegripliga, tillkrånglade, utan klarhet, och som hon ej mycket tyckte om och gillade grevinnan d'Albedyhll, hade hon litet prevention mot det *hon* berömde. . . . Hon hade läst många kritiker över Atterbom, trodde på Leopold som ett orakel i skaldekonst. Uti Allmänna Journalen hade hans artikel Silfvertonen mycket roat henne — med andra ord: hon var prevenerad mot fosforisterna, isynnerhet som grevinnan d'Albedyhll mycket berömde och beskyddade Atterbom, och henne ansåg Malla nu som pedantisk och opraktisk.» Men så bad grevinnan d'Albedyhll en dag att få presentera Atterbom och J. H. Schröder. Det skedde hos gamla grevinnan Posse, »där de ofta samlades och gjorde samfällda lecturer. Bekantskapen skedde

Digitized by Google

den 27 mars (1814). Sällskapet bestod blott av värdinnan, hennes dotter Charlotte, Gustafva Arnell (= grevinnan Wrangel), grevinnan d'Albedyhll med de båda unga herrarna och Malla. Det föreföll Malla som en scen ur Molières Les femmes savantes, och med någon persiflage förlöjligade hon det. Grevinnan d'Albedyhll ville hava allt så estetiskt och utsökt.» Atterbom slog således icke vidare an på den vittra överstinnan, men han »ingav nyfikenhet och begär att utgrunda honom», och en afton något senare »bjöd Malla till sig Wrangels, d'Albedyhlls och de båda unga herrarna Atterbom och Schröder, som allt roade henne mycket». Den 2 maj var det en ny bjudning hos Wrangels, där även Atterbom och Geijer voro. »Det var första gången Malla såg Geijer, som hon hört mycket talas om som ett utmärkt huvud, historiker, skald och musicus.» Ännu var hon likväl för blyg att närma sig honom. Men under vårterminen 1815 vågade hon, ehuru fruntimmer, att tillsammans med baron d'Albedyhll infinna sig vid hans föreläsningar på Gustavianum och tyckte sig därvid märka, att han observerat henne: »Dessa föreläsningar blevo nu Mallas käraste nöje och timmen mellan tolv och ett den angenämaste på dagen.» Geijer och Atterbom -- fortsätter hon — »voro nu hennes ideal; hon såg dem högst sällan, men hon läste dem med beundran, och att någon gång råka dem upplivade henne. Det fägnade henne, att Atterbom sade sig hava fästat någon uppmärksamhet vid henne. . . . Hos d'Albedyhlls råkade hon någon gång Atterbom. Men aldrig kom han till Silfverstolpes! Hon saknade det, men David (överste Silfverstolpe) var ej särdeles intresserad därav, och då kunde det ej falla henne in att för sitt nöje bjuda någon, som ej självmant ihågkom henne.» Däremot var hon nästan var afton hos d'Albedyhlls, där Atterbom läste högt en roman av Fouqué. Det »roade Malla obeskrivligt; så roligt hade hon ej haft på länge! Egentligen var Geijers föreläsningar och någon gång Atterboms samtal *det enda,* som nu var upplivande nöje för henne. Allt annat var plikt, föresats utan böjelse!»

Amalia von Helvig.

Emellertid fick hon snart ett avgjort övertag över grevinnan d'Albedyhll. Det var, när Amalia von Helvig med sina systrar kom på besök till henne, och det var först tack vare denna hjälptrupp, som Malla Silfverstolpe lyckades bilda sin salong. Amalia von Helvig var nämligen en högst intressant kvinna, och ehuru tyska har hon haft en viss betydelse även för Sveriges litteraturhistoria. Hon var dotter till en godsägare von Imhoff och född 1776; modern var syster till fru Charlotte von Stein, den dam, som under den första Weimartiden stod Goethes hjärta närmast. Amalia von Imhoff erhöll en

Digitized by Google

ytterst vårdad uppfostran och var även poetiskt begåvad, skrev med i Schillers Musenalmanach och publicerade 1799 en idyll på hexameter, Die Schwestern von Lesbos. I det litterära umgängeslivet i Weimar, som stod under Goethes ledning, deltog hon livligt både på grund av sin begåvning, sin släktskap med Charlotte von Stein och sin ställning som hovdam hos hertiginnan. 1803 gifte hon sig med en pommersk officer Carl von Helvig och flyttade året därpå med honom till Stockholm, där hon gjorde Malla Silfverstolpes bekantskap. Under dessa år var deras umgänge ganska intimt, men avbröts 1810, då fru von Helvig reste tillbaka till Tyskland. För att ordna mannens tilltrasslade affärer återvände hon på hösten 1814 tillsammans med sina två systrar ånyo till Sverige, och i mars 1816 kom hon till Uppsala att där gästa sin väninna överstinnan Silfverstolpe. För det nyromantiska Uppsala var detta en viktig tilldragelse. En dam, som stått den store olympiern nära och vars dikter vunnit hans bifall! Det var tydligt, att hon skulle bliva det vittra Uppsalas stora »clou».

Den 10 mars kommo de tre tyska damerna till Uppsala, och den 12 infunno de sig på Gustavianum att åhöra Geijers föreläsningar, »som obeskrivligt intresserade Amalia, så att de sedan följde Geijers alla föreläsningar». Några dagar senare hade d'Albedyhlls en bjudning för dem, vid vilken också Atterbom och Geijer voro närvarande. En annan dag kommo de båda skalderna till Silfverstolpes; »det blev så livligt och roligt, att Malla aldrig inom sitt eget hem haft så roligt». En annan kväll var det musik hos Wrangels. »Geijer, nu mera bekant och högst intresserad av Amalias samtal, var nu också meddelsam och i hög grad rolig att höra. . . . För att i fred få meddela varandra sina arbeten kommo Geijer och Atterbom om förmiddagarna till fru Helvig, som oändligen beundrade den förre, som hon nu först lärt känna, fastän hon redan förut översatt hans Sista skalden, som hon hittills mest tyckt om. De uppläste nu för varandra, vad de skrivit — det var så roligt höra på och höra dem tala därom, men — David deltog ej däri!» Alla — berättar Malla Silfverstolpe — »önskade få göra fru Helvigs bekantskap och ofta voro de bortbjudna». På så sätt växte intimiteten mellan de båda skalderna samt Malla Silfverstolpe och hennes tyska väninna med var dag. »Geijer och Atterbom voro nu varje afton hos Malla, läste för fru Helvig, och Geijer spelade fortepiano och skrev till Amalia ord och musik.» Ibland kommo de ock på förmiddagen, när de hade något att uppläsa för fru Helvig, och detta för Malla Silfverstolpe oförgätliga samliv fortfor ända till den 1 juni, då de tyska damerna avreste; »Geijer följde dem till Rosersberg».

Digitized by Google

Geijer, Atterbom och hon hade genom denna föreningspunkt blivit ytterst förtroliga vänner, och då Geijer såsom nygift på hösten kom tillbaka till Uppsala, bildade de båda familjerna ett kotteri. Den, som stod hindrande i vägen, överste Silfverstolpe, dog 1819, och efter

De vittra salongerna.

Amalia von Helvig.
Oljemålning. Wittumspalais. Weimar.

detta kunde hans fru samla hela det litterära Uppsala i sitt hem, Wrangels, Grubbes, Schröders, Geijers, professor Knös med fru, Atterbom, Börjesson, Gumælius, Nicander, hans vän Hugo Hamilton m. fl. Hon underrättade dem nu, »att hon varje fredagsafton vore hemma och med tacksamhet skulle emottaga vem som då ville tänka på henne. Malla valde denna dag för Geijers skull, som då slutat sina föreläsningar för veckan och hade två fridagar för sig. Detta fick Malla verkligt roligt utav, och sällan uteblev någon av dem hon helst såg. Den 10 november (1820) var första *fredagen*, som dessa kvällar sedan kallades. Supén var alltid tarvlig, fyra rätter, men Geijer ville hon

Digitized by Google

gärna giva, vad hon visste smakade honom, och det var heller icke svårt, ty han hade i allmänhet god appetit.»

1820 hade man således fått till stånd en »salong», där det vittra Uppsala samlades, under det att Stockholms-romantikerna på Hamburgerbörs och andra källare höllo sina halvt bellmanianska ordenssammankomster, vid vilka några damer ej voro närvarande. Denna skillnad ger onekligen sin färg åt 1820-talets Uppsalaromantik, som blev mera subtil — även mera preciös — än den i Stockholm. Men bestämmande för tonen i universitetsstaden var denna salong blott under första hälften av 1820-talet. 1825 hade Hans Järta bosatt sig i Uppsala, och det dröjde ej länge, innan Malla Silfverstolpe fann, att Järta blivit hennes rival. 1828 skrev hon: »I det hela var ej Uppsala i allt vad det varit för Malla. Umgängeslivet fann hon förändrat och hade redan förra året saknat sina kära vänner Geijers, som allt sedan landshövding Järtas bosatt sig i Uppsala allra oftast voro där. Denna 1828 års vinter var också Malla hos Järtas, men som han mest var intresserad av politiska ämnen och av sådana, som rörde statsmannalivet, blev mest samtalet mellan herrarna för allvarsamt och *lagligt* för att kunna roa henne. Dessutom ville fru Järta hellre tala om tapisserisöm, mönster eller hushållning, så att det var nästan omöjligt att dela sina öron åt båda hållen, och hela riktningen i herrarnas umgänge hade blivit mera medborgerligt-politisk ... Hon saknade de förra glada, livliga samtalen mellan sina vänner, samfällt herrar och fruntimmer, i litterära ämnen, blandade med läsning, som gav nya ämnen till meddelanden och dispyter, vilka oändligen roade henne att höra på och varvid hon tyckte sig alltid lära något. Nu var det nästan landshövding Järta, som ensam talade: ingen motsade honom. Geijer tycktes alltid vara av samma tanke som han, och Malla, som ej alltid inom sig var det, vågade visst icke yttra sin mening.»

Kernell. Hennes salong fortlevde väl, men det låg icke längre samma glans över den som under förra delen av årtiondet. Innan vi lämna denna, återstår likväl att nämna några ord om de personligheter, som där spelade en roll. Den, som stod värdinnans hjärta närmast, var Atterboms kusin, den unge Per Ulrik Kernell, som tycktes hava varit en högst fascinerande personlighet, sällsport vacker, fint bildad och en överlägsen Bellmanssångare. 1822 måste han dock för sin bröstsjuka resa utomlands och avled två år därefter i Erlangen — utan tvivel en förlust för den svenska vitterheten, ty hans brev röja en mer än vanlig begåvning. De »moderliga känslor», som Malla Silfverstolpe hyst för honom, överflyttade hon efter hans död på Adolf Lindblad, då ännu blott en ung student, sedan en bland vårt lands främste tondiktare och likaledes en genombildad man. I hennes dagboksanteckningar intaga de det bredaste rummet, men i dem möta vi ock en tredje karakteristisk romantiker: Adolf Törneros. Malla Silfverstolpe hade lärt känna honom först 1822 vid en bjudning hos Geijers, och till en början hade hon

Digitized by Google

ej vidare fäst sig vid honom: »En lång, spenslig man med en fin fysionomi. Han var tyst i sällskap, men alla hans närmare bekanta omtalade, huru rolig, fint känslig och kvick han var. Bland annat hade Malla hört sägas, att hans livliga imagination gav färg och form åt alla föreställningar, och hennes första ungdomsfantasi om färger på namn och toner återfann hon däri. Gärna gjorde Törneros liknelser och hade en gång yttrat, att han tyckte de svenska fruntimmerna liknade *tenn,* glänsande, men utan sant värde, böjligt och förgängligt.» I en dylik spiritualitet hava vi Törneros.

Törneros.

Det var en »vittighed», kanske ej så allvarligt menad och väl egentligen blott avsedd att göra sig i en konversation. Törneros' litterära ärelystnad sträckte sig heller icke utanför umgängeslivet. När han 1839 dog, utgjordes hans litterära bagage, utom av några disputationer och uppsatser i de nyromantiska tidskrifterna, blott av dagboksanteckningar och en samling brev till några vänner, men dessa dess sorgfälligare utarbetade. Likväl var han utan tvivel en bland den nyromantiska skolans finare begåvningar och i varje fall en bland dem, som vänkretsen — Geijer, Atterbom m. fl. — skattade högst. I Malla Silfverstolpes salong blev han snart en bland förgrundsfigurerna, beundrad för sin kvickhet, sin fina bildning och sina spirituella estetiska omdömen. Han var född 1794, blev, efter att hava varit informator på flera ställen, magister 1818, utan att då ännu hava trätt i någon närmare beröring med det Atterbomska kotteriet. Docent blev han 1819, men professor i latin först 1832. Omkring 1820 kom han med i den fosforistiska kretsen, och redan förut var han till sin åskådning nyromantiker. Sina djupaste intryck hade han likväl ej tagit av de rent nyromantiska författarna, utan av Jean Paul, och det är dennes stil, han efterbildar. I viss mån är han härigenom mera psykolog än de övriga svenska nyromantikerna. Visserligen har han ingen förmåga att skildra andra och få fram deras individualiteter: han kom ju i beröring med en mängd intressanta personligheter, Tegnér, Geijer, Atterbom m. fl., men han kan icke ge oss någon levande bild av dem, och i det fallet är t. o. m. Malla Silfverstolpe honom betydligt överlägsen. Däremot är han till ytterlighet intresserad för sin egen personlighet — dock utan att denna egocentricitet kan sägas hava någon bismak av egenkärlek eller fåfänga— och det förefaller, som om han skulle rannsaka den i varje skrymsla. Men i själva verket dissekerar varken han eller Jean Paul ett verkligt själsliv, utan ett konstruerat. Och det förminskar onekligen analysens värde. Den personlighet, som framträder i hans brev — och i dem har han nedlagt sitt författarskap — är till ytterlighet sensibel, ett slags eolsharpa, som tonar vid minsta vindfläkt, visserligen icke med förromantikens tårmilda sentimentalitet, men likväl med ett arv från denna. Hans löje är ett löje i en stilla och klädsam känslosamhet, en humor enligt Jean Pauls recept. Törneros *ville* vara genial och excentrisk, men vad som hos Tegnér var natur, gör hos honom intryck av något utstuderat och överlagt; hans efterlämnade anteckningslappar visa, huru noga förberedda hans spiritualiteter ofta kunde vara. Ej heller för det yttre hade han realistens blick. Han ser och iakttager mycket, men blott, liksom Jean Paul, för att därigenom få anknytningspunkter för mer eller mindre humoristiska eller på annat sätt geniala reflexioner, vilka äro huvudsaken. Också den yttre tillvaro, han skildrar, blir därför starkt subjektiv, uppkonstruerad, en fantasibild mer än verklighet. Men — skriver Warburg med rätta — »eftervärlden, som endast kan döma av de efterlämnade skrifterna och icke av det snabbt förflyktigade muntliga ordet, har kanske svårt att göra full rättvisa åt den av sina vänner nästan avgudade mannen». Särskilt stodo han och

Digitized by Google

Atterbom varandra nära, och efter hans död skrev Atterbom till Adolf Lindblad: »Vad *jag* i Törneros förlorat, kan icke mången så djupt och fullständigt inse som du, vilken så noga kände oss båda. Jag kan väl säga, att med honom en väsentlig del av min egen varelse bortgått, ty så sammanvuxen var han med mitt allra innersta.... Dock! Detta förhållande *är* icke avbrutet; i trots av döden känner jag det. En ren sympati, en skär, full, ostörd samklang förenade oss alltigenom — ända i sista ögonblicket, och under sådana omständigheter äro *de* vänner, som man förlorar genom *döden*, i själva verket icke förlorade. Förlorade äro blott *de* vänner, som man förlorar genom livet.»

Fahlcrantz.

Christian Erik Fahlcrantz.
Teckning av Maria Röhl. 1842. Kungl. Biblioteket.

I varje fall var Törneros en mera verkligt spirituell författare än en annan nyromantiker, som endast någon enstaka gång syntes hos Malla Silfverstolpe och som, ehuru knuten till universitetet, i det hela stod utanför kotteriet, nämligen Christian Erik Fahlcrantz, som i motsats till Törneros utövade en ganska omfattande diktarverksamhet, men vars skrifter numera torde vara ohjälpligt döda; såsom person är han väl mest bekant för sina mycket krystade ordlekar. Fahlcrantz, som var född samma år som Atterbom (1790) och som samma år (1815) promoverades, blev 1829 teologie professor och 1849 biskop i Västerås; han dog 1866. 1825 framträdde han med ett stort epos, Noachs ark, vars andra avdelning utkom året därpå. Mönstret var Tiecks fantastiska litteratursatirer, och Fahlcrantz' satir är, liksom i förebilden, en tungfotad, tysk professorskvickhet med hugg åt höger och vänster och med lärda anspelningar, som redan för samtiden voro svårbegripliga och nu äro det ännu mera. Noachs ark, som rymde alla levande väsen, var ju vår egen värld, i smått, och det satiriska ljus, som föll över arkens invånare, föll därför över författarens egen samtid. Så roligt som Fahlcrantz själv tyckes hava haft åt detta voluminösa skämt, hade likväl icke hans samtida, icke ens nyromantikerna. Hammarsköld tillhörde väl beundrarna, men tyckes hava varit ensam om sin förtjusning. Hos Malla Silfverstolpe började man pliktskyldigast läsningen, och hon erkänner, att hon ej rätt förstod sig på så mycket hopade kvickheter: »Den 22 december slutades Noachs ark, som lästs som dagsverke! Knös somnade, medan jag läste högt. Jag nändes knappt väcka honom.» Den kritiken är nog den mest träffande.

Noachs ark hade haft ett visst bibelparodiskt inslag, men 1829 blev Fahlcrantz teologie professor och såsom sådan en bland de svartare. Denne Fahlcrantz träder oss till mötes i en annan stor episk dikt, Ansgarius, som utkom under åren 1835—1846 och egentligen blott är en omskrivning av Rimbertus' Vita Ansgarii. Ej heller den slog vidare an, och den skarpaste kritiken var här Tegnérs.

Digitized by Google

Karl Aug. Nyander.

Oljemålning av O. J. Södermark. 1827. Gripsholm.

Digitized by Google

Digitized by Google

1841 var det fråga om att invälja Fahlcrantz i Svenska akademien, där han också intogs, och Tegnér skrev då till Atterbom: »Hade han ingenting skrivit, så skulle jag ej heller vara däremot. Icke en gång Noachs ark skulle avskräcka mig. Men på Ansgarius, ett asketiskt och platt poem, kan jag icke vila. Det finns ej en droppe vigvatten i kastaliska källan. Stycket är ju tydligen ett läsare-, ett missionspoem, utan kraft, karaktär och versifikation. Avskyvärdare hexametrar, träaktigare lyrik känner jag icke.» Atterboms opposition mot denna dom var mycket svag. Jag tycker — svarade han — »att du uppskattar honom för lågt, men väl torde kunna befaras, att han varken i poesi eller teologi blir något mera än en spirituell dilettant».

Nicander.

Vida högre i den allmänna opinionen stod Karl August Nicander, som var bland de flitigare gästerna i Malla Silfverstolpes salong. Vår tid kan väl icke instämma i den höga uppskattning, som sådana smakdomare som Tegnér, Törneros och Atterbom hade av Nicander, men man kan förstå den, ty få unga skalder hava vid det första framträdandet lagt en så eminent betydande formell begåvning i dagen som han, och att man då icke insåg, att han i själva verket saknade utvecklingsmöjligheter — det är lätt förklarligt, ty hans poetiska diktion var onekligen bländande.

Han föddes 1799 i Strängnäs, där fadern var konrektor, och blev 1817 student. Hans språktalang var redan då högt uppdriven; både i 1819 och 1820 års kalendrar fick han därför skriva med, och 1819 gav han ut ett särskilt dikthäfte, Sånger af August. Året därpå framträdde han med en stor tragedi, Runesvärdet, som med alla sina brister likväl torde vara den förnämsta svenska originaltragedi, som framkommit sedan Leopolds Virginia (1802), det första försök till ett rent romantiskt svenskt sorgespel, som utgivits av trycket, och tar man hänsyn till författarens ungdom — han var blott tjugoett år — kan man förstå de rika förhoppningar, som knötos till detta poetiska underbarn. Men över den nivå, till vilken han här så hastigt nått, kom han knappast. Någon förmåga som dramatiker hade han icke, och då samtiden trodde detta, misstog den sig grundligt. Hans begåvning var lyrisk, och icke heller denna gick på djupet. Han kunde skriva en sällsport vacker och melodisk vers, men några idéer hade han icke, icke heller någon originell fantasi eller någon rikare känsla. Det var därför endast hans språkkonst, som utvecklades under de närmast följande åren. Höjdpunkten i detta fall nådde han med Nya dikter (1827), som innehåller romanscykeln Kung Enzio och hans mest berömda dikt Tassos död. Så smekande vackra ottaver hade det svenska språket — om man frånser Atterbom — förut knappt att uppvisa:

Digitized by Google

Mitt liv var natt. Invid Tatarens älver
Jag mina tårbestänkta lagrar skar.
Lik eolsharpan, som för vindar skälver,
Min lyra gav på mina suckar svar;
Och som på nattens himlarymd sig välver
Ett irrsken fram, min Leonora var
En drömbild blott, som milt emot mig myste,
Så länge diktens strålar den belyste.

Men frågar man: vad innehåller egentligen detta så berömda poem, så blir svaret: mycket litet. Nicanders Tasso är en poet, som skrivit vackra verser, vilka väckt samtidens hänförelse, men om något som han *velat*, talar dikten intet. Den sysselsätter sig nästan uteslutande med den pompösa hyllning, som Rom ville ägna den store skalden, och här kommer Nicanders hela ytlighet fram. Tasso skall lagerkrönas på Capitolium, men dör, innan han mottagit utmärkelsen. Det är diktens innehåll. Böök gör här en slående riktig observation. Nicander var naivt fåfäng, och för den fåfänge är mänsklig storhet alltid detsamma som ryktbarhet. Det var mindre Tassos diktning än hans ryktbarhet, som hänförde Nicander, och hans dikt »besjunger lagerkröningen, den poetiska celebriteten i dess mest festliga och dekorativa form». Det hela är en teaterscen, som verkar såsom en tavla av Makart — färgrik, men tom.

Nicander började sin diktarbana, kort innan striden mellan den gamla och den nya skolan avblåstes, och då han kom till Uppsala var romantiken där på högsta modet. Nicander blev nu vän med Törneros, introducerades hos Malla Silfverstolpe, blev medarbetare i de poetiska kalendrarna och räknades i följd härav helt naturligt till den nyromantiska skolan. Detta framgår även av de recensioner över hans dikter, som de olika partiorganen innehöllo. Under det att Swensk Literatur-Tidning yttrade sig mycket erkännsamt om honom, hade Allmänna Journalen endast hån för den unge skalden. Tidningen, som kort förut (1 dec. 1820) kallat Leopolds Oden »detta koturnens mästerstycke, varöver svenska scenen med skäl kan vara stolt, som på andra språk äger få rivaler och på vårt eget blott ett enda, den yngre dottern av samma skald» — denna tidning skrev (1821 nr. 67) om Runesvärdet, att stycket handlade om den kristna lärans införande i Sverige: »Att för övrigt uppgiva dess innehåll är verkligen icke lätt, ehuru recensenten haft mod nog att genomläsa det. Handlingen räcker ungefär ett år. Här förefalla väl åtskilliga underverk, omvändelser, motstånd av den onde anden, spöksyner, drömmar, aningar m. m., men det man egentligen kunnat, icke vänta, men fordra, en sann teckning av striden mellan den gamla och den nya

Digitized by Google

gudaläran, av hedendomens vilda kraft och starka natur samt kristendomens höga allvar, dess enkla majestät och övertygande sanning — till allt detta finnes intet spår. Dock måste man göra författaren den rättvisan att erkänna, det hans vers i allmänhet håller metern, att här på många ställen finnas läsbara tirader samt att man nästan överallt kan förstå, vad han vill säga — och detta lärer tills vidare bliva den nya skolans non plus ultra.» Att Wallmark räknade honom till denna, torde således vara obestridligt. Men hörde han också dit? Att han icke anslutit sig till den gamla, är utan vidare klart. Och några andra »skolor» än dessa två kände samtiden ej till. Inom den nya skolan funnos emellertid många skiftningar, och någon formlig bekännelseskrift var aldrig utfärdad. Av en viss betydelse är då, att Nicander själv, hans vänner och hans fiender betraktade honom såsom romantiker. Då han började, var striden så gott som slut, och han behövde därför ej deltaga i polemiken, hade för övrigt lika litet som Grafström något stridshumör. Till det nyromantiska programmet anslöt han sig, så långt hans begåvning räckte. Han instämde i skolans fordran på en framför allt musikalisk vers, han delade dess smak för de färgrika, vackra orden, för de italienska versformerna samt skrev tekniskt ypperliga sonetter och ottaver; liksom Atterbom och de andra svärmade han särskilt för Tasso, och rent nyromantiskt satte han poesien såsom det högsta i livet; hans hjältar äro alla mer eller mindre poeter. Hans naturell var vekt sentimental, och denna poetiska sentimentalitet är ett nyromantiskt drag, som hos mången blir den sista resten av nyromantik. Han var vidare religiös, ehuru visserligen med den ytlighet, som låg i hans väsen, och även hos honom fanns ett inslag av mystik. Denna, som särskilt kommer fram i hans sista arbete, Syner och röster ur det fördolda (1838), är väl en tämligen grov folkvidskepelse, men mycket högre stod mystiken ej hos vissa tyska nyromantiker. Någon avvikelse från den nya skolan låg ej heller däri, att han 1822 tog sitt inträde i Götiska förbundet och för detta skrev åtskilliga stycken såsom Norna-Gest och Runor, ty dels äro dessa föga »götiska», dels stod denna goticism också på den nya skolans program. Och dock kan man med en viss rätt tveka om det litterära parti, dit man bör föra Nicander. De fullt genomförda nyromantikerna voro filosofiskt skolade poeter, schellingianer, och deras poesi var ett uttryck för deras filosofiska spekulation. Någon dylik ligger ej bakom Nicanders. Nyromantikens mera svåråtkomliga idéer kunde han med sin grunda natur och — varför ej utsäga det — sitt klena huvud ej tillägna sig. Han stannade vid utanverken, och i oändlighetslandet kunde han aldrig tränga

Digitized by Google

in. Hans poesi är därför icke dunkel, som Atterboms ofta är. Innehållet är så magert, att han icke har någon svårighet att giva ett klart uttryck åt det, och därför blev han en tid nästan mera populär än den vida större skalden.

En, och en icke alldeles oviktig, romantisk insats har han likväl gjort. Det är framför allt han, som inom vår litteratur givit oss romantikens Italien. Sergel, Masreliez och Ehrensvärd hade svärmat för antikens. Romantikens Italien var ett annat, och de, som upptäckt detta, voro madame de Staël, Lamartine, Henri Beyle, Goethe, Byron — således romantiker av alla nationaliteter. Den förste svenske romantiker, som sträckte sin färd till landet, »där orangerna glöda», var Atterbom, men dels kommo hans reseminnen icke ut förrän efter hans död, dels äro de ej romantiska i samma mening som Nicanders. I själva verket kände sig Atterbom mera hemma i Tyskland än i Italien, och som vi minnas reflekterade han ett ögonblick på att stanna där för alltid. För honom var det Tyskland, som var romantikens land vida mera än Italien. Beskow hade också, före Nicander, rest till Italien. Under åren 1819—1821 hade han besökt Danmark, Tyskland, Schweiz och Italien, men nästan mest för att uppsöka och göra bekantskap med litteraturens ryktbarheter. Av annan art var Nicanders resa.

Som vi minnas hade han 1817 blivit student, och 1824 hade han vunnit den akademiska lagern. Han skrev då in sig i krigsexpeditionen. Några anlag för ämbetsmannabanan hade han icke, och för att livnära sig hade han därjämte antagit en informatorsplats. Alldeles bortkommen i det praktiska livet var han likväl icke, och någon stolt, rakryggad personlighet var han minst av allt. Han hade en ganska utvecklad förmåga att skaffa sig nyttiga och inflytelserika bekantskaper och arbetade även flitigt, särskilt inom det fack, dramatiken, där man väntade, att han skulle bliva den store mannen. Så verkställde han en översättning — i någon mån en bearbetning — av Shaksperes Othello, som 1827 uppfördes på kungl. teatern, och påbörjade flera dramer, Torkel Knutsson, Birger och hans bröder, Magnus Birgersson m. fl. Vidare tävlade han i Svenska akademien, vann 1825 andra priset för Fosterlandskänslan och året därpå stora priset för Tassos död. Mellan de olika smakriktningarna sökte han ganska skickligt lovera. Så yttrar han i företalet till Othello (1826): »Shakspere, som i förra seklet av många, även utmärkta män, sanslöst smädades, har i våra dagar haft det öde att av många lika sanslöst beundras. . . . Jag är långt ifrån att påstå, att den form, han valde, är den fullkomligaste; jag tror till och med, att den av de franska tragici iakttagna formen, om den ej slaviskt eller pedantiskt följes, är för tragediens

Digitized by Google

värdighet fördelaktigare, men jag vet, att uti intet land i Europa fanns på Shaksperes tid någon bättre.» Nicander var således en ung, lovande poet, som ej ville stöta sig med något litterärt parti. Hans stora dröm var att få resa till Italien, och Kung Enzio och Tassos död visade, huru han levat sig in i den romantiska Italiastämningen. Så uppvaktade han kronprinsen med ett skaldebrev, vars servila ton smått erinrar om Leopolds. Det går ut på en begäran om understöd för en resa till Italien:

Dit längtans röst mig drar! Räck ut din hand och bjud!
Till Hohenstauffers borg, till Arnos, Tiberns stränder,
Till Cæsars hjältestoft låt mig få bli ditt bud!
I myrtbekransad dal, där näktergalar kvittra,
På örnbebodda fjäll jag röra skall min cittra,
Och rörd till tacksamhet för allt vad du mig gav
Besjunga Oscars namn uppå Virgilii grav.

Suppliken hade önskad effekt, och kronprinsen lovade att bekosta hans resa. Syftet var likväl att utbilda honom till dramatiker, och kronprinsen ville därför, att han även skulle besöka Paris. Sveriges litteratur — yttrade han vid Nicanders audiens — »har ett högt värde, men dramatisk har den ännu icke blivit». Och då prinsen som sin mening uttalade, att fransmännen såsom tragici voro tyskarna överlägsna, svarade Nicander med att framlägga *sitt* ideal för det svenska dramat: »Att förena Racines och Alfieris oförvillade och oavbrutna trohet mot ämnet och omutliga försakelse av alla poetiska praktstycken, som ej leda till målet, med Shaksperes höga flykt och djupa blick i människohjärtat och Schillers fulla, harmoniska, klangfulla språk — det vore att vara romantikens Apollo.» Samtalet slutade — i Nicanders väl något omdiktade referat — med kronprinsens ord: »Bered dig nu till resan med glatt mod, flyg ut som ett bi på fria vingar över den sydliga naturens blommor och kom hem igen med gyllene frukter.» Även Svenska akademien, vars kassor då ej voro vidare stora, bidrog med ett reseanslag på 600 rdr banko, som sedermera ökades med ytterligare 300. Och så anträdde Nicander, i juni 1827, färden till »Hesperien». I motsats till Atterbom fördröjde han sig icke i Tyskland och kom redan i november till Rom. De två år, han nu tillbringade i Italien, voro de lyckligaste i hans liv. Han umgicks med konstnärer som Byström och Thorvaldsen, hade även italienska bekantskaper, upplevde t. o. m. en liten »forelskelse», gjorde utflykter till Roms omgivningar ända ned till Neapel, skrev vers och njöt av natur och konst — det senare med ett ganska gott omdöme.

Frukten av hans resa blev två arbeten: Minnen från Södern (1831

Digitized by Google

och 1839) samt Hesperider (1835). Av dessa är det senare arbetet det mest betydande. Det innehåller både dikter och noveller, och i dessa senare visar sig Nicander — emot vad man kunnat förmoda — såsom en ganska god berättare med en livlig stil och med blick för natur och folkliv. Det Italien, som här möter oss, är det, vi känna från Aubers Fra Diavolo och Leopold Roberts dukar, stiliserat, men likväl med en viss verklighetstrohet. Det Rom, som så tilltalade romantikerna, var ej antikens, utan de av murgröna omspunna, mäktiga ruinerna, vilka de helst sågo i månskenets trolska belysning, osteriorna med deras vino dei castelli romani, med tamburiner och gitarrer, med carneval och saltarello, ett Rom med munkar och präster, spioner, jesuiter samt icke minst briganter — ty några dylika äro gärna alltid med i en romantisk Romskildring. Om dem handla också ett par av Nicanders noveller. I Capucinermunken är det en fattig snickare, som med sin arbetslön vandrar landsvägen fram och träffar en munk, som först ber honom om en allmosa, men som slutar med att röva från honom hela hans sparpenning. I förtvivlan och i hastigt mod griper snickaren då tag i sin yxa och slår munken i skallen. Denne segnar död till marken, och dråparen flyr utom sig av skräck. På vägen råkar han ut för en trupp gendarmer, som ana oråd och gripa honom. Då han bekänner sitt brott, föres han tillbaka till sitt offer, som nu visar sig vara icke en munk, utan den fruktade rövarhövdingen Ubaldo Pirotti, som förklätt sig till capucino och på vars huvud regeringen satt ett pris. Sedan lockas hela bandet i fällan — en spännande scen, som erinrar om slutakten i Fra Diavolo — och snickaren får de zechiner, som man påträffat i Ubaldos bälte. I en annan novell, Röfvarbandet vid Tusculum, göra vi bekantskap med en ädel rövare i samma stil

Karl August Nicander.
Blyertsteckning av G. H. Mellin. Kungl. Biblioteket.

Digitized by Google

som Karl Moor, ehuru av italienskt kynne, och det hela, som spelar i trakten av Frascati och Nemi, är mycket romantiskt, med hemlighetsfulla grottor, där rövarna hålla hus, en kardinal, som vågar besöka dem, en underskön rövarhustru m. m.; själva händelsen är verkligen historisk, ehuru Nicander här försett den med sina — ganska verkningsfulla — romantiska broderier. I samma nejd spelar ock hans sedan av Svenska akademien prisbelönade dikt Månskensnatten i Albano. Som vanligt hos Nicander, då han skriver vers, är innehållet tämligen magert, men de strofer, i vilka han ger landskapets stämning, äro onekligen målande:

Albano re'n av tända lyktor glimmar,
En förebild av morgondagens fest.
De unga dansa, barnaskaran stimmar,
De gamla språka om sin ungdom mest.
Det syns, som livet först i nattens timmar
Fått liv och mod att röra sig som bäst;
Igenom fönstren i de spridda husen
Ses rika grupper kring de klara ljusen.

Här kring Madonnans bild på gatan brinner
En krans av lampor — gloria kring dess hår.
En kvinna framför den på knä jag finner,
Mer skön än hon, som hennes dyrkan får.
En snövit slöja utför skuldran rinner,
Och uti ögat tindrar stum en tår,
Och bredvid dem en yngling faller neder —
Man vet ej, vem av båda han tillbeder.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Men utom staden månskensnatten vinkar;
Albanos glada sorl vi överge.
Den sista lyktan över porten blinkar;
Snart endast månens milda ljus vi se.
På avstånd än gitarren sakta klinkar.
Svagt ljuda sångerna; nu tystna de.
Vi träda i naturens gröna salar,
Där nattens prakt besjungs av näktergalar.

Det är romantikens Campagnastäder. Neapel är för honom framför allt lazzaronernas stad, och i en novell, Gustaf III i Neapel, har han ganska lyckligt målat det brokiga folklivet nere vid chiajan. På samma sätt är Venedig för honom gondolierernas stad, och novellen Den siste Foscari inledes med en ypperlig gondoliervisa, vars rytm nästan återger slagen av roddarens åra:

Digitized by Google

Månen ler i böljans spegel,
Klockan i San Marco slår.
Med min åra såsom segel
Fraktar jag en skön signor.
Vart han far och var han landar,
Veta kärleksgudens andar.
Ingen ann' det gissa får.

Man märker, huru han nästan berusas, då han lyssnar till klangen av personernas och orternas italienska namn. San Marco, Albano, Foscari — redan detta är för Nicander poesi, och stämningen förhöjes genom pinjer, cypresser, lagrar, månsken, näktergalar o. s. v. Italien var för honom Felicias ö, och han kände ingen längtan tillbaka till hyperboreernas rike. En fientlig genius, prosan, jagade honom tyvärr därifrån. Reskassan tog slut, och nu fick han låna sig medel att resa hem. I Venedig skrev han ett avsked till Italien, och detta slutar med en bön: »Italien! Låt mig se dig än en gång.» Denna blev icke hörd, och i själva verket var Nicanders egentliga liv nu avslutat.

Då han återkom, var han blott trettio år, men redan förbrukad. Han hade inom dikten sagt, vad han haft att säga, och hädanefter kunde han blott upprepa sig själv, endast leva i sina minnen. För livsuppehället fick han kämpa ganska hårt och med dålig framgång, ty den tiden var det ännu ej lätt för en författare att leva av sin penna. Skalden blev litteratör. Han utgav Minnen från Södern och Hesperider, Lejonet i öknen (1838), Syner och röster ur det fördolda (1838), redigerade för bokförläggaren Adolf Bonnier Pittoreskt universum, översatte för kungl. teatern Schillers Rövarbandet och Orléanska Jungfrun, påbörjade själv några skådespel, som dock aldrig blevo utförda, Beatrice Cenci m. fl., och han kan således ej beskyllas för litterär lättja. Men dessa skrifter höjde icke hans litterära anseende. Då ett rum 1837 blev ledigt i Svenska akademien och Nicanders kandidatur kom på tal, skrev Tegnér till Franzén, att han bett Beskow sätta »brännvinsprovaren» på Nicander »för att se efter, om han hölle mera sprit, än som vore anständigt för akademien. Men det lär tyvärr icke ensamt vara hans diet, utan även hans ekonomiska ställning à la Lidner, som gör, att man ej kan rösta på honom.» Hur »brännvinsprovet» utföll, är ovisst — i det avseendet förfallen tyckes Nicander dock ej hava varit — men han var fattig och sjuk samt var tydligen icke längre presentabel. En tid, från 1834, fick han vistas hos sin ungdomsvän, friherre Hugo Hamilton på Boo, och hade där jämförelsevis sorgfritt, men 1837 flyttade han tillbaka till Stockholm, och där slutade han sina dagar den 7 februari 1839; vid obduktionen

Digitized by Google

Upplässt i Göth Förbundet
den 16 Febr. 1824.

†.

Arnliot Gellina.

Sol dör i Vester,
Guld vinner tärnor.
Som bleka Prester
I darren, stjernor
Eld jernet tuktar
Och vatten glöd.
Skam åran fruktar,
Den fege död.

#

Den vise vördar
Blå ögons lagar,
Det kärfva mördar
Det skönas dagar.
På Niords ~~finne~~ vrede
Rår Niords vif, Harg maka rår,
En trubbig pinne Och Höder Lede
Stal Balders lif. Skön Balder slår.

#

Originalhandskriften till Arnliot Gellina i Runor av K. A. Nicander med randanteckningar av J. Adlerbeth.

Kungl. Biblioteket. (Vf. 159.)

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

befanns hans hjärta hava nästan dubbel storlek mot det normala, och hans sista tid hade därför varit ett svårt lidande.

Han var varken någon stor personlighet eller någon stor poet. I vår litteratur har han dock genom sin Italiaromantik gjort en insats.

Nicanders vänkrets.

Teckning (av A. Wetterling?) omkr. 1833. Karl Warburgs autografsamling. Kungl. Biblioteket.

Nicander (»Niccus»). G. H. Mellin (»Melitta»). Alexis Wetterling.
N. J. Cervin-Stéenhoff (»Stenhoppan»). H. B. Palmær (»Padalmurus»).

Den versifikatoriska talang, genom vilken han slog an på samtiden, har väl senare långt överträffats, men också den har, historiskt sett, en viss betydelse, och i lyckligare stunder kunde han icke blott i orden utan även i känslan vara poet. Sådana stycken äro Vågen, vissa sånger i Kung Enzio, och ännu några dikter, som han författade under uppehållet på Boo och i vilka hans dödsaning och hans religiositet taga sig ett uttryck:

Digitized by Google

Helig, mäktig och stark är vädrens Herre,
Sänder dem ut och kallar dem hem tillbaka,
Dränker världar och ur det öppna djupet
Frälsar en julle.

Trygg och glad jag seglar, min själ förtröstar.
Hand på rodret och andakt i modigt hjärta!
Följ mig troget, himmelska lugn i stormen,
Följ mig i döden!

Vitalis.

Nicanders tidigaste ungdomsvän var Erik Sjöberg. De hade varit kamrater på Strängnäs gymnasium, de blevo ungefär samtidigt studenter, tillhörde bägge Södermanlands nation, promoverades på samma gång och uppträdde samma år inför allmänheten såsom författare. Ty 1819, då Sånger af August utkom, utkom även Dikter af Vitalis — den pseudonym, som Erik Sjöberg allt framgent behöll; bägge samlingarna ingingo även i Kalender för damer. Men trots de båda poeternas vänskap var klangen i deras dikter alldeles olika, och detta framhölls också i den recension, som Swensk Literatur-Tidning innehöll: »Dessa dikter förråda en verkligen mindre harmonisk bildning, en mera osäker takt och en mindre fulländad teknisk färdighet än Augusts, men de förråda därjämte en högre lyftning, en djärvare flykt och ett mera avgjort originellt snille.»[1] Denna olikhet röjer sig redan i den inledande dikten. Nicander hade dedicerat sin diktsamling till kronprinsen; med direkt hänsyftning på denna ej alldeles beräkningsfria lojalitet dedicerade Vitalis sin till — Fullmånen:

Min vackra bok jag under armen tager;
Audiens, o Måne, jag begär!
En hemlig sympati mig till dig drager,
Emedan du så rik på silver är.

Dikterna, som följa, hava ej den glatta karaktären, ordsvallet och versmelodien i Nicanders poesi; flera av dem äro metriskt knaggliga, ofta kärva, men de hava ett tankeinnehåll, och de äro uttryck för Vitalis' egen, originella personlighet. Han var född 1794, och föräldrarna voro då ännu icke gifta; fadern var en dräng, Erik Ersson, modern en prästdotter, som efter sitt felsteg utstötts ur familjen.

[1] Allmänna Journalens recension av de bägge skalderna var naturligtvis avvisande: »Sångerna av August, som tyvärr utgöra största antalet i denna samling, hava även den äran att stå främst i uselhet.» »Dikterna av Vitalis äro av en bättre halt, de flesta därav äro läsbara, vilket är den moderna skaldesläktens non plus ultra.» Vitalis hade där översatt Goethes Bruden i Corinth. Översättningen var »tämligen god, om det eljes kan bli något slags förtjänst att översätta ett dylikt vidunderligt och vämjeligt fantasigyckel».

Digitized by Google

Sedan de blivit gifta, flyttade de till Trosa, där skaldens första barnaår förflöto. Då hans ovanliga begåvning väckte uppmärksamhet i den lilla staden, gjordes ett sammanskott för att skicka honom till Strängnäs skola, där han likväl i huvudsak fick dra sig fram genom att undervisa andra gossar. Även sedan han blev student, måste han fortsätta därmed, och i själva verket blev han aldrig något annat än en svältfödd informator. Under hela sitt liv var han således oerhört fattig, och umbärandena inverkade både fysiskt och psykiskt på honom. Fysiskt alstrade de hos honom en sjukdom, lungsot, som redan 1828 lade honom i en för tidig grav och gjort honom nervös, misstänksam och snarstucken. Psykiskt hade fattigdomen till följd en överdriven känslighet och stolthet. Han ville icke krypa, icke böja sig, vara en man, och han reagerade därför, så snart han misstänkte, att man ville påverka honom i en eller annan riktning. Han ville ej stå i tacksamhetsskuld till någon. Hellre än att låna så svalt han. Hans brev äro icke många: »Jag har dröjt länge att skriva till dig, men jag har haft ett viktigt skäl: jag har icke haft några postpenningar.» Till sina nya konditioner gick han ofta till fots, då han ej hade råd att taga skjuts. I ett brev till Nicander skriver han: »Efter slutad likvid med Strängnäs skomakare och skräddare etc. fann jag min kassa bestiga sig till en rdr rgs, och som det ej ville förslå till skjutspenningar och jag i alla fall är en man trofast uti mina löften och dessutom min obetydliga varelse är utrustad med de pålitligaste marschben i världen, företog jag utan betänkning promenaden. Den dagen vandrade jag således fem mil. Vid Lägsta åt jag upp min riksdaler.» Lika spartansk var hans klädnad. Om vintern — berättar Palmblad — »även under de smällkallaste dagar, såg man en lång, skranglig yngling med en hektisk rodnad i ansiktet sträva fram på Uppsala gator i blott bonjour. Stadens damer trodde, att det var en ny vurm av denne intressante poetiske Sonderling, men hans vänner visste, att han icke ägde någon överrock. Att erbjuda honom ett lån eller understöd, vågade ingen; det skulle vara att göra den stolte mannen till sin dödsfiende.» I sin biografi över Vitalis berättar Geijer ett annat betecknande drag. På Geijers förord hade kronprinsen givit honom ett årligt understöd av 200 rdr banko, på det att han skulle kunna taga graden. »Efter ett år — det bekymmerfriaste, Vitalis på länge troligen överlevat — begynte han sätta sig allehanda betänkligheter i huvudet angående detta understöd. Jag hade fått mig uppdraget att till honom överlämna de terminligen översända penningarna. Först efter hans död har jag erfarit, att några frågor av mig angående hans poetiska arbeten och en yttrad önskan, att han måtte försöka sig i

Digitized by Google

ett större ämne, hos honom föranlett den förmodan, att det furstliga understödet vore förenat med några större anspråk på hans författareförmåga, än han kände sig i stånd att uppfylla. Därtill kom en avtagande hälsa och ett därigenom förminskat hopp att kunna med ansträngning fortsätta studierna. Nog av. En vacker dag mot slutet av vårterminen 1823 kommer han till mig och avsäger sig understödet med mycket lugn och stor bestämdhet, anförande såsom skäl, att då hans försvagade hälsa ej mer tillät honom att tänka på filosofiska graden och således ändamålet med Hans Kungl. Höghets välgärning ej av honom kunde ernås, han ansåg sig pliktig att från densamma avstå. Med stor möda kunde jag förmå honom att emottaga den tillfälligtvis något över tiden fördröjda remissen för det innevarande halvåret.» Lika litet sökte han att ställa sig in hos de olika litterära partierna. Vid Malla Silfverstolpes »fredagar» infann han sig aldrig. En gång hade hon träffat Gumælius i sällskap med en annan herre, som han presenterade. »Det var Sjöberg, som poet känd under namnet Vitalis, en lång mager yngling med ett blekt ansikte, ljust hår, lång näsa, såg ej så kvick ut, som man skulle kunna förmoda av hans skrifter. Sjuklighet och allvar var snarare hans uttryck.» Längre än till denna presentation kom det aldrig. Även fosforisternas försök att visa honom vänlighet avvisade han. Både i Poetisk kalender och i Iduna vägrade han att skriva, då han fruktade att räknas till något parti, och då Palmblad bjöd honom hem till sig, deltog han sällan i samtalen, »utan satt stum, sluten och orörlig som en bild i ett soffhörn och svarade blott enstavigt på de frågor, som till honom sparsamt riktades». Över en mycket välvillig recension, som Palmblad skrev, blev han stucken och svarade med en satir, Rustningar till Ragnarok, som — märkvärdigt nog — ansetts för kvick. Då Palmblad å sin sida anmärkte, att man icke borde »om förmiddagarna skriva paskiller över ett sällskap, vari man aftonen förut blivit emottagen», lät Vitalis honom veta, att om han ångrade sin mat, så vore han beredd att lämna honom ersättning efter mätismanna ordom. Lätt att komma överens med var Vitalis således icke, och dock var han innerst en vek, fin och känslig natur, trots sina angrepp på fosforisterna själv en romantiker och en romantiker, som icke, likt Nicander, blott trängt till utanverken, utan som fylldes av romantikens starka oändlighetskänsla: »Jag kan ej få solen på himlens borg och jag därför intet begär» — skrev han i en av sina tidigaste dikter, och det är dessa motsägelser, som bilda bakgrunden till hans diktning.

Han debuterade, som sagt, 1819 med Dikter; sedan följde året därpå två samlingar Senare dikter och slutligen, 1825, Nyare dikter.

Digitized by Google

Liksom han avslagit att skriva i Poetisk kalender och Iduna, avslog han ock att medarbeta i Dahlgrens Kometen och i Järtas Odalmannen. Odalmannen skulle ju bliva ett organ för de s. k. neutrerna. Till den vän, som framfört Järtas anbud, skrev då Vitalis: »Då landshövding Järta icke funnit för gott att vända sig direkte till mig med sin proposition, torde det vara bäst passande, att svaret lämnas på samma väg, som förslaget kommit. Du torde således vara god och för Carl Järta upprepa det svar, jag före min avresa från Uppsala till dig *bestämt* lämnade och *med ed bekräftade,* att icke ett enda stycke av mig skall eller *kan* inlämnas till tidskriften Odalmannen.» Han ville ej »bidraga till fortgången av en tidskrift, vars åsikter, på det lindrigaste sagt, jag ogillar, ehuru med allt erkännande av dess utgivares snille», och han tillägger: »Jag har mina idéer och kan ej binda mig vid en annans.» Den beskedlige Dahlgren fick ett ännu skarpare svar. Vitalis sade blankt nej och bad att få tillägga, »att eder tidning är *illaluktande* överallt i landet, vilket synes mig hava sina helt *naturliga* skäl, samt att själva fosforisterna i Uppsala blygas för henne. Om jag för övrigt någon gång uppträder inför allmänheten, så kan du vara viss, att det sker i egenskap av din fiende, ehuru jag i alla enskilta förhållanden alltid förbliver din tillgivne vän Vitalis.» Däremot ansåg han sig oförhindrad att lämna bidrag till en tidskrift Brage, som (1824—1827) utgavs av en bokhandlare Götrek, ehuru han, snarstucken och misstänksam, höll på att bli ovän även med denne.

Erik Sjöberg (Vitalis).

Miniatyr målad efter Vitalis' död av W. Le Moine. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Trots sin polemik mot den nya skolan hade Vitalis trängt vida djupare in i romantiken än de flesta av dem, som skrevo med i Poetisk kalender. Och hans ståndpunkt i förhållande till de bägge skolorna var klar. I ett brev till Nicander skrev han 1817: Vill du bliva något i den vittra världen, »så måste du lämna något av din tid åt tyska litteraturen. Tidevarvets anda har förnuftigtvis äntligen tagit denna naturliga riktning även hos oss. Våra halvfranska småsekterare skola

Digitized by Google

med sitt stymperi gå under. Svenska akademien har redan förlorat den imponerande härlighet, varmed en förvillad inbillning omgav henne. Skalderna skola ej mer sätta De obotfärdigas förhinder och Brunmarks Moral i rim. Wieland, om vilken du talar, rekommenderar jag dig ej; han härmar fransmännen så väl som någon annan; men däremot hava Schiller, Goethe, Tieck m. fl. författat självständigt.» Och i ett kort därefter skrivet brev fortsätter han: »Så himmelsvitt skilda äro de bägge skolornas tendenser, att de ej finna någon föreningspunkt. Valerii Tålamod och Kullbergs Ålderdom fördömer den nya skolan oinskränkt och måste göra det i kraft av sina principer. Det sköna, ej det nyttiga, är föremål för poesi. Lärodikten hör ej till poesiens egentliga område, utan är ett medelting av filosofi och poesi, en poetisk vetenskapssymbolik . . . Allt det gamla måste förkastas; däremot behöver man icke antaga allt av de nya. Jag påstår ej därför, att någon av deras principer är oriktig, men jag vill först pröva allt. Då man något studerat tyska litteraturen, inser man lätt gamla skolans ömkliga nakenhet i litterärt avseende. Det är en skillnad, att om man det minsta är patriot, måste man gruva sig på fäderneslandets vägnar.» Redan i det första häfte, som han utgav, förekommer en dikt, Skaldens tröst, som är rent nyromantisk, skriven i nyromantikernas mest älskade strofform, ottava rima, och fylld av romantikens idealism, dess skönhetskult, dess platonism och dess känsla för naturens och andens frändskap:

Naturen skapat mig utur sitt hjärta:
Jag är en suck av hennes egen smärta.

Jag vet ett land, där livet ej mer prålar
Med rosenfärgad lögn uppå sin mund.
Sin blomsterdröm den sköna vårn där målar
Inunder evig sol på evig grund.
Till jorden falla endast matta strålar
På sångarns luta i hans skaldestund,
Men ohörd sången bort med stunden svävar
Och dödens aning genom tonen bävar.

Och så slutar dikten rent platonskt:

Här gavs mig skönheten i bild blott skåda,
Där skall jag skåda henne, som hon är,
Och som ett töcken livets korta smärta
Uppklarna underbart vid hennes hjärta.

Denna romantik präglar hela hans diktning. I naturen återfinner han speglingar av sitt eget själsliv — särskilt, liksom Atterbom, inom

Digitized by Google

blomstervärlden; sådana stycken äro Blomsterklagan samt i Senare dikter Vårsolen, Vårfantasi och Höstbetraktelser. Växterna äro »barn av en platonisk kärlek». På kvällen bekänna de »med gröna tungor» sin kärlek för varandra. När förgängelsen kommer, skola väl blommorna sluta sina ögon, slumra in och sova vid modershjärtat, »tills striden är förbi och livets seger i sång och ljus sig åter uppenbarar».

Då väcker Gud er åter upp ur sömnen.
Han skickar Maj att viska i ert öra,
Att våren blommar ren på höga himlen,
Och att det ock är tid för er att blomma.

Även hans erotiska dikter spira upp ur nyromantikens platonism. De äro dock icke blott fantasier utan vila på en grund av verklighet. Under sin tidigare informatorstid hade han blivit förälskad i husets dotter. Men med hans fattigdom var denna kärlek naturligtvis fullständigt hopplös, och föremålet för hans böjelse fick aldrig veta denna. Till Nicander skrev han härom: »Även jag som var ädel dödlig har vandrat i kärlekens rosengårdar. Det var en skön luft, jag andades där. I livets flod, från dess blanka spegel, reflekterades strålarna av himmelens bild. Men kort var mig drömmen. Ödet och naturen ställde sig i förening i full rustning på kampplatsen emot mig. De fordrade försakelse. Då blev mig livet bittert. Mitt hjärta frågade: vi får jag ej älska? Det suckade och mitt öga grät. Då samlade jag min kraft, ej till strid — det hade varit oädelt — utan till resignation. Jag underkastade mina önskningar den eviga ordningen, som bjuder över mina öden. Min kärlek framandades jag i toner. Men ej som åt en jordisk skönhet frambar jag henne dem. Hennes bild blev en klenod för mitt hjärta, men min fantasi förhöjde kvinnans bild till en ängels, och under denna form älskar jag henne ännu.» Denna karakteristik träffar alldeles in på hans erotiska dikter. Hans »Laura» är ett väsen, som endast svagt sammanhänger med verkligheten, och i stället är hon en uppenbarelse från skönhetens eviga rike. Vitalis skriver, att han resignerat. Det är sant, men blott till hälften. Han vill resignera, men stunden därpå vill han trotsa, ty trotset och stoltheten var hans egentliga natur, och resignationen är blott tillkämpad. I hans diktsamlingar bryta sig därför ständigt dessa stämningar mot varandra, ödmjukhet, bitterhet över livets njugga gåvor och uppflammande trots mot ödet. Där detta trots kommer fram, är han också mest sig själv, så i en av hans mest medryckande dikter, Den kämpandes sång:

Digitized by Google

Kom Öde, starka lejon! Om du vågar,
På livets ö med mig en holmgång gör!
Den man, av gudaeld för frihet lågar,
Din hyllning ej på fega läppar för.
Jag föga efter dina åskor frågar,
Och din sirénsång jag förtörnad hör.
Eldprovet jag bestått i marga öden:
Jag är en man i livet och i döden.

1700-talets stoiker hade varit »en stadig man», orubbligt tillgiven ett högt dygdeideal, och då detta icke i en usel värld kunnat förverkligas, hade han valt att självmant med sin frihet dö. Romantikens är av en annan art. Han är innerst vek, men romantikens oändlighetskrav gör honom till rebell. I ett brev har Vitalis ypperligt skildrat denna stämning: »Min ömhet i vänskapen, min entusiasm för vad jag ansett högst på jorden har du, liksom alla andra människor, åt vilka jag meddelat mig, mött med ett med medlidande blandat löje, vilket av allt ont, som mött mig, jag allra minst kunnat fördraga. Eller åtminstone med köld. Och svärmare och fantast och galning har jag alltid hetat, även bland dem, som kallat sig för mina vänner. Därföre så drog mitt hjärta sig bittida inom sig själv, och överflödet av denna trånande kärlek, som aldrig funnit och aldrig skall finna något föremål, förbränner mig långsamt. Därföre, när man log åt ömheten i mina uttryck, sväljde jag ned min smärta, över att ingen människa skulle förstå mig, och mitt språk blev bittert och jag log åt hela världen, emedan den förut så bemött mig. Jag var dock stundom i början så förtvivlad däröver, att mina drömmar om vänskap och kärlek på jorden blott vore drömmar, att jag mer än två års tid gick havande med det beslutet att taga livet av mig själv. För att övertyga mig om självmords tillåtlighet, studerade jag den tiden nästan intet annat än stoikernas lära, och Cato var för mig nästan en avgud. Efter moget övervägande fann jag det icke fullkomligt rätt... När jag låg sjuk i Uppsala, trodde jag mot slutet, att det sista steget icke var så långt borta. Men jag bedrog mig. Jag vet icke nu själv, hurudan jag då var. Kroppens lidanden gjorde mig kanske något otålig, men jag hoppas, att du aldrig hörde mig yttra fruktan för döden.»

Framför allt ville han vara en *fri* man. På Säresta hos prosten Thyselius hade han en mycket god kondition, men till Nicander skrev han: »Mitt indragna levnadssätt i Uppsala har gagnat mig, då jag bland överflödet i Säresta mådde som en ond ängel i avgrunden. Min sjuklighet upphörde med mitt slaveri. Jag har alltid älskat friheten framför allt — jag har lärt från barndomen att kunna umbära

Digitized by Google

Vitalis.

Litografi efter teckning ur minnet av G. H. Mellin.

Digitized by Google

Digitized by Google

allt utom henne. Blott som fri kan människan nitälska för det sköna och det sanna.»

Det är denna psyke, som ligger bakom Vitalis' alla hugg åt höger och vänster på den litterära kampplatsen, hans anfall mot Svenska akademien, fosforister och göter. Han vill icke vara »drabant», utan en man för sig. Men humorist var han icke alls — ehuru han så ansågs — och som satiriker är han knappt lyckad. Kvicka voro romantikerna icke, och i det fallet hade deras dödsfiende Leopold ett avgjort övertag. Deras kvickhuvud var Tieck, och det var han, som avgav mönstret för deras satirer, gjorde det även för Vitalis'. Men denna litterära satir är både klumpig och småskuren. Det är »drabanterna», som Vitalis anfaller, särskilt den som poet obetydlige Sondén, och satiren går ej vidare på djupet, den är personlig och småsinnad, snarast ett uttryck för Vitalis' sjukdom och därpå beroende känslighet. För Atterbom hyste han respekt. I Rustningar till Ragnarök frågar Lorenzo (Hammarsköld): »Men vilken skall anföra oss i striden, sedan vår behärskare klenmodigt tagit till fötters?» — en hänsyftning på Atterboms Fridsrop — och hövdingen figurerar ej heller i satiren. I dikten Skalderna får Atterbom t. o. m. en ganska vacker hyllning:

Älskogsstjärnan du är bland diktens odödliga stjärnor.
Helig du strålar och skön, då du ej skymmes av moln.
Mången oskyldigt förväxlar dig dock med den slemme Saturnus.
Ögat förvillas så lätt uppå *drabanternas* mängd.

I samma dikt hyllar han Geijer och Tegnér, i viss mån även Leopold och Ling. Det var endast »drabanterna», imitatörerna, han ville åt. Så självständig, som han *ville* vara, var han dock icke, och trots olikheten i naturellen har han tagit intryck från Atterbom, icke blott i hela den romantiska åskådningen utan ock i det dunkel, de »moln», som han i likhet med andra klandrade hos skalden. Vitalis' egen Prolog till Senare dikter är icke så mycket klarare än Atterboms till Phosphoros och är i varje fall klart fosforistisk. Även av Geijer tog han starka intryck, och en dikt som Braut Anund kan nästan betraktas såsom en Geijerimitation. Ännu i en bland de sista dikter, han skrev, Natursonen, som så förträffligt uttrycker Vitalis' egen livsåskådning, förekomma strofer, vilka — såsom Böök riktigt anmärker — lika väl kunna hava stått i Geijers Odalbonden:

En vekling ordar om nödens band;
Jag kläder och föda har,
Och högre vinst av krona och land
Den störste monark ej drar.

Digitized by Google

Från Tegnér äro intrycken svagare, ty Vitalis var alls icke retoriker, men stycken finnas, i vilka man dock möter en återklang från denne, exempelvis den fosterländska dikten Sverige, där man i första strofen finner en bild, som är alldeles i Tegnérs stil. Södern är en ros, som Gud planterat i skapelsen, »men hans lilja är den höga norden, där, som jättefästen, fjällen stå», och den vita jorden famnas av himmelens blå. T. o. m. från de gustavianska skalderna har Vitalis fått uppslag, ty bakom hans bibelparodier — Kung Pharao, Kung David och Bathseba, Jerichos erövring, Holophernes och Jerusalems skomakare — ligga nog Bellmans. Men Vitalis' äro knappast lyckade, de äro mera vulgära än roliga, och de sakna alldeles den rokokostämning, som utgör charmen i de Bellmanska dikterna. Och dessa sjöngos, under det att Vitalis' äro skrivna på en ganska knagglig meter. Även fru Lenngren har nog föresvävat honom. Julkalaset, som obestridligen är en ganska målande skildring av ett bastant prästkalas, erinrar ju om dikter som Grefvinnans besök. Men Vitalis saknar den älskvärda humor, i vilken fru Lenngren förstod att dölja sin satir, och i stället kommer den stackars informatorns bitterhet fram.

Hans mest lysande satir är nog Promotionen, men egentligen blott dess början och dess slut. Början riktar sig mot den tidens akademiska disputationsväsen, mot de klena avhandlingarna, som skrivits av professorn och som med »granna floskler» på dålig latin försvarats av kandidaten, vilken därefter lagerkrönes såsom en romersk imperator. Här är satiren förträfflig. Och slutet är onekligen högstämt, då han mot denna akademiska stånd sätter skaldens och forskarens fria verksamhet.

Jag redan löst min Pegasus från plogen;
Hans klippta vingar börja åter växa.
Må andra gräva ned sig uti mullen!
De äro döda; det är deras hem.
Jag leva vill i sångens gudaliv,
Jag sitta vill i forskningens demanttorn,
På vilkets spira morgonstjärnan glänser,
Och där med frihet läsa och begrunda
De kolossala, gyllne hieroglyfer
Uti naturen och mitt eget hjärta.
Se! Phœbus sänker sig på silverskyar
Och i en mera värdig skrud mig kläder.
En krans han flätar in i mina lockar
Utav den lager, vilken ej förvissnar.
Han vid min skuldra fäster gyllne bågen,
Varmed han fordom ormen Python dräpte,
Till tecken att en skald skall vara *hjälte*.
Han sätter i min hand den gyllne lyran,

Digitized by Google

Vid vilkens klang ifrån sitt höga hemland
Den Eviges förstfödda dotter *Skönhet*
Med stjärnor krönt och klädd med morgonpurpur
Liksom en brud intill mitt hjärta sjunker.

Men hela mittpartiet är ganska svagt. Vitalis ondgöres där över den högtidsdräkt, som promovendi måste bära, den s. k. svenska dräkten från Gustav III:s tid, och ännu mera över promotionsmiddagen, som för den svältfödde Vitalis tedde sig som höjden av kulinariskt överflöd. Promotionsbalen brydde han sig ej om, utan »gick hem och sov på mina lagrar, se'n jag med fröjd min kortkungsprakt lagt av». Det är något smått i denna satir, något Grönköping, som man likväl kan förstå hos en författare, vilken levat under så oerhört tryckta villkor som Vitalis. För en sådan bliva de små synpunkterna ofta stora, och för satiren lämpade sig icke en man, som sett så litet av livet som Vitalis. Bakom Promotionen låg ett ganska obetydligt studentgräl. I sina Lefnadsminnen berättar hans promotionskamrat Gustaf Svanberg, att det bland promovendi bildats två partier, av vilka det ena, dit Vitalis och Svanberg hörde, ville avskaffa den gamla promotionsdräkten, det andra bibehålla den. Det förra partiet blev slaget och var därför, som Svanberg skriver, mycket missbelåtet med hela ståten: »När promotionsdagen och vanliga högtidligheter i botaniska trädgården voro slut, gingo Vitalis och jag hem och avklädde oss narrdräkten och infunno oss således ej på balen.»

Då man bedömer Vitalis' mindre lyckade dikter, bör man likväl icke glömma, att hans utveckling hindrades av hans skriande fattigdom, av hans trägna arbete med undervisningen och med egna studier samt icke minst av hans tärande sjukdom.[1] Från sin informatorsplats skrev han 1824 till en vän: »Redan vid Wallby sjuknade jag, men tyckte mig vara frisk, förrän jag avreste därifrån; men sedan jag framkom hit, har mitt tillstånd dag från dag förvärrats. Stället är förträffligt, men vad hjälper det mig? Ack, kära bror, det är en helvetespina att i min belägenhet läsa Cornelius och Euclides och dylikt. Väl har jag icke, sedan jag kom hit, haft någon blodspottning, men hostan är svårare än någonsin, nattsvetten beständig, ja, jag svettas till och med

[1] Av Uppsalas skickligaste läkare, Pehr von Afzelius, var han längesedan dödsdömd. I sina memoarer berättar Svanberg, att han vid jultiden 1824 en gång bjudit Vitalis på sexa: »Vitalis blev snart särdeles gladlynt; det blev alltid denna kroppsligt svage person efter den allra minsta förtäring. Då vi återvände uppåt Fjärdingen, gående förbi Nosocomium, hötte han upp åt arkiater von Afzelius' bostad och sade: du gubbe, som sade, att jag skulle dö inom tre månader, jag lever än du.» Den domen hade enligt Svanberg avkunnats hela nio år förut, då Vitalis blivit student. Men han hade hållit sig uppe.

Digitized by Google

om dagarna. Därjämte har jag nu också fått andtäppa och tryckningar över bröstet. Men varföre skall jag beskriva mitt elände, som icke kan beskrivas?» Trots detta företer dock Vitalis' diktning, i motsats till Nicanders, en verklig utveckling, och det sista dikthäfte, han 1825 utgav, innehåller stycken, som man kan frestas att kalla stor poesi. I en dikt som Anderöster möter man en romantik, som kan sägas förebåda Viktor Rydbergs. Den »dystre läraren» är ute med sin lärjunge, den lille Florens, och så höra de, huru naturens anderöster tala till dem. Klippan säger till gossen: du skall växa liksom jag. Rosor blomstrade omkring mig. Men de vissnade och blevo mull. Mullen lade sig omkring mitt hjärta och förhärdades, och så växte jag mot himlen. Också floden har vuxit, från källa till bäck, bäcken till ström, och denna finner ej ro, förrän den hunnit till havet »för att störta sig däri och dö». Sådant är människolivet. Men så hör läraren, huru de höga, klara stjärnor tala till honom:

Se, du är som vi! Du är ej tidens
Slav; du är tvärtom som vi hans herre,
Och från dig har han sitt enda upphov.
Därför lyssna blott till gudarösten,
Som din genius uti ditt hjärta
Utan ord till dig i välljud höjer!
Därför följ din andes lag och ljusets!
Sträva uppåt mot ditt höga urhem!
Vandra lugn som vi din höga bana!
Vandra lugn! Du är som vi odödlig.

Den varma, av hög idealism burna religiositet, som är en bland nyromantikens största insatser, återfinnes hos få av den nya riktningens män i så hög grad som hos Vitalis. I ett brev från 1819 till en vän skriver han: »Livets öden äro en småsak. Rikedom, ära, makt är en usel härlighet. Jag vet blott ett enda, varföre det kan löna mödan att leva. Det är högaktning och kärlek av ädla människor . . . I livet finnes ej den salighet, varom vår ungdom drömde; men vad som en gång låg för oss såsom en morgonrodnad, avlägsnar sig endast och berövas oss icke, utan lika skön bör hon ännu vara för vårt hjärta som aftonrodnad. Det är blott efter vårt sätt att tala. I själva verket är hon blott morgonrodnad för en annan värld. Och där finna vi allt skönt, efter vilket vi i livets dalar förgäves sträcka våra armar. Så har jag slutit frid med mig själv och lärt mig att självmant försaka, vad jag varken med lock eller pock kunnat vinna utav ödet.» Hans sista dikthäfte (från 1825) innehåller också en följd av religiösa dikter, som för mig utgöra blomman av Vitalis' skaldskap. Skönast

Digitized by Google

Älskade Broder!

Det är en ogemen lycka för dig, att du icke är här; ty ingen menniska kan veta huru det då ginge med dig. Jag har under sista förflutna dagar haft mer besvär att bli af med mina penningar än jag någonsin i hela min lifstid haft att skaffa mig sådana, och dertill är du skulden. Hvad skall Far min säga i Paradiset, när han får höra att omyndiga barn drifva spott med mig? Finnas då icke mig förutan competenta sökande nog till alla fattigstugubbs-sysslor i riket, arma satar som uti kriget mist armar och ben och sådane som för podager äro mindre skickliga till löpande, hvilket de ej ~~måste~~ böra vara, som vilja låna pengar. Jag är skapt till något helt annat, än att göra barmhertighetsexperimenter uppå. Jag tänkte stilltigt att: om jag ej hade några stora kapitaler på kistbotten, hade jag dock der några nummer af Litteraturtidningen jemte ett ärligt namn att lemna min barn i arf, men nu finner

Brev från Vitalis till C. A. Forselius.
Kungl. Biblioteket. (Ep. S. 18.)

Digitized by Google

jag att Rafven tagit mitt ärliga namn. Jag är kommen till mina myndiga år, Hedi bror och har redan från Barndomen haft mig uppdraget att sörja för mig sjelf. Bror har visst misstagit sig om mitt födelseår. Jag är född anno Ch. 1794 d. 14; Thorsmånad.

Emedlertid då jag väl inser att du handlat dåraktigt af vänskap för mig, så vill jag förlåta dig för denna gången helst jag kanhända sjelf genom min poetiska rock gifvit anledning till den misstanken att jag kunde vara fattig. De 15 Rd Bco som du för mig erlaggt betalar jag när vi träffas, som jag hoppas måtte ske i början af nästa Termin — Emedlertid skulle det ändligen smickra mig, om du ville skrifva några rader till mig och be mig om förlåtelse. Upsala d. 19 Nov. 1821. Vitalis.

av dessa är Den högre kärleken, och denna dikt må därför avsluta teckningen av Vitalis' diktarbana:

Tungt mitt liv jag bar liksom en boja,
Och var tanke, i mitt huvud uppsteg,
Var en demon, som steg ned i hjärtat,
Och han drack därur det varma blodet,
Och min hand, som stötts på mänskokärlek,
Genomstungen var som av en rörstav.
Dyster natt låg alltid på mitt huvud,
Som en frostnatt ligger på en blomma.
Men utur det moln, som likt en svepning
Mina ungdomsfröjders lik betäckte,
Bröt sitt sken en salig älskogsstjärna.
Det var samma stjärna, vilken fordom
Lyst till Betlehem de vise männer,
Och hon nedgår ej i tidens böljor,
Evighetens klara morgonstjärna,
Leder än de vise, tills hon stannar
Över rummet, där oss Jesus bidar.

Inför honom böjer skalden sitt knä och frågar: vad kan jordens son väl giva dig för den skatt, som du har skänkt honom och som världens herrar ej med allt sitt guld kunna köpa? Men Jesus svarar: Arme broder, giv mig blott ditt hjärta!

Och jag gav mitt hjärta. Ur hans händer
Mottog jag förskönat det tillbaka.
Ur den blick, varmed han det begärde,
Tändes det åt honom till ett offer,
Och ur glorian, som kring hans panna
Strålade, där törnekronan suttit,
Nedflöt ljus på mig och mina vägar.

Därför fröjda dig i Gud, min ande,
Och dig höj mot himlen som en ceder,
Full med näktergalar i sin krona!

Digitized by Google

S T A G N E L I U S

Enslingen.

SAMTIDIGT med det att striden mellan den gamla och nya skolan pågick som hetast, vandrade en student på Uppsala gator, okänd för Atterbom och hans vänner och som det tyckes utan någon lust att stifta bekantskap med dem. Det var Erik Johan Stagnelius — vid sidan av Atterbom Sveriges störste nyromantiske skald. Han flyttade sedan till Stockholm, också där utan att träda i någon beröring med huvudstadens nyromantiska kotteri. De ende, han kände, voro Askelöf och Almquist, som voro hans kamrater inom ämbetsverket, men nära varandra kommo de icke; Hammarsköld sökte visserligen upp honom, men erkänner själv, att »jag ägde icke äran eller lyckan av Stagnelii närmare personliga bekantskap». Han stod således utanför bägge de nyromantiska grupperna — tydligen därför att han icke ägde något intresse för litterära bekantskaper. Därav har man dock knappast rätt att utan vidare beteckna honom såsom någon skygg enstöring. Visserligen var han ingen sällskapsmänniska, men inom en viss miljö var han alls icke omöjlig för umgängeslivet, kunde där t. o. m. vara glad och uppsluppen — till en viss gräns, ty i hans inre tyckes ingen hava fått blicka in. Någon förtrogen vän ägde han icke, och det är betecknande, att vi av hans hand endast äga *två* brev, det ena till fadern och det andra till systern, båda utan någon betydelse. Även den skörd, som hans så ytterst samvetsgranne biograf, Fredrik Böök, kunnat inhösta av samtidas omdömen om hans personlighet, är ytterst mager.

Dikternas kronologi.

Svårigheten att skapa en bild av denna personlighet är stor, även därför att den kronologiska ordningen av hans skrifter länge varit ganska dunkel. Själv utgav han blott Wladimir den store (1817), Liljor i Saron (1821) och Bacchanterna (1822). Hans Samlade skrifter trycktes först efter hans död av Hammarsköld (1824—1826). Emellertid har denna kronologiska fråga nu med stort skarpsinne tagits upp av Böök, Albert Nilsson och Cederblad, och ehuru flera dunkla punkter återstå, har man nu, i detta fall, dock kommit till vida större klarhet än för några år sedan. Särskilt viktigt är Albert Nilssons uppslag, som stöder sig på

Digitized by Google

pikturen, vissa bokstavsformer i de bevarade manuskripten, vilka ur denna synpunkt jämförts med de daterade, av Stagnelius renskrivna expeditionerna i ecklesiastikdepartementet. Tyvärr kan man med detta kriterium ej komma längre än till renskriftens datum, och den möjligheten föreligger således alltid, att Stagnelius vid en senare tid renskrivit ett äldre poem — vilket han faktiskt i flera fall gjort. En vinst är emellertid obestridlig: poemet ifråga kan ej vara *senare* än renskriften, och vid flera senare renskrivna dikter har Stagnelius själv antecknat åren, då de författats. Huvudpunkterna i Stagnelius' utvecklingsprocess synas därför klara, även om flera mycket viktiga frågor ännu kunna diskuteras.

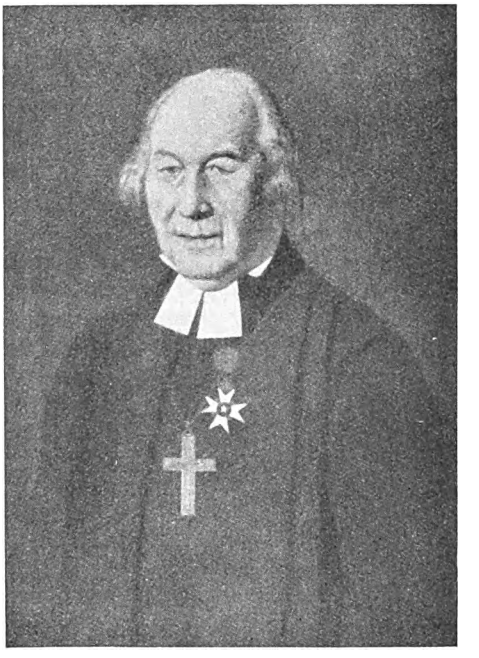

Magnus Stagnelius.
Oljemålning. Kalmar Gymnasiebibliotek.

Barndomen.

Erik Johan Stagnelius tillhörde en gammal småländsk prästsläkt; hans farfars bror var den under frihetstiden verksamme lustspelsförfattaren Johan Stagnell, vars personlighet och skriftställarskap dock ej förete den avlägsnaste likhet med den yngre släktmedlemmens. Ej heller med föräldrarna röjer skalden någon andlig frändskap. Fadern, Magnus Stagnelius, tyckes icke hava haft någon mera betydande begåvning. Han hade väl en viss klassisk bildning, hade varit docent i grekiska, men hade på då vanligt sätt övergått till teologien och blivit kyrkoherde i Gärdslösa och Bredsätra pastorat på Öland. Vid biskopsvalet inom Kalmar stift 1807 kom han med nätt nöd i första rummet och blev, ehuru redan över sextio år, utnämnd. Såsom biskop var han en stadigt konservativ man, både i politik och religion, utan att därför vara någon fiende till livsglädjen hos ungdomen i biskopshuset. Han nådde en mycket hög ålder, 83 år, och avled först 1829. Hans hustru, som heller icke tyckes hava varit någon särskilt märkvärdig person, blev ännu äldre och avled först 1852 vid nittiotre års ålder. I deras äktenskap föddes sex barn, av vilka Erik Johan var det fjärde i ordningen. Han föddes 1793.

Hans barndom förflöt på den öländska prästgården. I någon skola gick han aldrig, utan undervisades dels av fadern, dels av dennes adjunkt. I det hela var han, enligt biskopen, autodidakt, och redan som ung ägde han »i vissa stycken en lärares kunskaper, och jag kunde ej begripa, varifrån han fått dem». Någon särskild favoritläsning hade han icke, »ty han läste allt och hade kännedom i nästan omne scibile».

Faderns hela bibliotek hade han, enligt dennes uppgift, genomläst,

Digitized by Google

och innan han blev student, hade »han mera kunskap i grekiska[1], latinska och nordiska mytologien än kanhända mången akademisk lärare». Tyvärr känner man, så vitt jag vet, ej närmare till det biskopliga biblioteket, från vilket han fick sina första litterära intryck. Men näppeligen innehöll detta någon modern filosofi, knappast heller någon vitter och historisk litteratur — kanske med undantag för Adalrik och Giöthilda, Biörners Kämpadater, Dalins historia och liknande arbeten[2] — utan troligen huvudsakligen grekiska och latinska auktorer, utom naturligtvis mer eller mindre ortodox teologi. För sonens utveckling till poet ha hans studier i författare som Ovidius, Propertius och Horatius, som vi skola se, likväl haft en stor betydelse. Förmodligen kände han vid denna tid icke några moderna språk, ty det är väl icke antagligt, att någon av hans båda lärare behärskat dem. Det romantiska inslaget hos honom kom därför näppeligen från lärarne eller från hans barndoms studier, utan från hans egen naturell och från hela tidsströmningen, ehuru vi icke kunna avgöra, på vilka vägar denna nådde honom. Under sina barnaår — berättar hans systerson J. M. Wimmerstedt, som troget samlat in alla familjetraditioner — »deltog Erik Johan Stagnelius föga i sina jämnårigas lekar och tidsfördriv; han vandrade om sommaren omkring på de av Ölands rika flora smyckade ängarna vid prästgården och anträffades ofta på någon hög sten eller kulle, som lämnade utsikten fri över det jämna landskapet och det vida havet... Att han redan som barn visade sig livligt tilltalad av det mystiska och med hänförelse lyssnade till vidunderliga sagor och spökhistorier, behöver knappt nämnas, då man tänker sig ett barn, begåvat med en så verksam fantasi som hans.» Så förflöt hans barndom — i en romantisk landsbygd under flitiga självstudier och utan något umgänge med jämnåriga skolkamrater. I maj 1810 flyttade biskopsfamiljen från Gärdslösa till Kalmar. Staden med det gamla, då alldeles förfallna Vasaslottet hade visserligen endast mellan två och tre tusen invånare, men var garnisonsort, landshövdingresidens, hade läroverk o. s. v., och möjlighet till umgänge fanns således. Men så vitt man vet, synes Stagnelius icke hava begagnat sig av denna möjlighet, utan fortsatt sitt studieliv i faderns boksamling, visserligen deltagit i biskopshusets umgänge, men ej tagit några intryck av detta.

Studenttiden.

På hösten 1811, då han skulle fylla aderton år, ansågs han mogen

[1] Att han varit ganska inne i den grekiska litteraturen, antydes av hans senare dikter. Fadern, som var hans lärare, hade varit docent i grekiska, och meningen var, att sonen skulle bli präst, för vilket kall grekiska språkstudier voro nödvändiga.

[2] Av de tre nämnda finnas spår i hans tidigare dikter.

Digitized by Google

för universitetet och skickades då till Lund, där han skulle studera till präst. Redan vid den följande vårterminens början övergav han likväl både det sydsvenska universitetet och de teologiska studierna samt följde en äldre broder till Uppsala, där han i stället förberedde sig till kansliexamen, vilken han — med tämligen jämnstrukna betyg — avlade i juni 1814. Av några bevarade dikter framgår, att han alls icke varit någon enstöring, utan ganska mycket varit tillsammans med

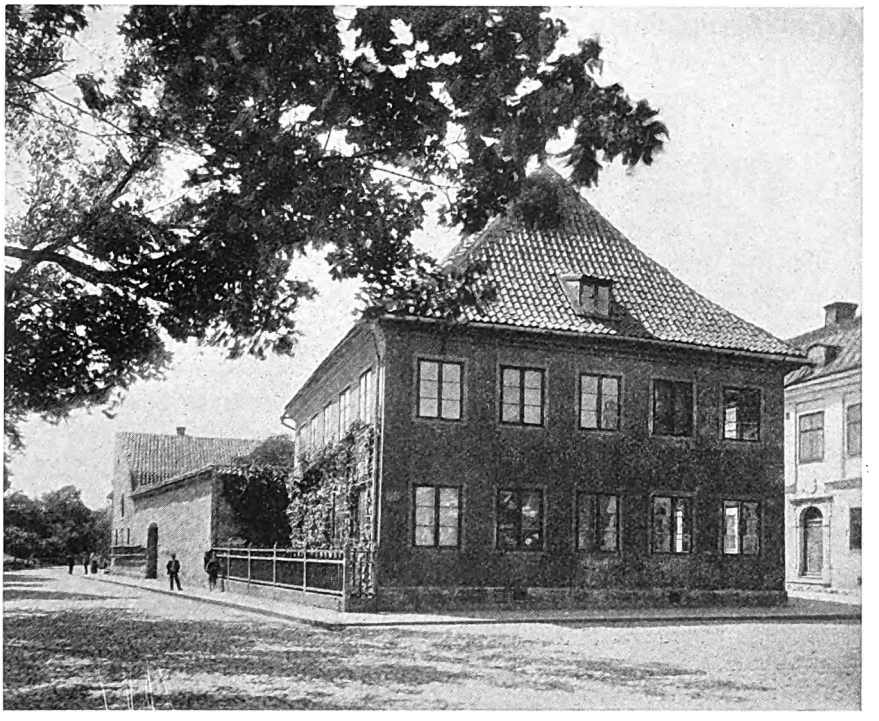

Domprostgården, tidigare biskopsgården i Kalmar.

sina landsmän kalmariterna; att han genast vid sin ankomst till universitetet utsågs till junior och efter blott två år till senior, var väl blott en artighet av nationen mot biskopens son och behöver ej tyda på något mera verksamt deltagande i nationslivet. Sedan han slutat i Uppsala, vände han tillbaka till fädernehemmet i Kalmar, och där vistades han ända till april 1815, då han skrev in sig i ecklesiastikexpeditionen samt flyttade till Stockholm. Därmed börjar en ny period i Stagnelius' liv, som vi bättre känna till, men innan vi övergå till denna, skola vi stanna vid de dikter, som med större eller mindre säkerhet kunna hänföras till tiden före överflyttningen till Stockholm.

Digitized by Google

Att Stagnelius redan som barn skrivit vers, är ganska säkert, ty han förefaller vara bland de skalder, vilkas naturliga språk är versen. Wimmerstedt uppgiver också, att biskopen, som tyckte, att sonen använde väl mycken tid på dessa onyttiga övningar, vid dennes avresa till Lund skall hava varnat honom för ett dylikt lättsinne. Stagnelius skall då hava svarat med ett citat från Ovidius: »Parce, pater, puero! Posthac non carmina dicam» (Fader, skona gossen! Hädanefter skall jag ej dikta några sånger). Måhända var denna faderliga reprimand anledningen till, att så gott som inga dikter från tiden före 1812 äro bevarade. Först från detta och följande år finnas åtskilliga, som skalden själv daterat; andra kunna av inre skäl hänföras till samma tid. Dessa dikter, före överflyttningen till Stockholm 1815, bilda en grupp för sig.

Under Uppsalatiden, 1812—1814, gjorde han tydligen bekantskap med de nya rörelserna inom den svenska litteraturen, och nästan alla de olika strömningarna inom denna korsa sig under dessa lärlingsår i hans diktning. I motsats mot vad man förut trodde, tyckes Stagnelius, efter vad Henry Olsson visat, hava drivit ganska flitiga studier, ehuru visserligen ej juridiska — kansliexamen var för övrigt en lika mycket humanistisk som juridisk examen. Enligt föreläsningsdiarierna bevistade Stagnelius professor Fants föreläsningar i historia och professor Kolmodins i statskunskap. I latin åhörde han professor Lundvalls föreläsningar över Cicero och Vergilius, tog ett enskilt kollegium i latinskrivning för docenten Edfelt och ett annat kollegium för adjunkten Tranér, bekant för sina metriska och trogna översättningar av antikens skalder samt, liksom Stagnelius, en hängiven beundrare av Ovidius. Fants och Kolmodins föreläsningar ha väl knappt lämnat några spår efter sig i Stagnelius' diktning, men dess mera Tranérs, och i Stagnelius fick denne sin mest begåvade lärjunge. En annan universitetslärare torde ock hava haft betydelse för honom. På höstterminen 1813 åhörde han filosofen Bibergs både enskilda och offentliga föreläsningar och under följande vårtermin de enskilda. Biberg var — som Henry Olsson framhåller — »djupt engagerad i den tyska idealistiska spekulationen och torde vid denna tidiga tidpunkt ha stått Schelling mycket nära. Att hans kritik av eudämonismen i varje fall varit ett viktigt ferment i omdaningen av Stagnelius' världsåskådning, finnes ingen anledning att betvivla, och såsom första eggelsen för denne till närmare bekantskap med den tyska idealismen bör denna undervisning också vara minnesvärd.» Men även tvenne andra kurser förtjäna uppmärksammas. Såsom nyss anmärktes, är det ej sannolikt, att Stagnelius vid sin ankomst till universitetet haft några

Digitized by Google

kunskaper i moderna språk. För inträde i kansliet fordrades emellertid godkända scripta i latin och franska, och med anledning därav tog Stagnelius undervisning av den franske språkmästaren de Béthune. Tack vare denna kunde han kort däreſter göra bekantskap med den franska romantikens båda viktigaste författare, mad. de Staël och Chateaubriand. Kunskap i tyska fordrades däremot icke av de blivande kanslisterna, men Stagnelius hade tydligen gripits av samtidens tyska kulturströmning och tog privat undervisning av den tyske språkmästaren Strömberg. Tack vare denna kunde han, såsom vi strax skola se, börja studera de tyska romantikerna.

De första dikterna.

Under dessa år lärde han ock känna den vittra svenska litteraturen, i vilken han förut antagligen varit ganska litet inne. Naturligtvis har han läst de samtida eftergustavianska skaldernas dikter. Hans 1812 daterade poem: Till Sånggudinnan, Människokärleken, Dygden, Slaget vid Salamanca äro en reflexionspoesi, som behandlar de under den eftergustavianska tiden populära moraliska motiven. Men även i dessa dikter märka vi ett inslag av romantik i de färgstarka orden, i »silverstämman», som »kvalets ormar tjusar», i »minnets trollsken», i »orfeiska lyrans harmoni», även i vissa förromantiska vändningar såsom »den gråe bardens silverharpa», månens ljus, som kastar sitt skimmer över golvets tiljor o. s. v. Redan de äldsta dikterna röja således en förromantisk inriktning hos honom. I de 1813 daterade dikterna blir denna ännu tydligare. De gustavianska skalder, som på honom gjort det djupaste intrycket, voro Kellgren och Lidner. Liksom den förre älskade även Stagnelius den mest sensuelle av Roms skalder, Propertius, och har från denne gjort en imitation, som ganska mycket är i Kellgrens stil:

Vad båtar, flicka, att ditt mörka hår
Med festlig vällukt myrrhans tårar stänka,
Att koiskt siden böljar i ditt spår
Och ädelstenar kring din hjässa blänka?
— — — — — — — — — — — — —
Ja, tro mig, Cynthia — det ej möjligt är
Med lånta smycken att din fägring kröna.
Den unga Amor ingen slöja bär,
Och utan slöjor ser han helst de sköna.

En annan dikt från samma år, Till Kärleken, börjar såsom Kellgrens sensualistiska rokokodikter och slutar med några strofer, som erinra om Lidner:

Dig, Kärlek, från min känslas vår
Jag vigt min lyra och mitt snille.
På hoppets blomster i ditt spår
Jag vandrat opp i sångmörs gille.
Hur mången gång med hänryckt själ
Vid månens glans i myrtendalar
Ditt lov jag klingat, och — likväl
Med otack guden mig betalar.
— — — — — — — — — — —

Digitized by Google

Då skall en tärna, frisk och glad
Som vårens gyllne morgontimma
Sig närma till min lägerstad
Vid aftonrodnans bleka strimma.
Och medan sakta dit hon går,
Skall västan kring dess slöja kryssa
Och fläkta hennes mörka hår
Och hennes rosenkinder kyssa.

Må häpen vid min grav hon stå,
En andaktstår i ögat ile,
Och bävande hon viske så:
I ro den ädle skalden vile!
Då skall i gravens svarta mull
Min aska än av vällust spritta,
Och anden, öm och smäktansfull,
Ur blåa himlar nedertitta.

Lidner är överhuvud den gustavianske skald, som avsatt de djupaste spåren i Stagnelius' författarskap, och en annan dikt, Midnatten, också från 1813, börjar med ett rent Lidnerskt anslag:

Fafängt Natten i sin mörka skrud
Helig rysning kring naturen bjuder;
Fafängt midnattsklockans dova ljud
Från det gråa kyrkotornet ljuder.

Ännu långt fram i tiden kan detta inflytande från Lidner spåras; vi märka det i en bland hans allra sista dikter, Albert och Julia, där den Lidnerska oratoriestilen i mycket går igen. Men han uppmärksammade även den nyaste romantiska litteraturen. 1810 hade Phosphoros och Lyceum utkommit, 1811 Iduna och Poetisk kalender, och även av dem har Stagnelius tagit intryck. Rytmiskt har han i flera av sina tidigaste dikter påverkats av Atterboms Prolog, hans nenie över Fredrik Ekmarck, hans Erotikon m. fl., och man kan spåra nyromantiska inslag även i åtskilliga för övrigt gammaldags hållna dikter. En gratulationsdikt, På Emerentias dag, som visserligen ej är daterad, men säkerligen hör till Stagnelius' allra äldsta, har formen av en kantat i den stil, som man återfinner hos Lidner, men i denna hör man redan rent fosforistiska toner:

Natten bävar, dagen bräcker,
Fosfor över havet ler,
Morgonrodnans gyllne lågor
Föda snillet i mitt bröst;
Sångens rökelse min röst
Andas genom luftens vågor.

När dagens härold nyss sin rosenprydda char
Med purpurfalars spann kring Österns skyar svängde etc.

Digitized by Google

De unga nyromantikernas kamp mot de parafraserade och rimmade översättningarna från antiken gick heller icke honom spårlöst förbi, och flera av de översättningar, han vid denna tid gjorde, särskilt av Horatius' oden, äro metriska och trogna; också hans självständiga dikter äro ofta på antik meter. Av goticismen i Iduna tilltalades han livligt, och en skål, som han författade — troligen vid någon av Kalmar nation anordnad fest i anledning av Sveriges och Norges förening — är skriven på samma melodi som Götiska förbundets ordenssång: Svearna fordomdags drucko ur horn samt rör sig med »Odens ättlingar», »Manhem», »mjödhorn» o. s. v. Ännu starkare påverkades han, såsom vi strax skola se, av Lings i Lyceum införda dikt Gylfe, och troligtvis började han vid denna tid att läsa några av de gamla sagorna. Samtidigt, efter 1813, försvinna de eftergustavianska inslagen i hans ungdomsdiktning, och vid denna tid kan han snarast betecknas såsom en förromantiker. Det är tydligt, att han nu läst icke blott Herders Stimmen der Völker utan ock Bürgers spökballader. En alldeles tydlig efterbildning av dessa är Det förfärliga bröllopet, i vilken vi genast igenkänna den Bürgerska »Bänkelsängertonen». Den första och den näst sista strofen torde vara nog att anföra:

En sorglig visa vill jag sjunga
Om riddar Asmund och hans brud.
O, lären tidigt er, I unga,
Att tillbe och att frukta Gud.
Om han ej bröllopsfacklan tänder,
Er fröjd i jämmer sig förvänder.

— — — — — — — — — — —

Ej riddar Asmund, ej hans maka
Man återfann se'n denna natt.
Brudtäcket kastat var tillbaka,
Och blod på golv och väggar satt.
Från denna tid står borgen öde,
Ty rysligt spöka där de döde.

Till denna tid bör man ock, enligt min tro, förlägga ett prosadrama, Eröfringen af Ceuta. Under sina resor till och från Uppsala stannade Stagnelius säkerligen några dagar i Stockholm, och utan tvivel besökte han då teatern. Denna behärskades då, som vi minnas, av Kotzebue, och det är denna förebild, vi återfinna i dramat. Språket är det, vi känna från Sturm und Drang[1]: »Innan månen har fyllt sin lysande silverring, skall du, förmätne — jag svär det vid helvete och paradis — ha antagit Mahomets lära eller uppgivit andan under de rysligaste marter.» Prosan låg icke för Stagnelius, och han är här vida mera otymplig, än då han begagnade det språk, versens, som för honom var det natur-

[1] Stycket föreligger i en renskrift, vars piktur är från 1817. Detta visar emellertid blott, att det ej är senare. 1818 renskrev Stagnelius flera dikter från 1812. Enligt biskop Stagnelius' uppgift var dramat »ett occasionsstycke, skrivet på fri hand, endast för att roa familjen och vänner». Enligt en annan — troligen riktig — uppgift skulle stycket verkligen hava spelats inom familjekretsen, varvid skaldens syster Hedda utfört hjältinnans roll. Om stycket — som jag nu förmodar — tillkommit på sommaren 1814, var hon då aderton år.

Digitized by Google

liga. Stycket är för övrigt en tillfällighetspjäs, som troligen skrevs för en amatörföreställning i Kalmar, framträdde därför knappt med några estetiska anspråk och har icke någon annan betydelse för Stagnelius' biografi som skald, än att det röjer den påverkan från Sturm und Drangs epigoner, som även i andra dikter kan iakttagas och vilket såsom ett inslag kan spåras i så sena dramer som Riddartornet och Glädjeflickan i Rom.

Cydippe. En troligen ungefär samtidigt, 1814 eller 1815, skriven opera, Cydippe, har en helt annan och högre valör. Förebilden var också bättre; det var den franska mytologiska operan. Det är — säger Böök — »gustaviansk teater, gustaviansk lyrik, gustaviansk opera; Kellgren och Lidner ha varit de formella förebilderna, och det är traditionerna från den scen, som Gustav III helgat åt de fosterländska sånggudinnorna, vartill Stagnelius ansluter sig». Detta är alldeles riktigt, ehuru jag tror, att Glucks operor, snarare än Kellgrens och Lidners, här föresvävat Stagnelius. Det antika inslaget är starkare än i Lidners Medea och framför allt starkare än i Kellgrens Æneas i Carthago. Ämnet — en i antiken mycket populär erotisk anekdot — hade Stagnelius fått från den författare, som mest av alla fyllde hans fantasi under ungdomsåren, från Ovidius.

Innehållet i denna anekdot är följande. Acontius får i Dianatemplet på Delos se Cydippe, förälskar sig i henne och skriver på ett kvittenäpple: Jag svär vid Dianas helgedom att äkta Acontius. Sedan kastar han äpplet på golvet, Cydippes amma tar upp det och räcker det till Cydippe, som högt läser upp skriften. Hon har således inför gudinnan avlagt en ed, som Diana hört. Cydippes fader vill emellertid gifta bort henne med en annan ung man, men vid bröllopsfesten insjuknar Cydippe så svårt, att giftermålet måste uppskjutas. Ännu två gånger tillredes bröllopet, men med samma resultat. Då nu fadern spörjer Apollos orakel om orsaken till dessa sjukdomsfall, svarar guden, att de bero på hans systers vrede över Cydippes mened. Upplösningen blir nu den väntade. Acontius kommer till Aten och blir förmäld med Cydippe, som för honom hyst en hemlig böjelse.

Stagnelius följer sagan ganska noga, ehuru han gör en föga lycklig avvikelse. I operan är det icke Diana, utan Venus, som framkallar de sjukdomsutbrott, vilka hindra bröllopet. Diana är däremot vred på Acontius för hans djärvhet att i kyskhetsgudinnans tempel komma med en kärleksförklaring. Till sist lyckas dock Venus besegra Dianas hårdhet — den stolta älskar själv, och Venus tvingar henne att förlåta.

Själva handlingen är det minst väsentliga i detta drama. Det är i stället den språkkonst, som Stagnelius här utvecklar, och det är icke någon överdrift, då Böök finner t. o. m. Kellgrens vers stel och styv vid sidan av Stagnelius': »Vad Kellgren lyckats förverkliga blott i ett par inspirerade rader, det är den medelnivå, på vilken Stagnelius med lätthet håller sig uppe hela akter igenom.» Ej heller Lidner har »den blossande färgrikedomen, den sensuella yppigheten, den plastiska konturrikedomen i Cydippe». Detta språk var det för Stagnelius naturliga, men en läromästare hade han utan tvivel haft i Ovidius, hos vilken han funnit icke blott själva fabeln utan ock det färg- och klangrika språket samt den brännande sensualism, som så stämde med den svenske skaldens egen. Genom denna direkta anslutning

Digitized by Google

till antiken blev Cydippe i själva verket något mera än en fulländning av den gustavianska operan. Där denna är pseudoklassisk, är Cydippe romantisk. Vi erinra oss slutet av Midsommarnattsdrömmen. Theseus och Hippolyta, Lysander och Hermia, Demetrius och Helena ha fått varandra, bröllopsfesten är slut, och scenen blir tom. Då uppträda Puck, Oberon, Titania och deras älvor såsom husets tomtar och uttala sina välönskningar — en scen, fylld av den skäraste romantik. Stagnelius kände vid denna tid säkerligen ej till Shakspere, men i Cydippe har han kastat in en scen, som slående erinrar om Midsommarnattsdrömmen. Ur fädernehemmet har Cydippe förts bort till bröllopsfesten, teatern blir tom, och då uppträda larerna, antikens tomtar:

Ack, vänner! Därinne
En svällande brudsäng på gullfötter står,
Ja, ej ur mitt minne
Dess härlighet går —
Så grant jag ej sett på hundrade år.
En måne av silver från sänghimmeln neder
Ur ringar av stjärnor mot brudparet ler —
På sängen ett täcke av purpur sig breder,
Där blommor av guld man virkade ser.

Kalla dessa väsen icke för larer, utan för tomtar eller älvor, så är romantiken uppenbar. Strax förut har han infogat en sång av gossar och flickor till brudens ära. Förebilden är alldeles tydligt Catullus' bekanta epitalamium:

Snart, I hulda! över eder
Natten lugna vingar breder,
Och i mörkrets tysta sköte
Kyssar göra kyssar möte,
Våldsamt klappar bröst mot bröst.[1]

Detta är icke fransk operastil. Det är antiken, sedd genom romantikens synglas. Hur äkta romantisk klingar icke en dikt, som skalden lagt i Cydippes mun:

[1] Hos Catullus lyder stället:

Stängen dörrarna, tärnor! Slut
Är vårt kväde. Ett 'lycka till'
Blott, I lyckliga unga tu!
Även träget i ömma värv
Ofördärvade krafter.

Digitized by Google

Inbillningens stora, elysiska rike!
I leende drömmar, som, genier like,
På gyllene vingar omfladdrat min själ!
Cydippe er bjuder ett evigt farväl.

Ej längre i aftonens svalkande timma
Vid Cynthias bleka, erotiska strimma
Jag svärmande under platanerna går
Och gråter den saliga aningens tår.

Gunlög. Dylika strofer — av vilka det finnes flera — stå onekligen Atterbom närmare, än de stå Kellgren. Med denna opera hade Stagnelius nått höjdpunkten inom den period, med vilken vi nu sysselsätta oss. Inom den episka dikten var han ej lika lycklig, och där förmådde han icke att så som i Cydippe till enhetlighet sammangjuta de olika stilar, som påverkade honom. Äldst är Gunlög, som dock ej blev fullbordad; den avslutande femte sången föreligger nämligen blott i fragment. Uppslaget till dikten kan följas långt tillbaka i tiden, ty innan Stagnelius blev student, hade han antagligen i faderns bibliotek läst denna saga i Dalins historia. Då denna version icke så litet avviker från eddans, förtjänar den att här anföras:

»Kunser, en vitter man (en, som vet allt), blev ihjälslagen, säger Eddan, av dvärgarna Fjalar och Galar; av hans blod, blandad med honung, gjorde de en mjöd av den kraft, att vem, som därav drack, blev poet. En jätte, Suttung, Gillings son på Vitborg, med sin vackra dotter Gunlög tog mjöden från dvärgarna och förvarade den i ett berg; men då hade Oden sig framme, han skapade sig till en orm och stal sig in till Gunlög. Det var ej nog, att han tillbragte tre nätter i hennes säng, utan han drack ock ur all mjöden. Därpå flög han bort i en örns liknelse. Suttung flög efter i samma skepnad, men hinde ej Oden förrän i Asgard, sedan denne gud redan hint utspruta mjöden i ett kar; det, som gick genom näbben, var av rätta slaget, men det andra blev de släte poeters dryck.»

Hos Dalin har ett tryckfel insmugit sig. Den vise mannen — vars namn blott förekommer en enda gång — kallas *Kunser* i stället för *Kvaser*, som han heter i Snorra-eddan. I Stagnelius' dikt uppträder han emellertid under namnet Kunser, vilket visar, dels att Dalins historia varit källan, dels att dikten koncipierats och även skrivits, innan Stagnelius läst Adlerbeths eddaöversättning, som kommit ut 1811. Sedermera har han emellertid tagit kännedom om denna, ty i en annan kort dikt, som med stöd av pikturen kan dateras till 1814, också med namnet Gunlög, har han den riktiga namnformen, och i denna dikt omtalar han, att sagan redan under barndomen tjusat honom och att han då svurit att egna Gunlög en sång. Den episka dikten måste således vara äldre, och man får väl därför antaga, att den skrivits i Uppsala 1813 och 1814; med hänsyn till versens formella förtjänster kan man knappt förlägga den till en så tidig period som 1812, och vissa allusioner på de politiska händelserna 1814 göra det omöjligt att datera dessa partier av dikten till ett äldre år.

Digitized by Google

Det, som grep Stagnelius i denna myt, var två saker. Den var en av de ytterst få nordiska, som hade en erotisk innebörd. Den Oden, som har ett kärleksäventyr med Gunlög, erinrar ju slående om Jupiter, vars många galanterier med så stor sympati besjungits av Ovidius, och förmodligen var det från början meningen, att diktens höjdpunkt skulle utgöras av en målning av brudnattens kärlekslycka; detta parti finnes emellertid kvar blott i ett fragment, vilket i färgtonen alldeles påminner om Ovidius. Men myten hade också en annan innebörd: den handlade om skaldekonstens uppkomst, således om det, som för romantiken var det väsentliga i livet, och detta grep Stagnelius nästan lika mycket som erotiken. Gunlög — skriver han i den nyss omtalade lyriska dikten — »av din hand mig diktens gyllne harpa räcktes». I den episka dikten har skaldekonsten två representanter: Kunser och den av Stagnelius tilldiktade Hjalmar. Bakom den förre — den åldrige skalden — ligga utan tvivel Geijers i Iduna 1811 publicerade dikter Den siste skalden och Den siste kämpen, vilka å sin sida återgå till en av förromantikens mest populära diktgestalter: Grays Bard. Men denna gestalt passar icke in i Gunlögdikten. Grays och Geijers skald hade — såsom Böök påpekat — verkat så mäktigt, därför att hans kämpalika gestalt stått såsom den siste representanten för en döende hjältetid. Kunser, som levde vid sagoålderns början, kan däremot icke giva detta intryck. Vidare hade *handlingen* för den götiske skalden varit huvudsaken; han hade eggat till kamp och stordåd, och allt grubbel, allt svärmeri hade för honom tett sig såsom omanlig vekhet. Kunser däremot har trots sina stridssånger icke handlingsmänniskornas patos. Och viktigast av allt: han hyser icke den äkta götiske skaldens förakt för njutningen, utan denna är för honom — liksom för Stagnelius under denna tid — en med äran likvärdig faktor i livet. Detta drag kommer ännu starkare fram i den andra, av Stagnelius nyskapade och i sagan inlagda skaldegestalten. Hjalmar är en ung krigare, som av en slump kommer att dricka av gudamjödet, och då öppnar sig för honom »en nyfödd värld», liknande den, som Kellgren skildrat i Den nya skapelsen. Så kommer konflikten. En av Fröjas tärnor, den fagra Lofne, uppenbarar sig för honom och ber honom »att gyllne harpan som en skänk mig lämna». Han tvekar knappast, slår sin arm »om tärnans runda liljehals och kysste rosor på den vita barmen», lovar att för »en säll minut» skänka henne det strängaspel, som han skattat så högt:

Som bröllopsfacklor nattens stjärnor lyste,
Och frusna marken dem till läger blev.

Digitized by Google

Ovidius och Propertius ha här besegrat den götiske skald, som Stagnelius velat skildra, och i det citerade versparet skimrar en av Propertius' mest sensuella elegier igenom.[1] Skalden, sådan som Stagnelius här tecknar honom, är således icke götisk och icke heller nyromantisk. Varken Kunser eller Hjalmar är, såsom Atterboms Deolätus, en grubblare, som fördjupar sig i tillvarons högsta problem. Poesien har icke något filosofiskt underlag och ger inga evighetsperspektiv. Å den andra sidan finnes, såsom Böök påpekat, en viss mystik i Stagnelius' skildring. Kunser, som offras av de dolska dvärgarna, motsvarar Orpheus, som faller för bacchanternas raseri. Den mystik, som ligger bakom den helleniske siarens offerdöd, kommer likväl endast svagt fram i den nordiska efterbildningen. Mystiker var Stagnelius ännu icke, och hans dikt laborerar med motsatser, som han icke kunnat förena, med hellenisk sensualism, romantik och goticism. Själva ramen har han fått från den tidigaste »götiska» dikt, som publicerats, Lings i Lyceum 1810 införda Gylfe. Man kan finna det redan av ett verb, som han använder. Lings diktfigurer hava nämligen den egenskapen, att de icke *tala* utan *ryta* (»Så röto hans kämpar», »Nej, röt han liksom fjällstormen vild», »Så röto de alla, så röt en var» etc.). Denna »façon de parler» har även Stagnelius tillegnat sig: »Så Jothems kung på sobelfällen röt» etc. Och Suttung, som i myten var en jätte, har i dikten förvandlats till en konung efter den förebild, som Gylfe givit. Enligt Dalin var Gylfe före Odens ankomst till Sverige konung i Norden. Med honom slöt Oden »ett evärdeligt förbund» och slog sig sedan ned i Sigtuna. Samma historia går igen i Gunlög, blott med den ändringen att Suttung här trätt i stället för Gylfe. Från »Tanas stränder» bryter Oden upp till Sverige, i vars nordliga del Suttung är konung, Oden, som förälskat sig i Suttungs dotter Gunlög, erbjuder frid och försoning, Suttung vägrar, och det skall komma till strid. Slutet av dikten är icke utförd, men av fragmenten framgår, att den skulle hava slutat på samma sätt som hos Dalin och i Snorra-eddan med Odens och Suttung-Gylfes försoning. Detta är ju mycket »götiskt». Men mot den götiska tonen skorra hela den varma, sydländska koloriten och även flera enskilda vändningar, som äro väl moderna. Suttung erbjudes att som »Odens svärfar» få ett rum i himlens salar, han uppträder så, som det »en statsman ägnar», på Björkö resa sig höga tempel, »marmorslott» m. m. Stagnelius har även — alldeles som i de pseudoklassiska hjältedikterna — kastat in profetior om framtiden och

[1] Sæpe Venus trivio commissa est pectore mixto
Fecerunt tepidas pallia nostra vias.

Digitized by Google

siat om den tid, då mörka skuggor skola hölja Thule, men då Oden åter skall uppenbara sig »och guden okänd låta Karl sig kalla». Bakom det fredsförslag, som Odens sändebud framlägga för Suttung, spårar man också utan svårighet Karl Johans norska politik. Manhems och Ashems söner skola »bilda en nation, bestämd att stråla av odödlig ära igenom sekler», och »samma konung, offertjänst och lagar förena barnen av det vida land, som Nordens ishav, Sundets bölja löga i brödrasämjans milda rosenband». Dylika »tidsdikter» skrev ju även Leopolds generation. Till den ursprungliga kompositionen höra dessa politiska allusioner knappast, utan förefalla att vara senare inlagda; Lings Gylfe, som ju var en allegori av Sverige och Finland, hade utan tvivel givit Stagnelius uppslaget. Andra partier äro däremot ren förromantik. Sådant är själva det anslag, med vilket dikten börjar:

Ur nattens djup och Oceanens sköt
Steg dagens härold över himlaranden,
Och purpurmanteln kring hans länder flöt,
Och morgonlampan flämtade i handen.
Men vålnan lik, som står i blodig skrud
På ättehögen fasansfull och tiger,
När lyst av facklan eller nattens gud
Med rysning vandrarn över heden stiger,
Så mörk och dyster isgrå skalden satt
Vid öde stranden på den molnskyhöga
Bekrönta klippan. I hans själ var natt,
Och vemod talte ur hans hemska öga.

Gunlög ger oss således bilden av en skald, hos vilken en mängd motsatta stilar bryta sig: antik sensualism, förromantik, goticism samt dessutom pseudoklassicitet och nyromantik. Även den episka dikt, som han närmast efteråt skrev, röjer, att han ännu icke funnit en egen, individuell stil.

Blenda.

Om datum för denna dikt, Blenda, har tvistats. Något manuskript finnes ej kvar, och man har således endast att stödja sig på Hammarskölds tryckta text. Böök vill på en mängd mycket bestickande skäl förlägga den till skaldens sista tid, sommaren 1822, men Bernhard Risberg har, så vitt jag vågar döma, vederlagt dessa och hänfört Blenda till tiden sommaren 1814–hösten 1815.[1] I juni 1814 hade Stagnelius avlagt kansliexamen och reste efter denna ned till fädernehemmet i Kalmar, där han stannade till april 1815. Detta år blev ytterst betydelsefullt i hans utveckling. Dels studerade han flitigt, dels skrev han nu några av

[1] Nilsson har samtidigt och oberoende av Risberg kommit till ett resultat, som står Risbergs närmare, än det står till Böök: »Jag anser eposet Blenda vara planlagt och i det hela skrivet 1816—1817, men måhända fullbordat 1822».

Digitized by Google

sina större dikter, de båda dramerna Belägringen af Ceuta och Cydippe samt den »romantiska skaldedikten» Blenda. Valet av ämne — en bygdepatriotisk sägen — var i samklang med den nyromantiska smakriktningen, och vi hava redan sett, hurusom de unga nyromantikerna i sina ballader upptagit dylika motiv: Ljungby horn, Hjalmar och Emma, Stjernarpafiskare m. fl., och i Rääf hade man ju fått en verklig entusiast för folkminnesforskningen. I Småland var Blendasägnen nog den mest populära. Förmodligen hade den tillkommit för att förklara den i Värend urgamla arvsrätten — att syster ärvde lika med broder — samt vissa egendomliga bruk vid de värendska bröllopen. Enligt Petter Rudbecks Småländska antiqviteter skulle »alla jungfrur, pigor och änkor på sina bröllop hava trummor och pipor för sig, lika som drogo de i fält» — detta till minne av Blendas hjältedåd. Till dessa för kvinnan smickrande bruk ville folkfantasien finna en förklaring, och detta var, som jag förmodar, upphovet till Blendasägnen, som sedan utbildades i anslutning till bibliska förebilder. I den äldsta uppteckning, som, så vitt jag vet, finnes, nämligen Rudbecks omkring 1700, äro dessa ganska tydliga, både Judit och Jael (Domareboken 4). Sägnen, sådan den där berättas, är ganska enkel. Konung Alle i Småland drar bort med landets alla vapenföra män för att hjälpa konungen av Västergötland mot Norge, danskarna passa på att göra ett rövartåg mot Småland, då »en förnäm kvinna i Kunga härad, Blenda vid namn, tog manligt hjärta till sig», samlade Värends alla kvinnor till landets försvar och inbjöd danska hären till ett gästabud, vid vilket de själva dock ej voro närvarande. När så danskarna blivit druckna, överföllo kvinnorna dem och nedgjorde dem till sista man. Denna blott handskrivna relation kände Stagnelius säkerligen ej till, utan ämnet har han fått direkt från den muntliga traditionen, som han likväl icke så litet förändrat. Också i dikten är Alle konung i Småland, men han far med sin här icke mot Norge utan på ett korståg mot det hedniska Livland, och händelsen har förlagts till 1100-talets mitt, då Sven Grathe var konung i Danmark. Blenda är dotter till en gammal högboren man, Rolf, och i henne har prins Adolf, kung Alles son, förälskat sig. Sedan den småländska hären dragit bort, kommer en dansk prins Olof till Rolfs gård, blir genast kär i den undersköna Blenda, men får ett mycket kraftigt svar — en örfil — då han söker närma sig den manhaftiga tärnan, som vill vara sin Adolf trogen. För att vinna henne förmår Olof då Sven Grathe att med en dansk här rycka in i det värnlösa Småland, Blenda väpnar kvinnorna, bjuder den danska hären till ett gästabud och — i olikhet med sägnen hos Rudbeck — till ett allmänt bröllop mellan de danska krigarna och värendskvinnorna. När danskarna blivit druckna, mördas de under bröllopsnatten av kvinnorna, sedan Blenda givit signalen genom att sticka ned Olof. Därpå slutar dikten därmed, att Blenda går i kloster, och »hur ledsen Adolf blev, när han kom tillbaka och ej sin Blenda fann, kan utan möda gissas».

Stagnelius kallade sitt epos en »romantisk skaldedikt», tydligen med avsikt, ty både med Gunlög och med Blenda bröt han med den föregående episka stilen i Sverige. Förut hade man haft pseudoklassiska eper, Dalins, fru Nordenflychts, Gyllenborgs, vars Tåget öfver Bält kommit ut 1785, komiska epopéer såsom Rudbecks Boråsiad och poetiska berättelser såsom Leopolds. Med Gunlög fick man ett »götiskt» epos, med Blenda ett både »romantiskt» och »götiskt» — ty detta ligger väl i ordet »skaldedikt». Såsom romantiskt epos

Digitized by Google

har Blenda obestridligen en viss likhet med rokokons skämtsaga, Oxenstiernas Disa, men är dock något helt annat. I den ena är skämtet övervägande, i den andra romantiken. Skaparen av detta romantiska epos var Ariosto, men intet tyder på, att Stagnelius läst dennes Orlando furioso; så vitt man vet kunde han ej italienska. Däremot är det alldeles tydligt, att han fått sitt uppslag från Wielands Oberon. Wieland tillhörde visserligen upplysningstidens författare, men hos honom fanns likväl ett ganska starkt inslag av romantik, så starkt, att han med en viss rätt kan anses såsom en av den tyska nyromantikens föregångare. I varje fall var det han, som först riktade den tyska läsvärldens uppmärksamhet på Ariosto, vars romantiska epos han efterbildade i flera dikter, bäst i Oberon (1780), där han i Ariostos stil omskrivit en gammal fransk medeltidsdikt. Det var till detta mönster, Stagnelius anslöt sig, varvid han även upptog Wielands stans, som skiljer sig från Ariostos regelrätta ottava.[1] Men Wielands Oberon är icke det enda inslaget i Blenda. För själva Blendagestalten har nämligen Schillers Die Jungfrau von Orléans[2] föresvävat honom. Då danskarna komma, skickar Rolf sin dotter Blenda till ett kloster, och vid avskedet ger han henne en dolk, som sedan uråldriga tider varit i släktens ägo och vid vilken en spådom är fästad: med denna dolk skall en kvinna av ätten »rädda Skandiens bygd och Jutland övervinna». Blenda, som kort förut så manhaftigt tillbakavisat prins Olofs närgångenhet, visar sig nu emellertid kvinnligt vek och ber fadern — förgäves — att återtaga dolken. Så kommer hon till klostret, och där viger den vördnadsvärda abbedissan henne till fosterlandets räddare. Ytterligare får hon i en drömsyn en uppenbarelse av den i slaget mot danskarna fallne fadern, som

> Spårlös sjönk i jorden åter ned.
> Men Blenda reste sig och svor en helig ed:
> »Må tusen kval mitt hjärtas fibrer pressa!
> Må blixten, hotande och vred,
> Beständigt sväva kring min hjässa!
> Mig kvälje spökens tropp i nattens djupa fred,
> Mig jage ur min sömn de svartaste av drömmar,
> Tills Olofs blod för dolken strömmar!»

Av abbedissan erhåller hon en helig fana, som denna stickat, och därmed förvandlas hon till hjältinna. Knappt är emellertid segern

[1] Rimflätningen i Wielands och Stagnelius' stans är fullkomligt fri, och versen har blandade alexandriner, fyr- och femfotade jamber.

[2] Die Jungfrau von Orléans hade 1813 kommit ut på svenska.

Digitized by Google

vunnen och Olof mördad med den gamla ättedolken, förrän Blenda åter blir samma veka kvinna som förut och drar sig tillbaka för att vid korsets fot »i klostrets skumma vrår, dit intet sorl av världen når», begråta den hemska gärningen och rena sig från blodet. Blenda skall således, liksom den orleanska jungfrun, vara på samma gång en gudavigd hjältinna och en svag kvinna. Psykologien går dock icke riktigt ihop, och Tegnér hade nog rätt, då han ansåg själva Blenda-motivet omöjligt: »en flicka, som super fienderna fulla och sedan mördar dem i sömnen, är ingen poetisk figur».

Någon enhetlighet finnes knappast i dikten. Den börjar med ett »götiskt» anslag, i vilket man ganska tydligt igenkänner Lings Gylfe, som Stagnelius nyss förut varierat i Suttungsgestalten. I kungasalen sitter Alle bland sina kämpar, »hemsk och dyster, lik en förmörkad sol». Vi ha — säger han — »tillbragt nitton år att makligt dricka mjöd och feta oxars kött förtära. O blygoms! Några harars död och några flickors gunst är all vår vunna ära.» Kristendomen har kommit och förbjudit de gamla vikingatågen, men ännu »klippan hyser järn och torvan männer när». Väl är det nu förbjudet att draga mot kristna, men i Livland bor ett hedniskt folk, och mot dem står det oss fritt att kriga — trots sitt dop är kung Alle således en ganska god »götisk» hedning. Men i det följande får den götiska dikten en romantiskt katolsk färgton, som föga stämmer med anslaget, och på några ställen spelar även spökballaden in. Den sensualism, som Stagnelius aldrig kan fullt undertrycka och som särskilt kommer fram i skildringen av bröllopsfesten, passar heller icke samman med det patriotiska huvudmotivet. Och den lätta, graciösa berättartonen i Wielands Oberon har han icke lyckats tillegna sig — överhuvud låg kvickheten ej för de tyska och svenska romantikerna. Stagnelius blir, då han försöker skämta, snarast vulgär, och bäst är han onekligen, då han låter sin fantasi fritt sväva ut i romantikens rymder. Aldra minst, synes det mig, kan man i dikten se en realistens opposition mot romantiken. I stället är detta skämt ett utslag av den vid denna tid i Tyskland så populära nyromantiska ironien och lika litet lyckat som denna. Trots enskilda vackra ställen lider Blenda således, enligt min mening, av det felet, att det hela ej hänger hop, varken i stilen eller i stämningen. De olika impulser, som trängt sig på skalden, har han ännu ej lyckats smälta samman till en enhet.

Elegien 1815.

Under uppehållet i Kalmar drev Stagnelius icke blott ett flitigt författarskap utan ock flitiga studier, vilka för hans följande diktning fingo stor betydelse. Om arten av dessa får man nog den bästa föreställningen genom en elegi, som han skrev 1815, troligen mot

Digitized by Google

slutet av året, och i vilken han, tyvärr i tämligen dunkla ord, ger en katalog på de författare, som särskilt tilltalat honom. Stället lyder:

Sångernas guldtid blomstrar ännu och eviga kransar
Snillet sig vrider. Högt över Germanias fält
Klingar din lyra, o Schlegel, då Solens mäktiga dotter
Tolkar i gallernas språk faderns orakler på nytt.
Och i en dödligs hamn än vandrar den gyllne serafen,
Han, som Martyrerna sjöng, Atalas kärlek och död.
Glöda ej Nordens fält av diktens himmelska rosor?
Brage i Manhems bygd stiftar ett rike igen.
Balders härlige skald förtjusar det lyssnande Dana,
Mäktigt vid Lögarns strand brusar din harpa, o Ling!
Åter av leende gudar befolkas den sorgsna naturen.
Näcken sin trollmusik spelar i floden på nytt,
Stolt framvandrar i tallarnas skygd grönmantlade skogsfrun,
Dvärgar i klyftans djup hamra sitt blänkande guld.
Valhall öppnar sin lysande port, den för sekler tillbaka
Slutne. Ur högarnes famn lågande hjältar stå upp.

Elegien är en hyllning åt romantiken, genom vilken en ny poesiens tidsålder grytt för mänskligheten. I spetsen för den nu följande skalderevyen ställer han Wilhelm Schlegel — således samme man, som även för fosforisterna stod såsom nyromantikens banerförare, men egendomligt nog nämner Stagnelius varken Schiller eller Goethe, som fosforisterna så beundrade. Detta kan dock bero på en tillfällighet, kan också bero därpå, att han ännu ej var vidare inne i den tyska litteraturen. Den engelska romantiken tyckes Stagnelius ej hava känt till, men i olikhet mot de ensidigt tyskt inriktade fosforisterna har han ägnat sin mest hänförda hyllning åt den franska romantiken, ty att han med omskrivningen »solens mäktiga dotter» avsett den även av fosforisterna i översvallande ordalag prisade madame de Staël, kan numera anses vara fastslaget. Bilden har han antagligen fått från madame de Staëls Corinne. Hjältinnan, som vid skaldekröningen på Capitolium var klädd såsom en sibylla — en dräkt, i vilken madame de Staël själv låtit porträttera sig — verkade, heter det i romanen, såsom »en Apolloprästinna, som skred fram mot Solens tempel», och med de av henne tolkade »faderns orakler» menade Stagnelius säkerligen icke Neckers politiska och ekonomiska skrifter, utan en förkunnelse från solens och skaldekonstens gud, närmast väl de arbeten, genom vilka madame de Staël var mest känd, Corinne och De l'Allemagne, vari hon för sina landsmän hävdade den nya tyska litteraturens betydelse. Högre än »Solens mäktiga dotter» tyckes Stagnelius sätta Chateaubriand, »Martyrernas» skald, och som vi sedan skola se, blev han också en av de författare, från vilka Stagnelius tog de starkaste intrycken. Därefter övergår han till den danska romantiken och hyllar Oehlenschläger, »Balders härlige skald». Av de svenska namngiver han direkt blott en ende, nämligen Ling, vars Gylfe, såsom vi sett, särskilt slagit an på honom. De övriga antydas blott genom omskrivningar. Det är då av en viss vikt att observera, att ingen av dessa allusioner passar in på Wallin och Franzén, som till hälften tillhörde den gamla skolan, utan alla avse den rent romantiska rörelsen inom den svenska litteraturen. Atterbom hade då ännu blott offentliggjort några dikter i Phosphoros och de första

Digitized by Google

årgångarna av Poetisk kalender. Emellertid är det, såsom Cederblad visat, sannolikt, att Stagnelius med omskrivningen, att naturen i den nya diktningen åter befolkats »av leende gudar», syftat på fosforisternas »naturmytiska diktning, som gav nytt liv åt folktrons gestalter; Näcken, Skogsfrun och älvorna hade ju fosforisterna skattat vida mer än Tegnér, Geijer och Ling». Uttrycket, att »Näcken sin trollmusik spelar i floden på nytt» anspelar troligen på några rader i Atterboms Skaldarmal, och det är icke osannolikt, att Stagnelius fått uppslaget till hela denna skalderevy från Atterboms förut citerade elegi Till Sophie (i Phosphoros 1810). Att de fyra sista verserna syfta på Tegnér, på dennes Flyttfoglarna och Svea, har Böök visat, och karakteristiskt är, att Stagnelius i främsta rummet här fäster sig vid det romantiska inslaget i Tegnérs skaldskap, vid dvärgarne och »den grönmantlade skogsfrun», som lika mycket höra hemma i Atterboms diktning. Det hela är således en hyllning åt den nya romantiska poesien, och man har säkerligen alldeles orätt, om man håller före, att Stagnelius här velat göra en skillnad på fosforister och idunister samt att han framställt sig såsom »göt» och motståndare till fosforismen. Skillnaden mellan göter och fosforister gjordes först senare, då det gällde att med all makt nedsätta nyromantiken, och 1815 räknade man medarbetarna i Iduna och i Poetisk kalender till samma parti. Så gjorde ock Stagnelius, och i sin elegi bekänner han sig således såsom nyromantiker. Böök anser visserligen, att de poetiska värdesättningar, som Stagnelius här gjort, bestämts av hans politiska uppfattning, av hans Napoleonshat och hans entusiasm för Karl Johan. Det är ju alldeles riktigt, att Stagnelius här hyllar Napoleonshatarne Schlegel, madame de Staël och Chateaubriand, men han hyllar ock Napoleonsbeundrarna Tegnér och Oehlenschläger. Hatet mot den franska revolutionen och Napoleon var för övrigt ett gemensamt drag för hela nyromantiken både i Tyskland och i Sverige, återfinnes icke minst hos Atterbom, och skulle detta hat hava varit den bestämmande faktorn för Stagnelius' uppskattning av madame de Staël och Chateaubriand, borde han väl i sin dikt hava berört just deras politiska skrifter. Det gör han emellertid icke, utan betraktar dem blott såsom romantiska författare. Vad slutligen angår Karl Johan, var förtjusningen allmän i alla läger, och det fanns blott *en* skald, som icke instämde i jubelkören — Tegnér. Den politiska synpunkten har således knappt varit bestämmande för Stagnelius' litterära orientering; snarare har romantiken bestämt den politiska åskådningen hos honom liksom hos Geijer, Atterbom och Palmblad.

Elegiens betydelse ligger väl snarast däri, att den antyder, att Stagnelius nu gjort sig fri från de flesta rester av den förromantik, som ännu kan spåras i hans äldre dikter, och att han mera bestämt anslutit sig till den nyromantiska riktningen. Inom denna kom han att intaga en särställning, vilken likväl icke bör förvilla oss, då det gäller att bedöma själva huvudsaken. En fullt träffande definition på nyromantik torde icke kunna givas, redan därför att de författare, som måste räknas till denna grupp, förete en mängd olika skiftningar, och man kan ju därför, som man en tid gjorde, från nyromantiken eliminera riktningens alla mera betydande anhängare och låta hövdingen Atterbom behålla blott några mindervärdiga drabanter. Det var liberalernas och akademisternas taktik mot nyromantiken, och

Digitized by Google

Osignerad oljemålning. Växjö gymnasiebibliotek.

Digitized by Google

Digitized by Google

man fick då tre »skolor»: den gamla skolan, som egentligen blott bestod av Wallmark, vilken man ansåg sig kunna uppoffra, den nya skolan, bestående av Atterbom jämte några drabanter, och »neutrerna», vilka utgjorde den vida förnämligare gruppen och bestod av Franzén, Wallin, Tegnér, Geijer, Ling, Stagnelius, Vitalis, Järta, Beskow, Nicander m. fl. På en dylik »skola» behöver man ej spilla många ord. Dessa s. k. neutrer uppträdde aldrig samfällt, och försöken att få några av dem att förena sig till ett gemensamt angrepp på den nya skolan strandade icke minst därpå, att de hyste väsentligen olika åsikter i filosofi, i religion, i politik och poesi. Var och en av dessa s. k. neutrer bör därför betraktas för sig; några voro snarast nyromantiker, andra stodo däremot den nya riktningen mera fjärran, och vill man med neutrer mena dem, som icke deltogo i den litterära striden, är det kappt någon annan än Stagnelius, som kan räknas hit.[1] Anser man däremot — som väl de flesta numera göra — att det mest karakteristiska draget hos den nyromantiska poesien är dess metafysiska, särskilt dess schellingianska inriktning, är Stagnelius — särskilt efter 1818 — jämte Atterbom den mest utpräglade romantikern, vida mera nyromantiker än t. ex. den nyktre Palmblad och den ytlige Dahlgren. Att nyromantiken hos honom fick en skiftning, som skiljer den från Atterboms, berodde till en väsentlig del på den olika naturellen.

Fosforisterna och polyfemisterna hade i mycket fått sina idéer genom det personliga umgänget inom kamratkretsen. När en av dem läst en bok, blev denna genast föremål för diskussion, och genom diskussionen väcktes nya tankar till liv. Divergenser funnos visserligen, men i det stora hela blev idévärlden densamma. Stagnelius däremot var enslingen. Han hade vuxit upp på en avsides liggande prästgård utan något idéväckande umgänge, i Uppsala hade han slutit sig till landsmännen från Kalmar, vilka som det företaller voro vanliga genomsnittsstudenter utan några kulturintressen, och från dem fick han inga andliga impulser. I Stockholm hade han kommit ur den enda miljö, hembygdens, där han kunde trivas. Här blev han därför en ensling utan några litterära bekantskaper. Han bodde där såsom resande och kände sig även såsom sådan; rot slog han där aldrig. En personlighet med Stagnelius' överlägsna intelligens var genom detta levnadslopp hänvisad till två andra kunskapskällor än

[1] Endast i Gunlög förekommer ett satiriskt utfall mot dåliga skalder. Men dels återgår detta till Stagnelius' källa, Dalins historia, dels gäller det dåliga skalder i allmänhet, och endast med en hårdragen tolkning kan man få det att syfta på striden mellan den gamla och den nya skolan.

Digitized by Google

kamratkretsens, nämligen till självstudier och egna meditationer. Ur bägge hade han redan under barndomen så rikligt öst, att han vid sin ankomst till universitetet ej kände något behov av ett intelligent umgänge; han hade blivit en grubblare, helt upptagen av en tankevärld, som han själv skapat efter uppslag från den litteratur han läst. Detta enslingsliv främjades i viss mån av hans jämförelsevis lyckliga ekonomi. I motsats till de flesta fosforister och polyfemister behövde han knappast sträva för brödfödan. Fadern hade såsom biskop någorlunda goda inkomster och gav honom ett nödtorftigt underhåll, så att han icke behövde bli informator eller litteratör. Ekonomiskt kan han således sägas ha varit oberoende. Om han över huvud i ecklesiastikexpeditionen uppbar någon lön, var detta först under hans sista levnadsår, och förut var han faktiskt blott en renskrivare, som fick några obetydliga arvoden till papper och ljuspengar. Hans arbete i expeditionen var föga tidskrävande, och mer än de andra romantikerna hade han tillfälle att studera och författa; ehuru han avled vid ännu ej fyllda trettio år, hade han likväl hunnit med mera än de flesta av de samtida poeterna.

Erotiken. Hans enslingsskap hade också en fysisk bakgrund. Då han såsom student skulle fullgöra värnplikten, befriades han från denna på grund av ett svårt hjärtfel, och under åren förvärrades detta allt mera; det var också det, som lade honom i en tidig grav. Därtill kom även en annan sjukdom. 1819 skrev fadern om honom till Rosenstein: »Hans hälsa är ännu vacklande, vilket jag tror härröra av blodfullhet och hæmorrhoider.» Hjärtlidandet hade tyvärr en följd, som på hans diktning tryckt en stark prägel. För att döva sina plågor och motverka en allt starkare sömnlöshet tillgrep han först sprit och till sist opium, och hans sista dikter hava även opiedrömmarens heta färgton.

Det mest framträdande draget i hans skaldskap är hans brännande sensualism. Vår litteratur har blott ägt två utpräglade erotiker: Kellgren och Stagnelius, och det är framför allt denna förtärande erotik, som skiljer Stagnelius från nyromantikens andre store skald, Atterbom, vars idealism förefaller nästan könlös. Stagnelius däremot förtäres under hela sitt liv av sin starka lidelse, och det var denna, som kom honom att redan som yngling framför allt förälska sig i skalder som Ovidius och Propertius. 1815, vid sin ankomst till huvudstaden, skrev han en elegi, i vilken han med samma öppenhet som Kellgren skildrar den Eros, som behärskade hela hans varelse. Dikten har en intensitet och en glöd, som röja, att den antikt formade elegien är en dräkt för Stagnelius' eget här blottade själsliv:

Digitized by Google

Allt se'n människor först bebyggde den blomstrande jorden,
Ingen dödlig som jag brunnit av kärlekens eld.
Dock för en enda retande mö mitt hjärta ej klappar,
Vid sin triumfvagn en icke i kedjor mig läst.
Hårdare, bröder! mitt öde är. Jag älskar dem alla,
Alla i feiska band snärja min fladdrande själ,
Varje gungande barm i mitt hjärta väcker begären,
Varje strålande blick byter i lågor mitt blod.

Lycklig den, som kan älska en enda. Men »skickelsen ej åt mig den himmelska lyckan bestämde, icke av purpur spann Parken mitt levernes tråd». Mitt öga gäckas av ständigt nya fantomer, i Thalias hus, på hemvägen från detta:

Ser jag en flicka då vid lyktornas gullröda skimmer
Tätt vid sin älskares arm smyga till kärlekens fest,
O! då betages mitt bröst av en kvalfullt svällande brånad.
Länge stirrar min blick efter de lyckliga två.

Men — slutar dikten — detta sällhetsbegär, som fräter mitt glödande hjärta, det skall aldrig på jorden kunna fyllas. Det kan blott ske, när Venus Urania för mig öppnar ett moderligt sköte:

Formen jag älskade blott, och formen är gudomens spegel.
Skild från materiens slagg, evigt han tjusar mig där.

Det distikon, som avslutar dikten, röjer för oss brytningen i Stagnelius' själsliv. För en idealt anlagd natur måste en erotik, sådan som den, Stagnelius skildrat i elegiens början, kännas såsom en förnedring. Han kände det även så, och mot den drift, som förtärde honom, reagerade hos honom, av de äldsta dikterna att döma, kristendomens sedlighetskrav. Men elegien antyder en förändring i uppfattningen. Såsom vi förut sett bevistade han höstterminen 1813 filosofen Bibergs föreläsningar, som då handlade om »den epikureiska filosofiens teoretiska och isynnerhet praktiska grunder, de senare parallelliserade dels med Aristipp i föregående, dels med nyare tiders lycksalighetssystemer». Biberg behandlade här Aristippos[1], Platons samtida och liksom denne en av Sokrates' lärjungar. Därvid kan han svårligen hava undgått att komma in på Platon, och med all sannolikhet var det genom dessa föreläsningar, som Stagnelius' uppmärksamhet först kom att riktas på Platons Eroslära, som föreligger

[1] Han var chef för den s. k. kyrenaiska skolan, som inom den praktiska filosofien har stora likheter med den senare epikureiska. Biberg ansåg Aristippos såsom epikureismens föregångare.

Digitized by Google

i hans mest bekanta och populära dialog Symposion (Gästabudet). Eros är kärleken till det sköna. Hos naturväsendena yttrar sig denna kärlek i könsdriften, men hos högre väsen i den dödliga naturens strävan att nå den odödliga. Den, som strävar dithän, älskar först sköna gestalter, men finner snart, att kroppens skönhet är av ringa värde inför själens, och till sist skall han måhända höja sig till det skönas egen idé, inför vilken allt annat bleknar bort såsom intigt. Några svaga spår av denna platonism finnas redan, såsom Böök påpekat, i dikter från 1813, och i den nyss citerade, två år senare elegien är den fullt tydlig. Den Eros, som han så häftigt dyrkat, hade varit den lägsta. Kvinnoskönheten var ju för platonismen blott en ofullkomlig form av det skönas egen idé, av den överjordiska skönheten, och först då mannen gjort sig fri från materiens slagg, först då förvandlas hans Eros till kärlek till Aphrodite, Uranos' dotter, den överjordiska skönheten. Med denna från Symposion lånade tanke slutar Stagnelius' elegi: hans sällhetsbegär kan aldrig fyllas på jorden, utan först då Venus Urania för honom öppnat ett moderligt sköte. Här nere hade han endast älskat den avglans, han funnit av det skönas idé (»Formen jag älskade blott, och formen är gudomens spegel»).

Den erotik, till vilken Stagnelius var dömd, fick ock sin färg av hans uppseendeväckande fulhet. Alla, som skildrat hans yttre, hava varit ense i denna punkt. Atterbom, som ju högt beundrade honom och hade sina uppgifter från Almquist, Hammarsköld m. fl., som personligen råkat Stagnelius, skriver: »Till sitt yttre obehaglig, otymplig, till och med ful, i sin klädsel ovårdad nära till cynism, i sitt beteende över huvud stillatigande och sluten, gick han bland dem som en person, som ej lockade till närmare umgänge och ej tilldrog sig uppseende genom annat än sin otrevlighet.» En sådan man kan icke gärna bliva någon lycklig älskare, och redan härigenom hänvisades han till den lägsta formen av erotik. Ej ens hans så pietetsfulle systerson Wimmerstedt har velat fördölja detta: »Han var en människa och ingen vingklippt ängel; han var en ung man med lidelser som de flesta, med en fantasi som ytterst få. Hans Psyke svävade icke alltid med skära, oskuldsvita vingar i höga, uraniska rymder; hon förblev, tyvärr, icke alltid främmande för den lägre erotikens osunda, villsamma nejder. Dessa sinnlighetens tillfälliga segrar måste med nödvändighet hava framkallat grymma slitningar i hans inre andliga liv med dess djupa eller rättare höga, ideala grundriktning.»

Amanda. En frukt av dessa slitningar var den Amandagestalt, som från och med 1815 uppträder i hans diktning. Om gestaltens större eller mindre motsvarighet i det

Digitized by Google

verkliga livet gå meningarna bland Stagneliusforskarne vitt isär. I sina nyss citerade anteckningar skriver Wimmerstedt: »Till sist några ord om hans förmenta, olyckliga kärlek. Även här må romantiken vika för verkligheten: en sådan svärmisk obesvarad kärlek har aldrig funnits i hans hjärta. Hans syskon och intimaste vänner hava samstämmigt och ofta uttalat sin bestämda övertygelse därom, att detta så allmänt förmodade förhållande varit helt och hållet grundlöst. Men ett ungdomstycke har han haft, om än icke av djupare art, och han dolde det icke för sina förtrognaste, men väl för själva föremålet. Detta var dottern i en familj, som var granne med den Stagneliska under dennas sommarvistelse på Dörby. Hennes namn var Constance Magnét, sedermera gift friherrinna Hummerhjelm.»[1] Även biskop Stagnelius avvisar tanken på Amandas verklighet.

Häremot kan dock invändas, att Stagnelius knappt hade några intima vänner, åt vilka han förtrodde sig, och det är heller icke sannolikt, att han i en dylik sak yppat något för familjen. Familjetraditionen kan därför knappt anföras såsom bevis mot Amandas reella existens. Å den andra sidan kan hon ej ha varit friherrinnan Hummerhjelm, ty Stagnelius' Amanda var icke gift och uppträder först 1815, således efter den tid, till vilken »ungdomstycket» måste förläggas. För icke länge sedan har man därför sökt en annan identifiering. En tämligen avsigkommen aktör V. Planckh, som var född tre år efter Stagnelius' död, berättade för Eichhorn, att skalden, som 1815 bodde vid Fiskaregränden vid Mosebacke, varit »alldeles förtjust i Fredrique Almgren, en utmärkt vacker, men slamsig flicka, dotter till en änkefru Almgren, som sedan blev gift med kyrkoherden Sodenstjerna». En dylik notis synes ju föga värdefull. Såsom Cederblad visat, hava dock Planckhs uppgifter, vad tid och rum beträffar, fullständigt bekräftats. År 1815 bodde verkligen Stagnelius nr. 8 Fiskaregatan, där bodde ock fru Almgren med sin dotter Fredrique, och den förra blev mycket riktigt gift med kyrkoherden Sodenstjerna, varefter familjen 1818 flyttade till landet. Planckh var fosterson till en änkefru Block, som också bodde i samma hus, och det är tydligen från henne, som Planckhs uppgift stammar. Men är denna också tillförlitlig i själva huvudfrågan? Fru Block var med all säkerhet icke skaldens förtrogna, ännu mindre än hans syskon, och hennes uppgift kan därför knappt tillmätas högre rang än av en gissning. När Stagnelius efter sin död blivit en berömd skald, var det klart, att hans »Amanda» skulle bliva föremål för åtskilliga tydningsförsök, och något annat är knappast fru Blocks påstående. I själva verket uppgav hon blott, att Stagnelius »varit alldeles förtjust» i Fredrique Almgren, och detta var han, efter vad det förefaller, i en mängd unga damer. Någon nödvändighet att därför identifiera henne med Amanda föreligger således icke, och åldern synes snarare tala mot detta antagande; då Stagnelius tog in i huset nr. 8 Fiskaregatan, hade hon nyss fyllt femton år, och först året därpå blev hon konfirmerad.[2]

Emellertid har Albert Nilsson utan att gissa på någon viss person tyckt sig i Amandadikterna själva kunna spåra så pass många individuella drag, att han kommit till den övertygelsen, att en verklig kvinna av kött och blod döljer sig bakom Amandagestalten. Böök däremot hävdar en motsatt ståndpunkt: »man kan icke ur Stagnelii dikter läsa ut en verklig kärlekshistoria», och han fortsätter: »Om man däremot sätter i fråga, att kärleksdrömmen i Stagnelii fantasi mycket väl kan ha burit individuella drag, att *en* gestalt, *ett* anlete stått för honom i

[1] Hon var född 1796, blev 1813 förlovad med friherre Hummerhjelm och gift 1816.

[2] Hon dog ogift 1825.

Digitized by Google

högre ljus än alla andra, så är ju detta en sak, som undandrar sig alla diskussioner. Det vore barnsligt att bejaka eller förneka.» Divergensen mellan Bööks och Nilssons uppfattning är därför kanske mindre, än vad den till en början förefaller. Litteraturen har ju en mängd dylika fall ända från Beatrice och Laura. Hava dessa idealgestalter existerat också i det verkliga livet? Antagligen kan man besvara denna fråga med både ja och nej, och den svenska litteraturen har ett fall, som osökt inbjuder till jämförelse. Det rör en annan romantiker och platoniker — Vitalis. Jag har förut citerat ett brev från honom till Nicander, i vilket han berör den erotiska frågan. Under sin informatorstid hade han förälskat sig i husets dotter: »Hennes bild blev en klenod för mitt hjärta, men min fantasi förhöjde kvinnans bild till en ängels, och under den formen älskar jag henne ännu.» Det är möjligt, kanske sannolikt, att någon dylik verklighet också ligger bakom Amandadikterna. Men de tågor, som förbinda gestalten med en verklig kvinna, äro ytterst svaga, och i det väsentliga är hon, enligt min mening, säkerligen en skapelse av skaldefantasien. Hon är motbilden till den erotik, åt vilken Stagnelius i det verkliga livet hängav sig, representanten för den Eros, som fanns inom honom och som sökte befria sig från »materiens slagg» för att höja sig till den eviga skönhetens rymder. Hon får därför nya drag, i och med det att skalden djupare tränger in i mystikens värld.

Wladimir den store.

Sin egentliga utbildning fick Amandas bild först efter den kris, som Stagnelius 1819 genomgick. Innan vi gå in på de hithörande dikterna, skola vi emellertid först uppehålla oss vid dem, som tillkommo under åren 1815—1818. Såsom vi minnas kom Stagnelius till Stockholm i april 1815 och började då arbeta i Ecklesiastikexpeditionen. Av någon anledning, som vi ej känna — förmodligen sjuklighet — avbröt han emellertid denna tjänstgöring redan på hösten 1816; hans sista expedition är dagtecknad den 18 september, och sedan förekommer en stor lucka ända till den 23 juli 1817. Under denna tid vistades han tydligen i föräldrahemmet i Kalmar, och mot slutet av 1817 utkom hans episka dikt Wladimir den store, som han ganska säkert skrivit under vilotiden i Kalmar. Dikten hör knappast till hans yppersta, men den har en enhetlighet i stilen, som hans äldre försök saknat, och är dock det första svenska epos, som kan tillmätas ett verkligt estetiskt värde. Förebilden har tydligen varit Homeros, och Wladimir är vår första stora svenska hexameterdikt efter Stiernhielms dagar; versifikationen är, såsom alltid hos Stagnelius, överlägsen, och denna överlägsenhet framgår klarast, om man jämför Wladimir med andra samtida försök, Hammarskölds, Palmblads, även Tranérs och Ingelgrens. Efter Homeros' föredöme har han, liksom före honom Stiernhielm samt i senare tid Voss och Goethe, skapat sammansatta, klingande epitet: den havomgördlade jorden, tättomglimmande lansar, det mannamördande järnet, min nattomdunklade själ, långhänsvallande vågor o. s. v. Ämnet är också

Digitized by Google

homeriskt, handlar om Theodosias erövring och skövling — en motsvarighet till Trojas. I denna anslutning till det homeriska eposet i dess skillnad från klassicitetens på alexandriner avfattade epopée var Stagnelius således i full överensstämmelse med den nyromantiska estetiken. I en annan huvudpunkt kom han den ännu närmare. Homeros är nämligen icke hans enda förebild, utan en dylik hade han funnit också i Chateaubriands prosaepos Les martyrs. Liksom Chateaubriand har han ur hjältedikten bannlyst den antika eller allegoriska mytologi, som förekommit i pseudoklassicitetens eper samt ersatt denna med en kristlig, och hela dikten avser, liksom hos den franske skalden, att förhärliga kristendomens seger över hedendomen. Innehållet är i korthet detta. Vid Theodosias erövring faller den grekiska prinsessan Anna i Wladimirs händer, han blir genast förälskad i henne, men hon tillbakavisar hans kärlek, ty han är hedning. Wladimir låter då döpa sig och Anna blir hans brud. Omvändelsen orsakas likväl icke endast av detta erotiska motiv utan ock av — man kan gärna säga: väl många — uppenbarelser av himmelska väsen, även av Satan, som tagit gestalt av Wladimirs fader. Dikten får härigenom en ton av nästan bigott katolicism, besjunger kloster, eremiter och helgon, och det idealsamhälle, som vid denna tid föresvävade Stagnelius, var detsamma, som hägrat för Novalis: medeltidens av kristendomen behärskade enhetsstat. En dylik dragning till katolicism återfinnes icke blott hos den tyska utan, såsom vi sett, även hos den svenska nyromantiken, och Stagnelius följde här med den allmänna strömningen. Även i politiken står han på nyromantikernas ståndpunkt. Ett uttryck för denna nyromantiska uppfattning var den heliga alliansen, vars text tryckts i Posttidningen den 5 februari 1816. Av denna var Stagnelius en entusiastisk beundrare liksom Chateaubriand och de tyska romantikerna, och hans hänförelse för dess upphovsman, kejsar Alexander, delades av Geijer, som då ansågs såsom det nyromantiska kotteriets hövding och i sitt alldeles samtidigt hållna tal vid jubelfesten yttrade: »Hava vi ej upplevat den tid, då nästan alla Europas makter sluta sig till varandra i ett *heligt* förbund för upprätthållande av kristendomens sanna, väsentliga grundsatser utan åtskillnad av bekännelse och former? — en stor tanke, den första genom natten brytande strålen av en ädlare, med religionen åter i förbund trädande statskonst, och jag ville välsigna, även mitt ibland de otrognas återhållna löjen, den höga själ, för vilken den först uppgick.» Denna förtjusning för »vilddjurets» besegrare och den heliga alliansens skapare stiger hos Stagnelius nästan till en rysk chauvinism, vilken likväl i någon mån kan förklaras genom ämnes-

Digitized by Google

valet; hans källa var nämligen Nestors ryska krönika. I Wladimir uttalar den helige eremiten Antonius en profetia om Rysslands kommande öden, vilken mynnar ut i några siarord om Napoleon och Alexander.

> Djupare skådar min blick i tidernas heliga mörker:
> Se, ur sin egen kved Europa sig föder fördärvet.
> Fjärran på Seinens blommiga strand en hotande jätte
> Stiger mot himlarna opp, och jorden under hans fötter
> Ängsligt suckar ifrån guldförande Tagus till Neva.
> Kyrkor och kloster skövlar hans arm och, slutne i kedjor,
> Sorgsne nationerna gå kring den mäktige segrarns triumfvagn.
> Men på ryssarnas tron skall sitta en lysande furste,
> Stor av sin egen kraft och stor av de himmelskas kärlek.
> Ödet i honom gett en ny Alexander åt världen,
> Störr' än den forna likväl; han äger dess strålande dygder,
> Ingen dess last; milt skyddar han blott och härjar ej världen.

Både till form och idéinnehåll var Wladimir den store således i full samklang med nyromantiken, och trots den homeriska formen klingar romantiken ständigt igenom. Vi behöva blott läsa början av den andra sången:

> Morgonens rosiga sken förgyllde Wladimirs läger,
> Månen försjönk i böljornas famn, och på lekande vingar
> Höjde sig lärkan så glad under hymner solen till möte.

På sin bädd ligger Novgorods furste, försänkt i grubbel:

> Så gives
> Ovanföre den rymd, som av solen med gyllene strålar
> Famnas, där stjärnornas eld i azuren tindrar, en annan,
> Ljusare värld? Så gives ock en av mörker och villor
> Jämt med den förra i strid? Och allt vad på jorden vi röna,
> Är av andarnas värld blott skuggor och dunkla symboler?
> Mellan himmel och jord en väg, där änglarna vandra,
> Givs då? Så släpper likväl den stränga, eviga döden
> Genom sin kopparport försjunkna vålnader åter
> Upp på vår jord? Så älskar man än och hatar i graven?
> Eviga gåtor, vem löser er rätt?

Wladimirs själsliv återger således i mycket skaldens eget, hans grubbel över tillvarons gåtor, hans sensualism och hans kamp mot denna. Tsarens harem fylles av »Greklands unga slavinnor, sköna, med gyllene hår och rosiga kinder». Och likväl känner hans själ en förfärande tomhet. Jag dåre — säger han till prinsessan Anna —

Digitized by Google

»som trodde mig fordom kärlek ha rönt! Ett rus, en svindlande yrsel var det allena, vad förr i en flickas armar jag kände.» Amandamotivet spelar här in, och den klassiska formen fylles av en fullt modern subjektivism.

Wladimir var den första dikt, som Stagnelius utgav av trycket — säkerligen på eget förlag. Någon uppmärksamhet tyckes den icke hava väckt. Rosenstein sökte i Svenska akademien förgäves skaffa honom det Lundbladska priset, som i stället tilldelades en av den gamla skolans skyddslingar Per Adolf Granberg, och i pressen förekom blott en enda recension — av Hammarsköld. Den är kortfattad, men välvillig. Planen säges vara enkel och naturlig; »endast de tätt på varandra följande uppenbarelserna i första sången förorsaka någon enformighet». Ämnet är romantiskt, ehuru behandlat i antik form; »emellertid har skalden med verklig skicklighet utfört detsamma». Poemet är avfattat i en lugn och ren ton, hexametrarna äro »i allmänhet lättflytande och behagliga och även så tämligen korrekta», och »av uppriktighet önskar rec., att detta lilla täcka poem måtte möta en lika så välvillig som förtjänt emottagelse, på det skalden måtte uppmuntras att med lust och håg framgå på en bana, där ett så skönt mål en dag måhända kunde vänta honom». Man har kallat recensionen »nedlåtande», och Hammarsköld hade, då han skrev den, tydligen icke klart för sig, att han här bedömde ett debutarbete av en bland Sveriges största skalder. För »nedlåtenheten» bör han dock ej dömas för strängt, ty han var dock den ende, som uppmärksammade Wladimir, och såsom ett motstycke till recensionen kan man ställa ett av Böök meddelat citat ur ett samtida brev från Tegnér, vilket har ett så lydande postscriptum: »Säg mig, vem är författare till poemet Wladimir den store? Item: En suck från brännvinspannan.» Sammanställningen tyder snarast därpå, att Tegnér icke ens med samma nedlåtande välvilja som Hammarsköld betraktat den svenska litteraturens då ännu främsta epos.

Sigurd Ring.

Genom Böös skarpsinniga datering, som ytterligare utförts av Albert Nilsson, måste man till samma tid, Kalmaruppehållet 1816—1817, förlägga sorgespelet Sigurd Ring, i vilket skalden liksom i Wladimir sökt att i en antik form ingjuta ett romantiskt innehåll. Ämnet stammar ytterst från en förlorad isländsk saga, Skioldungasagan, ur vilken Arngrim Jónsson (omkr. 1600), innan handskriften gick förlorad, gjort ett utdrag, som sedan begagnades av Suhm i dennes danska historia, vilken var Stagnelius' källa. Dramat visar, att han nu också studerat annan fornnordisk litteratur, särskilt Havamal och Voluspa, som han på ett ypperligt sätt använt för körsång-

Digitized by Google

erna i dramat. Så är hela slutkören en parafras av Voluspas Ragnaröksskildring:

Men ur havet sig höjer en grönskande ö,
Omsusad av ljum, sommarlig västan,
Med odödliga lundar och blomstrande fält.
Förbi är det onda, allt fröjdas och ler,
En klarare sol tågar på fästet,
Och en skönare måne i skyarna går.
Då möta i skuggan av blommande träd
De älskandes par glättigt varannan.
Då fira de gode sin eviga fest,
Och till ödenas gåta man ordet då har;
Ty Baldur har kommit med Nanna igen
Ur den kuvade Hels nattliga riken,
Och asarna finna i gräset på nytt
Allfaders gudomliga runor.[1]

Exemplet är typiskt för Stagnelius' överlägsna förmåga att på romantikens språk återgiva såväl fornnordisk som grekisk lyrik. Ty en annan lika romantiskt klingande körsång är, såsom Böök visat, inspirerad av Euripides:

Vad blir mitt öde? Vad okänd trakt
Skall se slavinnan i Herrens makt?
På Thules halvö, den Näcken famnar
Med dubbla hav,
Var blir min boning och var min grav?
Månn' på de ängar, dem, Fyriså,
Din silverbölja
Ses vänligt skölja,
Där kungaborgen och templet stå?
Månn' på de stränder, där Eirasund
Lär bägge haven ett fast förbund?
Månn' på de slätter, av snö betäckte,
Där thussars släkte
Nu kogerprydda på skidor fara
Med vindens lopp

[1] Völu Spá med översättning från isländskan hade förut tryckts i Idunas tredje häfte (1812). Översättaren var Afzelius. Med verserna skrivna som prosa lyder det motsvarande stället i Afzelius' tolkning:

»Såg hon uppkomma andra resan en jord ur havet, evigt grön, såg forsar falla; flyger däröver örnen, som spejar fisk från fjällen. Asarna samlas å Idavallen och om grusade makter tala och minnas där styrkans rön och Fimbultyrs uråldriga runor. Då månde asar de underbara gyllene tavlor i gräset finna, dem i urtiden gudarnes hövding, Fjolners ättling, besutit hade. Månde osådda skördar växa, all nöd förgå. Balder skall återkomma och bygga med Höder Hropts valsal, den helga gudaborgen.»

Digitized by Google

Och grenigt hornade renars skara
Sin föda leta bland drivor opp?
Vad blir mitt öde? Vad okänd trakt
Skall se slavinnan i Herrens makt?
På Thules halvö, den Näcken famnar
Med dubbla hav,
Var blir min boning och var min grav?'

Ehuru Sigurd Ring behandlar ett nordiskt ämne, är dramat likväl till formen en grekisk tragedi, inom vilken varje akt avslutas med körsånger på olika lyriska metra. Kören utgöres av hjältinnans brudtärnor, och denna kör befinner sig såsom i Sophokles' tragedier under dramats hela lopp kvar på scenen. Denna är därför i alla akterna densamma, och hela handlingen kräver blott några timmar — allt detta utan att »de tre enheterna» här verka onaturligt såsom i den pseudoklassiska tragedien. Uppslaget till en dylik tragedi har Stagnelius fått från två håll, av vilka det viktigaste var Schillers Die Braut von Messina, det enda av Schillers dramer, som även i den yttre formen är byggt såsom en grekisk tragedi. Med avseende på körens ställning ansluter sig Stagnelius likväl noggrannare till antiken, än vad Schiller gjort. Kören i Sigurd Ring utgöres, som sagt, av hjältinnans brudtärnor, vilkas sånger återgiva deras uppfattning av den för tillfället givna situationen. Detta är grekiskt. Hos Schiller uppträda däremot två halvkörer, av vilka den ena tar parti för Don Manuel, den andre för Don Cesar, de båda fientliga bröderna, och dessa körer råka t. o. m. i strid med varandra. Vidare komma de och gå samt lämna scenen tom. Detta är alldeles ogrekiskt. Sigurd Ring var likväl icke det första svenska drama, som tagit intryck av Die Braut von Messina, utan redan 1812 hade Ling utgivit en imitation, Agne, som också fick en viss betydelse för Stagnelius. I ett på grekiskt sätt genom körsånger avdelat drama hade Ling behandlat

[1] I Euripides' Hekabe lyder de fångna trojanskornas kör:

Havsvind, vinande havsvind,
Du, som seglande snabba skeppen
För hän över djupa böljors vågsvall,
Varest vill du mig arma föra?
Vems boning väl skall jag såsom
Slavinna komma till?
Blir dorernas land min bostad?
Blir Phthia det, varest — sägs det —
Marken av Apidanos,
Sköna källornas fader, rikt befruktas?

Samma tema och samma frågor upprepas i de följande stroferna.

Digitized by Google

ett nordiskt sagoämne, och genom denna kombination av nordiskt och grekiskt blev han Stagnelius' föregångare. Men också blott häri, ty Stagnelius förmådde, vad Ling icke förmått: att skapa ett verkligt konstverk, i vilket romantik, antik och nordisk forntid sammangjutits till ett helt. En grekisk tragedi inledes i regeln med en s. k. prologos, som av Aristoteles definieras såsom den del av tragedien, som föregår körens inmarsch. Den utföres vanligen av två personer och hade till uppgift att sätta åskådarna in i den handling, som skulle följa. Så sker ock i Sigurd Ring. Dramat börjar därmed, att Gerda, hjältinnan Hilmas fostermor, uppträder. I kungaborgen tillredes ett bröllop för Hilma och Ragnar, men Hilma — berättar fostermodern — fylles av en dunkel oro: »Anar hon en sorglig framtids skick? Och kan den anas?» Själv har Gerda haft olycksbådande drömmar, och den hotande stämningen förhöjes, då Hilma kommer in. Hon fruktar, att bröllopsfesten skall förbytas i en likfärd:

Föds ej envar till lidandet och döden?
Och ristar Nornans hand ej allas dom
I gyllne tavlan? Av en dunkel framtid
Vi hotas alla, och åt alla redes
En sorglig boning hos den svarta Hel.

Också Hilma har haft en drömsyn, som bådat olycka, och genom denna »prologos» hava vi således fått en föraning om den kommande händelseutvecklingen. Denna olycksmättade stämning kontrasteras och förhöjes i viss mån genom den kör av brudtärnor, som nu inträder och i sin sång prisar brud och brudgum. Sedan vidtager själva handlingen. Från sitt härnadståg till Northumberland har den nordiske överkonungen Sigurd Ring kommit till Jutland, där Hilmas broder, fylkiskonungen Alf, härskar. Sigurd har förut sett Hilma och begär henne nu till äkta, men Alf, som lovat henne åt sin vapenbroder Ragnar och just skall fira deras bröllop, vägrar och likaså Hilma själv. Konflikten är således klar, och »inom trenne timmar» skola Sigurds och Alfs trupper mötas för att med svärden avgöra Hilmas öde. Alf förutser dock utgången av denna strid mot den ständigt segerrike:

Vad är vårt liv? Blott ett försök att leva.
Tillfylles ingen levat har ännu.
Vid dödens port, vid gränserna av intet
Vi se tillbaka på ett lämnat intet.
Sig själv en evig gåta mänskan är,
Vet ej, vi ödet henne väckt ur natten.
Ej fegt jag sörjer för mig själv. Med ära
Jag levat har, med äran skall jag dö.

Digitized by Google

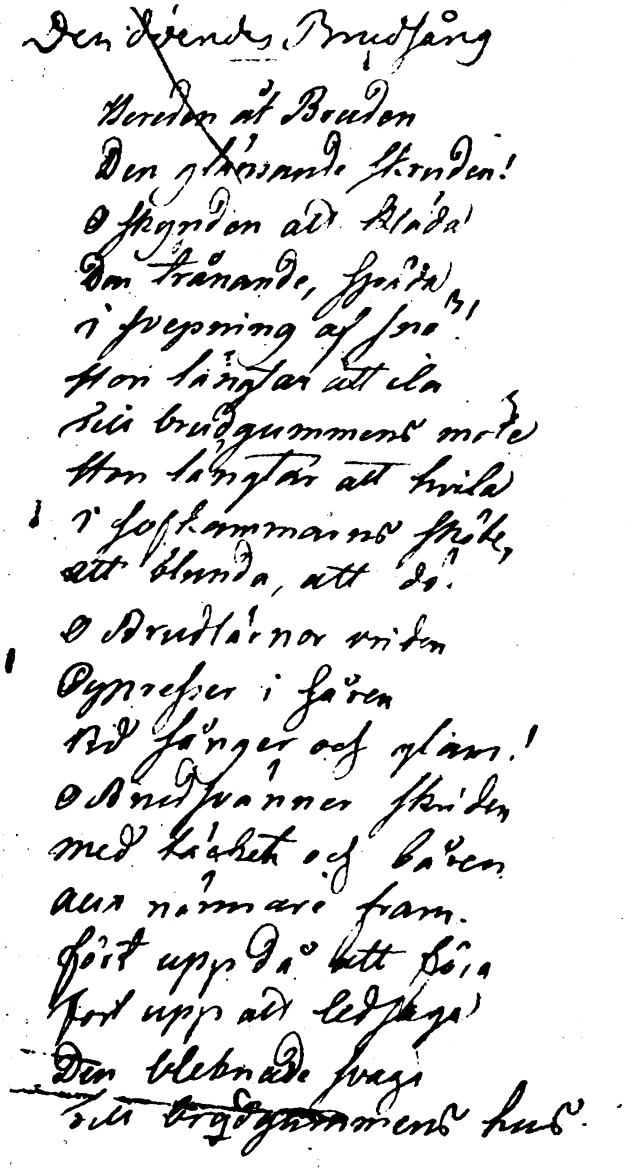

Autograf av E. J. Stagnelius.
Birger Mörners samling. Örebro stadsbibliotek.

Digitized by Google

I den följande körsången tycka sig nu brudtärnorna se, huru »valjungfrun» kastar sig på den skummande fålen och hastar till slagfältet »att öka de sälle einheriars tal». Kampen skall börja, Hilma, Gerda och kören uttala dystra aningar, och Alf, som vet, att han skall falla, ger sin syster en bägare med gift, som hon tömmer för att ej falla i segrarens hand. Den pessimism, som ligger bakom Havamal och som Stagnelius' samtid för övrigt ej fattade, blir nu motivet i den följande körsången: Tron ej för hastigt molnfria himlar, rosor i knopp, vilande bölja och nattgammal is, »först när på fästet stjärnorna brinna, må du berömma din flyktade dag». I striden har, som man därefter får höra, Sigurd segrat, Alf och Ragnar hava stupat, och Sigurd kommer för att taga sin brud. Var är hon? frågar han Gerda. »I bröllopskläder väntar hon dig re'n, guldvirkad purpur hennes kropp betäcker och ädelstenar kröna hennes lockar.» Detta är dock blott en omskrivning för den upptäckt, som Sigurd strax därefter gör: bruden är död, och liksom den grekiska tragediens »budbärare» redogör Gerda för hennes sista stunder. Den avslutande handlingen berättas, såsom vanligen i den grekiska tragedien, av en annan »budbärare», en av Sigurds kämpar. Med bruden i sin famn har Sigurd bestigit sitt drakskepp, på vilket man rett ett bål. Detta har han låtit antända, hissat seglen och styrt ut till havs:

> Förskingrad flyter nu den höges aska
> Kring oceanen, och den lätta urnan
> Försmår att hysa stoftet av den man,
> Vars armar fordom skakade en värld.

Körens sång om Ragnaröks världsskymning och den nya värld, som skall uppstå efter förgängelsen, slutar dramat. Jag har kanske väl utförligt uppehållit mig vid det, men jag har gjort det, därför att det så avgjort är det förnämsta, som dittills framkommit inom vår dramatiska litteratur. Närmast bör det jämföras med Leopolds Oden, som betecknar höjdpunkten av den fransk-klassiska dramatiken i Sverige, och med Lings Agne, som i viss mån är det första romantiska dramat. Till det senare skola vi i det följande återkomma; här kan det vara nog att konstatera, att det nästan alldeles saknar det för ett diktverk väsentliga: poesi. Det är fullkomligt träaktigt, och i sin götiska ortodoxism gör Ling mera intryck av trosviss läsare än av poet. Oden däremot var skriven av en vida förnämligare skald, och trots sina brister står dramat dock på en högre poetisk nivå än Agne. Likväl utfaller en jämförelse mellan Oden och Sigurd Ring obetingat till Stagnelius' fördel. Oden hade, såsom vi minnas, en ytterst in-

Digitized by Google

krånglad handling med ständiga överraskningar, alldeles som hos Crébillon, och även i Agne är handlingen mycket oöverskådlig. Sigurd Ring däremot erinrar i sin enkla klarhet vida mera om en grekisk tragedi än om Schillers efterbildning i Die Braut von Messina. Snarare kan man säga, att stycket är för enkelt i handlingen. Men så är även den äldsta grekiska tragedien. Denna var snarast en stor, av några dialoger avbruten körsång; den obetydliga handlingen berättas av en budbärare. Sigurd Ring är byggd på samma sätt, och de viktigaste tilldragelserna i dramat berättas, såsom hos Aiskhylos och Sophokles, av budbäraren. Genom denna anslutning till grekerna kan Stagnelius utan svårighet underordna sig kravet på tidens och rummets enhet, under det att Leopold däremot ständigt pinas inom denna tvångströja. Vidare har Sigurd Ring en nordisk lokalfärg, som alldeles saknas i Oden, vilken just genom denna brist på vår tid gör ett snarast parodiskt intryck. Denna nordiska lokalton återfinnes visserligen också i Agne, men verkar där ansträngt arkeologisk, under det att den i Sigurd Ring förefaller naturlig. Visserligen kan vår tid med vår ökade kännedom om forntiden här hava åtskilligt att anmärka, men i detta fall står Sigurd Ring knappt tillbaka för Frithiofs saga. Det är sant, att karaktärsteckningen ej är vidare utförd, men den är betydligt klarare och enklare än både i Oden och Agne, och Stagnelius' förebild, det grekiska dramat, hade ej heller några karaktärer, som rikare nyanserats. I huvudpersonen, som givit stycket sitt namn, igenkänna vi de grekiska tragediernas »tyrann», en mäktig hjältegestalt, vilken liksom Agamemnon och Kreon lider av »hybris», övermod, och såsom de straffas av det hämnande ödet. Syskonparet Alf och Hilma är ej heller vidare skarpt individualiserat, men de hava dock ett inslag av romantik, som skiljer dem från den grekiska tragediens mera marmorkalla gestalter. Alf är icke blott den tappre krigaren, som, hellre än att begå en låghet, utan att blinka går döden till mötes; han är ock något av en grubblare av Stagnelius' eget kynne, och jag har nyss gjort ett citat av ett av hans yttranden, vilket har en nästan Shakspereisk klang. Systern är heller icke enbart den trogna nordiska kvinnan, som väljer döden framför ett trohetsbrott mot den älskade. Då hon skall tömma giftbägaren, överfalles hon av en tvekan, som erinrar om ett av de skönaste partierna i Kleists Der Prinz von Homburg. En känsla av livets skönhet och dödens hemskhet hade för ett ögonblick gripit henne:

> En hastig yrsel mig betog. Jag tänkte,
> Hur grymt det var att, sänkt i gravens djup,
> Ej längre skåda stjärnorna och solen,

Digitized by Google

Den blåa skyn, de blomsterkrönta fälten,
Ej längre höra näktergalens sång
Och harpans ljud och rösten av en älskling.
Nu är jag färdig. Dock förut en bön!
Var är min Ragnar? Innan dödens skymning
Sitt mörka flor för mina ögon breder,
Jag måste honom se; förr'n hjärtat brister,
Det måste klappa än en gång mot hans.

Genom en dylik nyans blir dock gestalten mera levande och verklig, under det att de handlande i Oden äro rena teaterfigurer, som för oss ständigt te sig i scenens rampljus. Sigurd Ring har också framför Oden en genomgående tragisk stämning. Redan genom de första anslagen få vi en föraning om utgången, under det att Oden är ett intrigstycke, som endast i följd av åtskilliga misstag slutar med hjältens och hjältinnans död. I Stagnelius' drama däremot får man i stället en känsla av ödet, som långsamt, säkert och oblidkeligt skall gå i fullbordan; de handlande äro från början dödsmärkta och måste, med de karaktärer de hava, gå under. Och till sist: Oden har det efterklassicistiska dramats uppstyltade och onaturliga teaterspråk, under det att både dialogens blankvers och körerna i Sigurd Ring äro skrivna på romantikens poesifyllda språk, som Stagnelius så suveränt behärskar. Hans drama måste således, litteraturhistoriskt sett, betecknas såsom ett rent ypperligt debutarbete. Och dock skulle han nå vida högre.

Wisbur. Huruvida han gjorde det redan med det drama, Wisbur, som han antagligen skrev omedelbart efter Sigurd Ring, synes mig dock kunna diskuteras. Dramat är mera modernt och i en mindre strängt antik stil än det äldre. Hos den yngste av de tre stora grekiska tragöderna, Euripides, hade kören förlorat mycket av sin ursprungliga betydelse för dramat och röjer tendenser att sjunka ned till ett slags mellanaktsmusik — såsom senare hos de romerska imitatörerna. I Wisbur har Stagnelius särskilt tagit intryck av Euripides, av hans Medeia, som ju behandlar ett liknande motiv: striden mellan svartsjuka, kärlek och hämndbegär. Hos Euripides är kören ej alltid organiskt inkomponerad i handlingen; den är det ej heller i Wisbur. Den utgöres av drottning Hildurs tärnor och följer henne till det möte, hon har med sierskan Huld, men sedan stannar den hela tiden kvar på scenen, utan att detta på något sätt kan motiveras, och den stannar där, även när Öda håller ett hemligt samtal med Wisbur. Här har kören således blivit blott ett ornament. Å den andra sidan äro dessa körsånger mycket väl skrivna, och Böök har framhållit början till en

Digitized by Google

av dem, i vilken Stagnelius »lyckats gripa något av den stora stilen hos de grekiska förebilderna. Temat i denna körsång är ett av de centrala hos tragöderna, men det har hos Stagnelius icke karaktären av frostig antikimitation. Det är fullt av stor och stark stämning»:

Väl mig, att till storhet och ära
Jag icke av ödet blev danad.
Fast glömd jag har levat, måhända,
Måhända likväl, att begråten jag dör.
Tungt är det en krona att bära.
Bland törnen han sorgligt är banad,
Med avgrunden skall han sig ända,
Den väg, som till makten och högheten för.
Ty avundsjukt gudarnas öga
Betraktar det stora, det höga.
De kuva den segrande drotten,
De störta de tornade slotten,
Med väldiga armar, i bråddjupet ner.
Och klipporna bäva vid skallet,
Och jorden sig fröjdar åt fallet,
Och folken i avlägsna länder
Högt jubla med klappande händer.
Och dvärgen den krossade jätten beler.

Liksom i Sigurd Ring vållar tidens enhet ej författaren någon olägenhet; allt tilldrar sig på några timmar, utan att detta förefaller onaturligt. Rummets enhet har Stagnelius haft svårare att iakttaga. Hans manuskript är förlorat, och scenanvisningarna härröra möjligen från Hammarsköld; dessa äro likväl i det pseudoklassiska dramats stil: en öppen plats med kungaborgen i fonden och ett tempel vid sidan; att sierskan Huld begivit sig dit från sin grotta i skogen, förefaller besynnerligt. Handlingen — för att komma till den tredje enheten — är livligare än i Sigurd Ring. Ämnet är lånat från Ynglingasagan. Enligt denna hade Wisbur gift sig med Audi den rikes dotter och med henne fått två söner, Gisl och Ondur. Sedan hade han övergivit henne och äktat en annan, vilken erhållit den gyllene kedja, som hans första gemål fått i brudgåva. Då Wisbur vägrade att till sönerna återlämna denna, brände de honom inne. Förut hade de vänt sig till trollkvinnan Huld, som efter deras önskan så sejdat, att ättvig ständigt skulle följa i ynglingaätten. Från sagan avviker Stagnelius i så måtto, att han kallar de båda i sagan namnlösa drottningarna Öda och Hildur samt låter den förra vara dotter till Roe, en svensk hövding. Wisbur blir heller icke innebränd, utan faller för Gisslers svärd, och Huld är icke en trollpacka utan en sierska. Upp-

Digitized by Google

slaget att välja ett ämne ur Ynglingasagan hade Stagnelius utan tvivel fått från Lings Agne, i vilket drama motivet med halssmycket återfinnes och där Huld också uppträder. Men en medverkande orsak till ämnesvalet var nog likheten mellan denna saga och den grekiska labdakidsagan, som likaledes handlar om en över en hel ätt vilande förbannelse. Starkare var dock det intryck, som Stagnelius tog av Lidners Medea, och Öda är i mycket en kopia av operans hjältinna. Liksom denna älskar hon ännu den trolöse och söker fåfängt att återvinna hans kärlek; då detta ej lyckas, fylles hon av samma vilda hämndbegär som Medea. Men ännu ett drama har här påverkat Stagnelius. Vi märka det på en replik. Då bröderna beslutat mörda fadern, yttrar Auder: »Vårt värv, o broder, har knappt ett namn, då re'n det utfört är.» Det kan nog icke lida något tvivel, att repliken stammar från Macbeth: »a deed without a name». Stagnelius tyckes icke hava kunnat engelska, men just Macbeth hade 1813 kommit ut i Geijers översättning, och Böök har påvisat även andra reminiscenser från detta drama. Sannolikt var det genom bekantskapen med ett Shaksperestycke, som Stagnelius nu kom att giva sin tragedi en livligare handling än i Sigurd Ring; de fjärde och femte akterna, då kungaborgen stormas av beväpnade skaror och då Wisbur och Gissler kämpa mot varandra, äro alldeles i strid med det grekiska dramats teknik och föra i stället tanken på Shaksperes. Karaktärsteckningen står nog, åtminstone i ett fall, över den i Sigurd Ring. Wisbur lider liksom Sigurd Ring av de antika hjältarnas hybris, men är i det hela en kopia av Jason i Lidners opera, och ej heller Öda skiljer sig väsentligen från Medea. Gissler och Auder förete väl en viss nyansering, den förre mera grym, hetsig och handlingskraftig, den senare något vekare och mera betänksam. Men den egentliga karaktären i stycket är sierskan Huld, och i henne har skalden verkligen lyckats teckna en mäktig, forntida gestalt. Uppslag kan han hava fått både från Grekland — siaren Teiresias i Konung Oidipus — och från den nordiska sagans besvärjelseepisoder (Grogaldr, Hervararsagan). Men dessa uppslag äro fullt självständigt utförda, och genom Huld får hela dramat en fläkt av storslagen tragik, som är starkare än i Sigurd Ring.

Liljor i Saron.

Wisbur skrevs säkerligen efter Wladimir den store och Sigurd Ring, vilka diktades före hösten 1817. Från julen samma år till oktober 1818 tjänstgjorde Stagnelius icke i Ecklesiastikexpeditionen och vistades förmodligen under denna tid i Kalmar. Man torde därför hava rätt att förlägga Wisbur till dessa månader (1818). Det förnyade uppehållet i Stockholm blev dock ej långvarigt, utan avbröts redan i

Digitized by Google

februari 1819 på omkring ett och ett halvt år. Ända till september 1820 uppehöll han sig åter i Kalmar, och det var under denna tid han utarbetade sin lyriska diktsamling, »Liljor i Saron, teosofiska diktningar». Prospektet utfärdades av Stagnelius den 12 december 1820, och i detta yttrar han några ord, som halvt klinga såsom en romantikens krigsförklaring mot den föregående tidens litteratur. Tanken är alldeles densamma som i Auroraförbundets program: »Länge nog har poesien till ovärdiga föremål nedsänkt sin himmelska låga; det är tid, att hon återvänder till källan. Lik människosjälen, vars älskande eko hon i dödligheten är, har hon sökt förglömma sitt eteriska ursprung och med förgängliga blomster i tidens dalar kransat sina hår. Dock fåfängt söker hon att förneka sig själv; så länge hon ännu förbliver poesi, flammar dock ständigt minnets Vestaflamma i hennes inre och saknadens tårar glänsa i hennes blick.» Bakom denna förklaring ligger den teosofiska världsåskådning, till vilken Stagnelius nu arbetat sig fram, och han har även kallat samlingen »teosofiska diktningar». Ordet »teosofisk» — skriver han i Prospektet — må ej skrämma någon. »All teosofi är icke annat än innehållet av en religiös världsåsikt, iklädd olika färger hos olika individer, men alltid utgående från ett och samma intellektuella ljus.» Teologien har systematiskt ordnat det skrivna Ordets innehåll, »teosofien åter är hjärtats och fantasiens eller, om man så vill, en ännu högre organs levande åskådning av det gudomliga Ordet, varhelst det ock uppenbarar sig, i skrift, natur eller självkontemplation». Samlingen skulle bestå av tre häften. Det första av dessa utkom under förra delen av 1821 och innehöll tjugotre dikter samt åtföljdes mot slutet av året av ett dubbelhäfte (det andra och tredje), som däremot blott upptog fyra lyriska dikter, men jämte dessa det religiösa dramat Martyrerna. Redan härav är det tydligt, att Stagnelius under utgivningen i viss mån ändrat planen, ty från början var det utan tvivel hans mening, att samlingen skulle innehålla ett urval blott av hans lyriska dikter, däremot icke några dramer. Lyriska dikter med ett teosofiskt innehåll hade han under detta uppehåll i Kalmar skrivit till stort antal, men av dem tänkte han endast publicera de lättfattligaste, och i Prospektet försäkrade han, att de där tryckta skulle vara fria från »allt metafysiskt ordkram». Då likväl de eviga idéerna endast genom sina symboler kunde uttryckas, »har man vid deras framställande måst begagna sig av åtskilliga mer eller mindre mytiska denominationer, vilka dock i korta anmärkningar skola förklaras». De mera dunkla blevo i varje fall vid tryckningen uteslutna, troligen flera än han från början tänkt.

Digitized by Google

Bakom denna diktsamling ligger en originell teosofisk världsåskådning, som på ett överlägset sätt analyserats av Böök, Albert Nilsson och Cederblad. Denna världsåskådning, som Stagnelius tyckes hava utbildat under Kalmaruppehållet 1819 och väl till någon del under tiden närmast förut, bottnar i hans egen naturell, och frön till den kunna spåras redan i hans tidigaste dikter. Han prisar — skriver Nilsson om dessa — »den erotiska njutningen i verser, lika varmt sensuella som Kellgrens Sinnenas förening, och bekänner sig i andra till en mörk, asketisk munkmoral, för vilken sinnligheten och det jordiska är av ondo. Den unge Stagnelius är på samma gång en levnadsglad epikuré och en världsföraktande asket. Av naturen synes han ha ägt ett överkänsligt nervsystem, som reagerat med våldsamhet för intrycken, och häri är måhända att söka förklaringen till att han nyckfullt slungas mellan till övermått gående livsberusning och livsförnekelse.» Dessa i hans eget själsliv liggande tendenser utvecklades sedermera genom de olika filosofiska åskådningar, med vilka han råkade i beröring. Av dessa var, såsom vi sett, platonismen äldst, och redan i hans tidigare diktning möta vi en kamp mellan den himmelska och den jordiska Eros. Men ehuru starkt gripen av platonismens Eroslära, synes han för övrigt under dessa år icke hava varit särskilt intresserad av de filosofiska frågorna. Först då han avslutat sina stora antikiserande dikter, trängde sig dessa problem på honom, och såsom Cederblad visat, fick han uppslagen till den teosofi, som han nu utbildade, från avhandlingar och recensioner i de svenska romantiska tidskrifterna. Hans platonism utgick, såsom Nilsson visat, från Schelling, vars Sämtliche Werke kort förut på tyska utgivits i Uppsala och vars filosofi behärskade hela tiden. Såsom Cederblad framhållit stämmer likväl Stagnelius lika mycket överens med den uppfattning av Schellings lära, som 1817 utvecklats av den trogne Schellingslärjungen Atterbom i den då mycket uppmärksammade striden om den schellingska filosofien, och i varje fall börjar Stagnelius' teosofiska spekulation först *efter* det, att Atterbom framlagt Schellings tankar. Det har därför med all sannolikhet varit han, som förmedlat beröringen mellan Schelling och Stagnelius, vilken före 1817 icke varit djupare intresserad av de filosofiska problemen. En fråga, som sysselsatte Schelling, var problemet om den ändliga tillvarons uppkomst ur det absoluta. Det kan icke hava skett genom någon emanation ur det absoluta, ty detta kan blott producera absoluta väsen, ej heller genom någon skapelseakt i vulgär mening, utan genom idéernas avfall, vilket möjliggjordes genom deras frihet. Genom detta avfall sjönk människosjälen ned i det sinnliga, och först genom bortdöendet från sinnesvärl-

Digitized by Google

den kan själen åter förenas med det absoluta. Här hava vi ett bland de viktigaste fermenten till den världsåskådning, som Stagnelius nu utbildade. Ett annat kom från den tyske renässansmystikern Jacob Böhme, som ivrigt studerades av de tyska nyromantikerna Tieck, Novalis och Friedrich Schlegel och över huvud haft en stor betydelse för den nyromantiska teosofien i Tyskland. Även i Frankrike hade Böhme fått en lärjunge, Louis Claude Saint-Martin (död 1803), som i flera skrifter utvecklade Böhmes (och Swedenborgs) läror. I Sverige torde Saint-Martin hava varit mera känd än Böhme, och han hade här fått en anhängare i friherre Göran Ulrik Silfverhielm, kusin till den i förra delen omtalade magnetisören. Martinisten Silfverhielm hade varit vän med Thorild och kom sedan i beröring med Geijer och Atterbom. Enstöringen Stagnelius hade han troligen aldrig träffat, men såsom Böök visat, hade martinismen omkring 1816 en viss aktualitet i Stockholm, och Stagnelius gjorde då bekantskap med den franske mystikerns skrifter, troligen ock direkt med Böhmes. »Saint-Martins naturuppfattning — skriver Böök — är präglad av en mild melankoli, som hos Stagnelius stegras till dyster förtvivlan. Naturen är fallen och förmörkad liksom människosjälen. Den platonska läran om avfallet från idévärlden överflyttas till att gälla hela skapelsen. Saint-Martin har tagit upp och utvecklat aposteln Paulus' tanke i Romarbrevets åttonde kapitel, att alla kreaturen äro underkastade syndens träldom och blott kunna förlossas genom människans rening och helgelse. Stagnelius förkunnar detsamma.» Det var särskilt en punkt i Böhmes lära om syndafallet, som grep honom. I Paradiset fanns enligt Böhme icke någon könsskillnad. Adam var Guds avbild, varken man eller kvinna. Men i drömmen danade hans fantasi en kvinna, och det var hans sinnliga åtrå efter henne, som var orsak till syndafallet. Han sjönk ned ur det himmelska hemmet, blev man, Gud skapade en jordisk Eva, och den himmelska jungfru, som Adam skådat, vek från honom. Stundom — så refererar Nilsson denna dunkla mystik — »uppenbarade hon sig även sedan för Adam, liksom hon ännu uppenbarar sig för de sanna älskarna som en stjärngestalt i natten, tillviskande dem tröst och erinrande dem om det forna livet i Paradiset». Med Adam föll hela naturen, som suckar och trår efter en befrielse, vilken blott kan vinnas genom människans heligblivande. Denna tanke, som ligger bakom Stagnelius' dikt Kreaturens suckan, hade redan före honom upptagits av Atterbom i Delphines grav och Fågel blå (i Poetisk kalender 1814), där också världen — jag citerar Cederblad — »tänkes som avfallen, rolöst längtande efter förlossning, gripen av hopplös kärlekstrånad».

Digitized by Google

Denna från Platon, Schelling och Böhme stammande mystik fick hos Stagnelius sin färg även av andra mystiskt-teosofiska filosofem, med vilka han nu råkade i beröring. En av dessa var neoplatonismen, som vid denna tid fått en viss popularitet inom nyromantiska kretsar; så hade Hammarsköld i sista årgången av Phosphoros översatt och kommenterat två avhandlingar av Plotinos, och det är icke osannolikt, att Stagnelius genom dem fått uppmärksamheten riktad på neoplatonismen. Han fann där en tolkning av Erosmyten, vilken närmade sig Böhmes lära om syndafallet. I den platonism, som Stagnelius omfattat i sina 1815 skrivna dikter, hade den sinnliga kärleken icke varit direkt ond. Snarare hade den varit en förberedelse till den kärlek till det skönas egen idé, som var det högsta. Neoplatonikern Plotinos utvecklade emellertid denna Eroslära i en mera asketisk riktning. Vid det sinnligt sköna bör människan »ej fästa sin håg, utan — igenkännande att det blott är liknelse, bild och skugga — fly till det, varav detta är bild». Denna uppfattning gjorde nu Stagnelius till sin. Den jordiska kärleken ledde icke — såsom han förut i anslutning till Platon trott — upp till kärlekens renare former, utan drog i stället ned människosjälen. Det hade varit könskärleken, som orsakat syndafallet.

Den dualism mellan sinnevärlden och idévärlden, som ligger bakom neoplatonismen, skärptes ytterligare, därigenom att Stagnelius djupare än de andra nyromantikerna förirrade sig in i mystikens vildskog. I den filosofiska världsbild, som han skapade, utgör nämligen även gnosticismen ett inslag. De gnostiska lärorna — ty gnosticismen var icke ett enhetligt system, utan förelåg i flera former — hade vid denna tid blivit föremål för ett vetenskapligt intresse, som i någon mån sammanhänger med en teori, som Schelling upptagit från renässansens teosofer, som vi redan mött hos Stiernhielm och som även ligger bakom 1700-talets frimurarfantasteri: teorien om en ursprunglig uppenbarelse, vilken bevarats såsom en hemlig tradition och av vilken spridda rester återfinnas i de olika religionernas äldsta urkunder; så hade ju både Atterbom och Geijer tolkat asaläran. På samma ståndpunkt ställde sig Stagnelius, som här sannolikt tagit intryck både av Geijer och ännu mera av Atterboms myttolkning. Denna urreligion fann han i gnosticismen. Sin åsikt har han formulerat i några »teser», som han nedskrivit: »Den äldsta världen hade om Gud, naturen och människan kunskaper, mot vilka senare tiders vishetskram är ett intet. Dessa kunskaper voro onekligen följder av en gudomlig uppenbarelse. De fortplantades först genom muntlig tradition, sedermera, då detta medel blev oanvändbart, genom hemliga ordnar och en typiskt in-

Digitized by Google

rättad gudstjänst. I judendomens urkunder glimmar aftonrodnan av vishetens sköna dag. Lik aftonrodnan i Nordens sommarnätter glimmade hon ännu, när med kristendomen en ny morgonrodnad uppgick. Solen lyser, men det vekliga släktet uthärdar ej dess sken. Därför har försynen betäckt henne med dimmor och moln. Vi hava dag, men se ej det eldklot, från vilket han utgår.» Sedan han däreſter framlagt sin egen, ytterst fantastiska världsteori, fortsätter han: »Dessa satser utgöra kristendomens esoteriska sida, vilken bland alla dess urkunder i aposteln Johannes' skriſter klarast genomskimrar sitt täckelse. Gnosticismens exoteriska läror, även sådana de av dess fiender blivit framställda, harmoniera bättre än något annat teologiskt system med denna esoteriska sida, varav synes, att samma gnosticism varit delaktig av den ursprungliga i hemliga ordenssällskap fortplantade traditionen, således öst ur själva källorna.» Det nya hos Stagnelius är, att han ser denna urreligion renast återspeglad i gnosticismen och sabeismen, på vilka han icke gör någon skillnad. Hans uppmärksamhet hade riktats åt detta håll dels genom en recension av Hammarsköld i Swensk Literatur-Tidning 1815, dels genom Matthias Norbergs edition av Codex Nasareus (Adamsboken) 1815—1816. En antydan om den betydelse, han själv tillmätte Adamsboken, har man däri, att han dedicerade Liljor i Saron till Norberg. Men efter Böoks undersökning är man likväl numera ense om, att Adamsboken för Stagnelius' diktning betytt jämförelsevis litet. Stagnelius' höga uppskattning av detta arbete har mera varit — för att begagna Böoks ord — en »förhandsförtjusning», beroende på de förväntningar, man tämligen allmänt hade, att detta arbete skulle avslöja den orientaliska filosofiens hemligheter. Mera har därför — såsom Cederblad visat — Hammarskölds 1815 skrivna recension av ett tyskt kyrkohistoriskt arbete verkat på Stagnelius' fantasi. I denna recension redogör han bl. a. för de kätterska rörelserna inom den fornkristna kyrkan. Några av dessa grundade sig på »en uråldrig orientalisk filosofi, vilken under benämning av Gnosis sammansmälte småningom med kristendomen och bildade vad man kallar gnosticism». Denna framträdde i olika former, allt efter som anhängarna anslöto sig till parsismen eller till platonismen; i grunden hade de dock samma åskådning. De mest betydande voro Basilides, Valentinus och Manes. Enligt den förre *var* ursprungligen den oavlade och ofödde Abrasax (Fadern). »Från denne Fader emanerade först, i det ögonblick han beslöt att icke vara ensam, hans son Nous (Intelligensen), från vilken ho Logos (omdömesförmågan) utgick.» Från denna åter utgingo andra emanationer, »äoner», ända ned till änglarna, som bebodde den tredje himlen. »Det understa

Digitized by Google

slaget av änglar hade slutligen skapat vår jord med dess invånare och därför gjort sig till de särskilda folkslagens nationalgudar, bland vilka judarnes gud, Demiurgos, var den mäktigaste, men tillika den egensinnigaste, nyckfullaste och stoltaste, vadan han till slut retade alla andra nationalgudar mot sig.» En avvikande mening, särskilt rörande den sista punkten, framlades av Mani eller Manes, som sade sig vara den av Kristus utlovade Parakletos och bildade en egen gren av gnosticismen, nämligen manikeismen. I Demiurgos såg Manes nämligen parsernas Ahriman, »ljusets och det godas häftige fiende, vilken bodde i materiens mörka rike, Hyle, och därifrån med sinnlighetens tunga band omslöt människosjälarna, dem han neddrog ur dygdens ljusa regioner. Men då dessa själar hårt ledo i detta fängelse och beständigt längtade att återgå till sitt rätta fädernesland, sände det ursprungliga, eviga Goda sin enfödde, ho Nous, solens herre, ned på jorden att störta Demiurgos. Den eviga intelligensen uppträdde på jorden såsom Kristus».

Här hava vi de flesta ingredienserna i Stagnelius' gnosticism: Demiurgen, Anima, fångslad hos denne, Pleroma eller äonernas värld, Kristus såsom solens herre, och med utgångspunkten från detta uppslag har Stagnelius börjat studera gnosticismen. Denna har han sedan sammansmält med de andra impulser, för vilka förut redogjorts, och på så sätt skapat den egendomliga, fantastiska världsbild, som ligger bakom Liljor i Saron, och nått fram till den heta, orientaliska asketism, som under dessa år präglar hans diktning.

Det icke minst viktiga för en poet som Stagnelius var den nya mytologi, som gnosticismen skänkte honom. Mer än de flesta skalder ägde Stagnelius en bördig mytbildande fantasi, och hans första läromästare inom diktkonsten hade varit Ovidius, antikens störste mytdiktare. Stagnelius hade först rört sig med den Ovidianska gudavärldens gestalter, sedan försökt sig både med den fornnordiska mytologien och med den kristna, och han övergick nu till den gnostiska. Den antika gudavärlden var i själva verket förbrukad, de forna olympierna hade sjunkit ned till poetiska schabloner, vilka med en viss rätt under 1700-talet utbytts mot rena abstraktioner. Den kristna mytologiens helgon och änglar, som Stagnelius använt i Wladimir den store, saknade individualitet, voro bleka och opersonliga väsen. Eddans mytologi, som man vid denna tid sökte giva en renässans, kunde knappast bliva mer än en reproduktion av ord och föreställningar, som icke längre hade någon resonans hos det levande släktet. Stagnelius' gnostiska mytologi var åtminstone ett uttryck för en personlig livsåskådning och samtidigt fylld av en mystik, som var

Digitized by Google

romantikens egentliga väsen. Den hade vuxit fram ur hans grubbel över Erosproblemet, ur kampen mellan hans brännande sensualism och hans högtflygande idealism.

Motsatsen mellan rokoko och romantik, mellan honom och Kellgren kommer särskilt här fram. Över Kellgrens kärleksdikter vilar aldrig någon haut goût av synd, utan hans Aspasie kringsvärmas av glada amoriner, som aldrig lidit av någon munkmoral. Väl kan han känna det intiga i dessa liaisons sensuelles, men asket blir han aldrig, icke ens i Nya skapelsen, då han besjunger en kärlek av högre art. Det, som däremot ger Stagnelius' erotik dess färg, är just dess känsla av *synd*. Den har något av opierusets bedövande, vällustfyllda narkos, den blir en lidelse, som ej ens avgrundens smärtor kunna stävja, men som genom dem får en nästan ökad intensitet, så att — rent orientaliskt — högsta smärta och högsta vällust flyta samman i ett vilt sinnesrus eller en ursinnig askes. Det är denna orientalism, som ligger bakom mytvärlden i Stagnelius' nu skrivna dikter. Från det högsta urväsendet utströmmar äonernas värld, Pleroma, där människosjälen i preexistensen haft sitt hem. Ur denna har Anima, själen, genom syndafallet sjunkit ned i materiens värld, där hon hålles fången hos Demiurgen, vilken i dikten Se blomman! skildras såsom en orientalisk sultan i sitt harem:

Ett moriskt glänsande Alhambra
Den stolta kungaborgen är.
I valvet sväva moln av ambra,
Och guldet tak och väggar klär.

Kvicksilvrets forsande kaskader
Tas där i jaspisbäcken mot,
Och under skinande arkader
Bär yppig mosaik din fot.

Där tronar sonen av den häxa,
O arma! som förtrollat dig.
I bergens natt hans ådror växa —
Järnmänniska han kallar sig.

O, vänd ditt öga från sultanen.
Hans dräkt är som en morgon klar,
Tolv stjärnor glimma i turbanen,
Sju kungar dra hans segerchar.

Denna dikt, som torde hava skrivits något senare än de i dikthäftet publicerade, är ytterst dunkel, men den verkar nästan berusande genom sin glöd och sin ordmusik, och man får själva atmos-

Digitized by Google

fären i den värld, Stagnelius skapat, den narkotiskt verkande haremsluften, alla de vällustens retelser, som hålla Anima fången. I spetsen för samlingen har han satt dikten Kärleken, i vilken han i samma färgmättade språk utvecklar den nya Erosmystik, som han skapat. Alltets livsprincip är ljuset. Kärleken till ljuset glöder hos varje nerv av jordens kropp, i dalens rosor och i fjärilns vingar. När åter solen sjunker ner bak bergen, tystnar jublet, bleknar rosenfärgen, slutes blommans kalk. Hos människan blir denna kärlek till ljuset en dragning till det sköna. »Skönast dock i alltet kvinnan är.» Hon föddes sist ur jordens modersskötе, och från den stunden föder icke jorden mera. Kärleken till henne är den rika källan till fröjd och smärta, till allt det stora, mänskolynnet föder, till varje bragd, till varje drag av snille, till skaldens dikter, till konstnärens skapelser. Vad söker då denna allmaktsflamma, till vad rymder syftar detta vilda, eviga begär? Här, i den ändliga tillvaron, kan detta aldrig mättas.

Evigt målet viker,
Varje dag din spända väntan sviker,
Gäckad med en diktad himlarand.
Fåfängt så mot drömda kärleksfröjder
Sväva vi kring dalar och kring höjder:
Evigt, evigt vinkar idealet,
Aldrig, aldrig räcker det sin hand.

Vad är då skönheten? En himmelsk skugga. Och kärleken? En narcissisk villa. Den sanna skönheten finnes däruppe, »där de evigt unga stjärnorna i fackeldansen gå». Den skönhet, som här fängslar vårt sinne, är blott en svag reflex av själens egen skönhet i idévärlden, och dess värde ligger däri, att den erinrar oss om vår förut-tillvaro i äonernas rike:

Varje glansbild i din levnads töcken
Själens vålnad är i rummets öcken,
Av ditt bättre själv ett brutet skimmer,
Gycklande på tidens svarta grund.

I detta ljus skådar han ock kärleken till Amanda. Den är blott en form av hans längtan tillbaka till det forna hemmet, för hans kärlek till det egna jaget, sådant detta en gång i preexistensen varit. »Samma eld mig brände, innan härlig för min blick du stod... Blott mig själv jag älskar i Amanda, blott symbolen av mitt forna jag.»

Digitized by Google

Skön lik strålen i ditt blåa öga,
Glänste själen fordom vid den höga
Gudatronen i kerubers kor.
Ljuvt hon brann som dina kinders blomma,
Log som dina läppar, tills den fromma
Sjönk, förledd, ur sina himlar neder
Till det grus, där vanskligheten bor.

Så uppenbarar sig Amanda för honom i »drömmens underland». Hon hade varit hans brud i idéernas ljusa värld: »Minns du — frågar hon — festen i det blåa höga? Solen våra bröllopsfacklor svängde, och vårt band välsignades av Gud.» Du föll, och din maka kunde ej följa dig.

Till ditt grus jag ville gärna tränga;
Ack, men portar av demant mig stänga
Obevekligt, älskade, från dig!
Blott när månen, som här nere prålar,
Härmar världens sol med lånta strålar,
Unnas mig i dunkla andedrömmar
För din själ att uppenbara mig.

— — — — — — — — — — — —

Så hon talte; och med gråt på kinden,
Ur mitt sköte, lik en suck av vinden,
Flydde hon och vinkade farväl.
O, var är du, himlaburna väsen?
Morgondaggen tindrar re'n på gräsen,
Och i etern klingar lärkans jubel.
Ensam klagar min förblödda själ.

I nästa dikt, Dialog, återfinnes samma egendomliga mystik, liksom ock i flera andra. De talande i Dialog äro Anima, den fallna själen, och Ängeln, som hos den fallna väcker minnet av Animas liv i preexistensen: Säg — frågar Anima — »minnes den höge sin Animas kyssar, sin Animas rosor? Säg, har han förgätit sin längtande brud?» Och Ängeln svarar: Ej kan han glömma sin förstfödda kärlek och hoppas beständigt, att Anima skall komma åter, försonad, förskönad till honom igen.

Den trånad som fyller människan, fyller ock hela naturen, floden, som strömmar mot havet, flyttfågeln, som ilar mot en skönare värld — ler bortom haven för fågeln en strand, så finnes ock på hinsidan graven ett land, »förgyllt av den eviga morgonens brand». Andra dikter beröra hela skapelsens syndafall. Vem skapte dig så mörk, o moder! — heter det i den underbara dikten Jorden. Och Jorden svarar:

Digitized by Google

O son, ej mörk jag skapad blivit,
Ej kall jag var.
Den dräkt, din onska åt mig givit,
Jag sedan bar.

Sen brottsligt du dig skilja låtit
Från ljusets Gud,
Jag natt och dag allena gråtit
I sorgeskrud.

Blott minnets bleka krona sirat
Mitt dunkla hår,
När jag din oskulds dödsfest firat
Var flyktig vår.

Gå, helga du på nytt din vilja!
Var åter ren
Och silvervit som dalens lilja
I månens sken.

Med livets Fader dig försona!
Mot världen strid
För himmelrikets sköna krona,
För dygdens frid!

Då skola dödens tegar ånyo föda de helga ax, och Jorden skall i Gud Faders sköte bära hans barn på nytt.

Samlingen avslutades med fyra dikter, som höra till hans märkligaste. I Kyrkogården möta vi ett grubbel över tillvarons problem, som erinrar om Hamlet. Bland de arbeten, som Stagnelius läst, var även Lucretius' storslagna skapelseepos De rerum natura, och redan i Wladimir den store spåras en reminiscens av den romerske skaldens atomism. Den poetiska kraft, med vilken materialismen framlagts i De rerum natura, hade tydligen djupt gripit Stagnelius, och i Kyrkogården möta vi en reflex av den kamp, som hans idealism utkämpat mot den förintelsens lära, som Lucretius förkunnat. Vid midnatten har han förirrat sig till den plats, där de dödas syskonskara vilar, och till dem riktar han en bön, att de skola yppa gravarnas hemlighet. Skall människan här förglömma sin varelse? Sönderslår döden utan skoning det strängaspel, som klingar i vårt hjärta? Drunkna här i glömskans floder kärlekens och hjältemodets drömmar?

I svaren ej. Ur hundraårig dvala
I lyften ej vid mina rop ert öra.
På denna port man evigt slog förgäves.
Ej givs ett språk att till de döde tala,

Digitized by Google

Ej sånger, ej besvärjelser dem röra. —
Av gravens dunst vår ande blott förkväves.
Hemsk grinar där ur mullens dunkla sköte
Förgängelsen den spejande till möte.

Så sänker sig ur ljuset en ängel ned till kyrkogårdsvandraren och vederlägger de tvivel, som trängt sig på denne: »Blott det är liv, som namn av död du giver», det du kallar förstöring, är ingången till ett nytt liv. Tre gånger varder anden född. Först av det liv, som svallar ut ur Ordets sköte, det är: till idévärldens liv. Så av kvinnan, det är: till jordelivet. Och sist av mullen. Då själen dog, då du föll ur äonernas rike, föddes du för andra gången, men till dödens slav, och »blott korset frigör fången». Blott genom detta födes själen till det nya andelivet.

Så klingade serafens röst i natten.
Nu stämman dog, lik sucken av ett väder.
En blixt — och flydd var synen från mitt öga.
Det dagades, och över havets vatten
Aurora log i ljusa purpurkläder,
Besående med rosors prakt det höga.
Åt livets Gud mitt forna kval, min saknad
Jag offrade, ur feberdrömmen vaknad.

Dunklast, men måhända skönast av alla Saronsdikterna är den avslutande: Suckarnas mystèr. Bakom ligga paulinska, gnostiska och schellingianska föreställningar. Demiurgen har format alla jordiska ting av suckar, och allt är här en kamp mellan trånad och nödtvång. Ser du havet? Med blåa, längtansfulla armar vill det famna den liljekrönta jorden — men förgäves, och dess stolta böljor fly suckande tillbaka från stranden. Hör du vinden? Trånsjukt vill den förmäla sig med sommarens Flora, men på lövens eolsharpa klingar sången ständigt mattare och dör omsider.

Vad är våren? Suckar blott från jordens
Dunkla barm, som himlens konung fråga,
Om ej Edens maj en gång begynner.
Vad är lärkan, morgonstrålens älskling,
Näktergalen, skuggornas förtrogna?
Suckar blott i växlande gestalter.

Mänska, vill du livets vishet lära,
O, så hör mig! Tvenne lagar styra
Detta liv. Förmågan att begära
Är den första. Tvånget att försaka

Digitized by Google

Är den andra. Adla du till frihet
Detta tvång, och, helgad och försonad,
Över stoftets kretsande planeter
Skall du ingå genom ärans portar.

Martyrerna. I diktsamlingen Liljor i Saron intog Stagnelius även dramat Martyrerna, som antagligen skrevs samtidigt med de lyriska dikterna,[1] således under Kalmaruppehållet. Uppslaget att behandla ett dylikt ämne hade han utan tvivel fått från Chateaubriands prosaepos, Les martyrs, som han redan 1815 läst, sannolikt också från Corneilles Polyeucte, varmed hans stycke företer stora likheter. Dramat är byggt på en helgonbiografi, Passio sanctorum martyrum Perpetuæ et Felicitatis. Men denna legend lämpade sig knappt för dramatisk behandling. Innehållet i stycket kan sammanfattas i några få ord. Den förnäma romarinnan Perpetua har, jämte en väninna Felicitas, hemligen övergått till kristendomen, under en gudstjänst bland bergen bliva de kristna överraskade och kastade i fängelse, alla — Perpetuas åldriga föräldrar, hennes broder och den humane prokonsuln Hilarianus — söka fåfängt att förmå henne till en trosförnekelse, men hon är ståndaktig och dömes till döden. Mera innehåller dramat icke. Hjältinnan är knappt en sympatisk gestalt, i någon psykisk konflikt befinner hon sig aldrig, utan den kristna tron omfattar hon fullkomligt reflexionslöst och hårdnackat, i detta fall en självförnekelse till Polyeucte, hennes egen salighet är för henne allt, liksom för Corneilles hjälte, och om sina medmänniskor bekymrar hon sig ej; för henne själv har martyrdöden intet avskräckande, utan framstår i stället såsom livets högsta lycka: Är döden ej vårt enda hopp, kronans och palmens villkor? Är vårt fosterland ej bortom gravens mörka sal beläget? Väl är naturen skön, i skuggans flor och i den rika stjärntiaran. Men skönare är Kristi brud, den kristna församlingen, »i blodets helga purpurbölja skärad». Liksom hedningarna i Corneilles drama både på hjärtats och huvudets vägnar stå vida över den trångbröstade Polyeucte, så är den mest sympatiska gestalten i Stagnelius' drama den hedniske prokonsuln Hilarianus, ett slags Pilatus, vars skepsis och pessimism ha ett inslag av humanitet, som den trosfasta Perpetua alldeles saknar. Dramatiskt var således icke mycket att göra av ett dylikt ämne, och stycket bäres därför upp av det — såsom alltid hos Stagnelius — överlägset väl behandlade språket; en parafras av Fader vår, som Perpetua lär sin lille son att bedja, hör till de vackrare styckena i vår religiösa litteratur. Handlingen

[1] Han påbörjade då även ett annat drama, Svegder, som likväl blott föreligger i fragment.

Digitized by Google

är, som sagt, obetydlig, och huvudvikten ligger på styckets lyrik. Den antikiserande form, som Stagnelius använt i Sigurd Ring och Wisbur, har han här övergivit, kören har bortfallit, scenen växlar, även i samma akt, och det hela har formen av en av olika personer

E. J. Stagnelius.
Teckning av L. G. Malmberg. Kungl. Biblioteket.

upprepad och varierad trosbekännelse. I det yttre företer Martyrerna därför den största likheten med ett huvudsakligen resonerande drama som Goethes Iphigenie, men denna likhet beror väl snarast på en tillfällighet, på den legend, som här dramatiserats. Litteraturhistoriskt är stycket likväl intressant, ty Martyrerna visar den totala omkastning, som de religiösa idéerna undergått sedan den gustavianska tiden. Det högre dramat hade då förfäktat toleransen och riktat sig

Digitized by Google

mot den religiösa fanatismen. Romantikens drama förhärligar däremot den mest reflexionslösa kristna tro. När man läser Martyrerna, är det, som om upplysningen aldrig funnits.

Liljor i Saron och kritiken.

Man tycker ju, att en diktsamling som Liljor i Saron borde hava väckt ett kolossalt uppseende, ty en hel samling av dikter med en dylik lyrisk färgprakt hade vår litteratur förut knappt att uppvisa. Så vitt man kan se stod läsvärlden likväl nästan oförstående inför dessa dikters skönhet. Frånser man en recensent i Stockholms-Posten, som serverade Stagnelius med en tämligen enfaldig moralpredikan, riktad mot skaldens mörka världsuppfattning, var det endast den nya skolans båda kritiker, Hammarsköld och Palmblad, som ägnade samlingen någon uppmärksamhet och som visade sig förstå, vilken stor poet vårt land erhållit i Liljornas författare. Hammarsköld, som i Swensk Literatur-Tidning anmälde det första häftet, fann samlingen vara »en av de märkvärdigare, som den nya, fria och idealiskt lyftade behandlingen av vitterheten hos oss frambragt», och han hoppades, att skalden till sist skulle nå det, som ännu felades honom: »det inre, harmoniska lugn, varav fröjd och klarhet är en följd». Palmblad, som anmälde det följande dubbelhäftet, fäste sig, helt naturligt, företrädesvis vid Martyrerna och lade därvid särskild vikt vid, att dramat var en »kristlig tragedi». Allt vad kristendomens eviga längtan »har brinnande, upplyftande, hänförande speglar sig här i skaldens själ, som utbreder sina mäktiga, himmelssträvande svanvingar för att med sig höja besläktade själar från en värld, där de blott känna sig såsom främlingar, till dessa boningar, där fridens palm är färdig att svalka den trötte vandrarens tinning». Den jämförelse med Polyeucte, som osökt tränger sig på läsaren, utfaller enligt Palmblad obetingat till Martyrernas fördel, och han slutar med att beteckna Martyrerna såsom »den yppersta dramatiska skaldedikt, vi äga på vårt språk» — ett omdöme, som 1822 ej var så obefogat, som det nu kan förefalla oss, ty några andra medtävlare än Leopolds och Lings dramer samt Nicanders Runesvärdet ägde Martyrerna knappast — Sigurd Ring och Wisbur voro ju otryckta. Av de i häftet införda lyriska poemen senterade Palmblad ej Kyrkogården, som andades »en kvav gravluft, som icke en gång av det försonande slutet kan mildras». Flyttfoglarna var däremot »ett av de skönare, vi äga på vårt språk», och högst satte han Suckarnas mystèr, »den skönaste blomman av vår skalds lyrik». Detta var den nyromantiska kritiken. I det motsatta lägret var uppfattningen en annan. Då det Lundbladska priset för det bästa under det förflutna året utgivna arbetet 1822 skulle utdelas av Svenska akademien, kom även Liljor i Saron

Digitized by Google

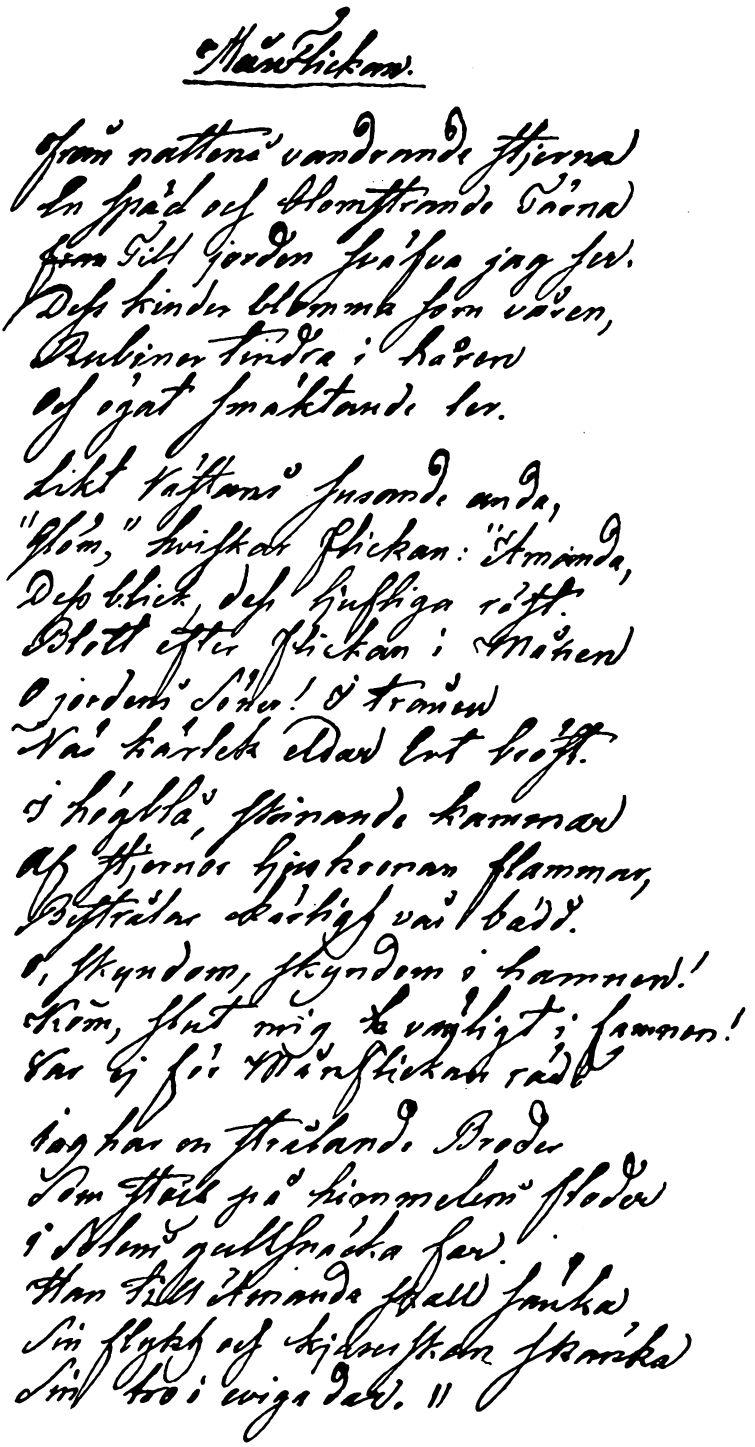

Originalmanuskript till E. J. Stagnelius, Månflickan.
Kungl. Biblioteket (Vf. 188).

Digitized by Google

"Besök mig, himmelska! ofta
Då Nattviolerna dofta
Och stjernan blinkande ler.
Vaggar är min julle i hamnen.
Snart evigt evigt i famnen
För dig jag himmelsk mig ser."

på tal, men »efter några diskurser och någon överläggning stannade akademien enhälligt i det beslut att denna gång tillägga det Lundbladska priset åt historiarum adjunkten vid Lunds universitet Herr Magnus Bruzelius för dess arbete, kallat Sveriges historia för ungdom, vilken förtjänte ett utmärkt beröm och med mycken framgång blivit nyttjad vid undervisningen». Tegnér tyckes icke hava insänt någon röstsedel, men skrev till Hagberg: »Att Bruzelius fått Lundbladska priset för sin historia, gläder mig visserligen; dock hade väl Nicander förtjänt det även så väl» — Stagnelius tyckes han således hava ställt utom räkningen. Och i ett brev på sommaren 1822 skrev han: »Det gläder mig mycket, att Nicander blivit invald i (götiska) förbundet. Jag väntar av honom för Iduna vida mer än av Beskow. Blir Nicander icke bortskämd av Uppsaladumheterna, så är jag övertygad, att vi i honom en dag få en utmärkt skald. Martyrerna av Stagnelius har jag läst. De förråda stora, men tyvärr missledda anlag. Den fosforistiska tvinsoten, som endast kan förklaras av ett slags poetisk onanism, har där som i de andra Liljorna övergått till karikatyr. Gud göre honom frisk och klok. Det är ju obegripligt, att poesien, som icke är annat än livets hälsa, skall antaga en sådan febricitant form och utsminka sig med hektisk rodnad på de friska, de runda kinderna. Jag trodde, att detta affekterade oväsende en gång skulle ta slut eller åtminstone ej förleda andra än intellektuella krymplingar; men jag märker, att jag misstagit mig.» Det sjukliga i Stagnelius' fantasi hade framhållits också av Hammarsköld och Palmblad, men de hade icke låtit detta drag i hans skaldskap bortskymma den storhet, detta ägde. Tegnér däremot såg nästan blott bristerna, och hur föga han senterade Stagnelius, visas bäst av hans samtidigt uttalade omdöme om en innehållslös verskonstnär som Nicander.

På hösten 1820 återtog Stagnelius sin tjänstgöring i Ecklesiastikexpeditionen och höll nu på med denna ett helt år, till hösten 1821. Tjänstgöringen var, som sagt, föga ansträngande, egentligen blott renskrivning, och han hade således god tid att fortsätta sin diktning. Såsom Nilsson visat, skrev han under denna tid ytterligare flera »liljor» — bl. a. den förut citerade Se blomman! — men genom de teosofiska spekulationer, åt vilka han hängivit sig, hade hans fantasi tydligen blivit alldeles överhettad. Genom missbruk av sprit och opium förvärrades hans själstillstånd än ytterligare, och han stod under dessa månader tydligen vid sinnessjukdomens gräns. Samtidigt tyckes han hava utvecklat en febril författarverksamhet, som bär spår både av hans sjuka fantasi och av hans oerhörda, trots detta, icke

Digitized by Google

förlamade poetiska kraft, som erinrar om Strindbergs under Infernotiden. Det är mot denna bakgrund, vi måste se de tre skräckdramerna Riddartornet, Glädjeflickan i Rom och Albert och Julia, vilka av Böök med all sannolikhet hänförts till dessa månader.

Riddartornet.

Ämnet i Riddartornet är ohyggligt. En kejserlig general, von Rheinfels, har bedragits av sin maka, Olivia, och till straff kastat henne i ett hemskt medeltida fångtorn, där hon under femton år försmäktat. Hennes och Rheinfels' dotter Mathilda vet likväl ej av detta, utan tror modern vara död. Rheinfels, som är en ren djävul, har förälskat sig i sin egen dotter och vill, att hon skall skänka honom den kärlekslycka, på vilken Olivia bedragit honom; med avsky ha hans förförelseförsök tillbakavisats av Mathilda. Allt detta har tilldragit sig före dramats början. När detta begynner, står Mathilda i begrepp att rymma från fäderneslottet för att förena sig med en ung man, som hon älskar. Då får hon av Herman — den trogne tjänare, som fört föda till fången i riddartornet — veta, att hennes mor lever samt att hon önskar att få träffa henne. Rheinfels ställer nu sina villkor. Så vida Mathilda samtycker att bliva hans »brud», vill han frigiva Olivia; vägrar hon, skall Herman rådbråkas, nyckeln till riddartornet skall kastas i sjön och Olivia dömas till hungersdöden. Efter en het själsstrid ger Mathilda vika. Men sedan brottet är fullbordat och modern frigiven, tar hon sitt eget liv.

Dylika gräsliga ämnen lågo ju för romantiken. Chateaubriand, som för Stagnelius betytt så mycket, hade i René behandlat kärleken mellan bror och syster, och efter honom hade Byron tagit upp motivet. Likväl torde man icke böra betrakta Stagnelius' drama ur denna synpunkt. Hos Chateaubriand och Byron hysa syskonen en brottslig kärlek till varandra; denna lidelse är visserligen syndig, men just detta gör dem på sätt och vis till varelser av en högre art. I Riddartornet är det snarare motsatsen. Den renhjärtade Mathilda avskyr Rheinfels, denne är Demiurgen i en ny gestalt, och inför dotterns lik förklarar han sig vilja »bespotta modigt himlarna och dö med blodet stänkt åt skyn som Julianus». För min del betraktar jag Riddartornet såsom ett — jag lämnar därhän, om medvetet eller omedvetet — motstycke till Martyrerna. Mathilda är liksom Perpetua en martyr, men av en annan art. Perpetua är en genomförd egocentriker, som för sin egen salighet offrar fader och moder; den senare dör av sorg över hennes trosövergång, och den förre blir inför hennes ögon nedstucken, då han vill rädda henne från döden. Mathilda är hennes motsats. För att rädda modern begår hon en dödssynd, och för att icke nödgas fortsätta brottet gör hon sig skyldig till ännu en: själv-

Digitized by Google

mord. För andra har hon således offrat icke blott sin egen jordiska kärlekslycka, utan ock sin salighet. Hur utfaller nu domen över henne? Den blir densamma som för Goethes Gretchen, och vid hennes stoft sjunger en osynlig kör av änglar:

Din prövningstid försvunnit,
Ett renat guld du är.
Du livet övervunnit;
Dess krona nu du bär.

Till yttersta minuten
Din oskuld levde kvar.
Om blomman än vart bruten,
Hon likväl blomma var.

Därpå slutar dramat: »Var jordisk mistning är en himmelsk vinning. Solkronan flammar kring Mathildas tinning.» Perpetua hade på jorden levat ett helgons liv och därför även fått sin belöning. Mathilda hade begått två dödssynder, men hon hade bevarat sitt hjärta rent, och därför fick även hon martyrens helgonkrona.

Händelseförloppet i tragedien är enkelt — såsom alltid hos den av antiken så starkt påverkade Stagnelius — men stycket är icke odramatiskt som Martyrerna. Redan i början — innan vi ännu veta något — få vi en obestämd föraning om de olyckor, som hota, styckets atmosfär angives redan i den första scenen, och sedan avslöjas det förflutna allt mera, intill dess vi stå inför själva problemet. Huvudvikten lägges i motsats till Martyrerna på konflikten i hjältinnans själ, och ehuru Riddartornet i det hela starkt påverkats av den tarvliga tyska skräckdramatiken, slår oss stundtals till mötes en skär, romantisk mystik, som erinrar om Calderons. »Skriv ofta brev», säger Olivia, då hon, utan att känna Mathildas uppoffring, tar farväl av dottern. Mathilda, som då redan bestämt sig för att dö, svarar:

Nej, jag vill komma själv.
Då månens skimmer från de höga alpers
Isdiademer nattligt återstrålar,
Och näktergalen i sin ambradal
Av Edens brudsång klingar efterljuden,
Då vill jag ofta i det milda dunklet
Er själ belyssna, mildra edra tårar
Och kyssa er med aftonvindens fläkt.

Riddartornet står på gränsen mellan Liljor i Saron och de båda andra skräckdramerna. I Stagnelius' själsliv svängde pendeln städse mellan

Glädjeflickan i Rom.

Digitized by Google

en hektisk asketism och ett vilt sinnesrus. Den gnostiskt färgade asketismen är bakgrunden till Liljor i Saron, i skräckdramerna har pendeln slagit över till motsatsen, asketismen har efterträtts av en lika intensiv erotisk lidelse, och de opiedoser, med vilka han nu sökte döva sitt hjärtlidande, ha tydligen hos honom framkallat rent hemska skräckfantasier. I Glädjeflickan i Rom är denna skräckstämning vida starkare än i Riddartornet. Bakgrunden är här en ovädersnatt i den eviga staden, och med sin oerhörda fantasistyrka har Stagnelius, som ju aldrig varit utom Sverige, lyckats giva sitt stycke en viss romersk lokalton. De färger, med vilka han tecknar Lauretta, den romerska kurtisanen, äro rent brännande sensuella, en blandning av erotisk lidelse och av fasa för avgrunden. Böök har med rätta kallat stycket »en dramatiserad spökballad», men under det att spökballaden för vår uppfattning snarast tillhör den omedvetet komiska genren, har Stagnelius en fantasi, som oemotståndligt rycker dramats läsare med sig. Stagnelius hade själv erfarit denna skräck inför det okända; den är icke litteratur, utan en hemsk verklighet. Minns du Olindo? — frågar Lauretta den väninna, som under natten uppehåller sig hos henne. Han var skön, hans panna glänste av ett helgons svårmod, och mitt hjärta blev även varmt vid denna ängels åsyn. Jag älskade. Men en Laurettas kärlek, vad är väl den? Förstörelse och hat. För att mätta mitt guldbegär sjönk han förtvivlad ned till brottets avgrund, sällade sig till ett rövarband och dog en skymflig död för lagens bila.

För bilan nyss Olindo blött. Av natten
Omsveptes staden. På sabinska bergen
Var aftonrodnans gyllne lampa släckt,
Och dystra moln nedhängde från Olympen.

»Då flammade en blixt, och vid mitt läger, fruktansvärd och mörk, Olindo stod med jämmerbleka kinder, bloddrypande, i straffets skjorta klädd.»

»Lauretta», dovt med dödens röst han ropte,
»Kom i min famn, kom i din brudgums salar!
Klart skimra de av blåa svavellampor,
Och ormar tätt omslingra de kolonner,
Som bära upp vår svarta baldakin.»

— — — — — — — — — — — — —

Så satt han, tills med döpta klockors malm
Vigilier ringdes i ett nära kloster.
Med dessa ord han suckande försvann:
»Lauretta, minns, jag kommer dock tillbaka.»

Digitized by Google

Så förflöt ett år, och Lauretta hade glömt spöksynen. Men när detta år i blodröd prakt försjunkit och midnattsklockan slog, hade Olindo i samma skepnad kommit åter och med samma avsked suckande försvunnit. »Det andra året gått i dag till ända — jag det förgat — med skräck jag det nu minnes. För tredje gången kommer han i natt och rycker mig i avgrundsdjupen neder.» Förskräckt flyr väninnan. En blixt genomkorsar rummet, och Olindos vålnad står åter framför Lauretta:

Lauretta, hör! För sista gången kallar
Din brudgum dig till sina tysta gårdar.
Två jordens år han re'n dig väntat där,
I evigheten re'n två evigheter.

»Vad vill du?» »Dig ledsaga till dödens tempel, skuggors altarbord och äktenskapets sakrament fullborda.» Kan väl döden förmäla sig med livet?

Din själ var länge död, var länge min.
Din sköna kropp, av liljor vävd och rosor,
Är blott en sminkad larv, ett gyllne ägg,
Som öppnas snart för ormen innanföre.

Den sista aftonen hade han skänkt henne en gyllene kedja,

Vad sade
Jag samma afton, när med rädda händer
Jag fäste guldet om din elfenhals?
»Lauretta», sade jag, »allt är förgängligt,
Snart skola dessa gyllne länkar brista,
Men aldrig kedjan, som, likt ödets lag
Orubbligt stark, förenar våra själar.
— — — — — — — — — — — —
Vi leva endast där vår kärlek är.
Min var du re'n på jorden. Min i Orcus
Du bliva skall. Där härska dina larer,
Din brudsäng där i midnatt bäddad står.

I detsamma ringa klostrets klockor, och spöket försvinner: »Snart i Gehenna träffas vi likväl.» Lauretta vill nu strypa sig med kedjan, men hör Francesco i trappan — Francesco är den älskare, som efterträtt Olindo:

Gott jag dröja vill
Ett ögonblick. I underbar förening
Må kärlekens och dödens facklor brinna
Och nöjets läger till en liksäng bli.

Digitized by Google

Hon räcker Francesco en bägare eldigt cypervin och ber honom sjunga. Han fattar cittran och börjar preludiera:

Samma frö och samma hjärta
Ros och törne, fröjd och smärta
I sitt dunkla sköte hysa.

— — — — — — — — —

Glädjeblommor på det gröna
Livets träd, elysiskt sköna!
Av en frostnatt I förödens.
Men till dess omsider dödens
Bittra frukt hon burit har,
Sitter smärtans blomma kvar.

Under sången har Lauretta strypt sig med kedjan, och Olindos vålnad uppenbarar sig för Francesco:

Med mig, Francesco, skickar dig Lauretta
Sin sista hälsning. I en evig boning
Hon redan flyttat, är med mig förmäld.
— — — Nu äger jag på jorden
Ej mer att syssla. Glad jag nu mig sänker
I skuggornas och mörkrets tysta rike.
Måhända att vi träffas där en gång.
God natt emellertid, god natt, Francesco!

Utan tvivel är det en sjuk fantasi, som alstrat detta stycke, men en sjuk fantasi med en enastående styrka. Bakom ligger ett sudlat erotiskt liv, fyllt av en brännande lidelse, men ock av en lika brännande syndakänsla, och hela luften i stycket har något av opierusets bedövande narkos. Stagnelius har själv haft dylika skräcksyner, de ha hos honom vävts samman med hans teosofiska fantasier och ha härigenom blivit av annan art än spökballadens. Olindo är Anima, som fallit och fängslats av demiurgen, och syndafallet har varit hans sinnliga kärlek till kvinnan. Eros har blivit en Eros-Thanatos, som leder till döden, men som i all sin syndfullhet likväl är starkare än denna och lever kvar ännu i Gehennas lågor.

Albert och Julia.

Detta är tanken även i det tredje av dessa dramer: »Albert och Julia eller Kärleken efter döden. Scen ur andeverlden». Den luftiga spiritualismen erinrar om Schellings, och dramat spelar i andarnas värld, som här efter Swedenborg skildras såsom en förgård mellan himmel och helvete och där andarna vänta den slutliga domen. Julia, som först dött, väntar där i en cypresslund på älskaren:

Digitized by Google

Han kommer ej! Hur långt ha åren skridit,
Se'n jordens blomsterfält jag övergav?
Hur mången vår har sina kransar vridit,
Hur mången höst har gråtit på min grav,
Se'n livets sista avgrundskval jag lidit,
Se'n Albert ömt min dödssvett torkat av,
Åt bleka läppar avskedskyssen givit
Och vid mitt lik i tårar stum förblivit?

En ängel, som söker att vända hennes tankar bort från jorden och på himlen, frågar henne, om hon icke minnes sin oskuldsfulla barndom. Men hon svarar:

Alberts kyssar blott jag minnes,
Alberts famntag och det läger,
Som, av vårens rosor smyckat,
Hyste oss i lönnars skugga.

Brinn — säger ängeln — »en gång av verklig kärlek. Kom till himlen!» »Kommer Albert då ej med?» »Beklagansvärda! Albert vistas än på jorden.» »Än på jorden! Gott, jag väntar honom här vid tårekällan.» Sedan körer av avgrundens och himlens makter sökt locka henne, förändras scenen till jorden. I en skogstrakt föres den döda Julias kista förbi Albert, och inför denna mördar han sig. Nu föres också han till andarnas värld, och där träffar han Julia. Den slutliga domen över dem utfaller olika. Albert är fördömd: han har förfört den oskyldiga jungfrun, och han har burit hand på sitt eget liv. För Julia däremot står himmelen öppen. Men hon försmår saligheten:

Albert, tryck mig till ditt hjärta!
Jag åt dig mig överlämnar,
Följer dig till himlens salar,
Följer dig i avgrundsdjupet.
(Helvetets portar öppnas)
Kör av andar i Helvetet.

Nalkas, o brudpar!
Skynda! Av lågor
Helvetets salar
Präktigt förgyllas.
Frukta ej elden!
Festligt han lyser,
Bränner dig ej.

De omfamna varandra och störta sig i avgrunden, och så slutar dramat med en änglakör:

Digitized by Google

Kärleken vänligt till himlarna leder,
Kärleken störtar i avgrunden neder.
Julia, Julia! Kvalen omarma dig!
Herre, förbarma dig!

Stagnelius' sista tid.

Om Stagnelius' sinnesstämning under denna tid hava vi några antydningar. Den 5 maj 1822 skrev Hammarsköld till Molbech: »En av mina bekanta, en ung skald vid namn Stagnelius — som i de tre häftena av sina dikter, dem han under titel Liljor i Saron utgivit, lämnat i visst avseende det poetiskt yppersta, vår vitterhet hittills kunnat framvisa — har blivit galen.» Notisen var visserligen alldeles förhastad. Stagnelius vistades då i Kalmar och var av hans diktning att döma i stället på bättringsvägen. Det var således endast ett rykte, som Hammarsköld återgav, men det visar, vad man i Stockholm väntade att få höra om Stagnelius. Säkerligen från 1821 äro några anekdoter, som Atterbom berättar och som han utan tvivel fått från Almquist, Stagnelius' kamrat i Ecklesiastikexpeditionen: »Snart instängde han sig dock oavbrutet och levde allena i en omväxling av gnostiska grubblerier, krampanfall och opiedrömmar. Man hörde förtäljas, att han stundom såg gnosticismens andeväsen livslevande för sig. I det hus, där han till sist bodde, blev värdfolket en midnatt väckt av ett förfärligt buller från Stagnelii uppöver belägna rum; vid eftersyn, vad som vore å färde, träffades han i blotta linnet med eldgaffeln i hand, triumferande att nyss hava jagat Demiurgen (den timliga världens furste) på dörren.»[1] Almquist hade också för Atterbom berättat, att han en gång efter en tillställning hos bådas chef, Rosenstein, kommit att följa Stagnelius till dennes bostad. Allt var där »i möjligaste ostädning», Stagnelius, som blivit intresserad av meningsutbytet med Almquist, kastade sig genast i den ouppbäddade sängen och utvecklade från denna »under häftiga gestikulationer, ur en nimbus av dun och fjädrar, de eleusinska mysteriernas beskaffenhet». Något egentligt umgänge mellan Almquist och Stagnelius kom dock icke till stånd, ty Stagnelius var — efter vad Almquist berättade för Peter Wieselgren — så förfallen, att Almquist »måste draga sig ifrån honom, därför att han (Almquist) var för äckelmagad. Stagnelius kunde utdricka $^1/_2$ stop finkel om dagen och var ej angenäm att besöka.» Därtill kom det från andra håll vitsordade opiemissbruket.

Vid denna tid var han således, efter allt att döma, alldeles upprriven, och för att söka bot för sitt sjuka sinne lämnade han Stockholm och begav sig åter till föräldrahemmet i Kalmar. Det sista av

[1] Atterbom har här ett dramatiskt tillägg: »Få dagar därefter fanns han död.» Men som Böök visat måste tilldragelsen hava timat icke 1823 utan 1821.

Digitized by Google

honom i expeditionen detta år renskrivna brevet är från början av oktober 1821, och antagligen reste han omedelbart därefter till Kalmar; där stannade han till juli 1822. Det ordnade levnadssättet och den minskade sprittillgången hade tydligen ett välgörande inflytande på hans nerver, och hans lynne tyckes åter hava kommit i en viss jämvikt. I biskopshusets sällskapsliv deltog han, skrev t. o. m. flera muntra — ehuru ej vidare lyckade — Bellmansimitationer och bör i det yttre uppträdandet hava förefallit såsom en ganska vanlig människa, alls icke såsom den teosofiske författaren till Liljor i Saron. Vid denna tid — skriver hans systerson Wimmerstedt — »måtte man hava levat ett muntert, men urbant sällskapsliv i den gamla unionsstaden. Inom skaldens umgängeskrets förekommo gillen av ett visst slag, varifrån han sällan och ogärna uteblev; de voro enklare middagar för ett mindre antal personer av bägge könen, glada och likstämmiga i tycken och levnadsvanor. Vid dessa små fester lärer så tillgått, att gästerna efter måltidens slut kvarsutto vid bordet, där bålar framsattes, prydda med girlander av blommor och citronskal. Därefter utbragtes skålar för när- eller frånvarande personer eller andra föremål för bordssällskapets intresse, och för varje skål ålåg det de manliga gästerna i tur och ordning efter begåvning och förmåga att avsjunga en visa, framsäga några verser eller förtälja någon anekdot till de närvarandes nöje. Vad som sålunda var en skyldighet för de manliga gästerna, var en rättighet för de kvinnliga, vilka icke lära försummat att därav begagna sig. Vid dessa tillfällen var Erik Stagnelius idel liv och munterhet; hans sångmö fladdrade med lösta vingar kring personer och tillfälliga händelser i charader och improvisationer.» Man må dock icke överdriva munterheten i detta skaldens Kalmarliv. Mot slutet av hans levnad — fortsätter Wimmerstedt — »blevo hans lekamliga plågor svårare och anfallen av dem tätare och mera långvariga; hypokondriens mörka stunder återkommo oftare och tilltogo i styrka; men det synes dock, att det skämtsamma lynnet och sinnesspänstigheten icke övergåvo honom, ehuru den tilltagande verkan av kroppslig desorganisation säkerligen ej lämnade honom många eller långa smärtfria stunder av dygnet».

Bacchanterna.

Den sjuke skaldens lynne tyckes likväl, som sagt, under dessa månader i hemmet åter hava kommit i en viss jämvikt, och i varje fall skrev han nu sin diktnings största mästerverk, dramat Bacchanterna eller fanatismen. Det trycktes vid Stagnelius' återkomst till Stockholm 1822 och inledes av ett företal, i vilket han behandlar den under denna tid så ofta diskuterade frågan om skillnaden mellan klassisk och romantisk poesi. Han framlägger här samma satser, som

Digitized by Google

förfäktats av nyromantikerna, i Tyskland av Schlegel, i Sverige av Atterbom: »Det gives blott tvenne slag av poesi: den klassiska och den romantiska. Bägge skiljas dock endast genom sin riktning från varandra. Den förra nedstiger ur en översinnlig värld för att i tidernas och tingens flod spegla sin fägring; hon metamorfiserar det inre i det yttre, det ideella i det reella. Med den senare åter äger ett motsatt förhållande rum. Den klassiska skaldekonsten är en i vårens dalar från himlen nedsvävande Venus, den romantiska däremot en från blodbefläckade ängder till himlen återvändande Astrea. Bägge äga emellertid lika anspråk på vår beundran; bägge äro de sköna, var på sitt sätt, och tillhöra ett gemensamt fädernesland. Att vilja avgöra den enas företräde framför den andra, vore dåraktigt; de äro skaldekonstens poler . . . Sorgespelet Bacchanterna är de grekiska mönstren efterbildat och har, med undantag av de genom ämnet nödvändiga modifikationerna, iklätt sig deras form. Denna form är den romantiska tragediens helt och hållet motsatt, ungefär som det enklaste maskineri det mest invecklade.»

Stagnelius har här således velat skriva en tragedi i grekisk stil, och obestridligen gör den detta intryck. Den har den antika tragediens klara enkelhet, också dess rena, humana, religiöst färgade världsåskådning. Den iakttager de tre enheterna, och den avslutande handlingen — mordet på Orfeus — berättas blott av »budbäraren». Visserligen använder Stagnelius här icke kören på samma antiktrogna sätt som i Sigurd Ring; den befinner sig icke under dramats hela lopp på scenen, den deltager i handlingen och uppbär icke dramats lyrik på samma sätt som i Sigurd Ring och Wisbur. Men i det hela gör Bacchanterna genom den antika stämning, som vilar över dramat, ett vida mera helleniskt intryck än de äldre tragedierna. Och dock är Bacchanterna på samma gång ett genomromantiskt drama.

En av huvudtankarna är densamma, som han utvecklat i de förut citerade teserna om gnosticismen: teorien om en uruppenbarelse, vilken såsom en tradition fortlevat inom hemliga ordnar och även dunkelt glimmar fram i folkreligionerna. Redan förut, i det 1820 nedskrivna dramatiska fragmentet Svegder, hade han varit inne på denna tankegång och sökt att omtolka Svegdermyten till esoterisk kristendom — detta i anslutning till Atterboms och Geijers spekulationer, framför allt till Atterboms. Nu gjorde han detta försök med den grekiska mytologien. I dramat är nämligen Orfeus bärare av denna uruppenbarelse. Ehuru han levat före både de eleusinska mysterierna och kristendomen, förkunnar han likväl samma lära, som låg bakom de förra och som är det väsentliga i den senare, den esoteriska kristen-

Digitized by Google

domen. Bacchanterna får därigenom en viss likhet med upplysningstidens drama. Tragedien är nämligen ett inlägg *för* den religiösa toleransen och *mot* fanatismen, dock med en väsentlig skillnad. Upplysningens tolerans var ett uttryck för en blek deism och en religiös indifferentism, under det att toleransen hos Stagnelius bottnar i en kristlig mystik. Men Orfeus är icke blott en av den esoteriska kristendomens förkunnare; han *är* Kristus själv, och dramat återger i antik form Kristi lidandeshistoria. Enligt den tyske mystikern Schubert, vars Symbolik des Traumes, såsom Cederblad visat, haft en avgörande betydelse för Bacchanterna, fanns i mysterierna och i alla religioner en mer eller mindre dunkel lära om en lidande, död och återuppstånden gud — en tanke, på vilken också Geijer varit inne — och under antiken kom denna reminiscens av urreligionen fram i den av Plutarkhos berättade sägnen om »den store Pan». Berättelsen ingår såsom ett av huvudmotiven i Bacchanterna. För sin lärjunge Gorgias berättar Orfeus om en dröm, som han haft. Jag tyckte mig — säger han — stå på spetsen av berget Olympos, och min blick irrade kring över världen; jorden låg mörk, skogen avlövad, förbleknad ängen, och ur hav och skog, ur grottor och floder hörde jag en jämmersång: »den store Pan är död». Förstenad hov jag upp min blick mot skyn, där stjärnorna slocknat; »ett blodrött *kors* allena bland svarta moln med olycksstrålar brann», och kring detta upprepade bleka andar i kor: »Den store Pan är död.»

I slummer snart jag sjönk för andra gången;
Från jorden då min häpna ande flög
I undervärldens bleka skymning neder.
Kring fält, av rodnande papaver klädda,
Tyst krökte Lethe här sin dunkla våg,
Och bleka maner gingo på dess strand
I nattfull skugga av granateträden,
Där ingen fågel sjöng och ingen fläkt
Med andeläppar viskade bland löven.

Så började avgrunden skälva liksom av ett jordskalv, klipporna störtade ned, spiran föll ur Plutos hand,

Men fruktansvärt från skuggors myriader
Ur Tartarus och ur Elysiens dalar
En korsång höjde sig: »Till Orcus kommer
Den store Pan!» Och mellan avgrundsdjupen
Genljudet vandrade: »Till Orcus kommer
Den store Pan!» Demanterigeln brast,
Och blixten flammade, och flydd var drömmen.

Digitized by Google

I den antika sagans form hava vi här således Kristi död och nedstigande till helvetet. Så följer den tredje drömmen. »Ett bättre släkte tycktes nu bebo en bättre jord», svärden smiddes om till liar, spjuten till plogbillar, och vid min sida stod Eurydice, skön som fordom. »Gläds Orfeus, sade hon, vi träffas snart. Den store Pan har lossat Hades' fångar.» Den tredje drömmen bådade Kristi återkomst.

Dramats handling uppbäres av samma kristna symbolik. Orfeus förföljes av de fanatiska, Dionysosdyrkande bacchanterna. För dessa berättar korförerskan om en dröm, som hon haft. I denna hade hon skådat livsnjutningens gud, men blek och dyster, och till henne hade han talat om den från underjorden återvände Orfeus:

Nyss återvänd ur bleka maners ödemark,
Ur spökens famntag, nyss vid avgrundshundens tjut
Invigd i grymma eumeniders hemlighet,
En väg till Orcus åt Deukalions barn han lär,
Självskapta smärtors gamla, länge kända väg.
Ej klingar från hans gyllne strängar vinets lov,
Ej helig kvinnokärleks, ej sällskaplig fröjds.
I skogars djup, tartariskt vilda öknars famn,
Där inga fauner dansa, inga nymfer le,
Lärjungar, grymt bedragna, ledas av hans röst.
Ej sådan var den bana, som till ljusets värld
Min nåd och vishet föreskrivit Pyrrhas ätt.

Mot den asketism, till vars förkunnare Dionysos här gör Orfeus, ställes den ljusa, glada livssyn, som druvans gud givit människan. Bacchanterna gripas efter denna berättelse av raseri och storma ut för att med sina thyrser dräpa den dystre siaren. Förföljd av dem kommer Orfeus in på scenen, ber några herdar om skydd, och de visa honom ett gömställe i en grotta. Orfeus uppmanar dem då att icke förråda »en gammal man, som mente er så väl», och så upprepas legenden om Judas' förräderi. En av herdarna, den unge Hermas, älskar Polydora, en av bacchanterna, och då dessa nu komma och spörja efter siarens gömställe, faller han inför Polydoras skönhet. Såsom alltid hos Stagnelius orsakas syndafallet av den sinnliga kärleken till kvinnan:

Som lön för dina suckar, som min ömhetspant,
En festlig brudnatt jag dig ämnat vid min barm,
På rosors bädd i näktergalomklingad lund.
Men vid den gud, som mäktigt skakar nu min själ,
En större gud än Cyprias kogerprydde son,
Vid denna thyrs jag svär: upplöst är vårt förbund,
Om du ej uppenbarar Orphei tillflyktsort.

Digitized by Google

Den förrådde träder nu fram, »färdig att för edra glavar dö». Han ber blott att ännu en sista gång få slå sin lyras strängar, och nu — vid dessa toner — försvinner bacchanternas raseri, och Orfeus kan tala till dem:

I helga kvinnor, varför så förfölja mig?
Vi dyrka samma gudom, blott med skilda namn.
Jag även tillber denna milda övermakt,
Som ljuvt i rankans druvor kokar purpurmust
Att trösta sorgsna hjärtan, lindra sjukas kval.
Tron mig! *En* gud blott gives, han må kallad bli
Apollon, Dionysos, egidskakarn Zeus...
Han alltid är den ende, sanne guden dock.

Kören.

Du ljuger. Dionysos heter världens gud.

Orfeus.

Låt vara. Till hans altar skyndar jag ock nu
Att honom tillbe glatt med offerblod och sång.

Ehuru yttrandet har en vida djupare innebörd — vartill vi skola återkomma — erinrar det ju slående om 1700-talets upplysta religionsfilosofi. Allah, Jehova, Buddha — allt var ju blott olika namn på ett och samma väsen, och upplysningsfilosofen borde därför ej hava någon svårighet att egna vem som helst av dem den av folkreligionen föreskrivna kulten. Det är för denna tolerans, Orfeus-Kristus här synes göra sig till en tolk. Så avlägsnar Orfeus sig att med bacchanterna bringa Dionysos ett offer. Slutet berättas av en herde, som här tjänstgör såsom den antika tragediens »budbärare». Orfeus hade gått med skaran, vars vilda raseri stillats av siarens överjordiska väsen, han hade just börjat offerakten, då »en broms, ett odjur från Tartaren sänt», kom surrande och stack korförerskan. Åter greps denna av det forna raseriet, som nu spred sig till hela skaran, de slungade sina thyrser mot den vördnadsvärde gubben, som blödande sjönk ned bland liljorna, »och grymt jag såg hans lemmar sönderslitas».

Lidandets akt var tillända. Av bacchanterna, av fanatikernas skara, hade Orfeus dräpts liksom Kristus, och liksom denne uppenbarar han sig för lärjungarna:

Jag kommer från Olympens ljusa glädjesal,
Där lönen re'n jag tillträtt för mitt tålamod.
Ej livets kval, ej vilda bassariders thyrs
Mig hinner mer, och av cymbalers kopparröst

Digitized by Google

Mitt fromma öra icke sönderslites mer.
Dig, Hermas, jag i sanning ger förlåtelse,
Fast fegt åt kvinnohären du mitt liv förrått.
Förlåt dig själv och vandra troget dygdens stig!

— — — — — — — — — — — — — — —

O, mina barn! Ej hundra offertjurars blod,
Trollformler och mysterer, helga vågors bad
Borttvätta själens smitta. Lydnad blott för den,
Som öppnar och som sluter Orci kopparport,
Stavbärarn Hermes, Majas vingbeklädda son.

Orfeus är således Kristus. Men det kristna människoidealet har här vävts samman med det antikt-platonska. Orfeus är icke endast Kristus; han är ock den åldrige Sokrates, som likaledes föll ett offer för fanatismen, och dragen från bägge dessa ideal ha här smälts samman i denna till formen antika, men till innehållet så romantiska tragedi, som är romantisk även därför, att den i så hög grad är subjektiv, ett uttryck för den kamp, som utkämpades inom skaldens eget bröst. Liljor i Saron hade diktats av asketen Stagnelius, skräckdramerna av den opiedruckne sensualisten. I Bacchanterna tar han med lugnare nerver upp problemet till förnyad granskning. Är då icke en försoning mellan bägge dessa makter i vårt väsen möjlig? Drager den okuvliga sinnesdriften hos människan henne med nödvändighet ned i stoftet? Dramat besvarar frågan. Apollon och Dionysos — så förkunnar Orfeus — äro icke fientliga väsen. Det gives blott *en* gud, han må kallas Apollon, Dionysos eller Zeus. Även jag tillber »denna milda övermakt, som ljuvt i rankans druvor kokar purpurmust att trösta sorgna hjärtan, lindra sjukas kval». En ädel livsnjutning och människoandens evighetsträngtan stå icke såsom varandras motsatser. Det är Orfeus' lära. Problemet diskuteras även av herdarna Timon och Lycis. Timon söker sanning och har därför mäktigt gripits av den store siarens förkunnelse. Vem känner vid hans strängaspel »icke minnet av fosterlandet vakna i sitt bröst?» Lycis dyrkar däremot Dionysos, älskar Amaryllis och bacchanternas glada evoësång:

Vi gå på skilda vägar
Till samma mål. Vi söka bägge sällhet.
Vem av oss hinner dock väl säkrast målet?
Du tittar i en ändlös himmel opp;
Bland rosor dröjer jag i dalens skuggor.
O Timon, örnen når ej solens eldklot,
Men fjäriln vilar glad vid rosens barm.

Digitized by Google

I dramats avslutningsord, då Orfeus' skugga uppenbarar sig för herdarna, giver han bägge rätt, även om hans hjärta tydligen står Timon närmast:

> Gack, Lycis, lycklig bliv vid Amaryllis' bröst!
> Med fröjd Olympens gudar stoftets ömhet se,
> Och liksom här på dunkel, solomkransad jord,
> I andars värld ock kärlek enda budet är.
> Gråt icke, gode Timon! Jag lycksalig är.
> Äoner av oändlig glädje för min blick
> Sig öppna som för mänskoögon himlar, hav.

I viss mån har skalden således återvänt till sin ungdoms första platonism, men denna har här blivit fördjupad och förädlad. Det väsentliga i livet är dock fortfarande människoandens dragning till den översinnliga världen, men denna står icke längre såsom i Saronsdikterna i en oförsonlig motsats till det jordiska, utan liksom hos Platon leder den jordiska Eros till den himmelska. Huru då förklara de Dionysosdyrkande bacchanternas raseri mot den höge siaren? För Orfeus stodo ju Apollon och Dionysos ej i någon motsats till varandra. Cederblad har i sina så uppslagsrika Stagneliusundersökningar givit svaret genom att hänvisa till den tyske nyromantikern Schubert, vars idéer givit Stagnelius så många av de poetiska fermenten i Bacchanterna. Ursprungligen voro enligt Schubert Dionysosmysterierna besläktade med Apollons läror. Men från denna

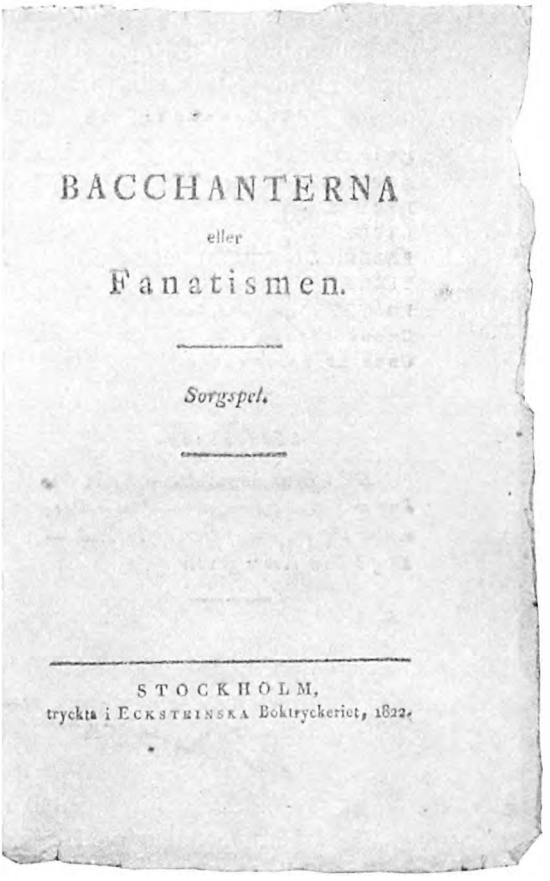
BACCHANTERNA

eller

Fanatismen.

Sorgspel.

STOCKHOLM,
tryckta i Eckstreinska Boktryckeriet, 1822.

Titelblad till originalupplagan av Bacchanterna.

Digitized by Google

höga ståndpunkt sjönko de ned. Den gudomliga inspirationen blev ett bacchantiskt rus, som likväl uppträdde i den högre entusiasmens gestalt, såsom äkta dionysisk inspiration. Den Dionysos, som korförerskan i drömmen tycker sig skåda och som uppmanar henne att mot Orfeus »lyfta hämndens fruktansvärda thyrs», är icke den verklige utan ett alster av hennes egen sinnligt uppjagade extas, ty de lägre andliga makterna kunde enligt Schubert antaga de högres gestalt och språk, och redan före bekantskapen med Schuberts teosofi hade Stagnelius varit inne på denna tankegång, då han i Wladimirs dröm låtit Satan uppträda och tala såsom tsarens avlidne fader. I avslutningen förklaras också korförerskans dröm på detta sätt. Då Orfeus lugnat bacchanternas raseri och tillsammans med korförerskan vill offra åt den verklige Dionysos, stickes hon av en broms, »ett odjur från Tartaren», och gripes då av samma orgiastiska raseri som förut. Denna sinnliga yrsel, som icke är detsamma som en ädel dionysisk livsnjutning, stammar från Tartaren, ej från den ljusa Olympen, där Apollon och Dionysos vistas vid varandras sida. Bacchanterna innehåller därför domen över såväl sensualismen i skräckdramerna som över asketismen i Martyrerna, starkast över den förra, som var hans sista ytterlighet.

Detta är platonism. Men denna kommer också fram däri, att Stagnelius fortfarande betraktar sinnevärlden såsom blott ett sken, och i själva verket ger oss drömmen en trognare bild av den sanna verkligheten:

> En skugga jorden är, ett spöke solen.
> En mörk tenarisk dunst, en stygisk dimma,
> En rök är allt, vad som vi vakne tänka.
> Blott sovande, blott då, när kroppens boja
> Av dvalans hand symboliskt redan lossas,
> Upplysas vi, o sanning, av ditt ljus
> Och i en ny, en skönare natur
> Med häpnad bo. O, drömde jag ännu!
> Jag såge då, jag visste mycket mera.

Hur äkta nyromantisk en dylik fantasi är, visas bäst därav, att samma tanke varieras i Atterboms samtidigt skrivna, ehuru två år senare utgivna Lycksalighetens ö. Men hos Stagnelius framhålles vida starkare än hos Atterbom just själva sanningsvärdet i drömmen, och såsom Cederblad visat, hade Stagnelius även här fått uppslaget från Schubert: »man förstår lätt, att den med opiedrömmarna förtrogne Stagnelius med iver skulle omfatta en sådan lära». Större delen av dramat upptages också av redogörelser för drömmar.

Digitized by Google

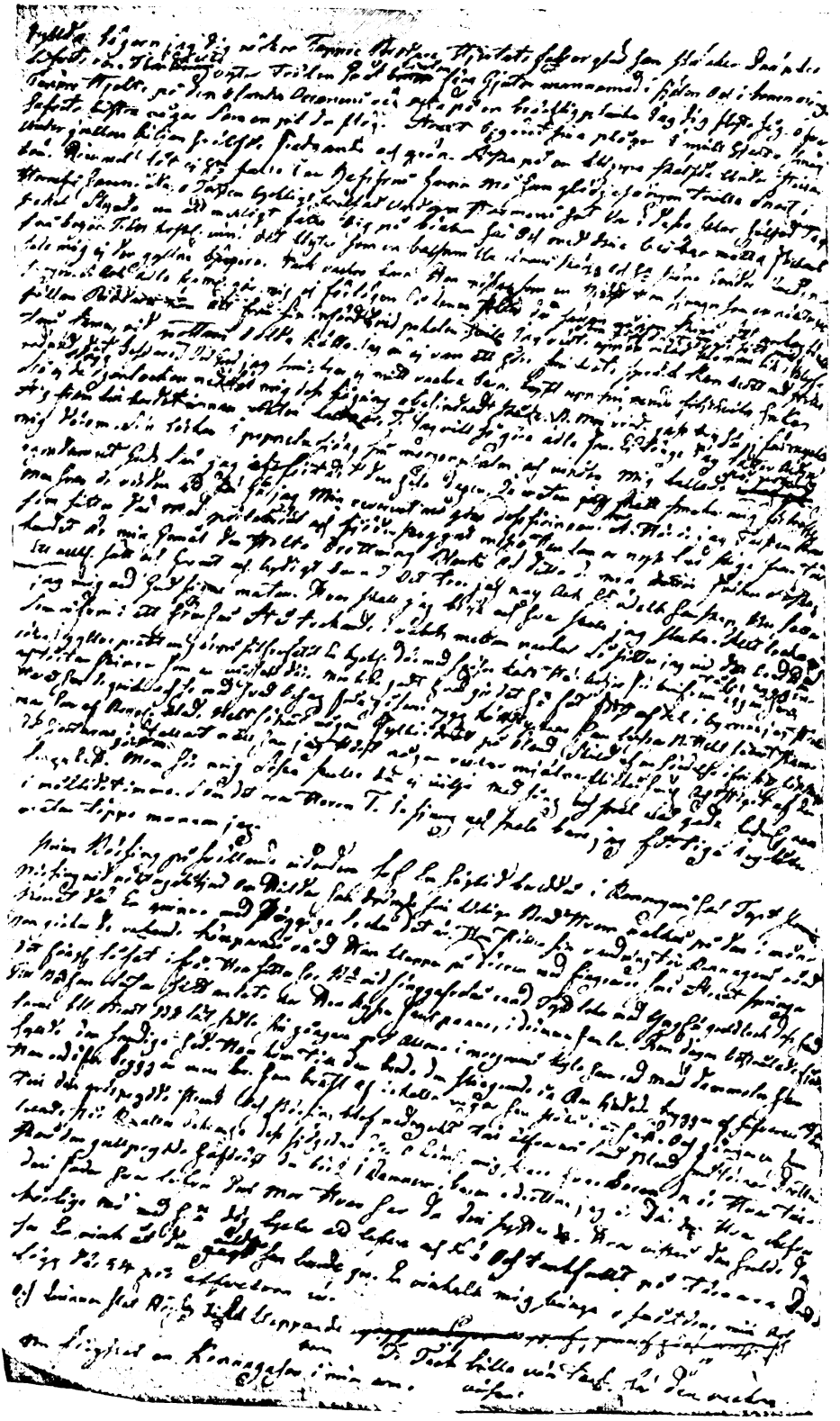

Sida ur Stagnelius, Torsten Fiskare (or. storlek).

Kungl. Biblioteket. (Vf. 188.)

Digitized by Google

Digitized by Google

I sin geniala Stagneliusmonografi har Böök i Bacchanterna velat finna också ett varsel om en ändrad uppfattning av romantiken, och i de två arbeten, som enligt Böök följde närmast efter Bacchanterna, Blenda och Thorsten fiskare, skulle han hava brutit staven över sin egen romantik och i stället övergått till ett slags realism. Denna mening har jag icke kunnat dela. Blenda är enligt min tro ett ungdomsarbete, vars poetiska språk antyder nybörjaren och alldeles står tillbaka för den fulländade diktionen i Thorsten fiskare, som ju heller icke företer samma stilblandning som Blenda, utan är ett rent ypperligt nyromantiskt lustspel, ett bland de få lyckade exemplen på den nyromantiska ironien. Det skrevs i Stockholm, sedan Stagnelius på högsommaren 1822 återkommit dit, och blev ganska säkert avslutat omedelbart före hans död i april 1823, ehuru det nu blott föreligger i fragment. Innehållet är fantastiskt. Thorsten fiskare blir från Öland vinddriven till den obebodda Blå jungfrun, där den store Germund härskar, »alla djurs och plantors och älvors konung», och denne, hans drottning Blanka och hans dotter prinsessan Siska besluta att driva med den plumpe fiskaren. Av en tärna inbjudes han till deras slott, han klädes ut i en praktfull dräkt — i själva verket en harlequinskostym — hälsas med en präktig måltid, vid vilken han föräter sig och tar sig för mycket till bästa, och då Siska halvt friar till honom, är han väl först litet tveksam, om han för henne skall övergiva sin hustru, mor Annika på Öland, men då han får se den blivande svärfaderns alla blanka silverriksdalrar, försvinna hans skrupler över ett tvegifte, och han samtycker att bliva kronprins och den sköna Siskas make. Av tärnan föres han nu till sängkammaren, han kastar sig i den mjuka sängen, men faller i verkligheten ur båten i sjön och — vaknar ur sin dröm. Öns andar ha endast drivit med honom.

Thorsten fiskare.

Detta är ju Jeppe på berget i nyromantisk form. Men är skämtet riktat mot romantikens högtflygande drömmar? Det är Bööks mening: »det är antiromantiskt. Thorsten är återförvisad till sin karga och vardagliga värld, som lyste upp i strimman från stockelden över det öde havet. Fantasien, excitationen och spriten lova namnlösa saligheter, men det är sundare att hålla sig till verkligheten. Thorsten är icke bara en individ, han är en representant för det dåraktiga människosläktet . . . Sagospelet är ett led i den allt starkare tillnyktringsprocessen hos Stagnelius. Ironien gör sig till herre över fantastiken. Verklighetssinnet hånar escapaderna.» Jag har icke fått denna uppfattning av dramat. Lyckolandet ter sig olika för olika klasser av människor. För Astolf är det Felicias ö, för Stagnelius var det den platonska idévärlden, »Olympens ljusa glädjesal», för vardagsmänniskan är det

Digitized by Google

ett »Schlaraffenland», där stekta korvar hänga på träden, där brännvin flödar ur källan och där pengar finnas som småsten. Det var om detta Schlaraffenland, som Thorsten fiskare drömt. För mig är stycket romantikerns satir över filisterns materialistiska fantasivärld, icke över den romantik, till vilken Stagnelius själv bekände sig. I Midsommarnattsdrömmen hade Shakspere fört Titania och Bottom tillsammans, driften går ut över Bottom, men älvvärlden förlorar ej sin idealitet. Det gör den ej heller här. Det är alldeles riktigt, att Thorsten fiskare i formen företer en vida starkare realism än Stagnelius' andra dramer, men detta krävdes av ämnet och av dramats karaktär av lustspel, och Stagnelius var — såsom Cederblad framhållit — alldeles för stor stilkonstnär att ej tillgodose detta krav. För bedömandet av hans världsåskådning har denna art av realism ingen betydelse.

Stagnelius förblev romantiker in i det sista. I juli 1822 lämnade han Kalmar, och förmodligen ansågs han då återställd. I varje fall började han ånyo sin tjänstgöring i ecklesiastikexpeditionen, där han nu utnämndes till ordinarie kanslist. Med sig från Kalmar hade han Bacchanterna, som han — fortfarande sin egen förläggare — lät trycka. I det här förut citerade företal, som han skrivit, men som han vid utgivandet undertryckte, vände han sig med dessa stolta ord till publiken: »Närvarande dram är endast skriven för verkligt bildade läsare. Den litterata pöbeln kan ej njuta de poetiska skönheter, som stycket möjligtvis torde innehålla.» Bakom dessa ord skymta vi den nyromantiska uppfattningen av poesien; denna var — såsom Atterbom i Aurora utvecklat — till endast för »de invigde», och andras »omdöme om det heliga vanhelgar det». Stagnelius' förakt för den stora allmänheten visade sig vara grundat. Ehuru den poetiskt mest fullödiga större svenska dikt, som dittills utkommit, tyckes den nästan alls icke hava uppmärksammats. På listan över de arbeten, som under 1822 utkommit och som Svenska akademien vid bortgivande av det Lundbladska priset skulle bedöma, stod även »Bacchanterna av Stagnelius», men akademien beslöt »enhälligt» att tilldela priset till professor Zetterstedt för dennes Resa genom Sveriges och Norriges lappmarker. Tegnér hade ivrigt lagt sig ut för Zetterstedt, och Leopold, som nu blivit hovman hos den svenska litteraturens nye monark Tegnér, svarade artigt: »Vore jag också ej så fullkomligt, som jag är, av Herr Doktorns mening om detta arbete, skulle jag dock finna rättvist, att den skald, som gjort doktor Lundblad odödlig[1], disponerar

[1] Vid den minnesfest, som Lunds universitet i november 1822 hållit över professor Lundblad, hade Tegnér skrivit en dikt över denne, som var det Lundbladska prisets stiftare.

Digitized by Google

för denna gången om det pris, han stiftat.» Egendomligt nog hade Tegnér då icke läst Bacchanterna, utan trodde, att frågan gällde Martyrerna, som utkommit 1821 och som under föregående år, såsom vi minnas, av akademien bedömts. I sitt brev till Leopold med förord för Zetterstedt yttrar Tegnér sig därför om Martyrerna, men även om Stagnelius' hela skaldskap. Yttrandet är intressant, särskilt med hänsyn till frågan, huruvida Tegnér och Stagnelius kunna sammanföras till den grupp, som man kallat »neutrer». Någon har sagt mig — skriver Tegnér — »att man härvid tänkt på Stagnelius för hans tragedi Martyrerna. Stagnelius har visserligen mycken poetisk gåva och isynnerhet en rikedom och fyllighet i diktionen, som är all heder värd; men det synes mig, som hans talang blivit något missledd genom metafysiskt grubbel och den nu gängse poetiska gulsjukan och sentimentala pjunket. Det har alltid förekommit mig, som poesien ej annat vore än ett väl organiserat sinnes hälsa, en lek, föranledd av överflödande intellektuella livskrafter, ett fröjdesprång utöver vardaglighetens gränser; men en poesi, som begynner med kikhosta, slutar gärna med hektik och feberrodnad på kinderna. Spartanerna bortkastade de barn, som voro födda allt för sjukliga. Jag tror vi gjorde ej så orätt, om vi på samma sätt behandlade de poetiska foster, som komma till världen med för svagt bröst och för blek hy. Står icke dessutom hela vår litteratur full med tårekrukor, som drypa i månskenet, och införskrivas ej stundeligen nya från Tyskland? Vad särskilt angår Martyrerna, så vill jag icke neka den poetiska förtjänsten av en och annan scen däruti, men jag bör dock tillägga, att om kristendomen vore sådan, som den där föreställes, en bra karl lätt kunde frestas att avsäga sig den och bli antingen jude som 1817 års ständer eller turk som den heliga alliansen.» För den gamle upplysningsskalden Leopold bör detta anfall på hela den nyromantiska rörelsen hava varit mycket tilltalande, och i sitt svar förklarade sig Leopold fullt ense med Tegnér. Akademien borde icke »belöna blotta geniet, blotta talangen hos en författare, om han för övrigt vandrar på förtappelsens väg».

Den enda recension, som kom Bacchanterna till del, var i den gamla skolans organ, Stockholms-Posten, och recensenten hade tydligen icke förstått det minsta av dramat: »Det friska grekiska livet saknas, och i stället för den vilda, men kraftiga tiden av människosläktets utveckling, som händelsen tillhör, finner man sig försatt i detta sjukliga överblomningstillstånd, som författaren så väl skildrat i Martyrerna. Även versen vacklar, liksom hade den en känning av detta misstag om ämnets natur.» Dock hade recensenten funnit flera vackra partier, särskilt Orfeus' dröm.

Digitized by Google

Stagnelius' död.

Trots denna likgiltighet från allmänhetens och kritikens sida förefaller det, som om Stagnelius nu velat framträda såsom författare. Sitt drama Albert och Julia renskrev han och lämnade manuskriptet till boktryckaren Deleen, som emellertid, efter vad Deleen själv trodde, slarvade bort det.[1] Likaså tyckes han hava påbörjat en omarbetning av Riddartornet — tvenne planer, vilka snarast tyda därpå, att han icke brutit med romantiken. Slutligen skrev han under dessa månader Thorsten fiskare, som han väl också tänkte utgiva. Alla dessa planer korsades likväl av döden. Reconvalescensen under Kalmaruppehållet blev av kort varaktighet. Vid återkomsten till Stockholm synes han hava återtagit sitt forna liv, och i början av januari 1823 slutade han att tjänstgöra i expeditionen; i mars var det, att döma av en anteckning av hans förman Jacob Adlerbeth, på tal att avsätta honom, och kort förut hade han, våldsamt berusad, tagits om hand av polisen. Bristningspunkten var således nära. Kort efter hans återkomst från Kalmar hade Geijer sökt att genom Adlerbeths bemedling få göra hans bekantskap. Stagnelius höll sig först undan, men slutligen råkade Geijer honom och skrev då till Atterbom: »Jag gjorde i Stockholm bekantskap med Stagnelius, som skänkte mig första arket av en ny tragedi, Bacchanterna eller fanatismen, som är under trycket. Ämnet är Orpheus. Jag kan ingenting säga därom. Stagnelius är en genialisk, men besynnerlig, lurvig, burschikos varelse, varm, men oklar och aldra mest rasande fantastisk, då han bemödar sig att tala kallt *förstånd*. Till hälsan synes han mig tyvärr redan förstörd, och hans diet lär ej vara den bästa.» Brevet skrevs i september och antyder, att Stagnelius fortfarande var lika djupt förvillad in i en fantastisk, romantisk mystik. Sedan gick det tydligen allt mera bakut för honom. Sängliggande för någon direkt sjukdom förefaller han ej hava varit, utan helt plötsligt avlidit, den 3 april 1823 kl. $^1/_2$3 e. m. Enligt Maria församlings dödsbok skall dödsorsaken hava varit »slag», och som vi veta led han av en svårartad hjärtåkomma. Utan tvivel var det hjärtat, som till slut hade strejkat. Han begrovs den 8 s. m. på Maria kyrkogård, tydligen i den aldra största enkelhet; några vänner i huvudstaden hade han icke, och kanske var det blott värdinnan i den lägenhet, han hyrt, som följde hans stoft till den sista vilan. Han hade levat såsom en enslig drömmare, och såsom sådan skildes han ock hädan.

Han avled vid ännu ej fyllda trettio år. Hans sista stora dikter, Bacchanterna och Thorsten fiskare, visa ingen avmattning i fantasien, hans poetiska instrument är i dem rikare, fylligare, mera harmoniskt

[1] Efter Stagnelius' död fick han likväl tag i det.

Digitized by Google

än förut, och det kunde därför tyckas, som om han, så vida Parcen ej avklippt hans livstråd, kunnat nå ännu högre, kanske gått en sundare utveckling tillmötes. Dylika spörsmål kunna göras, men de förbli ständigt obesvarade. Allt tyder dock på, att Stagnelius, om än icke andligen, så dock kroppsligen var förbränd, då han slutade sina dagar. Hans fysik var enligt alla vittnesbörd undergrävd. Även om hjärtförlamningen ej kommit, hade en verklig rekonvalescens nog ej varit möjlig. Hans öde var detsamma, som drabbade Tysklands störste nyromantiske skald, E. T. A. Hoffmann. Båda voro det nyromantiska fantasilivets martyrer, båda hade ännu in i det sista samma oerhörda fantasikraft, och båda voro obotliga.

E. J. Stagnelius.
Medaljong skuren i trä av L. G. Malmberg.

Inom den svenska litteraturen har man jämfört Stagnelius med Lidner, som av de gustavianska skalderna var den, som stod honom närmast, och onekligen finnas vissa likheter, även om man bortser från spritbegäret, som hos Stagnelius, åtminstone delvis, hade en annan förklaringsgrund än hos Lidner. Båda voro stora skalder med en överlägsen vers- och språkbegåvning, med en fantasi, som var bördigare än hos någon i samtiden, båda älskade de starka färgerna, den natur, de skildrade, var hos båda mera ett fantasilandskap än verkligheten. Dessa likheter, som för övrigt tåla åtskilliga modifikationer, äro dock mera yttre, och olikheterna äro större. Lidner var ingen djup natur, och hans poesi saknade en filosofisk bakgrund. Stagnelius' diktning får däremot sin egentliga färg just av de problem, med vilka han brottas, och icke minst av den känsla av synd, som fyller den. Något skuldmedvetande hade Lidner aldrig, utan tröstade sig städse med sitt ömma hjärta. Från denna för Lidner så kännetecknande sentimentalitet var Stagnelius alldeles fri, och även deras liv var olika. Båda drucko, men Stagnelius, som det tyckes, mest för att döva kroppsliga och andliga kval, och någon sällskaplig rumlare som Lidner var den dystre enslingen icke, även om han i Kalmar kunde slå sig lös inom kretsen av biskopshusets vänner. Han hade, vad Lidner icke hade, känsla för borgerliga förpliktelser. Sin plats

Digitized by Google

tyckes han ända till kort före sin död hava skött utan anmärkning, även om han av hälsoskäl nödgades att ofta taga sig tjänstledighet, och hans ekonomi företer ingen likhet med Lidners; vid sin död hade han inga andra skulder än för hyra och spisning — tillsammans 43 riksdaler. Som karaktär var ju Lidner fullkomligt hållningslös. Stagnelius däremot var en sällsport stolt natur. Få ha så litet som han sökt publikens gunst, och han lade aldrig an på att träffa dess smak och skörda dess bifall. Han skrev för sig själv, och de skrifter, han utgav, voro mycket få i förhållande till dem, han författat. Något beskydd sökte han aldrig, och han rent av undvek allt litterärt umgänge. Han skickade aldrig in något bidrag vare sig till Wallmarks Journal eller till Poetisk kalender, och det finnes icke ett enda brev från honom till Tegnér, Wallin, Leopold, Franzén, Geijer eller Atterbom. För deras omdöme tyckes han hava varit likgiltig och blott levat i sin egen fantasivärld.

Hans ställning till samtidens litterära riktning var dock fullkomligt klar. Han var nyromantiker, och för så vitt dragningen åt mystik samt fantasilivets rikedom och originalitet kunna anses vara det kännetecknande för denna riktning, var han t. o. m. en mera genomförd nyromantiker än Atterbom själv. Så uppfattades han ock av samtiden. Huru Svenska akademien och Stockholms-Posten bedömde honom hava vi sett. Likaså hava vi sett, att han av Tegnér utdömdes såsom fosforist, under det att han av den nya skolan genast uppskattades; den, som efter hans död samlade och utgav hans skrifter, var Hammarsköld, och Atterbom egnade honom en klassiskt vacker minnesruna. Själv hade han redan i elegien 1815 angivit sin anslutning till den nya romantiska poesien, hos Tegnér och Geijer senterade han egentligen blott romantiken, och av den götiska rörelsen upptog han samma element som Atterbom. Uppslag både till sin diktning och sin spekulation hade han, såsom förut påpekats, fått från den nya skolan, och liksom fosforisterna var även han bergtagen av den schellingska filosofien. Liksom nyromantikerna älskade han redan i sin tidigaste produktion de sydromanska versformerna, skrev canzoner, sonetter och ottave rime, likaså antika metra, som han behandlade med vida större talang än de övriga nyromantikerna, liksom de lade han an på ordens musikaliska välklang — utan att dock såsom Atterbom i sina ungdomsdikter för ordmusiken förglömma logiken — hans ordskatt är den nyromantiska: kristallkällor, jaspisbäckar, näktergalstoner o. s. v., och hans färggivning är t. o. m. starkare än Atterboms.

Det är särskilt Cederblad och Nilsson, som i sina ypperliga Stagneliusundersökningar med skärpa framhållit just detta nyromantiska

Digitized by Google

i Stagnelius' skaldskap. Denna romantik framträder först såsom »en psykisk disposition, ej som en världsåskådning». I de 1815—1818 författade dikterna är han mera än en förromantiker, men efter krisen 1819 fördjupade han sig i en mystik, som är utpräglat hypernyromantisk; i detta fall var Tegnérs diagnos fullt träffande. Något försök att bryta sig ut ur denna romantik gjorde han knappast, och vid de bellmanianska Kalmardikterna bör man säkerligen icke lägga någon större vikt. Stagnelius lade aldrig an på att uppträda såsom något nyromantiskt »geni» med ett för publiken avsett dubbelliv, ett överdådigt orgiastiskt och ett hyperidealistiskt. I detta som i andra fall var han fri från all humbug och all pose. Men visserligen kan man säga, att han i verkligheten förde ett dylikt dubbelliv. Inom hemmets umgängeskrets uppträdde han som en vanlig människa, alls icke såsom ett »geni», och sin fantasivärld behöll han för sig själv. Kalmarkretsen skulle ej hava förstått den, och han avslöjade därför ej sin inre människa för Thorsten fiskares meningsfränder. Men när han någon enstaka gång träffade en kongenial personlighet — såsom Almquist och Geijer — kunde han bliva eld och lågor, då han för dem framlade sin fantastiska världsåskådning.

Stagnelius var således en utpräglad nyromantiker. Men inom nyromantiken funnos många boningar, och Stagnelius var en fullt originell skald. Av de uppslag, han fått från nyromantiska författare, utbildade han en mystisk och teosofisk världsåskådning, som i varje fall var hans egen, under det att de övriga svenska nyromantikerna mer eller mindre troget accepterade Schellings läror. Och även hans poetiska stil liksom hans fantasi var originell. Det mesta berodde utan tvivel på naturellen, men i mycket fingo både stil och fantasi sin färg av hans opiebruk. Opieruset framkallar som bekant hemska skräckdrömmar, och mot slutet av hans liv blevo dessa allt mer intensiva, under det att de alldeles saknas i de övriga svenska nyromantikernas diktning. Det sammanhänger också med opiet, att Stagnelius — för att citera Cederblad — är »den purpurröda lyckodrömmens och det outsägligt plågsamma uppvaknandets diktare». Detta låg visserligen redan i hans natur, men anlaget utvecklades ytterligare genom de narkoser, han anlitade; »han drömmer om fabulösa skatter, kulörta världar utan grått, vällukter och viner, ädelstenars glans, kristallers sken, danserskors behag, kvinnors gränslösa hängivenhet. Även under tider, då Stagnelius bekänner sig till asketismen, råder i hans fantasi och stil ingen asketism.» Stilen är alltjämt lika sensuellt glödande, och i detta fall har man iakttagit en olikhet mellan honom och Atterbom. Dennes färgrika, allt för färgrika stil i ungdomsdik-

Digitized by Google

terna blir med åren allt mera måttfull och kysk, under det att färgglöden hos Stagnelius befinner sig i ett ständigt crescendo. Cederblad har här gjort en träffande anmärkning: »Den större färgrikedomen i Stagnelii senare teosofiska dikt betecknar ej enbart en utvidgning av hans artistiska förmåga. Den är djupt symbolisk och har intet tillfälligt. Stagnelius är ej en målare, som blott för effektens skull avsiktligt kontrasterar färgerna. De mörka färgernas tillkomst är i väsentlig grad psykiskt betingad. Samtidigt som Stagnelii världsbild förmörkades, kommo också de mörka färgerna med i hans fantasibilder. Det är *ögat*, som ser och njuter hyacinternas och rosornas färgprakt, men *tanken,* som blott ser mörker och natt under jordens glänsande mantel. Man griper här motsättningen i Stagnelii inre mellan det i starka färger frossande njutningsbegäret och hans moraliskt och intellektuellt bestämda syn på livet, som säger honom, att mörker bor på djupet under sinnevärldens bedrägligt förföriska yta.»

Tegnér hade otvivelaktigen rätt däri, att Liljor i Saron voro dikter av en andligen sjuk skald. Men han hade knappt rätt däri, att man efter spartanernas föredöme borde utsätta de barn, »som voro födda allt för sjukliga». Vår litteratur skulle därigenom hava blivit oändligen mycket fattigare. Det finnes stora, själssunda skalder såsom Stiernhielm, Geijer och Runeberg — själv hörde Tegnér knappt till detta släkte. Men det finnes ock sjuklingar, som skänkt oss kanske lika mycket — Lidner, Stagnelius, Fröding och Strindberg. Och i den svenska diktens Pantheon finnas lyckligtvis rum för bägge dessa typer.

Lögarens lugn.
Runor av Karl August Nicander. Med teckningar av Hugo Hamilton. 1825.

Digitized by Google

GOTICISMEN

ETT inslag i den romantiska rörelsen vid 1800-talets början var goticismen, ehuru detta inslag visserligen icke var av den betydelse, som man på Fryxells och Malmströms tid förmenade, då man sökte konstituera en »götisk skola» i motsats till romantiken. I själva verket fanns det bland de nu uppträdande författarna blott en enda »göt» d. v. s. en författare, vars verksamhet så gott som uteslutande täckes av vad som ligger i goticismen såsom blott sådan, och det var Ling. De övriga beröras mer eller mindre av denna strömning, men deras själsliv var rikare, än att det kan karakteriseras med ett slagord som »götiskt». Emellertid torde det vara lämpligt att i ett sammanhang redogöra för denna strömning, som i varje fall fick en om ock övergående betydelse och vilken såsom skandinavism i viss mån fortlevde även efter 1830.

Översättningslitteraturen.

Goticismen var icke någon alldeles ny rörelse, och den har både utländska och inhemska anor. En särskilt viktig faktor var naturligtvis kännedomen om den isländska litteraturen, vilken man ända sedan 1600-talet kallade götisk och ansåg vara gemensamt nordisk. Vid vår stormaktstids början var denna kunskap ytterst minimal. Sedan 1300-talet hade man visserligen en svensk kungalängd, som ytterst återgick till Ynglingasagan, men originalet var här till oigenkännlighet vanställt, och först Messenius kunde begagna ett utdrag ur den verkliga Ynglingasagan. Detta jämte den mera tyska än isländska Didrikssagan var allt, vad man vid 1600-talets mitt här i Sverige kände av den isländska litteraturen. Så kom både i Danmark och i Sverige den isländska litteraturens renässans. Från sagoön skickades en mängd viktiga handskrifter till Danmark, flera av dem inköptes av De la Gardie och kommo till universitetsbiblioteket i Uppsala, och nu började, huvudsakligen genom Verelius och Peringskiöld, ett högst betydande utgivararbete, särskilt av fornsagor: Hrolfs saga Gautrekssonar, Herrauds och Bosa saga, Vilkinasagan, Sogubrot samt framför allt Hervararsagan. Likaså utgavs en svensk översättning av Snorres konungasagor. För den följande goticismen fingo dessa översättningar en icke ringa betydelse, ty dessa sagor lästes, särskilt på den svenska landsbygden, långt fram i tiden såsom romaner, och det var från dem, som Tegnér, Atterbom och deras generation fingo sina första »götiska» intryck. Såsom vi minnas fortlevde rudbeckianismen, om ock svagt, ännu under 1700-talet, och 1737 utgav Biörner sina Kämpadater, en samling sagor om Rolf Krake,

Digitized by Google

Volsungarna, Frithiof, Ragnar Lodbrok m. fl., och även dessa Kämpadater hade vid 1800-talets början en intresserad läsekrets. Kunskapen om sagolitteraturen var således icke obetydlig, och även Snorres Edda hade utgivits, först av dansken Resenius (1665), sedan av Göransson (1746). Enskilda kväden ur Sæmundareddan hade också publicerats, Voluspa och Havamal 1665, Vegtamskvida 1689, och även några skaldedikter förelågo i tryck: Hakonarmal 1689, Krakumal 1636, 1651 och 1737, Darradssången 1689 och ännu några andra. Materialet var således även här jämförelsevis rikligt. Men varken i Sverige eller Danmark hade man utanför antikvariernas och historikernas krets ägnat det någon större uppmärksamhet, och någon inverkan på den svenska diktningen under 1700-talet hade denna litteratur icke, så vida man frånser det inslag från den isländska sagan, som finnes i Adalrik och Giöthilda. Den goticism, som för övrigt kan spåras under den gustavianska tiden, stammar i huvudsak från utlandet, och betydelse för diktningen fick den fornnordiska litteraturen först sedan den kommit i kontakt med två av tidens kulturströmningar, med dem, som utgingo från Rousseau och Montesquieu. För denna gustavianska goticism har jag redan i föregående del redogjort och skall för överskådlighetens skull ytterligare återkomma till den, sedan jag behandlat den »götiska» insatsen i utlandets litteratur under 1700-talet.

Den engelska goticismen.

Rörelsen utgick från England, varifrån i allmänhet uppslagen under 1700-talet kommo. Redan 1703 hade den engelske filologen Hickes i sin Thesaurus avtryckt den förut av Verelius i Hervararsagan publicerade Hervors dödssång och till denna fogat en prosaöversättning. Vida viktigare voro de uppslag, som sedermera ungefär samtidigt gjordes från tre olika håll, av Gray, Percy och Mallet. Gray påbörjade 1754 sin i flera fall banbrytande dikt The bard, som han avslutade 1757. Han har här kombinerat grekiska, keltiska och fornnordiska motiv. Hans dikt är till formen ett grekiskt ode, men hjälten är en keltisk bard, och i karakteristiken av denne hava keltiska motiv vävts samman med nordiska, som han lånat från Darradssången och Sogubrot, och sedermera utgav han några direkta imitationer från isländskan: The fatal sisters (Darradssången) och The descent of Odin (Vegtamskvida). 1763 följde Percys samling Five pieces of runic poetry eller engelska översättningar av Hervors besvärjelsesång, Krakumal, Egill Skallagrimssons Hofudlausn, Hakonarmal och Harald Hårdrådes kärlekskväde. Kort förut, 1756, hade schweizaren Paul Henri Mallet, som anställts såsom professor i Köpenhamn, publicerat sitt viktiga arbete Monumens de la mythologie et de la poësie des celtes et particulièrement des anciens scandinaves. I fransk prosaöversättning återgav han här Voluspa och Havamal, Krakumal, Hakonarmal och Harald Hårdrådes kärlekssång. Men viktigare än dessa översättningar var den karakteristik, han här gav av fornnordiskt lynne och av fornnordisk poesi. Han och Gray, som arbetat oberoende av varandra, stämde här förunderligt väl överens, beroende därpå att båda tillämpade Montesquieus idéer. De forna skandinaverna skildras såsom barbarer, tappra, okänsliga för smärtan, enkla naturmänniskor, obekanta med varje slag av lyx, men samtidigt med en fläkt av ridderlighet över sitt liv, och deras diktning var en vild, primitiv poesi, som genom sitt barbari och sin friska ursprunglighet bildade en skarp kontrast till den fransk-klassiska poesien. Det var detta, som slog an på samtiden, och »goticismen» blev därför en fåra i den nu framkvällande exotismen eller den emot upplysningslitteraturen gående strömningen.

Den tyska goticismen.

I Tyskland kombinerades denna strömning med en annan och fick därmed ett inslag av patriotism. I Tyskland hade nämligen ända från reformationstiden funnits ett slags speciellt tysk goticism. Under den tidigare humanismen hade

Digitized by Google

man gjort bekantskap med Tacitus' Germania, och naturligtvis hade man gripits av den romerske hävdatecknarens idealiserade skildring av forntidens germaner i deras motsats till de förvekligade romarna. Genom den religiösa kamp, som det protestantiska Tyskland kom att föra mot Rom, hade detta svärmeri för cheruskern Hermann ytterligare stegrats, och Tacitus' Germania spelar också ganska mycket in särskilt i 1600-talets tyska roman. Sin egentliga betydelse fick denna forntyskt färgade patriotism likväl först genom Klopstock, och i hans diktning förenade sig motiv från Tacitus, Ossian och den fornnordiska litteraturen. Åtskilliga av dessa gå igen också i senare nordisk diktning, så talet om »Herthas ö». Tacitus hade omnämnt den hemlighetsfulla kult, som på en ö i det norr om Germanien liggande havet egnats gudinnan Nerthus (Niord). Men Nerthus hade genom en felläsning förvandlats till Herthus, och så uppstod gudinnan Hertha, vars ö identifierades med Själland. Tacitus hade vidare berättat, att germanerna hade krigssånger, kallade »barditus», och dylika förekomma även flitigt i Klopstocks skådespel eller — som han kallade dem — »Bardieten». De uppstämmas av skalder, vilka kallas »barder», och dylika uppträda som bekant också i vår egen götiska diktning. De stamma emellertid icke från Tacitus utan från Gray och Ossian, som redan 1764 kommit ut i tysk översättning. Namnet är i Tyskland dock äldre än Klopstock. Redan 1600-talets lärde hade sammanblandat kelter och germaner och ansett, att kelterna varit en germansk stam; denna uppfattning delades ock av Gray och Mallet. Vad som berättades om de ena, tillämpade man därför i Tyskland på de andra. Hos kelterna funnos druider och barder. Dessa senare voro *lyriska,* icke episka, skalder, men de uppfattades nu av tyskarna redan före Klopstock såsom skalder i allmänhet, och hos Klopstock är det »barderna», som föredraga de *germanska* krigssånger, som han inlagt i sina dramer; från honom gingo de över till den nordiska poesien. Klopstocks kännedom om den rent nordiska mytologien var emellertid mycket obetydlig, och hans uppfattning av de germanska gudomligheterna har naturligtvis påverkats av hans kännedom om de romerska. Men så till vida blev hans insats dock av vikt, att han gav uppslaget till en ny poetisk mytvärld, den germanska, vilken nu börjar uppträda vid sidan av den grekisk-romerska. Denna mytvärld möter oss i hans dramer, vilka tydligen äro byggda efter grekiskt mönster, och denna förening av grekiskt och germanskt förtjänar en viss uppmärksamhet. Vi hava mött den förut hos Gray, vars The bard till formen är ett pindariskt ode, och vi möta den sedan i Oehlenschlägers Baldur hin gode, hos Clewberg, Adlerbeth, Franzén, Ling och Stagnelius, vilken senares nordiska dramer äro tragedier i grekisk stil. Även i ett annat fall voro Klopstocks Bardieten av betydelse. De voro, som sagt, starkt patriotiska, och denna patriotism blev också ett bland de viktigare inslagen i den nordiska goticismen.

1700-talets svenska goticism.

Goticismen — om man nu så kan kalla detta forntidssvärmeri hos Klopstock — var i huvudsak lånad från Tacitus, och det nordiska inslaget var mycket obetydligt. 1700-talets svenska goticism var naturligtvis alls icke påverkad av Tacitus, och även Klopstocks Bardieten tyckas hava varit så gott som ouppmärksammade — den väl ende gustavianske författare, som tagit något intryck av dem, är Lidner, vars i Medea inlagda stridssånger nog återgå till Klopstock. 1700-talets svenska goticism utgår däremot — egendomligt nog — varken från Klopstock eller från rudbeckianismen, utan i huvudsak från en författare, som var rudbeckianernas motståndare och den franska rationalismens pioniär i Sverige — från Dalin. Ty det var han, som i sin historia gav den skildring av Nordens äldsta invånare, vilken sedan mer eller mindre kom att gå igen i århundradets diktning. Dalin

Digitized by Google

hade, såsom vi minnas, identifierat Nordens äldsta invånare med de av antika författare omtalade skyterna — något som även äldre svenska historiker gjort — och vid karakteristiken av dessa skyter hade han — och det var det nya hos honom — lånat färgerna från den franske historieskrivaren Rollin. Denne hade ju framträtt före Rousseau, och även Dalins historia är äldre än Rousseaus Discours. Likväl möta vi här ett slags rousseauism före Rousseau. De nordiska herdeskyter, som Dalin efter Rollins föredöme skildrar, hava nämligen en ganska stor likhet med Rousseaus dygdige vilde. Skyternas levnadssätt var enkelt, »deras hjordar gåvo dem uppehälle, mjölk och honung tjänte dem till spis, ull och hudar till kläder. De frågade ej efter guld och silver, deras enfaldighet, måttlighet, tarvlighet och rättrådighet voro efterdömen för alla nästgränsande folkslag, deras egendom stod öppen för alla... De levde väl utan större delen av de konster och vetenskaper, som i Egypten och Grekland stigit så högt, men också utan list och en skadelig finhet... Vänskap hölls av dem ganska helig, och den ene kunde bygga på den andres ord; de tillbragte sin tid utan ängslan, oro och tvist, de fruktade gudarna, de vördade sin överhet, de lärde sina barn den enfaldiga dygden, kärlek till sina fäder, kroppsvighet och tapperhet att försvara sig, de älskade arbete och hatade lättja.» När Rousseau blev bekant i Sverige, var det klart, att dessa forntidens renhjärtade nordbor skulle bliva mycket populära, och Dalins idealporträtt spåras ännu i Geijers Manhem och i Tegnérs Svea. Dalins skildring går emellertid igen också i ett annat avseende. Tack vare Snorres Edda kände han vida bättre än tyskar och engelsmän till den nordiska mytologien och redogör även någorlunda tillfredsställande för de olika nordiska gudarnas och gudinnornas egenskaper. Då man på 1700-talet gav sig in på detta område, lånade man sitt vetande från Dalin, och den nordiska mytologien i den svenska dikten blev därför betydligt mera korrekt än i den tyska. Men Dalin var en genomförd rationalist och såg de religiösa fenomenen ur upplysningsfilosofens synvinkel. Även i det äldsta Norden fanns det två olika slag av religion, en vulgär folkreligion och »den lära, som deras drottar eller filosofer förkunnade, vilken alltid såväl hos oss som hos greker och romare bör skiljas från den poetiska». Enligt denna filosofiska religion dyrkade forntidens nordbo en enda gud, alltings fader; även treenigheten, syndafallet o. s. v. skymta här fram — som man märker ett av uppslagen till den asareligion, som sedan nyromantikerna tyckte sig kunna skönja. Denna höga religion drogs emellertid enligt Dalin ned av Sigge Fridulfsson, som lät dyrka sig såsom gud och kallade sig Oden. Denne mänskliga Oden var således i själva verket, liksom Muhammed, en slug bedragare, och det är han, som går igen i Gustav III:s Frigga och Leopolds Oden.

Den förste, som tog upp denna Dalins goticism, var Gyllenborg i Vinterquädet, men här ha nya inslag tillkommit, både från Rousseau och från Montesquieu. De enkla, dygdiga skyterna, Rousseaus naturmänniskor, ha nu fått även krigiska dygder, som stamma från Montesquieus klimatlära. Denne hade ju förfäktat, att det hårda, kalla nordiska klimatet gjorde invånarna mera okänsliga för smärtan, mera frihetsälskande och tappra än Söderns folk, och det är denna tanke, som Gyllenborg i dikt nu framlägger, ungefär samtidigt med det att Mallet kom med samma teori. Denna klimatlära blev sedan en bland huvudingredienserna i alla följande götiska dikter, så ännu i Manhem och Svea, och de gustavianska skalderna hade i själva verket föga nytt att lägga till Gyllenborgs goticism. I Oxenstiernas Skördarna har, helt naturligt på grund av ämnet, huvudvikten lagts på de fredliga dygderna, och inslagen från Rousseau och fysiokratien äro här starkare

Digitized by Google

än från Montesquieus klimatlära. Det är konturerna till Geijers Odalbonden, som här skymta fram. Men även andra skiftningar böra uppmärksammas. I sitt Ode till svenska folket har Clewberg tagit intryck från Grays The bard, likaså spåra vi denna förebild i Franzéns Sång öfver Creutz; den bild, de giva av forntidens Norden, är dock i det hela densamma som hos Gyllenborg, måhända något mera primitivt vild. Även Adlerbeths översättning av Hakonarmal torde på ett eller annat sätt stå i ett visst beroende av Grays dikt, och i varje fall betraktade Adlerbeth Eyvind Skaldaspillers liksång såsom ett grekiskt ode i nordisk form: »Jag har försökt att göra en fri översättning därav på svensk vers med nu brukeliga rimslut och har därav fått en fullkomlig ode.» 1700-talets senare goticism har emellertid fått ännu en nyans, som åtminstone icke i lika hög grad kan iakttagas hos Gyllenborg. Clewbergs Ode, som skrevs 1786 och Leopolds Oden, som diktades under det ryska kriget, ha bägge fått ett starkt inslag av den fosterländska hänförelse, som skapats av Gustav III:s och Kellgrens Gustaf Wasa. Denna patriotism blev emellertid av kort varaktighet. Den opposition mot enväldet, som visserligen med maktmedel blivit undertryckt, växte i det tysta allt mer och mer, Sveriges krig mot den franska republiken var till ytterlighet impopulärt, och Frankrikes segrar hälsades med jubel av hela det frisinnade Sverige. Så kom det lömska ryska överfallet, den skymfliga freden, Finlands förlust och 1809 års revolution. Och nu flammade fosterlandskärleken upp på nytt. I detsamma bröt romantiken igenom, och därmed fick goticismen en annan klang än förut. En viktig impuls, rent poetiskt, kom slutligen samtidigt från Danmark, och innan vi övergå till den svenska romantikens goticism, måste vi nämna några ord om den danska.

Den danska goticismen.

Den isländska renässans, om vilken förut talats, kom förr till Danmark än till Sverige, ehuru den där knappt framkallade någon motsvarighet till den svenska rudbeckianismen. Island lydde ju under Danmark, och det var därför naturligt, att exporten av handskrifter från sagoön framför allt skulle gå dit, likaså att de lärde islänningarna — Arngrim Jónsson, Torfæus m. fl. — skulle egna sina tjänster åt Danmark. Men såsom textutgivare och översättare utvecklade danskar och islänningar knappt samma flit som svenskarna; de viktigaste arbetena äro Peder Claussens översättning av Heimskringla (avslutad redan 1599, ehuru tryckt först 1633), Resenius' upplaga och översättning av Snorra-eddan (1665), och Ol. Worms text och översättning av Lodbrokarkvida och Hofudlausn (i Runir 1636). Under 1700-talet, då de ledande i Sverige förlorat intresset för den isländska litteraturen, levde detta intresse dock kvar hos den isländska kolonien i Köpenhamn. En särskilt viktig insats gjorde Arni Magnússon (1663—1730), som dels på Island förvärvade närmare 3,000 handskrifter, som han överlämnade till universitetsbiblioteket i Köpenhamn (den Arnamagnæanska samlingen), dels donerade en fond för utgivande av dessa handskrifter. Med understöd av denna började 1787 utgivandet av Sæmundseddan. Kort förut (1779) hade B. C. Sandvig utgivit Danske Sange af det ældste Tidsrum, som innehöll ganska många översättningar av edda- och skaldevisor, samt Forsög til en Oversættelse af Sæmunds Edda (1783—1785); 1808 kom slutligen Nyerups Edda eller Skandinavernas hedenske Gudelære d. v. s. en översättning av Snorres Edda.

För den danska diktningen under 1700-talet hade denna isländska litteratur icke någon egentlig betydelse, och den »götiska» strömning, som visserligen finnes, utgick i stället från Tyskland, från Klopstock. Johannes Ewald, som inleder den med sitt sorgespel Rolf Krage (1770), tyckes ytterst obetydligt hava känt till den isländska mytologien och diktningen. Ämnet till sin tragedi hade han fått

Digitized by Google

från Saxo, icke från den isländska sagan. Valet av ett dylikt nationellt forntida ämne hade han gjort i anslutning till Klopstocks Hermannschlacht, och liksom detta drama är även Ewalds på prosa. Men han har icke tillegnat sig det viktigaste hos Klopstock: den germanska patriotismen, och under det att Klopstock sökte skapa en till formen i viss mån grekisk tragedi, har Ewald i detta fall tagit Corneille till mönster, i någon mån ock samtidens sentimentala borgerliga tragedi. Hans drama är således knappt mera »götiskt» än Leopolds Oden. I sitt »heroiske Syngespil» Balders död röjer han väl någon större förtrogenhet med den isländska sagan — ämnet är en kombination av Saxos och Snorres Balderssaga — men någon forntidsstämning har han här lika litet kunnat giva. Efter Ewalds död (1781) följde en reaktion mot den Klopstockska riktningen, och hans uppslag kom därför ej att omedelbart få någon betydelse; hans enda efterföljare voro Ole Johan Samsöe, som skrev några fornnordiska noveller mera i Werthers stil än i götisk, och den unge Oehlenschläger, som ännu ej hade funnit sig själv. Högst bland de danska författarne efter Ewald och före romantiken sattes Christen Henriksen Pram, vars Stærkodder (1785) vid Lings ankomst till Köpenhamn gällde såsom Danmarks främsta epos. Förebilden var Wielands Oberon, vars stil Pram sökte efterbilda, ämnet och personerna däremot från den fornnordiska sagan, och det hela avser att i denna fornnordiska form framlägga upplysningens idéer — således en mycket heterogen produkt, som likväl fick en icke ringa betydelse för Ling.

Henrik Steffens.

Så kom genombrottet 1802, även denna gång genom uppslag från Tyskland, men nu från den nyromantiska skolan. Dess apostel i Danmark var Henrik Steffens. Han var född 1773 och hade som student egnat sig åt naturvetenskapen — mineralogi, botanik och zoologi. Redan då fanns likväl hos honom en böjelse att gå utöver 1700-talets biologi, att icke såsom denna blott inordna företeelserna i systemet utan att från detaljforskningen tränga fram till en generell förklaring av hela naturen — med andra ord en viss dragning åt den naturfilosofi, som Schelling sedan framlade. Så fick han 1798 ett stipendium och kunde nu resa till Tyskland. Kort förut hade han läst Schellings Ideen zu einer Philosophie der Natur, och i följd därav begav han sig till dennes universitet, Jena, där den nyromantiska skolan just då bildades. Där kom han i beröring med Schelling och Wilhelm Schlegel, lärde sedan känna även brodern, Tieck, Novalis och Schleiermacher samt var, då han 1802 kom tillbaka till Danmark, en fullblodsromantiker, fylld av entusiasm för de nya idéerna. Vid universitetet började han föreläsa över filosofi och poesi och lär såsom talare hava varit fullkomligt medryckande. Han var det ännu mer i det personliga umgänget, och den, som här kom under hans trollmakt, var den tjugotreårige Adam Oehlenschläger. Det var under samvaron dem emellan, som det romantiska genombrottet i Danmarks litteratur skedde.

Digitized by Google

Oehlenschläger var sex år yngre än Steffens, född 1779, hade efter ett misslyckat försök som skådespelare blivit student och läste vid denna tid på juridisk examen. Någon litterär bildning, jämförlig med de svenska fosforisternas, hade han knappast, heller icke någon vetenskaplig läggning. Men han var av naturen danad till en stor poet, ehuru han ännu ej fått luft under vingarna. Hans ståndpunkt före bekantskapen med Steffens kan närmast betecknas såsom i huvudsak förromantikens. Han var en efterföljare till Ewald, gripen av den sentimentala strömningen, av Werther och även av Kotzebue, av Ossian och Bürger. Mera än Ewald var han dock redan nu inne i den isländska litteraturen. Han hade, kort innan han råkade Steffens, skrivit en novell Erik og Roller, vars ämne visserligen lånats från en episod hos Saxo och vars ton är Werthertidens, men i vilken han inlagt några dikter i »götisk» stil, Freyas Rok och Bjarkamal; den senare dikten har visserligen blott namnet gemensamt med den fornnordiska, men Oehlenschläger söker likväl att här efterbilda dess stil och gör det ej illa. Även ett annat drag i dessa ungdomsdikter bör observeras. 1801 hade slaget på Köpenhamns redd stått, då den övermäktiga engelska flottan hade tillintetgjort den danska sjömakten. Efter detta överfall gick det en fläkt av patriotism genom Danmark, och en reflex av denna återfinnes ock hos den unge Oehlenschläger.

Oehlenschlägers Guldhornene.

Så gjorde han Steffens' bekantskap, och sedan denne i en konversation — som skall hava varat från klockan 11 förmiddagen till klockan 3 morgonen därpå — för honom utvecklat nyromantikens program, blev Oehlenschläger vunnen för detta. Omedelbart därefter skrev han Guldhornene[1], en ganska kort dikt, som likväl betecknar romantikens genombrott i Danmark och i viss mån motsvarar Atterboms Phosphorosprolog. Om denna påminner den fria, lätta rytmen, den filosofiska symbolismen, mystiken och svärmeriet för forntiden, »da Himlen var på Jorden». Men olikheterna äro större än likheterna, och Oehlenschläger stod vida självständigare än Atterbom i förhållande till de tyska läromästarne. Trots mystiken är hans språk klart, och han har icke såsom Atterbom nöjt sig med att genom ordmusiken antyda sina tankar. I Prologen är vidare det götiska inslaget ganska obetydligt, under det att detta i Guldhornene är huvudsaken,

[1] De guldhorn, Gallehus-hornen, om vilka dikten skrevs, höra arkeologiskt till de viktigare nordiska fynden. Dels fanns å det ena av dem en bland de allra äldsta runinskrifterna, dels voro hornen prydda med en mängd tydligen mytologiska figurer. Det ena hornet påträffades 1639 av en ung flicka, det andra 1734 av en bonde. De förvarades i Konstkammaren, men bortstulos i maj 1802 — kort innan Oehlenschläger skrev sin dikt. Lyckligtvis hade man förut tagit avgjutningar av dem.

Digitized by Google

och avslutningen är tydligen inspirerad av Voluspa, som Oehlenschläger läst i Sandvigs översättning. Visserligen hade han blivit vunnen för den tyska nyromantiken, men hans sunda nordiska natur kunde aldrig ge sig helt i den tyska poesiens våld. Filosofiskt anlagd var han icke, mystiker ej heller, han förföll aldrig till det nyromantiska dunklet, och då hans beröring med Steffens upphörde — efter 1804 — lösgjorde han sig allt mera från nyromantiken för att i stället bliva en romantiker med en fullt självständig läggning.

Digte 1803. I december 1802 utkommo hans Digte (med tryckåret 1803). I dessa äro nytt och gammalt sammanförda, stycken i Wertherstil, Bürgerska ballader samt rent nyromantiska dikter, och liksom de svenska fosforisterna excellerar också Oehlenschläger med alla möjliga sydländska versformer, sonetter, terziner, canzoner, redondillas, vid sidan av hexameter, elegisk vers, Hildebrandstrof o. s. v. Och för det skådespel, S:t Hansaftenspil, som ingår i samlingen, hade han tydligen fått uppslaget från Tiecks satiriska lustspel, ehuru han visserligen nådde oändligen mycket över förebilden. Dessa dikter tilldrogo sig dock icke någon större uppmärksamhet. Men så utkom 1805 en ny samling, Poetiske Skrifter, och nu slog han fullkomligt igenom samt stod vid tjugosex års ålder såsom Danmarks erkänt störste skald. Nyromantiker är han här ännu. Han rör sig inom många världar, orientens sagoland (skådespelet Aladdin), den nordiska fornåldern (Vaulundurs saga), kristendomens värld (Jesu Christi gientagne Liv i den aarlige Natur) och nutiden (Langelandsrejsen), och alla dessa världar ser han med nyromantikerns ögon. Märkligast torde skådespelet Aladdin vara, i vilket han behandlade nyromantikens älsklingsämne, geniets väsen. Med Aladdin hade han skapat den nya tidens från en viss synpunkt första romantiska drama. Det engelska renässansdramat hade redan före 1650 förlorat sin livskraft, det spanska hade levat något längre, och sedan hade det franskklassiska dramat segrat över allt i Europa. Med Goethe och framför allt med Schiller hade man väl fått ett historiskt drama, som icke var byggt såsom det franskklassiska, men fullt romantiskt var ju detta icke. Sedan hade Tieck kommit med sina sagospel — tyvärr utan att äga poesiens gåva. Oehlenschläger däremot var själv en Aladdin, som utan grubbel fann poesiens lampa, och hans dikt är på samma gång ett idédrama och ett sagospel, fyllt av romantikens skäraste poesi, ett verkligt drama, icke som Atterboms sagospel blott en dramatisk dikt, och framför Atterbom hade han den fördelen, att han var blott poet, icke tillika en filosofisk grubblare. De nyromantiska idéer, han framlade i sitt skådespel, voro skolans mest populära, sådana, som kunde

Digitized by Google

fattas av en och var, och han kunde därför bliva, vad Atterbom aldrig blev — en nationalskald.

Oehlenschläger och nyromantiken.

Men Oehlenschläger stannade icke inom nyromantiken. Dit hade han kommit mera genom de tändande samtalen med Steffens än genom egna studier, och då Steffens 1804 lämnade Danmark och bosatte sig i Tyskland, kom Oehlenschläger allt mera fjärran från de schellingska idéerna. Den väg, på vilken han avlägsnade sig från nyromantiken, kan spåras redan i hans dikter 1803 och 1805. Exotismen eller böjelsen att för poesien uppspåra nya områden ingick, såsom vi sett, i hela den romantiska rörelsen, icke minst i förromantiken. Och denna rörelse hade nu vuxit i styrka. Mot Klopstocks bardoväsen hade romantikens egentlige banbrytare Herder uppträtt och såsom lärjunge till Montesquieu framhållit, att det ej var nog med några yttre namn, utan att man måste tillegna sig de gamla diktverkens egen anda. Han visade också vägen. Ehuru han själv visserligen aldrig tyckes hava lärt sig isländska, utan varit hänvisad till de latinska översättningarna, meddelade han i tidskriften Von deutscher Art und Kunst samt i Stimmen der Völker översättningar från en mängd isländska dikter. Nyromantikerna, som framträdde kort efteråt, skulle antagligen, så vida de behärskat det isländska språket, hava följt efter, ty exotismen — således även goticismen — var ju en huvudpunkt på det nyromantiska programmet. Att de det icke gjorde, berodde tydligen därpå, att det för dem var lättare att tillegna sig renässansens engelska och italienska samt medeltidens tyska litteratur. Av dem var det blott en, som kastade sig på det nordiska, Fouqué, vars drama Sigurd der Schlangentödter utkom 1808. Någon betydelse för den nordiska litteraturen fick detta och de båda följande dramerna i trilogien icke, ty dels var Fouqué en ganska klen poet, dels hade då redan Oehlenschläger framträtt, och Oehlenschläger var den förste, som verkligen gjorde allvar av Herders mening att studera de nordiska diktverkens egen anda. Guldhornene är ännu en väsentligen nyromantisk dikt, ehuru med motiv från den nordiska forntiden. I Vaulundurs saga, som publicerades i Poetiske Skrifter 1805, står han också på nyromantisk ståndpunkt och inlägger en nyromantisk symbolik i den gamla sagan. Sagan skulle nämligen bilda ett motstycke till den samtidigt utgivna Aladdin; i det ena fallet framträdde idéen i orientalisk, i det andra i fornnordisk inklädnad. Men ämnet är hämtat från Sæmundseddan och prosan är klassiskt ren, ålderdomligt färgad, ej i 1700-talets retoriska, svulstiga stil. Här har han i varje fall trängt djupare in i det fornnordiska, och med de 1807 utgivna Nordiske Digte tog han steget fullt ut i den av Herder

Digitized by Google

angivna riktningen. Samlingen inledes med ett företal, i vilket Oehlenschläger framhåller, att det nationella är diktkonstens egentliga mål, och då han skrev detta, hade han brutit med Steffens och hela nyromantiken. 1805 hade han fått ett resestipendium och begav sig nu till Tyskland, först naturligtvis till Halle, där Steffens då vistades. Men under den korta tid, som de båda vännerna varit skilda, hade Oehlenschläger vuxit, och han ville nu ej längre finna sig i Steffens' andliga förmynderskap: »Under det halvår — skrev han — som jag vistades i Halle fick jag dagligen se, hur Steffens' fåfänga slog ned allt, som icke konvenerade honom. Omständigheterna tvingade mig att stanna hos honom, och jag fick alltså dagligen pinas vid att höra alla nationers största skalder nedrivas, vilkas skoremmar han ej var värdig att upplösa.» Särskilt kommo de ihop sig om Schiller, vilken Steffens, liksom hela det nyromantiska kotteriet, icke kunde lida. På samma gång, som Oehlenschläger bröt med Steffens, bröt han med hela nyromantiken, och hans gode vän Örsted måste varna honom mot att här gå för långt, »att icke bortkasta allt för mycket, men väga och med förnuft pröva, vad som måhända finnes stort och härligt hos Schelling, Steffens, Schleglarna och Tieck». Men Oehlenschläger hade nu kommit in i en annan atmosfär. Han hade blivit Schillers lärjunge, och redan i Halle hade han påbörjat sitt väl främsta diktverk Hakon Jarl hin rige. Den tanke, som ligger bakom det hela, är densamma som i det äldre sagospelet. Motsatsen mellan Aladdin och Noureddin vänder här tillbaka i motsatsen mellan Olav Tryggvason och Hakon Jarl. Men denna motsats har här fått en nordisk färgton. Ämnet har han lånat från Snorres konungasagor, och han har här lyckats — i jämförelse med den föregående tidens historiska uppfattning — rent förunderligt väl tränga in i det nordiska åskådningssättet under brytningstiden mellan hedendom och kristendom; i varje fall är hans drama skrivet i Snorres anda, och han är således den förste, som lyckats förverkliga Herders program för en götisk diktning. Hakon Jarl är det första historiska skådespelet inom Nordens litteratur, och under mer än ett halvt århundrade kom det också att behärska den nordiska dramatiken; ännu Kongsemnerne är ju i viss mån en replik av Hakon Jarl. Oehlenschlägers förebild var i någon mån Shakspere, vars Macbeth vi här kunna spåra, men i ännu högre grad var det Schiller. Liksom Schillers dramer är också Hakon Jarl ett idédrama. Det ger oss motsättningen mellan kristendom och nordisk hedendom, och romantikens nya religiösa uppfattning röjer sig däri, att utslaget nu — i motsats till upplysningstidevarvet — fälles till kristendomens förmån. Historiskt

Digitized by Google

stå tvenne tidsåldrar mot varandra: den gamla, som överlevat sig själv, och den nya, som oemotståndligt arbetar sig fram. Men motsättningen är, som sagt, också psykologisk: mellan Olav Tryggvasons ljusa, omedelbara livssyn och Hakons grubblande — Aladdin och Noureddin. Karaktärsteckningen är likaledes romantikens, ytterst Shaksperes, närmast Schillers. Det finnes i hela dramat inga livlösa komparser — såsom i det fransk-klassiska dramat — utan alla gestalterna i dramat hava en utpräglad individualitet. Särskilt betydande är huvudpersonen, Hakon Jarl. Både skuggor och dagrar falla rikligt över honom, men trots alla frånstötande drag är han dock en mäktig kämpagestalt, som imponerar såsom representanten för en stor tidsålder, som var dömd till undergång. Och till sist: Hakon Jarl är ett oerhört dramatiskt skådespel, på varje punkt laddat med handling. Rent tekniskt torde Oehlenschläger här hava gått om sin läromästare Schiller, och hans språk är lika medryckande som dennes, klart, poetiskt och mindre retoriskt.

Kort därefter kom han under ett annat inflytande, som ännu mer avlägsnade honom från Steffens. Från Halle begav han sig nämligen till Weimar. Schiller hade då nyss dött, men Goethe kom han ganska nära, och de två stora dikter, som publicerades i Nordiske Digte — Baldur hin gode och Thors Reise til Jothunheim — hava tillkommit under intrycken från Goethe. I Weimar hade han särskilt fäst sig vid Goethes Reineke Fuchs. Ämnet förelåg ju redan i en gammal medeltidsdikt, och Goethe hade tilltalats av det klassiska, nästan »homeriska» i berättartonen samt därför skrivit om dikten på hexameter. Valet av detta versmått var utan tvivel ett missgrepp, ty det folkliga och naiva kommer därigenom icke fram. Oehlenschläger hade i detta fall en säkrare smak. Till ämne valde han den kanske dråpligaste saga, som finnes kvar från Nordens forntid, den av drastisk komik fyllda Tors resa till Utgårdaloke, och såsom versmått använde han den medeltidstyska Hildebrandsstrofen:

Saa melder en gammel Sanger,
Hvad nu I höre faaer:
Et Land er nævnt Trudvanger,
Deri en Hofgaard staaer;
Dets Lofte paa Piller ruge,
Af Sale er Huset fuld:
Fem Hundred fyrgetiuge
Og vel beklædt med Guld.

Genom detta versmått har han ypperligt fått fram det friska och folkliga i dikten, kanske dock på bekostnad av det nordiskt natio-

Digitized by Google

nella. Dikten verkar mera såsom en tysk medeltidssaga än såsom ett nyberättat fornnordiskt kväde — å den andra sidan får medges, att det folkliga måhända icke kommit lika bra fram, om han begagnat det för moderna läsare dock mer eller mindre antikvariska och för oss artificiella fornyrdislag. I Baldur hin gode valde han en annan väg. I Solgers tyska översättning hade han läst Sophokles' Oidipus, och i labdakidernas ödestragedi tyckte han sig finna en viss likhet med Baldersagan. Denna skrev han därför om till en tragedi i grekisk stil. I versifikatoriskt avseende är detta drama t. o. m. mera antikt än Schillers och Goethes; där dessa använda Shaksperes blankvers har Oehlenschläger den antika jambiska trimetern, och hans drama har körer, vilket Goethe icke haft i Iphigenie. Men Oehlenschlägers körsånger äro ej den grekiska tragediens. Han har icke *en* enda kör såsom Sophokles utan flera, körer av skogsalfer, av människor, av skuggor. I det hela gör Baldur hin gode alls icke intryck av någon grekisk tragedi, utan snarare av en mytologisk opera, och i detta fall har Stagnelius i sina fornnordiska tragedier förstått saken vida bättre. Till en del torde detta bero på ett annat misstag, till vilket Oehlenschläger gjorde sig skyldig. Den grekiska tragediens gestalter voro icke gudar utan heroer, ty gudarnas öden kunna ej röra oss så som människornas, de kunna ej lida såsom vi och ej heller i samma mån framkalla vår medkänsla. Detta förstod Oehlenschläger icke, då han beslöt att av Baldersagan göra en grekisk tragedi. Hans gudar äro teaterfigurer, icke verkligt levande väsen, och såsom helhet synes mig detta försök att för den moderna dikten erövra asaläran förfelat. Likväl finnes där ett parti, som är fyllt av en stor och äkta poesi — det parti, där skalden var nästan obunden av sina källor. För den mäktigt verkande skildringen av dödsriket har Snorraeddan endast givit honom ett obetydligt incitament; snarare har han här fått sin inspiration från Homeros' Hades, och dessa uppslag har han utfört med en överlägsen poetisk kraft samt med en fantasi, som utan tvivel återger den forne nordbons. Ty just så bör denne hava föreställt sig Hels dystra rike, den fuktiga, skumma håla, där de maktlösa skuggorna icke längre mäkta tala utan, såsom hos Homeros, endast kunna viska och »pipa».

Goethes nyhumanism ligger ock bakom det drama, som han kort därefter skrev, Palnatoke (1809), vilket fick en icke ringa betydelse även för den svenska goticismen. Asareligionen har nämligen i detta drama förlorat det inslag av barbari, som funnits i Hakon Jarl, och blivit snarare en humanitetsreligion, under det att den av nyromantikerna så beundrade katolicismen, som utträngde denna, framställes såsom

Digitized by Google

en svekets och vidskepelsens trosform — alldeles som i det följande dramat, Axel og Valborg (1810). Det var denna asareligion, som särskilt slog an på Geijer och Tegnér.

Med de nu nämnda arbetena hade Oehlenschläger emellertid gjort sin stora insats i Nordens litteratur, och med dem ha vi kommit fram till det år, då romantikens genombrott i Sverige inträffade. Sedan skrev han blott en estetiskt högtstående dikt, Helge (1814), till vilken vi skola återkomma i kapitlet om Tegnér.

Den »götiska» diktning, Oehlenschläger skapat, var, såsom vi sett, från början ett led i den rent nyromantiska rörelsen, en följd av Steffens' propaganda, men de nyromantiska inslagen hade sedan, under intryck från Schiller och Goethe, betydligt modifierats och blivit en goticism, präglad av Oehlenschlägers egen personlighet. Samtidigt fick den danska goticismen ännu en nyans.

Grundtvig.

Bland dem, som 1803 åhörde Steffens' föreläsningar, befann sig också en annan ung man, Nicolai Fredrik Severin Grundtvig. Han var född 1783 och var sedan tre år student. Enligt egen uppgift var han då en »hedning» i upplysningens stil och gjorde ingen hemlighet därav. Men så kom han att åhöra Steffens' föreläsningar. Väl förstod han icke de många konstiga orden, men det, som grep honom, var den hånfulla ton, med vilken Steffens talade om den dittills så beundrade upplysningen, och den vördnad, som han visade för Kristus. Dessa föreläsningar blevo därför ett bland de viktigaste fermenten i Grundtvigs senare utveckling, och samtidigt kom han att läsa Oehlenschlägers Vaulundurs saga samt började även med isländska. Steffens' romantik, fornnordisk diktning och nyvaknad kristendom blevo nu de tre trådarna i den livsåskådning, som han så småningom utbildade. För denna tog han upp samma nyromantiska tankegång, som vi i det föregående mött hos Atterbom och Stagnelius, och sökte att omtolka asaläran i kristlig riktning. Denna nya nordiska mytologi framlade han i några 1807 tryckta avhandlingar samt, mera utförligt, i Nordens Mythologi eller Udsigt over Eddalæren (1808). I Eddan fann han »en kosmogoni, så hög och så djup, att ingen nation hade dess like eller kunde hava det, ty blott den starke nordbon, som så villigt offrade hela sitt liv för en plats bland einheriar, kunde skapa denna kämpetanke att offra hela tiden till strid för att nå harmonien». Asaläran visar oss, vad vi förgäves söka i andra folks gudaläror: poesiens allmakt att i livet återgiva tillvaron dess förlorade samband med det eviga. För nordborna var jordelivet en skilsmässa från detta eviga, och det borde därför utnyttjas blott till att bereda dem en plats hos Hroptatyr på Valhalls bänkar.

Digitized by Google

Där äro de dock ej förenade med det eviga; de ha icke tillintetgjort döden, ehuru de övervunnit den. Einheriarnas strider i Valhall äro blott förebilder för den stora striden vid ragnarök, då gudarna själva skola falla och giva plats för det identiskt-eviga; »först då skall en skönare och härligare sol skina över den pånyttfödda jorden och hjältarna leva i oupplöslig samvaro med Alfaudur i Gimle». I den forntida nordbons gudalära skönja vi således religionens morgonrodnad. Dess klara dag kom först med kristendomen. Från dessa förutsättningar började han nu att tolka Eddans myter såsom djupa symboler av en högre vishetslära, och i dikt framlade han sin uppfattning i Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord (1809) och Optrin af Norners og Asers Kamp (1811). Det förra diktverket hade han tillägnat Oehlenschläger, ehuru han i viss mån vänt sig mot honom:

Som Olaf Du igjen mot Nord Dig vendte
Og skued Kraften med din dybe Sands;
Du vakte den, men klædt i Sydens Glands,
Og stundom ej sig selv i sig den kjendte.

Oehlenschlägers dikt var för vek, för sydländskt romantisk, och Grundtvig ville hava en mera urnordiskt kraftfull. Det kristna inslaget blev även i det följande allt starkare hos Grundtvig, men för tillfället hava vi ingen anledning att vidare fullfölja hans utveckling. Syftet har ju blott varit att uppvisa de olika nyanserna i den danska goticismen vid tiden för romantikens genombrott i Sverige.

Ling. I Sverige framträder det nya århundradets goticism något senare än i Danmark och har där en mängd olika skiftningar. Om Tegnérs, Geijers och Almquists — alldeles olika — ställning till rörelsen får jag sedan anledning att tala; för Atterboms och Stagnelius' har redan redogjorts. Hos bägge var goticismen utpräglat nyromantisk, och ehuru den har en viss likhet med Grundtvigs, var den åtminstone hos Atterbom nog oberoende av denna; alla tre utgingo, var för sig, från gemensamt nyromantiska tankegångar. För dessa stod Ling däremot anmärkningsvärt främmande. Det, som slår en hos honom, är visserligen originaliteten i hans personlighet; över denna vilar onekligen en fläkt av storslagenhet. Men denna originalitet kom icke till ett uttryck i hans diktning, och någon stor skald blev han aldrig. Detta berodde knappt på någon bristande begåvning i allmänhet. Han hade också fantasi. Denna var likväl icke egentligen poetiskt skapande, och tekniskt sett gör han intryck av dilettant. Hans bildning gick icke på djupet. Någon lärd uppfostran hade han aldrig fått, endast ett år hade han vistats vid något universitet, och under denna

Digitized by Google

tid tyckes han nästan uteslutande hava intresserat sig för moderna språk; klassiska språk och filosofi synes han ej hava studerat, och denna brist betydde mycket, ty under romantiken var kravet på filosofisk och litterär kultur hos skalden större än under andra tider. Ling förstod egentligen aldrig skillnaden mellan de kulturströmningar, som under hans mannaålder bröto sig mot varandra. Han vacklade mellan de flesta och stannade i grunden kvar på förromantikens ståndpunkt. Viktigast var dock, att han alldeles saknade förmågan att utvecklas. När han bitit sig fast i en åsikt, slog han dövörat till för alla andra, och blev därför i sin trosvisshet ett slags götisk »läsare», som därigenom visserligen imponerade på samtiden, men som knappt fick någon betydelse för den litterära utvecklingen. Hans mest vägande insats kom därför att göras på ett annat håll än diktkonsten. Hans pedagogiska och hans litterära idéer hänga emellertid så nära samman, att han på grund härav kan göra anspråk på en plats även bland denna tids litterära kulturpersonligheter.

Lings ungdom.

Om man över huvud äger rätt att tala om idéernas ärftlighet, torde man kunna göra det här. På fädernet stammade Per Henrik Ling från en gammal bondesläkt i Värend, vars stamträd kan följas ända till 1500-talet, och på mödernesidan var han en ättling av Olof Rudbeck, vars Atlantikadrömmar med en sådan styrka skulle vända tillbaka hos avkomlingen. Han föddes 1776 såsom son till kyrkoherden i Ljunga, blev tidigt faderlös och uppfostrades av den nye kyrkoherden, som på vanligt sätt »konserverat» änkan. Sedan han genomgått Växjö gymnasium, blev han 1793 student i Lund, där han dock blott stannade ett år. Sedan tyckes han hava fått en informatorsplats i Stockholm, blev därjämte (1796) extra ordinarie i stadens revisionskontor samt gav dessutom privatlektioner. Någon tid till egna studier hade han således icke. I revisionskontoret var han sysselsatt två timmar om dagen, »min kondition — skrev han i april 1797 till styvfadern — upptager 7 timmar, och till mitt eget stadgande i språkkunskapen uppoffras även 3:ne timmar, på vilka jag undervisar handelsbokhållare i franskans och tyskans skrivning. Jag har därför 12 skilling i timmen. Kl. ½ till 6 om morgonen går jag till den ene av nämnda bokhållare; vägen är ungefär ¼ mil; om aftonen har jag samma promenad, ty mina kunder bo på Norr och jag på Södermalm» — brevet ger oss en föreställning om Lings spartanska energi. I Stockholm trivdes denne unge kraftgenius icke: »På gatan möta mig tusentals sprätthökar; jag ser dem hoppa på en snibbig tå stenarna utföre. De kråma sig, de skratta, de buga, de nicka, de hälsa, de prata och göra alla de rörelser, som tillhöra dår-professionen. Visar sig någon gång den förnuftige tänkaren utom sin kammare, så går han helt tyst och opudrad förbi den fladdrande hopen, följande inre brädden av rännstenen, igenkännes av ingen och känner även ingen.» Han hade därför beslutat att nästa sommar övergiva Stockholm och återvända till Småland. Emellertid kom han att stanna kvar där ända till sommaren 1799, då han överflyttade — till Köpenhamn. De närmare motiven känner man icke, och sannolikt var det från början icke hans avsikt att stanna där någon längre tid, ehuru uppehållet kom att utsträckas till fem år. Det var här, i Danmark, som han mottog de idéer,

Digitized by Google

vilka han sedan under hela sitt liv skulle förbliva trogen. Sitt livsuppehälle fick han genom språklektioner, i franska, tyska och engelska, men hade det tydligen mycket knappt. Därjämte uppträdde han såsom författare. Såsom sådan hade han försökt sig redan i Stockholm, där han till teaterdirektionen inlämnat ett — nu förlorat — stycke, som av vissa antydningar att döma varit i Kotzebues sentimentala stil; likaså hade han för teatern sysslat med översättningar. I Köpenhamn fortsatte han och skrev — på danska — ett lustspel i tre akter, Den Misundelige, som verkligen blev tryckt och som är en komedi i 1700-talets vanliga stil. Någon fast litterär ståndpunkt hade han icke. Den framstående danske biblioteksmannen Werlauff, som under dessa år var hans nära umgängesvän, ger emellertid några antydningar om den riktning, i vilken Lings litterära smak gick. Werther tilltalade i hög grad »den stundom svärmiske och melankoliske ynglingen», likaså Ewald, vars Balders död han översatte till svenska. Werlauff hade till Werther och Ewald också kunnat lägga Ossian och — bland svenska författare — Lidner samt över huvud hela den känslosamma riktningen inom 1700-talets förromantik. Denna sentimentalitet förblev alltjämt själva grundtonen i Lings väsen, även sedan han framträtt såsom den urkraftige asabarden. De år, under vilka han uppehöll sig i Köpenhamn, voro likväl själva brytningstiden i Danmarks litteratur. 1802 åhörde han Steffens' föreläsningar. De filosofiska tankegångarna i dessa var väl Ling för oskolad att kunna tillägna sig, men det nationella inslaget grep honom dess mera, och av den danskt patriotiska rörelsen 1801 i samband med det engelska flottöverfallet hade också han ryckts med samt inskrivit sig som frivillig vid det andra kompaniet; detta kom visserligen aldrig att deltaga i själva slaget, men det berodde ej på Ling. Till julen 1802 utkommo Oehlenschlägers första Digte. Han blev — berättar Werlauff om Ling — »förtrolig med Ewalds, Baggesens och den då framträdande Oehlenschlägers poetiska arbeten; av den först och sist nämnde blev han isynnerhet en ivrig beundrare». Det kan dock ifrågasättas, om icke Werlauff här ser saken något ur en senare tids synvinkel. Några större, utpräglat fornnordiska dikter innehåller ju icke den 1802 utgivna samlingen, och det förefaller, som om Ling av de danska skalderna företrädesvis fäst sig vid Ewald samt icke minst vid Pram. Steffens' och Oehlenschlägers nyromantik kunde han aldrig rätt förstå, och i det hela stod han 1700-talets goticism närmare. Enligt Werlauff skall Ling på biblioteket hava börjat studera den fornnordiska litteraturen, »eddorna och den nordiska mytologien». I varje fall hade han nu blivit »göt», om man därmed blott menar en författare, som gripits av svärmeri för forntiden. Ett uttryck härför är hans i Köpenhamn författade, ehuru först 1814 utgivna (och då något omarbetade) sorgespel Eylif den göthiske, vartill han antagligen fått ämnet från Lagerbrings historia. Så vitt jag kan finna, är det dock snarast Leopolds Oden, som varit hans förebild och icke Ewalds på prosa avfattade Rolf Krage eller dennes på blankvers skrivna Balders död. Fornnordiska ämnen voro ju ganska vanliga inom den gustavianska dramatiken — vi hava dylika stycken av Leopold, Adlerbeth, Paykull, Rosenheim m. fl, — och häri låg således intet nytt. Och ej heller i behandlingssättet. Ling iakttager liksom gustavianerna de heliga tre enheterna, och versen är, såsom hos dem, alexandrinen, vilken här är lika retorisk:

Ja, kämpar! Götens mod och götens tro jag känner,
Hans tunga och hans arm mig aldrig svikit än.
Och då för kung och land han brynjan på sig spänner,
Är segern ju hans hopp och döden själv hans vän?

Digitized by Google

Ling.

Litografi av J. Cardon. 1839.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tidsfärgen — som ju för romantikens drama var något så väsentligt — saknas här alldeles, likaså varje spår av karaktärsteckning, och ny kan Lings goticism således ej sägas vara i förhållande till 1700-talets. Den enda avvikelse, som kan spåras, är, att varje akt slutar med en körsång, byggd på ett fornnordiskt kväde — möjligen efter uppslag från Klopstocks Bardieten. Hur föga revolutionärt Ling själv ansåg sitt drama vara, visas därav, att han sedermera anhöll om Leopolds omdöme om det, och det förefaller därför, som om de intryck, han — åtminstone vid denna tid — mottagit från det romantiska genombrottet i Danmark, varit ganska minimala.

Viktigare än de litterära impulserna voro därför de pedagogiska idéer, som under denna tid togo gestalt hos honom. Efter vad Werlauff berättar led Ling av gikt, särskilt i den vänstra armen; för att bota denna besökte han en fäktskola, som två franska emigranter inrättat i Köpenhamn, och ganska snart utvecklade han sig till en fullkomligt överlägsen värjfäktare. Samtidigt började han även med andra kroppsövningar. Efter Rousseaus Émile hade ju hela samtiden gripits av ett pedagogiskt intresse; barnets uppfostran skulle bliva *naturenlig*, icke blott i andligt avseende utan även i fysiskt, och i Tyskland började nu läroböcker i gymnastik utkomma. Efter uppslag från en av dessa öppnade en dansk krigskommissarie Franz Nachtegall 1799 ett privat gymnastikinstitut i Köpenhamn, och i övningarna därstädes blev Ling snart en entusiastisk deltagare. Han omfattade — skriver Werlauff — »gymnastiken med sin själs hela kraft. Icke nöjd med att öva sig i gymnastisk färdighet såsom ett medel att stärka hälsan, betraktade han denna färdighet tillika såsom en konst av högre betydelse, vilken han sökte giva en vetenskaplig grund genom att behandla den efter matematiska och anatomiska regler.» Det var i gymnastiken såsom ett medel att dana ett sunt, kraftigt »götiskt» släkte, som Lings goticism tog sig sitt mest betydande uttryck.

1804 blev platsen som fäktmästare vid Lunds universitet ledig. Ling sökte den och blev 1805 utnämnd till dess innehavare. Nu blev det liv och fart i denna undervisning. Han lärde studenterna att fäkta både med värja och med bajonett, förmådde konsistoriet att inköpa en gymnastisk attiralj, som placerades i fäktsalen, framkom med ett förslag att anordna »en palestra i det fria med springbanor och springvallar samt simskola» — han lät verkligen gräva simdammar — och själv började han att studera anatomi för att bättre lära känna människokroppen. Under mellanterminerna gav han undervisning i andra städer, och lyckades också att framkalla ett intresse för saken. Redan 1805 infördes »så kallade gymnastiska övningar» vid Linköpings gymnasium[1], 1812 beslöt konsistoriet i Uppsala, att »kupolen över Gustavianum skulle apteras till gymnastiska ändamål», och 1813 tillkom på Lings förslag det Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm. Till ledare av detta blev Ling utnämnd, varjämte han blev gymnastiklärare vid krigsskolan vid Karlberg.

Under Lundatiden hade fäktmästaren icke varit poetiskt overksam, ehuru han fortfarande visade sig ganska oberörd av den egentliga romantiken. 1806 offentliggjorde han i en tidning ett poem, som nästan är typiskt för den eftergustavianska sentimentaliteten. Stycket heter Tiggargossen och handlar om en övergiven liten pilt, som under julnatten dör på sin moders grav — således en mycket rörande historia. I samma stil är ett sångspel, Kärleken, som 1810 trycktes i

[1] Detta berodde dock ej på något initiativ från Ling, utan förtjänsten tillkommer Lindblom, som var biskop i Linköping och eforus för läroverket. Tack vare hans intresse för denna sak påbjöds gymnastik i 1807 års skolordning.

Digitized by Google

Hammarskölds Läsning i hvarjehanda och i vilket vi hava svårt att igenkänna de fornnordiska »bardernas» arvtagare. Stycket är på samma gång en herdedikt i 1700-talets stil och en allegori och var kanske den av Lings dikter, som genom sin känslosamhet slog mest an på samtiden. Särskilt populär blev herdens sång:

Stunden
Bortilar
Men icke min smärta!
Lunden
Han vilar
Men icke mitt hjärta!
O, Emma! din vän,
Skall han vänta dig än?
Skall han vänta dig än?

Dikten trycktes, som sagt, i en av Hammarskölds tidskrifter. I Lund hade nämligen Ling kommit in i det s. k. Härbärget och blivit vän med Tegnér och Agardh, och det var den senare, som förmedlade förbindelsen mellan Ling och polyfemisterna. De första dikter, genom vilka Ling blev bekant för en större allmänhet, offentliggjordes av Hammarsköld, och för Lyceum hade denne redan 1809 fått mottaga både Kärleken och Gylfe; till 1811 års årgång av samma tidskrift hade Ling inskickat en romans Pilegrimen, som är en bland de ytterst få dikter av honom, som kan sägas hava någon nyromantisk klang, och samma år fick Hammarsköld mottaga en ballad, Skön Anna, som är i Bürgers stil. Ehuru Ling således blev en bland de första medarbetarna i de nyromantiska tidskrifterna, tyckes han märkvärdigt litet hava förstått stridsfrågan; såsom poet var han, som sagt, snarast förromantiker, och hans förbindelse med Hammarsköld berodde tydligen ej på några litterära sympatier utan på personliga. Då nu Lyceum ej vidare kom ut, skickade Hammarsköld Skön Anna till Atterbom, som tryckte balladen i Poetisk kalender. Men häröver blev Ling högst misslynt: »Mina skäl äro dessa. Man har i Uppsala begärt Tegnérs och mitt bidrag till Phosphoros etc. Vi hava kommit överens att inte lämna något för att inte anses delaktige i de strider, som herrar litteratörer hava. Jag har nu blivit ljugare, och mången här i Lund kunde tro recensioner över våra akademiska arbeten vara emanerade från mig . . . Det kan nu inte hjälpas, och jag vill blott säga, att intet av mina stycken får tryckas i andra journaler än Lyceum.» Skälet var onekligen besynnerligt, ty Lyceum kunde väl mera än Poetisk kalender betraktas såsom ett stridsorgan för nya skolan. Någon brytning skedde likväl icke, och av den samtida brevväxlingen framgår, att Ling betraktades såsom en allierad till den nya skolan.

Gylfe-dikterna.

Den dikt, med vilken han slog igenom, var hans i septemberhäftet av Lyceum 1810 publicerade Gylfe, vartill han nog fått uppslaget från Prams Stærkodder. Vi behöva blott höra första strofen för att kunna bestämma diktens litterära hemort:

Bakom fjällets skäggiga topp
Blodiga månan skred,
Och stormvinden fällde sin vinge ned
Och vredfull, lik en vålnad, lopp

Digitized by Google

Över den dammande hed.
Ur dalens blomrika bädd
Steg den nyfödda dagen opp,
Och han blickade hemsk och rädd
Mot det töcken, som dystert skred
Ned åt havets skummande brädd.

Detta är klar förromantik, stämningen är Ossiansdiktningens, och denna kommer här starkare fram än i den föregående tidens efterbildningar. Utan tvivel bidrog detta till diktens framgång, ty ännu hade Ossian och Werther ej förlorat sin popularitet. Ännu mer betydde den dolda mening, som utan svårighet kunde läsas ut ur dikten. Innehållet kan berättas i några få ord. Gylfe, den fornsvenske kungen, sitter dyster bland sina kämpar, ty hans brud, Aura, har rövats från honom. Egendomligt nog — ty från sin sentimentalitet kan Ling aldrig göra sig fri — är den tappre Gylfe icke blott dyster, utan även »tårögd», och då hans kämpar uppmana honom att gripa till vapen, »klagar» han — visserligen samtidigt med det att han »ryter» sitt svar — men först i diktens slut bestämmer han sig för att draga mot rövaren:

Hans blickar talade hämnd och blod,
Hans kämpar andades strid
På fjällarnas rygg, på den svallande sjö,
De gingo att segra, de gingo att dö
Med mannamod.
Och han kom, han kom den anade tid,
Som åter vinkade barden till sång.
Han kom, han kom — och ännu en gång
Stod Gylfe på Signilds blodiga ö
I ära och frid,
Som Oden så lycklig, som Balder så blid
Och famnade kärligt sin frälsade mö.

Det hela var såsom så ofta hos Ling en allegori. Dikten skrevs omedelbart efter freden med Ryssland 1809, och Gylfe-Sveriges rövade brud var Aura-Finland. Ling var den, som kraftigast gav ett uttryck åt den svenska samtidens revanschkänslor, och det var detta, som framför allt skapade Gylfes popularitet, ty i och för sig är dikten mycket svag. Gylfe »ryter» väl »som fjällstormen vild», men han saknar i betänklig grad all handlingskraft och nöjer sig väl mycket med de stora gesterna.

Framgången ingav Ling tyvärr en mycket olycklig idé: att utvidga den lilla dikten, som i Lyceum blott upptar fyra sidor, till ett nationellt epos, och av detta

Digitized by Google

utkommo 1812 fem sånger, 1814 femton (de fem äldre i omarbetad form och ytterligare tio), varefter fortsättningen avstannade. Geijers barska kritik är onekligen den mest träffande. Till Atterbom skrev han: »Jag har aldrig sport ett så ofantligt poetiskt misstag, genomdrivet med så ohjälplig hårdnackenhet», och till Adlerbeth: »Jag har nu läst Lings Gylfe och måste, oaktat min goda vilja, erkänna den för ett i det hela fullkomligt misslyckat arbete. Just detta hela, denna plan, på vilken Ling sätter så mycket värde, är det ohjälpligt misslyckade.» Från början hade Ling nog blott tänkt att utvidga Lyceumdikten d. v. s. i allegorisk form behandla Finlands förlust, men olyckligtvis utvidgade han den till att behandla Sveriges hela historia under åren 1808—1813, fortfarande såsom en fornnordisk allegori. På det smycke, som Gylfe (Sverige) bär och som »Söderns dvärgar» smitt, har den nedrige Loke ristat runor, som förlamat den nordiska kraften, och till råga på sin ondska lockar han Gylfes unge jarl (Gustav IV Adolf) att ingå förbund med jotarne (ryssarne) i kampen mot fräknemännen (fransmännen). Då Gylfe druckit jul med sina hovkämpar (de olika svenska landskapen), förmår Loke Jotunadrotten att sluta fred med fräknemännen. Jotarne i förbund med Dan och Nore vända sig nu mot Gylfe och söka röva Aura från honom, varvid den borg, som Gylfe byggt åt Aura (Sveaborg), genom Lokes förräderi faller i jotarnes händer. I samma stil fortsätter denna besynnerliga allegori. Loke förmår Hel att låta döden (fältsjukan) rasa i Gylfes läger, Gylfes »yrande jarl» (Gustav IV Adolf) blir avsatt, och en ny jarl (Karl August), »god som Balder», utsedd på allshärjartinget. Loke far då till Hel och får av henne tre dödspilar, som avskjutas mot jarlen, vilken livlös sjunker till marken. Sedan utses en ny jarl från Valland (Karl Johan), enligt nornornas beslut ingår Gylfe därpå förbund med jotarne mot Vallandsdrotten (Napoleon). Dan tvingas att åt Gylfe avstå Nore, som likväl på Lokes tillskyndan gör motstånd, och i den femtonde sången får Gylfe i ett slags trollspegel, som Idun räcker honom, se, huru Aura åter närmar sig honom.

Och Gylfe nu hov detta glädjeskri:
»När skall denna synen fullbordad bli?»

Dikten slutar med en hyllning åt Karl Johan. Han får bukt på Nore, och då Gylfe, som här ganska mycket erinrar om Karl XIII, förklarar, att »djupt är av Nore jag sårad vorden», så svarar jarlen:

»Ej bör mellan eder än blodet rinna;
Försökom med blidhet att Nore vinna.
Se, Auka-Tors hammar i handen jag fått.
Men Nore den stolte jag ännu vill skona.
Om Nore gör vänskap med Nordens drott,
Då har du en dubbel seger ju fått?
Ty svårt är att utgjutet blod försona.»
Så talade jarlen till drotten i Norden,
Och Gylfe vart tröstad av dessa orden.

Vad de följande fem sånger, som Ling planerat, skulle hava innehållit, är svårt att förstå, ty den enda avslutning, som poetiskt sett varit den möjliga, Gylfes och Auras förening, skulle dock alltför mycket hava stritt mot den politiska verkligheten. Det är emellertid icke blott den absurda allegorien, som gör denna dikt så ytterligt misslyckad. Ling ville skänka sina landsmän ett nationalepos, som

Digitized by Google

skulle hos dem elda den fosterlandskärlek, av vilken han själv så helt var fylld, men för detta epos kunde han ej välja en olämpligare tid än Gustav IV Adolfs. Gylfe och hans tappra kämpar få ständigt stryk, och Gylfe själv gör en ytterst ömklig figur. Hammarsköld, som med all sin rättrådighet så ofta, liksom Tegnér, tog miste, när hans personliga vänskap för författaren kom med i spelet, ägnade likväl, i Swensk Literatur-Tidning, Gylfe en entusiastisk anmälan: »Liksom i Iliaden se vi här skalden i berättelsen om en av de för hans fädernesland viktigaste händelser förhärliga och återliva allt, vad för hans landsmän såsom inhemskt bör vara av märkbarhet och värde . . . Säkerligen skall varje kännare av Iliaden även i vissa, själva arten tillhöriga egenheter upptäcka mellan den och vår hjältedikt betydande likheter.» Det var således omdömet i den nyromantiska skolans kritiska organ. Hammarskölds mening delades visserligen ej av Atterbom och Palmblad, men att recensionen skrevs av Hammarsköld och intogs i Swensk Literatur-Tidning, visar i varje fall, att göter och fosforister ej betraktades såsom två motsatta skolor. Och lika betecknande är, att det *icke* kom in någon recension i göternas egen tidskrift — trots flitiga uppmaningar från Lings gode vän Tegnér: »Det är en skam, att vår tidning, som likväl väsentligen skulle sysselsätta sig med det nordiska, ej vill fästa någon uppmärksamhet på ett sådant stycke, som med alla sina bristfälligheter ändå är eget i sitt slag och ett bland de märkligaste fenomen i vår nyare litteratur.» Men vi läste nyss Geijers omdöme.

Under de sista åren av sitt uppehåll i Lund tyckes Ling hava gripits av ett sannskyldigt poetiskt bärsärkaraseri, och på sommaren 1812 skrev han till Tegnér, att han »fått det förtvivlade infall att utsända ett litet dramatiskt försök mellan varje avdelning av Gylfe». Det skulle således hava blivit bortåt tjugo tragedier, och samtidigt skickade han verkligen Hammarsköld en subskriptionslista på åtta. Av dessa kom likväl blott en enda ut under denna tid, nämligen Agne (1812), som han förgäves sökt att få in i Iduna. Ämnet har han lånat från Ynglingasagan, men denna har han högst väsentligt omdanat. Agne.

I Ynglingasagan är förloppet ganska enkelt. Agne gör ett härnadståg till Finland, dräper dess konung Froste och för dennes barn, sonen Loge och dottern Skjalf, till Sverige, där han firar sitt bröllop med Skjalf, som för att hämnas fadern på natten hänger Agne med en kedja, som Visbur ägt och om vilken det blivit spått, att den skulle vålla den ypperste ynglingens bane. Hos Ling är situationen vida mera komplicerad. Agne har i Finland bränt Jumals tempel, som i själva verket är Tors, och därigenom ådragit sig gudens vrede. Vidare har han dräpt Froste och tillfångatagit hans son Loge, som fått avlägga ed på att ej hämnas fadern. Slutligen hade han vid Jumals helgedom funnit en tempeljungfru, Skjalf, som han fört med sig till Sverige och vilken han nu vill äkta — mot Skjalfs vilja, ty hon har förälskat sig i en ung götisk kämpe, som hon en gång sett, men icke vidare känner. Detta har tilldragit sig före styckets början. Sedan utvecklar sig handlingen så, att den unge götiske kämpen befinnes vara Alarik, Agnes son. Han och Skjalf känna igen varandra, och då Alarik ej kan uppträda som faderns rival, återstår för honom blott att draga ut på vikingafärd för att söka döden. Detta är dock ej den enda oväntade upptäckt, som göres. Alarik igenkänner nämligen ock Loge, med vilken han under en härfärd ingått fostbrödralag, och på grund därav får fången nu sin frihet tillbaka. Den viktigaste upptäckten göres dock, när en hundraårig finsk kämpe Tolli för Skjalf uppenbarar, att hon, som ej känt sin börd, är Frostes dotter och Loges syster. Sedan Tolli yppat denna hemlighet, som han med en dyr ed svurit att aldrig

Digitized by Google

röja, dödar han sig för att på så sätt straffa sin mened. Loge förmår nu systern att mörda Agne, ty själv är han genom sin ed förhindrad; Skjalf tvekar, men får en trolldryck, som gör henne vild, och nu utför hon dådet. Loge, som tror, att hon dragit sig för att mörda Agne, stöter ned henne och flyr på sitt skepp, som han själv sätter i brand.

Stycket är så till vida intressant, att det visar oss, huru föga Ling förstod de olika smakriktningar, som just då bröto sig mot varandra. Det »götiska» besticker sig egentligen blott till ämnesvalet, som för övrigt ej stred mot den gustavianska estetiken, samt till en mängd mytologiska namn, som visserligen torde hava betydligt skorrat i Leopolds öron. Däremot äro den inkrånglade handlingen, upptäckterna och konflikterna alldeles i barocktragediens stil, likaså de förälskade hjältarne Agne och Alarik. Händelsen tilldrar sig på en enda plats, och tiden är icke mer än ett dygn — i det väsentliga påminner Agne således snarast om Crébillon, ehuru visserligen med ett starkt inslag från det slutande 1700-talets sentimentalitet. I detta barockdrama har Ling emellertid inlagt körer, som han delat i en »grundkör» och två »sidokörer». Men körens ställning är mycket svävande. Den första kören sjunges av kämpar; av vilka den andra sjunges, sedan kämparna gått, framgår ej av texten; den tredje består av en »grundkör» samt en sidokör av tärnor och en annan av diar; i den andra akten hava vi en grundkör och två sidokörer, en av Alariks kämpar och en av Eriks. Det hela är mycket oredigt och dunkelt, och recensenten i Wallmarks Journal anmärkte alldeles riktigt, att Ling här fullkomligt missförstått körens ställning inom den grekiska tragedien — denna kände Ling antagligen alls icke till, utan hade fått sina växlande körer från Oehlenschlägers Baldur hin gode. Recensenten gör också en annan mycket god anmärkning. Vet författaren — frågar han — »om den nordiska mytologien vid Agnes tid ägde den konstiga form, som den flera sekler därefter av isländska skalder erhöll? Det är nog en allmän villfarelse hos oss att räkna isländska litteraturen för en gammal nationaltillhörighet», och den isländska skaldemytologien bör i varje fall begagnas med måtta, så att man icke gör »svenska krior av isländskt skaldskap». Skarpast är hans kritik av karaktärsteckningen, som han med full rätt finner osammanhängande. Loge har svurit att ej bära vapen mot sin besegrare och har således goda grunder »att själv icke blottställa sig för faran att angripa en hjälte, utan uppeggar i det stället sin syster att på lömskt sätt mörda honom, och sedan hon verkställt denna nidingsgärning och i sin förvirring icke kan med redighet underrätta honom därom, visar han äntligen nog mod att mörda — henne». Hur lätt Tegnérs omdöme förvillades av personliga sympatier och antipatier, visas bäst därav, att han i brev till Adlerbeth kallade denna recension »det uslaste mischmasch, som någonsin blivit satt i trycksvärta. Vad som är verkliga fel i arbetet, är ej med ett ord vidrört, men däremot småsaker utan ringaste betydenhet upptagna och fullständigt genomhäcklade.»

Stycket är således väsentligen ett pseudoklassiskt drama. Avvikelserna äro ganska få. Om kören har redan talats. En annan är versen, ty för dialogen begagnar Ling ej alexandrinen, utan i stället en orimmad fyrfotad jamb, som Ljunggren visserligen finner »förträfflig och på sina ställen högpoetisk», men som förefaller mig mycket odramatisk och oftast träaktigt torr. Utan tvivel låg dock en riktig tanke bakom detta val av versslag. Alexandrinen var det fransk-klassiska dramats naturliga språk. För en tragedi, som spelade i Sveriges forntid, var däremot alexandrinen en orimlighet, och här krävdes ett nytt versmått. I

Digitized by Google

samband därmed står den tredje avvikelsen, som är mera betydande. Ling *försöker* verkligen att giva sitt stycke en fornnordisk tidsfärg, och i förhållande till Leopolds Oden var ju detta en romantisk nyhet. Å den andra sidan måste dock erkännas, att han mycket ofullkomligt lyckats. Den yttre fornnordiska apparaten är högst fantastisk och torde knappt godkännas av någon filolog, och karaktärerna äro mera crébillonska än fornnordiska. Men så obetydliga dessa nyheter än voro, kan Agne ej frånkännas förtjänsten att vara det första svenska sorgespel, som åtminstone i någon mån sökt lossa på den franskklassiska tragediens tvångströja. Och den förtjänsten bör ju alltid räknas Ling till godo.

Lings litterära program.

Såsom skald hade han dock icke, varken med Gylfe eller med Agne, kunnat giva ett poetiskt uttryck åt vad han med sin diktning ville. Hans mening kommer därför vida bättre fram i det företal, som inleder Gylfe 1814. Han börjar med en sats, som klingar så, som om Thorild skulle hava nedskrivit den: »Jag har lika litet velat efterhärma, som jag tilltrott mig kunna giva mönster. Självständighet är konstnärens första plikt och första rätt. Jag beundrar varje sant konstalster; men jag erkänner intet annat mönster än naturen.» Därefter förklarar han diktens syfte. Själv hade han levat under en av vår historias händelsedigraste perioder, och det var denna tid, han ville skildra: »Se fäderneslandet nära sin politiska upplösning, se en blodfri statsvälvning rädda det. Se det trognaste, det härligaste landskap söndrat därifrån och moderlandet trotsa ännu de mäktiga, som hota det. Se en utländsk furste inkallas, tillbedjas och dö. Se alla sinnen på en gång sammansmältas, liksom hade denne dött till ett försoningsoffer mellan de söndrade bröder. Se ett fritt folk enhälligt bifalla valet av en annan utländsk furste, som även varit dess fiende. Se landet vakna ur sin långa politiska död liksom en av de heliga vid jordbävningen på Golgata. Se detta land återförent med ett i århundraden avsöndrat brödrafolk, och säg sedan, att det blott är en svärmares dröm, att landets öde är sammansmält med mitt eget. Gudalära, fädernesland och kärlek, se där skaldekonstens trenne grundpelare.» En skald bör behandla sitt eget lands historia, han får icke för Greklands och Roms hjältar glömma Sveriges egna. Den, som säger, att våra hävder äro fattiga på ämnen, han tige, ty han känner dem ej. Man säger, att våra myter ej kunna användas inom dikten och konsten, ty de äro för råa. Men detta säger man utan att känna dem, oftast utan att ens hava läst dem. I själva verket är Norden det enda land, som kan få en *egen* mytologi, och jag vågar försvara, »att Nordens myter äga större betydelse än Greklands. Ingen nordisk myt finns, som ej röjer vår eviga trängtan till fullkomlighet; alla i förening avspegla kampen mellan det goda och det onda och andas det hopp, att dygden efter striden här i livet skulle evigt segra.» Detta är den djupaste innebörden i den forne nordbons religiösa tro.

Tankegången är här nyromantisk och återgår nog både till Steffens' schellingianska föreläsningar och till Grundtvigs Nordens Mythologi, och vi spåra här också en reminiscens av Dalins »filosofiska» asareligion. Själv tyckes Ling hava betraktat detta företal såsom en krigsförklaring mot Svenska akademiens franska smak, ty i ett brev till Werlauff förklarade han, att företalets avsikt varit att »strypa» akademien, och av ett annat brev, till Hammarsköld, medan han arbetade på Gylfe, synes framgå, att han ville hava sin dikt betraktad såsom »romantisk». Jag tror mig — yttrar han — »nästan kunna bevisa, att både skalden och barden böra i vår moderna litteratur sammansmälta för att frambringa ett riktigt helt; då först uppstår en nordisk romantisk dikt».

Digitized by Google

Under utarbetandet av Gylfe hade han naturligtvis allt mer och mer fördjupat sig i studiet av den nordiska mytologien, och 1814—1817 gav han en föreläsningskurs i denna, först i sin fäktsal, sedan i lilla Börssalen. Tyvärr befann sig då ännu den nordiska filologien i sin barndom, och man förstod ej att skilja myt, historia och lärd medeltida konstruktion från varandra. Början både av Heimskringla och av Snorraeddan är varken historia eller mytologi, utan lärd medeltida konstruktion. I anslutning till Eneiden härledde medeltidens lärde det franska och engelska folket från landsflyktiga trojaner. Denna teori tillämpade nu Islands lärde också på nordmännen, och här byggde man på ljudlikheten mellan Asia och asar. Asarna voro asiamän, som utvandrat till Norden. Deras hövding hette Oden. Men här i Norden betraktades de såsom gudar. Folket — heter det i Heimskringla — »offrade till Oden samt hans tolv hövdingar och kallade dem sina gudar och trodde på dem en lång tid därefter». Med anledning härav kom Ling att skilja på två personligheter med namnet Oden: Asia-Oden eller Asa-Oden d. v. s. den historiske hövdingen, och guden Oden. På samma sätt skiljer han på Auka-Tor (guden) och Asa-Tor (hövdingen), Brage och Asa-Brage o. s. v. I folktron, säger han, hava de naturligtvis ofta blivit förväxlade. »De senare bliva dymedels inga bedragare, och de förra behållas såsom motiverande krafter. Härigenom skiljas även de ursprungliga myterna från historiska tillsatser, och de historiska asarne få på sin lott allt det lägre, varmed myterna blivit utspädda, ty just genom historiska tillsatser har all sann naturmyt blivit vanställd.» I dikten verka dessa dubbelgångare med samma namn mycket förbryllande, men meningen var att därigenom få fram en renare asareligion än den, som kom till synes i Heimskringla och eddorna, och bakom asareligionen skymtar en ännu högre: kristendomen. Ett ofta återkommande motiv i den sista redaktionen av den dikt, han nu skrev, är sierskans spådom:

Åt asar jag giver
Den fjällstängda Norden
Och välde och ära;
Men se, deras lära
Försvinner likt flärden
För Medlarens namn,
Som famnar all världen
I människohamn.

Asarne.

Denna dikt var Asarne, vars åtta första sånger utkommo 1816, men som ej avslutades förr än 1833, då sångerna svällt ut till trettio. Detta jätteepos var Lings främsta livsverk, och hur omdömet om detta än utfaller, kan man ej neka, att konceptionen förutsätter en stark, om än poetiskt oskolad fantasikraft. Ling nöjer sig nämligen alls icke med att återberätta eddornas myter, utan på grundvalen av dessa, Saxo och en mängd andra källor skapar han — liksom senare Viktor Rydberg — en alldeles ny »fädernas gudasaga». Utan tvivel var detta, från Lings egen synpunkt, ett missgrepp. Han ville skriva en folklig dikt, ett verkligt nationalepos. Men detta kom nu att röra sig med väsen, som i huvudsak voro barn av hans egen fantasi, och även i den mån de återfunnos i eddorna, voro de för Lings samtid fullkomligt främmande. På sätt och vis erkände han detta själv genom att förse sitt epos med noter, i vilka han ansåg sig böra presentera sina diktgestalter för läsaren. Ett dylikt epos var ju just motsatsen mot

Digitized by Google

ett folkligt. Det var en antikvarisk lärdomsprodukt. Eddans gudar voro döda — mera döda än Iliadens och Eneidens, ty dessa hade, tack vare skolans och universitetens undervisning, från antikens slut, genom medeltiden ända fram till Lings egen tid dock fört ett skenliv, under det att asatron försvann med kristendomens antagande. Och Ling var icke nog poet att kunna giva dessa skuggestalter ett verkligt, personligt liv. Ej heller ägde han förmågan av en klar och översiktlig komposition. Det hela verkar därför ytterst förvirrat.

Starkodders fall.

Illustration till trettonde sången av Asarne. C. Wahlbom, Teckningar ur Asarne componerade och etsade. 1833—1836.

Så nordiskt självständig han än ville vara, märker man dock ofta de antika förebilderna, särskilt Eneiden. Liksom antikens epiker börjar han med en invokation:

»Om ätten, som drog till den väldiga Norden
Och lärde oss runor och visdom och sång,
Som, hyllad av himlen och dyrkad på jorden,
Bar gudars och människors namn på en gång,
Om honom, som högst bland dem alla i ära
Med Gejrsodd beseglade fädernas lära,
Om Hermoders son och om asarnas ätt
Sjung, nordson, på enfaldigt, forntida sätt.»

Det var denna uppmaning, som Saga viskade till nordsonen. Men denne tordes ej gripa guldharpan, förrän Brage låtit honom smaka en droppe av skaldemjödet. Därefter börjar dikten. Liksom i Eneiden den fromme konung Latinus härskar i Latien, så härskar den fromme Gylfe i Sverige, och liksom Eneas av gudarna blivit lovad ett hem i Latien, har Oden blivit lovad ett i Norden. Eneas erövrar icke Latien, utan inför där blott kult och gudar samt sluter förbund med

Digitized by Google

Latinus. Ej heller Oden erövrar Sverige, utan ingår förbund med Gylfe och inför en ny religion. På färden till Italien råkar Eneas som bekant ut för en storm, som den hatfulla Juno framkallat; på samma sätt framkallar Loke en storm, då asarna från Fyen skola segla över till Sverige. I människornas planer och strider ingripa gudarna såsom i Iliaden och Eneiden — och på samma sätt kunna parallellerna fortsättas. Fullt oberoende av den klassiska epiken hade Ling trots den fornnordiska förklädnaden således ej kunnat göra sig. Å den andra sidan märker man, huru han likväl velat frigöra sig från dessa förebilder och skapa något nytt, något nordiskt i motsats till klassiciteten. Och i några fall har han verkligen lyckats. I stället för alexandrinen eller hexametern har han, liksom i Gylfe, ett slags medeltida knittel med fyra höjningar, och denna vers är här behandlad med vida större talang än i den äldre dikten samt passar alls icke illa till innehållet — bättre än Oehlenschlägers Hildebrandsstrof till Thors Rejse. Vid kvaden växlar denna fyrtaktiga knittel med en tvåtaktig, som erinrar om fornyrdislag. Även ordvalet, ibland antikvariskt krystat, är i det hela friskt och originellt. Visserligen ha de homeriska epiteten föresvävat honom, men han har givit dem en nordisk färgton, och även bilderna, ibland groteskt överdrivna, äro stundom både målande och vackra. Ej sällan har han i dessa bilder fått fram eddadiktningens ton. Men med denna blanda sig ock reminiscenser från Ossian, t. o. m. från den finska runan. Det hela är mycket ojämnt, röjer en kraft, som verkar mera såsom fäktmästarens än som poetens. När Jakob kämpade med Jahve, försträckte han en sena, och i sin kamp med Valhalls gudar kom även Ling att försträcka sig. Hans sätt att dikta var — så vida man får tro Palmblad — ytterst originellt: »Vanligen författade han dikterande, i det han hastigt vandrade på golvet åt alla riktningar, under åtbörder av det häftigaste slag, och vid kraftställen slog han dundrande i bord och väggar. Därunder störtade verser i strödda falanger ur hans mun; åtskilligt, som den skrivande ej hann uppteckna, gick därvid förlorat, ty fråga fick denne icke, emedan minsta avbrott förvirrade tankegången.»

Omdömet om Asarna var redan under samtiden tämligen enstämmigt. Man betecknade dikten såsom en väldig sandöken, ehuru med oaser. Dessa äro likväl ganska många, och då Ling ej spelade fortissimo på sin »guldharpa», utan lät strängarna ljuda i moll, röjer han, att det hos honom fanns en verklig fond av poesi — så i den döende Gylfes sista sång:

Sorg var min moder
Och Saknad min fader,
Kval var min broder
Och Strid mina söner.
Men nu är jag glader,
Och intet mig fattas.
Ja, kraft än jag röner,
Fast senorna mattas.
Det styrker oss gamla
I sorgen och smärtan,
Att graven skall samla
De älskande hjärtan.

Tirfing. Medan han arbetade på Asarna, skrev han även ett annat stort epos, Tirfing, »romantisk» dikt i tio sånger. Valet av ämne var här vida lyckligare, episoden om Hjalmar och Ingeborg i Hervararsagan, och i behandlingen står Tirfing nog

Digitized by Google

över Asarna. Men när den kom ut, 1836, väckte den knappt något uppseende. Ling har själv antytt orsaken. Sitt epos har han tillägnat Tegnér, och om honom säger han: »Den redan sjungit nog, vars sång från år till år blir hörd.» Tegnér hade samtidens öra. Till Tirfings skald däremot ville ingen lyssna, han hade kommit för sent, och tävla med Frithiofs saga förmådde han icke. Likväl var hans dikt färdig ungefär samtidigt, 1820, då de första Frithiofsromanserna trycktes. Hade Tirfing kommit ut då eller något år tidigare, hade mottagandet nog blivit ett annat. Nu däremot hade den goticism, han företrädde, efter Tegnérs framgång blivit impopulär, och i ett brev från 1825, då Ling och Tegnér kommit från varandra, skrev den senare, att det just var Lings gotomani, som förmått honom att dikta Frithiofs saga: »Det löjliga spel, Ling och konsorter drevo icke blott därmed (med nordisk myt) utan även med den egentliga hjältesagan, förargade mig; det föreföll mig, som en god, ja en helig sak bortfuskades av oskickliga händer, som om en rik källa för nationalvitterheten grumlades i sitt ursprung. Jag ville visa, att åtminstone något bättre kunde göras härav, och bekänner uppriktigt, att det till en stor del var denna polemiska avsikt, som från början föranledde Frithiof.» Lings impopularitet tyckes omsider hava gått så långt, att han ej kunde finna en förläggare, som ville trycka hans skrifter, och Beskow uppgiver, att hans vänner till sist måste bekosta utgivandet.

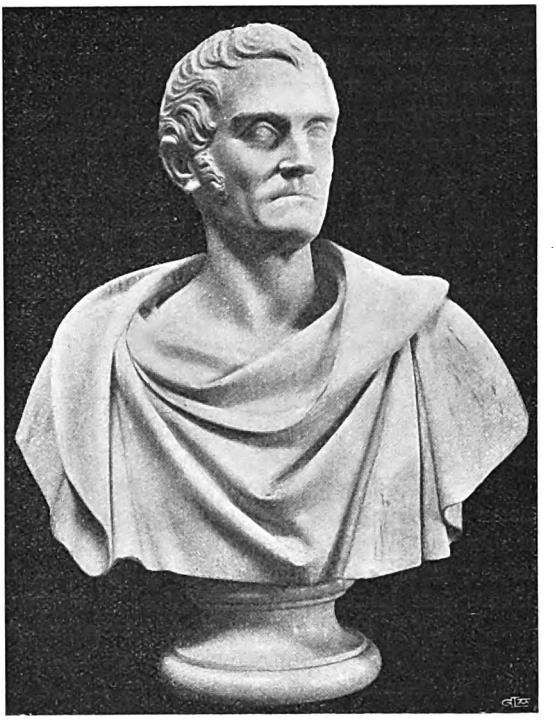

P. H. Ling.
Byst av Hans Michelsen. Nationalmuseum.

Ling arbetade dock vidare, obekymrad om, huruvida någon ville läsa hans dikter eller ej, och även såsom dramatiker lade han upp sin väv efter samma gigantiska plan som de episka dikterna. I Gylfe hade han velat teckna samtidens många politiska välvningar; i dramerna ville han giva oss en hel svensk historia från hedenhös åtminstone fram till reformationen, och under åren 1817—1824 utgav han ej mindre än sju stycken.[1] Jag önskar — skrev han i företalet till Birgitta (1818) — »måla varje betydande tidpunkt i vår historia, och denna målas bäst genom sina egna händelser». Tanken påminner ju om Messenius' plan »att författa hela Sveriges rikes historia uti femtio komedier och tragedier», och det kan

Lings dramatiska cykel.

[1] Dramerna voro Visburs söner, Ingiald Illråda och Ivar Vidfadme, Styrbjörn Starke, Blotsven, Den heliga Birgitta, Engelbrekt Engelbrektsson och Riksdagen 1527.

Digitized by Google

icke nekas, att även utförandet erinrar något om Messenius. Ling dramatiserar historiska händelser och är mycket angelägen om att troget följa källorna, men dramatiska äro hans skådespel icke, snarare krönikespel, och karaktärstecknare är han lika litet som förut i Agne. Från beroendet av det fransk-klassiska dramat har han dock gjort sig fri, de tre enheterna bryr han sig alls icke om, och lokalen växlar även i samma akt. Körer har han blott i två dramer, ehuru sångstycken förekomma i de flesta. Karaktärerna söker han teckna efter de historiska källorna och är framför allt angelägen om tidsfärgen. Det vill också synas, som om Ling efter överflyttningen till Stockholm allt mera närmat sig nyromantiken — möjligen genom inflytande från den gode vännen Hammarsköld, under det att han däremot kom Tegnér allt mera fjärran. I Birgitta, som kom ut 1818 — året efter skriftväxlingen mellan Wallmark och Palmblad om nyromantikens katolicism — har han förhärligat ett katolskt helgon, och i företalet skrev han: »Man skyggar för de tider, då påveväldet förtryckte världen; men vem dristar sig att fördöma den fromma andakt, den innerliga tro, den försakelse, som levde i deras hjärtan, vilka med enfald höllo sig till Medlarens höga lära, fastän tidens grova förlåt ännu bortskymde det aldra heligaste.» Detta försvar för den medeltida katolicismen kommer ju Palmblads ofantligt nära. I Blotsven har han en nyromantisk mytvärld: »Att jag använt våra fäders bilder av alfer, disar, vättar m. m., bör inför den oväldige vara likaså rimligt som de vanliga sinnebilderna: genier, furier, vålnader m. m.» Och i Birgitta har han t. o. m. vågat inlägga ett intermezzo, ett lustspel, skildrande den italienska karnevalen.

De förklaringar, som han fogat till Asarne, av de nordiska mytgestalterna, äro nästan lika schellingianska som Atterboms till Skaldarmal, t. ex.: Frigga »föreställer den passiva kvinnliga principen i motsats till Oden såsom den manliga aktiva»; Sleipner sades vara åttafotad, »ett uttryck för hans snabbhet, vilken egenskap Oden måste hava tänkt såsom sinnebild antingen av det moraliska eller fysiska ljuset»; »Oden på sitt Hlidskjalf var, likasom Apollo, en sinnebild av det allverkande ljuset». Våra fäders mytlära har såväl en fysisk som en moralisk innebörd. Dualismen i denna — motsatsen mellan Nifelhem och Muspelhem: »kontraktions- och expansionskrafternas sinnebilder» — »har icke annat att visa än ande och materia, ljus och mörker i deras beständiga växelstrid». Lings goticism var därför ej så olik nyromantikens, som ofta påstått.

Lings gymnastik.

Någon inverkan på samtiden hade hans götiska kolartro icke; det var Geijers och Tegnérs uppfattning av forntiden, som i stället blev bestämmande, och sin insats i den svenska kulturen gjorde Ling icke som poet utan som gymnast. I själva verket var denna insats dock en frukt av den götiska rörelsen. Bakom låg Lings varma patriotism. Han ville utbilda ett släkte av kraftfulla, moraliskt och fysiskt sunda svenskar, värdiga ättlingar av forntidens nordbor. I en mycket kortfattad uppsats i Iduna — hans enda bidrag till den götiska tidskriften — har han utvecklat detta. Gymnastiken — skriver han — medverkar till den manliga karaktärens utbildning hos ungdomen. »Greker och romare kände detta, och deras kraftfullaste perioder voro de, då gymnastiken hos dem var i sin höjd.» I senare tid hava tyskar och danskar efter uppslag från Rousseau omfattat gymnastiken med nit, men tvivelsutan tagit fel om sättet. »En sann gymnastisk utbildning måste riktas lika mycket åt själens behov som åt kroppens», »ju mera en yngling kan lära sig att handla genom egen förmåga, att uthärda kroppslig plåga, att underhålla en inre övertygelse om sin kraft över alla faror, att handla i ögonblicket, men med lugn och utan överilning — ju mera närmar han sig till

Digitized by Google

mannen och till den sanne krigaren. Spartaner och göter kände detta och förstodo att i deras gymnastik väcka mannakraften. Behöver ej vår försvagade tid, vad de behövde?»

I denna gymnastik kom hans patos till ett klarare uttryck än i hans diktning. Den vilade på ett anatomiskt studium av människokroppen och förenades med en för denna tid ovanligt sund medicinsk uppfattning i allmänhet: »En rätt betänkt uppfostran måste även bestämma, huru ynglingen bör näras, badas, härdas i luften för att icke förslappas.» Ling skiljer på fyra olika grupper av gymnastiska övningar: den pedagogiska (friskgymnastiken), den militära (fäktning o. s. v.), den medikala (sjukgymnastik) och den estetiska, ty Ling hade även känsla för sambandet med den grekiska gymnastiken. På alla dessa områden ingrep han reformerande. Och här lyckades han. 1832 funnos gymnastikinrättningar blott vid fem statsläroverk; för närvarande torde de finnas så gott som vid alla.

Genom sina kantigheter blev Ling emellertid alltmer och mer isolerad. Men — anmärker en av hans biografer — det var en krets, inom vilken han städse var uppskattad. Det var ungdomen: »Det var en härlig syn, när den gamle besökte ungdomens gymnastiska övningar och alla gossarna kommo hurrande omkring honom; han ordnade dem då under hjärtligt allvar till några lekar och deltog däri med ungdomlig livlighet.» Tyvärr fördystrades hans sista år av kroppens bräckligheter, och han tyckes hava förefallit sin omgivning äldre, än vad han verkligen var. Då han 1839 avled, var han nämligen blott sextiotre år.

Jacob Adlerbeth.

En själafrände till Ling — nästan den ende — var Jacob Adlerbeth. Han var en stor hedersman, ej så litet trång, visserligen ej obegåvad, men enveten och ur stånd att utvecklas ur den idékrets, inom vilken han en gång fattat position. Det andliga fädernearvet gjorde sig hos honom mycket starkt gällande. Vi minnas hans far Gudmund Göran Adlerbeth, en bland den gustavianska tidens förromantiker och på samma gång en lärjunge till Gyllenborg. Liksom denne hade han förälskat sig i den antika stoicismen, besjöng »dygden» och kände mycket starkt de medborgerliga förpliktelserna; i gärning visade han detta genom sitt modiga uppträdande vid 1789 års riksdag. Rousseauismen och fysiokratien hade också avsatt sina spår i hans livssyn. Han var en jorddrott, som ej glömt ättens härstamning från småländska bönder, en mycket god ekonom, som ypperligt förstod att sköta sitt Ramsjöholm och som ej gjorde sig skyldig till några onödiga utgifter. Poet till sin läggning var han icke, men han har skrivit *en* dikt, som hör till 1700-talets yppersta: Grafskrift öfver en bonde, som kan sättas vid sidan av Geijers Odalbonde och där han förhärligar jordbrukarens strävsamma id. Och till sist var han en bland de få, hos vilka stormaktstidens svärmeri för forntiden levde kvar, Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens förste sekreterare och riksantikvarie. Hela denna livsåskådning ärvdes av sonen, som föddes 1785 och uppfostrades på Ramsjöholm under faderns tillsyn; till hans närmaste barndomsvänner hörde Hammarsköld

Digitized by Google

och Rääf, av vilka den senare nog ej så litet bidrog att stärka hans antikvariska intressen. Student blev han 1798 och promoverad 1806. Av Vitterhetens vänner blev han ej medlem — möjligen därför att han ej ansågs intresserad av vitterheten — men han och Hammarsköld tyckas dock hava stått varandra ganska nära, ty Hammarskölds översättning av en rapsodi ur Iliaden (1808) granskades av Jacob Adlerbeth och hans far, och då Hammarsköld friade, voro Rääf och Adlerbeth hans förtrogna. Sedan Adlerbeth avlagt examen, gick han in i kansliet, där han till sist steg till förste expeditionssekreterare inom ecklesiastikdepartementet.

Geijer, som var hans promotionskamrat, skildrade honom sedermera: »Av en högst bestämd karaktär, som yttrade sig i det största som det minsta, gav han denna bestämdhet åt alla sina företag, ibland vilka man även kunde räkna hans tidsfördriv och nöjen. Ty han bedrev allt med en viss grundlighet och stannade i intet på halva vägen. Därmed förenade han det varmaste, redligaste hjärta och en trofasthet utan gräns, som gjorde honom dyrbar och ännu gör honom oförglömmelig för sina vänner. I hjärtat var han — fortsätter Geijer — en hemlig rudbeckian, åtminstone så vida, att han ej utan yttersta prut ville avstå något, vare sig i längd, bredd, höjd eller djup, av de i den svenska ärofulla fornålderns namn någonsin gjorda anspråk.» Närmare bekanta blevo han och Geijer först 1810. Geijer hade på hösten kommit tillbaka från sin engelska resa och börjat att såsom e. o. kanslist arbeta i riksarkivet. Hans umgänge utgjordes av gamla nationskamrater, vilka intogo sina middagar på ett värdshus vid Jakobsbergsgränd. Av detta hade även Adlerbeth blivit medlem. Med undantag av denne och ännu en bestod hela matlaget av värmlänningar, de flesta unga tjänstemän och vänner sedan Uppsalatiden. Det var ju en upprörd tid, under vilken detta kotteri bildades — en revolution, det skymfliga fredsslutet, det Fersiska mordet, de båda tronföljarvalen, de Napoleonska krigen o. s. v. — och överallt i huvudstaden politicerades det väldeliga. Överallt gjorde sig en stark patriotisk stämning gällande, icke minst i det värmländska matlaget. I sin Berättelse om Götiska förbundets stiftelse och verksamhet skriver Geijer: »Huru ibland oss förslaget att kalla oss ett götiskt förbund, våra sammankomster *stämmor* och i dessa utmärka oss med götiska namn först uppkom, erinrar jag mig ej. Vad jag minnes är, att det från början var ett skämt och troligen ej blivit annat, hade ej en av vännerna påtryckt uppfinningen en annan stämpel.» Denne var Adlerbeth. Härvid bör man fasthålla, att förbundet, då det först kom till, alls icke hade något litterärt, utan ute-

Digitized by Google

slutande ett patriotiskt, snarast antikvariskt syfte; icke heller kan man säga, att förbundet hade något bestämt politiskt program, utan lojalt och utan vidare reflexion anslöt sig till Karl Johans politik. Den ende av kotteriet, som hade några litterära intressen, var Geijer, ty de andra hade varken förut uppträtt eller uppträdde senare såsom vittra författare, och antagligen hade dylika »götiska» förbund funnits förut under förromantiken. Ett dylikt har redan omnämnts i den förra delen av detta arbete (IV, 64), nämligen Valhalla-orden i Finland; ett annat var den 1793 stiftade Sveaorden i Stockholm, vars förste »drott» var Johan Gabriel Oxenstierna. Även Adlerbeths Götiska förbund hade en klart förromantisk prägel. I stiftelseurkunden, som är daterad den 16 februari 1811, betonas också sambandet med storhetstidens antikvariska forskning: »Aldrig har den svenska tapperheten utfört mera beundransvärda bragder än under Karl XII:s styrelse; och aldrig hava vår forntids lämningar sorgfälligare än då blivit undersökta.»

Jacob Adlerbeth.
Akvarell. Statens historiska museum. Helsingfors.

Götiska förbundet.

Av den av Adlerbeth skrivna stiftelseurkunden framgår såväl förbundets uteslutande patriotiska syfte som ock frånvaron av alla tankar på någon litterär revolution. Redan — heter det i redogörelsen för förbundets tillkomst — »våra första tillfälliga sammankomster voro icke ensamt ägnade åt nöjets flyktiga njutning; de röjde även vårt begär att genom ett kraftfullt, enkelt och redligt väsende likna våra förfäder, de gamla göter. Då inom vårt samfund kännetecknen av en sann götisk anda blevo mer och mer tydliga, fattade vi det djärva beslut att kalla oss göter. Vårt Götiska förbund skulle svara mot de gamles fostbrödralag.» Från början tyckes verkligen goticismen — de fornnordiska namnen m. m. — hava varit ett skämt inom laget. Men Adlerbeth, som alls icke förstod sig på något dylikt, fattade skämtet såsom det djupaste allvar och kom i januari 1811 fram med

Digitized by Google

ett förslag att ombilda matlaget till ett götiskt förbund. Förslaget vann bifall, och en tremannanämnd — till vilken Geijer icke hörde — nedsattes att utarbeta förslag till stadgar. Förbundets syfte skulle enligt detta vara »att uppliva minnet av göternas bedrifter och att återvinna den kraftfulla redlighet, som var förfädren egen». Orsaken till samtidens förfall var, enligt Adlerbeth, lätt funnen. Svenskarna hade utbytt Nordens allvar och styrka mot det södra Europas lättsinnighet, de hade antagit en utländsk bildning och utländska seder samt glömt och föraktat »sin fornålders vördnadsvärda gudar (!) och hjältar». Varigenom — frågar han — kan ett folk räddas, som hastar mot sin undergång? Endast genom dess återhämtade ursprungliga nationalkaraktär. »Vi hava således funnit vårt högsta ändamål vara att uppliva den frihetsanda, det mannamod och redliga sinne, som hos göterna rådde. Såsom ett viktigt medel därtill måste vi hava all möda ospard att genom forskningen i Nordens fornhävder och sagor bereda oss en ljusare översikt av det tidevarv, vars enkla dygder vi vilja återställa.» Syftet var således i första hand moraliskt och i andra hand antikvariskt-historiskt. Detsamma framgår ock av de tre paragrafer, som inleda det Götiska förbundets stadgar:

§ 1. Det götiska förbundet vare en broderlig förening av män, egnade åt upplivandet av de gamle göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne. Förbundets medlemmar bäre namn av göter.

§ 2. En göts väsende vare enkelt och oförställt. Hans plikt vare självförsakelse och verksamt nit för allmänt väl. I medborgerliga förhållanden vike ej hans övertygelse och föresatser för maktspråk eller yttre tvång. Hans kärlek för fäderneslandet vare oskrymtad; att offra liv och blod för dess självständighet hans ädlaste handling.

§ 3. Till forskning i de gamle göters sagor och hävder vare varje förbundsbroder ovillkorligen förpliktad.

Detta program är — såsom Blanck mästerligt utvecklat — klar förromantisk goticism, densamma, som vi redan iakttagit hos Gyllenborg, Oxenstierna m. fl., och i göterna ser han — enligt min mening alldeles riktigt — de mest typiska representanterna för rousseauismen i Sverige: »Grundtanken om förfädrens Nord som ett urhem för kraftfull redlighet, frihetsanda, oemotståndlig kraft, allvar och styrka, öppenhet och enkla dygder kan man ju utan tvekan beteckna som en mycket tydlig återspegling av den rousseauska uppfattningen, såsom den visar sig i de bägge discourserna. Rousseaus primitiva, sunda och starka människa är urbilden för göten, såsom han uppfattades i den geijerska kretsen. Historieuppfattningen är också rousseauansk. Detta den nordiska kraftens paradis och dess sant götiska anda har förstörts av kulturlivets laster, vekligheten, lättsinnet, förställningen och

Digitized by Google

Det är en bekymrande sanning, att mängden af vår tids Svenskar urartat från sina förfäder de stolte Götherne. Den oemotståndliga kraft, som väckte Nordens uråldriga invånare till de djerfvaste företag, ~~är~~ qväfdes af den ~~stumma~~ för allmänt sjelf sjknöjd ~~maktigheten~~, ~~bekymsel för allmänt väl~~: forntidens frihetsanda, dess enga nit för samfundets sjelfbestånd, ~~af~~ förfunnat för tvedrägt och dess brottsliga omtankan att framja enskilda fördelar; den enkla, urgamla uppriktigheten i seder och umgänge, ~~af~~ för en missriktad hyfsnings tillgjorda behag. Samtidens fördomar fjettra den redligastes medborgares verksamhet. | Jag anser såsom ostridigt att ~~många~~ flera af vårt tidehvarfs nu uppräknade brister vunnit en stark tillväxt från den ~~tid~~ stund; då man åt förakt ~~och~~ eller glömskan öfverlemnade den Nordiska forntidens häfder; då man, sträfvande till en konstlad odling, förtryckte de ädlaste väckelser till fosterlandskärlek och hjeltemod. Alldrig har ~~tapperheten~~ Svenskars medfödda dygd, utfört mera beundransvärda bragder, än under Carl den 12:s styrelse, och alldrig hafva ~~just då man sorgfälligast undersökte~~ forntidens lemningar sorgfälligare ändå, tillförts ~~undersökts~~. Det är tid att återföra våra Landsmän till likhet med deras förfäder, om ~~om att~~ ej Friheten skall ~~ma af~~ förjagas ur vårt fädernesland, dess uråldriga hembygd. Jag befarar icke att misstaga mig, då jag påstår, att den krets af Vänner, hvari jag mig nu befinner, med tänkesättets samdrägt, redan ~~förenas~~ egnat sig åt ~~till~~ detta ~~ändamål~~ syftemål. Stark är den vänskap som oss förenat; må dess trohet blifva oföränderlig. Må vi genom upplifvande af den aftynande fosterlandskänslan, genom fasthet i föresatser och kraft i deras utöfning, göra oss förtjente att kallas värdige Medborgare. Må vi äfven ~~genom vår fornhäfders granskning~~ genom forskningar i våra fornhäfder bereda oss en ljusare öfversigt af det tidehvarf, hvars kraftfulla redlighet vi bemöda oss att återställa.

Jacob Adlerbeths förslag till Götiska förbundets instiftande.

Götiska förbundets arkiv. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Digitized by Google

I enlighet med det föregående, tror jag mig böra föreslå följande Grunder för det Göthiska förbundets sammansättning och verksamhet

1. Bär vård samfund namn af det Göthiska förbundet.
2. Vare dess föremål att upplifva Götternes fädernelända, manna mod, och redliga sinnelag, att omfatta forntidens kraft och samtidens upplysning.
3. Förbundets medlemmar vare genom jemlikhet, vänskap och aktning, broderligen förenade.
4. Hvar och en förbunds bröder antage namn efter en af den Nordiska fornåldrens märkvärdiga män, om hvars öden och bedrifter han vid förbundets sammankomster, kort och kraftfullt erinre Kännedom af Götternes seder blifve ett stort ämne för förbundsbrödernes forskningar.
5. Inom förbundet må ingen annorlunda än vid sitt Göthiska namn nämnas; eller annorlunda hälsas, än genom ett Handslag
6. Då förbundets syftemål bör vara utbredandet af dess sätt att tänka och lefva uppfatta, är det skiljdt från hvarje Ordens-Samfund, der den inskränkta kretz, åt hvilken vissa kunskaper äro meddelade, förbindes till tystnad.
7. Förbundets bröder pröfve, uppfylje och gille mångrant deras eller deras egenskaper, som till nya medlemmar äro föreslagne. För att hos samtlige förbundsbröderna underhålla en sann Göthisk anda, föreläses vid deras sammanträden något stycke ur de Gamla böcker, hvilka bör i stor vördnad hållas.
8. Enär vid förbundets sammankomster en Ordförande skulle behöfvas, välje han för hvarje tillfälle.
9. Sedan Götterne stämma hållit, mer i förr. framlage hvar och en sitt dryckeshorn, fylle och tömme det på årligt sätt Derpå sjunges det bekanta Qvädet. Götterne fordom dagas. drucko ur horn *
Derpå följe andra sånger samma, forntida anda; men inga nymodiga.
10. Förbundets bröder pröfve samfäldt med ofördröjd sanning det nit hvarmed hvarje Samfundets medlem befrämjat dess afsigter. Efter pröfningens slutad pröfning, gifve de Förbundsbröder sinnen verkställt: sitt bifall tillkänna, genom den pröfvade Brödern vid gångs Skål mångrant drucken ur Bragebägaren. Ingen förbunds broder var ålagd att för sin verksamhet redogöra. Att fritt vara den fordt att framställa egna förslag, skulle för många vara motbjudande.

* Då hvar och en ur den kringgående Bragebägaren dricker. Förbundets Välgångs Skål.

den brottsliga egennyttan, alldeles som hos Rousseau Atén, Rom och samhället över huvud undergrävas genom överdriven intellektuell kultur, lyx eller privategendomens uppkomst och deras sorgliga moraliska följder, slappheten, oärligheten och osannheten, förvärvsbegäret.» Men i denna götiska rousseauism ingår ock ett starkt inslag från Montesquieu. Rousseau var fri från all nationalism. Hos oss däremot blev redan förromantikens goticism »av en utpräglat nationell, man kunde nästan säga chauvinistisk art. Det lyckliga naturtillståndet förlägger man till Nordens stora sagotid.» De rudbeckska idéerna stå upp på nytt — denna gång tack vare Montesquieus klimatlära, genom »övertygelsen, att den kalla Norden enbart genom sin styrkobringande kyla måste vara förmer än Södern med dess förvekligande hetta».

Det kan ej nekas, att de detaljbestämmelser, genom vilka förbundet skulle förverkliga sitt program, förefalla oss väl puerila, och de bära tydliga spår av den gode Adlerbeths naivitet. Några hemligheter och några mystiska receptioner såsom i andra ordenssällskap funnos väl ej, men däremot ett ganska utförligt ceremoniel. Fosterbröderna skulle hälsa varandra med ett handslag och därvid icke säga »goddag» utan i stället »hej», som Adlerbeth måtte hava ansett vara den fornnordiska hälsningsformeln. Sammankomsterna hette »stämmor», skattmästaren »fiarhirthir» och hade till sitt biträde en »skutul-sven», vars ämbete närmast motsvarade sexmästarens. Stämmorna höllos i allmänhet i frimurarbarnhuset, vid vilket Geijers bror var kamrer, men sommarstämmorna på någon plats »under bar himmel i en skog utanför Roslagstull». Denna omgavs av stenar för att likna en fornnordisk domarring. Då dessa stenar en gång vid göternas ditkomst av några ovetande personer bortvälts, måste de genom en gemensam »kraftyttring» ånyo uppresas, varvid vaktmästaren på ett »berömvärt» sätt deltog, så att stenkretsen åter fick sitt förra skick. Efter de allvarliga förhandlingarnas slut följde, vad vi på vårt profana språk skulle säga: ett nachspiel, vanligen på något utvärdshus såsom Stallmästargården. Om detta nachspiel handlar § 17 i stadgarna: »Sedan göterna stämma hållit, förblive de hos varandra i god välfägnad; framtage då en var sitt dryckeshorn, fylle och tömme det på ärligt sätt. Därvid sjunges det bekanta kvädet *Göterna fordomdags drucko ur horn* etc., då var och en ur den iskänkta Bragebägaren dricker förbundets välgångsskål.» Såsom härav framgår, kunde medlemmarna ej dricka ur så moderna käril som glas, utan var förbundsbroder hade sitt särskilda dryckeshorn, varjämte förbundet ägde en särskild Bragebägare, som vandrade laget runt och ur vilken de högtidliga skålarna

Digitized by Google

druckos. Den förvarades jämte förbundets övriga »kosteliga gripar» av fiarhirthir, som skulle tillse, »att under välfägnaden göterna intet av saftene tryta må». Den ifrågavarande »saften» var naturligtvis mjöd, som dock icke tyckes hava varit så lätt att anskaffa. På en stämma framhölls också nödvändigheten att »skyndsamt brygga mjöd för förbundets förplägande», och »samtliga förbundsbröder insågo tydligen denna åtgärds angelägenhet». En mycket viktig del av ritualen var avsjungandet av den nämnda ordenssången. Bröderna ordnade sig i en kedja med ordföranden i spetsen, och därpå marscherade de flera varv runt omkring samlingsrummet, var och en med sitt horn högt upplyftat och sjungande sången. Även när stämmorna mot förbundets sista tid blevo ytterst fåtaligt besökta, höll Adlerbeth strängt på iakttagandet av detta götiska bruk, och en gång vandrade han, åtföljd blott av en enda förbundsbroder, runt kring salen och sjöng, såsom i gamla dagar, trohjärtat sin ordenssång *Göterna fordomdags drucko ur horn.* För komik hade den hederlige Adlerbeth intet sinne. Inom förbundet fick vidare ingen bära sitt vanliga borgerliga namn utan skulle antaga ett »av den nordiska fornålderns märkvärdiga män», om vilken han i ett kort och kraftfullt tal vid sitt inträde skulle erinra; och »inom förbundet må ingen annat än genom sitt götiska namn nämnas». Ehuru stadgarna därom ingenting påbjuda, tyckes det hava varit en tyst förutsättning, att alla dessa store män skulle hava varit hedningar, och först den besynnerlige Per Tham af Dagsnäs, Thorilds forne beskyddare, valde ett från medeltiden: Engelbrekt Engelbrektsson; sedan följde några andra efter, Ivar Blå, Hergeir, Sigfrid o. s. v.; de kristna befunno sig likväl i en avgjord minoritet, och då en av de invalde begärde att få taga namn efter en karolinsk präst, uppstod en lång överläggning, varvid Adlerbeths mening segrade: att »Götiska förbundets medlemmar egentligen borde upp-

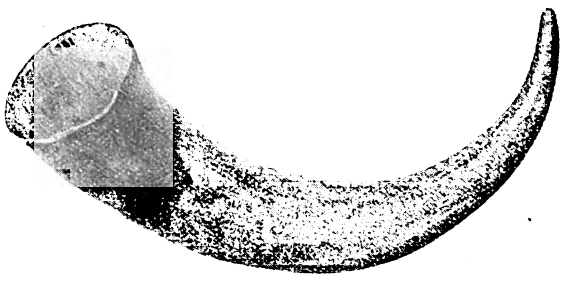

Jacob Adlerbeths dryckeshorn i Götiska förbundet.
Nordiska museet

Digitized by Google

taga namn efter den *hedniska* fornålderns store män och i alla händelser vara förpliktade att välja namn inom det tidevarv, som föregick kalmarunionen, då Svea och Göta riken först synas blivit sammanfattade under namnet Sverige». Adlerbeth tyckes således hava haft en omedveten känsla av, att den urnordiska kraftens förfall börjat med kristendomens antagande. De egenskaper, som tilltalade göterna hos forntidens personligheter, voro mod och styrka, och man erinrar sig här ovillkorligen Heines speglosa om Fouqués hjältar: att de hade mod som hundra lejon och förstånd som två åsnor. Geijers gode vän e. o. kanslisten Anders Henrik Lagerlöf hade uppkallat sig efter Sorle den starke, vars saga han tydligen läst i Biörners Kämpadater, och han börjar sitt minnestal med dessa ord: »Med iakttagande av vad vårt förbunds stadgar föreskriva går jag nu att inför eder lämna en kort teckning av Sorle den starkes bedrifter. Denne i vår forntid så märkvärdige hjältes minne förtjänte visserligen att skildras av en man, som med lika styrka kunde föra pennan som han svärdet, men då denna lyckliga förmåga icke blivit min lott, måste jag överlämna detta åt en Sorle mera värdig lovtalare och nöja mig med att genom ett utdrag av den saga, som ännu bevarar minnet av den gamle starke Sorle, söka att fullgöra min plikt såsom eder förbundsbroder.» Sagan i fråga är en sen isländsk roman från 1400-talet och saknar allt historiskt underlag. Sedan Lagerlöf emellertid redogjort för Sorles alla underbara kraftprov, slutar han: »Måtte vårt fädernesland aldrig sakna män, som äga dessa egenskaper. Men om en gång Europas blåmän och barbarer skulle vilja missbruka sin överlägsna makt, måtte då en ny Sorle uppträda, som har styrka och mod att jaga vildarne, om möjligt vore, ända bort i östra oceanen! Hej!» I denna kraftfulla stil voro talen i allmänhet.

Geijer och förbundet.

Någon anhängare av Adlerbeths naiva goticism var Geijer icke, och i sitt inträdestal över Einar Tambaskjälfver inlade han en hovsam gensaga: »Den plägseden inom vårt förbund att taga sig namn av någon bland vår forntids märkvärdige män föreföll mig, från början åtminstone, som en oskyldig lek. Nu förefaller den mig snarare som en förmätenhet. Huru jag kommit att bära det hjältenamn, som utmärker mig bland edert samfund, vet jag ej rätt själv. Men det vet jag, att ingenting annat kan trösta mig över denna djärvhet än den anmärkningen, att ett namn i och för sig självt är en likgiltig sak, att mången dvärg kanske hetat Hercules och att den Einar, som nu talar inför eder, mer genom sin egen ringhet än genom tio seklers avstånd är så skild från den hjälte, under vars namn han uppträder, att intet slags jämförelse är dem emellan möjlig.» I en likgiltig sak

Digitized by Google

hade han tydligen fogat sig efter Adlerbeths griller, och han hade icke dennes oreserverade och rudbeckianska svärmeri för forntiden. Man bör — yttrade han i sitt tal — »ej ens önska, att denna tid skulle återvända. Den var storsint, kraftfull och frihetsälskande, men den var vild. Den bar inga band, men den kände ej heller någon lag. Att förena frihet med lag — en förening, som ensam ger sanna seder — är mänskligheteńs högsta uppgift». I sina brev till familjen yttrar han sig ganska respektlöst om Adlerbeths stolta skapelse. Till föräldrarna skrev han den 7 mars 1811 — således månaden efter förbundets högtidliga konstituerande: »Nöjen fattas mig här ej, så länge jag har vänner och musik att tillgå. Och jag tackar Gud, att jag har bäggedera. Vi ha inrättat oss till ett sällskap, som träffas nästan dagligen, vi prata, röka och läsa götiska kämpasagor tillsamman. Vi kalla även varandra vid götiska namn. Calle (Geijers bror) heter Torgny i vårt samfund, och jag har fått ett ej mindre välljudande namn — man kallar mig Einar Tambaskjälfver — en stor hjälte på sin tid, som av magistern allt för illa representeras.» Och den 5 april 1811 skrev han till fästmön: »Som du ej vet mycket, som jag är, så torde du ej heller veta, att jag är en *göt*, som är kär, alldeles ej i dig, utan i *valkyrior* och *sköldmöar,* som tyvärr dött för 1000 år sedan. Vårt sällskap läser ej annat än *Kämpadater* och hjältesagor, vi hålla ej sällskap utan *stämma,* vi dricka ej ur glas, utan ur *horn,* och vi göra *vikingsfärder* — till nästa krog. Vi ha förskräckliga namn, vid vilka håren skulle resa sig på ditt huvud.» Geijer och väl ock några andra av förbundsbröderna sågo i förbundet till en början knappt annat än ett kotteri av goda vänner, och de s. k. stamgöterna voro blott tolv, således en jämförelsevis liten krets. Frågan, huruvida kretsen skulle utsträckas över den ursprungliga, var därför en ganska viktig fråga, som tyckes hava lösts genom en kompromiss. I avseende härpå, heter det i stiftelseurkunden, »torde den anmärkning vara tillräcklig, att endräkt och det sanna nöjet icke trivas i talrika sällskap. Denna obestridliga sanning leder till den slutföljd, att i göternas stämma icke allt för många ledamöter böra deltaga.» Den förtroliga samvaron skulle lida i samma mån, »som vårt samfunds krets utvidgades, och endast prövade vänner böra gemensamt tömma Bragebägaren. Men att ovillkorligt inskränka det Götiska förbundets ledamöter till ett visst antal, synes olämpligt och lätt ledande till förhatliga följder.» Emellertid frångick man ganska snart denna princip, och det, som var den väsentliga anledningen härtill, var ett förslag, som Geijer kom fram med. Förmodligen hade han funnit Adlerbeths ordensceremonier väl barnsliga och

Digitized by Google

ville giva förbundet en mera betydande uppgift än att privatim leka göter.

Geijer beredde sig vid denna tid på att bliva docent i historia och arbetade med anledning därav i riksarkivet. Samtidigt hade han — till sin egen överraskning — funnit, att han var skald, och redan den 13 februari 1811 uppläste han i det då ännu ej formellt stiftade Götiska förbundet sin dikt Den siste kämpen. Sedan följde andra efter, och den 20 maj väckte han i förbundet ett förslag att utgiva en tidskrift, genom vilken förbundet i vidare kretsar kunde verka för sitt syfte. Förslaget mottogs med allmänt bifall — onekligen något lättsinnigt, ty förbundets *ende* litteratör var Geijer,[1] och han fick också ensam fylla det första häftet. I den Anmälan, som inleder detta, utvecklade han tidskriftens program. Dess namn var »Iduna, en skrift för den nordiska fornålderns älskare», och den avsåg närmast att vara — vad vi skulle säga — en antikvarisk tidskrift: något *litterärt* program hade den däremot icke. Syftet var att väcka storhetstidens fornforskning till nytt liv. Det var en tid — heter det — »då studium av Nordens fornhävder i fäderneslandet begynte bliva ivrigt idkat och allmänt älskat, och man kan ej komma ihåg den utan att återkalla minnen, vid vilka ännu varje svenskt hjärta klappar. Det var den samma tid, då svenska namnet steg till sin högsta ära» — Kristinas och Karlarnas tidevarv, och dess storhetsprägel sammanhängde med dess fornforskning: »Varje generation fortplantar sig ej blott fysiskt utan även moraliskt i en annan; den överlämnar den sina seder, sina begrepp. . . . Utan fornforskning kan aldrig någon historia finnas. Det är dock en bedrövlig sanning, att på de sista femtio åren det förr så livliga intresset för vår forntid och i allmänhet för fäderneslandets hävder så avtagit, att man väl ej gör vår närvarande allmänhet någon orätt, om man säger, att det redan länge ej funnits.» Det är sant, att den karolinska tiden här gick till överdrifter, att den sökte härleda våra svenska konungalängder åtminstone från Noak. Man har skrattat åt de orimligheter, i vilka några av våra äldre fornforskare förfallit. Men genom den nya tidens historiska kritik äro dessa vidunderligheter numera ur tiden. »Våra närmaste förfäder höllo redan på att giva svenska folket en verklig historia. Vi läto deras arbeten ligga. . . . Sådana äro till en del de betraktelser, som ej länge sedan föranlett bildandet av ett sällskap av män, förbundna genom lika tänkesätt, ehuru ej alla litteratörer.» Uppgiften för detta

Iduna.

[1] Den först invalde ledamoten var Arvid August Afzelius, som var lärare vid frimurarbarnhusets skola och som man därigenom kände. Men han hade ännu ej skrivit något.

Digitized by Google

sällskap var till en början »ömsesidig uppmuntran i sådana studier och det nöje, som ett fritt meddelande av tankar alltid ger. Snart hade de blivit nog djärva för att söka ingiva allmänheten samma intresse, som de själva kände, och detta är anledningen till närvarande skrift, som framgent kommer att fortsättas, ehuru i fria häften.»

Iduna skulle således bliva en antikvarisk-historisk tidskrift med särskild vikt på den fornnordiska poesien och sagan. Men — fortsätter Geijer — utgivarens vänner, »vilka han meddelade sin avsikt, lovade sitt biträde med det villkor, att skriftens område ej inskränktes inom någon viss del av fornforskningen. Inom denna första inskränktare avsikt var detta första häfte då redan författat, och man bör således ej efter det döma skriftens omfattning i sin fortgång.» Första häftet upptogs emellertid till större delen av Geijers originaldikter, vidare av hans översättning av Hakonarmal, Vegtamskvida och Bjarkamal samt hans recension av den nya Eddaöversättningen. Man har — skriver han — här medtagit dikter, emedan dylika, »ingivna av kärlek till fornåldern, lämpligen finna rum i en skrift, vars föremål för det första är att väcka en sådan kärlek. Men därtill kommer även, att ett av de intressantaste ämnen för fornforskningen, Nordens mytologi, själv är poesi och en av de djärvaste och betydningsfullaste gestalter, vari poesien någonsin uppenbarat sig. Att göra den känd och förstådd skall bliva ett bland de förnämsta föremålen för denna skrift.»

Detta häfte utkom i juli 1811. Och det förtjänar härvid att uppmärksammas, att denna götiska rörelse uppstod samtidigt på tre olika ställen i Sverige, utan att man på något sätt samverkade. Under 1811 arbetade Ling i Lund på Agne och Gylfe, som båda utkommo under följande år, Tegnér på Svea, som prisbelönades i december 1811, i Uppsala hade Atterbom redan i april offentliggjort Skaldarmal, och i juli kom Iduna ut i Stockholm. Att döma av Atterboms brev till Tegnér av den 19 april 1811 synes det hava varit hans mening, att av Phosphoros göra en åtminstone i någon mån »götisk» tidskrift. Jag har där — skriver han om det häfte, i vilket Skaldarmal tryckts — »vågat första utkastet till ett återlivande av Svithiods slocknade myter, och jag tror med sannolikhet, att denna idé skall intressera Tit., vars sångmö redan från längre tider tjusat oss med nordiskt behag. Jag ansåg ovärdigt en journal, som är ämnad att omfatta de viktigaste föremålen för bildningen av en uppväxande litteratur, om vi där skulle förbigått våra egna förfäders heliga lämningar. Huruvida nu någon klar bild kan utvecklas ur mina skugglinier, är ett problem, som blott kan lösas av Tit. och dess likar». Med an-

Digitized by Google

ledning härav anhöll han, att Tegnér och Ling, till vilken han också skrivit, ville bliva medarbetare i Phosphoros. Tegnér avböjde detta anbud, huvudsakligen därför att han ej ville skriva i något polemiskt organ, men efter vad han svarade Atterbom, därför att han förut engagerat sig för en tidning, som Agardh ämnade utgiva i Lund. I brevet har han dessutom infogat en ypperlig kritik av goticismen — till vilken jag sedan skall återkomma — och denna kritik visar, att han stod Adlerbeths goticism mycket fjärran, liksom även Atterboms. På hösten samma år fick han ett brev från Adlerbeth, vari denne dels meddelade honom, att man invalt honom i Götiska förbundet, dels uttryckte förbundets förhoppning att i Tegnér »finna en verksam befordrare av sina syftemål». Det senare avböjde Tegnér: »Det skulle glädja mig, om jag framdeles(!) på något sätt kunde rättfärdiga dess förtroende. För närvarande är jag sysselsatt med för mycket gudliga studier för att kunna tänka på de hedniska sånggudinnorna, vilka dessutom, i likhet med andra sånggudinnor, hittills föga gynnat mig.» Och så fortsätter han med en kritik av Adlerbeths goticism, som antagligen föreföll den ortodoxe göten såsom ren hädelse: »För övrigt anser jag idéen om återlivandet av forntidens nordiska minnen för verkligen hög och patriotisk. Men månne det icke är en ensidighet att vilja inskränka förbundets ändamål endast härtill? Eller kan vår tid verkligen möjligtvis återföras till götiska tänkesätt? Den götiska anden vilar i våra ättehögar, och den stora döda kunna vi ej uppväcka. Nordiska mytologien med vad därtill hörer är visserligen en ganska kraftig och skarpt bestämd poetisk form; men ensidig är den likväl. Det är blott hjältesidan av livet. Kraft och självständighet i konst och vetenskap, i handlingar och tänkesätt böra vi söka, men näppeligen i götiska former, på samma sätt, som vi avlagt fädernas svärd och brynjor utan att därför vilja avlägga deras tapperhet. Månne alltså icke Idunas plan kunde och borde utvidgas till allt, vad som på något sätt kunde bidraga till nämnda ändamål under vad form som helst? Detta vore i min tanke äkta götiskt, ej blott antikvariskt och kuriöst.» På nyåret 1812 kom Tegnér till Stockholm och tog då sitt inträde i förbundet, där han valde namnet Bodvar Bjarke; men något äreminne över denne höll han aldrig, och ehuru han blev god vän med Adlerbeth, lånade han sig aldrig till dennes barnsligheter. Och i själva verket fick han nu Iduna till ett uttryck för den goticism, som han ansåg vara den riktiga och som var vida skild från Adlerbeths. Till denna skola vi sedan komma i det kapitel, som egnats åt Tegnér.

Genom den utvidgade verksamhet, som förbundet åtagit sig, måste det naturligtvis invälja nya medlemmar, som kunde främja denna. Götiska förbundets skalder.

Digitized by Google

Dessa blevo dock färre, än man kunnat vänta. De skalder, som under de båda första åren invaldes, voro icke många: Afzelius, Tegnér, Wadman och Ling. Wadmans val förefaller onekligen groteskt.[1] Till litteraturhistorien hör han knappast, utan var snarast en epigon till de gustavianska ordens- och sällskapspoeterna. Han skrev visserligen alls icke någon dålig vers, men till någon bestämd litteraturriktning hörde han icke. Än är han plump och obscen, än sentimental, imiterar än Bellman, än fru Lenngren, men är övervägande en cyniker, som drastiskt besjunger Bacchus och Venus. Emellertid föreslogs han 1812 till medlem av förbundet »såsom ett ämne, som redan mognat till en sann göt», och blev även invald. Ling däremot passade ju förträffligt för Adlerbeths smak, men undantager man den lilla uppsatsen om gymnastik, skrev han icke med i Iduna. Långt senare, då sällskapet redan var på upphällningen, invaldes Gumælius (1818) och Nicander (1822), vilka vi redan mött såsom medarbetare i de Poetiska kalendrarna, samt Bernhard von Beskow (1822), som knappast kunde räknas såsom en göt efter Adlerbeths sinne. Ej heller fornforskarna och historikerna blevo så synnerligen många: Rääf, Holmbergsson, Sjöborg, Tholander, Schröder, Liljegren, Wallman och möjligen någon annan, som då gjorde anspråk på att gälla såsom fornforskare; den gamle rudbeckianen Per Tham af Dagsnäs torde åtminstone själv hava räknat sig till denna klass. De flesta, som intogos, valdes tydligen på den grund, att de voro värmlänningar, och namnen Geijer, Myhrman, Lagerlöf, Lilljebjörn, Troili, Heijkensköld, Uggla m. fl. möta oss därför så ofta i matrikeln, att Götiska förbundet halvt om halvt gör intryck av ett Värmlandsgille. Icke så få intogos i sin egenskap av sångare, så prästen Johan Dillner, vars sång Geijer högt beundrade, den ypperlige basen och brikollisten Per Westerstrand, den förträffliga Bellmanssångaren Axel Arvid Raab och några andra. Medlemsantalet blev därför — i strid mot den ursprungliga meningen — ganska stort. Redan första året var man uppe på 38, och innan förbundet upplöstes, hade man hunnit till i det närmaste hundra. Någon litterär karaktär hade Götiska förbundet således knappast, och av de omtalade poeterna bodde Tegnér i Lund, Geijer hade på hösten 1811 flyttat till Uppsala, Wadman hade med arméen rest till Tyskland, och vid »stämmorna» voro dessa antagligen mycket sällan med. Dessa stämmor hade väl därför knappt annan karaktär än av götiska ordenssammankomster.

[1] Anders Wadman var född 1777, var 1812—1814 sjukhuskommissarie, fick vid fältstatens upplösning avsked och flyttade till Göteborg, där han dog 1837. Hans dikter — Samlingar. Lekochalfwar — utgåvos 1830—1835.

Digitized by Google

Ling var i själva verket den ende av förbundets poeter, som vistades i Stockholm, men karakteristiskt nog fick han, som sagt, icke in något enda poem i Iduna. Genom Tegnér erbjöd han Agne, men fick avslag. Emellertid torde han hava haft en viss betydelse för förbundet. Såsom vi minnas höll Ling under åren 1814—1817 föreläsningar över de nordiska myternas användning i skön konst och tyckes hava intresserat en ej med säkerhet känd mecenat för saken. Vid stämman den 10 juni 1817 föredrogs en skrivelse från denne, i vilken han utsatte ett pris å 50 dukater till »belöning och uppmuntran för dem bland Sveriges och Norges konstnärer, som ur den nordiska mytologien hämta ämnen för sina framställningar i bildande konst». Med anledning härav tillsatte förbundet en jury, och till tävlingen inkommo icke mindre än 27 arbeten i målning, skulptur och teckning. Men innan domen fallit, sprang en bomb. Vid stämman den 16 november 1817 föredrog Adlerbeth en av Geijer insänd uppsats: Betraktelser i afseende på de nordiska myternas användande i skön konst. Dessa »betraktelser» mottogos med »enhälligt» bifall, och förbundet beslöt, att de skulle tryckas i nästa häfte av Iduna. Då Geijer i denna uppsats uttalade sina tvivelsmål om möjligheten av den nordiska mytologiens användbarhet inom skön konst, var det ju ej så egendomligt, att Ling vid stämman den 30 december anmälde sitt utträde ur förbundet, som uttalat sig i två motsatta riktningar. Förbundets inkonsekvens stannade likväl ej härvid. Sedan juryn fällt sin dom, väckte två förbundsbröder vid stämman den 16 februari 1818 förslag om en stor nordisk konstutställning, varigenom nya medel genom en måttlig inträdesavgift kunde beredas att främja de nordiska myternas användning i skön konst. Dylika utställningar, anordnade av Götiska förbundet, kommo nu också till stånd, och med anledning härav började man även att invälja konstnärer, först Byström, som invalts redan 1816, sedan (1818) målaren Fahlcrantz, tecknaren Limnell, målarna Sandberg och Mörner. I kapitlet om Geijer skola vi vidare återkomma till denna stridsfråga. Denna visar i varje fall, att Geijers och Götiska förbundets åsikter om goticismen alls icke sammanföllo. Förbundets insatser.

Viktigast av förbundets insatser var naturligtvis dess tidskrift. Under 1811 utkommo två häften, 1812—1814 ett om året, sedermera intill 1824 fem, varefter företaget avstannade; 1845, året efter Adlerbeths död, utgavs till sist ett sluthäfte, så att hela antalet häften steg till elva. För de tre första häftena var Geijer redaktör, men sedan han definitivt flyttat till Uppsala, övertog Adlerbeth i början av 1813 redaktörsskapet. Uppsatserna i tidskriften begränsa sig i regeln till historiska och arkeologiska ämnen, likaså recensionerna, varjämte Iduna innehöll åtskilliga översättningar från isländskan. Av dikterna äro de flesta av Geijer och Tegnér, vilken från och med det tredje häftet blev den avgjort flitigaste medarbetaren och som här publicerade de första Frithiofromanserna. Även Afzelius fick här in några av sina poem, och i det tionde häftet (1824) möter man Nicanders Runor samt en dikt av Bernhard von Beskow.

Frånser man Geijers och Tegnérs dikter samt den förres mera allmänt hållna uppsatser, som i det följande skola behandlas, var Iduna en övervägande antikvarisk tidskrift och har såsom sådan utan tvivel haft en ej ringa betydelse. Genom rudbeckianernas fantasterier hade fornforskningen under 1700-talet kommit i vanrykte, och Götiska förbundet gjorde därför en god gärning, då det ånyo riktade uppmärksamheten på detta forskningsfält. För den fornnordiska filologien ha förbundets medlemmar likväl gjort mindre, än man kunnat vänta. I det första häftet förekommo Geijers förut omtalade tre översättningar; i det tredje häftet möter man Afzelius' text och översättning av Voluspa (vilka dock till en väsentlig

Digitized by Google

del torde vara den lärde danske språkforskaren Rasks arbete), i det fjärde Afzelius' text och översättning av Solar Liod. Men därmed upphöra dessa bidrag. Och någon betydande filolog räknade förbundet ej bland sina medlemmar. Den mest intresserade var Afzelius, vilken dock såsom vetenskapsman var mycket svag. Han började 1811 med »Herwara-saga. Öfversättning från gamla isländskan». 1818 gav han ut text och översättning av Sæmunds Edda, men även här torde Rask hava haft den huvudsakliga förtjänsten. Snorra-eddan hade förut, 1811, översatts till svenska av Adlerbeth, men icke från den isländska texten, utan från Nyerups danska version. Och ett lika omfattande arbete utfördes av andra, som icke tillhörde Götiska förbundet. Fosforisten Arwidsson var här ganska flitig. 1820 utgav han en översättning av Volsungasagan, 1839 av Frithiof den djerfves saga samt 1848 en Förteckning öfver Kongl. Bibliothekets i Stockholm isländska handskrifter. 1816—1829 utgavs anonymt en svensk översättning av Heimskringla, vilken enligt uppgift skall hava verkställts av den berömde juristen Johan Gabriel Richert och tre andra, men ingen av dem tillhörde Götiska förbundet. Ej heller J. Cnattingius, som ånyo (1819) översatte Snorra-eddan, denna gång från isländskan, var »göt».

Götiska förbundets avtynande.

1824 kom, som sagt, det egentligen sista häftet av Iduna ut, och vid denna tid hade tydligen medlemmarnas intresse för Adlerbeths skapelse betydligt mattats. Endast Jacob Adlerbeth — skriver Geijer — »var ännu densamme som 1811 och ville ej erkänna någon förändring. Han pålyste sina götiska stämmor, visserligen ej så ofta som förr, men regelmässigt. Han fortfor att behandla de gamla formerna med lika högtidligt allvar. De mer än en gång gjorda framställningarna att upplösa förbundet, sedan det mest blott till namnet fanns kvar, gingo honom mycket till hjärtat. »Förbundet upphör ej, men det vilar», sade han slutligen, efter en för detta ämne, såsom han tillstod, tillbragt sömnlös natt. Det var det beslut, vartill han äntligen såg sig nödsakad att komma. I förbundets tjugoandra år (1833) inställde det helt och hållet sina sammankomster, 'intill dess förändrade omständigheter påkallade dess förnyade verksamhet', vilka omständigheter skriftvårdaren förbehöll sig att få pröva. Dess handlingar, tillhörigheter fortforo att vårdas med lika noggrannhet. Själv tycktes Adlerbeth med Götiska förbundet draga sig ur världen. Hans liv blev allt mera ensligt, men omfattade med lika ståndaktighet de föremål, åt vilka han egnat sin ungdoms kärlek.» Den 2 september 1844 slutade han sitt liv. Den 10 november sammanträdde då de tolv i Stockholm bosatta förbundsbröderna, och därvid blev förbundet formligen upplöst.

Den götiska skolan.

Vi komma nu till en fråga, som på olika sätt besvarats: har det funnits en »götisk skola», skild från den nyromantiska? För det första är då klart, att även om en dylik »skola» funnits, kan den icke hava varit identisk med Götiska förbundet. Detta bestod av

Digitized by Google

närmare hundra medlemmar, av vilka blott några få voro vittra författare, och själva förbundets syfte var icke litterärt, utan medborgerligt, patriotiskt och antikvariskt. Mot Adlerbeths goticism opponerade sig både Tegnér och Geijer, och Ling gick ut ur förbundet, emedan det ej var nog götiskt. Den götiska skolan måste således hava varit något annat, och då väl närmast de vittra författare, vilka tillhörde förbundet. Dessa voro efter invalets datum: Geijer, Afzelius, Tegnér, Wadman och Ling, vilka invaldes under de första tre åren, samt Gumælius, Beskow och Nicander, som invaldes mot slutet (1818—1822). Dessa skulle således utgöra den götiska skolan. En skola förutsätter emellertid ett någorlunda enhetligt program, och vi kunna då fråga, om något dylikt här fanns. Från Wadman kunna vi ju alldeles se bort och fästa oss vid de båda främste, vid Geijer och Tegnér. Såsom jag i det följande får tillfälle att utveckla, stodo de — trots personlig vänskap och ömsesidig vördnad för varandras begåvning — på alldeles motsatta ståndpunkter i politik, i religion, i poesi. Det gemensamma för dem i det senare fallet var, att båda älskade den fornnordiska litteraturen och att de i sina dikter behandlade ämnen från denna forntid. Men det är bra litet för att konstituera en skola, isynnerhet som de här hade alldeles samma mening som nyromantikerna. Vidare skulle Ling höra till denna skola. Hans litterära program inskränkte sig visserligen till det fornnordiska ämnesvalet, men för Geijers och Tegnérs övriga idéer stod han alldeles främmande, och vi hava sett, huru *de* å sin sida bedömde *hans* goticism. Dessa voro de första och viktigaste »götiska» skalderna, och att sammanföra dem till en skola förefaller därför föga berättigat. Av de senare var Beskow en eklektiker med anknytningspunkter både åt nyromantiken och åt Tegnér, och Gumælius och Nicander hade såsom vi minnas tillhört Atterboms krets.

Vi kunna vidare fråga: stod denna presumerade götiska skola i opposition mot den nyromantiska? Att Tegnér gjorde det, veta vi. Men de andra? Ling skrev, såsom vi minnas, med i Hammarskölds tidskrifter, Lyceum och Läsning i hvarjehanda samt — ehuru visserligen mot sin vilja — i Poetisk kalender. Däremot fick han icke in Agne i Iduna och publicerade där aldrig någon dikt. Geijer, som efter 1812 blev Atterboms närmaste vän och som räknades såsom »den nya sektens hövding», började redan kort därefter att lämna sina dikter till Poetisk kalender; i den för 1814 läsas Wallgossevisa och Omständigheterna, i 1815 års Uppvaknandet, Shakespeare, Den lilla kolargossen, Längtan och Förändring, 1816 Till en ung skald (Atterbom), 1819 Ord till Carl XII:s marsch, 1820 I ett ungt fruntimmers

Digitized by Google

minnesbok och Till Fröken S**. Likaså var han en flitig medarbetare i Swensk Literatur-Tidning. Afzelius, den först invalde göten, skrev också i de Poetiska kalendrarna, två stycken i den för 1813, ett i 1814, ett i 1819 och ett i 1820 års kalender — således flera poem än han hade i Iduna. Även Gumælius och Nicander skrevo såsom vi minnas i de Poetiska kalendrarna, och det var endast Tegnér och Beskow, som icke lämnade någon dikt i de nyromantiska organen. Å den andra sidan skrev Atterbom med i Iduna, i vars fjärde häfte hans Krigssång trycktes, och även Hammarsköld har bidragit med två uppsatser, en i det andra och en i det femte häftet. I någon motsättning till varandra kände sig således göter och nyromantiker — så vida man frånser Tegnér — ej stå till varandra, och detta framgår även av det — man kan nästan säga — jubel, med vilket Idunas framträdande från nyromantiskt håll hälsades. Hon är då — skrev Atterbom i Phosphoros — »icke längre blott en lycklig dröm, den profetia, som ljudade i vårt Skaldarmal om nordiska livets återvändande till tanken och sången, och den uppmaning till Sveriges snillen, som yttrades där och på flera ställen i denna tidskrift, har äntligen icke skett förgäves. Ett götiskt förbund har lagt sin lejonklo i dagen och med Idunas första häfte berättigat sina läsare till de djärvaste förhoppningar om svenska konstens och fornhävdernas framtid.» I denna stil fortsätter recensionen, och då Atterbom skrev denna recension, i vilken han med en sådan hänförelse hyllade Geijer, kände han ännu icke denne personligen. Atterbom betraktade således Iduna såsom en bundsförvant, såsom ett organ för den nya skolan, ehuru visserligen blott från *en* synpunkt. I denna uppfattning voro Atterbom, Wallmark och Wallin ense. I ett brev till Adlerbeth från juni 1812[1] skriver nämligen Tegnér: »Wallmark, Wahlström, Wallin med flere vittra män träffade jag naturligtvis i Örebro. Den senare isynnerhet förkunnade mig, att Idunesarna samt och synnerligen anses för polyfemister och Iduna såsom en blott utgrening av den så kallade nya sekten. Vad Geijer anginge, så ansåge han honom redan för förtappad, men om mig hade han ännu det hopp, att jag möjligtvis kunde återföras från mina villomeningar.» Det kan vara överflödigt att fortsätta denna bevisning. Någon »götisk skola» har aldrig existerat. Geijer, Tegnér, Ling, Atterbom och Stagnelius kunna visserligen alla betecknas som »göter», så vida man därmed blott menar, att de behandlat fornnordiska ämnen, men de voro vitt skilda från varandra och tillhörde icke någon gemensam »skola». Atterbom och Stagnelius voro nyromantiker, så även de såsom författarpersonligheter

[1] Det tredje häftet av Iduna, där Tegnér först skrev med, hade då ännu ej kommit ut.

Digitized by Google

mindre utpräglade Afzelius, Gumælius och Nicander; i varje fall voro de icke motståndare till nyromantiken. Ling var väsentligen en förromantiker, som påverkats av den nyromantiska uppfattningen av den nordiska mytologien. Geijer hade, oberoende av de nyromantiska kotterierna i Uppsala och Stockholm, redan 1811 kommit till en ståndpunkt, som stod deras ganska nära, och i det följande kom han dem ännu närmare — så nära att det onekligen fanns fog för den gamla skolans mening, att han var den nya sektens egentlige hövding. Återstår Tegnér. Han var — såsom sedan närmare skall utvecklas — en ättling av upplysningstidevarvet och tillika romantiker samt därför ock en motståndare till såväl nyromantiken som till efter-gustavianerna. Det »götiska» hos honom är något ganska oväsentligt — liksom ock hos Geijer — och såsom vi sett, var själva goticismen alls icke någon nyhet och aldra minst något, som betecknade en motsats till nyromantiken; den stod ju ock på dess program. Goticismen kan följas tillbaka till stormaktstidens rudbeckianism, t. o. m. ännu längre, den fortlever i 1700-talets förromantik, och huvudsyftet för Götiska förbundet var, såsom dess egna handlingar betyga, att — visserligen med större vetenskaplighet — återupptaga stormaktstidens fornforskning.

Geijer och Tegnér ha här därför ej sammanförts i någon »götisk skola», utan komma att behandlas var för sig. Men innan vi vända oss till Geijer, torde det vara lämpligt att egna uppmärksamheten åt en kulturpersonlighet, som haft mycket att betyda icke blott för Geijer, utan för hela samtiden, nämligen Hans Järta.

Fogelbergs gudar.
Litografi av J. H. Strömer.

Digitized by Google

DEN LIBERALA PRESSEN FÖRE 1830

UNDER Gustav IV Adolfs sista regeringsår fanns — praktiskt taget — ingen tidningspress. Posttidningar, Inrikes Tidningar, Dagligt Allehanda och Stockholms-Posten utgåvos väl fortfarande i huvudstaden, likaså funnos några landsortstidningar, men alla hade de munkavle. Några utrikes nyheter fingo de varken meddela eller kommentera, och inrikespolitiken var naturligtvis alldeles förbjuden mark. Så kom revolutionen den 13 mars 1809. I den regeringsform, som antogs den 6 juni s. å., erkändes i § 85 tryckfriheten i princip, och den 9 mars 1810 utfärdades den utlovade förordningen. Redan efter själva revolutionsdagen ansåg man dock trycktvånget avskaffat.

Grewesmöhlen.

Tryckfrihetsförordningen av 1766 hade, såsom vi minnas från en föregående del, framkallat en hel störtflod av skandalskrifter. I viss mån blev även nu följden densamma, men mindre än man kunnat befara, och tack vare det nu fria ordet blevo flera skriande missbruk inom det gamla systemet blottade. Den, som i viss mån skapade den journalistik, som nu började, var Carl August Grewesmöhlen — onekligen en mycket tvetydig karaktär och en smädeskrivare av grövsta kaliber, ehuru å den andra sidan en mer än vanligt begåvad man och icke fullt så svart, som han av sina vedersakare avmålades. I den kamp, som han med så seg energi förde, låg rätten till en början snarast på hans sida, ty han hade blivit upprörande orättvist behandlad, och hans motståndare förtjänade verkligen att ställas vid skampålen. Han var född 1754 och hade, efter tjänstgöring i hovrätten, 1790 eller 1791 blivit överdirektör i generallandttullkontoret. 1803 ställdes emellertid tulluppbörden på arrende, och han kom därigenom att lyda under arrendesocietetens fullmäktige, vilkas uppgift gick ut på att pressa ut så mycket pengar som möjligt och vilka fullkomligt despotiskt behandlade de underlydande. Ordförande var greve Samuel af Ugglas, som tillika var president i kammarkollegium. Av de ledande under Gustav IV Adolfs tid var han nog den mest hatade — och icke utan skäl. Nästan lika hatad — och även för-

Digitized by Google

aktad — var en annan medlem av direktionen, Gustav III:s beryktade polismästare Liljensparre. Grewesmöhlen ville icke gå deras ärenden, och i följd därav beslöto de att straffa honom. Då han trots trakasserier ej ville böja sig eller taga avsked, åtalades han 1806 för två tjänstefel. Enligt en angivelse skulle han över ett dygn ha varit borta från staden — vilket aldrig kunde bevisas — och vid en kassainventering hade han icke, såsom instruktionen föreskrev, varit åtföljd av överinspektören — således i varje fall fullkomliga obetydligheter. Men icke dess mindre beslöto fullmäktige att åtala honom inför kammarkollegium (där Ugglas var president) och avstänga honom från den tjänst han innehade; under den tid, som avstängningen varade, indrogs lönen. Rättegången fördes med en rent upprörande orättvisa, som visar, huru djupt den svenska byråkratien under enväldet sjunkit. Med flit drog man ut rättegången, och genom lönens innehållande tvingade man Grewesmöhlen att göra konkurs. Hans begäran att få trycka handlingarna i målet avslogs. Så kom den 13 mars 1809. Några dagar därefter yrkade väl åklagaren, att Grewesmöhlen skulle mista ära och ämbete, plikta med 14 dagars vatten och bröd samt göra fullmäktige offentlig avbön. Nu kom man likväl för sent. Under titel »Sällan värre» tryckte Grewesmöhlen sin besvärsskrift och sina påminnelser; sedan följde en störtflod av andra broschyrer, i vilka han blottade fullmäktiges sätt att sköta arrendet, och mot ett korrumperat ämbetsmannastånd kunde han nu, tack vare tryckfriheten, vädja till den allmänna opinionen. Situationen blev därigenom totalt förändrad, och det blev fullmäktige, som flyttades till de anklagades bänk; inom ridderskapet och adeln sattes t. o. m. i fråga, om Ugglas och Liljensparre skulle tillåtas bevista ståndets överläggningar, innan de rentvått sig från de beskyllningar, som Grewesmöhlen riktat mot dem. Den 2 mars 1810 ogillade Högsta domstolen fullmäktiges åtgärd att beröva honom lönen, vilken han tilldömdes från avstängningsdagen, och den 24 juli segrade han även i kammarkollegium, där Ugglas nu, efter statsvälvningen, var en fallen man. För den obevisade bortovaron frikändes han alldeles, och för den formvidriga kassainventeringen ådömdes han endast en föreställning; däremot blev han, alldeles rättfärdigt, dömd till 60 dalers böter för smädligt skrivsätt. Emellertid

C. A. Grewesmöhlen.
Miniatyr av L. M. Sparrgren. Tillhör advokat I. Morssing. Stockholm.

Digitized by Google

hade han gjort en mycket god gärning. Han hade, nästan utan hopp om framgång, börjat sin kamp mot ämbetsmannagodtycket, under tre års tid hade han trots all förföljelse hållit sig rakryggad, och till sist hade han väpnat hela den allmänna opinionen mot kamarillan. Detta var onekligen en god ouvertyr till den nya tryckfrihetsperioden. Skada blott, att fortsättningen ej gick i samma tonart.

Litografi. Litografiskt allehanda. 1864.

Grewesmöhlen var en lidelsefull natur, fylld av en rasande förbittring mot Ugglas, och han stod sannolikt ej främmande för de motioner, som framkommo i riksdagen att entlediga Ugglas ur rikets tjänst. Det var därför naturligt, att han slöt sig till Ugglas' dödsfiender, det Mannerheimska partiet, som nu kommit till makten och som gjorde Grewesmöhlen till ledare av den nya hemliga polis, som trädde i stället för den gamla. Såsom spion utvecklade han stor energi, skaffade sig även inflytande i riksdagskretsar, särskilt inom bondeståndet, och skickades 1812 till valriksdagen i Örebro att verka för marskalk Bernadottes val. Den nye kronprinsen senterade också Grewesmöhlens användbarhet. Han är — yttrade Karl Johan — »en bulldogg, som är bra att ha i sin hand för att vid behov släppa lös». Grewesmöhlen övergick därför till Karl Johans hemliga polis och blev även dennes litteräre hejduk. Såsom sådan kom han att invecklas i en polemik, som till sist blev hans olycka. Vid 1815 års riksdag började nämligen den första oppositionen mot Karl Johan, närmast framkallad av penningnöden i landet. En bland dem, som nu togo till orda, var friherre Ludvig Boye, vilken i slutet av 1814 utgav en broschyr om den ekonomiska ställningen. Den besvarades av Grewesmöhlen med en motskrift: ABC i finanserna, och då riksdagen började, voro Grewesmöhlen och Boye således redan i strid med varandra. Denna strid blev särskilt våldsam, då Boye väckte en motion, att inga judar hädanefter skulle få till riket inflytta, att de härvarande skulle underkastas vissa stränga bestämmelser, att de skulle utvisas, så vida de ej underkastade sig dessa, dock med skyldighet för dem att här kvarlämna en tredjedel av den förmögenhet, de här förvärvat. Mot Boye uppträdde nu Grewesmöhlen, och dem emellan växlades en följd av broschyrer, i vilka smädelsen drevs till en icke förut anad höjd. Redan titlarna äro talande: Likbegängelse öfver baron Ludv. Johansson Boyes moraliska stoft, Fjerde akten af baron L. Boyes pinos historia m. fl. Då uttrycket »pinos historia» av prästerska-

Digitized by Google

pet ansågs försmädligt mot den kristna religionen och Grewesmöhlen åtalades, svarade han: »Jag känner ingen text, som liknar baron Boyes pinos historia eller ens kan lämpas på den, ty baron Boye är ännu icke varken hudflängd, törnekrönt eller korsfäst. Aldra minst har baron Boyes pina någon den ringaste likhet med Kristi lidande, såsom prästeståndet likväl som grund antagit, ty Kristus led för våra synder oskyldigt, men baron Boye för sina egna väl förtjänt.» I denna stil fortgick polemiken, i vilken nu även en mängd andra litteratörer blandade sig, nästan alla mot Grewesmöhlen, som nu förlorat den popularitet, han vunnit genom sitt uppträdande mot Ugglas. Denna smutskampanj gjorde Grewesmöhlen omöjlig, och Karl Johan ansåg sig ej längre kunna skydda honom. I början av 1816 dömdes Boye till tre års fästning och Grewesmöhlen till landsflykt och ärans förlust. Han begav sig då till Norge, och där avled han 1823.

De nya tidningarna.

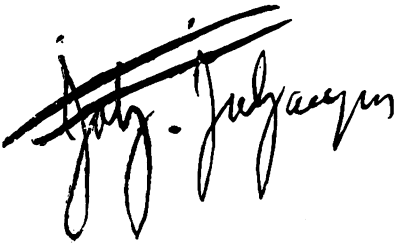

Träsnitt av G. Wahlbom. Illustrerad tidning. 1860.

Det skandalskriveri, till vilket han givit väckelsen, hade utkämpats i broschyrer och icke berört den egentliga tidningspressen. Tack vare tryckfriheten hade, såsom vi sett, flera nya organ tillkommit, Wallmarks Journal, Polyfem, Swensk Literatur-Tidning m. fl. — de viktigaste med en litterär och icke politisk karaktär. Men även sådana funnos, ehuru deras livslängd blev ganska kort. I de flesta var Grewesmöhlen medarbetare, så i Nya Posten (1810—1812), som utgavs av B. J. Törneblad, vilken där införde niddikten Räfvarne, som blev en starkt medverkande anledning till det Fersiska mordet. Själv utgav Grewesmöhlen Åskådaren (1810—11) och sedan Trompeten eller Krigsförklaring emot allt ondt (1812), ingendera någon skandaltidning. Den förra fylles mest av allmänt hållna politiska resonemanger, den senare, som är mera i Argus-stilen, innehåller reflexioner av en militär Gyllenpatrioth, en präst Kaftander och en köpman Honnête. Mera öppna organ för Karl Johans politik voro Grewesmöhlens Skandinavien och

Digitized by Google

Nya Skandinaven (1812—1813). Någon egentlig oppositionstidning fanns således icke under de första åren av den nya ordningen, och den, som innehöll fröet till denna opposition, Anmärkaren, hade från början alls icke denna tendens. Utgivare var romanförfattaren Fredrik Cederborgh, och i den anmälan, som inledde det första numret (1816), skrev Cederborgh: »De allmänna inrättningarna, sederna och litteraturen skola bliva dess (tidningens) förnämsta föremål och i allmänhet icke något ämne av värde därifrån vara alldeles uteslutet utom politiska nyheter. Där man upptäcker felaktigheter, missbruk eller dårskaper, skall man dristigt giva dem tillkänna och till deras rättande använda förnuftets och sanningens vapen, någon gång skämtets, aldrig smädelsens.» Anmärkaren moraliserar i den skämtsamma ton, som låg för Cederborgh. Men 1817 fick Cederborgh en medarbetare, Georg Scheutz, som var en mera stridbar natur, och nu kom tidningen verkligen att slå ett stort slag. Med utrikespolitiken sysselsatte den sig så gott som alls icke, knappt heller med inrikespolitiken, men däremot gjorde Anmärkaren verkligen allvar av sitt i anmälan avgivna löfte att beivra »felaktigheter, missbruk och dårskaper». 1819 hade två mord begåtts ute på Värmdön, och den dräng, som misstänktes för dem, icke blott bekände sin gärning, utan angav även sin bror och sina föräldrar, ett torparfolk, såsom delaktiga i brottet. De anklagades husbonde, en kapten Leijonmarck, tog emellertid upp saken, och nu visade det sig, att drängen var den ende skyldige och att kronolänsman Röösgren genom tortyr tvingat honom att angiva de andra samt — likaledes genom tortyr — förmått dessa att erkänna sig skyldiga. Nu slog Anmärkaren alarm, tryckte av Leijonmarcks inlaga och skapade genom en följd av tidningsartiklar en så stark allmän opinion, att justitiekansleren ansåg sig skyldig att ingripa, med den påföljd att Röösgren själv hamnade i fängelset, där han avled — sannolikt genom självmord. Det oskyldiga torparfolket blev slutligen frikänt. Med en viss rätt har man räknat detta såsom tidningspressens första seger i vårt land. Men såsom något oppositionsorgan i egentlig mening torde man dock knappt kunna räkna Anmärkaren.

Cederborgh och Scheutz drogo ej vidare jämnt, och då Anmärkaren i januari 1820 föll för indragningsmakten, fortsatte Scheutz omedelbart med en annan tidning: Anmärkarne. Cederborgh anhöll då hos Kungl. Maj:t att av nåd återfå rättigheten att fortfarande utgiva Anmärkaren, vilket beviljades. Man hade således två tidningar: Cederborghs Anmärkaren och Scheutz' Anmärkarne. Den förra fortsatte visserligen ända till 1829, men lär hava haft en mycket obetydlig spridning. Anmärkarne åter ändrade i slutet av året (1820) titel och kallade sig Argus. Därmed framträdde den första oppositionstidningen. Dess redaktörer voro Georg Scheutz och Johan Johansson, av vilka den förre dock snart drog sig tillbaka och

Digitized by Google

överlämnade ledningen åt den senare, gemenligen kallad Valfisken. Johansson var en ganska kunnig och icke obegåvad man, ehuru han genom sitt oerhörda självförtroende gjorde sig så pass löjlig, att hans inflytande blev mindre, än det kunnat bliva, och såsom karaktär var han icke alldeles oförvitlig, utan lånade

Stockholm. Sistlidne Tisdag och Onsdag helsade Rikets Stånden hvarandra på vanligt sätt, genom Deputationer. Riddarskapets och Adelns Deputerade anfördes af General-Löjtnanten, m. m., Grefwe Jacob de la Gardie, Prestståndets af Biskopen i Wexiö, Frih. Mörner, Borgarståndets af Stadsmajoren Limnelius, och Bondeståndets af Bankofullmäktigen och Riksdagsmannen från Elfsborgs Län, Anders Danielsson. — Att här med diplomatisk omständighet redowisa för alla de ceremonier och de af höfd och etikett föreskrifna tal, som under ett Riksmöte kunna förekomma, är ej förenligt med planen för wår Tidning; wi wödgas twärtom som oftast lemna formernas teckning åsido, för att ej förlora sjelfwa wäsendet ur sigte. Af detta skäl anse wi oss äfwen i fråga om de tal, som wid afwannämande helsningar hallits, förbundna att blott meddela de märkwärdigaste, och som sådane tro wi med skäl Drabantens för Bondeståndets deputation, Anders Danielsons, kunna betraktas. Såsom blotta haranger äro de måhända det märkwärdigaste, som under närwarande Riksdag förekommit. Talaren uttryckte sig på följande sätt:

Till Riddarskapet och Adeln:

"Högwälborne Herr Grefwe och Landtmarskalk! Högwälborne och Wälborne Herrar Grefwar, Friherrar, Riddare- och Adelsmän!

BondeStåndet, som sist åtskiljdes med så stora förhoppningar, ser sig nu med helt andra känslor åter samladt. Den allmänna nöden har stigit och hotar att stiga. Hwem beräknar målet, der wi skola stadna?

Det är icke behagligt, att börja en Riksdag med ett sådant språk! Men det wore ännu obehagligare att sluta den, utan att deraf nödens klagorop haft någon werkan. Wi hafwa lofwat och måst lofwa wåra hemmawarande Husfwudmän att åtminstone omtala deras betryck, ifall wi ej kunna uträtta något till lindrande af bördorna, hwarunder de digna. Och wi böra wäl tala fritt, åtminstone då, när wi tala inför ett Riddarhus, der BondeStåndet är want att mötas af en stor och ädel patriotisk anda, der det således alltid kan med tillförsigt nedlägga sina bekymmer och wänta ett warmt och kraftigt deltagande.

Djup insigt i Financelärorna kan icke hos wårt Stånd förwäntas. Men så mycket weta wi, utan lärda forskningar, att all konst i financerna icke hjelper, när en omättlig beskattning måste af Folket utpressas och tömma källorna till all förkofran. Mot detta onda rigta wi derföre wåra bemödanden. Att wår Stat kan bestå med inrättningar, som kosta ojemförligt mindre, än de nu warande, är icke ett ämne för twifwel, ehuru kanske för twist.

Deraf inrättningars reformerande, embetsmannahärens minskande, Armeens reducerande, afskaffande af grannlåten å deras beklädnad, ny frihet att driswa näringar och begagna de hjelpkällor, wi kunna äga, beskattningens jemnare fördelning — allt detta är ämnadt att utgöra föremål för BondeStåndets yrkanden på denna Riksdag. Wi räkna hos Högloft. Riddarskapet och Adeln ett understöd af den stora wigt, som Högloft. Riddarskapet och Adeln kan det åstadkomma. Huru högt måste wi icke önska att wid Riksmötets slut kunna frambära glädare tankar och njuta ljusare utsigter än dem, hwarmed wi det börjat! Det skulle då i sanning hafwa warit ett märkwärdigt Riksmöte.

Hoppet, som alltid egnar Fosterlandets wän, har ännu icke wikit ifrån oss. Den store Monarken öfwer hwars uppstigande på Thronen wår sista afskedshelsning war en lyckönskan åt Högloftige Riddarskapet och Adeln och åt oss, regerar ännu. Han skall icke wägra sitt bifall åt anstalter, som afhjelpa landets trängmål. Om de råd, Han följt och ännu följer, äro goda; så skall Han icke underlåta att för Rikets Ständer framlägga förslag till hwad nyttigt och nödigt är. Men sker ej detta; så äro Rikets Ständer Hans mest behörige Rådgifware; och Han skall icke wägra att tro dem.

Uti Högloft. Riddarskapets och Adelns gunst och bewågenhet innesluter sig BondeStåndet, med de lifligaste önskningar för wälgång och lycka under de föreståndne Riksdagsgöromålen."

Till PrestStåndet:

"Högwördigste Herr ErkeBiskopp och Taleman samt Herrar Ledamöter af det Högwördiga PrestStåndet!

Den Riksdag som nu börjas, blir af stor wigt, om icke Folkets wäntan skall helt och hållet bedragas. Man förkastar oss alltjemt, att wi kunna så litet uträtta, sjelfwe som wi äro af ståndsintressen och en delad Representation. Må det då lyckas oss att just nu wisa, om Sweriges Ständer äro en lifslös skuggbild, eller de förmå att sätta sig i eftertryckelig werksamhet, när Fädernesländets röst högt påkalla den.

Nu ljuder twifwelsutan denna röst, om annars någonsin. Landets betryck är större, än det här kan i korthet beskrifwas. Wi äro Ombud för Jordbrukare, som alltmer allmänt utarmas, som dag från dag hoptals jagas från en undergräfd jordäganderätt, så fort den hinner gå till wraxpris under utmätningsklubban.

Det kan icke fela att detta betryck härröret från en omättlig beskattning. Utwägar till deß nedsättande måste finnas; ty deß utgörande upphörer i alla fall. Det måste blifwa möjligt att Landet styres genom inrättningar, ej kostsammare, än att det måtte underhålla dem — eller ock upphörer Landet att styras — det tredje gifwes icke. Wi säga detta utan omsiowp, emedan det åligger oss att säga hwad allmänna nöden bjuder. Wi förutse wäl motsägelse,

Första sidan av Argus 25 januari 1823 (förminskad).

ibland sin penna åt enskilda intressen. Till en början var hans Argus ett språkrör för riddarhusoppositionen, Anckarsvärds och Schwerins, men under senare delen av 1820-talet företrädde den snarare den liberala oppositionen inom borgarståndet. Öppnar man — skriver Mortensen — »i våra dagar någon av Argus' årgångar, har man emellertid svårt att förstå, huru den kunnat spela en så stor roll. Ty lättskriven är den icke. Det var icke tidningsartiklar, som Argus serverade sina

Digitized by Google

läsare, utan långa avhandlingar, vilka dessutom ofta avbrötos, innan ämnet behandlats till slut. Till råga på allt upptaga ofta noterna lika mycket plats som texten. Men den svenska publiken var ännu icke bortskämd av för mycken tidningsläsning.»

Ungefär samtidigt med Argus, i början av 1820, startade även en annan liberal tidning, Stockholms Courier, vars egentliga syfte tyckes hava varit att beivra övergrepp och missförhållanden inom ämbetsmannavärlden. Dess tillvaro blev ej lång. I upprymd sinnesstämning hade en läkare och en skollärare druckit en skål för Gustav V (d. v. s. Gustav IV Adolfs son) och med anledning därav blivit såsom majestätsförbrytare dömda till döden. Då Stockholms Courier tillät sig att klandra denna dom, blev den indragen; och de båda utgivarna, bröderna Theorell, förklarades oberättigade att »något dagblad eller periodisk skrift utgiva». Ej heller försöken att under andra titlar fortsätta Courieren lyckades, och med slutet av 1822 var dess saga all. Ehuru även åtskilliga andra tidningar utkommo under detta årtionde, fingo de dock icke något mera betydande inflytande på den allmänna opinionen, och det stora genombrottet i den svenska pressens historia skedde först med Aftonbladets framträdande 1830. Enligt vår tids måttstock hade 1820-talets oppositionspress varit mycket tam, och man har därför svårt att förstå den oerhörda förbittring, som i konservativa kretsar rådde mot Argus och Courieren. Något pöbelspråk — såsom i Grewesmöhlens och Boyes broschyrer — begagnade tidningarna icke, och de flesta av de idéer, för vilka de gjorde sig till tolk, förefalla oss tämligen solklara. Jag behöver blott erinra om den mot tryckfriheten alldeles stridande indragningsmakten och den av regering och domstolar omfattade meningen, att ett klander av en regeringsåtgärd var ett klander av H. M. Konungens egen person, för att man skall finna, att den liberala pressens opposition i all huvudsak var berättigad.

Någon betydande ledare inom journalistiken hade liberalismen likväl ännu icke, under det att motsidan däremot räknade flera ypperliga förmågor. Såsom de främste på 1820-talet räknades Geijer och Hans Järta. Vi vända oss först till den senare, som företer en ur många synpunkter ytterst intressant utvecklingsgång.

Titelvignett av J. G. Ruckman efter F. W. Westin till Recueil de lettres . . . de Charles Jean. Stockholm 1825.

Digitized by Google

HANS JÄRTA

Järta efter 1809.

Vi erinra oss Järtas ungdomsbiografi — hans vänskap med Kellgren, hans medlemskap av den liberala Juntan, hans uppträdande vid 1800 års riksdag, då han avsade sig adelskapet, hans kvicka satir av den urgamla franska monarkien m. m. Sedan han såsom straff för sitt uppträdande vid riksdagen blivit avskedad ur rikets tjänst, drog han sig fram såsom en ganska anlitad privatjurist, och för den opposition i det tysta, som under dessa år bildade sig mot regeringen, betraktades han såsom ledare, såsom partiets statsman. Det var också såsom sådan han framträdde efter marsrevolutionen. Han befann sig då i en egendomlig ställning. Enär han icke ville återtaga sitt adelskap, tillhörde han intet »stånd» och kunde således icke deltaga i riksdagsarbetet eller inväljas i något utskott. Saken ordnades så, att han blev sekreterare hos konstitutionsutskottet, som skulle uppgöra förslag till den nya författningen. Att han haft ett betydande inflytande på den form, som 1809 års grundlag fick, är därför ganska säkert, även om omfattningen av detta inflytande kan diskuteras, och i varje fall har han författat det memorial, om vilket talats i inledningen till denna del. Järtas politiska åskådning 1809 var utan tvivel den, som kommer fram i detta memorial. Denna åskådning var näppeligen densamma, som den unge friherre Hierta omfattat i början av 1790-talet. Mellan dessa båda tidpunkter låg den franska revolutionen, och endast de mest oläraktige hade kunnat undgå att taga intryck av denna.

Kellgrens vän baron Hierta hade rykte om sig att vara »jakobin». Men så kallade man då alla frihetsvänner, och den unge baronen var säkerligen lika litet jakobin som Kellgren var det; skall man välja någon etikett från denna tid, voro väl han och Kellgren snarast girondister. Under den följande tiden hade han fått bevittna å ena sidan den franska revolutionens pöbelvälde, å den andra en svensk envåldsregering, som fört landet till undergångens brant. Denna tid tyckes han också hava egnat åt ingående historiska och statsrättsliga studier, och ehuru han avlägsnat sig från 1790-talets radikalism, var

Digitized by Google

han fortfarande en utpräglat liberal politiker. I det väsentliga sammanföll nu hans ståndpunkt med Montesquieus, och det var dennes maktfördelningslära, som han i Memorialet upptog och vidare utvecklade. Man märker också, vad det var, som särskilt tilltalade honom hos Montesquieu; det var den historiska uppfattningen, genom vilken Montesquieu bröt med sin samtids rationalism. Den maktfördelningslära, till vilken Järta anslöt sig, vilade nämligen på svensk, historisk erfarenhet — erfarenheten såväl av det monarkiska enväldets som av riksdagsregeringens vådor — och han håller på den historiska traditionen. Utskottet — skriver han — har icke föreslagit »stora och lysande förändringar i vår statsförfattnings åldriga grundformer. Det har trott, att sådana former icke böra lättsinnigt omskapas», ty för en nations allmänna rätt och medborgares personliga frihet »finnes intet stadigare värn än dessa former, omgivna av seklers helgd och befästade av en allmän nationalkraft, som i dem verkar». Yttrandet bör uppmärksammas, ty redan här hava vi en antydan om den riktning, i vilken Järtas politiska åskådning skulle utvecklas. En dylik sats förklarar Järtas följande anslutning till »den historiska skolan».

I viss mån stod Järta alltid kvar på den ståndpunkt, som angives av 1809 års konstitution — kanske rent av den ende, som gjorde det. Ty trots sin djupa historiska bildning ville han aldrig erkänna, att ett folks politiska utveckling ej kan bindas och hållas tillbaka av en konstitution, utan att de maktfaktorer, som lagen vill hålla i balans, mycket snart genom omständigheternas tryck kunna — ofta även böra — komma i ett annat läge än det, som lagen anvisat. Så gick det också här. Varken konungen (d. v. s. kronprinsen) eller riksdagen ville nöja sig med den makt, som grundlagen medgav dem, och Järta fick bevittna, hurusom hans verk, grundlagen, under den politiska kampen allt mer och mer trasades sönder. Han slutade därför som en malcontent, missnöjd med allt och alla. Trots det att han förmodligen var samtidens bästa huvud, blev hans insats i den praktiska politiken efter 1809 så gott som ingen. Till en väsentlig del låg skulden hos honom själv. Han var född till envåldshärskare. Genom sitt mod och sin överlägsna begåvning skulle han sannolikt hava blivit en förträfflig sådan. Men däremot var han omöjlig både som underordnad och såsom partiledare, ty han kunde aldrig offra det minsta av sin övertygelse. Han fordrade blind underkastelse, och ville vederbörande ej foga sig efter hans vilja, drog han sig såsom en vredgad Akhilleus tillbaka till sitt tält. I själva verket var han därför oppositionsman under hela sitt liv. Han var det under Gustav IV Adolfs regering, och mycket snart efter revolutionen blev han det ånyo.

Digitized by Google

I juni 1809 utnämndes han till statssekreterare för finanserna, men då den nye kronprinsen med sin härskarvilja trädde in i regeringen, kommo han och Järta att stöta samman, och redan i mars 1811 tog Järta avsked. I november 1812 förmådde man honom att mottaga platsen såsom landshövding i Falun, och inom sitt län blev han fullkomlig självhärskare, icke blott lydd och beundrad, utan, som det tyckes, även älskad. Men så tog sig regeringen före att till kyrkoherde i Stora Tuna utnämna en annan än den, som Järta ville hava, och då var Järta genast färdig med sin avskedsansökan (1822), ehuru han såsom landshövding ju ingenting hade att göra med ecklesiastikstaten. Efter detta var han åter blott privatperson, och nu började han en högst betydande författarverksamhet.

Järta och de litterära partierna.

Som vi i det följande få se var det 1816 fråga om att utgiva en tidskrift, som skulle bliva organ för de s. k. neutrerna. Men utgången visade, att något dylikt parti i själva verket ej existerade. Den drivande kraften var denna gång Tegnér. Jag kunde — berättar Järta »då ej lova säkert något bidrag därtill, men förklarade mig, så vitt jag medhunne, vilja skriva ett eller annat stycke. Leopold, i början ivrig för idéen, blev, som Tegnér trodde, dragen därifrån av Wallmark. Man kom i synnerhet icke rätt väl överens om syftningen, som Tegnér, gubben Adlerbeth och jag m. fl. yrkade böra bliva neutral i det egentligen litterära. Slutet blev, att var och en en gång skulle skriva något och insända till Wiborg, vilken skulle bliva utgivaren. Tegnér reste med föresats att ensam, om andra ej ville göra något, sätta saken i gång. Men ingen bit kom ifrån honom och ingen från någon annan.» Vid denna tid kunde Järta nog göra anspråk på att vara neutral. Såsom Kellgrens vän beundrade han den gustavianska poesien, och såsom gustavian räknade han ock författaren till Eglé och Annette. Men om de övriga eftergustavianerna hade han mycket låga tankar, och ännu lägre satte han de unga skalderna i Phosphoros och Poetisk kalender, som ju då ännu ej hade åstadkommit några mästerverk. Med sin gustavianska smak stötte han sig helt naturligt på deras poetiska chiffersprak, som onekligen utmanade till satir, och för satiren hade Järta en mycket stor begåvning. I enskilda kretsar spredos nu några av honom författade satiriska dikter, som även nådde fram till de egentliga adressaterna. En dylik börjar:

En nordlig västanfläkt mot södern östligt svalkas
Och blandar hettans köld med värmens kalla fläkt.
Från Auras aftonkvalm avlägsenheten nalkas
Och mörkrets strålar kläds i aftonrodnans dräkt.

Digitized by Google

Odalmannen.

Ehuru Järta vid denna tid icke offentligen uppträtt mot den nya skolan, beslöt Stora Bergström likväl att i Markalls sömnlösa nätter giva »riddaren Hans, den Jans sig numera kallar» ett svar på tal, och på så sätt blev Järta, såsom vi sett, inblandad i striden. Hetlevrad, som han var, var han den ivrigaste för att upptaga striden, och i Allmänna Journalen inflöto icke mindre än fyra stycken av honom, riktade mot fosforister och göter — ty liksom alla andra betraktade Järta dem såsom tillhörande samma parti. I själva verket böra dessa inlägg dock betraktas blott såsom uttryck för en tillfällig stridsstämning, såsom svar på angreppet i Markallsnatten, och ehuru Järta alltid ogillade det dunkla språket i fosforisternas dikter, stod han i huvudsak dem ganska nära, och icke långt därefter blevo han och den nya skolans män bundsförvanter i striden mot en gemensam fiende. På hösten 1823, då han var fri från sin plats som landshövding, framträdde han helt oförväntat med en egen tidskrift, Odalmannen, som han icke blott redigerade, utan där han ensam skrev alla artiklarna; det enda undantaget var Franzén, som i andra häftet införde början av dikten Mötet i Alvastra. Tegnér var redan från början bestämd att *icke* medverka: »Att Järta — skrev han till Adlerbeth i december 1822 — skulle utgiva en journal, har jag förr aldrig hört omtalas. Blir den, som jag förmodar, av polemiskt innehåll, så kan jag *bestämt* säga dig, att jag ej ämnar deltaga däri.» Det var nog ej heller så lätt för Järta att få medarbetare, ty han fordrade, att alla artiklarna skulle vara uttryck just för *hans* idéer, i litteratur, ekonomi och politik, och då första häftet av Odalmannen i september 1823 kommit ut, ställde Tegnér fullt riktigt den nya tidskriftens horoskop: »Jag fruktar högeligen, att Järta antingen av ömtålighet vid den första polemiska motgång, som möter honom, eller också endast av obeständighet ej länge fortsätter sitt företag.» Han blev sannspådd. I juni 1824 utkom Odalmannens andra häfte, och därmed stannade företaget av. I stället skrev Järta 1824 — med anledning av en kritik av Wallmark — ett »Bihang till första häftet af tidskriften Odalmannen». Detta genmäle upptog icke mindre än 243 sidor och var således betydligt större än det häfte, vartill det anslöt sig.

Odalmannen var den första skrift, i vilken Järta med utsatt författarnamn framträdde inför allmänheten, och denna gjorde där, visserligen icke till sin överraskning, bekantskap med en författare, som alla, vän och fiende, måste erkänna såsom en av samtidens allra främste. Leopold med sin förmåga att svarva artigheter kallade honom ganska träffande: »ordföranden i den svenska prosan». Och han var icke endast en betydande stilist. Ty även de åsikter, han

Digitized by Google

Oljemålning av J. G. Sandberg. Västmanland-Dala nation. Uppsala.

Digitized by Google

Digitized by Google

förkunnade, voro egnade att tilldraga sig uppmärksamhet. Odalmannen bildade nämligen ett parti för sig med front både mot den gamla och den nya tiden.

Såsom vi strax skola se förfäktade Järta åsikter, som stodo den nyromantiska skolans ganska nära, och 1825 flyttade han till Uppsala, där han nästan med detsamma blev det stora oraklet. Redan 1824, således före flyttningen, skrev Atterbom till Beskow: »Järtas Bihang till sin Odalman har jag läst med förtjusning. Det är icke blott skrivet med stor stilistisk talang; det är tillika moget genomtänkt och instruktivt. Jag erkänner, att jag hittills ansåg Järta blott för ett kvickt huvud, som då och då råkade ha sinnrika infall. Hans skrift om statistiken rubbade ej fullkomligt denna min övertygelse. Den sista däremot har ingivit mig en verklig högaktning för dess författare. Den är i Uppsala allmänt omtyckt.» Atterboms följande brev visa, att Järta mycket snart blivit, man kan säga, den politiskt ledande inom det nyromantiska kotteriet. Ditt poem Hildegard — skrev Atterbom 1826 till Beskow — har jag läst med samma intresse som dina övriga vänner. »Dessa — Järta, Geijer, Palmblad — ha samteligen redan sagt dig sina tankar och, såsom de påstå, ganska fullständigt.» Järta, Geijer, Atterbom och Palmblad utgjorde nu *ett* kotteri, och landshövding Järtas salong hade efterträtt Malla Silfverstolpes såsom den tongivande i Uppsala. Han började nu också att skriva med i nyromantikernas tidskrift Svea. I årgången 1825 hade han en längre recension över det bekanta arbetet Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia efter konung Gustaf III:s anträde till regeringen samt den viktiga kritiken Om vårt fäderneslands lagstiftning i anledning af nya lag-förslaget; i årgången 1826 följde en kort, men viktig uppsats Om rätta förståendet och rätta användandet af 106 och 107 §§ i Sveriges regeringsform. Samma år, 1826, höll han sitt inträdestal i Svenska akademien. I denna hade han invalts redan 1819, och kort därefter, 1820, hade han även skrivit själva talet. Det är ytterst antagligt, att talet, sådant det då nedskrivits, innehållit ganska häftiga utfall mot nyromantikerna, med vilka han då befann sig i strid. Men några dylika förekomma ej i det, som 1826 upplästes. I stället förhärligar han här Gustav III:s tid just från de synpunkter, från vilka även Atterbom betraktade den: såsom en idealismens tidsålder i motsättning mot den materialism, som Järta och nyromantikerna lika grundligt hatade. Genom dessa uppsatser visade sig Järta såsom sin tids måhända lärdaste historiker, vilken i det fallet väl kunde tävla med Geijer. Historikern Järta framträder särskilt i tvenne grundlärda avhandlingar: Försök att framställa svenska lagfarenhetens utbildning, som 1832 av Vitterhets-,

Digitized by Google

historie- och antikvitetsakademien belönades med dess stora pris, samt hans inträdestal i samma akademi: Om svenska kyrkans yttre skick och förhållande till staten (1836). De omfattande historiska kunskaper, som Järta i dessa avhandlingar lagt i dagen, gjorde, att han kort därefter, 1837, erhöll ett uppdrag, som för den historiska forskningen blev av en avgörande vikt, nämligen reorganisationen av vårt riksarkiv. Under vår stormaktstid hade man i riksarkivet haft åtminstone början till ett historiskt forskningsinstitut. Under 1700-talet, då man så föga intresserade sig för de humanistiska vetenskaperna, hade det däremot alldeles förfallit. Det saknade nästan tjänstemän, och lokalerna voro så otjänliga som möjligt — mest några källare i Slottet. I ett — som vanligt — mästerligt skrivet betänkande (1837) fästade Järta uppmärksamheten på det bedrövliga skick, i vilket arkivet befann sig, på de olämpliga lokalerna, på de dåliga och allt för fåtaliga lönerna, på nödvändigheten av anslag till historiska handlingars utgivande m. m. En mängd viktiga serier, som dittills legat undangömda, blevo nu framskaffade och tillgängliga. Och ehuru Järta icke förmådde att själv genomdriva den organisationsplan, han förordade, räknar riksarkivet i sin nuvarande gestalt, såsom historiskt forskningsinstitut, sin tillvaro från 1837, då Järta blev dess chef. När han mottog detta uppdrag — för vilket han ej åtnjöt någon lön — var han redan 63 år, och han orkade ej hålla ut längre än till 1840, då han åter flyttade tillbaka till Uppsala, ehuru han därifrån, ända till 1844, fortfor att utöva ett slags tillsyn över arkivet. Han avled 1847.

Hans viktigaste insats såsom författare gjordes med Odalmannen. De där tryckta uppsatserna voro ej många, men tungt vägande, i första häftet Om statistik, Om allmänna undsättningsanstalter och en längre recension av Wallins Vitterhetsförsök, i vilken Järta framlade sina litterära åsikter, i det andra häftet en påbörjad uppsats om Adam Smith och en annan Om de nord-americanska förenade staternas materiella tillväxt. Bihanget är riktat mot Wallmarks kritik av Järtas uppsats om statistik.

Samhällsfördraget.

Den statslära, som Järta i Odalmannen, särskilt i Bihanget, utvecklar, är romantikens eller står denna i varje fall väsentligen nära, och för att förstå stridsfrågan är det nödvändigt att känna de teorier, mot vilka Järta vände sig, d. v. s. den på den s. k. naturrätten vilande läran om ett samhällsfördrag. Den tänkare, på vars uppslag det senare 1600-talets och 1700-talets statsrättsliga spekulation väsentligen vilade, var engelsmannen Thomas Hobbes. I det naturtillstånd, som han förutsatte, rådde ett allas krig mot alla, och för att göra slut på den allmänna osäkerhet, som ju var till skada för alla, ingingo individerna ett samhällsfördrag, d. v. s. var och en avstod från sin i naturtillståndet existerande rätt att

Digitized by Google

betvinga andra individer och överlämnade denna åt en myndighet, som — i besittning av allas rätt — kunde tvinga dem att hålla fred. Genom detta fördrag hade icke blott naturtillståndet utbytts mot ett samhälle, en stat, utan därjämte hade en härskarmakt skapats, i det att alla de individer, som med varandra ingått samhällsfördraget, i detta till en suverän överlåtit alla sina rättigheter. I Hobbes' statslära hade således det absoluta enväldet fått den filosofiska grundvalen. I liberal riktning hade teorien sedermera utbildats av Locke. Även han antog ett naturtillstånd och ett samhällsfördrag. Genom samhällsfördraget hade individen dock icke avstått från alla de rättigheter, som han i naturtillståndet ägt. I detta hade han, enligt Locke, haft personlig säkerhet, kroppslig och andlig frihet samt äganderätt, och det hade just varit för att skydda dessa rättigheter, som han ingått samhällsfördraget. Från dem avstod han därför icke, och om en regering ej respekterade dem, hade han rätt till motstånd och uppror. Den tvångsmakt, han överlät åt samhället, överlät han heller icke åt en enda, en monark, utan åt summan av alla individer eller rättare: åt majoriteten av dem. Hobbes' och Lockes statslära utbildades vidare i olika riktningar av Montesquieu och Rousseau. Den senare stod Hobbes mest nära. Genom samhällsfördraget avstodo individerna från *alla* sina rättigheter, men icke till en enda, monarken, utan till alla de fördragsslutande individerna. Massan hade därigenom blivit en enväldig suverän, och mot majoritetens förtryck fanns intet värn. Även Montesquieu stod så till vida kvar på Hobbes' ståndpunkt, att han antog ett samhällslöst naturtillstånd, och i tillämpningen anslöt han sig till Locke och utbildade särskilt dennes maktfördelningslära. Statens makt bör utövas genom olika organ, den lagstiftande makten av en folkrepresentation, den verkställande makten av en monark, den dömande av en oberoende domarkår.

Mot denna teori om ett samhällsfördrag, som i viss mån omfattades ännu av Kant och Fichte, hade emellertid redan historikerna Hume och Ferguson samt juristen Blackstone opponerat sig. Mest betydde likväl den snillrike politikern Edmund Burke (1729—1797). Han var liberal, whig, men han var engelsman och hade såsom sådan en stark känsla för traditionen. Den franska revolutionen, vilken bröt med all historisk kontinuitet, var honom därför ytterst motbjudande, och i den 1790 utgivna skriften Reflections on the French revolution riktade han en våldsam kritik mot naturrättsfilosofernas abstrakt rationalistiska statsuppfattning. Hans idéer upptogos särskilt av de tyska nyromantikerna, med vilkas nationalism och antirationalism dessa idéer så nära stämde överens. I sina 1806 hållna föreläsningar framlade nyromantikern Adam Müller den nya s. k. »historiska skolans» statsuppfattning: »Folket är den upphöjda gemenskapen av en lång kedja av förgångna, nu levande och kommande släkten, som sammanhänga i ett stort innerligt förband till liv och död», och »staten är en allians mellan förgångna och efterföljande generationer», som har till uppgift ej blott att främja tillfälliga intressen utan att förbinda »en nations samlade inre och yttre liv till ett stort, energiskt, oändligt rörligt och levande helt».[1] Denna nyroman-

[1] Samtidigt uppträdde schweizaren von Haller, vilken kan anses såsom den heliga alliansens statsrättsteoretiker. Samhället har icke uppstått genom något fördrag, utan genom våld. Kraftiga individer skaffade sig jordegendomar och tvingade andra, mindre kraftiga, att bli undersåtar. Genom en förening av flera dylika jordägare uppstod en stat. Så vida dessa jordägare fortforo att vara likställda, blev statsformen aristokratisk republik — aristokratisk, ty endast jordägarna hade några rättigheter, ej deras undersåtar. Överlämnade jordägarna makten till en enda, blev statsformen monarkisk, varvid

Digitized by Google

tiska statslära, som fått flera ferment från Schellings filosofi, utvecklades vidare av den store rättshistorikern Friedrich Karl von Savigny i den 1814 utgivna broschyren Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, som betraktas såsom den historiska skolans fundamentalskrift. I stället för 1700-talets rationalistiska konstruktion trädde nu romantikens historiska uppfattning. Ett folk är icke, såsom Hobbes och Rousseau förmenade, blott en samling samtidigt levande individer. Folket är i stället något, som ständigt lever och i vars liv den för tillfället existerande generationen blott är ett led.

1700-talets mera materialistiska statslära uppstod på nytt i den moderna liberalism, såsom vars lärofader man räknar engelsmannen Jeremy Bentham (1748—1832). Hans filosofi är i själva verket blott det tidigare 1700-talets utilitarism, kanske i en något mera krass form. Nyttan är det högsta, och det är nyttan, som bestämmer människornas handlingar; »man skall avhålla sig från brott, ej därför att de äro omoraliska, utan därför att de kunna medföra straff, som innebära ett större lidande för brottslingen än den lyckokänsla, han får av brottets begående». Statens uppgift är att skapa en dylik lyckokänsla hos det största möjliga antalet individer, och för tradition o. d. hade Bentham intet sinne.

Odalmannens artiklar.

Den uppgift, som Järta med Odalmannen satt sig före, var att bekämpa den politiska materialismen, och detta gör han med en överlägsen talang. Han är fullständigt fri från det filosofiska dunkel, som möter oss i Uppsalaromantikernas inlägg, och han är — vilket han ville vara — verkligt populär. Bakom de olika uppsatserna ligger en ytterst omfattande beläsenhet, vilken dock ej verkar tyngande, ty stilen är kvick och elegant samt höjer sig, då så kräves, till ett verkligt ädelt patos. I ett företal framlägger han tidskriftens program. Man skall — skriver han — finna, att utgivaren »icke så värderar den redbara nyttan, som rådande statsekonomiska trosläror det kräva, och han bekänner genast detta kätteri. Han anser en nations fysiska välstånd för ett erforderligt medel, men icke för det enda, och ej heller det verksammaste till dess trevnad och makt.» Det är särskilt i uppsatsen Om statistik, som han utvecklar detta närmare. Egentligen borde, såsom Forssell anmärker, titeln hava varit Om missbruket av statistiska beräkningar, ty det är blott detta missbruk, som träffas av Järtas kritik. Den nya vetenskap, som kallas statistik, har ju — skriver han — till uppgift att mäta, väga och räkna varje folks materiella produktion. »För greker och romare var *fäderneslandet* en idé, vilken omfattade mycket mera än blotta fädernejorden. De *beräknade* icke med döda siffror, utan *kände* i sina levande bröst värdet av denna jord.» Ej heller riddartiden hade en aning om statistik. Då Gottfrid av Bouillon drog ut till det heliga landet, bekym-

monarkens makt var beroende av villkoren i överenskommelsen d. v. s. av ståndsprivilegierna. Hallers ultraism är, som man torde finna, alldeles en annan än nyromantikens. Då Järta utgav Odalmannen, hade han ännu icke läst von Hallers skrifter.

Digitized by Google

rade han sig icke om en »uträkning över antalet av dagsverken, som modernäringen skulle förlora genom hans lönlösa företag att befria den heliga graven». Här i landet var det först efter Karl XII:s fall, som denna utilitarism gjorde sig gällande. En bland dess lärofäder, den store nationalekonomen Adam Smith, har indelat medborgarna i en stat i två grupper: de, som producera, och de, som icke producera. »Produktiv är, efter Adam Smiths skattning, den konst, som tillreder rusande drycker, vilkas överflödiga bruk förnedrar människan till det vämjeligaste bland djur. Närande — och följaktligen nyttig — statsborgare är den store brännvinstillverkaren, som använder sitt kapital och sin idoghet att förvilda och förfäa folket i nejden omkring sig. Oproduktiv åter är tonkonsten, emedan dess omedelbara produkt, välljudet, ej kan uppläggas, emedan den måste njutas i samma ögonblick den frambringas, och icke, såsom brännvinet och skinkan, kan sparas till kommande fröjdedagar. Tärande och alltså skadlig medlem i samhället är virtuosen, emedan den känslolyftning, han uppväcker, icke verkar så ögonskenligen och så länge som ett redbart rus. Tärande likasom lösdrivaren äro ock efter denna teori statsmannen, religionsläraren, vetenskapsidkaren, domaren, som vårdar samhällets inre fred, och krigaren, som försvarar dess självständighet. De frambringa icke sådana produkter, som kunna säljas på torgen eller i krämarbodarna.»

Statistiken räknar med siffror och icke med de verkliga värdena. Beräkningarna bli därför alltid osäkra, oftast falska, »samma etta betecknar greve von Platen och den trögaste jordgrävaren vid Göta kanal». En enda man mer eller mindre i en krigshär förefaller ju ej betyda mycket, »men om vid Marathon den ende mannen mindre varit Miltiades eller vid Salamis Themistokles, så skulle vi nu knappt veta, att ett Aten funnits». Så slutar denna på geniala paradoxer så rika avhandling med ett anfall på den nya tidens fabriksväsen. Ser man blott på penningvärdet, böra ju fabrikerna skattas såsom en av ett lands förnämsta rikedomskällor. Men »överskådar man eländigheten av ett liv, som ifrån den spädaste åldern stänges inom fyra väggar och fjättras vid en enda liten del av ett konstverk, vilket dag ifrån dag och år ifrån år med samma oförändrade rörelse kringlöper», besinnar man, att människan därigenom nedsättes till ett bihang till maskinkraften, beräknar man de moraliska och fysiska följderna av detta slaverisystem — *då* skall man icke avundas engelsmännen deras s. k. nationalrikedom, utan högre än man nu gör »värdera den allmännare trevnad, som svensken åtnjuter under en friare utövning av sin levande människokraft».

Digitized by Google

Den i andra häftet införda uppsatsen om de amerikanska fristaterna mynnar ut i samma tanke: »Om man med kultur förstår utvecklingen av människosläktets ädlare förmögenheter, är det väl icke sannolikt, att den ifrån Europa övergår till Amerika. Det må vara möjligt, att de europeiska nationerna nedsjunka i vinningslystnadens barbari. Men i sådant fall är det icke troligt, att deras forna bättre anda skall leva upp i en världsdel, där ingen moralisk kraft återhåller rikedomsväldet.»

Nästan lika stor uppmärksamhet som paradoxerna i Om statistik väckte uppsatsen Om allmänna undsättningsanstalter. Järta kastar sig här genast in på frågan, huru man bör uppfatta statens väsen. Teorien om ett naturtillstånd och ett samhällsfördrag finner Järta rent orimlig, och lika orimlig är den moderna liberala statsläran, som »anser staten vara ett *bolag*, efter frivilligt avtal sammansatt endast för att, med alla bolagsmännens förenade kraft, skydda varje enskilds så kallade tvångsrättigheter». Nej, staten är något högre än ett försäkringsbolag. »Den är en stiftelse, icke av människor, utan av deras skapare, av Honom, som i människonaturen nedlade detta samhällighetsfrö, ur vilket mänskligheten under en evig utveckling uppspirar, blommar och bär frukter .... Och då vågar den rättslärande människovislingen att anse sitt ädlare släktes naturnödvändiga förening i samhällen vara tillkommen medels avhandlingar, vilka, om de frivilligt kunnat knytas, skulle även lika frivilligt kunnat upplösas.» Och den, som detta yrkar, skryter av att vara liberal! Av frukten känner man trädet. En allmän egoism utmärker vårt tidevarv. Varje uppoffring, med vilken man måste betala samhällets beskydd, »finner man vara för dyr, och med ett världsborgerligt köpmanssinne söker man vid alla tillfällen att avpruta något i priset».

Detta anfall på liberalismen måtte hava känts, och då fråga förekom om statshjälp till Göta kanalbolaget, uppträdde kammarjunkar L. J. Dalman — far till den bekante liberale publicisten — i Ridderskapet och adeln med ett anförande, som huvudsakligen var riktat mot Järtas tidskriftsartikel, »som vill bannlysa nyttans princip såsom ändamål vid vårdandet av statens angelägenheter och substituera idealismen». Järta förlöjligade realiteterna och ville på fantasiens vingar lyfta fäderneslandet till andra sfärer. Dalman däremot ogillade »satsen av ett romaneskt, spekulativt fädernesland» och förklarade sig tro på »ett samfundskontrakt». Detta anförande avtrycktes i Wallmarks Journal, som redan förut haft en i flera nummer fortsatt kritik av Järtas uppsats Om statistik. Också denna kritik var riktad mot Järtas politiska idealism. Järta hade prisat »Gustav III:s ridderliga sinne». Detta — svarade Wallmark — kostade Sverige »först dess frihet 1789 och sedan — stegrat till en ännu högre potens av ridderlighet hos efterträdaren — Finland». Den viktigaste delen av Wallmarks recension är dock den, som vänder sig mot Järtas kritik av samhällsfördraget. Bakom Wallmark låg i

Digitized by Google

detta fall ingen mindre än Karl Johan. För statsrättsliga teorier var konungen visserligen mycket måttligt intresserad, men av dynastiska skäl höll han på folkets rätt att avsätta en konung och välja en ny, och i Järtas artikel tyckte han sig spåra ett försvar för legitimiteten. Wallmark fick då det högst oangenäma uppdraget att vederlägga Järta. Det skedde särskilt med stöd av Lockes bekanta arbete, som ju varit frihetstidens statsrättsliga codex. Järta, som ej kände till Karl Johans del i Allmänna Journalens artikel, blev icke svaret skyldig. Hela senare delen av Bihanget är riktad mot läran om samhällsfördraget, som Järta fullkomligt söndersmular. För Lockes skrift har han ingen vidare vördnad och anmärker alldeles riktigt, att den var en föga redig partiskrift. Därefter refererar han alla de olika författares arbeten, i vilka samhällsfördraget hävdats, samt övergår slutligen till en lika kvick som dräpande kritik av själva teorien. Knappast — skriver Forssell — »har på svenskt språk någon fullständigare och mera slående *kritik* av samhällsfördragets teori blivit framställd än den, Järta nedskrev i det sista kapitlet av denna avhandling. Det är, utan filosofiska termer och abstrakta deduktioner, det sunda förståndets egen vederläggning av just den lära, som framför andra gjort anspråk på att vara ett uttryck av common sense». Men Järta gick ännu längre i sina kätterska tänkesätt: »Jag förnekar bestämt en *allmän* folkviljas möjliga realitet; jag påstår bestämt, att det icke är ett folks tillfälliga ombud, som ovillkorligen representera idéen av henne.» Ett folk — fortsätter han längre fram — »idealiskt fattat, har en vida fullständigare representation än den, som samlas i flera eller färre konstitutionella kamrar. Religionsläraren, uppfostraren, vetenskapsidkaren, skalden, konstnären, alla, som medverka att utbilda den gemensamma kraften och upphöja den allmänna känslan, deltaga med lagstiftaren i denna representation.»

Denna idealism står ju onekligen romantikens mycket nära, och rent romantisk är Järtas höga uppskattning av poesiens betydelse för statslivet. I den anmälan, som inleder Odalmannen, yttrar han: »Dess utgivare betraktar staten icke såsom ett dött mekaniskt konstverk, utan såsom en organisk skapelse, livad av mänsklighetens anda. Skön konst i allmänhet och särskilt poesien, varuti denna anda friast uppenbarar sig, står således i nära gemenskap med hans politiska åsikter och utgör, efter dessa, ett av statens viktigaste behov.» En stor del av Odalmannens första häfte upptages ock av en recension av Wallins Vitterhetsförsök. Recensionen börjar med en sats om det nationellas eller rättare provinsiellas betydelse inom litteraturen, ehuru den å den andra sidan riktar sig mot goticismen. Palmblad, som i Swensk Literatur-Tidning anmälde Odalmannen, betvivlade visserligen möjligheten att i en svensk dikt få fram de olika landskapslynnena, men i detta fall var nog Järta mera romantiker än Palmblad, och den senare romantiken — Frödings, Karlfeldts — har givit Järta rätt. I Wallins dikter hade Järta återfunnit ljud från Stiernhielms fosterbygd, »emedan de alla i mer eller mindre bestämda drag röja sin frändskap med Dalarnas natur och sitt ursprung ifrån dalkarlens anda. Deras

Digitized by Google

nationlighet är dock icke en sådan, som löjligen och ofta vämjeligt härmar endast några yttre former av ett lands egenheter.» Man skriver så mycket om nordiskhet, »man vill göra sig jämnhög med sagans kämpar, och, då det ej kan ske annorlunda, uppkliver man på styltor, särdeles lycklig, om man har att därtill använda några bevarade runstavar».

Järta och nya skolan.

Det viktigaste partiet i recensionen är likväl det, i vilket Järta framlägger ett fredsförslag till den nya skolan. Anbudet var visserligen hållet i en överlägsen ton — och blygsamhet hörde ej till Järtas dygder. Men det var tydligen ärligt menat. Järta hade några år förut varit i gräl med fosforisterna, men vid lugnare eftertanke kunde han icke undgå att finna, att han i åsikter, i allmän världsuppfattning, stod dem ofantligt nära, och Palmblad kunde icke neka sig nöjet att påpeka, att Järta även som poet hade blivit fosforist. Odalmannen inledes nämligen med några — ganska goda — dikter av Järta, bland dem även en, som heter Den drömmande rosen, och ur denna citerar Palmblad en strof, som mycket väl kunde hava skrivits av Atterbom.[1]

Från höjden nu, i sträckt galopp,
Det kom en yster månskensstråle,
Så smärt, så skär, så snabb i lopp
Som någon andalusisk fåle.
På silverskira ryggen satt
En dröm med guldbestänkta vingar,
Demant-ägrett uppå sin hatt
Och pärlor kringom bältets ringar.

I fredsförslaget upprepar Järta flera av de gamla och till största delen alldeles orättfärdiga beskyllningar, som under striden riktats mot den nya skolan. Han var dock böjd att nedlägga stridsyxan: »Fred är ännu icke formligen avhandlad, men en vapenvila har av sig själv inträtt, och stunden synes vara kommen, då man, överskådande det förflutna, kan, med oförsakad självständighet och utan att genom smicker göra sin redlighet misstänkt, å ömse sidor erkänna felsteg, men tillika medgiva varandra avsikter, vilka hädanefter må förena alla mot en gemensam fiende, mot det tidslynne, som med stora steg framgår att härja nationens kultur och ära.» På detta

[1] Hur besvärande anmärkningen var för Järta, framgår därav, att han i brev till Leopold och Beskow söker göra troligt, att han i parodiskt syfte skrivit dikten. Tegnér däremot ansåg, att han gått över till fosforisterna. I brev till Leopold (augusti 1825) skriver han: »Jag hör, att Järta nu slutit sig till dem, men de dra honom blott med sig i sitt fall. Han blir monumentet på deras tidiga grav.»

Digitized by Google

Fahlun den 11 Mars 1824

Min syn är ännu swag. Jag beswäras nästan mera af dagsljuset än af eldskenet. De twenne sista dagarna har det warit bättre än förut, och jag har åter börjat at kunna läsa och skrifwa, hwilket jag några dagar måste afbryta. Et af mina fönster måste jag ännu hafwa grön gardiner för, och det andra stängd til hälften med skärm. Emedlertid är jag glad at icke, såsom 1814, pupillen är orörlig.

Den frihetsvisa, som är under mit namn, efter hwad du berättar, införd i Swensk anthologi känner jag

Brev från Hans Järta till C. Th. Järta 11 mars 1824.
Uppsala universitetsbibliotek. (F. 857: i [1].)

Digitized by Google

sedan 1793 eller 94. Den är icke af
mig, utan af denne Peter Enbom,
med Gwillem Leopold skrif den
bekanta visan. Jag kan väl
när jag fått se den ifrågavarande
delen af anthologien, hvilken finnes
här, låta allmänheten veta att
man missbrukat mitt namn. En
enkel annons derom i något blad,
helst allm. Journalen, gör nog för
ändamålet. — Ändteligen kunde jag
i Adelmanners räffa det hela
Fogel. — Wallmark blifver ack

förslag svarade Palmblad i en mästerlig recension av Odalmannen, i vilken han med skärpa tillbakavisade de gamla beskyllningarna mot den nya skolan, att den ringaktat all äldre litteratur m. m. Han visade vidare upp, att de satser, som Odalmannen förkunnade, så litet voro den nyromantiska skolan främmande eller stridande mot dess program, att de redan förut uttalats av denna. Ej heller fredsförslaget var något nytt. Redan 1821 hade det framlagts av Atterbom, och likaså hade den nya skolan framhållit, att dess fiende numera icke var den gamla skolan, som var död och icke längre existerade, utan den, mot vilken också Odalmannen riktade sina vapen: »det besynnerliga sällskap, som kallar sig publicister och, likt gräshoppor nedsvärmade på fäderneslandets andliga odlingsfält, där hotar bortfräta allt vad liv och själ äger». Palmblad erkänner, att han känt sig stött över förlikningsförslagets blandning av halv välvilja och halv fientlighet. Men — fortsätter han — »det ädla uppsåt, det redliga allvar, som talar i hans utlåtande, har uppmanat oss att bemöta det med en lika osminkad ärlighet .... Det har därför fägnat oss, att han i det hela erkänner åtminstone *välmeningen* av vår syftning. Icke heller förolämpas vi, om sådana män vilja göra oss uppmärksamma på begångna eller tillkommande felsteg. Men vi önska, att dessa förebråelser, om möjligt, hädanefter yttras med en smula mindre förnämhet.» Till sist sammanfattar Palmblad resultatet av sin långa granskning: »Recensenten har ansett sig skyldig att göra full rättvisa åt det fria och friska sinne, det nit för verklig kunskap, det förakt mot ledarne av bifallsropen för dagen, varav herr Järtas tidskrift alltigenom lämnar omisskännliga prov. I hans poemer visar sig en över medelmåttan stigen talent, en glödande fosterlandskänsla, en med smak naturmålande bildrikhet, ett skönt språk. De blixtar av snille, som redan här ofta slå läsarens uppmärksamhet, genomskimra ännu talrikare hans prosaiska uppsatser, i vilka väl inga rent av nya och ohörda idéer förekomma, men en viktig och i det offentliga livet ingripande huvudåsikt framställes på ett lättfattligt och angenämt sätt. Därigenom bildar i synnerhet avhandlingen Om statistik en värdig länk i kedjan av de expositioner, i vilka denna åsikt blivit utvecklad, alltsedan den i skriften om Feodalism och republikanism först framträdde med en större fullständighet av sina karakteristiska grunddrag. Föredraget utmärker sig genom klarhet, livlighet och en kvickhet, som ej *blott* leker, utan på många ställen drabbar målet med geniets ljungeld.»

Uppsalaskolan hade således mottagit fredsanbudet, men samtidigt hävdat både sin prioritet och sin självständighet. I själva verket var

Digitized by Google

det Järta, som i huvudsak övergick till nyromantiken, också han med bibehållande av sin självständighet. De divergenser, som ännu funnos, tyckas efter Järtas överflyttning till Uppsala i stort sett hava utplånats, och under tiden 1825—1838 kunna snarast han och Geijer betraktas såsom den nya skolans båda hövdingar, ty under denna tid hade redan de estetiska intressena trängts i bakgrunden av de politiska och sociala. Under åren 1834—1844 skrev Järta, såsom Forssell uppgiver, ett icke ringa antal artiklar i Upsala Korrespondenten och Svenska Biet, men de lära, enligt samme biograf, icke äga något mera framstående värde: »Järta ägde ej längre det friska lynne, som fordom gav hans skämt dess behag, och kvickheten syntes mattad av en viss hopplös bitterhet..... Sluten inom en trång krets av vänner och inom sina egna minnens värld kunde Järta numera icke komma ett steg utöver den ståndpunkt, han år 1809 intagit, och slutligen övergick hans sedan länge strängt konservativa tänkesätt till en nästan sjuklig motvilja mot varje rubbning av det bestående.»

Denna utvecklingsgång från en entusiastisk beundran för den franska revolutionen till en nästan steril reaktion är emellertid mycket karakteristisk för romantikens tidsålder, och Järta var ej den ende, som genomlupit den. I Sverige är han likväl den mest betydande och säkerligen den mest begåvade av detta släkte.

Han visar oss den politiska evolutionen under romantiken. I Wallin möta vi den mest betydande representanten för den religiösa.

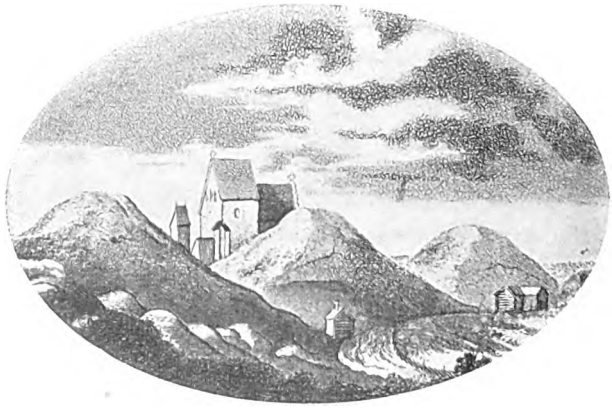

Titelvignett ur E. G. Geijer, Svea rikes häfder. 1. 1825.

Digitized by Google

WALLIN OCH DEN RELIGIÖSA RÖRELSEN

Den religiösa renässansens förberedelser.

I EN föregående del har jag haft tillfälle att beröra upplysningsfilosofiens och neologiens inverkan på det allmänna åskådningssättet. Huvudsakligen var det, såsom jag framhöll, de högre klasserna, som påverkats av denna strömning inom århundradets kultur, till en icke ringa del också prästerskapet i de större städerna. Och man får icke överskatta rörelsens kraft ens inom dessa samhällslager. Under hela tiden fanns ju en motströmning mot upplysningen, en mer eller mindre religiöst betonad förromantik, vilken mycket ofta, hos samma personligheter, blandades samman med upplysningsfilosofien, och i bestämd opposition mot upplysningens rationalism stod den gustavianska tidens ordensmystik. En ännu mera bestämd motståndare till upplysningen var swedenborgianismen. Efter den häftiga sammanstötningen under sens commun-striden drog den sig väl tillbaka mera i skymundan, men den levde alltjämt kvar, och vi hava redan sett, huru starkt nyromantikerna, särskilt Atterbom, kände sig dragna till den svenske siarens andelära. Särskilt för Almquist fick swedenborgianismen en ganska stor betydelse, till vilken vi sedan skola återkomma, och för den religiösa reaktionen under romantikens dagar spelade swedenborgianismen således en viss roll, även om denna ej kan mäta sig med andra insatser i samma riktning.

Mera betydde nog den sentimentala, känslobetonade strömningen inom 1700-talets litteratur, ty denna hade oftast ett inslag av religiositet, så hos fru Nordenflycht och även hos Oxenstierna. Ännu 1819, då Tegnér tog sitt inträde i Svenska akademien, ansåg han Oskuldens religion »diktad i kristendomens skönaste anda. Jag ville, för att låna en bild ur Bibeln, kalla den för Poesiens bergspredikan. Ty så rent strömmar livets vishet endast från gudavigda läppar, så fromt utgjuter sig intet annat än ett helgat hjärta. För mig åtminstone har denna sång alltifrån min barndom haft ett obeskrivligt behag, och jag är glad, att jag ännu ej växt ifrån min barndoms tycken;

Digitized by Google

jag är glad, att jag ännu ej kan läsa detta stycke utan innerlig rörelse, utan att sucka en välsignelse över den fromme skaldens aska.» Ännu starkare framträder detta drag i Lidners diktning, där vi för första gången möta en rent bibliskt färgad poesi, i många punkter ett förebud för Wallins, och t. o. m. den glade Wallenberg kunde, såsom vi sett, dikta i Psaltarens stil. Med sin överlägsenhet såg Thorild visserligen ned på den lutherska ortodoxien, men med ännu större överlägsenhet avfärdade han Voltaires upplysningsfilosofi, och med alla sina bizarrerier var han snarast en religiös personlighet. Även hos en så kall natur som Leopold fanns det, såsom vi sett, ett inslag av religiositet. Han hade börjat såsom lärjunge till Voltaire, och upplysningsfilosof förblev han under hela sitt liv, men efter den gustavianska tidens slut utbytte han Voltaire såsom idol mot Pope, och därmed följde ock en större vördnad för den kristna religionen. Vid den eftergustavianska tidens början möta vi slutligen en naivt religiös och kristen skald: Franzén, ehuru han på grund av sin så litet polemiska karaktär icke blev någon religiös reformator, lika litet som han åstadkom något litterärt genombrott. Och till sist skola vi erinra oss den insats, som gjorts genom Tingstadius' bibelöversättningar.

Romantikens religiositet saknade således ej förberedelser inom 1700-talets litteratur. Vända vi oss till prästerskapet, så var andan inom detta kanske bättre, än vad man med tanke på den gustavianska pastoratshandeln kunde förmoda. Naturligtvis bör man ej fästa någon större vikt vid herdabrev och dylika officiella skrivelser, men en vaken bibelmissionär, Paterson, som i början av 1800-talet reste kring i Sverige och där gästade de olika prästhemmen, säger sig därunder hava träffat många varmt religiösa prästmän. I regeln tyckas dessa hava varit herrnhutare. Fäster man sig blott vid Gjörwells brev från samma tid, synes herrnhutismen visserligen hava förtunnats till en sentimentalitet, som väl var religiöst färgad, men icke nämnvärt skild från det senare 1700-talets sentimentala deism. På landsbygden var herrnhutismen dock vida kraftigare och hade där, som Patersons anteckningar visa, fått en större spridning, än vad man förmodat. Att detta ej särskilt observerats, torde hava berott därpå, att herrnhutismen icke ställde sig i någon opposition mot statskyrkan, utan villigt lät inordna sig i denna. Däremot torde pietismen, efter vad det förefaller, vid denna tid haft färre anhängare. Några starkare religiösa rörelser förekommo ej vid sekelskiftet — utom en enda, och det var den, som inleddes av Henrik Schartau, nog den mest betydande religiösa personligheten vid århundradets början.

Digitized by Google

Hans biografi är ovanligt fattig på data. Han föddes i Malmö 1757, blev 1771 student, prästvigd 1780 och 1785 antagen till stadskomminister i Lund. I Lund stannade han, utan att söka befordran, ända till sin död 1825. Några skrifter hade han då ännu ej utgivit, och de många, han författat, blevo först efter hans död befordrade till trycket. Det inflytande, han under denna tid utövade, berodde på hans personlighet, hans predikningar, hans katekesförhör och de brev, han såsom själasörjare skrev till dem, som rådfrågade honom.

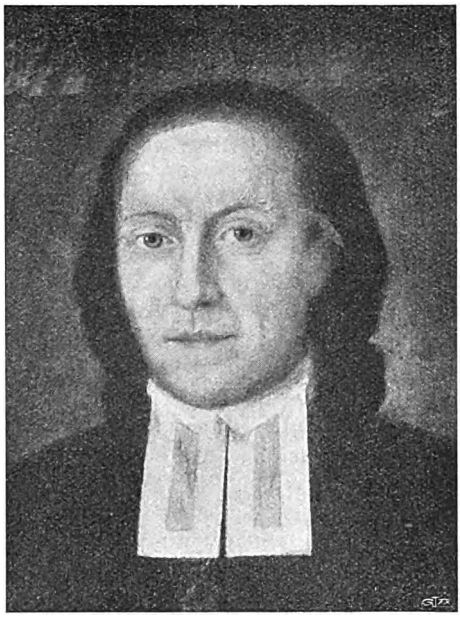

Henrik Schartau.
Oljemålning av M. D. Roth. 1797. Lunds universitetsbibliotek.

Hans religiösa ståndpunkt måste betecknas såsom fullt originell. I viss mån erinrar han om de bättre av 1600-talets ortodoxa teologer; han är, liksom de, strängt renlärig, håller på en god kyrkotukt, på laglydnad och undergivenhet för överheten, ogillar all separatism och allt känslopjunk, men i olikhet mot de barska karolinska teologerna är han icke polemiker. Såsom predikant anföll han aldrig avvikande meningar, utan framlade blott sin egen. I ett brev skrev han: »Då det i författningarna är förbjudet att i offentliga tal nämna någon människas namn eller utmärka någon person, så får en lärare akta sig, att han icke på en gång överskrider visdomens regler och samhällets lagar. Villfarelserna bör han icke angripa, så att han beskriver dem. Han gör däremot bättre, i att han utvecklar och av den Heliga Skrift bevisar den motsatta läran, ty då blir en sådan lärdom på en och samma gång ett preservativ och ett medikament, så att den både förekommer den andliga krankheten och botar den.» Han hade först tilltalats av herrnhutismen. Visserligen anslöt han sig aldrig i det yttre till brödraförsamlingen, men han betecknade sig själv såsom herrnhutare under åren 1781—1787. Det, som grep honom hos denna rörelse, var, att den ägde vad statskyrkan vid denna tid saknade: ett varmt religiöst liv. Å den andra sidan fanns hos herrnhutismen mycket, som måste stöta en natur som Schartaus tillbaka — först dess känslopjunk. Han var icke någon känslans man utan en skarp logiker, vilken såsom sådan hade en beröringspunkt med neologiens rationalism. Huvuddragen — skrev Agardh — »i Schartaus omdömeskraft voro stark logisk bestämdhet, dialektisk finhet och orubblig konsekvens. Han stannade i sin tankegång aldrig på halva vägen. Han gick från sats till sats utan att låta sig avhålla av sidoblickar.» Hans predikningar hava därför nästan formen av avhandlingar och verka med huvudavdelningar, underavdelningar och underavdelningars underavdelningar icke så litet skematiska. En dylik begåvning passade tydligen icke för brödraförsamlingens känslomystik. Han ville hava en »jämn och stadig kristendom», ej en »kinkig och ömtålig». Herrnhutarna ordade för

Digitized by Google

mycket om evangelium och för litet om lagen. På lagen — på ordning, allvar och reda — höll Schartau strängt, och därför kände han sig i det hela mera dragen till pietismen. Även inom denna funnos dock företeelser, som stötte honom tillbaka — först konventikelväsendet, som han med sitt statskyrkliga ordningssinne skarpt ogillade — och han förnekade alltid, att han var pietist. Å den andra sidan beundrade han och rekommenderade samma författare som pietisterna: Spener, Arndt och Scriver, liksom pietisterna uppdrog han en skarp gräns mellan omvända och oomvända samt delade deras ovilja mot alla världsliga nöjen. Hans förkunnelse har därför liksom pietismens ett dystert, glädjefientligt drag, och den lider även av pietismens trånghet. Likväl har schartauanismen något imponerande över sig. Den företer — skriver Gottfrid Billing i sin så sympatiska biografi över Schartau — »en kristendomstyp av säregen svensk prägel, vartill motsvarighet ej lär kunna uppsökas annorstädes. Kännetecknande för den är en robust manlighet, uppburen av nyktert tänkande och sedligt allvar. Men den kan ej frisägas från en viss kärvhet.»

Om schartauanismens spridning under Schartaus egen livstid känner man intet med visshet. Man vet, att han räknade flera av Lunds främste lärde bland sina anhängare, juristerna Holmbergsson och Schlyter, läkaren Florman, teologerna Hylander och Bergqvist m. fl. Men sin egentliga lärjungekrets hade han dock — som han själv ville — bland den lägre medelklassen, och under hans egen livstid var schartauanismen nog ej vidare utbredd utanför Lund och dess omnejd. Annorlunda blev det, när hans skrifter tryckts. Schartauanismen fick då talrika anhängare icke blott i Skåne utan ock i Göteborgs och Skara stift, ehuru mest inom litterärt och kulturellt mindre intresserade kretsar. Någon förberedelse för romantikens kristendom var schartauanismen icke — för det första därför att den vid romantikens framträdande ännu var lokalt begränsad till Skåne och ej heller framträtt i skrift. Men även av andra skäl. Visserligen vände sig Schartau i likhet med nyromantikerna mot den Lehnbergska tidens blomsterspråk. Tagen — skrev han — »den Guds lärdom, I haven fått, och bortbyten den ej mot vältalighetens fraser.» Men hela schartauanismen var avgjort oestetisk, och Tegnér dolde aldrig sin motvilja mot den dystre prästen med det osköna föredraget: »Han är den obehagligaste predikant jag känner. En sådan deklamation!» Den nya skolans religiositet spirade i stället upp ur en annan mark: ur herrnhutismen, ur det som fanns kvar av gammal karolinsk kristendom och icke minst ur tysk romantik.

Kyrkan före nyromantiken.

Betraktar man litteraturen, så torde det nya religiösa genombrottet kunna förläggas till tiden omkring 1810, och då det gäller att avgöra, varifrån de nya uppslagen utgått, torde det vara nödvändigt att taga insatserna i kronologisk ordning. Jag nödgas därför i någon mån rekapitulera vissa punkter i den föregående framställningen (se sid. 78—81) och skall sedan mot denna bakgrund taga Wallins verksamhet i ett sammanhang.

I spetsen för den svenska kyrkan stod sedan 1805 Jacob Axelsson Lindblom — såsom vi minnas en habil ämbetsman och en älskvärd personlighet, men utan vare sig teologisk bildning eller religiositet, en typisk neolog från Gustav III:s tid. Såsom biskop i Linköping

Digitized by Google

utgav han Journal för prester, och i denna förekom (1797) en från tyskan översatt uppsats, Om lärostånd et, där följande för neologien typiska mening lästes: »Andliga ståndet är från förmenta präster förvandlat till erkända lärare av dygden. Det fortfar alltså att vara, vad det efter sin första inrättning var och efter sin bestämmelse bör vara: ett stånd, åt vilket människors största sällhet är anförtrodd, ett stånd, det konungar lära finna oumbärligt, de förståndiga ärevördigt och ej en gång själva dåren föraktligt. Namn ombyta här icke saken. Vår tid kallar det dygdens lärare och lycksalighetens predikanter; tillförene nämndes det för Guds ords tjänare. Om detta senare namn har bättre klang, har det förra mera förstånd.» Det var Lindblom, som nu skulle leda det kyrkliga reformarbetet. Onekligen gjorde han det med en viss energi, men var egentligen angelägen om att komma till ett resultat.

Bibelöversättningen.

Minst lyckades han med bibelöversättningen. Såsom vi minnas hade en bibelkommission kommit till stånd redan 1773, men då denna 1793 fullbordat sitt uppdrag, blev det ej ens fråga om provöversättningens antagande utan blott om dess revision. 1805 fick Lindblom en ny kommission till stånd, bestående av Ödmann och Tingstadius, mellan vilka han själv skulle fälla utslaget, och 1816 utgavs den huvudsakligen av Ödmann verkställda provöversättningen av Nya testamentet. Den var utförd i den förtydligande och parafraserande stil, som neologien älskade, och blev i följd därav ej antagen. Här var det särskilt Wallin, som gjorde sig till tolk för motståndet, ty nu, 1816, hade andra vindar börjat blåsa inom kyrkan, och Wallin yrkade på bibehållandet av »det gamla bibelspråket såsom kyrkans modersmål». Sedan dröjde det, såsom vi veta, ända till 1917, innan en ny bibelöversättning blev stadfästad.

Psalmboksrevisionen.

Lyckligare var Lindblom vid psalmboksrevisionen. En dylik hade börjat redan under frihetstiden, men ej lett till något resultat. 1779 upptogs arbetet ånyo och uppdrogs då åt domkapitlet i Uppsala, som emellertid tog god tid på sig. 1786 stiftades Svenska akademien, och samma år förklarade konungen »dess nådiga avsikt vara att uppdraga akademien utgivande av den nya psalmboken, till vilken ända de av konsistorierna gjorda samlingar skola till akademien insändas». Bägge uppdragen äro betecknande för Gustav III:s tid — först att giva ett domkapitel befallning att skriva vers och sedan överflytta uppdraget på Kellgren, Leopold och andra just ej för religiositet kända akademiker.[1] Akademien gjorde klokt nog ingenting åt saken, men domkapitlet utgav verkligen 1793 ett psalmboksförslag, som överlämnades till granskning åt en s. k. ecklesiastikkommitté, där ärendet stannade av. Lindblom tog då upp frågan, och vid 1809 års riksdag förmådde han prästeståndet att tillsätta ett pastoralutskott för att bl. a. uppgöra ett psalmboksförslag. För det mycket energiska arbete, som nu började — visserligen icke

[1] Att Svenska akademien även av andra ansågs skickad att skaffa folket en ny psalmbok, antydes därav, att akademien 1792 fick en donation på 100 rdr specie till pris åt tjugo de bästa psalmer, som till tävlingen inskickades. Icke mindre än 106 psalmer inkommo. Donator var okänd, men förmodades vara ärkebiskop Troil.

Digitized by Google

i pastoralutskottet — får jag i det följande tillfälle att redogöra och vill här blott nämna, att Wallins provpsalmbok trycktes 1816, varefter den, sedan några ändringar blivit gjorda, stadfästades i januari 1819.

Romantikens insats.

Frånser man Wallin och Franzén, som intogo en särskild ställning, voro de ledande inom den svenska litteraturen före romantikens genombrott neologer — så Leopold, Rosenstein, Gyllenborg, Oxenstierna, Lehnberg. Å den andra sidan märker man, att de religiösa frågorna börjat intressera samtiden, och särskilt hade kantianen Åström — en bland de flitigaste medarbetarna i Adlersparres Läsning — skrivit ganska många uppsatser, i vilka dylika frågor behandlats. Men så till vida stod kantianismen ännu kvar på 1700-talets ståndpunkt, att religionen företrädesvis sågs ur moralens synvinkel. De unga romantikerna voro däremot med ytterst få undantag verkligt religiösa naturer, särskilt Atterbom och Hedborn, och redan det inträdestal, som den förre 1807 höll i studentsällskapet Musis amici, handlade om religionens oskiljaktiga samband med poesien. Utgångspunkten för honom var romantikens hat mot upplysningstidevarvet, mot vars irreligiositet han riktade ett våldsamt anfall, och det är tydligt, att den unge författaren fått sina uppslag från Tyskland, ehuru visserligen jordmånen var förberedd genom den religiösa uppfostran, han mottagit i hemmet. När sedan nyromantiken framträdde inför allmänheten, var den nästan lika mycket ett religiöst parti som ett litterärt. Då det äldsta organet, Polyfem, med juli 1810 från en skämttidning övergick till större allvar, inleddes det första numret för halvåret med en förut (sid. 79) citerad artikel, delvis riktad mot encyklopedismen, som sökte »rent av utrota all yttring av människans högre natur». I början av 1811 följde Askelöfs redan utförligt refererade artikelserie Om religiositeten i Sverige (sid. 79—81), som kan anses såsom den nya skolans religiösa manifest. Särskilt viktigt var hans anfall på den Lehnbergska predikostilen och på den av Lindblom igångsatta psalmboksrevisionen: vi hava »så många goda psalmer bland de gamla, att en ny psalmbok är fullkomligen onödig». Strax därefter fortsatte han med en kritik i samma anda av den avskedspredikan, som C. P. Hagberg — jämte Wallin tidens mest skattade predikant — hållit i Storkyrkan, och skrev, fortfarande 1811, en ny artikelserie: Om predikningar.

Den iver för sanning och rätt — så börjar den — »som ensam legat till grund för företaget att utgiva en tidning sådan som denna», har varit orsaken till uppsatsen om religiositeten och kritiken över Hagbergs predikan. Vi väntade, att man skulle kalla oss »svärmare, galningar, herrnhutare, swedenborgare m. m. m. m., som vi ansågo oundvikligt, emedan vi kände tidevarvet, nationen, dess litteratörer

Digitized by Google

och dess så kallade organer — tidningsskrivarna. Emellertid har det gått bättre, än vi vågade förmoda.» Endast Journalen hade kastat fram några vinkar, »huru illa det skulle gå, i händelse folket bleve religiösare». Däremot ha de ifrågavarande artiklarna hos allmänheten tillvunnit sig stor uppmärksamhet, och detta har förmått oss att fortsätta. Man talar om en viss predikostil, men det gives »i själva verket icke någon *predikostil,* och en predikan, som röjer spår av en viss stil, ett visst tillresonerat system, är icke annat än ett misslyckat arbete, som kan vara allt annat i världen, men aldrig är eller kan bliva en verklig predikan». Felet har just varit, att man räknat predikningarna till vitterheten och konsten att predika detsamma som att skriva ett äreminne. »Vad voro väl apostlarnas tal? Icke några med konst och möda utarbetade, regelmässiga, stela, retoriska produkter, ämnade att underkastas en grammatikers och rhetors prövning.» Predikanten var en inspirerad, såsom var kristen ännu kan vara det. Och så var det ock med Luthers predikningar. Det var först med de stora franska predikanterna, som predikandet blev en konst. De äldsta predikningarna däremot voro icke några avhandlingar, de voro tvärtom »utbrott av en innerlig religiös känsla, som strävade att likt elden utbreda sig och utvidga allt vad den träffade, uppenbarelser av en själ, som levde endast i det gudomliga». Deras innehåll var en översinnlig religion, vars kärnpunkt var försoningen och tron. Under 1700-talet blev däremot »skriket högt, att om något av kristendomen dugde att behålla, så vore det dess moral»; något annat kunde icke gillas, och om något annat borde ej en predikan handla. Men moralpredikantens föredrag kan ej för åhörarna öppna »en ny utsikt till den nya värld, som skall uppsökas, mindre låta den på en gång framträda för den sinnliga blicken». Han kan ej tala såsom den där själv ser och skådar det oändliga, han upplivar intet kallt hjärta. »Det är med ett ord han själv, som framträder. Religionen framträder icke.» För predikan finnes därför endast *en* regel: »att den, som predikar, bör själv vara religiös, ty huru skall han annars frambringa religiositet i åhörarnas sinnen? Den, som därför känner och vet med sig själv, antingen att han icke förstår religionen eller att han tvivlar eller att han är, vad man kallar, varken varm eller kall — till den är vårt välmenta råd att i tid draga hädan och icke beträda predikstolen sig till men och församlingen till förargelse.»

Dessa artiklar väckte tydligen ett mycket starkt uppseende, och från Uppsala skrev Palmblad till Hammarsköld: »Hälsa Askelöf och förmäl honom dokt. Almquists[1] speciella tacksägelser för allt religiöst och andligt, som hittills befunnit sig i Polyfem. Han har försökt förmå ärkebiskopen att läsa och fundera därpå, men denne har avslagit det med det tillägg: kan något gott komma från Nazaret?» Några dagar senare kom Atterbom med en ny hälsning: »Prof. Almquist är alldeles förtjust i Askelöfs skrifter över Religiositeten och Predikningarna. Hans egna ord till Karl Stenhammar på läsesällskapet voro: Ingen varken i Danmark eller Sverige har skrivit om dessa ämnen med denna grundlighet. Ödmann, vi och Bastholm förstå ej saken, och hälsa speciellt den hedersmannen Askelöf ifrån mig.»

[1] Prof. Almquist, sedan biskop i Härnösand, ansågs såsom en av tidens mest betydande teologer.

Digitized by Google

Samtidigt med Askelöf — och icke osannolikt inspirerad av hans artiklar i Polyfem — framträdde en annan författare med ett väsentligen lika program. Det var Geijer, som 1811 utgav sin broschyr »Om falsk och sann upplysning med afseende på religionen. En liten populär skrift ur det nittonde århundradet af En Lekman», som från den schellingska filosofiens ståndpunkt innehåller en skarp förkastelsedom över det gångna seklets sens commun-filosofi och dess brist på religion. Geijer och nyromantikerna voro då ännu ej personligen bekanta, och de senare visste icke, vilken som dolde sig bakom anonymen En Lekman. Men de voro överförtjusta, och till Livijn skrev Hammarsköld: »À propos av böcker så har här nyligen utkommit ett förträffligt arbete under titel Om sann och falsk upplysning i afseende på religion, ett sådant mästerstycke, att om än vår tryckfrihet icke skulle hava skänkt oss mera än denna skrift, hade vi dock skäl att välsigna den som den största välgärning. Då jag känner ditt fritänkeri, skulle det synas underligt, att jag så för dig prisar en religiös bok, om jag ej kände din opartiskhet och din känsla för vilken förträfflighet som helst, om den än icke skulle helt och hållet överensstämma med ditt mera av tillfällighet och nyck än genom självständigt begrundande alstrade tänkesätt. Och jag försäkrar, att du icke skall ångra läsningen av detta arbete, emedan den förträffliga stilen, den grundlighet och värme i behandlingssättet och den äkta och spelade sarkasm, som krydda denna lilla goda skrift, rikeligen belönar den tid, du till dess läsning använder.» I Polyfem skrev han också en mycket entusiastisk anmälan, varvid han dock — icke utan skäl — anmärkte, att *så* populär, som författaren velat vara, hade han likväl ej lyckats bliva.

Under året 1811 gjorde även Phosphoros ett betydande inlägg i den religiösa rörelsen. Redan i dess första häfte 1810 hade förekommit en uppsats om koralmusiken av Hæffner, och septemberhäftet 1811 upptages nästan helt av Hedborns Psalmer och Andeliga romanzer samt av tre psalmer av Sondén och en av Hammarsköld. I den svenska psalmdiktningens historia äro särskilt Hedborns betydelsefulla. De äro nämligen icke neologiska utan — för att begagna det nu brukliga uttrycket — starkt kristocentriska och således just ett uttryck för vad nyromantiken fordrade av psalmen. 1811 utkom även ett av Wallins psalmhäften, om vilket jag sedan får tala. Året 1811 hade således varit ett i hög grad betydelsefullt år.

Det nästa, 1812, var särskilt ett psalmdiktningsår. I oktober utkommo Profpsalmer av Franzén och Wallin, i november Geijers Försök till psalmer och i december Hedborns Psalmer — hans förra, del-

Digitized by Google

vis omarbetade, samt femton nya. De nya försök — skriver Liedgren — »att rikta kyrkosången, som under år 1812 framkommo, stodo även den specifikt kristliga psalmtypen närmare än Wallins dittills utgivna original. Bland Geijers sexton försök är det övervägande flertalet präglat av samma bestämda övertygelse om kristendomens olösliga samband med Kristi person, varåt han givit uttryck i sin samtidiga avhandling Om falsk och sann upplysning. Hedborn refererar i företalet till sina Psalmer de grundtankar om vikten av det religiösa lägets förbättring, som Geijer och Askelöf 1811 utvecklat, och bekänner sig såsom 'en kristtrogen, tilläventyrs av gamla observansen'... Vad slutligen Franzéns Profpsalmer 1812 beträffar, råder även i dem en påtaglig benägenhet att låta tankarna kretsa kring Frälsaren.... Däremot hålla sig ännu i nämnda häfte Wallins originalbidrag i regel inom den första trosartikelns råmärken.» Särskilt märkligt är Hedborns förut (sid. 197) citerade företal till Psalmer (1812), ty i detta har man så att säga programmet för den psalmdiktning, som nu började.

1813 utgav Hedborn ett nytt häfte Psalmer, likaså Wallin och Franzén, och samma år efterträddes Polyfem av Swensk Literatur-Tidning. Att döma av ett brev från Palmblad till Molbech tyckes meningen från början hava varit att göra tidningen till ett teologiskt organ, och även om denna plan övergavs, ägnade Literatur-Tidningen ett stort intresse åt den religiösa litteraturen. I det första numret börjar en recension av de tre nyss nämnda psalmpublikationerna. Den är utförlig, sakrik och välvillig. Minst har recensenten att anmärka mot Geijers psalmer, som karakteriseras »genom klarhet i den religiösa åskådningen och genom kraft och energi i utförandet. Vad man egentligen torde kunna förebrå dessa psalmer, äro nog synbara spår av brådska, varigenom hänt, att flera strofer, kanske också en och annan psalm, icke svara mot förträffligheten av det hela.» Hedborns i Phosphoros införda psalmer sägas i den nya upplagan »hava blivit strängt granskade och de flesta av de ställen, som för sin affekterade arkaism och hårdhet i uttrycket så rättvist blivit tadlade, hava här till större delen alldeles försvunnit eller antagit en annan karaktär». Recensenten gillar visserligen Hedborns förkärlek för bibliska uttryck såsom *värld*, *kött* och *Satan,* men undrar, om han icke här gått väl långt: »Visserligen har författaren rätt i sin iver mot neologerna, vilka från predikstolarna och i sina sånger knappt nämna Gud och Kristus annorlunda än Försynen, Den Allgode, Det Högsta Väsendet, men redan länge sedan bannlyst Satan såsom en urmodig person. Även för dem, som ej vilja taga Satan i så sträng bokstav-

Digitized by Google

lig mening, är han ett symboliskt väsende, mera poetisk än *begärens strid,* som så ofta förekommer hos herrar Wallin och Franzén. Så mycket vi gilla Satans återkallande i den andliga poesien, så mycket tadla vi detta, när ej tillfället är gynnande och när man därmed vill liksom kokettera.» Utförligast yttrar sig Literatur-Tidningen om Franzén och Wallin, och recensionen är av vikt, då den belyser nyromantikens ställning till det under denna tid ivrigt pågående psalmarbetet och även — såsom vi skola se — fick betydelse för Wallins utveckling från neolog till ortodox: »Icke utan förnöjelse hava vi sett Auras myrtenkrönte skald nalkas Templets förgårdar för att även skära palmen. De dyrbara skänker, vi av honom emottagit, äro för väl kända, för att vi här skulle behöva upprepa, vad vi äro honom skyldiga, eller yppa de hopp, vartill hans nya framträdande åter synes berättiga. Även hos herr Wallin göra vi rättvisa åt denna medfödda kallelse till skaldskap, vilken inga konstens medel kunna ersätta. Vi veta att värdera det nit och det allvar, varmed herr Wallin genom en hos psalmkommittéen äskad förlängd tid till en ytterligare granskning, genom den stränghet, han visat mot sig själv, synes åsyfta den svenska kyrkans närvarande högsta önskan: en förbättrad psalmbok, och själva den uppmärksamhet, han bevisat allmänheten att genom utgivandet av närvarande provpsalmer i förväg inhämta dess omdöme, berättigar till all liberalitet från granskarens sida, om detta ej redan förut vore en plikt. Så olika skiftningar, herrar Franzéns och Wallins kyrkosånger, sins emellan jämförda, med varannan äga, råder dock däruti samma huvudkaraktär. Dem felas — för att med få ord säga mycket — en religiös diktion, djuphet i känslan och en strängt ortodoxisk lära. Genom undvikande av blott lysande bilder, genom enkelhet i uttrycket synas dessa författare tydligen haft menigheten för ögonen, men de utstuderade svensk-akademiska fraserna, det utsökta språket vilja icke riktigt stå tillsammans med kristendomens rena, oskrymtade tal. Vi neka ej, att icke herr Wallin i denna upplaga nogare vinnlagt sig om ett sant andligt språk, men ännu har det icke fullkomligt velat lyckas honom.» Såsom vi skola se, hade den nyromantiska kritiken här anvisat den riktning, i vilken Wallins andliga skaldskap verkligen kom att utveckla sig, och ett mera vänskapligt förhållande började nu också att inträda mellan Wallin och den nya skolan, vilka i ett viktigt avseende kände sig sträva mot samma mål.

Ödmann och nya skolan.

Literatur-Tidningen fortsatte i samma anda även under de närmast följande åren och hade i detta fall redan 1813 fått en betydande medarbetare, nämligen Samuel Ödmann, som nästan övertog den teologiska kritiken. Förut hade han varit snarast neolog, men med sin känsla för de andliga luftströmmarna inom tiden hade

Digitized by Google

han börjat vända sig mot neologien och närmat sig den nyromantiska uppfattningen — dock i en viktig punkt icke helt, och samarbetet mellan honom och den nya skolan blev därför av kort varaktighet. Anledningen till brytningen var just Wallin. Tvistefrågan gällde det fornåldriga bibelspråk, på vilket Wallin, liksom nyromantikerna, höll, under det att Ödmann fortfarande dels ville förtydliga och modernisera detta, dels lade en huvudvikt på den filologiska noggrannheten. Med anledning av ett företal, som Wallin skrivit till ett arbete, riktade Ödmann i Swensk Literatur-Tidning en kritik mot Wallins uppfattning, och på grund av sin auktoritet fick han, trots Palmblads betänkligheter, in den i tidningen. Hammarsköld tog nu mycket illa vid sig, och i Stockholms-Posten, som eljes snarast var den gamla skolans organ, tryckte han en artikel, i vilken han prisade Wallin för den grundlighet och värme, med vilken han »höjt sin röst för vår gamla bibel» och det gamla bibelspråket, som var »oföränderligt och odödligt, emedan det ej mer är levande». Det ifrågavarande företalet — skrev han till Palmblad — är av Wallin, »en man, vilken vi för hans andra skrifter så hårt anfallit. Vad blir följden av denna händelse? Jo, nu säges det: de där herrarna ha alltid så ivrigt yrkat bibehålla det gamla, men nu, för det att Wallin yrkar detsamma, kasta de ett tu tre om meningen, vända sig emot honom.» Palmblad sökte lugna den andres upprörda känslor: »Om jag är svag för Ödmann, är du det än mer för Wallin, efter han kastat sig i dina armar. Och till vem har redaktionen de största förbindelser? Dock nu har Wallin rätt, och hans sak skall försvaras, och det kanske utan att redaktionen kompromitterar sig.» Det sista lyckades tyvärr icke, och Ödmann, van att kommendera sin fakultet, var heller icke vidare lätt att hantera.

Palmblads bebådade inlägg kom i form av en recension i första och följande nummer av Swensk Literatur-Tidnings årgång 1815 över Ödmanns översättning av Matthæus-evangeliet. Bland tecknen — så börjar den — »av en återväckt åhåga för en högre och ädlare själsodling är väl intet mera fröjdefullt än det deltagande för det religiösa sinnets nydaning, vilket de senare åren i vårt fädernesland alltmer börjat utbreda sig». Till dessa tecken hörde ock intresset för de heliga urkunderna själva. Det är dock mindre viktigt, om man återger en grekisk fras med *yttersta kanten av tempelberget* eller med *tinnarna av templet*, utan det angelägna är, att »lagens bud och evangelii löften icke blott till innehållet riktigt återgivas, utan även att de uti ett likstämt tungomål, i hela kraften av sin uråldriga enkelhet, i hela behaget av österlandets sinnliga omklädnad uttolkas för kristenheten». I Tyskland hade många filologiskt noggranna tolkningar utkommit, »men ännu begagnas överallt den lutherska kodex, och om vid tvistiga ställen och särskilda kuriositeter den mångläsde Michaelis av de vettgiriga rådfrågas, lära dock få givas, som då de söka tröst och hugsvalelse för hjärtat, det sanna livsens bröd för själen, ej hellre njuta av Luthers kärna än av den djuplärde filologens märg- och saftlösa spis». Recensenten — fortsätter han — erkänner »sig helt och hållet vara av den stora myckenhetens mening, som yrkar, att gamla texten icke måtte *omarbetas*, endast genomses och misstagen rättas», och han var glad att för sin mening »kunna åberopa, vad en aktningsvärd författare med så mycken ädel vältalighet anför i företalet till Kohlrauschs Den h. skrifts läror» d. v. s. Wallin. Så diplomatisk, som Palmblad än velat vara, misslyckades han totalt. Ödmann blev ursinnig, bröt oåterkalleligen med den nya skolan och övergick till Wallmarks Journal där han införde en vidlyftig motskrift.

Digitized by Google

Rollerna hade således alldeles kastats om. Ödmann hade blivit den nya skolans fiende, under det att Wallin och nyromantikerna stodo såsom meningsfränder. 1816 utkom Wallins Förslag till svensk psalmbok, och därmed kan det förberedelsearbete, som börjat med nyromantikens insats, anses avslutat. Kriget mellan Wallin och den nya skolan var till ända, och från dess fiende hade han nu blivit dess skyddsling och bundsförvant. Vi kunna därför övergå till Wallins utvecklingsgång under åren före 1816. I allt väsentligt kan jag därvid stödja min framställning på Liedgrens ypperliga Wallinundersökningar.

Wallins ungdom.

Johan Olof Wallin föddes 1779 i Dalarna såsom son till en fattig fältväbel, och ehuru även dennes far innehaft en dylik tjänst, voro både skaldens far och hans farfar i själva verket jordbrukare, och de stammade från dalabönder. Wallin hade således rätt, då han i en dikt skrev om sig själv:

Barn av en stackars far, som, led från led,
Av bara bönder sina anor leder,
Jag trädde, som min egen lyckas smed,
I världen med ett ärligt prästbesked,
En varm välsignelse och rena seder.

Hemmet, där det troligen rådde en herrnhutiskt färgad religiositet, var fattigt, och sonen fick tidigt lära sig att lita till egen kraft i kampen för tillvaron. Med de första studierna gick det därför ej så fort, som man med hänsyn till hans begåvning kunnat vänta. Först vid nio års ålder blev han intagen i Falu trivialskola, visade sig där såsom en mönstergosse, ofta primus i klasserna, men då han 1795 genomgått skolan, hade han ej råd att omedelbart övergå till gymnasiet i Västerås, utan måste först ett år livnära sig såsom informator. Det fördröjde honom dock icke, ty då han 1795 började vid gymnasiet, kom han genast in i andra klassen. Student blev han 1799, således först vid tjugotvå års ålder, och var redan då, som det tyckes, en mycket skicklig latinare, särskilt driven i Horatius, som var hans gymnasielärares, den duktige lektor Stambergs favoritförfattare. I Uppsala läste han på »graden», och några teologiska studier drev han, så vitt man vet, icke, utan tyckes fortfarande hava företrädesvis egnat sig åt de klassiska språken; för filosofi och historia hade han alls ingen begåvning, och om man frånser den formella bildning, som det dåtida sättet att studera latin och grekiska kunde giva, trängde han aldrig in i någon vetenskap, hade överhuvud inga vetenskapliga eller spekulativa intressen, och filosof, som nyromantikerna, blev han aldrig. Sin grad absolverade han — trots avbrott genom informatorstjänstgöring — tämligen fort och blev redan 1803 magister. Med Höijer och Vitterhetens vänner hade han ingen beröring. Ej heller deltog han i de studentoroligheter, som timade vid sekelskiftet, och i ett brev till Tegnér karakteriserar Chorœus honom såsom »en mycket snäll och beskedlig gosse».

Med vitterheten hade han börjat syssla redan på skolbänken. Dessa ungdomsdikter äro väl föga märkliga, och såsom man kunnat vänta ansluter han sig till äldre mönster. Men ett drag hos dem förtjänar beaktande. De författare, som vid denna tid tydligen mest slagit an hos honom, voro de förromantiska, särskilt

Digitized by Google

Lidner och Franzén, och hos Wallin fanns verkligen ett, om ock svagt, inslag av romantik, ehuru detta under hans närmast följande utveckling kom att — dock icke helt — undertryckas. Någon stark natur var han icke, ehuru eftervärlden så trodde. Han var ytterst mottaglig för intryck, och någon egen skarpt utpräglad skaldeindividualitet fick han i själva verket aldrig. På denna mjukhet berodde i någon mån hans framgångar i livet. Han gjorde också en ovanligt hastig karriär.

Wallins första dikter.

J. O. Wallin.
Teckning av L. H. Roos af Hjelmsäter. 1823.

Någon uppmärksamhet såsom skald tilldrog han sig först 1803, då han vid den vittra pristävlingen erhöll Svenska akademiens »hedersbelöning» för några »översättningar» från Horatius — i själva verket parafraser i den stil, som sedan så skarpt fördömdes av nyromantikerna. Vid prisets överlämnande yttrade direktören till den tjugofyraårige vinnaren: »Akademien lyckönskar sig att i er hava funnit ett uppgående snille, som med undervisning och efterdömen av det forntidens mönster, ni valt och älskar, synes lova ännu större framsteg mot fullkomligheten. Hon uppmanar er att fullfölja den bana, ni under så lyckliga förebud börjat.» Med den tidens estetiska krav var belöningen utan tvivel berättigad. Versen var lättflytande och vacker, och Horatius' tankar ha med talang blivit klädda i 1700-talets dräkt. Redan här möter man således både Wallins styrka och hans begränsning: hans obestridliga formtalang, men också hans brist på originalitet. Ganska sällan — anmärker Liedgren träffande — »är det väl en *tanke*, som griper oss, när vi läsa Wallins skrifter, men åt varje sinne, som älskar *uttryckets* fulländning, skänker Wallin en estetisk njutning. Jämförelsen med Geijer ligger nära — just för kontrastens skull. Den 'i tingen gömda' skönhet, som Geijer ville söka, lyser ur hans ord emot oss med en djupare glans — saken gäller det, ej ordet, fastän även Geijer är en ordets mästare som få. För att ej bli missförstådd bör jag tillägga, att *känslan* hos Wallin ofta ger orden en adel och en rikedom, som försonar oss med *tankarnas* oklarhet eller brist på djup.» Såsom självständig skald blev Wallin icke någon storhet, jämförlig med Geijer, Tegnér, Atterbom och Stagnelius, men däremot är han ypperlig, då han i en ny form återgiver tankeinnehållet i äldre dikter, vare sig dessa äro antika oden eller gamla psalmer.

Efter att — förgäves — hava specimenerat för en docentur, lämnade Wallin 1804 Uppsala och blev informator hos friherre Hamilton på Boo. Denne kallade

Digitized by Google

honom 1806 till sin huspredikant, varefter han prästvigdes — utan att hava drivit några teologiska studier och sedan han examinerats av domkapitlet i Västerås, av vars medlemmar blott en enda avlagt någon teologisk examen. Det var den tidens bruk, och hade prästerna en nödtorftig humanistisk bildning, ansågs detta alldeles tillfyllestgörande. Familjen Hamilton vistades emellertid om vintrarna i Stockholm, och därigenom kom Wallin in i den vittra krets, om vilken redan förut talats, vars så att säga mera materielle ledare var grosshandlaren Björck Svensson, kring vars gästfria bord Wallmark, Valerius, Choræus och andra akademiska prisvinnare samlades. Den högsta instansen var »Hans Poetiska Majestät» Leopold, som redan från början tog Wallin om hand och även lyckades att utplåna de tendenser till förromantik, som den unge skalden hade. Wallin utvecklade nu en ganska flitig författarverksamhet i rättrogen riktning. 1805 slog han ett akademiskt rekord. Han mottog då stora priset för lärodikten Uppfostraren, ett mindre pris för några Horatiusöversättningar och ännu ett dylikt för en översättning av ett stycke ur Eneiden. 1807 fick han ett mindre pris för en annan Vergiliusöversättning, 1808 ett dubbelt för sin sång över Gustav den tredje, och två år senare blev han, blott trettioett år gammal, medlem av akademien. Vid denna tid betraktades han nästan som Leopolds blivande arvtagare, och Jacob De la Gardie, som bevistade akademiens sammanträde, då Wallin mottog priset för Uppfostraren, skrev till sin hustru: »Jag måste säga, att ehuru det ej är tillåtet, avundas jag Carl Hamilton den lyckan att äga för sina barn en sådan informator. Give Gud en gång, då vår Gustaf skall ha informator, den måtte bli lik denne. Ty utom dess vitterhet och talanger sägs han även äga oändligen mycken modesti och vara mycket tranquil och beskedlig.» Wallin hade således gjort sig allmänt omtyckt, och på sommaren 1806 hade han efter den då avlidne Choræus blivit teologie adjunkt vid Karlbergs krigsskola, 1809 blev han där teologie lektor och kyrkoherde i Solna och samma år teologie doktor. 1810 gjorde han slutligen ett rikt gifte[1] och invaldes i Svenska akademien samt blev 1812 kyrkoherde i Adolf Fredriks församling i Stockholm. De yttre framgångarna hade således tätt följt varandra i spåren.

Vi skola nu övergå till Wallins diktning före det romantiska genombrottet. Under dessa år stod han, som sagt, under Leopolds tuktan, och denna var på samma gång välvillig och sträng. Då Wallin 1808 predikat på akademiens högtidsdag, såsom då var brukligt, lämnade han pliktskyldigast sitt opus till granskning åt de academici, till vilka han talat. Leopold skrev då till Rosenstein: »Wallin har i dag varit hos mig och har lämnat mig sin predikan till genomläsning. Jag nödgas instämma i min Brors, Bloms och Sjöbergs yttrande därom. Hela predikan eller talet, vad jag skall kalla det, är

[1] Härom har Fryxell en historia, som en tid allmänt antogs såsom säker, till dess att Liedgren definitivt avlivat den. Wallin hade varit förlovad med en vacker, ehuru fattig mamsell Runnewall, men brutit med henne — detta är sant, ehuru Fryxells detaljer äro oriktiga. Enligt Fryxell skulle denna brutna förlovning hava framkallat en kris i Wallins liv och världsåskådning. Såsom Liedgren visat har betydelsen av denna episod emellertid oerhört överskattats, och om någon kris i Wallins liv omkring 1810 kan man ej tala.

Digitized by Google

Oljemålning av J. G. Sandberg. Gripsholm.

Digitized by Google

Digitized by Google

satt i metaforer. Det är ett milliontal av fraser, uppträdda på en smal tråd av tanke, som ehuru ej olycklig i sin första konception, likväl löper mycket snett och trasslar sig. Men detta emellan oss. Jag har gjort mig sedan längre tid mycken möda med denne unge mannen för att visa honom en bättre väg. Och han vore även i stånd att gå den, men han har fått våra unga snillens smak eller rättare sagt yra, och när man släpper honom, far han som de över skog och mark och menar, att det är genie.» Denna tuktan var nog nyttig, ty Leopold var en stor verskonstnär — även en ypperlig prosaist — och Wallin utvecklade sig också under dessa år till allt större och större formfulländning, även om tankeinnehållet fortfarande, såsom Leopold anmärkte, förblev väl magert. Han försökte sig i flera olika eftergustavianska stilar. Så skrev han »supvisor» såsom Lycksalig den, som stödd på eget stop, Ingen lager må kransa min hjässa m. fl. Dylika voro då, såsom vi minnas, ytterligt populära, och särskilt originella äro Wallins icke. »Champagnen» i Franzéns dionysiska dikter äga de icke, ej heller dessas grace; snarare äro de något borgerligt tilltäppta. Men det uppsluppna och glada låg ej heller för Wallin. En annan dikt, som visar osäkerheten i hans livssyn, är en översättning från Voltaire, Nöjets försvar, som förfäktar samma världsåskådning, som vi förut mött i Kellgrens libertindikter, ett utfall mot de dårar, som »predika dygdens bud och dygden hatad göra»:

Av stoftets svaga barn begärens död att yrka
Är stoiskt övermod, är påviskt oförstånd.
Med offring av mig själv, min varelses bestånd,
Mitt allt, mig själv, en Gud jag värdigt skulle dyrka?
En Gud? — Nej en despot, som i seraljens skygd
Blott fala halvmän tål från Asiens bygd
Förutan värdighet, självständighet och styrka!

Högst ansågs han av samtiden stå såsom didaktiker, och i jämförelse med de andra prisvinnarnas lärodikter är nog Uppfostraren ett ganska gott poem, ehuru vår tid torde hava svårt att orka igenom alla truismer, av vilka poemet är fyllt. Det är Rousseaus uppfostringslära, som med några avvikelser här blivit satt på rim och meter, och bakom den religiösa åskådning, han här framlägger, ligger, såsom redan samtiden anmärkte, Leopolds avhandling Idéer till en populär philosophi öfver Gud och odödlighet. Poemet trycktes i Svenska akademiens Handlingar 1809, och lika naturligt som det var, att det skulle tillvinna sig den dåvarande allmänhetens bifall, lika naturligt var det, att den nya skolan skulle protestera. I den kritik,

Digitized by Google

som infördes i Polyfem (1810), yttras: »Man talar om vers och prosa såsom motsatta sidor av författarespegeln och tror allvarsamt, att ett vackert prosaiskt stycke genast förvandlas till poesi, om man rimmar det. Endast i ett land, där man så alldeles förlorat konstens genius ur sikte och där på sin höjd ett bildrikt språk ansågs för poesiens kriterium, kunde man framkomma med sådana skrifter som Religionen av E. Gravallius, Handen av P. A. Wallmark, Tålamodet av J. D. Valerius m. fl., utgiva dem för poemer och därför vinna antingen pris eller åtminstone en mention honorable. Var ett sådant stycke indelt i strofer och utan någon egentlig plan sammansatt, så kallades det — filosofiskt ode. Var det åter vidlyftigare, helst i flera sånger, därtill med författat på alexandrinsk vers, så fick det namn av — lärodikt.» Recensenten utdömer hela detta diktslag, framhåller Wallins bristfälliga filosofiska bildning, men slutar med det erkännandet, »att författaren med möda håller sig kvar i den låga rymd, han för sig utvalt, och att han har hemma i vida högre regioner». Det säkra är — heter det till sist — »att herr Wallin jämväl i sina förvillelser förbliver så högt över sina medtävlare, att emellan honom och t. ex. Finska arméens sångare aldrig någon jämförelse kan komma att äga rum».

Tydligare än i Uppfostraren kan Wallins religiösa ståndpunkt iakttagas i den hyllningsdikt, som han 1805 skrev till sin beskyddare, Leopolds gode vän Lindblom, som då blivit utnämnd till ärkebiskop. Liksom Leopold hade för sed, då han skrev dylika dikter, försäkrar även Wallin, att »det fala smickret ej förgyller en gärd åt sanningen och dig», men detta hindrar honom icke att giva Lindbloms gestalt nästan övermänskliga proportioner. Huvudpartiet i dikten handlar om förhållandet mellan filosofien och religionen, och Wallin ställer sig här på samma neologiska ståndpunkt som Leopold och Lindblom. Det är det börjande adertonhundratalets förtunnade, beskedliga upplysningsfilosofi, som här kommer fram. Filosofi och religion harmoniera förträffligt med varandra, och båda hava en gemensam fiende — densamme, mot vilken upplysningsfilosoferna en gång så energiskt kämpade: fanatismen.

Ja, visheten och himlaläran
De äro syskon av en far,
De följas åt, de dela äran
Att lysa, trösta våra dar.
— — — — — — — — —
Vem var den ande, som förmätet
Med brott mot mänskomajestätet
Slet deras kyska vänskapsband?
Despotens, fanatismens yra
Bjöd mänskan tro, förrän hon tänkt,

Digitized by Google

Av fanatismen slogs människoanden i bojor. Men — frågar skalden:

Vems är den hand, som öppna mäktar
Det bistra fängslets plågorum,
Där himlens förstfödda försmäktar,
Förställd och trånande och stum?
Filosofins det är, som lärde
Sin gräns och sina krafters värde.
— — — — — — — — —
Vidskepelsen för hennes fackla
Försprids och flyr, de grunder vackla,
På dem papismen rest sin tron.
Ur villans, fördomens förskansning
Står fram med återhämtad sansning
Allfaders dotter: religion.

Mellan båda, filosofi och religion, slutes ett evigt förbund, och skulle den fräcka otron och det blinda nitet åter resa sina huvuden, så skulle deras anfall slås tillbaka av kyrkans nya överhuvud:

Hell dig, från himlars Gud till jorden
Förstnämnde härold uti Norden!
Så länge du, så vis och varm,
Bevakar Sions helga murar,
Förgäves sveket dem belurar,
Förgäves agget ropar larm.
Så Israel på berget röjde
Jehovas vördnadsvärda tolk;
Så länge bönens arm han höjde,
Så länge segrade Guds folk.

Dityramben.

Året efteråt, 1806, gav Wallin ut sitt första tryckta dikthäfte: Öfversättningar från latinske skalder (de 1803 och 1805 prisbelönade och ännu några andra), 1807 följde ett häfte psalmer, till vilka vi strax skola återkomma, och 1808 hans dityramb: Sång vid aftäckningen af Gustaf III:s stod . . . 1808 — utan tvivel det yppersta poem i denna stil sedan Kellgrens kantat och Franzéns Sång öfver Creutz. Han anknyter, helt naturligt, till det apolliniska i Sergels minnesstod och skildrar sedan den förevigade såsom en nordisk Apollo på tronen. Dikten väckte en stormande hänförelse, särskilt hos de unga romantikerna, och i Upsala Tidning (oktober 1808) skrev Hammarsköld en recension över Wallins detta år utgivna dikthäfte: Början till öfversättning af Eneiden jämte några smärre poemer, i vilken samling även dityramben ingick. Om de parafraserande översättningarna yttrar han sig skarpt ogillande, men för dityramben har han blott

Digitized by Google

översvallande lovord: »ett stycke, som kan stå i bredd med vilket modernt lyriskt poem som helst. Redan strax bemäktigar sig skaldens entusiasm läsarens uppmärksamhet och rycker honom med sig under alla de olika schatterade, men lika idealiska uttrycken av denna heliga känsla. Här är intet magert upprepande av konung Gustavs storhet. Och härtill bidrager onekligen även i sin mån den så ytterst lyckliga versifikationen... Svenska akademien har utsatt ett pris för den bästa sång över Gustav III. Utan att vilja sätta gräns för någons förmåga, tror jag mig dock med visshet kunna försäkra, att man i detta ämne ej kan vänta något bättre än det närvarande, ty man kan ej producera något skönare än det skönaste.» Även sedermera, då stridens vågor gingo som högst, gåvo nyromantikerna alltid sitt erkännande åt dityrambens skald.

Någon banbrytare för en romantisk poesi blev Wallin genom sin dityramb likväl icke. Hans brist såsom författare var hans saknad av originalitet, och han behövde alltid mönster, till vilka han kunde ansluta sig. Här hade han ett dylikt i sjuttonhundratalets pindariska ode, i Kellgrens kantat, i Franzéns Sång öfver Creutz, i Schillers An die Freude, och den gamla skolan såg i dityramben icke någon ny art av lyrik. Den var bättre skriven, hade mera flykt, mera poesi än t. ex. Leopolds också förträffliga Sång öfver Kellgrens död, men något nytt i själva stilen utöver denna dikt hade dityramben knappast. Wallin själv hade minst av allt någon tanke på att genom sin dityramb bryta med smakoraklet Leopold. Såsom vi nyss, i Hammarskölds kritik, sågo, hade Svenska akademien för tävlingen i december samma år utsatt ett pris för en sång över Gustav III. Wallin skrev en dylik, som belönades med stora priset. Men denna är alldeles i den »akademiska» stilen — retorisk, utdragen, icke så litet bombastisk, snarast i Leopolds sämre manér. Även de smärre poemen i diktsamlingen 1808 röja Wallins brist på originalitet. Liksom Leopold har även han tagit intryck från Schiller — så i Enslingen, Försakelsen m. fl. stycken — i andra har han påverkats av Franzén. Vid genombrottet 1810 stod han således såsom världslig skald väsentligen kvar på den gamla skolans ståndpunkt, och någon romantik kan man knappast spåra hos honom. Ej heller som andlig skald bröt han under dessa år några nya vägar.

Psalmer 1807.

1806, då han prästvigdes och blev kristendomslärare vid Karlberg, kom han i viss mån i en ny miljö. Hans lön var icke stor, men han hade fritt vivre och bostad på slottet. Chef för krigshögskolan var greve Nils Cronstedt, och dennes maka, född Alströmer, var en varmt religiös personlighet. Med en fin bildning — skriver Lied-

Digitized by Google

gren — »förenade hon en vinnande hjärtegodhet och en försynt, men just därför så mycket mer pålitlig religiositet. Sjuklig, men förädlad av lidandet, hade hon vant sig att leva mer för andras glädje än för sin egen. Hennes fromhet tillhörde tydligtvis en äldre typ än hennes samtids vanliga.» Karakteristiken stämmer alldeles med de utdrag, som Liedgren meddelat ur hennes dagbok. En mängd tillfällighetspoem vittna om, att Wallin kommit henne och hennes umgängeskrets synnerligen nära, och för en för intryck så mottaglig natur som Wallins betydde detta nog icke så litet. I varje fall framträdde han 1807 med tvenne häften psalmer: Omarbetning af swenska psalmer, försökt af Michael Choræus och Joh. Ol. Wallin. Choræus, som avlidit på sommaren 1806, hade varit hans företrädare vid Karlberg och en av den eftergustavianska tidens bättre vitterlekare. Såsom psalmist var han, enligt Liedgren, »en av de mest neologiserande bland sina samtida i Sverige», och såsom ett exempel på hans sätt att behandla de gamla texterna anför Liedgren hans omarbetning av Arrhenius' präktiga psalm: Jag lyfter mina händer upp till Guds berg och hus, där det senare uttrycket hos Choræus utbytts mot »Skaparns ljusa borg». Wallin var vida mera pietetsfull. Men även för honom var synpunkten den rent estetiska. Dessa omarbetningar — heter det i företalet — »framträda utan andra anspråk än dem av ett rent språk och en ledig tankegång», och — tillägger Liedgren — »knappast skall man kunna finna en vers, där ej ändringen kan antagas vara framkallad av estetiska motiv — för att slippa ett orent rim, en felaktig betoning, en apokoperad form, en arkaism, en inversion e. d.» I häftena förekommo blott två originalpsalmer av Wallin, bägge ganska svaga. Något nytt religiöst uppslag kan denna samling således icke sägas beteckna.

Emellertid fortsatte Wallin med sin psalmdiktning, och i maj 1809 hade han färdig en ny samling, som kort därefter utdelades till prästeståndets ledamöter. Häftet innehåller dels omarbetningar, dels originalpsalmer — de senare tretton eller fjorton, bland dem den första, sedan föga omarbetade versionen av Mina lefnadstimmar stupa, som väl torde höra till våra mest gripande psalmer. Av våra psalmkännare betecknas de dock såsom i allmänhet ganska neologiska; den första originalpsalmen »står mycket nära Oxenstiernas Oskuldens religion både till stämning och tankegång», och omarbetningarna äro knappast verkställda med samma pietet mot det gamla som i den äldre samlingen. Psalmhäftet 1809 — skriver Liedgren — »hör på sitt sätt till de mest problematiska företeelserna i Wallins produktion. Skall man betrakta det som ett omedvetet steg tillbaka eller möj- Psalmer 1809.

Digitized by Google

ligen såsom en halvmedveten eftergift åt den smak i psalmpoesien, som rådde hos kyrkans högste ledare, Lindblom, Carl von Rosenstein och andra av upplysningen starkt intresserade män? Det torde ligga något berättigat i bägge dessa förslagsmeningar. I alla händelser bör häftet i sin helhet ingalunda få gälla såsom i religiöst hänseende överlägset Wallins bidrag till häftena 1807.» Klarast torde den ståndpunkt, som Wallin 1809 intog i psalmfrågan, komma fram i en på sommaren av honom anonymt skriven artikel i Wallmarks Journal. Som vi minnas hade Lindblom vid 1809 års riksdag genomdrivit, att revisionen av de kyrkliga böckerna överlämnats till ett pastoralutskott, och motiveringen är ganska karakteristisk för den gamle neologen. Icke blott »språkets stigande hyfsning» — skrev Lindblom — utan även »enklare begrepp, från en mera granskad upplysning samt, i följe därav, en för religionens framgång och verksamhet erforderlig jämkning, ävensom vissa med kristendomens läror i alla tidevarv icke lika förenliga bisaker», kräva en förbättring av kyrkans böcker. I sin tidningsartikel ställde sig Wallin i stort sett på samma ståndpunkt. Det nya psalmverket bör varken bli ett hastverk eller ett lappverk. Det bör göras snart och göras väl. Ty nu är tiden inne. Vårt språk har redan haft en klassisk ålder, som icke kan överträffas. »Jag tror, att det är Kellgrens, Lehnbergs och Gyllenborgs enkla, kraftiga och harmoniska språk som både är värdigt att höras i helgedomarna och att där förvaras.... Därföre, medan ännu deras tungomål höres i oförblandade ljud eller i något icke föraktat återljud, ägnen, förtjänte fäder, ägnen gudaspråket åt gudomligheten, innan det blir föråldrat och dött.» De nya psalmerna böra innehålla »kvintessensen av tidens tankeodling, människokänslans förädling och kristendomens anda, framburna till våra efterkommande på vältalighetens och skaldekonstens ömsom högtidliga, väckande, upplyftande, ömsom rörande, tröstande, ljuva, alltid enkla, lediga och melodiska språk» — som man ser en nästan uteslutande estetisk synpunkt, och man torde även lägga märke till den för neologien karakteristiska ordningsföljden: tidens tankeodling, människokänslans förädling och kristendomens anda.

Trots de utmärkta män — fortsätter Wallin — som prästeståndet räknar, bör arbetet dock överlämnas åt en enda man. »Överlämnen till honom edra anmärkningar, edra förslag eller edra pia desideria utan att lägga tvång på hans verksamhet eller utsätta honom för onödiga konsiderationer. När I sedan fått eder man given, så är det väl sedan troligt, att han själv bäst känner, med vilka han bör associera sig för att kunna ansvara sedan både för arbetets fullbordan

Digitized by Google

och duglighet... Sedan kunde alltförväl någon ecklesiastikkommitté eller pastoraldivision genomse verket för att bevittna dess renlärighet, men innan det kan få vederbörlig stadfästelse, bör det vara granskat och gillat av Svenska akademien.» Jag tror — fortsätter han — »på en nära förvantskap emellan det goda och det sköna, och en psalmbok, där dessa lyckligt förenades, skulle ej allenast bliva en permanent *code de goût,* till vilken man i alla tider kunde hänvisa varje oblyg och obuden vitterhetsförsökare; den skulle därtill mer för den sedliga och religiösa känslan bliva en stadigvarande organ, som från första stunden av människans gryende begrepp öppnade det oskyldiga hjärtat för dygdernas behag och kristendomens löften.»

Detta var således Wallins ståndpunkt i psalmfrågan 1809 — omedelbart före det nyromantiska genombrottet. Psalmboken skulle bliva en *code de goût*, granskad och gillad av Svenska akademien. 1810 följde Askelöfs Polyfemartiklar och Hæffners uppsats i Phosphoros om koralmusiken, 1811 Geijers Om falsk och sann upplysning samt Hedborns i Phosphoros införda psalmer. Vi skola nu se, huru den för intryck så mottaglige Wallin ställde sig till de romantiska uppslagen i den religiösa frågan. Hans artikel i Journalen infördes den 31 juli och 2 augusti 1809. Pastoralutskottet, dit Wallin ej hörde, hade då redan börjat sitt arbete, och den 28 oktober upplästes detta i prästeståndet, som den 7 november anmälde det hos Kungl. Maj:t till nådigt bifall. Lindblom hade således intet att klaga över arbetstakten. Kvaliteten blev emellertid därefter, och Wallin kunde sedermera på detta sätt karakterisera förslaget: »Man tog, vad man tyckte, utan att ens rådfråga sig hos levande författare, ändrade efter tycke och fick på det viset ihop ett tämligen planlöst aggregat av kyrkosånger utan annan ledande princip än den, att de få gamla psalmerna, som förändrade bibehöllos, skulle i den nya boken behålla även sina gamla nummer.» Man hade således fått just det, för vilket Wallin i sin Journalartikel varnat: ett hastverk och ett lappverk. Emellertid blev detta förslag verkligen av Kungl. Maj:t den 1 mars 1810 sanktionerat — dock icke definitivt, i det att Lindblom fick i uppdrag att »föra arbetet till ett lyckligt slut». Den skarpa kritik, för vilken förslaget utsattes, särskilt av Ödmann, gjorde emellertid Lindblom betänksam, och den 29 oktober 1811 anhöll han hos Kungl. Maj:t, att denne täcktes utse en kommitté att överse och granska pastoralutskottets förslag. Kungl. Maj:t utsåg då sex ledamöter av Svenska akademien: Lindblom, Oxenstierna, Adlerbeth, Leopold, Franzén och Wallin, och ärkebiskopen fyra andra, bland dem Ödmann. Det var inom denna kommitté, som Wallin snart blev den ledande.

Digitized by Google

Personligen var Wallins ställning till den nya skolan vid denna tid ytterst fientlig. Hammarskölds kritik i Upsala Tidning (oktober 1808), i vilken han så lovprisat Dityramben, hade gått mycket hårt åt hans andra dikter, och detta angrepp hade tydligen djupt sårat Wallin, som ju var van vid idel lovord. Då sedan Hammarsköld i slutet av 1809 utfärdade sitt prospekt till Lyceum, passade Wallin på att göra upp räkningen med kritikern och skrev den förut omtalade parodien, som inledde striden mellan de båda skolorna. Sedan blev han, såsom vi sett, Polyfems egentlige strykgosse, och det gjorde honom naturligtvis ej mildare. I Polyfems ettriga anfall på honom skymtade dock stundom fram en viss aktning och en viss välvilja. Så yttrades i den citerade recensionen över Uppfostraren: »Vi kunna icke förklara, huru den, som skapat Dityramben över den 24 januari 1808, kan nog misskänna sin kallelse för att spänna sitt snille i fjättrar, som blivit smidda av fåkunnigheten och bestämda endast för mekaniska huvuden eller halvsnillen. Skulle det vara möjligt, att herr Wallin haft ett nog falskt begrepp om äran för att uppoffra den säkra utsikten av ett odödligt namn för den förgängliga och enformiga förnöjelsen av en kortsynt samtids smickrande bifall och en jollrande folkhops tomma lovsägelser?» Dylika omdömen gingo säkerligen ej Wallin spårlöst förbi. Sedan kommo Askelöfs artiklar, Geijers broschyr o. s. v., och tack vare dessa intryck, som lågo och grodde hos honom, kom han såsom psalmdiktare att under åren 1812—1816 genomgå en ganska betydelsefull utveckling i den riktning, som den nyromantiska kritiken anvisat. Men det skedde blott så småningom.

Psalmer 1811.

I augusti 1811 utgav han en andra fortsättning av de 1809 publicerade Psalmerna. I företalet förklarade han visserligen, att han numera, vid mognare erfarenhet, ogillade en stor del av sina tidigare försök, men — anmärker Liedgren — »någon den minsta antydan, att Wallin betraktat sina tidigare psalmer såsom religiöst mindervärdiga, finns ej i detta företal.» Estetiskt stå de högre än de äldre, men den religiösa ståndpunkten är i det hela densamma som förut. Nyromantikerna följde emellertid uppmärksamt med psalmarbetet, och i januari 1812 innehöll Polyfem en märklig artikel: I anledning af den tillämnade nya psalmboken. Det första — yttras det här — »man i allmänhet kan fordra av en psalm, är utan tvivel det, att den måste vara kristlig. Man lär undra över detta uttryck och fråga mig, var någon psalm finnes t. ex. bland våra nya föreslagna, som icke är kristlig. Vartill jag ganska kort svarar, att denna egenskap icke därför kan tillerkännas en psalm, att den icke *strider mot* kristendomen. . .

Digitized by Google

Så t. ex. är hela moralen visserligen överensstämmande med kristna religionen, men huru långt ifrån att utgöra denna religion själv! Det väsentliga av kristendomen är ju kärleken; Frälsarens kärlek till oss och vår till honom är därföre det, varom varje psalm bör påminna.» Psalmer skola skrivas för en kristen församling, och »om också Guds verkliga kyrka inom Svea land endast utgjordes av hundrade rättfärdiga d. v. s. kristna, så är det dock för dessa, som psalmisten skall författa, till den ändan sätta sig in i *deras* ställning och intet ögonblick förgäta den. Kan han icke det, så är han själv en dålig kristen och — han må för övrigt vara det överlägsnaste snille — han duger ändå icke att skriva en enda psalm, som kan sjungas med andakt av en Kristi församling.» Vad språket i de nya psalmerna angår — heter det mot slutet av artikeln — »vore det i hög grad önskligt, att man ville besinna, vad så många gånger och på så många ställen blivit sagt, att det just tillhör den yttre gudstjänsten (således även psalmerna) ett språk, som för sin gammalmodighet är något högtidligare än vår nuvarande halvfransyska svenska. Nedlåte man sig en gång till den betraktelsen, att detta gamla språk förstås och kännes av vår allmoge, som är största och kanske bästa delen av församlingen, och även av den oförd därvade delen av medelståndet. Kunna de fina upplysta damerna och kavaljererna icke tåla detta något imposanta språk, så blive de en gång för alla ifrån kyrkan, där de till äventyrs i alla fall icke göra någon särdeles uppbyggelse.»

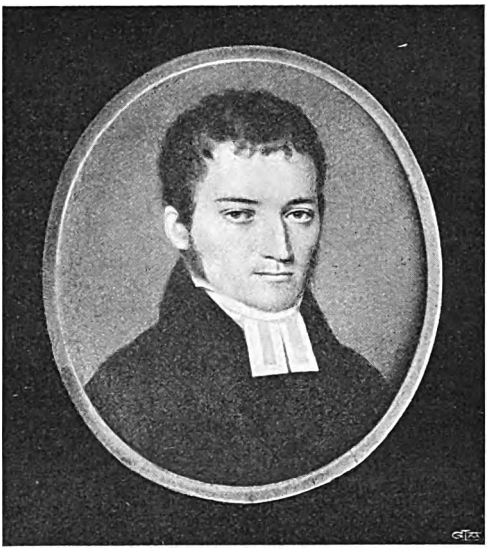

J. O. Wallin.
Miniatyr av P. Köhler. 1810. Tillhör fröken Vendela Nyström. Stockholm.

Några månader senare, den 10 maj 1812, uppläste Wallin inför psalmbokskommittén ett Betänkande rörande nya psalmboken, och *nu* finna vi, att han börjat tillgodogöra sig den nyromantiska kritiken. Han håller här på, »att en psalm är god, icke blott därför att den befinnes korrekt till språk och tankeföljd, utan därföre att andakten av densamma känner sig livad och underhållen; att man vid varje

Betänkandet 1812.

Digitized by Google

värdig och nödig novation bör samvetsgrant undersöka, vad som duger av det *gamla* och med det *nya* egentligen blott bota bristerna; att man således icke så mycket bör fråga: om det eller det kan möjligen bliva bättre? utan fastmer: är det redan verkligen gott? det är: svarande mot sitt huvudändamål, som i en psalm är andaktens väckande och underhåll?» Under dessa synpunkter hade han reviderat den gamla psalmboken. De där förekommande psalmerna hade han indelat i goda och brukliga, blott brukliga samt odugliga och obrukliga. De senare skulle naturligtvis försvinna. Den första gruppen skulle lämnas orörd, och »varje bemödande att omarbeta sådana psalmer har ock varit ett oskyldigt misstag». Även hans egna försök hava varit misslyckade och visa, »huru litet de gamla, goda psalmerna kunna förbättras och huru litet de behöva det». För arkaismerna bör man ej hysa någon rädsla. De göra ej meningen otydlig, och må därför »dessa heliga sånger evärdeligt igenkännas på prägeln av deras vördnadsvärda ålderdom, må våra senaste efterkommande få inträda i det urgamla templet med fädernas sång till fädernas Gud». Helt annorlunda — fortsätter han — »bör det förhålla sig med de psalmer, som skrivas nya. Att inpina dessa dagens barn i forntidens kostym (vartill man nyligen sett några försök göras), det är detsamma som att göra nya antiker; de bedraga ej kännaren, men röja charlatanen.» Även de psalmer, som voro brukliga utan att äga ett särskilt värde, borde bibehållas, om än i omarbetning.

De bibliska språkarkaismerna, mot vilka han förut ställt sig så ovillig, men för vilka nyromantikerna kämpat, ansåg han således nu böra bibehållas, Dessa: »allan tid», »lösan sand m. fl.» — skrev han — »göra ej meningen otydlig; snarare giva de åt uttrycken en viss enfald och ledighet, ja även högtidlighet, som ägnar den åldriga psalmen. Det vissa vore, att deras borttagande skulle ofta stöta mera än deras bibehållande. Nej! Må dessa heliga sånger evärdeligt igenkännas på prägeln av deras vördnadsvärda ålderdom.» I detta fall gick Wallin nu, såsom Liedgren framhåller, snarare till överdrift: »Det gamla *bibelordet* blir fullkomligt identifierat med själva *evangelium:* utan den gamla översättningen gives ingen frälsning.» I ett memorial av 1815 om bibelöversättningen skrev verkligen Wallin: »Träd in i ett tempel, där en predikant talar utan att nyttja våra kända bibelspråk eller, som är detsamma, endast nyttjar en ny bibelversion, och du hör måhända ett väl utarbetat tal, ett målande vitterhetsstycke, en demonstrerande avhandling, men du går bort och tror, vad du vill, och gör, vad dig lyster, ty du anammade icke Guds utan människors ord.» Under dessa år utbytte Wallin således *ett* retoriskt

Digitized by Google

och poetiskt ideal mot ett annat, ett pseudoklassiskt mot ett bibliskt gammalsvenskt; neologien övergav han, åtminstone teoretiskt, för att i stället ansluta sig till en karolinskt färgad ortodoxi. Detta skönjes ock i hans under dessa år, 1812—1816, utarbetade psalmer, som icke blott i uttrycken bli mera bibliska utan ock, vad tankarna beträffar, mera »kristocentriska». Det torde numera svårligen kunna förnekas, att denna evolution till en del berott på impulser från nyromantikerna, från Askelöfs, Geijers och Hedborns förut refererade insatser under åren 1810—1812, ty det är *deras* idéer, som Wallin nu börjar förfäkta. Och samtidigt mottog han även en annan viktig impuls. 1811 hade Franzén blivit hans medarbetare i psalmbokskommittén. Före detta år hade Franzén väl ej skrivit några psalmer, men onekligen var han av naturen danad till psalmist — han hade en rik, poetisk känsla, en stor formtalang, ett barnafromt sinne och en djup, äkta religiositet, som blivit nästan oberörd av det neologiska åskådningssätt, som rått under hans ungdom. 1812 och 1813 utgåvo han och Wallin tillsammans två häften Prof-psalmer, och såsom vi redan sett, mottogos dessa mycket välvilligt av den nyromantiska kritiken i Swensk Literatur-Tidning, som dock ännu i ortodoxi ställde sig till höger om författarna. Men även om psalmerna i dessa provhäften — såsom en så renlärig granskare som Wirsén anmärker — ännu äro ojämna till sitt värde, finnas där pärlor av äkta poesi, så Franzéns Hvad ljus öfver griften (häftet 1812) och Wallins enligt min mening mest storslagna dikt, hans parafras av Davids 104 psalm, som avslutar häftet 1813. Det är möjligt, att den icke är »kristlig» i den mening, som den nyromantiska kritiken fordrade, men den är stor biblisk poesi. Visserligen har Wallin här blott parafraserat ett gammaltestamentligt original av oförliknelig skönhet, men han har gjort det på ett rent överlägset sätt. Det är sant, att själva tankarna icke frappera — de äro ju Psaltarens — men knappt har det svenska språket klingat skönare än här, och versen har format sig till ett underbart uttryck för de olika stämningarna:

Genombrottet.

Sjung, min själ,
Den Eviges lov!

Oändlige!
Allsmäktige!
All världens Gud!
I evigt majestät och ljus
Med stjärnor Du beströr din skrud,
Och himlars himlar är ditt hus,
Och världar välva på ditt bud.

Digitized by Google

Oändlige!
Allsmäktige!
All världens Gud!
Ditt ord går ut av skyarne,
Och tordön är dess återljud,
Och lågor dina tjänare
Och stormar dina sändebud.
Oändlige!
Allsmäktige!
O Du, vår Gud!

Jorden ej sjöng ditt eviga välde
Än i de himmelska härars förbund.
Men ett allmaktsord du fällde,
Och hon framgick, hon sig ställde
Trygg, orygglig på sin grund.

Mörkret omhöljde, svallet beklädde
Hennes obanade, ödsliga rund.
Men du bjöd — och skön hon trädde
Opp ur djupet och sig glädde
Av sin första morgonstund.
— — — — — — — — —

Skyhög Du reser Libanons ceder,
Och örnarna trygga
Dess grenar bebo.
Vällukt från Hermons cypresser Du breder,
Där hägrarna bygga
Sitt näste i ro.
Karmel Du bjuder bland åskor sig lyfta,
Och djupt i dess klyfta
Gazellerna fly,
Medan kring Saron till grönska och gröda
Välsignelser flöda
På sommarens sky.
— — — — — — — — —

Så länge hjärtat andas
Så länge min tunga stammar ett ljud,
Skall ock min stämma blandas
I skarornas lov till världarnas Gud.
Förstummen, snöda sinnen,
Som haven synden kär!
Från jordens krets försvinnen,
Ty jorden Herrens är.
Må glädjens rena toner
Ifrån dess hela rund,
Dess hyddor och dess troner
Hans lov förkunna varje stund.

Digitized by Google

Sjung min själ!
Den Eviges lov:
Hallelujah!

I denna dikt har Wallin nått ett av de mål, dit den förromantiska rörelsen strävat, Tingstadius, Lidner och andra: en högstämd biblisk poesi, som rörde sig med bilder och uttryck, vilka upplysningstiden snarast förlöjligat, men vilkas majestätiska skönhet nu, genom Wallins omdiktning, stod klar för var och en. Av den pseudoklassiska stil, som möter oss i Uppfostraren och andra av Wallins prispoem, finnas här inga rester. Hans dikt är på samma gång exotisk som gammalsvensk, ty det var med bibeln, som den svenska allmogen var uppfostrad, Karmel, Saron och Libanon voro för den välkända orter, under det att den pseudoklassiska mytologiens och geografiens gestalter och orter voro fullkomligt främmande för folkets breda lager och för de bildade knappt annat än väsenlösa abstraktioner. En dylik diktning var just den, som låg för Wallins skaldeindividualitet. Hans fantasi var snarare gammaltestamentlig än — såsom Franzéns — evangelisk. I detta fall var han en folkets son. Ty allmogen under äldre tider hade nog lättare att fatta och kände sig väl även mera tilltalad av det gamla testamentets naiva skildringar än av den paulinska kristendomens mera svårfattliga teologi — vi behöva blott erinra oss de gamla dalmålningarna, som sedan Karlfeldt så förträffligt tolkat. Särskilt var det en sträng i den hebreiska dikten, vars klang grep Wallin: det mäktiga temat om de jordiska tingens förgänglighet och det evigas segrande makt — samma motiv, som är det bärande hos den förste store dalaskalden, i Stiernhielms Hercules, och som hos Wallin kommer fram med större styrka än hos andra svenska skalder. Till sist är denna dikt även i ett annat fall det högsta uttrycket för Wallins förmåga som skald. Han var onekligen en stor poet, men endast såsom formtalang. Komponera en längre dikt förmådde han icke, likaledes saknade han originella idéer, men han var överlägsen såsom omdiktare av ett redan givet innehåll, och denna förmåga kommer särskilt fram i denna 1813 skrivna parafras, som mer än dityramben betecknar Wallins genombrott såsom romantisk diktare.

»Den till slut införda parafrasen av Davids 104 psalm — skrev Wallin i företalet — är icke ämnad åt nya Psalmboken.» På denna fortsatte emellertid han och Franzén oförtrutet sitt arbete, och den 1811 tillsatta kommittén utgav ej mindre än fyra provpsalmböcker, 1812, 1814, 1816 och 1819. Den första, då Wallin ännu ej övertagit ledningen, är föga betydande och är knappt annat än en om-

Digitized by Google

arbetning av 1809 års förslag. Viktigare är den följande av 1814. Prästeståndet vid 1815 års riksdag uttalade väl sin stora belåtenhet med arbetet, men från annat håll blev kritiken dess skarpare, och i Swensk Literatur-Tidning framlades, visserligen i en mycket hänsynsfull form, starka betänkligheter mot förslagets antagande. Det betecknade dock ett avgjort framsteg. Avståndet — skriver Albin Hildebrand — »är med avseende på inre värde ojämförligt mycket större mellan 1700-talets provpsalmböcker och detta förslag än mellan detta senare och förslagen av 1816 och 1819». Wallin själv var ej heller nöjd med det, utan lade redan 1816 fram ett nytt, som nu hälsades med översvallande lovord i Swensk Literatur-Tidning. I företalet hade Wallin också utvecklat samma uppfattning av psalmen, som förut förfäktats av nyromantikerna: »En äkta psalm är ej ett akademiskt vitterhetsstycke; den är ej gjord att kittla örat och inbillningen med granna bilder, frappanta vändningar och en hänförande verskonst; den sjunges ej eller läses, på det smaken må renas, världskännedomen höjas och språkfärdigheten förkovras, utan blott för hjärtats rening, andaktens höjande och själens förkovran i tro, hopp och kristeligt sinnelag.» Efter detta var kampen mellan Wallin och nyromantiken slut, och Literatur-Tidningen ansåg sig t. o. m. böra taga Wallin i försvar för misstanken att helt och hållet hava övergått till nya skolan[1]: »Det är väl sant, att då de författare, med vilka man misstänker herr Wallin att åtminstone i betydlig grad dela gemensamma tänkesätt, alltid för Gud, religionen och kyrkan betygat den redligaste och mest oinskränkta vördnad, borde väl ej denna omständighet kunna ställa honom i någon ofördelaktig skugga, isynnerhet då det offentligen är ådagalagt, att han i sig själv har tillräcklig kraft för att gå en oberoende stig utan att varken från höger eller vänster behöva biträde.

[1] Sam. Ödmann ansåg verkligen Wallin såsom halvt om halvt fosforist. Redan 1815 skrev han till Wallmark på tal om Wallin: »Man må förebrå mig vad som helst, men man skall aldrig se mig *förnedrad såsom renegat till nya sekten*. Jag känner renegaters öde. De hyllas, men föraktas.» Och då psalmboksförslaget 1816 utkommit, skrev han till Wallmark, att han läst företalet: »Emot fosforismen synes han pro forma nitälska för att avtvå en misstanke. Men en viss duplicitet genomlyser, och själva dedikationen — vi vocis Atterbomisk — talar för saken.» I företalet hade Wallin hävdat sin självständiga ståndpunkt, dock mera litterärt: »Lika högt som jag ogillar den nyss förflutna tidens otro, lättsinne och egoistiska löslighet och fröjdar mig åt en — väl ännu mellan ljus och skugga vacklande, men med Guds hjälp åter uppgryende tid av religion och kraft och nordisk fornanda — lika oförtäckt missbilligar jag alla ungdomliga utfall mot äldre snillen och förtjänster, som ändå av en oväldig och stadgad eftervärld skola anses som viktiga länkar i vår bildningskedja och vilkas skrifter upphunnit i sin art den grad av fulländning, vartill vi ännu ej sett några senare lyfta sig.» Reservationen var tydligen avsedd för Leopold, Wallins kollega inom kommittén och akademien.

Digitized by Google

Ty mitt under stridsgnyet har han fortfarit att vid sin harpa sjunga heliga, försonande psalmer och från en åtminstone i personligt avseende *enslig* ståndpunkt ropat åt sina samtida kraftiga, skakande, beriktigande ord av sanning och rättvisa. Men just detta har gjort hans bana tvetydig i deras ögon, som överallt och i allt se blott *partier* och partiförhållanden. Man har märkt, att han mer och mer blivit fattad av en med hans egen ursprungliga själsdaning i frändskap stående tidsanda, att han vill göra allvar av religion och poesi — och mera har ej varit av nöden för att i dessa hedersmäns omdöme förvandla honom till en hel eller halv avfälling från de *äldre* svenska litteratörernas parti till de *nyares*. Man må nu giva denna beskyllning vilket uttryck man behagar; man må kalla den apostasi, om man vill, eller beväpnad neutralitet, om man inbillar sig, att detta är kvickare. Fast står i alla fall, att man sagt en orimlighet. Enligt recensentens övertygelse har herr Wallin aldrig ämnat omfatta mer än ett parti, nämligen det sannas och det godas. Men detta finnes aldrig fullkomligt ouppblandat hos *någon* mänsklig sekt eller skola, den må kallas gammal eller ny, och man måste göra sig det besväret att själv ur alla människoomhängen söka dess härliga fragmenter tillsammans. Men sådant är även *deras* tänkesätt, vilka man anser för den så kallade nya skolans huvudmän och som — i fall de föranlett uppkomsten av någon sekt i detta ords vanliga bemärkelse — åtminstone gjort det alldeles mot sin egen vilja.» Att försoningen var fullständig, framgår därav, att Struthio-Wallin *icke* kom med i den första Markallsnatten.[1]

Trots de lovord, med vilka 1816 års förslag nästan överallt mottogs, var Wallin själv ej fullt belåten med sitt verk och framlade 1818 för kommittén ett nytt, vilket antogs och som kom ut året därpå: 1819 års psalmbok.

Bibelsällskapen.

Den tid, under vilken Psalmboken fick sin gestalt, åren 1814—1819, var en för de religiösa frågorna djupt intresserad tid, och det kan svårligen förnekas, att de nyromantiska insatserna härtill väsentligen bidragit, åtminstone om man blott tar hänsyn till de bildade klasserna. Men även andra impulser voro av vikt. En dylik kom från England, från det brittiska bibelsällskapet. Tack vare dess missionärer bildades nu svenska bibelsällskap i de olika stiften, vilkas uppgift var att trycka och bland allmänheten sprida bibeln. Ett dylikt kom 1816 till stånd i ärkestiftet, och dess ordförande blev den gamle neologen Lindblom, som nu, 1816, i sitt tal till sällskapet kraftigt tog till orda mot den föregående tidens otro — ett typiskt exempel på den religiösa omsvängningen under det nya århundradets andra decennium. Amman till denna otro, — yttrade talaren — om än ej modern, var

[1] I den andra Natten fick han visserligen en gliring, men denna torde hava berott på Dahlgrens personliga animositet.

Digitized by Google

Frankrike, och från Frankrike spred den sig till de högre ständen i Sverige »och blev ej heller utan synbar och skadlig inflytelse på samhällets övriga medlemmar. Helgedomen var anfallen, än med så kallade skäl, än — och det oftare — med ett hånligt förlöjligande. Dess grundval, den gudomliga uppenbarelsen, undergrävdes. Den heliga skrifts anseende förföll. . . . Det blev först satt i fråga, om det gavs en Gud, och sedan i otrons filosofi, att det icke var någon. Man såg snillen förena sig att nedbryta helgedomen och deras anläggning, ehuru efter deras död, gå i fullbordan i det olyckliga Frankrike, där man först dekreterade, att det var ingen Gud, och sedan lika håniskt motsatsen.» Nu kunde emellertid gryningen till en bättre dag skönjas, till en icke ringa del tack vare framstående tyska teologer. Även Wallin yttrade sig i samma anda i det tal, som han 1816 höll i Svenska bibelsällskapet, och gav i detta en i starka färger hållen bild av det religiösa förfallet under 1700-talet: »Så långt voro vi komna i vad samtiden kallade ljus och en annan tid skall kalla mörker, att själva det gudomliga Ordet, vars nyttjande man kunde förlåta vårt släktes barndom, men ej dess fullmyndiga ålder, ansågs på sin höjd som ett slags bidrag till fornhistorien, vilket redan gjort sin tjänst och numera ej behövdes, då man till sin bildning eller sitt tidsfördriv ägde romaner, reglementen, encyklopedier och hushållskatekeser. Den himmelska sanningen, som ej kunde förlikas med jordiska begrepp och begärelser, blev till straff ett mål för det småkvicka skämtet, som när det förlorade sin nyhet och sitt salt, övergick till föraktets tystnad i dessa ämnen och kallades då anständigt. — Om man ock någon gång, oupptagen av förberedelserna till världsliga förlustelser eller förlägen om en sysslolös timmes fördrivande, för ro skull besökte helgedomen, var det helst där, varest man fick beundra talarens konst att på det andliga farvattnet som en skicklig pilot lovera sig fram mellan dogmatikens klippor och, sedan han behagligt gungat sina passagerare en stund på fantasiens känslosvall, återföra dem helbrägda i den kända hamnen av en maklig sedelära, som dock ej behövde följa utom kyrkdörrarna.» Talaren tyckte sig dock skönja en morgonrodnad efter natten: »En bättre anda synes sväva över det mörka djupet och med sitt *varde ljus* ordna de kaotiska massorna.» Detta var ju i en annan form alldeles samma tankar, som Askelöf förut utvecklat i Polyfem, och Swensk Literatur-Tidning hade därför svårt att finna ord nog starka för sin förtjusning: »Sällan voro de sanningar, som här yttras, mera nödvändiga och mera sagda i sinom tid, sällan voro de understödda av en mera kraftfull, frimodig och ädelt enkel vältalighet. Det är svårt att avgöra, om denna skrift mera hedrar sin författare eller det aktningsvärda samfund, som valt en sådan tolk för sina storsinniga tänkesätt.» Inom den »gamla skolan» hyste man däremot en motsatt uppfattning om Wallins tal, samt ansåg — utan tvivel med full rätt — att han målat upplysningstidevarvet alldeles för svart, och man ville ej godtaga hans tro på den nya morgonrodnaden inom religionen. Wallmark ansåg honom hava förrått den gemensamma saken, och till honom skrev den förbittrade Ödmann: »Wallins tal har blivit så kanoniserat, att det skulle bli ett sakrilegium, om man ville utveckla hans misstag och måhända oriktigheter. . . . På landsbygden har aldrig varit så illa beställt, som han målar.» Även den frisinnade Tegnér ogillade — trots all beundran för Wallin — hans tal med dess anslutning till nyromantiken. Det är mig vidrigt — skrev han till Hagberg — »att även han så ofta deltager i de moderna förhastade jubelropen om en nu först vaknad religiositet, som skall förbättra världen från grunden och varav vi för en fem eller sex år sedan ej skall ha vetat någonting. Tror han då verkeligen, att tidens sår ej ligga djupare, än

Digitized by Google

att de så där lösligen *borttvättas*, vore det även med vigvatten? Tror han, att de fromma minerna i tidens banditansikte betyda något annat än hyckel? Tror han, att den moderna gudaktigheten är annat än den omvända sidan av narrkåpan, sedan fritänkeriet blivit utslitet?» Skarpast yttrade sig det enda då existerande liberala tidningsorganet, Anmärkaren, som käckt framhöll upplysningstidens stora insatser för förnuftets rätt och forskningens frihet.

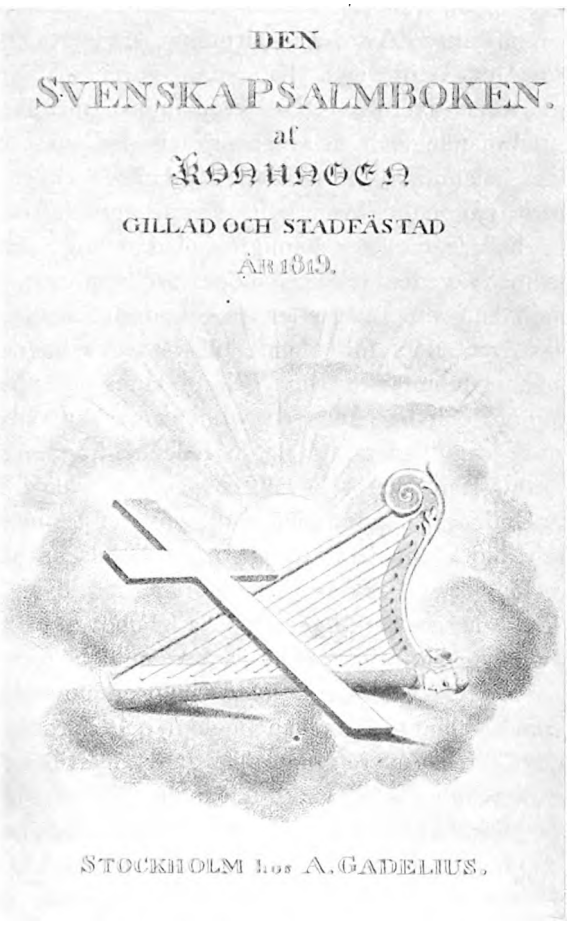

Titelblad till Den svenska psalmboken. 1819.

Wallin fortsatte emellertid i samma stil, och i en predikan vid jubelfesten 1817 yttrade han: »Låt oss ej åberopa förnuftets ensamma ljus; det är ej tillräckligt: det lärer oss blott inse vår inskränkning, vårt behov av en högre tillrättavisning. Där det skryter av sin högsta klarhet, är det endast ett lån av uppenbarelsen. Vill du se, vad den naturliga religionen är, så res till Söderhavets öboar, gack till vildarna i de världsdelar, dit evangelii ljus ännu ej framträngt. Där kan du undersöka, vad människorna av naturen förmå och veta — om de ej slakta dig, innan du hunnit verkställa undersökningen.»

Digitized by Google

Wallin som teolog.

Sannolikt får man dock ej taga Wallin alltför mycket efter orden. Även såsom talare var han en poet, som av sin egen vältalighet rycktes med utöver den gräns, bakom vilken han i verkligheten stod. Och såsom vi sett var han ytterst känslig för alla luftdrag inom kulturlivet. Genom nyromantiken och andra samtida insatser hade stämningen vänt sig mot upplysning och neologi samt riktat sig på en religiös renässans. Av denna strömning inom tiden hade Wallin ryckts med. Men näppeligen kan man i religiöst avseende räkna honom till nyromantikerna. Den nyromantiska mystiken var honom fullkomligt främmande, och det filosofiska underlag, som religiositeten hade hos de ledande nyromantikerna, saknades alldeles hos Wallin, som icke hade någon begåvning, icke ens något intresse för filosofi. Han var ej heller en vetenskapligt skolad teolog. Han hade, som sagt, dragits med av den religiösa högerrörelsen, men trots de starka orden bibehöll han alltid något av sin ungdoms neologi, och i fråga om trons och vetandets förhållande till varandra hade han knappast någon fast och genomtänkt övertygelse. Hans ståndpunkt är därför ej lätt att angiva och har även angivits på ganska olika sätt. Liedgren, som väl grundligast satt sig in i denna fråga, har på följande sätt sökt karakterisera den: »Förnuftet är ej tillräckligt för människans kunskap om Gud och de gudomliga tingen; det förmår blott visa utöver sig själv mot den övernaturliga uppenbarelsens högre sanningsmeddelelse. Men likvisst är förnuftet religionens — även kristendomens — organ, och någon strid dem emellan behöver ej uppkomma. I fråga om bibelns auktoritet tillämpas en mild ackomodationsteori.» Men längre fram fortsätter han: »Med villigt erkännande av den sunda medelväg, som Wallin gick mellan neologi och nyromantik, kunna vi ej göra honom till någon reformatorsgestalt. Därtill saknar han i allt för hög grad religiös originalitet. Han har ej på någon punkt fördjupat den svenska kyrkans uppfattning av kristendomen och därifrån fått en ny utgångspunkt för belysningen av tidens frågor och svårigheter. Skall någon av Wallins samtida tillerkännas något av reformatorisk anda, är det väl snarare Geijer. Wallin är restaurator, ej reformator.» Detta förefaller mig slående riktigt. Wallin verkade mera för den religiösa renässansen än nyromantikerna, icke blott därigenom att han var klarare — ehuru även Askelöf och Palmblad hade en allmänfattlig framställningsform — utan framför allt därigenom att han knappast var fullt konsekvent. Han stod mitt emellan tvenne tidsåldrar, och han tog upp element från båda, från upplysningen och från romantiken, han förenade nytt och gammalt, och man hade därför lättare att följa honom än nyromantikerna. En senare, mera or-

Digitized by Google

todox tid har — om än under stora vördnadsbetygelser för personligheten — funnit både hans psalmdiktning och hans predikningar för lätta på vågskålen. Men han var nog just den man, som behövdes för att leda det allmänna åskådningssättet in i den nya ortodoxiens strömfåra.

Wallin som talare.

Wallin ansågs vara sin samtids främste andlige talare. Till hans oerhörda popularitet bidrog nog ganska mycket hans mäktiga stämma och hans överlägsna deklamation. Då han predikade, var kyrkan ofta — som en samtida skriver — »färdig att rämna av sammanpackade åhörare». Ett tal lämpar sig emellertid sällan för trycksvärtan, och det åldras mycket hastigt. En yngre tid har därför betydligt velat reducera Wallins storhet som talare. Man har anmärkt bristen på originella tankar, och man har i honom sett snarast en efterföljare till Lehnberg, en ypperlig retor, men heller icke mycket mera. Detta är dock knappast riktigt. Även om man blott tar hänsyn till formen, står Wallin mycket över sin föregångare. Denne hade visserligen nått höjdpunkten av svensk vältalighet enligt 1700-talets fordringar, men hans konstlade omskrivningar och hans rädsla för »le mot propre» hade redan vid denna tid gjort honom gammalmodig. I förhållande till honom är Wallin realisten, och även efter vår tids krav är han, formellt sett, en stor konstnär, om än retoriken ibland synes oss väl praktfull. Geijer, som 1837 åhört hans tal vid katedralskolans invigning i Uppsala, kommer i sin recension av detta in på Wallins talarkonst i allmänhet: »Här är otvivelaktigt den största retoriska förmåga i Sverige och en förmåga i alla tider sällsynt. Dess sällsporda förträfflighet kan måhända ej bättre uttryckas, än om man säger, att man *hör*, även då man *läser* ett Wallinskt tal. Så mäktigt, kraftfullt, klangrikt är tonfallet i hans språk, vilket han behandlar såsom den fulländade mästaren sitt instrument. Men till äventyrs spelar han för mycket utan dämmhamrar, eller kläppen i tempelklockan svänger stundom för häftigt fram och tillbaka förbi medelpunkten, eller med andra ord: de retoriska figurer, som kallas hyperbol och amplifikation, förekomma nästan för ofta.» För Wallin själv var den estetiska formen onekligen en huvudsak. Predikans uppgift, såsom han fattade den, var att väcka andakt, att framkalla en religiös stämning, den skulle genom ordens välklang och rytm höja åhörarnas sinnen mot det oändliga. Olavus Petri hade haft en annan mening: en predikan skulle *undervisa* »det enfaldiga folket». Båda teorierna äro kanske riktiga, om än under olika tider och inför en olika publik. Wallin talade till huvudstadens befolkning, icke minst till den mest bildade delen av denna. Skulle denna ryckas med, skulle den få en högre

Digitized by Google

syn på livet, måste predikanten för det första behandla frågor, som intresserade — och dit hörde snarare de moraliska än de teologiska — och för det andra måste han kläda sin förkunnelse i en form, som genom sin språkliga fulländning kunde rycka åhörarna med sig. Häri lyckades Wallin mer än andra, och även som predikant har han därför, om man ser saken historiskt, gjort en stor insats.

Wallins biografi efter 1812.

Både genom sin psalmdiktning och sina predikningar — samt även genom sin praktiska duglighet och sin oerhörda arbetsförmåga — hade Wallin vid denna tid kommit att intaga en ställning såsom en av den svenska kyrkans mest betydande personligheter. 1816 erhöll han en nästan enhällig kallelse till domprosteriet i Västerås och två år senare en likaledes enhällig kallelse — så när som på en röst — till Stockholm såsom pastor primarius. Denna plats tillträdde han dock först 1821, ordensbiskop blev han 1825, överhovpredikant 1830; på biskopsförslag uppfördes han två gånger, i Linköping 1833 i första rummet, i Karlstad 1834 i tredje, men avsade sig i bägge fallen. Slutligen blev ärkebiskopsstolen ledig. 1819 hade Carl von Rosenstein blivit Lindbloms efterträdare, och då han i december 1836 avled, uppsattes Wallin på ärkestiftets förslag enhälligt i första rummet. Andra och tredje rummen erhöllo Wingård och Franzén. Hos allmänheten hade utnämningsfrågan framkallat ett livligt intresse, och Wingård stod såsom de konservativas och högkyrkligas kandidat, Wallin såsom de liberalas. Ty för den med 1830-talets början framträdande liberalismen hade den för alla nya tidsströmningar alltid mottaglige Wallin visat en viss sympati, under det att Wingård däremot var orubbligt konservativ. I Svenska Minerva sökte därför Askelöf hindra hans val — icke alltid med fullt blanka vapen; själv var Wallin ytterst obenägen att mottaga kallelsen, och först efter en stark påtryckning från högsta ort gav han vika. Han utnämndes i mars 1837, och månaden därpå erhöll han serafimerbandet; ledamot av nästan alla akademier och lärda samfund var han förut, och han hade således nått ärans högsta tinnar. Men i sitt nya stift kom han aldrig att bosätta sig. Vid ett tillfälligt besök där insjuknade han och avled den 30 juni 1839. Geijer stod vid hans dödsbädd och skrev samma dag till sin hustru: »Jag kommer ifrån ärkebiskop Wallins dödssäng. Han avsomnade kl. 11 i dag efter en sjukdom, med vilken han kom hit den 14 juni och som förvärrades därigenom, att han det oaktat fem dagar å rad här officierade vid promotion, prästvigning, domkapitel, bibelsällskap. Därefter tillkallade han först läkare. Utgången har blivit den som nämndes. Ett ljus är därmed släckt i Svea rike, men ett oroligt, kanske alltför oroligt bröst även kommet

Digitized by Google

till evig ro. Han är lycklig! Döden var lugn — lärorik liksom salig Törneros', ehuru olika. Ty här var mera både kraft och oro.»

Wallins personlighet.

Då dödsbudet blev bekant i landet, kändes det överallt, som om en av andens stormän gått bort, kanske den främste inom samtiden. Nu har hans minne bleknat, och vi äro reducerade till att bedöma honom efter torra historiska dokument och efter hans egna skrifter. Tar man hänsyn till dem, ägde Wallin ju icke Tegnérs bländande begåvning, icke Geijers idérikedom, och han var icke en skald av Atterboms och Stagnelius' stora mått. Likväl får man en känsla av, att samtiden icke dömde så orätt, ty denna samtid stod under intryck av personligheten såsom en enhet, under det att vi blott kunna döma efter skrifter, i vilka denna personlighet aldrig kunde taga sig ett helt och fullt uttryck. Det har sagts, att Wallin var ärelysten. Den unge, fattige Wallin, som kom till huvudstaden för att där bryta sig en bana, hyste nog samma drömmar som de flesta unga män. I huvudstaden begynte han — skriver Geijer i minnestalet över honom — »såsom skald, predikant och lärare den bana, vilken han har att tacka för sitt egentliga rykte. Hans första framgångar gjorde honom lycklig. Nu var min gladaste tid — säger han i efterlämnade anteckningar, men tillägger: Sedan kom lyckans tid, och glädjens var förbi.» Framgångarna gjorde honom icke lycklig, och han strävade icke, såsom den ärelystne, efter mera. Tvärtom trådde han efter lugnet, stillheten, obemärktheten, ehuru han av sin stränga pliktkänsla hölls kvar i samhällets trampkvarn. Så vitt man kan döma av tillgängliga papper, sökte Wallin själv aldrig armbåga sig fram, utan drevs mot sin vilja genom egen duglighet och det allmänna förtroendet till allt högre och mera ansvarsfulla platser. Själv sökte han snarare avböja dessa hopade förtroenden, biskopsstolen i Linköping avsade han sig, och det var först efter en mycket stark påtryckning och en energisk vädjan till hans plikt, som han mottog ärkebiskopskräklan. Det är sant, att han var en ytterst konciliant natur, att han mer än de flesta samtida var mottaglig för tidsvindarna — och härpå berodde till en del hans framgångar såsom ämbetsman — men han var icke konciliant i den meningen, att han svek sin övertygelse eller gav vika för motståndet inom de korporationer, han kom att tillhöra. Tvärtom blev han överallt ledaren, för vilken de andra böjde sig. Han var onekligen en stark härskarvilja, även om denna vilja yttrade sig i humana former. Från egenkärlek och egenrättfärdighet var han så till vida fri, att han själv var sin egen skarpaste kritiker, aldrig var fullt nöjd med t. ex. de psalmförslag, han ingivit, utan ständigt framhöll nödvändigheten att förbättra dem. Likaså tog han alltid hänsyn till andras kritik.

Digitized by Google

Det, som måhända föll mest i ögonen, var hans oerhörda arbetsförmåga och den plikttrohet, med vilken han skötte sitt kall. I Stockholm, där hans mannaålder förflöt, var hans arbetsbörda nästan övermänsklig. Måhända — skriver Böök — »har aldrig en sådan mängd av tjänstevärv hopats på en svensk ämbetsmans skuldror. Vid slutet av sitt liv, såsom ärkebiskop och prokansler, tjänstgjorde han såsom överhovpredikant, pastor primarius, preses i två konsistorier, medlem av nästan alla akademier (han var ordförande i tre på en gång och höll under ett år sex högtidstal); dessutom var han ständig ledamot, ofta ordförande, i de talrika direktioner och kommittéer för Stockholms undervisningsverk, vid vilkas organiserande han tagit ett så verksamt initiativ.» Och han var en präst och själasörjare som få, ständigt anlitad vid bröllop, begravningar, rådfrågad i andliga angelägenheter och särskilt verksam för huvudstadens fattigvård. Då — berättar en minnestecknare — »under koleratiden 1834 så mången av hans stånd sviktade i sina plikter, gick Storkyrkans herde främst på farans bana och gav de yngre föredömet. Han var den förste, som vågade jordfästa ett koleralik, och undandrog sig aldrig att i sin tur verkställa denna förrättning. Vi hava hört sägas, att då han såg en av sina ämbetsbröder, som skulle besörja en slik jordfästning, darra av förskräckelse, gick han själv i dess ställe, och då den allmänt aktade Lagerheim föll ett offer för farsoten, intog Wallin hans plats å sundhetsbyrån, outtröttlig, vakande natt och dag.» Då Atterbom skrev sin Prolog, satte han såsom den nya tidens uppgift att »på Karlaålderns oförstörda grund» resa de vigda fanor. I detta fall har nog ingen varit den nya tidens man i så hög grad som Wallin. I hans personlighet gick det igen mycket av det bästa hos vår stormaktstid. Han var en Haquin Spegel under romantikens århundrade med den gamle karolinens arbetskraft, stränga pliktmedvetande och med karolinens djupa känsla för medborgarens skyldigheter mot fosterlandet. I Wallins personlighet ligger det något gripande karolinskt svenskt. Han tillhörde icke det Götiska förbundet, skrev aldrig någon »götisk» dikt, men likväl fanns det nog ingen så god »göt» som han; det skulle i så fall vara Geijer. Ty Wallin ägde verkligen, såsom förbundets stadgar fordrade, »de gamla göters» redliga sinne och deras nit för allmänt väl. Och han var icke blott en god medborgare och en god svensk; han var också en god dalkarl. Det var detta, som Järta framhöll i sin recension av Wallins dikter. Palmblad förklarade sig vara ur stånd att upptäcka detta provinsiella drag hos våra skalder: »I alla fall betvivlar recensenten mycket, om man t. ex. hos Kellgren skall upptäcka — nämligen på tonarten av hans poesi —

Digitized by Google

att han var född västgöte, eller hos Leopold på samma kännetecken, att han var född östgöte. Likaså erkänna vi, att vi hos Wallin, nämligen i hans dikter, icke förmått upptäcka det ringaste spår av hans dalkarlska härkomst.» Palmblad har rätt däri, att något dylikt provinsiellt inslag varken finnes hos Kellgren eller hos Leopold. Men han hade orätt, då han ej märkte det hos Wallin, och detta provinsiella är just ett bland särdragen i Wallins romantik, något nytt i förhållande till fosforismens romantik.

Wallin som psalmdiktare.

Vi vända oss då till Wallin såsom skald och frånse därvid hans eftergustavianska diktning, som icke givit vår litteratur något nytt. För samtiden var hans förnämsta insats hans psalmdiktning, och så är det väl även för oss. Att rätt värdesätta en psalmdiktare är emellertid en ytterst vansklig sak. En psalm är icke blott ett vitterhetsstycke; den skall framför allt giva ett uttryck åt det religiösa livet inom en församling, bör därför i främsta rummet bedömas såsom ett religiöst alster, och för en psalm är det ett fel, om den rent vittra karaktären allt för starkt framträder. Psalmen måste till sin form vara enkel, nästan en andlig folkdikt, ehuru den å andra sidan icke får stöta genom sin *brist* på skönhet. Den får icke vara torr, men ej heller känslosvamlande, den skall vara högstämd, men på samma gång enkel, den skall vara rättrogen, men icke rimmad dogmatik. Tar man hänsyn till dessa motsatser, måste man medgiva, att Wallin i stort sett funnit en verkligt god medelväg mellan ytterligheterna. Till en början lade han huvudvikten på den estetiska formen, men under arbetet framträdde den religiösa synpunkten allt starkare, och i det slutliga förslag, som antogs, torde han hava lyckats att giva ett estetiskt, men icke allt för estetiskt uttryck åt den samtida religiositeten inom den svenska statskyrkan. Om varje religiöst dokument ges emellertid alltid olika meningar. Katoliken och protestanten döma här olika; det, som griper den enes känsla, stöter den andres tillbaka, och även inom den lutherska statskyrkan funnos vid denna tid, liksom efteråt, olika skiftningar. Å den ena sidan funnos forna neologer, som visserligen dragits med av den nya religiösa rörelsen, men som fortfarande lade huvudvikten på kristendomens etik och som bevarat en viss motvilja mot dess dogmatik. Det motsatta lägret utgjordes av schartauaner, pietister och herrnhutare. Här hade Wallin svårare att finna uttryck, om vilka alla kunde förena sig. Själv hade han börjat såsom neolog, och helt lämnade han aldrig sin ungdoms åskådning. Etiken, det kristliga livet, hade för honom alltid större betydelse än bekännelsetroheten och dogmerna. Men även här torde han hava funnit den enda medelväg, som *då* var möjlig, och först då mot-

Digitized by Google

satsen mellan de bägge lägren ytterligare skärpts, har kritiken mot den Wallinska psalmboken blivit mera högröstad. Denna var då för tiden onekligen ett gott uttryck för religiositeten hos det svenska folkets majoritet. Såsom vi nyss läste hade Askelöf 1812 skrivit i Polyfem: »om också Guds verkliga kyrka inom Svea land endast utgjordes av hundrade rättfärdiga d. v. s. kristna, så är det dock för dessa, som psalmisten skall författa.» En dylik psalmbok skulle likväl blott hava blivit ett sektmanifest, och det var nog riktigare att söka åstadkomma ett verk, som kunde förena, i stället för ett, som skulle hava söndrat.

Den största svårigheten låg kanske däri, att en god psalm skall vara ett uttryck för en hel församlings andliga liv. Psalmisten måste i viss mån undertrycka sin egen individualitet, han skall framträda såsom församlingsmedlem, tolka allmänandan inom hela trossamfundet, däremot icke känslor och stämningar, som tillhöra blott hans eget själsliv. Individualistiskt anlagda skalder såsom Tegnér och Stagnelius kunna därför aldrig bliva psalmdiktare, och icke ens Geijer lyckades, trots det att han var en personlighet, som nog var djupare religiös än Wallin. Dennes styrka, kan man säga, var snarare bristen på en skarpt utpräglad individualitet eller — då ett dylikt omdöme lätt misstolkas — hans mottaglighet för intryck från olika håll och framför allt hans verkliga allmänanda både såsom statsborgare och såsom medlem av den svenska statskyrkan. Däri att Wallins psalmer just äro en frukt av denna hans allmänanda, låg måhända den djupaste orsaken till det bifall, med vilket hans psalmbok hälsades av samtiden, men även fröet till en senare tids kritik. Motsatserna inom kyrkan — här fattad i vidaste bemärkelse — hava i våra dagar blivit skarpare än på 1820-talet, skillnaden i andlig bildningsgrad mellan de olika församlingsmedlemmarna har blivit större, och den Wallinska psalmboken förenar icke längre på samma sätt som förut. Men detta får ej göra oss orättvisa mot hans verk. För sin tid åstadkom han nog det bästa, som kunde åstadkommas, och om hur många kan detta sägas?

Wallins psalmer äro, som sagt, uttryck för en svensk, luthersk församlings religiösa livsuppfattning vid 1800-talets början. Därmed är likväl icke sagt, att de icke tillika tagit färg av skaldens egen personlighet. Den anmärkning, man riktat mot Wallins äldre psalmer, var, att de icke voro nog »kristocentriska», d. v. s. att de mera sysselsatte sig med den första artikeln än med de båda andra i den kristna trosbekännelsen. Såsom vi sett tillgodogjorde sig Wallin denna anmärkning, och hans senare psalmer hava därför fått vitsordet att vara

Digitized by Google

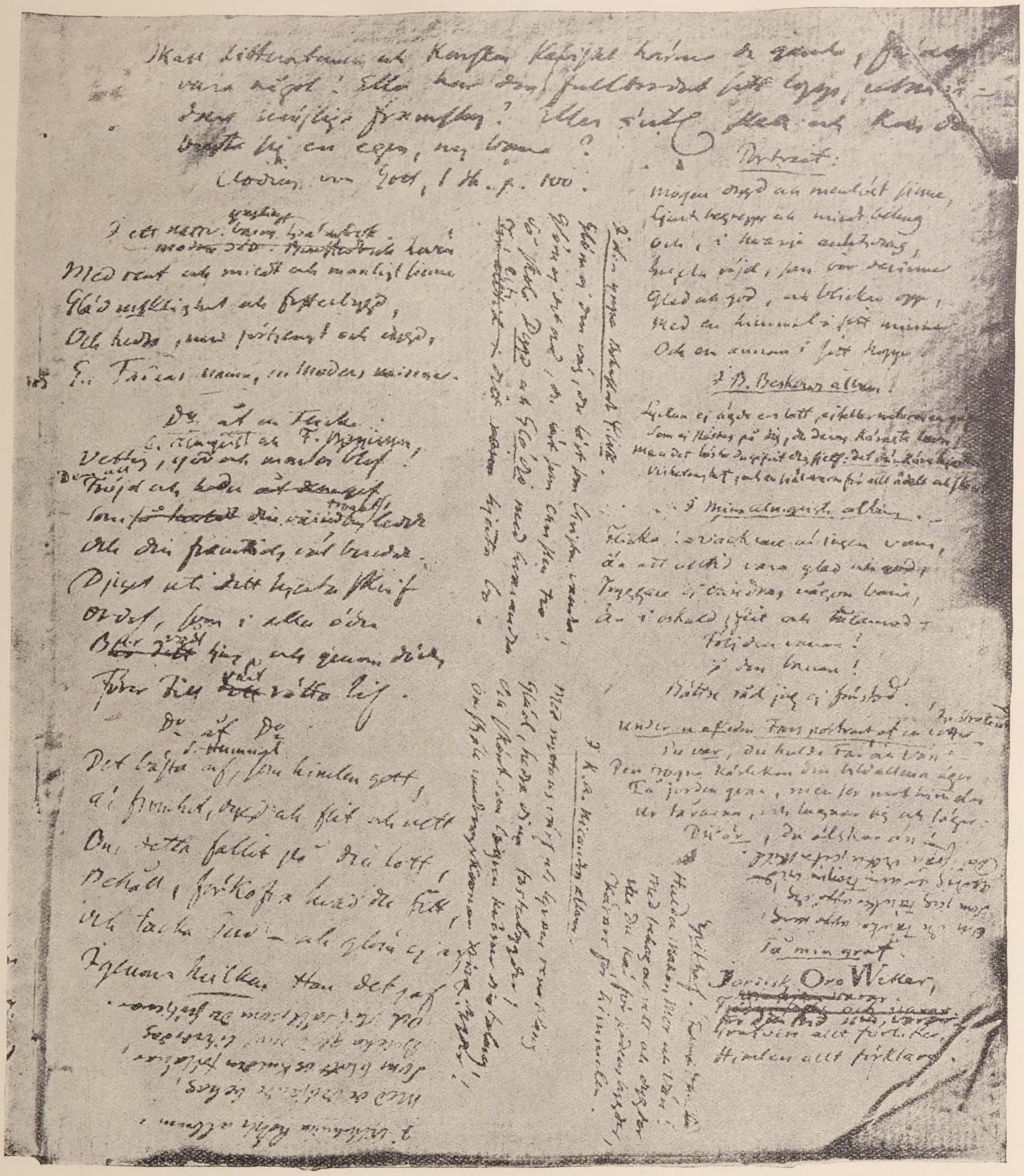

Sida ur J. O. Wallins konceptbok.
Tillhör fru Auga Nilsson. Stockholm.

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

mera specifikt kristna än hans äldre. Men det förefaller, som om Wallins *känsla* mera vore med, då han diktar om det gamla testamentets Jehova än om det nya testamentets försoningslära, och i den paulinska kristendomsuppfattningen kunde han icke leva sig in på samma sätt. Då han, fullt rättroget, förhärligar försoningen i Kristo, får hans fantasi ej samma flykt, som då han inspireras från Psaltaren, Jesaia, Job och Predikaren, och ännu starkare kommer detta gammaltestamentliga drag fram i de religiösa dikter, som icke voro ämnade att ingå i Psalmboken och i vilka hans rent personliga livsuppfattning bättre kunde göra sig gällande. Jag har redan talat om hans storslagna parafras av Davids 104 psalm, som betecknar det romantiska genombrottet i hans diktning. Här är han dock ännu bunden av själva förebilden.

Dödens engel.

I andra dikter står han friare, så i hans mäktigaste och mest kända dikt Dödens engel, som man fann bland hans efterlämnade papper. Så vitt jag vet hade Wallin aldrig sett någon av de under medeltiden så populära målningarna av Dödsdansen, men det är av dem, han inspirerats, vare sig han blott sett något gammalt träsnitt eller kanske endast läst en beskrivning. Liksom i den nyss omtalade psalmparafrasen är den anda, som fyller även denna dikt, gammaltestamentlig. Det är Predikarens vanitas vanitatum, som här går igen, ehuru visserligen den israelitiske skeptikerns pessimism hos Wallin fått en kristligt romantisk färgton. Allt i detta livet är fåfänglighet, makt, ära, lycka. Intet är beståndande, statssystemer krossas och — säger Dödens ängel —

Som nattens väkter
Jag sekler jagar,
Och mänskosläkter
Och verk och dagar
Som böljor välva sig för min fot,
Tills sista böljan där lagt sitt knot.

Allt växlar — utom Dödens makt, som härjar all glädje i människolivet, och nytänd måne ur silversky ser nya släkten komma — och andra fly:

I bon och byggen, som sparvar bygga
Sitt bo i sommarens gröna lund.
De sjöngo glada, de sutto trygga
I trädens löviga skygd en stund.
Men fåglanästen
Ej provet höllo,
När deras fästen
För stormen föllo —
Och tyst blev sången och sjöngs ej om,
Och glädjen, gången, ej återkom.
— — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

I sväven lätta i dansens ringar,
I stojen yra i nöjets lag,
Och myrten blommar och lyran klingar . . .
Men över tröskelen stiger jag.
Då stannar dansen
Då sänkas ljuden,
Då vissnar kransen,
Då bleknar bruden,
Och *sorg är ändan*, som skriften sagt,
Uppå all glädje och glans och makt.

Rent poetiskt sett har Wallin i fortsättningen ej lyckats att hålla sig uppe på samma höjd som i de första stroferna, vilka höra till den svenska diktens yppersta skatter. Mittpartiet förstör genom motivets uttänjande icke så litet av den mäktiga verkan, som uppslaget åstadkommit, och slutet med dess mera evangeliska lösning når, ehuru vackert, ej upp till diktens början. Känslan för jordelivets intighet är hos Wallin starkare än återuppståndelsens hopp, och graven är för honom framför allt den åtrådda vilan för jordens trötte son.

Wallins världsliga diktning.

Mindre uppmärksammad har Wallins världsliga diktning varit. Med en viss rätt, ty majoriteten utgöres här av tillfällighetspoem, i vilka han knappast haft anledning att inlägga något djupare innehåll. Han har likväl skrivit icke så få världsliga dikter — eller åtminstone övervägande världsliga, ty även de äro oftast religiöst färgade — som höra till de mera betydande under romantiken. Flera av dem stå Geijers ganska nära. Till andan äro de ganska »götiska», utan att hava något götiskt i formen. Så Smeden, som man skulle kunna kalla Geijers Odalbonde i nysvensk form, en hymn till vardagens idoga, obemärkta, men gagnande arbete. Geijer ger oss den fornsvenske bonden, Wallin hantverkaren, sådan han mött honom i Dalasocknarna, lika manlig, lika karl för sin hatt, och dikten mynnar ut i allmogemannens trofasta credo, i vilket vi kanske bäst återfinna Wallins egen religiositet:

De mänskonackar att böja rätt
Ej vill förslå,
Vad medel de store bruka.
Men mina klampar jag sköter lätt,
Jag dunkar på,
Till dess att de bliva mjuka.

Se'n gör jag utav dem, vad jag vill,
Vad bonden bäst
Behöver — och det blir duga.

Digitized by Google

Åt honom hamrar jag lia och bill
Och skor hans häst
Och läser hans kista och stuga.
— — — — — — — — — —

Med första gnistan, som far mot skyn
Utur min härd,
Uppsänder jag morgonbönen
Och prisar om kvällen Guds försyn,
Som dyrkansvärd
Mig skänker vilan och lönen.

Men lördagskvällen en sotig kropp
Förnöjd jag tvår,
Ty då är sabbaten inne,
Och glad, när morgonen träder opp,
Till kyrkan går
Med rent både linne och sinne.

Så gå mina veckor in och ut.
Min ringa lott
Ej människors avund retat.
Men om mitt arbet av Gud till slut
Beprövas gott,
Jag ej förgäves arbetat.

I en annan dikt, Sjömannen, har han givit oss en nysvensk motsvarighet till Geijers Vikingen:

Det blev sig så likt och så kvalmigt att vara
Där längre på näset
Och leka med lammen och sola sig bara
Och slumra i gräset
Och väckas av sorlande bäckar och svalkas
Av smekande vindar
Och binda buketter av rosor och skalkas
I skuggan av lindar.
— — — — — — —

Lyftat är mitt ankar.
Frisk är hågen;
Över skär och bankar
Seglen fly.
Lustigt är att gunga
Fram på vågen,
Höra stormen sjunga,
Svallet gny.

Med denna känsla för den svenska folkkaraktären förenar Wallin en blick också för den typiskt svenska naturen. I en skildring som

Digitized by Google

denna — i Afskedsblick till Gestrikland, Helsingland och Dalarne (1837) — hava vi redan en förnimmelse av det Dalalandskap, som Karlfeldt sedan så överlägset skulle måla:

Kyrkor, som liljor vita,
Kronan lyfta mot skyn!
Gårdar, som smultron röda,
Titta ur åkrars gröda,
Blänka från skogars bryn.

Nu det ringer, och skaror
Vimla i högtidsskrud;
Ilande båtar hölja
Woxnans och Ljusnans bölja,
Följa det kära ljud.

Dalaälvar och ängar
Skimra i söndagsprakt,
Siljans glänsande spegel
Krusa vindar i segel,
Klappa åror i takt.

Herrans sabbat är inne,
Ljuvlig, fast den är kort,
Bjuder gamla och unga,
Lär dem ur hjärtat sjunga
Alla bekymmer bort.

Och hur målande är icke en annan dikt, Höbergningen:

Hör, hur i marken det skrattas, det sjunges, det bölas!
Varje har fått sitt bestyr, och ingen vill svika.
Flickor med räfsor, gossar med liar, oxar med hölass
Hava sin olika ton, men glädjen är lika.

Glädjen står högt upp i tak och är ärlig och allmän,
Växlar med arbete om och arbetet löner,
Sommarn med blomstren, hösten med axen, julen med halmen,
Var med sin yviga krans sig gladeligt kröner.

Allt detta är ju romantik i en manlig, svensk och för Wallin egenartad form. Men han ägde ock något av nyromantikens eviga trånad, dess längtan efter den »blåa blomman», ehuru denna evighetsträngtan hos honom tog sig ett annat uttryck än hos Atterbom och Stagnelius. Särskilt kommer denna art av romantik fram i den gripande dikten Hemsjukan, som troligen härrör från omkring 1817 och vilken är den måhända mest personliga av alla, som Wallin skrivit:

Digitized by Google

Vart stiger din suck, o mitt klappande bröst?
Var höres, o bedjande hjärta, din röst?
En främling jag står på den ödsliga strand,
Och känner en längtan,
En traktan, en trängtan —
Jag vill över havet till okända land!

— — — — — — — — — — — —

Inbyggarna alla på världenes ö,
Jag vet, hur de födas, jag vet, hur de dö,
Och hur, dessemellan, de larma en stund —
En myggdans, som stimmar
I solskenets timmar,
Förrn natten gör slut på båd' strid och förbund.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Nu lägger jag neder min pelegrimsstav
Och ser mot det stilla, det stjärnströdda hav,
Förmår ej att vända mitt öga från er,
I strålande öar
I azurens sjöar,
Som dagens, när dagen hos oss har gått ner.

O, låten mig följa de facklor, I tänt!
Jag har ingen lust med den värld, som jag känt,
Jag andas ej fritt på dess kvalmiga strand,
Mig driver en längtan,
En aningsfull trängtan,
Jag vill över havet till okända land!

I sitt minnestal över Wallin framhöll Geijer särskilt det disharmoniska, brutna i den bortgångnes väsen: »Han åtrådde stillheten och levde i bullret, längtade efter den obemärkta lyckan, och lyckan ville ej, att han skulle vara obemärkt. Att ständigt uppgöra planer för lugnet och aldrig i livet nå det, blev hans lott.» Slutligen bröts han under den börda, som lagts på hans skuldror: »Han lades på sin dödssäng med förkänsla av vad som förestod. Jag stod vid denna dödssäng. Den döendes hänryckta blick skall jag aldrig förgäta. Men jag hörde honom ock säga såsom till sig själv: jag går — jag går — jag har föga njutit av livet.»

Digitized by Google

G E I J E R

Geijer och Värmland.

DEN intressantaste, djupaste och mest originelle av de författare, som kommo att för någon tid i större eller mindre grad ansluta sig till den nyromantiska rörelsen, var onekligen Erik Gustaf Geijer, och hans utveckling beskriver en kurva, som löper över de flesta av den samtida kulturens stridsfält. Han föddes på Ransäters bruk i Värmland den 12 januari 1783 och skilde sig redan genom sin börd från de flesta av den närmast föregående och den samtida kretsen av författare. Under den gustavianska tiden hade ganska många tillhört den högsta aristokratien — grevarna Gyllenborg, Creutz och Oxenstierna — andra hade varit prästsöner eller söner till lägre ämbetsmän. De romantiska författarna stammade i regeln antingen från prästhem eller från allmogestugor. Geijer tillhörde den högre, industriellt verksamma medelklassen, och denna börd blev icke utan betydelse för hans livsåskådning — han slutade också med att vilja förlägga den politiska tyngdpunkten till denna medelklass. Värmland, där han växte upp, var en demokratisk provins. Där funnos inga adliga slott, och de ledande voro brukspatronerna, som voro burgna, men knappast rika och mycket beroende av järnpriserna. Under sin uppväxttid behövde Geijer aldrig lida nöd, men vid något överflöd var han icke van, och han fick tidigt tänka på att försörja sig själv. Släkten stammade från Uddeholms bruk, som inköpts av Geijers farfars far, men hans farfar hade utlösts från bruket och i stället inköpt Ransäter, som sedan övertogs av Geijers far. Slutet av 1700-talet var just en uppgångstid för de värmländska bruken. På penningar, skrev Geijer i sina Minnen (1834), »var överflöd — väl riksgälds, men åkerbruk, handel, näringar blomstrade. Järnet hade förträfflig avsättning. Värmland, som genom detta sitt förnämsta alster är till sin välmåga underkastat handelns växlingar, hade sedan 1760-talet ej erfarit några av dessa finansiella brytningar, som tidtals hemsöka denna provins och flytta egendomar på andra händer. Min far hade återupprättat

Digitized by Google

sitt fädernehus ur en sådan brytning. Han hade nu väl ej överflöd, men välstånd, och ett sådant härskade i allmänhet i landet.»

Med landskapet sammanhängde Geijer mycket starkt. Till själ och hjärta var han värmlänning, och det provinsiella särlynne, som vi iakttagit hos Wallin, framträder ännu starkare hos Geijer, som har nästan alla de karakteristiska drag, som man tyckt sig finna hos sönerna av detta landskap: den livliga intelligensen, det friska, hurtiga lynnet, den starka landskapskänslan, det något oslipade umgängessättet — man talade sedan icke utan skäl om Geijers »björnsmekningar». Och den självbelåtenhet, som också anses ingå i provinskaraktären och som visserligen ej spåras hos den unge Geijer, röjer sig däremot icke så litet hos den äldre, vilken ibland har profetlater, som erinra om en storman från Värmlands grannrike, om Björnstjerne Björnson. Geijer har vid flera tillfällen givit uttryck åt denna landskapskänsla. I sina Minnen skriver han: »Vad beror ej i trädets växt på roten? Toppen skall ej inbilla sig, att han är ett träd för sig, om han ock sitter så högt, att han ej ser sin rot — har jag på något ställe sagt. Stiga ej nedifrån de närande safter till honom, så hjälper honom ej himmelens dagg, ej solens stråle.» Och i samma Minnen har han givit en skildring av sin hembygd, som i målande åskådlighet har få likar:

»Min hembygd har det lyckliga och egna att till en stor del ännu alltid vara ett nytt land. Man skulle ej tro, att det var så länge sedan Olof Trätälja där först satte yxan till skogroten. Han går där än i dag. Landet hör till den norrländska naturen. Man ser dess grundritning av vatten och berg, långsträckta vattendrag och dalar, från vilka smärre sidogrenar förlora sig in åt bergen, emellanåt skog, utefter var större åbrädd eller sjöbrädd bygd, in i skogarna många spillda vatten, torp, sätrar, avlägsna fisken, svedjefall, kolmilor, grönskande stigar, som utmärka böndernas vintervägar. I största delen av landet har först *järnet brutit bygd.* Hamrar klappa i de större och mindre vattendragen. Där jag är född, voro vid en liten å, som från en skogssjö faller i Klara älv, tre järnbruk inom en fjärdingsväg. Där var ett friskt leverne om vintern. Järnbruk och nordisk vinter höra tillhopa. Det är *deras* vackra årstid. Mitt i sommarhettan äro Vulkans söner, pustande vid härden, en bedrövlig anblick. Men om vintern bjuda de och deras omgivning ett skådespel av det hårdaste arbetes munterhet. Dessa lågor utur djup av snö, det under valv och pelare av is framforsande vattnet, de tunga, vitt skallande hammarslagen, som i en natur, frusen till vila, visa, att människan är vaken, senkraft och svett i köld och drivor, kol- och tackjärnskörare i långa rader med rimfrost i skägget, hästarna gnäggande med varma skyar ur näsborrarna, vimlet av folk och bestyr — det är en tavla att se, det är en tavla att leva! Hur mången dag har jag sett detta — en med i vimlet bland skator, sparvar och barn. Hur mången kväll har jag ej betraktat de ur smedjan uppstigande eld kvastar och följt de irrande gnistorna, tills de slocknade i den mörka rymden! Likväl är jag uppfödd i en vrå av världen. Det är med ett slags hemnöje jag

Digitized by Google

ännu alltid kommer ihåg, att knappt en halv fjärdingsväg från mina föräldrars bostad *vägen* var slut. Den var för den, som blott kan åka i vagn, ändan på den odlade mänskligheten.»

Detta är skrivet av den redan mognade författaren med dennes överlägsna skildrarkonst. Men samma starka hembygdskänsla kommer fram redan i de tidigaste ungdomsbreven. I ett från 1804 berättar han, att han fått sin bostad i ett hus vid Stora torget i Uppsala: »Utsikten över torget och staden är bra. Men jag har ingen vacker horisont, inga blå berg, bakom vilka man kan tänka och önska sig så mycket och mot vilka jag längtande kan lyfta mitt öga, då jag är ledsen att läsa eller att från mitt höga fönster se människornas väsen, språng och leverne inunder mig. Ett stort tegeltak skymmer hela min utsikt åt Värmland, och bakom ett tegeltak kan man alldeles ej så bra låta fantasien spela, som bakom horisontens dunkla kullar.» För den uppländska naturen stod han alltid främmande: »Upplands flacka, ogränsade fält, illa odlade av herrgårdsträlars och lättingars händer, hade givit mig så mycken ledsnad, att varje ställe, där jag fann en kulle, skogsparker och en sjö, syntes mig ett paradis.» Då han i Odalbonden skall angiva den miljö, i vilken forntidens bonde växte upp, är denna ej det ursvenska Uppland, utan snarare Värmland: »Å bergig ås, där står mitt hus, högt över skog och sjö.» Nästan varje sommar satte han sig också, även som professor, i skjutsvagnen för att resa »hem» till Värmland.

Släktkänslan.

Med fasta rottågor hängde han således fast i hembygden. Men ännu starkare voro de band, som förenade honom med släkten, och det nästan livligaste intrycket, man får av hans ungdomsbrev, är den nära samhörigheten med fränderna. Av breven att döma förefaller hela Värmland vid denna tid hava varit en enda stor familj, och helst tyckes man hava gift sig inom släkten. Främst stodo naturligtvis föräldrarna: Visa mig — skriver Geijer i sina Minnen — »föräldravördnad hos ett folk; jag vill profetera det en lång framtid. Alla seglivade nationer ha tärt på denna oförstörliga livsprincip — Israel, Rom, Kina. Hedra fader och moder, och du skall leva länge på jorden! Det budet ljuder från Sinai genom världen.» Den första jul, som han var borta från hemmet såsom student i Uppsala, skrev han till föräldrarna: »Jag minns så livligt och med saknad alla de gånger, jag med bröder och systrar i procession hälsat söta far och mor med ett: lycka till ett gott nytt år. Jag minnes ännu så livligt, med vad glädje vi emottogo den vanliga ömma välsignelsen och tackade så innerligen den gode Guden, som bevarat vår söta far och mor, oss och alla goda människor.» Och ett annat år skrev han: »Vad är, som icke är mig kärt från min hembygd, denna bygd, i vilken jag andas, lever, var jag ock är, som jag för med mig, vart jag går. Ty jag flyttar den med mig i min kammare. Där till höger är söta far och mor, till vänster farmor, i vrån där vid piskan och eldgaffeln är skolkammarn. Jag går här omgiven av bröder och systrar och vänner och har så roligt i denna inbillade värld, just där-

Digitized by Google

Ransäter.

Litografi efter teckning av U. Troili.

Digitized by Google

Digitized by Google

för att hon så alldeles är *min,* på min vink framträder och försvinner. Jag framtrollar här vilket uppträde ur vårt husliga liv, som jag behagar, jag spelar med Jeanne Marie, leker med lillbror.»

Livet på Ransäter.

Det var en talrik familj på Ransäter, icke mindre än sex barn, av vilka Erik Gustaf var äldst, och i huset vistades ock »moster Agneta», fru Geijers syster, som då han var sex år gammal, införde honom i musikens konst och satte hans små fingrar på klaveret. Den goda moster! — skrev Geijer sedermera — »jag tackar henne ej så ofta, som jag borde i mitt sinne. Och likväl, om hon ej varit, hade jag i min levnad varit utan musik, och jag vet ej, vad som skulle kunnat fylla dess rum och ersätta allt vad jag då förlorat. Jag hade ej varit utan glädje, men musiken är glädjen, som är glad över sig själv — den är en dubbel glädje. Jag kommer ännu ihåg, då jag först kände, att jag höll av den. Det var då jag först kom till Karlstad — och var utan klaver.» Det var ett glatt, värmländskt liv, som fördes på Ransäter: »Det fanns ej en gästfriare boning än min barndoms hem. Om julen for en talrik ungdom, stundom i kolskrindor, omkring i granngårdarna. Jag är uppfödd vid dans och musik. Väl kunde det ofta kallas att gå på i ullstrumporna. Ty jag minnes rätt väl, att jag visade mig i dansskolan med sådana — vita, stickade av min mors hand — vända skor, svarta satinbyxor, omgjorda, efter att ha tillhört ett annat släkte, och grön vadmalsjacka med stålknappar .... Så snart ungdom kom tillsammans, ställde min far till dans, om höstarna nästan var kväll emellan sina barn med informatorn såsom fördansare, och hans egen stora, vördnadsvärda gestalt, stundom deltagande i ungdomens nöjen, står ännu för min själs öga.» Och den litterära bildningen i de värmländska brukspatronernas hem stod tydligen ej efter den i huvudstaden: »Jag har, ännu som barn, hört Gyllenborgs förträffliga fabler, Creutz' Atis och Camilla, Oxenstiernas Skördar och Dagens stunder, Kellgrens och Leopolds bästa stycken mer än en gång föreläsas. En gammal vän av huset, som ofta besökte oss, var därvid vanligen föreläsaren.» Denne var en kapten Bengt Gustaf von Rappholt, kusin med Geijers far, en originell, älskvärd gammal ungkarl, som betytt mycket för Geijers utveckling. Han var nämligen musikentusiast, och hans och Geijers brev handla mest om musik. Ty på Ransäter musicerades det mycket flitigt, och här hava vi kommit fram till ett barndomsintryck, som var ett bland Geijers starkaste. Av breven att döma ägde både vetenskapen och litteraturen för honom ett intresse endast i andra hand; det första intogs av musiken. Och musik var det i hela hans väsen. Genom alla hans brev går det en underströmning av värme och känsla, vil-

Digitized by Google

ken icke finnes hos den mera spirituelle, men också kyligare Tegnér. Huruvida det talades mycket politik inom dessa kretsar, framgår ej rätt tydligt av breven och Minnena. Men i bruksbygden var man snarast liberal, och liksom i Stockholm svärmade man för den franska revolutionens hjältar, ehuru man samtidigt var god svensk rojalist. Upplysningens religiösa radikalism tyckes ej alls hava berört de värmländska bruksegendomarna, lika litet den gustavianska mysticismen. Själv gör Geijer, då vi först lära känna honom, i religiöst avseende intryck av en ovanlig själssundhet. Han är verkligt religiös, men utan all salvelse, hans tro är djup och innerlig, men på samma gång glad, att döma av ett brev från 1809 något i stil med savoyardprästens, ehuru av en varmare färgton. Rousseau tyckes också hava varit den författare, av vilken den unge Geijer och hans mentor kapten Rappholt tagit de starkaste intrycken.

Den första studenttiden.

Det var i denna omgivning Geijer växte upp. Efter att i hemmet hava åtnjutit privat undervisning, skickades han vid tolv års ålder till skolan i Karlstad, där han bodde hos en lektor Fryxell, farbror till den bekante historieskrivaren, och vid sexton år, på hösten 1799, ansågs han mogen för universitetet. Någon egentlig studentexamen förekom då icke, endast ett mera formellt förhör, som förrättades av den filosofiska fakultetens dekanus och som för Geijer och hans kamrat var undanstökat på tre kvarts timme. Efter detta fick Geijer på vanligt sätt gå upp i konsistorium för att svära studenteden, och hans brev härom till föräldrarna är mycket karakteristiskt för hans ärlighet, hans samvetsgrannhet och hans religiositet: »För första gången i mitt liv svor jag då på saker, som jag ej känner och således ej kan hålla. De där långa symboliska böckerna, vilka jag svor att tro och hålla, giva mig ännu en rysning över ryggen. Det är grymt och okristligt att låta en yngling begynna sitt inträde i världen genom en mened.» För tillfället var det, såsom vi minnas från föregående del, en mycket upprörd tid i Uppsala. Konventen hade visserligen blivit förbjudna, men i deras ställe hade man fått Juntan, och just då Geijer kom till Uppsala, blev Höijer förbigången vid tillsättande av professuren i filosofi och till hälften tvingad att gå i landsflykt. På hösten 1799 inträffade åtskilliga studentoroligheter, vilka hade till följd, att konungen avsade sig kanslersskapet och avlät några högst onådiga kungabrev till universitetet. I rabulisteriet tyckes Geijer emellertid alls ej hava deltagit — han var ju också väl ung — och hans umgänge bestod den första tiden blott av jämnårige landsmän, som mest levde för sig själva. Om Högmark — Höijers lyckligare medtävlare — yttrade han sig i brev till hemmet ganska välvilligt,

Digitized by Google

och först efter ett år märker man av några satiriska vändningar i hans brev, att hans sympatier nu börjat gå i den liberala riktningen. Något bestämt syfte med universitetsstudierna hade han icke. Liksom de flesta andra började han att läsa på »graden», men om han sedan skulle bli akademiker, ämbetsman eller bruksidkare var, som det förefaller, ännu obestämt. Av ett brev, som Geijer i slutet av sin första akademiska termin skrev till fadern, synes framgå, att meningen snarast varit, att han skulle bliva bergsman. Han vistades då hos släktingar i Falun: »I dag har jag åter besökt hyttorna och gruvan. Det roar mig oändligt. Jag hade nog lust att vinnlägga mig om de vetenskaper, som angå detta: kemi och mineralogi. Huru många planer drömmer jag mig ej om mitt framtida yrke. Men allt stannar i ovisshet. Än synes mig det ena bättre, än det andra, och jag ville så gärna lära allt. Men säkert skall det bliva något praktiskt studium.» Fadern tyckes hava haft samma mening och höll strängt på, att de akademiska studierna skulle vara avslutade till promotionen 1803. Emellertid skulle det bliva annorlunda, och Geijer var ej av naturen danad till någon akademisk plugghäst. Betecknande för den tidens universitetsväsen voro hans studier under den första terminen. Han tog ett kollegium för den tyske språkmästaren och ett annat för den franske — varken tyska eller franska voro då examensämnen — vidare tog han lektioner i ritning, grekiska läste han på egen hand, och på kvällen »talade han latin» i sällskap med några andra värmländningar. De enda föreläsningar, som han bevistade, voro Neikters om människans fysiska och moraliska historia, och dessa fingo utan tvivel en mycket stor betydelse för hans utveckling. Neikter var, såsom vi från föregående del minnas, den mest betydande av universitetets professorer, en lärjunge till Montesquieu, och det, som särskilt intresserade honom, var — vad vi skulle säga — historiens filosofi, d. v. s. de stora huvuddragen i mänsklighetens utveckling. I själva verket kommo alltid Geijers historiska och filosofiska studier att röra sig inom denna krets. Av den lärde detaljforskaren Fant, som då var professor i historia, har han lärt ofantligt litet, men dess mer av de stora översikternas män, Neikter och Höijer, och det är ett egendomligt sammanträffande, att den mest berömda av Geijers sista föreläsningsserier kom att handla om samma ämne, Menniskans historia, som den första akademiska föreläsning han åhörde.

Examensstudier.

Enligt den tidens examensfordringar skulle den, som ville bliva filosofie kandidat, avlägga examen i fakultetens alla ämnen, humanistiska såväl som naturvetenskapliga. Men Geijer var, som sagt, ingen examenshjälte. I ett så tidigt brev som från november 1800 talar han om dem, »som komma hit endast för att

Digitized by Google

i största hast fullgöra en examen, som är nödvändig för den okunnige att få en skylt, vilken visar, vad innanför — icke finnes, och för den upplyste att få sina kunskaper stämplade i en viss form, utan vilken de skulle gälla för kontraband. De läsa för att för ögonblicket kunna och ej för att därav sedermera draga nytta. . . . Därifrån den oräkneliga hjorden av examinerade och approberade akademici, som äro de största idioter i allt vad som äger nytta och tillämpning, som är angelägnast för varjom och enom.» Att han flitigt läst latin och grekiska, framgår av hans betyg i dessa ämnen (laudatur)[1], men för övrigt tyckes han mest hava drivit fria studier. Själv uppger han i Minnen, att hans första älsklingsförfattare varit Rousseau och Schiller, och detsamma framgår ock av den analys, som Blanck gjort av hans ungdomliga äreminne över Sten Sture. I denna analys har ock uppvisats, att han tagit intryck icke blott av Schillers historiska och estetiska avhandlingar utan överhuvud av det senare 1700-talets brett konstruerande historieskrivning, till vilken Montesquieu och Voltaire givit väckelsen, således även av skottarna Ferguson och Robertson. Särskilt revolutionerande voro dessa uppslag ju icke, ty i svensk litteratur hade dylika synpunkter förut gjorts gällande av Hallenberg och Schönberg, och Schiller var vid 1800-talets början ingalunda obekant i Sverige. Men onekligen kan man i denna studieriktning se en dragning från upplysningen till en mera romantisk uppfattning.

Emellertid gick tiden, och i februari 1802 måste Geijer för fadern bekänna, att han ej kunde bli färdig till promotionen 1803. Brevet hör till hans intressantaste och ger oss en inblick i hans utvecklingskamp under dessa år. Tanken på bruksindustrien hade han nu alldeles övergivit, och beträffande »kanslivägen» framhöll han framför allt svårigheterna. I stället såg han frågan ur en högre synpunkt än utkomstens: »Innan jag talar om, vad examen jag bör taga, bör jag ha fastställd en avsikt, vari jag tar den. Den avsikt, jag här uppger, är blott ett medel till att vinna en nödvändigare och högre. Detta medel, som jag först måste söka bemäktiga mig, är att få *resa*. Jag känner litet, ibland annat mig själv litet nog; men så mycket vet jag, att vartåt ock den väg leder, som jag skall beträda som *man*, så är detta medel alltid villkoret för utvecklandet av min ringa förmåga, för ernåendet av stadga och fermeté i karaktären, för hastigheten och säkerheten av mitt omdöme i alla livets förhållanden, med ett ord: för min värdighet som människa och min duglighet som medborgare och ämbetsman. Inbillningskraften är den härskande av mina förmögenheter. . . . Jag skulle bli en svärmare, vars blick sökte ett tomt synmål i en idealisk värld, jag skulle bli en av dessa mellanting av människor, vars handlingar äro beständiga fragmenter av svaghet, dårskap och inbillningskraft, jag skulle bli oduglig för andra och mig själv.» Han hade därför tänkt att gå den akademiska vägen: »Jag skulle då söka en docentur och genom skicklighet kunna skaffa mig anspråk på ett resestipendium», men i så fall var det honom omöjligt att hinna bli färdig till 1803 års promotion, och han bad därför att få skjuta upp sin examen till 1806.[2] Till denna begäran sade emellertid brukspatronen på Ransäter ett oblidkeligt nej, och sonen måste lova att spänna alla sina krafter till utsatt tid. Det lyckades emellertid icke, och året 1803 fick han därför tillbringa på Ransäter; förmodligen ansågs det för dyrbart att hålla honom i Uppsala, och i hemmet bör han nu rimligtvis

[1] I filosofi (för Högmark) fick han approbatur, i historia (för Fant) cum laude — ett tydligt bevis på examinatorernas oförmåga att bedöma hans begåvning och kunskaper.

[2] Promotionerna höllos då blott vart tredje år.

Digitized by Google

hava känt sig såsom en misslyckad individ, som ej motsvarat familjens förväntningar. Till detta nederlag sällade sig ett annat. Fadern hade tänkt att skaffa honom en informatorsplats i ett högförnämt hus, och Rappholt skrev då till en ungdomsvän, baron Malte Ramel, samt rekommenderade sin skyddsling till det bästa: »Den högt uppsatte mannens svar blev mig visat. Det innehöll, att man gjort sig underrättad om mig på annat håll. Denna forskning vid universitetet hade ej utfallit till min fördel. Jag vore en yngling utan stadga.» Ramels hemulsman är icke känd, men knappt kan hans omdöme hava baserats på någon förmodad radikalism hos Geijer. Juntan fanns då ej längre till i Uppsala, och Höijer hade alldeles nyligen, på hösten 1802, kommit tillbaka till Uppsala; att Geijer då känt honom, är obevisat och knappt troligt. Möjligen har sagesmannen blott stött sig därpå, att Geijer icke avlagt några tentamina, utan föredragit att spela klaver framför att gå på vissa professorers föreläsningar — måhända berodde det ofördelaktiga omdömet helt enkelt därpå, att den rådfrågade ville eliminera en kandidat till gagn för en annan, som han själv förordade. I varje fall grep denna motgång djupt den tjugoårige studenten: »Jag tyckte mig utpekad för hela världen. Mitt hela väsende kom i uppror för att avskudda den oförtänkta namnkunnigheten genom förvärvandet av en bättre.»

Sten Sture.

Den utväg, han valde, var onekligen klok. Ett pris i Svenska akademien var då ännu ett högt trappsteg till ryktbarhet och ära; på den vägen hade Lehnberg gjort sin karriär, och alldeles samtidigt med Geijer hade Wallin såsom akademisk prisvinnare skapat sin framgång. Geijer beslöt därför att tävla, fick i augusti 1803 tag i ett gammalt nummer av Inrikes tidningar för den 24 december 1802 med uppgift på tävlingsämnena för följande år. Bland dessa var även Riksföreståndaren Sten Sture, och karakteristiskt för akademiens uppfattning av ett äreminne meddelades, att fakta kunde inhämtas »ur den större rimkrönikan, von Dalin, Botin, Lagerbring, jämförda med Holberg och andra författare, vilka av Dalin i brädden citeras, utom vad som kan finnas uti de flera strödda samlingar av svenska historien.» Det kom således blott an på utbroderandet av fakta, ej på någon forskning. Biblioteket på Ransäter ägde emellertid ej ens de här uppräknade arbetena, utan blott ett defekt exemplar av Dalins historia. Med denna källskrift började Geijer i största hemlighet skriva sitt äreminne, fick det färdigt, så att det före den 8 oktober kom akademien tillhanda, och i början av december mottog han till sin glada överraskning underrättelsen om, att hans opus fått stora priset — att det skett först efter stora betänkligheter och väsentligen tack vare Leopolds votum, var naturligtvis en hemlighet utanför akademien. Men inom sin familj hade Geijer nu fått en återupprättelse, som för honom kanske var värdefullare än själva belöningen: »Jag störtade med det öppna brevet i hand in i mina föräldrars rum. Deras överraskning var stor och i början stum. Min goda mor slöt mig till sitt hjärta, mina syskon omfamnade mig. Alla husets vänner jubilerade. Om min åldrige vän och välgörare (Rappholt) berättade man mig, att han vid emottagande av underrättelsen tidigt en morgon genast gick in till sina bröder — gamla ogifta officerare såsom han själv — satte en stol uppå bordet, sig själv på stolen och med hög röst förkunnade min ära. Min far minns jag aldrig ha smekat mig. Vårt förhållande till honom, ehuru kärleksfullt, var dock allt för genomträngt av den djupaste vördnad för att vara förtroligt. *Denna dag,* då vi en gång tillfälligtvis möttes, sträckte han ut sin hand och tryckte den emot mitt bröst. Av alla kärleksbetygelser, liksom alla belöningar, har ingen så rört mig. Och än i dag kan jag ej tänka därpå utan tårar.» Genom sin seger hade

Digitized by Google

Geijer onekligen vuxit. Den Geijer — skrev Tegnér — »som fick stora priset i vältaligheten, är min släkting, men jag känner honom ändå knappt mera än till utseendet. Han är ung, ett eller två och tjugo år gammal. Han är i sin hembygd känd för mycket snäll i allehanda saker, men i vitterheten vet jag aldrig, att han förr än nu utmärkt sig.» Det låter ju något kyligt. Men redan några veckor senare skrev Tegnér till en annan adressat: »Han är av det slags snillen, vars första steg i vad slag som helst är seger och förträfflighet. Jag tror, att i honom mognar en stor man för fäderneslandet. Hans äreminne skall helt och hållet vara format efter idealet av Lehnbergs. Greve Oxenstierna skall till och med ha jämfört dem. Det är att på en dag växa till jätte.» När Tegnér skrev detta, visste han blott, *att* Geijer fått priset, och det talar dock för det dåtida värdet av en dylik utmärkelse.

Närmaste följden av den litterära framgången var, att han till vårterminen 1804 fick återvända till Uppsala. På vägen stannade han i Stockholm, där han uppvaktade akademiens vittra celebriteter, av vilka Lehnberg mest slog an på honom. Vid akademiens sammanträde den 16 februari meddelade sekreteraren, Rosenstein, »att Geijer varit hos honom, att de tillsammans genomläst hans äreminne, att Geijer lämnat honom del av de förbättringar han gjort, att sekreteraren fäst hans uppmärksamhet på vissa ställen, synnerligast i andra delen, och att Geijer lovat sända sekreteraren ett förbättrat exemplar, som skulle underställas akademiens prövning.» Denna »förbättrade» version kunde emellertid uppläsas redan vid nästa sammankomst veckan därpå, och kan således blott hava rört några språkliga detaljer. Akademien gjorde då ytterligare några anmärkningar, av vilka Geijer fick del. De äro — skrev han till Rappholt — »ej särdeles viktiga och vida mindre lärorika, än jag hade väntat. Jag hade genom dem tänkt att åtminstone få en anledning till den frågans upplösning: vad är ett äreminne? Vilka äro således dess regler? Men jag har bedragit mig. De angå ord, tvetydiga konstruktioner, att jag har glömt att nog oratoriskt omtala Viborgska smällen, att ge boktryckerikonsten likaledes en oratorisk amplifikation o. s. v. Min bästa farbror skall själv en gång få se. En amplifikation! Det är ju alldeles som att späda ut en buljong till vattensoppa. Ack, det är just den där amplifikationen, det är just den, som är arvsynden i äreminnet» — anmärkningen är onekligen träffande, dräpande för hela genren, och den visar, att Geijers prisskrift alls icke var något uttryck för hans dåvarande litterära ståndpunkt. Det hade varit av yttre motiv, som han tävlat, och han hade därför underkastat sig en smak, som han själv ej delade. Emellertid utvidgade han »tiraden om Upsala akademi och boktryckeriet», och därmed slutade brevväxlingen om prisskriften, som först 1807 blev tryckt i akademiens Handlingar — den tiden brådskade man icke med dylika saker. Geijer hade då företagit ännu några ändringar. Skriften hade således visserligen flera gånger »omarbetats», men såsom av det anförda antydes, hade omarbetningarna blott sträckt sig till rena obetydligheter, och i det väsentliga torde därför det tryckta äreminnet vara identiskt med det prisbelönade.

Alla fakta i äreminnet har Geijer fått från Dalin, formen från Lehnberg och de historiska idéer, som knyta dessa fakta samman, från de författare, som förut omtalats och av vilka väl Neikter givit honom anvisning på de flesta — Rousseau, Ferguson, Robertson, Voltaire samt framför allt Schiller. Detta har i detalj påvisats av Blanck. Såsom huvudresultat av sin undersökning framhåller han »den för historien om Geijers ungdomsutveckling viktiga omständigheten, att han redan 1803 var tydligt påverkad av den tyska idealismen». Det nya ligger icke i for-

Digitized by Google

men, »det är den teoretiska grundåskådningen, som avsticker mot Lehnbergs och hans likars . . . Men just denna nya livsåskådning, som synes framträda hos Geijer vid sysslandet med äreminnet, har i viss mån medfört en omläggning av tekniken. Lehnberg hade egnat sitt huvudintresse åt en helt faktisk framställning av hjältens gärningar och knöt till detta retoriska reflektioner i mycket allmänna formuleringar. För Geijer är det väsentliga att leda sig fram till och psykologiskt skildra Sten Stures handlingar . . . Skulle man alltså ge sig på den vanskliga uppgiften att i detta ungdomsverk finna något av den mogne mannen, så skulle detta vara den insikt om det mänskligas, personlighetens betydelse, vilken sedermera blev särmärket för hela hans liv och hans gärning.» Själva genren låg likväl, som sagt, icke för Geijer, och hans första äreminne i den Lehnbergska stilen blev i viss mån hans sista. Visserligen deltog han också 1805 i den vittra tävlingen, denna gång med ett äreminne över Axel Oxenstierna, men detta erhöll blott «mention» och finnes nu ej kvar. Tegnér, som före prisutdelningen fått läsa det, var dock överförtjust: »Något sådant har jag icke läst på vårt språk, Gyllenhielm kanske undantagen. Möjligt likväl, att dess belöning möter svårigheter, efter det alldeles icke är i fransyska enda saliggörande smaken. Schillers stora anda svävar över hela stycket som fordom Roms örn över ett segerfält.» Till uppmaningarna att omarbeta det sade Geijer nej: »Det är ej ledsnaden över ett fullbordat, men misslyckat försök, ej ledsnaden över ett annat, som stannat på halva vägen, som därtill är orsak. Men frukten av dessa försök är, att jag blivit för nära bekant med Oxenstierna, och denna bekantskap inviterar mig ej att göra det tredje. Jag har länge nog arbetat på att förena i hans karaktär motsägelser, som ej låta förena sig, och att finna igen den store man, vars namn figurerar så mycket i våra vanliga historier. Men jag har ej funnit honom och tänker slutligen: varför skall jag söka mer det, jag ej kan finna?» Äreminnenas tid närmade sig slutet, och såsom dess motsats framskymtar den historiskt trogna, realistiska porträttbilden.

Geijer och Höijer.

Tack vare sin akademiska seger fick Geijer, som sagt, vid början av vårterminen 1804 återvända till Uppsala, ehuru visserligen såsom informator för två gossar, en yngre bror och en Heijkensköld. Hans huvudintresse var fortfarande musiken, och detta förde honom samman med en krets, som för honom fick en avgörande betydelse. Bland dem, med vilka han musicerade, var ock Josef Höijer, en yngre halvbror till filosofen, och till Rappholt skrev Geijer: »Höijer är en rätt rolig bekantskap, och jag förstår ej, huru vi i så många år kunnat gå här utan att bli bekanta.» Antagligen var det genom Josef Höijer som han lärde att personligen känna dennes broder filosofen, vilken nu såsom hans egentlige lärare kom att efterträda den 1803 avlidne Neikter. Vid sin återkomst till Uppsala 1802 hade Höijer börjat en föreläsningskurs i den sköna konstens filosofi. Åhörarlistorna för åren 1804—1806 saknas, men för 1807 finnas de kvar. Auditoriet bestod då blott av nio man, de flesta värmlänningar och bland dem Geijer. Men av dennes brev från höstterminen 1804 framgår, att han redan då var en entusiastisk beundrare av den väckande filosofen: »Det blir

Digitized by Google

allt sämre med Uppsala. Adjunkten Höijer har ej kunnat läsa av brist på åhörare. Han läser likvisst så intressant. Ett bevis att man blott springer och lyss och läser över för dem, som kunna ge ej blott kunskaper utan även — vad bättre är — ett betyg, som verkar i en examen. Och efter examen? — en syssla, full mage och goda dagar och så döden och den eviga vilan.» Att han ända sedan vårterminen 1804 tillhört Höijers lärjungekrets, framgår även av ett uttalande i Föreläsningar öfver menniskans historia: »Jag räknar ock för en lycka det tillfälle, jag haft att oavbrutet i flera år få följa med en stor svensk filosofs (Höijers) föreläsningar, av vilka jag ej försummade en enda.» Redan förut var han, såsom vi sett, inne i den tyska idealistiska filosofien, egentligen dock blott Kants och Schillers. Genom Höijer gjorde han bekantskap även med de nyare, med Fichte, Schelling och Friedrich Schlegel, och han bekänner i sina Minnen, att denna filosofi tillgodosåg ett bland de djupaste behoven i hans själsliv. Han sökte sig *själv:* »Däri ligger ock den oemotståndliga dragningskraft, som filosofien på mig utövat. Henne endast har jag studerat av *behov*, allt annat av föresats eller nöje. Kants, Fichtes, Schellings skrifter ha under åratal ej kommit av mitt bord, varom deras utslitna ryggar i min bokhylla ännu vittna.» Höijers idéer om uppfostran, om den antika bildningens betydelse, hans förakt för upplysningens utilism möta vi redan i några teser, som Geijer 1806 satte upp på Värmlands nation, och vi skola återfinna dem i de första skrifter, som Geijer publicerade.

I början av vårterminen 1806 tog han sin kandidatexamen och kände detta som en befrielse: »Jag lever ett sällt liv, mina goda föräldrar, läser, vad jag vill, roar mig, när jag kan, och min läsning är ej annat än ett oavbrutet nöje. Farväl astronomi och fysik och hebreiska! Min ceremonivisit är slut. Jag återvänder till mitt land och mina första vänner, och skalder och snillen föra mig i en högre och sällare rymd än någon jordisk parnass ligger.» Sin disputation skrev han själv — vilket då ännu var mindre vanligt. Den hette De ingenio politico medii ævi och behandlar således ett idéhistoriskt ämne, det medeltida samhällets utveckling från antikens slut till renässansen — ett väl vidlyftigt ämne för den lilla disputationens sjutton sidor. Men hans studiebana var därmed ej avslutad, och på hösten 1806 kom han tillbaka till Uppsala för att fortsätta. Sitt uppehälle fick han såsom informator, från ett stipendium och någon hjälp från hemmet. Hans mening var att bli docent, och i det syftet hörde han sig för hos professorerna, men — skrev han 1807 — »Skytteanus har för det närvarande tvenne docenter, och emellan dem får jag ej

Digitized by Google

rum. Av Aurivillius (i estetik) har jag fått korgen, som ej stort bekymrar mig.» Sedan tänkte han på en docentur i latin, men ännu 1808 hade han ej fått någon disputation färdig. »Jag ämnade disputera om Cæsar, men hans studium har gjort mig så snål, att jag önskade också omfatta de andra romerska historici — och då hinner jag ej ifrån mig denna termin. Jag har vänt mig häråt i avsikt att kunna bli kallad till docens av professorn i latinet Götlin. Blir det av, så kan det ej ske förr än nästa termin.» Breven om dessa docentplaner äro karakteristiska för den unge Geijer, för hans obeslutsamhet, hans sökande, hans självkritik, hans böjelse att fördjupa och utvidga sina studier och hans ännu ringa tilltro till egna krafter. Disputationen, De stilo historico apud romanos, blev väl färdig till höstterminen, men ledde då ej till önskat resultat.

Den engelska resan.

Emellertid kom det ett annat uppslag, som blev av den största betydelse för Geijers utveckling. I slutet av 1808 blev han antagen såsom guvernör för den ende arvingen till det stormrika kommerserådet Schinkel i Stockholm. Eleven var en bortskämd ung herre, som för övrigt var två år äldre än Geijer, men lönen var riklig och tjänstgöringen mycket lindrig: »Ifrån kl. $^1/_2$ 11 till tolv läser jag historien med herr Schinkel — så ofta han ej springer ut innan dess utan att säga mig till, som ej sällan händer.» De övriga timmarna var eleven upptagen av dans- och språklektioner, och »om aftnarna går herr Schinkel på spektakel och visiter». Guvernören hade således god tid för egna studier, och i det syftet började han ock att tjänstgöra i riksarkivet samt taga lektioner i komposition. Viktigast var dock, att Schinkel i sällskap med sin guvernör skulle företaga en utländsk resa på tämligen lång tid — tre år ställdes i utsikt. Geijers stora ungdomsdröm skulle därmed förverkligas, t. o. m. på ett mera lysande sätt än han vågat hoppas. Den unge Schinkel reste med guvernör, bokhållare och betjänt, guvernören behövde ej neka sig något, behövde aldrig taga hänsyn till kostnaden, kunde se, vad han ville, nödgades t. o. m. se — vad han icke ville, ty såsom Schinkels guvernör måste han i någon mån underordna sig dennes smak och besöka ställen, dit han eljes säkerligen ej gått. Även ur andra synpunkter blev den resa, han faktiskt kom att företaga, av större nytta än den, om vilken han drömt. Denna skulle antagligen hava gått till Frankrike eller Tyskland, men i följd av kriget voro dessa land avspärrade, och de resande fingo därför nöja sig med England. I Frankrike skulle en svensk haft relativt litet nytt att inhämta, ty hela vår bildning var ju ännu väsentligen fransk, och hade resan gått till Tyskland, hade Geijer nog mest kommit att uppehålla sig vid universiteten samt mera

Digitized by Google

fördjupat sig i den tyska filosofien, än det för hans utveckling hade varit nyttigt. Nu kom han till ett i Sverige jämförelsevis litet känt land, med en kultur och med samhällsvanor, som alldeles avveko från de tyska, franska och svenska, och denna kontakt blev för honom av en genomgripande betydelse. Genom sin börd från en gammal bruksägarsläkt hade han vissa förutsättningar att förstå den praktiske, industrielle engelsmannens psyke — förutsättningar, som de svenska präst- och allmogesönerna saknade. Tack vare dessa förutsättningar blev därför denna resa ovanligt givande. Den anträddes i augusti 1809, men varade kortare tid än som planerats, ty i följd av det officiella krig, som vi kort därefter tvingades att börja med England, ansågs det förmodligen rådligast för svenskarna att resa hem, och i augusti 1810 voro de åter i Göteborg.

Det ser ut, som om Geijer hade tänkt att skriva en bok om sin resa, ty under denna gjorde han flitiga anteckningar, och breven till hemmet göra nästan intryck av materialsamlingar och förstudier till en dylik resebok. Av den planen, om den funnits, blev emellertid intet, ty Geijer var mera en ansatsernas man än en utförandets. 1834 tog han dock i viss mån upp planen, och hans då utgivna Minnen bestå till en väsentlig del av hans brev från England — dock i en icke så litet omredigerad form. Lyckligtvis finnas själva originalbreven kvar. I dessa visar sig Geijer såsom en fullkomligt överlägsen reseskildrare, en vaken iakttagare med en lätt, kvick och målande stil, ganska ofta kryddad av en älskvärd humor.

Ett litet exempel. I London bevistade Geijer på åhörarläktarn en parlamentssession. Motsatsen mellan regeringen och oppositionen var då ytterst tillspetsad. Till granne hade han fått en man, som starkt luktade gin: »Han hade aldrig förr varit i parlamentet — angrep mig strax med förklaringen av, att detta ställe gav det största skådespel, som världen kan uppvisa — att han som en engelsman är stolt däröver — att för övrigt hela huset är korrumperat — att en reform är nödvändig» o. s. v. Att denna krogpoliticus — fortsätter Geijer — »för övrigt var en freeholder, kunde höras därav, att, då han angrep alla människor med sina republikanska glosor och ingen märkte på honom, han ropade helt högt: The freeholders of this country are not to be insulted. Min man sov sedan under hela debatten.»

Geijers förnämsta intresse, i England som i Sverige, var musiken, men därjämte märker man, att ett huvudsyfte för honom var att studera den engelska folkkaraktären. Montesquieu hade inlett hela denna rörelse, försöken att finna ut de olika nationaliteternas individualitet. Men liksom hela 1700-talet hade han mera konstruerat än observerat. Även Herder hade nöjt sig med att ur litteraturen få fram dessa särlynnen, och han hade icke studerat dem på ett levande material. Goethe hade visserligen i Götz och Werther skapat några starkt nationellt tyska typer, men för främmande folks särlynnen hade han mindre skarp blick; i sin Italienische Reise har han framför allt intresserat sig för konsten och vida mindre för människorna. Geijer däremot börjar redan vid ankomsten till England detta människo- och nationalitetsstudium, och då han går på teatern samt — väl av hänsyn till Schinkel — besöker varietéer, är det framför allt folk-

Digitized by Google

livet han studerar och publikens sätt att reagera; detta är även hans huvudintresse, då han åhör diskussionerna i parlamentet och på de politiska mötena. Till en början kände han sig frånstött både av den engelska naturen och av folkets karaktär och vanor. Men så småningom imponeras han, mot slutet av resan blir han nästan varm, och vi få ett levande intryck av detta old, merry England, som vi nu så väl känna från Addison och Dickens — icke så litet brutalt, men kraftigt, originellt, innerst ridderligt och kärnsunt, avvikande från franskt, tyskt och svenskt nationallynne. Blanck har jämfört Geijer såsom folklivsskildrare med Linné, Wallenberg och Atterbom. Linné skildrar framför allt naturen, och människorna få där plats endast såsom en del av denna, såsom ett slags staffagefigurer. Wallenberg ger oss mest sina egna intryck, analyserar sin egen personlighet, och Atterbom lever i Italien och Tyskland i en drömvärld samt ser människorna genom nyromantikens slöja. Geijer är den förste, som verkligen *ser* och söker tränga in i egendomligheterna hos den folkkaraktär, han möter. Såsom idealistisk filosof hade han naturligtvis svårt att sympatisera med engelsmännens praktiska, fantasilösa syn på livet, deras utilism och deras förvärvsbegär, och han kände sig upprörd över deras okunnighet om den samtida tyska filosofien. Men då han kom in på Börsen, fick han mot sin vilja en stark känsla av storheten i Englands världsomfattande industri och handel: »Här har jag stått hela timmar — den enda betraktande lätting jag kunnat märka — jag har stått där, funderande över den sysselsatta skaran, som rört sig för min blick, och lärt mig att ej mera undra på deras iver, den uppmärksamhet, som spänner alla deras muskler, deras käcka och liksom efter vinst spårande blick, då jag betänkt, att ett ord, ett handslag, några rader skickar seglare, återkallar seglare över alla hav, sätter tusen armar i rörelse för att skaffa en vara, som tusende armar behövts att förfärdiga, och kanske i ödemarkens djup lastar karavanen med skatter, vilka efter gången genom okända länder och en oberäknelig mängd av ägare slutligen ändå nå den världsbehärskande européens hand. Jag har — tillägger han i sina anteckningar — tyckt mig stå bakom förhänget av ett skådespel, för vilket scenen är världen.» — Man märker, att påbrået från den värmländska bruksägarsläkten här bryter fram. Kort därefter såg han sjömanshospitalet i Greenwich: »Mångas ansikten voro krutsprängda, de flestas bruna som mahogny och brända av solen under många luftstreck, men förnöjsamhet och en trotsig ärlighet lyste ur deras blick. Det land, som så lönar den tappre seglaren, förtjänar att vara den första sjömakt i världen, och här skulle jag själv av allt hjärta instämt i engelsmännens nationalsång: Britannien härskar över böljorna.» Jag kom — erkänner han mot slutet av sitt uppehåll i England — »hit med fördomar emot folket: det är en nation, hos vilken begäret efter vinst och en trång egennytta förkvävt allt vackert och ädelt, tänkte jag vid mig själv. Det var ett svenskt betraktelsesätt, hämtat från en ofärdig stat, där förbindelsen emellan allmän och egen nytta ofta är så litet märkbar. Här känner den var man, och det finns i allmänhet ingen redligare människa än den egennyttige, industrielle engelsmannen, ifrån köpmannen ned till hantverkaren. Det må komma av klokhet eller ärlighet. Men sådan är händelsen.» Med de engelska sederna och bruken försonade han sig snart, då han fått se dem på närmare håll. För att bättre lära sig engelska ackorderade han och Schinkel in sig hos en frikyrklig präst i Stoke-Newington ej långt från London, och där fann han sig förträffligt. Med den humor, som så ofta kommer fram i dessa engelska brev, skildrar han hemvanorna hos den engelska prästfamiljen:

Digitized by Google

»Jag har ofta sett engelsmän omkring sitt middagsbord, sysselsatta med sin rostbeef, i en så stilla och stolt lycksalighet, som om de känt hela värdet av sin gynnade ö på tungan. Det är besynnerligt, att allt vad som hörer till livets ordning och bekvämlighet, vad man här kallar *komfort* — för vilket fasta landets språk ej har något rätt motsvarande ord — att allt detta på visst sätt här är heligt. Det är med en slags andäktig, men vänlig och högst välmenande allvarsamhet, som värdinnan noggrant gör sig underrättad t. ex., vad stycke av steken eller rätten var och en behagar, och som varje gäst bjuder sina grannar av allt vad som är honom närmast. Att störa någon i sin matro är den största synd mot engelsk sed och en verklig samvetssak. Engelsmannens hus är en slags helgedom, därigenom att det natt och dag alltid är stängt, att varje familj alltid har ett särskilt och att var och en, som bor i ett privat hus, med detsamma anses höra till familjen. Man kan säga, att i ett engelskt hus finnes ingen främling. Eldbrasan, omkring vilken man om aftnarna samlas, är också ibland respekterade saker. Värden och värdinnan ha alltid platserna närmast elden och bjuda sorgfälligt de övriga taga sig plats och värma sig. Att ställa sig framför elden och skymma den är den största ohövlighet. Blott värden och värdinnan ha rättighet att städa och röra om brasan, och det är ett engelskt ordspråk, att man skall ha varit sju år i ett hus, innan man har rättighet att röra vid elden.»

Det, som särskilt slog an på honom, var det enkla och naturliga i engelsmännens umgängesvanor, och här kommer värmlänningens ovilja fram mot de franska sällskapsformer, som trängt in i Sverige. De engelska tilltalade hans — också värmländska — demokratism. Engelsmännen äro icke artiga, men de äro hövliga. Hövlighet — säger han — »är en konstig sak och tillika den enklaste sak i världen,... Och som engelsmannen i allt älskar bekvämlighet och tydlighet, så har han gjort dessa hövligheter, dessa manerer och ceremonier så enkla, så korta och bestämda som möjligt.» De allmänna hövlighetsbetygelserna äro alldeles lika bland högre och lägre. »I allmänhet uppför sig även den lägste med en slags anständighet, som påminner mig, att han är min like. Min dräng går dit jag befaller honom, men han skulle tåla ett skällsord eller en käppsläng lika litet som hans herre.»

Denna demokratism yttrade sig emellertid ej blott i de engelska hemvanorna och umgängesformerna utan ock i den engelska konstitutionen och i det politiska liv, av vilket Geijer blev en åskådare. Att döma av hans brev före Englandsresan hade han icke varit vidare politiskt intresserad; han kommer sällan in på dylika ämnen, och då han gör det, förefaller han ganska oberörd. Inför de stora världshändelserna, som han nu på närmare håll fick bevittna, och mitt i de våldsamma meningsbrytningarna mellan whigs och tories, vaknade emellertid detta politiska intresse, som sedan skulle bliva så starkt. De engelska partistriderna skildrar han visserligen med iakttagarens objektivitet, men bakom denna objektivitet ligger tydligen en strävan att tränga till det, som var det väsentliga för engelsk mentalitet. Såsom svensk fäste han sig särskilt vid *ett* drag: engelsmännens känsla för *lag*. En häktning, som på talmannens order företagits av en parlamentsledamot, tillhörande oppositionen, hade framkallat ett oerhört uppseende och allvarliga oroligheter. Åtgärdens laglighet var starkt ifrågasatt. Geijer, som i brev redogjort för saken, tillägger: »Denna händelse skulle anses löjlig i ett land, där militärisk despotism och arbiträr makt är någonting vanligt. Men, vid Gud, denna tvekan är ingenting mindre än löjlig! Den gör heder åt England. Det är dess odödliga heder, att den ringaste av *lagens* formaliteter där anses för

Digitized by Google

starkare än klingorna av tusen bajonetter.» Denna känsla för lagen var hos engelsmännen förenad med en stark frihetskänsla, som likaledes grep Geijer: »Tryck-, talfrihet, mängden av olika partier i politik och religion är också orsak eller verkan av liberalitet, som är karakteristisk engelsk. Vad är liberalitet? En dygd, som hör på en gång till huvud och hjärta (liksom alla andra dygder). Det är förmågan att skilja *sak* och *person* åt — eller att handla och döma utan förvillelse av eget intresse.» Det engelska samhället — skrev han i ett annat brev — är »ett mönster av sann borgerlig frihet, och faller det även, så skall det hedras i hävderna såsom det vackraste exempel nyare tider kunnat uppvisa.»

Medan Geijer uppehöll sig i England, kom han att i ett brev till någon av de blivande fosterbröderna i Götiska förbundet tala om den nya, frisinnade konstitution, som Sverige fått 1809, och den kritik, han där underkastat denna, visar, huru hans blick skärpts under vistelsen i England: »I allmänhet har vår nya regeringsform för många kauteler och likväl ingen solid säkerhet mot arbiträr makt. Huvudsaken är fullkomlig responsibilitet hos ministrarna och ständernas klara rättighet att undersöka alla delar av statsverket och bedöma alla regeringens steg. Detta utgör den engelska konstitutionens förträfflighet. Här besvärar sig ej parlamentet med att i protokollerna undersöka, vad ministrarna eller ledamöterna i privy council rått och sagt konungen. Men ministären ikläder sig full ansvarighet för alla regeringens *handlingar* och dömes därefter. Hos oss handlar kungen i egen person, sedan han åhört en vederbörlig mängd av *råd*, och konungen är ingen människa ansvarig. Här är kungen ej heller ansvarig, ty det heter i konstitutionen, att *kungen kan ej göra orätt,* men ministrarna äro ansvariga för alla *hans* handlingar, för alla regeringens steg... Hos oss äro de blott ansvariga för sina *råd*, men för ingen verkställighet, och om de blott alltid flitigt säga nej, så kunna inga ständer i världen ställa dem till ansvar. Detta är huvudfelet i vår konstitution.»

Här satte Geijer onekligen fingret på den ömma punkten i 1809 års konstitution, och det var härom, som striden mellan konservatism och liberalism sedan kom att röra sig. I sitt nu anförda brev har Geijer, kan man säga, uppdragit konturerna till den följande tidens liberala program. Som bekant kom han efter några års vistelse i Sverige, då han utsatts för andra impulser, att bliva en bland ledarna för det konservativa partiet. Men intrycken från Englandsresan lågo fortfarande och grodde hos honom, och 1838 gjorde han sitt »avfall» från den konservativa statsläran. Detta avfall var dock blott en återgång till en ståndpunkt, på vilken han i sin ungdom stått. Hans anslutning till den konservativa historiska skolan berodde måhända också på impulser, som han mottagit i England, ehuru de först sedermera, under nya intryck, denna gång från Müller, Savigny och andra tyska författare, kommo att taga form. Den historiska skolans primus motor var ju, såsom vi minnas, engelsmannen Burke, och hans synpunkter voro under Geijers uppehåll i England de ledande. Den engelska konstitutionen var, i motsats till alla andra, icke någon konstprodukt, var oskriven, blott historisk tradition, och då Geijer med sin beundran för denna konstitution och med sin känsla för tradition och historia sedermera gjorde bekantskap med den historiska skolans teorier, var det ganska naturligt, att han starkt skulle gripas av dessa. Både Geijers liberalism och hans konservatism stå därför i ett visst förhållande till de intryck, han mottog i England. Sin största betydelse hade dock Englandsresan för utbildandet av Geijers egen personlighet. Då han 1802 för fadern framhöll nödvändigheten av en resa, hade han, såsom vi minnas, uttalat sin farhåga

Digitized by Google

att eljes bliva en svärmare, som »skulle söka ett tomt synmål i en idealisk värld». Den bästa kuren mot ett dylikt sjukligt fantasiliv var otvivelaktigt det praktiska England, under det att ett uppehåll i Tyskland måhända skulle hava haft den motsatta effekten. I England hade han lärt sig att sätta värde på livets realiteter, inbillningskraft och verklighetssinne hade kommit i jämvikt, och det var denna jämvikt, som blev Geijers stora insats i den svenska romantiken.

Planer vid återkomsten.

I augusti 1810 kom Geijer tillbaka till fäderneslandet. Som vi minnas hade han kort före utresan disputerat på en avhandling De stilo historico apud romanos, som kunde gälla såsom ett specimen för en docentur icke blott i latin utan ock i historia, till nödtorft även i filosofi. Götlin, professor i latin, tyckes emellertid ej hava velat förorda honom till en dylik plats, och Höijer lovade visserligen, »att om ingen annan kallade mig till docent, skulle han göra det». Men däremot var Fant, historikern, villig, och under vårterminen 1810, medan Geijer var i England, blev han utnämnd till docent i historia. Någon lysande befordran var ju detta icke. Den innebär — skrev Geijer — »ej annat än tillåtelsen att vid akademien få ge så kallade privata föreläsningar, vilka av åhörarna, i fall jag finge några, medföra en liten betalning. Men för min framtid anser jag den för viktig, ty den är den bästa introduktion till vidare befordran vid läroverken, och jag är därigenom kompetent sökande till ett lektorat i de ämnen, som med min docentur ha någon gemenskap.» Hans ärelystnad sträckte sig nämligen ej längre än till ett lektorat: »Gärna skulle jag överge vetenskapens högre rymder, där min förmåga nekar mig att bli hemmastadd, gärna skulle jag uppge allt anspråk på litterär ära — som blott där står att skörda, men i vårt land är en trögväxt planta — gärna uppge allt försök att säga världen, vad hon *intet vet*, för att i ödmjukhet och flit lära pojkar, vad vi alla behöva veta.»

Denna blygsamma plan på ett lektorat sammanhängde nog därmed, att han ville sätta eget bo. Omedelbart före sin avresa till England hade han nämligen förlovat sig med Anna Lisa Lilljebjörn, en förtjusande ung flicka, lantligt enkel, musikalisk och bildad, vilken länge i tysthet beundrat och älskat den unge, hurtige och snillrike magistern och för hans skull avvisat flera förmånliga äktenskapsanbud. Men hon var fattig; fadern, fänriken Knut Lilljebjörn, var vid denna tid nästan ruinerad, och förlovningen blev därför en förlovning på lång sikt. Geijers planer efter hemkomsten bestämdes därför till en väsentlig del av hans strävan efter en utkomst, som kunde möjliggöra ett giftermål. Då han på sensommaren 1810 ankom till Stockholm, voro utsikterna allt annat än ljusa, och han var därför ganska nedstämd till lynnet. Konditionen hos Schinkel skulle upphöra, ty dennes utbildning ansågs nu fulländad. Den lönlösa docenturen i Uppsala var ju intet levebröd för en man, som tänkte gifta sig, och Geijer måste därför till en början se sig om efter en ny kondition. På nyåret 1811 fick han en dylik hos en grosshandlare Pauli, som hade en fjortonårig son. Geijers far hade hoppats, att han skulle bliva antagen såsom lärare åt den nye arvprinsen, Oskar, och denna plan kom verkligen sedan upp, ehuru först ett år senare. Universitetskanslern von Engeström, som genom Tegnér fått mycket goda underrättelser om Geijer, skrev då till denne och erbjöd honom att bliva prinsens informator. Men nu — det var på sommaren 1812 — svarade Geijer nej. Han hade under mellantiden på allvar kommit in i litteraturen och ville ej övergiva den: »Då jag undandrager mig ett kall, som är över mina krafter, fäster jag mig därmed så mycket närmare vid det, som jag redan förr valt och i vilket det skulle vara mig en vällust, om jag på något sätt kunde gagna och hedra mitt fädernesland.» Därmed avsåg han i främsta rum-

Digitized by Google

met ett arbete i Sveriges historia, och detta — slutar han — »är för mig ett skäl mer att ej misströsta på en bana, där brödet ofta ligger längre bort än äran». Kort förut hade han likväl varit ganska tveksam, och på hösten 1811 hade han nästan bestämt sig för att söka ett då ledigt pastorat i Norrköping; i november skrev han till fadern: »Antingen jag kommer till Norrköping eller ej, så blir jag präst och tar teologie kandidatexamen så snart som möjligt. I fall förslaget där lyckas, så tar jag med ömmaste tacksamhet emot söta fars tillbud att här hålla mig under tiden fri från discipel.» Denna plan övergav han emellertid under loppet av 1812. Under åren 1811 och 1812 utvecklade nämligen Geijer en så omfattande litterär verksamhet, att omsvängningen i hans framtidsplaner därigenom är lätt förklarlig. Särskilt var det *ett* projekt, som nu mäktigt kom att locka honom. Tegnér, som trots lynnets och åsikternas olikhet så varmt beundrade Geijer, hade redan i februari 1811 kastat fram en tanke, som då kanske föreföll Geijer blott såsom ett löst hugskott: »Tänker du ej — skrev Tegnér — att arbeta något i historien, som du förr ville? Du borde då, tycker jag, välja nordiska historien, som ännu är så illa bearbetad och dock innehåller så mycket skönt. Men en gros skulle den behandlas och ej styckevis som hittills.» För denna plan lyckades Tegnér att under det följande året intressera von Engeström, Adlerbeth och Rosenstein. Meningen var, att Geijer skulle få ett offentligt uppdrag att författa en svensk historia. För tillfället ledde försöken ej till något resultat, och Geijer medgav själv, att han icke hade några »anspråk på förtroendet, så länge jag ej visat mig som historicus». Emellertid började han redan på hösten 1812 att skriva på ett dylikt arbete, Karl X:s historia, och han var nu bestämd att gå den akademiska vägen. I november 1813 skrev han till sin fästmö: »Min obeslutsamhet i avseende på min framtid vill jag ej neka, men väl söka ursäkta, om det inför dig behövdes. Min hela natur drar mig åt ett visst håll, nämligen till litterär verksamhet på ett eller annat sätt. Denna böjelse är hos mig alldeles ovillkorlig, och jag må befinna mig i vad belägenhet som helst, som ålade mig andra plikter — den skall likväl alltid ta överhanden.... Jag kan likväl ej säga, att jag försakat mer än ett enda tillfälle, nämligen den erbjudna prästsysslan i Norrköping, som visserligen också var ganska obetydlig. Information för arvprinsen och filosofiska professionen i Uppsala[1] hade jag i alla fall ej fått, om jag sökt dem.... På akademien står således all min diktan och traktan. Historiska professionen kan ingen taga ifrån mig, isynnerhet om jag får ge ut

Anna Lisa Geijer, f. Lilljebjörn.

Oljemålning av H. Lilljebjörn.
Tillhör greve Knut Hamilton. Uppsala.

[1] Därmed avsåg han professuren i teoretisk filosofi efter Höijer, som avlidit 1812. Till dennes efterträdare blev Grubbe den 10 mars 1813 utnämnd.

Digitized by Google

mitt arbete, och gubben Fant skall väl en gång ledsna. Att göra mig fullt säker om succession är nu orsaken till min historiska sysselsättning. Man väntar ett sådant arbete av mig.» Vid denna tid hade således hans tvekan upphört, och han var bestämd att stanna vid universitetet. En bidragande orsak härtill var nog, att han redan under höstterminen 1811 flyttat över till Uppsala[1], där han kommit i beröring med de akademiska kretsarna. Med all sannolikhet blev han kort därefter, åtminstone redan 1812, bekant med Atterbom och hade således kommit in i en ny miljö, som icke blev utan inverkan på hans uppfattning. Innan vi gå vidare i redogörelsen för hans biografi, skola vi därför stanna vid den oerhört rika litterära produktion, som han utvecklade under åren 1810—1814 och som icke är utan allt samband med dessa yttre data.

Inbillningskraften.

I augusti 1810 kom Geijer, som sagt, till Stockholm. Hans kondition hos Schinkel slutade i oktober, och han sökte sig därför en ny informatorsplats, som han likväl fick först på nyåret. Ledigheten använde han dels till forskningar i riksarkivet, dels — och antagligen flitigare — till studier i komposition för Frigel. Sitt umgänge hade han med de gamla nationskamrater, tillsammans med vilka han kort därefter stiftade Götiska förbundet. Men så kom han — efter vad han i sina Minnen berättar — i september 1810 »att kasta ögonen på Svenska akademiens prisfråga för året: Om inbillningskraftens verkan på uppfostran. Jag skrev svaret i en väns rum, inom fjorton dagar och med så få ändringar, att själva konceptet (vilket tiden ej heller tillät att renskriva) kunde inlämnas till akademien». Så enkel, som Geijer här återger prisämnets titel, var denna nu icke, utan lydde i sin mera mesopotamiska än svenska formulering: »Hvilka fördelar kunna vid menniskors moraliska uppfostran dragas af deras inbillningsgåfva, och betraktandet af våra tiders samhällslefnad, synes det böra göra denna sinnesgåfva mera mot- eller medverkande de moraliska förnuft-buden?», och förmodligen hade akademien tänkt sig ett annat svar, än det Geijer gav. Innan vi gå vidare, skola vi emellertid taga en översikt av innehållet i denna avhandling, som både till stil och tankar var den märkligaste av dem, som akademien dittills fått bedöma och som mera än fosforisternas och polyfemisternas dittills publicerade artiklar kan betraktas såsom romantikens programskrift.

Avhandlingen — börjar Geijer — faller inom filosofiens område, och »det är en gammal klagan, att filosofien såsom vetenskap ej kan göra sig populär». Men är detta ej en falsk föreställning? Och skulle så vara, uppger jag allt anspråk på sträng vetenskaplighet. Mitt ändamål är ej blott att undervisa, utan att övertala. Inbillningskraften är den mest omfattande och underbaraste av mänskliga

[1] Under hela 1813 ända till mars 1814 uppehöll han sig dock i Stockholm för studier i riksarkivet och var samtidigt informator hos ett kommerseråd Peterson.

Digitized by Google

förmögenheterna, den svävar liksom emellan de övriga och förbinder dem till ett helt, och historien visar oss, att det är ur den, som mänsklighetens första bildning uppspirat. »Människan utgår hel ur naturens hand: det är först konsten, som styckar henne.» I viss mån är inbillningskraften och den poetiska förmågan densamma. »Ur poesien, som ur en gemensam källa, utgingo i fornåldern all vetenskap och konst... Då vår vanliga naturlära ser sig nödsakad att sluta med det oförklarliga, så begynte de gamlas därmed. Naturverkningarna fattades av dem såsom självständiga handlingar. Till handlingen lade inbillningskraften en person, som konsten gav gestalt. Apollo länkade solens vagn och gick att vila i Thetis sköte, Ceres framlockade skörden ur jorden och Zeus slungade åskan. På fältet skalkades Zephyr med Flora, ur lundens susning språkade dryaden, en gud tömde floden ur sin djupa urna, och en nymf vakade vid källans brädd. Så tyddes hela naturen i en skön dikt, där dess friska eviga liv avspeglades i olika former.» Filosofien iklädde sig diktens dräkt, och skalden var på en gång präst, profet, filosof och hävdatecknare. Med rätta kan man därför säga, att den grekiska bildningen »utmärker den högsta punkten i människans själva naturliga bildning, en bildning, i vilken även *friheten* blott verkade såsom natur, där alla mänskliga förmögenheter samdräktigt yttrade sig som ett *helt*, innan ännu den söndring uppstått i människans inre, som blott oändligheten och ett evigt hopp kunna fylla. Vilken var då denna söndring?» Den började med romarna och mynnade ut i medeltiden. Alla de gamla formerna brötos sönder, och »ur stoftet av en syndig värld uppgick för människan förklarad den *rena, oändliga anden*». Feodalismen sönderbröt statsbegreppet, och religionen yttrade sig »blott såsom den *högsta auktoritet* på jorden, vars representant således kyrkan var. Denna sattes emot staten... Men då kyrkan föreställde det gudomliga på jorden, så hade denna lydnad ingenting förnedrande; den var tvärtom entusiastisk... Men en lydnad, full av entusiasm, är blott med ett annat namn *kärlek* — den eviga längtan, varmed människan söker den förlorade bättre delen av sin varelse, varmed hon strävar att återställa och njuta det *hela* av sitt väsende. Denna himmelska kärlek gav även den jordiska kärleken en högre stämpel... För Gud och sin sköna drog riddaren till blodig bragd, och bägge anropade han som skyddsmakter i striden. Av kärlek och religion, dessa den nya bildningens elementer, uppstod även en ny poesi, där de utgjorde den härskande sinnesstämningen.» Det eviga, det andliga härskade då över det jordiska. Såsom en övernaturlig kraft bröt det andliga egenmäktigt »in i naturens regelmässiga gång liksom till trots av dess lagar. Men detta är det egentligen *underbara*. Detta var nu inbillningskraftens utväg att bringa liv i naturen och ännu en gång göra den till en skådeplats för poesien... Så fick man åter någonting likt en mytologi, men till princip och karaktär helt olika de gamles, och som oftast var ingenting mindre än skön. Då riddaren drog ut till äventyr och bedrift, var ofta hans mål ett förtrollat slott av den renaste demant, med portar, som gnistrade i rubinens färger, omgivet kanhända av en lund, där gyllene äpplen blänkte... Ack, huru många faror och frestelser möta honom ej under färden! Skogsfrun med sitt gröna hår ställer sig lockande på hans stig, eller har tomtgubben skrämt hans häst eller skyggar den vid Neckens skri ur djupet. I månens stråle ser han älvor hålla sin dans, ur mossiga grifter skrida bleka vålnader långsamt, ett spöke far med kall hand över hans rygg, och över hans huvud rider en trollpacka på en kvast.» Men det var icke blott poesien, som hämtade sin näring ur det underbara. Strävandet därefter övergick även i det verkliga livet. Det romantiska

Digitized by Google

äventyret hörde till tidens seder, »och då detta slags underbara ej kan tillfredsställa inbillningen utan att med detsamma stöta förståndet, så insmög sig tidigt en tyst ironi i poesiens framställning av detta vilda, fantastiska liv.» De skalder, som behärskade denna ironi, förstodo att »på en gång vidga bröstet med en oändlig längtan, locka tåren i ögat och löjet på läppen. Entusiasm och sansning, det tragiska och det komiska, religion och kärlek, fantastisk storhet och livlig ironi äro i deras underbara dikt på det innerligaste sammansmälta till ett helt, där i barbariska former en sann poetisk anda lever.» Det var medeltiden. Så kom den tredje perioden i utvecklingen.

»Även den romantiska poesiens underbara morgondröm förgick. Begreppet vaknade och ropade åt människan: upp att pröva dina egna krafter! Vi komma till en ny epok, vilken förkunnar sig genom lika viktiga välvningar i den moraliska världen som den förra: epoken av det *myndigt blivna förnuftet.*» Människan vill begripa sig själv och sin egen värld. Borgarna förskansa sig inom sina städer, bortom Oceanen upptäcker seglarn en ny värld, boktryckerikonsten sprider den nya bildningen, hierarkiens tempel störtas, och ett europeiskt statssystem uppstår. Inom poesien röjer sig »samma riktning som för övrigt i tidevarvets gång. Den underkastade sig begreppet, den fordrade därav sin *regel.*» Men huru finna en dylik? Den kom genom återupptäckten av den antika litteraturen. Reglerna voro således ej självständigt tillkomna genom bildningens naturliga gång, utan antagna på auktoritet. »Av färdigheten att döma efter regler uppkom väl en egen förmögenhet, som man kallade *smak.* Men med begreppen förändrade sig smaken... Då en ny smak uppkom, så förvånade sig den gamla smaken, och emedan reglerna hos honom hade hunnit bita in och hårdna till natur, så ropade han gemenligen, att den nya smaken ville förändra den evigt lika, allmänna människokänslan... Den djärvhet och utflykt, som av gammal hävd tilläts i lyriken, blev på scenen en dödlig synd. Den komiska och tragiska sånggudinnan vågade ej mer med varannan hava någon gemenskap; och den stolta epopéen måste gå sin högtidliga gång genom tolv eller tjugofyra sånger utan att någon gång töras kalla det milda, visa löjet på läppen. Emellertid kringskars allt mera poesiens hela rike. Det underbara, romantiska livet flyktade ur naturen för forskningens skarpa öga. Religionen blev allt mera ett naket föremål för förståndet, och själva språket, upptuktat i undersökningens stränga skola, vägrade att mer låna sig åt fantasiens bildrika lek.» Poesien uppgav sin natur att behaga fantasien och lånade sig åt filosofi och moral. »Hon var än hedning, än kristen, hon sökte uppliva än Söderns myter, än åter den nordiska fornålderns vilda gestalter, men ingendera *levde* mera i ett folks seder, tro och begrepp. Vad var det då hon sökte överallt och överallt ej tycktes finna? *Hon sökte en värld för inbillningskraften.*» Hon fann den icke, och den meningen uppstod, att poesien i själva verket var mänsklighetens barndomsjoller. I verkligheten är det tvärtom. »Poesien är ej *ett* tidevarvs kortlivade barn, som måste dö i ett annat. Hon är jämnårig med mänskligheten, lika evig som förnuftet, vars klaraste spegel hon aldrig upphör att vara. Hon växlar blott former och gestalter... Alla religioner hava från tidernas början klätt sig i hennes färger, och den heligaste religion i världen försmår ej hennes språk. Hon är den enda, som även har ett uttryck för det obegripliga, högsta, som alltid flyr utom begreppets bestämda gräns.» Huru kan inbillningskraften förmå allt detta? Detta under beror därpå, att hon är en yttring av den människans förmåga, »som man av ålder endast kunnat tänka sig såsom något underbart och gudomligt, med ett ord: att hon är

Digitized by Google

ett yttrande av *snillet*». Snillet är något annat än talangen, ehuru även snillet behöver talang, »ty poesien är ej blott en gåva av en högre natur; den är också konst och kan i detta avseende ej ägas utan att förvärvas genom det allvarligaste bemödande. Då Prometheus av mullen formade människobilden, så var den hans händers verk; men *livet* stal han från himlen. Där snillet ger anda och liv, måste konsten ge ordning och regel. Från denna sida måste således poesien alltid vara öppen för begreppets ledning. Det är blott den skillnad emellan konsten hos de gamla och de nyare, att hos de förra regeln var given genom själva bildningens naturliga gång och de lyckligaste yttre förhållanden; regeln var liksom sammanväxt med exemplet.» Icke så hos de nyare. Väl skall, vad poesien beträffar, »en fullständig konstens filosofi, då den en gång är funnen, undandraga henne begreppets egenmäktiga herravälde och i stället för henne uppgiva lagar, som, emedan de äro naturens, med detsamma äro hennes egna... Den skall i smakens regler avsöndra det, som är blott tillfälligt, från det nödvändiga, det, som är mode, från det, som är natur. Men skall den också därigenom stadga en allmän smak? Ja, så vitt den beror på begreppets lagar. Kanhända den ej beror helt och hållet därpå.»

Erik Gustaf Geijer.

Miniatyr, målad i London 1810 av okänd konstnär. Tillhör fröken Florry Hamilton. Högfors.

Människan har icke endast begrepp; hon har ock inbillningskraft, och denna har betydelse även för det, som varit den nyare tidens stolthet, för vetenskapen, även för filosofien. Upplysningen byggde sin filosofi på det sunda förnuftet. Men icke ens detta kunde gå in därpå, »att all mänsklig tankeförmåga vore inskränkt inom sinnevärlden. Genom aningar, känslor, sitt dyrbaraste hopp fann det sig förenat med en högre... Den stora konsten att *leva* förblev ändå en *fri konst*, där regeln blott kunde givas i sin högsta allmänhet, där tillämpningens hela oändliga omfattning måste lämnas åt den handlandes omdöme. Omdömet är den förmåga, som tillämpar regeln till det enskilda fallet. Att denna förmåga helt och hållet beror på inbillningskraft — den är inbillningskraften i begreppets tjänst — det hava vi redan genom exempel visat, och vi skola här se det ur en högre synpunkt.» Det stora i världen frambringas av hjälten och statsmannen. Varigenom? Jo, genom omdömeskraftens snabbhet, säkerhet, liv, det är genom »inbillningskraften, som i sin högsta bemärkelse är snillet». Vi hava således — så slutar Geijer den första och viktigaste delen av sin avhandling — »funnit inbillningskraftens inflytande på vetenskap, på religion och på skön konst, just de tre synpunkter, under vilka vi nu skola betrakta den i frågan om dess verkan på människans moraliska uppfostran».

Denna andra avdelning är mindre originell, och Geijer erkänner själv, att han här, vad beträffar själva grundprincipen, blott framlägger Rousseaus idéer: »I Rousseaus skrifter äro de lagda för dagen med så mycken klarhet, kraft och ovedersäglig sanning, att blott en inrotad fördom kan bestrida dem.» Uppfostrans mål är att utveckla de mänskliga förmögenheterna, »men då alla dessa tillhöra en varelse, vars

Digitized by Google

själva grundförmåga det är att vara *fri*, så följer av sig själv, att denna utveckling ej kan annat än vara det, ty det är just friheten, självständigheten, som skall utveckla sig». Uppfostraren måste därför inskränka sig till att undanrödja hindren för denna naturliga utveckling. Att det skulle finnas »ett särskilt slag av uppfostran under namn av moralisk, det kunna vi åtminstone för det närvarande ej inse». Uppfostran är lika gammal som mänskligheten, och bildningen har oavbrutet genom tiderna gått från far till son. Historien är blott en berättelse om denna obrutna tradition. Barnet anser sig utgöra ett med föräldrarna, och i dess otvungna lydnad för dem ligger »den första ljusningen av en högre natur; i den ligger den första dunkla aningen om detta högres herravälde». Men då lydnaden skall yttra sig otvungen, följer därav, att man icke skall utkräva den med tvång, allra minst med bestraffningar eller i vrede. Den första undervisningen bör vara muntlig, avse att väcka barnets kunskapstörst, till dess att lärjungen av egen iver begär att få lära sig läsa. Först då barnet övergår till yngling, bör undervisningen från praktisk övergå till teoretisk — till så rent teoretisk som möjligt. Låt honom fördjupa sig i vetenskaperna. Det kan vara likgiltigt, *vad* han lär, blott han *lär*. Men — kan man fråga — vore det ej lämpligare, att han lärde sig saker, som hade betydelse för hans framtida yrke? Historien ger oss svaret. »När frambragte fäderneslandet de kraftfullaste, dugligaste och största män? Var det ej i ett tidevarv, då man kallade lärdom för en adelig dygd? Då varje yngling, vars stånd gav anspråk på högre bildning, fördjupade sig i de svåraste och efter utseende minst praktiska studier under en hel period av sin levnad? Var det ej i en tid, då densamme Oxenstierna, som genom sin uppfostran var genomdriven i skolastik och de gamla språken, styrde Sverige och Europa?» Den tidens män hade lärt sig *tänka*, lärt sig en teori, som de sedan använde i det praktiska livet. De hade förvärvat sig omdöme. Och varpå beror omdömet? På inbillningskraften.

Geijer övergår därefter till den egentliga prisfrågan: om den moraliska uppfostran. Uppfostrans livsprincip är friheten. Men frihetens yttre uttryck är samhället. »Det finnes ingen annan dygd än samhällsdygden. Därför hava hjältemod i allmän sak, högsint uppoffrande av enskilda fördelar, av egendom och liv för det helas väl, patriotism, brinnande kärlek för lagar, frihet och fosterland i alla tider varit de egenskaper, som människorna prisat och upphöjt. De män, som på denna bana sig utmärkt, anses ej hava levat för en förgänglig sak, utan för en sådan, som är alla tidevarvs och mänskligheten egen.» Men det *ideal*, de söka nå, är en skapelse av inbillningskraften. Dödar man denna genom uppfostran, skulle man »kväva förmågan av idealen, så tillslöte man för henne den högre världen och utsläckte det ljus, som upplyser hennes ädlare mål. Till ledning för hennes handlingar återstår då blott *nyttan*.» Men utan ett högre mål blir denna nytta *egennytta*, plikten att själv må väl och — i andra rummet — se till, att också andra må väl. Detta var dock det förra seklets mening, ekonomiska uppfinningar voro då snillets värdigaste föremål, och man lyckönskade sig att hava avlagt de svärmerier, som förlett store män att uppbygga och nedriva världen. Därefter följer en skarp diatrib mot 1700-talets nyttighetskult. »Man skall kanske säga, att detta är harmens färger. Jag medger det. Men den ädla harmen misskläder ej sanningens anlete. Den har förr lågat från gudars panna, och Apollo har ingen funnit mindre skön, för det konstnären i hans blick och gestalt bibehållit den höga vrede, som sträckte vilddjuret till jorden... Nej, låt ynglingen behålla sina högt svävande ideal! Han uträttar utan dem i världen in-

Digitized by Google

genting dugligt. I stället för att genom en småaktig uppfostran kväva dem, låt vetenskapen rena och tyda dem!»

Från inbillningskraftens betydelse för den moraliska uppfostran övergår Geijer till dess betydelse för religionen, och även här uttalar han en skarp dom över upplysningen. För den historiska uppfattningen var utvecklingen då ett människoverk. Man hade ej behov av någon försyn, och religionen förtunnades till en mager moral, som tvärtom skulle lära, huru man med detta världsliga på bästa sätt borde umgås. »Människan lever dock redan här i en högre värld, och skulle, om hon ej gjorde det, aldrig skåda dess glans. Detta högsta, eviga, som tanken blott anar, har människan alltid älskat att föreställa sig i bilder, liknelser och under. Denna klädnad bör man vid religionsundervisningen alldeles ej avdraga, ty det är blott i bild, som väsendet för sinnet blir synbart.» Detta högsta, om det ock blott dunkelt finnes för begreppet, lever dock i känslan. Det är denna värld, som genom inbillningskraften öppnar sig för oss.

Till den moraliska uppfostran hör slutligen känslan av det sköna. Skönheten ger visserligen ej dygd, men dygden ger skönhet. Societeten kan ge oss ledighet i umgänget, fina seder, men *sköna seder* komma ur själen. Denna förmåga, som uppfostran bör utbilda, att fatta och uttrycka det sköna är inbillningskraften. Genom vilket medel skall då denna förmåga stärkas? Geijers svar är enkelt: genom den gamla klassiska litteraturen.

Avhandlingen slutar med att bemöta en invändning. Medför då inbillningskraften inga faror? Svärmeri, vidskepelse, fanatism? Visserligen, men de uppkomma antingen genom ett *övermått* av inbillningskraft eller genom en *undertryckt* inbillningskraft, »som på detta sätt hämnar sig och bryter ut i moraliska sjukdomar. Det är sant: det nyssförflutna århundradet har fått vidkännas åtskilliga utbrott av en sådan sjuklighet, och den närvarande tiden är visserligen ej fri därföre. Men denna fara av en kuvad och upprorisk inbillningskraft undviker man blott på ett sätt: därigenom att man ej mera kuvar utan bildar henne.»

Geijers avhandling om inbillningskraften var — om man tar hänsyn till genialiteten och utförligheten — den egentligen första romantiska programskriften i Sverige,[1] och det är då av vikt att konstatera, att han vid denna tid alls icke stod i någon personlig beröring med de svenska nyromantikerna, som han ännu ej kände. Ej heller kan han hava rönt något intryck av deras skrifter. Den första halva årgången av Polyfem var ju, såsom vi minnas, närmast en skämttidning eller ett skandalblad — hur man nu vill kalla det — och att icke något nummer av detta förirrat sig till England, är ganska säkert; första häftet av Phosphoros hade utkommit i augusti, det första av Lyceum i september 1810, således just då Geijer kom hem, och det är ganska ovisst, om han sett dem, då han började med sin prisskrift. I intetdera häftet framlades för övrigt i någon avhandling ett bestämt litterärt program, och Geijer stod således vid denna tid fullkomligt

[1] Den skrevs på hösten 1810, då nyromantikerna ännu ej framlagt några utförliga programavhandlingar, så vida man dit ej vill räkna Hammarskölds broschyr om Schiller. Geijers prisskrift trycktes dock först 1813 i akademiens Handlingar.

Digitized by Google

oberoende av de svenska nyromantikerna. Den obestridliga likhet i idéer, som likväl finnes, beror tydligen på de gemensamma impulserna, från den tyska idealismen och närmast från Höijer. Tillika var Geijers skrift ett rent personligt dokument. Vi minnas hans förut citerade brev till fadern, skrivet redan 1802. Han säger sig där frukta att bliva en svärmare, ty »inbillningskraften är den förhärskande av mina förmögenheter». Genom Englandsresan hade han funnit, att han blivit immun mot det sjukdomsfrö, för vilket han fruktat. I stället såg han nu i fantasien den främsta kraften i mänsklighetens utveckling. Först i slutet av avhandlingen berör han inbillningskraftens faror, men blott med några ord och utan att anse dem vidare fruktansvärda.

Inbillningskraften och Svenska akademien.

Denna avhandling, som innehåller en hovsam, men skarp kritik av upplysningens världsåskådning och av dess diktning, inlämnades nu till den akademi, inom vilken upplysningens sista kvarlevande generation hade sin kärntrupp. Men Geijer hade tur. Till granskare av de prosaiska tävlingsskrifterna utsågos Adlerbeth, Rosenstein och A. G. Silverstolpe, och av dessa hade Adlerbeth, såsom vi minnas, en viss dragning åt romantiken; möjligen hade han ock genom sin son Jacob fått en aning om, vilken den tävlande var. Såväl han som Rosenstein och Silverstolpe voro ovanligt hederliga män, toleranta i sin uppfattning och inga partimän. Visserligen funno de, att prisskriften gjorde sig till tolk för den nya tyska filosofiens idéer, men detta hindrade dem ej att uppskatta dess förtjänster. Efter — skrev Adlerbeth — »den ofullkomliga kännedom jag äger om den nyaste filosofiens principer, finner jag, att de legat till grund för författarens arbete. Men de hava blivit framställda med större tydlighet, än jag förr blivit varse.» Särskilt hade han fäst sig vid författarens nit för religion, sedlighet och »samhällsdygd». Det sista var tydligen det, som också grep Silverstolpe, vilken därför i likhet med Adlerbeth utan tvekan tillstyrkte stora priset, då akademien ej behövde »ingå i prövning av författarens filosofiska system såsom ett för henne främmande ämne». Även den gamle upplysningsfilosofen Rosenstein kom till samma resultat. Visserligen hade han ett visst tvivel, »om icke på en annan väg man lika säkert kunnat komma till frågans utredande», men, tillägger han, »i övrigt erkänner jag gärna, att filosofiska lärosystemer och metoder böra anses såsom det yttre omsvepet av själva sanningarna. Sådana systemer och metoder hava varit mångfaldiga och i synnerhet i våra tider med en skyndsam gång avväxlat varandra. I alla tider hava de uppstått och fallit och merendels under sitt välde och vid sitt fall lämnat det ovissa lika ovisst och det sanna och det rätta lika sant och rätt.» Akademien hade likväl ej till uppgift att avgöra filosofiska tvister utan att bedöma ett arbetes värde såsom ett vittert specimen, och då stilen var lätt, tydlig, präglad av värme och snille, ville han i likhet med Adlerbeth tillstyrka högsta belöningen — i sannare och humanare ordalag hade väl ej den gamla tiden kunnat hälsa den nya. Den 26 och 29 november upplästes skriften inför akademiens ledamöter, bland vilka då även Leopold var närvarande. Protokollet innehåller intet om någon diskussion, och utgången var ganska klar efter granskningsnämndens enhälliga utlåtande. Den första december skulle prisfrågan avgöras, men då hade Leopold enligt brev till Rosenstein hastigt blivit sjuk, så

Digitized by Google

att han ej kunde infinna sig vid sammanträdet. Vare sig sjukdomen var verklig eller blott diplomatisk, undgick Leopold därigenom obehaget att belöna en skrift, som så stred emot hela hans åskådning. Akademiens alla övriga närvarande ledamöter förenade sig däremot om att tilldöma skriften det stora priset, och vid nästa sammanträde, den 6 december, var Leopold lyckligtvis åter frisk.[1] Rosensteins ståndpunkt var i själva verket oangriplig. Så vida akademien ej på grund av författarens filosofiska ståndpunkt ville ogilla prisskriften, måste den ovillkor-

[1] Måhända bör Geijers och Leopolds förhållande till varandra vid detta tillfälle ses i samband med ett annat, två år senare. Geijer sökte då det gustavianska stipendiet, som bortgives av Svenska akademien. De sökande voro fyra, och av dem uppfördes Geijer av inspector stipendii, professor Fant, i första rummet, och i det fjärde ställde Fant dåvarande studeranden Johan Henrik Schröder. Akademiens majoritet, till vilken Leopold hörde, gick emellertid från inspektors mening och utnämnde Schröder. Såsom skäl anfördes dels behovet, dels Schröders »*fallenhet* till de historiska samlingar, som äro stipendiaten ålagda», dels att Geijer möjligen kunde göra sig hopp om en befordran till professor. Skälen äro onekligen egendomliga. Den lönlöse docenten Geijers »behov» var lika stort som studenten Schröders, hans historiska samlingar voro antagligen både större och rikligare än Schröders — Geijer höll just då på med samlingar i riksarkivet till Karl X:s historia — och skulle en person bliva inkompetent till ett stipendium, därför att han i en framtid möjligen kan bli professor, skulle alla hoppgivande unge män gå miste om stipendier. Det verkliga skälet bör därför gärna hava varit ett annat. Adlerbeth och Rosenstein, med vilka Wetterstedt förenade sig, röstade däremot på Geijer.

Genom Jacob Adlerbeth tycktes Geijer hava varit väl underrättad om akademiens förhandlingar, även om de yttranden, som ej synas i protokollen, och i ett brev till fästmön, i december 1812, skriver han: »Svenska akademien har gått mig förbi i bortgivande av sitt stipendium, och en ung student har i stället fått det. För mig hava endast Rosenstein, Adlerbeth och Wetterstedt röstat. Leopold (som alltid varit mig led, jag vet ej varför), Blom, Fleming och de övriga närvarande hava överröstat dem. . . . Det är tydligt, att herrar academici och Leopold i spetsen för dem anse mig såsom en anförare för hela den nya sekten, ehuru jag aldrig på minsta sätt deltagit i deras strövtåg. Men jag har befattat mig med den nya filosofien, jag tyckes ej vilja svärja på den gamla slentrianen, och så ont samvete ha de, att detta är nog skäl till fiendskap, isynnerhet som de ej kunna neka mig talang. Man ser emellertid, huru små själar stundom titta fram ur stora reputationer.» Även hans psalmer hade blivit klandrade, och jag begriper väl, »att de skulle vara vidriga för Leopold, som nu är ett så gammalt petrifikat av hovpoet, att han säkert skulle anse det oanständigt att stiga in i himmelriket, om ej pudrad och chapeau bas».

I Svenska akademien kom Geijer ej in förr än 1824, och att döma av Tegnérs brev var det Leopold, som hindrade hans inval. Att han då invaldes, berodde på Tegnérs energiska agitation. Vad har man — skrev han till excellensen Fleming — »med skäl emot honom? Hans fosforism? Det är ett rysligt *ord*, men vad *saken* angår, så torde flera av akademiens ledamöter ej alldeles kunna frikänna sig därifrån. . . . Hagberg har rått mig att skriva till Leopold. Därpå vunne *jag* troligtvis ett artigt svar, men saken ingenting. Ett ord däremot av Ers excellens till den gamle sångaren tror jag skulle bli avgörande. . . . Leopolds röst är av mycken betydenhet i avseende på det starka eko han har.» Denna gång ledde Tegnérs diplomatiska manöver till avsett resultat, Leopold böjde sig för excellensen, och Geijer blev enhälligt invald.

Digitized by Google

ligen tillerkännas den högsta belöning, som akademien kunde utdela. Geijers stil var icke blott ypperlig — det kan ifrågasättas, om han någonsin nått högre — den var även ny. Den var varken Lehnbergs eller Thorilds, utan den nya tidens, realistisk, klar, varm och i högsta mening vältalig, och på den, som icke förbenats i sina idéer om stil, bör den då hava verkat mera medryckande än den nu kan, då en dylik stil icke längre har nyhetens tjusningskraft.

Formen är den, som mest tilltalade Geijer: en mänsklighetens historia i stora drag, så att säga i fågelperspektiv, en metod, som han lärt sig redan av Neikter och som han återfunnit hos de flesta av de nyare författare, han läst. Metoden hade sina vanskligheter, och dem undgick ej heller Geijer. Den nyromantiska ironi, som han återfunnit i medeltidens diktning, uppträder först med renässansen, med Ariosto, vilken av Geijer i likhet med alla nyromantiker hänföres till den mycket svävande »romantiska» perioden. Dit för han också, som det tyckes, Shakspere. Till renässansen åter hänför han borgerlighetens framträdande, de befästade städerna m. m., vilka tillhöra medeltiden, och inom »begreppets tidsålder» gör han ingen skarpare skillnad på renässans och klassicitet. Det hela är onekligen en konstruktion, ehuru en genial sådan.

Det nyromantiska i Inbillningskraften.

Blanck har utförligt och skarpsinnigt analyserat prisskriften och därvid kommit till det resultatet, att Geijer »fördomsfritt och vidsynt tillgodogjort sig det bästa och mest bestående i det föregående århundradets tankevärld och att han stod i direkt beröring med sin tids allra längst framskridna åskådningssätt». Utan tvivel är detta fullt riktigt. Men det synes mig, att man här kan lägga tonvikten något olika. Visserligen uttalar Geijer ingen allsidig förkastelsedom över det föregående århundradet, men just genom sin måttfullhet är kritiken mera dräpande än den, som lästes i Polyfem och Phosphoros, och i sak går den i samma riktning. Av 1700-talets kulturinsatser har han tillgodogjort sig de förromantiska och nyhumanistiska, men knappt de andra, och över dess utilism och ensidiga rationalism uttalar han en sträng förkastelsedom — i denna punkt alldeles samstämmande med nyromantikerna. Avhandlingen är också, så vitt jag vågar döma, en romantisk programskrift. Romantikens betydelse var, att den hävdade fantasiens rätt, särskilt inom poesien, och detta är själva huvudtesen i Geijers skrift. Det är visserligen sant, att han här ej följde Friedrich Schlegel, som inom moralen uppsatte fantasien, nycken, godtycket som den enda etiska principen. Det är också sant, att han alltid stod avvisande mot det rena fantasteriet i Almquists diktning. Men i bägge fallen sammanhängde detta med hans strängt sedliga karaktär och väl även med hans skarpa huvud. Icke

Digitized by Google

Tal öfver Einar Tambaskjelfver – hållet inför Götiska förbundet. –

Redlige Bröder!

Den plägseden inom vårt förbund att taga sig ~~namn~~ af någon bland wår forntids märkwärdiga män förekom mig från början åtminstone som en oskyldig lek. – Nu förefaller den mig snarare som en förmätenhet. Huru jag kommit att bära detta hjelte-namn, som utmärker mig bland edert samfund, vet jag ej rätt sjelf. Men det vet jag, att ingen ting annat kan trösta mig öfver denna djerfhet än den anmärkningen, att ett namn i och för sig sjelf är en likgiltig sak, att mången dwärg kanske hetat Hercules, och att den Einar, som nu talar inför Eder ~~genom sin egen ringhet namn mera än genom tvenne sekler afstånd och annat mera genom sin egen ringhet~~ mer genom sin egen ringhet ~~mera~~ mer, än genom två seklers afstånd är. så skild från den hjelte, ~~hwars~~ under hwars namn han uppträder, att ingen slags jemnförelse är dem emellan möjlig. – Det är

Början av Geijers inträdestal i Götiska förbundet.
Götiska förbundets arkiv. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

heller Atterbom och de övriga svenska nyromantikerna — ej ens de tyska — lockades med på Schlegels moraliska irrfärder, och häri har man således knappt rätt att se någon avvikelse från det nyromantiska programmet. För upplysningen hade förståndet varit den högsta förmögenheten, och Geijers skrift går just ut på att visa dess otillräcklighet. Entusiasmen och snillet äro framför allt fantasiens barn. Entusiasmens stora betydelse för utvecklingen hade väl framhållits även under upplysningstiden, icke minst av Kellgren och Thorild, men hade då knappt satts i förbindelse med fantasien. Detta är romantik. Ej heller tror jag det vara rätt att beteckna Geijer såsom här nyhumanist, om man däri ser en motsats till nyromantiken. Bägge bröderna Schlegel började såsom nyhumanister, ställde sig aldrig i någon motsats till Goethe och fortforo alltid att vara antikbeundrare. Såsom vi sett var detta fallet även med de svenska nyromantikerna. Mot upplysningen ställde de *såväl* romantiken som antiken. Geijers målning av antiken, den obrutna harmoniens tid, återfinnes ej blott hos Schiller — vars Die Götter Griechenlands här nästan verbalt går igen — utan ock hos Friedrich Schlegel. Vad uppfattningen av medeltiden beträffar, är denna ock väsentligen nyromantisk. För Geijer såsom historiker ter sig visserligen denna epok såsom en upplösningens och barbariets tid. Häri har man utan tvivel rätt att se en rest av upplysningens uppfattning av medeltiden — en uppfattning, som dock återfinnes hos flera av de av romantiken mer eller mindre berörda författare, som varit Geijers andliga lärare, exempelvis Schiller. Men karakteristiken avser snarare folkvandringsperioden än den egentliga medeltiden, ty såsom poet ser Geijer riddartiden nästan med samma blickar som Atterbom, och Blanck har visat, att Geijers uppfattning till en väsentlig del bestämts av ett bland Schlegels äldre arbeten. Medeltiden var dock för Geijer en fromhetens, poesiens och entusiasmens tid i motsats till den egennyttans tidsålder, som följde med begreppets seger över inbillningskraften. Att Geijer i den politiska uppfattning, som framskymtar i avhandlingen, hyllar liberala åsikter — liksom i sina samtida brev — är sant. Men detta kan knappt tagas såsom en intäkt för hans beroende av upplysningen, ty för det första är att märka, att detta svärmeri för friheten avser alls icke upplysningens politiska frihetsidéer, utan renässansens kultur: »Det finnes knappt i världshistorien ett gladare, mer upplivande skådespel än åsynen av den vaknade friheten i hela sin ungdomsstyrka.» För det andra stodo liberalism och romantik då ej mot varandra. Vid *denna* tid hade romantiken icke, åtminstone icke i Sverige och ännu knappt heller i Tyskland, utvecklat sig till en reaktionär doktrin, och

Digitized by Google

i Geijers uttalande om renässansen kan man därför ej se någon motsättning mellan honom och nyromantiken. Ännu mindre skilde de sig i den religiösa uppfattningen, ty här stå Geijer och Askelöf på väsentligen samma ståndpunkt — bägge såsom motståndare till neologien. Och till sist — den svenska nyromantiken hade väckts till liv av den tyska idealistiska filosofien. På denna vilade också — såsom granskarna i akademien riktigt insågo — Geijers skrift, och Blanck har i detalj visat upp, vilka intryck Geijer mottagit från Kant, Schiller och icke minst från Schelling och Schlegel. Att referera denna undersökning förbjudes av utrymmesskäl. Men det är en punkt, som särskilt måste framhållas: Geijers höga uppskattning av poesiens betydelse för mänskligheten. Häri låg — såsom Blanck utvecklat — »kärnan i den romantiska idealismens lära. Poesien var helig, jämbördig med filosofi och religion. I olika avskuggningar framträder denna lära hos Schiller och Goethe, hos de egentliga romantikerna och slutligen till det yttersta potenserad hos Schelling i hans identitetsfilosofi.» Det arbete, som här särskilt haft betydelse för Geijer, var Schellings System des transcendentalen Idealismus: »Avslutningskapitlet i Schellings stora verk ger klaven till Geijers spekulation 1810. Här finna vi den närmaste källan till Geijers lära om inbillningskraften, den 'underbara förmågan, som är människosjälens djupaste grund', och här finna vi den närmaste utgångspunkten för hans idéer om konstens förhållande till tänkandet.» Mot denna romantikens översvallande dyrkan av poesien kunna vi ställa den uppfattning, som faktiskt var upplysningens, den åsikt, som förfäktades av »les modernes» — att poesien i själva verket var en överflödsvara och att de sanningar, som poesien skulle förkunna, långt klarare och bättre kunde framläggas på prosa än på vers. I sin prisskrift proklamerade Geijer således en filosofisk och estetisk åsikt, som stod i fullkomlig strid med upplysningens och som på alla väsentliga punkter sammanföll med de svenska nyromantikernas. Olikheten låg huvudsakligen i formen, i den klara, från alla simpla utfall fria framställningen, som skilde sig såväl från Polyfems tidigare pöbelton som från den unge Atterboms obestridligen mycket röriga prosa. Det är denna känsla för den klara formens betydelse, som kort därefter, då Geijer framträdde som poet, kom att skilja hans diktning från den samtida nyromantiska, framför allt från Atterboms. Men — som jag ofta förut framhållit — funnos inom nyromantiken många skiftningar, och det är icke blott Atterboms dikt, som är nyromantisk. Från denna skiljer sig onekligen Geijers högst betydligt, och just genom sin klarhet blev han den nästan ende nyromantiske poet, vars dikter blevo populära.

Digitized by Google

Det är sant, att dessa dikter voro mera folkliga än fosforisternas, och i sin avhandling framhåller Geijer mycket starkt denna fordran på folklighet. Men teoretiskt låg häri icke någon avgörande skillnad från nyromantiken, ty trots det ungdomliga talet om poesiens »chifferspråk» svärmade även denna för folkböcker och folkvisor. Skillnaden mellan Geijers och Atterboms romantik låg, enligt min mening, huvudsakligen på ett annat, om ock närgränsande område. Nyromantiken — i viss mån också nyhumanismen — betecknade en *flykt* från verkligheten. Geijer däremot hade till ett harmoniskt helt förenat fantasi och verklighetssinne. Denna förening var resultatet av hans ungdoms bildningskamp, närmast en frukt av hans engelska resa, och det var framför allt härigenom, som han gjorde en insats i den svenska nyromantiken. Den blev där av betydelse icke blott för Geijer själv, utan ock för den unge skald, som snart blev hans närmaste vän, för Atterbom, ty det problem, som denne i sin främsta dikt, Lycksalighetens ö, behandlar, är i själva verket detsamma, som Geijer i sin ungdom sökt lösa: motsatsen mellan verklighetens plikter och fantasiens drömmar. Lösningen blev teoretiskt densamma som för Geijer, men också blott teoretiskt, ty praktiskt kunde aldrig drömmaren Atterbom tillägna sig Geijers sunda verklighetssinne.

Om falsk och sann upplysning.

Geijers nästa broschyr, Om falsk och sann upplysning med afseende på religionen, som utkom i början av november 1811, är också klart nyromantisk, och han fortsätter här det angrepp, han i prisskriften riktat mot upplysningens neologi och senscommunfilosofi. Detta hade gjorts oberoende av den svenska nyromantiken. Här däremot har han med all sannolikhet tagit intryck av Hammarskölds och Askelöfs Polyfemartiklar, som ännu ej voro skrivna, då han författade den nyss omtalade prisskriften. Liksom i prisskriften stödde han sig på Schellings filosofi och ställde sig således på samma ståndpunkt som de för honom ännu personligen obekanta nyromantikerna. Om broschyren har jag redan talat, likaså om den förtjusning, med vilken den hälsades av den nya skolan, som här helt oförväntat funnit en okänd och betydande vapenbroder. Hur starkt Geijer för övrigt var gripen av den nya religiösa rörelse, som satts i gång av romantiken, visas därav, att han nu ock började skriva psalmer. Såsom vi av hans brev sett ämnade han vid denna tid studera teologi, söka ett pastorat i Norrköping och låta prästviga sig. Hans religiösa författarskap under dessa år hade således en rent personlig bakgrund.

Iduna.

Ungefär samtidigt med broschyren Om falsk och sann upplysning utkom det första häftet av Iduna. Beslut om utgivandet av denna tidskrift hade på Geijers förslag fattats på en stämma inom Götiska

Digitized by Google

förbundet i maj 1811, förlagssumman betalades av Geijers far[1], och i juli utkom det första häftet, som fylldes av Geijer ensam. Vid återkomsten från England hade han, nästan till sin egen överraskning, funnit, att han var skald och börjat att skriva den ena dikten efter den andra, vilka sedan upplästes vid förbundets stämmor. Den äldsta av dessa är Den siste kämpen, som föredrogs vid stämman den 10 april, men »som varit inlämnad till det Götiska förbundet, redan förr än detta genom sina stadgars antagande erhållit en fastare sammansättning»; detta var den 16 februari, och enligt en anteckning hade Den siste kämpen upplästs den 13. Den 22 mars föredrog Geijer Den siste skalden, den 10 april Manhem och konung Gösta (Gustaf Eriksson) samt ånyo Den siste kämpen, den 25 april Vikingen och Odalbonden, den 20 maj Svegder, Frode och Utha samt en översättning av Vegtamskvida. Alla dessa inflöto i det första häftet, som även innehåller två andra översättningar av Geijer: Hakonarmal och Bjarkamal samt en recension av den nya svenska Eddaöversättningen. På hösten 1811 upplåste Geijer vidare följande dikter: Carl den tolfte: (20 september), Idunas äpplen och Skogsbruden (30 oktober), Brages harpa (29 november) och Bergsmannen (23 december), som intogos i det andra häftet. Häftet, som utkom först i januari 1812, innehöll dessutom Geijers filosofiska, på Schellings Über die Methode des academischen Studiums byggd uppsats Om historien och dess förhållande till religionen, vidare en antikvarisk uppsats av Rääf samt en av Hammarsköld författad beskrivning av ett eddamanuskript i Kungl. biblioteket.

Dessa första Idunadikter bilda inom Geijers produktion en grupp för sig, och vi skola så behandla dem. Att döma av Geijers egen framställning var det nästan genom en tillfällighet, han kom att uppträda som skald, och någon större vikt tyckes han själv ej hava fästat vid dessa i förbundet upplästa stycken. I de under åren 1811 och 1812 skrivna breven till fästmön nämner han i förbigående om psalmerna och Macbethöversättningen, men däremot intet om Idunadikterna. Av dessa brev att döma var diktkonsten för honom ett intresse först i tredje hand. Den främsta platsen intogs av musiken, den andra av filosofien: den tredje fick poesien och historien dela så gott de kunde. Och dock, trots denna likgiltighet, var Geijer en stor skald, mindre kanske i de götiska dikterna — bland vilka det blott finnes två mästerverk, Vikingen och Odalbonden — än i de senare dikter, han skrev, särskilt de korta blott av några verser bestående

[1] Detta enligt Geijers brev till fadern. Enligt protokollet »förskotterades» den av förbundsbrodern Per Lagerhjelm.

Digitized by Google

texterna till hans sångstycken, ty i dem hava vi den svenska litteraturens kanske ädlaste lyrik.

Geijers rent vittra beläsenhet var nog icke stor. I hemmet hade han läst de gustavianska skalderna, och av dem hade han säkerligen tagit de djupaste intrycken av Gyllenborg och Oxenstierna, ty det är deras goticism, som sedan går igen i Manhem. Av utländska författare, av vilka han säger sig under ungdomen hava påverkats, nämner han Rousseau och Schiller, men avser säkerligen bägges filosofiska avhandlingar, ej Rousseaus La nouvelle Héloïse och knappast Schillers dikter. Med dem ha Geijers egna mycket liten frändskap, och hans lyrik erinrar vida mer om Goethes än om Schillers. Men Goetheinflytandet förlägger han själv till en senare tid och avser sannolikt i främsta rummet Wilhelm Meister. Den likhet, som möjligen kan uppspåras mellan Geijers äldre dikter och Goethes, beror därför i de flesta fall knappast på någon direkt påverkan utan snarare på likartade psykologiska förutsättningar. Med de tyska nyromantiska skalderna tyckes han vid denna tid knappt hava varit vidare bekant, kanske med undantag för Novalis. Från den franska litteraturen mottog han, så vitt man kan se, inga intryck alls. Av hans brev till hemmet att döma förefalla ej heller intrycken från den engelska hava varit vidare starka. Måhända voro de dock mera betydande, än av breven synes framgå. Det år, under vilket Geijer vistades i England, var snarast tiden närmast före romantikens genombrott. Childe Harold, varmed Byron slog igenom, utkom först 1812, Waverley, varmed Scott började sin historiska romandiktning, trycktes 1814. 1805 hade Scott väl utgivit sin Lay of the last minstrel, som 1808 följts av Marmion, men mästerverket bland dessa poetiska berättelser, The lady of the lake, trycktes först 1810, det år, då Geijer lämnade England. Om The lay of the last minstrel yttrar sig Geijer i sina anteckningar mycket skarpt: »Det är ej annat än ett sammelsurium av lösa, groteska bilder, målade i en pikant kolorit, men utan märg, utan karaktär och utan sammanhang.» Kritiken var ganska befogad, ty kompositionen i Scotts dikt är mycket svag, och då Geijer nedskrev sitt omdöme, hade han tydligen fäst sig vid det ytterst bristfälliga i planen. Kort därefter synes han emellertid hava fått blicken öppnad för diktens förtjänster, och de första verserna om den åldrige minstrelen, som föraktad av en yngre tid vandrar vägen fram med sitt strängaspel, gav honom helt visst uppslaget till Den siste skalden. Romantikens genombrott i England plägar man emellertid datera till 1798, då Wordsworth och Coleridge utgåvo Lyrical ballads. Detta är visserligen riktigt, men inom den stora publiken åstadkom denna diktsamling ingen revolution, och det var först med Scott och Byron som den engelska smaken vände sig åt romantiken; tiden förut var snarast en förromantisk period med dåliga efterbildningar av de tyska Sturm- und Drangromanerna, och Wordsworths romantik hade ingalunda slagit igenom. Huruvida Geijer läst hans företal till Lyrical ballads, är mycket tvivelaktigt. Det finnes dock en viss likhet mellan hans och Geijers romantik. I mina dikter — skriver Wordsworth — har jag begagnat vardagslivets språk framför det, som vanligen användes av våra poeter; poesiens språk bör nämligen endast genom metern skiljas från prosans. I jämförelse med de övriga svenska romantikerna är Geijers poetiska språk påfallande enkelt, och det är åtminstone möjligt, att några intryck från engelsk romantisk poesi härtill kunna hava medverkat. Av övriga betydande engelska författare var det knappt mer än två, som han vid denna tid läst; den ene var Shakspere, och den ypperliga kritik av Hamlet, som han nedskrev i sina anteckningar, visar,

Digitized by Google

att han redan i England tillegnat sig romantikens uppfattning av den store dramatikerns konst. Vid återkomsten började han ock en översättning av Macbeth, som kom ut 1813 och är det första Shaksperedramat i svenskt tryck. Den andre engelske författare, av vilken han under Englandsresan tagit intryck, var Ossian, som ännu var publikens förtjusning, och som vi strax skola se fick denna Ossianpoesi en icke ringa betydelse för Geijers första götiska diktning.

Geijer och Oehlenschläger.

För denna hade likväl två danska författare betytt mest, Grundtvig och Oehlenschläger, och det är framför allt Oehlenschlägers goticism, som bestämt och givit färg åt Geijers. Överhuvud tyckes Oehlenschläger hava varit mycket populär inom förbundet. 1811 utgav en av de första göterna, Johan Dillner, en översättning av Axel och Valborg, som han även uppläste i förbundet, och en annan förbundsbroder, Ulf (Olof Erik Bergius), föredrog en översättning av Palnatoke. Däremot är det tydligt, att då Geijer, lockad av Adlerbeths goticism, kom att kasta sig på denna diktning, hade han en ytterst ofullkomlig kännedom om den isländska litteraturen. Det götiska förbundets huvudkodex, nästan dess bibel, tyckes Biörners Kämpadater hava varit; vidare hade man Verelius', Peringskiölds och Göranssons förut omtalade editioner och översättningar samt Nyerups Edda, som Adlerbeth just då började att överflytta till svenska. Men då Geijer skrev sina första dikter, var han alldeles nybörjare i isländska, och vi skola alltid komma ihåg, att den språkkunskap, göterna förvärvade sig, fingo de skaffa sig på egen hand. Deras enda filologiska hjälpreda var Rasks Vejledning til det islandske eller gamle nordiske Sprog (1811), och detta arbete fick Geijer, först sedan de tidigaste Idunadikterna redan voro skrivna. Goticismens vetenskapliga grundval var således så svag som möjligt. I en not till den troligen först skrivna dikten, Den siste kämpen, erkände Geijer själv oförbehållsamt sin bristfälliga filologiska utrustning:

»Detta och nästföljande stycke voro skrivna, innan ännu författaren hade någon annan kunskap om den gamla nordiska poesiens versbyggnad än den ungefärliga, som örat vid första läsningen ger. Denna versbyggnad har likväl sina lagar och egenheter, som mig veterligen likväl ej en gång av någon översättare av de gamla sångerna blivit iakttagna. Detta gäller också om de översättningar, som längre fram förekomma i detta häfte, för vilka jag får utbedja mig kännares överseende. De äro gjorda av en, som ännu är långt ifrån att vara mästare i det gamla språket, och äga visserligen många brister, ehuru man sökt giva originalen så troget som möjligt.»

Den fornnordiska vers, som Geijer skriver och som skall föreställa fornyrdislag, saknar alliteration och är en fri vers med i regel två höjningar — således ungefär densamma, som han läst i Verelius' översättning av Hervararsagan. Oehlenschläger hade i Guldhornene

Digitized by Google

begagnat en liknande, ehuru med moderna ändrim. Den versform, som är den mest använda i det första Idunahäftet, är dock icke detta moderniserade fornyrdislag, utan — egendomligt nog — den italienska ottavan. Denna ottava uppträder nämligen i Manhem, Svegder, Frode och Utha samt Den siste skalden, och i det andra häftet i Idunas äpplen och Brages harpa; i samma häfte har ock intagits en dikt på terziner, Carl den tolfte. Att för fornnordiska motiv välja en sydländsk versform förefaller onekligen högst besynnerligt, och man frågar sig ovillkorligen: var har Geijer fått denna idé? I Sverige hade man ju icke sedan Karl XII:s dagar skrivit en ottavadikt; först Atterbom hade i sin Phosphorosprolog åter tagit upp detta versslag. Att Geijer inspirerats från Prologen, är emellertid föga sannolikt, och långt troligare att han fått väckelsen från Oehlenschläger, ty i dennes 1803 och 1805 utgivna dikthäften förekomma flera stycken på ottava rima (Löveridderen, Valravnen, Knud den store m. fl.) och även terziner (Ellehöjen). Den uppfattning av forntiden, som kommer fram särskilt i de äldsta Idunadikterna, är densamma som hos Oehlenschläger. Goticismens förelöpare under 1700-talet hade, då de prisat forntidens kraft, rena seder o. s. v., ej särskilt betonat nordbons egenskap av hedning, och icke heller hade de framhållit kristendomen såsom den fördärvbringande makt, som bortsopat de fornnordiska dygderna. I Palnatoke däremot är detta snarast den bärande tanken. Då Oehlenschläger skrev detta stycke, hade han, i anslutning till Goethe, brutit med de tyska nyromantikerna, särskilt med anledning av deras sympatier för katolicismen. Hjälten i Palnatoke är hedendomens representant, tapper, ridderlig, ärlig och öppen, och emot honom stå katolicismens: den lismande, baksluge prästen Popo och den fege nidingen Harald Blåtand. Palnatoke vill nu stifta ett förbund, Jomsvikingarnes, inom vilket hedendomens dygder skola fortleva och vilket skall bliva ett bålverk mot de »skumle Munke», som vilja utbreda den nya läran:

Odins gamle Lære
Den gik fra Norden ned til Syd; da lærte
De vilde Saxer, Vender, Obotriter
Og Briter, hvad der skulde troes og tænkes,
Af os; da gik det stærke Sandheds Lys
Fra Upsal, Leire, Trondhiem. Nu til Giengiæld
Skal Legen spilles omvendt. Gaaer det fort,
Saa taber mer og mer sig Landets Kraft,
Og Norden döer den allerværste Död.

Den hedendom, som omfattas av Palnatoke, är icke så litet skild från den, som kort förut skildrats i Hakon jarl. Denna hade visser-

Digitized by Google

ligen varit storslagen, men brutal och rå. Palnatokes asalära är däremot snarast en humanitetsreligion, som med storslagenheten förenar tolerans, vidsynthet och en hög, ridderlig moral. Dramat skrevs efter Oehlenschlägers samvaro med Goethe, och det är tydligen dennes helleniska humanitetsideal, som givit färg åt den nordiska hedendom, som nu, med Oehlenschläger, framträdde inom litteraturen. Asareligionen upphörde att vara en barbarisk vidskepelse med blodiga, råa offer. Den blev i stället en tro, buren av en starkt sedlig världsåskådning och vars myter innehöllo de högsta religiösa sanningar. Det moraliska fördärvet stammade däremot från Södern, från katolicismen. Man kan icke undgå att här igenkänna den tankegång, som sedan togs upp av det Götiska förbundet, och man erinrar sig den hederlige Adlerbeths motvilja mot andra förbundsnamn än sådana, som tillhörde den hedniska fornåldern. I stiftelseurkunden säges också mycket ärligt ifrån, att göterna icke förr började vansläktas, än när »de glömde och slutligen föraktade sin fornålders vördnadsvärda *gudar* och hjältar». Samma antikatolska stämning som i Palnatoke ligger bakom Den siste kämpen. Då han från ett fjärran kloster hör klockornas klang, beslutar den gamle hedningen att skiljas hädan: Ännu dock leva de gamla gudar, och för den nya läran om vite Krist är kämpen för åldrig, »vill ej till himlen, till andra gudar och Sanct Peter, som jag ej känner». Att dö på mjuka bädden vore nesligt, »dit de komma de svarte män i munkekåpor och med olåt nedlägga kroppen i lågan mull». I stället störtar sig den gamle från klippan ned i den skummande forsen: »Säll den, som får vara hos Oden!» Lings Gylfe, som tryckts 1810, har nog också varit en av Geijers inspirationskällor. Den åldrige kämpen på klippans spets, belyst av blixtarnas sken, är ju alldeles en figur i Lings stil, och i den ursprungliga formen var även Den siste kämpen en revanschdikt. Den slutade:

Därföre, o Oden!
Tag mig till dig,
Till mina bröder
I Walhalla;
Och efter mig,
Mäktige Tor,
Uppväck åt Manhem
Du en hämnare.[1]

[1] En egendomlig parallell kan anföras. Då Skjöldebrand skulle underteckna fredstraktaten i Fredrikshamn, genom vilken vi avstodo Finland, tänkte han gravera ett sigill med inskriften Exoriare, som han skulle sätta under traktaten — en hänsyftning på den latinska versen: Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor (av våra ben skall en hämnare uppstå).

Digitized by Google

Ännu skarpare framträder kontrasten mellan den storslagna hedendomen och den sydländska, förvekligade kristendomen i Den siste skalden. Själva den åldriga, kämpalika gestalten återgår ytterst, såsom förut framhållits, till Grays The bard, som Geijer troligen läst. Men närmast är det nog Scotts Last minstrel, som stått modellen. På sin långa vandring kommer skalden vid nattens inbrott till den rikt upplysta kristna kungaborgen och träder in i salen vid »midnattsfestens vilda fröjd». Jag har — berättar han där — vandrat vida, jag har spelat under palmerna i det heliga landet, »men giftig var i Södern blomstrens ånga, där synden frodas uti solens brand.» Så ber han att få sjunga en sista sång och förtäljer i den sin egen levnadssaga. Han hade varit med, då kung Inge brände ned det gamla, vördnadsvärda Uppsalatemplet. I luften veno sällsamma ljud, och förstelnat av fasa hov folket ett skri: nu draga de hädan, de gamla gudar! Då — fortsätter han — blev jag döpt i Fyris å, som välvde röd av hednablod. I åttio år har jag väntat på de gamla gudar, och nu går jag till dem. De kristnes fader skall ej vredgas på en gammal man, som vid gravens brädd stammar en bön åt förgätne gudar. Synpunkten är här onekligen densamma som i Palnatoke: den sydländska katolicismen har gjort ända på den fornnordiska hjältekraften, och både Oehlenschlägers och Geijers sympatier följa den döende hedendomen.

I en punkt hade dock Geijer svårt att följa med den danske skalden. Bland Idunadikterna finnes ingen enda rent mytologisk, ty Idunas äplen och Brages harpa äro det blott till titlarna, och i prisskriften om inbillningskraften förekommer ett bestämt uttalande *mot* en dylik mytologisk diktning. Då han där talar om den senare tidens poesi, säges denna vara »än hedning, än kristen. Hon sökte uppliva än Söderns myter, än åter den nordiska fornålderns vilda gestalter, men ingendera *levde* mera i ett folks seder, tro och begrepp». Hänsyftningen är onekligen dunkel. Före 1810, då Gylfe trycktes, hade intet försök gjorts att i svensk poesi återuppliva den fornnordiska mytologien, heller icke i Tyskland. De mig veterligen enda försöken voro Oehlenschlägers Baldur hin gode och några andra av hans dikter. 1810 tyckes Geijer således hava ogillat dessa försök att blåsa liv i döda gudagestalter. Året därpå, i företalet till Iduna, har han motsatt ståndpunkt. Ett bland de intressantaste ämnen för fornforskningen — skriver han — är Nordens mytologi: »Att göra den känd och förstådd skall bliva ett bland de förnämsta föremålen för denna skrift. Det skall ske såväl genom undersökningar om dess väsende som igenom översättningar från de gamla sångerna.» Detta behöver

Digitized by Google

ju icke strida mot hans nyss anförda mening. Men han medgiver, »att det verksammaste medel att göra den känd vore att själv poetiskt använda den: därför skall även poesien i dessa blad framdeles få allt mera mytologisk halt». Detta löfte infriades emellertid icke, själv skrev Geijer ingen mytologisk dikt, och som vi sedan skola se, vände han sig ganska snart *mot* den nordiska mytologiens användning i poesi och bildande konst.

Det viktigaste uppslaget till sin götiska diktning fick Geijer, som sagt, nog från Oehlenschläger, men dylika impulser mottog han även från en mängd andra håll, och dessa intryck bryta sig mot varandra, så att dikterna knappt hava en fullt enhetlig karaktär. Ett mycket starkt inslag kom från Ossian, och en dikt, Frode och Utha, är blott en översättning av en Ossianballad. I Manhem hava vi däremot klar svensk förromantik, ett stycke gustaviansk retorik, där ottavan har något av alexandrinens takt. Tankarna återfinnas nästan alla i Gyllenborgs Vinterquäde och i Oxenstiernas Skördarna, och man har riktigt anmärkt, att dikten på vers återger själva stiftelseurkunden; den inleder ock Idunahäftet och bör tydligen betraktas såsom en prolog. I ganska stark motsats till den praktfulla retoriken i Manhem stå de två konungaporträtten, Gustaf Eriksson och Carl XII, som äro hållna mera i Geijers kärva stil. Liksom Vikingen och Odalbonden stå även dessa i ett visst motsatsförhållande till varandra. De söka skildra tvenne olika götiska härskargestalter, hjälteynglingen och den åldrige landsfadern. Men uppgiften har knappt lyckats. I ingendera dikten har Geijer kunnat anslå den folkliga, populära ton, som uppgiften kräver, och hans Carl den tolfte har aldrig slagit igenom som Tegnérs Kung Carl den unga hjälte. Den förmåga att vara populär, som var Tegnérs natur, kunde den filosofiskt lagde Geijer endast i några lyckliga ögonblick tillegna sig, och han hade icke, varken som poet eller som historiker, förmågan att skapa några individuella porträtt. Längre än till *typen* kom han här icke. Hans två stora mästerverk bland Idunadikterna äro också typskildringar, Vikingen och Odalbonden, i vilka han återgivit de två olika lynnesriktningarna hos forntidens nordbo.

Odalbonden.

En bland hans inspirationskällor för Odalbonden har med all sannolikhet varit Havamal, och versen — ett slags balladmeter — har den isländska bondediktens tvärhuggna kraft. Själva typen möter oss ju redan i Manhem, men dess egentliga kynne skymmes där av retoriken. Det är — skriver Blanck träffande — »samma skillnad mellan de båda dikterna som mellan ett lysande äreminne och en lugn, historisk bild». Då man läser Odalbonden, förnimmer man liksom en doft

Digitized by Google

av jord. Dikten »är en stor förtröstansfull lovsång till marken, myllan, ur vilket allt växande liv spirar. . . . Jorden, som Geijer här sjunger om, den är egentligen icke natur, den är *människans* jord, det stycke mark, där bonden och hans förfäder lagt ner sitt långa, tunga arbete och som binder dem med oslitliga band vid sig från livets första dag till dess sista, som är en del av deras tillvaro.» Jorddoften är doften av en *svensk* jord, som släkte efter släkte brukats av fria, självmedvetna bönder, och Geijers egen starka känsla av traditionens betydelse för ett folk kommer här fram med en sällspord kraft. Typen är icke Geijers uppfinning, men han har fulländat den. Den har sina förutsättningar, såsom Blanck uppvisat, i Rousseaus lyckliga primitiva människa och i fysiokraternas svärmeri för det sunda, stärkande jordbruket, i Dalins skyter och Johannes von Müllers ideala alpbefolkning, i Adlerbeths Grafskrift öfver en bonde och i Oxenstiernas Skördarna, men av dessa ferment har Geijer skapat något nytt, en gestalt, som sammanhänger icke blott med verkligheten utan ock med svensk historia. Hans odalbonde är ej endast såsom dennes föregångare under 1700-talet en jordbrukare; han är tillika samhällsmedlem, och det är på hans idoga arbete och hans allmänanda, som samhället vilar: »För Geijers fantasi symboliserar bonden sammanhanget i historien. Hans släkte är ett utflöde från urtidens dunkla sköte, från den sagans tid, då de enkla och väsentliga grundvalarna för allt samhällsliv lades. De elementära krafterna, arbetet, friheten, rätten, som en gång byggt upp samhället, verka alltjämt däri.» Han är hälsan, som tiger still, »han har alltid stått och står ännu vid de djupaste, eviga källorna». Dikten ger oss tillika den ena sidan av Geijers väsen — verklighetssinnet kontra inbillningskraften, och enklare, mera realistiskt än Manhem framlägger den det götiska programmet.

Vikingen.

Vid samma stämma inom Götiska förbundet, då Geijer uppläste Odalbonden, föredrog han Vikingen, och de äro tydligen tänkta och skrivna såsom parallelldikter, vilka från olika sidor giva oss Nordens natur och folklynne. I stort sett äro nog typerna historiska. I forntidens Sverige övertogs jorden med all sannolikhet av den äldste sonen, under det att de yngre — såsom det heter i Östgötalagen — visades »till havs och hirdgård». Geijer tyckes icke hava tänkt sig en dylik fördelning, utan i stället fäst sig vid de två olika lynnestyperna hos det svenska folket, vid samma motsättning, som han kände inom sitt eget väsen, verklighetssinnet och fantasien, traditionsbundenheten och äventyrsbegäret, lättsinnet och bragdlystnaden. Vikingen förkroppsligar den nordiska oron, oförmågan att finna sig i ordnade samhällsförhållanden. Odalbonden stannar på den gård, där

Digitized by Google

han blivit född, där hans förfäder levat och som skall tagas i arv av hans ättlingar. Han är en jordens son; den andre är havets, och denna havets poesi är Geijer den förste, som upptäckt; på resan till och från England samt vid den engelska havskusten hade han lärt känna den. Den kommer fram redan i det mästerliga versslaget, som ger oss liksom en känsla av vågskum, av sälta och havsbrisar. Av de båda dikterna är det obestridligen mera fart i Vikingen, såsom konstverk står den högre, om den än såsom historisk bild icke är lika sann som Odalbonden. Av de båda typerna föredrog Geijer helt visst odalbonden — teoretiskt. Men hans hjärta stod dock vikingen närmast. Visserligen måste han såsom historiker och filosof fördöma en antisocial företeelse som denne sjörövare, men han var tillräckligt romantiker att dock älska dennes förakt för nyttan, hans opraktiska svärmeri för äran, hans dådlystnad utan något mål. Vikingens öde är, i motsats till odalbondens, tragiskt, han går under, men det vilar glans över hans levnad, den var kort, men dock — för att citera Geijers egna ord i en föreläsning över vikingatiden — »ett härligt, bedriftfullt äventyrarliv, en lustig död i blod och lågor, och efter döden Vallhallas gästabud och ett blivande minne hos efterkommande». Det var denna götiska romantik, som Geijer så förträffligt återgav i Vikingen och som i viss mån gav uppslaget till Tegnérs i Frithiofs saga.

De sista Idunadikterna.

Över huvud taget bli Idunadikterna mer och mer romantiska, ju senare de äro skrivna. Den sista dikt, som han under vårterminen 1811 föredrog i förbundet, var Svegder. Trots det fornnordiska ämnet är hela atmosfären i dikten den medeltida fesagans, och den nordiske konungen, som av en obetvinglig längtan drives till »solens hem och Odens länder», har redan en viss likhet med romantikern Astolf, som likaledes trängtar bort från hyperboreernas rike. Också de på hösten upplästa dikterna, vilka inflöto i det andra Idunahäftet, äro till sin kolorit mera nyromantiska än götiska. Svagast är Skogsbruden, en ballad, som står den Bürgerska stilen ganska nära. Brages harpa är en romantisk hyllning åt musikens makt och har fått den götiska titeln endast för att med något fog kunna intagas i Iduna; enligt Geijers not skrevs stycket »sedan författaren hört en förträfflig musik för valthorn samt Mozarts bekanta violin-kvartett ur d-moll och må anses som ett försök till en poetisk översättning av den ojämförliga kvartetten». Idunas äpplen är likaledes ett rent romantiskt poem om skaldekonstens uppgift i människosläktets utvecklingskamp; till den nordiska myten har dikten ganska svaga anknytningspunkter. Tankegången är alldeles densamma som i Atterboms kort förut publicerade Skaldarmal, och ehuru diktionen visserligen erinrar om Schil-

Digitized by Google

lers Die Götter Griechenlands, påminner den dock snarare om Atterboms:

Det stod en lustgård uti fordomtimma
Långt österut, där morgonrodnan bor.
Den gyllne frukten sågs i solen glimma,
I lunden glänste gudars hela kor.
Ej någon storm dit hann, ej köld och dimma,
Och över parken sjönk ej nattens flor.
Ack, Idavallens namn var stort i Norden;
Nu är dess glans utplånad utav jorden.

Längst i romantik går den sista dikten under 1811, Bergsmannen. Dikten är — såsom Landquist riktigt framhållit — »ett koncentrat av romantisk naturfilosofis fantastik. Men poetiskt liv har dikten icke. Först framställer sig en samtida bergsman. Han gör naturfilosofiska och moraliska reflexioner, av vilka de förra antyda Schelling och de senare antagligen särskilt bildats under inflytande av Novalis.» Men »plötsligt förklarar denne bergsman, att hans stamfar var en jätte och naturens förstfödde son». Från Östern hade en listig, förslagen stam av asar kommit till Norden och fördrivit jordsönerna. »Då gick bergsmannens stamfar i berget, och han bragte sedan metallerna i ljuset till mänskornas smärta. Samma syfte som bergsman har också hans son, som nu alltså visar sig vara en bergjätte, en mytisk figur.» Ehuru själv son till en bergsman, har Geijer således alls icke någon praktisk, verklighetstrogen syn på bergsbruket, och detta visar, att Geijer »dock haft ögonblick, då han svävat hän i romantisk fantastik utan rot i hans personliga liv».

På hösten 1811 hade Geijer flyttat till Uppsala. I någon personlig beröring med Atterbom tyckes han då ej hava kommit, men han hade råkat Höijer och tydligen börjat läsa de nyromantiska publikationerna. Hans diktning visar ock, huru han glider över i nyromantik. I ett brev, som han skrev i mars 1811 till Tegnér, yttrar han sig ännu ganska överlägset om både fosforister och om Wallmark, och då *första* häftet av Iduna kom ut i juli, blev detta redan månaden därpå föremål för en välvillig recension i Wallmarks Journal, där särskilt Manhems olikhet mot den fosforistiska poesien framhölls: »inga granna ord, som undra på varann, intet kaos av bilder, intet mörker, ingen svulst, ingen krystning; man finner tvärtom det gamla godas förtjänster» — således »ingenting, som karakteriserar den splitternyaste poesien». När så det andra häftet kom ut, i januari 1812, fann Wallmark, att han misstagit sig, och någon anmälan av detta häfte inflöt icke i Journalen. Ett halvår senare, i juni 1812, träffade

Digitized by Google

Tegnér Wallmark och Wallin, och jag har redan citerat hans brev: »Den senare isynnerhet förkunnade mig, att Idunesarna samt och synnerligen anses för Polyfemister och Iduna såsom en blott utgrening av den så kallade nya sekten. Vad Geijer anginge, så ansåge han honom redan för förtappad, men om mig hade han ännu det hopp, att jag möjligtvis kunde återföras från mina villovägar.» Omedelbart därefter kom Geijer i direkt polemik med Wallmark. Anledningen var några aforismer, som i april intagits i Journalen och som voro riktade mot den nya tyska filosofien. Geijer ansåg — kanske icke alldeles utan skäl — att de anspelade på hans i det andra Idunahäftet tryckta uppsats Om historien och dess förhållande till religion, saga och mythologi samt infogade i en mot Grubbe utgiven stridsskrift ett häftigt genmäle till Wallmark, som svarade i ett septembernummer av Journalen, likaledes ganska hetsigt. Geijers brytning med den gamla skolan var, såsom härav framgår, ganska fullständig, och i december gick han, såsom vi sett, på grund av sitt kätteri miste om det gustavianska stipendiet. Av den gamla skolan räknades han nu till den nya sekten. Vid denna tid hade han också kommit i personlig beröring med fosforisterna. I december 1812 skrev Atterbom till Hammarsköld: »kanske reser jag med Geijer, som också inom kort beger sig åt Stockholm. Geijer är en hederskarl; du hyser om honom högst förvända begrepp.» Om så var, så ändrade Hammarsköld snart mening, och under den följande tiden var han den, som kanske ivrigast uppträdde till Geijers försvar. Denne blev nu även medarbetare i nyromantikernas tidskrifter, nästan flitigare än i Iduna, och med hans specifikt götiska diktning var det i det närmaste slut.

I Idunas tredje häfte, där Tegnér nu började skriva, finnes ingen dikt av Geijer, i det fjärde (1814) två dödsrunor: över Vilhelm von Schwerin och bröderna Ramsay samt Majbetraktelser — ett bland hans yppersta poem, med filosofiskt och religiöst djup, men tillika klart, fyllt av romantikens oändlighetskänsla, men utan det fosforistiska dunklet. Uppslaget synes han hava fått från en av Goethes dikter, och något götiskt inslag finnes där icke. Först i det femte häftet (1814) finna vi en dylik dikt, Gjukungarnes fall, men denna hör enligt min mening till hans mera misslyckade. Redan versformen, ottavan, står i strid med innehållet, och de i Eddan och Volsungasagan så mäktigt gripande händelserna omberättas här i en ton, som mera erinrar om vulgär balladstil än om den fornnordiska dikten med dess kraftfulla patos. Först i det sjätte häftet (1816) förekommer åter en dikt, som kan tävla med dem i de båda första häftena, nämligen Olof Tryggvason. I kraftfullt mejslade verser berättar Geijer här den

Digitized by Google

gamla sägnen, att Olof Tryggvason efter slaget vid Svold räddat sig till det heliga landet och därifrån med en pilgrim sänt en hälsning till Einar Tambaskjälfver. Sedan blev det Tegnér, som nästan uteslutande uppträdde såsom poeten i Iduna.

Dikter i Poetisk kalender.

I stället vände sig Geijer till Atterboms Poetisk kalender. Han började redan i 1814 års och skrev sedan med i de flesta. De här införda dikterna höra till hans bästa. Knappt någon svensk lyrik kommer Goethes så nära som flera av Geijers nu författade. De hava, liksom hos lyrikens store mästare, den antika konstens rena, klara linjer, tankens mer än själva ordens poesi, och de äro på samma gång folkliga. Högst står naturligtvis Den lilla kolargossen (Poetisk kalender 1815). Geijer hade just då börjat intressera sig för folkvisorna, och ehuru dikten icke avser att vara någon folkviseimitation, har han dock i den fått fram själva andan i en folklig diktning. Situationen erinrar ju något om Goethes Erlkönig, men slutet är alldeles olika, hos Goethe de dolska naturmakternas seger, hos Geijer deras nederlag: »Den rätt kan läsa sitt Fader vår, han räds varken fan eller trollen.» »Götisk» är dikten alls icke, men det kan vara tvivelaktigt, om ens Vikingen och Odalbonden äro så i djupaste mening *svenska* som Den lilla kolargossen. Andra intressen drogo honom dock från diktkonsten, och efter 1815 skrev han blott en eller par dikter om året. Först på 1830-talet fick hans diktkonst en ny uppblomstring — jag avser de små, till omfånget så obetydliga dikter, som han skrev såsom ord till de musikstycken, han komponerade och som höra till den svenska lyrikens yppersta skatter. Till dem skola vi i det följande återkomma.

Såsom skald hade Geijer först närmat sig nyromantiken, men sedan åter avlägsnat sig både från den och från goticismen och skapade till sist, såsom vi skola se, en lyrik, som var olik varje annan inom den samtida svenska litteraturen, olik både Atterboms och Tegnérs. Romantisk till hela sin innebörd var likväl både hans äldre och hans senare diktning, och olikheten i den poetiska diktionen hindrade honom icke att varmt beundra Atterboms diktkonst — han var måhända den ende, som fullt uppskattade skönheten i Fågel blå och Lycksalighetens ö. Och frånser man poesien, från vilken Geijer nu praktiskt taget drog sig undan, kom han under 1800-talets andra decennium nyromantikerna så nära, att han, snarare än Atterbom, kunde betraktas såsom deras hövding.

Geijer och folkvisorna.

En väsentligen nyromantisk avhandling är den, som inleder den av honom och Afzelius utgivna samlingen av svenska folkvisor. Från det föregående minnas vi nyromantikernas livliga intresse för folk-

Digitized by Google

diktningen, och detta delades även av Geijer. Några djupare studier i nordisk och utländsk folkvisediktning hade han väl ej gjort, men denna litteratur var då ännu föga omfattande, och att döma av citaten i avhandlingen synes han hava tagit kännedom om det viktigaste, som då var tryckt i tillgängliga publikationer. Flera av hans observationer äro träffande, men sin smak för allmänna filosofiska konstruktioner har han ej kunnat undertrycka. Folkpoesien — säger han — »härstammar från tider av en för oss knappt mera fattlig enfald i karaktären, tider, då ännu i bildningen blott den nationella individualiteten var uttryckt, den enskilda ännu så outvecklad, att ett helt folk sjöng som en man». Detta kan ju sägas innehålla en sanning, men då han närmare skall bestämma denna tid, stöder han sig på väl allmänna — och historiskt diskutabla — grunder. Visorna handla om konungar, riddare och fruar; å den andra sidan hava de fortlevat hos allmogen: »Detta allt förer oss tillbaka i tider, då ännu ej ståndеn trätt i någon slags fientlig motsats mot varannan» d. v. s. till tiden före Magnus Eriksson. Folkvisorna måste vara äldre, ty i dem finnes intet ståndshat, även äldre än nationalhatet mellan de nordiska folken, ty i visorna betrakta de sig ännu såsom ett. Likaså ser han i folkvisan ett specifikt uttryck för kristendomens anda i dess motsats till antikens. Den kristna poesiens karaktär är att uppenbara det inre och väsentliga. Den förandligar det sinnliga, under det att den hedniska uppfattningen försinnligar det andliga. Det var ur denna äldsta folkpoesi, som konstpoesien sedan utvecklades — tyvärr ej i sund riktning. Efter Stiernhielm kom den svenska poesien »att stelna i härmning efter främmande mönster, mot nationens och språkets lynne stridande». En strömning av en renare poesi kan dock spåras, och i en not har Geijer här förtydligat sin mening. Jag behöver — skriver han — »blott åberopa Kellgrens Nya skapelse och Elegi till Christina, Creutz' och Oxenstiernas varma blomsterfantasi — för att ej nämna en ung skald, av moderlig natur rikt utrustad och som — oaktat allt vad man skriker om honom — en gång gör sitt fädernesland heder. Isynnerhet synes denne unge skalds dramatiska behandling av Fågel blå (Poetisk kalender för 1814) berättiga den svenska vitterhetens vänner till de största förhoppningar.» Geijers företal blev således ett inlägg till förmån för den nya skolan.

De nordiska myterna.

En annan estetisk avhandling från dessa år är den i sjunde häftet av Iduna införda Betraktelser i afseende på de nordiska mythernes användande i skön konst (1817). På tal om Ling har jag redan haft tillfälle att beröra detta inlägg, som i det rättrogna Götiska förbundet tyckes hava verkat såsom en bomb, ty Geijer vände sig här mot

Digitized by Google

Lings och Adlerbeths ensidiga goticism samt — ehuru utan namns nämnande — också mot Lings kort förut påbörjade och i förbundet upplästa jättedikt Asarne. Grundtanken i Geijers avhandling är densamma, som han långt förut antytt i prisskriften om inbillningskraften: det orimliga i att söka blåsa liv i redan döda gudomsväsen. Frågan hade förut diskuterats av nyromantikerna. I den recension, som Hammarsköld skrev i Lyceums första häfte[1] över Oehlenschlägers dikter, hade han förfäktat: »att ingen annan mytologi kan med fördel användas än den, som fått en bestämd karaktär och alla dess särskilda personer visst begränsad individualitet». Dit hörde icke Eddans gudagestalter. För alla andra än antikvarien voro de döda, och att söka giva dem liv vore en fåfäng möda. De flesta läsare veta icke, vad som menas med Bragdablek, Trudvanger etc., och skaldestycket blir därför för dem obegripligt, sökt, affekterat. Atterbom delade icke denna mening. Vi kunna — skrev han i Phosphoros — »icke inse, var det brottsliga ligger i återställandet av våra fäders majestätiska gudalära såsom poetisk symbolik ... Åker ej ännu Tor, den ljungande drotten, i skyn och krossar trollen med sina viggar? Flamma ej i natten de högar, där jättarne, vilkas byggnader visas, sova vid sina svärd? Skratta ej de listiga dvärgarna i sina stenar?» Sedan emellertid Idunas första häfte kommit ut, sökte Palmblad i en i Polyfem 1811 införd dialog förena Atterboms och Hammarskölds åsikter: »Sagornas ljud hava förklingat, gudarna hava återvänt till Asgård; de återkomma icke mer. Förgäves skulle Sophokles själv hava försökt att återliva den homeriska fornvärlden. Men begreppen — gemensamma för alla folkslag — kunna kanhända låna sig en nordisk

Erik Gustaf Geijer.

Teckning av Amalia von Helvig. Tillhör greve Knut Hamilton. Uppsala.

[1] Lyceumshäftet kom ut i september 1810 — samma månad, som Geijer började prisskriften.

Digitized by Google

beslöjning, om ett förbund av skalder ville höja sig, var och en lika mäktig som författaren av Idunas första häfte, och om filosoferna ville göra vår mytologi lika ren och allmän som den grekiska.» Fattar man däremot mytologien »såsom episk princip, icke såsom symbolik av idéerna», blir den blott »en mumie, sedan Oden och Tor upphört att vandra ibland oss».

Möjligen genom en påtryckning från Adlerbeth hade Geijer i den anmälan, han skrev för Iduna, givit ett halvt löfte om dikter av »mera mytologisk halt». Några dylika skrev han emellertid icke, och Lings försök visade honom faran av en dylik goticism. Själva grundtanken i hans uppseendeväckande avhandling är denna. Med det nyvaknade studiet av den nordiska gudaläran »följde försök till efterbildningar, och det nordiska elementet begynte att i poesi och konst vilja göra sig självständigt gällande». Men därigenom uppstodo åtskilliga förvillelser. Några tycktes tro, att det var nog med ett ombyte av namn, nog med att man i stycket insatte Tyr och Freya i stället för Mars och Venus, »då likväl det ena och det andra, använt såsom en ytlig prydnad, är högst likgiltigt eller snarare lika förkastligt.»[1] En annan förvillelse var föga bättre: att »göra den nordiska mytologien till ett slags stående maskineri för ett nationalepos, varigenom den lösryckes från sin tid, sitt liv, sin historiska grund» och i själva verket ingenting annat blir än en förklädnad. Allegorierna må vara aldrig så sinnrika — det hjälper icke. »Hur önskar jag således, att de gamla myterna må användas? *Så*, att de från själva ämnet äro oskiljaktiga som huden från kroppen, det vill säga: ej mer äro blott klädnad, utan levande form. Och när inträffar detta? Endast i den tid, för och i vilken de verkligen levde.» Enbart mytiska dikter äro därför av ondo, och i stället må skalden behandla »det gamla nordiska hjältelivet, det vill säga: det mänskliga, ej det gudomliga elementet i denna sagovärld». Endast i samband med denna hjältevärld kunna myterna få någon användning. »Vill man, att dessa föreställningar skola vara mera än döda former, så vise man dem i deras levande verksamhet på människors sinnen, tänkesätt och handlingar.» Därefter övergår Geijer till frågan om dessa myters brukbarhet inom skulptur och måleri, och vad särskilt bildhuggarkonsten beträffade, var han böjd att förneka möjligheten.

Geijers befordran.

Geijers främsta intressen under dessa år voro emellertid ej estetiska. Till en del bestämdes de av hans strävan att förvärva en fast plats vid universitetet. 1810 hade han blivit docent i historia — utan att egentligen kunna åberopa något

[1] Härmed torde Geijer syfta på Tegnérs före 1817 skrivna götiska dikter. Samma anmärkning riktades sedan mot Tegnér i Markalls sömnlösa nätter.

Digitized by Google

historiskt författarskap, ty hans håg låg snarare åt filosofien. Att han emellertid kom att hamna i historien, berodde på yttre omständigheter. 1812 hade han — icke osannolikt därtill eggad av Höijer — börjat en filosofisk polemik med Grubbe, som då sökte professuren i praktisk filosofi, men motarbetades av Höijer. Polemiken hedrade knappast Geijer, som i sitt angrepp var grovt ohövlig och icke så litet översittare. Men Grubbe tog en ridderlig hämnd, som alldeles avväpnade kritikern. Då denne 1814 sökte adjunkturen i teoretisk och praktisk filosofi, var Grubbe den, som ivrigast tog hans parti. Han ansåg det för honom vara »en helig och ovillkorlig ämbetsplikt» att uppföra Geijer i första rummet på grund av dennes »genom flera utgivna skrifter ådagalagda ovanliga naturgåvor och hans lika grundliga som universella bildning». Grubbe fick emellertid icke fakulteten med sig, och till platsen utnämndes en äldre, alldeles oduglig medsökande. Någon utsikt till ens en blygsam befordran inom filosofien fanns således icke; lärostolen i teoretisk filosofi innehades av Grubbe, som var tre år yngre än Geijer, och den i praktisk av Biberg, som blott var sju år äldre. Däremot fanns det en möjlighet till befordran inom historien, ehuru utsikterna voro vida mindre ljusa, än vad Geijer i sin optimism ansåg. Fant, som var professor i ämnet, ville avgå för att i stället få ägna sig åt utgivandet av det stora urkundsverket Scriptores rerum svecicarum och fick till en början tjänstledighet. Till vikarie blev Geijer vid början av vårterminen 1815 förordnad. De föreläsningar, som han då började, en översikt av de skandinaviska folkens historia till Kalmarunionens upplösning, bilda nästan epok i universitetets historia. De voro faktiskt de första i verklig mening historiska, som hållits av en historiarum professor i Uppsala, ty ingen av hans företrädare kan anses såsom historiker enligt mera vetenskapliga krav. Geijers föreläsningar däremot voro på samma gång vetenskapliga och populära, avsedda för en bildad åhörarkrets, och de hade den konstnärliga form, som blott en stor författare kan giva. Den större gustavianska lärosalen, som Geijer måste begagna, blev också överfull, med 230 à 240 åhörare, ej blott studenter, utan ock hela »societeten» i Uppsala med den vittra grevinnan d'Albedyhll i spetsen; sedan kommo, såsom vi erinra oss, Malla Silfverstolpe och Amalia von Helvig. På höstterminen fortsattes föreläsningarna under samma tillopp, och i maj 1816 fick slutligen Fant sitt avsked. Geijer gjorde sig då så säker på platsen, att han den 6 juli 1816 vågade gifta sig med Anna Lisa Lilljebjörn, som under sju år fått vänta på sin »magister». På konsistoriets förslag kom han emellertid först i det andra rummet — borde egentligen enligt röstberäkningen hava kommit i tredje — men icke desto mindre blev han av den tjänstförrättande kansleren, greve Brahe, förordad till platsen och i februari 1817 utnämnd. Förtjänsten härav torde i väsentlig mån tillkomma den vidsynte och rättfärdige Rosenstein, som var statssekreterare för ecklesiastikärenden och som trots sin upplysningsfilosofi hade överseende med Geijers romantiska kätterier. Något torde Rosenstein väl även hava påverkats av Geijers gode vän Jacob Adlerbeth.

Ehuru vid sin utnämning endast 34 år, blev Geijer tydligen genast från början en av de ledande vid universitetet och blev det med den överlägsna personlighetens rätt. Sitt övervägande intresse för filosofien bibehöll han, och detta intresse hade nu blivit det dominerande för hela den yngre lärarkåren vid universitetet; nästan alla voro de mer eller mindre filosofer, och Geijers insatser såsom den historiska forsk-

Digitized by Google

ningens målsman voro under den första tiden huvudsakligen av filosofisk innebörd. I sina Minnen har han själv öppenhjärtigt framhållit den tendens, han hade, att göra filosofiska konstruktioner inom historien. Mina första historiska föreläsningar — skriver han ganska blygsamt — »ehuru de inför en blandad publik gjorde lycka, vittnade mer om fantasi och känsla än förstånd och insikt... Har jag här betecknat fantasiens och känslans övervikt såsom ett fel i vetenskaplig framställning, så må ej förtigas, att jag även betalt min gärd åt en annan förvillelse, som tillhör förståndet eller en med detta namn sig själv bedragande fantasi. Jag vill till en början utmärka denna förvillelse genom sitt resultat. Resultatet är det *självgjorda sammanhanget i sakerna*. Själva operationen kallar man ock att *konstruera*. Då jag ifrån filosofi och poeteri kom in i historien och därföre i början även ägnade synnerlig uppmärksamhet åt vad filosofer och poeter i och med densamma beställt, så hade jag ej ringa böjelse för nämnda luftslotts-byggeri, liksom ej heller ringa färdighet därutinnan.» 1834, då han skrev detta, hade hade han väl genom den stora svenska historia, på vilken han under denna tid (1832—1836) arbetade, nästan tvingats till en mera historisk metod. Men såsom ett barn av romantikens tidsålder kunde han aldrig helt döva sin smak för historisk konstruktion. Någon historiker blev han aldrig i den mening, att han särskilt lade an på insamlandet av ett så rikhaltigt material som möjligt för att av detta draga den historiskt riktiga slutsatsen. Å den andra sidan var han onekligen ett snille med en även historisk intuition, och romantikens filosofiskt konstruerande tidsålder har dock den ovanskliga förtjänsten att från en krönika med osammanhängande fakta hava förvandlat historien till en vetenskap, där huvudvikten lägges på själva sammanhanget. Det sammanhang, som romantiken trodde sig hava funnit, har väl av en mera empirisk forskning förkastats — liksom även de mera empiriska forskningsresultaten ständigt förändrats — men det viktiga är dock denna fordran på ett sammanhang i utvecklingen, och denna uppgift för historien har Geijer först i vårt land fastslagit.

Jubeltalet. Såsom historisk forskare leddes emellertid Geijer icke blott av sitt filosofiska intresse, utan ock av sitt politiska. Såsom vi sett funnos hos honom frön till både en konservativ och en liberal politisk tänkare. Den beundran, med vilken han — liksom nästan hela Sverige — såg upp till Karl Johan, drog honom snart över till det konservativa lägret, och icke minst bidrog nog härtill den miljö, i vilken han i det nyromantiska Uppsala kommit. Ett uttryck för hans politiska uppfattning såsom nybliven professor har man i det tal, som

Digitized by Google

han 1817 höll vid universitetets reformationsfest. I jämförelse med Tegnérs samtidiga, av snille blixtrande jubeltal förefaller Geijers ganska matt, men det är intressant genom den skarpa motsättning, som här framträder mellan det nordsvenska och det sydsvenska universitetet, ty ehuru bägge talen äro starkt personliga, spegla de dock i någon mån den olika uppfattningen vid universiteten — åtminstone speglar Geijers tal det nyromantiska Uppsala. Det är ultrakonservativt, och bakom ligga nyromantikens både politiska och religiösa reaktionstendenser. Det börjar nästan såsom en läsarpredikan: »Den allsvåldige, helige, allförbarmande, treenige Guden vare ära, pris och lov från evighet till evighet. Amen!» — och i samma stil fortsätter talet ganska länge, innan Geijer kommer in på den mera historiska frågan om reformationens betydelse. Novalis hade betraktat den franska revolutionen såsom en följd av reformationen, vilken sprängt den under medeltiden härskande religiösa enheten i Europa. Geijer vill ej heller förneka sambandet mellan reformationen och revolutionen. Den senare hade isynnerhet två orsaker, en inre och en yttre. Reformationen hade framkallats av den katolska kyrkans förfall, och detta hade efter reformationen blivit än starkare samt hos de bildade klasserna alstrat ett förakt för kyrkan, vilket slutligen mynnade ut i ett förakt för det heliga överhuvud. Inom den gamla, stillastående kyrkan hopades sålunda »dessa olycksämnen, som skaffat sig luft i de förfärliga skakningar vi upplevat». Den andra orsaken var blott en medelbar följd av reformationen, »genom den fart och spänning, som denna i allmänhet gav åt folkens krafter. Denna orsak låg i det europeiska världsherraväldet, som slutligen förstörande verkade tillbaka på Europas inre förhållanden.» Världshandeln skapade en yppigare välmåga, denna ett behov att njuta, en materialism, som slutligen framkallade den franska revolutionen. Äro dessa utbrott förbi? I varje fall trodde sig talaren spåra gryningen till en bättre tid: »Hava vi ej upplevat den tid, då nästan alla Europas makter sluta sig till varandra i ett *heligt* förbund för upprätthållande av kristendomens sanna, väsentliga grundsatser utan åtskillnad av bekännelser och former? — en stor tanke, den första genom natten brytande strålen av en ädlare, med religionen åter i förbund trädande statskonst, och jag ville välsigna, även mitt ibland de otrognas återhållna löjen, den höga själ, för vilken den först uppgick.» Reformationstalet fick således sin kulmen i en hyllning åt den heliga alliansen och den ryske tsaren.

Thorildskriften.

Genom detta tal borde Geijer, efter vad det förefaller, tillräckligt hava dokumenterat sin renlärighet. Men icke dess mindre råkade han icke så långt efteråt ut för ett tryckfrihetsåtal med anledning av påstådd irrlärighet. Emellertid är det

Digitized by Google

fullkomligt orätt att häri se någon förföljelse från den ortodoxa lutherska kyrkan; denna stod alldeles utanför detta dumma åtal, kyrkans ledande personligheter ogillade det, så vitt man vet, samtliga, och juryn, som — troligen enhälligt — frikände Geijer, bestod av åtta teologer och en jurist. Förföljelsen utgick i stället från ett annat håll; och det var tydligen ingen religiös irrlära, man ville komma åt, utan en medlem av »den nya sekten». Den författare, som Leopold troligen mest av alla hatat, var Thorild. Denne hade visserligen fått gå i landsflykt, där han slutat sina dagar, nästan bortglömd i Sverige. Men så hade ett yngre släkte uppstått, som öppet förklarade sig som Thorilds efterföljare, och av dessa hade Hammarsköld ganska tidigt framkastat tanken på en samlad upplaga av Thorilds skrifter. 1818 erhöll Geijer av en förmögen Thorildsbeundrare uppdraget att utgiva en dylik. Han åtog sig det och skrev till Adlerbeth, att han gjort det »både av patriotism och enskild vördnad för den dödes minne ... Jag kommer att skriva en prospectus samt Thorilds karakteristik och levernesbeskrivning framför hans arbeten.» Till en början intresserade honom saken ganska livligt. Till Atterbom skrev han 1820: Thorilds skrifter »ha gjort mig ett otroligt nöje och äro i det hela en inspirerad hymn över *ljusets gudomlighet*. Utan tvivel väntade han sig för mycket av *blotta* upplysningen, av kunskapen, som alltid är — kunskapen *både* på *gott* och på *ont*. Men en kristallklarare, guldrenare entusiasm har man svårt att finna. Det är utan all fråga den första prosa, som någonsin på svenska blivit skriven. I språket — *ren* musik och metallklang.» Men detta intresse mattades ganska snart, ty i allmänhet hade Geijer ingen uthållighet, han började, men var det fråga om mera än en essay, kom han sällan till slutet. Så gick det även nu. Det första bandet kom ut 1819, det andra 1820, det tredje först 1824, och det fjärde dröjde ända till 1835. Den utlovade karakteristiken och levnadsteckningen torkade alldeles in. Redan mellanrummen mellan de olika delarnas utgivningstid röja Geijers olämplighet för uppdraget, och ännu mera framträder denna i det sätt, på vilket texten behandlades. För en utgivares skyldighet att respektera denna hade Geijer ej sinne. Hans Thorildsupplaga är därför mycket underhaltig, och trots sin veneration för Geijer ansåg sig den i dylika saker vida mera vetenskaplige Hammarsköld skyldig att påpeka detta. Geijer själv erkände också i brev till Hammarsköld, att han »saknade alla egenskaper som utgivare» och anmodade Hammarsköld att i stället åtaga sig uppdraget. Då Hammarsköld strax därefter avled, blev därav ingenting, och den utlovade Thorildsbiografien skrevs sedan av Atterbom, till vilken Geijer överlämnade alla de Thorildspapper han fått.

Betecknande för Geijer och den egocentricitet, som han så starkt klandrade hos Atterbom, men själv i minst lika hög grad ägde, är att han *icke* skrev någon biografi över Thorild, utan i stället författade en avhandling om *sin egen* filosofi: »Thorild, tillika en philosophisk eller ophilosophisk bekännelse» (1820). Den är — skriver han i företalet — »en framställning av min egen övertygelse: — *filosofisk*, emedan den ej utan filosofiska studier tillkommit — *ofilosofisk* också, om man vill, vilket för mig betyder, att den söker ådagalägga otillräckligheten av allt vad man vanligen kallat filosofi och för andra torde betyda annat; i allt fall — en *bekännelse*, emedan all lära är dunst, som ej tillika är bekännelse ... Jag hade även därföre en gång ämnat kalla dessa blad: utkast till en kristlig filosofi, men de må hellre gå ut i världen med mindre anspråk ... Man skall invända: då denna bekännelse slutligen löper ut på ungefär detsamma, som var och en kan läsa i Lillkatkesen — ett skäligen gott kompendium av den sublimaste filosofi jag känner,

Digitized by Google

varföre ock den, som därutinnan är väl grundad, gärna må lämna mig oläst — vartill tjänar då att föredraga och förkläda dessa sanningar i en filosofisk dräkt och därigenom snarare förmörka dem? Jag svarar: hade frågan blott varit om att ensamt framställa uppenbarelsens sanningar, så vore invändningen tvivelsutan grundad. Men här var frågan om att föra förnuftet till den punkt, där det måste erkänna dessa sanningar.»

Uppgiften var således att filosofiskt bevisa kristendomen. För att kunna följa med författaren måste man emellertid vara filosof av facket, och även då torde det icke vara lätt, ty Geijers framställning är mycket dunkel. Men syftet är hela tiden klart, och trots den filosofiska formen bryter den religiösa värmen ständigt fram. Schellingiansk kan avhandlingen icke sägas vara, utan betecknar snarare ett försök att gå utöver Schelling till en kristendomen mera närstående filosofi, ett steg i riktningen mot den personlighetsfilosofi, som Geijer sedan utvecklade. Att i denna avhandling upptäcka något kätteri, någon förnekelse av »den rena evangeliska läran», torde för vanligt förstånd vara ganska svårt. Hovkansleren baron af Wetterstedt hade emellertid denna lyckliga förmåga och gav först sitt ombud i Uppsala en skrapa, därför att denne ej lagt kvarstad på skriften, och lät sedan åtala den. Till ombudet skrev han: »Så länge en av Sveriges gällande grundlagar förbjuder att i allmänt tryck förneka den rena evangeliska läran och denna, av oss alla besvuren, äger till förnämsta beståndsdelar dogmerna om de tre personerna i gudomen och försoningen, så kan jag ej annat än såsom en förnekelse av denna lära anse och bedöma de vågade uttryck om dessa dogmer, som sid. 284 och 302 av förenämnda skrift upptaga.» På det förra stället hade Geijer skrivit: »På *tre* sätt har sålunda Gud sig uppenbarat, såsom Fader i naturen, såsom Son i mänskligheten, såsom Ande i ordet och dess verkningar. Av vilka uppenbarelser den mellersta är liksom medelpunkten, i vilken Guds enhet och personlighet blivit förklarad, ty personlighet är alltid en enhet av natur och anda, men ej vardera särskilt, vilka ock i denna särskildhet ej existera, och är således, så vitt jag förstår skriften, ej heller tre personer i en gudom, utan *en enda personlig Gud*, dock därutinnan *treenig*, att han på treggehanda sätt sig uppenbarat.» Och i en not hade han tillagt: »Detta är en punkt, vari min övertygelse skiljer sig från det vanliga lärobegreppet. Läran om tre personer i en gudom förefaller mig som en olycklig metafysisk spetsfundighet och tillika såsom en början till den för kristendomen främmande polyteism, som genom Jungfru Marias och helgonens tillbedjande i romerska kyrkan ytterligare utbildades. Treenighetens begrepp så fattat upphäver sig självt... Trefaldigheten hörer till Guds uppenbarelse i tiden, ej till det eviga väsendet.» Kätteriet i försoningsläran bestod däri, att Gud »har försonat — ej *sig själv*, liksom skulle han i sin eviga salighet känna vreden, då fastmer själva uppenbarelsen blott som en akt av oändlig kärlek kan tänkas; utan han har öppnat vägen till försoning med sig för *människorna*, som till avfall missbrukat den självständighet, han dem med sitt eget beläte ursprungligen meddelat.» Även här tillfogade han en not: »Kristendomen, sade vi, är den enda konsekventa och levande monoteismen, nämligen då läran om de tre personerna i gudomen utgår, vilken ock givit anledning till den krassa idéen om försoningsläran, att den andra personen i gudomen skulle med att offra sig själv försona och tillfyllestgöra den första personens straffande rättfärdighet.»

Vid konsistoriets sammanträde den 27 januari 1821 föredrogs stämningen, och Geijer höll därvid ett fullkomligt glänsande försvarstal. Mot slutet gjorde han en mästerligt turnerad allusion på de ljusets fiender, som stått bakom Wetterstedt. Jag

Digitized by Google

har till mitt försvar — yttrade han — kunnat framdraga katekesen; och jag drar därav den slutsatsen, »att svårligen någon andelig auktoritet fordrat den mot mig anställda rättegång eller därtill givit anledning. Skall jag då anse det nit, som sig här yttrat, för ett nit, överträffande svenska prästerskapets eget, de kallade väktarnes över lärans renhet?» Därpå slutade han med en vädjan till svensk lag: »En känsla må jag vid detta tillfälle få yttra, emedan den av lagen själv är mig ingiven. Det är första gången, jag känner, vilket lugn, vilken säkerhet det ger att leva under svensk lag, även åt författaren... Åt en svensk nämnd överlämnar jag med trygghet att avgöra, om jag för de anklagade satserna kan fällas, och om en bok, vars resultat är det uttryckligaste erkännande av den kristna religionens och dess stiftares gudomlighet, en bok, som erkänner med kristendomen, att huvudsumman av all moral är: *älska Gud över allting och din nästa såsom dig själv*, och — vad som utmärker den — ej blott inskärper, att detta sinnelag är det riktiga och Gudi behagliga i handling, utan även det enda, som förer till en mild säkerhet i vetande och tro, om — säger jag — denna bok till innehåll eller syftning är av den beskaffenhet, att den i ett eller annat avseende kan hetas förneka den rena evangeliska läran.» Den 10 februari utsågs jury — som sagt åtta teologer och en jurist — och den 14 avgavs dess yttrande efter blott en kvarts överläggning; det blev, såsom man kunnat vänta, frikännande.

Att Wetterstedt här ej handlat på eget initiativ, antogs allmänt; bokhandlaren Wiborg uppgav för Geijer, »att Wetterstedt först funnit skriften otadlig, men ändrat sig, sedan man fäst hans uppmärksamhet på de sedan åtalade ställena». Men vilken stod bakom Wetterstedt? Att det icke varit någon teolog, är tydligt. Även C. P. Hagberg, som var en bland de mera ortodoxa, ogillade åtalet och skrev till Tegnér, att han icke kunde »förlåta dem, som åtalat hans bok. Det var högst oklokt. Detta har jag högt sagt, såväl på hovet som i sällskapskretsarna, där denna sak nu är ett allmänt talämne.» Och Geijers gode vän, göten Per Lagerhjelm, berättade för honom: »Stockholms präster äro i allmänhet förtjusta av din bok, vars överensstämmelse med lillkatekesen medgives och finnes av alla.» Lika litet hade Wetterstedt fått någon påstötning från hovet. Karl Johan var likgiltig för den lutherska renlärigheten och tyckte personligen om den rojalistiske Geijer, och kronprinsen beundrade honom. Geijers straff, såvida han blivit fälld, hade blivit landsförvisning, och med anspelning härpå yttrade kronprinsen: »Jag medger, att i en tid, då man så mycket talar om svenska exportartiklar, Geijer visserligen vore en ganska god, men som vi ha så litet av den varan, så menar jag, att vi behålla honom för egen räkning.» Att den ultraortodoxe excellensen Rosenblad skulle hava inspirerat Wetterstedt, är en gissning, som gör allt för stor honnör åt Rosenblads intelligens och bildningsgrad. Att han av egen drift kommit att läsa en filosofisk bok, är ytterst osannolikt, och skulle han verkligen hava gjort det, hade han med säkerhet ej förstått ett ord i Geijers utredning.

Däremot var det allmänna ryktet ense om att utpeka Leopold såsom åtalets spiritus rector, kanske icke direkt utan genom den litteräre lakej, han vanligen använde, nämligen Blom. För Hartmansdorff berättade Lagerhjelm, att »Leopold och Blom ha arbetat hela julen, den förre hemligen, den senare uppenbarligen». Redan den 21 januari hade ryktet nått Lund, ty då skrev Tegnér till Geijer: »just som jag skulle sluta detta brev, får jag med posten från Stockholm höra, att man vill aktionera dig för din bok och att även Leopold skall vara med i nedrigheten. I så fall är — ja, då är allting slut. Men det är icke, det kan

Digitized by Google

icke vara sålunda. Man vågar icke göra sig så löjlig, så ärelös inför hela Sverige. Store Gud! Leopold, som ivrar för treenigheten?» I brev till Hagberg bad han att få veta, huru med saken förhöll sig: »Blom är ett nöt, men av Leopold hade jag verkeligen ej väntat en sådan uselhet. Jag uppsäger i denna händelse allt brorskap med honom.» Hagberg bestyrkte ryktets utbredning, men sade sig, vad Leopold beträffade, betvivla dess sanning: »Det är ett allmänt rykte, att Blom och Leopold varit verksamma emot Geijer och viskat hovkansleren i öronen. Jag vill icke tro det. Åtminstone anser jag Leopold oskyldig. Han kommer aldrig ut. Han är beständigt sjuk.» En annan underrättelse fick Tegnér från magister Wiborg, vilken såsom bokhandlare var fullständigt inne i huvudstadens chronique littéraire. Den 12 januari 1821 — således före åtalet — skrev han: »Geijers Thorild har här gjort ett förfärligt uppseende, men först nu på en åtta dagar. Det är fråga om aktion, avsättande från tjänst o. d. m. Leopold och Blom lära hava gjutit en stormklocka, i vilken de ringa samfällt med Rosenblad och konsorter. Den först nämnde (vid vilken jag ej talt på nära ett år) skall vara i mycket god tid ute om morgnarna för att vigilera treenighetens och försoningslärans sak, och den andre i ordningen i alla samkväm vitt och brett dogmatisera.» Och två dagar efter frikännandet skrev han: »Geijers process blev icke lång. I onsdags satt juryn och frikände hans bok. De, som tillställt aktionen, stå nu med sina brännmärken och söka blott att cachera dem. Vad som lär vara fullkomligt säkert, är, att Blom stått i spetsen för skrikarna och, utan att precist ropa på aktion, ändå satt exc. Wetterstedt i nödvändighet att låta anställa sådan.»

Att man inom litterära kretsar alltjämt utpekade Leopold — direkt eller genom Blom — som Wetterstedts spiritus rector, torde således vara säkert. Å den andra sidan är ryktets sanning därmed ej styrkt. Något bevis för Leopolds medverkan finnes icke. Men han var, som sagt, en skicklig diplomat, som förstod att dölja det, som borde döljas; under många år mottog han komplimanger för sitt rakryggade uppträdande mot Reuterholm. Och så snart det började osa hett, kunde han konsten att i tid draga sig tillbaka. Vad nu denna sak beträffar, finnes åtskilligt, som talar för ryktets sanning. Leopold hade en utpräglad smak för att använda lagens arm mot sina vedersakare. I striden mot Thorild hade han, såsom vi minnas (IV, 397), anropat Svenska akademiens beskydd, och då Atterbom 1815 anfallit honom i Swensk Literatur-Tidning, var det med all sannolikhet han, som genom Blom satte hovkansleren baron Wetterstedt i rörelse med ett hot mot Palmblad, att denne, om anfallen mot Leopold och akademien upprepades, skulle förlora sina rättigheter som akademisk boktryckare. Kort därefter var det han, som författade Engeströms skrivelser till professor Fremling i Lund, vars schellingianism det gällde att undertrycka, och ungefär samtidigt gjorde hans närmaste vän, ärkebiskop Lindblom, en attack mot schellingianismen i Uppsala (se förut sid. 108). I bägge fallen förstod Leopold att själv hålla sig osynlig, och i bägge fallen slog han till reträtt, när den allmänna opinionen vände sig mot förföljelsen. Vid processen mot Geijer togo alla tidningar parti mot åklagaren — utom den, som utgavs av Leopolds handgångne man Wallmark, som i en »insändare» — Wallmarks vanliga sätt att behandla kinkiga frågor — utförligt försvarade den vanliga uppfattningen av treenigheten och försoningsläran, därvid totalt underkännande Geijers och katekesens uttryck. Med skäl kunde Geijer känna sig förvånad: »Jag ser, att Journalen rycker peu à peu fram med den hyperortodoxi, som han — den liberale! — finner bekvämligt att mot mig använda.» För tillfället låg det onekligen en viss vikt för Leopold på att oskadliggöra Geijer. Teg-

Digitized by Google

nér hade nyligen kommit in i Svenska akademien och drev där ivrigt Geijers kandidatur. Redan ett åtal för irrlärighet var ett gott argument mot den nya skolans huvudman, och det förefaller därför ganska rimligt, att Leopold satt Blom i rörelse och genom honom påverkat Wetterstedt.

Emellertid led Wetterstedt ett fullkomligt glänsande nederlag. Onsdagen den 14 februari — skriver Upsala Stads och Läns Tidning — »var för Uppsala universitet en högtidlig, evigt minnesvärd dag. En av Sveriges utmärktaste författare, en älskad och högt aktad akademisk lärare, hade blivit offentligen anklagad för några uttryck, vilka förmentes strida mot den rena evangeliska läran, införda i en skrift, som just har för ändamål att ibland de lärde, för vilka denna bok är skriven, öppna sinnet för evangelii heliga sanningar.» I väntan på juryns utslag hade den akademiska ungdomen samlats utanför universitetet, »knappt var utslaget avkunnat, förrän den glada tidningen hälsades med de livligaste hurrarop, som mångdubbelt förnyades, då den frikände läraren utträdde, som nu av hela myckenheten under sång blev ledsagad till sin boning. Vid avskedet erinrade han i enkla ord ungdomen om, vilken säkerhet och sällhet det måste ingiva att under en ädel och storsinnig styrelse dömas av svensk lag och av svensk nämnd. Få voro bland de närvarande, på vilkas ansikten man ej såg tårar och den djupaste rörelse. Processionen begav sig därefter till Riddartorget, där folksången med blottade huvuden avsjöngs, varefter det allmänna utropet skallade: Leve konungen! Leve under hans spira den vetenskapliga forskningens frihet.» På kvällen gavs en gemensam fest för Geijer och juryn, och vid denna voro studenterna nästan mangrant närvarande.

Försöket att krossa Geijer hade således lett till ett rakt motsatt resultat. På åtskilliga vägar sökte nu Leopold försäkra Geijer, att *han* stod alldeles utanför saken. Sedan Geijer i ett brev till Atterbom berättat om Journalens angrepp på honom, fortsätter han: »Men nu är allt gott, sedan Franzén intimerat, att även Leopold och jag i själva verket äro av samma mening. Det hade jag dock just icke trott. Men — nulla salus bello, pacem te petimus omnes.» En annan kanal, som Leopold använde, var Wiborg, vilken skrev till Geijer om ett besök hos Leopold: »Han var övertygad, att en jury skulle fridöma dig, och han bad mig hälsa dig, vilket han trodde sig kunna göra, eftersom du varit så god och besökt honom här, och säga dig denna hans övertygelse. Jag tror härav, huru mycket eller litet jag vill; jag har andra bevis, som göra hans trovärdighet ingen.» Även Geijer tillät sig att betvivla denna och skrev till Adlerbeth: »Det är billigt att tro folk på deras försäkringar. Men vem har då först rört larmtrumman i detta falska alarm? Ingen. Eller kanske man här får komma ihåg Adams fras (om jag minnes rätt hos Holberg) på frågan efter fallet: Hvor est du? Jeg ligger bag busken og spikulirer!»

Geijer och Richert.

I varje fall — någon religiös förföljelse var åtalet till sitt verkliga syfte icke, utan snarare bör man nog betrakta det såsom sista akten av den gamla skolans kamp mot den nya — den sista akten redan därför, att den enda kraften inom den gamla skolan, Leopold, vid denna tid drabbades av sitt livs stora olycka, blindhet. Efter denna tid fanns, litterärt sett, icke någon gammal skola, och dess epigoner befunno sig, såväl politiskt som religiöst, inom samma konservativa läger som den nya. Mot båda — ehuru naturligtvis fram-

Digitized by Google

för allt mot den nya, som ännu levde — uppstod på 1820-talet en ny fiende, den gryende liberalismen. I den första sammanstötningen med denna kom Geijer att såsom konservatismens målsman taga en verksam del. Liberalismens kämpe var den både lärde och skarpsinnige Johan Gabriel Richert — en även moraliskt betydande personlighet. Han var ungefär jämngammal med Geijer (född 1784) och hade vid denna tid (1821) blivit utnämnd till häradshövding i Tunaläns härad i Kalmar län. Anledningen till striden var en gammal tvist mellan Uppsala stad och universitetet. Dessa bildade två »societeter», var och en med sin egen jurisdiktion. Universitetet hade sin poliskår, staden sin, universitetets polis kunde ej anhålla en borgare, stadens icke en student, och under konsistorium såsom domstol lydde icke blott studenterna och hela universitetsstaten, utan ock universitetslärarens familj och hans hushåll, så att t. ex. ett slagsmål mellan två drängar, som hade tjänst i professorshus, rannsakades och avdömdes av konsistoriet. I äldre tider hade denna korporationsbildning utan tvivel varit till gagn, men vid denna tid var den alldeles föråldrad. Professorernas tid upptogs av ärenden, som de dels knappast förstodo, och som dels lågo alldeles utanför deras egentliga, vetenskapliga verksamhet, och gränsen för de bägge »societeternas» befogenhet var naturligtvis mycket svår att uppdraga. På grund av stadens klagomål hade Kungl. Maj:t 1817 förordnat en kommitté med uppdrag att granska de akademiska konstitutionerna och, om nödigt funnes, i dem föreslå jämkningar. Av denna kommitté blev Richert året därpå, 1818, ledamot, och det var om ett av honom författat yttrande, som kommittén i oktober 1820 enade sig. Efter en längre historisk och juridisk utredning föreslog kommittén den akademiska jurisdiktionens upphävande (utom för ämbetsfel och studenternas di-

J. G. Richert.

Akvarell av Ida Hjärne, född Richert. Tillhör biblioteksamanuens Erland Hjärne. Uppsala.

Digitized by Google

sciplin).* Med anledning av detta förslag avgav konsistoriet på våren 1821 ett yttrande, som avfattats av Geijer, filosofen Biberg och juristen Themptander, och i vilket de av kommittén framlagda satserna samtliga bemöttes — från historisk, juridisk och filosofisk synpunkt. Denna gång fick emellertid konsistoriet ett svar, som, ehuru till formen urbant, hade både näbbar och klor. Det var Richerts anonymt utgivna, mästerligt skrivna broschyr Ett och annat om corporationer, privilegier, nämnd i domstolar etc. (1822). I allmänhet ställde sig tidningspressen — utom Wallmarks Journal — på Richerts sida, och i Swensk Literatur-Tidning för 1822 ryckte därför Geijer in med en serie — sexton — artiklar, vilka sedan, 1823, utgåvos i broschyrform under titeln Nytt 'Ett och annat' i anledning af frågan om akademiska jurisdiktionen. De voro riktade såväl mot kommitténs förslag som mot Richerts broschyr och måste likaledes betecknas såsom mycket väl skrivna. Geijer konstruerar här mindre än vanligt, och först i den senare delen av avhandlingen — vartill jag i det följande skall återkomma — ingår han på en mera allmän kritik av den liberala statsläran. Beträffande själva den praktiska huvudfrågan medger Geijer i viss mån lämpligheten av den akademiska jurisdiktionens upphävande. Visserligen — säger han — är en akademisk domstol, när den nu en gång finnes, det naturligaste forum för en universitetslärare, men vad universitetsmännens husfolk beträffar, har konsistoriet självt framhållit, att det är alldeles likgiltigt, till vad forum dessa personer hänvisas, ehuru konsistoriet å den andra sidan funnit det oformligt att från universitetets forum skilja dem, som stå under professorernas husbondevälde; »recensenten, för vilken det, som ej är det väsentliga av saken, också är fullkomligen likgiltigt, instämmer i allt detta. För väsentlig anser han den akademiska jurisdiktionen över de studerande i hela den omfattning, som akademiska konstitutionerna åt densamma i detta avseende ge.»

Det kanske intressantaste partiet i polemiken mellan honom och Richert rör frågan om själva universitetsstaden, ty här kommer en huvudpunkt på liberalismens program fram. Striden mellan liberalism och konservatism var lika mycket en strid mellan Uppsala och Stockholm. Richert hade tämligen överlägset yttrat sig om »småstadsuniversitet». Den, som tror, att universitetsbyggnaden »kan stå på ett tjänligare rum än ibland skråhärbärgen», föreställer sig ock, att en »lösryckning från allmänna medborgerliga förhållanden oundvikligen måste skapa ensidighet och egoism», ty »vetenskapsidkaren bör vara, icke en skalbagge, sluten inom sig själv och sin egen trånga omgivning, utan en varelse av första ordningen, öppen för allt stort och

Digitized by Google

ädelt och duglig till alla livets funktioner». Universitetets plats var i huvudstaden, som måste vara centralpunkten »för nationens högsta kraſter i lagstiftning, i styrelse, i vetenskap, i konst». Ej ens i denna punkt var Geijer alldeles omedgörlig. Vore — säger han — det fråga om inrättandet av ett *nytt* universitet, borde naturligtvis ortens lämplighet diskuteras, och nekas kan ej, att en huvudstad erbjuder vissa fördelar. »Dessa fördelar äro alla på de *praktiska vetenskapernas* sida. De stora praktiska inrättningarna äro merendels förenta i huvudstaden. Där har läkaren tillfälle till den lärorika erfarenheten på de stora sjukhusen, juristen kan med sitt studium förena erfarenhetsläran av landets förnämsta domstolar. I alla praktiska vetenskapsämnen, som fordra dyrbarare eller mera komplicerade försök och medel, erbjuder huvudstaden möjligen en lättare tillgång. Dessa fördelar motvägas dock av andra olägenheter.» Universitetets karaktär är mera av teoretisk än praktisk art. »Ingen kan livligare än recensenten vara övertygad om det praktiskas stora vikt och värde, men han hyllar även här grundsatsen: *allt på sin plats.*» I en huvudstad smittas vetenskapen lätt av »societetens ton», och den ryckes lättare med av partikampen. Är det då en olycka, att det finnes »vetenskapliga *asyler,* dit den politiska faktionsandans furier ej ännu trängt?» Men — som sagt — dessa olika synpunkter förtjäna beaktande, om frågan vore att inrätta ett nytt universitet, däremot icke då universitetets läge redan är bestämt.

Geijer var i varje fall mindre konservativ än Biberg, som författat den del av konsistoriets yttrande, som berörde polismål. Biberg nöjde sig emellertid ej härmed, utan utgav en särskild avhandling Om sann och falsk liberalism, införd i Svea 1823 och riktad mot den nya liberalismen i allmänhet. Här framlägges den rena och osminkade ultraismens program, vartill Geijer och den historiska skolan aldrig anslöto sig. Universitetets kraftiga motstånd gjorde emellertid, att attacken mot dess jurisdiktion rann ut i sanden, och nya statuter, genom vilka denna jurisdiktion avskaffades, utfärdades först 1852.

Den stridsställning, som Geijer på 1820-talet kom att intaga mot liberalismen, förde honom i praktiska frågor längre åt höger, än han teoretiskt stod. Vid riksdagen 1828—1830, då han var universitetets representant, tillhörde han den yttersta högerflygeln och försvarade t. o. m. indragningsmakten. Till en del kan denna inriktning hos honom nog förklaras av hans intima umgänge med Järta, som 1825 flyttat till Uppsala och som genom sin personlighet, sin samhällsställning, sitt snille och sin lärdom starkt imponerade på den nio år yngre Geijer; det var också troligen mer än en tillfällighet, att Geijers »avfall» inträffade omedelbart efter Järtas avflyttning från Uppsala.

Digitized by Google

Trots Geijers konservatism inom den praktiska politiken fanns dock hos honom alltid kvar en liberal underströmning, som särskilt röjer sig i hans historiska skrifter. Samtiden observerade den ej, ty den hade vant sig vid att betrakta honom såsom Uppsalakonservatismens främste målsman, och man tolkade hans teoretiska åsikter i det ljus, de fått genom hans inlägg i dagens frågor samt även med hänsyn till hans umgängeskrets. Geijer varnade själv för dylika slutsatser, och den avhandling, varom strax skall talas, slutar med orden: jag anhåller, »att man ej vill överila sig med att draga slutsatser av vad redan sagt är, och finner mig så mycket mer befogad till denna varning, som ingenting är så utsatt för motsatta partiutläggningar som *opartiskheten* och jag åtminstone har bemödat mig om att iakttaga denna stora historiska plikt». Det hjälpte icke, ty han var en gång för alla hallstämplad. Emellertid var han såsom historiker ingen partiman, och hans »avfall» betecknar därför knappast den radikala brytning, som samtiden — samt även han själv — ansåg.

Feodalism och republikanism.

Vi skola därför övergå till hans historiska författarskap och då först till den aldrig avslutade avhandlingen[1] Feodalism och republikanism, som 1818 och 1819 trycktes i Svea, säkerligen ett bland Geijers mest geniala arbeten, — för att citera Blanck: »en stor historisk politisk konstruktion av det slag, som Geijer vid denna tid drev till stor fullkomning, men sedan så hånfullt avfärdade». Geijer var framför allt filosof och utgick såsom sådan från vissa allmänna principer, men det är ganska egendomligt att iakttaga, huru opartisk och lidelsefri han i själva verket är, då han behandlar en fråga ur historisk synpunkt. Såsom historisk tänkare tillhörde han den s. k. historiska skolan, om vilken förut (sid. 371) talats. Men han försvor sig ingalunda till alla dess teorier. Den huvudsakliga stridsfrågan var, såsom vi minnas, läran om samhällsfördraget. Enligt den historiska skolan hade något dylikt aldrig ingåtts. Geijer underkastade visserligen samhällsfördraget en dräpande kritik, både i början och i slutet av avhandlingen, men blott *det* samhällsfördrag, som Hobbes, Locke och deras efterföljare antagit, och i motsats till den historiska skolan påvisade han, att en av de faktorer, på vilka det moderna samhället är byggt, just var ett samhällsfördrag.

Den franska revolutionens karaktär — skriver han i början av avhandlingen — »ligger däri, att den i strängaste mening vill förklara samhället endast för ett kontrakt emellan de samtidiga och försökte att ge världen exempel av ett sådant kontrakts verkliga avslutande. Representerar nu varje släkte nödvändigt ej blott

[1] Bland Geijerpapperen i Uppsala har Blanck dock funnit en fortsättning, som publicerats i Samlaren 1908.

Digitized by Google

sig, utan även de föregående, och fordrar att representeras av de efterkommande; omfattar samhället ej endast dem, som leva *med*, utan även dem, som leva *efter* varandra; gives det, för att så säga, även ett samhälle på längden och ej endast i bredden, så skulle, för att bli vid liknelsen, försöket att avskaffa den ena av samhällets naturliga dimensioner genom sakens natur nödvändigt misslyckas. Också tog denna världsvälvning den utgång, Burkes profetiska blick redan strax i början, ensam, förutsåg, nämligen genom en hela Europa hotande militärisk despotism, farligast och förrädligast utövad i de så kallade liberala idéernas namn, tills äntligen denna täckmantel ej ens fanns nödvändig, och det rena våldet utan slöja framställde sig att tillbedjas av en i stoftet kuvad värld.» Historien har emellertid även exempel på en motsatt princips övervälde, »som gör samhället till en ursprunglig, naturlig förbindelse, vars förhållanden äro en gång för alla givna. Detta tillämpar sig först och främst självt på det enklaste samfundet, på familjen eller hushållet.» Den jämlikhet, som samhällsfördragets förfäktare tillerkänna alla statsmedlemmar, finnes icke i familjen, som tvärtom vilar på en ursprunglig *olikhet*. »Denna samma olikhet, överförd på det borgerliga samhället och där uttryckt i vida större mått, blev genom det för sådana (efter familjens mönster danade) stater naturliga begreppet om rättigheters meddelande genom födseln eller deras ärftlighet, en gång för alla bestämd och inom vissa skrankor fästad. Därav de ärftliga ståndén.» Den princip, enligt vilken ett samhälle grundats genom ett fördrag mellan likar, kallar Geijer den republikanska, den motsatta den feodalistiska.

Det äldsta germanska samhället bestod av adel, frie och ofrie. Några *stånd* voro dessa icke, och adelns enda företräde var, att man inom en viss släkt valde konungen. För övrigt fanns ingen skillnad mellan adeln och de frie, och konungens makt var högst inskränkt. Emellertid hade han ett »följe», en hird, och i detta germanska konungafölje hava vi adelns *andra* och feodalismens första källa i Europa. Ett tredje led i utvecklingen inträdde, då konungen åt sina män utdelade län, feudum, med nyttjanderätt mot tjänst. »Huru denna krigaradel och de vid den fästade förmåner, krigsbefäl och län, från personlig blev ärftlig länsadel, är det första momentet i feodalismens historia»; det andra, huru den ordnade folket *under* sig i mångfaldiga grader av ärftligt beroende. Resultaten av denna utveckling sammanfattar Geijer på följande sätt. Historiskt visar sig principen först i det gamla germanska konungafölget. Redan härav följer, att all feodalförbindelse utgick ur ett familjeförhållande och att detta grundförhållande var förhållandet mellan husfader och husfolk, ty konungens män hörde till hans hus och buro därav namnet. All adel är således ur konungens hus, första adel konungaslägt, andra adel konungaumgängelse: »vill man nu i en sats uttrycka hela denna författnings princip, så är den följande: *All rätt och makt i samhället kommer uppifrån, utgår från en högre såsom gåva och förläning*, vilken princip härstammar rakt ur själva familjen och uttrycker dess ursprungliga författning under en husfaders välde.»

Forntidens historia visar emellertid, att det funnits också ett annat statsbildande system, som »ställer en på fördrag grundad borgerlig frihet mot feodalismen». De särskilda hushållen inom en bygd, »inom vilka varje husfader var den naturliga domaren, stodo till varandra i ett fullkomligt förhållande av likhet. Men all dom mellan likar blev *förlikning*, och villkoren, varunder förolämpningar måtte försonas och bötas — ty om straff till liv eller lem kunde ej mellan fria bli fråga — fastställdes med gemensam överenskommelse av husfäderna själva, och var

Digitized by Google

lag. En sådan lag förutsatte och innebar uppsåtet av en ömsesidig, av gemensamma krafter försäkrad *fred*, och denna fred var det första på uttryckligt fördrag mellan likar grundade samhälle. Frågar man efter det enklaste exemplet på ett sådant, så är det *häradet* (hundaret).» Detta innefattade krigsgemenskap, gemensamma hjälpsamhetsplikter (vägbyggnad o. s. v.), andel i böter m. m. Den fredlöse blev fredlös först endast inom häradet. Svarade han ej inför häradstinget, söktes han vid landstinget och blev fredlös inom hela lagsagan, »ty liksom de fria husfädernas förbund var häradet, så var *lagsagan* ett dylikt förbund av häradena själva, och *riket* åter ett förbund mellan landskaperna». Även konungens ställning till de olika lagsagorna reglerades genom fördrag. Han »hyllades ej förr, än han uttryckligen bekräftat förbundens lagar, och man ansåg sig hos oss å båda sidor så litet säker, innan detta skett, att ömsesidig gisslan gavs... Det är klart, att man blott behöver i denna samhällsförfattning utplåna konunganamnet för att igenkänna den såsom rent republikansk, och såsom sådan visar den sig även i det från Skandinavien koloniserade Island, där lagmannen var högsta värdigheten.» Varje folksammanslutning var ett förbund mellan de fria husfäderna om gemensam frid, och all makt inom ett sådant förbund utgick från medlemmarna själva, d. v. s. i motsats till feodalsystemet »*nedifrån, genom uppdrag av folket*, från vilken sats denna andra är oskiljaktig: *samhället är en på uttryckligt fördrag mellan likar sluten förening*. Men detta är i samhället vad vi kalla den *republikanska* principen, vilken således, likaväl som den motsatta *feodalistiska*, har sin grund i den äldsta samhällsinrättningen.» Medeltiden visar oss kampen mellan dessa bägge system, och i striden fick den republikanska principen en ny tillämpning. Städernas borgare insågo lätt, att för deras rättigheter icke fanns någon plats i en på feodalbegrepp byggd samhällsordning, och de sammanslöto sig därför genom samhällsfördrag till statsförbund — i Italien de lombardiska städerna, i Norden Hansan.

Resultatet av medeltidens kraftmätningar var uppkomsten av stånden, »stater i staten, men av vilka vart och ett föreställer en statsmakt, som en gång sökt att behärska *hela* samhället». Striden slutade därmed, att stånden i kampen uttömde sina krafter och att den starka konungamakten såsom segrare stannade kvar på valplatsen. »Med denna utvidgade konungamakt, som på en gång gav de europeiska staterna enhet inom sig och mer sammanhang sinsemellan, begynner nyare historien.» Konungamakten hade likväl blott kuvat, ej sämjat de inom samhället kämpande motsatserna, och med reformationen hade ett nytt sprängstoff tillkommit. »Var och en förändring, som i allmänhet ger den religiösa principen hos människan nytt liv, höjer tillika på en gång *hela* samhällets verksamhet, ingjuter förnyad energi i *alla* samhällets elementer... Därmed hava vi även uttryckt reformationens förhållande till de båda motsatta samhällssystem, vars utbildning under medeltiden vi betraktat och efter vilkas inre strider i nyare historiens början konungarna grundlade sin oinskränktare makt. Ty allt vad av feodalismen ännu återstod hade samlat sig kring konungamakten. Adeln hade i detta avseende mera återvänt till sin ursprungliga gestalt och bestämmelse, sådan denna var, innan med länens ärftlighet den av konungarna gjorde sig nästan oavhängig.» Men konungens makt hade dock genom reformationen fått *en* gräns. Det var i fråga om tron. Det fanns åtminstone en punkt, varvid varje man var färdig att säga: här måste man mera lyda Gud än människor. Ur denna förutsättning uppstodo de väldiga religionskrig, som så länge rasade i Europa. Av dessa är det engelska särskilt märkligt ur den här föreliggande synpunkten. Motståndarna voro ett ultrarojalistiskt

Digitized by Google

Oljemålning av J. G. Sandberg. Värmlands nation. Uppsala.

Digitized by Google

Digitized by Google

parti, »som predikade konungamaktens gudomliga, absoluta rätt och den oinskränkta hörsamhetsplikten», och ett motparti, som icke blott av religiösa skäl fann ett motstånd rättfärdigat, utan ock fordrade, att »de utvaldas församling» skulle härska. Skulle då ej »den författning, de i världsligt avseende funno sig befogade att yrka, inrättas efter mönstret av deras kyrkoförfattning, livas av en republikansk, demokratisk anda?» De båda motsatserna, feodalism och republikanism, stodo här således ånyo mot varandra. Försoningen mellan bägge skedde först genom den nya engelska revolutionen 1688. Huvudskillnaden mellan de bägge partier, som under ett halvt århundrade kämpat mot varandra, »låg i det olika begreppet om den rättmätiga statsmaktens natur och ursprung, som å ena sidan härleddes från *konungens* gudomliga rätt och å andra sådan från *folket*». Kompromissen skedde därigenom, att rojalisterna nödgades »låta personen fara, likväl med bibehållandet av den rojalistiska principen... Revolutionen var därföre till sitt egentliga väsende ett *fördrag* emellan de tvenne olika samhällsprinciperna.» Karaktären av detta fördrag har man emellertid uppfattat orätt, emedan man sett det i det ljus, som Locke givit i sin bekanta avhandling On government. Revolutionen var nämligen icke en tillämpning av Lockes statslära, utan denna var tvärtom ämnad att »rättfärdiga den revolution, som stadgade Englands lyckliga författning. Författaren hade därigenom den stora fördel, att de resultater, vartill han skulle komma, redan voro i verkligheten givna; han underlade dem blott sina principer. I sammanhanget mellan bägge ligger hans svaga sida, ty detta sammanhang är löst, otillräckligt och finnes ofta blott genom en stor tvetydighet, i följd varav han förutsätter det, som skulle bevisas.» Den engelska författningens väsen låg djupare än Lockes teori om statsmaktens delning. Om en dylik jämvikt »skall äga någon verklig betydelse eller ej, kommer likväl helt och hållet an på sättet, huru den fattas och yttrar sig. Den kan ha en ganska sund mening. Men menar man därmed blott tvenne eller flera i staten varann motvägande yttre makter eller i allmänhet en jämvikt av makt, så är jämvikten själv endast en förklädd, för ögonblicket vilande fiendskap, och Hobbes skulle med skäl kunna invända, att detta blott tjänte till att inom själva den högsta makten förlägga den *strid*, som just genom inrättandet av en högsta makt bort upphöra.» Den engelska revolutionen innebar något annat. Den erkände både den feodala och den republikanska principen. Den var, »om ej till formen, dock till saken ett fördrag emellan båda dessa principer eller deras representanter i samhället. Följden av denna avhandling skall visa, huruvida ej ett *sådant* är det enda *verkliga* samhällsfördrag, som kan slutas.»

I denna sats mynnar den del av avhandlingen ut, som trycktes. Konservativ kan den ej kallas; den är tvärtom ett försök att objektivt skipa rätt åt bägge hållen, och den slutar med en hyllning åt den konstitution, som *då* var den friaste i Europa. Själva synpunkterna äro, ehuru fördjupade, desamma, som komma fram i Geijers brev från England, och hans sympatier följa snarare den republikanska principens förfäktare än deras motståndare.

Statsläran i Ett och annat.

Avhandlingen fick på sätt och vis en fortsättning i broschyren mot Richert, i det att hela dess senare del upptages av en utredning om statsmaktens väsen. Mot den liberala maktfördelningsläran utvecklar

Digitized by Google

han här samma tanke som i Feodalism och republikanism. Statsmakten måste vara en enda. Liberalismen ställer emot varandra regeringen och en oorganiserad massa, folket, under det att »varken det blott enskilda eller det blott allmänna någonstädes finnes, men däremot staten i sitt ämne allestädes». Själva början är alltid ett mänskligt *helt,* som först »genom arbetets fördelning söndrar sig i *flera* av varandra nödvändigt beroende hela». Den utbildade staten »är således ett *helt av mindre hela*», en organism, som utvecklat sig ur familjen och korporationen, ur såväl feodalistiska som republikanska förutsättningar, och dess uppgift är ej att undertrycka dessa ursprungliga organismer utan att ordna in dem under sig. I följd härav kom Geijer att försvara allehanda slag av korporationer, ej blott städernas och kommunernas självstyrelse, utan ock skråförfattningar, universitetens jurisdiktion och ståndsrepresentationen. Någon ultraism förfäktar Geijer dock icke ens här. Med skärpa vänder han sig mot den absoluta monarkien. Genom feodalismen kom *hovet* att förblandas med *staten*. Under den nyare tiden med dess utvidgade konungamakt »ledde den gamla kvarblivna förblandningen av hov och stat så mycket lättare till rättfärdigande av det kungliga godtycket (l'état c'est moi) i dess egna ögon. Monarkens, dess familjs, dess hovs enskilda intressen gällde opåtalt för statens intressen och utgjorde den europeiska kabinettspolitikens hemligheter. För dylika angelägenheter förstördes nationernas blod och skatter. De viktigaste, miljoners välfärd beträffande förändringar behandlades endast ur synpunkten av furstarnas familjeintressen.» Hans ideal är fortfarande den konstitutionella monarkien, och i ståndens såg han ej uttryck för privatintressen utan för allmänandan. Någon adelsbeundrare var han icke. Adelskapet hade äldst förvärvats genom åtagande av en feodal tjänsteplikt, som hade upphört, utan att privilegierna därmed försvunnit. I stället hade det blivit ärftligt och beroende av konungens nåd. Detta »är de adliga privilegiernas nästan allmänneliga historia, och i denna deras sista egenskap ha de såsom en privat fördel på det allmännas bekostnad blivit träffade av revolutionen». Själv hade Geijer tänkt sig egentligen tre stånd: det offentliga ståndet, borgarståndet och bondeståndet, och ehuru bevisningen mynnar ut i ett försvar för ärftlig adel, är denna bevisning dock sådan, att slutsatsen lätt kunnat bliva en annan. Geijer fordrar nämligen »öppen väg till det företrädesvis offentliga ståndet för en var, som genom anlag och skicklighet är därtill kallad, och befordran i statens tjänst endast med avseende på denna skicklighet». Både kyrkan och domstolen kräva en personlig representation, mindre däremot den militära och administra-

Digitized by Google

tiva tjänstebefattningen, som är mera beroende av regeringens godtycke. »Huru skall då åt denna sida den för representation erforderliga självständigheten inkomma i det offentliga ståndet? Därigenom att den *personliga representationsrätt*, som i bägge nyssnämnda institutioner *villkorligen* eller endast i och med ämbetet kan finnas, konstitueras i och för sig själv såsom *ovillkorlig* och blir en rättighet, ej åtföljande något ämbete, utan hemfallande personligen dem, vilka *redan* i statens tjänst sig utmärkt.» Slutsatsen borde väl snarast hava blivit en återgång till 1600- och 1700-talens adel, som ständigt rekryterades med alla någorlunda högtstående ämbetsmän — dock med den viktiga skillnaden, att adelskapet enligt Geijers premisser borde hava blivit personligt och ej ärftligt. Geijer undgår emellertid denna konsekvens genom en föga övertygande argumentering. Självständigheten fordrar, »att det tillika finnes en representation ej för *tjänst*, utan för redan genom tjänst förvärvade *förtjänster*, således även oberoende av tjänst och egentligen personlig. Fullt och oberoende personlig kan den åter ej vara utan att *lika litet* bero av *val* som av *tjänst*. Den kan då endast fästa sig vid den fritt och självmant bildade adel, som en följd av flera utav fäderneslandets väl förtjänte män i allmänna omdömet ger åt en *släkt*.» Men dels nödgas han medgiva, att den äldste inom ätten kan vara oduglig såsom representant — i följd varav han i stället för huvudmannens självskrivenhet förordar val inom ätten — dels anser han, att adelskapet bör kunna förloras »ej endast genom brott utan genom *uraktlåtenhet* av den skyldighet, som motsvarar den adeliga rätten». Vad borgar- och bondestånden beträffar, vill han lossa på bandet och öppna ståndet för de orepresenterade, till intet stånd hörande medborgare, som i municipala befattningar vunnit förtroende. Ehuru Geijer således i praktiken förfäktar det konservativa programmet, fanns likväl i hans teori ett icke obetydligt liberalt inslag.

Svea rikes häfder.

Geijer var, såsom hans nu refererade avhandlingar visa, mera historisk filosof än historiker i t. ex. Lagerbrings mening. Att han från dessa allmänt världshistoriska konstruktioner kom att vända sig till den rent svenska historien, berodde nästan på en tillfällighet. Han hade 1820 från högsta ort fått en påstötning att för ett franskt sammelverk författa en artikel, Sveriges historia — vilket det ifrågavarande arbetet var, visste Geijer till en början icke, och ej heller hade han fått någon uppgift om artikelns omfattning. Det hela var således ytterst obestämt, och den omtalade artikeln kom heller aldrig in i den franska publikationen, som visade sig vara L'art de vérifier les dates (1821—1844). Men icke dess mindre lade Geijer upp icke blott en, utan två stora vävar, ty i den vägen var han en utpräglad svensk optimist, som började med arbeten, anlagda efter en kolossal måttstock, men som sällan ägde uthållighet att föra dem till slutet. Felet bör

Digitized by Google

dock bedömas med hänsyn till de praktiska svårigheter, som reste sig i hans väg och för vilka Geijer ej ägde nog skarp blick. Att i Uppsala — utan tillgång till arkiven i Stockholm — skriva en svensk historia var i själva verket en omöjlighet, och under några korta tjänstledigheter kunde ett dylikt arbete ej utföras. Professorernas tid var för övrigt så upptagen av löpande göromål — föreläsningar, disputationer, tentamina och konsistoriesammanträden[1] — att de i själva verket voro dömda till vetenskaplig sterilitet, och det var endast få — bland dem Geijer — som med större arbetskraft än de flesta andra kunde göra någon vetenskaplig insats. Vad honom beträffar, bör man dessutom erinra sig, att hans tid även upptogs av ett ganska krävande sällskapsliv och icke minst av hans musikintresse. Att hans arbete blev en torso, var därför ej så märkvärdigt.

Geijer hade, som sagt, lagt upp två stora vävar, av vilka den större — enligt en plan 1823 — skulle bli en svensk historia i tre band, den mindre ett sammandrag av denna. Han började helt naturligt med det större arbetet, Svea rikes häfder, och av detta utkom den första — och enda — delen 1825. Denna gick emellertid icke längre fram än till »medlet av nionde århundradet och den tid, då historien i Norden löser sig ur sagans älskande armar». Framställningen hade således svällt ut betydligt över det 1823 beräknade omfånget, och skulle arbetet hava fullföljts enligt denna måttstock, hade ej ens tre gånger tre band räckt till. Till sin karaktär är Svea rikes häfder ganska olikt det följande, mindre kolossalt anlagda arbetet, och vi skola därför betrakta det särskilt. Vad beträffar materialet — antika författares uppgifter, isländska sagor, Adam av Bremen m. m. — var nämligen Geijer här alldeles oberoende av arkiven i Stockholm, ty det viktigaste förelåg redan i tryck, hade även ingått i hans närmaste föregångares arbeten, och uppgiften var blott att i en stilistiskt god form kritiskt behandla detta material. Stilistiskt är arbetet ett bland Geijers allra främsta, i vissa partier kanske rent av hans bästa, och hans skildring av den nordiska naturen hör till den svenska prosans yppersta alster. Både Dalin och Lagerbring hade varit goda stilister, men deras prosa var frihetstidens, och denna föreföll nu vulgär, nästan bondsk. Hallenberg, Geijers närmaste föregångare, var ingen stilist, och Schönbergs Bref voro endast delvis tryckta. Inom vår hävdateckning bildar därför Geijers historiska stil epok. Ser man däremot på källkritiken, står han ej lika högt. Han var till sin egentliga läggning filosof och hade därför ej sinne för de empiriska forskningsmetoderna, som då för övrigt ännu ej voro utbildade med någon större skärpa. Hans insats här bör emellertid ses i samband med den föregående tidens. Den rudbeckska hade

[1] Alla, som läste på graden, skulle tentera i historia, och konsistoriesammanträdena kunde vara ett à två i veckan.

Digitized by Google

ju varit oförmögen av all källkritik och hade utan prövning av sanningshalten upptagit varje uppgift, som passade för det patriotiska syftet. Sedan hade 1700-talets rationalistiska kritik kommit med Dalin. Men hos honom hade måttstocken endast varit det sunda förnuftets dom. Visserligen hade med Benzelius och framförallt med Ihre en mera historisk och filologisk kritik börjat, men denna tenderade allt mera till ren negativitet, till förnekande av all kunskap om äldre tider. Denna negativa kritik kulminerade hos en med Geijer samtida författare, pommerinkaren C. F. Rühs († 1820), vars Schwedische Geschichte (1803—1814) i fem band gick fram till Karl XII:s död. Rühs hade ringa tilltro till de isländska sagorna såsom historiska källskrifter, förkastade särskilt Fundinn Noregr och Ynglingasagan, på vilka de svenska författarna byggt vår fornhistoria, likaså utdömde han Saxo och de antika författarna, vilka enligt hans mening endast kunnat erhålla förvirrade uppgifter om Norden, och vad eddadikterna beträffade, återspeglade de för det första icke någon folkreligion och för det andra ha de ej haft någon betydelse för Sverige. Svea rikes häfder är i viss mån riktad mot Rühs, men knappast har Geijer kunnat vederlägga skeptikern. Lyckligast är han, då han tillbakavisar de allt för långt gående tvivelsmålen på de antika författarnas uppgifter. Men från de äldre svenska historieskrivarnas kolartro på islänningarna har han ej kunnat frigöra sig; mot den absolut ovederhäftiga framställningen i Fundinn Noregr reagerar han väl, men han betraktar ännu Sogubrot och Ragnar Lodbroks saga såsom jämförelsevis historiska källor. Ynglingasagan är för honom fortfarande ett i huvudsak historiskt dokument, och han inser ej, att *sagan,* som skrevs på 1200-talet, ur denna synpunkt är tämligen värdelös, när det gäller händelser på 600-talet. På Ynglinga*tal* och Ynglinga*sagan* gör han ingen skillnad, och t. ex. hela den långa berättelsen om Ingiald Illråde, som äger så gott som intet stöd i Ynglingatal, tar han upp såsom en historisk relation. Över huvud visar han, ehuru själv en stor poet, ingen verklig uppfattning, av vad som är lärd konstruktion, dunkel historisk tradition och ren dikt; i likhet med föregångarna tror även han på asarnas invandring från Asien. Likaså står han ännu kvar på den sedan 1600-talet härskande och vid denna tid återupplivade föreställningen om en gemensamt nordisk, »götisk» litteratur, och Eddan är för honom huvudkällan, då han redogör för forntidens svenska religion. Ehuru han på vissa punkter kan mot Rühs sägas hava hävdat en mera positiv ståndpunkt, står han således i det hela såsom källkritiker efter både denne och Ihre. Detta om källkritiken. Till en annan brist i arbetet är han däremot oskyldig.

Digitized by Google

Sedan 1825 har materialet blivit betydligt rikare, en mängd nya källor hava tillkommit, som på Geijers tid voro obekanta, språkvetenskapen, som då ännu låg i sin linda, har givit många uppslag, arkeologien än flera. Detta nya material i förening med den bristfälliga källkritiken har emellertid gjort Geijers arbete föråldrat — trots det att Svea rikes häfder för sin tid var ett högst betydande verk, som ur *en* synpunkt bildar epok i den svenska hävdateckningens historia. Det är nämligen ett alster av den romantiska historieskrivningen, och denna betecknar ett stort framsteg. Huvudbristen hos en så betydande historiker som Lagerbring hade varit hans rationalism. Vid bedömandet av äldre tider kunde han aldrig frigöra sig från sin tids uppfattning. Liksom klassicitetens tragedier skildrade »människor» utan några av tid och ras betingade nyanser, så gjorde ock historieskrivningen, och en personlighet som t. ex. Birgitta bedömdes utan vidare från 1700-talets synpunkt. Man möter därför ofta hos Lagerbring reflexioner, som förefalla rent löjligt naiva och filiströsa. Romantikens stora insats var dess sinne för det tidshistoriska och det nationella. För Geijer särskilt var det ett huvudsyfte att just få fram det nationella draget hos det svenska folket, och glanspartiet i hans bok är skildringen av Sveriges natur och av det av denna betingade nationallynnet hos folket.

Svenska folkets historia.

Att fortsätta — och ännu mer att slutföra — arbetet efter denna plan visade sig emellertid efter någon tid såsom en omöjlighet. Men så fick Geijer ett nytt uppslag. I Tyskland utgavs av historikerna Heeren och Ukert ett stort sammelverk, Geschichte der europäischen Staaten, och för detta anmodades Geijer att skriva Sveriges historia. Samtidigt uppgjorde han kontrakt med bokförläggaren Lindh om en svensk upplaga; omfånget för det hela beräknades då till två band, men denna beräkning visade sig snart allt för optimistisk. Det första bandet, tiden till Gustav Vasa, utkom 1832, det andra, till och med Karl IX, 1834, det tredje, Gustav Adolf och Kristina, 1836, och därmed avstannade utgivandet av Svenska folkets historia. I viss mån fick det likväl en fortsättning. Beskow hade nämligen — anonymt — till Svenska akademien donerat 100 dukater, för att någon av dess medlemmar — d. v. s. Geijer — skulle skriva frihetstidens historia. Geijer grep sig raskt an med denna uppgift, och 1838 hade han avslutat Teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personer under tiden från konung Carl XII:s död till konung Gustaf III:s anträde af regeringen.[1] Sedan började han att arbeta på det

[1] På sätt och vis fick arbetet ännu en fortsättning. 1842 öppnades Gustav III:s till Uppsala universitet donerade papper, och därvid fick Geijer i uppdrag att över dessa

Digitized by Google

mellanliggande partiet, Pfalzarnas historia, men fann snart, att materialet växte honom över huvudet, och någon ny del av Svenska folkets historia fick han aldrig färdig.

Emellertid är det tydligt, att Geijers historiska uppfattning under tiden mellan Svea rikes häfder och Svenska folkets historia undergått en förskjutning. Såsom vi erinra oss utgav han 1834 — således under den tid, då han skrev på det sistnämnda arbetet — den mästerliga början till en självbiografi, Minnen, och i denna talar han om den böjelse, han i sina tidigare historiska arbeten haft att på fri hand konstruera fram ett sammanhang mellan de historiska händelserna. Därefter fortsätter han: »Sammanhang! Vad är kosteligare, nödvändigare? Ja — men *sakernas eget.* En glimt av detta är lycksalighet — men endast belöningen för långvarig möda. Den, som närmar sig till tidens susande vävstol, finner snart, att ej här allt går så trådrätt efter vissa formler.» Det är denna mera empiriska uppfattning, som tränger sig fram i Svenska folkets historia. I den första delen, medeltiden, som avgjort är den svagaste, kan man säga, att den nya metoden nästan gått till överdrift, och man har svårt att här igenkänna den geniale författaren till Feodalism och republikanism. Geijer ger här föga mer än en tämligen krönikeartad relation av själva händelserna utan något egentligt försök att i dem upptäcka ett sammanhang, utan några av de stora dragen av den politiska utvecklingen. De fåtaliga observationer om samhällsutvecklingen i stort, som fogats till de relaterade händelserna, gå knappt mera på djupet än Lagerbrings. Icke heller kan framställningen sägas vila på verkliga källstudier. Han stöder sig på de gamla krönikorna och de många goda föregångare han haft, och av diplomen gör han ringa bruk. Först i det sista kapitlet, Land och folk från katolska tiden, får man en mera allmän översikt av den medeltida kulturen i Sverige, ehuru man ej heller här möter några egentligen nya synpunkter. Den mera betydande historieskrivaren röjer sig först i de båda följande delarna. Här finner man verkligen ett sammanhang, som icke är konstruerat, utan sakernas eget, och Geijers stora rykte såsom hävdatecknare torde väl också vila på dessa delar. Hans brist såsom historiker framträder dock även här. Han var ingen arkivforskare, och hans material var ganska bristfälligt: äldre krönikor, tryckta handlingar o. d.,

uppsätta en underdånig berättelse. Denna svällde emellertid ut till ett arbete i tre band: Konung Gustaf III:s efterlämnade och femtio år efter hans död öppnade papper (1843—1845). Framställningen är blott baserad på dessa och Tersmedens papper och är tämligen anekdotisk. Geijers svaghet såsom textutgivare framträdde här ganska starkt, och citaten äro icke vidare exakta.

Digitized by Google

och av arkivens handskrivna skatter hade han nästan endast studerat riksregistraturet — visserligen väl den förnämsta källan, men långt ifrån den enda och så till vida en missvisande källa, att den ensidigt, blott från regeringens synpunkt, framställer händelserna. Vad särskilt Gustav Vasas historia beträffar, har denna genom Hans Forssells på kammararkivets handlingar grundade framställning kommit i ett alldeles nytt ljus. Å den andra sidan ägde Geijer dock en vetenskaplig intuition, som trots det otillräckliga materialet ofta ledde honom till en riktig totalvy. Härtill kom den förträffliga stilen, som, när han skildrar märkligare händelser, får ett rent dramatiskt liv. I viss mån kan han ock skildra de handlande personerna, ehuru endast i viss mån. Några porträtt målar han icke. Mot dylika hade han en tydlig misstro, och sant är, att de historiska porträtten alltid bliva mer eller mindre subjektiva. När han personligen känt en människa, hade han däremot en för denna tid överlägsen förmåga att giva en åskådlig, individuell bild av denna — så av Tegnér i det ypperliga minnestalet, av Atterbom i den visserligen mindre finkänsliga, men träffande karakteristiken i den förut omtalade recensionen, av Vitalis i inledningen till dennes dikter. Men dessa porträtt voro baserade på hans personliga iakttagelser. Inom historien däremot, där han ej hade denna erfarenhet att bygga på, ville han, att dess gestalter skulle teckna sig själva genom sina handlingar och sina egna yttranden, och i detta fall lyckas han verkligen — särskilt genom de i noter infogade citaten — ge en i det hela ganska levande bild av Vasaregenterna.

I viss mån står han i Svenska folkets historia kvar på den romantiska hävdateckningens ståndpunkt, i viss mån har han övergivit den. Det nya arbetet är icke längre såsom Feodalism och republikanism en historia i fågelperspektiv, en halvt filosofisk konstruktion, utan det håller sig vid jorden och låter själva fakta tala. Å den andra sidan har han bibehållit det väsentliga av romantikens insats, dess känsla för sammanhanget mellan föregående, följande och samtida händelser, dess uppfattning av historien såsom en utvecklingsprocess, riktad mot ett bestämt mål, dess sinne för nationaliteten och dennas särart, och han söker att sätta sig in i varje tids åskådningssätt, under det att rationalismens tidsålder bedömde alla företeelser från upplysningsfilosofiens synvinkel. Han har således tillgodogjort sig de romantiska insatser, som sedan blivit bestående för all hävdateckning. Samtidigt med Svenska folkets historia framträdde emellertid en författare, Leopold von Ranke, vars Die römischen Päpste utkom 1834—1836. Ranke betraktas såsom den moderna historieskrivningens grundläg-

Digitized by Google

gare, och i förhållande till honom var Geijer en efterbliven. Ranke bröt avgjort med romantikens halvt filosofiska historieskrivning, och de fordringar, som nu uppställdes, voro i främsta rummet ett fullständigt behärskande av materialet och en skarp kritik av de olika källornas värde. I bägge dessa fall brast Geijer, och han har därför överträffats av sina efterföljare, framför allt av Carl Gustaf Malmström och Hans Forssell.

Geijer och den historiska skolan.

Geijers historiska studier återverkade ock på hans politiska uppfattning. I det märkliga brev, som han strax efter »avfallet», i februari 1838, skrev till Järta, yttrade han: »Mitt avfall är ifrån den *historiska skolan* ... och jag måste erkänna, att det är genom *historien*, som jag avfallit från den historiska skolan och att mina historiska studier mer än något annat förändrat min övertygelse.» Detsamma upprepade han offentligen i det tredje numret av Litteraturbladet: »Jag har felat i mångahanda måtto, så med en illa använd vältalighet, som med en lösligen på historiska ämnen lämpad filosofi och vill — då jag ännu hellre uppbär beskyllningen för okunnighet än för falskhet — gärna, androm till varnagel, erkänna, att jag först mot femtiotalet av mina år begynt vända mig ifrån det litterära skön- och skenväsendet till allvaret av grundeligare insikter i min vetenskap. Från vår så kallade historiska skola har jag genom historiska studier avfallit.» Härmed torde Geijer närmast hava menat, att historiska studier avlägsnat honom från den mera konstruerande metod, som han förut omfattat och som var karakteristisk för den historiska skolan. Detsamma hade han ju för övrigt yttrat redan 1834 i sina då skrivna Minnen, och uttalandena avse väl mera metoden än själva idéerna. De historiska studierna torde dock även hava påverkat hans allmänt politiska uppfattning, ty även i detta fall hade han kommit att skilja sig från den historiska skolan. Ett yttre bevis härpå fick man i en strid, som utbröt på 1840-talet. 1844 hade Geijer hållit en serie föreläsningar, av vilka han i något omarbetad form utgav tre: Om vår tids inre samhällsförhållanden i synnerhet med afseende på fäderneslandet. Den tredje av dem handlade om de svenska ståndens historia. Fryxell, som då var konservativ, tryckte 1845 en motskrift Om aristokratfördömandet i svenska historien jemnte granskning af tvenne blad i prof. Geijers trenne föreläsningar, och beskyllde här Geijer för att dela den nya liberalismens adelshat. Härom uppstod en häftig polemik, på vilken dock ej är anledning att vidare ingå. Så mycket kan emellertid sägas, att Fryxell — så förträfflig populär folkberättare han än var — här visade sin inkompetens såsom verklig historiker, och han blev även grundligt vederlagd icke blott av Geijer

Digitized by Google

själv, utan ock av så utmärkta forskare som Bergfalk och Styffe. Det intressanta är likväl icke Fryxells försvar för aristokratien, utan det faktum, att de satser, som han angrep, voro — såsom Landquist riktigt framhållit — »ett till största delen ordagrant extrakt ur Geijers äldre historiska arbeten. Det är att märka, att Geijer i denna nya skrift från sin liberala period icke skildrat adeln mer ogynnsamt än förr; han hade blott framdragit redan tidigare vunna resultat av sin historieforskning.» Dessa åsikter gällde nu, 1845, såsom ett utslag av Geijers nya liberalism, ehuru ingen stött sig på dem 1832—1836, då Geijer själv räknades till det konservativa lägret. Han hade då framhållit och brännmärkt adelns ståndsegoism under flera perioder av vår historia. Själv hade han i denna uppfattning ej sett något medgivande åt de liberala idéerna, utan blott ett historiskt faktum. Men onekligen fanns i denna historiska kritik ett frö till en liberalismen närstående mening om adelsståndets roll i samtidens politiska liv. I det nyss citerade brevet till Järta skriver han: »Vad skall jag numera respektera i dessa fyra stånd, som jag i min enfaldighet ideellt konstruerat och upputsat, innan jag kände dem? Skall jag respektera en adel, som blivit Sveriges olycka, sedan den varit dess ära? .... Jag kan det ej. Jag känner för många av deras antecedentia.» En författare i Aftonbladet — Warburg gissar på J. P. Theorell — hade ock redan 1837, således före avfallet, observerat denna latenta liberalism i Svenska folkets historia och förmodade, att »Geijer numera endast drives av en missförstådd stolthet eller engelsk consistency att vidhålla en hop theoretica, dem han själv vederlagt i sin förträffliga Svenska folkets historia». I själva verket hade Geijer — såsom förut framhållits — aldrig varit så »svart», som han av den liberala pressen utmålats, lika litet som han sedermera blev så »röd», som han av forna vänner och nyvordna motståndare fantiserades vara. Ultraist hade han aldrig varit, och i nästan alla hans äldre skrifter finnes alltid, såsom vi sett, en underströmning av verkligt frisinne. Att detta 1838 fick ett, såsom det för de utomstående föreföll, nästan eruptivt utbrott, berodde på hans naturell, och såsom Hilma Borelius i sin skarpsinniga undersökning visat, hade det redan några år förut börjat »mullra i vulkanen». I brevet till Järta uppgiver Geijer själv, att de nya tankarna länge legat och grott hos honom: »Jag har länge befunnit mig i en besynnerlig sinnesstämning genom en småningom, men oupphörligt sig förändrande övertygelse i många viktiga ämnen. Jag befann mig, så länge den var outtalad, i en falsk ställning till mig själv, till min omgivning, till mina vänner... Mot mitt eget forna jag är min nya opposition ome-

Digitized by Google

delbarast riktad. Just i denna mening önskar jag, att man må betrakta den.»

Några antydningar om en ändrad åskådning förekomma redan, såsom Hilma Borelius påpekat, i ett rektorsprogram 1835, ehuru i den delfiska siarstil, i vilken Geijer alltför ofta älskade att kläda sina

Avfallets förberedelser.

E. G. Geijer.
Daguerrotypi. Nationalmuseum.

tankar och som medgav tydningar åt olika håll. Något klarare yttrade han sig i tvenne tal, som han året därpå höll, det ena i bibelsällskapet, det andra vid promotionen, men ej heller här så pass tydligt, att ens Geijers närmaste vänner anade en åsiktsväxling. Vad det var för en tyst kraft, som framkallade den slutliga, definitiva brytningen, torde vara svårt att säga. Palmblad, som ju stod Geijer tämligen nära och var en god iakttagare, skrev 1847, efter Geijers

Digitized by Google

död: »Några år efter sin återkomst från Tyskland (1825) lärde Geijer känna saint-simonismen, och dess läror skakade honom djupt, såsom han den tiden ofta plägade säga; men ehuru han genast ryste tillbaka för dess yttersta konsekvenser, kunde han dock icke rätt frigöra sig från dess premisser, vilka, efter recensentens övertygelse, efter långvarigt grubblande beredde hans övergång till den spakare liberalismen, vars läror äro vida mindre extrema, men vida plattare och inkonsekventare, ty i saint-simonismen ligger någonting storartat och en grandios följdriktighet, såsom Geijer själv ofta erkände.» Denna mening omfattas ock av en så grundlig Geijerkännare som Hilma Borelius: »Saint-simonismen var för Geijer ett ferment, som satte hans tänkande över samhället i livlig rörelse.» 1834 hade han, i det hela skarpt avvisande, recenserat ett arbete över saint-simonismen; recensionen var väl snarast en hånfull kritik av liberalismen, men för själva saint-simonismen[1] röjer den en viss sympati. Denna kan således redan vid denna tid hava givit honom vissa uppslag, som sedan börjat gro, ty i saint-simonismen funnos idéer, som måste tilltala en natur som Geijers. För det första den romantiskt religiösa karaktären, som yttrade sig i en om urkristendomen påminnande stark känsla för de små och förtryckta i samhället, och det var denna filantropi, som kanske i främsta rummet grep Geijer. Redan i det första häftet av Litteraturbladet skrev han: »Jag vet ej, om de liberalare teorierna här vilja skryta av en seger; men visst är, att *filantropien* erövrat mig åt dem. För mig har det skolsystem blivit det bästa, som utsträcker uppfostrans fördelar till det största antalet av medborgare, liksom jag anser den regering och det regeringssätt för de bästa, som befordra det största antalets lycka.» Saint-simonismens utopiska optimism låg också för hans naturell, och det nyss gjorda citatet fortsätter längre fram: »Man deklamerar så mycket emot en överhandtagande materialistisk riktning. Jag tror ej man tyder den rätt. Jag fyller i dag mitt femtiofemte år och tackar Gud, att jag ser himmelen öppnare över jorden än även i min barndoms drömmar. Ack, många törsta! Giv dem den läskande drycken. De skola vara tacksamma även för en droppe därav.» Det fanns slutligen ännu ett inslag i saint-simonismen, med vilket t. o. m. Järta kunde sympatisera. Det var dess hat mot penningaristokratien, ty mot ingen samhällsmakt visade sig Järta så fientlig, och denna uppfattning delades ock av Geijer samt kommer fram i den hånfulla kritik, som han i den nyss

[1] Claude Henri de Saint-Simon, en genial, men ytterst fantastisk författare, var född 1760 och dog 1825. Han kan anses såsom en av den moderna socialismens mera betydande förelöpare.

Digitized by Google

omnämnda recensionen 1834 ägnar liberalismens valbarhetscensus: »om t. ex. en 50 plåtars människa får vara väljare, så följer därav rättvisligen, att en 49 plåtars människa *icke* får vara det».

Naturligtvis var det ej saint-simonismen ensamt, som genombröt Geijers konservativa åskådning, utan en mängd samverkande faktorer. I England, med vilket land Geijer aldrig förlorat kontakten, pågick vid denna tid en stark rörelse för förbättrande av arbetarklassens ekonomiska villkor, och att särskilt toryorganen gjorde sig till tolk för en dylik liberalism, var nog ej utan betydelse för Geijer. Mot detta frisinne kontrasterade han den oförmåga, som han fann hos sin egen konservativa omgivning att uppfatta något berättigat hos de nya tidsrörelserna. I varje fall var hans ståndpunkt i grunddragen klar i oktober 1837, ty då skrev han till Wingård, att han, som förut bekämpat en ytlig liberalism, nu funnit, »att våra politiska ortodoxer av den sanna liberalismen skulle ha mycket att lära, liksom jag själv av den lärt». Utbrottet av hans nya åskådning kom dock alldeles oväntat för hans vänner, och icke ens hans hustru tyckes hava haft närmare reda på, vad som var i görningen. Kort före julen 1837 reste han ned till Stockholm och gjorde där upp med P. A. Norstedt om en tidskrift, Litteraturbladet, som han ensam skulle redigera. Det första numret kom ut den 5 februari året därpå och började med en anmälan, i vilken Geijer bl. a. yttrade: »I själva verket har jag aldrig tillhört något parti, ej ens mitt eget, om ett sådant funnits. Men sätter någon synnerligt värde på att förebrå mig ett avfall. Välan! Jag har då avfallit från mig själv; vilket också ej skadar, där det befinnes med skäl vara för sig gånget» — det bekanta uttrycket »avfall» återgår således till Geijers egen terminologi. Häftet upptogs för övrigt av en kritik av det tal, som Wallin hållit vid katedralskolans invigning. Den ton, som han här anslår mot universitetets prokansler, hade kunnat vara mera aktningsfull, ty Wallin tillhörde dock kretsen av hans personliga vänner, och det erkännande, Geijer gav, hade onekligen en viss likhet med björnsmekning. Recensionens syfte var dock mindre att kritisera Wallin än att bilda en utgångspunkt för en framställning av Geijers egen nya och liberala uppfattning av undervisningsfrågan. Det andra häftet innehöll den förut omtalade recensionen av Atterboms Dikter, genom vilken recension Geijer proklamerade sitt utträde ur den nyromantiska kretsen. En recension i det tredje häftet var avsedd att fastslå hans brytning med den historiska skolan. Avfallet.

Hos den stora allmänheten, som hämtade sin visdom från Aftonbladet och Svenska Minerva, tyckes Litteraturbladet hava väckt mindre

Digitized by Google

uppmärksamhet, än vad man senare förmodat. I brev av den 20 februari berättar Järta för sin son, att tidskriften då ännu ej hade mer än 130 prenumeranter i huvudstaden, och han tillägger: »Svårligen får förläggaren inom landsorterna fyllnaden i de 500, som han anser sig behöva för att bliva skadeslös.» Inom litterära kretsar blev effekten dess större. I Swenska Litteraturföreningens tidning (oktober 1838) införde den alltid vakne Palmblad en recension, som är en bland hans bäst skrivna. I tonen är den värdig och hövisk. Den ädle utgivaren — heter det i början — »älskar frimodighet och ett rent språk; må det vara recensenten tillåtet att tala i samma anda, utan att detta för övrigt må anses göra något intrång i den djupa aktning, han liksom andra hyser för denna författares sällsynta och vittomfattande snille, och i vänskapen för dess person». Anmärkningarna äro däremot ytterst skarpa och — så vitt jag vågar döma — även träffande. Palmblad börjar — i detta fall mindre lyckligt — med ett beklagande av »avfallet». Det är — skriver han — »någonting oändligen sorgligt att se en stor författare, en författare, som så mäktigt handlat och verkat, själv vid slutet av den kraftigaste mannaåldern bekämpa de idéer, för vilka han själv brutit väg, och dymedels förklara ett helt liv, ett liv fullt av glans och ära, för en femtioårig illusion, en osanning . . . Vid femtiofem år tyckes en sådan omvändelse komma nog sent; den kommer dock för bittida för att kunna anses såsom en ålderdomssvaghet.» Men — fortsätter han — »huru än detta avfall må betraktas, så tyckes det åtminstone tills vidare (vi mena, tills dess de nya åsikterna hunnit bliva riktigt färdiga) kunnat gå för sig utan denna pomp, dessa stora åthävor, detta idkeliga *Jag tackar Gud* med därtill hörande pukor och trumpeter. Det hade ock kunnat ske utan allt detta hån åt dem, bland vilka fordom Geijer varit en huvudman.» Därefter börjar han en mycket skarp analys av Geijers nya liberala teser. Denna analys — slutar han — visar, att »författaren ännu oftast är den gamle mästaren, så länge han håller sig på historiens fält eller inom de *allmänna* satsernas område, men att båda däremot svika honom, så snart han kommer till tillämpningen, ty så ofta han flyttar sig på »praktisk» grund, är han vanligen rådoch hjälplös. Han är en Tiresias, som med snillets och divinationens skarpblick tyder oss forntidens gåtor, men när historien rycker honom tätt in på livet och förvandlar sig till levande Närvaro, står den dimmig och grumlad för hans syn.» Efter ytterligare en kritisk utflykt tillägger Palmblad: »Mitt ändamål är vunnet, om herr Geijer låter beveka sig att träda ur omskansningen av axiomer, dem ingen förnekat, orakelspråk, som ingenting bevisa, allmänna satser, varur inga resul-

Digitized by Google

tater utledas, historiska inledningar, varav ingen tillämpning göres, för att bestämt och öppet — såsom han lovat och hela allmänheten väntat — utsäga, vad han finner vara sjukt och murket i vårt samhälle.»

I samma riktning yttrade sig den man, vid vars omdöme Geijer fäste det största avseendet — Järta. Då denne läst det första häftet, skrev han till sin son: »Det innehåller ingenting positivt och bestämt, utan blott oklara antydningar om författarens nuvarande opinionsförändring samt allehanda besynnerliga in- och utfall, blandade med vackra ställen. Jag, som känner Geijer, förstår ganska väl, vad han menar, och huru han kommit därtill. Det är hos honom en inre reaktion, föranledd av det uppsaliska gorm, som han länge nog gillat. Men under detta fattar han ej riktigt upp de frågor, över vilka han ändrat övertygelse.» Genom sin hustru anhöll Geijer att få veta Järtas mening om avfallet, och den 20 februari skrev denne ett långt och ytterst märkligt brev till honom. Det är nästan faderligt, både i den vänliga tonen och i det öppna ogillandet av Geijers Litteraturblad. Han hade hoppats, att Geijer i den proklamation, han utfärdat, skulle iakttaga »en hovsam och värdig ton». Men detta hade han icke funnit. Titulus[1] — skrev han — är »i sitt Litteraturblad allt för mycket ogenerad i sitt språk till en allmänhet, för vilken Tituli personlighet är mestadels obekant. Dennas individualitet yttrar sig på ett högst intressant sätt i ett litet sällskap av vänner och under dispyt med några av dem genom raska utfall och avgörande domslut. Om Titulus då i ivern slår ikull en stol och ropar »lappri med alla systemer» eller även något mera energiskt, så finna vännerna det endast roligt, och deras aktning för den ärofulle, ögonblickligt stränge, men i bottnen fromma Geijer lider ej därav. Men då författaren av Svea rikes häfder träder upp inför hela svenska allmänheten i en egen publicistisk tribun, bör, tyckes mig, denne offentlige Geijer visa sig i ett annat skick än i fru Silfverstolpes salong den private.» Anmärkningen var onekligen befogad. Luften i Malla Silfverstolpes salong hade ej varit hälsosam för Geijer. Av de adorerande damerna och herrarna i denna hade han blivit grundligt bortskämd. På samma sätt var det i hemmet. Geijers familjeliv var ovanligt lyckligt, och hans hustru såg upp till honom nästan som till ett högre väsen. Kanske var detta ej odelat välgörande för honom. Geijer, som i sina ungdomsbrev visar sig som en ganska blygsam ung man, hade genom den beundran, för vilken han överallt var föremål, blivit ytterst självmedveten, ansåg sig kunna göra och säga, vad han ville, alltid viss på ett underdånigt

[1] Det är betecknande för den sociala rangskillnad, som då ännu gällde, att landshövding Järta och professor Geijer ej »lagt bort titlarna».

Digitized by Google

bifall, och av den egocentricitet, som han så skarpt klandrat hos Atterbom, led han själv i minst lika hög grad. Därav följde också Litteraturbladets form av en nästan profetisk förkunnelse. Geijer talar mest om sig själv, förutsätter hos allmänheten ett väl starkt intresse för författarens person, och han fäller snarare domslut, än han ger några utredningar. Järta klagade därför med rätta över dessa »godtyckliga domslut» och »tvetydiga assertioner» och säger sig särskilt sakna klarhet över, vad Geijer egentligen *ville*. Samma dag han avsände detta brev, skrev han likväl till Törneros: »Med min kännedom om Geijer kan jag för min del förklara hans avfall på ett sätt, som ej gör *tort* åt mera än hans förstånd. Jag beklagar blott, men kan ej upphöra att akta och älska honom.» Så småningom bröts emellertid det förtroliga förhållandet mellan de forna meningsfränderna, och överhuvud kom Geijer sina gamla vänner alltmera fjärran.

I själva verket var Geijers »avfall» dock mindre radikalt, än vad det föreföll samtiden. Han förblev alltid samma djupt religiösa personlighet som förut, vidare en mycket god rojalist, som bl. a. försvarade Karl Johans ryska politik 1812, och på den idealistiska filosofiens grund stod han fortfarande kvar. I alla dessa punkter skilde han sig från de samtida liberalerna av L. J. Hiertas typ, och även såsom poet bibehöll han det väsentliga av romantiken. Frånsett brytningen med den nya skolan yttrade sig hans liberalism i Litteraturbladet i väsentligen tre punkter. Först i undervisningsfrågan; här ansåg han, att latinet borde »maka åt sig», att skolan borde lösgöras från kyrkan och folkundervisningen väsentligen förbättras. Vidare förordade han arbetets och handelns frihet, och slutligen ivrade han för en ny representation, som icke var byggd på de gamla ständen. Hans eget förslag förefaller dock ej vidare konsekvent samt mynnade ut däri, att icke blott kvinnorna utan även präster och lärare uteslötos från det politiska livet, emedan de verkade för högre uppgifter. Någon större effekt för vår politiska utveckling — åtminstone för tillfället — fick avfallet knappast, ehuru det naturligtvis var av en viss betydelse, att en man med Geijers vetenskapliga anseende anslöt sig till det liberala partiet. Geijers konservativa gamla vänner å ena sidan — skriver Hilma Borelius — »och de partiliberala å andra sidan hånade honom för den abstrakta allmänligheten i hans liberala åskådning. De hade rätt — icke i sitt hån, men i den iakttagelsen, att Geijers liberala övertygelse icke var bunden vid eller hade sin tyngdpunkt i de reformer, till vilkas förmån han uppträdde. Där är en påfallande disproportion mellan den inre brytning i Geijers själ, som föregick

Digitized by Google

Erik Gustaf Geijer.

Litografi efter teckning av Henrik Lilljebjörn (?). Nordstjernan. 1847.

Digitized by Google

Digitized by Google

avfallet, och den verksamhet som liberal skriftställare och politiker, som han utövade efter detsamma . . . Man ser med ett visst vemod motsatsen mellan det rika innehållet i Geijers personlighetsprincip och torftigheten av dess politiska tillämplighet.»

Litteraturbladet utkom blott under två år, 1838 och 1839, ehuru det 1840 och 1841 åtföljdes av ett tillägg, behandlande representationsfrågan. Litteraturbladet blev emellertid den sista, mera betydande skrift, han utgav, avslutningen på den livliga författarverksamheten under 1830-talet. Åren 1832—1836 hade han utgivit Svenska folkets historia, 1834 Minnen, 1835 Skaldestycken och 1837 Den blå boken, en samling anteckningar och aforismer i skilda ämnen, varjämte han skrivit flera artiklar i Swenska litteraturföreningens tidning. Men på 1840-talet kom intet större arbete, om man undantager hans ej vidare betydande bearbetning av de Gustavianska papperen. Hans mening var väl att fortsätta den med Kristinas tronavsägelse avbrutna framställningen av Svenska folkets historia, och det var i det syftet han, sedan han 1846 blivit emeritus, flyttade till Stockholm. Hans arbetsdag blev emellertid ej lång, ty den 23 april 1847 korsade döden för alltid hans planer. Efter avfallet.

Hans nya världsåskådning efter 1837 kunde — vetenskapligt — ej avsätta sig i frukter, som gingo upp mot dem, som han alstrat under sin romantiska period. De viktigaste föreligga i de föreläsningar, som han på 1840-talet höll och av vilka en serie, Menniskans historia, efter hans död utgavs av hans trogne lärjunge Sigurd Ribbing efter de anteckningar, denne gjort av det muntliga föredraget. I viss mån beteckna dessa föreläsningar en återgång till Geijers äldre historiska metod. För »sakernas eget sammanhang», som blott kan inses genom ett empiriskt studium av materialet, ägde den spekulativt anlagde Geijer ej det rätta sinnet. Han var och förblev en romantiker, som föredrog att se utvecklingen — såsom förut yttrats — i fågelperspektiv, att uppspåra och draga ut de stora linjerna, och ett dylikt arbete är Menniskans historia. Det tillhör den riktning inom historieskrivningen, som inletts av Herder samt sedan fullföljts av filosofer som Fichte, Schelling och Hegel och som i själva verket var mera konstruerande än den besläktade, från engelska impulser utgångna historiska skolan. Menniskans historia är mera filosofi än historia. Från en uppfattning, som vunnits genom filosofisk spekulation, vill Geijer här skildra mänskligheten utveckling, och det hela är således en syntes utan någon egentlig analys, ehuru såsom alltid, då Geijer följer sin egentliga naturell, blixtrande av geniala vyer. Geijer — jag citerar här Warburg — ansluter sig »närmast till den

Digitized by Google

grundåskådning, som Schelling uttalat i skriften Philosophie und Religion, och anlägger helt och hållet den religiösa synpunkten på historien i motsats till Hegel, som väsentligen såg världshistorien under kategorien statshistoria. Den grundsats, från vilken han i sin uppfattning av den historiska utvecklingens väsende och mål utgår, är *personlighetsprincipen,* såsom vars upptäckare han nämner Fichte och vilken enligt hans uppfattning är den enda, som innehåller en lika väsentlig dualitet som identitet. . . . Historien är för honom personlighetsprincipens manifestation och realisation, och 'vad som sker i det, som sker i historien', är människoväsendets successiva utveckling och frigörelse från ändlighetens naturmakter; historiens innersta nerv, historien i historien, är människans historia.»

Om Geijers förändrade världsåskådning ej avsatte sig i någon väsentligen nyskapande vetenskaplig produktion, återverkade den dock på hans skaldskap. Min övertygelse — yttrade han träffande i ett riksdagstal, i vilket han hävdade sin liberalism — »är vida mindre en teori, en lära, än ett sinnelag». Detta sinnelag yttrade sig renare och bättre i hans under denna tid skrivna dikter än i hans praktiska reformförslag. Ty såsom poet förblev han den romantiker med verklighetssinne, som han alltid varit — ett verklighetssinne, visserligen ej för det praktiska livet i vanlig mening, men med en allmän känsla av verklighetens rätt gent emot fantasiens drömmar.

Geijers sista lyrik.

Geijers diktning faller inom två till tiden från varandra ganska långt skilda perioder. De första dikterna, som 1811—1814 skrevos för Iduna och Poetisk kalender, stå under intryck av goticismen och nyromantiken och äro egentligen ej lyriska. Till de flesta av dem sattes väl musik, men de äro ej tänkta till denna, de äro avsedda för uppläsning, och de bästa av dem äro historiska typskildringar. De senare äro korta texter till sånger. Dylika sånghäften utgav Geijer flera: 1834 Sångstycken, Nya sånger (troligen 1836), Nyare sånger 1837, Gammalt och nytt 1838, Sånger 1839—1842 och Bragurmannen 1845. Genom sin flärdlösa enkelhet, sin frihet från bilder och retorik, sin djupa och rika känsla påminna de om Runeberg, av vilken Geijer redan vid dennes första framträdande blev en stor beundrare. Det är dock knappt sannolikt, att den yngre skalden påverkat den äldre. Däremot är det påtagligt, att Geijer, liksom Runeberg, här tagit intryck av lyrikens störste mästare — av Goethe, ehuru man å den andra sidan ej kan tala om några direkta efterbildningar. Likheten mellan bådas lyrik beror kanske ytterst därpå, att bägge av naturen voro stora lyriker. En dylik dikt, ehuru ej publicerad före 1842, är för övrigt troligen författad så tidigt

Digitized by Google

som 1814, då Geijer på sommaren efter faderns död återkom till Ransäter:

Vem söker jag? Vem?
I min barndoms hem,
Där asparna susa kring tjällen.
Jag än det ser,
En grav är där mer,
Och aspen än susar i kvällen.

Det var denna art av lyrik, som Geijer sedan skulle utbilda. Hans romantik tog sig på 1830-talet särskilt uttryck i musiken, och det var till den, som orden anslöto sig, så i den sång, Tonerna (1829), som kan sägas inleda denna nya period av hans diktning.

Tanke, vars strider blott natten ser,
Toner, hos eder om vila den ber.
Hjärta, som lider av dagens gny,
Toner, till eder, till er vill det fly!

När man läser dessa småstycken, förefalla de till en början ej musikaliska. De hava alls icke denna smältande, välljudande versmelodi som Kellgrens Nya skapelsen. I stället ha de ofta de isländska sagornas fåmälthet, förefalla något kärva, såsom skulpturer, huggna i granit. Men de hava en *inre* musik, som för tonkonstnären gör dem lämpligare till texter än de verser, som själva förefalla som musik. Denna inre musik verkar väl redan vid läsningen, men än starkare gör den sig gällande, då de sjungas till de enkla melodier, som Geijer själv komponerat — vanligen samtidigt med det att han diktade orden. Romantiken, längtan till landet »bortom bergen», kommer då fram med en underbar, gripande styrka. Geijers gode vän Adolf Lindblad skrev härom: »Denna konst att skriva poesi, som är *musikalisk*, är något annat än att skriva, vad som kallas ett musikaliskt språk, och den läsare, som förstår skilja mellan dessa tvenne olika saker, skall ej förvånas, om vi för att förklara Geijers *musik* hänvisa till hans *poesi* och tvärtom från hans *musik* leda oss till en rätt uppfattning av skönheten i hans *poesi*.»

Då Geijer 1837 inflyttade i den gård, som nu är bekant såsom Geijersgården och där han tillbringade sina sista Uppsalaår, skrev han den gripande dikten Första aftonen i det nya hemmet. Men det var egentligen först efter avfallet, som denna diktart slog ut i blom. På nyårsdagen 1838, då han beslutat riva alla broar med det förflutna, skrev han sin kanske främsta dikt:

Digitized by Google

Ensam i bräcklig farkost vågar
Seglaren sig på det vida hav;
Stjärnvalvet över honom lågar,
Nedanför brusar hemskt hans grav.
Framåt! Så är hans ödes bud;
Och i djupet bor som uti himlen Gud.

Denna dikt följdes sedan av andra: Salongen och skogen, Natthimlen, Mod och försakelse, Höstsädet, Tal och tystnad och flera andra, som höra till den svenska lyrikens yppersta skatter, dikter, i vilka det svenska nationallynnets bästa egenskaper komma fram. De giva oss även Geijers egen personlighet — hans hurtiga, friska lynne, hans manlighet och hans litet obändiga kraft, hans starka familjekänsla, vemodet över ensamheten — ett vemod, som dock mildrades av en gosselynnets optimism och framför allt av en varm religiositet. De erinra, som sagt, om Goethes bästa lyrik, och Landquist och jag ha oberoende av varandra särskilt fäst oss vid en dikt, som visar oss både likheten och olikheten mellan de båda stora skalderna. Den har tryckts först av C. D. Marcus (1909): Ord till en gammal hymn:

Känner du nattens tystnad?
Nattens heliga lugn?
Vindarna, vågor, berg och dal,
Allt, allt tiger still.

Då stiger upp ur hjärtat
Bönen och säger tyst:
Fader! Skänk också mig
De oskyldigas ro.

Det är möjligt, kanske troligt, att den första strofen inspirerats av Goethes världsbekanta Über allen Gipfeln, men i den andra strofen kommer olikheten fram: »Goethe skildrar ljuvheten att inslumra i och förenas med naturens ro. Hans dikt är en naturstämning, som har till bakgrund hans panteistiska världsåskådning. Geijer är i sin dikt icke nöjd med denna naturens ro. Han fordrar något mer: samvetets ro.»

Avslutning. Man kan förstå, att Geijers »avfall» djupt måste hava smärtat hans gamla vänner, ty han var dock medelpunkten i vänkretsen, den, till vilken alla sågo upp och alla beundrade, en fascinerande personlighet, livlig, impulsiv, ständigt fylld av nya idéer, som han bekymmerslöst strödde ut, obesvärad i sitt sätt, drastisk i sina uttryck, med en ovanlig lätthet att göra förlöpningar, som man dock gärna förlät, en man, på vilken Runebergs ord om Kulneff kunde tillämpas, att

Digitized by Google

»han kysste och han slog ihjäl med samma varma själ». Det var till en väsentlig del detta originella, ursprungliga i hans personlighet, som grep alla. Det låg en på samma gång frisk och solig fjälluft över hela hans väsen, en luft av hälsa och livsglädje. Skandalpressen med Crusenstolpe i spetsen ville härleda hans avfall från beräkning. Men om någon beräkning över huvud varit med, var denna med all säkerhet fullkomligt omedveten för Geijer själv, ty en dylik låg hans natur alldeles fjärran. Någon »Streber» var han icke. Vi minnas, att han såsom docent blev erbjuden att bliva arvprinsens lärare — utan tvivel det yppersta språngbrädet för en ung man till befordran. Men han avböjde det lockande anbudet för att i stället få egna sig åt vetenskaplig verksamhet; 1834 vägrade han, trots mycket starka påtryckningar, även från familjen, att mottaga Karlstads biskopsstift, och 1840 avböjde han ett anbud att inträda i statsrådet. Så handlar ingen Streber. Mera grundad kunde beskyllningen vara, att avfallet dikterats av popularitetsjakt. Ty för popularitet var Geijer ej okänslig, och han var mycket intresserad för sin egen personlighet. Men även här torde man böra frikänna Geijer. Utan tvivel handlade han efter den renaste övertygelse, även om en hänsyn till opinionen — omedvetet för honom själv — spelat in. Geijer led onekligen av det fel, för vilket han i recensionen 1838 förebrått Atterbom. Han var fåfäng. Men det finnes olika slag av fåfänga. Atterboms var sentimental och småskuren. Han var ytterst ömtålig för allt klander och all brist på uppmärksamhet. Geijer var glad och frimodig. Han njöt av bifallet, var — i motsats till Atterbom — van därvid, men vid kritiken fäste han ej något större avseende, övertygad som han var, att rätten låg på hans sida och att eftervärlden även skulle giva honom denna rätt. I ett brev från 1842 har Tegnér härom ett yttrande, som synes vara det sannaste, som sagts i denna sak: »Vad Geijer angår, så delar jag fullkomligt din tanke, att han tyvärr är söndersliten i sitt inre. Dock ogillar jag ingalunda hans avfall. Tvärtom var det kanske, med hans bottenärlighet, ett nödvändigt naturfenomen. Vad skulle det också vara för en man, som icke någon gång avfölle från sig själv, hoc est åsikter, som han fordom haft och yttrat? Men däri hade Geijer orätt, att han omtalat och liksom skrutit med sin omvändelse. . . . Det var icke Geijers fel, att han avföll, men det var fåfänga och popularitetsjakt, att han talade därom. Allt detsamma kunde han gjort och sagt ändå. Men fåfänga är varje genies arvsynd, så att ej en gång själva Geijer är fri därifrån, annars utan fråga den snillrikaste och ärligaste man, som levat i Sverige. Som alla dylika människor straffas han där-

Digitized by Google

före först i sitt eget inre. Men icke skola *vi* döma honom.» »Söndersliten i sitt inre» — som Tegnér trodde — var Geijer dock knappast. En stor del av den tjuskraft, som han utövade på sin omgivning, låg just däri, att han under hela sitt liv var en lycklig människa, som var nöjd med sin värld och nöjd med sig själv. »Sorg är synd» hade han skrivit till Atterbom, och från denna synd var han själv fri. Väl kunde även han känna det tryckande i den isolering, i vilken han kommit genom avfallet, men han hade förmågan att skaka av sig dylika plågsamma känslor, och i det hela har det nog funnits få så andligen friska människor som han. Av denna tids litterära stormän var han den ende lycklige. Atterbom hade väl räddat sig in i romantikens drömvärld, men hade kommit på sned med hela sin samtid, Järta slutade såsom en förgrämd pessimist, Tegnér och Stagnelius såsom sinnessjuklingar, och på sin dödsbädd erkände Wallin, att han trots alla framgångar »föga njutit av livet». Geijer däremot höll levnadsmodet uppe in i det sista. Endast några få år före sin död skrev han, mer än sextioårig, en Skridskovisa, som slutar med orden: »Framåt! Ännu ej är livet mig tungt, och mod är i bröstet och hjärtat är ungt.» Innerst berodde denna syn på livet på hans glada och sunda religiositet, på den romantik i bästa mening, som fanns i hans väsen, och i en dikt, som också hör till hans sista, kommer denna, enkelt och gripande, fram. Den må därför avsluta detta försök att teckna hans personlighet:

Grönskande jord, min hälsning tag!
Blånande hav, dig älskar jag!
Livande ljus i djup och höjd,
Himmelska sol! Du är min fröjd!
Men mer än jordens skönsta krans
Och mer än blåa böljans dans
Och mer än själva solens glans
Älskar, älskar jag —
Himmelska ljusets gryende tröst
I ett bävande mänskobröst.

Digitized by Google

T E G N É R

NYROMANTIKEN började såsom en kamp mot den eftergustavianska poesien. Mot den rent gustavianska, särskilt mot Kellgrens förromantiskt färgade senare diktning, ställde den sig i det hela sympatisk, ehuru den ogillade den gustavianska tidens materialistiska och utilistiska upplysningsfilosofi och ej heller delade dess politiska liberalism. Men denna gustavianska tid tillhörde det förflutna, och den smak, som det gällde att utrota, var den eftergustavianska. Det fanns emellertid bland det yngre släktet, bland nyromantikernas egna samtida, en man, som till hela sin naturell var en efterboren gustavian, Kellgrens verklige arvtagare, och det var han, som — sedan han funnit sig själv — blev nyromantikens farligaste fiende och som förmedlade övergången från upplysningen till liberalismen. Det var Tegnér. Ännu i den sista stora dikt, han skrev, Kronbruden, säger han om »bispen i Växiö»: »Glaset var som han själv en gustavian», och ingen har varmare än han hyllat den tid, »uti vars solskensstunder min barndom föll». Nästan alla de för gustavianerna karakteristiska dragen återfinnas, om än romantiskt modifierade, hos honom och skilja honom å den andra sidan från nyromantiken. Han var, under sin ungdom och sin krafts dagar, fylld av ett politiskt frisinne, som erinrar om Kellgrens och som bjärt strider mot den reaktionära nyromantiken samt överhuvud mot hela strömningen under den heliga alliansens tid. Likaså hade han innerst, särskilt gent emot nyromantikens metafysik, icke så litet av samma skepticism som 1700-talet, och i sina brev, i vilka han kan vara mera öppenhjärtig, yttrar han sig om teologi och dogmer i ordalag, som äro så respektlösa, att de i det fallet föga stå efter den Kellgrenska tidens. Också sitt prästerliga ämbete tog han snarast i den gustavianska stilen, såg det, av breven att döma, i huvudsak ur ekonomisk synpunkt, och av de åtföljande plikterna fäste han sig mest vid de kulturella, under det han stod ganska främmande för den av nyromantiken inledda reli-

Tegnérs gustavianska anor.

Digitized by Google

giösa renässansen. Av den tyska filosofi, som för nyromantikerna betytt så mycket, har han väl tagit starka intryck — och till denna fråga skola vi sedan återkomma — men i varje fall var han icke någon beundrare av *systemen*, särskilt icke av nyromantikens egentlige filosof Schelling, och i sina brev yttrade han sig med rent hån om dennes filosofi. Detta är ett gustavianskt drag, ty denna filosofi skulle helt visst på grund av sin form hava fått en plats i Man äger ej snille för det man är galen, så vida Kellgren fått uppleva denna tid, och det var särskilt mot den tyska filosofien, som de sista kvarlevande gustavianerna reagerade. Det, som stötte Tegnér, liksom dem, var icke själva tankarna, utan det tyska grumlet, bristen på klarhet, ty i fordran härpå förblev han alltid Voltaires lärjunge. Denna klarhet var själva huvudpunkten särskilt på Tegnérs estetiska program, och Boileau har icke med större styrka kunnat inskärpa nödvändigheten härav. Det var också härom, som striden mellan Atterbom och Tegnér kom att stå; den ene älskade klassicitetens solljus, den andre romantikens skymning. Men vi kunna fortsätta jämförelsen. Nyromantikerna — Atterbom, Geijer och deras krets — voro strängt moraliska och höllo särskilt på äktenskapets helgd. Tegnér däremot hade i sin erotik en moral, som nästan erinrar om Armfelts, och hans skämt blir aldrig så överdådigt fritt, som då han kommer in på detta kapitel. Överhuvud var han blixtrande kvick — i den punkten mera gustavian än Kellgren, Leopold och Armfelt tillsammantagna — en lärjunge, som överträffat lärarne, och vars esprit förefaller än större, om man med denna jämför nyromantikernas klumpfotade försök i Markalls sömnlösa nätter. I vänkretsen var väl Geijer medryckande genialisk, men skämta kunde han icke, och den serafiske Atterbom var alldeles bortkommen och handfallen, då samtalet tog en mera lätt vändning. I motsats till dem var Tegnér en överlägsen sällskapsmänniska, som mer än någon annan nått det gustavianska ideal, som Kellgren skizzerat i företalet till Fredmans epistlar, och han var en konversationskonstnär utan Leopolds ceremoniösa bugningar. Slutligen var han — i motsats till nyromantikerna — en avgjord retoriker, vars dikter kunna sägas hava nått det mål, vartill hela 1700-talet strävat, men dit det icke hunnit; jag tänker på dikter som Svea, Epilogen vid magisterpromotionen och Sången vid Svenska akademiens femtioårsfest. Däremot finnes i hela hans litterära kvarlåtenskap knappt en enda dikt, som kan betecknas såsom rent lyrisk i Geijers, Atterboms eller Stagnelius' stil. I hans vers är det klang och fest, men det är icke musik. Mot Tysklands nyromantiska poesi stod han alltid i harnesk, och över huvud yttrade han sig med den

Digitized by Google

djupaste ringaktning om »tyskeriet», om den tyska kultur, för vilken Atterbom och dennes vänner så hängivet svärmade. Någon beundrare av den franska litteraturen, såsom Leopold, var han väl icke; intrycken från Voltaire och Rousseau tillhöra hans första ungdom och utplånades snart, men motviljan mot det under den gustavianska tiden så föraktade Tyskland stannade kvar och blev med åren — under hans polemik med den nya skolan — allt starkare, trots den tacksamhetsskuld, i vilken han själv stod till särskilt *en* tysk skald — till Schiller. För mig är Tegnér därför framför allt den efterborne gustavianen, ehuru visserligen en gustavian, som druckit djupt ur romantikens föryngringskälla och vars diktning därför kom att bliva något i sin art fristående.

Det dröjde ganska länge, innan han fann sig själv, och till en början anslöt han sig helt naturligt till den då, före romantikens genombrott, härskande eftergustavianska smaken. Men ungefär samtidigt med det att den nya skolan framträdde, gjorde sig även Tegnér fri, och efter att en kort tid hava tvekat om det parti, han skulle taga i den litterära striden, bestämde han sig till sist för — intetdera. I stället gjorde han front mot bägge och bildade, ensam, ett tredje parti, vilket enligt allmänhetens dom blev det, som avgick med seger. Innan vi gå vidare, skola vi emellertid först redogöra för hans biografi under »läroåren».

Tegnérs barndom.

Esaias Tegnér föddes den 13 november 1782 på Kyrkeruds komministerboställe i Värmland. Fadern, som också hette Esaias, stammade från Småland och hade 1768 gift sig med prostdottern Sara Maria Seidelius — ett äktenskap, som välsignades med en talrik avkomma, ej mindre än åtta barn, av vilka skalden var det yngsta; hans äldste bror Lars Gustaf var född 1771 och en annan bror, Elof, 1774. 1783 utnämndes familjefadern till kyrkoherde i Millesviks pastorat, dit han flyttade året därpå och där han avled i februari 1792. De båda äldre sönerna voro då studenter i Lund, men den yngste var nyss fyllda nio år, och några medel att låta även honom studera funnos icke. Till en början tog den äldste brodern hand om hans läsning, och man har ett brev från den 19 februari 1793 — hans tidigaste, bevarade brev — som visar, att tioåringen hade en lärdom, som ej många jämnåriga i våra dagar kunna skryta av. Cornelius Nepos tyckes han hava dragit igenom och höll på med Ciceros brev, vidare läste han ett franskt arbete, La religion des dames, och även ett tyskt, troligen Gellerts fabler, dessutom latinsk grammatik och historia. Fattigdomen hindrade dock modern att låta honom fortsätta, och på hösten 1793, då han fyllde elva år, fick han börja att själv förtjäna sitt bröd. Han kom då till kronofogden »assessor» Branting i Värmland, där han fick hjälpa till med att skriva och räkna på fogdekontoret. Jag tillbragte där — berättar han i sin 1839 nedskrivna självbiografi — »fyra eller fem år, lärde mig hastigt de mycket enkla göromålen, skrev en vacker handstil, var vanligtvis med på hans vidlyftiga resor genom fögderiet och deltog i uppbördsstämmorna». Branting, »en hedersman av gammalt skrot och korn och

Digitized by Google

mycket religiös», fann emellertid efter några år, att en dylik begåvning av naturen ämnats till något annat än kronofogde och ville därför hjälpa honom att studera. I det syftet skrev han till en kapten Löwenhielm, hos vilken Lars Gustaf Tegnér efter avslutade gradualstudier blivit informator, och föreslog, att den unge Esaias, som då var femton år, skulle få komma till kapten Löwenhielm och där åtnjuta broderns undervisning. Det gick kaptenen in på, och så började Tegnér på hösten 1796 att studera. På sommaren 1797 flyttade Lars Gustaf såsom informator till Rämen, som ägdes av brukspatron Chr. Myhrman, och fick även då taga sin lille broder med sig. Därmed inleddes en förbindelse, som fick den största betydelse för Tegnér. I sin nyss citerade självbiografi skriver han, att »Myhrman var en i flera avseenden utmärkt man. Driftig och utmärkt bergsman och mekanikus, ägde han tillika en för sitt yrke ovanlig bildning. Av gamla språken kände han och läste latin, av de nyare franska, tyska och engelska, hade ett vackert bibliotek, vars skatter upplätos till mitt begagnande. Däribland funnos även flera grekiska böcker och bland dessa en Homerus på grekiska och latin. . . . Med prosaisterna Xenophon och Lucianus gjorde jag även här en flyktig bekantskap, men de intresserade mig föga, och huvudsaken var och blev mitt homeriska studium samt i latinet Horatius, den jag förut ej kände. Franska litteraturen var i denna boksamling rikt försedd. Rousseaus, Voltaires, Racines arbeten funnos fullständiga och försummades ej heller. I engelskan träffade jag på Macphersons översättning av Ossian, som mycket grep mig och varur jag också alldeles på egen hand lärde språket. Av Shakspere fanns endast Hamlet, som, besynnerligt nog, ganska litet intresserade mig. Han fordrar också en mognare ålder än min dåvarande. I tyska litteraturen fanns ingen enda poet. Det språket nödgades jag således lära ur de vanliga läsböckerna. Den prevention, jag härigenom fick emot språket, bibehöll sig länge.» Däremot var han under sin Rämentid en hänförd beundrare av Voltaire. Jag håller nu på — skrev han till sin bror Elof — »att läsa i Voltaire, men ser aldrig, huru jag en gång skall kunna läsa ut det förnämsta och nödvändigaste. Alltsammans är förträffligt, och det är svårt att välja bland så mycket skönt.»

Myhrmans bibliotek blev således av stor betydelse för den unge, begåvade autodidakten. Men även Myhrmans personlighet. Brukspatronen på Rämen var nämligen en mycket avancerad frihetsvän, som svärmade för den franska revolutionen och Napoleon, och av breven mellan Tegnér och Myhrman framgår ganska tydligt, att Tegnér fått en stor del av sin ungdoms liberalism från Myhrman. Om tonen i deras konversation får man en föreställning av det första brev, som Tegnér sände honom från Lund: »Skulle ännu en gång fransmännens sak fullkomligen förloras, vore det utan tvivel ett stort hinder för förnuftets och upplysningens vidare framsteg; utan tvivel skulle då på deras ruiner hierarkien och despotismen uppresa sin tron och återsänka världen i det mörker, varur hon småningom börjat uppstiga. Men det återstår ännu att hoppas — och endast att hoppas!» Politiken störde dock ej hans studier. Under det första halvåret på Rämen hade han — efter vad hans svåger Gustaf Myhrman sedan berättade — »genomgått för sig själv Iliaden trenne och Odysseen tvenne gånger och dessutom, som jag vill minnas, av latinska auktorer Horatius, Vergilius och Ovidii Metamorfoser utom andra mera lättlästa böcker». På nyåret 1798 reste emellertid Lars Gustaf med sina disciplar till Uppsala, och Esaias fick då begiva sig till sin mor, som bebodde en liten gård Ingrirud. Genast efter ditkomsten skrev han till Myhrman: »Jag har ännu ej fullkomligt kommit mig i ordning med min läsning, men

Digitized by Google

skall väl nästa vecka börja med Pindarus, som jag fått från Elof. Med grekiska och latinska auktorerna ärnar jag annars att sysselsätta mig i vår och sommar. I brist på de grekiska får jag väl lov att hålla mig till de romerska.» Ungefär detsamma skrev han till Branting, som under denna tid tyckes ekonomiskt hava bisprungit honom. Emellertid fick han redan i september samma år återvända till Rämen, då såsom informator för tre av Myhrmans yngre söner, och betraktades nu nästan såsom en medlem av familjen. Till sin bror Elof skrev han: »Du kan aldrig föreställa dig, vilken god och älskansvärd människa den fru Myhrman är. Jag umgås med henne alldeles som med en mor, vilket jag även kallar henne, då ingen mer hör det. Du skrattar kanske, om jag gjorde dig förtroende av min passion för hennes yngsta dotter. Den är dock mera stark, än jag förmodat. Hon (fru Myhrman) söker även att underhålla den och ville gärna om jag kunde få hennes A. M. och har utsatt en tid om åtta år, varpå jag kunde bereda mig.» Föremålet för den sextonårige informatorns »passion», Anna Myhrman, var då blott fjorton år, och båda hade således god tid att vänta — det blev för övrigt ej längre än sju år.

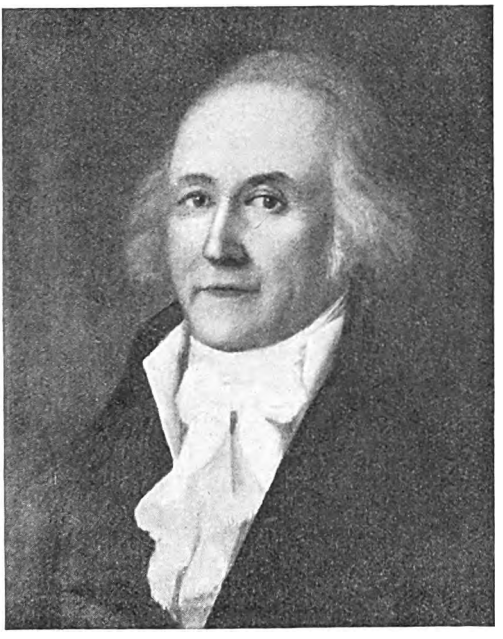

Brukspatron Christofer Myhrman.
Oljemålning av N. Hagelberg. 1800. Tillhör A.-b. Rämen-Liljendahl.

Tegnérs studenttid.

På hösten 1799 kunde Tegnér med hjälp av Myhrman och Branting resa till Lund, där han tog studentexamen. Hans kunskaper voro redan då betydliga, och i slutet av den första terminen skrev han till Myhrman: »Jag reste, som herr brukspatron vet, hit ner i den avsikt att ta kansliexamen för att sedan i Stockholm söka min bärgning. Vid min ankomst hit ner ha några av professorerna såsom Munthe, Fremling, Norberg och Lidbeck (den yngre), vilka om min håg för studier fått ett högre begrepp, än jag till äventyrs förtjänar, sökt att råda eller övertala mig att, om möjligt vore, stanna kvar här vid akademien för att ta graden och sedan antingen engagera mig här vid akademien, eller, om något tillfälle yppade sig, sedan i Stockholm gå in i kansliet eller något annat kollegium.» Det länder Lunds universitet till heder, att dess lärare genast från början insågo, vilken överlägsen begåvning den nyblivne studenten var, och lyckligtvis följde Tegnér deras råd. Sin grad tog han på en oerhört kort tid, ehuru han under större delen av denna fick förtjäna sitt bröd såsom informator. Till promotionen 1802 var han icke blott färdig med sin examen, utan kunde även såsom primus bestiga den akademiska parnassen. På sommaren for han tillbaka till Rämen, och ehuru ännu ej tjugoårig förlovade han sig där med husets unga dotter. På

Digitized by Google

hösten återvände han till Lund och blev där i januari 1803 utnämnd till docent i estetik. På de sex år, som förflutit, sedan han lämnade Brantings fogdekontor, hade han således gjort en sällsport snabb karriär, och vid universitetet gjorde man allt man kunde för att skaffa honom befordran och inkomster.

De nya intrycken.

Den korta studenttiden i Lund var utan tvivel av stor betydelse för honom, ty i viss mån hade han där kommit i en ny andlig miljö. Av de fyra lärare, som han i sitt nyss citerade brev nämner, har han nog lärt minst av den ryktbaraste, Norberg, som var professor i grekiska *och* orientaliska språk, vilka i Lund ej hade särskilda lärostolar. Men Norberg intresserade sig föga för grekiska, Tegnér föga för de semitiska språken, och ehuru grekiska var ett bland hans huvudämnen, har han nog lärt sig det mesta på egen hand. Mera betydde då Lidbeck, vilken var vän och ungefär jämnårig med Elof Tegnér. Han var nämligen en bland de första svenskar, som tagit intryck av den nya tyska estetiken. I denna tyska spekulation fördes Tegnér in även av de båda filosoferna Munthe och Fremling. Den förre var den förste kantianen vid universitetet, och Fremling, som själv ej anslöt sig till något visst filosofiskt system, följde vaket med alla rörelser inom den vetenskap, han representerade, och föreläste över Kant samt sedan även över Fichte och Schelling. I sin på nya uppslag så rika avhandling: Tegnérs filosofiska och estetiska studier har Albert Nilsson framhållit den betydelse, som denna orientering åt den nya tyska filosofien haft för den förut endast i fransk skola utbildade Tegnér. Det var mycket hos Kant, som grep honom. Först det stränga, sedliga allvaret, vidare hans opposition mot 1700-talets utilism och icke minst hans kritik av den föregående tidens metafysiska system. Enligt Tegnérs egen uppgift var det just denna Kants skepsis, som särskilt tilltalade honom, och till denna uppfattning torde nog Fremlings kritiskt refererande framställning hava bidragit. Men det var också mycket, som stötte honom tillbaka både hos Kant och ännu mer hos dennes efterföljare — framför allt den barbariska, skolastiska framställningsformen, mot vilken nyromantikerna alls icke reagerat. Detta var hans första intryck av Kant. Innan han egentligen börjat studera honom, gjorde han en översättning från Voltaires Discours sur l'homme och infogade däri ett utfall mot den kritiske filosofen: »Säg orsaken till allt? Men vad, du svarar ej? Locke kände icke den; du känner henne? Nej!» Men även sedan han kommit mera in i den tyska filosofien, kunde han ej undertrycka sin motvilja mot dess dunkel. Då han såsom primus 1802 skulle besvara den s. k. magisterfrågan, yttrade han sig väl erkännande om Kants egen filosofi, men fortsatte: »De, som utgått ur

Digitized by Google

Kants skola, hemfallit åt den rena idealismen och bragt oreda i den litterära världen, synas mig ej mycket att frukta. Sunda förnuftet har tillräckligt sörjt för, att en sådan sjukdom ej sprider sig vidare i människornas sinnen. En sådan filosofi kan aldrig bli allmän; därtill är den både för dunkel och abstrus, för löjlig och absurd. . . . Dessa struntsaker ha likväl ej spritt sig vitt. Tyskland är deras rätta hemland; hos andra folk äro de antingen okända eller samtidigt kända och förlöjligade».[1] Och 1804 skrev han till en vän: »Den tiden, då jag fann mitt välbehag i att leka blindbock med Kant, är längesen förbi. Jag har märkt, att jag ej har mer förnuft, än jag väl behöver att behålla kvar, och har därför föresatt mig att bevara det så länge jag kan, om icke till äventyrs någon gång det blir mig en ämbetsplikt att förneka det» — den sista vändningen torde väl avse, att han kort förut sökt adjunkturen och några år senare sökte professuren i filosofi. I sin självbiografi yttrar han sig på samma sätt: »Under åren 1801—1802, då promotion inträffade, studerade jag utom latin och grekiska synnerligast filosofi. Flera av Platos dialoger, Kants skrifter och även en del av Fichtes genomgingos. Med mitt konkreta sinne hade jag dock föga tycke eller fallenhet för dessa abstrakta spekulationer, ty ehuru jag kan ha någon skarpsinnighet, saknar jag dock djupsinnighet och förvillar mig lätt vid en längre systematisk deduktion, som icke kan ge några hållpunkter för min fantasi. Vad som isynnerhet fäste mig vid kantiska kriticismen, var dess ursprungligen skeptiska natur och dess resultat, som stannar vid ett obekant och outgrundligt.»[2] Denna självkarakteristik stämmer förunderligt väl med den briljanta skildring, som Geijer i sitt minnestal ger av sitt sammanträffande med Tegnér 1804: »Huru vi kommo till tals med varandra, minnes jag ej, men väl att vi snart befunno oss i den häftigaste dispyt. Det gick så då som alltid sedermera. Vi ha aldrig samtalat utan att disputera, och då vi aldrig kommit över ens, torde därav den slutsatsen också dragas, att vi i själva verket aldrig förstått varandra. Jag vet ej, hur det i detta avseende förhöll sig med Tegnér. Jag trodde mig åtminstone förstå honom. Jag erfor snart, att man med honom ej kunde föra något ordentligt reson-

[1] Ett diktfragment från ungefär samma tid mynnar ut i ett angrepp på Fichte, som byggt ett system, »likt bubblan på en ström», som funnit upp konsten »att sina gåtor hop med spindeltrådar länka» och som dränkt varje vriden slutsats »i lärda termers svall».

[2] Denna uppfattning av Kants filosofi såsom skepticism var då tämligen allmän och delades även av Leopold. Också i sina 1809 utgivna disputationsteser räknar Tegnér honom som skeptiker.

Digitized by Google

nement. Han vek av och undan och återkom ständigt, och man visste lika litet gången av hans tankar som solstrålens väg genom löven. Ty allt, vad han sade, blänkte. Egentligen upprepade han detsamma, fast med andra ord. Likväl kunde man med skäl om honom säga, att han var evigt samme, evigt ny. Det var ett stjärnfall av bländande hugskott, infall på infall, ett verkligt fyrverkeri i skogens dunkelhet. Så kunde man väl lära känna *honom*, men kom ej längre i *saken*. Jag kom helt varm från mina första filosofiska studier, visserligen med mer aning av än insikt i det tingens inre sammanhang, som alltid mer än något annat intresserat mig. Jag vill ej säga, att detta sammanhang ej existerade för Tegnér. Det låg i hans känsla, men outvecklat, och han tillät ingen stråle av sitt snille att falla på det dunkel, vari det låg begravet. *Allt sådant fördömde han opåsett som tyskeri och gräl.*[1] Vid varje försök till en ordentlig slutledning, vände han sig åt sidan för att äta lingon bredvid vägen eller att se efter en fågel eller att beskåda en skuttande ekorre.» Ett snille med denna läggning kan väl fästa sig vid åtskilliga idéer i filosofiska system som Kants och hans efterföljares, även taga upp dem i sin egen produktion, men för själva systemen måste han alltid stå främmande, och den abstrakta, deducerande framställningen måste alltid förefalla honom pedantisk och skolastisk. Trots de ganska starka intryck, som Tegnér tog från den tyska idealistiska filosofien, blev hans ställning till denna dock en helt annan än nyromantikernas. Deras inriktning var avgjort tysk, Tegnérs däremot lika avgjort antitysk, vilket icke hindrar, att han med sin egen idévärld sammansmält impulser, som han mottagit från den tyska idealismen. Dessa impulser böra lika litet underskattas som överskattas. Tegnér skriver, att det, som särskilt tilltalat honom i den kantska filosofien, var »dess ursprungligen skeptiska natur och dess resultat, som stannar vid ett obekant och outgrundligt». Böök gör här en träffande anmärkning. Dessa ord — säger han — äro betecknande för en skepticism, »vilken passerat den kritiska filosofiens skärseld», och den skiljer sig avgjort från 1700-talets. »Den stannar vid ett obekant och outgrundligt. Den har förlorat den negativa, den doktrinära och ödsliga karaktär, som oftast utmärkte sjuttonhundratalsfilosofien; den är icke ensidigt inriktad på att undergräva och bestrida vissa religiösa och filosofiska dogmer», och »den kan därför med en viss sympati betrakta de

[1] Diskussionen om filosofiens betydelse tyckes sedan hava fortsatts i de båda unga männens brevväxling, ty till svar på ett nu förlorat brev från Tegnér skrev Geijer i november 1805: »Framför allt räknar jag här — du må säga, vad du vill — på den vetenskap, som av alla är mest poesi, nämligen filosofien.»

Digitized by Google

naiva strävandena att i bild och dröm gestalta *det obekanta och outgrundliga*». Genom sina studier i den kantska filosofien hade Tegnér — för att citera Nilsson — blivit misstänksam mot metafysisk spekulation över huvud och ställde sig avvisande »till varje försök att på teoretisk väg lösa världsgåtan. Jämt och ständigt, i vers som på prosa, upprepar han emot romantikerna sin huvudsats, att världens innersta eller tinget i sig, för att tala med Kant, är oåtkomligt för tanken. Tinget i sig — det är den vises sten, som ännu ej är funnen av de dödlige, och den, som ger sig ut för att ha upptäckt den, far med tomt skryt . . . Tegnér värnar så att säga om själva världsmysteriet och anser det förmätet att vilja infånga det i abstrakta begreppskonstruktioner.»

De första befordringarna.

Men vi återvända till hans yttre biografi under dessa år. I januari 1803 hade han, som sagt, blivit utnämnd till docent i estetik, och samtidigt beredde han sig att söka en adjunktur i filosofi. Häri har man dock ej rätt att se någon förkärlek för detta ämne, ty vid denna tid sökte de yngre akademiska lärarna i allmänhet första lediga plats, utan hänsyn till ämnet, och även professorer kunde övergå från en lärostol till en annan. Tegnér, som försvarat en disputation om Kant, fick dock icke platsen och vistades för övrigt under vårterminen 1803 såsom informator i Stockholm. Väl synes han där hava levat tämligen för sig själv, men han kom dock i beröring med Choræus och Kullberg och genom dem i en akademisk, eftergustaviansk atmosfär. Liksom de beundrade han den då så uppburne, men sedan så smädade Valerius: »Det är en stor, mycket stor talang, upphöjd över oss alla.» På hösten återvände han emellertid till Lund med sina Stockholmsdisciplar och blev nu filosofiska fakultetens notarie. Såsom sådan fick han sin första lön — 35 rdr och 16 sk. banko. I början av 1805 kom en ny befordran: till den väsentligen för honom nyinrättade adjunkturen i estetik med en lön av 125 rdr. Därjämte blev han i slutet av året vice bibliotekarie med en lön av 60 tunnor råg. Dessa inkomster förefalla oss ju ej vidare lysande, men voro enligt den tidens penningeförhållanden dock så pass goda, att han på sommaren 1806 vågade gifta sig med Anna Myhrman. Sedan dröjde det något med befordringarna, och då han 1807 sökte den efter Munthe lediga professuren i praktisk filosofi, blev han förbigången. Hans popularitet som skald gjorde emellertid, att han 1810 erhöll professors fullmakt, dock utan några ökade löneförmåner, och då Norbergs professur kort därefter delades i två, blev Tegnér utan ansökan, blott på kanslerens förslag, utnämnd till professor i grekiska. Samma år (1812) tog han sitt inträde i Götiska förbundet och blev prästvigd — i professurens löneförmåner ingick nämligen även Stävie pastorat såsom prebende. 1812, då Tegnér fyllde trettio år, kan således anses som slutpunkten i hans yttre biografi under ungdomsåren, och vi skola nu vända oss till hans diktning under dessa år.

De första dikterna.

I sin självbiografi berättar Tegnér, att han börjat rimma, redan då han såsom barn satt på Brantings fogdekontor! »Med de gamla nordiska sagorna gjorde jag redan på denna tid bekantskap. När jag började att rimma, kan jag nu icke minnas, men vet med visshet, att redan på denna tid få eller ingen händelse av någon slags märkvärdighet i mitt enformiga liv lämnades obesjungen. Jag har

Digitized by Google

nu ingenting kvar av dessa vitterhetsprov, men påminner mig, att jag skrev ett längre poem, Atle, i alexandriner efter den tidens sed och vartill ämnet var taget ur Biörners Kämpadater. Även det är förlorat.» Uppgiften är intressant, ty den visar oss, att sambandet mellan 1700-talets goticism och 1800-talets aldrig varit helt avbrutet. Vad särskilt Tegnér beträffar, var detta samband starkare än hos andra samtida författare. Då det Götiska förbundet stiftades, voro både Geijer och Atterbom tämligen obekanta med den fornnordiska litteraturen. Men som Tegnérs boklån från universitetsbiblioteket visa, hade han redan 1804 börjat studera isländska. Detta år lånade han nämligen Köpenhamnseditionen av Sæmunds Edda, Suhms upplaga av Hervararsagan och Snorres Heimskringla, och i ett brev detta år skrev Elof Tegnér till honom: »Det är rätt. att du studerar Edda. Jag har, också jag, läst litet i de gamla götiska sagorna och funnit dem för präktiga. Hade jag tillfälle, skulle jag verkligen lägga mig på det där studium, så löjligt det än synes för de flesta.» Året därpå, 1805, kom Ling med sin götiska entusiasm till Lund, och genom honom gjorde Tegnér bekantskap med Oehlenschlägers 1803 och 1805 utgivna dikter, vilka ytterligare eldade den latenta goticismen hos honom. Jag påminner mig — berättade han i ett långt senare brev — »att jag i min ungdom skrev en tragedi, Blotsven, i jamber. Den skulle föreställa konflikten mellan hedniska och kristna läran och var rikeligen utstyrd med allehanda legendvishet. Men då jag i detsamma kom att läsa Oehlenschlägers Hakon jarl, som behandlar samma ämne, hade jag det förstånd att kasta min Sven på elden och skulle av vänskap för Ling önska, att han gjort detsamma med sin.»[1] Goticismen var således vida starkare förberedd hos Tegnér än hos »göterna» i Stockholm och Uppsala, ehuru den i de bevarade dikterna ej framträder förr än med Svea.

Samlingen av dessa bevarade dikter inledes med tre i slutet av 1798 och början av 1799 skrivna dikter, den första till Myhrman, de båda andra till Napoleons ära. Sedan följa poemen tämligen tätt på varandra och röja en ständigt stegrad formell talang — så stor, att han vid blott tjugo års ålder torde kunna sägas vara den främste av de eftergustavianska poeterna, ehuru Svenska akademien, egendomligt nog, aldrig under denna tid uppmuntrade honom med något pris. Sig själv hade han dock ännu ej funnit, utan följde oftast de godkända mönstren. Han började helt naturligt med att imitera den erkände mästaren, Leopold. Det är dennes berömda ode över Kellgrens död, som är förebilden för hans första större dikt, Vid tidningen om Bonapartes död (1799), och det är Leopolds reflexionspoesi, särskilt hans Försynen, som ligger bakom Tegnérs första, till Svenska akademien insända tävlingsdikt: Öfver lifvets plågor och tröst (1801), i vilken han behandlar det under 1700-talet så omtyckta teodicéproblemet, och där han utom från Leopold också tagit intryck från Pope och Voltaire — från den senares Le désastre de Lisbonne är mottot lånat. I andra reflexionsdikter ha snarare Leopolds efterhärmare givit honom uppslagen, till Den vise (1803) Choræus, till Ungdomen (1803) Kullberg. Av dessa är Den vise, som prisbelönades av Vitterhetssamhället i Göteborg, utan tvivel den mest betydande, och särskilt har avslutningsstrofen, som tillades vid omarbetningen 1804, redan en klang av den mogne Tegnér, t. o. m. av Viktor Rydbergs jubelkantat:

[1] Hakon jarl kom ut 1807, och vid denna tid bör väl Tegnérs Blotsven hava skrivits. Ett obetydligt fragment finnes visserligen bevarat, men dess datering är mycket oviss, och starka skäl tala för, att det härrör från en betydligt senare bearbetning. I ett brev av 1821 säger sig Tegnér fundera på att åter upptaga ämnet.

Digitized by Google

Esaias Tegnér.

Teckning av L. H. Roos af Hjelmsäter. 1816. Tillhör intendent Agne Beijer. Stockholm.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tiden, grånande, sin ban fullbordar,
Tills han målet för sin ringdans ser.
Skörden utav solar och av jordar
Mejas, mogen, av hans lie ner.
Allt är rov utav förgängligheten,
Tomt står rummet, där Naturen var.
Mänskan blott är än densamma kvar.
Hennes tanke fyller evigheten.
Uti kaos' natt ej liv, ej ljud,
Intet, intet, utom hon — och Gud!

Uppslaget till dikten har han nog, som sagt, fått från Choræus' Människans värde, men därjämte från hela den föregående rika »stoiska» diktningen under 1700-talet, som inletts av Gyllenborg och fortsatts av Kellgren i En stadig man. Det nya hos Tegnér är det inslag från Kant, som här kommit in i upplysningens stoicism. Där föregångarne prisat »dygden», prisar Tegnér »plikten», och likaså stammar den starka motsättningen mellan det timliga och det eviga från den store tyske idealistiske tänkaren. Den vise får därigenom en ideell flykt, som den äldre stoicismen ej haft. Att betrakta dikten såsom en frukt av en bestämt utpräglad världsåskådning torde dock vara att gå för långt. Dylika prisdikter, både Kellgrens och Tegnérs, voro broderier på tidens omtyckta poetiska temata, och liksom Kellgren skrev såväl En stadig man som Våra villor, skrev även Tegnér året därpå (1804) en dikt, Förvillelsen, som i motsats till den idealism, han nyss förkunnat, i nästan skarpare form än Kellgren driver satsen, att det blott är villan, som gör livet drägligt. Läs chiffern uti Ödets bok:

Vad? — Om din blick, ur mörkret höjd,
Ser skuggdikten av livets fröjd
Fly, skingrad, bort vid sannings dager?
Säg då, vem högst välsignas bör:
Den makt, som vis, men osäll gör?
Den, som gör lycklig, men bedrager?

T. o. m. Kellgrens strof om indianen, som bakom de höga bergen bildat sig en himmel, går här igen i »negern», som är lycklig i sin tro på en himmelsk »fosteröcken», den sälla lögn, som når utöver livets gränser. Så till vida äro bägge dikterna nog uttryck för den unge poetens syn på livet, som både Kants idealism och Kellgrens skepticism bröto sig i hans själ. Dikterna äro olika stämningsuttryck, men knappt alster av en fast världsåskådning. Han arbetade ännu efter mönster, och till de gustavianska förebilder, som redan framdragits, kunna ock läggas några vällyckade försök i fru Lenngrens — eller kanske Herders — stil: Kronos' söner, Jorden och årstiderna samt Förlofvade och gifte, alla omkring 1805. Även Franzén var en av hans förebilder. Man behöver blott jämföra några bekanta strofer i Människans anlete med dessa i Elden (1805):

Plantan sköt utur den värmda mullen,
Gyllne middag glödde över kullen,
Skuggan smög sig i den svala skog,
Djuren lekte glada. Utan like
Uppstod mänskan och till dubbelt rike
Jord och himmel tog.

Digitized by Google

Puls i ådrorna utav naturen!
Växt i plantans fiber, liv i djuren,
Eld! Ej Prometé ditt ursprung fann.
Men den Högste, ännu känd av ingen,
Ville en gång spegla sig i tingen,
Och hans spegel brann.

Också Oxenstierna har lämnat spår efter sig i Tegnérs ungdomsdiktning. Mottot till Försonligheten (1806), som sedan — före den definitiva redaktionen i Fridsröster — upprepade gånger omarbetades, är taget från Oskuldens religion, den dikt, som Tegnér särskilt framhåller i sin minnesteckning över Oxenstierna, och innehållet stämmer alldeles med den toleranta deism, som Oxenstierna i sin dikt förkunnat:

O, vad gör det, hur vi kalla
Denne far, som ingen ser?
För vad dyrkad bild vi falla,
Solen eller korset, ner?
Månn den vise med sin lära,
Än så djup, så konstigt byggd,
Kommer världens Gud mer nära
Än den vilde med sin dygd?

Oxenstierna stod ju förromantiken ganska nära, och till denna förromantik kände sig även Tegnér dragen. Vi minnas från föregående del några verser i Dagens stunder, i vilka skalden tycker sig se den avlidne vännen Arvid Stenbock. Samma gravromantik vänder tillbaka i Tegnérs Elegi vid en brors död (1802),

Kom att skaka än en gång mitt sinne!
Skynda, skynda, stig ur Urnans natt,
Hamn av dödens rov, som dväljs därinne!
Ha! Du kommer, broderliga hamn!
Kring din fot se midnattsmolnen svalla.
Kommer du att mig till glädjen kalla?
Kommer du att tryckas i min famn?
O! Ett fåfängt hopp mitt hjärta tjusar.
Vålnan tyst förbi i vinden susar,
Vinkar, ler och kallar tyst mitt namn.

Förromantikens egentlige representant inom den gustavianska litteraturen hade dock varit Lidner, och det hade varit han, som hos oss infört den en tid så populära klosterromantiken. Även denna hade tilltalat Tegnér, och 1805 skrev han den starkt förromantiska dikten Klosterruinerna. Ingen pilgrimsskara — heter det här — drager numera till de öde salarna, ingen offrar vid den helga källan:

Igenom porten är blott vindens gång,
Den vida rund, de djupa valv stå öde;
Från loften skrika uvarne sin sång,
Men under slumra ändå tryggt de döde.

Digitized by Google

Se, tidens vishet åt legenden ler,
Och tvivlarns fötter på reliken trampa.
Jag vördar, forntidsminnen, ännu er
Och tänder åter er förtärda lampa.

Impulser från Schiller.

Lidnerska stämningar, Lidnerska scenerier och Lidnersk sentimentalitet spela också in i en stor mängd andra av Tegnérs ungdomsdikter. Men han gick ock till de författare, som varit de svenska förromantikernas förebilder, till Ossian, Milton och Young, och särskilt äro inslagen från den senare starka i Tegnérs ungdomsdiktning. Ynglingens sotsäng (1803) — ett bland hans bättre poem — är till hela stämningen ett stycke i Youngs stil, och även i de andra, förut nämnda dikterna spårar man inslag från Nattankarnas författare. Dylika finnas ock från Milton, vars berömda solhymn, såsom Santesson visat, ligger bakom Tegnérs Elden. Däremot är det anmärkningsvärt, huru föga fransmännen — trots Tegnérs beundran för Voltaire — påverkat hans dikt, och i strid mot den ovilja, med vilken han städse uttalar sig om Tyskland, står han i en ojämförligt större tacksamhetsskuld till dess litteratur, särskilt till *en* tysk författare: Schiller. Med denne hade han starka beröringspunkter, och det var därför naturligt, att Schiller mäktigt skulle slå an på honom. Liksom Tegnér var Schiller en överlägsen retoriker, och det är också väsentligen i Schillers skola, som retorikern Tegnér utbildat sig. I motsats till Goethe var Schiller vidare livligt intresserad av politiken, alldeles som Tegnér, och var fylld av ett frisinne, som stod Tegnérs ganska nära. I viss mån kan Schiller sägas vara en upplysningsfilosof, ehuru visserligen en upplysningsfilosof, vars idéer förädlats och fördjupats genom det stålbad, som dessa idéer genomgått i den Kantska idealismen. Den mera negativa och jordbundna upplysningsfilosofien hade hos honom förvandlats eller utvecklats — vilket man vill — till en högstämd, dogmfri humanitetsreligion, och denna låg särskilt för en natur som Tegnérs, vilken, liksom Schiller, hade bevarat upplysningens breda tolerans. Liksom Schiller var även han särskilt intagen av den grekiska litteraturen, ehuru Böök nog har rätt däri, att Tegnérs hellenism mindre berodde på omedelbara, ursprungliga intryck av den grekiska litteraturen än på Schillers estetiska filosofi.[1] Och till sist hade Kants

[1] Denna mening styrkes av ett uttalande i ett brev från 1804 — således antagligen innan han närmare kände Schiller. Jag tror knappt — skriver han där — »att Homeri läsning förtjänar den möda, han kostar». Av 100 beundrare ha 50 icke läst honom. »Vad de andra 50 angår, så tror jag, att åtminstone 49 skola finna hans seder för grova, hans karaktärer för vilda och ohyfsade, hans begrepp för inskränkta eller för mycket skilda från sin tids... Må ske är beundran för Homer mera beundran för det

Digitized by Google

till framställningsformen svårtillgängliga etik i Schiller fått en stilistiskt klar tolk, vilken dessutom modifierat Kants stränga pliktlära i en estetisk riktning, som särskilt var i samklang med Tegnérs naturell. När Tegnér först gjort bekantskap med den store tyske skalden, är ej känt. I Myhrmans bibliotek tyckas hans arbeten ej hava funnits, och det är först 1805, vi möta en dikt, i vilken Schillers inflytande är påtagligt. Det är Kulturen. Dikten, som i viss mån är riktad mot Rousseaus förkastelsedom över konster och vetenskaper, ger liksom förut Franzén i Sången öfver Creutz och senare Geijer i Inbillningskraften en överblick över världshistoriens olika perioder. Dess början, skildringen av den helleniska kulturen, är tydligen inspirerad av Schillers Die Götter Griechenlands och Die Künstler, och även fortsättningen står i beroende av hans översikt i Über Völkerwanderung, Kreuzzüge und Mittelalter. Hela dikten är fylld av Schillers strålande ljusa framtidstro och hans kulturentusiasm. I sin helhet — yttrar Santesson i sin utförliga analys av dikten — står Kulturen »i Schillers tecken och sammanfattar rikt och mångsidigt drag från hans diktning, hans historiska författarskap och hans estetiska spekulation. Själva diktionen är även i hög grad schillersk. Den lyriska prosan hos Schiller överföres omedelbart till poesi och bild.» Även i Försonligheten (1806) spåra vi Schillers inflytande. Det är dennes An die Freude, som här går igen och förenar sig med minnena från Oskuldens religion. Högst bland dessa av Schiller påverkade ungdomsdikter står mästerverket under denna tid: Det eviga, som trycktes i Wallmarks Journal i februari 1810 och väl skrivits i slutet av föregående år. I den äldsta avfattningen, före tryckningen, är den klart riktad mot den napoleonska våldspolitik, som kostat oss Finland. Det tidspolitiska bildar dock blott bakgrunden för den höga, etiska idealism, skalden här förkunnar i verser, som äro mejslade i en klassisk lapidarstil, till vilken vår litteratur förut knappt har något motstycke:

Väl formar den starke med svärdet sin värld,
Väl flyga som örnar hans rykten;
Men någon gång brytes det vandrande svärd
Och örnarna tröttna i flykten.
Vad våldet kan skapa är vanskligt och kort.
Det dör som en stormvind i öcknen bort.

fornåldriga, det kuriösa, det naturråa, än för det efter våra begrepp egentligen sköna. Så trodde jag mig åtminstone finna, den tid jag släpade mig igenom hans verser.» Kritiken är klart 1700-talets och står i bestämd strid mot både nyhumanismens och nyromantikens.

Digitized by Google

Men sanningen lever. Bland bilor och svärd
Lugn står hon med strålande pannan.
Förloras dess sak i Napoleons värld,
Dock vädjar hon tryggt till en annan.
Ej kvävs hon i graven. Kring himmel, kring jord
De skalla, de skalla dess eviga ord.

Denna impuls från Schiller blev för Tegnér den avgjort viktigaste under ungdomstiden, ty den fortfor att allt starkare verka även på den mognare skalden, och Böök har alldeles rätt däri, att »det finnes överhuvud ingen författare, som Tegnér mottagit så bestämmande intryck av, det finnes ingen, från vilken han direkt lånat så mycket, och det finnes ingen, som så helt smälter samman med Tegnér själv; mycket, som synes ha den mest oefterhärmligt tegnérska prägel, är ursprungligen hämtat från Schiller». Det var egentligen genom Schiller, som Tegnér mottog impulserna från den tyska idealismen. Till denna kommo dock alltid han och nyromantikerna att intaga en olika ställning. Både Atterbom och Geijer hade direkt utgått från den tyska filosofien och hade på alla avgörande punkter brutit med både den gustavianska och den eftergustavianska tiden. Tegnér var däremot till sin läggning gustavian, bibehöll alltid denna karaktär och upptog från den tyska idealismen blott de idéer, som kunde sammansmältas med de gustavianska.

Krigssången.

Till denna med Tegnérs naturell så samstämmande schillerska idealism sällade sig 1808 ett nytt betydelsefullt ferment. Det kom genom det lömska ryska överfallet. Tegnér hade alltid hatat Ryssland såsom despotismens egentliga härd och även såsom vår uråldrige dödsfiende — ett hat, som han troget vidhöll in i det sista. Detta hat fick nu sitt blodsdop, när tsaren — utan krigsförklaring och mot avgivna försäkringar — föll sin trofaste bundsförvant i ryggen. I Sveriges krig med Napoleon hade Tegnérs sympatier stått på Frankrikes sida, ty med hänsyn till motståndarna syntes honom Frankrike företräda frihetens sak, och i Englands kamp mot Napoleon såg han blott en lumpen krämarpolitik, i vår egen snarast ett löjligt utslag av inskränkt kunglig maktfullkomlighet. Nu blev hans uppfattning en annan, och den romantiskt färgade patriotism, som funnits hos Gustav III och Kellgren, men som under Gustav IV Adolfs frihetsfientliga regering syntes slocknad, flammade nu upp hos den efterborne gustavianen. I denna stämning skrev han Krigssång för landtvärnet, som vanligen, ehuru knappt med full rätt, betecknats som genombrottet i hans diktning. Såsom Böök visat, diktades den icke vid krigets början (i februari eller mars 1808), utan först i november, då nederlagen och

Digitized by Google

skammen redan hopat sig: »Sveaborgs fall, nederlaget vid Oravais, det nesliga stilleståndet bilda förutsättningarna för sången; den är diktad strax före konventionen i Olkijoki. Den är tillegnad skånska lantvärnet icke under den första entusiasmens klang och jubel, utan under de dystra höstdagar, då missnöjet jäste på många håll, sjukdomar grasserade, beklädnad fattades och chefen hade största svårighet att få de nya soldaterna att svärja fanan.» Den signatur, med vilken Tegnér undertecknade sin dikt, var W. Tellus, och genom denna signatur har han, såsom Böök framhåller, »själv antytt, att diktens stämning har ett visst samband med Schillers stora drama. Likheten ligger först och främst däri, att även hos Tegnér krigspatos och frihetspatos smälta samman.» Men Lantvärnssången sammanhänger kanske ännu mera med den gustavianska tidens patriotiska diktning. Den har formen av en kantat — alldeles som Kellgrens dikt 1789 — och i slutet röjer sig en påverkan från Lidners i Medea inlagda Krigssång — däremot knappast från Ossian. Dess början är rent gustaviansk. Svenskarne framställas såsom hos Oxenstierna såsom fredliga herde-skyter, vilka överfallas av rövare från östern. Därmed förvandlas de till hjältemodiga krigare: »Låt dem skicka sina slavar, låt dem vimla kring vår strand! Inga byten, endast gravar få de i de fries land.»

Bojor och blygd de förmätne ärna
Oss, som ej frukta, oss, som ej fly.
Förr ifrån himlen de stjäla en stjärna
Än de ta bort från vårt land en by.

Många de äro. Välan, så dricke
Jorden de mångas blod och bli fri!
Många? De stridande räkna vi icke,
Endast de slagne räkna vi.

Vad man nu kan anmärka, är, att dikten, som vänder sig till den värnpliktiga skånska allmogen, är bra litet folklig och föga erinrar om den skald, som sedan skulle skriva Kung Carl den unga hjelte. Dikten slog emellertid oerhört an, när den i början av 1809 kom ut av trycket, och särskilt entusiastiska voro de nyromantiska organen Lyceum och Phosphoros. Den romantik, som här kom fram, var dock, som sagt, mera den gustavianska än den nya tidens, idyllen i början och den i slutet passa ej rätt samman med den yverborna krigssången i mittpartiet, och denna rör sig med väl braskande uttryck, som just icke svara mot Klingspors sätt att föra krig. Den 1809 skrivna gravdikten över löjtnant Nils Sparrsköld, som stupat vid

Digitized by Google

Ratan, är därför i känslan vida mera äkta, ty det är skammen och vanäran, som här eldat skalden, särskilt i den flammande strof, där han prisar den fallne lycklig, som fått dö, »innan Ratans skamfläck brändes på vår ära in en dag». Båda dessa dikter kunna dock blott betraktas såsom lärospån för den, genom vilken Tegnér slog fullkomligt igenom och blev den allmänt erkände nationalskalden — för Svea.

Läroårens facit.

Innan vi gå in på denna dikt, skola vi först taga en överblick av Tegnérs utveckling under dessa nu förflutna läroår. Under dem hade Tegnérs poetiska stil genomgått en ganska betydande evolution — till klarhet, åskådlighet och originell bildrikedom. Han hade börjat såsom imitator, först av Leopold. Men dennes innerst blodlösa poesi låg ej för Tegnérs naturell, och han röjer ganska snart en allt större självständighet. Den första dikt, i vilken man spårar den kommande Tegnér, är den 1804 författade: Till min hembygd. Här finnas visserligen flera eftergustavianska partier — »Friden vandrar tyst i dina dunkla dalar» — andra, som erinra om Ossian och Franzén, men också bilder, som varsla den självständige skalden, bilder om Sommaren, som »stiger blomsterkrönt ur isars vagga», om Vintern, en hjälte med »driva i sitt skägg, en tallkrans kring sitt hår», om »skogens rå, med natten vaknad opp», om Sommarnatten, som »vrider ett pärleregn av dagg utur sitt hår», medan stjärnorna slockna på hennes ljusblå slöja. Allt detta är äkta Tegnérskt. I den året därpå skrivna dikten Elden kommer detta bildspråk än starkare fram i skildringen av kaos före skapelsens morgon:

Evigheten, lik en orm i ringar,
Låg och ruvade med svarta vingar
Uppå världar, icke ännu till.
Rymdens tält låg ouppspänt. För Tiden
Var ej ännu någon stund förliden,
Och dess ur stod still.

Så föddes ljuset och viftade sin sjufalt färgade slöja kring den nyfödda nanaturen, drog till gardin upp molnen ur vågen och knöt himlabågen till skärp kring fästet. En dylik djärv kosmisk bild är varken gustaviansk, eftergustaviansk eller nyromantisk. Den är Tegnérs, fantasirik, realistisk och åskådlig. Och i Det eviga har han redan hunnit fram till den klassiskt rena och klara diktion, som så mäktigt grep samtiden.

Denna utveckling från den eftergustavianska stilen skedde under ett starkt inflytande från Schiller. Men nyhumanist som Schiller blev han egentligen aldrig, ännu mindre nyhumanist som Goethe, och han såg alltid den helleniska kulturen med en mindre filosofisk och mera empirisk blick än även Geijer och nyromantikerna. I detta fall äro hans föreläsningar över Homeros 1812 betecknande. Han är här filolog — så vitt jag vågar döma en filolog, som fullt tillgodogjort sig den dåtida Homeroskritiken. Däremot finner man här icke samma filosofiskt konstruerande uppfattning av hellenismen som hos Schiller och de svenska nyromantikerna, och mot Schillers generaliserade bild av antiken i Über naive und sentimentalische Dichtung opponerar han sig direkt. Tegnér ser fullkomligt nyktert på den homeriska kulturen och poesien samt framhåller både förtjänster och

Digitized by Google

brister. Grekerna på Homeros' tid befunno sig i ett mellantillstånd »mellan vildhet och odling», och »detta tillstånd är isynnerhet gynnande för poesien». Diktningen under en dylik tid äger ett slags »poetisk oskuld, som vi äro benägna att anse för råhet. Vi måste därför finna mycket, som stöter våra begrepp om anständighet, hövlighet, vår förfinade hederskänsla, t. o. m. vårt moraliska sinne.»

Esaias Tegnér.
Miniatyrmålning av Liepmann Fränckel.
Tillhör fru Alice Tegnér. Stockholm.

Den homeriska tiden måste därför mätas med en annan måttstock än den moderna och bör ses historiskt. Genom en än i dag träffande kritik av den moderna episka poesiens olika sätt att använda mytologien kommer Tegnér fram till det homeriska eposets överlägsenhet. Å den andra sidan framhåller han vissa brister. Den homeriska tidens uppfattning av kvinnan hindrade skalden att teckna kärleken, som dock är »människohjärtats poesi». Denna poesi var den nyare tidens stora insats. Någon egentlig karaktärstecknare var Homeros icke. Hans gestalter äro heroer. Deras egenskaper äro »gudomlig börd, företräde i kroppsstyrka och skönhet, färdighet i vapen, praktisk levnadsklokhet, vältalighet, för övrigt lättrogna, vidskepliga, våldsamma i sina passioner, svartsjuka om sin makt, med föga utvecklade moraliska begrepp och en ringa intellektuell odling. Detta är deras allmänna karaktär. Men Homer har däråt givit en oändlig mångfaldighet och omväxling.» Någon överdriven vördnad för flere av de homeriska gestalterna hade Tegnér icke: »Nestor är en from, klok, pratsjuk gubbe», »Priamus tyckes ha varit äldre än Nestor, deltar ej i striden, den han från murarna betraktar. I klokhet och pratsjuka liknar han Nestor.» Det kanske märkligaste partiet rör Homeros' stil, ty detta parti innehåller på sätt och vis Tegnérs dom över den franska smaken. Man hade då — skriver han — »ej sådana överspända begrepp om poetisk värdighet som nu . . . Uttryckte bilden föremålet sant, träffande, livligt, så antog man den utan vidare skrupler. De gamle hade intet adelskap och ofrälse stånd varken i språket eller i samhället. I våra upplysta tider är det annorlunda. Vissa nationer ha visligen ur sin poesi bortskrätt halva språket för att med den återstående hälften vara så mycket högtidligare. Poesien är för dem ett hov, där inga ofrälse ansikten tålas. Följden har blivit en abstrakt skaldekonst utan all sinnlig livlighet, utan energi och anda, förnäm, men fattig liksom Don Ranudo i komedien och som i jämförelse med de gamles poesi är vad ett anatomiskt skelett är i jämförelse med en människa.»

Överhuvud torde Tegnérs uppfattning av den helleniska kulturen och poesien stå betydligt närmare vår tids, än vad Schillers och Goethes gör. Att han var professor i grekiska bör ej ses ur vår tids synpunkt. Klassisk litteratur var visserligen det ämne, som han företrädesvis studerat, men professurer valde man

Digitized by Google

ej den tiden, utan sökte få den första lediga, och han hade lika lätt kunnat bliva professor i filosofi, estetik, historia och latin. I själva verket stod han romarna närmare. Av Homeros har han väl tagit starka intryck — nu senast har Nilsson påvisat flera dylika i Frithiofs saga — däremot knappast av några andra grekiska poeter, och han hade lättare att tillegna sig den romerska retoriken än den naiva homeriska enkelheten. Både Runeberg och Rydberg stå i detta fall hellenismen närmare än Tegnér, och även nyromantikerna, ehuru i kunskaper vida underlägsna Tegnér, hyste en starkare beundran än han för den grekiska diktkonsten i dess motsättning till den romerska. I grunden hade Tegnér dock kanske trängt djupare in i den helleniska kulturens väsen än samtiden i övrigt. För nyhumanismen var hellenismen idealet av harmoni och andlig jämvikt. Tegnér var kanske den ende, som hade sinne för den pessimism, som dolde sig på djupet av den antika världsåskådningen och vilken varken Schiller eller Goethe hade uppfattat.

Tegnérs personlighet som ung.

Det var emellertid ej blott Tegnérs diktkonst, som under dessa år genomgick en betydande utveckling, utan ock hans personlighet. Den Tegnér, vi först lära känna, gör väl intryck av ett underbarn — med en otrolig lätthet att fatta, att på egen hand lära sig allt och med en lika uppdriven arbetsförmåga. Men han låter oss ej ana den spirituelle skalden med det strålande lättsinnet. I stället gör han intryck av en förläst, skygg yngling, som helst trives bland böcker och som var tyst och försagd, då han någon gång kom med i sällskapslivet. Hur lillgammalt verkar icke ett brev, som femtonåringen skrev till Branting? De grekiska och romerska auktorerna äro »en lecture, som, nödvändig vid alla lärdomssäten, dessutom förädlar smaken, som odlar förståndet, som ger oss känsla och jugement av det sköna, som ger oss en stadgad vördnad för ålderdomens äkta snillen och som således icke gagnar mindre än den förnöjer». På Rämen blev han väl snart hemmastadd, men även där sällskapade han helst med sina böcker, och i det lundensiska studentlivet tyckes han ej hava deltagit, utan gått upp i en intensiv examensläsning. Skall man döma av hans dikter från denna tid, som väl icke blott äro stilövningar utan också spegla hans syn på livet, tedde sig detta mörkt och hopplöst för honom. Den tröst, som mildrar våra öden, är den natt, som följer på en stormig dag. Välsignom då det mål, som satts för vår levnad: »ett sekel plågan är, ett ögonblick är döden». Såsom hans senare utveckling visar, fanns det i hans psyke en svartalf, en mjältsjuka, och denna röjer sig ock i hans ungdomsdiktning, ehuru den efter ynglingaårens kamp gav vika för en strålande optimism. 1803 var han informator hos en rik överdirektör Strübing i Stockholm, och denne beklagade sig hos professor Lidbeck, som rekommenderat Tegnér, över informatorns brist på sällskaplighet. Men Tegnér svarade Lidbeck: »Det är sant, att i den konversation, som

Digitized by Google

vanligen föres här i huset, deltar jag litet eller intet; men jag vet ej, om detta är något fel, ännu mindre om det är mitt. Ty hur skulle jag blanda mig i en diskurs, som oupphörligt angår beslag, accisrätt, tullrätt, förpackningar, in- och utvägningar eller också och i synnerhet goda middagar, goda kalvstekar, goda viner, goda ostron med vad mera, som hör till den goda tonen? Och uppfyller jag icke bäst artighetens och etikettens fordringar, när jag med i möjligaste måtto återhållen gäspning lämnar det intressanta samtalets gång ostörd? Dessutom har jag den olyckan att mycket ogärna tala i synnerhet i stora sällskaper, när jag tycker, det är onödigt och jag ingenting har att säga, vilket merendels inträffar; men jag tycker, att denna naturliga olägenhet ej bör anses för en oartighet. Det är ganska säkert, att jag aldrig blir någon umgängesman och är i sällskaper alltid stel, tvungen och tyst; men man kan ju ej med billighet fordra, att jag skall vara sällskapsman, därför att jag är nog olycklig att vara informator.»

Brevet är intressant, ty det visar oss, att bokmalen hade både en skarp, satirisk observationsförmåga och en kvickhet, som han dock ej ansåg sig böra öda bort på herrskapet Strübing. Denna äkta Tegnérska brevstil kommer för övrigt fram redan i ett tidigare brev från 1802, som han skrev till Myhrman: »Morgondagen blir här en högtidlig dag. Man skall parentera över den döde markgreven från Baden. Kanslern skall själv bevista akten. Allt vad vår akademi har mest lysande i lärdom, vitterhet och sidenhimlar kommer att användas härvid. För min del tror jag nog jag blir hemma. Det skall ej vara hälsosamt att sova på förmiddagen.»

Redan tidigt röjer han också sin sedan så överlägsna förmåga att, när han så ansåg nödigt, »ge igen». Tegnér var icke fåfäng. Ehuru han icke kunde undgå att vara medveten om sin begåvning, var han snarare blygsam, och mot sina dikter övade han en skarp självkritik, tålde även andras kritik, när han hyste vördnad för personens intelligens. Men när han angreps av, vad han tyckte, undermåliga granskare, tog han lätt humör och gav då svar på tal, så att det kändes. Så hade en doktor Högberg i Karlstad skrivit en parodi på Till min hembygd. Tegnér svarade med dikten Eskulap (1804), som är både rolig och buren av ett gott lynne. Mera galla finnes i den straffsång, som han i början av 1806 skrev mot Svenska akademien, vilken vid föregående års prisutdelning förbigått honom. Men misstämningen var snart förbi, och i brev till Kullberg några månader senare erkände han, att intetdera av hans prispoem »hade någon synnerlig förtjänst, och jag klagar ej över orättvisa». Han

Digitized by Google

var lynnig, men icke långsint, och han hade svårt att undertrycka ett skämt.

Under det stränga arbete, som han drev, hade hans esprit och hans sällskapstalanger dock knappt tillfälle att göra sig gällande. Genombrottet i detta fall skedde först 1806, sedan han gift sig, fått en akademisk plats och någorlunda drägliga inkomster. Då bildades ett kotteri av yngre akademiker, sedan kallat Härbärget, i vilket Tegnér snart blev den egentliga själen och där hans esprit Härbärget.

Lund på 1820-talet.
Oljemålning av G. W. Palm. Nationalmuseum.

fritt och otvunget fick utveckla sig. Vid denna tid — berättar Tegnér i sin självbiografi — »samlade dåvarande magister, numera biskop Heurlin flera bland sina vänner bland den yngre akademistaten. På detta sätt bildade sig efterhand en slags klubb, som kallades Härbärget. Den hade alls ingen politisk syftning och i allmänhet inga stadgar, liksom ingen avgift. Över litteratur talades allehanda och isynnerhet över den akademiska styrelsen. Här knöt sig kärnan till åsikter och tänkesätt, som sedermera ej blevo utan inflytande på akademien. Ehuru flera ibland oss redan voro husfäder och män, var dock det hela ett glatt studentliv; man kastade boll med idéer och infall, som väl kunde förtjänt att bliva allmännare bekanta. Utom Heurlin och jag voro n. v. biskop Agardh, professorerna Engeström och B. M. Bolméer samt konrektor, sedermera prosten Palm de van-

Digitized by Google

ligaste gästerna. Hagberg och Lidbeck voro även någon gång närvarande.» Sin fullkomliga slutbildning — berättar Heurlin — »vann Härbärget ifrån 1813, sedan jag och B. Bolméer kommo att bo i övre våningen i prof. Lundblads hus vid lilla Torget. Stället kom att kallas Härbärget, ty där sammanträffade oftast och vanligast några av bröderna.» Några bokhyllor — så skildrar Kahl Härbärget — »en soffa med bord och målade stolar i det yttre, större rummet och i det inre och mindre utom dessa husgerådssaker en björkbyrå, säng och spegel». Dit kom Tegnér vanligen klockan 3, sedan han slutat sin föreläsning, och satte sig i soffan i det inre rummet, »någon gång med hatten på, och ledde samtalet, småleende eller allvarsam, allt efter ämnets beskaffenhet». Visserligen hade sällskapet icke något politiskt *syfte*, men detta hindrade icke att där politiserades ganska flitigt, och som vi strax skola se gjorde klubben också en viss politisk insats, ty det var framför allt därifrån som revanschdiktningen utgick. Ty till kotteriet hörde icke blott Tegnér utan ock Gylfes författare, Ling.

Svea.

Därmed hava vi kommit fram till Tegnérs första stora insats: Svea. Enligt Böttigers sannolikt riktiga uppgift koncipierades dikten under ett uppehåll, som Tegnér gjorde i Värmland på sommaren 1811 med anledning av svärfaderns död, och den natur, som skymtar fram i dikten, är också Värmlands, icke Skånes. Han och hans tre svågrar, som nu voro bruksägare, beslöto en dag att själva köra sitt järn till Filipstad. Det blev en strävsam färd, som började klockan 2 på morgonen. »En timme därefter satte sig de fyra fororna i gång. Dagen blev vacker och härlig. Envar tillryggalade nu de fyra milen till fots, gående bredvid sitt lass. Endast i svårare backar kom man varandra till hjälp och njöt, under dragarnes pustning, av den medförda resekosten. Mot kvällen anlände de till staden, där var och en själv lossade sitt järn. Andra dagen återvände de på samma sätt, men med spannmålslass.» Det var under denna färd, som tankarna och verserna i Svea först började taga gestalt. På hösten blev dikten färdig och insändes till julens tävlan. Som bekant erhöll den då stora priset, ehuru dess sista, dityrambiska avdelning *icke* upplästes på högtidsdagen och ej heller vissa delar av det på alexandriner avfattade partiet. Och den dikt, som sent omsider, först 1818, trycktes i akademiens Handlingar, var väsentligen en annan; i handskrift var dock den ursprungliga versionen bekant i hela landet, så att varken dröjsmålet eller ändringarna gjorde så mycket. Dess betydelse var icke blott litterär utan även — som särskilt Böök visat — i hög grad tidspolitisk. Vi skola först ur denna synpunkt betrakta Svea i dess ursprungliga form.

Den politiska bakgrunden.

Såsom dikten själv framhåller kom den till världen under en av de mest kritiska tidpunkterna i Sveriges historia. Vi hade nyss förlorat Finland, vidare hade vi slutit fred med Napoleon, och den förhoppning, som den svenska allmänheten hyste, var, att världshärskaren skulle bryta med Ryssland, varefter vi i förening med den mäktige skulle återerövra Finland. Det hade nog till en stor del varit med tanke härpå, som man valt en fransk marskalk till tronföljare. Men med honom hade man fått en realpolitiker i spetsen för styrelsen, och han valde en väg, som gick stick i stäv mot den svenska opinionen. Ryssland skulle få behålla sitt rov; i stället skulle vi med dess hjälp erövra Norge och i det syftet *mot* Frankrike ingå

Digitized by Google

en allians med arvfienden. Ty med sin klara blick insåg Karl Johan, att Napoleons stjärna börjat dala. 1808 hade det spanska upproret brutit ut, och trots alla ansträngningar hade de franska trupperna ej lyckats kuva det. Förbundet med Ryssland knakade redan i fogarna, och så tidigt som i slutet av 1810 hade Karl Johan börjat känna sig för hos Ryssland om möjligheten av en mera innerlig förbindelse mellan de båda länderna — tydligen med syfte på en samverkan mot Napoleon — samt även sökt vinna den allmänna opinionen i Sverige för detta för oss så motbjudande vapenbrödraskap. I september 1811 kom det härom till ett våldsamt uppträde i statsrådet mellan kronprinsen och Adlercreutz, som icke ville glömma, att han var finne. Även i pressen började — så vitt det med den tidens tryckfrihetsförhållanden var möjligt — en diskussion om de olika alternativen, och Regnér, som i september 1811 i Allmän Politisk Jurnal uttalat sig för ett förbund med Napoleon för att återvinna Finland, blev med anledning därav åtalad och dömd till tre års fästning. Det var under denna tid Tegnér diktade Svea, som blev ett glödande inlägg *mot* Karl Johans politik. Det var ej det första, som utgått från Härbärget i Lund, ty året förut hade Ling därifrån utsänt Gylfe, och även Tegnér hade i en dikt, som han egnat tronföljaren Karl August, spelat på denna revanschtanke. Men det, som där endast var ett anslag, svällde i Svea ut till full orkester. I andan, om än icke i formen, blev den en svensk marseillaise — nog den ståtligaste, som diktats på vårt språk. Efter en längre inledning, som rör sig med den gustavianska goticismens klichéer och till vilken vi skola återkomma, övergå alexandrinerna mot slutet till en flammande krigsappell.

Se kring dig! Dina[1] rov ha farorna förstorat,
Och morgonsoln går opp i land, som du förlorat.
O Aura! Dödens bygd! O borg, som Ehrnsvärd byggt!
Nyss lik en blodig sköld från statens hjärta ryckt!
Där flamma gyllne torn i kärr, dem vi ej sågo,
Och flottor hota nu, där fiskarbåtar lågo.
En annan skär vår skörd och upptar klippans järn,
Som rodnar utav harm att smidas till hans värn.
Vad återstår oss snart? Allt närmre tränger Jätten.
Han står på fjällets spets och ögat slukar slätten —
»Men han ger fred och skydd.» Välan, tag honom mot
Och kyss hans hjältehand och slumra vid hans fot.

[1] En gustaviansk, fransk konstruktion = de rov, som man gjort från dig. »Jätten», som sedan nämnes, var sedan Kellgrens kantat den hävdvunna benämningen i poesien på Ryssland.

Digitized by Google

Förskräckligt vaknar du! Se stad och hydda brinna!
Du man, var är ditt svärd? Var är din dygd, du kvinna?
O Finlands vida grav! O fädrens spilda blod!
Vad blir det av den jord, som värjdes av ert mod?
Betänksamt Ödet står, med griffeln höjd, att rista
I kopparn in vår dom, den eviga, den sista,
Och skriva framtids lag och plåna ut med köld
De nötta kronorna, o Svea, från din sköld.
Upp, ännu är det tid att deras helgdom bärga.
Än har du kung och stat och fosterland att värja,
Och vålnan av ett namn, som Minnets stolthet gör.
Kan du ej rädda dem, så kan du dö därför.

I den följande dityramben skådar skalden i fantasien den strid, i vilken »hjälten» skall besegra Sveriges arvfiende, som på den flåsande springaren flyr från slagfältet. Synen var väl blott en hägring för skalden, »men skogarnas röster och havsvågens sorl och den susande Nordan, de sjöngo den dag, då min syn får fullbordan:

Du ofödde hämnare! Kom utan hinder
Och låt mig få se dina lågande kinder
Och värma mitt bröst vid ditt sköte — och dö!

Men skulle allt blott hava varit en irring, då, I höge Karlar,

Då styren stjärnbeströdda tistelstången
I havets avgrund, med förtvivlat mod,
Att med vår jord vår skam må bli förgången
Och ingen veta, var ert Svea stod.

Böök har trott sig finna även andra tidspolitiska inslag i dikten. På grund av den osäkra situationen hade värnplikten betydligt skärpts, och detta hade hos allmogen framkallat ett livligt missnöje, bonddrängarna vägrade att inställa sig under fanorna, och i Skåne växte förbittringen till ett verkligt upplopp samt ledde — i juni 1811 — till en sammanstötning mellan 1,200 à 1,500 bönder och de reguliära trupperna, varvid 30 bönder stupade. Det är icke osannolikt, att Svea, liksom förut Krigssången, avsett att bekämpa denna folkets stridslust och ånyo elda det gamla svenska krigarlynnet. Böök har också i dikten velat se ett inlägg mot den förstuckna kolonialhandeln med England, som så menligt inverkade på vår handelsbalans och mot vilken också regeringen sökte ingripa. Detta förefaller dock mindre sannolikt, ty dels hörde dylika anfall mot söderns njutningsmedel till de stående götiska motiven — från Dalins skyter till Geijers Manhem — dels är det knappt mer än i förbigående, som Tegnér har en anspelning, vilken kan tolkas i denna riktning: nutidens svensk säljer sitt fria självbestånd »för tomma njutningar från fjärran länder förda, som suga landets märg och sinnets krafter mörda». Tydligare är en annan, visserligen ock blott i förbigående gjord anspelning på en av dagens brännande frågor. Efter revolutionen hade röster gjort sig hörda för en representationsförändring i frisinnad riktning, och vid 1809

Digitized by Google

års riksdag hade t. o. m. konstitutionsutskottet i princip uttalat sig för ståndsförfattningens avskaffande: »Det första villkoret vid en representationsförändring skulle vara, att alla svenska medborgare utan åtskillnad av *stånd*, yrken eller levnadssätt skulle vara berättigade att deltaga i valet av nationens befullmäktigade.» Detta krav återkommer också i Svea. I det framtidens rike, som hägrar för skalden, tycker han sig se, hur »upp till statens nya tempel tåga ej skilda *stånd*, men blott ett brödrafolk» — motsättningen mellan Tegnér och den Geijer, som kort därefter framträdde såsom konservatismens förkämpe, röjer sig således redan här.

Stilen i Svea.

Det var dessa inlägg i dagens frågor, som till en väsentlig del skapade Sveas oerhörda popularitet — troligen mera än diktens rent estetiska förtjänster, ehuru även dessa voro stora. Någon ny *stil* inleddes ej med Svea. Ty dikten är väsentligen ett gustavianskt poem, blott man här skiljer på gustavianskt och eftergustavianskt. Svea är fylld av den Kellgrenska diktens patos och dess entusiasm, vilka däremot saknas hos de eftergustavianska poeterna, alexandrinerna klinga ståtligare och mera fulltoniga än förut i svensk dikt, men någon stilistisk förnyelse — som Atterbom med sin Prolog — kan Tegnér här ej sägas hava givit. Svea utgör höjdpunkten av gustaviansk diktning, den bryter ej med dess poetiska diktion, utan rör sig — såsom särskilt Risberg och Ruben Berg visat — med idel gustavianska fraser, uttryck och vändningar. Och dock måste man giva även Böök rätt däri, att dikten likväl »genom sin psykologiska och estetiska verkan är helt ny. Tegnérs vers är enklare, naknare, mera muskulös; den låter tanken framträda med en klarhet, som man aldrig finner i äldre svenska alexandriner.» Det är sant. Trots de hävdvunna klichéerna är Svea icke efterklang, utan skriven av en skald, som fulländat den gustavianska stilen och på denna tryckt sin egen personlighets stämpel. Skillnaden mellan det på alexandriner avfattade partiet och den följande avslutningen är också mindre stor, än vad ofta urgerats. Det är möjligt, att Tegnér fått väckelsen till Svea genom Manhem, som han utan tvivel läst på sommaren 1811, och likheterna mellan de båda dikterna äro ju ock påtagliga, trots det olika estetiska värdet. Men för det första kan Manhem endast hava påverkat Sveas första del, och för det andra funnos de flesta av de i Manhem framlagda satserna också i 1700-talets götiska dikter. Till det väsentliga i Svea, krigsappellen, finnes ingen motsvarighet i Geijers dikt. Att Tegnér icke dess mindre tagit ett ganska starkt intryck från denna och över huvud från det första Idunahäftet, kan dock icke förnekas. Så stammar nog det inslag av goticism, som finnes i Svea, från Iduna, och dityrambens stridsskildring har till en del inspirerats av den där införda översättningen av Hakonarmal. Om-

Digitized by Google

fattningen av Sveas goticism har diskuterats. I den första avdelningen är den, om man fäster sig vid orden, faktiskt ingen, i varje fall ingen utpräglad. Den forntid, som skalden här ställer upp mot nutiden, är en idealisk forntid i allmänhet, den samma, som Geijer skildrat i Manhem. I bägge fallen torde de båda skalderna dock *snarast* hava tänkt sig den »götiska» tiden, och på någon annan historiskt fixerbar och historiskt bättre känd period passar denna idealskildring icke in, ej ens på vår stormaktstid. Annorlunda förhåller det sig med stridsskildringen i dityramben. Den förlägges till *framtiden,* men denna framtid får sin färg av hednatiden. Bakom ligga Hakonarmal och Ossian, valkyrior rida på frustande hästar, de fallna gästa asarna och Valhall, högarnas famnar upplåtas och Asator dundrar. Detta är klar och obestridlig goticism. Och så fattade även Adlerbeth saken, då han yttrade sig i Svenska akademien. Så kommer det sista partiet — skaldens egen tid. Till detta parti har han fått uppslaget från 1700-talets främsta patriotiska dikt, från Kellgrens kantat, vilken liksom Svea var riktad mot »jätten i öster» och liksom Svea fylld av ett flammande patos; de mäktiga avslutningsstroferna i Tegnérs dikt äro direkt inspirerade av Kellgrens. Och hela kantatformen i Sveas senare del återfinnes hos Kellgren. Det var särskilt denna dityramb, som hänförde den nya skolans män — helt naturligt, ty här fanns en lyrik, som saknades i den förra delen, och nästan lika naturligt var det, att den gamla skolan skulle stöta sig just på denna avdelning. Men i själva verket var dityramben lika gustaviansk som alexandrinpartiet. Varken denna, Wallins dityramb eller Tegnérs Krigssång betecknar något romantiskt genombrott, och Böök har nog alldeles rätt i, att alexandrinernas »evärdeliga formfulländning rymmer mera poesi än de en smula teateraktiga tablåerna i dityramben».

Svea och Svenska akademien.

Det var denna dikt, som i oktober 1811 inlämnades till Svenska akademien. Akademiens rent estetiska anmärkningar voro, som vanligt, ganska obetydliga, snarast ett slags — ofta dock ganska befogade — kriarättelser, och av de fem granskarne uttalade sig endast Sjöberg mot en prisbelöning. Stycket kunde — yttrade han — »knappast genomläsas av någon annan än den, som ex officio vore förbunden därtill». Vid hans omdöme fäste akademien likväl nog intet avseende. De fyra andra stannade vid att föreslå det stora priset, Wallin nästan obetingat och Adlerbeth med en viss reservation, enär han fann dityramben underlägsen poemets början. Leopold däremot, vilken icke varit granskare, var av en annan mening. Svea röjer — såsom han yttrade — »talang, på sina ställen även geni samt en poetisk anda, som likväl är långt ifrån att vara jämt underhållen, utan egentligen visar sig genom särskilt lyckliga rader, sedan trenne eller flera föregått, i vilka varken tankar eller uttryck svara mot dessa liksom isolerade utbrott av snille». Den poetiska uppfinningen i dityramben fann han »vidunderlig, utan behag och verklig skönhet. Jag anser ej själva slaget av akademien böra upp-

Digitized by Google

Svea:

Pro Patria.

Jord, som mig fostrat har och fädrens aska gömmer,
Folk, som ärft hjeltars land och deras dygder glömmer!
Ur skuggan af min dal jag egnar dig en sång.
Dig söfver smickrets röst: hör sanningens en gång.
En annan sjunge fritt till våra tiders heder,
om våra nya ljus och våra milda seder.
I yppig hvilas famn han fritt förakta må
de åldrar som flytt hän, den kraft han kallar rå;
och van af tidens skick, det smältande och ljufva,
han sire nöjets dar, och mate sångens dufva.
En hvar sitt lynne har. Jag älskar dig ej, Tid,
som smilar öfver oss i falsk och veklig frid.
Mig gläder stormens sus och fädrens stora minnen,

A.

Egenhändig renskrift av Svea, insänd av Tegnér till Svenska akademien 1811.

Svenska akademiens arkiv.

Digitized by Google

Jag älskar deras mod och deras höga sinnen,
då Nordens son ej än tog andras seder an,
och njöt hvad jorden gaf, och tålte som en man.
Jag hatar hvarje konst som sinnets kraft förvekar
och flärdens tomma prål och yppighetens lekar.
Folk, som vid öknens barm vext opp, och med besvär
en knapp och viss skörd från frusen torfva skär,
och, strödt kring Polens ring bland tjärnar och fjellen
uppbygger, mossbetäckt, din enda skatt ur hällen!
Hvad yra fattar dig? Du säljer utan blygd
ditt fria sjelfbestånd, din ära, ja din dygd,
för tomma njutningar från fjerran stränder förde,
som suga landets merg och själens krafter mörda.
Du härmar ofattadt och glömsk af Fäderns lag
all Söderns veklighet och saknar dess behag. —
Hör på Naturens röst. Hon gaf, för skilda zoner,
åt sederna sin färg, åt språken sina toner.
I Söderns paradis der solens milda kraft
uppammar sjelfsådd skörd, och kokar drufvans saft,
der

muntras i anseende till dess stora lätthet och anser isynnerhet vådligt för smaken att belöna dityramber av den beskaffenhet som de ifrågavarande. När till allt detta kommer, att skaldestycket synes innehålla en klar och oförställd uppmaning till krig mot Ryssland, kan jag ej annat än avstyrka akademien att belöna detsamma med stora priset.» Märkvärdigt nog blev han nästan solus in voto — ej ens Blom följde med honom,[1] och alla röstade för stora priset utom Leopold och Sjöberg. Leopold hade emellertid satt fingret på den ömma punkten: dikten uppmanade öppet till krig mot ett land, med vilket kronprinsen ville ingå allians, och Tegnér själv var fullkomligt medveten om, att detta kanske skulle hindra en prisbelöning. Till sin svåger skrev han: »Pris kan jag ej tänka på, då stycket både i poetiskt och politiskt hänseende är kätterskt.» Och man måste medge, att akademien befann sig i en svår ställning. Den var dock en offentlig institution, och att prisbelöna samt på högtidsdagen uppläsa en dikt, som gick ut på en krigsförklaring mot ett land, med vilket vi faktiskt befunno oss i fred och till vilket regeringen ville politiskt närma sig — det var dock att fordra väl mycket. Akademiens beslut blev därför, att stycket prisbelönades, men med villkor av vissa ändringar. Härpå svarade Tegnér, att också han var övertygad om, att sådana kunde behövas. Möjligen kunde ett och annat ställe i politiskt avseende anses för stötande. »Vad detta senare angår, så hoppas jag likväl akademien benäget besinnar det ringa sambandet mellan poesi och politiska förhållanden för dagen, ävensom att ämnets natur nödvändigt fordrar uttrycket av de känslor, som jag hoppas vara varje svensk medborgare medfödda.» Det sista var ju tämligen skarpt, men när det gällde Ryssland, väjde Tegnér ej för orden. Den, som genomdrivit prisbelöningen, var emellertid den hederlige Adlerbeth, och det var han, som fick i uppdrag att underhandla med Tegnér. Adlerbeth var medlem av regeringen och kunde förmodligen övertyga Tegnér om nödvändigheten för akademien att förfara som den gjort. Han gjorde det på ett ytterst älskvärt sätt. Rörande anspelningen på ståndsförfattningen hemställde han, om icke versen »till undvikande av all politisk åsyftning, som akademien bör undvika, kunde substitueras: Ej skilda *flockar*, men ett brödrafolk», och denna ändring accepterades av Tegnér. Starkare framhöll Adlerbeth »den varsamhet, som tidens skick och fäderneslandets ställning kräva, att under åtnjutande av fred med dess grannar icke giva anledning till sådana missnöjen, vilka kunde rubba dess bestånd eller åtminstone föranleda till obehagliga ministeriella explikationer». Det kändes påkostande att göra denna anmärkning mot ett stycke, fyllt av en så lågande skaldekänsla. Men det gick icke för sig att som *rov* utmärka »vad olyckligtvis genom traktater blivit avträtt. I stället tror jag tanken böra därhän vändas, att ju större förlusterna äro, ju mera bör nationalandan liksom koncentrera sig att försvara vad övrigt är, att göra fäderneslandet stort även inom trängre gränser... att skapa nya tillgångar till sann välmåga genom renhet i seder, idoghet, härdighet i mödor, sparsamhet i levnadssätt, enskilda uppoffringar, egennyttans och egoismens kuvande under patriotismens heliga lag.» I enlighet med dessa anmärkningar ändrade Tegnér sitt stycke, krigsfanfaren utbyttes mot en uppmaning till ett fredligt uppbyggelsearbete:

[1] Leopold tyckes hava tagit nederlaget tämligen djupt, ty till Rosenstein skrev han, att han önskade, »att akademiens dom må göra henne hos vettiga läsare, nu och i eftervärlden, så mycken heder, som jag bör tillstå, att den förorsakat mig förundran och jag kunde nästan säga bedrövelse».

Digitized by Google

Låt, Svea, dina berg fördubblad ge sin skatt,
Låt skörden blomstra opp i dina skogars natt.
Led flodens böljor kring som tamda undersåter
Och inom Sveriges gräns erövra Finland åter.

Genom omarbetningar i denna stil förlorade dikten högst betydligt i enhetlighet, ty den första versionens krigstoner kunde ej alldeles dämpas i den andra, där de skorra mot det nya programmet att inom Sveriges gräns »erövra Finland åter», och den efter alexandrinerna följande krigsskildringen hänger nu tämligen i luften. Men denna omarbetning var nog det enda sätt, på vilket dikten kunde räddas, och genom de handskrivna exemplaren fick allmänheten dock kännedom om dikten, sådan den i ingivelsens ögonblick sprungit ur Tegnérs bröst.

Med Svea hade Tegnér vältaligare än någon annan givit uttryck åt de känslor, som rörde sig hos det svenska folket, och han hade gjort det i en poetisk form, som icke genom sin nyhet föreföll främmande. Det var författaren till kantaten 1789, som återuppstått — med samma språkkonst och samma fosterländska patos. Götiska förbundet — eller rättare dess båda ledande män, Adlerbeth och Geijer, ty förbundet självt intog ingen fast position inom politiken — Götiska förbundet anslöt sig däremot lydigt till Karl Johans politik, uppgav revanschtanken och fann sig i Finlands förlust. Genom bristen på ett konkret yttre mål — skriver Blanck — blev »därför hela den götiska nationalismen i ganska hög grad abstrakt och antikvarisk, och det är just detta, som skiljer den så väsentligt från de stora nationella rörelserna i Tyskland, i Spanien och i viss mån t. o. m. i Danmark . . . Det fanns endast en man inom den götiska kretsen, som gjorde sig till tolk för de gamla svenska känslorna och aldrig böjde sig för Karl Johans övermakt. Det var Tegnér.»

Dikter 1811—1820.

Under den tid, som förflöt mellan Svea och offentliggörandet av de första Frithiofsromanserna, skrev Tegnér en mängd dikter, som ytterligare ökade hans skalderykte; de flesta offentliggjordes i Iduna. Innan han erhållit stora priset för Svea, hade han nämligen, i oktober 1811, invalts i Götiska förbundet, väl såsom Krigssångens författare, men nog också på grund av sin värmländska börd; två av hans svägrar, Gustaf och Olof Myhrman, voro redan förut medlemmar. Valet var i hög grad berättigat, ty — såsom vi redan sett — kände Tegnér bättre till den isländska litteraturen än göterna själva, och i hans tidigare dikter hade också, ehuru sparsamt, åtskilliga »götiska» vändningar spelat in. Förbundets patriotiska syfte hade väl Tegnérs varmaste sympati, men å den andra sidan delade han icke Adlerbeths antikvariska fantasier, och i det redan (sid. 351) citerade brev, i vilket han tackade för invalet, underkastade han denna antikvariska goticism en skarp kritik. Faktiskt kom också Iduna att genom Tegnérs medarbetarskap icke så litet ändra karaktär, ehuru i en riktning, med vilken även Geijer sympatiserade. I det tredje häftet, som utkom i slutet av 1812, inträdde nämligen Tegnér såsom medarbetare. Men de dikter, som han där offentliggjorde, äro mycket litet götiska — endast några mytologiska namn, som utan fara för sammanhanget kunde

Digitized by Google

vara borta. Att för övrigt — skrev han med anledning därav till Adlerbeth — »ej blott stycken av götiskt innehåll, utan även andra poemer kunna ingå i Iduna, därom kommo Geijer och jag redan i somras överens, och jag hoppas du ej har något däremot. Man bör, så vitt man kan, undvika enformighet och ha avseende på tidens anda, så vitt den möjligtvis låter förena sig med det gemensamma syftemålet för vårt företag.» Dessa dikter i det tredje häftet voro Majsång, Skidbladner och Flyttfoglarna samt de båda äldre, omarbetade dikterna Herthas barn och Elden; i det fjärde tillkommo Den gamle hedningen (sedan kallad Asatiden), Prästvigningen och Skaldens morgonpsalm. Andra under denna tid skrivna dikter publicerades senare såsom Romresan, Jätten och Sång till solen, vilka alla inskickats till Iduna, men ej införts. Av dessa är endast Asatiden en mytologisk dikt, och för populariseringen av den isländska skaldemytologien har Tegnér nog gjort mera än någon samtida skald. Såsom vi minnas skrev Geijer ingen enda dikt av mytologisk halt. Ling hade visserligen gjort några jätteansträngningar i denna väg, men mytologien var hans egen, ej den fornnordiska, och detsamma kan sägas om Atterboms Skaldarmal. Asatiden däremot återger samma föreställningar som Snorres Edda, och samtidigt ser Tegnér denna gudavärld från den nyhumanistiska synpunkt, från vilken Schiller sett Die Götter Griechenlands. Liksom Oehlenschläger förenar han redan nu goticism och nyhumanism. Naturen var då — heter det i anslutning till Schiller — ännu ej en livlös kropp, en ande rördes då i nu förstelnade leder, gullmanig Skinfaxe drog fram den skinande dagen, ur den blåa floden sjöng grönskäggig strömkarl, skogsfrun svängde sitt skärp mellan grönskande tallar, och skalden grep med senfull hand i harpans strängar. Men denna asatid är gången, och fåfängt söker Iduna att väcka den upp ur graven. Må därför Heimdal blåsa som vid Ragnarök, så att den kraftlösa och överkloka dvärgaätten kan tro på Ljungarn, som nalkas med straffande hammar.

I själva verket är dikten således riktad *mot* Götiska förbundets antikvariska svärmeri, och i de övriga dikterna är den götiska mytologien endast ett biverk. Deras betydelse ligger på ett helt annat plan. De beröra samtidens problem — såsom Tegnér skrev i brevet till Adlerbeth — och i formen har han i dem definitivt avlägsnat sig från den eftergustavianska smaken och skapat en ny, individuell stil. De hävdvunna, stereotypa vändningar, som ännu förekommit i Svea, försvinna här så gott som alldeles, diktionen blir mera realistisk, impulserna från den tyska idealismen allt starkare, under det att han samtidigt bibehåller Kellgrens fordran på klarhet. Hans stil skiljer sig därför lika starkt från eftergustavianernas som från nyromantikernas. Det romantiska oändlighetsperspektivet finnes i dessa dikter, liksom i Atterboms, men det ter sig på ett annat sätt. I sitt minnestal över Tegnér har Geijer antytt skillnaden: Tegnérs »poesi är ljusets, ögats, mer målande än musikalisk». Hans så medryckande diktion har icke den atterbomska musiken, den saknar clairobskyren och rör sig i ett strålande solsken. Den har, liksom Atterboms, en underton av mystik, men en annan, av hellenisk platonism. Den för-

Digitized by Google

fattare, som står honom närmast och vars idéer han — på ett fullt personligt och självständigt sätt — tillegnat sig, är därför Schiller. Betrakta t. ex. Skidbladner. Om detta skepp förmäler den isländska sagan ej mycket. Enligt en uppgift var det Freys skepp, enligt en annan Odins (såsom hos Tegnér). Men hos Tegnér är det i själva verket intetdera. Skidbladner är diktens skepp. Från Nordens snö och isar — heter det — längtar du dit, där druvan glöder och orangen blommar. Men vad är verkligheten? Vad I kännen, vad I veten, det är verkligt, det leven I. Låt blott konsten lyfta er ur gruset. Se, Skidbladner vinkar dig vid stranden, diktens gyllne skepp, och för dig dit din längtan trår:

Därför, längta icke mer från Norden.
Skönheten är vansklig uppå jorden,
Endast *dikten* hör hon evigt till.
Var som helst du må av ödet ställas,
Finns Hesperien, finns Hellas,
För din syn, så snart du vill.

Föreställningen om diktens värld som den högsta och den i egentlig mening verkliga är Schillers, och både i avhandlingar och i dikter hade han utvecklat den. Den är ju även Atterboms och hela romantikens. Men i Skidbladner finnes — såsom Böök framhållit — »inga naturfilosofiska hieroglyfer; poesiens sanningar stråla i det öppna solskenet, liksom tornen i den himmelska staden bada sina tinningar i purpurglans». Det är också Schiller, som mer eller mindre ligger bakom nästan alla de andra dikter, som Tegnér under denna tid skrev. De stå nyromantiken nära, men äro dock av en annan art, icke blott i formen, utan ock i tankegången. I Flyttfoglarna möta vi nyromantikens svärmeri för Södern. Versen har något av fågelns snabba vingslag, landskapsbilderna avlösa varandra i rask takt, de visa oss skaldens vakna blick för färgen, och dikten återger både hans frigjordhet från det låga vardagslivet och den oro, som tillhörde hans lättrörda temperament. Även här har han fått själva uppslaget från Schiller, från en visa i Wilhelm Tell, och tanken är densamma som i Skidbladner, ty också flyttfågeln är ett diktens skepp, som styr mot det skönhetens rike, som både i Söder och i Nord dyker upp ur vågen. Detta är romantik, men en annan än den elegiska trånaden i Lycksalighetens ö, en frisk, solig optimism. Denna kunde väl, såsom vi skola se, även under denna tid slå om i en bitter pessimism, ty mer än andra var Tegnér ett ögonblickets och den tillfälliga stämningens barn. I de flesta dikterna strålar oss likväl

Digitized by Google

hans optimism till mötes. Vi minnas Grafströms sentimentala Sången i Poetisk kalender samt även det häftiga utfall, som Tegnér i ett brev gjorde mot den fosforistiska tårmildheten. Han skrev också en svarsdikt med samma namn, vilken fylles av det mest översvallande levnadsmod. Diktens källa är hälsans, och ur denna hämtar skalden ett läkemedel mot varje kval, hans hjärta sårar:

Välan, ur källan vill jag dricka
Med mod, om jag är drycken värd.
Med friska ögon vill jag blicka
Omkring mig i den sjuka värld.
Den gyllne lyran skall ej klinga
Om kval, dem själv jag diktat har,
Ty skaldens sorger äro inga,
Och sångens himmel evigt klar.

Så länge över tappre fäder
Det stjärnerika gravvalv hängs,
Så länge friska nordanväder
Än sjunga Sveas barn till sängs —
Så länge Nordens bröst bevare
Sin undersköna stämmas gång,
Och berg och dalar återsvare
Den manliga, den svenska sång.

Denna dikt skrevs väl först i slutet av 1818 och trycktes 1819 i Stockholms-Posten, men den uttrycker Tegnérs uppfattning under hela denna tid, och den ger oss kanske bäst motsättningen i temperament mellan honom och nyromantikerna. Ty det starkaste intryck, man under dessa år får av Tegnér, är av en hänförd soldyrkare, en apollonisk siare. Hans Skaldens morgonpsalm i det fjärde Idunahäftet är icke någon kristen lovsång, utan en hellenisk hymn till solens strålande gud:

Sol, som från mig flytt!
Över bergens topp
Lyfter du på nytt
Strålig hjässa opp.
Jag vill bedja med de myriader.
Hör mig sångens, hör mig ljusets fader!
— — — — — — — — — — — —
O! du vet det väl,
Hur jag älskar dig.
Därför fyll min själ,
Fyll den helt med dig!
Ärans, guldets, maktens åtrå vike
Från mitt rena hjärta, från ditt rike!

Digitized by Google

Ungefär samtidigt skrev han tvenne andra dikter, som från olika sidor uttrycka samma tankar — Jätten och Sång till solen. Jätten bor i bergets salar, dit solen aldrig trängt, och han hatar allt det ideella i livet, han är ondskan själv med ondskans majestät, materialisten, som står såsom skaldens motsats:

Jag hatar skaldens drömmar,
De Valhallsburna,
Om fosterland och ära,
Om dygd och gudar.
Jag kan ej dåren locka
Från blåa molnen;
Dock är jag nöjd: på jorden
Är han föraktad.

Den andra dikten, Sång till solen, är en bland Tegnérs mest storslagna med en mäktig kosmisk fantasi, den mest högstämda av de många solhymner, som följt efter Miltons under 1700-talet så ofta imiterade urbild. Solen är livet i naturen. När den i glöd stiger ur östern,

Som en ros ur sin knopp
Växer skapelsen opp.
Den får liv, den får färg,
Men du nedblickar glad
På de gnistrande blad,
På de flammande berg.

Tegnér anknyter här, såsom Nilsson visat, till Lucifersmyten hos Jesaia — om den fallna morgonstjärnan — och dikten får därigenom en underton av tragik. Solen är rebellen mot Gud och har därför störtats ut i rymden för att där förkunna Herrens förnekade välde. En gång skall likväl förlossningens timme komma. Den gyllene bollen skall sprängas, världen störta i grus, den Evige taga sitt barn i faderlig famn, och »efter långvarig natt skall jag se dig en gång i ett skönare blå».

Napoleonsdikter.

Detta är en romantik, som är i släkt med Byrons och alldeles motsatt fosforisternas. Likheten med Byron, med trotsets romantik, röjer sig ock i en grupp av andra dikter. Byron var en av de ytterst få engelsmän, som vågade hylla Napoleon. I Sverige var Tegnér vid denna tid en av de också ytterst få svenskar, som beundrade den djärve korsikanen. Han hade alltid svärmat för honom. Men i de första Napoleonsdikterna hade han firat honom såsom frihetens och dygdens härold. Den fantasien hade han måst övergiva. Men

Digitized by Google

ett stod dock kvar av detta ungdomsideal. Napoleon var revolutionens son i kamp mot ett föråldrat politiskt system, och därtill kom nu — för den andligen mogne Tegnér — det överväldigande hos den hänsynslöst utvecklade enskilda personligheten, den mänskliga individen, som fått något av en naturkrafts väldiga mått. Denna hjältedyrkan, som ytterst stammar från Sturm und Drang, fortlevde under romantiken hos Byron och Tegnér och steg hos dem till ett verkligt patos. Hos bägge var detta svärmeri för den nyare tidens störste despot — egendomligt nog — förenat med en stark politisk liberalism. Hos Byron berodde hyllningarna åt Napoleon till en stor del nog på hans motsägelseanda, hos Tegnér snarast på den ridderlighet, som är ett så karakteristiskt drag hos honom. Han kände ett behov att försvara en stor och smädad personlighet — icke då denne var den mäktige, utan då han var en fallen storhet. 1812 hade Karl Johans politik segrat, Sverige hade genom fördraget i Åbo anslutit sig till Ryssland, och i slutet av året nödgades Napoleon anträda det återtåg från Moskva, som inledde den femte akten i hans livs växlande drama. På hösten 1813 stod det avgörande slaget vid Leipzig, som beseglade världshärskarens öde, och i april året därpå nödgades han avsäga sig tronen för att faktiskt bliva en fånge på Elba. Opinionen i Sverige hade överallt vänt sig mot honom, och i februari 1814 skrev Elof Tegnér till sin bror: »Här är entusiasmen för kronprinsen och hatet mot hyenan Napoleon gränslöst. Den siste hoppas vi, till eget välförtjänt straff och androm till varnagel, bliva med det första uppsatt i järnbur på St. Pauli kyrkas torn i London, uppvärmd under fötterna med glödande kol. Den satans rackaren måtte väl nu snart vara mogen, då nästan hela Europas krigsstyrka står blott 12 mil från Paris.» Den yngre brodern hade en rakt motsatt mening. Då man i december 1812 bad, att han skulle omtrycka sin krigssång, svarade han: »Vad krigssången angår, så finner du själv lätteligen oskickligheten av att i närvarande omständigheter låta omtrycka den. Ty vad äro våra tidningar och vår politik annat än ett ryskt Te Deum? ... Ett stycke, som ej andas annat än kärlek för vårt land och hat för vildarna, kan ej passa däri. Vårt motto för närvarande tyckes vara: leve kosackerna!» Och i oktober 1813 skrev han till Adlerbeth: »Den, som inbillar sig, att Europa befrias av ryssar och konsorter eller att kosackernas framgång är en fördel för Sverige, har kanske rätt, men med mig tänker han väldigt olika. I hat till barbarerna är jag född och uppfödd och hoppas även att, oförvillad av moderna sofismer, dö däruti.» Det är mot denna bakgrund, som Tegnérs Napoleonsdikter böra ses. Den första av dem

Digitized by Google

är Nyåret 1813, som även visar oss, huru lätt Tegnérs optimism kunde slå om, nästan i människohat. Det nya året kommer såsom apokalypsens ryttare med hunger och mord, och där andra sågo frihetens morgonrodnad, såg Tegnér endast den hotande despotismens natt. Napoleon nämnes dock icke direkt. Dikten Hjelten, som skrevs något senare under 1813, är däremot en högstämd hyllning åt den storslagna personlighet, som då stod på branten av sitt fall: Varför smädar du mig ständigt, ögonblickets lumpna skara, utan vilja, utan märg? Frågar stormen, när den far fram över jorden, om den bryter någon lilja?

Evigt kan ej bli det gamla,
Ej kan vanans nötta läxa
Evigt repas opp igen.
Vad förmultnat är, skall ramla
Och det friska, nya växa
Opp utur förstörelsen.

Det är icke jag, som härjat fälten, ty hjälten, allt det härliga på jorden, verkar blint, som anden vill. Falla kan jag. Lejontämjaren, gudasonen Herakles föll, när svekets klänning grodde fast vid hans breda skuldra.

Men han reste sig och tände
Själv sitt bål på höga Oeta
Och flög dän, gudomliggjord.
Så min hjälteban ock ände.
Och vill bålets namn du veta,
Söder heter det och Nord.

Ännu våldsammare är den 1815 skrivna Den vaknade örnen, som diktades vid underrättelsen om Napoleons uppbrott från Elba. På sin klippiga ö sov örnen, och vi trodde, att han skulle dö! Vi bedrogo oss. Nu har han vaknat och sträcker sin väldiga flykt över land och sjö. Akten er därför, små rovfåglar!

I sutten så tryggt på Europas lik
Och hackaden bit ifrån bit.
I snattraden dumhet båd hit och dit,
Att världen var fri och att korpen var vit.
Så var edert eviga skrik.

Carl den tolfte.

Den citerade strofen röjer, att Tegnérs Napoleonskult till en väsentlig del spirat upp ur hans hat till den politiska reaktion, som han såg hota och som för Geijer tedde sig såsom den första genom

Digitized by Google

Kung Carl

Kung Carl, den unga hjelte,
han stod i rök och damm.
Han drog sitt ~~[illegible]~~ svärd från bälte
och bröt i striden fram.
"Hur svenska stålet biter
Kom låt oss pröfva på.
Ur vägen, Moscoviter!
Friskt mod, I gossar blå!" –

Din svenska hop var ringa
men ~~[illegible]~~ Carl han stod ock der
Då föll för deras klinga
den tiodubbla här
En kung sin krona glömde
på slagfälten ~~[illegible]~~ som kort
Ett annan nog den gömde,
Kung Carl han ~~[illegible]~~ gaf den bort.

Gråhårad Statskonst lade
de snaror ut med hast:
den höga yngling sade
ett ord, och snaran brast
Högbarmad, smärt, gullhårig
sen ung Aurora kom.
Från kämpen nittonårig
hon vände ostörd om.

Och en mot tio stående
af [illegible]
Der flydde [illegible]
och var hans [illegible]

Tre Konungar [illegible]
ej [illegible] bud.
[illegible] han mot Europa
en [illegible]

Kung Carl av Tegnér.
Lunds universitetsbibliotek. (Tegnérs efterl. hs, bd 3.)

Digitized by Google

Digitized by Google

natten brytande strålen av en ädlare statskonst. Men den spirade ock upp ur det romantiska inslaget i hans väsen, ur hans förakt för den jordbundna nytta, som det föregående århundradet satt såsom målet för våra strävanden. Napoleonsdikterna äro fyllda av samma anda som Geijers Vikingen, av svärmeriet för den opraktiska och gagnlösa äran, för ett liv i bragder, en kamp utan något egentligt mål, blott för kampens egen skull, och genom sin aktualitet, sitt djärva grepp i tidens stora stridsfråga verka Tegnérs Napoleonsdikter därför vida kraftfullare än Vikingen. Tegnér hade två med varandra befryndade hjältar: Napoleon och Karl XII, och vid minnesfesten 1818 egnade han den senare en dikt, som blivit den måhända mest populära i Sverige — just därför att den är så äkta svensk: i hänförelsen för hjälteynglingen, som hänsynslöst sönderslet statskonstens alla snaror, i med- och motgång lika, varm blott för äran och det rätta. Liksom Napoleon förkroppsligade han därför Tegnérs hjälteideal, och liksom denne gick han under, ty »det härliga på jorden, förgänglig är dess lott». Att båda voro despoter betydde för Tegnér intet inför de strålande hjältegestalterna; allt tal därom var en dvärgalåt, som till sist skulle tystna, ty bådas liv var dock en hjältesaga, till vilken eftervärlden med beundran skulle lyssna.

Nore.

Denna Tegnérs ridderlighet och hans politiska frisinne komma kanske klarast fram i dikten Nore, som för att rätt förstås bör ses i sitt tidssammanhang. Genom freden i Kiel den 14 januari 1814 hade konungen av Danmark till konungen av Sverige avträtt Norge, vilket skulle »utgöra ett konungarike, förenat med Sverige», och i utbyte avträdde konungen av Sverige Pommern med Rügen till konungen av Danmark. Med anledning av freden firade Lunds universitet den 1 mars en fest, vid vilken Nore utdelades. Norges ställning till Sverige var emellertid ej avgjord genom Kielerfreden, och den allmänna meningen i Sverige var tydligen, att det erövrade landet skulle förvandlas till ett nytt Pommern d. v. s. en svensk provins med en viss självstyrelse. Genom norrmännens motstånd och de utrikespolitiska svårigheterna nödgades Karl Johan som bekant att genom konventionen i Moss (den 14 augusti) erkänna den nya norska grundlagen med de förändringar, som bleve en följd av föreningen med Sverige. Genom den slutliga föreningsakten (den 4 november) erkändes Norge såsom ett självständigt rike, ehuru i förening med Sverige. Hos den svenska högern — Järta, Atterbom m. fl. — mottogs underrättelsen med ovilja, ty man hade hoppats på en annan tillämpning av Kielerfreden. Redan innan utslaget fallit, hade emellertid Tegnér ställt sig på den motsatta sidan och yrkat på en fri förening av två självständiga stater.

Digitized by Google

Hos honom hade goticismen utvecklats till skandinavism, och han är den förste representanten i Sverige för denna rörelse, som några årtionden senare skulle få så stor betydelse för det nordiska kulturlivet. I bakgrunden skymtar nämligen tanken på en förening också med Danmark, och det forna nationalhatet mot vår sydlige granne har hos Tegnér förbytts till en varm sympati för det lilla landet, som så hårt fått lida under sin kamp mot den europeiska koalitionen — åter ett utslag av Tegnérs ridderlighet. I sin festdikt berörde Tegnér heller icke det sista kriget, ty jag tror — skrev han till Adlerbeth — »att man ej bör påminna ett ädelt folk, att det blivit erövrat eller sålt». Föreningen med Norge var för honom en verkan av högre krafter än krigslyckan och politiken. I forntiden hade vi — säger Svea till Nore — lekt tillhopa, ett tvillingpar, en högväxt ätt uti Allfaders hus. Men vi skildes åt, det blinda hatet kom, en lömsk och dyster svartalf: »Dock viskade alltjämt en röst: Din broder är det.»

Förgäves än en gång steg Balder opp på jorden,
Karl August[1] var hans nya namn.
Ett präktigt stjärnfall lik, han glänste över Norden
Och återvände i sin faders famn.
Men — är hans ande ej i Norden fullt förkolnad,
Kom, låt oss svärja tro inför hans vålnad!

I Norden skall det vara *en* kraft, *en* enig vilja, ty vad Gud förenat må ej människor skilja. Kommer därför någon att hota vår sköldborg, så skola vi som Starkotter värja oss »med try par armar». Märkligt nog icke ens antydde Tegnér Karl Johans andel i detta föreningsverk, ty — skrev han till sin svåger — »när man vill vara hövlig mot höga vederbörande, så tiger man». Då Adlerbeth förundrade sig över denna uraktlåtenhet, svarade Tegnér: »Varför jag ej nämnt prinsen, är för vidlyftigt att nu omtala. Jag hoppas, att sista politiska händelser givit dig goda upplysningar. Tror du verkligen, att de förnuftigare hädanefter kunna tro på Europas återställda jämvikt, kunna glädja sig över den absoluta uselhetens seger över kraften och geniet eller att tidens välvningar icke snart med hela sin styggelse skola drabba oss och våra söner, åtminstone oss svenskar,

[1] Vid Karl Augusts död skrev Tegnér till svärfadern: »En stor, oersättlig förlust har Sverige gjort. Hela provinsen är full av hans beröm och tusen anekdoter om hans popularitet, klokhet och mänsklighet. Han var uppfostrad och uppvuxen bland besvär, bekymmer, t. o. m. fattigdom. Han kände folkets behov och medlen att avhjälpa dem. Han var verksam utan fjäsk och allvarsam utan hårdhet. Ingen stel etikett, intet kungligt högmod fanns i hans väsen.»

Digitized by Google

så har jag verkligen ingenting att säga dig.»[1] Karl Johans allians med Ryssland var i Tegnérs ögon ett brott, som han icke kunde förlåta.

Tegnér och de båda skolorna.

Även frånsett detta för Tegnér så karakteristiska politiska inlägg har Nore en viss litteraturhistorisk betydelse. Ty dikten gav det första uppslaget till striden mellan Tegnér och den nya skolan. Tegnérs ställning till denna hade före 1814 varit neutral, snarare sympatisk än motsatsen, ehuru han — som de flesta andra — ogillade den pöbelton, som Polyfem till en början anslog. Från nya skolans sida hade hans dikter hälsats med ett ofta översvallande lovord, icke minst av Hammarsköld. I Lyceum hade denne skrivit en entusiastisk recension över Krigssången, och Phosphoros gick ännu längre i sin beundran. Hammarsköld hade jämfört Krigssången med Wallins dityramb. Det vore skada — heter det i Phosphoros — »att kontrastera denna vackra entusiasm för herr Wallin med några kalla, prosaiska invändningar. Säkert torde dock vara, att det visserligen är en tillräcklig ära för herr Wallin att nämnas vid sidan av en Tegnér. . . . Vad saken beträffar, nämligen karakteristiken av poemet, så är någonting ganska viktigt glömt, nämligen dess huvudegenskap. Denna egenskap, som individualiserar Tegnér och hans värdige vän Ling, är *svenskhet.*» Den året därpå följande recensionen över Tegnérs poem till Karl August är också ytterst erkännsam. Då Tegnér först framträdde, sågo nyromantikerna således i honom en meningsfrände, och han erhöll även anbud att bliva medarbetare såväl i Lyceum och Polyfem som i Phosphoros, ehuru han för att icke bliva inblandad i striden avböjde dem, men lika avböjande skrev han till Wallmark (i febr. 1810): »Lyceisternas prospectus var visserligen bombastisk och eländig, och i detta avseende kunde den införda parodien däröver i Journalen, som i övrigt var rätt kvick, vara rättvis och välförtjänt. Men å andra sidan är också härigenom från herrarnes sida signalen given till en litterär tornering, varvid allmänheten troligtvis ingenting annat vinner än det tvetydiga nöjet att få skratta på författarnes bekostnad. Jag tycker annars, att vår förfallna litteratur ganska väl kunde behöva, att alla tänkande huvuden i landet förenade sig till dess upphjälpande och icke genom ömsesidiga småtvister hindrade dess gång, jag vill icke säga till fullkomlighet, men till förbättring. Och till tänkande huvuden måste vi väl ändå räkna Höijer, Berzelius, Silverstolpe och flera, som man sagt mig skulle deltaga i Lyceum. Att dessa herrar tilläventyrs tänka olika med många andra, låt vara med pluraliteten, över vitterhet och vetenskap i allmänhet, är väl icke en omständighet, som genast bör göra dem till föremål för persiflagen; det händer oss alla att se en sak olika, och dessutom tänker jag, att det är i vitterheten som i religionen, att nämligen var och en bevisar sin tro med sina gärningar. Med ett ord: parodien tyckte jag var något skarp, och är den, som jag förmodar, att anse som en krigsförklaring, så tvivlar jag, att någon, som verkligen nitälskar för landets litteratur, kan glädja sig däråt.» Om det första Phosphoroshäftet yttrade han sig väl i brev till Geijer (i februari 1811) ganska ringaktande, men han undantog signaturen A

[1] Adlerbeth höll emellertid i sig: »Det vore besynnerligt, om man ensamt i Sverige skulle föresätta sig att misskänna och tadla en hjälte, som genom sina bragder vunnit aktning och tillgivenhet av hela Europa. . . . Att förbehålla Wallmark och konsorter att besjunga denne man, är enligt min övertygelse högst osvenskt. Dessa uslingar kunna ju aldrig behandla det ädlaste ämne utan att ohelga det.»

Digitized by Google

(Atterbom), »som tyckes ha mycken talang för poesi». Låt mig veta — fortsätter han — »om du står i något slags förhållande till fosforister, polyfemister eller lyceister. Att du ej är av wallmarkianerna är väl tydligt. Ehuru det gamla partiet onekligen tills dato har geniet och ostridig förtjänst på sin sida, förefaller det mig besynnerligt, att de tyckas anförtro sitt försvar och sin reputation endast i Wallmarks händer, som väl icke är född att spela någon synnerlig roll i en dylik titanomaki.» Till Atterbom, som skickat honom det häfte av Phosphoros, där Skaldarmal intagits, skrev han i juni 1811 ett brev, som är ganska karakteristiskt för den blivande »göten»: Skaldarmal »är, om icke just ett stycke av nordisk, dock av äkta poetisk anda». Det nordiska ligger väl dock ej i forntiden, »ty är icke poesien ändå alltid, mer eller mindre, till sin form ett idealiskt organ av tiden? Fädernas heliga anda vilar nu en gång för alla i våra ättehögar, och den store döde kunna vi ej uppväcka.» Vi känna ej asaläran i dess ursprungliga form, och att tolka den med ledning av »lärorna av en viss modern filosofskola», förefaller betänkligt: »Det synes mig vågat att vilja göra en religionslära, uppkommen för 2000 år sedan hos ett folk som våra förfäder, till ett slags commentarius över ett modernt system av metafysiken.» I fortsättningen av brevet uttalar han sitt ogillande av Hammarskölds angrepp på Leopold. De Critiska brefven äro »skrivna med allt för mycken partiskhet och till större delen utan både moraliskt och estetiskt sinne. Jag är ingen utmärkt beundrare av Leopold, men hans förtjänst är dock i många fall obestridlig, och att se en av nationens utmärktaste män på detta sätt persiflerad väcker förtrytelse hos var och en billigt tänkande och har en verkan, alldeles motsatt mot den, som författaren förmodligen påräknat.» En revolution inom vitterheten »måste börja med det praktiska och utövningen, ty här som i religionen måste man bevisa sin tro med sina gärningar. Ett stycke sådant som T:i Erotikon eller Skaldarmal verkar i detta hänseende mer än alla teorier, vilka de kunnigare känna förut och allmänheten ej begriper.» Till Wallmark och till Atterbom yttrade han således ungefär samma sak och anslöt sig icke till någotdera partiet.

I början av 1812 kom han på besök till Stockholm och blev då personligen bekant med både Askelöf och Hammarsköld, tyckes även hava kommit på god fot med dem, ty till Adlerbeth skrev han i april: »Huru må Hammarsköld och Polyfem? Påminn den senare, att han lovade mig en samling av sitt blad, som skulle vara roligt nog att ha här i ensamheten», och i samma brev yttrade han sig även om Wallmark: »Jag läser, Gud ske lov, här på landet aldrig Literaturjournalen och tänker, att jag ingenting förlorar därvid. Jag vet således ingenting om Markalls anfall mot Axel och Walborg. Hälsa emellertid vår hederlige Styrbjörn (J. Dillner) tusenfalt och gratulera honom att vara antastad av den djupsinnigaste bland recensenter.» På sommaren träffade Tegnér både Wallmark och Wallin i Örebro. Som vi av ett förut (sid. 462) citerat brev till Geijer sett, räknade de såväl Geijer som Tegnér till fosforisterna, och för Wallin hade den senare försäkrat, att både han och Geijer »verkeligen trodde, att polyfemisterna lätteligen kunde ha rätt i många av sina principer, ehuru vi i övrigt ej kunde gilla deras polemik; att man borde lämna var människa, som ej vill ta parti, frihet att slippa det; att vår neutralitet i annat fall lätt kunde bli en beväpnad m. m.» Kort därefter kom Geijer, såsom vi minnas, i polemik med Wallmark, och nu kände sig även Tegnér böjd att bryta en lans med Journalen. Vad synes dig — skrev han (i oktober 1812) till Adlerbeth — »om Wallmarks svar mot Geijer? Det gläder mig verkeligen, att kriget nu är förklarat. Ehuru fredsälskande jag är,

Digitized by Google

så tror jag dock ej, att jag försummar första tillfälle att deltaga däri. Har du hört, om det blir någonting av med den påtänkta Tidningen för vetenskap och konst?» Denna tidning var, såsom man torde erinra sig, ämnad att ersätta Polyfem och skulle utgivas av Askelöf, och Tegnér tyckes således, åtminstone ett ögonblick, hava tänkt på att bliva medarbetare i ett nyromantiskt organ. Askelöfs blad kom emellertid aldrig till stånd, och i stället började Palmblad att utgiva Swensk Literatur-Tidning. Om denna skrev Tegnér till Adlerbeth (i februari 1813): »Den nya Literaturtidningen tycker jag artar sig rätt väl. Vet du, vem som skrivit recensionen över psalmerna? Hammarskölds översikt över danska litteraturen är likväl ofta allt för ensidig, isynnerhet vad Oehlenschläger angår.» Detta låter ju relativt välvilligt, och i samma brev är han ursinnig på Wallmark, vars ganska goda recension av Lings Agne han kallar »det uslaste mischmasch, som någonsin blivit satt i trycksvärta». Då Wallmarks Journal på grund av en politiskt misshaglig artikel kort därefter indrogs (se förut sid. 68), skrev Tegnér till Adlerbeth: »Ett av tidens tecken är förbjudandet av Wallmarks Journal, som här berättas för säkert. Jag önskade blott, att det skett av andra grunder, än dem man här uppgiver.» Utan att intaga någon utpräglad partiställning hade Tegnér således med sina sympatier kommit den nya skolan allt närmare, och samtidigt hade hans ovilja mot Wallmark ökats. I oktober 1813 kom emellertid en recension i Swensk Literatur-Tidning över det fjärde Idunahäftet, och denna gav både ros och ris åt Tegnérs dikter. Recensenten (Hammarsköld) fann Skaldens morgonpsalm vara »ett litet mästerstycke av hänförande värme och innerlig naivitet. Dess oförvissneliga behag kunna ej kritiskt analyseras; de böra odelade njutas, och de skola förtjusa var och en, som med sinne för de milda gratiernas språk förenar sympatien med skaldens — och konstnärns i allmänhet — här så levande och rent tecknade sinnelag.» Även Den gamle hedningen berömmes, men där förekommer en reservation: »Dock nedtryckes det hela av ett särdeles koketteri med eddiska myter och gudanamn — som går så långt, att skalden till och med lånar från tyskarna den för isländarna främmande gudinnan Hertha — och strålar av mera faux brillant än av gedigen metall.» Fem dagar efter det att denna recension stod i Literaturtidningen och innan Tegnér fått läsa den, skrev han till Adlerbeth: »Det skall bli artigt att se, vad Literaturtidningen säger om oss. Jag väntar mig en duktig läxa. Åtminstone måtte Hammarsköld vara mig gramse, då han i sina Studier, där han talar om Iduna, alldeles ej nämner mig, men väl Afzelius. Saken är mig naturligtvis likgiltig och skall ej hindra mig att göra honom all rättvisa. Med Literaturtidningen är jag i det hela rätt nöjd och önskar, att den måtte kunna fortfara.» Tyvärr vet man ej, hur Tegnér uppfattade recensionen, ty i de Tegnérska breven finnes en lucka mellan den 28 oktober 1813, då han skrev det nu citerade brevet till Adlerbeth, och den 3 mars 1814, två dagar efter festen, vid vilken Nore utdelades. Men all sannolikhet talar för, att han mera fäst sig vid Hammarskölds klander än vid det starka berömmet. Likaså är det tydligt, att han trots sina växande sympatier för den nya skolan hade en mycket låg tanke om Hammarsköld som kritiker — liksom för övrigt ifråga om Wallmark.

Kritiken över Nore.

I mars 1814 trycktes Nore och framkallade, som man kan förstå, ganska olika omdömen. Till sin bror skrev då Elof Tegnér: »Att Nore är ytterst vågad, kan jag icke frångå, antingen jag betraktar den i politiskt eller poetiskt avseende. Hela svenska nationen måste det

Digitized by Google

väl förefalla främmande och oväntat, att i ett poem över Norges förening med Sverige icke ens nämnes på något ställe den store man, som tillvägabragt denna förening, då däremot man finner Karl August (Guds fred — yxskaft!) här omtalas.» Och lika mycket ogillade Elof Tegnér den poetiska formen. »Gud i himmelen må veta, vad de komma att säga om de *gröna simmande sköldarna,* om *Mimers källa, vars botten kallas evighet, om skamfläckarna, som tvättas bort av dagens vishetslära,* om *stundens drake,* om *den röda hanen* m. m. För mig åtminstone, som icke är någon stor kännare och i min livstid troligtvis icke blir någon stor beundrare av den gamla nordiska mytologien, förefaller allt det här, med mycket annat, tämligen hårdsmält.» Icke heller den blide Franzén kunde undertrycka en lätt reservation: »Nore såg jag redan i Stockholm, där det utgjorde talämnet i många sällskap. Ingen kunde bestrida det anda och kraft samt den nyhet och djärvhet i bilder, som alltid utmärker din poesi. Men några, som hålla sig till idel ord och fraser, hade att anmärka emot en eller annan rad, där de tyckte sig sakna den fransyska sirligheten. T. ex. de *ludna armarne* syntes dem ett oförlåtligt fel. De glömde, att det ej var om dem det var fråga, som knappt ha hår på hjässan. Det enda, som störde mitt nöje vid läsningen, var den föreställningen, att Nore så litet aktar, vad Svea säger och tänker om honom. Dock hoppas jag, att han skall bättra sig och att även din sista profetia skall uppfyllas.» Den gamla skolans män hade således, såsom härav antydes, stött sig liksom Elof Tegnér både på formen och den politiska tendensen i stycket, och Leopold hade i en svassande panegyrik hyllat både Karl Johan och Karl XIII. Enligt hans mening hade Norge genom Kielerfreden blivit ett lydrike under Sverige, och samma mening hystes även av den nya skolans män. Palmblad fann konventionen i Moss »dum», ty man borde ej kontraktera »med undersåtar och rebeller», och detsamma tyckte Hammarsköld, Atterbom och Ling. I maj hade Tegnér redan fått höra dessa omdömen, ty då skrev han till Adlerbeth: »Det gläder mig, att Nore åtminstone ej av alla ogillas. Ett brev från Franzén härom har även givit mig samma tillfredsställelse. Hans och Geijers och ditt omdöme uppväga, som jag hoppas, själva Hammarskölds et konsorters samt övriga ignobile vulgus. Jag gör visserligen ej därmed pretention på någon stor poetisk förtjänst, men ville blott, om möjligt, motväga den tanken, att jag som poet skulle vara ursinnig, därför att jag vill ha min egen ton och föraktar såväl det tyska som det fransyska aperiet av själ och hjärta.» Han hade således gått sin egen väg och skrivit en dikt, som varken poetiskt eller politiskt föll någotdera partiet i smaken.

Digitized by Google

Nore intogs i det femte häftet av Iduna, och detta recenserades — av Hammarsköld — i Swensk Literatur-Tidning den 1 oktober 1814. Att beröra den politiska frågan var naturligtvis ej möjligt, ty detta hade blivit lika mycket ett klander av Karl Johans nya politik som av Tegnérs poem. I stället vände sig Hammarsköld mot stilen och uttalade därvid i skarpare ordalag samma omdöme, som han året förut fällt om Den gamle hedningen: »Man kan kalla detta skaldestycke en poetisk transparent. Vid ett högtidligt tillfälle är det uppställt, skimrande av ljus och glänsande färger, frapperande genom en tillfälligt hänsyftande, kvickt funnen allegorisk komposition, men utan den grundlighet i utförandet, den djuphet i idéen och det sammanhang i motiverna, vilket allt den djuptänkande konstnären söker meddela de alster, som äro beräknade på mera än ögonblicklig effekt. Den härskande själsegenskapen hos Nores författare tyckes vara kvickhet eller förmågan att uppfinna sinnrika likheter, och av denna poetiska fernissa — om jag så får kalla det, vilket ger den poetiska diktionen sin yttre glans — betjänar han sig med en egen skicklighet; skada blott, att det tyckes, som om han trodde, att det i ett konstverk alldeles icke mera behövdes.» Sedan följa några detaljanmärkningar.

Tegnér bryter med nya skolan.

Såsom en fullt rättrogen nyromantiker hade Hammarsköld — alldeles riktigt — funnit, att Tegnérs poetiska diktion visserligen ej var den gamla skolans, men ej heller den nyas; vidare kände han Tegnérs ovilja mot den tyska filosofien och litteraturen, vilket för honom var nog att stämpla Nores skald såsom »ytlig», ty av »kvickhet» var han icke någon beundrare, lika litet som Thorild och nyromantikerna. Omdömet om Tegnérs poetiska stil blev därför — även om det i viss mån träffade huvudet på spiken — likväl ensidigt och orättvist. I själva verket hade dock Elof Tegnér från sin eftergustavianska ståndpunkt yttrat sig nästan lika skarpt. Ett klander av dem, på vilka han satte värde, tog Tegnér dock ganska lätt. Men att en person, vilken såsom skald — och enligt Tegnérs mening även såsom kritiker — var så undermålig som Hammarsköld, skulle sätta sig till domare över honom — *det* kom blodet att svalla över. I Härbärget skrev han därför mot kritikern en nidvisa — först kallad Lorenzo, sedan Hammarspik — som sjöngs på melodien av Pehr Enebomsvisan och är en tydlig imitation av denna, men för att vara av Tegnér ej vidare kvick. Själv tillmätte Tegnér den nog ej något litterärt värde; dikten var ett sällskapsskämt och bör såsom sådant bedömas. Emellertid spreds den i avskrifter, gjorde, som det förefaller, en stormande lycka och hallstämplade Hammarsköld som en ny Pehr Ene-

Digitized by Google

bom. Från denna stund hade Tegnér ock blivit en svuren fiende till hela den nya skolan. Emellertid är det tydligen alldeles orätt att i Hammarskölds recension söka själva orsaken till Tegnérs ställningstagande i den litterära strid, i vilken han nu kastade sig in. Nyromantikerna, som först observerat hans olikhet mot den gamla skolan, hade nu insett hans olikhet även med den nya, och Tegnér, som hittills vacklat mellan bägge, hade fått sitt eget program klarare. Även utan Hammarskölds recension hade striden nog ändå brutit ut. Ty det var mycket, som skilde Tegnér och nyromantikerna åt — först den nya skolans tyska inriktning, som redan länge stött Tegnér tillbaka, och den därmed i samband stående dunkelheten och oredan i stilen. Nu framträdde också de reaktionära tendenser, som från början funnits hos skolan och som stodo i en skarp motsats till Tegnérs utpräglade liberalism. Under den första tiden gälla också Tegnérs utfall mot den nya skolan alldeles övervägande dess politiska och religiösa reaktionssträvanden.

Försök att bilda ett nytt parti.

Med sitt livliga lynne gjorde han därför upp planen att bilda ett nytt litterärt parti mot nyromantikerna, utan att därför ansluta sig till eftergustavianerna, och i det syftet vände han sig till Franzén, som ju icke var partiman, utan stod väl hos bägge lägren. Tegnérs brev är tyvärr förlorat, men av Franzéns svar (februari 1815) kunna vi sluta oss till dess innehåll. Tegnér hade tydligen föreslagit Franzén att träda i spetsen för detta parti. Men detta avböjde Franzén: »Med din ande och din kraft skall *du* ge ton, du, från vars penna, blott i ett brev, faller det, som en annan skulle brösta sig med inför publiken. Leopold är dels för gammal, dels, oss emellan sagt, på andra sidan något överdriven. Jag vet ingen annan än dig och Wallin att lita till. Skada, att det är så långt avstånd emellan er. Geijer, som har så verklig förtjänst, lär vara för mycket insnärjd i ligan. Jag önskade, att en röst höjde sig ibland allmänheten med nog styrka att bli hörd, som på ena sidan gjorde rättvisa åt det sanna och goda i den s. k. nya skolans åsyftning, men tillika visade dess förvillelse. Nu hör man endast ytterligheter från vardera sidan . . . Vad mig angår, så är jag mycket för svag till en kritiker. Jag kunde säga en sanning kanske, men den hördes ej från min mun. Högst kunde jag bli vapendragare eller en småsven.» Svaret var således i det hela avböjande och i sak nog riktigt. Franzén var ingen stridens man, Geijer var nära förbunden med fosforisterna, och vid denna tid hade även Wallin börjat närma sig dem. Tanken på Leopold var tämligen förflugen, och Franzéns svar tyckes också till en början hava mattat Tegnérs stridsiver. I slutet av året återkom han dock till planen, denna gång i samband med ett av J.

Digitized by Google

Teckning av Maria Röhl. 1829. Kungl. Biblioteket.

Digitized by Google

Digitized by Google

F. Lundblad framkastat förslag att i Lund utgiva en litteraturtidning — tydligen såsom ett slags sydsvensk motskrift mot den i Uppsala. Tegnér svarade väl, att en dylik tidskrift borde utgivas i Stockholm och ej i Lund, men han tillade: »Jag vill ej neka — och du känner det förut — att det är min avsikt att, så vitt hos mig står, hämna förnuftet, förtrampa den tyska ormsens säd och rädda från dårhuset landets ungdom; men just därför önskar jag en plan, som kan soutteneras i längden, skulle jag även däri spela en subordinerad roll. Med ett ord: jag vill försöka det yttersta att förmå alla vederbörande till en gemensam korsfärd mot hundturken och åter erövra den heliga graven, där nu, några år bortåt, allt sunt förnuft i Norden vilat... Här är frågan om striden mellan ljus och mörker, mellan den moderna jesuitismen i konst och vetenskap på ena sidan och Nordens vett och kraft på den andra, med ett ord: striden mellan tyskarna och förnuftet, mellan vad som hör till tiden och vad som hör till evigheten.» Utfallet vittnar om, huru vitglödgad Tegnérs förbittring blivit, och denna framträder ock i några vid denna tid skrivna dikter. Den ena av dem, Nyåret 1816, är en total omarbetning av den 1813 skrivna dikten, och udden riktar sig nu mera bestämt mot den reaktion, som i den nya skolan hade sina apostlar. Det nya året kommer med radband i hand och dolk i bälte. På de kröningspengar, han kastar ut åt packet, står frihetens bild — men det är skada, att foten har black. Sanningens står där också, men hon predikar — från hospitalet.

Hejsan! Religionen är jesuit,
Sanningen schellingian,
Världen är fri och korpen är vit,
Vivant påven — och fan!
Ut vill jag resa till Tyskland att lära
Dikta sonetter till tidens ära.

Gravdikten över Elof Tegnér.

Mera direkt riktad mot nyromantiken är den andra dikten, som torde hava skrivits ungefär samtidigt. Elof Tegnér hade avlidit den 27 januari 1815, och brodern skrev då en gravsång, som är sällsport vacker, men blott finnes kvar såsom insprängd i en annan dikt, vilken författats vid olika tillfällen, ett parti ganska säkert de sista dagarna av 1815, ett annat, som direkt polemiserar mot det förra, först omkring 1840. Såsom helhet är dikten således ytterst heterogen och blev heller icke av skalden publicerad,[1] men den, särskilt det 1815 skrivna partiet, är av ett stort intresse för kännedomen om Tegnérs

[1] Gravsången trycktes först — liksom Hammarspik — efter Tegnérs död i den av Böttiger utgivna upplagan.

Digitized by Google

stämning vid denna tid. Elof Tegnérs litterära smak kan närmast sägas hava varit eftergustaviansk, och detta gav brodern anledning till att i den — då väl ett år gamla gravskriften — infoga ett angrepp mot fosforismen. Du älskade dikten — skrev han —

> Men icke älskade du sångmön sådan,
> Som dagen visar henne, töckenformad,
> En kraftlös skugga utan märg och senor,
> Det tomma Intets väderspända bild,
> Som spökar kring i månskenet och yves
> Med abstraktionens träsvärd vid sin sida
> Och bjällerkåpan ifrån Södern på.

Den nya tidens anda har stigit upp ur medeltidens grav, en hotande, olycksalig vålnad med blod på händerna och vanvett i det skumma ögat. Snart breder den sin svarta jesuiterkåpa över jorden. Men än har Norden män att värja oss mot mörkret — Skördarnas skald, Selmas sångare, Maros tolk, tempelsångaren med Davidsharpan och Gylfes bard. Och särskilt vänder han sig till den gustavianska skaldekretsens kvarlevande hövding:

> Vak upp, Virginias sångare, vak upp!
> Du ljusets, färgernas och livets man!
> I tretti år du stritt med blanka vapen
> För smak och språk och sång och vett i Norden.
> I deras namn jag kallar dig i dag.
> — — — — — — — — — — — — —
> Plantera högt din fana, låt den vifta
> Sin örnevinge uti Nordens solsken,
> Och ung och gammal skola trängas kring den.
> Med korsad skuldra och med vigda spjut
> Vi vilja samlas till ett bättre korståg.

Partibildningen misslyckas.

Dikten visar således, att Tegnér omkring nyåret 1816 tänkte på en koalition mot den nya tidens reaktionära anda, vars härold han ansåg fosforismen vara. Koalitionen skulle bestå av de kvarlevande gustavianerna Leopold, Oxenstierna, Franzén och Adlerbeth samt av de yngre Wallin och Ling — Geijer nämnes nu, betecknande nog, icke. Att Tegnér verkligen menade allvar med detta hugskott, framgår därav, att han under större delen av året 1816 var sysselsatt med försöken att bilda ett dylikt parti. Redan i januari vände han sig verkligen till Leopold,[1] utvecklade för honom samma tankar som

[1] I samband därmed anhöll han om Leopolds förord till Fellingsbro pastorat. Man kunde visserligen önska, att han icke dragit in denna sak i brevet — liksom överhuvud

Digitized by Google

i poemet, med delvis samma ord, och föreslog honom ett korståg mot den nya sekten: »Herr kanslirådets namn vore i denna händelse det enda, under vars breda fana vi alla kunde samlas.» Han fick naturligtvis ett svar i Leopolds vanliga stil. Tegnér hade bett om ursäkt därför, att han såsom »mindre bekant» vågat vända sig till den frejdade skalden: »*Mindre bekant?* Tegnér för mig? Nej, men länge blott på avstånd följd av min livliga uppmärksamhet, icke som så många andra små kompositioner av mera veke än låga, utan som ett riktigt stjärnljus av rent och rikt eldsämne» — i konsten att svarva artigheter var Leopold fortfarande den obestridde mästaren, och i ett följande brev kastade han ett nytt fång blommor samt försäkrade, att »jag vet, att jag *ej smickrat,* att jag ej gör och ej kan göra det». Vad själva sakfrågan beträffade, var han däremot mera svävande: »En lika plan till en periodisk skrift, som den herr professorn föreslår, fick jag just vid samma tid genom hovkanslern[1] från en del av Uppsalaprofessorerna, varibland doktor Ödmanns namn också räknades, ehuru han tillförene varit den nya skolans bistånd och skyddsvän. För min del har jag väl ännu icke egentligen fattat beslutet att strida, men ovillig och långsam därtill skall jag icke finnas, så snart något stort och värdigt ändamål verkligen kan vara i fråga.» Mot Tegnérs förhoppning att i honom finna en meningsfrände inlade han likväl en stilistiskt mycket väl turnerad reservation. Tegnér hade om den påtänkta tidskriftens karaktär skrivit: »Ju liberalare för övrigt de principer vore, varefter man i allmänhet dömde och förfore, ju bättre vore det även. Det är visserligen ingen omöjlighet att på en gång göra rättvisa åt det goda, som här och där torde ligga till grund för den nya skolans hugskott, och tillika beivra, såsom sig vederbör, det oerhörda vanvettet hos skolgossarna. Herr kanslirådet vet bättre än jag, att en uteslutande smak är så gott som ingen och att det sköna och sanna trivas i alla former och tål all luft — hospitalsluften endast undantagen.» Härpå svarade Leopold: »Herr professorns liberala tänkesätt äro alldeles efter mitt sinne och hava alltid varit det; dock torde latituden därav behöva någon överenskommelse.» Resultatet blev också, att Leopold alldeles höll sig undan, skyllde på andra göromål o. s. v., och Tegnér fann redan på hösten samma år,

att han varit mindre energisk i sina ansökningar om pastorat — men att han icke yttrat sig så, som han gjorde, för att genom anfall på fosforismen vinna Leopolds ynnest, framgår av den samtida, icke publicerade dikten och de förut citerade breven till Lundblad och från Franzén.

[1] Wetterstedt, vilken, såsom vi minnas, spelade huvudrollen i förföljelsen mot Atterbom, Palmblad och Geijer och just ej var känd för sitt frisinne.

Digitized by Google

att han varit väl naiv, då han räknat på Leopolds medarbetarskap i en tidskrift med denna liberala blick på litteraturen: »Till Leopold har jag icke skrivit och tänker knappast göra det. Vi ha allt för få beröringspunkter. Hans genie gör jag all rättvisa, men i hans kungsträdgård växer väl knappast litteraturens planta åter upp.» Under förra delen av året var Tegnér emellertid ganska ivrig för sitt projekt. Han skaffade en förläggare — bokhandlaren Wiborg i Stockholm — gjorde upp en plan för det hela, som han underställde Rosenstein, och sökte även skaffa medarbetare. Listan var ganska ståtlig: Leopold, Rosenstein, Oxenstierna, G. G. Adlerbeth, Järta, Adlersparre, A. G. Mörner, Franzén och Wallin — således gamla gustavianer och forna juntabröder. Resultatet blev emellertid det sämsta möjliga: ingen av de tilltänkta medarbetarna skickade in en enda rad till den utsatta terminen, och karakteristiskt nog var även Tegnér själv bland de försumlige. Kanslirådet Leopold — skrev Wiborg — »ger hela företaget förlorat och detta utan synnerlig förtrytelse; fast mer, tror jag, fägnar det honom hemligen, att planen misslyckats». Försöket att bilda ett »neutrernas» parti hade således grundligen misslyckats, och det var ej att undra på, då den tillämnade koalitionens medlemmar stodo på alldeles olika ståndpunkter och således omöjligen kunde bilda ett parti. I september 1816 hade Tegnér också alldeles övergivit hela planen och skrev till vännen Lundblad: »Bäst är, att en var sköter sig själv. Med förenade krafter — helst när intressena och åsikterna äro så åtskilda — åstadkommer man i längden ingenting annat än söndring. Jag var en narr, som någonsin tänkte annorlunda. I litteraturen har ingen någon annan existens, än den han själv, lik vilden, kan försvara. Min julle skall jag alltid bärga.»

Jubeltalet 1817.

Han skulle således gå fram — ensam. Dittills hade han ingenting publicerat mot nyromantiken, ty Hammarspik, Nyåret 1816 och gravdikten över Elof Tegnér voro otryckta. Dess kraftigare verkade det slag, som han utdelade under året 1817. Under senhösten detta år höll Lunds universitet sin jubelfest i anledning av Luthers reformation. Festen varade i fem dagar, och under en av dessa — den 4 november — uppträdde Tegnér. Hans tal är det säkerligen ståtligaste, som dittills hållits på svenskt språk, och högre hade den svenska prosan dittills icke nått — har kanske ej heller senare gjort det. Det är icke blott ett gnistrande fyrverkeri av geniala bilder, utan gömmer även en fond av nya, banbrytande tankar. Själva reformationen bildade — betecknande för Tegnér — blott utgångspunkten för den trosbekännelse, han i dagens frågor ville avlägga, och hans uppfattning av reformationen är — så vitt vår tid kan bedöma den — knappast

Digitized by Google

historiskt riktig. Men även denna är karakteristisk för Tegnér. Han fäste sig nästan icke alls vid det religiösa momentet i denna världshistoriska tilldragelse, utan såg i den framför allt en renässansens frihetsrörelse. Man kan — säger han — »betrakta, och betraktar även vanligtvis, reformationen endast i dess förhållande till kyrkan». Men detta är ensidigt, ty reformationen bör ock betraktas »som det mänskliga förnuftets Nya Testamente, som en befrielse från den gamla träldomen. En ny tid tog med den sin början och lämnade i arv till de efterföljande tankens frihet, forskningen och öppen plats för utvecklingen av våra ädlaste anlag.» Luther själv blir för Tegnér framför allt renässansmannen, som t. o. m. får vissa drag gemensamma med den Napoleonsgestalt, som Tegnér kort förut frammanat: »Det låg något ridderligt, jag ville nästan säga äventyrligt, i hela hans väsende, i hela hans företag, sålunda som det både började och fortsattes . . . Han var en av de väldiga själar, vilka, likt vissa träd, endast blomma under stormen. Hela hans stora, rika och underfulla liv har alltid förekommit mig som en hjältedikt med sina strider och sin slutliga seger.» Karakteristiken av reformationen är emellertid blott en inledning. Trehundrade år — fortsätter han — »äro förflutna sedan denna stora händelse. Vi äro reformationens arvingar. Det frågas alltså med skäl: huru hava vi använt vårt arv? I vad förhållande står den närvarande tidens ande till reformationen?» Härmed hade han kommit in på det egentliga ämnet och gick då först att fälla dom över det gångna århundradet. Den dom, som i denna del av talet avkunnades, var utan tvivel ensidig, liksom varje dom över den närmast föregående tiden, men den var mindre ensidig än nyromantikernas, och även om Tegnér starkast betonade bristerna, framhöll han dock även förtjänsterna. I mycket sammanföll hans uppfattning med fosforisternas, vilade, liksom denna, på den tyska idealismen, ehuru på Kants, icke på Schellings filosofi. Liksom nyromantikerna förbisåg också han den idealistiska strömning, som fanns under 1700-talet, men han hade dock i motsats till nyromantiken blick även för det gångna århundradets stora insatser, ehuru han betonade dem mindre starkt än bristerna. Det var många utmärkta män, som då stodo i spetsen för Europas bildning, mången fördom blev då skingrad, vetenskaperna, särskilt de praktiska, nådde då en förut okänd höjd, och i hela århundradet låg en strävan efter begriplighet och reda. Men man trodde sig hava löst livets alla gåtor och såg med förakt ned på föregående tider såsom barbariska. Tegnérs egen filosofiska ståndpunkt var, såsom han redan där antyder, en annan, skild både från upplysningens och nyromantikens: »Vore ej människan sig själv en gåta, vartill hon förlorat ordet

Digitized by Google

redan i födslen, bleve hon ej med förbundna ögon landsatt på livets ö och bortkallad därifrån, vore icke just det ädlaste och heligaste hos henne tillika det obegripligaste — i sanning, det nyss förflutna århundradet hade varit det enda fullmyndiga, och alla de föregående hade endast utgjort mänskligheten barndomsår. Men lyckligtvis är människan något helt annat än det, vartill den överkloka tiden ville göra henne.» Det var rätt, att man beivrade fördomarna, men det var ingalunda rätt, att man tillika ansåg allt andligt, allt heligt som en fördom. Det var rätt, att man sökte giva klarhet och lättfattlighet åt vetenskapen, men därvid förföll man till ytlighet och fräck lättsinnighet. Det var rätt, att man högt uppskattade den franska litteraturen, men det var ingalunda riktigt, att man framställde den såsom den enda rätta och ville tvinga dess former på folkslag och språk, för vilka de ej passade. Sångmön kom därigenom att dansa i bojor. Till grund för tidevarvets hela bildning låg en materialistisk åsikt av världen. Tidens yppersta män sågo därför i religionen blott en folksaga, tjänlig att skrämma barn och hålla pöbeln i tukt, blott *det* vetande uppskattades, som tillgodosåg det nyttiga, som dugde att äta eller kläda sig med, och en tröskmaskin kom att skattas högre än Karl XII:s onyttiga seger. Detta sekel vilar nu i sin grav och har fallit på sin egen synd. »Dess läror inneburo emellertid redan i sig själva fröet till sin förstöring. Vad som är evigt hos människan kan väl till en tid förkvävas, men utrotas kan det ingalunda, så länge himmelen hänger sitt tempelvalv över jorden och predikanten i vårt hjärta ej tystnar.» Liksom för nyromantikerna voro även för Tegnér det gångna seklets största brister dess materialism, dess utilism, dess ensidiga smak, dess ytlighet och dess trånga förståndskult. Men han var angelägen om att reservera sig mot vapenbrödraskapet. Till äventyrs — säger han — kan detta omdöme synas för hårt över ett tidevarv, i spetsen för vilket dock stodo män som Voltaire och Fredrik II. Det kan synas betänkligt särskilt nu, då det hör till ordningen för dagen att behandla det gångna seklet, »såsom man vanligen behandlar avsatta regenter, vilkas fel man uppräknar, vilkas förtjänster man glömmer. Jag älskar icke dagens hjältar, som med tappert mod slå sig till riddare på den fallne konungens döda lekamen. Men man måste göra sanningen sin rätt, även om det sker i dåligt sällskap.»

Hans uppfattning av upplysningstidevarvet sammanföll således i mycket med den nya skolans, men samtidigt ville han betona, att den var ännu mera skild från denna. I sin karakteristik av den nya tiden är han i denna del av talet nästan lika ensidig som Wallmark. Han ser endast bristerna, och förtjänsterna framhållas

Digitized by Google

först i talets avslutning. Vid första påseendet — säger han — »skulle det tyckas, som om vi endast utbytt den ena ytterligheten mot den andra, och när skälvan övergivit oss, har feberyran infunnit sig. Tillhörde det fordom varje upplyst man att tro på intet, så är det tvärtom nu hans skyldighet att tro på allt, isynnerhet på det vidunderliga och orimliga. Ägde fordom ingenting annat ett värde än det, som var nyttigt, så är nu tvärtom allting förkastligt, som olyckligtvis duger till något.» Man prisar religionen, »men man betraktar den ingalunda, som den bör betraktas, såsom en ensak för känslan och tron, utan såsom en bilaga till ett metafysiskt system för dagen, i vars former kristendomens höga mysterier med all möjlig dialektisk klyftighet inpassas och inskruvas. Med ett utnött konstgrepp bevisar man systemets sanning av dess överensstämmelse med kristendomen och kristendomens åter av dess överensstämmelse med systemet. I vetenskapen yrkar man med rätta på allvar och grundlighet, men klarhet och reda föravskedar man», och man vill påtruga oss »en poesi utan form och bestämdhet, en sjuklig gestalt utan märg och senor, med abstraktionens träsvärd vid sidan och bjällerkåpan på de dimmiga skuldrorna, en vålnad, som spökar omkring i månskenet och målar sina sammanflytande bilder — i molnen». Man talar om en nationallitteratur, »och med detsamma framdrager man till en början ur glömskan allehanda ifrån Skön jungfru i Rosengård ända till Swedenborgs Nya Jerusalem». Man förkastar allt, som »påminner om den forna livligheten och klarheten, och olycklig är den författare, som någon gång låter undfalla sig en spelande kvickhet»; den Guds gåva, »som våra förfäder aktade under namn av sunda förnuftet, den förringar man i synnerhet såsom otillräcklig för vetenskapen och endast gjord för pöbeln och de olärda». Förlåt mig — slutar han denna vidräkning — »ädle Luther, om på en dag, som är helgad till din åminnelse, vid ett tillfälle så allvarsamt som det, då svenska församlingen firar religionens och tankefrihetens jubelfest, förlåt mig, om jag då nödsakats att vidröra tidens löjligheter. När grekerna fordomdags i Olympia firade Pelops högtid, agade de pojkar på hjältens grav. Seden var hednisk, men därföre icke just förkastlig.»

För en kritik av denna art hade nyromantiken förut icke varit utsatt. Den var ensidig och orättfärdig beträffande diktningen, och den förbisåg nyromantikens stora positiva insatser. Men dels hade dessa *ännu* ej kommit längre än till ansatserna, och vad de brister i filosofi, religiositet m. m., som Tegnér vidrör, anger han dem med en sällspord träffsäkerhet. Liksom han vid kritiken av upplysningen var angelägen om att ej förblandas med nyromantikerna, ville han

Digitized by Google

här betona sin självständighet mot eftergustavianerna, och här kom han att beröra sitt försök att bilda en koalition mot den nya tidens förvillelser. De i vårt land — yttrade han — »vilkas röst, man helst skulle önskat att höra häröver, hava för det mesta tegat. Men desto mera beställsamma hava andra visat sig, vilkas rätt att föra tidens talan kunnat synas tvetydig. Jag lämnar i sitt värde deras nit för vad de kalla den goda smaken och det sunda förnuftet, men onekligt är det, att tvisten hittills blivit förd på ett alldeles förvänt sätt... Jag känner i sanning ingenting andelösare, halvare, obestämdare än hela denna polemik, sådan som den, med få undantag, blivit förd ibland oss.» Lyckligtvis äro vi icke begränsade till valet mellan dessa ytterligheter.

Däreſter följer den sista delen av talet, i vilken Tegnér framlägger sin egen världsåskådning, en filosofisk, religiös och politisk trosbekännelse, som visserligen har likheter både med upplysningen och romantiken, mén är skild från bägge — individuell, genialisk och vida mera modern än de båda stridande partiernas. Menar man med filosofi — säger han — det, »som omfattar och bestämmer allt det inre hos människan, hela hennes sätt att tänka och se, att tro och hoppas, så är visserligen våra dagars brytning en filosofisk och, så vitt jag förstår, en brytning till det bättre». Det är sant, att svaret på livets gåtor först gives i döden, ty »filosofien är som Ceres i fabeln. Med facklorna i hand söker hon överallt sin förlorade dotter och finner henne knappast förrän hos Pluto.» Men — fortsätter han — »det kommer mindre an på, vad den eviga sökerskan tror sig hava funnit, än på vägen, som hon går för att finna det. Det viktiga är icke systemets sanning eller falskhet, för sig själv betraktat — såsom sådant stannar det gärna inom skolväggarna — utan den åsikt av världen, som ligger till grund därföre, och förhållandet till vad som även utom systemets område är dyrbart och heligt för människan. Man kan således tvivla på den härskande lärobyggnaden såsom lärobyggnad betraktad.» Man kan — och här kommer Tegnérs egen mening fram — tro, att naturen ännu, som förr, ligger framför oss såsom en ofantlig sfinx med sin oupplösliga gåta, man kan tro, att andens och tingens innersta väsen ligger djupare än varje blott och bart förnuftssystem, man kan tro, att ljusets ängel egentligen blott har tvenne vingar, religionen och konsten. »Vid dessa enskilda läror är icke mänskligheteus öde bundet. De må stå eller falla — och troligtvis göra de det senare liksom alla deras fäder — men det sätt att betrakta människan och världen, som härskar däri, den ande, som livar det hela. *denna* är det, som är viktig för tiden, ty den har bemäk-

Digitized by Google

tigat sig ungdomen, som är framtidens knopp, den lever dunkelt i det uppväxande släktet.»

Den idealism, som ytterst stammade från Kant och vars fana nyromantikerna först höjt i vårt land, får i avslutningen av Tegnérs tal således en hänförd hyllning, sedan han kort förut lika starkt fördömt de metafysiska, orediga former, i vilka den hos den nya skolan tagit sig ett uttryck, och den kolartro, med vilken fosforisterna omfattat just det schellingska systemet. På de filosofiska världsförklaringarnas vetenskaplighet och sanning trodde Tegnér icke. Det heligaste och ädlaste var tillika det obegripliga. Men det viktiga var icke de skiftande meningarna om världsgåtans lösning, utan den idealitetsfyllda synen på livet och världen. Detta krav på idealism, som var gemensamt för Tegnér, nyromantikerna, Geijer, Järta och Wallin, får i Tegnérs här framlagda program sitt bredaste, mest humana och i grunden kanske mest vetenskapliga uttryck. Måhända kan man tillägga ännu en sats. Utan att Tegnér själv uppmärksammat det, var denna idealism en ättling av upplysningens, sådan denna blivit, sedan den stärkts i den tyska filosofiens stålbad. Ty upplysningen förkunnade icke blott den materialism, som Tegnér fördömde, utan ock en tolerant, dogmfri idealism.

Ur denna synpunkt ser Tegnér även religionen och reformationen. Det var två ting, som den lutherska reformationen åsyftade: religionens helgd och tankens frihet, tron och förnuftet, icke såsom fientliga makter utan som fredliga grannar. Så snart endera tränger in på den andras område, är harmonien bruten. 1700-talet uppfattade »blott reformationens ena element, tankefriheten, och upphöjde den på trons bekostnad såsom den enda rättmätiga härskaren», och den protesterade därför mot allt, som förut ansetts för heligt och gudomligt. Den närvarande tiden har gått i motsatt riktning, och dess tro påminner i mycket om den forna vidskepelsen, »men i sig själv vill den ingenting annat än återställa den förlorade jämvikten mellan religion och förnuft, mellan himmel och jord. Detta är dess egentliga kännemärke, dess dunkla, men likväl otvivelaktiga strävande... Vi leva under islossningen, floden brusar våldsamt, men det är vårsolens skuld, som smälter och befriar. Man talar om tidens tecken i söder, man fruktar eller låtsar åtminstone frukta för jesuitism och påvevälde, man spår oss idel mörker och barbari för framtiden. Jag älskar ej dessa nattväktarerop mitt på dagen... Man kan föreställa sig den närvarande tidens brytning under flera särskilda motsatser: den nya eller gamla skolan, idé eller begrepp, kristendom eller fritänkeri, fantasi eller förstånd — överallt, så vitt jag ser, visar sig

Digitized by Google

en tilltagande övervikt på de förstnämndas sida. Låtom oss endast lyssna till tidens röster, så vitt de nämligen kunna höras i stormen . . . Vika icke långsamt, men dock säkert det fräcka tvivlet och den grinande smädelsen? . . . I vetenskaperna härska de symboliska åsikterna. Lösa de också icke den stora gåtan, hellre tänker jag mig dock naturen som ett levande djur än som en död klump . . . I konsten råda friare, mera omfattande grundsatser . . . Överallt framträder, ehuru stundom under groteska former, det andliga, det allvarsamma, det betydningsfulla. Överallt sticker tiden handen i sin egen barm och drager den renare, om ej alldeles obesmittad, därutur. Så låtom oss icke döma tidens ande hårdare än han förtjänar. Låtom oss beivra hans utsvävningar, men därför icke misskänna det goda, som ligger till grund därföre. Den nya tiden är ännu en yngling, och all ungdomskraft är vanligen litet översittare . . . När allt är fulländat, skall en förädlad mänsklighet framgå. Upprätt skall hon ställa sig mitt i den nya skapelsen och kröna sig med stjärnvalvet.» Detta är Tegnérs fria och stolta religion. Han värnar — för att begagna Albert Nilssons träffande uttryck — om själva världsmysteriet och anser det förmätet att vilja infånga det i abstrakta begreppskonstruktioner. Metafysiken vill han hava blott i diktens form som aning och symbol. För honom kunde religiös tro och tankens frihet sämjas, just emedan religionen icke var tankens sak, utan känslans.

Till sist tar Tegnér upp även upplysningens politiska program — samtidigt med det att Geijer i Uppsala förhärligade reaktionen och den heliga alliansen. Det går — yttrade han — »en mäktig ande genom våra dagars historia, en ädel gestalt med svärd vid sidan och örnevingar på den strålande hjälmen. Jag känner honom rätt väl: frihetens höge genius, ty jag är svensk och jag har växt upp med honom. Det skrämmer mig icke, att det är blod i hans händer, ty jag vet, vilkas blod det är.» Denna frihetens ande är en ättling av reformationen, ty »all frihet är i sin grund densamma, i tanken eller i staten». Obekymrad går han sin lugna gång, »nedsparkar det förmultnade och lägger hörnstenar till sina tempel. Det är här ingalunda frågan om en uppbrusande pöbelyra, som kastar tronens spillror ibland altarets och firar sina ursinniga högtider på statens och ordningens ruiner. Det är icke frågan om frihetens missbruk, utan om dess bruk. Det är frågan om folkens eviga rätt, sådan som förnuftet lär den . . . Vad är det, som folken fordra i norr och söder? De fordra endast, vad statens natur självmant kräver, så vida den skall vara en bildningsanstalt för mänskligheten och icke en negerplantage med millioner slavar och en enda herre med sina under-

Digitized by Google

fogdar. De fordra att själva få stifta de lagar, de skola lyda, att själva få bestämma de bördor, de skola draga. De fordra ansvar även å de härskandes sida. De fordra yttranderätten så fri och oförkränkt, som ordningen och landets säkerhet kunna medgiva, emedan den är frihetens andedräkt... De fordra, att man icke skall gäcka dem med ett tanklöst hjärnspöke om rättigheter, ärvda inom en enda släkt, som aldrig skulle kunna förverkas varken genom missbruk eller oskicklighet. De fordra ett liberalare förhållande ståndén emellan, personlig säkerhet och helgden av rättigheter, som naturen skänkt varje mänsklig varelse... Det är icke välbetänkt — fortsätter han — om någon nekar dem, vad de sålunda fordra, ty sannerligen: de skola förr eller senare taga det själva. Man gläder sig, att revolutionen är slutad och den gamla ordningen äntligen återställd. Men man bedrar sig, ty revolutionen är ingalunda slutad. Endast hennes yrsel är slutad.»[1]

Striden om jubeltalet.

Talet mynnade således ut i en lågande protest mot den reaktion, som då genomgick Europa, och om Kellgren kunnat höra Tegnérs ord, skulle han helt visst hava tilljublat honom sitt bifall. Talet innehöll det program, om vilket Tegnér hade hoppats, att »neutrerna» skulle förena sig. Då det blivit tryckt, fann han emellertid snart, att han stod tämligen ensam. Till Jacob Adlerbeth skrev han: »Det kunde dock väl icke vara vederbörandes tanke att i mig finna en ny Wallmark, som alldeles blindvis försvarade, vad som i sanning ej låter försvara sig: det gamla poetiska och litterära systemet, varpå utan tvivel stora talanger förspillt sina krafter, men som dock ej kan räddas, emedan det är dött och ej har någon uppståndelse att vänta. Detta mitt tänkesätt kände också Leopold ganska väl, och därför blev ingenting av hela det projekterade företaget. Att Leopold et konsorter därför hata mig — det förundrar mig ingalunda.» Av alla de tilltänkta medarbetarna var det knappt någon mer än Wallin, som i det väsentliga delade Tegnérs mening, ehuru även han helt visst drog sig både för Tegnérs religiösa och för hans politiska frisinne. Även Franzén kunde ju i åtskilliga punkter sympatisera med Tegnér, men var alldeles för fridsam och för grund att kunna följa Tegnér på dennes djärva flykt. Och Geijer var ju nästan i allt Tegnérs antipod: »I fall Geijer säger, att jag skrivit mitt tal vid bålen, så är ju detta ett beröm, ty skall man dricka något, när man skriver, så är det ju bättre att få sin inspiration av punsch än av vigvatten.»

[1] Samma tankar, delvis med samma ord, hade Tegnér kort förut, i juni 1817, yttrat i brev till Hagberg.

Digitized by Google

Mest förbittrade voro naturligtvis anhängarna av de båda kämpande skolorna. Trots alla straffdomar över fosforismen hade Tegnér dock framhållit, att i motsatsen mellan den nya och den gamla skolan hade en »tilltagande övervikt» visat sig på den förras sida, och han hade vidare utfört detta. Skillnaden mellan Tegnér och eftergustavianerna var också större än mellan honom och den nya skolan. Ty eftergustavianerna hade ej mycket kvar av upplysningens idéer, varken det politiska eller det religiösa frisinnet. De hade ej känsla för den idealism, som dock låg bakom den nya skolans metafysiska svammel, och hade blott bibehållit de sämre sidorna hos det gångna århundradet, dess tilltäppta utilism och dess ensidiga franska smak. Tegnér hade ock behandlat dem med större förakt, än han behandlat deras motståndare. Wallmark hade därför all anledning att vara förbittrad och skrev i sin Journal en mycket ogillande och skarp artikel, som likväl är påfallande svag och — som så ofta hans kritik — halvt har karaktären av kriarättelser. Han beklagade Tegnérs brist på hållning, reda och riktig anordning, fann idel motsägelser, gjorde även anmärkningar mot stilen och klandrade särskilt författarens »bruk av oriktiga, mindre värdiga, till och med oädla och låga bilder». Tegnér hade funnit de båda skolornas polemik dum och ytlig, men varför hade han själv icke förr framträtt och varför hade han valt ett så olämpligt tillfälle som en religiös fest? Den roll, han antagit såsom skiljedomare, var både anspråksfull och opåkallad m. m. Leopold var emellertid förtjust över Wallmarks recension och skrev till honom: »Tegnér må stapla bilder på bilder — så nyttig, som Bror varit, skall han troligen aldrig bliva... Bror har visst rätt, att när striden är mellan förnuft och galenskap, är ingenting så eländigt, så outhärdligt som åsneropet: orätt på bägge sidor.»

Innehållsrikare än Journalens kritik var den, som kom i Swensk Literatur-Tidning och som författats av Palmblad med biträde av Hammarsköld. Palmblad påpekade här först, att den karakteristik, som Tegnér givit av upplysningstidevarvet, alldeles ej var ny, utan hade redan för en sex à sju år sedan framlagts i Phosphoros. »På den tiden hade det varit ärofullt för hr Tegnér, om han eller någon av de stora männen, vilkas tystnad även vi beklaga, velat hembära sanningen sin rätt. Det är sant: *numera,* då det 18:de århundradet är *avsatt,* är det icke mycket ridderligt att brottas mot en slagen fiende.» Men var det Tegnér eller den nya skolan, som gjort sig skyldig till denna oridderlighet? Helt naturligt kom emellertid huvudpartiet av Palmblads genmäle att riktas mot Tegnérs kritik av den nya skolan, och i flera fall hade han här nog rätten på sin sida. Tegnér hade onekligen upprepat några av Wallmarks beskyllningar. Den nya skolan hade icke, som Tegnér påstått, *trott* på gastar och gengångare, även om dylika föreställningar kommit med i vissa dikter. Den hade icke över en bank fördömt all föregående poesi, och det obefogade i denna beskyllning hade vid flera tillfällen uppvisats. Vi erkänna — skriver Palmblad vidare — »ganska väl, att i våra bemödanden ännu ligger svaghet, ofullkomlighet, ungdom, men *något* gott och verkande måste dock ligga däruti, ty huru skulle annars den nya tiden, vilket även hr Tegnér med glädje erkänner, kommit över Bälterna?» Ej heller ville han förneka, att de filosofiska utredningarna i skolans organ kunnat vara klarare, men »man kan ej skriva om översinnliga ting, som man skriver om kokkonst och garverier. Det är sant, att måhända en och annan av de skrifter, vilka här äro i fråga, kunnat vara klarare, men förmågan att i abstrakta ting tala med klarhet förvärvas endast genom lång övning. Och den nya tidens söner i Sverige äro — hava de ej alltid erkänt det? — inga mästare, utan nybörjare. Men vem har

Digitized by Google

skrivit klarare än Schelling?» Den frågan torde Tegnér hava besvarat på ett annat sätt än Palmblad, och denne lyckades knappast heller att vederlägga en annan huvudpunkt i talet: Tegnérs kritik av schellingianernas försök att filosofiskt bevisa kristendomen. Kristendomen — skrev Palmblad — »*behöver* intet stöd av spekulationen, men månne det verkligen skadar den sanna religionen, att den överensstämmer med förnuftet?» Tegnér hade förklarat religionen vara en ensak för känsla och tro. »Har då den himmelske fadern givit människan förnuftet, för det att hon skulle mörda det? Eller är icke förnuftet även en himmelsk gåva?» En annan anmärkning var bättre funnen. Tegnér hade slutat med ett hänfört försvar för friheten, och han hade där yttrat, att om »dagen grånar för det gamla Europa», så gick solen upp för ett lyckligare land i väster d. v. s. i Amerika. Men i Amerika — svarade Palmblad — härskade »enligt de trovärdigaste uppgifter den yttersta liknöjdhet för alla snillets bedrifter, den yttersta förstockning i alla andliga ting. Nordamerikanska fristaterna äro blomman och den vackraste frukten av det adertonde århundradet, liksom dess stiftare Franklin, enligt recensentens tanke, var den allsidigaste representanten av detta ensidiga tidevarv.» Palmblad nöjde sig emellertid ej med att svara, utan begagnade tillfället att giva en karakteristik av Tegnérs eget skaldskap. I sin oerhörda, polemiska orättvisa torde den dock innehålla ett korn av sanning och visar i varje fall motsatsen mellan Tegnérs diktning och nyromantikens: »Herr Tegnér är fintlig i uppfinningen av lysande och färgrika bilder, sinnrik i antiteser, energisk i uttrycket. Därför lyckas han bäst, där han kan använda naturmålningar och vissa dånande kraftuttryck. Däremot har människosjälens innersta blivit honom förborgat. Hans skaldeåder rinner icke från hjärtat utan från hjärnan, som lyckligtvis ännu är en förrådskammare på allehanda poetisk grannlåt. Hans kalla praktstycken hava därför ingenting, som träffar hjärtat, ehuru de stundom kunna förvåna inbillningen och angenämt gunga fantasien genom sina luftiga rymder. Hans skaldekonst liknar ett av solen bestrålat isberg vid nordpolen, vars färgprakt man så länge beundrar, tills — man fryser.»

Tegnér hade således både från höger och från vänster fått en mycket skarp kritik. Det hindrade emellertid icke, att han fick den stora allmänheten på sin sida. Ty han hade dock uttalat idéer, som lågo i tiden. Den eftergustavianska litteraturriktningen var faktiskt död, och de sympatier, som mött den nya skolan, berodde till en väsentlig del på ledsnaden vid den gamla. Men denna nya skola var heller icke rätt populär. Det metafysiska grumlet stötte onekligen publiken tillbaka, och de estetiska idéer, för vilka skolan kämpade, hade ännu icke avsatt sig i några fullt mogna frukter. Så uppträdde Tegnér, och nu först fick den nya skolan en verkligt fruktansvärd fiende, som med makten av sin medryckande diktion, både på vers och prosa, sin klarhet och sin spelande kvickhet vann opinionen för sig. Hans program var kanske ej rätt klart för honom själv, ty med sitt lättrörda temperament växlade Tegnér ofta både stämningar och åsikter — kunde såsom i Nyåret 1816 se jesuitism och despotism vinna herraväldet och i jubeltalet förklara, att han ej älskade dylika

Digitized by Google

nattväktarerop mitt på dagen. Men i dem fanns dock något gemensamt, en världsåskådning och en personlighet, som trots motsägelserna var enhetlig, och hans epigrammatiskt formade satser verkade därför rent fascinerande, emedan de så helt voro fyllda av ögonblickets stämning.

På recensionerna svarade Tegnér trots uppmaningar icke, och han spillde ej bort sin kraft på en polemik, vars småskurenhet han nyss ogillat. Skall galenskapen — skrev han till en vän — »på något verksamt sätt motarbetas, så måste det ske genom helt annat än onyttiga tidningsbataljer, som den ena dagen föder och den andra begraver. Är det icke sant, att recensionerna till större delen äro glömda, ehuru talet läses ännu?» Men när han slog till, så kändes det. Offret blev Hammarsköld, till vilken han alltid, särskilt efter Nore-kritiken, haft ett horn i sidan. 1819 utgav Hammarsköld, trots varningar, en grekisk grammatika. Hans kunskaper i grekiska voro bristfälliga, och grammatikan blev, som även hans vänner erkände, mycket underhaltig. I Stockholms-Posten skrev då Tegnér en mördande, ehuru i det hela saklig kritik, vilken av Hammarsköld besvarades på ett föga lyckligt sätt — även Palmblad medgav, att den gode vännen kunnat vara »mindre ovettig». Så kom dråpslaget: Tegnérs Svar på hr L. Hammarskölds Historisk-critiska förklaring (1820). Den tyckes hava väckt ett oerhört uppseende, och till Hammarsköld skrev Palmblad: »Ja, recensenten i Stockholmsposten var både hätsk, bitter och kvick, och det värsta var, att han på så många ställen haft rätt.» Omdömet är riktigt, även vad hätskheten beträffar; repliken är hållen i samma ton som Leopolds artiklar mot Thorild, ehuru den är betydligt kvickare, och Tegnér kunde, när han ville, föra en kritikens Herkulesklubba. Dock kunde man både för Tegnérs och Hammarskölds skull hava önskat, att den varit oskriven. För Hammarskölds, ty mer än något annat skadade Tegnérs svar en man, som dock hade många förtjänster, men som nu för samtid och eftervärld stämplades såsom en komplett odugling — så kraftigt verkade Tegnérs inlägg. För Tegnérs skull, ty svaret är både orättfärdigt och i tonen mera publicistiskt smädligt, än som anstod en Tegnér. Å den andra sidan kan man både förstå och ursäkta Tegnérs uppretade sinnesstämning. Just vid denna tid hade Hammarsköld gjort sig förtjänt av en upptuktelse, ty i början av 1819 hade han utgivit en nidskrift: hans mot Wallmark riktade Allmänna Journalistens hederskrans, som Tegnér icke oriktigt i ett brev betecknade som »ett prov på den allra fäaktigaste råhet, som någonsin varit i svenskt tryck». Under samma år utgav han andra delen av Svenska vitterheten, där han karakteriserade Tegnérs diktning i ännu skarpare ord, än som nyss förut använts i Swensk Literatur-Tidning. Att Tegnér verkligen tog humör och betraktade Hammarsköld såsom ett litteraturens skadedjur, var därför ursäktligt. Detta inlägg blev emellertid hans nästan enda rent polemiska, och Markalls Sömnlösa nätter, som kom ut i maj 1820, tog han ganska gemytligt. På midsommardagen samma år höll han dock ett nytt tal, som i viss mån är riktat mot den nya skolan och som kan anses såsom en fortsättning på hans jubeltal, ehuru i tonen vida mindre polemiskt. I ett nyss citerat brev hade han yttrat: »Jag har genom min litterära trosbekännelse ställt mig ensam och bar på alla allierade, och som sådan får jag väl också försöka att stå, men ingalunda som polemiserande renommist, utan som självständig diktare; icke med avisgnabb, utan med levande sång vill jag kämpa efter förmåga.»

Digitized by Google

Det var det han gjorde med sin versifierade Epilog vid magisterpromotionen 1820. Endast få gånger har Tegnér höjt sig till en så glänsande retorik som här, och hans idealism, hans frisinne och hans estetiskt färgade, av platonism genomandade religiositet få här ett fullkomligt klassiskt uttryck: Epilogen 1820.

En stormig tid, en vild emottar eder,
En väldig valplats, lika vid med jorden.
Det murkna gamla, det omogna nya
Med blind förbittring kämpa nu om världen.
Vart striden lutar, det vet mänskan ej.

— — — — — — — — — — — — — —

Det sägs, att solen sänks, att dagen gränar.
Välan! Så kämpen under aftonrodnan.
Dag är det nog ännu att vinna slaget.
Tron ej, vad håglösheten viskar till er,
Att striden är för hög för er förmåga,
Och att den kämpas ut väl er förutan.
Vad mänskligheten härlige ha sökt,
Sitt hela sköna, rika liv igenom,
Väl är det värt att sökas av oss alla.

Därefter kommer han in på den estetiska frågan, som ju mest av alla intresserade honom, och här finner man kanske klarast de rent gustavianska dragen hos honom. Flera av hans yttranden förefalla såsom tagna ur Boileaus' L'art poétique:

I Febi värld, i vetande som dikt,
Är allting klart. Klart strålar Febi sol,
Klar var hans källa, den kastaliska.
Vad du ej klart kan säga, vet du ej;
Med tanken ordet föds på mannens läppar:
Det dunkelt sagda, är det dunkelt tänkta.

Detta för honom in på en polemik mot det nyromantiska dunklet. De gamle byggde Sanningen ett tempel, de nya vilja uppföra ett barbariskt Babelstorn, ehuru det hittills stannat vid förbistringen. »I diktens riken är det som i tankens. All dikt är genomskinlig», och tro ej, att det mörka är betydningsfullt. Det betydningsfulla är just det klara. Konsten fördrar all färg, blott icke mörkret, ty »var mörkret finnes, där har konsten felat, och solen, himlens snille, har gått ner». Från sin himmel skåda Vasa, Linné och Kellgren ned på vår samtid. De skaka sina visa huvud

Digitized by Google

Åt tidens tecken, åt de feberdrömmar,
Som spökade i kärnfrisk Nord, åt töcknet,
Som lagt sig kring den fordom klara himmel.
Men nordanvinden är ej död ännu.
Jag hör på avstånd slagen av dess vingar.
Han fläktar smittan bort från berg och dalar
Och sopar stjärnevalvet rent igen,
Och Nordens sinnen klarna med dess himmel.

Fridsropet och Tegnér.

Detta blev Tegnérs sista, offentliga utfall mot nyromantiken. På sommaren 1819 hade Atterbom kommit tillbaka från sin italienska resa, och den långa frånvaron från stridsplatsen hade gjort honom mera fridsam. I december 1820 skrev han i Swensk Literatur-Tidning en recension av det åttonde häftet av Iduna — en anmälan, som kan betraktas såsom det första fridsropet. I detta häfte hade Tegnér infört ej mindre än tolv dikter, bland dem de fyra först skrivna Frithiofsromanserna, och Atterbom ägnar dem alla tolv ett entusiastiskt, nästan oreserverat erkännande. Han börjar: »Då recensenten går att anmäla ett nytt häfte av denna förträffliga tidskrift, kan han ej fördölja den glada känsla, med vilken han i henne ser ett av de klaraste himmelstecken, som daga den svenska vitterhetens närvarande synvidd. Icke heller torde han fela, om han förklarar sig betrakta *detta* häfte, åtminstone i poetiskt avseende, såsom ett av de yppersta bland sina berömliga syskons antal, ja det enda, som i jämförelse med det oförgätliga *första* icke förlorar, utan rättvist kräver det lovord att med ett väldigt steg hava ryckt vidare fram på den *där* så härligt antydda utvecklingsbanan. Liksom det *första* tillkännagiver ock det *åttonde* på det mest bestämda sätt en ny period av poetisk progression, och de efter oss uppväxande släkter skola ej förgäta, till vilken de stå i förbindelse för detta lyckliga bådskap, om än samtiden, mörk och förvirrad genom en mångfaldig splittring och stridande åsikters tvedräkt, icke förrän småningom lärt sig förstå, huru stor den utsikt är, som herr *Tegnér,* särdeles genom sin behandling av Frithiofs saga, i sistnämnda häfte öppnat för sitt fäderneslands ur långvariga fördomar befriade känslostämning och skaldesång.» Atterbom vidhåller visserligen hela tiden sin ståndpunkt, men det är icke polemikern, som för pennan, utan en fint kännande och förstående skald. Det första av Tegnérs stycken var den mot Grafströms sentimentala dikt riktade Sången. Herr Tegnér — skriver Atterbom — »ser i sången blott glädje och seger, herr Grafström åter blott längtan och tröst. Egentligen hava bägge rätt. Det vore ej svårt att bevisa, att sången lika mycket är en *evig längtan* som *en evig seger* och att *skaldens sorger* kunna lika billigt sägas vara *alla* som *inga*.

Digitized by Google

I denna sak gör var och en skald förmodligen bäst, om han obekymrat följer ingivelsen av sitt ursprungliga och enskilda lynne. Recensenten begriper ej, varför den ena åsikten skulle behöva fientligt uppträda mot den andra. Sker det likväl, så önskar recensenten visserligen, att *alla* strider inom vitterhetens område fördes lika ädelt och poetiskt som *denna*.» Noblare och riktigare hade väl Tegnérs onekligen ensidiga uppfattning ej kunnat bemötas. Och Atterbom tillägger längre fram: »Våra läsare skulle ofantligt misstaga sig, om de i dessa anmärkningar över ett ämne, som i våra dagar så häftigt omtvistas, ville finna ett stycke polemik mot herr Tegnér. Han är själv i sina lyckligaste stunder — t. ex. just i den tavla av Sången, som föranlett oss till slika betraktelser — det vackraste och fullständigaste bevis, att i var och en varm skaldisk känsla, den må vara stämd av lust eller smärta, de ljusa och de dunkla elementer sammanträffa, genom vilkas förmälning den lågande bildningens flamma skapar ett uttryck av skönt, rörande och sant». Atterbom förfäktar vidare — likaledes alldeles riktigt och i motsats till Palmblads nyss citerade artikel — att trots Tegnérs ovilja mot allt dunkel det likväl även i hans väsen fanns ett inslag av mystik. Med anledning av den också i Idunahäftet införda dikten Prestvigningen skrev han: »Också begå vi förmodligen ej något misstag, om vi av den renaste och ljuvaste bland hans lyriska sånger, Prestvigningen, draga den slutsats, att även han med livligt medvetande förmår blicka in i hjärtat av den innersta livsprincipen för all poesi. Och huru stode han annars på den lysande plats, han intager bland våra skalders antal? Denna princip, vad är den? *Mystik* — ett evigt öppnande av en evig hemlighet, tillgänglig endast för klara, menlösa, barnsligt friska sinnen, som genom stränga reningar avtvagit sig det jordiska skenlivets besmittelser».

I Poetisk kalender för 1821 tog han till sist upp den fråga, som inom diktningen skarpast skilde fransk-klassisk och nyromantisk poesi: frågan om klarheten. Tegnér hade i sin Epilog med ytterlig skärpa förfäktat den fransk-klassiska ståndpunkten. I Recensionsblommor svarade Atterbom:

Ja, Epilogen är skön, och med fog du klarheten prisar.
Glänsande alltid du var; nu är tillika du sann.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Glöm ej, att mörkret självt för all färg, för all bildning är villkor.
Idel ljus och kristall gör, att man ingenting ser.
Skugga är med överallt, där något skall synas och målas.
Natten, all varelses mor, är ock all varelses grund.

Digitized by Google

Så ock i dikten det givs, ja, i tänkandet självt, ett förborgat,
Heligt, hemlighetsfullt, roten av tanke och dikt.

— — — — — — — — — — — — — — —

Dock — vi därom ej tvista med dig. Njut livet och sången,
Sjung till ett tjusande slut, vad du så härligt begynt!

Vi hava förut sett, huru dessa Recensionsblommor och det därtill fogade Fridsropet avväpnade den för all ridderlighet så känslige Tegnér. Hans omdömen om Atterbom hade under de föregående åren varit ganska växlande, i regeln skarpt ogillande, men man märker, att han trots den olika litterära ståndpunkten ständigt hade en känsla av, att den unge Atterbom dock var en stor poetisk begåvning. Nu erkände han det oförbehållsamt, och polemiken mellan honom och den nya skolan avstannade. Båda de stridande vidhöllo visserligen sina meningar. Tegnér höll fortfarande på klarheten, förblev en fiende till den tyska metafysiken, politiskt och religiöst alltjämt en motståndare till den nyromantiska reaktionen. Ej heller Atterbom ändrade mening. Men båda hade dock funnit *en* föreningspunkt: den idealism, som gjorde bägge till fiender till det föregående århundradets materialism och utilism. I sin estetiska uppfattning var Atterbom onekligen friare och bredare. Visserligen kunde han aldrig fullt försona sig med det retoriska i Tegnérs poesi, men i det hela uppskattade han dock Tegnérs storhet, under det att Tegnér aldrig förstod och kunde göra rättvisa åt så verkligt stora nyromantiska skalder som Atterbom och Stagnelius.

Själva striden var således slut. Den enda betydande av de efter-gustavianska skalderna, Leopold, blev vid denna tid blind, och den allmänna opinionen hade redan uttalat sin dödsdom över den talrika skaran av hans imitatorer. Segrare på valplatsen blevo dock knappast nyromantikerna. De hade röjt vägen. Men det blev icke de, utan Tegnér, som inhöstade segerns frukter. Redan nu var han och blev sedan ännu mycket mera den store nationalskalden, under det att allmänheten ställde sig oförstående inför Atterboms diktning, även inför storverk som Lycksalighetens ö, och knappt heller fullt uppskattade Stagnelius. På 1820-talet hade nyromantiken — om man blott tar hänsyn till poesien — tydligen förlorat sitt grepp på den allmänna opinionen och i stället förvandlats till ett politiskt parti, vilket såsom sådant torde kunna sägas hava varit det ledande. Med det nästa årtiondet ändrades ställningen. Det konservativa partiet kom i minoriteten, och Tegnér, vars naturell var sådan, att han helst gick emot strömmen, blev nu fiende till den nya liberalismen.

Digitized by Google

Orsaken till Tegnérs oerhörda popularitet under 1820-talet bör framför allt sökas i hans poetiska verksamhet under åren 1820—1825. Men redan dessförinnan hade han vunnit icke blott den stora allmänheten utan ock de sista kvarlevande äkta gustavianerna. Ett bevis därpå är hans inval i Svenska akademien. Vi minnas, att Rosenstein och Adlerbeth mot Leopolds tungt vägande votum genomdrivit Sveas prisbelöning. I januari 1818 — således kort efter jubeltalet — blev en plats ledig i Svenska akademien efter biskop Wingård, och fråga kom då upp om Tegnérs inval. Av brevväxlingen framgår, att meningarna varit starkt delade. Tegnér hade många vänner inom akademien: de yngre Franzén, Wallin och Kullberg samt de frisinnade gustavianerna Rosenstein och Adlerbeth. Men mot dem stodo Leopold, Blom och Sjöberg samt »herrarna», vilka i regeln följde den gamle hövdingen. Just vid denna tid hade, såsom vi sett, Leopold blivit särskilt gramse på Tegnér med anledning av jubeltalet. Meningsbrytningen slutade emellertid därmed, att Tegnérs vänner måste giva vika, och man förenade sig därför om greve A. G. Mörner, som invaldes den 2 april — en ganska betydande man, ehuru ej vidare litterat. Genom Wallin kände Tegnér till denna meningsskiljaktighet och skrev till Hagberg: »Jag är Wallin och övriga vänner på det högsta förbunden för deras välmening att skaffa mig in bland de aderton. Men om det icke lyckas, så vet du väl, att jag ej hänger mig därför. Det ges dessutom många mera förtjänte av denna ära än jag, t. ex. Geijer, Ling m. fl.» Tegnérs inval måtte emellertid hava ansetts så naturligt, att Rosenstein fann sig befogad till den ovanliga åtgärden att strax före valet tillskriva Tegnér ett ursäktande och förklarande brev, vilket visserligen är förkommet, men som vi känna genom Tegnérs svar. Tegnér försäkrade, att han icke hoppats på denna heder och långt mindre fordrat den såsom en rättvisa: »Så länge ännu människor som Geijer, Ling, Valerius m. fl., vilkas företräde jag villigt erkänner, äro utom akademien, skulle det varit en löjlig egenkärlek av mig att tro, det min tur ännu kunde vara kommen. På greve Mörner tänkte jag, för att vara alldeles uppriktig, icke, men väl på baron Skjöldebrand eller excellens Adlersparre. . . . Jag vet också, att en och annan inom akademien kanske dömer mig mindre gynnsamt, men jag har ingen orättvisa att beklaga mig över från deras sida, aldra minst vid detta tillfälle, och med vad skäl skulle jag väl kunna fordra personlig vänskap av alla?» Mera öppet yttrade han sig till Jacob Adlerbeth: »Jag får först och främst be dig framföra min hjärtliga vördnad och tacksägelse hos din far för den välvilja, han velat visa mig i anledning av ledigheten i Svenska akademien. Genom landshövd. Rosenstein är jag underrättad om hela förloppet. Jag har försäkrat honom, vad jag även kan försäkra dig, att jag ingalunda gjort anspråk på den ifrågavarande äran. . . . Jag kan dock icke neka, att det förefaller mig besynnerligt, varför en viss hög person skulle vilja blanda sig i en sak av så liten betydenhet, och har svårt för att övertyga mig, att han gjort det utan främmande impuls. Jag har hört, att Leopold till mig skall ha ett gammalt groll, Gud vet varföre, och det skulle väl kunna hända, att han vid detta tillfälle gjort gott i tysthet.» Av brevet framgår således, att »en viss hög person», som ej kan vara någon annan än Karl Johan, lagt sig emot hans inval, och därtill kan han ju hava haft anledning både av Svea, av Nore och av jubeltalet med dess öppna liberalism. Tegnér misstänker vidare, att den, som inspirerat honom, varit Leopold. I varje fall hade Rosenstein, Adlerbeth och de andra måst böja sig. Men strax därefter blev en ny plats ledig efter Oxenstierna, som avled den 29 juli 1818, och nu tyckas Tegnérs vänner hava bibringat Karl Johan en annan uppfattning. Före valet blev Tegnér,

Invalet i Svenska akademien.

Digitized by Google

efter vad det förefaller, underrättad om den sannolika utgången, ty den 8 oktober skrev han till Hagberg: »Vad Svenska akademien angår, så måtte väl den saken nu vara avgjord. Skulle jag inväljas, så gör det mig både kostnad och besvär. Det skulle dessutom uppmuntra vederbörande till ännu häftigare anfall. Jag kan därför uppriktigt försäkra, att jag skall anse det för en verklig fördel, om jag även nu blir glömd. Jag hoppas det bästa i detta avseende av Leopold et konsorter». Synnerligen ivrig för hans inval tyckes den gamle Adlerbeth hava varit, och den 8 augusti skrev han till Rosenstein: »Nu måste vi väl anse Tegnér såsom självskriven i den nya vakansen inom Svenska akademien». Rosenstein synes också kraftigt hava bearbetat Leopold, ty den 29 augusti skrev Adlerbeth till honom: »Jag avbidar dina instruktioner angående vårt tillstundande val i Svenska akademien. För min del lärer jag ej kunna gå ifrån Tegnér. Efter vad som i den vägen redan är tillgjort, synes han nästan böra anses såsom survivancier. Leopolds och Bloms deklarationer voro, vill jag minnas, sådana, att en retraktation ej synes kunna befaras». I valet fick Adlerbeth emellertid ej deltaga, ty han avled redan den 7 oktober. Då detta företogs — den 5 november — erhöll Tegnér nu alla de fjorton rösterna, och Leopold hade således givit sig. Sitt inträde tog han den 22 juni 1819.

Talet över Oxenstierna.

Åt Oxenstiernas ämbetsmannaverksamhet och åt hans biografi över huvud ägnar Tegnér endast några få ord: »Det är icke riksmarskalken, utan skalden Oxenstierna, vars namn går till odödligheten. Det var icke hans purpur, utan hans lyra, som utmärkte honom ibland er och inför nationen». Den plats, som skulle hava upptagits av biografien, fylles i stället av en karakteristik av Gustav III, och här kommer Tegnérs starkt gustavianska läggning fram. Den bild, som det svenska folket har av Gustav III och av Karl XII, den är mejslad av Tegnér och har en icke ringa likhet med konstnären själv. Under den första Karl Johanstiden var Gustav III, efter vad det förefaller, knappast populär, varken hos nyromantikerna eller på högsta ort, och det var till en väsentlig del Tegnér, som gav konungen och hans tid detta nästan fantastiskt poetiska skimmer, som trots all historisk kritik dock lever kvar. Om Gustav III — säger han — hava olika omdömen fällts, men däri måste alla instämma, att han varit en av de sällsyntaste och rikast begåvade män, som hävderna känna, »ty icke småningom, utan på en gång flög hans ande som en elektrisk stöt genom den domnade nationen. Som en vår trädde han in i svenska historien, och plötsligt stodo alla nationens krafter på en gång i blomma, och livet utgöt sig och sången vaknade runt omkring honom». Utom Karl XII har ingen svensk konung så levat i folkets hjärtan. Och orsaken var »icke endast vidden av hans snille, den blott få kunde uppskatta, utan även och ännu mera den egna arten därav, den alla fattade. Han hade nämligen i sitt väsende icke blott något stort, utan tillika något ridderligt; den höga hjältekraften visade sig hos honom

Digitized by Google

icke med sköld och svärd, utan i behagens lättaste dräkt. Han var en stor romantisk hjältedikt med sina äventyr och förtrollningar, men tillika med hjärtats ömmaste utgjutelser och med glädjens yppigaste lekar. Därföre verkade han också romantiskt på allt, vad som omgav honom, därföre bildade sig hela nationen, eller sökte åtminstone att bilda sig, efter honom utan att själv veta därom. Hans inflytande var som luftstreckets, hans tidevarv var, om jag så får säga, svenska snillets torneringstider». Därefter övergår Tegnér till en karakteristik av Oxenstiernas skaldskap — en estetisk analys, som utan tvivel var den yppersta, som dittills förekommit i akademiens Handlingar. Flera satser hava — liksom karakteristiken av Gustav III — en rent romantisk klang. Oxenstiernas Dagens stunder var en beskrivande naturdikt. Den döda naturen — yttrar Tegnér — »är visserligen ej något ämne för konsten, såvida hon nämligen även under konstnärens händer fortfar att vara *död*. Men däri ligger just konstens hemlighet, att hon väcker den döda och gjuter liv i den stelnade massan. För konstnären gives egentligen ingen död natur. Hon är ej död, utan hon sover. Lik den förtrollade prinsessan i fesagorna slumrar hon i skogarnas djup, till dess befriaren kommer med sin talisman och löser förtrollningen. Under lätta täcken sover en själ i materien. Materien är själv för konstnären ingenting annat än den fängslade anden». Detta är ju Schelling, mot vilken Tegnér alltid polemiserade, men från vilken han dock ej kunnat undgå att taga intryck.

Nattvards-barnen.

Kort efter hans inträde i akademien började den Tegnérska poesiens storhetsperiod, och han skrev nu sina tre största dikter: Nattvardsbarnen (1820), Axel (1822) och Frithiofs saga (1820—1825). Tegnér hade förut icke varit någon vän av en svensk hexameter. Till grevinnan d'Albedyhll hade han 1813 skrivit: »Den moderna hexametern, en livlös vålnad av den gamla, är en tysk uppfinning, stridande mot språkets genie och till äventyrs endast tjänlig i översättningar från de gamle eller i sådana originaler, som i ton och anda imitera det antika som t. ex. Voss' Luise eller Goethes Hermann. I ett modernt poem däremot — och all nuvarande poesi borde vara modern, då poesi ej kan vara annat än organet av tiden idealiserad, ett solglas, som i en punkt samlar strålarna av den sol, som lyser för dagen, varemot den bästa prosa är simpelt fönsterglas — i ett modernt poem däremot äro efter min tanke även de moderna versformerna på sitt ställe, just därför att både innehåll och språk äro eller borde vara moderna». Emellertid var det nu Voss' och Goethes föredöme, som gav honom väckelsen att på hexameter skriva en dikt, Nattvardsbarnen, vilken trots den antika formen till innehållet är fullkomligt modern.

Digitized by Google

Liksom Voss skrev Tegnér, om man så vill, en prästgårdsidyll. Man ju också kan kalla Nattvardsbarnen en lärodikt — i så fall likväl en lärodikt i en alldeles annan stil än Uppfostraren, Tålamodet och andra eftergustavianska poem. Ty det didaktiska är här infogat i en verklighetsskildring, och hjälten är, liksom hos Voss, en renhjärtad, grånad präst, i vars mun Tegnér lagt sin egen religiösa livsuppfattning. Någon episk dikt är Nattvardsbarnen trots det episka versmåttet icke, och någon berättartalang eller någon uppfinningsförmåga i den riktningen ägde Tegnér över huvud icke. Det hela är en situationsbild. I det minutiösa, realistiska detaljmåleriet har Voss varit hans förebild. Men heller icke mera, ty där Voss är trivial och filiströs, är Tegnér samme idealist som alltid, har en »Schwung» och en poesi, till vilken den tilltäppte Voss aldrig kunde höja sig, och han har alldeles hållit sig fri från Voss' falskt antikiserande manér, särskilt från de »homeriska» epitet, som ännu Runeberg använde, men som onekligen verka icke så litet pedantiska. Dikten börjar med en skildring av en pingstdag i den värmländska hembygden, och rent poetiskt sett är denna del nog den yppersta — målande och åskådlig, med en stämning av helg, av vår och av landsbygd. Det skall bli konfirmation i den lantliga kyrkan, och när denna slutat, låter den åldrige herden, liksom av en ingivelse, de unga omedelbart träda fram till nattvardsbordet. Mera innehåller dikten icke, och huvudvikten lägges av Tegnér på den gamle, vördnadsvärde prästens tal till barnen. I detta och i den ungefär samtidigt författade Frithiofsdikten Försoningen har Tegnér framlagt sin egen religiösa livsåskådning. Genom ett egendomligt sammanträffande utkom Nattvardsbarnen samma månad (december 1820) som Geijers Thorildsskrift, i vilken Geijer utvecklat *sin* trosbekännelse. Den ene hade som form valt en filosofisk avhandling, den andre en dikt, i vilken han med hänsyftning på den dunkla nyromantiska metafysiken förfäktade, att det högsta är enkelt, »så att ett barn kan fatta dess mening». Och i det brev, som han skrev till Geijer och vari han tackade för Thorildsskriften, utvecklade han närmare denna mening: »Vetenskapen kan ju icke betyda annat än ett system av vetande och måste således vara bunden inom begreppets gränser. Men nu vet jag ingenting armare hos människan än begreppet; och vetenskapen i sin nakna och egentliga betydelse har därför alltid förekommit mig som en fattiganstalt, som får sitt nödtorftiga uppehälle av den rikare, diktande förmågan. Denna är det väl också egentligen, som gör oss till människor. Hon söker ej himlen, ty hon har den redan. Hon *förklarar* ej det högsta, ty hon *ser* det. Förnuftet själv, så vida det

Digitized by Google

fattar de gudomliga tingen, är väl ingenting annat än en del av denna förmåga. Att nu metafysiken, som lever av hennes allmosor, förhäver sig över sin välgörerska, skryter över sin vishet och vill bestorma himlen — på kryckor, detta är också i sin ordning, ty svagheten är alltid fåfäng och högfärdig. Under sådana omständigheter fattar jag icke rätt, huru du ens kan anse spekulationen såsom propedeutisk eller som ett reningsmedel för kunskapen. Det föreſaller mig nästan, som om man sade, att konkurs är en propedeutik till rikedom». Den form, som samtidens båda främste svenske författare valde, då de framlade sin religiösa livsåskådning, var således medvetet olika.

Samma skillnad framträder, om vi vända oss till innehållet. Den religion, som Tegnér genom den gamle prästen förkunnar, är i mycket 1700-talets. Prästens tal innehåller, liksom Bergspredikan, nästan uteslutande etik, och han lägger huvudvikten på fördragsamhet, människokärlek och förmåga att förlåta oförrätter — således på de dygder, som under toleransens århundrade stått högst i kurs och åt vilka han ägnat sin tidigare, mera gustavianska dikt Fridsröster. Metafysiken, som så intresserat Geijer, lämnar prästen däremot därhän, och den, som finnes, är snarare platonisk än kristen:

> Anden, en evighets son, landsflyktig och fjättrad i tiden,
> Rycker på kedjorna jämt och strävar som lågorna uppåt.
> Ty än minnes han rörd sin faders boningar många,
> Minnes sitt fädernesland, där det blomstrade friskare blommor,
> Lyste en skönare sol och han lekte med vingade änglar.

Detta är ju den platonska läran om preexistensen. Och även Eros-Thanatos går igen i Nattvardsbarnen:

> Döden är kärlekens bror, är dess tvillingbroder, allenast
> Mera allvarlig att se. Med en kyss på bleknade läppar
> Tager han anden och far, och vaggat på kärliga armar
> Ställer det frälsade barn, ett nyfött, fram för sin fader.

Försoningsläran är också, såsom Albert Nilsson framhållit, väsentligen platonisk: »Tegnérs försoningslära måste för att fullt förstås ses i belysning av hans åsikter om föruttillvaron. Människoanden har fallit ner, från sin enhet med gudomen, i tidsexistensen, som är att förlikna vid en dvala och en sömn; försoningen är uppvaknandet; den varar därför lika länge som tiden. Tegnérs försoningslära rör sig om motsatsen mellan tidsliv och evighetsliv.» Och till stöd för sin mening har Nilsson påpekat en av Tegnérs aforismer: »Försoning i livet är blott ett annat namn på bättring. Hennes borgen är döden.

Digitized by Google

I bägge avseenden är Kristus dess högsta representant. Men en var, som genom lära, leverne, död föranleder därtill, försonar i sin mån: Vixere fortes ante Agamemnona. Att anse försoningen såsom något för länge sedan avslutat, är orimligt. Den är tvärtom någonting oupphörligt fortgående både i världshistorien och för den enskilte». Liksom Geijer förkastade också han ortodoxiens dogm om satisfactio vicaria, och i det nyss citerade brevet fortsatte han: »Vad du säger om de tre personerna i gudomen, gillar jag fullkomligt. Till den mening, som våra ortodoxer ha därom, finnes ju ej heller något spår i Bibeln. Om tillfyllestgörelsen gäller detsamma, sålunda nämligen som det teologiska systemet framställer den. Den är ju i sig själv en slaktaridé, hädisk både mot Gud och förnuft. I allmänhet kan jag icke fatta försoningen annorlunda än som ett fortgående faktum i människohjärtat. Såsom isolerat, historiskt faktum, fulländat i ett ögonblick och utan någon symbolisk betydelse, må den gärna för mig vara ett mysterium, således ej kunna begripas. Olyckan är endast den, att hon ej heller kan tros». Det är denna åsikt, som i poetisk form antydes i Nattvardsbarnen. Försoningens furste nedsteg till jorden och vände förklarad därifrån,

> Icke från hjärtat likväl, ty där lever han ännu i Anden,
> Älskar, försonar alltjämt. Försoningen varar som tiden.

På samma sätt uppfattar han även nattvarden. Den har icke någon magisk verkan:

> Icke i bröd och ej heller i vin, i det renade hjärtat
> Ligger förlåtelse gömd. Uppsåtet till bättring allena
> Adlar de jordiska frukter till himmelska ting och förtager
> Synden och syndenes lön.

De, som anklagat Geijer för irrlärighet, borde således åtminstone hava vädrat en kättare i Tegnér. Men därpå tänkte — helt naturligt — ingen, och i stället grepos alla av diktens klassiska skönhet. Den gamla skolans torra didaktik, vid vilken man grundligt ledsnat, hade i Nattvardsbarnen ryckt upp på ett högre plan, och bifallet var därför enstämmigt. Bland de hyllande var också den av Tegnér nyss så grundligt hudflängde Hammarsköld, som ytterst lovprisande anmälde dikten i Swensk Literatur-Tidning. Han påpekade likheten med Luise, »icke såsom ett tadel, då detta skaldestycke i inre djup och betydelse så mycket överträffar Luise, vilken dock i plastiskt hänseende ännu aldrig blivit överträffad. Idyllen Nattvardsbarnen är emellertid alldeles egen i sitt slag inom svenska vitterheten. Tanken att göra det rörande, heliga uppträdet av en mängd barns första nattvardsgång till ämne för en idyll, är utmärkt lycklig. Allt det oskuldsfulla, barnsliga och kärleksrikt glädjande, som tillhör skaldeslaget, ligger redan i själva ämnet, vilket — av herr Tegnérs rika snille behandlat — borde kunna lätteligen bliva vad det även blivit: ett till hjärta och sinne ljuvt talande poem. Idéen att

Digitized by Google

sammanbinda det egentliga temat med hågkomster ur skaldens hembygd ger det hela ännu mera levande individualitet». En dylik kritik talar onekligen gott icke blott för kritikerns smak utan ännu mera för hans karaktär. Hammarsköld ville enligt bästa förmåga vara rättvis, han skilde på sak och person.

Föga mer än ett år efter Nattvardsbarnen — i början av 1822 — utgav Tegnér ett nytt större poem, Axel, som däremot måste betraktas såsom ett av hans aldra svagaste, ehuru få av hans dikter av den stora allmänheten hälsats med ett varmare bifall. Det formella uppslaget har han tydligen fått från Byron och närmast från dennes poetiska berättelser. På hösten 1820 hade han av friherrinnan von Schwerin fått låna dem och Childe Harold och skrev då till henne: »Sedan Atterbom förklarat Lord Byron för blott en modepoet, borde jag väl tro därpå utan vidare undersökning. Men jag är olyckligtvis en född tvivlare vid alla dylika förnäma omdömen, och det genialiska, under vad form som helst, är aldrig rätt på modet. Jag anser Byron för en högst märkvärdig, ehuru ingalunda älskvärd natur. Det är en poetisk Napoleon. Det ligger någonting stort och titaniskt i hans väsende. Som de gamle titanerna — deras släkte lever ännu — är han väl fallen i den olika striden emot lyckligare, men ej högre makter, men man ser dock på den fallne, att det blott var ett sådant sinne, som kunde tänka på att bestorma himlen. En fallen ängel, väldig som Miltons, är den bild, varunder jag alltjämt föreställer mig honom. . . . Det är bättre att trotsa än att klaga.» Onekligen fanns det en ej ringa likhet mellan Byron och Tegnér — framför allt i den egenskap, som Tegnér särskilt framhåller hos Childe Harolds författare: i trotset, och när man läser Tegnérs brev tycker man sig stundom höra den brittiske skalden. Men den fattige professorn i Lund var ingen engelsk lord, var dessutom en vida djupare och ärligare natur än dandyn Byron, och hans trots stannade därför inom hans brev och hans konversation. I Axel har han endast tillägnat sig den yttre formen, tonen, sättet att berätta, ehuru även vissa av Byrons bilder och målningar ha kommit med.[1] Av Byrons koketta, »demoniska» pose finnes däremot ej något spår, och hjälten i Axel är av en alldeles annan typ än hos Byron.

Axel.

Illustration av Johan Holmbergsson till Tegnérs Axel.

Magasin för konst, nyheter och moder. 1825.

Det historiska i berättelsen är det minsta möjliga. Det fanns verkligen en Axel Erik Roos af Hjelmsäter, som var drabant hos Karl XII och som från Bender skickades som kurir till Stockholm. Men han dog först 1765, och att

[1] Så har den underbara skildringen av Don Juans och Haidées kvällsvandring inspirerat den motsvarande skildringen i Axel, Julias avskedsbrev till Don Juan Marias svar på Axels kärleksförklaring; och ännu flera likheter kunna anföras.

Digitized by Google

han upplevat det av Tegnér skildrade äventyret, är alldeles okänt. En tradition fanns verkligen om en *fröken* Anna Kristina Roos, som under Karl XII:s krig skall hava klätt sig i manskläder och tjänat som soldat. Men denna tradition, som Tegnér möjligen hört, förmäler intet om någon kärlekshistoria. Förmodligen är denna fritt uppfunnen eller kanske rättare: hela denna berättelse om älskarinnan, som förkläder sig till man och faller för älskarens hand, är lånad från Ossiandikten Oithona, varjämte den nog fått några drag från The corsair och Lara; bakom avslutningen ligger alldeles tydligt Schillers Ritter Toggenburg. Ramen har Tegnér fått från Franzéns Den gamle knekten. Dennes dikt trycktes först, 1793, i Stockholmsposten, men omarbetades sedan nästan fullständigt och publicerades i detta nya skick i Skaldestycken 1810. Det var denna version, som Tegnér tog till utgångspunkt. Den gamle knekten, som i diktens första form kämpat med i Gustav III:s ryska krig, har i den senare omarbetningen blivit en karolin, »den ende än på jorden, som sett kung Karl». När han nämnde namnet, lyfte han på hatten, och Franzén får här ett tillfälle att karakterisera konungen och den karolinska tiden. Det var detta, som gav Karl XII:s-beundraren Tegnér uppslaget. Själva den händelse, som den gamle knekten berättar, företer däremot ingen likhet med berättelsen i Axel, och Tegnérs karakteristik av den karolinska tiden är vida överlägsen Franzéns. Den var »glad som samvetsfriden och modig såsom segern är», och den gamle karolinen säges äga två klenoder: »sin bibel och sin gamla klinga med Karl den tolftes namn uppå» — i få ord just grunddragen hos vår stormaktstid. I den följande berättelsen slår dock skildringen av karolinerna över i chauvinistiskt skryt, liksom förut i Krigssången. Tegnér, som samtidigt skrev på Frithiofs saga, studerade de gamla Kämpadaterna, och hans karoliner ha med anledning härav fått en väl stor frändskap med forntidens vikingar. Henry Olsson har riktigt framhållit likheten mellan Vikingabalk i Frithiofs saga och den »lag», som enligt Tegnér skulle hava gällt för Karl XII:s drabanter: *en* fick vika först för sju, och då endast med bröstet vänt mot fienden, samt, aldra mest fantastiskt: ingen fick gifta sig, förrän konungen själv tagit en brud. På detta besynnerliga lagbud är emellertid konflikten byggd. Axel skickas från Bender som kurir till Sverige, blir i Ukraina överfallen, men räddas, nästan död, av en underskön ryska, Maria, kan emellertid på grund av sin ed ej gifta sig med henne, utan fortsätter, sedan han helats från sina sår, sin kurirfärd, dock i förhoppning att bliva löst från sin ed — hur Tegnér tänkt sig detta, är ej rätt klart. Maria, som förgäves väntar Axel, tror, att en annan kvinna vunnit hans hjärta, klär sig i karlkläder och följer såsom krigare en rysk mordbrännarflotta till Sverige, det kommer till en strid mellan ryssar och svenskar, vilka anföras av Axel, i slaget stupar Maria, och bland de slagna igenkänner Axel sin brud; hon dör och han blir vansinnig av sorg.

Kritiken över Axel.

Man måste giva den nyromantiska kritiken rätt däri, att denna plan är både fantastiskt osannolik och ganska banal. Emellertid slog Axel oerhört an, till en stor del just tack vare den starka sentimentaliteten. Tegnérs »romans» var ju i samma stil som de tårdrypande ballader, vilka kort förut hänfört samtiden, och denna sentimentalitet var här blandad med en lika tilltalande chauvinism. Att Tegnérs eljes så lysande förmåga av geniala bilder här svikit honom och ersatts av väl många faux brillants — detta hade den stora allmänheten ej nog

Digitized by Google

odlad smak att inse, och den tilltalades väl ock av den alldeles nya Byronstil, som Tegnér här sökt anslå, ehuru denna alls icke har Byrons abandon och ibland förefaller nästan dilettantmässig.[1] Tegnér själv satte ej dikten vidare högt och uppgiver i sina brev, att han skrivit den endast för inkomstens skull: »poemet är i högsta grad obetydligt och endast att betrakta såsom en bokhandelsspekulation», och i ett följande brev fortsätter han: »Att Axel gjort ett slags lycka i Stockholm, gläder mig — mest likväl för avsättningens skull. Jag hoppas att därpå ha i behållning omkring 800 rdr bco, som i sanning är väl betalt».[2] Alldeles efter orden får man väl ej taga dylika satser, men så till vida innehålla de nog en sanning, att Tegnér ej ansåg Axel för något mästerverk. I brev till Brinkman medgav han ock, att planen var ganska svag: »Någon förtjänst kan den väl här och där ha i utmålningen och versifikationen, men uppfinningen är dock alltför torftig. Det är också icke förgäves, som jag kallat den en romans, ty under namn av romantik vet jag, att all andlig fattigdom passerar i Sverige och Tyskland». Emellertid kom han att ändra mening, och anledningen var en kritik i Swensk Literatur-Tidning, som han trodde vara av den hatade Hammarsköld, men som i verkligheten skrivits av Palmblad. Den är mera erkännsam, än vad man i våra dagar torde kunna vara, ehuru den icke är odelat berömmande. Planen säges vara »tämligen trivial, ja, i många delar osannolik», och förtjänsten ligger i utförandet: »Denna berättelse förråder sig överallt i detaljen såsom ett barn av en utmärkt skald; den glänser av den färgprakt, som utmärker alla herr Tegnérs skapelser. Men detta stycke är icke författat i den rena, harmoniska stil, som man beundrar i hans Frithiof, utan erinrar på åtskilliga ställen om den falska kolorit, varmed herr Tegnér, då guldet och de äkta siraterna ej alltid räckt till, stundom överdragit sina äldre stycken». Många av dessa bilder — fortsätter Palmblad — »förråda en sann originalitet, en rik uppfinningsförmåga, genialisk sinnrikhet, en slags poetisk kvickhet; men

[1] Då Axel bland de slagna återfinner Maria, heter det:

Men månen går ur moln och lyser
På bleka anletsdrag; då ryser,
Då skriker han med fasans ton:
O, herre Jesus, det är hon!

Detta är ju den förromantiska balladstilen, och rimmen *ton* och *hon* äro skrivrim, ej ljudrim.

[2] Boken såldes av hans svåger Olof Myhrman, och till denne skrev Tegnér den 2 maj 1822: »Såsom bokhandlare betraktad, min kära bror, är du i sanning den förste i Sveriges rike. Av Axel har jag nu haft kontant omkring 1,200 rdr bco, som i dessa förbistrade tider varit mig till stor lisa».

Digitized by Google

då även ett snille, som beständigt jagar efter det pikanta, icke alltid kan träffa målet, så finnas bland denna mängd av på varandra hopade liknelser, bilder och besynnerliga uttryck flera drag, som äro högst missnaiva, opassande och en och annan gång gränsande till det löjliga». Sedan Palmblad anmärkt flera misslyckade ställen, fortsätter han: »I slutet av sången har skalden alldeles upphört att göra jakt efter slika besynnerligheter; han följer här sin känsla och erinrar sig äntligen, vad han lovar oss i prologen, nämligen en sång i enkla rim tillhopasatt. Därföre är ock denna sista tredjedel av romansen ganska skön, innerlig och i en okonstlad elegisk tonart, för vilken mången tvivlade, att herr Tegnérs bardaharpa skulle äga en sträng». Recensenten har icke blott framhållit skönheterna i dikten, utan ock bristerna, ty »då en av nationens yppersta skalder framträder, då hans poem hos allmänheten, oaktat dess åtskilliga falska prydnader — dem mängden alltid är så villig att beundra och efterapa — vunnit ett stort uppseende, då anser recensenten det vara kritikens plikt att varken blunda eller springa».

Dedikationen till Leopold.

Denna sansade och rättfärdiga kritik togs emellertid mycket illa upp, och Tegnér såg däri en fosforistisk förföljelse, under det att den i själva verket vittnar synnerligen gott om den nyromantiska kritikens opartiskhet i bedömandet av en författare, som så skarpt och ofta så orättvist anfallit den nya skolan och som själv aldrig kunde göra rättvisa åt skalder som Atterbom och Stagnelius. Tegnér var, som sagt, icke fåfäng eller egenkär, men han tålde icke kritik av andra än sina vänner. Till Brinkman skrev han: »Vad synes om recensionen av Axel i Upsala Literaturtidning? Axel är visserligen intet mästerstycke, men sådana barnsliga och triviala anmärkningar hade han dock i sanning icke förtjänt. . . . Att döma ett poem efter vad man kallar dess plan är detsamma som att döma en människas skönhet efter dess skelett och muskelbyggnad. Denna senare kan ju vara oförvitlig och ändå tillhöra en skråpuk, den kan vara irreguliär och tillhöra en skönhet» — en estetisk teori, som man knappt torde kunna gilla. Tegnér trodde, att det, som retat nyromantikerna, varit, att han dedicerat sin dikt till Leopold. Detta var säkerligen ett misstag, och dedikationsdikten hör i varje fall till det vackraste, som Tegnér skrivit. Den röjer ock hans ridderlighet. Genom Jacob Adlerbeth visste han, att Leopold varit hans motståndare, då Svea prisbelönades, och sedan misstänkte han, att Leopold 1818 sökt hindra hans inval i Svenska akademien, likaså att det varit han, som stått bakom åtalet mot Geijer. Men Leopold hade blivit blind, hans hustru sinnessjuk, han hade i Svenska vitterheten och Markalls sömn-

Digitized by Google

lösa nätter anfallits av den av Tegnér så hatade och föraktade Hammarsköld, och allt detta kom Tegnér att glömma, vad Leopold kunde hava förbrutit mot honom.[1] Han var dock den siste gustavianske skalden, den siste representanten för en tid, som för Tegnér stod i ett fullkomligt romantiskt skimmer, och det var i den egenskapen Tegnér hyllade honom:

Där satt på en av Pindens troner
En sångarkung i utdött hov,
Och harpan med de rena toner
Låg tystnad på hans arm och sov.

Han var ej mer som förr den glade
Förtjusarn, hörd av stad och land,
Och mörkret, för att hämnas, hade
Uppå hans ögon lagt sin hand.

Ett yngre släkte hade vuxit upp, som sökte att storma tronen, där den gamle satt. Gick så en främling förbi den vilda tummelplatsen: »Han såg väl striden och dess yra, men icke meningen däri». Med andra ord: Tegnér betonar här sin självständiga ställning, tager varken den nya eller den gamla skolans parti, utan hävdar, att »i många former trivs det sköna, och skönt är allt, som snillrikt är». Och så lägger han sin krans för den gamle skaldens fötter. Den tanke, han här uttrycker, är alldeles densamma, som han i ett brev till Geijer nedskrev, då han läst Atterboms Fridsrop: »Mig synes det det sannaste, ädlaste, skönaste, som på länge varit diktat i Sverige, verkliga fridens

[1] Uppslaget till sin dedikationsdikt torde han hava fått från Franzéns i februari 1821 i Stockholmsposten införda poem Thorild till Leopold, i vilket Franzén ger en hyllning åt *båda* de forna fienderna och söker visa upp det berättigade i bägges kamp. Detta grep Tegnér, och till Martina von Schwerin skrev han: »Att nu en man som Leopold av Franzén, just den rätte, förpassades till odödligheten, det gläder mig i sanning, ty visserligen hade han gått dit ändå oaktat alla fosforistiska protester. Men utan tvivel måste det ha varit en bitter känsla att se sig misskänd av en hel generation och på sin höjd prisas av excellenserna och Wallmark. . . . I övrigt är han nu alldeles blind. Det gick ändå an, så länge han var enögd, ty dagen är också enögd och ser dock allt. Men att icke se en skymt av det härliga ljuset, av Guds sköna skapelse — det är dock rysligt, helst för en poet, det är den största olycka jag kan tänka mig på jorden. Mörkret har förfärligt hämnat sig på sin gamle fiende. Jag beklagar honom av mitt innersta hjärta. Och likväl lärer Hammarsköld, den eländige, nu nyligen ha sammanrimmat ett paskill mot det gamla, sjuka lejonet. Med jag har icke sett det och vill ej heller se det». Med det sista avser Tegnér Hammarskölds i Nya Extra Posten för den 19 mars införda Svar till Thorild från hans korrespondent. Hammarskölds obillighet mot Leopold ogillades dock av de övriga nyromantikerna, och Palmblad skrev till honom: »Du är ensam i ditt oblidkeliga hat mot Leopold, ett nit, som ofta låter dig förlora all besinning och gör dina uttryck oanständiga och grova».

Digitized by Google

ord, som måste finna ett återsvar i varje ädelt hjärta. Jag hoppas, att var och en som läser dem, skall liksom jag blygas för sin egen lilla fåfänga och inse, att det är och egentligen alltid bort vara fråga om någonting oändligt högre och bättre än en usel partiseger. Strid måste visserligen vara i vitterheten liksom i hela det mänskliga livet . . . men striden kan och bör vara ädel och ridderlig. . . . Men väl har jag känt harm, då man skoningslöst angripit namn, dem jag värderar, dem eftervärlden också skall värdera, ehuru de diktade i andra former än våra.» Det var denna ridderliga känsla, som kom honom att skriva hyllningsdikten. Leopold blev naturligtvis överförtjust. Tegnér var dock — det kände han — den nye konungen i den svenska diktens rike, och Leopold, alltid van att böja sig, gjorde det även denna gång, men nu säkerligen fullt uppriktigt och utan att le under bugningen. Svarsbrevet till Tegnér röjer visserligen hans gamla förmåga att säga eleganta artigheter, men ock en tacksamhet, som icke är spelad, och en rikare känsla, än som kommit fram i hans tidigare brev. Då man läser denna ödmjuka och vackra tacksägelse från den gamle blinde skalden, gripes man nästan av samma medkänsla som Tegnér, och på ett värdigare sätt hade Leopold knappt kunnat stiga ned från den tron, han i så många år innehaft. Han hade ock den glädjen att kunna lämna spiran icke till en fiende, utan till en man, vars gustavianska anor han dock bör hava känt.

Frithiofs saga.

Både Axel och Nattvardsbarnen skrevos under den tid, då Tegnér samtidigt var sysselsatt med utarbetandet av sitt livs mest frejdade diktverk, Frithiofs saga. Under denna tid, från 1818, välvde han på stora planer, och Sylwan har bland hans papper påträffat en förteckning på ämnen, som han tänkte bearbeta i episka dikter — somliga tydligen blott som kortare romanser, andra som större eper. Med all sannolikhet kan förteckningen dateras till 1818. I den upptagas såväl antika ämnen (Alexander vid Indus, Theseus, Arion m. fl.) som ock fornnordiska: Jätten Finn, Gunlaug Ormstunga, Halfs kämpar m. fl., men ännu ej Frithiofs saga; såsom källskrifter har han antecknat Müllers Sagabibliothek och Biörners Kämpadater. Men utom Alexander vid Indus och Jätten Finn kom intet till utförande. Dock är det möjligt, att han verkligen påbörjat en bearbetning av Halfs saga, ty en del av Vikingabalk synes, såsom Sylwan förmodar, hava skrivits för en Halfssaga, ehuru den senare omarbetats för Frithiof. Detta intresse för det götiska var hos Tegnér vid denna tid starkare än hos Geijer. Till en början, innan han blev invald i Götiska förbundet, hade han ställt sig ganska tveksam mot goticismen. Hans i Iduna införda dikter äro ej heller vidare »götiska», men han hade likväl mer och mer förälskat sig i den fornnordiska diktningen, och han delade icke Geijers betänkligheter mot dess återupplivande. 1818 skrev han till Adlerbeth: »Geijers Betraktelser äro i sanning väl skrivna. Jag måste dock erkänna, att de ingalunda övertygat mig. När han nämligen nekar eller åtminstone tvivlar på nordiska mytens användbarhet i konsten, men däremot erkänner hjältesagans, så måste man ju nödvändigt fråga, huru myt och saga, gudom

Digitized by Google

och mänsklighet, äro skilda, så vitt de nämligen kunna bli föremål för bildande konst? Är gudaformen i detta hänseende något annat än den idealiserade människogestalten? Var den annat hos grekerna?» Någon mytologisk dikt kom han likväl aldrig att skriva, och icke osannolikt är, att Geijers avhandling här påverkat honom, så att han inskränkte sig till den götiska hjältesagan. I ett brev till Blom, som han skrev sedan han utgivit Frithiofs saga, medger han, att han i viss mån ändrat mening, och ett skäl var nog Lings kolossala missgrepp med Asarne. De nordiska myterna — skrev han — »kunna verkligen ej förnuftigtvis användas, utan att förut moderniseras och mildras till den grad, att föga av det egentligen karakteristiska däri återstår. . . . Jag har i avseende på nordisk myt fordom tänkt annorlunda. Det löjliga spel, Ling et konsorter drevo icke blott därmed utan även med den egentliga hjältesagan, förargade mig. Det föreföll mig, som en god, ja helig sak bortfuskades av oskickliga händer, som om en rik källa för nationalvitterheten grumlades i sitt ursprung. Jag ville visa, att åtminstone något bättre kunde göras härav, och bekänner uppriktigt, att det till en stor del var denna polemiska avsikt, som från början föranledde Frithiof». Såsom den nyss anförda förteckningen visar, hade han redan 1818 börjat tänka på att behandla dylika ämnen icke ur myten, men ur den nordiska hjältesagan, och på vintern 1819—1820 bestämde han sig för Frithiofs saga. Själva sagan tillhör den grupp, som omtalats i första delen av detta arbete, eller de s. k. fornaldarsagorna, och härrör från slutet av 1200- eller början av 1300-talet. Den föreligger i två versioner, en kortare och en längre, som Biörner utgav i Nordiska kämpadater. Den förra, kortare, anses stå den ursprungliga avfattningen tämligen nära, under det att den utförligare versionen, som var Tegnérs källa, är åtskilligt yngre. Innehållet är hos Biörner följande.

Biörners Kämpadater.

Kung Bele, som styrde Sogn i Norge, hade två söner, Helge och Halfdan, samt en dotter Ingeborg. En annan mäktig man i Sogn var Thorsten Vikingsson på Framnäs, som hade sonen Frithiof. Ingeborg uppfostrades av en god bonde Hilding, som ock vårdade Frithiof, så att de voro fostersyskon. Så dogo både Bele och Thorsten, sedan de uppmanat sönerna att hålla ihop. Men Beles bägge söner, av vilka Helge var en stor blotman, voro icke vänsälla, och när Frithiof friade till deras syster, vägrade de och sade sig ej vilja giva henne till någon annan än en konung. Strax därefter började den mäktige kung Ring i Ringerike strid med dem, och bröderna sände då Hilding till Frithiof för att bedja om hjälp. När Hilding kom till Framnäs, satt Frithiof med sin vän Björn vid ett taffelspel, svarade icke på Hildings tilltal annat än med förblommerade yttranden om spelbrickorna, och med detta besked fick Hilding fara tillbaka. Bröderna drogo då till kamp mot Ring samt satte Ingeborg i Balders hage, »ett stort gudahus med en hög skidgård eller träplank. Där voro många gudar. Dock var Balder mest avhållen och dyrkad, varande ock där av hedna män så stor nitälskan övad, att ingen fick göra varken få eller människor någon skada; ej heller skulle karlar där äga samlag med kvinnor». Då konungarna rest, beslöt Frithiof att fara till Balders hage. Björn varnade honom väl att förtörna gudarna, men Frithiof svarade sig högre skatta Ingeborgs än Balders ynnest. Efter detta rodde de över fjärden och gingo upp till Balders hage och in i Ingeborgs kammare. Hon »stod då upp och sade: vi är du så djärv, att du är här kommen med mina bröders olov och grämer så gudarna mot dig. Men Frithiof svarade: huru det nu är, vördar jag mera din älskog än gudarnas vrede. Ingeborg sade: du skall här vara välkommen med alla dina män; sedan gav hon honom rum att sitta hos sig

Digitized by Google

och drack honom till med det bästa vin, och sutto de så och skämtade.... Frithiof var sedan ofta i Balders hage om nätterna och for var dag dit dessemellan». Emellertid förliktes Helge och Halfdan med Ring på det villkor, att Ring fick tredjedelen av deras egendomar och deras syster till äkta. Till Frithiof sände bröderna bud för att få veta, vad han ville bjuda dem i förlikning för den skam, som Balder måst tåla av honom, och bestämdes det, att han skulle utkräva den skatt, som jarl Angantyr på Orknöarna fordom betalat till kung Bele. Å sin sida lovade de att icke ofreda hans egendom, medan han var borta. Dock höllo de icke sitt löfte, utan brände ned Framnäs. Dessutom vände de sig till två trollkonor, som skulle sejda ett så stort oväder, att Frithiof skulle förgås på havet. Skildringen av denna storm och av skeppet Ellidas kamp mot vågorna upptager därefter det utförligaste partiet av sagan. Likväl kom Frithiof lyckligt fram till jarl Angantyr, som varit hans faders gamle vän. Jag vet ditt ärende — sade jarlen till Frithiof — och giver dig det svaret, »att kung Helge skall ingen skatt av mig få, men du skall hava av mig lösören eller penningar, så mycket du vill, kunnande du kalla det skatt, om du vill, eller ock annat, om du det vill». Så for Frithiof tillbaka och fann sin gård bränd. När han då sporde, att de båda konungarna befunno sig i Balders hage vid disaoffret, gick han dit. Björn bad honom fara varliga fram, men Frithiof tillsade honom att hålla vakt vid dörren och gick ensam in. Konungarna sutto vid dryckesbordet, »eld var uppgjord på golvet, och sutto deras kvinnor vid elden att värma gudarna, men somliga smorde och torkade dem med dukar. Frithiof gick nu för konung Helge och sade: nu mände du vilja hava skatten, lösande med detsamma upp pungen, som silvret var i, och strök kungen över näsan med honom så hårt, att två tänder röko ur honom och han själv föll ur högsätet i ovett eller svimning». Så såg Frithiof, att Helges hustru bar en ring, som han givit Ingeborg, och grep efter ringen, och därvid föll Balder i elden. Dit föll även en annan gud, »därpå slog elden i bägge gudarna, ty de voro båda smorde, och antände vidare taktäckningen, så att hela huset lågade». Efter detta flydde Frithiof ur Norge och for i viking. Men konungarna gjorde tempelskändaren biltog och uppbyggde anyo Balders hage, »och vart mycket påkostat», förrän den blev som förut.

Under fyra år var Frithiof nu viking och »drap elaka män och grymma vikingar, men bönder och köpmän lät han vara i frid». Efter de fyra åren skilde han sig från sina män och for ensam och förklädd som en gammal tiggare till Rings kungsgård. Då han stannat vid dörren, sade kung Ring till Ingeborg: »en man gick där in i salen, mycket större än andra män. Drottningen svarade: det är här en liten tidende». Då man frågade, vad han hette, svarade han: »Tjuv heter jag, hos ulven var jag i natt, i Ånger (i sorg) är jag uppfödd». Konungen tilltalade honom vänligt, men Ingeborg sade: »Far du, Tjuv, till annan gästning eller i gäststugan. Konungen svarade: jag är nu så gammal, att jag väl kan själv här beskicka om gästerna, och far du, ankomne man, ur din kappa och sitt på min andra hand eller sida. Drottningen sade: urgammal görs du nu, emedan du delar stavgubbar rum hos dig». Det blev emellertid som konungen ville, och Frithiof lade av kappan, i vilken han varit förklädd. Ring befallde då drottningen att giva honom en tröja, och hon svarade: »I skolen råda, herre, men litet tycker jag om denne Tjuv». Frithiof satte sig då i högsätet bredvid konungen, och »drottningen vart blodröd i ansiktet, när hon såg den goda ringen,[1] men dock

[1] Den ring, som hon givit honom i Balders hage. Meningen är väl, att hon först nu kände igen Frithiof.

Digitized by Google

ville hon inga ord med honom skifta». Tjuv var nu vintern över hos Ring. En gång, då han med dem for på isen till gästabud, brast isen under slädan, men Frithiof drog upp slädan, hästen, konungen och drottningen. Då sade Ring: »Ej mände Frithiof den fräkne starkare hava tagit till, fastän han här hade varit». En annan gång redo han och konungen till skogen. Då de blivit ensamme, sade sig Ring vara sömntung och vilja sova. Men Frithiof svarade: »Faren hem, herre, ty slikt anstår bättre förnäma män än att ligga ute. Och då konungen hade sagt sig det ej förmå, lades han neder och somnade fast med högt snarkande. Tjuv satt honom nära och drog svärdet ur slidan, slängde det långt bort från sig. En stund senare satte sig kungen upp och sade: var det ej så, Frithiof, att margt kom dig i sinnet, det du dock väl emot stod? Och skall du därföre hava här vördnad (anseende) med oss, ty jag kände dig sannerligen första kvällen, som du kom i vår sal, och skall du icke så snart vid oss skiljas». Frithiof ville emellertid draga sina färde, och en morgon klappade han på dörren till salen, »där konungen och drottningen sovo tillika med många män», för att taga avsked. Då sände kungen sina tjänstemän till att uppsöka dryck och mat, sägande: »I skolen nu alla äta och dricka, förrän Frithiof far bort. Sitt ock du, drottning, upp och var lustig. Hon svarade sig icke kunna så bittida äta, men kungen sade: vi skola nu allesamman äta, och de gjorde så. Men när de hade druckit en stund, då sade kung Ring: Här ville jag, att du vore, Frithiof, ty mina söner äro barn till åldern, men jag är gammal och således icke fallen till att värja landet, om någon söker till detta rike med ofrid». Då Frithiof vägrade, erbjöd Ring honom sin hustru, ty han kände sig sjuk och nära döden. Detta anbud tog Frithiof emot. Ring gjorde honom då till jarl, och kort därefter avled han. Arvölet efter honom samt Frithiofs och Ingeborgs bröllop firades samtidigt. Men Helge och Halfdan, förbittrade över, att en herses son äktat deras syster, började krig mot Ringerike. I kampen drap Frithiof kung Helge, men Halfdan skonades mot villkor att bliva Frithiofs herse i Sogn. Då gavs Frithiof kunganamn över Sogns hövdingadöme, sedan han avhänt sig Ringeriket till kung Rings söner, och därefter vann han under sig Hårdaland. Han hade med Ingeborg tvenne söner, Gunthiof och Hundthiof, som blevo store män. Och ändas här nu sagan av Frithiof den fräcke».

Det orientaliska inslaget.

Sagan har väl, såsom av detta referat framgår, en fornnordisk kolorit, men blott den yttre koloriten, ty innerst är den icke fornnordisk, utan en medeltida romantisk saga. De gamla germanska och nordiska sagorna hade haft en dyster, tragisk färgton, hjältarna hade gått under i kampen mot ett förutbestämt, oblidkeligt öde, och erotiken hade i dem knappt spelat någon roll. Här däremot ligger huvudvikten på Frithiofs och Ingeborgs kärlek, något öde kämpar Frithiof ej emot, och sagan slutar med de båda älskandes förening. I första delen av detta arbete framhöll jag fornaldarsagans nära samband med den byzantinska romanen, vilken åter var en ättelägg av den grekiska. En grupp inom denna hade uppstått genom en förening av den erotiska berättelsen och äventyrssagan, och byggnaden är ganska enkel. En ung man och en ung kvinna få vid någon fest se varandra och bliva vid första blicken förälskade eller ock äro de från barndomen uppfostrade tillsammans och hava alltid älskat varandra (såsom i Longos' Daphnis och Khloë). Därpå skiljas de åt, uppleva var för sig en mängd äventyr och bliva till sist lyckligt förenade. I grova drag är detta innehållet i Frithiofs saga. Liksom Daphnis och Khloë i Longos' roman bli Frithiof och Ingeborg uppfostrade tillsammans, skiljas åt, och sedan komma äventyren: Frithiof företager först den våg-

Digitized by Google

samma färden till jarl Angantyr samt lever därefter under fyra år vikingens äventyrsfyllda liv, men blir till sist förenad med sin barndoms älskade. Den byzantinska romanen hade emellertid också ett starkt orientaliskt inslag. Arabiska, syriska och även indiska sagor vandrade till Byzans, omändrades där i mer eller mindre kristlig riktning samt fördes till sist genom väringarna till Norden, där de ytterligare omdanades enligt den nordiska folknaturellens fordringar. En dylik saga är den nyss refererade. En amerikansk filolog, Gould, har nämligen påpekat, att ett bland de viktigaste motiven är orientaliskt. I Orienten med dess månggifte var det en yttring av ädelmod att bortskänka sin hustru — eller kanske rättare: en av dem — till en annan man, och Gould anför en mängd berättelser, i vilka ett dylikt ädelmod firas. Särskilt har en av dem en obestridlig likhet med Frithiofs saga. Det är sagan om Urwa i den arabiska samlingen Kitab el Agani (från 900-talet). Urwa uppfostras tillsammans med Afra, de leka tillsammans och äro oskiljaktiga. Då Afra vuxit upp, vilja föräldrarna gifta bort henne med en rik man, ty Urwa är fattig. För att få den behövliga summan beger han sig till en förmögen frände, och Afras föräldrar lova att under tiden ej gifta bort henne med någon annan. Sedan återvänder han med de penningar, han fått, och begär henne till äkta. Men hon har då, mot utfästelsen, blivit bortgiven åt en annan, som med henne rest till Syrien. Under ett falskt namn beger sig Urwa dit och skickar en ring till Afra, som därpå igenkänner honom. De få nu ett samtal med varandra, och till detta lyssnar en av den äkta mannens tjänare. Mannen får härigenom veta, vilken ädel yngling Urwa är, och avstår frivilligt Afra till honom. Antagligen har detta motiv, som ju stred mot det kristna föreställningssättet, redan i Byzans något ändrats.[1] I varje fall har författaren till Frithiofs saga sökt att efter västerländsk åskådning avlägsna det stötande i det. Ring, som är lika ädelmodig som Afras man, avstår visserligen sin maka åt Frithiof, men förklarar samtidigt, att han är så gammal, att han måste dö, vilket han också omedelbart därefter gör, så att Ingeborg slipper att ingå tvegifte. Ännu ett motiv torde vara orientaliskt och byzantinskt, nämligen Frithiofs frestelse, då han och Ring äro ensamme i skogen. Samma historia berättas i Tripitaka, buddhaismens kanon, om kung Brahmadatta och den unge Dighavu samt, ännu mera lika den isländska sagan, i den byzantinska prinsessan Anna Komnenas memoarer — där såsom ett äventyr, för vilket hennes fader varit utsatt. Slutligen torde ett tredje viktigt motiv, såsom Gould förmodar, ursprungligen hava varit orientaliskt, nämligen motivet med det heliga området, inom vilket all sexuell beblandelse mellan man och kvinna var förbjuden. En dylik sexuell tabu omnämnes ej i någon nordisk saga, och någon liknande situation förekommer ej i den nordeuropeiska litteraturen. Det är möjligt, skriver Gould, att uppgiften härleder sig från en kristen, som på detta sätt ville förklara kvinnornas avskildhet i den muhammedanska världen, men å den andra sidan var en dylik tabu icke okänd i Orienten: »ännu i dag förbjudes Meckapilgrimerna sexuell beblandelse inom ett visst område omkring den heliga staden, och denna tabu fanns redan före Muhammeds tid samt har därför alltid varit en naturlig föreställning för araberna och alla moslems». Och Gould framhåller även den onordiska karaktären både hos Frithiof och Ring. En fornnordisk hjälte var icke ridderlig på samma sätt som de. Frithiof skulle först hava dräpt Helge och Halfdan, innan han begivit sig till Ring, och han skulle ej hava räddat sin rival, ej heller frivilligt avstått från den kvinna, han älskar.

[1] Det är samma orientaliska motiv, som ingår i den också från Byzans stammande medeltida versberättelsen Flores och Blanzaflor.

Digitized by Google

En dylik ridderlighet känner den gamla och äkta nordiska dikten icke. Slutligen är Balderskulten sagoförfattarens egen uppfinning. Utom från denna unga, medeltida saga är någon Balderskult ej känd i Norden. Balder är en gestalt, som icke tillhört den nordiska folktrons gudavärld, utan blott dess diktning. Denna diktgestalt har, särskilt i Saxos relation av Balderssagan, fått drag från fruktbarhetsguden Frey, och detta talar givet emot den sexuella tabu, som sagoförfattaren antagit, ty Freyskulten tyckes snarare hava varit ganska osedlig.

Hugo Hamilton, Illustration till Vikingabalk.
H. Hamilton, 24 teckningar till Frithiofs saga. 1828.

Frithiofs saga och Helge.

Från Biörners Kämpadater fick Tegnér således det råmaterial, som han sedan bearbetade i en ännu mindre fornnordisk riktning. Vid att sagan var norsk tyckes han ej hava fäst sig, utan ansåg den vara »götisk» eller gemensamt nordisk och således lämplig såsom underlag för ett svenskt nationalepos. Men sagan var på prosa. Uppslaget till den poetiska form, han valde, fick han däremot från Oehlenschlägers Helge (1814). Denna form var då ny. Walter Scott och Byron hade för sina episka dikter en annan, den fortlöpande framställningen, hos Scott densamma som i medeltidens poetiska berättelser. Oehlenschläger behandlade däremot Helges saga i en romanscykel. Uppslaget har han säkerligen fått från Sæmunds Edda, där Sigurds och niflungarnas historia behandlas i en följd av olika kväden, och även Marsk-Stigsvisorna torde hava tjänat honom som mönster; de bästa romanserna äro i varje fall i den danska balladstilen. Lyriken fick därigenom ett bredare utrymme, och omväxlingen både i vers och stämning blev större. Själva ämnet fick han från samma källskrift som Tegnér, nämligen från Biörners Kämpadater, som även innehåller Rolf Krakes saga; dess första del handlar om Rolfs fader Helge. Oehlenschlägers val av ämne var lyckligare än Tegnérs. För det första var Helge en *dansk* saga och förhärligade en bland den danska sagoålderns främsta hjältar, under det att den svenske skaldens hjälte var norr-

Digitized by Google

man. För det andra var Helgesagan verkligen fornnordisk och ägde denna sagodiktnings mäktiga tragik, vilken alldeles saknas i den medeltida Frithiofsromanen. Från en annan synpunkt åter var Tegnérs ämnesval lyckligare. Frithiofs saga hade en koncentrerad, enhetlig handling med början, kulmen och avslutning, under det att Helgesagan skildrar ett helt levnadslopp, vars olika avsnitt ej hänga vidare fast samman.

Helge är indelad i tre cyklar, Frodes Drapa, Helges Eventyr och Yrsa, och av dessa borde Helges Eventyr egentligen hava uppdelats i två. Högst står Frodes Drapa, som skildrar, huru de båda bröderna, Helge och Hroar, ehuru ännu blott piltar, hämnas sin fader och dräpa inkräktaren Frode; särskilt höra den första och den sista av de sju romanserna till det yppersta i nordisk diktkonst. Helges Eventyr skildrar — efter en inledande, svag romans — först i fyra sånger, huru en havsfru, Frodes älskarinna, som vill hämnas honom, förleder Helge till älskog och med honom får en dotter, Skuld. Denna episod, som ock förekommer i sagan, ehuru där på ett annat ställe, är visserligen av stor poetisk skönhet, men har endast ett inre sammanhang med handlingen i övrigt. De följande nio romanserna handla om ett annat kärleksäventyr av en delvis nästan burlesk karaktär. Helge får höra om drottning Olufs skönhet, begiver sig till hennes hov, men blir där drucken, insmord med beck, insydd i en lädersäck och på så sätt förd ombord på sitt skepp. I fortsättningen skildras, huru han hämnas på Oluf, bortrövar henne, gör henne till sin frilla och lämnar henne till sist på stranden. Förtvivlad kastar hon sig i havet, och hos havsfrun föder hon sin dotter Yrsa, som hon lämnar till en gammal fiskare att uppfostras. Så följer den avslutande avdelningen, Yrsa, som har formen av en grekisk tragedi och för vilken Konung Oidipus tydligen varit förebilden. Helge vill efter flera år försonas med Oluf, beger sig åter till hennes land, råkar Yrsa, och gripen av hennes skönhet gör han henne till sin gemål. Av den hämdgiriga Oluf får han därefter veta, att han äktat sin egen dotter, och i förtvivlan över denna ogärning tar han sitt liv.

Den sammanhållande tanken i dikten är havsfruns hämnd. Helge hade dräpt hennes älskare och dräpt honom i det tempel, han ägnat henne. Detta fordrade vedergällning, och det är den demoniska havsfrun, som i det följande håller handlingens alla trådar i sin hand. Hon lockar honom först till älskog, gjuter sinnlighetens gift i hans ådror, och denna sinnlighet driver honom slutligen till blodskam och död. Det är hon, som förmår Helge att fara till Oluf, det är i hennes rike, drottningen föder sin dotter, och det är hon, som slutligen för Helge och Yrsa samman. Hela detta ledmotiv är Oehlenschlägers omdiktning av sagan, ty i denna finnes det ej. Havsfrun förekommer där visserligen, ehuru såsom en älvkvinna. Men först efter Helges och Yrsas skilsmässa hade hon sitt äventyr med Helge, och med Frode hade hon ej haft något att skaffa. I Helges och Yrsas giftermål såg sagan för övrigt icke något egentligen ont. Visserligen skiljas de efter upptäckten, men någon förtvivlan känna de ej, och Helge var »högeligen bedrövad» över, att Yrsa reste hem till sin mor.

Det sätt, på vilket Oehlenschläger berättar, skiljer sig ganska mycket från Tegnérs, och de motsatta strömningarna inom tidens litteratur

Digitized by Google

komma här starkare fram än hos Tegnér, ehuru de flesta av dem återfinnas också hos den svenske skalden. Det antika inslaget ligger mycket tydligt i dagen, och avslutningen är, som sagt, en tragedi i grekisk stil. Men även romantiken är starkare än i Frithiofs saga. I denna förekomma inga övernaturliga väsen, och det hela spelar inom verklighetens värld, i Helge däremot inom sagans. Havsfrun, som efter sitt första möte med Helge såsom en orm slingrar sig från honom, drottning Oluf, som ett år lever på havets botten, där föder sin dotter och sedan vänder tillbaka till jorden — allt detta och mycket annat är ren nyromantik. Vidare är en stor del av romanserna överlägsna nyskapelser i den danska balladens stil, under det att knappt någon enda Frithiofsromans har en klang av folkvisa. Nibelungenlied har också påverkat Oehlenschläger — samt genom honom Tegnér — och skildringen av Helges färd till Oluf är en direkt imitation av ett parti i den tyska dikten. Men även den äldre skräckromantiken, av vilken i Frithiof ej finnas några spår, har ganska starkt spelat in i Oehlenschlägers Helge, och till sist äro även inslagen från den fornnordiska diktningen mera påtagliga i Helge än i Frithiofs saga. Karaktärerna äro mera vilda och barbariska än hos Tegnér, som starkt humaniserat sagans gestalter.

Utarbetandet av Frithiofs saga.

De disparata elementen har Oehlenschläger emellertid sammansmält till en dikt av överlägsen skönhet, och det kan betvivlas, om Tegnér nått så högt som Oehlenschläger i vissa av Helgeromanserna. Själv var han den förste att erkänna Oehlenschlägers överlägsenhet, den danska litteraturforskningen har, då den en tid diskuterat denna fråga, ställt sig på samma ståndpunkt, under det att den svenska i regeln hävdat en motsatt mening. Kanske man nu, utan att avgöra företrädet, kan enas därom, att både Helge och Frithiofs saga äro betydande diktverk. Oehlenschläger är såsom banbrytare onekligen originellare. Liksom Oehlenschläger följer Tegnér i huvuddragen den gamla sagan, och liksom Oehlenschläger har han alldeles omdanat den. Troligen var det på nyåret 1820, som han påbörjade sin stora romanscykel. Det var då en ovanligt sträng vinter i större delen av Europa, och i januari skrev Tegnér en dikt, Vintern, som av Böök med rätta betraktats såsom ett slags prolog till Frithiofs saga. Vintern väcker skaldens barndomsminnen från Värmland till liv. Han sitter åter vid brasans sken

Och de gamla sagoskrifter
Läser jag vid spiselns glöd.
Vilka väldiga bedrifter,
Vilket mod i liv och död!

Digitized by Google

Lyssna! Genom stjärneklara,
Genom stilla nattens fred,
Underbara,
Djupa röster stiga ned.

— — —

Giv mig lyran. Ack! förgäten
Länge på min vägg hon hang.
Många äro dagens läten,
Låt oss höra nattens klang.
Låt oss sjunga Valhalls toner,
Fosterland och hjältars lag.
Friska toner!
Klingande nordmannaslag!

Av skäl, för vilka strax skall redogöras, började Tegnér att poetiskt bearbeta icke den isländska sagans första del, utan den sista, d. v. s. den del, som skildrar, huru Frithiof tager avsked från sina vikingakamrater, beger sig till kung Ring och de händelser, som sedan tima. Den 9 mars 1820 skickade han fyra romanser till Adlerbeth (Frithiof och Björn, Frithiof kommer till kung Ring, Isfarten och Frithiofs frestelse eller romanserna XVI—XIX) och berättar i samma brev, att de varit färdiga redan en månad tidigare, d. v. s. i februari, ehuru han ej hunnit renskriva dem; de infördes i det åttonde häftet av Iduna, som kom ut på hösten 1820.[1] Sannolikt skrev han redan under vårterminen 1820 de två följande romanserna Kung Rings död och Rings drapa (XX och XXI). Sedan skedde ett avbrott, i det att han under senare delen av året var sysselsatt med Nattvardsbarnen, som kom ut i december. Alldeles bestämd att utföra hela cykeln tyckes han från början ej hava varit, ty i april 1820 skrev han till Hagberg; »Av Frithiofs äventyr förekomma några fragmenter såsom prov i nästa Idunahäfte. Om eller när detta poem blir färdigt, vet jag icke». På nyåret 1821 återtog han likväl arbetet på Frithiofs saga, och i april 1821 berättade han: »Frithiof har jag väl slutat, men icke ännu börjat», eller med andra ord: han hade nu fullbordat de tre avslutande romanserna, Kungavalet, Frithiof på sin faders hög och Försoningen (XXII—XXIV)[2], men de föregående, inledande femton romanserna voro ännu, åtminstone till större delen, oskrivna. På sommaren 1822 inflöto de avslutande fem romanserna i Idunas nionde häfte. Sedan han 1821 fått den sista delen färdig, inträdde en lång paus, innan han kom sig i gång med den första, och under senare delen av året skrev han Axel. Under julferierna 1821—1822 började han åter med Frithiof, och i april 1822 berättade han för Brinkman, att han fått den första, inledande romansen färdig: »Min hälsa är Gudskelov bättre, och jag har nu åter företagit Frithiof, som länge legat avsides. Om jag får vara frisk, hoppas jag kunna ge ut den i höst eller senast i vinter fullständig. En provbit därav medföljer. Det är i ordningen den första romansen.» Denna synes dock hava skrivits ett halvår tidigare, ty i maj skrev han om Frithiofs saga: »Jag har

[1] Den första romansen inleddes där med denna ytterst kortfattade notis: »Detta och de tre efterföljande stycken äro fragmenter ur en poetisk behandling av Frithiofs saga».

[2] De tyckas hava skrivits i mars 1821, ty den 11 februari 1821 skrev han till Adlerbeth: »Vad Frithiof angår, så har jag icke *på länge*, för andra spekulationer, kunnat sysselsätta mig därmed. . . . Sagans behandling är svårare, än jag i början föreställt mig».

Digitized by Google

på mera än ½ år ej kunnat sysselsätta mig därmed, dels för sjukdom, dels för andra arbeten». Men då tog han åter upp arbetet och skrev en eller två romanser: »Några nya romanser därav — heter det i ett brev från augusti — äro färdiga, men 12 à 13, således hälften, återstå ännu». Då romanserna i första delen voro femton, hade således blott två eller tre nydiktats, förmodligen de två eller tre första och säkert inledningsromansen. Men därefter — sedan han kommit in på sagans erotiska avdelning — stannade arbetet av på mer än ett år. Först den 25 januari 1824 berättade han för Brinkman: »Sedan nyåret har jag skrivit tre nya romanser på Frithiof, av vilka tvenne äro tämligen vidlyftiga. Av de 24, som skulle utgöra det hela, återstå mig nu endast sju». Additionen stämmer väl icke alldeles med hans föregående uppgifter, men möjligen voro även den fjärde och femte romansen diktade på hösten 1822. Med de två vidlyftiga romanserna avser han med all sannolikhet Frithiofs lycka och Afskedet, som bilda huvudpartiet i den första cykeln och som tyckas hava vållat honom de största bekymren samt även, såsom ett brev till Brinkman visar, i detaljerna sedan överarbetats. Avslutad blev sagan först i januari 1825 och kom under detta år ut av trycket.

Försoningen.

Detta sätt att arbeta — att börja med avslutningen — visar tydligt, att det var denna avslutning, som mest intresserade Tegnér, och tanken i Frithiofs saga kommer också klarast fram i den sista romansen, Försoningen, som — även det bör framhållas — skrevs ungefär samtidigt med Nattvardsbarnen. Själva konceptionen till Frithiofs saga är äldre än Nattvardsbarnen — från nyåret 1820 —, och då Tegnér började avslutningspartiet, var således Försoningen klar i själva grundtanken, även om dikten först mer än ett år efteråt nedskrevs. Det var denna grundtanke, som han tog upp i den sedan, på hösten 1820, skrivna dikten Nattvardsbarnen[1] och där utvecklade i den åldrige församlingsherdens tal. I viss mån var han i Nattvardsbarnen dock mera bunden genom diktens kristliga karaktär, och han kunde mera fritt framlägga sin livssyn, då han, såsom i Försoningen, lade denna i en hednings mun. En av huvudpunkterna i denna teologi är densamma, som funnits redan hos renässansens filosofer, i Sverige hos Stiernhielm: om en högre och renare uruppenbarelse, vilken såsom hemlig fortlevat vid sidan av de offentliga religionsformerna och utgjort den egentliga, ehuru för mängden fördolda, kärnan i dessa. Denna tanke togs åter upp av nyromantiken, särskilt av Schelling, och återfinnes i växlande former även hos de svenska nyromantikerna

[1] Att han skulle för Nattvardsbarnen hava påverkats av Geijers Thorildsbok är omöjligt, ty denna kom ut endast några veckor före Nattvardsbarnen. Däremot är det möjligt, att avslutningen i den första konceptionen av Frithiofs saga så till vida varit en annan än i den nu kända romansen, att det varit Ingeborg, och icke en Balderspräst, som försonat Frithiof och Halfdan. I så fall har Baldersprästens gestalt diktats i anslutning till den kristne prästen i Nattvardsbarnen. Någon antydan om, att Tegnér haft en dylik tanke, finnes dock ej.

Digitized by Google

— tydligast hos Stagnelius i dennes Bacchanterna. Orfeus är ju Kristus före Kristus. På samma sätt är Balder — liksom förut för Hammarsköld och Atterbom — Kristus före Kristus:

I Södern talas om en Balder, jungfruns son,
Sänd av Allfader att förklara runorna
På Nornors svarta sköldrand, outtydda än.
— — — — — — — — — — — — —
Jag känner ej den läran rätt, men dunkelt dock
I mina bättre stunder har jag anat den.
Vart mänskligt hjärta anar den ibland som mitt.

Men Balder — liksom Kristus — är i själva verket en idé: »Vart hjärta har sin Balder... Men jämte Balder växer i var mänsklig själ hans blinde broder, nattens Höder». Livet är en strid mellan de goda och de onda makterna i vårt väsen, mellan Balder och Höder, och den verkliga försoningen mellan båda sker först i döden. Detta är asalärans djupaste innebörd. Denna lära, som är en avglans av urreligionen och som renast avspeglar sig i Voluspas dunkla siarord, ter sig därför för Tegnér såsom ett stort världsdrama, och i anslutning till Grundtvigs myttolkning fattar han Ragnarök, gudarnas och världens undergång, såsom tidsexistensens upphävande, den stora försoningen, villkoret för den nya, renare tillvaro, som skall följa på den förintande världsbranden. Balders, det fallna Godas död, är »dess eldprov blott, är dess försoning, födslen till ett bättre liv». Men före denna försoning finnes en annan, redan i människolivet, »en ringare, den högres stilla förespel», och här framlägger Tegnér den protest mot ortodoxiens lära om satisfactio vicaria, som i Nattvardsbarnen endast kunnat antydas:

Balders tempel.
Litografi efter teckning av Egron Lundgren.
Bihang till Frithiofs saga. 1839.

Till Asar blotar hopen, leder gångarn fram,
Guldsadlad, purpurbetslad, för att offras dem.
Det är ett tecken, och dess mening djup, ty blod
Är morgonrodnan till en var försoningsdag.
Men tecknet är ej saken, det försonar ej.
Vad själv du brutit, gäldar ingen ann för dig.
De döda sonas vid Allfaders gudabarm,
Den levandes försoning är i eget bröst.

Digitized by Google

Du har — säger prästen — rest ett nytt Balderstempel. Vad mente du med det? Ett offer vet jag, som är mera kärt än rök av offerbollar, »det är offret av ditt eget hjärtas vilda hat, din egen hämnd».

Med sten försonas Balder ej; försoning bor,
Här nere som däruppe, blott där friden bor.
Försonas med din fiende och med dig själv,
Då är du ock försonad med ljuslockig Gud.

Tanken är ju i viss mån densamma som i ungdomsdikten Fridsröster. Men denna har här fått en romantisk, rent platonisk skiftning. Det är icke upplysningens tolerans, som ligger bakom, utan romantikens mystik — densamma, som möter oss hos Geijer, Hammarsköld, Atterbom och Stagnelius. Redan vårt inträde i livet är — såsom hos Platon — ett *fall:*

All tid är från sin början grumlad evighet.
Allt jordiskt liv är avfall från Allfaders tron.
Försonad är att vända renad dit igen.
De höga asar föllo själva, Ragnarök
Är asarnas försoningsdag, en blodig dag
På Vigrids hundramila slätt; där falla de,
Ohämnade dock icke, ty det Onda dör
För evigt, men det fallna Goda reser sig
Ur världsbålslågan till ett högre liv.

Det antika inslaget.

Frithiof skulle således försona en skuld. Men vilken var denna? Sagan känner ingen dylik. Genom sitt möte med Ingeborg i Balders hage orenar Frithiof väl det heliga området, och han bränner templet. Men vid ingendera förbrytelsen lägger sagan någon avgörande vikt, någon skuldkänsla har Frithiof icke, och någon »försoning» omnämner den icke. Det är icke han, som bygger upp det nedbrunna templet, utan det är den nitiske blotmannen Helge, och Frithiof försonas icke med bröderna, utan dräper Helge och gör Halfdan till sin herse. Hela denna bärande tanke av skuld och försoning har således av Tegnér inlagts i den gamla sagan, och därvid har han icke, åtminstone ej uteslutande, använt de motiv, som sagan erbjöd. I hela det först skrivna avslutningspartiet förekommer, så vitt jag kunnat finna, ingen antydan om, att mötet i Balders hage betraktats såsom ett brott, som framkallat gudarnas vrede. Återstår tempelbranden. Visserligen anser Frithiof i avslutningspartiet, att det är denna skuld, som måste försonas. Men Baldersprästen har en annan mening och finner Frithiofs skuld i hans hat mot Halfdan. Var denna uppfattning också Tegnérs? Troligen endast delvis. Någon dylik hatfullhet kommer i varje fall

Digitized by Google

ej fram i avslutningspartiet. Likväl känner sig Frithiof såsom en av oförsonta gudar förföljd man, såsom en varg i veum, en Orestes, jagad av erinnyerna, fridlös i hembygden, fridlös i egen barm. Han hade utmanat gudarna, och de hade straffat honom. Det är från denna skuldkänsla han befrias genom försoningen med Halfdan, till vilken försoning tempelbygget utgör en förberedelse. Men den egentliga försoningen sker genom den ödmjukhet, han nu först lägger i dagen: därigenom att han böjer sig för gudarna. Och härmed hava vi troligen kommit fram till Tegnérs egen uppfattning av den tragiska skuld, som Frithiof har att sona. Den antydes ock av Baldersprästen. Det bästa — säger denne — är dock gode gudars gåva. Du är stolt över dina hjältebragder, av din högre kraft. Gav du dig själv den kraften? Frithiofs skuld är, liksom i de antika tragedierna, för Tegnér i främsta rummet hans *hybris,* hans stolta självförtröstan på egen kraft, och denna förhävelse var en utmaning mot gudarna, som också straffat honom. Först när han i ödmjukhet underkastat sig dem, veko erinnyerna från honom.

Det antika inslaget i Frithiofs saga framträder väl ej så öppet och så påtagligt som i Oehlenschlägers tragedi Yrsa, men det är dock ganska starkt, och i sin ypperliga analys av dikten har Albert Nilsson förtjänsten av att hava framhållit detta drag — redan indelningen i 24 romanser för ju tanken till Iliadens och Odysséens 24 böcker. I detaljerna förekomma flera direkta reminiscenser från Homeros. Så går den bekanta beskrivningen på Akhilleus' sköld igen i beskrivningen på Frithiofs armring, som förfärdigats av Hephaistos' nordiska motsvarighet, smeden Vaulund, och i den fritt diktade romansen Frithiofs återkomst har tydligen Odysséen föresvävat Tegnér; den enda, som igenkänner Odysseus, då han efter irrfärden åter landar på Ithaka, är hans trogna hund, och på samma sätt igenkännes Frithiof, då han kommer hem från sin resa till jarl Angantyr, av »den lurvhårige Bran». Andra detaljer kunna visserligen förklaras ur den isländska sagan, men stå tydligen också under inflytande av Homeros. Iliaden börjar som bekant med en skildring av Akhilleus' vrede. Akhilleus har till Agamemnon nödgats lämna sin älsklingsslavinna, och i sin vrede drar han sig tillbaka till sitt tält samt vägrar att deltaga i grekernas strid med trojanerna. På samma sätt och av en liknande anledning — brödernas avslag på hans frieri — vägrar Frithiof att bistå dem i kriget mot Ring. Även andra detaljer återgå till Homeros, om än efter uppslag i sagan.

Götiskt och modernt.

Viktigast är dock den humanisering, som Tegnér företagit av den i många punkter barbariska isländska sagan, ty även här kan man

Digitized by Google

spåra en påverkan från antiken, i viss mån ock från den fransk-klassiska estetiken. Tegnér begagnar, då han talar om Frithiofs saga, icke ordet *humanisering*, utan *modernisering*, och ett omdöme, som han därvid fäller om Goethes Iphigenie, är ganska belysande för hans uppfattning: »Vem beundrar icke den sköna, enkla, ädla helleniska formen? Och likväl — vem har någonsin känt sitt inre uppvärmt av denna stenbild? Den flyttar oss, icke som poesien bör, från jorden *till himlen*, utan endast från Norden till Grekland. Ingen levande ande är inblåst i denna näso, de stirrande ögonen se på mig utan liv och rörlighet, där klappar intet hjärta under den grekiskt rundade marmorbarmen. Det hela är ett misstag, oändligen skönare än Frithiof, men likväl efter samma konståsikter». Iphigenie var således för Tegnér ett icke nog modernt drama, utan för mycket helleniskt-antikvariskt. Även Frithiof var enligt författarens egen mening för litet modern och för mycket götisk. Brevet är skrivet till Leopold, och det förefaller, som om Tegnér här med andra ord upprepade samma satser, som Leopold nedskrivit i företalet till Oden (se IV, s. 487 f.). Denne opponerar sig där mot det krav på tids- och lokalfärg, som kommit fram under förromantiken, och säger sig »hos Europas största mästare icke sett på sådant sätt skildras varken de äldsta greker eller de äldsta romare, varken araber eller amerikaner eller ens skyterna». Och likväl stodo Leopold och Tegnér i denna fråga varandra ganska fjärran. Den franska klassiciteten hade sökt att få fram det allmänt mänskliga med bortseende från all tidsfärg, hade således i själva verket sökt skildra idealiserade samtidsmänniskor, ehuru i en antik eller exotisk förklädnad. Så kom Sturm und Drang med dess krav på tidstrohet och lokalfärg — först Goethe i Götz von Berlichingen. Nyhumanismen uppgav icke alldeles denna fordran. Den ville skildra antikens hellener såsom antika hellener, men det helleniska var för dem det idealt mänskliga. Tegnér var — såsom hans omdöme om Iphigenie visar — icke nyhumanist på samma sätt som Goethe, och ej heller fransk-klassiker som Leopold. Han var en fiende till antikvariska preparat, götiska såväl som helleniska, men han fordrade dock en viss tidsfärg, och svårigheten låg för honom i att avväga proportionen mellan forntid och nutid. Alla för Tegnérs samtid stötande drag i den gamla sagan har han därför avlägsnat, och häri har han gått längre än Oehlenschläger. Men han har dock ej velat göra Frithiof till en allmän-mänsklig typ utan all tidsfärg. Egenteligen talat — skrev han till Brinkman — »bör väl all poesi vara *modern* i den mening, som blommorna äro det om våren; den bör väl uttrycka det sköna i allmänhet, men likväl modellerat på sin tids former; den

Digitized by Google

bör vara växande frukt och icke insyltad. Nordiska sagan i sin ursprungliga form kan väl vara poetisk, så till vida som hon med kraftiga drag och i mera starka än sköna former uttrycker det gamla hjältelivet. Men detta liv är icke mera vårt, och dess trogna framställning bleve nu råhet. Jag kan t. ex. ej nyttja dess karaktärer, grova och tillyxade, som de äro; men på andra sidan får jag ej heller ciselera dem för mycket, emedan därigenom deras ursprungliga skaplynne skulle gå förlorat... Att här träffa den rätta medelvägen har visserligen blott sällan lyckats mig. Vissa stycken äro för moderna, andra åter för gammaldags. I poesi som i sång kommer det an på att hålla tonen, som redan Dumbom anmärkt». I det utförliga brevet till Leopold återkommer han till samma fråga: »Mitt stora fel i Frithiof var, icke att jag valde ett ämne ur den gamla sagokretsen, men väl att jag därför valde en ton och behandlingssätt, som varken är gammalt eller nytt, varken antikvariskt eller poetiskt, utan svävar på gränsen mellan bägge. Ty huru behandlar man ett ämne poetiskt, om icke därigenom att man därifrån avsöndrar allt, som hör till en främmande och förgången tid och som numera icke talar till något hjärta? De hjärtan, det talat till, äro förmultnade, andra tänkesätt, andra känslor äro nu gängse, det ena tidevarvet kan aldrig rätt översättas på det andra. För poesien finnes egenteligen intet förflutet. Hon är ögonblickets förskönade liv, hon bär blott dagens färger, hon kan icke tänka sig det döda.... Frågan är här om behandlingen, och var denna faller in i det antikvariska, där har hon förfelat sitt ändamål, där framställer hon, liksom Frithiof, endast nybyggda ruiner. Dylika konststycken få också aldrig någon popularitet». I detta sista misstog sig Tegnér fullkomligt. Frithiofs saga erhöll en popularitet som ingen annan svensk dikt varken förut eller efteråt. Och detta berodde utan tvivel därpå, att han träffat den för *samtiden* riktiga proportionen mellan nytt och gammalt. Frånser man detta misstag, har nog ingen skarpare och riktigare angivit icke blott bristen i Frithiofs saga utan ock den svårighet, med vilken all historisk diktning har att kämpa. Hans teori var utan tvivel fullt riktig. En dikt, som ej anslår den levande generationens känslosträngar, är ett anatomiskt preparat, och Tegnér har alldeles rätt i, att konsten ligger i den väl avvägda proportionen mellan det antikvariska och det moderna. En diktning, som rör sig inom en förgången tid, är i hög grad beroende icke blott av samtidens smak utan ock av dess historiska bildningsgrad. Publiken på Shaksperes teater stöttes ej av hans anakronismer. Frithiof föreföll ej heller samtiden ohistorisk, denna samtid fick så mycket av det fornnordiska, som den kunde uppfatta,

Digitized by Google

och diktens hjälte var för 1820-talet såväl en nordisk viking som en människa, som var ben av dess ben och blod av dess blod. Han föreföll varken främmande eller barbarisk. Vår tid, tror jag, dömer annorlunda. Vi känna den nordiska forntiden bättre, och för oss är Frithiof därför *för* modern, eller rättare sagt: för mycket en gestalt från 1820-talet, ty det är icke blott kännedomen om forntiden, som förändrats, utan den nu levande generationen ser livet med andra ögon än för hundra år sedan, har en annan smak, andra ideal, delvis andra känslor. Just de drag, som framför allt tilltalade Tegnérs samtid — Frithiofs starka sentimentalitet och hans retorik — stöta oss tillbaka. Det är visserligen mycket överdrivet, då Levertin kallar Tegnérs dikt »en saga, som alla läst en gång, men knappast någon fullväxt mera läser och av vilken blott enstaka rader leva kvar i sinnena». Men jag misstänker, att omdömet så till vida är riktigt, att någon nationaldikt — som för ett århundrade tillbaka — är Frithiofs saga nu icke längre. Den har delat samma öde som de flesta andra stora diktverk från gångna tider.

Karaktärsteckningen.

Härmed hava vi kommit fram till karaktärsteckningen i Frithiofs saga. Figurerna i dikten äro relativt många: Frithiof och Ingeborg, de båda bröderna Helge och Halfdan, kung Bele och Thorsten Vikingsson, kung Ring, Björn m. fl. Såsom vanligt inom episk och dramatisk diktning skola bifigurerna genom en kontrastverkan belysa hjältens egen karaktär, och i teckningen av dem står Tegnér närmare 1700-talet än vår tid, som fordrar en rikare nyansering. Björn är tapper, hurtig och glad, en mera grund vikingatyp, som är avsedd att framhäva Frithiofs större djup — men i viss mån knappt annat än en götisk »confident». De båda gamla fäderna tillhöra den vanliga typen av vise åldringar, vilkas livserfarenhet kontrasteras mot Frithiofs ungdomliga övermod. Av samma art är den mera utförda gestalten kung Ring, som dock knappast är densamme i diktens första avdelning och i den sista, där han icke blott är vis, utan ock fridsäll och självuppoffrande, under det att han i den första delen, ehuru gubbe, börjar ett krig för att tilltvinga sig Ingeborgs hand. Här var Tegnér beroende av sagan, i vilken Rings krigiska lynne vida starkare framhålles, och motsägelsen i karaktären mellan den ungdomlige, stridslystne vikingen Frithiof och den fridsälle kung Ring i den senare avdelningen har antagligen i någon mån tillkommit under intryck från Helge, där Oehlenschläger skildrar diktens hjälte och dennes broder Hroar, den förre den krigiske, den senare den fredsälskande härskaren — en liknande motsättning som mellan Geijers viking och hans odalbonde.[1] Hos Tegnér är det den vise, fridsälle och självuppoffrande Ring, som moraliskt besegrar Frithiof samt förbereder hans ändrade sinnesstämning. Men i sin högt drivna ädelhet är karaktären mycket litet sannolik. Det är möjligt, att Ring i sin vishet genomskådat

[1] Motsättningen förekommer på flera ställen inom den isländska litteraturen, ypperligast hos Snorre i de båda bröderna Sigurd Jorsalafar och Östen. Den har såsom en huvudpunkt upptagits i Björnsons drama och ligger ock möjligen bakom Oehlenschlägers Helge och Hroar.

Digitized by Google

Frithiofs ridderlighet och därför vet, att denne kan bestå provet, då konungen i skogen förtroendefullt lägger sitt huvud i hans sköt, men då han för att bereda rivalens lycka tar sitt eget liv, flyttas vi från verklighetens värld till en orientalisk romantik.

I den isländska sagan äro bröderna Helge och Halfdan föga skilda. Helge säges väl vara en stor blotman, men för övrigt äro båda varandra lika, grymma, högfärdiga och oridderliga, och det är snarast Halfdan, som är den lumpnaste; det är han, som finner på orådet att mot löfte bränna Frithiofs gård, medan denne är frånvarande. Då Tegnér först uppgjorde planen till sin dikt, fann han, att det kunde vara nog med en av dessa så föga sympatiska bröder, och i Iduna, där Försoningen först trycktes, förekommer ingen Helge; Ingeborg har blott haft *en* broder, och hela stycket om Helges död har tillagts först i 1825 års redaktion; även det lilla, som i Idunatrycket säges om Halfdan, har omarbetats. Då Tegnér emellertid efter 1821 började med den första avdelningen, fann han troligen, att en försoning mellan en Halfdan, sådan som sagan skildrat honom, och Frithiof var omöjlig. Han återupptog därför sagans brödrapar, men lade alla de osympatiska dragen på Helge, som han lät falla före försoningen, och skapade en ny Halfdan — en barnsligt oerfaren och vek yngling, som stått under den äldre broderns starkare vilja, men själv är godhjärtad och därför knappt någon motståndare till Frithiof; då denne friar till Ingeborg, ber Halfdan den hårdhjärtade Helge att giva vika. Genom denna ändring av planen hade Tegnér emellertid från Scylla råkat in i Charybdis. Om en försoning mellan Frithiof och Helge varit omöjlig, blir en försoning mellan Frithiof och *denne* nye Halfdan knappast en verklig försoning. Ingendera hade förut hatat den andre, och att räcka handen åt varandra innebar således ej en självövervinnelse för någondera. Av de bägge bröderna är för övrigt den barnslige Halfdan endast skisserad, och Helge är målad i idel mörka toner — alldeles som 1700-talets tyranner. Mer än en typ är ingendera.

Sagans Ingeborg har ingen personlighet alls. Ej heller Tegnér har kunnat skapa om henne till en verklig, varmblodig kvinna, och redan skildringen av hennes yttre är rent schablonmässig — lockar, gula som Freyas hår, ett nät kring ros och lilja, kinder som tvenne morgonrodnader etc. Och något i samma stil är hennes själsliv. Inom erotiken var Tegnér obestridligen sensualist. Även om man betydligt reducerar bärvidden av hans yttranden i breven till Brinkman och Martina von Schwerin, är detta faktum dock obestridligt. Men en dylik sensualism har ofta ett komplement av platonsk idealism, som, just därför att den icke är naturlig, verkar mycket uppstyltad. Så även här. Ingeborg är en nordisk Iphigenie, men mycket mera opersonlig än Goethes, som dock stötte Tegnér. Hon är en pliktmänniska, som offrar sin kärlek av hänsyn till den brutale och fege Helges giftomannarätt och som sedan av samma skäl skänker sin hand åt den gamle Ring. Vi hava litet svårt att erkänna en dylik plikt, och ej heller torde forntidens nordbo hava erkänt den i denna utsträckning. Konflikten synes oss därför uppkonstruerad, påminnande om de konflikter, som förekomma i 1700-talets tragedier, och vi hava svårt att godtaga Tegnérs försvar: »Den grannlagenhet, varmed Ingeborg vägrade att åtfölja sin älskare och hellre uppoffrade sin böjelse, än undandrog sig sin brors och giftomans välde, synas mig tillräckligen motiverad i den bättre kvinnans natur, som i alla tider måste bli sig lik». Hjältinnan i Oehlenschlägers Axel og Valborg, som nog föresvävat Tegnér, då han skrev Afskedet, har dock ett för medeltidens människor verkligt skäl — kyrkans förbud mot äktenskap mellan dopsyskon. Ingeborg har det knappast.

Digitized by Google

Både hon och Frithiof voro idealgestalter, som tilltalade 1820-talets smak. Särskilt Frithiof. I några 1839 skrivna Anmärkningar såsom inledning till Frithiofs saga har Tegnér själv analyserat hjältens karaktär: »Det ädla, högsinta, modiga, som är grunddragen för all heroism, borde naturligtvis ej saknas däri, och elementerna därtill förefinnas både i denna och många andra sagor. Men jämte denna allmänna heroism har jag sökt att i Frithiofs karaktär nedlägga något individuellt nordiskt, det levnadsfriska, trotsiga, övermodiga, som hör eller åtminstone fordom hörde till nationallynnet.... En annan egenhet i nordbons lynne är ett visst anlag för vemod och tungsinnighet, vanlig hos alla djupare karaktärer.... Därföre har jag också i Frithiof sökt antyda denna grubblande tungsinthet». Likaså hade han velat i honom förena både en viking och en modern människa. För 1820-talet har han lyckats bättre än någon annan. Men för oss? En nordisk viking är Frithiof icke, icke ens den idealiserade viking, som möter oss i de dock romantiserade sagorna. Alla realistiska drag har Tegnér med flit avlägsnat. Snarare är Frithiof en medeltida riddare, sådan som romantiken tänkte sig denne, och att Tegnérs källa, den gamla sagan, var mera medeltida än fornnordisk, var nog orsaken till, att Tegnér föredrog den framför trognare skildringar av vikingatidens liv. Huvuddraget hos Frithiof är ridderlighet — oförskräckt mod, ädelsinne, höviskhet. Denna ridderlighet förenar sig hos honom med en svärmisk sentimentalitet, som vi nu hava svårt att sentera, men som slog dess mera an på 1820-talet. Och enligt vår smak deklamerar han för mycket, både om sin kärlek och sitt mod. I ett brev skriver Tegnér, att hans Frithiof icke alltid kunde »sjunga bravurarier». Han sjunger dock väl många, och Heiberg hade icke så orätt, då han karakteriserade Frithiofs försäkringar om sin styrka och sitt mod såsom »rodomontader», vilka kunnat passa i munnen på en Jacob von Tyboe. Tegnérs svenska samtida dömde emellertid annorlunda, och en så verkligt fin kännare som Martina von Schwerin skrev om Frithiofs lycka, som av alla romanserna väl slår rekordet i sentimentalitet: »Skönheten av denna erotiska sång bliver visserligen erkänd, så länge kärlek framstammas på svenska». Sedan hon skrev detta, ha hundra år förflutit. Vi ha — skriver Albert Nilsson — »kanske nu mera svårt att göra Tegnérs dikt full rättvisa i detta stycke [om karaktärsteckningen], ty icke endast realismens, utan även naturalismens genombrott ligger mellan den och oss». Med rätta framhåller han dock, att litteraturhistoriskt sett betyder Frithiofs saga likväl ett framsteg i realistisk människoskildring. Förut funnos visserligen både Bellman och fru Lenngren, men deras vida mera levande

Titelvignett efter teckning av J. G. Sandberg till Frithiofs saga. 3:e uppl. 1827.

Digitized by Google

gestalter tillhöra an annan sfär. Tegnér är den förste, som försökt att i en större dikt skapa heroiska och samtidigt i viss mån realistiska karaktärer. Men näppeligen ligger diktens betydelse häri.

Romanserna i sista delen.

Frithiofs saga är en romanscykel, och dess förtjänster böra icke sökas i cykeln såsom en helhet betraktad — och dit hör karaktärsteckningen — utan i de enskilda romanserna. Utan att han uttalat sig härom, betraktade nog Tegnér själv sin dikt på detta sätt. Då han började, var han ej rätt säker på, att han skulle kunna utföra det hela, han skrev först avslutningen och tyckes under utarbetandet i viss mån hava ändrat planen. Det, som framför allt grep honom i sagan, var de enstaka situationerna, icke helheten, och varje dylik episod tog för hans fantasi gestalten av en romans — Isfarten, Frestelsen m. m. Dessa romanser äro emellertid av ett ganska olika värde.

Att han började med avslutningen, berodde nog ej blott därpå, att han i Försoningen, som ej äger någon motsvarighet i sagan, kunde framlägga cykelns grundtanke, utan ock därpå, att detta avslutningsparti i sagan bildade ett helt för sig, koncentrerat och enhetligt både i handling och stämning. De handlande äro blott två: Frithiof och Ring, ty Ingeborg är en stum person, och den första romansen, i vilken Björn uppträder, tjänar blott till att förbinda de bägge avdelningarna; Baldersprästen är endast skalden själv i götisk förklädnad. Karakteristiken i detta parti är vida bättre än i det förra. Kung Ring är här — om man icke fordrar någon modern realism — en väl tecknad representant för den vise, fridsälskande härskaren, mera sympatisk och mera varmblodig än Oehlenschlägers Hroar, Frithiof deklamerar mindre än förut, sorgbundenheten klär honom bättre än Romeo-laterna i den första delen, och själva romanserna äro ypperliga situationsbilder. I romansen Frithiof kommer till kung Ring, där sagan lånat honom själva råmaterialet, får Tegnér tillfälle att ge en målande och levande skildring av en nordisk kungsgård. Den nästa, Isfarten, som blott vilar på en kort notis i sagan, hör också till de yppersta, den enda, som något närmar sig balladens stil, och den fylles av en frisk, nordisk vinterstämning; den skrevs troligen också under de bistra vinterdagarna 1820. Den följande, Frithiofs frestelse, är väl den mest deklamatoriska inom denna avdelning, men retoriken slår icke över och torde än i dag verka medryckande; endast den tredje och den fjärde strofen falla ur tonen. Hela situationen är visserligen lånad från sagan, men i sin romans har Tegnér också inkastat ett motiv från Eddans Fafnismal — de bägge fåglarna, som tala till Sigurd, medan Regin sover bredvid honom. De bägge föl-

Digitized by Google

jande, Kung Rings död och Kung Rings drapa, äro de mest fornnordiska i hela cykeln, och hur väl Tegnér lyckats träffa tonen i vår förlorade forndikt, framgår bäst av den långt senare upptäckta strofen på Rökstenen, ty det förefaller nästan, som om Tegnér haft denna i minnet, då han diktade Kung Rings drapa.[1] Lika förträfflig är romansen Kungavalet, som är fritt diktad, möjligen efter ett uppslag i Helge. Romansen — skriver Albert Nilsson — »utgör en hyllning till den frie bonden. Det inledande partiet, som skildrar, huru bonden gör sig redo att vandra till tinget, kan betraktas som ett motstycke till Geijers dikt Odalbonden. . . . Beskrivningen av huru bonden gör sina vapen i ordning för att vandra upp till tinget, utgör en utomordentligt fin genrebild, rik på pittoreska detaljer. Tekniken är den homeriska». Den nästa, Frithiof på sin faders hög, är också fritt diktad, om än med ett uppslag från Hervararsagan. Diktionen är visserligen mera nyromantisk än götisk, men onekligen praktfull och ej heller för vår tid alltför sentimental. Till sist kommer den överlägsna dikten Försoningen, om vilken redan talats.

Romanserna i första delen.

Vida ojämnare äro romanserna i den första avdelningen — några äro överlägset väl skrivna, andra äro påfallande svaga — och såsom källa var även sagan mindre god. Handlingen har ej det sista partiets koncentration, och personerna äro vida flera. I den första romansen, Frithiof och Ingeborg, har Tegnér, vid avvägandet av proportionen mellan modernt och götiskt, alldeles avgjort slagit över åt det moderna hållet. Hela skildringen av Frithiofs och Ingeborgs barndomsliv är, såsom Blanck visat, gjord efter en då modern roman, Paul och Virginie, som förebild; den slog antagligen oerhört an på den stora allmänheten under 1820-talet, men gör nu ett nästan sötsliskigt intryck. Efter detta missgrepp följer Kung Bele och Thorsten Vikingsson — en bland de förträffligaste i hela cykeln — där Tegnér på ett genialiskt sätt begagnat Havamals kärnspråk för de råd, som de båda

[1] Hos Tegnér dör Ring ej strådöden såsom i sagan, utan ristar sig med »geirsodd». Såsom Albert Nilsson alldeles riktigt framhållit, vilar hela denna föreställning om geirsodd på ett missförstånd. I Havamal säger Oden, att han nio nätter hängt i det höga trädet, »genomborrad av spjut, given åt Oden, själv given mig själv». Detta är det enda ställe i den poetiska litteraturen, där en dylik ristning omtalas. I Heimskringla har Snorre emellertid missförstått uppgiften: »Oden dog sotdöd i Svithiod, men då han var nära döden, lät han märka sig med spjutsudd och tillägnade sig alla med vapen fallne män». Detsamma berättas om Niord: »Niord dog sotdöden; han lät också märka sig åt Oden, innan han dog». Härav framgår, att ristningen endast varit ett slags ritual, ett »märke» med en spjutsudd, ty både Oden och Niord sägas hava dött sotdöden. I Den siste kämpen har Geijer likväl fattat uppgiften så, att Oden *icke* dött sotdöd, utan med sitt spjut ristat sig till döds. Tegnér gick ännu ett steg längre och trodde detta dödssätt vara sed i forntidens Sverige.

Digitized by Google

gamla ge sina söner, förrän de skiljas hädan. Möjligen ansåg Tegnér själv, att han här varit för mycket »götisk», men i varje fall har eftervärlden varit av en motsatt mening. I den nästa romansen, Frithiof tager arf efter sin fader, möter oss en tredje stil. Dikten är på hexameter, och Homeros har tydligen varit förebilden. Det kan ju sägas, att en till formen antik dikt ej passar in i en götisk cykel, men en dylik anmärkning vore pedantisk, ty såsom en fristående dikt är denna skildring överlägsen, en bland vår litteraturs bästa Homerosefterbildningar. Så följer en svag, sentimental dikt, Frithiofs frieri, den första erotiska, som dock i avslutningen får en mera manlig klang. Den femte, Kung Ring, skildrar åter samme man som i de avslutande romanserna, men här möter oss, som sagt, motsägelsen i karaktären; den fridsälle monarken börjar ett krig, och den vise åldringen vill tilltvinga sig en ung och skön maka. Tegnér själv ansåg denna romans vara den minst lyckade, men knappt med rätta, ty frånser man motsägelsen i karaktärsteckningen, som återgår till sagan, är romansen snarare bland de friskare. I Frithiof spelar schack har Tegnér blott versifierat och utfört en episod i sagan och såsom vanligt gjort det med stor talang. Däreſter följa de två stora erotiska dikterna Frithiofs lycka och Afskedet, vilka skildra mötet i Balders hage och förmodligen voro de, som mest grepo 1820-talets läsare. Bakom dessa dikter ligger nog skaldens böjelse för Martina von Schwerin. Men denna böjelse, som av breven att döma var

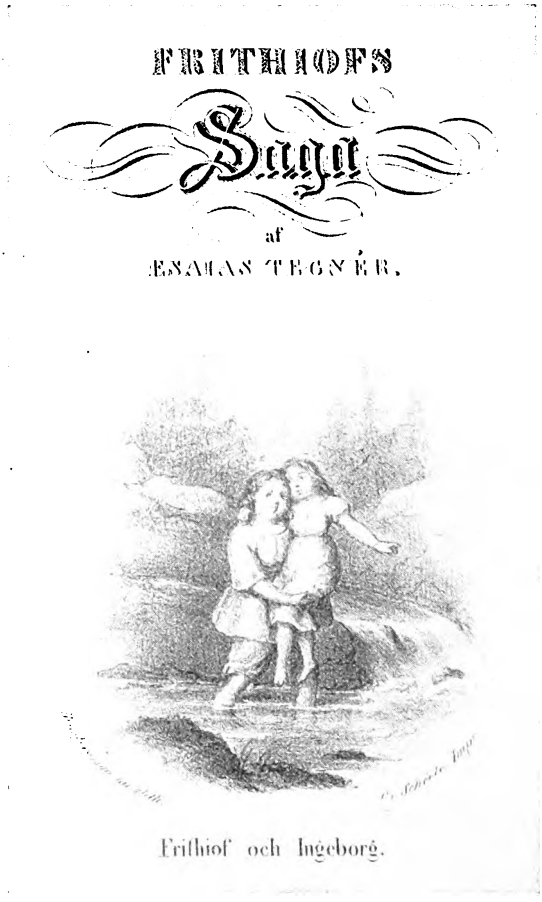

Titelblad till Frithiofs saga. 5:e uppl. 1831.

Digitized by Google

starkt sensuell, yttrar sig i Frithiofs lycka såsom översvallande idealistisk, gör ej intryck av sanning, utan verkar — för att begagna Tegnérs egna ord — såsom en »bravuraria». Sagan, vars skildring av mötet i Balders hage är ytterst rå och barbarisk, innehöll tydligen, att ett verkligt kyskhetsbrott blivit begånget inom det heliga området. Tegnér var tveksam, huru långt han här skulle gå. Han förklarade dock själv i brev till Brinkman, att han, om än i dunkla ordalag, följt sagans framställning, och efter några drastiska uttryck fortsätter han: »Av konsideration för könet och friherrinnans böner vill jag dock söka att hålla det hela i en sådan *clair-obscur*, en sådan *sängskymning*, att de flesta läsare liksom den stackars krönte kung Ring, som sedermera blev hennes man, skola taga henne för en alldeles ren jungfru, liksom Josef och vi alla göra med våra brudar. . . . Ack! Hon vet icke, hur jag älskar henne! Jag hatar svärmeriet, ty det är egentligen intet annat än förruttnad och stillastående poesi. Det är en svamp på livsens träd. Men för henne, för henne allena, skall även jag vara i stånd därav. Med alla andra kvinnfolk tar jag saken lättare.» Denna motsägelse mellan Tegnérs naturliga känslor och hans uppskruvade röjer sig ock i dikten, som trots de heta färgerna, trots all platonism, trots lånet från kärleksscenen i Romeo och Juliet, dock gör ett oäkta intryck. Afskedet står väl betydligt högre, men — såsom förut påpekats — ej heller den nordiska Iphigenia, han här velat skulptera, är fullt sann och naturlig. Tegnérs karakteristik av Goethes diktskapelse passar in även på hans egen. Så stor Tegnér var såsom skald, då han skildrade situationer och skrev reflexionsdikter, så svag var han som karaktärstecknare och psykolog. Efter Afskedet följer Ingeborgs klagan, som Ljunggren kallar »underbart skön, i vilken kärlek och saknad sammansmälta med dystra aningar till ett elegiskt helt av gripande verkan. Denna sång med sin melodiska rytm och sin enkla skönhet har avväpnat till och med de skarpaste tadlarna; alla instämma i beundran och lov». Förmodligen har Ljunggren rätt. Men för egen del har jag ej kunnat biträda denna höga uppskattning. Dikten är för mig en innerst kall och likväl sentimental deklamation, i vilken jag ej funnit någon äkta känsla. Det veka låg ej för Tegnérs lynne. Hans poetiska instrument hade stålsträngar. När Tegnér slutat detta erotiska parti, höjer sig åter hans diktkonst. Frithiof på havet är en kraftigt verkande stormskildring — egendomligt nog skriven av en skald, som då aldrig gjort en verklig sjöresa. Frithiof hos Angantyr hör i varje fall till de medelgoda romanserna, likaså Frithiofs återkomst, där Tegnér — såsom förut påpekats — på ett lyckligt sätt begagnat uppslag från Odysséen.

Digitized by Google

Den nästa romansen, Balders bål, är måhända den allra främsta med en rent medryckande fart och åskådlighet. Till en sådan skildring har vår litteratur endast få likar, och nästan varje strof är i sin uttrycksfulla knapphet ett litet mästerverk. Och vilket dramatiskt liv i det hela! Man hör de skarpt fallande replikerna och tycker sig se de snabbt växlande scenerna. I Helge har även Oehlenschläger skildrat en dylik tempelbrand, men den når på långa vägar ej upp till Tegnérs. Efter detta glansnummer följa ytterligare två romanser, Frithiof går i landsflykt, som verkar något matt efter den närmast föregående kraftyttringen, och Vikingabalk, som hör till de kraftigare och bättre. Själv ansåg Tegnér, att den var »den minst misslyckade i samlingen». Därpå kommer den senare avdelningen.

Biskopsvalet.

Med Frithiofs saga hade Tegnér icke blott avslutat sitt största diktverk; han hade ock avslutat en viktig period i sitt liv. I detta äro åren 1824—1826 brytningspunkten. I februari 1824 blev Tegnér utnämnd till biskop över Växjö stift, och på våren 1826 lämnade han Lund, där han tillbringat så många år. Redan denna flyttning återverkade på hans själsliv, ännu mer den för hans lynne ganska uppslitande befordringsstriden och slutligen även de nya och ingalunda lätta uppgifter, som mötte den till stiftschef befordrade skalden. Av de brevutdrag, som hittills anförts, förefaller det ju onekligen besynnerligt, att en man med Tegnérs läggning och åsikter ville emottaga ett kyrkligt ämbete. Men ser man frågan historiskt, ter den sig något annorlunda, och på förhållandena 1824 har man ej rätt att tillämpa ett åskådningssätt från 1924. För det första *var* Tegnér redan sedan länge präst, och att han ville utbyta ett lägre ämbete mot ett högre av liknande art, var därför ej så märkvärdigt. De ekonomiska förhållandena vid Lunds universitet voro på Tegnérs tid ytterst inkrånglade. Universitetet hade 20 professorer, men i 1807 års stat endast 15 professorslöner, av vilka några för övrigt uppburos av emeriti, och det var därför nödvändigt att på annat sätt förnöja de lönlöse. Detta skedde därigenom, att dessa disputerade inför den teologiska fakulteten, ordinerades till präster och fingo ett skånskt pastorat, som därefter sköttes av en vice-pastor. Det blev fallet med Tegnér, på vars tid icke mindre än elva pastorat på detta sätt voro indragna till universitetet. 1812 blev han, såsom vi minnas, innehavare av den ur Norbergs professur lösbrutna och nytillskapade professuren i grekiska, för vilken någon lön icke fanns. För att få en dylik, försvarade han en teologisk avhandling — som snarare var i sengrekisk filologi —, prästvigdes och fick Stävie och Lackalänga pastorat.

Digitized by Google

Ett brev, som han skrev 1816, låter oss blicka in i universitetets för vår tid abderitiska avlöningsförhållanden: »Genom min befordran till professor och pastor i Stävie tycktes jag för ögonblicket ha vunnit min bärgning, men flera villkor voro härmed förenade, som snarare försvårade än förbättrade min belägenhet. Ehuru utan lön av akademien, ansågs jag dock skyldig att till dess kassa årligen betala 80 tunnor spannmål, vartill staten ej giver någon anledning och som ej heller sedermera vid ett annat prebendepastorat, Wallkärra, blivit iakttaget. Genom denna avgift äro inkomsterna av mitt prebende nersatta till omkring 500 rdr, som jag med räkning skulle kunna bevisa. Det är sant, att jag i ersättning åtnjuter 400 rdr av kassan, men efter innevarande års spannemålspris förlorar jag på en sådan ersättning minst 200 rdr. Långt ifrån således att ha något gratial av akademiens kassa, betalar jag till henne årligen omkring 200 rdr för rättigheten att tjäna lönlös». Att Tegnér under sådana förhållanden ville skaffa sig ett bättre pastorat, som gav honom ökade inkomster och mera tid till litterär verksamhet, var därför ganska naturligt. 1815 sökte han det indräktiga Fellingsbro pastorat i Västerås stift, men trots den iver, han därvid utvecklade, blev han förbigången. Den, som fick Fellingsbro, var i stället professorn i praktisk medicin vid Lunds universitet Johan Henrik Engelhart — ett karakteristiskt exempel, på huru man den tiden betraktade förhållandet mellan kyrkan och universiteten och vartill man bör taga hänsyn, då man bedömer Tegnér. Året därpå sökte han Munktorps församling i samma stift, ehuru också utan framgång. Först 1823 fick han det bättre pastoratet Reslöv i Skåne. Samma år, i oktober, avled biskopen över Växjö stift, friherre Ludvig Mörner. Även hans bana är karakteristisk för den tiden. Han hade börjat såsom officer, därefter slagit sig på universitetsstudier och 1793 blivit docent i vitterhet och romerska antikviteter i Uppsala. Så blev han utnämnd till hovpredikant, sedan prästvigd och kyrkoherde i Ljungby — allt under samma år (1794). Biskop i Växjö blev han 1800 vid 35 års ålder.

Att Tegnér kom på tal såsom hans efterträdare, berodde nästan på en tillfällighet. Den mest betydande mannen inom Växjö domkapitel var Tegnérs gamle vän från Härbärget Christoffer Isaac Heurlin, som sedan 1816 var konsistorienotarie och lektor i filosofi vid gymnasiet, en bland denna tids större begåvningar, vilken sedermera som politiker — han blev både biskop och statsråd — kom att spela en mycket framstående roll. Med den energi, som hörde till hans naturell, lade han sig ut för och värvade röster åt Tegnér, och striden blev ganska het, ty Tegnér hade farliga medtävlare: överhovpredikanten Hedrén, Hagberg, som var både Tegnérs och Heurlins vän och en av samtidens mest berömde predikanter, historikern professor Lindfors, som i Lund var Smålands nations inspektor och mycket populär bland de yngre prästerna. Genom sin strategi lyckades emellertid Heurlin slå ut dem från förslaget, och resultatet av omröstningen, i januari 1824, blev, att Tegnér uppfördes i första rummet med 127 röster, domprosten Lamér i andra och den lärde prosten Agrell i tredje. Under den första tiden hade Tegnér ej lagt någon särskild iver i dagen, hyste t. o. m. en viss tvekan, om han skulle konkurrera med Hagberg, och till Heurlin skrev han, att det vore bäst, att både Hagberg och han läte saken ha sin gång, utan att någondera blandade sig däri: »kan Hagberg med mitt uteslutande få förslaget och utestänga Hedrén, så är det mig ej emot. Men är du ej säker härpå, så är det naturligt, att jag ej anser mig skyldig göra Hedrén någon artighet och således själv önskar ett rum utan att likväl därföre kunna eller vilja verka det minsta. Jag önskar även, att du och mina övriga vänner ej driva saken för häftigt eller på något

Digitized by Google

sätt kompromettera mig, ty det gives ingen biskopsstol i världen, som jag ville köpa med en skugga på mitt namn». Och då den egentliga valrörelsen börjat, ansåg han sig skyldig att dämpa Heurlins iver: »Du blir allt mer och mer het i spelet, och på det sättet kan något mer förloras — än spelet. Det är oändligen svårt för mig att förebrå dig härföre, då alltsammans härleder sig av en mer än broderlig tillgivenhet för mig. Men säg mig: huru kan du arbeta emot Hagberg, då du givit ditt löfte att ej göra det? Käre bror! Låt oss ur denna ledsamma sak rädda åtminstone vår ära — den nämligen, som beror, icke på en tillfällig seger, utan på vårt eget medvetande att ha handlat efter hederns lagar», och i ett följande brev tillfogade han: »En sådan biskop, som du tycks vänta eller som stiftet behöver, kunde jag verkligen ej bli, på sin höjd möjligtvis en god ephorus; det övriga intresserar mig ej».

Då förslaget var klart, kom likväl även hans blod i svallning, ty den mycket undermålige domprosten Lamér, som fått andra rummet, hade i det tysta börjat arbeta för att vid utnämningen bliva den lycklige. Att när Tegnér en gång fått första rummet på förslaget, bliva undanträngd av en dylik motståndare, hade onekligen varit ett misstroendevotum mot hans person. Att bliva slagen av Hedrén eller Hagberg hade icke varit en skam, men av en Lamér! Tegnér tog därför ganska häftigt i, uppvaktade nästan alla de maktägande med brev i ärendet — mycket väl, även diplomatiskt skrivna brev — men tyckes betydligt hava överdrivit faran, ty efter vad det förefaller, var det knappt någon mer än den bigotte Rosenblad, som var emot honom, och regeringen tog sig en mycket kort betänketid. Valet hade försiggått den 14 januari, och den 25 februari blev Tegnér utnämnd. Fortare hade det knappt kunnat gå.

Biskopskvalifikationerna.

Man kan då fråga: vad fordrade samtiden av en biskop? Kvalifikationerna hade under olika tider varit olika. Under stormaktstiden hade man fordrat säker renlärighet, administrativ förmåga samt även lärdom. Under frihetstiden hade den politiska rättrogenheten spelat huvudrollen, och även under Gustav III:s tid betydde denna mest, ty med rojalistiskt sinnade biskopar behärskade regeringen dock ett av de fyra riksstånden; för biskopens större eller mindre moral var Gustav III däremot alldeles likgiltig, likaså för hans religiösa åsikter. Så tillvida betydde ännu på Karl Johans tid de olika biskopskandidaternas lämplighet som riksdagsmän icke så litet, som ståndsförfattningen ännu fanns kvar, men den religiösa rörelsen under 1800-talets andra decennium hade dock åtminstone börjat att återverka på uppfattningen av biskopsämbetet, och man var icke längre alldeles likgiltig för de religiösa kvalifikationerna. Ur bägge dessa synpunkter, den politiska och den religiösa, var Tegnér knappt någon biskopskandidat. Riksdagspräst var han icke, till sina åsikter var han liberal, kunde således tänkas förstärka oppositionen, i religiöst avseende var han i varje fall ej ortodox, och han hade alls icke brytt sig om att dölja sina kätterier. Till sist lämnade hans »moral» — i den mening man vanligen tog ordet — rum för grava anmärkningar. Han var

Digitized by Google

kvick och glad, skrädde ej orden, var i umgängeslivet så litet biskoplig som möjligt, och bland de gudomligheter, han hyllade, intogo både Bacchus och framför allt Venus en mycket bemärkt plats. Att regeringen likväl nämnde honom, berodde tydligen på hans stora rykte som författare, på hans lärdom och till sist därpå, att kravet på ortodoxi ännu ej fullt trängt igenom. I viss mån hade man börjat att se biskopsämbetet något ur samma synpunkt som på 1600-talet. En biskop borde vara en kulturpersonlighet, som inom sitt stift kunde leda och rycka upp den andliga bildningen, och i det fallet gjorde man icke någon skarpare skillnad mellan religiös och världslig bildning. Ingen tid har haft en sådan samling snillrika och bildade biskopar som Karl Johanstiden: Wallin, Tegnér, Franzén, Agardh, till vilka både Karlstads stift och regeringen ville lägga Geijer. Det var kyrkans män, som då gingo i spetsen för kulturen, men väl att märka: ingen av dem hade börjat såsom teolog, och med undantag av Wallin hade de alla varit professorer inom den filosofiska fakulteten; alla hade de utan teologiska studier och examina blivit prästvigda. Sambandet mellan kyrka, universitet och skola var ännu det intimaste, ty biskoparna togos ofta från universiteten, och domkapitlen utgjordes av gymnasiets lektorer, vilka mycket ofta befordrades till kyrkoherdar. Det var ur denna synpunkt, som Tegnér såg biskopsämbetet. Redan 1819 — således långt före hans egen utnämning — kommer han i ett brev till Hagberg att tala om Carl von Rosensteins lämplighet till ärkebiskop. Att ärkebiskopen var talman vid riksdagarna betydde mycket litet. Talmännen »äro politiska stereotyper; blott av årtalet märker man, att det är en ny upplaga». Viktigare var hans ställning som prokansler, ehuru närheten till Stockholm, där kansleren vistades, gjorde det mindre betydelsefullt. Men »att en ärkebiskop såsom den naturlige chefen för det lärda ståndet, för uppfostringsverket, för religionen, med ett ord för alla landets andliga angelägenheter kunde vara en högst viktig person, inser jag lätteligen». I det sista såg han således en biskops egentliga uppgift, och samma ståndpunkt intog han, då han fått första rummet på förslaget. Till Brinkman skrev han då: »Du vet icke, med huru litet förstånd och huru litet besvär en biskopssyssla skötes i vårt kära fädernesland. Jag har i fyra år suttit i Lunds domkapitel och förundrat mig däröver. . . . Vad lärans renhet angår, så är det förunderligt, huru den nu mera bibehåller sig liksom av sig själv, lik petrifikaterna i ett naturaliekabinett, så att till och med en smula kätteri kunde vara välkommen för mången bra karl, som då och då kunde önska sig litet surdeg i dogmatikens osyrade bröd, ty religionen

Digitized by Google

är, som du vet bättre än jag, något helt annat än teologi. Vad en biskop egentligen kan och bör sysselsätta sig med, om han vill uppfylla sin bestämmelse, är undervisningsverket i stiftet, helst för prästerna, ty en präst, som ingenting *vet*, är ett ömkligt ting, huru fast han också *tror*. I Växjö stift äro skolorna, som under Wallquists tider voro ypperliga, nu mycket förfallna, ty Mörner var väl en hederlig och rättskaffens man, men aldrig någon litteratör. I detta avseende tror jag mig kunna uträtta något, åtminstone mer än mina medföreslagna». En biskops främsta uppgift var således såsom ephorus för läroverket och icke blott detta: han skulle även rycka upp prästerskapet i andligt avseende, så att detta kunde bliva verkliga kulturbärare. För det rent religiösa hade Tegnér däremot föga intresse, och han tänkte varken sticka under stolen med sina åsikter eller ändra sitt sätt att vara. Strax innan han skulle invigas, skrev han till Martina von Schwerin: »Min äktenskapsplikt mot sysslan, vartill jag nu skall vigas, vill jag efter förmåga uppfylla, alldeles som hittills, och som jag hoppas, utan vedervilja. Att jag skulle börja att himla mig, därföre att man hänger mig ett kors på magen, hoppas jag ej hör till skyldigheterna. Jag tänker, att kristendomen ligger i något helt annat. Åtminstone är hon alltför ömklig, om hon ej får visa sig utan i livré, eller om det surmulna väsendet tillika är själva religionens väsende. Give Gud, att jag får mitt lynne åter: jag skall ej vara rädd att visa det varken för Gudi eller mannom — till och med för fruntimmer». Att han tänkte fortfara med att skriva vers, kunde nog i mångas ögon te sig såsom en profanation av ämbetet, men — skrev han till Beskow — »man måste tjäna Gud på det sätt man kan, och poesien är också en gudstjänst. Det gives stift, som ligga något högre än dem man bortgiver i Stockholm. Man förnedrar ej, tänker jag, religionen, därigenom att man sätter henne i bredd med poesien. De äro bägge av så gammal adel, att de med rätta anses lika *stiftsmässiga*. Med ett ord: jag finner icke, att jag varken bör eller kan eller vill ändra något väsentligt av mitt förra tänke- och levnadssätt — fariseerna och översteprästerna må i övrigt himla sig, huru de behaga».

Tegnér som biskop.

Någon motsägelse mellan biskopsämbetet och den livsåskådning, han hade, kände han således icke, och han var besluten att efter bästa förmåga fylla sina nya plikter på det sätt, han uppfattade dem. För att icke kunna slås på fingrarna av sina präster började han nu att studera teologi — så pass grundligt, att han snart nog var en av de mest belästa i landet, ehuru han därigenom ej blev det minsta mera ortodox än förut. Jag har nu — skrev han till Brinkman — »på någon tid studerat dogmernas historia, som är rätt lärorik, näm-

Digitized by Google

ligen i den mening som det är lärorikt att studera en bankruttörs handelsböcker, för att inse, huru vi kommit till den bankrutt icke blott på förnuft utan även på kristendom, som nu kallas ortodoxi. De höga föreställningar, jag fordom haft av Luther och reformatorerna, hava blivit mycket nedstämda. Huru mången Luther behövde vi ej ännu!» Och i ett följande brev fortsatte han: »Vida anständigare än du använder jag min tid, så till vida nämligen att jag immerfort studerar teologi, helst dogmatik, varav jag också dagligen stärkes — tyvärr just icke i tron, utan i tvivlet. Att reformatorernas väsentligen i *polemisk* avsikt uppsatta trosbekännelse blivit antagen såsom en stående form och grundlag, var en olycka, om icke just för kristendomen, åtminstone för dogmatiken. Ty säg mig, vad skulle väl dogmatik vara annat än redogörelse för det förhållande, vari kristendomen står till varje säskild tids bildning och åsikter? Ett system innefattar bibeln ej. Den lämnar endast materialierna därtill. Huru de sammanfogas och vad byggnad därav skall uppföras, måste bero på tidens filosofiska åsikter, och att dessa nu äro andra än under reformationsseklet, lär ej kunna nekas. På de sista femtio åren känner jag ingen teolog, värdig namnet, som varit eller kunnat vara ortodox». Det torde kunna ifrågasättas, om någon samtida svensk — Geijer ej undantagen — klarare, mera fritt och mera modernt bedömt den religiösa frågan. Å den andra sidan har denna för Tegnér nästan blott ett teoretiskt intresse. Han hade *sin* religion, och om denna stämde med kyrkans eller ej, var honom jämförelsevis likgiltigt. »På *verklig* religion tror jag verkligen med fullt allvar. Men visserligen anser jag en sådan som en angelägenhet egentligen för bättre sinnen. De andra ha också otvivelaktigt behov därav, men de äro så beskedliga, att de nöja sig med skalet, under det att vi andra bita sönder tänderna därpå för kärnans skull. Vad de rätta stock-prästerna och ivrarna angår, så ha de sin beprisade religiositet för ganska gott köp, ty det är i sanning omöjligt att tvivla på en sak, varom man ingenting *vet*. De smälta dogmerna, liksom strutsen smälter stenar». Så vitt man kan se, led Tegnér ej av att vara biskop i en kyrka, vars bekännelse han ej kunde godtaga, och i stället beklagade han Franzén, som synes »alldeles ha föravskedat förnuftet och givit det fånget under trons lydno, såsom sig vederbör. Det lönar ej mödan att i denna sak disputera med honom; han har tagit sitt parti och är icke blott gudfruktig utan även gudelig. Däremot skulle jag också ingenting ha att invända, ty man lever icke blott av sin övertygelse utan även av sin *blinda* tro, som vi se på allmogen. Men då skall man också aldrig ha haft något rätt vaket förnuft, man skall aldrig oroas

Digitized by Google

av tvivelsmål. Religionen skall vara den enda ljusstråle, som någonsin fallit in i ens *camera obscura*. Men det är naturligtvis ej förhållandet med Franzén, som vet och tänkt mycket. Han befinner sig i en ständig konflikt mellan vad han *måste* inse och vad han *bör* tro, mellan en genialisk tankefrihet och en dogmatisk förstockelse. Det skall ej förundra mig, om han en dag övergår till ordentligt eller rättare oordentligt svärmeri. Religionssvärmeriet är alltid en olycka, en brand i livsens säd, men det är dubbelt olyckligt, när en dylik brand kommer in i en sådan veteåker, hos en så rik natur som Franzén».

Den melankoli, som vid denna tid grep Tegnér, kan således icke hava berott på någon religiös disharmoni, ty någon dylik tyckes han ej hava känt. Snarare kunde då en orsak sökas i de motigheter, han hade i sitt nya stift. I juli 1824 skrev han, att han funnit stiftet »i hög grad desorganiserat och den fullkomligaste oordning bland prästerskapet etablerad. Jag skall försöka att införa något kristligt skick och vidtog under mitt vistande i Småland så många åtgärder, jag på 14 dar kunde. Men det var naturligtvis obetydligt och åstadkom ingenting annat än att låta några av de största slynglarna förstå, att de nu, efter 24 års tjänstledighet, fått en biskop. Jag förutser mycket krångel och ovänskap». En stor del av prästerna — skrev han i ett annat brev — »äro deciderade fyllhundar, och nästan hos ingen finner man något intresse för någon art av litteratur eller *andlig* befattning». Han skulle dock försöka »att sätta litet mera liv och ordning i prästerskapet. Men därtill fordras till en början, att man statuerar exempel och vidtager despotiska åtgärder. Under mitt korta vistande i provinsen har jag redan gjort början med ett par sådana. De skola utan tvivel utskrikas som våldsamheter, och du får säkerligen snart höra från Småland, att jag är en tyrann. Men låt ej förvilla dig därav, ty jag vet rätt väl, vad Guds församling tål och behöver». I domkapitlet mötte hans åtgärder motstånd, och särskilt hade han obehag av Lamér. Knappast hade dock dessa förtretligheter en så kraftig verkan på Tegnérs lynne, att *de* vållat hans mjältsjuka. Orsaken bör snarare sökas på ett annat håll.

Tegnérs äktenskap.

Under tiden före 1820 synes erotiken icke hava gripit djupare in i Tegnérs själsliv. Under sin informatorstid på Rämen förälskade han sig i Anna Myhrman och blev såsom blott tjugoårig hemligt förlovad med henne. Kärlekssagan på Rämen skiljer sig dock föga från den under all gymnasisttid vanliga, och det ser ut, som om Tegnér halvt om halvt ångrat det steg han tagit, ehuru han å den andra sidan -- både av ridderlighet och av tacksamhetskänsla mot familjen på Rämen — ej ansåg sig böra rygga sitt ord. 1805 — samma år som den hemliga förlovningen eklaterades — skrev han till sin gode vän Måns Lagerlöf: »En lång tid bortåt har jag blott skrivit stridsskrifter till Rämen och ej fått tid att tänka på

Digitized by Google

mina lugnare vänner däroppe. Ty du skall veta, att min och Annas korrespondens presenterat fullkomligt en rättegång; där käromål och förklaring, där åter förlikning och ersättningsvillkor. Löjligt är det nog, men roligt eller trankilt är det icke. Skulden är förmodligen min och omständigheternas, ty vad Anna angår, så vill jag tro, att det är en god, uppriktig och pålitlig flicka. Det är emellertid, som du vet, ganska rart att finna ett fruntimmershjärta, som verkligen har det värde, för vilket det inlöses. De mesta äro blott spelpenningar, som gå laget om, utan halt och valör. I kärleksvägen måste man ta allt för gull, som glimmar, så snart man en gång tagit sitt parti. Man bör blunda och tro sig lycklig... Ehuru jag håller ganska mycket av Anna, är jag likväl icke säker, att hon som hustru skall göra mig lycklig. Därtill fordras mycket annat än blott kärlek, som visserligen är nödvändig för ett lyckligt äktenskap, men icke på långt när ensam tillräcklig. Det är i sig själv ett stort vågspel att vid mina år, då man är blind av sin passion och för övrigt icke kan ha samlat stor erfarenhet och människokännedom, anförtro sin sällhet för hela det långa återstående livet, den bästa delen av sina dagar, åt ett fruntimmer, som man omöjligen kan känna fullkomligt. Jag ångrar icke, vad jag gjort, men jag kan ej hindra mig ifrån att med ett slags häpnad betrakta, huru jag, kanske för tidigt, lupit fram till vägskedet mellan livets sällhet och olycksalighet.» Emellertid blevo de året därpå gifta, och därmed var kärlekssagan till ända. Det har påståtts att äktenskapet blev olyckligt, och i sina banbrytande Tegnérstudier har Brandes givit en föga sympatisk bild av biskopinnan Tegnér. Så vitt jag kunnat finna, är denna icke riktig. Den unga professorsfrun tyckes hava varit en duktig husmoder, som trots den klena ekonomien likväl förstod att hålla ihop det hela. Hennes begåvning var nog åtskilligt över medelmåttan, likaså hennes bildningsintressen. Lynnet var väl, efter vad det förefaller, något häftigt, men detta tyckes icke hava förorsakat någon missämja. 1825 skrev Martina von Schwerin till Brinkman, att hon meddelat Tegnér »de misstankar, jag hyst, att hans hustru stundom genom sitt hysteriska lynne förvärrade hans dystra sinnesstämning. Hans svar och förklaringar däröver böra föranleda oss att frikalla henne för ett orätt-

Anna Myhrman.
Oljemålning av N. Hagelberg. 1799. Tegnérmuseet. Lund.

Digitized by Google

vist tillmäle. Sådan som hon är, förbliver hon för honom nödvändig och bör således bedömas med överseende och skonsamhet». Det var icke någon lätt sak att vara hustru till Esaias Tegnér, och man torde kunna betvivla, att *någon* kvinna, även om hon begåvats med evig ungdom, lyckats med uppgiften. Såsom maka hade hon mycket att förlåta och förstod även denna konst. Då hon 1849 såsom

Martina von Schwerin, f. Törngren.
Oljemålning av C. F. v. Breda. 1804. Skarhult.

gammal och änka nödgades flytta från Östrabo, nedskrev hon dessa avskedsord till det gamla hemmet, vilka kanske ge den bästa bilden av henne: »Dig, min alltid älskade, oförgätlige make, vars ande nu svävar över mig, dig har jag med trohet och ömhet tillhört. Men ack! Har jag därför nog värdigt uppfyllt mina plikter i allt vid sidan av din storhet? Nej, jag känner, att min förmåga ej svarat mot mina önskningar. Långt mera tillfredsställelse känner jag från de år, då jag strävade att vara dig behjälplig för uppfyllandet av våra dagliga behov. Aftonen kom då så lugn och mild oss till mötes bland våra små jollrande barn, vilkas språk även var ditt. Barnens kärlek var vår rikedom.» Av breven att döma förstod Tegnér att uppskatta henne, och 1823, då han svärmade för friherrinnan von Schwerin, skrev han till henne från Dalarne, där han befann sig, »att det största

Digitized by Google

nöje, jag hade i Stockholm, kom från Skåne, av de brev, jag därifrån emottog av min hustru och friherrinnan. Det må synas betänkligt att sätta er bägge så där tillsammans, men den, vars hjärta ej är alldeles utfattigt, förstår lätteligen möjligheten av en dylik sammanställning.» Man kommer här att tänka på Armfelt och Oxenstierna. Såsom äkta män voro de mycket otrogna, men detta hindrade dem ej att uppskatta och verkligen älska de förträffliga kvinnor, som voro deras hustrur. Så vitt jag kunnat finna delade Tegnér denna gustavianska moral, och orsaken till den djupa depressionen omkring 1825 bör säkerligen icke sökas i ett olyckligt

Litografi. Nordstjernan. 1848.

äktenskap. Likväl har erotiken just vid denna tid haft en ingripande betydelse både för hans liv och för hans personlighet.

Martina von Schwerin.

1816 gjorde Tegnér, vid Ramlösa brunn, en då blott flyktig bekantskap med friherrinnan Martina von Schwerin. Ewert Wrangel har ägnat henne en utförlig och sympatisk biografi, och en dylik förtjänar hon icke blott för Tegnérs skull utan ock för sin egen, ty hon är en bland denna tids mest tjusande kvinnogestalter, begåvad och bildad, utan ett stänk av blåstrumpa eller preciös, naturlig och frisk — utan »bläck på fingrarna» som de andra litterära damerna,

Digitized by Google

Amalia von Helvig och Malla Silfverstolpe, ehuru i verklig intelligens huvudet resligare än de. Hon hade en hög, finkänslig moral, förenad med en frigjord, fördomslös uppfattning av mänskliga förhållanden, och hon är nästan den enda i samtiden, som fullt förstått en natur som Tegnérs och som senterat hans verkliga storhet.

Till sin börd tillhörde hon den göteborgska köpmannaaristokratien. Hennes far, Martin Törngren, var direktör för det ostindiska kompaniet, och Martina, som var hans enda barn (f. 1789), var således genom sin förmögenhet ett ganska lockande parti. Hon fick ej heller länge gå ogift, ty redan 1804 — innan hon ännu fyllt sexton år — trädde hon i brudstol med hovstallmästaren friherre Werner Gottlob von Schwerin. Den karakteristik, som i samtida memoarer gives av honom, är ej vidare fördelaktig; han säges vara utan bildning och begåvning. Ehuru han säkerligen ej var någon märkvärdig personlighet, torde dessa omdömen likväl ej vara alldeles rättfärdiga, ty faktum är, att han under förmyndarregeringen, trots sin ungdom (han var född 1772), spelade en ganska stor roll, och enligt fleras vittnesbörd var det han, som behärskade den allsmäktige Reuterholm. Det är i sanning underbart — skrev hertiginnan 1796 i sin dagbok — »att Schwerin, denne pojke, som för ej mer än 4 år sedan var page, nu bestämmer allt och faktiskt är en av de styrande i Sverige. Oaktat han ej är mycket begåvad, måste man dock göra honom den rättvisan, att det är hans förtjänst, att landet ännu har fred, ty han är en av dem, som ivrigast sökt övertala Reuterholm till försoning med Ryssland och klargjort för denne stämningen i landet och de ödesdigra följder, kriget ofelbart skulle medföra. Jag är säker på, att hade ej Schwerin haft en sådan makt över den högmodige Reuterholm, skulle denne aldrig gått med på en uppgörelse i godo, utan vi hade då fått krig trots den klena statskassan.» Icke heller under Gustav Adolfs regering stod Schwerin alldeles i skymundan, utan användes i åtskilliga uppdrag. Vidare såg han bra ut, var 1804 ännu blott trettiotvå år, var friherre, och det var därför ej så underligt, att han ansågs såsom ett förmånligt parti för Martina Törngren.

De nygifta bosatte sig i Stockholm. Där gjorde den unga friherrinnan bekantskap med Nils von Rosenstein, som nu blev hennes förste egentlige lärare. Rosenstein — skrev hon kort efter hans död — »började att intressera sig för mig, då jag blott var 15 år. Han gav mitt själsliv en riktning, som utan hans uppmärksamhet kanske alltid skulle förblivit främmande för detsamma», och i ett senare brev: »Jag är skyldig hans vänskap, uppmärksamhet och samtal med den unga, barnsliga femtonåriga kvinnan en vaknande håg för bildning och allvarlig sysselsättning, som troget följt mig hela livet igenom och mången gång bidragit att upprätthålla mod, kraft och lugn på prövningens växlande stråt.» Rosensteins smak var emellertid ensidigt inriktad på 1700-talets franska litteratur, och det var därför till fördel för Martina von Schwerin, att hon 1811 gjorde en ny bekantskap, med en av denna tids mest genombildade personligheter, f. d. envoyéen Carl Gustaf von Brinkman, redan då en gammal ungkarl och ett stort original, litet löjlig genom sin översvallande entusiasm och sitt platonska svärmeri för alla damer, unga och gamla, och själv något av en gammal dam från l'ancien régime, ehuru trots denna kvinnlighet en ganska rakryggad personlighet, då det gällde. Såsom poet var han visserligen utan all originalitet, men en fin och kunnig metriker med en omfattande litterär beläsenhet — för övrigt, med alla sina små egenheter

Digitized by Google

en verklig riddersman, kvick och elegant i sina kanske väl många brev, fri i sin uppfattning och i umgängeslivet älskvärd som få. Hans smak var — ehuru visserligen utan ensidighet — avgjort tysk, i motsats till Rosensteins, han hade fått sin uppfostran i Tyskland, hade även framträtt såsom tysk skald med ett par diktsamlingar och hade varit personligen bekant med Goethe, Schiller, Herder, Klopstock, Wieland samt även med det nyromantiska kotteriet, särskilt med Schleiermacher, men även med Jean Paul, bröderna Schlegel och Tieck. Genom bekantskapen med honom kommo Martina von Schwerins vyer således att betydligt vidgas, och även för Tegnér fick han betydelse, ty på 1820-talet blev han skaldens nog mest förtrogne vän, för vilken Tegnér, öppnare än för andra, blottade sitt själsliv.

1812 flyttade familjen Schwerin till landet, till den några år förut inköpta egendomen Sireköping ej långt ifrån Landskrona, och nu började en livlig brevväxling[1] mellan Brinkman och friherrinnan. I denna få vi en mycket åskådlig bild av henne själv. Genom flyttningen hade hon kommit i en alldeles ny miljö, och även i denna fann hon sig förträffligt. Ni är — skrev hon — »alltför god, min käre Brinkman, att kalla mitt brev förtjusande. Om ni visste det sätt, varpå jag skrivit det, skulle ni medge, att det är nästan omöjligt, att det inte där finnes språkfel och osammanhängande tankar. Knappast har jag satt mig till skrivbordet och börjat 1 eller 2 rader, strax hör jag någon komma, jag stannar och hör en skarp och skorrande stämma, som säger: Söta hennes nåd, vilken kalv skall slaktas i morgon? Eller en annan i full gråt: Herre Gud, tänk att råttorna ha tagit tre kalkonungar i natt! Jag skickar av människorna det fortaste jag kan, en smula förargad på kräken av alla slag. Jag återtager min penna, och vips kommer en annan och säger på sin barbariska dialekt: Ack, jag har en gräbba, som har en sådan skräckelig klämsel. Dessa ord, som väl äro helt och hållet obegripliga för er, får jag väl lov att bokstavligen översätta så här: att det är en tjänstflicka, som har ont i magen.» Friherrinnan hade således ej mycken tid att skriva brev och att läsa, men på denna tid förstod hon att taga vara: »När jag säger, att jag *läser,* betyder detta, att jag däråt ägnar två hela timmar av dagen, ty för återstoden är jag verkligen så upptagen av göromål av alla slag och av omsorgerna om barnen, att jag först mot aftonen kan med lugn hängiva mig åt mina älsklingssysselsättningar.» Trots dessa korta, från hushållsbestyren undanryckta timmar blev hon likväl en mycket beläst dam — i fransk, tysk, engelsk och nordisk litteratur — med ett gott omdöme och en fin smak.

Tegnér och Martina von Schwerin.

1816 gjorde hon, som sagt, Tegnérs personliga bekantskap, men helt flyktigt, och det var först 1820 de kommo varandra närmare, då Tegnér gjorde ett besök på Sireköping. Friherrinnan var redan förut en entusiastisk beundrare av skalden och blev det nu även av personligheten: »Äntligen, min käre Brinkman, har jag här fått se Tegnér, som hos oss tillbragte 24 timmar, varav största delen förflöt under ett av de mest intressanta samtal. Tegnér är diktare i sitt sätt att se livets mest obetydliga förhållanden, hans snille utsträcker sig till allt, liksom hans glädje och hans originalitet, som sprida ett helt nytt behag till och med genom hans vetande, vars djup det är omöjligt

[1] Breven äro till stor del på franska. Jag har här återgivit utdragen i Wrangels översättning.

Digitized by Google

att icke erkänna. Få av våra goda huvuden innehava denna mängd av kunskaper, som så väl smälts, ej heller denna lätthet att göra dem märkbara för andra; en okunnig likaså väl som en begåvad man skall finna behag i samspråk med honom.» Då excellensen Trolle-Wachtmeister stött sig på hans mycket fria umgängessätt, tog Martina von Schwerin i brev till Brinkman honom mycket livligt i försvar: »Tvivelsutan är Tegnérs vandel ingalunda *idealisk;* men får man inte förlåta, att han, som så många andra, söker undslippa den tyngande ledsnad, som livet ofta lägger på oss i landsortens små sällskaper? . . . Och om Tegnér ofta förledes att glömma sin överlägsenhet för att närma sig den allmänna tonen, vågar jag svara, att detta nedstigande aldrig grumlar sedligheten, som han hyllar såsom en beundrad make till en mycket präktig och mycket begåvad hustru och som en av de bästa fäder, som finnas. Genom naturen och sin begåvnings art hatar han varje förkonstling och fruktar tråkigheten nästan på samma sätt, som madame de Staël avvisade den.» Redan nu hade således hennes beundran en mycket hög temperatur, och i de följande breven blir färgtonen allt varmare. Även Tegnér blev intagen av den både vackra och spirituella härskarinnan på Sireköping och började att uppvakta henne med brev, som äro hans kanske yppersta — och det vill säga mycket, ty såsom brevskrivare har Tegnér inga medtävlare i vår litteratur. För vackra och begåvade kvinnor hade hans hjärtas strängar lätt att komma i dallring, och å sin sida började också han att svärma för den älskvärda korrespondent, han fått. Det var under dessa år, som Axel och Frithiofs saga skrevos, och hans diktning fick nu ett inslag av erotiskt svärmeri, som förut ej funnits i denna. Då Axel kom ut, skrev Martina von Schwerin till Brinkman: »Jag fruktar tyvärr, att vår store skald icke når hög ålder, ty hans utseende tillkännager icke hälsa. Och dubbelt skulle jag beklaga hans bortgång, ty hans hustru har sagt mig, att hans sjukdom har gjort honom mera poetisk än någonsin. Och visserligen finnas i Axel stycken, som tyckas visa detta slags *regeneration*. För första gången i sitt liv besjunger han nämligen *kärleken*, och han gör det som en mästare. Också sade mig hans fru, som tvivelsutan är en kvinna med begåvning: Jag har ingenting annat emot det, än att det ej skrevs för en 15 à 20 år sedan.» På sommaren 1822 träffades de vid Ramlösa brunn, och Tegnérs brev övergå nu nästan till kärleksförklaringar. Så börjar ett (i maj 1823): »Min *älskade* friherrinna! Bliv icke ond över denna titel. Jag kunde använda tilläventyrs mången mera smickrande, men ingen mera sann. Jag känner också ingen, som bättre förklarar det nöje, jag erfor under en av de skönaste dagarna i min levnad, vars minne alltid skall bli

Digitized by Google

mig dyrbart... Med varje gång jag kommer från Sireköping, längtar jag allt mer och mer tillbaka och kan ej undgå att finna mitt förhållande mer och mer betänkligt. Det är en dum inrättning av naturen, att man ej kan finna ett fruntimmer intressant på samma sätt som en bok och att det levande sköna verkar helt annorlunda än det döda, t. ex. en staty... Beklaga mig därföre — om friherrinnan ej kan göra något bättre. Jag borde antingen ej ha sett och känt friherrinnan eller också se henne oftare. Som det nu är, bär det sig icke i längden; det inser jag. Det svåra, jag kunde väl säga det förödmjukande härvid är det, att jag egentligen ej har något att klaga över och ej kan annat än älska den, som gjort hela villervallan.» Då korrespondenten ville hålla hans känslor inom vänskapens råmärken, svarade han: »Det var visserligen ett ganska dumt brev, som jag sist lämnade friherrinnan. Men det är olyckligt, att jag, så snart jag kommer på detta ämne igen, egentligen icke har något annat eller bättre att säga», och så slutar brevet: »Vad jag egentligen ville skriva om, får jag icke, men ingen kan eller skall hindra mig att tänka därpå och i hoppet åtminstone tillvälla mig lyckligare dagar.» Den vänskap, som erbjöds honom, var ej nog. Friherrinnan — skrev han i ett senare brev 1827 — »har ofta uppmanat mig till en sådan och varnat för hans rosenröda, men farliga broder. Men skall den varningen verka, så måste man också se litet annorlunda ut, än friherrinnan gör, och man bör predika icke blott vishet, utan även blindhet.» I stället blev han allt mera aggressiv i sina förklaringar, och hans trägna uppvaktningar på Sireköping började giva anledning till prat. I december 1823 skrev han: »Jag vill och bör vara uppriktig. Någon har sagt mig, att baron Schwerin ej tycker om mina visiter, och jag är, om icke för god, likväl för stolt att vilja falla någon, helst en så artig värd, besvärlig.» I sitt svarsbrev försäkrade väl friherrinnan, att »Schwerin aldrig visat ringaste tecken till missnöje över herr professorns besök härstädes. De smickrar honom däremot. Dylik framställning grundar sig förmodligen på samma välvilja, varmed man berättat mig, att fru Tegnér är sjuk varje gång hennes man är här.» Men med sin fina takt fann hon, att den »vänskap», hon ägnat Tegnér, var farlig både för honom och för henne själv, och hon beslöt därför att bryta ett förhållande, som hotade att överskrida vänskapens gräns. Vid julen 1823 mottog hon ett brev från Tegnér, vilket slutade med orden: »Tag med gamla året avsked av gikt och reumatism och alla andra kroniska svagheter — och *fördomar*. Lycka till det nya! Det kunde bli lyckligt för flera. Livet är kort och ännu kortare dess glädje. Glöm ej det!» För att på ett diskret sätt bryta med den

Digitized by Google

alltför eldige beundraren reste hon i januari till Stockholm, enligt uppgift för att följa sonen Jules, som då intogs i krigsskolan på Karlberg. Till Tegnér skrev hon: »Förebrå mig ej en längre tystnad än vanligt, ty även i dag skriver jag med tungt hjärta ett avskedsbrev. Jag reser i nästa vecka till — Stockholm... Denna resa var ej påtänkt, då herr professorn sist var här; nyligen har den blivit bestämt avgjord, och innan dess lönte ej mödan att tala därom. Jules' inträde vid Karlberg är härtill förnämsta orsaken.» Tegnér svarade per omgående: »Den nu beslutna resan är (förlåt min uppriktighet) ett förräderi *åtminstone* mot vänskapen. Hade jag kunnat ana något dylikt, så hade jag visserligen långt för detta varit på Sireköping för att taga avsked... Friherrinnan vet icke, vad förhoppningar hon förstört för mig — eller rättare: hon vet det, och har ändå förstört dem. I sig själv har jag ingen rätt att klaga däröver. Jag var en inbilsk narr, som nånsin hoppades att få det. Dikten är för mig och verkligheten för de lycklige.»

Den förstämning, som denna oförmodade »flykt» — för att begagna Tegnérs ord — framkallade, var likväl blott av en övergående natur. I mars 1824 skrev Martina von Schwerin ett vänligt brev till honom med nyheter från Stockholmssocieteten och utan att anspela på skaldens passion. Tegnér svarade och bad om ursäkt för sitt häftiga brev: »Vid den så alldeles oförväntade resan — ett åskslag från klar himmel — blev jag galen, varöver jag redan haft äran att till friherrinnan insända skriftligt bevis.» Emellertid träffades de icke annat än helt flyktigt, på sommaren, vid de kungligas besök i Hälsingborg, och friherrinnan inbjöd honom då till Sireköping. I breven omtalas ej direkt något dylikt besök, men av dem framgår dock, att båda på hösten träffats — på Sireköping eller annorstädes — och att Tegnér därvid på något sätt förgått sig, ty nu följde en avgjord brytning. I ett brev av den 28 oktober 1824 underrättade friherrinnan sin trogne Brinkman härom. I några detaljer ingick hon icke, men fortsatte: »Om några år skola vi tvivelsutan återfinna varandra. Jag skall emellertid alltjämt förbliva en beundrarinna av hans snille, jag gör rättvisa åt alla hans utmärkta egenskaper; men min moraliska värdighet, likaväl som hans, fordrar, att vi icke se varandra, förr än tiden utplånat några smärtsamma intryck och medfört en bättre ömsesidig uppskattning, än vi bägge två kunna ha för närvarande.» Och i ett följande brev fortsatte hon: »Jag gör full och hel rättvisa åt de överlägsna egenskaperna hos en person, som ett ögonblicks överilning och obetänksamhet kanhända har fört längre, än han själv hade för avsikt att gå. Om jag återser honom, skulle jag i mitt sätt att vara visa honom, att allt är glömt, men förvisso skulle jag icke avvika en tum från den regel, som jag uppställt för mitt uppförande, och varje finkänslig och taktfull person skall endast kunna gilla min stolthet i detta avseende.» Hon hade beundrat en stor skald och en snillrik man, hon hade känt sig hedrad av hans vänskap, men någon annan känsla hade hon ej hyst för honom: »Hade mitt hjärta talat — och detta har jag ofta sagt honom själv — hade kanske även jag halkat på förförelsens och känslans slippriga väg. Men det förblev stumt, och av lättsinnighet och fåfänga kan aldrig Brinkmans Stella avsäga sig sitt kvinnliga värde.»

Digitized by Google

Så kom Frithiof ut på sommaren 1825, och Tegnér skickade då ett exemplar till Martina von Schwerin med den sårande påskriften: »Vänskapsfullt *från fordom* av författaren.» Detta åtföljdes av ett kyligt brev, i vilket han förklarade sig vara den förolämpade, »och i sådant fall gör jag aldrig första steget till försoning». Emellertid höll han icke ord, och i oktober skickade han en kort biljett till Sireköping: »Innan jag flyttar från Skåne — eller världen — vill jag ta avsked av Sireköping. Om därför friherrinnan tillåter, kommer jag omkring medlet av denna månad.» Det begärda tillståndet beviljades, och den 17 oktober kom han till Sireköping, där han stannade i tre dagar. Det behövdes ej mer än fem minuter för försoningen, och den slöts nu på andra villkor än förut. Tegnér kom icke längre såsom älskare, utan såsom skriftebarn, och det var Martina von Schwerin, som blev den biktmoder, åt vilken han anförtrodde sin nya kärlekssorg.

Tegnér och erotiken.

Det är få ämnen, till vilka Tegnér i sina brev från denna tid så ofta återkommer, som till kärlekens natur, och han framlägger sin mening med en öppenhet och till så olika adressater, att man ej kan tvivla på, att han här ger uttryck icke åt stundens hugskott, utan åt en fast genomtänkt livsåskådning. Över den blott fysiska kärleken uttalar han en sträng förkastelsedom, och då han aldrig gör sig bättre än vad han är, är man skyldig att tro honom på hans ord. Jag vet — skrev han till Brinkman ($^{19}/_{7}$ 1826) — »att du i detta avseende har besynnerliga föreställningar om mig. Du tror, att jag har levat med *venala* kvinnor och därifrån abstraherat mitt omdöme över könet. Men jag kan försäkra dig, att det är just motsatsen. Med dylika *kvinnfolk* har jag *aldrig* haft något att göra. En viss instinkt, ett behov de mettre un peu d'amour dans l'amour har alltifrån min barndom avhållit mig ifrån all slags förtrolighet med den lägre klassen, som är att köpa.» Men lika mycket ogillade han det könlösa, platoniska svärmeriet: »Jag hatar svärmeriet, ty det är egentligen inte annat än förruttnad och stillastående poesi; det är en svamp på livsens träd» ($^{5}/_{2}$ 1824). Det är med vin »som med kärlek, där det rätta och mänskliga ligger mellan ytterligheterna av platoniskt svärmeri och brutal sinnlighet.» Av denna art hade hans känslor för friherrinnan Schwerin varit: »Det sköna hos ett fruntimmer, till och med det andligt sköna hos friherrinnan, har ett substrat, som jag hoppas ej heller är att förakta. För min del tackar jag Gud, att blomkronan ej hänger lös i luften, utan sitter i toppen på ett lummigt träd eller en smärt blomstjälk. Varför skulle vi åtskilja, vad naturen förenat och genom abstraktion bygga oss ett annat system än det, vartill hon anvisar? Kärleken är livet, men allt liv dör under luftpumpen. Platonismen, nämligen den erotiska, är blott en lysande ensidighet» ($^{24}/_{4}$ 1824). Erotiken hade ingenting med äktenskapet att göra: »Med en hustru kan och bör man leva väl — skrev han till

Digitized by Google

Brinkman (7/4 1825) — och jag gör det verkligen med min, men också är det *moderliga* och *husliga* förhållandet det enda, där kvinnan visar något värde», och detsamma skriver han till friherrinnan Schwerin: »Jag vore otacksam, om jag ej erkände, att jag är rätt lycklig i mitt hus, och jag känner det dubbelt nu, när jag skall resa. Men man gör ej någon orättvisa åt det Goda, därför att att man älskar det Bättre» (8/6 1823). Och lika obunden, som mannen var av sitt äktenskap, lika obunden var prästen av sitt ämbete.

Denna syn på den erotiska frågan har tagit sig uttryck i några av hans yppersta, efter denna tid skrivna dikter, till vilka vi sedan skola återkomma. Men även i Axel och Frithiofs saga finna vi reflexer av hans förhållande till Martina von Schwerin — egendomligt nog dock mera av *hennes* idealistiska uppfattning än av Tegnérs egen, och det är därför dessa partier — enligt min mening — ej verka med samma sanning som de, där Frithiofs trots skildras. Någon gång bryter dock även här den äkta Tegnér fram, och Gadelius har just i Afskedet funnit en reflex av samtalen i »soffhörnet» på Sireköping:

Ingeborg:
— Vi måste skiljas.

Frithiof:
Varför måste vi?
För det en sömnlös natt förstämt ditt sinne?

Ingeborg:
För det mitt värde räddas bör och ditt.

Frithiof:
På mannens kärlek' vilar kvinnans värde.

Ingeborg:
Ej längre älskar han den han ej aktar.

Frithiof:
Med lösa nycker vinns hans aktning ej.

Ingeborg:
En ädel nyck är känslan av det rätta.

Sine Palm. För den djupa hypokondri, som vid denna tid grep Tegnér, har hans förhållande till Martina von Schwerin dock ej haft någon betydelse, åtminstone icke någon nämnvärd, och själv försäkrade han för Brinkman (7/11 1825), »att mitt sjukliga lynne alldeles icke stått eller står i något slags sammanhang med mitt förhållande till friherrinnan.» Att hans lidelse för henne ej varit så stark, som han

Digitized by Google

själv föreställde sig, framgår redan därav, att han strax efter brytningen, på hösten 1824, förälskade sig i en annan kvinna. Denna var fru Euphrosyne (Sine) Palm, maka till hans vän, konsistorienotarien Palm. Han hade känt henne länge, beundrat hennes vackra sång, men först efter brytningen med Martina von Schwerin greps han av en verklig passion, som utan tvivel var starkare än hans förra. Om Sine Palm känner man ej mycket. Att döma av ett — dock ytterst dåligt — porträtt, var hon icke vacker, och i en dikt, som Tegnér skrev till henne — antagligen före 1825 — medger han, att hennes drag ej voro fullt regelbundna. Men enligt samma källa ägde hon en obeskrivlig grace, var glad och älskvärd. Hon var då 28 år och sedan åtta år gift med Tegnérs kamrat från Härbärget. Förbindelsen mellan henne och Tegnér blev endast av kort varaktighet. Den knöts på hösten eller vintern 1824 och bröts å hennes sida redan i mars året därpå, utan att hon för Tegnér uppgav något skäl. Hon drog sig endast från honom, utan att låta det komma till en förklaring — antagligen väl därför att detta förhållande till en biskop bjöd hennes känsla emot, kanske ock på grund av hans redan då utvecklade lynnessjukdom. Två av Tegnérs dikter från denna tid beröra detta förhållande, Grannskapet och Fågelleken, och av dem hör den sista till Tegnérs mest klassiska. Tegnér hade eljes ingen förmåga att få fram naturstämningar. Men det har han här:

Euphrosyne Palm, f. Hising.
Teckning av A. Grafström omkr. 1830.

Ser du, natten
Bleknar, flyr,
Morgon gryr:
Land och vatten
Ljusna opp.
Dagen är röd
På bergens topp;
Men inunder
Än är det mörkt i dal och lunder.
Ser du holmen, krönt med fur,
Skymtar ur
Ljusnad dimma,
Ser du, hur dess kronor simma
I en halvdag ännu blek?
Där är det fågellek.

Sedan skildrar han, också ypperligt, fågelvärldens erotiska lek, hannarnas kamp med varandra, och till sist huru jägaren med sitt skott fäller segraren till marken:

Digitized by Google

Sången tystnar, skaran flyr.
Lodet sitter mitt i sångarns hjärta,
Men han föll förutan smärta,
Bäst han sjöng och bäst han brann:
Lycklig han!

Brytningen grep Tegnér djupt, och ännu flera år därefter satt ärret kvar. På hösten 1827 träffade Thomander honom på Årup och berättar om en episod, som där inträffat: »För en fru Palm hade Tegnér mycken affektion. Från hennes klavér gick han aldrig, när hon spelte där. Atterboms Hulda Rosa var hans favoritstycke. Jag hade varnat äldsta fröken att icke spela det, emedan då komme den onde anden över Saul. Men, som oftast händer: det förbjudna gjordes, under det att hon trodde honom vara med oss och han dock stod utanför dörren till det rum, där hon satt. Hon hade icke väl hunnit anförtro mig vid hemkomsten, huru lyckligen hon hade hunnit sluta Hulda Rosa, innan Tegnér kom. I samma ögonblick begärde han, i stället för Crusells Frithiof, Hulda Rosa, och sedan var hans lynne förbi på Årup. Ännu på Stensnäs hade det onda icke övergivit honom.»[1] Det var om Sine Palm och brytningen med henne, som samtalet till största delen kom att röra sig, då Tegnér och Martina von Schwerin på hösten 1825 ånyo träffades. Han förtrodde sig då åt henne, dock med löfte, att hon icke ens för Brinkman skulle yppa något. Mig allena — skrev friherrinnan till sin förtrogne i Stockholm — »har han tillåtit att blicka in i hans arma, plågade hjärta, och den hemlighet, som hittills betungat det, ligger nu heligt förvarad i mitt. Detta har han auktoriserat mig att säga Brinkman, men någon vidare förklaring *kan* och *bör* ej någon av oss giva.» Och efter återkomsten till Lund skrev Tegnér till sin biktmoder: »I övrigt är i huvudsaken allt sig likt. Samma tystnad, samma förbehållsamhet som förr, och detta nu snart i åtta månader.[2] Varje tillfälle till en explikation undvikes med all möjlig sorgfällighet. Ack! om förtroende och ett öppet meddelande är ett behov även mellan vänner, huru mycket mera, där andra, ännu ömmare förhållanden funnits! Och likväl ser hon, liksom hela världen, min sorg och vet dess orsak. Men hon vet tillika, att hon brutit utan allt skäl, hon blyges för sin trolöshet, hon kan ej hjälpa sig ur sin förlägenhet annorlunda än genom tystnad... Att ge bort ett fullt, ett rikt hjärta och få i utbyte ett utfattigt, som därtillmed tas tillbaka, utan att man själv kan återtaga sitt eget bättre — erkänn, att detta är den grymmaste olycka i människolivet!» Hans lynne blev allt svårare, och i början av 1826 skrev han den dikt, som kanske är den mest gripande av alla, han skrivit: Mjeltsjukan, som står i en så bjärt kontrast till den sju år förut diktade Sången. Men en sak bör här observeras: dikten gör ingen anspelning på något erotiskt förhållande. Den ger blott uttryck åt en allmän livsleda.

[1] Glömde henne gjorde han aldrig. Ännu 1841, då han på återvägen från hospitalet i Slesvig passerade Lund, riktade han till henne en dikt, som hör till hans känsligaste och vackraste.

[2] Brevet är av den 30 oktober. Då brytningen säges hava skett för ej fullt åtta månader sedan, måste denna förläggas till mitten av mars. Egendomligt nog skriver han dock den 8 september till kompositören Crusell: »Jag kan berömma mig utav att ha den skönaste kapellmästare i Norden, men det är också en fru, som jag dagligen ser och hörer, ty vi äro grannar. Hennes röst är både stark och ljuv, ehuru föga övad.» Skulle han då blott hava sett och hört, men ej talat med henne?

Digitized by Google

Man kan då fråga: har kärlekshistorien med Euphrosyne Palm framkallat den djupa världsförtvivlan, som bryter fram i Mjeltsjukan och i så många av skaldens vid denna tid skrivna brev? Att den medverkat kan knappt lida något tvivel. Men var den enda orsaken, var den ens den huvudsakliga? För min del tror jag, att Gadelius här har rätt: »För den, som med ledning av de dokument, Wrangel sammanfört, överblickar det nu tillgängliga, vida mera klargörande bevismaterialet, är det uppenbart, att förhållandet mellan Tegnérs kärlek och hans sinnestillstånd är det omvända. Enbart den omständigheten, att Tegnér knappast hunnit vända ryggen åt väninnan på Sireköping, förrän hans själ är eld och lågor för den lilla notariefrun, talar sitt tydliga språk. Sådant är långt mera symptom av sjuklig överretning än kärlek. Och jag skulle här icke tala om sjukdom, om ej så mycket annat gåve stöd åt mitt antagande.» För det första var Tegnér under det kritiska året 1825 allvarligt sjuk, och flera av hans brev från detta år äro nästan ett slags sjukdomsjournaler. På nyårsdagen 1825 hade han fått ett häftigt kolikanfall, som visserligen gått över, men följts av gikt och hemorrhoider: »Jag lider vid sådana tillfällen varken mig själv eller andra, och det bästa, jag då kan göra mot mina frånvarande vänner, är att tiga — en artighet, som jag ej alltid kan iakttaga emot de närvarande.» Och redan *före* brytningen med fru Palm var hans hypokondri fullt utbildad. Den 3 mars skrev han nämligen till Brinkman: »Mitt lynne, bäste Brinkman, blir med var dag mer och mer förmörkat. Gud bevare mig för mjältsjuka och människohat! . . . När du någon gång beder till Gud för ett olyckligt hjärta, så glöm ej att innesluta mig i dina böner.» I juli berättade han för Heurlin, att »blodet stiger mig åt huvudet värre än förr, och jag är nästan döv», och i ett annat brev från slutet av samma månad: »Det är i dag första gången jag kan ligga ovanpå sängen efter en tämligt allvarsam anstöt av mina vanliga hemorrhoidalplågor.» Sedan måtte attackerna hava återkommit, ty den 14 augusti skrev han till Brinkman, att han ännu var »sjuk till själ och kropp. Egentligen sängliggande har jag väl endast varit 8 dagar, men en fortfarande mattighet, svettning och avtynande till själ och kropp är värre än all annan sjukdom. Jag magrar beständigt och är egentligen varken sjuk eller frisk. Men en viss obeskrivlig nedstämning och leda till allt, som fordom glätt mig, förenad likväl med en aldrig vilande oro i huvud och hjärta, säga mig tillräckligen, att min organisation måtte ha förlorat jämvikten. Isynnerhet plågar mig en lättrörlighet i inbillningen, som aldrig ger mig något lugn och merendels nätterna igenom håller mig vaken vid de äventyrligaste föreställningar, dem

Mjeltsjukan.

Digitized by Google

det är mig omöjligt att bortvisa.» På sjukdomen hade han hört »allehanda namn, nämligen hemorrhoider, gikt, leversjuka etc. För att nu få status quæstionis åtminstone rubricerad har jag beslutat att resa över till Köpenhamn och tala med därvarande läkare.» Denna resa företog han också samma månad, men blev »lika klok som förut. En sade, att det var blinda hemorrhoider och tillstyrkte iglar samt det vanliga: diet och rörelse, en annan, att det var förstoppning i levern och kunde bli gallsten o. s. v.» Den, som ansågs skickligast, påstod, »att jag utom hemorrhoider, även hade konkretioner i levern, kanske också gallsten.» I november kände han sig väl fysiskt något bättre, men oron var densamma, och på nyåret 1826 skrev han, att det onda kanske kunde härleda sig från någon oordning i underlivet, »men det väsentliga är dock väl en sinnessjukdom. Täta anfall av hypokondri och leda vid hela det mänskliga livet, i synnerhet vid mig själv, omväxla som oftast med transitorisk, övermodig och utsvävande glädje. Härtill kommer en retlighet i nervsystemet, som förtager nattens vila och dagens ro. Mitt sinne är *okristligt*, ty det har ingen *sabbat*.» Det var vid denna tid han skrev Mjeltsjukan.

Utan tvivel ha de fysiska plågorna haft ett sammanhang med de psykiska. De ha bidragit att framkalla dem. Men den egentliga orsaken till skaldens själsoro låg nog djupare, och i breven skymtar en annan och hemsk farhåga fram. Tegnér tillhörde, efter vad han själv ansåg, en psykiskt belastad släkt, och i varje fall hade en av hans bröder under hela livet varit sinnessjuk. Det var fruktan för detta öde, som ytterst låg bakom hans ständiga oro, och denna farhåga skymtar även fram i hans brev. Till sin ungdomsvän Måns Lagerlöf skrev han i april 1825: »Själv har jag på någon tid lidit av ett ovanligt svårt och mörkt lynne. Gud bevare mitt förstånd! Du vet, att det går en åder av galenskap genom min släkt. Hos mig har den väl hittills brutit ut i poesi, som är en lindrigare art av vanvett, men vem kan försäkra, att det alltid tar den vägen?» Och till vännen Heurlin i Växjö skrev han den 2 maj: »Mina hemorrhoider plåga mig mycket, och jag vill hoppas, det är intet annat än de, som inflammerat hjärnan, där jag på någon tid känner en gruvelig hetta. Annars äro flera i min släkt galna . . . Huru lider det med hospitalsbyggnaden, ifall jag skulle komma dit?» Även i det första brev, han från Tuvan skrev till Brinkman, anspelar han på detta lugubra tema. Stället var vackert beläget: »I fonden tvärs över sjön är domkyrkan och gravarna och evigheten. Men emellan dem och mig synes likväl hospitalet — en betydelsefull utsikt.» I december 1825 besökte Thomander honom och berättar: »Han har nu flera

Digitized by Google

Esaias Tegnér.

Pastell av J. G. Sandberg. Tillhör redaktör Torsten Tegnér. Stockholm.

Digitized by Google

Digitized by Google

mörka stunder än förr; mången — men ingen så mycket som han själv — fruktar för hans förstånd. Det är hans fixa idé, att han skall bliva svagsint, för det hans bror eller andra släktingar blivit det.» Också åt Martina von Schwerin hade han anförtrott denna farhåga, och till Brinkman skrev hon om hans oroliga, växlande lynne: »Jag begriper lätt, huru hans sinnesstämning i sådana stunder för de flesta synes gränsa till galenskap, och huru den plågande oro i huvud och hjärta, varmed den åtföljes, även för honom själv har tyckts bebåda något dylikt. Men var säker, bästa Brinkman, att en sådan olycka är ej att befara i synnerhet nu, då han själv är helt och hållet lugnad för denna fruktan.» Tyvärr var det icke så: han var icke lugnad, och farhågan var ej ogrundad.

Gadelius, vilken såsom vår främste psykiatriker väl bör äga vitsord, har av dessa dokument dragit den slutsatsen, att Tegnérs depression 1825 ytterst bottnade i en ärftlig sinnessjukdom, som nu hotade att bryta ut, och att hans erotik snarast var en följd av sinnessjukdomen, ej tvärtom. Till den art av sinnessjukdom, av vilken Tegnér nu började lida, hör ock, enligt Gadelius, patientens bristande kontroll över sina egna handlingar och yttranden samt vidare tvära omkastningar i lynnet, en onormalt ökad vitalitet, växlande med perioder av livsleda. Tegnérs brev från denna tid vitsorda de hastiga omslagen från uppsluppenhet till förtvivlan samt hans vid olika tillfällen diametralt motsatta syn på samma företeelser. Det lider knappt något tvivel, att han var varmt fästad vid det universitet och den stad, där han tillbringat sin ungdom och första mannaålder, och han har även i sina brev och dikter givit vackra uttryck åt denna kärlek. Men dessemellan förekomma så frätande skarpa omdömen om umgängeskretsen i Lund, att man nästan erinras om Swift. Av hans pessimism får man både av breven och av Mjeltsjukan ett förfärande starkt intryck, men samtidigt också av hans vitalitet. Både hans erotik och hans diktning voro frukter av denna. Åren 1820—1826 äro den stora perioden i hans skaldskap — Epilogen, Nattvardsbarnen, Axel, Frithiofs saga, Mjeltsjukan — men denna tid sammanfaller alldeles med hans svärmeri för Martina von Schwerin och Euphrosyne Palm.

Tegnér i Växjö.

I maj 1826 flyttade han till Växjö. Hans trogna väninna Martina von Schwerin hade, då biskopsfrågan först kom upp, gjort allt för att förmå honom att avböja förslaget. Till Brinkman skrev hon, att »hans diktning skall ofelbart förlora därpå och hans karaktär likaså. Ty som ni vet, likaväl som jag, har aldrig någon varit mindre präst än Tegnér.» Hans fria sinne passade ej för biskopskåpan, och diktningen skulle genom detta »civilmord» göra en oersättlig förlust. »Vänta inga lyckönskningar av mig», skrev hon till honom, då han blivit utnämnd. Tegnér ville nu tydligen visa, att dessa farhågor voro ogrundade och att han kunde sköta

Digitized by Google

både biskopsämbetet och sitt skaldskap. Men redan efter några år fann han, att väninnan haft rätt, och 1830 skrev han till Wingård: »När man skall hushålla på tvenne ställen, så vanskötes det på bägge, och jag duger varken för dikten eller verkligheten, uträttar följaktligen ingenting helt i någondera. Jag har nättopp så mycket poesi, som fordras för att ge mig avsmak för ämbetsmannalivet, och jämnt så mycket praktiskt förstånd, som gör mig oduglig till poesien.» Detta är nu en av Tegnérs vanliga överdrifter, men det ligger någon sanning i den. Hans *stora* diktargärning var avslutad, och med ämbetsgöromålen trivdes han icke. Likväl torde man kunna ifrågasätta, om han icke i vissa avseenden blev en av landets driftigaste och dugligaste biskopar. Såsom lärd — ehuru visserligen ej rättrogen — teolog låg han betydligt över Wallin samt troligen ock de flesta andra. Jag har redan (sid. 601) citerat ett brev till Brinkman, i vilket han kritiserar de kristna dogmerna; i ett annat (21/4 1825) går han in på exegetiken och visar sig här hava alldeles följt med den nyaste bibelkritiken. Redan strax efter det att han blivit biskop, började han dessa teologiska studier. I ett brev från julen 1833 skrev han till sin gamle vän Måns Lagerlöf: »Jag vet ingenting föraktligare än att vårdslösa sitt ämbete, i synnerhet ett högre och ansvarsfullt... Av dessa skäl har jag, ehuru obehagligt det förefallit mig, nästan uteslutande sysselsatt mig med ämbetet i alla dess riktningar. Hit hör, att jag i flera år nästan ingenting annat läst än teologi. Det är visserligen ett tråkigt, andelöst och ofruktbart studium, men man vänjer sig efter hand och intresserar sig småningom för allt, som vi se på sigillsamlare och flugfångare, och du får dessutom på månget hospital höra likaså stora galenskaper som någonsin i symboliska böckerna. Jag förskriver därföre från Tyskland och läser allt det väsentliga, som utkommer i saken, och förstör därmed mycket pengar och ännu mer tid. En biskop behöver icke vara en teologisk författare, och jag åtminstone ämnar aldrig att bli det, då jag därtill varken har lust eller gåvor, men väl behöver han att ha en allmän historisk översikt och veta, på vad punkt vetenskapen icke blott stod för tre århundraden sedan, utan även var den står nu.»

Också en biskops övriga, mera praktiska uppgifter skötte han med samma nit. Sedan medlet av maj — skrev han till Brinkman i juni 1827 — »har jag för det mesta fört en kringstrykande levnad och förspillt tiden med visitationer, kyrko- och prästvigningar, examina av skolgossar med och utan krage, inträdespredikningar, sockenstämmor med vad mera, som hör till ämbetet... Bland andra ställen har jag även visiterat på Visingsö, vilket också var hög tid, ty på 105 år hade där ej varit biskopsvisitation», och hans sonson uppgiver, att »av stiftets tolv härad fanns det intet, som han icke för någon biskoplig förrättning — visitation, kyrkoinvigning, installation — upprepade gånger besökt». En biskop — kunde han därför med skäl yttra — »som vill någorlunda försvarligt göra sin tjänst, måste betrakta sig som kyrkans resefiskal, och, näst renlärigheten, är ingen egenskap så nödvändig för honom som rörligheten». Särskilt intresserade han sig för kyrkorna, och Elof Tegnér uppgiver, att ej mindre än trettioen invigdes under farfaderns biskopstid. För Lagerlöf berättade denne i det nyss citerade brevet från 1833: »Wallquist byggde en mängd sådana, men under Mörners tid vilade detta, liksom allt annat, och jag förefann en mängd av usla och bofälliga brädskjul, som kallades för kyrkor. Nu har jag 12 nya stenkyrkor färdiga och för det mesta invigda, och lika många stå under arbete eller äro åtminstone beslutade att byggas. Detta har kostat mig mycket resor, sockenstämmor och prat, då ingen enda kunnat byggas, utan att jag varit en, stundom flera gånger på stället, och ännu

Digitized by Google

behövas 15 till 20 nybyggnader i stiftet.» Tyvärr saknade både Tegnér och hans samtida smak, då det gällde arkitektur, och även historisk bildning, och konsthistoriskt sett blev detta nit därför ganska olycksbringande. I andra fall hade det lyckligare följder. Såsom vi redan sett, var prästbildningens höjande en huvudpunkt på Tegnérs program som biskop, och i det syftet hade han, redan innan han flyttat till Växjö, inrättat läsesällskap i stiftet. I samma syfte åtog han sig ett ganska betungande arbete. För inträde i prästämbetet fordrades, då Tegnér blev biskop, inga vid universitetet avlagda kunskapsprov, och själva prästexamen förrättades av vederbörande stifts konsistorium. De flesta prästkandidaterna voro väl studenter, men i regeln ganska okunniga. För Växjö stift inrättade Tegnér då en studiekurs för dessa blivande präster, vilken kurs han själv ledde. I februari 1827 berättade han för Brinkman, att han »för det mesta varit sysselsatt med att tentera eller rättare läsa för prästkandidater, som i nästa månad skola ordineras. Då prästexamen för $^2/_3$ av ståndet är den enda, som tages, så tror jag mig, emot vanligheten härstädes, därvid böra fästa någon vikt.» Genom ett kungligt brev av 1831 föreskrevs väl, att de, som inför konsistoriet ville avlägga prästexamen, förut skulle vid universitetet hava prövats i teoretisk-teologisk och praktisk-teologisk examen. Men Tegnér satte icke någon vidare tilltro till dessa akademiska examina och skrev till Wingård: »I avvaktan på de underverk, teologiska fakulteterna hädanefter skola åstadkomma för prästbildningen, har jag här fogat den anstalt, att prästkandidaterna på stället få genomgå en tre månaders kurs in theologicis, innan de admitteras till examen. Dogmatik och exegetik ha sina bestämda lärare; domprosten har tagit pastoralteologien och jag den historiska... Mina herrar kolleger tycka väl ej om det nya besvär, jag sålunda ådragit dem och som upptar tre à fyra timmar i veckan för varje, men då jag själv otvivelaktigt gjort mig mesta mödan, så skämmas de naturligtvis för att säga nej.»

Varmast låg skolan honom om hjärtat, och för Lagerlöf berättade han, att han »läst privat grekiska och latin för gymnasisterna». Examina förrättade han ofta själv, och examinerade även dem, som sökte bliva skollärare. Vid avslutningarna höll han vanligen ett tal, i vilket han avhandlade tidens frågor, och dessa ypperliga skoltal äro hans kanske främsta litterära insats under dessa år. Även mera materiellt sökte han att uppfylla sina skyldigheter såsom biskop och var, särskilt under den första tiden, en gästfri värd, som i biskopshuset samlade den intelligens, som fanns i stiftet, och över huvud var det han, som var Smålands egentlige hövding, vida mera än den obetydlige landshövdingen. I februari 1838 hemsöktes Växjö av en eldsvåda, som lade omkring 60 hus i aska och gjorde över 700 personer husvilla. Den, som då satte hjälpaktionen i gång, var Tegnér. I biskopshuset, som skonats av elden, gav han bostad och föda åt 60 à 70 personer, skrev tiggarbrev till alla bekanta, och satte i stånd en insamling, som på några veckor inbringade 40,000 rdr banko: »Jag skriver mig trött, från morgon till kväll, på tiggarbrev både till Stockholm och Göteborg. Av Mörner (landshövdingen) har jag ingen hjälp; han är oefterrättlig och slapp till en grad, som är obegriplig.»

Det ena »hushållet» sköttes således knappt så illa, som Tegnér själv förmenade. Men det andra? Det är väl sant, att hans strängaspel icke kan sägas hava alldeles brustit vid avflyttningen från Lund. Efter denna tid har han skrivit flera av sina klassiska versifierade tal och en hel grupp av erotiska dikter, av vilka några höra till hans

Digitized by Google

mest betydande. Men om man frånser dem och några rena tillfällighetspoem, hade hans lyra tystnat, och med någon större uppgift kom han sig ej före. En åtminstone medverkande orsak har nog varit de med biskopsämbetet förenade göromålen och de många resorna inom stiftet. Då kan lämnade Lund, hade han påbörjat en diktcykel, som — om den blivit fullbordad — måhända skulle hava blivit hans förnämsta. Nu blev den blott ett fragment. Det var Helgonabacken.

Helgonabacken.

I den förut omtalade listan från 1818 på tillämnade dikter har Tegnér antecknat: »Jätten Finn, Sommelius: de templo cathedr. Lundensi.» Meningen var tydligen den, att han skulle behandla den bekanta sägnen om figuren i Lunds domkyrkas krypta och att han skulle såsom källa använda Sommelius' disputation. Kort därefter måtte han även hava satt sin plan i verket, ty 1822 skrev han till Adlerbeth: »Om jätten Finn och St. Laurentz har jag för flera år sedan skrivit en romans, men jag har förlagt den och har ännu ej kunnat återfinna manuskriptet. Jag vill minnas, att den var obetydlig och förlusten således ringa.» Ännu två år senare hade han ej fått tag i den. Året därpå var han lyckligare, ty det kan väl knappt betvivlas, att det nu kända poemet Jätten Finn är detsamma, som legat bland Tegnérs papper och som slutligen återfunnits. I december 1825 skrev han nämligen till Martina von Schwerin: »För övrigt är jag sysselsatt med ett poem, Helgonabacken eller Minnen af Lund, som skulle gå långt tillbaka, men även innehölle något om mina egna förhållanden.» I ett brev från februari 1826 till Brinkman är han meddelsammare: »Jag har börjat ett poem, Helgonabacken, varav jag här skickar dig, vad som är färdigt. Min tanke var att intaga det helt och hållet i första häftet. Men det kommer att bli vidlyftigare, än jag tänkt. Gerda ensam upptar fyra sånger eller avdelningar, och sedan skulle ännu ett par, ehuru vida kortare stycken tilläggas ... Vidare behöver jag ej för dig nämna, att Axel Hvide, sedermera biskop Absalon, är en historisk person, varemot Gerda är rent diktad — så vida annars ej Hammarsköld räknar henne bland mina reminiscenser. Historisk är även kyrkovigningen och ceremonierna därvid (efter Durandus och andra). Jätten Finn tillhör folksagan. Om planen och huvudidén hinner jag nu ej skriva.» Härav vill det synas, som om han 1825 återfunnit Jätten Finn och att detta fynd satt hans fantasi i rörelse. Dikten behandlade ju en Lundasägen, under den närmaste tiden skulle Tegnér lämna den gamla universitetsstaden, vid vilken han trots alla speglosor och överord likväl så varmt var fästad, och det var då ganska naturligt att han såsom ett slags avskedshälsning ville skriva en diktcykel, som skulle behandla stadens minnen — titeln skulle ju bliva Helgonabacken eller minnen af Lund. Jätten Finn skulle bliva ett slags prolog. Redan i mars 1825 hade han börjat skriva på den nya dikten: »För att förströ mitt svåra lynne, som ingalunda förbättras av dogmatiska studier, har jag försökt att börja ett nytt poem.» En anteckning från denna tid ger oss även planen:

1:sta sången. Axel i berget.

2:dra. Axels och Gerdas kärlek. Gerda vill ej överge hedendomen. Axel beslutar att för hennes omvändelse uppoffra sitt hopp och bli präst.

3:dje. Axel (Absalon) i Paris. Studerar under Abælard. Episod om Abælard och Heloisa.

Digitized by Google

4:de. Biskop Eskil avsäger sig ämbetet i Lunds domkyrka. Valdemar den store, närvarande, utnämner därtill Absalon. Gerdas omvändelse. Grundar klostret på Helgonabacken.

Dessa fyra sånger av det i Helgonabacken ingående poemet Gerda äro antagligen de; som omtalas i brevet till Brinkman. Men i detta tillägger han, att han utom dessa — således utom Gerda — tänkt tillägga ett par, ehuru vida kortare stycken. Till två av dessa: Saxos ring och Farväl har han även nedskrivit början. Om innehållet i den sista dikten ha vi endast en antydan: »Till slutet hade jag även tänkt att säga något om mina enskilta förhållanden i Lund till man och kvinna och om mina härvarande vänner, men som jag långt för detta kommit under fund med, att jag egentligen haft och har inga, så tyckes det mig bäst att tiga — med ingenting.» Det hela blev blott en torso. Blott Jätten Finn och den första sången i Gerda — Axel i berget — blevo färdiga under hans Lundatid, och det var detta manuskript, som Brinkman i februari 1826 fick mottaga. På sommaren reste Tegnér till baden i Varberg: »Väl har jag tagit Gerda med mig i avsikt att låta henne växa vid badet, men hon trivs icke ihop med saltpyrmonter och ökensand.» Längre kom han icke på flera år. På Svenska akademiens högtidsdag 1828 upplästes väl den färdigskrivna första sången av Gerda »till en del av skalden själv, till en del av herr Wallin», men trycktes ej i akademiens Handlingar, och i Heimdall för den 3 januari 1829 meddelades Jätten Finn, som förklaras vara »introduktionen till Helgonabacken». Det övriga förblev oskrivet. Först då skalden vistades på hospitalet i Slesvig, tog han åter upp ämnet. Men hans kraft var då bruten, och trots enstaka partier, som ännu erinra om den forne Tegnér, blev det hela en så svag produkt, att det fått vila i manuskript; endast några utdrag ha publicerats. Dikten hade nu svällt ut till tolv sånger, av vilka de flesta ingenting hava med Gerdasagan att skaffa, och med det lundensiska motivet ha nu kombinerats sägner från Värend, Blenda, Gunnar Gröpe m. m. Episoderna ha alldeles sprängt den svaga enhet, som fanns ännu i den första planen.

För det poetiska »skelettet» hade Tegnér aldrig haft något sinne, detaljerna voro för honom huvudsaken, och hans planer till de större dikterna äro mycket svaga. Nattvardsbarnen och Kronbruden äro lärodikter med en mycket obetydlig episk ram — en nattvardsgång och ett bröllop — berättelsen i Axel är misslyckad, och Frithiofs saga är ju, vad själva handlingen beträffar, en visserligen fri omdiktning av ett äldre original. Så vitt man kan döma av den ursprungliga, nyss anförda planen, skulle episoderna hava förstört enheten; hela den tredje sången skulle huvudsakligen hava handlat om Abælard, ej om Absalon och Gerda, och jättedottern, som låter döpa sig och grundar ett kloster, var knappt ett ämne, som låg för Tegnér. Hans intresse skulle tydligen hava koncentrerat sig kring vissa — så att säga — »scener»: studielivet i Paris, skådespelet i Lunds domkyrka, då Absalon upphöjes till Eskils efterträdare m. m. Men hade dessa episoder skrivits 1826, skulle de utan tvivel hava blivit praktfulla — åtminstone att döma av de två då utförda sångerna.

Digitized by Google

Jätten Finn hör onekligen till Tegnérs mera betydande dikter. Den kallas »romans», men erinrar till sin form alls icke om våra folkvisor, vilka just vid denna tid började bliva populära, och med »romans» menade Tegnér nog blott, att dikten behandlade ett romantiskt ämne, en gammal medeltidssägen. Snarast är Jätten Finn en skämtsaga i samma stil som Oxenstiernas Disa, ehuru med ett kraftigare inslag av verklig romantik, av en vida bättre »nyromantisk ironi», än vad nyromantikerna själva kunde åstadkomma. Den andra dikten Gerda, av vilken blott den första sången skrevs av den friske skalden, har samma från Byron lånade form som Axel, och här har Tegnérs intresse tydligen varit målningen av prakten i bergets salar och vid Lundadomens invigning, ty någon egentlig handling innehåller sången icke, lika litet som någon teckning av karaktärerna. Men den är fylld av en starkare romantik än eljes hos Tegnér, och han slösar med färger och ädelstenar nästan lika mycket som Atterbom och Stagnelius. Om man undantar de fyra sista verserna saknas den halvt ironiska berättartonen i Jätten Finn, skalden har ryckts med av det romantiska ämnet samt röjer också — egendomligt nog — ett visst svärmeri för den katolska kyrkan, vilket nästan erinrar om nyromantikernas. Den tredje dikten i Helgonabacken skulle heta Saxos ring, och det var med den, som han på 1820-talet tänkte avsluta cykeln. Att döma av den senare bearbetningen var själva innehållet ytterst magert: Saxo ger Gerda en ring, den borttappas, ligger 700 år i jorden, återfinnes och bäres en tid av Tegnér, men förloras åter. Måhända hade Tegnér tänkt sig en dikt i samma stil som Oehlenschlägers Guldhornene. Hans intresse anknöt sig tydligen även här till detaljmålningen, och i de fyra strofer, som han skrev på 1820-talet, är denna rent ypperlig. Det är Rydbergs I klostercellen, som här förebådas:

> Stjärnor blicka ner på slätten. Trägen i klostercell
> Sitter Saxo vid sin lampa, långt i den sena kväll.
>
> Gamla runobalkar ligga strödda på ekebord,
> Men i romarspråket skrev han sagan om väldig Nord.
>
> Bispen står bakom och läser, glädes åt skön latin,
> Och ur drivna silverkannan bjuder han ädelt vin.
>
> Gerda sitter med och lyssnar, vitter i vittert lag,
> Gillar sagan, men för sången vill hon fornyrdalag.

Den sista dikten i den tillämnade cykeln, Farväl, skulle hava börjat:

Digitized by Google

Saxo är stoft och Absalon själv och Gerda desslikes,
Själv av de murar, hon byggt, står ej ruinen en gång.

Därefter skulle han tydligen hava övergått till att tala om sina egna Lundaminnen samt förmodligen till en hyllning åt sin ungdoms och mannaålders vänner. Men denna dikt tyckes aldrig hava blivit utförd.

Tegnérs sjuklighet

Utan tvivel var det något, som brustit hos Tegnér, då han lämnade Lund. Hans brev voro väl även under de år, som närmast följde, lika spirituella som förut, men de hava en underton av vemod, som blir allt starkare ju längre det lider fram i tiden. Sjukdomsanfallen blevo också allt tätare. När jag — skrev han till Martina von Schwerin — »i början av augusti (1826) kom ifrån Varberg, sjuknade jag och var i tre veckor sängliggande... I juldagarna sjuknade jag och var nästan hela januari månad sängliggande av en remittent feber, som höll på att övergå till nervös. Icke heller ha under hela tiden de gamla svartalferna i mitt bröst varit overksamma, utan spökat som oftast med ett svårmod, en tungsinthet, den jag bör så mycket mera frukta, som jag nu mera ej kan tillskriva den några gamla, längesen förbleknade griller.» 1828 var han väl bättre, ehuru han då led av »en ganska plågsam reumatism». Vid julen 1830 blev han åter sjuk. Det vore väl — skrev han till Wingård — »om jag kunde sätta tro till din mening, att det endast är reumatism, som plågat mig. Men beklagligen är det ej så. För leversjuka har jag icke blott doktorernas attestatum, utan även, vad som är vida säkrare, min egen känsla i levern att åberopa... Ännu vidare och säkrare bestyrkes det ondas beskaffenhet av en överdriven retlighet i lynnet och dessemellan en nedslagenhet och tungsinthet, som fordom varit mig främmande.» Själva de kroppsliga plågorna gåvo sig väl, ehuru den psykiska depressionen dröjde kvar. 1832 återkommo de med förnyad styrka: »Min redan gamla leversjuka har nu mera deciderat sig till gallsten, varav jag i mer än två månader varit sängliggande. För närvarande (augusti) kan jag väl vara uppe, även stundom gå ut, men kan dock ingalunda anse mig återställd.» För att söka bot företog han 1833 en resa till Karlsbad, utan att denna kur dock ledde till förbättring. Jag skulle — skrev han i slutet av året till Lagerlöf — »vara fullkomligt nöjd med mitt öde, om icke min sjukdom och i synnerhet dess inverkan på mitt lynne så ofta förmörkade min levnad. Denna sjukdom, som sitter i levern och övergått till gallsten, är hos mig redan mångårig, ehuru den först i senare år blivit utbildad. I början förgingo flera år mellan vart anfall, och om jag eller doktorerna då vetat, vari det onda bestod, hade det kanske kunnat botas. Nu är det fixerat och blir otvivelaktigt förr eller senare min död. Sistlidne sommar, nämligen 1832, hade jag 5 eller 6 särskilta anfall, av vilka några voro så våldsamma, att man tvivlade på mitt vederfående... Men utom detta rent fysikaliska onda verkar även denna, liksom alla leversjukdomar, högst olyckligt på lynnet. Den medför en nedslagenhet, en förstämning, men därjämte en retlighet, som gör patienten odräglig både för sig och andra. När denna Saulsande kommer över mig, känner jag ofta en obeskrivlig bitterhet, som ingenting tål, ingenting skonar varken i himmelen eller på jorden. Den ger sig hos mig vanligtvis luft genom människofientliga reflexioner, sarkasmer och infall, som knappt äro sagda eller nedskrivna, innan jag ångrar dem, men då är det för sent.» Sjukdomen utvecklade sig också till en

Digitized by Google

hypokondri av samma art som den, då han skrev Mjeltsjukan, och även samma farhågor började vända tillbaka.

Tar man hänsyn till dessa sjukdomsanfall, till den av dem och av ärftliga anlag orsakade lynnesnedsättningen samt till de många biskopsgöromålen, kan man ej förundra sig över, att Tegnér lät sitt strängaspel ligga i det närmaste orört. I ett mycket svassande skaldebrev hade Nicander uppmanat honom att åter gripa i dess strängar. Men Tegnér svarade (1827): »Herr kungl. sekreteraren är icke den ende bland mina bekanta, som uppmanat mig till vidare verksamhet i denna väg. Men därvid möta för närvarande många hinder, både inre och yttre. Till de förra höra en ojämn hälsa, ett ännu ojämnare lynne och övertygelsen, att jag med allt bemödande dock aldrig kunde driva det rätt långt i konsten. Bland de senare bör jag i synnerhet nämna mitt ämbete, som upptager mycken tid, i synnerhet innan man hunnit orientera sig däri. Att betrakta det såsom en blott pensionsanstalt, som en engelsk sinekur, ligger icke i mitt lynne. Den, som äter statens bröd, måste göra statens tjänst, så länge och så gott han kan, om icke av annat skäl så åtminstone för att undgå att förakta sig själv.» Och till Martina von Schwerin skrev han 1835: »I övrigt skriver jag nu för tiden sällan eller aldrig vers. Livet har för mig förlorat sitt behag och följaktligen även poesien.»

Vid magisterpromotionen.

Likväl voro dessa år icke så ofruktbara på poetisk alstring, som man av dessa förutsättningar och hans egna ord kunde frestas att tro. Men i de flesta fall voro dikterna framkallade av tillfälligheter, och i förhållande till hans föregående produktion äga endast få ett poetiskt värde, ehuru å den andra sidan ett mycket stort sådant. I november 1829 befann sig Tegnér i Stockholm, och under denna månad, den 9, avled Leopold, som begrovs den 27. På Brinkmans uppmaning skrev Tegnér då en gravdikt, som likväl icke hör till hans bättre. Som vanligt — då det gäller hans egna produkter — yttrar sig Tegnér ganska ringaktande om sitt poem: »Min gamla lära, att alla gravskrifter äro lika goda, har härigenom fått en stöt, ty jag fruktar, att denna är något sämre än de vanliga. Men också är Leopolds förtjänst icke egentligen ämne för en tillfällighetsvers.» I själva verket är det mindre Leopold, som här karakteriseras, än hela den gustavianska period, som Tegnér skattade så högt, och Böök har slående visat, att Leopold i denna dikt — egendomligt nog — fått drag, som snarast passa för Bellman, vars byst på Djurgården kort förut avtäckts vid en folkfest, som starkt imponerade på Tegnér.

Vida högre står hans några månader förut författade dikt Vid magisterpromotionen i Lund. Vid denna skulle Tegnérs äldste son mottaga den akademiska lagern, och med anledning därav hade fadern rest ned till den gamla universitetsstaden. Prokansleren, biskop Faxe, var för tillfället bortrest, och i hans ställe skulle Tegnér fungera samt således meddela dekanus venia promovendi. Han gjorde det med ett tal, som osökt för tankarna tillbaka till den berömda epilogen 1820,

Digitized by Google

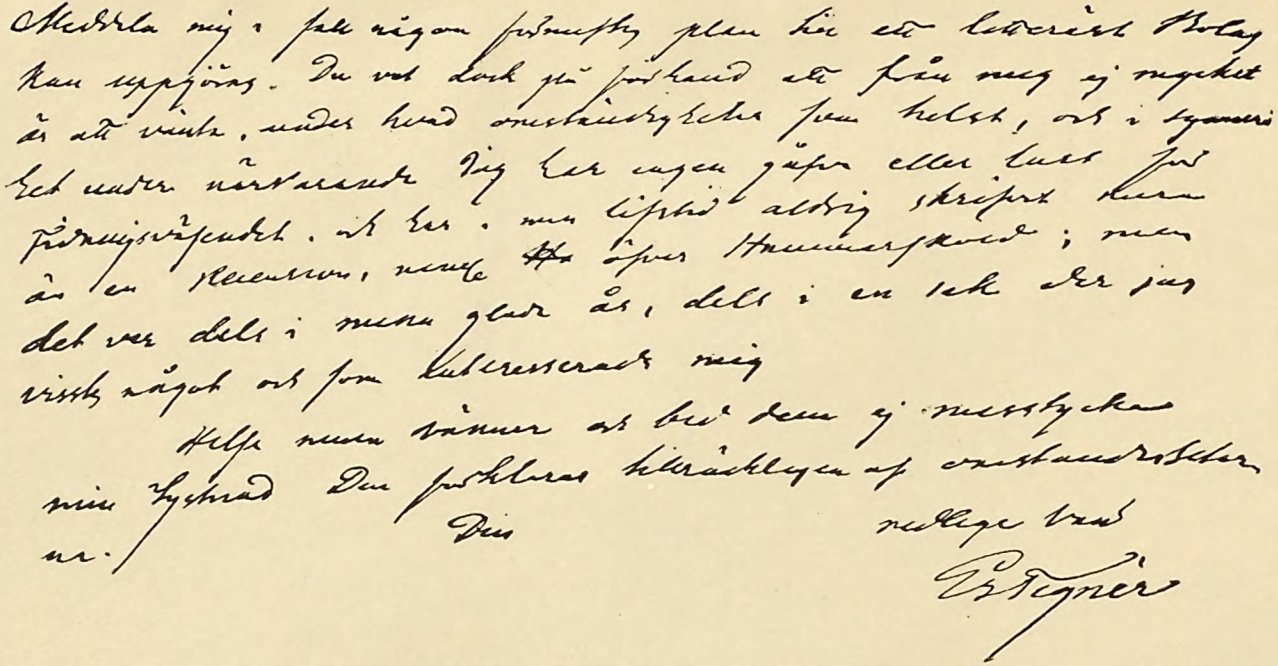

Slutet av ett brev från Esaias Tegnér till C. A. Agardh, Östrabo 22 jan. 1835.
Kungl. Biblioteket. (Autografsaml.)

Digitized by Google

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

då han själv var promotor. Den ljusa världsåskådning, som denna andas, har här givit vika för ett stilla vemod. Sedan lagerkröningen 1820 hade nio år gått, han hade åldrats, men han gladdes att åter skåda den stad, »där jag levat min gladaste tid», och så vänder han sig till de unga: För eder ter sig världen såsom en följd av glänsande syner. Också jag har i min ungdom sett dem.

Ack! Men för litet av dem blev verkligt. Förtrollade öar
Skimrade även för mig, min blick var på ledande stjärnor,
Handen på rodret alltjämt, och jag bredde vart segel i vinden.
Men när jag nalkades bäst, då veko de öarna undan,
Vika mig undan ännu allt längre och längre i väster,
Stanna ej, innan de nått nedgående solen, och där först
Ankrar den simmande arkipelag — han ankrar i graven.
Dock — fast allt ej må nås, är bemödandet skönt, ty i livet
Strävandet själv är sitt mål, när det gäller, vad ädelt och stort är.

Så uppmanar han de unga att trots en slapp och ömklig tid hålla fast vid idealen: det rätta, det sanna, det sköna. Talet fick emellertid en oväntad, mera gripande avslutning. Kort förut hade en ångbåtsförbindelse öppnats mellan Köpenhamn och Malmö, och av denna hade Oehlenschläger begagnat sig samt hade dagen före midsommarafton, då promotionen skulle förrättas, kommit till Lund. Tegnér hade visserligen blick för Oehlenschlägers barnsliga och naiva fåfänga, och han hade svårligen kunnat undgå att märka, att Oehlenschläger såsom personlighet var honom ganska underlägsen. Men han var en stor skald, och Tegnér med sitt öppna sinne för all storhet hade alltid för honom hyst en uppriktig beundran. Det var åt denna, han nu ville giva ett uttryck, och icke blott däråt, utan även åt den skandinavism, som han alltid omfattat. Kreera honom till doktor kunde han icke, ty därtill fordrades kanslerens — då kronprinsens — tillstånd, och detta kunde ju dagen före promotionen ej inhämtas. Han kom då på idén att likväl giva skalden en lagerkrans och rådgjorde härom med Agardh och Lindfors (promotor). Den senare avrådde bestämt, ty i viss mån var ju detta en politisk handling och något alldeles extra ordinem. Agardh däremot tillstyrkte livligt, och Tegnér fattade då sitt beslut. I talets avslutning vände han sig till promotor:

Innan du börjar likväl din lagerfördelning, så skänk mig
En. Den är icke för mig, men i en vill jag adla dem alla.
Skaldernas Adam är här, den nordiske sångarekungen,
Tronarvingen i diktningens värld, ty tronen är Goethes.
Visste blott Oskar därom, han gåve sitt namn åt min handling.

Digitized by Google

Nu är det icke i hans och än mindre i mitt, men i sångens,
I den evärdliges namn, förnummen i Hakon och Helge,
Som jag dig bjuder en krans. Han är vuxen, där Saxo har levat.
Söndringens tid är förbi (och hon borde ej funnits i andens
Fria, oändliga värld), och besläktade toner, som klinga
Sundet utöver, förtjusa oss nu, och synnerligt dina.
Därföre Svea dig bjuder en krans; jag förer dess talan.
Tag den av broderlig hand och bär den till minne av dagen.

»Endast ställets helgd — heter det i beskrivningen över promotionen i domkyrkan — kunde tillbakahålla de högljudda uttrycken av en hänryckning, vari detta ovanligt högtidliga uppträde försatte alla närvarande.» I själva verket var det en betydelsefull gärning, som Tegnér här utförde, och Lunds universitet har rätt att bevara den bland sina stolta minnen. Genom denna hyllning åt den danske nationalskalden leder den svenska skandinavismen sina anor tillbaka till Tegnér, som redan 1814 i Nore tagit till orda för en dylik. Då voro såren ännu för friska. Nu lyckades det bättre. Strax efter promotionen gästade 300 svenskar med Tegnér i spetsen Danmark och hälsades där i Dyrehaven av danskarna. Ett möte mellan Nordens konungar — anmärker Ljunggren med rätta — »ett av dess diplomater avslutat formligt förbundsfördrag skulle sannolikt icke haft samma vittgående verkningar som detta möte mellan tvenne skalder, tvenne opraktiska idealister, tvenne i politiskt hänseende tämligen betydelselösa personer.»

Sång den 5 april 1836.

Sedan dröjde det åter länge, innan Tegnér ur sin tystnad framträdde med någon liknande festdikt. Att han kom att göra det 1836 och då med den praktfullaste, han skrivit, berodde åter på en tillfällighet. Beskow, som blivit Svenska akademiens sekreterare och som hade en utpräglad smak för det lysande, kom nämligen på idén att fira akademiens halvsekelminne. Tegnér var emot hela saken, och han hade onekligen rätt däri, att akademien då var tämligen betydelselös för samtiden. Den inneslöt visserligen, utom Atterbom, Sveriges alla förnämsta skalder — Franzén, Wallin, Tegnér och Geijer — men någon ledare för allmänhetens smak var den icke, utan snarast en dekoration. Såsom »pensionerad» av akademien[1] — skrev Tegnér till Wingård — »har jag emellertid ej kunnat undandraga mig att rimma litet». Dessa »rim» blevo den Sång den 5 april 1836, vars enskilda uttryck nästan övergått till bevingade ord och måhända är den av hans dikter, över vilken den Tegnérska diktionens glans starkast vilar. Den blev tydligen något annat, än vad Beskow hade

[1] Av de till akademiens ledamöter anslagna pensionerna åtnjöt Tegnér en å 200 rdr banko.

Digitized by Google

åvsett. Ditt projekt — skrev Tegnér till honom — »att jag skulle skriva en samling nekrologer över akademiens ledamöter på rim för tillfället, kan visst vara bra nog, men jag ser icke, hur detta skulle kunna bringas till någon slags, än mindre till poetisk enhet». Sången blev heller *icke* en hyllningsdikt till akademien, som ej en gång omnämnes, utan till den tid, som framför alla var Tegnér kär: den gustavianska tiden, och av de stora namn, han hyllar, saknas de flesta i akademiens matrikel: Linné, Melanderhjelm, Scheele, Bergman, Lagerbring, Creutz, Bellman och Lidner; av akademikerna nämndes blott Gyllenborg, Oxenstierna, Kellgren och Leopold, ty strofen om Adlerbeth och Rosenstein tillades sedan på Beskows begäran. Tegnérs överlägsna förmåga att i få ord, liksom i lapidarstil, karakterisera ett tidevarv eller en personlighet har aldrig nått högre än i denna underbara dikt, och med eller mot vår vilja ryckas vi med av hans hänförelse för den tredje Gustav och hans tid:

> Det låg ett skimmer över Gustavs dagar
> Fantastiskt, utländskt, flärdfullt, om du vill.
> Men det var sol däri, och hur du klagar:
> Var stodo vi, om de ej varit till?

På samma sätt har hans Bellmansuppfattning levat genom tiderna. Inom akademien opponerade man sig mot den rangställning, som Tegnér här givit Fredmans sångare: av Nordens *störste* skald. Men Tegnér höll i sig: Jag kan — svarade han Beskow — »ej frångå, att jag anser Bellman för vår *störste* skald. Honom och Franzén har jag alltid betraktat såsom våra renaste och gedignaste poetiska naturer . . . Förlåt mig, att jag häri är envis.» Även i stroferna om Oxenstierna, Kellgren och Leopold torde han hava träffat det väsentliga i deras skaldskap.

På festdagen upplästes dikten av Wallin. En sådan hänryckning — berättade Beskow för Tegnér — »har intet poem i Sverige väckt vid uppläsningen, icke ens Svea, som din härliga minnessång över de hädangångne. Mellan varje strof hördes en susning av beundran och hänryckning genom salen från tusende läppar, och icke blott på många skönas, men även på hederliga gråhårsmäns kinder runno tårar av rörelse och förtjusning. Också har jag aldrig hört Wallin läsa så mästerligt.»

Och dock skrevs denna dikt under Tegnérs måhända olyckligaste tid. Då han lämnade Lund, var han, såsom vi minnas, ytterst uppriven, och den nya omgivning, dit han kom, kunde knappt återgiva honom sinnets hälsa. Växjö var en obetydlig landsortsstad med

Emilie Selldén.

Digitized by Google

ungefär 1,700 invånare, några närmare bekanta, utom Heurlin, hade han där icke, och han, som varit van vid ett intelligent umgänge, särskilt vid damsällskap, kände sig där ganska isolerad. Den kulturbild, han 1827 i ett brev till Martina von Schwerin ger av Växjö, är väl ytterst målande, men ganska dyster: »Mitt umgängesliv är fattigt och enformigt. Friherrinnan kan icke göra sig begrepp om det barbari, som i detta avseende råder här i orten. Baronessan Wrede har inrättat en s. k. societet, som sammanträder en gång i veckan. Där fås musik, stundom även litet sång, te — och vad som egentligen är det fina och adliga i sakerna — vaxljusupplysning. Men betraktar man gästerna, så äro de här liksom i kyrkan indelade på två bänkar, nämligen karl- och fruntimmerssidan, utan allt slags kommunikation med varandra. Damerna sticka strumpor, och herrarna, som ej spela kort, gäspa munnen ur led. Detta är konversationsnöjet. Jag gissar, att här som annorstädes herrar och damer träffas om *natten*, men om *dagen* sker det aldrig oftare än vid bordet, som knappast är avdukat, innan man beger sig till viran och gaskar bort hela sitt liv. Om en karl talar med ett fruntimmer över två eller tre minuter, så väcker det genast uppseende, och härigenom äro även damerna gaucha och förlägna som lagårdspigor. Jag har i alla mina dar levat gärna med fruntimmer, ty även de obetydligaste ha dock ett mer eller mindre förstämt strängaspel i sin själ, som alltid ger någon klang, när det endast rätt anslås, varemot karlarnas hackbräde vanligtvis emotstår alla försök till harmoni.» Tegnér, som eljes hade så lätt att bliva itänd, tyckes också under de första Växjöåren ej hava svärmat för någon av Växjösocietetens damer.

I slutet av 1831 sällade sig en ung fru till deras krets. Det var Emilie Ulfsax, som detta år gifte sig med lasarettsläkaren doktor Selldén. Hon var då icke fullt tjugo år, såg enligt samtida vittnesbörd mycket bra ut, hade en obeskrivlig grace, var kokett och — mycket lättsinnig. Kort efter hennes giftermål, troligen redan 1833, uppstod mellan henne och den mer än femtioårige skalden och biskopen ett intimt förhållande, som kom att kasta sin slagskugga över Tegnérs hela återstående liv. Det bröts 1836 — möjligen därigenom att Emilie Selldén då skaffade sig en yngre och mera eldig älskare än den av sjukdom redan brutne skalden. I ett brev (oktober 1836) till »biktmodern» kommer han in på denna sorgliga historia: »Ett så narraktigt hjärta som mitt har en inre historia, vars detaljer ej kunna översättas i brev. På tre år har det haft mycken både sorg och glädje. Nu har jag änteligen tagit mitt parti och ryckt mig ifrån ett förhållande, som passade illa för min ålder och min belägenhet i livet;

Digitized by Google

men sådant sker icke utan uppoffring och strid, och det hjärta, som sålunda skall slita sig löst, blöder länge och ärrar först i graven. Vingarna falla av livets fjäril, och endast den vidriga kålmasken står kvar. Detta är dock icke det värsta. Men obeskrivligt bittrare är den känsla att nödgas förakta, vad man älskat, att finna intrig, koketteri, ett varmt blod och ett kallt hjärta i stället för kärlek, att märka, det endast fåfänga och — sinnlighet givit, vad man trodde sig emottaga av ett innerligen hängivet och kärleksfullt hjärta. Och sedan övertygelsen att ej ha varit förstådd, att ha bortkastat sina bästa känslor, hela sin svärmande själ på en obetydlighet, ett vardagssinne, som ej har något annat ädelt än de yttre, lögnaktiga anletsdragen! Hon älskade mig dock en tid — så gott hon kunde, och det var mitt fel att tro, det en sådan känsla kunde bliva varaktig för en 54 års man. Det var en dumhet att drömma om själens ungdom, om en oförgänglig vår i hjärtat. Sådant hör till poesien, icke till verkligheten. Med ett ord: felet var mitt. Jag ursäktar — och föraktar henne!»

Denna erotik var också under hela den tid, den varade, en källa till lidande för honom. Trots sina fria åsikter i erotiska frågor kunde han svårligen hava undgått att känna det förnedrande i en dylik förbindelse, han led, icke utan grund, av svartsjuka och av det skvaller, som kom till hans öron, misshälligheter mellan båda ha tydligen icke så sällan förekommit, och hans lynne blev därigenom allt mera fördystrat. I februari 1834 — således redan under den första tiden av denna förbindelse — skrev han till Brinkman: »Att dö är, tänker jag, ingenting, men att leva utan egentligt liv, att känna sitt intresse, för vad som egentligen utgör livets värde, dagligen magra och avtyna, att känna sig efterhand nedsjunka till den vanliga trivialiteten, som är livets släpmundering, och alltjämt, men fåfängt, ävlas att hjälpa sig opp igen, liksom det sker i drömmen, med ett ord att dagligen vara med på sitt eget bättre väsendes begravning — detta är mer, är värre än döden. Visserligen uppflammar då och då ännu den gamla lågan och, besynnerligt nog, som jag då tycker, med en högre intensitet än någonsin, men det är sällan och förbigående, och jag kan nästan aldrig fixera sådana ögonblick på papperet, emedan jag har en avsky för att skriva.» Just dessa tvära övergångar mellan den djupaste melankoli och en våldsamt stegrad vitalitet hade redan på 1820-talet varit kännetecknande för Tegnérs lynnessjukdom, och dessa omkastningar synas nu ha blivit ännu starkare. I oktober — berättade han för Martina von Schwerin — »föll jag in i en svår hypokondri, som är ett olyckligt arv i min släkt och dessutom kanske även hade andra orsaker, som det icke hör hit att omtala». Härmed syftar han tydligen på förhållandet till Emilie Selldén, och samma spöke som fordom — den ärftliga sinnessjukdomen — skymtar åter för honom. I slutet av året skrev han till Reuterdahl: »I två månader har min hälsa varit svag och mitt lynne nedstämt och dystert. Ett olyckligt arv av hypokondri går genom min släkt och utvecklar sig med åren. Jag har förut haft känning därav, men aldrig så långvarigt som nu. Många tillfälliga omständigheter ha även tillstött, och jag känner mig mycket olycklig. Mitt hjärta blöder och förblöder,

Digitized by Google

det är blott ett enda sår. Bed Gud för mig, Reuterdahl!» På hösten året därpå, 1835, närmade sig tydligen en kris. Han skrev då till Martina von Schwerin: »Jag är omgiven av idel nedrighet, idel småaktighet och lömsk avund- och svartsjuka. Det är skvallrets stenskvättor, som hoppa omkring mig, det är lögnens brevdragare, som gå från hus till hus, det är skändlighetens spioneri på mitt enskilta liv, som uppretar och förstör mig... Det är sant: för min egen del kan och bör jag le däråt, men det drabbar ju inte endast mig, utan därjämte även en bättre person, som är mig dyrbar, som ej kan eller bör sätta sig över skvallret som jag, vars glädje har varit, vars smärta är och måste vara min. Och sedan — ingen människa att meddela sig med, ingen enda, som förstår, vad jag lider, att gå dövstum med sin sorg genom livet, med ett huvud, som brinner, och ett hjärta, som blöder!» Och några veckor senare skrev han till Beskow: »Mitt förhållande till E(milie) måste brytas, då småstadsskvallret håller på att alldeles förstöra hennes rykte och dessutom irriterat mig, så att jag brutit med alla bekanta i staden och utarbetat dem till mina fiender.» Någon brytning tyckes emellertid då icke hava skett, ehuru skaldens hypokondri blev allt djupare. Jag har — skrev han i april 1836 till Wingård — »legat i hide hela vintern som en björn, ehuru min sömn ingalunda varit lugn. Jag har avsagt mig icke blott allt umgänge, utan även all brevväxling med undantag av den oundvikliga i affärer. Jag har gått i kloster i mitt eget hus. Det är min Vallombrosa. Till den rätta Vallombrosa, skuggdalen, där lugnet och glömskan bo, måtte jag väl ej heller ha så långt.» Du är den ende av mina ämbetsbröder — så slutar detta vemodsfulla brev — »för vilken jag kan beklaga mig och som förstår, huru malplacerad jag, stackars kristnade hedning, är i kyrkan och — livet. Men se där går påskfullmånen opp över skogen. Det är uppståndelsens måne. Han kommer från de dödas land, en blek dödning. Kanske säger han mig något därom. Med de levande har jag i det närmaste uppgjort min räkning.»

Redan detta brev är ju stor poesi, och vi finna här samma kombination som förut av frambrytande sinnessjukdom, lidelsefull erotik och poesi. Men de kanske mest poetiska breven hava gått förlorade. Kort efter den stora eldsvådan i Växjö 1838 berättade Tegnér för sin nya förtrogna, fru Hilda Wijk, att Emilie Selldéns hus hade brunnit: »Även min korrespondens med henne, 600 à 700 brev, gick förlorad. Flera gånger och även kort före eldsvådan, hade jag begärt dem åter, men hon vägrade alltid, ehuru de ej kunde ha något värde för henne nu mera, men väl för mig. Ty de innehöllo mitt hjärtas historia, a sorry tale, under 4 eller 5 år, de lyckligaste, men också de olyckligaste av min levnad. Nu äro de aska. Vore även det hjärta så, ur vars djup de voro skrivna!» Tegnér själv betecknade dem i ett otryckt brev till Fredrika Bremer såsom det bästa han skrivit, och kanske med rätta. En del av dessa brev var tydligen på vers. Några av dem finnas dock kvar och bilda en liten grupp för sig. Flera äro visserligen mindre betydande, små korta biljetter i den svärmiska, idealistiska stil, som vi mött i Axel och i Frithiofs saga. Men bland dem finnes ett stort mästerverk, Den döde, som kanske intar den

Digitized by Google

främsta platsen i vår erotiska poesi, där den verklige Tegnér kommer fram, där han givit hela sin själ och där poesien ligger i den äkta känslan, icke blott i den glänsande diktionen. Det eljes så rika Tegnérska bildspråket saknas här nästan alldeles:

Du älskade, när jag är död en gång
Och likafullt mitt minne och min sång
Än några stunder leva kvar i Norden,
Då hör du kanske ofta nog de orden:
»I skaldens bröst sin nyckel dikten har.
Du kände honom, säg oss, hur han var,
Ty många rykten genom landet vandra,
Förvirrande, motsägande varandra.»
Då tänker du: »jag kände honom väl,
Jag läste länge i hans öppna själ,
En rörlig själ, som gjorde själv sin plåga
Och slutligt nedbrann i sin egen låga.
Ombytlig, lättrörd, barnslig, misstänksam
Han svärmade igenom livet fram.
Hans ungdom såg jag ej, men mannens hjärta
Förtärdes lika utav fröjd och smärta:
Nu glad som gudar i Olympens sal,
Nu dyster, mörk som de fördömdas kval,
En evig yngling med en evig trånad,
En from, en öppen, men likväl en grånad.
Från mången irring, som han medgav fritt,
Hans hjärta hamnade till slut vid mitt.
Jag fick hans kärlek, kunde den ej mista,
Den var hans varmaste, den var hans sista,
Och mannen med det vittbekanta namn
Han trivdes ändå bäst uti min famn.
Hur ofta svor han, däri innesluten,
En evig tro, av honom aldrig bruten!
I livet var min kärlek honom nog,
Och med mitt namn på läpparna han dog.»

Så tänker du, fast du det icke säger,
Och då kan hända detta bladet äger
För dig ett värde, som det nu ej har.
Då känner du, vad du för honom var,
Då minns du rörd de dagar, som förflutit,
Då ångrar du, om du mot honom brutit.
O Emilie! När då en gång du står
Uppå min grav, och länge väntad vår
Nedstigit, liksom nu, från himlarunden
Med knopp och löv och fågelsång i lunden,
Säg i ditt hjärta då ett vänligt ord
Till slumraren, som ligger under jord,
Ty döden själv kan ej min kärlek hämma,
Och var jag är, förnimmer jag din stämma.

Digitized by Google

Även några andra dikter, Erotik och Varningen, voro i den ursprungliga formen troligtvis riktade till Emilie Selldén, och den senare avslutas med några verser, som i sin stolta hedendom verka rent monumentalt:

Säg ej, att denna kärlek är ett brott.
Det brottet hava gudarna begått,
De glada gudarna från Rom och Hellas,
De store männens gudar och de sällas;
Och deras namn stå kvar i minnets sal,
Där ingen vet till oss med all vår munkmoral.

Han har här i dikt omsatt en aforism, som han någon gång förut nedskrivit: »Vår sentimentalt nervsvaga åsikt av kärleken må ha sin poetiska sida, men den är ingalunda den enda, ännu mindre den kraftigaste. Huru blek och matt är ej — blott i poetiskt hänseende betraktad — den mesta moderna erotik med sina vattenfärger mot de gamles eviga freskomålningar i denna väg?» Under 1836 hade han äntligen bestämt sig för att bryta detta förhållande, som gjorde honom djupt olycklig. Men han kunde icke glömma henne, och det är icke osannolikt, att hon även efter denna tid fått mottaga någon dikt av honom — i så fall den vemodsfulla För längesedan. Och i ett brev till Hilda Wijk skriver han: »Se henne kan jag icke, och ett vänskapligt förhållande är omöjligt; men vi skriva dock stundom till varandra.» Ännu så sent som 1839 bekände han för Heurlin: »Hennes åsyn verkar alltjämt magiskt på mig, och i flera dagar sedan är jag åter plågad av de gamla grillerna... Det är underligt nog, men så förhåller det sig verkligen. Fy, att jag skall vara en sådan gammal narr och det för en människa, som så litet förtjänar det av mig!» Denna erotik och hans sinnessjukdom lågo också varandra ganska nära, och Gadelius har i viss mån velat härleda den förra ur den senare. Förhållandet till Emilie Selldén »var symtom av den sjukligt obehärskade vitalitet, som tid efter annan ryckte honom loss ur de band, hans ålder, stånd och värdighet pålade honom», och denna passion kunde »ej undgå att införlivas med den kretsgång av verkan och återverkan, i vars virvel den olycklige skalden nu mer och mer indrages.» Även för lekmannen finnes det mycket, som talar för att betrakta Tegnér såsom vid denna tid ej fullt normal. Vi minnas, huru hastigt hans svärmeri för Martina von Schwerin överflyttades på Euphrosyne Palm. Nu gick det på samma sätt. Hans förhållande till Emilie Selldén var knappt brutet, förrän han ytterst träget började uppvakta två andra skönheter, en älskvärd ung göteborgsfru, Hilda Wijk, som på samma sätt som förut Martina von Schwerin avvisade hans mycket på sak gående närmanden, och Wendela Hebbe, som i allmänhet var mindre obeveklig. Och om man däri ej ser något särskilt onormalt, måste man dock såsom sådant anse det faktum, att Tegnér uppvaktade bägge dessa damer med *samma* poem — Erotik och Varningen — vilka båda troligen förut, om än i något olika form, skrivits för Emilie Selldén. Och ännu besynnerligare förefaller det, att Tegnér nu började anförtro sin kärlekssaga ej blott åt gamla vänner som Brinkman, Beskow och Heurlin, utan även åt Hilda Wijk och åt personer, vilka ur den synpunkten förefalla oss så olämpliga som möjligt, den strängt sedlige och religiöse Reuterdahl och sedermera åt en ogift och mycket moralisk dam som Fredrika Bremer. Därtill kom ett annat symtom på rubbning. Tegnérs skämt hade väl alltid varit mycket fritt, det hade med förkärlek berört kärlekens natursida. Men nu övergick detta skämt

Digitized by Google

till ren cynism, och ej nog härmed: Tegnér synes, såsom Gadelius framhåller, rent av hava börjat att fabulera erotiska äventyr, som endast hade sin grund i hans egen sjuka fantasi. Reuterdahl, som 1838 hade ressällskap med honom, kände sig därför fullkomligt upprörd: »Det var mig i hög grad vidrigt att nästan oavbrutet skola höra hans onekligen med mycken kvickhet uppblandade berättelser och betraktelser.» Att han vid denna tid ej längre var fullt normal, framgår även av en skildring, som Adlersparres son, såsom författare känd under namnet Albano, ger av ett besök hos skalden i oktober 1835. Tegnér, som ej förut kände honom, bad honom sitta ned och började genast förtro sig åt honom: »Jag är för närvarande sjuk. Det är en inre, tärande sjukdom, som heter hypokondri och på ren svenska galenskap. Det är ett arv, det sämsta av alla.» Det våldsamma utbrottet av denna sinnessjukdom skulle också snart följa. Men därtill medverkade även andra faktorer. I främsta rummet politiken, ty såsom biskop och självskriven ledamot av prästeståndet hade Tegnér mot sin vilja dragits in i denna.

Tegnér och politiken.

Vi minnas den unge Tegnér, hans våldsamma utfall mot den heliga alliansen och den nyromantiska reaktionen, och av alla samtida svenska författare var han nästan den ende, som kunde sägas vara liberal, i detta fall en arvtagare till upplysningstiden. Dessa idéer vågade han förkunna, även då det borde hava gällt för honom att icke stöta sig med de makthavande. Den 1 december 1823 firade Lunds universitet en fest med anledning av kronprinsens förmälning, och därvid var Tegnér festtalaren. Biskopsvalet i Växjö stod just för dörren, men farhågan för detta band ej Tegnér. Jag vet — yttrade han — »att det hörer till tonen för dagen, även ibland de lärde, att smäda revolutionen. Visserligen voro också några av dess läror alltför ensidigt, alltför mekaniskt fattade. Men det väsentliga därav torde dock väl lättare bestå inför en opartisk prövning, än som den överkloka spetsfundigheten eller den väpnade obskurantismen vill inbilla oss». Skulle — frågar han i fortsättningen — »revolutionen hava varit helt och hållet förgäves? De politiska begrepp och åsikter, som därifrån utgått, skulle de slutligen ej vara annat än skimrande misstag utan användbarhet och gagn för mänskligheten? Och det blod, det ädla blod, som runnit för frihetens sak, som troligtvis ännu kommer att rinna därföre, skulle det vara spilt utan nytta? En så tröstlös lära vilja vi icke erkänna. Vi vilja icke erkänna, att något är fåfängt i världshistorien, aldra minst det, varvid så månget ädelt sinne fästat sina skönaste förhoppningar.» Framtidens hopp söker man att mörda i vaggan, »vi höra åter läror, som man trott, att varje mänsklig tunga i det bildade Europa länge sedan skulle vant sig ifrån. Vi höra, att regenterna fått folken av Gudi till ett evigt arvskap och att de följaktligen med gudomlig rätt kunna betrakta dem som sin välfångna egendom . . . Den nyss förflutna tidens värde nedsätter man så vitt möjligt, man förklarar

Digitized by Google

dess hjältar för våldskräktare, dess mod för förtvivlan, dess segrar för lyckskott . . . Med ett ord: man gör, vad man kan, för att förfalska det förflutna och förslava det tillkommande, man mördar minnet och förgiftar hoppet.» Men dylika läror kunna blott vinna en tillfällig seger: »tidens flod kan ej tvingas att gå baklänges, och om man lyckas att för ögonblicket dämma dess fart, överstiger han så mycket våldsammare sin brädd och bortsköljer de barnverk, man uppfört på stränderna.»

Dylika yttranden av en kandidat till biskopsstolen i Växjö voro onekligen ytterst oförsiktiga, och excellenserna — berättade Tegnér för Martina von Schwerin — »funno mitt tal alltför dristigt och skarpt. Sant är också, att jag ej skonade den heliga alliansen och de infama principer, som nu styra världen. Men som jag icke ämnar göra någon lycka i diplomatiken, tyckte jag, att jag väl kunde säga rent ut, vad alla människor visste, att jag tänkte.» Lika litet som han hyllade den samtida obskurantismen, lika litet delade han den förtjusning, för Karl Johan, som var nästan allmän i landet. I Nore hade han, såsom vi minnas, nästan ostentativt förbigått segrarens namn. Ty för Tegnér var det en dödssynd att vara tsarens allierade, och detta hat mot den ryska despotismen följde honom i graven; mot slutet av skaldens liv fick detta rysshat en nästan monoman karaktär. Det dröjde därför ganska länge, innan han fick någon sympati för Karl Johan. Ännu 1830 skrev han till Franzén: »Kungen må vara, på sitt vis, en stor man. Men just därföre är han också svår att berömma, och fullkomligen löjligt förefaller det mig att tala om folkets kärlek till en man, som varken känner deras språk eller seder och med folket har vida färre beröringspunkter än hans hovmän och övriga drängar.» Men i denna punkt, liksom i hela sin politiska åskådning, slog han på 1830-talet om och av samma anledning. Ett genomgående lynnesdrag hos Tegnér var trotset. I Gerda hade han skrivit:

> Nordens kraft är trots, och falla
> Är en seger för oss alla,
> Ty förr än man föll till slut,
> Fick man ändå kämpa ut.

Tegnér stod också alltid emot den allmänna opinionen, under det både Geijer och Wallin starkt påverkades av denna. Då reaktionens vindar stormade som kraftigast, var Tegnér liberal; då den allmänna meningen på 1830-talet slog om i liberalism, blev han konservativ. Men ett frö till detta omslag låg redan i hans individuellt utformade radikalism. För de starka, utpräglade personligheterna hade han alltid

Digitized by Google

svärmat, och hans hjältar från ungdomsåren hade varit Napoleon och Karl XII, båda envåldshärskare. Åt härskarnaturer som dessa tyckes Tegnér hava varit villig att upplåta en nästan oinskränkt makt, och i det nyss citerade talet 1823 skriver han: »Betrakten Sveriges hävder, helst under de tre sistförflutna seklerna. Vad sen I? Hjältar, dem icke blott födslen, utan naturen bestämt att styra världen, själar, födda med segerhuva, med härskareprägeln på sin konungsliga panna. Värt fäderneslands historia är den nyare tidens Plutark.» Män som Gustav Vasa, Karl IX, Gustav Adolf, Karl Gustav och Karl XII skulle även som enskilda hava varit sin tids ypperste; »därföre är det en anmärkning så gammal som vår historia, att intet folk styres lättare än det svenska av en *stor* man». Att denne skulle hindras av lagar och riksdagar ansåg han, även under sin liberala tid, innerst såsom en orimlighet. Thomander, som 1825 besökte honom i Lund, skrev härom: »I politik har han klena begrepp: despotism, ansvarighet inför Gud och samvete, strunt i lagen! Det är (eller rättare var kl. 6 om aftonen den 17 december 1825) hans lära». Vintern 1828—1829 deltog han för första gången i riksdagens arbeten, och redan nu märker man ett sedan allt mer och mer stegrat förakt för representationen: »Först och främst är jag som riksdagsman mycket upptagen med — sittande. Vi sitta ofta både för- och eftermiddag antingen i plenum eller i utskott. Sitta är vårt egentliga riksdagsmannavärv, till den grad att den väsentligaste riksdagsledamoten, nämligen den jag sitter på, snart är både blå och grön . . . Om du vore här, skulle du finna, huru orimliga icke blott vår representation, utan även i allmänhet alla våra historiska statsformer äro . . . Jag känner ingenting, som jag föraktar mera än Svea rikes ständer betraktade som korporation.» I de frågor, om vilka Tegnér yttrade sig, ställde han sig snarast på den konservativa sidan. Så hade föreslagits juryns avskaffande i tryckfrihetsmål, och för denna åtgärd talade även Tegnér, som också med skärpa uppträtt mot en liberal motion om vissa helgdagars indragning, enär han häri såg ett utslag av upplysningstidens krassa utilism, som alltid varit honom motbjudande. 1830 började Aftonbladet, och den liberala riksdagsoppositionen blev nu allt mera högljudd. I samma mån blevo Tegnérs angrepp mot liberalismen allt skarpare. Redan i sitt tal vid Gustav Adolfsfesten 1832 hånade han den frihet, som »med larm och gyckel» svärmade kring jordens ring, och i sitt tal till Agardh, då denne 1834 tog sitt inträde i Svenska akademien, gjorde han ett våldsamt angrepp på hela den nya tidsriktningen:

Digitized by Google

Men vad är Minnet för en tid som denna,
Som ingen forntid, ingen framtid har,
Blott ögonblicket, som man ävlas i,
Där dagens infusionsdjur leka frihet
I tanklöst vimmel eller falla ner
I platt avgudadyrkan — för sig själva?
Frisinnig är vår tid, och allt slags makt,
Jämväl den mildaste, den himlaburna,
Som styr och lär i andens fria land,
Så snart hon erkänns, blir hon strax förhatlig.
Ej en skall styra och ej fler — men alla,
Ty medelmåttans jämlikhet är helig.

Vid riksdagen detta år var han endast en kort tid närvarande — såsom man gissat, därför att han vid denna tid ej ville lämna Växjö och Emilie Selldén. Med förhandlingarna tyckes han — för att begagna hans egna ord — ej hava tagit »någon annan befattning, än den etiketten fordrar», och i stället använt tiden att dricka brunn. I plenum — skrev han — »är jag väl stundom, men kan ej så noga säga, vad där passerar, av brist på kyrkostöt under de långa provpredikningarna. Jag föregiver väl, att min sömnsjuka kommer av det myckna vattnet, men tänker dock inom mig själv, att vattnet gör det visserligen icke, utan Ordet, som är med och i — ståndet.» Av breven framgår dock, att han mer och mer råkat i harnesk mot liberalismen, särskilt mot den liberala pressen. Hans tal till Agardh hade nämligen i Aftonbladet gjorts till föremål för ett tämligen rått utfall, och från denna tid, 1834, riktade sig Tegnérs förbittring särskilt mot tidningarna. I slutet av året sökte han få in den konservative Askelöf i Svenska akademien: »Vad rupturen med det liberala packet angår, så tycker jag, att den är redan fullständig, även å din (Agardhs) sida. De räkna nu, Gudskelov, endast den ramaste pöbel i sina leder.» I ett skoltal, som han året därpå höll, vände han sig offentligen mot pressen. För hopen äro tidningarna »idel sibyllinska blad, fullskrivna med gudasvar. Æolus hade vädret i en säck, och på samma sätt ha även dessa tidsandan i sin skinnsäck, och släppa ut så mycket väder därav, som de behaga.» De äro vindspelen, som sätta de råa massorna i rörelse, det är genom dem, som nationens rot tar röta; »kommer hjälpen icke inifrån, så kommer hon icke, och då läsa Sveriges fiender snart nog på det käraste av alla Aftonblad, nämligen svenska hävdernas Aftonblad.» Hierta svarade skarpt, men ganska sakligt. Kriget var emellertid förklarat, och med det sjukliga lynne, varav Tegnér under dessa år led, arbetade han sig alltmer och mer in i sitt tidningshat.

1838 är ju ett märkesår i den svenska liberalismens historia. I juni hade allvarliga oroligheter inträffat i Stockholm, då den bekante nidskrivaren Crusenstolpe dömdes och avfördes till Vaxholms fästning. På ett ridderligt sinne som Tegnérs måste naturligtvis pöbelns och den liberala pressens partitagande för en ärelös lump som Crusenstolpe verka ytterst upprivande, och hans länge samlade förbittring urladdade sig i den i början av 1839 skrivna dikten Georg Adlersparres skugga till svenska folket. Utan tvivel är denna dikt ett alster av en sjukligt uppjagad fantasi, men den äger en medryckande lidelsefullhet och en styrka

Digitized by Google

i invektiven, som kommer en att tänka på de antika skildringarna av Arkhilokhos' förlorade jamber. Om man alldeles frånser politiken och blott betraktar dikten ur denna synpunkt, hör den till Tegnérs allra kraftfullaste, och den visar oss, att skalden, ännu då han stod vid sinnessjukdomens gräns, fortfarande suveränt behärskade sitt poetiska instrument. Glanspunkten utgöres av hans anfall på pressen:

Den makt,
Som nu missbrukas, sitter ej på tronen,
Hon har ett dagblad till sin kröningsmantel,
Och hennes livvakt är i trasor klädd.
Hur dömas skall, från Torneå till Ystad,
Om statens värv och styrelsen av landet,
Det vet blott hon, och drucken pöbel hurrar
Sitt glada bifall till orakelspråken.
Vad stort och ädelt är, vad ärofullt,
Det måste ner, det måste ner i gruset,
Ty ingen flykt förstår ett vinglöst släkte,
Och allt, som stiger, är dess svurna ovän.
De svenska färger voro blått och gult,
Och kraft och ära klädde sig uti dem.
Men nu är smuts er nationalfärg, lögnen
Er hjältedikt, och smädelsen är lös
Sex dar i veckan, vilar knappt den sjunde.

Samtidigt uppträdde han i några ämbetsskrivelser såsom en reaktionens Bayard. Växjö domkapitel hade ålagts att avgiva yttrande om folkundervisningen. Yttrandet, som avfattats av biskopen, börjar med att meddela, att »bland stiftets 185 församlingar icke finnas mera än 21 fasta skolor», och 103 församlingar saknade såväl fasta som ambulatoriska skolor. Men — heter det i fortsättningen — konsistorium tror, »att den arbetande klassens bildning bör väsentligen vara religiös, vilken, om den rätt bibringas, alltid därjämte är moralisk. Varje annan kunskap anses icke blott umbärlig, utan även ofta mera skadlig än gagnande. Ty denna olycksaliga halvupplysning kväver eller förvillar det sunda modervett, som fordom var ett utmärkande drag hos svenska allmogen. Den gör dem till bondadvokater, boutredningsmän, lagläsare, tidningshjältar, med ett ord till det sämsta, svensk bonde kan vara: halvbonde, ett slags gränsbo mellan högre och lägre samhällsklasser, utan kraft och lust till sitt eget yrke och i ständig orolig ävlan att höja sig därutur. Vid riksdagarna i synnerhet — som otvivelaktigt utgöra, om icke ett politiskt, åtminstone ett stort pedagogiskt misstag, ja, det största i avseende på allmogens bildning — kastar denna falska halvbildning dannemannen strax från

Digitized by Google

början in bland frondörerna och de missnöjda och gör honom till ett lätt rov för den förstkommande småskrivare, som för publicistiska avsikter bearbetar hans enfaldighet.» Samma ton anslog Tegnér i den kondoleansskrivelse, som han i sitt domkapitels namn avlät till konsistoriet i Uppsala med anledning av ärkebiskop Wallins frånfälle. Den avlidne var lycklig, som fått gå bort utan att behöva fungera såsom talman vid den stundande riksdagen: »Särskilt obehagligt måste ett sådant uppdrag ha blivit med den opinionsvind, som för dagen blåser i svenska nationen med sina mångfaldiga väderflöjlar för stundens hugskott, sina hundradetals talmän och representanter för den plattaste ytlighet och obetydlighet. Ty det är dock onekligt, att det konstitutionella gyckelspel, som nu för tiden uppföres i större delen av Europa, i svenska folket har sin bästa Pajazzo.» Det var ju ord och inga visor — onekligen egendomliga att påträffa i officiella ämbetsskrivelser. Rollerna emellan samtidens två främsta svenska kulturpersonligheter hade nu alldeles omkastats. 1838 hade Geijer gjort sitt avfall, och ungefär samtidigt gjorde Tegnér sitt. Fortfarande stodo de i motsatta läger, och med en viss rätt kunde Tegnér nu betraktas såsom det konservativa partiets mest begåvade och orädde riddare. Han hade den auktoritet, som hans obestridda skalderykte gav, och såsom publicistiska agitationsartiklar betraktade ägde hans inlägg en fart och en popularitet, till vilken Geijer under sin konservativa tid aldrig nått upp. Det var därför ganska naturligt, att den liberala pressen betraktade honom såsom en verkligt farlig fiende, som det gällde att oskadliggöra.

Dagligt Allehandas inlägg äro väl föga betydande, men Hiertas äro onekligen mycket talangfullt skrivna. Tonen är — i motsats till vad Tegnér fann och i motsats till Tegnérs egen — aktningsfull. Hierta erkänner Tegnérs betydelse såsom skald, men underkänner honom som politiker och vill, alldeles riktigt, sätta hans anfall på pressen i samband med hans lynnessjukdom och tilltagande ålder. Sedan han (den 2 april) citerat den våldsamma diatriben mot Aftonbladet i Adlersparre-dikten, fortsätter han: »Man finner av detta stycke — som är av en så motsatt tendens mot flera av Tegnérs forna, härliga skapelser, men i samma anda som talet i Växjö, fastän häftigare — en sorglig visshet om, vad ryktet förut berättat: att Tegnér redan några år tillbaka skall ha yttrat i ett brev till sina vänner, att han icke mera är densamme som fordom, utan att hans lynne sjunkit ned till en mjältsjuka, som gjort honom missnöjd med sig själv och hela världen. Vid sådana tillfällen träffar obelåtenheten naturligtvis främst *tiden*, som den sinnessjuke tycker vara så olika mot förr, då alla föremål bestrålades av ungdomens glada och rika fantasi. Det är den allmänna orsaken, varför gamla personer så ofta jämra sig, att tiderna bliva allt värre och värre. Sådana bevis på en inbrytande ålderdom och avtagande äro visserligen sorgliga företeelser av den mänskliga naturens bräcklighet, men man bör kunna trösta en annars utmärkt man där-

Digitized by Google

med, att de bortfalla inför eftervärlden. Minnet av vad Tegnér varit såsom skald skall lika litet lida av dessa senare svagheter, som Lamartines skönare skapelser fördunklas av den lumpna politiska roll, han spelat i den senaste fransyska deputerade kammarens session.» Skarpare yttrade Hierta sig (den 17 oktober) om Tegnérs ämbetsskrivelse rörande folkundervisningen. Redan överskriften var skarp: Nya bedrifter av biskopen och konsistorium i Växjö. Sedan skrivelsen refererats, fortsätter Hierta: »Det är efter läsningen härav omöjligt att misstaga sig om konsistorii mening. Detta har åtminstone *en* fördel med sig. Om det bedrövar oss att se en i annat avseende så utmärkt man som biskop Tegnér, Sveriges förste skald, biten av en sådan skräck för tidsandans mäktigaste vehikel till människo-

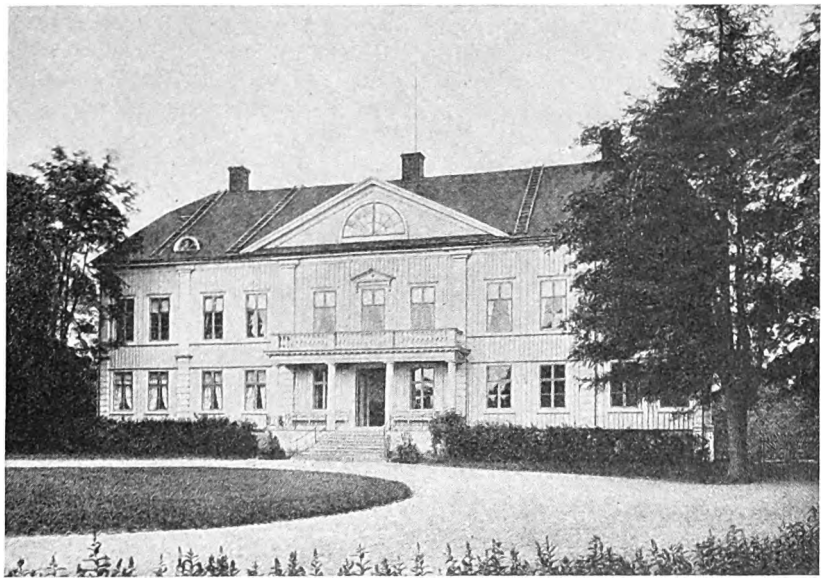

Östrabo.
Fotografi.

släktets förädling: kunskaper och upplysning, så är det däremot för den goda sakens skull ganska nyttigt, att *några* av ljusets fiender hava mod att uppriktigt och offentligen sjunga ut, vad många andra tissla i smyg, fastän de blygas att bekänna det offentligen.» Vad själva saken beträffar, ansåg tidningen det överflödigt »att inlåta sig i en allvarsam diskussion med personer, som i sitt blinda raseri gå ända därhän, att de likt Spaniens och Portugals munkar utfara mot det samhällsskick, som de själva, tillika med grundlagarna, besvurit.» Hiertas taktik var således att i hövliga former framställa Tegnér såsom decrepitus och lynnessjuk samt därigenom oskadliggöra en fiende, vars auktoritet i övrigt han icke ansåg klokt att bestrida — och väl heller icke bestred. Å den andra sidan trodde sig det konservativa partiet i Tegnér hava funnit en politisk kraft, som borde användas, och på uppdrag av kronprinsen skrev Heurlin, som nyss blivit statssekreterare, till Tegnér och erbjöd honom platsen som vice talman i prästeståndet. Härtill sade Tegnér väl nej, men till riksdagen ansåg han sig skyldig att resa, trots

Digitized by Google

det att familjen, som iakttagit hans upprivna tillstånd, gjorde allt för att hindra honom. Om hans sinnesstämning, strax innan han reste, vittnar ett brev till en fru Tersmeden:

»Beklaga mig under den infama riksdagen, där jag ej väntar mig annat än ledsamheter. Jag är icke rädd, men endast ledsen, därför att jag vet, det ingenting kan uträttas med den pöbel, som utgör svenska folket och även kallas ständer. Jag är glad, att jag kastat bort min popularitet hos ett sådant släkte. Det har icke skett av någon överilning utan med berått mod, och jag ämnar aldrig att återtaga den från den sophög, dit jag slängt den. Att man säger, det jag icke kan skriva något förnuftigt, att jag är en obskurant o. s. v., med ett ord allt vad det litterära angår, rör mig ingalunda. Om den saken dömer eftervärlden mellan mig och avisskrivarne, i fall desse senare hade någon eftervärld. Men att man i tryck beskyller mig för att ta mutor i mitt ämbete och vara en sniken smålänning[1] — det är dock allt för oförskämt, det är intet tryckfrihets- utan ett brottmål, som efter missgärningsbalken bör straffas med spö och ärans förlust, och jag hade därför ämnat att i laglig väg beivra det. I anledning härav skrev jag till hovkansleren för att få veta, vem som är ansvarig redaktör för Dagligt Allehanda och Aftonbladet. Det svaras mig då, att både Hierta och Dalman längesedan äro förklarade ovärdiga att utge tidning och att Dagligt Allehandas redaktör nu är en boktryckaregesäll, nyligen tilltalad för att ha gömt tjuvgods, men ännu ej överbevisad. Aftonbladets är en avskedad sergeant. Vad tillfredsställelse kan det vara att låta spöa dem? Och dessa äro den svenska allmänhetens ordförande och talmän, ledda överallt av packet, som med andra ord kallas för nationen! Fy tusan djävlar!»

Riksdagen började i januari 1840, och för den, som ej närmare kände honom, föreföll Tegnér livskraftigare än någonsin. Han deltog flitigt i sällskapslivet, strödde fortfarande omkring sig sina blixtrande infall, kurtiserade damerna som förut, deltog i riksdagens förhandlingar

[1] Dagligt Allehanda för den 10 december 1839 hade innehållit en skamlig artikel, så lydande: »En insändare har berättat oss en hop anekdoter angående vissa besynnerliga bruk och vanor vid Växjö konsistorium, enligt vilka åtskilliga större och mindre gratifikationer till biskopen och konsistoriales skulle vara liksom påbudna för de präster, som där undergå pastoralexamen. Dessa extra utgifter uppgivas till 150 à 175 rdr för varje examinandus. Insändaren gör i sammanhang härmed ett förslag, att ifrågavarande avgifter torde bättre användas, om de i stället avsattes till inrättande av folkskolor. Insändaren förmenar, att farhågan för ett slikt förslag möjligen ingivit Växjö konsistorium något av den stora förskräckelsen för folkundervisningen. I övrigt gör insändaren några reflektioner om ett visst förhållande mellan gratifikationerna och examensbetygen etc., vilket vi ej anse oss böra offentliggöra, och vi hava endast omnämnt ovanstående för att därigenom giva Hr. biskop Tegnér och hans värda kolleger anledning att -- på vers eller prosa — meddela allmänheten någon upplysning (nämligen hel, icke halv), huruvida insändaren, som red. i övrigt personligen känner, har rätt eller orätt och om icke i förra fallet en sedvänja av så betungande beskaffenhet för de fattiga adjunkterna, som anropa konsistorii gunst, lämpligen kunde avskaffas, utan att kyrkan och staten därigenom skakades i sina grundvalar.»

Samma dag reproducerades artikeln i Aftonbladet, som ytterligare bifogade några insinuationer.

Digitized by Google

Esaias Tegnér.

Pastell. 1841. Tegnérstiftelsens museum. Lund.

Digitized by Google

Digitized by Google

och höll flera briljanta anföranden. Det oaktat hade han tid att författa. I Svenska akademien höll han såsom direktör två versifierade tal, i vilka han hälsade Atterbom och Grafström välkomna, och det förra av dessa hör onekligen till hans märkligare. Atterboms inträde i akademien var den sista avslutningen på den gamla striden:

Att här *du* sitter, att *jag* hälsar dig
Välkommen bland oss, visar tidens välde,
Ombildarens, som länge ställde
Inunder skilda fanor dig och mig.

— — — — — — — — — — —

Vi tacka glömskan, som sin aska sållat
På släckta glöd, och undra bägge två,
Vad sällsam villa, som vår syn förtrollat.
Med åren komma frid och sans ändå,
Och allt som skiljemuren börjat ramla,
Den nya skolan flyttar i den gamla.

Snarare var det tvärtom: den gamla skolan hade, i politiskt avseende, flyttat in i den nya — Tegnér, Järta, Wallmark. Att så var, framgår av en annan dikt, som offentliggjordes vid riksdagens början: Till svenska riddarhuset. Tegnér börjar med, att han såsom en kyrkans representant kommer med en fridens hälsning till rikets första stånd. Men efter endast några rader övergår fridshälsningen till ett ljungande strafftal över den nya tiden, och i nya variationer komma här tankarna från Adlersparre-dikten tillbaka. Då Tegnér skickade sin dikt till Franzén, skrev han ett brev, som visar den sinnesstämning, ur vilken den vuxit fram: »O, mitt arma fädernesland! Över publicisterna förundrar jag mig dock mindre. Fronderi och smädelse är deras näringsfång, och de leva därpå, liksom bödeln lever på halshuggning och sockenlappen på hudflängning. Väl äro deras yrken ärelösa, men när de en gång antagit det, så kan ingen säga något om, att de öva det.» Svenskarna ha blivit en nation av pöbel, och »jag beklagar mitt öde att ej kunna skriva något annat språk än deras patois, för vilken jag dock efter förmåga gjort ett och annat. Jag ser icke, att det återstår oss annat än att taga avsked, om icke av svenska landet, dock av svenska språket och dikta på finska eller lappska.» De svar, han fick i den liberala pressen, ökade naturligtvis hans förbittring, och även hans vänner började inse, att hans hat mot press och riksdag icke var en fullt normal människas. Till en av hans släktingar skrev Brinkman: »Redan vid hans första hitkomst till riksdagen blev jag ganska ängslig över den häftighet, varmed han överlämnade sig åt mångfaldiga utbrott av ett politiskt partisinne,

Digitized by Google

som dagligen allt mer och mer uppretades, att hans lynne och själskrafter ej sällan syntes förlora all jämvikt.»

Sinnessjukdomen.

Emellertid höll han sig uppe, och ännu den 20 juni hade han ett stort anförande i den mycket brännande dechargefrågan. Strax därefter reste han på permission ned till Växjö, och där bröt sinnessjukdomen ut. Redan vid hemkomsten, strax efter midsommar, föreföll han »besynnerlig; han sade, att han kände en eldring kring hjässan och fruktade, att han skulle bliva galen.» Såsom man numera kan konstatera, led han också av en stark åderförkalkning, och denna framkallade ett slaganfall. Då han hämtat sig från detta, var han fullkomligt oredig. Av sina två vänner Heurlin och generaldirektören för hospitalsväsendet Ekströmer fördes han därför till Stockholm för att erhålla läkarvård. I Stockholm, där han bodde på Kungsholmen i privat bostad, föreföll han väl bättre och kunde stundom uttrycka sig med en viss reda, men var fullkomligt behärskad av tvångsidéer — att han belägrades av »rabulisterna» m. m. Då ingen förbättring häri spordes, fördes han till Slesvig, till ett hospital, som förestods av en bland samtidens främste psykiatriker, professor Jessen. Dit kom han den 4 oktober 1840 och stannade där ett halvår, till den 30 mars 1841, då han ansågs så pass återställd, att han fick resa hem. Emellertid var han långt ifrån bra. I samtal och brev kunde han väl yttra sig redigt, och på hösten 1841 tyckes han verkligen hava deltagit i några konsistoriesammanträden, men tvångsidéerna följde honom ständigt. Han hade alldeles förlorat sinne för proportionerna, talade om att köpa ett eget tryckeri för att kunna ge ut tolv band skrifter om året, tillsammans hundra band, ville skaffa sig ett intyg av Svenska akademien, att han ej var galen o. s. v. På nyåret 1843 fick han ett nytt slaganfall, munnen drogs på sned, vänstra sidan blev förlamad, och blott med svårighet kunde han tala. Tvångsidéerna tyckas nu hava försvunnit, men efterträddes av en allt större mattighet. I oktober 1846 drabbades han av ett nytt slaganfall, och den 2 november slocknade hans liv, stilla och fridfullt.

Från det föregående minnas vi, att de psykiska kriserna i hans liv, 1824—1826 och 1834—1836, kännetecknats av en stegrad poetisk verksamhet. Så var det även under olycksåren 1840—1841. I de aldra flesta fall vittna väl de dikter, han nu skrev, om hans mattade fantasistyrka och hans brist på förståndsreda, men de vittna också om hans oerhörda kraft att trots sinnessjukdomen ännu i viss mån behärska sångens skala, och några få stå på samma höjd som de, vilka han skrev under sin krafts dagar. Ännu medan han vistades på Kungsholmen, kunde han dikta, och ett handskrivet häfte bär

Digitized by Google

titeln: »Skrifter från Kungsholmen 10 aug.—10 sept. 1840, vers och prosa av Es. Tegnér.» På resan fortsatte han, började en stor dikt, Reseminnen, och i Slesvig satt han nästan ständigt vid skrivbordet: »Jag är frisk och arbetar 18 timmar om dagen» — berättade han för Beskow och Brinkman, och därmed stämma även underrättelserna från hospitalet. På samma sätt fortsatte han under den första tiden, sedan han kommit tillbaka till Växjö. Han planerade då en mängd kolossalarbeten: Skandinaviska sagor i 50 sånger, Pan, en lärodikt i 45 sånger, en trilogi över Karl XII, en annan över Gustav III, ett nationalepos över Gustav Vasa, översättningar av Ariosto, Tasso, Dante, Homeros, Ovidius, Horatius, Goethe, Schiller, Shakspere m. fl. Och av dessa planer utförde han verkligen några, översatte Wielands Musarion och Oberon, Lessings Nathan den vise m. fl., diktade Gerda, Kronbruden samt flera andra ganska vidlyftiga poem. Av dem är Kronbruden nog det mest betydande.

Kronbruden.

Från en synpunkt kan denna dikt sägas vara en replik av Nattvardsbarnen. I bägge fallen är det Voss' Luise, som varit förebilden. Den enkla handlingen i den äldre dikten hade varit en konfirmation i en värmländsk kyrka. Här är det ett bröllop i en småländsk. Den äldre dikten hade skildrat Värmland, denna skildrar Tegnérs nya hembygd, Småland, och i bägge fallen är denna skildring det förnämsta i dikterna, ehuru — som man kunnat vänta — Kronbruden här ej når upp till Nattvardsbarnen. Vidare var det äldre poemet framför allt en lärodikt, och så är även Kronbruden, vars hjälte, egendomligt nog, är Tegnér själv, »bispen i Växjö». Men här komma vi till skillnaden mellan de båda dikterna. Den äldre hade mynnat ut i en storslagen fridsförkunnelse. I kyrkan talar väl också bispen i Växjö fridens ord, men vid den följande måltiden kommer polemikern fram, och på tal om Kellgren — händelsen spelar i Skatelöv — begagnar han tillfället att antyda sina egna mycket fria åsikter om äktenskapet. Strax däreſter får han se en soldat, som bär en rysk medalj, som han fått under det senaste fälttåget, då ryssar och svenskar varit allierade, och nu kokar blodet hos Sveas skald över. Soldaten försvarar sig med, att ryssar och svenskar numera ej äro fiender. Men bispen svarar:

> Förlåt mig, de äro och bliva!
> Vigarf skiljer dem åt för alltid. Allt från min barndom
> Ryssen förhatlig mig var och förbliver, så länge jag andas.

Icke därför att han plundrat vårt land och stulit Finland.

Digitized by Google

Därför hatar jag ej. Men ryss är stereotypen
För allt våld och förtryck, det barbariskas stående urbild.
Kallar ni det för ett folk, en stat? Snart tusendeårig
Saknar han grunderna än, de första, till människobildning,
Frihet, ja äganderätt; som fänad säljer man folket.

Det är sant, att ryssen går på två ben, men hur dresserad han än är, sitter barbaren dock i hjärtat, han är »människosläktets förruttnade träsk», »fiende ej blott till oss, men även till människosläktet». Rysshatet är det enda, som håller oss samman. Pratas det bort — farväl då ej endast med Sverige utan med hela Europa, med bildning, seder och ljus, och »tiden skall visa, och snart, vad Europa har vunnit vid Leipzig». Detta är ju åter den unge Tegnér med sitt glödande hat mot arvfienden och sin förmåga att kläda detta i flammande vältalighet. Sedan Sveriges ryssvänliga politik således fått sin beskärda del, får bispen syn på en bondriksdagsman, tillhörande rabulistpartiet. Nu kommer blodet ånyo i svallning, och invektiven i utlåtandet om folkundervisningen upprepas i ännu kraftigare form. Därpå kommer turen till en läsare och nykterhetsapostel, som likaledes får veta, vad han går för, och till sist kommer bispen ånyo in på Kellgren — den man, som nu bäst behövdes för att kämpa vettets strider mot det överhandtagande oförnuftet.

Sista dikter.

Såsom komposition är Kronbruden således en mycket svag produkt, och mot bispens idéer kunna väl åtskilliga invändningar göras. Men en dylik dikt, till större delen skriven på ett dårhus, är dock ett kraftprov av nästan enastående art, och den visar oss, huru oupplösligt diktkonsten vuxit samman med Tegnérs väsen. Även som sinnessjuk upphörde han ej att vara en stor skald. Han var det ock i en annan dikt, som han skrev 1841 efter hemkomsten till Växjö. Bland hans fantasier var, såsom vi minnas, också den att utgiva en kolossalupplaga på 100 band av de skrifter, han författat och tänkte författa, och denna upplaga ville han nu dedicera till Karl Johan. Visserligen hade han aldrig delat den svenska allmänhetens förtjusning för konungen, ty dennes förhållande till Ryssland var i Tegnérs ögon en mörk punkt, som han ej kunde se bort ifrån, men Karl Johan var dock en lysande personlighet, och då denna nu blev ett föremål för oppositionens angrepp, slog Tegnér med sitt ridderliga sinne och sitt trots om och ville bringa den smädade en hyllning. Så skrev han en dikt, som hör till hans stoltaste. Jag är icke hovman — så slutar den — »din slav kan jag ej bli, din skald jag kunde vara.» Han börjar med en karakteristik av det svenska nationallynnet. Intet folk har ädlare anor och ett härligare land. Samtidens svensk har

Digitized by Google

väl vansläktats från sina förfäder, men ännu lever en gnista av gudaflamman i Nordens bröst. Och du är den, som åter gjort vårt land aktat i världen. Du har gjort mycket, men du är för god, du vill förbinda alla, och därmed vinnes ej folkets hjärta, ty »älska svensken kan, men endast den han fruktar». Folkets gunst är en irrskensära. Sveas spira måste vara en Herkulesklubba:

Sök bifall ej. Din krans låt Minnet vira!
Ej hatten av, men kronan på av stål!
Det ädlas ovän är det populära,
Och dagens bifallssorl är platta sinnens ära.

Kläd dig i din kröningsdräkt av ära; du är förmer än de andra konungarna, du är äldst och säkert högst, ty blott bedriften adlar: »Låt deras stamträd stå; ditt växer ur din klinga», och i myten har Minerva ingen fader.

Upp silverhårige Hårfagers like!
Ner bördens högmod, ärans krycka ner!
Du har ej ärvt, men du förvärvt hans rike
Och byggt och ordnat det, och det är mer.
För snillets anspråk en gång födselns vike
Och slumpens gåva för vad Guden ger,
Den gode Guden! Bäst är, vad han delat,
Och ej vad mänskan gör, är stort, men vad hon velat.

Av Beskow som hovman bad Tegnér få veta, om dikten var passande, och berättade, att han skickat in den till greve Brahe. För att inhämta konungens samtycke lät denne översätta dedikationen på franska. Men Karl Johan vägrade att mottaga den. Han vore tacksam för en enkel dedikation: till konung Karl XIV Johan av Esaias Tegnér, men »poemet skulle ge anledning till allt för många recensioner». Karl Johan älskade icke att bliva påmind om, att han var den ende illegitime monarken i Europa, och själva dikten klandrade ju regeringens eftergivenhet för oppositionen samt uppmanade öppet konungen att göra sig till envåldshärskare. Att godkänna en dylik dikt hade därför varit farligt, och den trycktes ej heller under Karl Johans och Tegnérs livstid.

Till denna hans sista tid hör också den sång, Afsked, i vilken skalden tog farväl av diktkonsten, och skönare än i denna kunde knappt den Tegnérska dikten hava klingat ut:

Jag Svea sjungit, jag har Frithiof sjungit.
Natur och Gud och mänskan sjöng jag glad.
Egentligt levde jag, blott då jag kvad.
Från norr till söder vinden ofta sprungit,

Digitized by Google

Och mången tagg mitt arma hjärta stungit,
Men mången ros ock läkt det med sitt blad.
Jag vet ej rätt, så som min levnad skridit,
Om mer jag fröjdats eller mer jag lidit.

— — — — — — — — — — — — —

Farväl! Jag slutar, där jag börjat har.
Farväl du dikt, som verklighet mig var
Och livets liv och verklighetens kärna!
Jag skiljs från dig, fast jag ej skiljes gärna.
Det bliver sent, I bröder. Dock en gång
Farväl och avsked må på jorden stanna.
Farväl, farväl! Skiljsmässan blir ej lång.
Förvissna, Febi lager, på min panna!
Dö på min tunga, du min sista sång!

* * *

Slutord.

Av sin samtid betraktades Tegnér såsom Sveriges störste skald. Värdet av dylika betyg kan ifrågasättas, och även här gäller Kellgrens ord om Bellman, att frågan om den ene eller andre skaldens företräde ej kan avgöras, »att snillen äro att anse som oändliga storheter, således omätliga, och att allmänheten isynnerhet icke äger deras måttstock». Själv gjorde Tegnér ej anspråk på denna ära, utan ställde sig icke blott under dansken Oehlenschläger, utan ock under Bellman och Franzén, och detta var med all säkerhet icke någon spelad blygsamhet, utan hans verkliga mening. Lämnar man emellertid denna fråga öppen, så torde alla kunna enas därom, att Tegnér som personlighet är vår litteraturs mest fascinerande gestalt, tjusande och bedårande som ingen annan. Denna personlighet kommer väl fram också i hans dikter — och det är denna, som bär upp dem — men knappt så mycket som i hans tal och ännu mera i hans brev, i vilka han så, som ingen annan brevskrivare, äger förmågan att giva sig själv. Man återfinner i dem samma bild, som han skisserat i Den döde: en evig yngling med en evig trånad, ombytlig, lättrörd, än dyster, än glad »som gudar i Olympens sal», ett ögonblickets barn, vars rakt motsatta stämningar och åsikter därför ej stöta oss. Först ryckes man med av hans ständigt sprakande kvickhet, som trots de hundra år, som förflutit, sedan dessa bevingade ord nedskrevos, likväl bevarat hela sin friskhet. Leopolds kvickhet, som också är stor, gör dock intryck av något instuderat, under det att Tegnérs däremot är omedelbar natur. Samma spiritualitet lade han i dagen också i umgängeslivet, och man märker, att han med den överlägsna personlighetens rätt ständigt blev den ledande inom detta, hur högför-

Digitized by Google

nämt sällskapet än var. Geijer imponerades väl mycket av börden och samhällsställningen. Tegnér däremot satte sig över dessa konventionella företräden och umgicks med de höga på fullt likställd fot, obekymrad om, huruvida de stötte sig på hans vågade uttryck och obesvärade, ibland icke så litet självsvåldiga sätt. Av naturen var han själv aristokrat, var det också i sitt förakt för massan. För popularitet ha få författare varit mera likgiltiga än han, och under hela sitt liv gick han emot strömmen. Då stämningen i landet var reaktionär, var han den nästan ende, som vågade taga till ordet mot denna reaktion, och då opinionen sedan på 1830-talet slog om, blev den forne liberalen det konservativa partiets hetsporre. När hela Sverige genljöd av lovsånger över Karl Johan, besjöng han Karl August, och först när jublet gått över i klander, hyllade han den gamle kungen. Hos ingendera av de båda kämpande skolorna, den gamla och den nya, sökte han gunst, och hans jubeltal 1817 vände sig lika skarpt mot bägge. Den egenskap, som han helst förhärligar, är därför trotset, och hans hjälte är Karl XII. Tegnérs trots var ett utslag av ridderligheten i hans natur. Det var denna ridderlighet, som drev honom att hylla den gamle, blinde och smädade Leopold, vilken förut snarast varit hans fiende, och samma ridderlighet låg bakom hans förhållande till Geijer. Omkring 1820 stodo de såsom den nya tidens båda främsta personligheter. I sina omdömen om Tegnér kan Geijer vid denna tid ej frikännas från en viss avundsjuka.[1] Tegnér däremot sökte vid alla tillfällen framhålla Geijers förtjänster, och det var han, som slutligen genomdrev Geijers inval i Svenska akademien. Det var också få, som så opartiskt och förstående bedömde Geijers »avfall», ehuru Tegnér då stod såsom liberalismens oförsonligaste fiende. Liknande var hans förhållande till Runeberg. Det mest betydande angreppet på Tegnérs diktkonst hade gjorts av denne, men då en plats 1841 blivit ledig i Svenska akademien, var det Tegnér, som föreslog, att man skulle invälja Runeberg, ehuru han ej var svensk undersåte. Atterboms poesi hade Tegnér aldrig kunnat sentera, men 1840 var denne en bland de mest smädade männen i landet, kort förut, 1838, hade Geijer i sin recension sällat sig till hans vedersakare, och nu var det Tegnér, som hälsade den smädade välkommen i Svenska akademien.

Han var ridderlig som få, öppen och ärlig, gjorde sig aldrig bättre, än han var, och gav obesvärat moralisten vapen i händerna. Biskop

[1] Till Atterbom skrev Geijer om Ling: »Emot Tegnér, med vilken man så ofta sammanställer honom, är han en heros, och en gnista av Lings verkliga, ehuru dunkla, eld skulle på ögonblicket till stoft förtära alla den andres glänsande vattenfärger.»

Digitized by Google

Tegnér förblev städse densamme som professor Tegnèr, stack aldrig under stolen med sina fria åsikter i religion och moral och satte nästan en ära i att visa, att biskopsvärdigheten icke hade förändrat varken hans livsåskådning eller hans sätt. Vidare var han — även om man frånser hans skaldskap — samtidens måhända största begåvning. Inom fosforistlägret betraktade man honom väl som »grund», därför att han ej dolde sitt förakt för de filosofiska utredningarna. Men i själva verket visar väl detta snarast hans intellektuella överlägsenhet över både fosforister och Geijer. Både inom teologi och filosofi var han en skeptiker, som insåg bägges oförmåga att bevisa, vad de ville, men en skeptiker, som samtidigt uppfattade och tillgodogjorde sig de idéer, som lågo bakom den röriga formen.

Det var därför ej att undra på, att denna lysande begåvning och denna bländande personlighet skulle tillvinna sig en enastående popularitet, trots det att han ej gjorde något för att vinna en dylik. Det var en *svensk* klang både i hans väsen och i hans dikt, Karl den tolfteslynnet, trotset, den pompösa retoriken, och den allmänhet, som stått oförstående inför Atterboms och Stagnelius' mystik samt grundligt ledsnat på eftergustavianernas snusförnuftighet, rycktes däremot med av Tegnérs på samma gång klara, eldiga och färgrika diktion. Då striden mellan de båda skolorna slutat, var det därför han, som stod såsom segrare kvar på valplatsen. Han tillhörde ingendera skolan, och han tillhörde bägge. Vid första blicken framträder det gustavianska draget skarpast hos honom: den retoriska karaktären hos hela hans diktning, hans ständiga krav på klarhet, hans ovilja mot mystiken, som av honom betraktas såsom ett mänsklighetens sjukdomsfenomen, hans hat mot romantikens filosofiska rotvälska, hans politiska, religiösa och moraliska frisinne, som förefalla stå upplysningens mycket nära. Och dock var Tegnér minst lika mycket en romantiker. Själva livsnerven i den romantiska rörelsen var den högstämda idealism, som förkunnats av Kant, Schiller, Fichte och Schelling i motsats till upplysningens jordbunda nyttighetskult, och denna idealism är också grundtonen i Tegnérs dikt. Det, som framför allt stöter honom tillbaka hos upplysningstidevarvet, är dess utilism, och i stället svärmar han för något så onyttigt som äran. Detta romantiska svärmeri följde honom genom hela livet och blev bestämmande för hans ställningstagande till de politiska partier, som vid olika tider stodo mot varandra. Han är samme idealist, då han i sin ungdom ivrar mot den heliga alliansen och då han såsom åldring svänger sitt gissel över pöbeltyranniet och den ärelösa skandalpressen. Han och Astolf stå här på samma ståndpunkt. Romantiker var han ock i sin religion.

Digitized by Google

Av den kristna renässansen under århundradets andra årtionde förblev han väl oberörd, men lika litet var han neolog eller upplysningsdeist. En Voltaires negativa kristendomshat delade han aldrig, och trots sina starka ord och sin brist på salvelse var han innerst en religiös natur. Han hyste vördnad för religionen, även för kristendomen, ehuru han bestred de flesta av kyrkans dogmer och ehuru han även som biskop förklarade sig vara en hedning. Hans religion var en kristligt färgad platonism, och grundtanken i hans högstämda dikt, Det eviga, som kan sägas utgöra slutpunkten i hans ungdomsutveckling, är äkta platonsk: »att alla mänskliga strävanden, över vilka icke faller ljus från idéernas värld, äro förgängliga; blott idéen skänker livet evighetsvärde.» Platonismen var antikens romantiska filosofi, med ett starkt inslag av mystik. Denna mystik återfinnes ock hos Tegnér, trots alla hans utfall mot mystiken i Atterboms och Stagnelius' dikter. Det öppnar sig — skriver Albert Nilsson träffande — »i hans dikter ett transcendent perspektiv, det välver sig över dem en oändlighetsrymd, men rymden är klar. Naturligtvis finnes det en skillnad mellan mystiken hos Atterbom och Tegnér; den förres skulle man kanske lämpligast kunna kalla nattmystik, den senares ljusmystik. Det är icke endast mörkret, som har sina outforskbara hemligheter; även ljuset har sina och är en budbärare från oändligheten.» För Tegnér var religionen varken teologi eller filosofi. Den var framför allt poesi. I sin ringaktning för filosofiens förmåga att lösa livets gåtor stod han på en annan ståndpunkt än Geijer och Atterbom, men i sin höga uppskattning av poesien var han en utpräglad romantiker. I en briljant uppsats, Tegnér och religionen, skriver Söderblom: »Håller man sig till Carlyle's definition på religion, att en människas religion is the chief fact with regard to him, är det så uppenbart som möjligt, att Tegnérs religion varken är kristendomen eller någon annan religionsform, hävdvunnen eller självuppfunnen, utan dikten.» Denna uppfattning av religion och poesi framlägger han vid upprepade tillfällen, i brev, i tal, i dikter. 1820 skrev han till den religiöse Hagberg: »I allmänhet kommer jag allt mer och mer tillbaka till mina gamla idéer, att nämligen poesien är mänsklighetens renaste, högsta, mänskligaste uttryck, och att allt, vad vi anse för ädelt och högt hos släktet, ej är annat än dess modifikationer. Således är religionen själv väl svårligen annat än en praktisk poesi, en ymp på livets träd av den stora diktningsstammen.» Och i den nyss citerade dikt, i vilken han tog farväl av den konst, som givit innehåll och värde åt hela hans liv, begagnar han uttryck, som klinga rent nyromantiska:

Digitized by Google

Farväl du dikt, som verklighet mig var
Och livets liv och verklighetens kärna.

Tegnér var således *både* gustavian och romantiker, icke en eklektiker, som brandskattat båda smakriktningarna, ty denna förening *var* hans eget verkliga väsen, och den förklarar ock den hänförelse, hans dikt väckte. Den var både gammal och ny, inneslöt det bästa hos två tidevarv. Det är sant, att bredvid Atterboms, Stagnelius' och Geijers lyrik förefaller Tegnérs kylig. Det fanns icke musik i hans väsen som i dessas. Han var retoriker vida mera än lyriker. Men han hade stålsträngar på sin lyra, och dess klang blev därför mera *svensk* än deras. Det var nordmannalynne i hans harposlag, något av Bjarkamals eldiga kampeggelse, och det var detta, som så mäktigt grep samtiden och som gjorde honom mer än andra till den svenske nationalskalden.

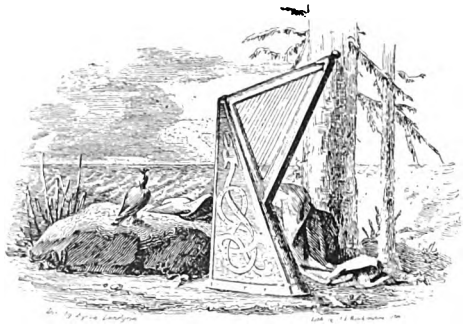

Ingeborgs harpa.

Litografi efter teckning av Egron Lundgren.
Bihang till Frithiofs saga. 1839.

Digitized by Google

LITTERATURHÄNVISNINGAR

Allmänt. B. E. Malmström: Grunddragen af svenska vitterhetens historia IV—V (1868). — G. Ljunggren: Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död III—V (1881—95). — A. Fryxell: Bidrag till Sveriges litteraturhistoria I—IX (1860—62). — V. Vedel: Svensk Romantik (1894). — F. Böök: Den romantiska tidsåldern (i Svenska litteraturens historia II, 1919; ny uppl. 1929[1]). — B. Norling: Nya skolan bedömd i litteraturhistorien (1880); Nya skolan bedömd i nutidens press (1882). — G. Frunck: Bidrag till kännedomen om nya skolans förberedelser och första utveckling till år 1811 (1889); Bref rörande nya skolans historia 1810—11 (Skr. utg. av Sv. litt.-sällsk. 1886—91). — R. Hjärne: Dagen före drabbningen (1882). — C. W. Böttiger: Aurora-förbundet i Upsala (Sv. akad. handl. ifr. 1796, XLIX, 1874). — [A. Bohlin:] Ströftåg bland litterära minnen (Nya Dagl. Alleh. 1881: N:o 165, 169, 171, 173, 177, 183, 185, 188, 189, 193, 201, 205, 212). — J. Ekedahl: Molbech d. ä. och Sverige (1906). — K. J. Samuelsson: Fosforisternas ballader och romanser 1810—13 (Göteb. högsk. årsskr. 1912). — A. Nyblæus: Den filosofiska forskningen i Sverige II—III (1881—93). — A. Nilsson: Svensk romantik. Den platonska strömningen (1916). — E. Wallén: Studier över romantisk mytologi i svensk litteratur (1923). — O. P. Sturzen-Becker: Grupper och personnager från i går (1861; omtr. i Valda skrifter II, 1880). — L. Dietrichson: Indledning i Studiet af Sveriges Literatur i vort Aarhundrede (1862). — W. Söderhjelm: Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar (1915). — E. Wrangel: Goethe och Sverige (Sv. litt.-sällsk. i Finl. förhandl. o. uppsatser XXI, 1907); Schiller och Sverige (Samlaren 1905). — R. G:son Berg: Novalis och Fouqué i Sverige (Studier i modern språkvetenskap IV, 1908). — K. Warburg: Rasmus Nyerups svenska brefväxling (Samlaren 1894). —

[1] Den nya upplagan har icke kunnat begagnas för detta arbete, som redan var färdigskrivet, då den utkom.

Digitized by Google

G. Biller: Byron i den svenska litteraturen före Strandberg (Samlaren 1912). — Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män (1835 ff.). — Svenskt biografiskt lexikon (1917 ff.).

Höijer. A. L. Bygdén: Benjamin Höijer (1872). — B. Liljekrantz: Benjamin Höijer (1912); Höijers identitetsfilosofi i dess tidigaste stadium (Lunds univ. årsskr. N. F. IX, 1913). — [M. J. Crusenstolpe:] Karakteristiker ur samtidas förtroliga bref och anteckningar (1851). — A. Ahnfelt: Benjamin Höijers personliga karakter (Nektar och gift, 1881). — L. Wahlström: Benjamin Höijer i nyare belysning (Finsk tidskr. LXXV, 1913).

Atterbom. F. Vetterlund: Atterboms sagospel Lycksalighetens ö (1924); Tieck och dramaformen i »Lycksalighetens ö» (Vår tid VIII, 1923); Atterboms sagospel Fågel blå I—II (Lunds univ. årsskr. XXXVII—XXXVIII, 1901—02); Atterbomska ungdomsdikter och Atterbomska reminiscenser (Samlaren 1891); Atterboms senare »Blommor» (Studier och dikter, 1901 och Romantik, 1920); Romantisk mystik (Sv. tidskr. 1894; omtr. i Studier och dikter, 1901); Atterbom före Upsala-tiden (Sv. tidskr. 1895; omtr. i Från nyromantikens dagar, 1907, och i Romantik, 1920); Atterbom och Hauch. Några bref (Studier tillägn. Henrik Schück, 1905; omtr. i Från nyromantikens dagar, 1907); Atterboms »Carolina» (Skissblad om poeter, 1914); En otryckt dikt av Atterbom (Ur portföljen, 1927). — C. Santesson: Atterboms ungdomsdiktning (1920); En omstridd Atterbomsdikt (Samlaren 1915); Mot »Lycksalighetens ö» (Samlaren 1917); Reseintrycken i »Lycksalighetens ö» (Dikt och studie 1922); Exotism och orient i »Lycksalighetens ö» (Samlaren 1923); Tysk kalenderlyrik i »Lycksalighetens ö» och nyromantiska tidningsförbindelser (Samlaren 1925); Tiecks prosa och »Lycksalighetens ö» (Samlaren 1926). — A. Th. Lysander: Om sagospelet Lycksalighetens ö och dess uttolkare (Nord. univ.-tidskr. III: 2, 1857). — G. Ljunggren: Det nyromantiska i sagospelet Lycksalighetens ö (Lunds univ. årsskr. IV, 1867; omtr. i Smärre skrifter I, 1872). — G. Frunck: Atterbom och Geijer efter »affallet» (Samlaren 1888). — E. Wrangel: Atterbom och Tegnér. Ett skaldemöte i Lund (Samlaren 1911). — R. G:son Berg: Atterboms kritiska lärospån (Språk o. stil XII, 1912); Prologen till Phosphoros (Nordiska studier tillegn. A. Noreen, 1904; omtr. i Svenska studier, 1910); En Schellingsöversättning av Atterbom (Edda VII, 1917); Från Atterboms ungdomsår (Samlaren 1922). — A. Hultin: P. D. A. Atterbom. Hans världsåskådning och poesi (Finsk tidskr. LIV, LVII, 1903—04). — B. Risberg: Tyska förebilder till dikter af Atterbom (Upps. univ. årsskr. 1892). — J. Paludan: Lyksalighedens ö. Atterbom og Paludan-

Digitized by Google

Müller (Nord. tidskr. 1900; omtr. i Mellem Semestrene II, 1921). — E. Wallén: Mytologien i Atterboms sagospel Lycksalighetens ö (Samlaren 1919). — N. Molin: Atterbom och Shakespeare (Studier tillägn. Otto Sylwan, 1924). — C. R. Nyblom: Bref från tondiktaren A. F. Lindblad till P. D. A. Atterbom (Samlaren 1888). — M. G[randinson]: Utdrag ur Atterboms bref till Lindblad (Samlaren 1890). — Bref till Adolf Fredrik Lindblad (1913). — Atterboms bref till sin fästmö 1823—1826, utg. af H. Atterbom-Svenson (1911). — Amalia von Helvigs bref till Atterbom, utg. af H. Atterbom-Svenson (1915). — R. G:son Berg: Atterboms bref till Schelling (Samlaren 1918). — P. D. A. Atterboms och B. v. Beskows brevväxling, utg. av C. Santesson I—III (Sv. akad. handl. ifr. 1886, XXXVI—XXXVIII, 1926—28).

Hammarsköld. B. Norling: Lefnadsteckning (i H:s Valda humoristiska och poetiska skrifter, 1882). — G. Ljunggren: Fosforistiskt ungdomssvärmeri (Smärre skrifter III, 1881). — J. Mortensen: Hvem var Nils Nyberg? (Samlaren 1910); jämf. C. D. af Wirsén: Claes Livijn (Sv. tidskr. 1870) och [K. F. Werner:] Anteckningar af Kurre (Sv. bokhandelstidn. 1870: N:o 5, 7, 10). — K. Warburg: Första Markallsnatten (Samlaren 1910); Ur portföljen (Gnistan, 1891). — E. Fahlbeck: Lorenzo Hammarsköld på den politiska vädjobanan (Sv. tidskr. XIX, 1929).

Livijn. C. D. af Wirsén: Claes Livijn (Sv. tidskr. 1870). — N. Erdmann: Claes Livijn (Nord. tidskr. 1894). — J. Mortensen: Clas Livijns dramatiska författarskap (1911); Clas Livijns lyriska skriftställarskap (Upps. univ. årsskr. 1913); Clas Livijn. Ett nyromantiskt diktarefragment (1913); Clas Livijns publicistiska verksamhet (Upps. univ. årsskr. 1914); Riddar S:t Jöran (Samlaren 1912). — R. G:son Berg: En ballad från 1804 (Finsk tidskr. LXV, 1908). — C. Livijn: Bref från fälttågen i Tyskland och Norge, utg. af J. Mortensen (1909).

Askelöf. Biografi av C. Hallendorff i Svenskt biografiskt lexikon II, 1920. — O. P. Sturzen-Becker: En gastronomisk trio (Grupper och personnager (1861; omtr. i Valda skrifter II, 1880). — N. Erdmann: Svenska Minerva (1915).

Rääf. A. Ahnfelt: L. F. Rääf af Småland (1879). — F. Böök: Leonhard Fredrik Rääf (Essayer och kritiker 1917—1918, 1919).

Dahlgren. E. A. Karlfeldt: Minnesteckning över Carl Fredrik Dahlgren (Sv. akad. handl. ifr. 1886, XXXIII, 1923; även separat utg. 1924). — A. Ahnfelt: Bellmanska sällskapet (1877). — E. Flygare-Carlén: Minnen af svenskt författarlif 1840—60, I (1878). — Th. Eke-

Digitized by Google

lund: Aganippiska brunnssällskapet (Vittra skuggbilder, 1886). — K. Fredlund: Carl Fredrik Dahlgren I (1903); Wallin, Dahlgren, Askelöf (Studier tillägn. Karl Warburg, 1912.) — C. F. Bagge: Försök till utkast öfver Carl Fr. Dahlgrens skaldeverksamhet (1869). — Dahlgrens brev till Thomander i A. Ahnfelt: Tankar och löjen af J. H. Thomander (1876).

Afzelius. Biografi av H. Rydh i Svenskt biografiskt lexikon I (1918). — A. A. Afzelius: Minnen (1901). — A. Grandien: Atterbom och Afzelius (Samlaren 1918).

Arwidsson. C. G. Estlander: Adolf Iwar Arwidsson som vitter författare (univ.-progr. 1893; omtr. i Skrifter II: 3 = Skr. utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. CLVIII); Arwidsson som publicist i Åbo (Sv. litt.-sällsk. i Finl. förhandl. o. upps. VIII, 1894; omtr. i Skrifter II: 3). — G. Heinricius: Om A. I. Arwidssons förvisning från Åbo akademi och bortflyttning från Finland (Sv. litt.-sällsk. i Finl. förhandl. o. upps. XXII, 1909); Om Adolf Iwar Arwidssons förbindelser med fosforisterna och göterna i Sverige (ibid.); A. I. Arwidssons svenska resor 1817 och 1821 . . . (Finsk tidskr. LXIX, 1910).

Euphrosyne. P. D. A. Atterbom: Euphrosyne (Sw. Litt.-tidn. 1823; omtr. i Litterära karakteristiker II, 1870). — G. Ljunggren: En nyromantisk skaldinna (Smärre skrifter II, 1879). — E. Runnqvist: Euphrosyne I (1882). — J. Mjöberg: Atterboms bref till Euphrosyne (Samlaren 1906); Till Euphrosynes biografi (Studier tillägn. Karl Warburg, 1912).

Elgström. P. D. A. Atterbom: Per Elgström (Läsning för bildning o. nöje I, 1847; omtr. i Minnesteckningar och tal II, 1869). — F. Böök: Per Elgströms romantiska poesi (Samlaren 1908); Till Per Elgströms biografi (Samlaren 1911).

Hedborn. P. D. A. Atterbom: Samuel Johan Hedborn (Minnesteckningar och tal II, 1869). — E. N. Söderberg: Samuel Johan Hedborn, hans lif och diktning (1897). — E. Liedgren: Hedborns psalmer 1812 (Bibelforskaren 1913); Till belysning av Hedborns insats i psalmboksarbetet (Vox angelica, 1917).

Palmblad. Självbiografi i Biographiskt lexicon XI, 1849. — P. D. A. Atterbom: V. F. Palmblad (bih. t. Svenska tidningen 1853: N:o 60; omtr. i Minnesteckningar och tal II, 1869.) — C. D. Marcus: Vilhelm Fredrik Palmblads romantiska berättelser 1812—1819 (Göteb. k. vet.- o. vitt.-samh. handl. F. 4: XI, 1908). — R. G:son Berg: Palmblad och Brockhaus (Samlaren 1924).

Börjesson. Biografier av N. Arfvidsson i B:s Valda skrifter I (1873) och av S. Stolpe i Svenskt biografiskt lexikon VII (1927). — O.

Digitized by Google

Hippel: Ur skalden Johan Börjessons student- och Uppsalatid (Göteborgs nations skriftserie I, 1921). — L. Dahlgren: Ett blad ur den svenska dramatikens historia (Ord och bild XVI, 1907).

Zeipel. Biografi av Atterbom i Biographiskt lexicon XXIII (1857); omtr. i Minnesteckningar och tal II (1869).

Malla Silfverstolpe och den romantiska salongen i Uppsala. Malla Montgomery-Silfverstolpe: Memoarer, utg. af M. Grandinson I—IV (1908—11). — Erik Gustaf Geijer och Uppsalalifvet 1817—1825. Utdrag ur Malla Montgomerys anteckningar, meddelade af M. G[randinson] (Nord. tidskr. 1905). — R. Hjärne: Från det förflutna och det närvarande (1879). — A. Hamilton-Geete: I solnedgången I—IV (1910—14). — L. Dahlgren: Grannarna på Kungsängsgatan (1914). — Thecla Knös: Fotografier af det forna Upsala-lifvet (1864). — F. Böök: Romantiska salonger (Essayer och kritiker 1911—12, 1913).

Kernell. P. D. A. Atterbom: Minnesord öfver Per Ulrik Kernell (1824; omtr. i Minnesteckningar och tal, 1869). — K. Johanson: Den romantiske studenten (Ord och bild XVI, 1907).

Törneros. P. D. A. Atterbom: Adolf Törneros (Minnesteckningar och tal II, 1869). — O. Levertin: Adolf Törneros (Ord och bild I, 1892). — A. Törneros: Brev, utg. av J. Landquist I—II (1925). — N. Afzelius: Adolf Törneros' brev (Sv. tidskr. XVI, 1926).

Fahlcrantz. Minnesteckning av G. Wennerberg i Sv. akad. handl. ifr. 1796, XLIII (1868).

Nicander. C. D. af Wirsén: Minne af skalden Karl August Nicander (Sv. akad. handl. ifr. 1886, VII, 1893; omtr. i Lefnadsteckningar, 1901). — A. Ahnfelt: Ett vittert kotteri (Interiörer ur det literära Stockholmslifvet I, 1877). — R. Gyllenhaal: Om Karl August Nicanders skaldeverksamhet (1872).

Vitalis. E. G. Geijer: Företal till Vitalis' Samlade dikter (1828; omtr. i Geijers Samlade skrifter III, 1925, och i Samlade skrifter av Erik Sjöberg I, 1926). — Th. Ekelund: Vitalis (Vittra skuggbilder, 1886). — C. A. Forselius: Lefnadsteckning (Samlade skrifter af Vitalis, 1873). — H. Schück: Erik Sjöberg och Henrik Palmær (Kulturhistoriska skizzer, 1922). — C. L. Östergren: Om Vitalis, hans lif och diktning (1869). — G. Ljunggren: Minne af Erik Sjöberg (Sv. akad. handl. ifr. 1796, L, 1875). — F. Böök: Vitalis i Mariefred (Svensk vardag, 1922); Vitalis' liberalism och Pär Götrek (ibid.). — N. Holm: Vitalisminnen från Husby-Oppunda (Ord och bild XXXV, 1926). — K. Ahlin: Ett och annat ur Vitalis' brev till Nicander (Hyllningsskrift till Harald Dahlgren, 1921).

Digitized by Google

Stagnelius. Samlade skrifter, utg. med kommentar av F. Böök I—V (1911—18). — F. Böök: Erik Johan Stagnelius (1919); Källaren Freden, Swedenborg, Stagnelius och Jacob Adlerbeth (Svensk vardag, 1922); Stagneliusfiguren (Stridsmän och sångare, 1910); Studier i Stagnelii ungdomslyrik (Skr. utg. af Sv. litt.-sällsk. XXIII, 1911); Textkritiska problem hos Stagnelius (Studier tillägn. Karl Warburg, 1912); Dikter af Stagnelius i handskrift af Vitalis (Samlaren 1912); Stagnelius och Chateaubriand (Samlaren 1909); Flyttfåglarna (Svenska studier i litteraturvetenskap, 1913); Kreaturens suckan (Edda I, 1914). — S. Cederblad: Studier i Stagnelii romantik (1923); Stagnelius (1924); Amanda i dikten och verkligheten (Samlaren 1925); Romantikern Stagnelius I—II (Samlaren 1923, 1925); Lidner och Stagnelius (Samlaren 1916); Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning (Samlaren 1917); Correggios San Sebastian och änglakören i Stagnelii drama Riddartornet (Samlaren 1920). — A. Nilsson: Stagnelius (Svensk romantik, 1916); Den nyaste Stagneliusforskningen (Nord. tidskr. 1924); Kronologien i Stagnelius diktning (Skr. utg. av Sv. litt.-sällsk. XXVI, 1926); En nyfunnen dikt av Stagnelius (Samlaren 1925). — J. B. Simonsson: Erik Johan Stagnelius I (1909). — [J. M.] W[immersted]t: Biografiska underrättelser om skalden Erik Johan Stagnelius (Nord. tidskr. 1894). — H. Olsson: Stagnelius och enslingskapet (Samlaren 1925); Kring ett Stagneliusbrev (Samlaren 1927). — B. Risberg: När diktades »Blenda»? (Nysv. studier V, 1925). — I. Thorén: Kompositionen i Stagnelius' »Sigurd Ring» (Samlaren 1927). — J. L. V. Himmelstrand: Några ord om Stagnelii lyrik, med särskildt afseende på hans lärodikter (1862). — C. W. Böttiger: Minne af skalden Erik Johan Stagnelius (Sv. akad. handl. ifr. 1796, XLVII, 1872; omtr. i Samlade skrifter V, 1874). — S. Stolpe: Stagnelius (Ord och bild XXXIV, 1925). — H[ilding] A[ndersson]: Stagnelii lärodikt »Kärleken» i den platonska Erosmytens belysning (Ny sv. tidskr. 1885). — C. G. Estlander: Runeberg och Stagnelius (Finsk tidskr. LI, 1901). — H. Larsson: Stagnelius' Elegi av 1815 (Litteraturintryck, 1926).

Götiska förbundet, Ling, Adlerbeth. R. Hjärne: Götiska förbundet och dess hufvudmän I (1878); Per Henrik Ling (Nu II, 1876). — E. G. Geijer: Berättelse om Göthiska förbundets stiftelse och verksamhet (Iduna XI, 1845; omtr. i Saml. skrifter VII, 1875). — A. B. Benson: The Old Norse element in Swedish romanticism (Columbia univ. Germ. studies, 1914). — C. A. Westerblad: Pehr Henrik Ling (1904); Ling, tidshistoriska undersökningar I—III (1913—21); Lingiana (Samlaren 1904). — Till Per Henrik Lings minne (1913); innehåller: C. H. Norlander: Ling i Lund, gymnasiarken, E. Wrangel: Ling i Lund,

Digitized by Google

diktaren, H. Borelius: Lings Asarne, B. Möller: Bidrag till en Lingbibliografi. — F. Böök: Minnesteckning över Jacob Adlerbeth (Sv. akad. handl. ifr. 1886, XXXVIII, 1928; omtr. i Fem porträtt, 1929); När Geijer blev professor (Svensk vardag, 1922). — H. Fröding: Till skalden Wadmans lefnadshistoria (Nord. tidskr. 1899).

Den liberala pressen. O. Sjögren: Karl August Grevesmöhlen (1882). — F. Böök: Minnesteckning över Fredrik Cederborgh (1825; även tr. i Sv. akad. handl. ifr. 1886, XXXV). — J. Mortensen: Från Aftonbladet till Röda rummet, 2:a uppl. (1913).

Geijer. A. Blanck: Geijers götiska diktning (1918); En nyfunnen fortsättning till Erik Gustaf Geijers Feodalism och republikanism (Samlaren 1908); Geijer i England (1914); När Geijer debuterade (Dikt och studie, 1912); Adjunkten Geijer i katedern (Ergo 1925); Geijers äreminne öfver Sten Sture d. ä. (Studier tillägn. Henrik Schück, 1905); Hans Järta genom Geijer erbjuden en statsrådsplats 1829 (Hist. tidskr. XXVII, 1907). — J. Hellstenius: Lefnadsteckning öfver Erik Gustaf Geijer (1876; även i Geijers Samlade skrifter I, 1875). — N. Erdmann: Erik Gustaf Geijer (1897). — L. Wahlström: Erik Gustaf Geijer (1907). — A. Boldt: Erik Gustav Geijer I—III (1909—10). — A. Hamilton-Geete: I solnedgången I—IV (1910—14). — R. Hjärne: Erik Gustaf Geijer (Nu I, 1875). — J. Landquist: Erik Gustav Geijer (1924); Nyfunna skrifter av Erik Gustav Geijer (Vår tid VI, 1921). — A. L. Molin: Erik Gustaf Geijer och Anna Lisa Lilljebjörn (Ord och bild XII, 1903); Erik Gustaf Geijer och Amalia von Helvig (Nord. tidskr. 1904); Geijers förhållande till Rousseau och Schiller (Nord. tidskr. 1903); Geijer-studier (Göteb. k. vet.- o. vitt.-samh. handl. F. 4: IX, 1906). — H. Schück: När Geijer blef professor (Ur gamla papper V, 1902). — F. Böök: När Geijer blev professor (Svensk vardag, 1922); Inledning till Geijers Minnen (1915). — O. Sylwan: E. G. Geijer. Bidrag till en literär karakteristik (Samlaren 1899). — S. Belfrage: Erik Gustav Geijers ungdomsår (1915). — H. Borelius: Geijer och Schiller (Samlaren 1905); Erik Gustaf Geijer åren före affallet (1909); Ett par bref ur Brinkmanska arkivet på Trolle-Ljungby (Nord. tidskr. 1913). — F. Vetterlund: En episod efter affallet (Från nyromantikens dagar, 1907). — G. Rexius: Geijers »affall» (Upps. univ. årsskr. 1915). — G. Frunck: Atterbom och Geijer efter »affallet» (Samlaren 1888). — C. D. af Wirsén: Järta och Geijer (Sv. akad. handl. ifr. 1886, XIV, 1900). — C. D. Marcus: Erik Gustaf Geijers lyrik (1909). — L. Stavenow: Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrifning (Göteb. högsk. årsskr. XIX, 1913); Friedrich Rühs' betydelse för

Digitized by Google

svensk historieskrifning (Nord. tidskr. 1918). — L. M. Bååth: Häfdatecknaren Erik Gustaf Geijer (Ord och bild XIII, 1904). — J. Paludan: Geijer og Grundtvig (Edda XX, 1923). — H. Olsson: Geijers Thorildsprocess og den romantiska opinionen (Personhist. tidskr. XXV, 1924). — B. Boëthius: Striden mellan Geijer och Fryxell om aristokratfördömandet (Sv. tidskr. XIII, 1923). — E. Liedgren; Geijer som psalmdiktare (Vox angelica, 1917). — A. Nilsson: Geijers dikt Bergsmannen (Ur diktens värld, 1926). — H. v. Bissing: Das Leben der Dichterin Amalie von Helvig (1889). — L. Dahlgren: Ransäter (1905; 5:e uppl. 1923). — K. & H. Lilljebjörn: Hågkomster (1911). — H. Lilljebjörn: Minnen från förra hälften af 1800-talet (1912). — J. Sjöholm: Geijers afsägelse af förslagsrummet till biskop i Karlstad 1834 (Samlaren 1912). — N. Söderblom: Från Geijers ungdom (Nordiska öresbiblioteket II: 5—6, 1906). — K. Warburg: Johan Gabriel Richert I—II (1905). — M. G[randinson]: Amalia von Helvig (Nord. tidskr. 1904); Åter i Uppsala 1826—1830 (Nord. tidskr. 1907). — J. Landquist: Geijers brev från Tysklandsresan 1825 (Vår tid IX, 1924). — Geijers ungdomsbrev, utg. av H. Schück (1920). — Erik Gustaf Geijers brev till hans hustru 1808—1846, utg. av J. Landquist (1923; även = Samlade skrifter XII).

Tegnér. E. Wrangel: Tegnérska släktminnen och ungdomsbilder (1913); Tegnérs kärlekssaga (1916); Martina von Schwerin (1912); Tegnérs biktmoder (Ord och bild XV, 1906); Brinkman och Tegnér (1906); Den blåögda (1908); Rämen och Tegnérminnet (1917); Atterbom och Tegnér. Ett skaldemöte i Lund 1825 (Samlaren 1911); Ur det lundensiska sällskapslifvets krönika (Under Lundagårds kronor I, 1918); Herberget (ibid. II, 1921); Tegnérs Gerda (Finn 1903); Till Tegnérs psykologi (Ord och bild XXI, 1922); Tegnér och ortodoxien (Skrifter tillägn. Pehr Gustaf Eklund, 1911); Oppositionstalarne (Liber librariorum I, 1919); Tegnérs hembygd (Värmlands läns tidnings julnummer 1911); Östrabo (Smålandsposten, $^{15}/_{1}$ 1901); Tegnér och Småland (Sv. turistfören. årsskr. 1916); Gamla studentminnen från Lund (1918); Kyrkofurstar och biskopskvalifikationer på Tegnérs tid (Kristendomen och vår tid VI, 1911). — Wrangel har tillsammans med F. Böök utgivit den fullständigaste uppl. av Tegnérs Samlade skrifter I—X (1918—25). — F. Böök: Esaias Tegnér I (1917); Levnadsteckning [över Es. Tegnér] i Tegnérs Samlade skrifter. Nationaluppl. I (1923); Svensk vardag (1922; innehåller: Tegnérs första skoltal, Tegnér i stridshumör, Tegnérs Barnsängen, Tegnér och Reuterdahl, Presidenten Abraham Leijonhufvuds memoarer, Mathilda Orozco, Vendela Hebbe); Svenska studier i litteraturvetenskap (1913; innehåller: Flyttfåglarna,

Digitized by Google

Tegnérs Polar-resan, Tegnérs Carl XII); Tegnér som brefskrifvare (Essayer och kritiker 1911—12, 1913); Tegnérs Epilog 1820 (Essayer och kritiker 1919—20, 1921); Bellmanskaraktäristiken i Tegnérs Akademisång 1836 (Studier tillegn. Esaias Tegnér, 1918; omtr. i Essayer och kritiker 1917—18, 1919); Det romantiska genombrottet hos Tegnér (Edda VII, 1917); Tegnér och Ossian (Samlaren 1916). — G. Ljunggren: Tegnér och Oehlenschläger (Smärre skrifter I, 1872); Tegnérs Epilog vid magisterpromotionen 1820 (ibid.); Om Tegnérs Frithiofs saga (Sv. akad. handl. ifr. 1796, LII—LIII, 1877—78; omtr. i Smärre skrifter II, 1879); Några anmärkningar rörande Esaias Tegnérs bildspråk (ibid. III, 1881); Skaldemötet i Lunds domkyrka 1829 (ibid.); Svea (Lunds univ. årsskr. 1882); Tegnérs »Axel» (Göteb. högsk. årsskr. III, 1897). — A. Nilsson: Tegnérs filosofiska och estetiska studier (inledning till Es. Tegnérs Filosofiska och estetiska skrifter, 1913); Tegnérs uppfattning av de klassiska studiernas bildningsvärde för skolan (Skrifter tillägn. Pehr Gustaf Eklund, 1911); Schillers inflytande på Tegnér och Tegnérs samtida (Samlaren 1905); Nattsymbolen i Tegnérs diktning (Studier tillegn. Esaias Tegnér, 1918; omtr. i Ur diktens värld, 1926); Rytmiska påverkningar (Studier tillägn. Otto Sylwan, 1924; omtr. i Ur diktens värld, 1926); Vikingabalken. Alexander vid Hydaspes (Ur diktens värld, 1926); Tre fornnordiska gestalter. Helge, Frithiof och Kung Fjalar (1928); Tegnér och landshövdingskan Virgin (Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1927); Sigurd Rings frieri (Finn 1928). — C. W. Böttiger: Lefnadsteckning (i Tegnérs Samlade skrifter I, 1847 o. flera följ. uppl.). — E. G. Geijer: Minnestal öfver Esaias Tegnér (Samlade skrifter VII, 1875). — N. Erdmann: Esaias Tegnér (1896). — G. Brandes: Esaias Tegnér (1878, svensk övers. s. å.; omtr. i Samlede Skrifter III, 1900; jämf. C. W. Böttiger: Förklaring . . ., 1878); Esaias Tegnér (Mennesker og Værker, 1883). — B. Gadelius: Skapande fantasi och sjuka skalder (1927). — Elof Tegnér: Östrabo (Från farfarsfars och farfars tid, 1900; omtr. i Valda skrifter VI, 1906). — A. Kahl: Tegnér och hans samtida i Lund (1851, 2:a uppl. 1868). — O. Sylwan: Från Esaias Tegnérs ungdomsår i Lund (Nord. tidskr. 1899); Tegnérs »mjältsjuka» (Nord. tidskr. 1910); Vikingabalken (Göteb. högsk årsskr. XVI, 1910); Isfarten (Studier tillegn. Esaias Tegnér, 1918); Tegnérs Fritjofs saga (Edda X, 1918); Versen i Tegnérs Fritjofs saga (Göteb. högsk. årsskr. XXXIII, 1927); Ett bref från Tegnér (Samlaren 1907). — K. Stjernkrantz: Esaias Tegnér. Biskopsvalet . . . (1907). — L. Weibull: Tegnérs och Oehlenschlägers möte i Lund 1829 (Finn, 1900). — O. Levertin: Östrabo (Essayer I = Samlade

Digitized by Google

skr. X, 1907); Ännu en gång Östrabo (ibid.); Tegnérs ungdomsutveckling (Svenska gestalter, 1903; omtr. i Saml. skr. IX, 1907). — S. Cederblad: Utbrottet av Tegnérs sinnessjukdom (Samlaren 1928). — R. Hjärne: Esaias Tegnérs lärare och förebilder (Nu III, 1877). — E. Schwartz: Esaias Tegnérs ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar (1903). — N. Söderblom: Tegnér och religionen (Ord och bild XX, 1911). — J. Mjöberg: Stilstudier i Tegnérs ungdomsdiktning (Göteb. högsk. årsskr. XVIII, 1912). — R. G:son Berg: Gustaviansk fraseologi och Tegnérs Svea (Språk och stil VI, 1906; omtr. i Svenska studier, 1910). — B. Risberg: Litterära inflytelser på Tegnérs Svea (Samlaren 1904); Förhärligar Tegnér i »Svea» storhetstidens svenskar? (Edda XI, 1919); En tillfällighetsdikt af Tegnér efterbildning från Schiller (Samlaren 1904). — C. Santesson: Tegnérs reflexionsdiktning 1801—1805 (Upps. univ. årsskr. 1913). — A. Silow: Tegnérs boklån i Lunds universitetsbibliotek (ibid.); Tegnérs täflingsskrifter i Svenska Akademien (Samlaren 1913). — G. Bolin: Tegnérs båda första Napoleonsdikter (ibid.). — B. Ekholm: Tegnérs första tryckta dikt (ibid.). — J. L. Samzelius: De olika versionerna af Tegnérs Svea (ibid.). — E. Bruno: En nyfunnen version av Tegnérs Nyåret 1816 och dess biografiska bakgrund (Samlaren 1928). — E. Thomé: Några iakttagelser rörande inflytanden från Oehlenschläger i Tegnérs dikter (Finsk tidskr. XXXIV, 1918). — C. D. Marcus: Tegnérs Axel (1913). — H. Olsson: Tegnérs episka och dramatiska planer under Frithiofsåren (Samlaren 1916). — L. Fried: Tegnérs Nattvardsbarnen (Edda XXIII, 1925). — Hj. Falk: Om Friðþjófs saga (Arkiv f. nord. filol. VI, 1890). — L. Larsson: Friðþjófs saga ins froekna (Altnordische Saga-Bibliothek IX, 1901). — C. N. Gould: The Friðþjófssaga an Oriental tale (Scandinavian studies and notes VII, 1923). — L. F. Leffler: Rökstenen och Frithiofs saga (Nord. tidskr. 1878). — E. Risbjer: Kung Brahmadatta av Kasi och unge Dighavu — Kung Ring och Fridthjof (Samlaren 1928). — A. Blanck: Fritjof och Ingeborg — Paul et Virginie (Studier tillägn. Karl Warburg, 1912). — M. Lamm: Försoningstanken i Tegnérs Frithiofs saga (Samlaren 1916). — A. M. Sturtevant: Forsoningen in Tegnér's Frithiofssaga (Journal of Engl. and Germ. philol. X, 1911); Pessimism in Tegnér's poetry (Publications of the Society for the advancement of Scandinavian study III, 1916); Romantic elements in Tegnér's religious philosophy (Scandinavian studies and notes V, 1919); The character of Ingeborg (ibid. VII, 1922—23); Frithiof på sin faders hög (ibid.); Oehlenschläger and Tegnér's »Frithiofssaga» (ibid. VI, 1920—21); Tegnér's Gerda (ibid.); Tegnér's poetic treatment of

Digitized by Google

death (ibid.); Notes on Tegnér's posthumous poems (ibid. IX, 1926); Ägir and the magic ship Ellida in Tegnér's »Frithiofssaga» (ibid.). — O. Holmberg: En nyfunnen Tegnérdikt (Samlaren 1914). — Ur Esaias Tegnérs papper. Urval af samtidas bref till Esaias Tegnér. Utg. af Elof Tegnér (1882). — M. Kristensen & R. G:son Berg: Ur Reuterdahls bref till fru Hanna Molbech 1837—45 (Samlaren 1904).

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 082918696

Digitized by Google